13TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON CULTURE, CIVILIZATION AND SOCIAL SCIENCES

CAIRO, EGYPT
JANUARY 26-27, 2023

PROCEEDINGS BOOK

Edited by
Assist. Prof. Dr. Abdussalam Ali Ahmed

ISBN 978-625-6404-57-1

13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CULTURE, CIVILIZATION AND SOCIAL SCIENCES

Cairo, Egypt

January 26-27, 2023

PROCEEDINGS BOOK

Edited by

Assist. Prof. Dr. Abdussalam Ali Ahmed

All rights of this book belong to IKSAD GLOBAL.

Without permission can't be duplicate or copied. Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

IKSAD Publications – 2023 ©

Issued: 15.02.2023

ISBN: 978-625-6404-57-1

CONGRESS ID

13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON CULTURE, CIVILIZATION AND SOCIAL SCIENCES

DATE-PLACE

January 26-27, 2023 - Cairo, Egypt

EDITORS

Assist. Prof. Dr. Abdussalam Ali Ahmed

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process

TOTAL NUMBER OF PAPERS: 113

THE NUMBER OF PAPERS FROM TURKEY: 55

OTHER COUNTRIES: 58

PARTICIPANT COUNTRIES (18):

Turkey, Kazakhstan, Morocco, Azerbaijan, Indonesia, Ukraine, Nigeria, Pakistan, Romania, Russia, India, Georgia, Saudi Arabia, Algeria, Bulgaria, Malawi, Serbia, Italy

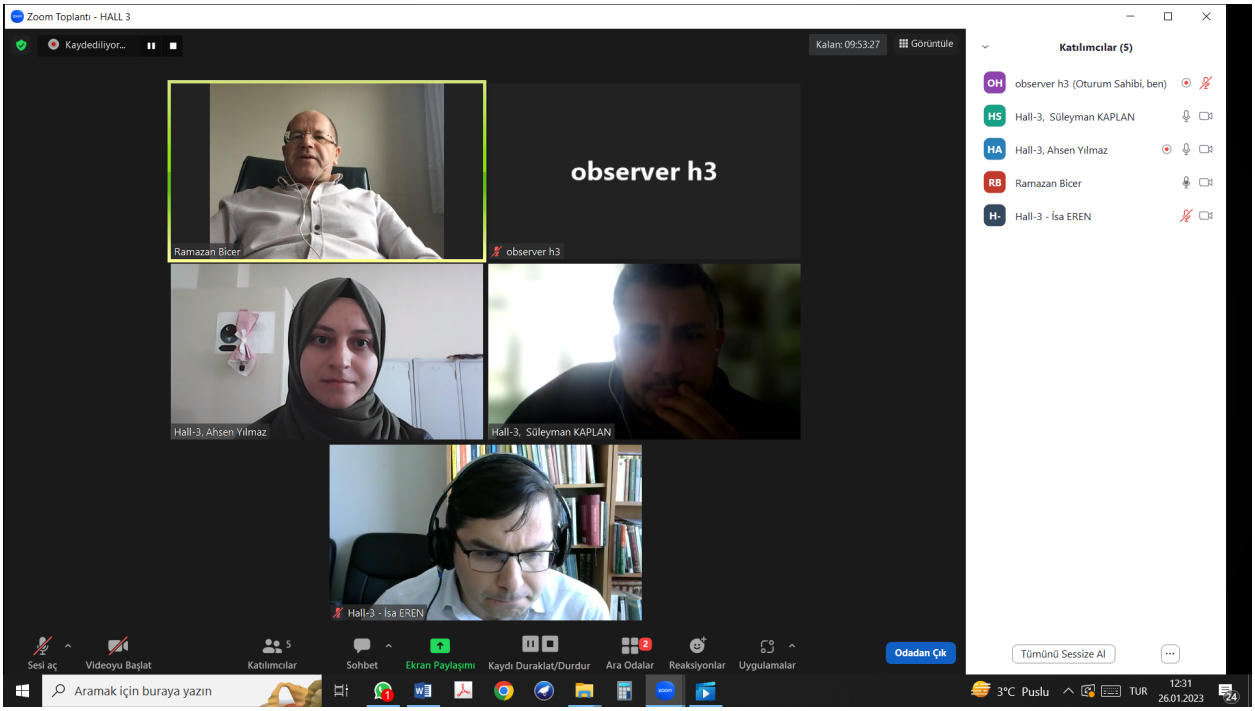
ORGANIZING BOARD MEMBERS

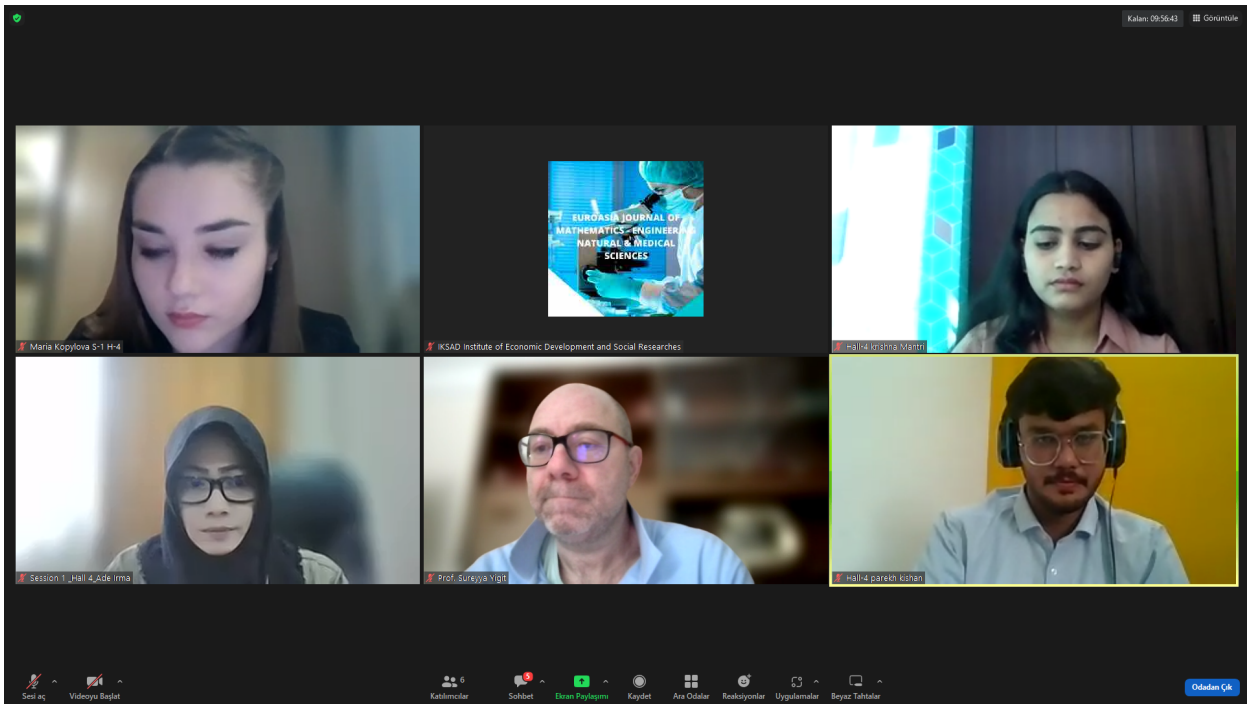
Prof. Dr. Sarash KONYRBAYEVA - Kazak State Pedagogy University
Prof. Dr. Oğuz Karakaya - Selçuk University
Assist. Prof. Dr. Elif Özdoğlar - Kütahya Dumlupınar University
Assist. Prof. Dr. M. Nuri Parmaksız - Selçuk University
Lect. Dr. Nuran Ayaz - Selçuk University
Res. Assist. Turgut Kalay - Kütahya Dumlupınar University
Elvan CAFAROV - Azerbaijan State Pedagogical University

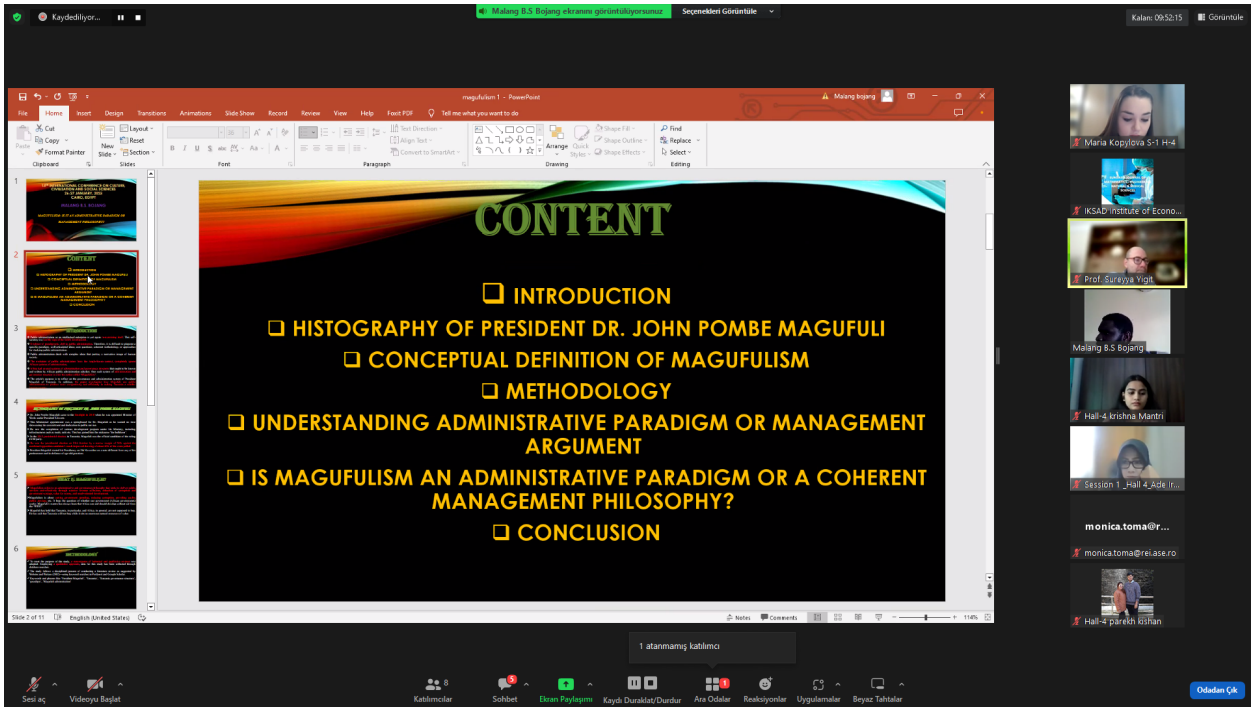
SCIENCE COMMITTEE MEMBERS

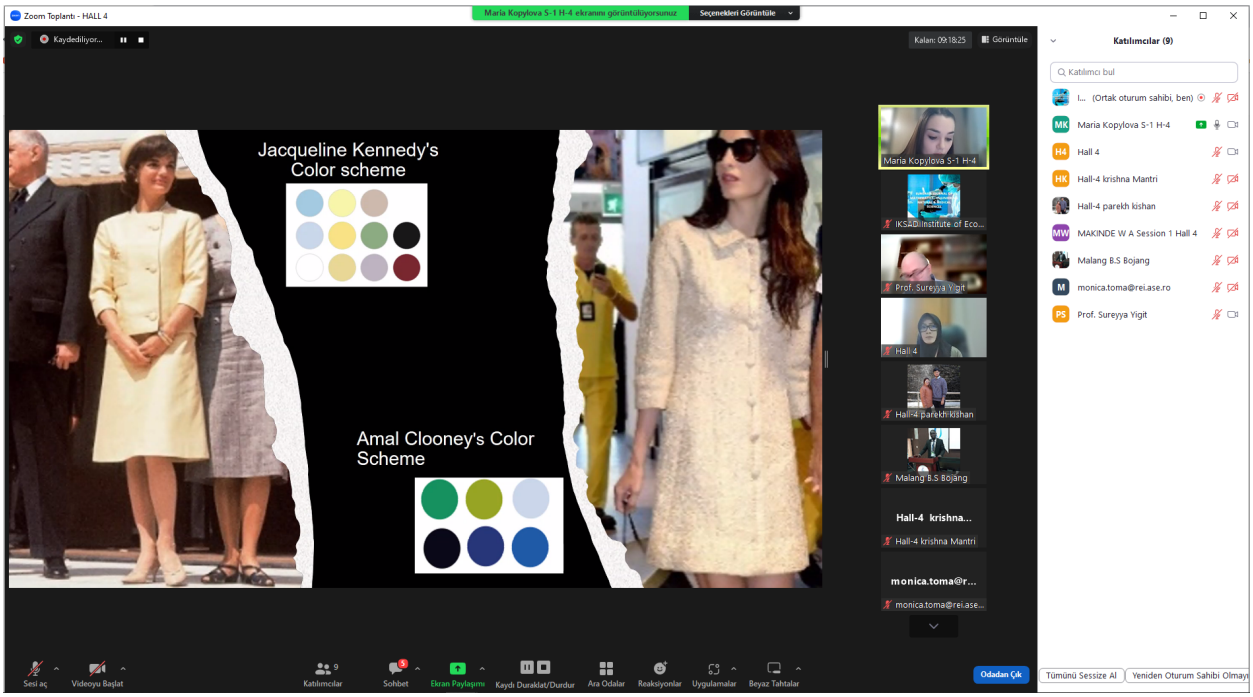
Prof. Dr. Arif Gök - Kütahya Dumlupınar University
Prof. Dr. Hacer HUSEYONA - Azerbaijan Pedagogy University
Prof. Dr. Jamoldinova Odinakhon Rasulovna - UZSWLU - Uzbek State World Languages University
Prof. Dr. Mustafa TALAS - Ömer Halisdemir University
Prof. Dr. Oğuz Karakaya - İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Özden - Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Osman Şan - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Amiraliyev Semetey Manasovich - Osh State University
Assoc. Prof. Dr. Aslan HALİLOV - Azerbaijan State University of Culture and Arts
Assoc. Prof. Dr. C.Vijai - Vel Tech Rangarajan Dr. Sagunthala R&D Institute of Science and Technology- India
Assoc. Prof. Dr. Ivaylo Staykov - New Bulgarian University, Sofia, Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Sayali GULİYEVA - Azerbaijan State University of Culture and Arts
Assoc. Prof. Dr. Togaev TULKIN - Tashkent State Language and Literature University named after Alisher Navoi
Assoc. Prof. Dr. H.Burçin HENDEN ŞOLT- Zonguldak Bülent Ecevit University
Assist. Prof. Dr. Çağrı Yalçın - Kütahya Dumlupınar University
Assist. Prof. Dr. Dipanwita Pal - Galsi Mahavidyalaya West Bengal, India
Assist. Prof. Dr. Eray Şahbaz - Kütahya Dumlupınar University
Assist. Prof. Dr. M. Nuri Parmaksız - Selçuk University
Lect. Dr. Nuran Ayaz - Selçuk University

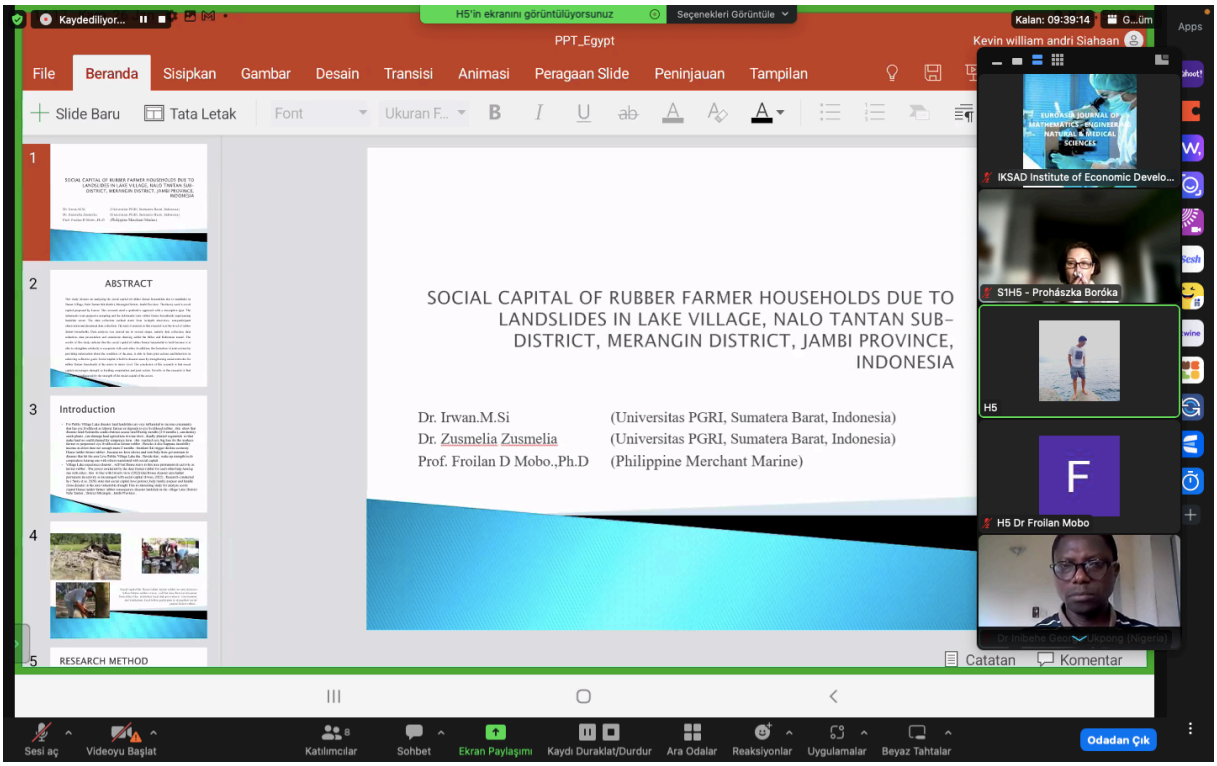
PHOTO GALLERY

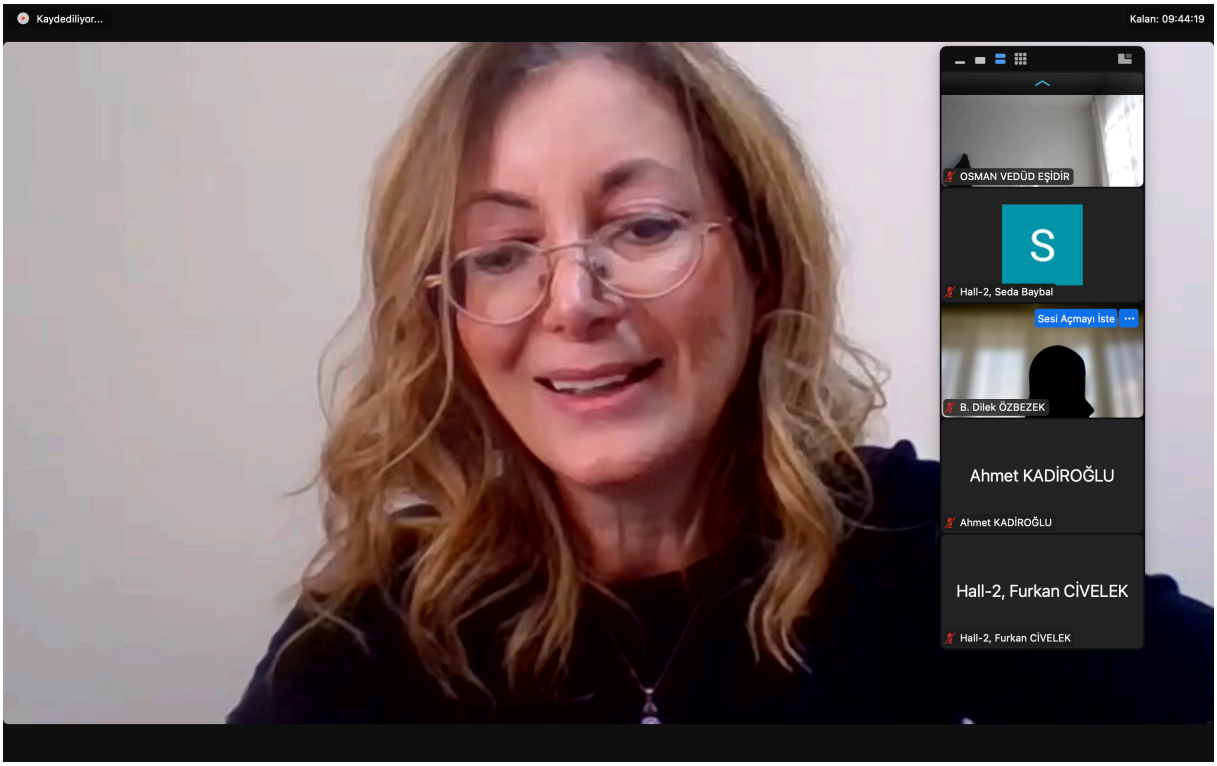

CONTENT
❑ INTRODUCTION
❑ HISTOGRAPHY OF PRESIDENT DR. JOHN POMBE MAGUFULI
❑ CONCEPTUAL DEFINITION OF MAGUFULISM
❑ METHODOLOGY
❑ UNDERSTANDING ADMINISTRATIVE PARADIGM OR MANAGEMENT ARGUMENT
❑ IS MAGUFULISM AN ADMINISTRATIVE PARADIGM OR A COHERENT MANAGEMENT PHILOSOPHY?
❑ CONCLUSION

Jacqueline Kennedy's Color scheme
Amal Clooney's Color Scheme

Kaydediliyor...
H5'in ekranını görüntülüyorsunuz
Seçenekleri Görüntüle
Kalan: 09:39:14
PPT_Egypt
Kevin william andri Siahaan
File
Beranda
Sisipkan
Gambar
Desain
Transisi
Animasi
Peragaan Slide
Peninjauan
Tampilan
Slide Baru
Tata Letak
SOCIAL CAPITAL OF RUBBER FARMER HOUSEHOLDS DUE TO LANDSLIDES IN LAKE VILLAGE, NALO TANTAN SUB-DISTRICT, MERANGIN DISTRICT, JAMBI PROVINCE, INDONESIA
Dr. Irwan.M.Si (Universitas PGRI, Sumatera Barat, Indonesia)
Dr. Zusmelia Zusmelia (Universitas PGRI, Sumatera Barat, Indonesia)
Prof. Froilan D Mobo.,Ph.D (Philippine Merchant Marine)
ABSTRACT
Introduction
RESEARCH METHOD
IKSAD Institute of Economic Develo...
S1H5 - Prohászka Boróka
H5
H5 Dr Froilan Mobo
Catatan
Komentar
Sesi aç
Videoyu Başlat
Katılımcılar
Sohbet
Ekran Paylaşımı
Kaydı Duraklat/Durdur
Ara Odalar
Reaksiyonlar
Uygulamalar
Beyaz Tahtalar
Odadan Çık

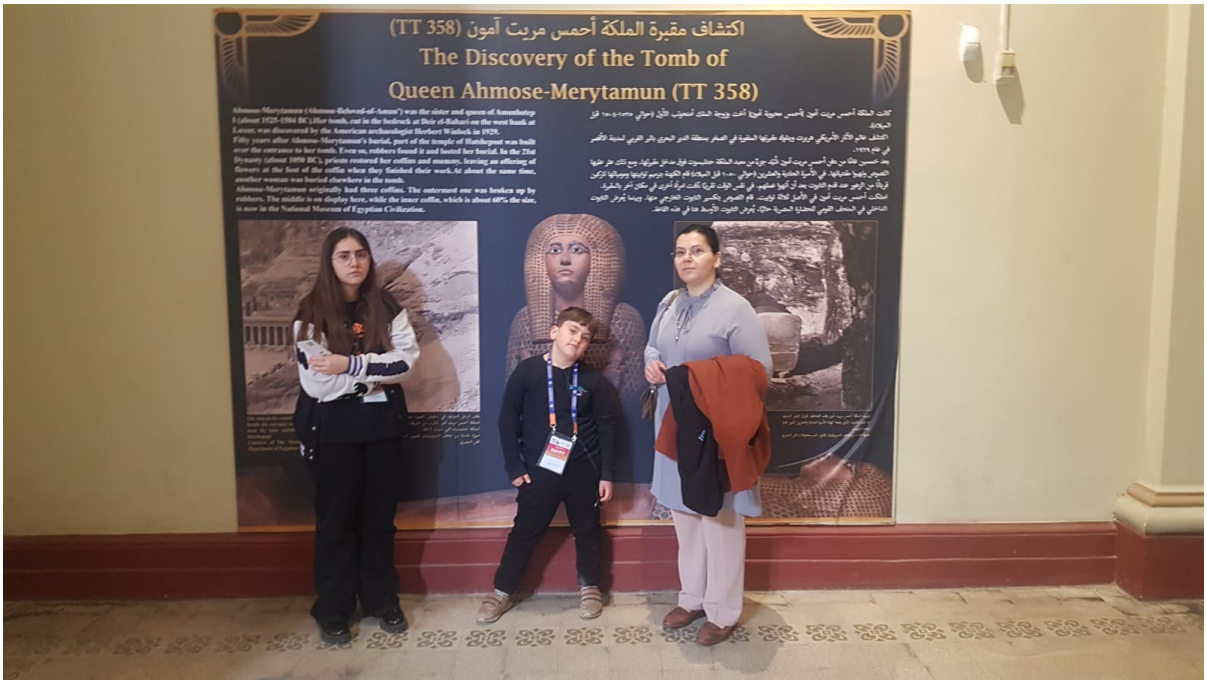

Kaydediliyor...
Kalan: 09:44:19
OSMAN VEDÜD EŞİDİR
Hall-2, Seda Baybal
Sesi Açmayı İste
B. Dilek ÖZBEZEK
Ahmet KADİROĞLU
Ahmet KADİROĞLU
Hall-2, Furkan CİVELEK
Hall-2, Furkan CİVELEK

IKSAD
EGYPT
INSTITUTE OF ECONOMIC DEVELOPMENT
&
SOCIAL RESEARCH
www.iksadinstitute.org.tr

İKSAD EGYPT

اكتشاف مقبرة الملكة أحمس مريت آمون (TT 358)
The Discovery of the Tomb of
Queen Ahmose-Merytamun (TT 358)

13TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON CULTURE, CIVILIZATION AND SOCIAL SCIENCES

CAIRO, EGYPT
JANUARY, 26-27, 2023

CONFERENCE PROGRAM

Meeting ID: 861 7294 5718
Passcode: 262626

JOIN ZOOM MEETING:
HTTPS://US02WEB.ZOOM.US/J/86172945718?PWD=C1PLDKPJRHVXRM5CK0LYU0RAUZKYUT09

PARTICIPANT COUNTRIES

TURKEY, KAZAKHSTAN, MOROCCO, AZERBAIJAN, INDONESIA, UKRAINE, NIGERIA, PAKISTAN, ROMANIA, RUSSIA, INDIA, GEORGIA, SAUDI ARABIA, ALGERIA, BULGARIA, MALAWI, SERBIA, ITALY

Önemli, Dikkatle Okuyunuz Lütfen

- ✓ Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- ✓ Online sunum yapabilmek için https://zoom.us/join sitesi üzerinden giriş yaparak "Meeting ID or Personal Link Name" yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- ✓ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- ✓ Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- ✓ Uygulama tablet, telefon ve PC'lerde çalışıyor.
- ✓ Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 5 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- ✓ Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- ✓ Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler - TEKNİK BİLGİLER

- ✓ Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- ✓ Zoom'da ekran paylaşma özelliğini kullanabilmelisiniz.
- ✓ Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
- ✓ Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir.
- ✓ Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır.

Important, Please Read Carefully

- To be able to attend a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- The participant must be connected to the session 5 minutes before the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

***

Zoom'a giriş yapmadan önce lütfen örnekteki gibi salon numaranızı, adınızı ve soyadınızı belirtiniz
Before you login to Zoom please indicate your hall number, name and surname
exp. H-1, Meryem PEKGÖZ

Meeting id: 861 7294 5718
Pacccode: 262626

ONLINE PRESENTATIONS/ SESSION-1 HALL-1

26.01.2023

CAIRO LOCAL TIME | 09:00-11:00

ANKARA LOCAL TIME | 10:00-12:00

Meeting Id: 861 7294 5718
Passcode: 262626

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Şule FIRAT DURDUKOCA

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Büşra ÖZLÜ Murat FİLİK Şeyma ÇİÇEK Başak Işıl ALPAR	Istanbul University, Istanbul, Türkiye	THE EFFECTS OF THE RESPONSIBILITY OF BEING A SINGLE-PARENT WOMAN AND MATERIAL CONDITIONS ON THE PROFESSIONAL LIFE OF TEACHERS: THE CASE OF ANKARA
Deniz ZORLU Nurgül BOZKURT	Izmir Bakırçay University, Izmir, Türkiye	EDUCATION IN GÖRDES DISTRINCT ACCORDING TO MAARRIF SALNAMES (1898-1904)
Şule FIRAT DURDUKOCA Arzu DERYA TAŞÇI	Kafkas University, Kars, Türkiye	INVESTIGATION OF PRIMARY SCHOOL TEACHER CANDIDATES' AWARENESS ABOUT THE ZERO WASTE CONCEPT
Şule FIRAT DURDUKOCA Arzu DERYA TAŞÇI	Kafkas University, Kars, Türkiye	EXAMINATION OF PRE-SERVICE TEACHERS' COGNITIVE STRUCTURES AND PROFICIENCY LEVELS FOR VARIOUS EDUCATION TYPES
Hatip YURGİDEN Fatma YURGİDEN	İnönü University, Malatya, Türkiye Mevlana Kindergarten, Kayapinar, Diyarbakir, Türkiye	BEHAVIOR OF PRE-SCHOOL STUDENTS IN INTERPERSONAL COMMUNICATION
Hatip YURGİDEN Fatma YURGİDEN	İnönü University, Malatya, Türkiye Mevlana Kindergarten, Kayapinar, Diyarbakir, Turkey	THE ROLE OF HEALTHY AND EFFECTIVE COMMUNICATION SKILLS IN THE DEVELOPMENT OF PRE-SCHOOL CHILDREN
Yelda USAL	Fırat University, Elazig, Türkiye	A RESEARCH on THE NECESSITY OF SPECIAL EDUCATION In VISUAL ARTS
Tahir Balcı	Çukurova University, Türkiye	SINGULAR TANTUM AND PLURAL TANTUM IN GERMAN AND TURKISH
Tahir Balcı	Çukurova University, Türkiye	ADPOSITIONS IN THE CONTEXT OF WORD TYPES

ONLINE PRESENTATIONS/ SESSION-1 HALL-2

26.01.2023

CAIRO LOCAL TIME | 09:00-11:00

ANKARA LOCAL TIME | 10:00-12:00

Meeting Id: 861 7294 5718
Passcode: 262626

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Okyay UÇAN

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Ecem TURGUT Okyay UÇAN	Niğde Ömer Halisdemir University, Niğde, Türkiye	THE ROLE OF REGIONAL DEVELOPMENT AGENCIES AND INVESTMENT SUPPORT OFFICES IN LOCAL DEVELOPMENT: A REVIEW ON PROVINCES UNDER AHILER DEVELOPMENT
Ecem TURGUT Okyay UÇAN	Niğde Ömer Halisdemir University, Niğde, Türkiye	THE RELATIONSHIP DEFENSE EXPENDITURES AND ECONOMIC GROWTH IN NATO MEMBER COUNTRIES
Tutku SEYMEN Burcu SAĞOL Çağrı Oğuzhan ŞEKER Feyyaz ZEREN	Yalova University, Yalova, Türkiye	THE RELATIONSHIP BETWEEN RENEWABLE ENERGY AND ECONOMIC GROWTH: AN APPLICATION ON OECD COUNTRIES
Sevdagül DENGİZ	Suleyman Demirel University, Isparta, Türkiye	EXCHANGE RATE, GROWTH AND FOREIGN TRADE DYNAMICS: A REVIEW ON OECD COUNTRIES
Habibe YAMAN	Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye	CHANGE OF SECTORAL CONCENTRATION DYNAMICS IN THE LEVEL 3 REGION IN TURKIYE: A LOCALIZATION COEFFICIENT-BASED ANALYSIS
Sevim KÜÇÜK KARAMAN Sevcan KAPKARA KAYA	Independent Researcher, Tepebaşı, Eskişehir, Türkiye Samsun University, Canik, Samsun, Türkiye	DETERMINANTS OF THE MANUFACTURING INDUSTRY PRODUCTION INDEX IN THE CASE OF TURKEY: ARDL APPROACHU
Ali İSKENDER Leyla TOKGÖZ	Atatürk University, Erzurum, Türkiye	DETERMINING THE PERSPECTIVES OF TOURISM GUIDANCE STUDENTS ON THE DEPARTMENT AND THE PROFESSION
Melike KURTARAN ÇELİK Ahmet KURTARAN Fegan MUTLU	Trabzon University, Türkiye Karadeniz Technical University, Trabzon, Türkiye	THE PLACE OF FEMALE EMPLOYMENT IN THE TOURISM SECTOR: FIELD RESEARCH
Melike KURTARAN ÇELİK Fegan MUTLU	Trabzon University, Türkiye	PRODUCT DEVELOPMENT FOR TOURISM BUSINESSES

ONLINE PRESENTATIONS/ SESSION-1 HALL-3

26.01.2023

CAIRO LOCAL TIME | 09:00-11:00

ANKARA LOCAL TIME | 10:00-12:00

Meeting Id: 861 7294 5718
Passcode: 262626

HEAD OF SESSION: Dr. Naseem Akhter

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Msatfa Zouheir Msatfa Nabila	Hassan First University, Morrocco Hassan Premier University, Morocco	THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT AND EXPORT PERFORMANCE: CASE OF EUROPEAN COUNTRIES
Teddy Mulyadi Sri Restu Ningsih Rajab Nency Extise Putri	Metamedia University, Padang, West Sumatra, Indonesia	GOOGLE CLASSROOM USER SATISFACTION ANALYSIS WITH WEBQUAL 4.0 METHOD
Ihor Ponomarenko Volodymyr Pavlenko	Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, Ukraine	OPTIMIZATION OF DIGITAL MARKETING STRATEGY USING BLOCKCHAIN
Bhola Khan	Yobe State University, Damaturu, Nigeria	OIL PRICE VOLATILITY AND ITS IMPACT ON EXCHANGE RATE IN NIGERIA
Alla Ozeran	Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine	A NEW PARADIGM OF THE REAL-TIME ACCOUNTING
Babagana M. Shuaeeb, A. I. Yahaya, F. Ndatsu, A.	Federal University of Technology, Minna, Niger State, Nigeria	PERCEPTION OF LECTURERS TOWARDS INFORMATION AND TECHNOLOGY IN IMPROVING THE QUALITY OF TEACHING AND LEARNING IN FEDERAL UNIVERSITY OF TECHNOLOGY MINNA, NIGERIA
Naseem Akhter	Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan	THE IMPORTANCE OF PEACE IN THE DEVELOPMENT OF SOCIETY (ANALYTICAL STUDY IN THE LIGHT OF ISLAM)
Naseem Akhter	Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan	THE GROWING RATIO OF REDEMPTION (KHULA) (IN THE LIGHT OF ISLAMIC DIRECTIONS)

ONLINE PRESENTATIONS/ SESSION-1 HALL-4

26.01.2023

CAIRO LOCAL TIME | 09:00-11:00

ANKARA LOCAL TIME | 10:00-12:00

Meeting Id: 861 7294 5718

Passcode: 262626

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Süreyya Yiğit

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
MALANG B.S. BOJANG	Faculty of Economics and Administrative Sciences, Political Science and Public Administration Department, Umuttepe Campus, Kocaeli, Turkey	MAGUFULISM : IS IT AN ADMINISTRATIVE PARADIGM OR MANAGEMENT PHILOSOPHY?
Cahya Priayombudi Adi Indrayanto Ade Irma Anggraeni	Jenderal Soedirman University, Central Java, Indonesia	THE INFLUENCE OF BURNOUT ON THE PERFORMANCE OF CIVIL SERVANTS WITH EMOTIONAL INTELLIGENCE AND WORK MOTIVATION AS MODERATING VARIABLES
Monica Alina Toma	The Bucharest University of Economic Studies Bucharest, Romania	THE RICH AND THE POOR IN JUAN DIEGO SOLANAS'S UPSIDE DOWN AND IN NEILL BLOMKAMP'S ELYSIUM
Kataeva Alena Nickolaevna Kopylova Maria Dmitrievna	FSBEI Russian State University named after A. N. Kosygin , Russia	DEVELOPMENT OF A BUSINESS STYLE COLLECTION
Amol Gawande Atul Kumar Krishna Mantri Kishan Parekh	Y. Patil B-School, Pune, India	CONS OF ONLINE BUYING: A STUDY OF INDIAN BUYERS
Wasiu Abiodun Makinde	Department of Public Administration, the Federal Polytechnic, Ilaro, Ogun State, Nigeria	LOCAL GOVERNANCE AND CLIMATE CHANGE MITIGATION IN YEWA SOUTH LOCAL GOVERNMENT AREA, OGUN STATE, NIGERIA
Stanislava Stateva	Agricultural Academy, Institute of Plant Genetic Resources, „ Konstantin Malkov" Sadovo, Plovdiv, Bulgaria	DEVELOPMENT OF METHODS AND TECHNOLOGIES FOR IN VITRO PROPAGATION AND STORAGE OF VEGETATIVELY PROPAGATING CULTIVATED AND WILD PLANT SPECIES
Süreyya Yiğit	New Vision University, Tbilisi, Georgia	THE CAUSES OF MIGRATION

ONLINE PRESENTATIONS/ SESSION-1 HALL-5

26.01.2023

CAIRO LOCAL TIME | 09:00-11:00

ANKARA LOCAL TIME | 10:00-12:00

Meeting Id: 861 7294 5718
Passcode: 262626

HEAD OF SESSION: Dr. Froilan D Mobo

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Irwan Irwan Zusmelia Zusmelia Graceful Amelia Delia Virginia Froilan D Mobo	PGRI University West Sumatra, Padang City, West Sumatra, Indonesia	SOCIAL CAPITAL OF RUBBER FARMER HOUSEHOLDS DUE TO LANDSLIDES IN LAKE VILLAGE, NALO TANTAN SUB-DISTRICT, MERANGIN DISTRICT, JAM-BI PROVINCE, INDONESIA
Favour Chukwuemeka Uroko (Ph.D)	Department of Religion and Cultural Studies, University of Nigeria	ZELOPHEHAD'S FIVE DAUGHTERS AND GENDER INEQUALITY IN NIGE-RIA: SOCIAL IMPACTS SO FAR
Ukpong, Inibehe G. Ladu, T George, Mirabel I.	Nigeria. National Teachers Institute, Nigeria	FOOD SECURITY IMPLICATIONS OF FLOOD IN BAYELSA STATE, NIGERIA
Eszter Cs. HERGER	Hungarian Academy of Sciences University of Pécs	A CONSERVATIVE VERSION OF EU-ROPEAN FAMILY LAW THINKING
Iryna Pavlova	Odesa National Technological University, Odesa, Ukraine	AGRARIAN COMPONENT OF INCLUSI-VENESS OF RURAL-URBAN AGGLO-MERATION FORMATIONS OF UKRAINE
Ana Martínez Marjalizo Adrien Faure Carvallo	Graduated Interdisciplinary Art in the University of Barcelona University of Rovira i Virgili and ESMUC	ABOUT THE EMOTIONAL IMPACT OF THE UNCANNY AS AN AESTHETIC CA-TEGORY IN MUSICAL PRODUCTION
Prohászka Rád Boróka	Sapientia Hungarian University of Transylvania	THE NEW HISTORICAL NOVEL – FAM-ILY MICRONARRATIVES REPLACING GRAND NARRATIVES OF HISTORY
Pawan Singh Dhapola Pramod K. Singh	Sharda University, Greater Noida, India	A BRIEF SUMMARY OF INDIA FROM ANCIENT TO MODERN HISTORY
Sajad Hussain Dar Tahmeed Ahmad Badam	Deptt of Tourism & Travel Mgt. GDC Hadipora Baramulla Deptt Of Tourism Hospitality & Leisure Studies, University of Kashmir	BIJBEHARA THE HISTORIC TOWN IN SOUTH OF KASHMIR: A NEGLECTED LEGACY IN TOURISM PROFILE

ONLINE PRESENTATIONS/ SESSION-2 HALL-1

26.01.2023

CAIRO LOCAL TIME | 11:30-13:30

ANKARA LOCAL TIME | 12:30-14:30

Meeting Id: 861 7294 5718
Passcode: 262626

HEAD OF SESSION: Assos. Prof. Dr. Yasin ULUTAŞ

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Muhammed YAMAÇ	Bartın University, Bartin, Türkiye	DIGITAL CIVILIZATION PARADIGM IN THE CONTEXT OF RELIGION AND SOCIETY
Yasin ULUTAŞ	Uşak University, Bartın, Türkiye	EBÛ OSMAN B. BAHR EL-CAHIZ'S LOOK ON KALAM SCIENCE
Murat BIYIKLI	Kayseri University, Kayseri, Türkiye	A COMPARISON ON THE TWO INVESTIGATE OF *TECĀRİBU'L-UMEM*
İdris YAKUT	Ministry of Education, Ankara, Türkiye	PERCEPTION OF RELIGION, RELIGIOSITY AND VALUES
Mustafa HATİPOĞLU	Ordu University, Ordu, Türkiye	CONCRETIZATION OF MECÂZÜ'L-QUR-'AN ON NAZM HARMONY AND SEARCH FOR MEANING: THE EXAMPLE OF SURAH HIJR
Mustafa HATİPOĞLU	Ordu University, Ordu, Türkiye	READING "KASAS AL-QUR'AN" ACCOMPANIED BY SIYER: AN ANALYSIS IN THE SPECIAL OF THE HIJR SURAH
Recep ÖNAL	Giresun University, Giresun, Türkiye	RELIGIOUS EFFECTS OF COVID-19: RELIGION-SCIENCE CONFLICT
Recep ÖNAL	Giresun University, Giresun, Türkiye	THE PSYCHOLOGICAL ATTITUDES OF THE PEOPLE IN THE FACE OF TROUBLES AND DISASTERS FROM THE PERSPECTIVE OF MAWLĀNĀ

ONLINE PRESENTATIONS/ SESSION-2 HALL-2

26.01.2023

CAIRO LOCAL TIME | 11:30-13:30

ANKARA LOCAL TIME | 12:30-14:30

Meeting Id: 861 7294 5718
Passcode: 262626

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. EMİR H. ÜLGER

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Niyazi YILMAZ	Ondokuz Mayıs University, Samsun, Türkiye	AN ALTERNATIVE METHOD OF MEMORY: THE CASE OF KORGAN (ORDU)
Niyazi YILMAZ	Ondokuz Mayıs University, Samsun, Türkiye	QURAN TEACHING IN ORDU PROVINCE E-TYPE CLOSED AND OPEN PRİSON OF INSTITUTION
EMİR H. ÜLGER	Başkent University, Türkiye	FORMATION OF BASIC CONCEPTS IN ISLAMIC AESTHETICS
Murat AKTEPE	Social Sciences University of Ankara, Ankara, Türkiye	WITNESS OF THE ARZA-I ÂHIRA ZAYD IBN THABIT'S UNIQUE ROLE IN THE PROCESS OF THE COMPILING THE QUR-'AN
Osman BOSTAN	Ondokuz Mayıs University, Samsun, Türkiye	THE CLASSIFICATION OF THE MUSHAF IN THE HISTORICAL PROCESS
Osman BOSTAN	Ondokuz Mayıs University, Samsun, Türkiye	CONTENTS AND METHOD ANALYSIS OF IBN AL-JAZARİ'S WORK ON THE SCIENCE OF TEJWEED
Cihan KILIÇ	Social Sciences University Of Ankara, Ankara, Türkiye	COMPLAINT ABOUT A PROVINCIAL MUFTI IN THE OTTOMAN STATE
Assoc. Prof. Dr. Ahmed ALDYAB	Ankara Yıldırım Beyazıt University, Türkiye	THE DEVELOPMENT AND IMPORTANCE OF SEMANTICS IN LANGUAGE TEACHING TO NON-NATIVE ARABIC SPEAKERS

ONLINE PRESENTATIONS/ SESSION-2 HALL-3

26.01.2023

CAIRO LOCAL TIME | 11:30-13:30

ANKARA LOCAL TIME | 12:30-14:30

Meeting Id: 861 7294 5718
Passcode: 262626

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Ramazan BİÇER

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Ramazan BİÇER	Sakarya University, Serdiven, Sakarya, Türkiye	A THEOLOGICAL CLASSIFICATION AND A CRIME OF BELIEF: BEING A ZINDIQ
Ramazan BİÇER	Sakarya University, Serdiven, Sakarya, Türkiye	WHY DID GOD CREATE EVIL? A THEOLOGICAL APPROACH TO THEODY
İsa EREN	Ordu University, Ordu, Türkiye	MOHAMMED GHAZALİ'S UNDERSTANDİNG OF THE HADİTH AND THE SUNNAH
Emrullah FATİŞ	Ahi Evran University, Kırşehir, Türkiye	SOME BASIC CONCEPTS IN THE CONTEXT OF SUFISM, KALAM AND MORAL PHILOSOPHY
Emrullah FATİŞ	Ahi Evran University, Kırşehir, Türkiye	SIMILARITY AND DIFFERENCES OF YEZIDILITY AND NUSAYRIS
Oghız Najmaldeen SULIMAN Ahsen YILMAZ	Mustafa Kemal University, Hatay, Türkiye	AHMED ÎSA EL-MA'SARÂVÎ, EL-KIRÂÂTÜ'L-VÂRİDETİ Fİ'S-SÜNNE VE ME'AHÛ CÜZ'Ü FÎHÎ KIRÂÂTÜ'N-NEBÎ LI-EBÛ ÖMER HAFS B. ÖMER ED-DÛRÎ
Hicabi GÜLGEN Maşide Betül KAYA	Bursa Uludag University, Bursa, Türkiye	COMPARISON OF MEHMET ALI PASHA MOSQUE IN EGYPT ITS CONTEMPORARY MOSQUES IN ISTANBUL
Süleyman KAPLAN	Ondokuz Mayıs University, Samsun, Türkiye	FAHREDDIN RAZİ'S APPROACH TO THE TAFSIR AND QIRAAT OF HURURF-U MUQATTAA IN HIS TAFSIR AL-KABIR

ONLINE PRESENTATIONS/ SESSION-2 HALL-4

26.01.2023

CAIRO LOCAL TIME | 11:30-13:30

ANKARA LOCAL TIME | 12:30-14:30

Meeting Id: 861 7294 5718
Passcode: 262626

HEAD OF SESSION: Ayazul Hasan

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Lijarani Biswal Lopamudra Acharya Bhagyashree Priyadarshini Mishra Sarmistha Das Gayatri Swain Kulamani Parida	(Deemed to be University), Bhubaneswar 751030, Odisha, India	INTERFACIAL SOLID-STATE MEDIATOR BASED Z-SCHEME HETEROJUNCTION TIO_2@TI_3C_2/$MGIN_2S_4$ MICROFLOWER FOR EFFICIENT VISIBLE LIGHT DRIVEN PHOTOCATALYTIC ANTIBIOTIC DEGRADATION AND SUSTAINABLE H_2 GENERATION
Dmytro Hrytsenko Dmytro Sorochuk	National Technical University of Ukraine, Kyiv, Ukraine	IMPROVEMENT OF PRINTING QUALITY OF MULTI-COLOR SCREEN PRINTING MACHINES
Ayazul Hasan	Jazan University, Jazan, Kingdom of Saudi Arabia	COUNTABLY GENERATED EXTENSIONS OF QTAG-MODULES
Britto Chack Shivam Chari Richa Prabhu Kholkar Yash Badgujar Cynara Silveira	Padre Conceicao College of Engineering Verna, Goa, India	STOCK MARKET PREDICTION USING MACHINE LEARNING
Elena Sierikova Elena Strelnikova Korneichuk Nikita Kononenko Yehor	National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv, Ukraine A.M. Podgorny Institute for Mechanical Engineering Problems NAS of Ukraine, Kharkiv, Ukraine V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine	LIQUID VIBRATION ANALYSIS IN RIGID TANKS WITH FUZZY DIFFERENTIAL EQUATIONS
Elena Sierikova Elena Strelnikova Ivan Vierushkin	National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv, Ukraine A.M. Podgorny Institute for Mechanical Engineering Problems NAS of Ukraine, Kharkiv, Ukraine	STUDY OF TANK FREQUENCY DEPENDENCE FOR DIFFERENT SHELL THICKNESS UNDER SEISMIC LOADS
Elena Sierikova Elena Strelnikova Ivan Vierushkin	National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv, Ukraine A.M. Podgorny Institute for Mechanical Engineering Problems NAS of Ukraine, Kharkiv, Ukraine	DETERMINATION OF EIGENFORMS OF LIQUID OSCILLATIONS IN TANKS WITH THE WINKLER ELASTIC BASE
Khan Amadur Rahman Khan Roohul Abad	Aligarh Muslim University King Khalid University	ENLISTING THE BARRIERS IN IMPLEMENTATION OF GREEN BUILDING TECHNOLOGIES
Mohamed HOUASNI Abdelkarim KELLECHE	Djilali Bounaâma Khemis Miliana University, Algeria	EXPONENTIAL DECAY OF A DELAYED THERMOELASTIC POROUS SYSTEM

ONLINE PRESENTATIONS/ SESSION-2 HALL-5

26.01.2023

CAIRO LOCAL TIME | 11:30-13:30

ANKARA LOCAL TIME | 12:30-14:30

Meeting Id: 861 7294 5718
Passcode: 262626

HEAD OF SESSION: Plamen Glogov

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Polya YORDANOVA	University of Veliko Tarnovo "St. Cyril and Methodius"	GENERAL GEOGRAPHICAL ANALYSIS OF THE AGRICULTURE OF GREECE
Eka Ria Novita Sari Sirait Christine Wulandari Yuli Agustin Novriyanti Novriyanti Dian Iswandaru	Lampung University, Lampung, Indonesia	MODAL SOSIAL MASYARAKAT DI SEKITAR EKOSISTEM GAMBUT PADA KAWASAN KONSERVASI
Plamen Glogov Vasilena Vasileva	Forest Research Institute – Bulgari Community center "Dobri Chintulov- 1935", BULGARIA	INTERACTIVE TECHNIQUES IN PERFORMANCES FOR KIDS FROM THE PRACTICE OF THE BULGARIAN THEATER"KONNIK"
Kehinde Oluwole Ola Mercy Nkechi Kalu	Glorious Vision University, Nigeria and UNICAF, Malawi Department of Religion and Human Relations Nnamidi Azikwe University, Awka	INSECURITY AS A THREAT TO PERSONAL TRAVELLING IN NIGERIA
Temur Barkalaia Tengiz Verulava	School of Business and Administrative Sciences, University of Georgia, Tbilisi, Georgia Caucasus University, Tbilisi, Georgia	WORK MOTIVATION AND JOB SATISFACTION AMONG PRIMARY HEALTHCARE WORKERS IN GEORGIA
Nurila Bimakhanbet	Al-Farabi Kazakh National University,Almaty, Kazakhstan	SIMILARITIES IN THE POETRY OF AHMET YASAWI AND YUNUS EMRE
VITOMIR Jelena TOMAS-MISKIN Sonja VITOMIR Goran POPOVIĆ Dragana	Megatrend University in Belgrade, Serbia Belgrade Banking Academy, Serbia Nova Banka A.D, Bosna and Hercegovina University in Novi Sad, Serbia	THE IMPORTANCE OF ESTABLISHING A FRAMEWORK WITH WHICH THE TOP MANAGEMENT OF THE COMPANY REGULATES FINANCIAL REPORTING ON THE EXAMPLE OF THE REPUBLIC OF SERBIA
TOMAS-MISKIN Sonja VITOMIR Jelena VITOMIR Goran POPOVIĆ Dragana	Belgrade Banking Academy, Belgrade, Serbia Megatrend University in Belgrade, Serbia Nova Banka A.D., Bosna and Hercegovina University in Novi Sad, Serbia	THE SIGNIFICANCE OF ESTABLISHING A NEW WORK ORGANIZATION IN THE FRAMEWORK OF MAKING MANAGEMENT DECISIONS BY THE TOP MANAGEMENT IN A TRANSITION COUNTRY COMPANY

HOUNDJI Pamphile ZIME LAFIA Issihako HOUESSOU Akoèwanou Pierre	Faculté des Sciences Humaines et Sociales , Université d'Abomey-Calavi	ENJEUX ET PERSPECTIVES DE DEVELOPPEMENT DURABLE DE LA GOUVERNANCE FONCIERE DANS LA COMMUNE DE COME AU BENIN (AFRIQUE DE L'OUEST)

ONLINE PRESENTATIONS/ SESSION-3 HALL-1

26.01.2023

CAIRO LOCAL TIME | 14:00-16:00

ANKARA LOCAL TIME | 15:00-17:00

Meeting Id: 861 7294 5718
Passcode: 262626

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Adnan CELIK

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Şahin ÇAKMAK Aydoğan SOYGÜDEN	Erciyes University, Kayseri, Türkiye	A COMPARISON OF SPORTS ETHICS AND SPORTSMANSHIP BEHAVIOR IN TEAM AND INDIVIDUAL SPORTS
Esra KAVAK Seda SABAH	Amasya University, Amasya, Türkiye	EXAMINATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS' PARTICIPATION IN IN-SCHOOL SPORTS ACTIVITIES
Firdevs Yüzbaşı TOBAZ	Ondokuz Mayıs University, Samsun, Türkiye	AN INVESTIGATION ON THE IMPORTANCE OF PROTECTING HUMAN RIGHTS IN METAVERSE
Nurcan Turan Candan Şevval CAN Arhan Mandacı Nadire Sude Arslan- Enes Ünver	Eskişehir Ali Güven Mesleki Teknik Anadolu Lisesi, Tepebaşı, Eskişehir, Türkiye	MEANING EXPRESSIONS ON DOOR KNOCKERS ESKIŞEHIR ODUNPAZARI SAMPLE
Adnan CELIK	Selcuk University, Konya, Türkiye	ECONOMIC ROLES OF BUSINESSES: A COMPARISON OF ECONOMIC SYSTEMS
Adnan CELIK	Selcuk University, Konya, Türkiye	EVALUATION OF NON-LEARNING INDIVIDUALS AND NON-LEARNING ORGANIZATIONS

ONLINE PRESENTATIONS/ SESSION-3 HALL-2

26.01.2023

CAIRO LOCAL TIME | 14:00-16:00

ANKARA LOCAL TIME | 15:00-17:00

Meeting Id: 861 7294 5718
Passcode: 262626

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Osman Vedüd EŞİDİR

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Meltem ÇİÇEK Mehmet Yaşar TOPTANCI	Maltepe University, İstanbul, Türkiye Graduated from Maltepe University Graduate Education Institute, İstanbul, Türkiye	THE ROLE OF THE STORY AND MYTHOLOGICAL ITEMS IN BRAND COMMUNICATION
Emine DOLMACI DURUKAN Osman Vedüd EŞİDİR Gökhan BAK	İstanbul Ticaret University, İstanbul, Türkiye Fırat University Elazığ, Türkiye Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji University, Adana, Türkiye	SELECTED SUBJECTS IN YOUTUBE JOURNALISM: THE EXAMPLE OF "AGENDA WITH CÜNEYT ÖZDEMİR"
Ahmet KADİROĞLU	Bingol University, Bingol, Türkiye	THE ECONOMIC FACTORS AFFECTING EXTERNAL DEBT IN TURKIYE: AN ARDL BOUND TEST APPROACH (1994-2020)
Seda BAYBAL Furkan CİVELEK Yeliz PEKERŞEN	Necmettin Erbakan University, Konya, Türkiye	A CONCEPTUAL STUDY ON SOCIAL RESPONSIBILITY MANAGEMENT IN TOURISM ENTERPRISES
Furkan CİVELEK Seda BAYBAL Yeliz PEKERŞEN	Necmettin Erbakan University, Konya, Türkiye	A CONCEPTUAL EVALUATION ON CUSTOMER COMPLAINTS IN FOOD-BEVERAGE BUSINESSES
Buket SEZER Bilge GÜLER B. Dilek ÖZBEZEK	Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Kahramanmaraş, Türkiye Niğde Ömer Halisdemir University, Niğde, Türkiye Gaziantep University, Gaziantep, Türkiye	THE EFFECT OF POST-COVID-19 DISEASE PERCEPTION ON ALTRUISM
Ümmühan Elçin ERTUĞRUL	Ottawa University, Kırıkkale, Türkiye	A BRIEF ANALYSIS OF THE INTERNATIONAL REFUGEE REGIME

ONLINE PRESENTATIONS/ SESSION-3 HALL-3

26.01.2023

CAIRO LOCAL TIME | 14:00-16:00

ANKARA LOCAL TIME | 15:00-17:00

Meeting Id: 861 7294 5718
Passcode: 262626

HEAD OF SESSION: Dr. Deepanjali Mishra

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Olubanjo-Olufowobi Olufunso	Mountain Top University	ROLES OF MORAL PHILOSOPHY IN THE MILIEU OF DIGITALIZATION
Tiziana D'Isanto	University of Salerno, Italy	THE PERCEPTION OF GENERALIST TEACHERS ON THE TEACHING OF PHYSICAL EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL FOLLOWING THE NEWS INTRODUCED BY LAW N.234/2021
Fr. Baiju Thomas	Ramakrishna Mission Vivekananda Educational and Research Institute	A STUDY ON FOSTERING A SELF-DIRECTED LEARNING STYLE TO IMPROVE ACADEMIC PERFORMANCE AMONG STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN INCLUSIVE CLASSROOM SETTİNGS
Aimen Imran Nimra Imran Aden Gaza Supervisor Ms. Amarah Qureshi	University of Management and Technology Lahore	SOCIAL MEDIA ADDICTION, COMMUNICATION PATTERN AND RELATIONSHIP SATISFACTION IN MARRIED INDIVIDUALS
Remus RUNCAN Laura ANTON	Aurel Vlaicu University of Arad, Arad, Romania	THE ROLE OF THE INTERNET IN ELDERLY PEOPLE'S LIVES AFTER THEIR RETIREMENT
Olena Panchenko	Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine	GLUTTONIC DISCOURSE AS A SOCIO-LINGUISTIC DISCOURSE
Soraya Sedkaoui Rafika Benaichouba Khalida Mohammed Belkebir	University of Khemis Miliana, Algeria	THE ROLE OF BIG DATA IN E-LEARNING: AN OVERVIEW
Deepanjali Mishra	School of Humanities, KIIT University, Bhubaneswar, INDIA	THE CHARISMATIC INFLUENCE CALLED "NARENDRA MODI"

ONLINE PRESENTATIONS/ SESSION-3 HALL-4

26.01.2023

CAIRO LOCAL TIME | 14:00-16:00

ANKARA LOCAL TIME | 15:00-17:00

Meeting Id: 861 7294 5718
Passcode: 262626

HEAD OF SESSION: Major Gheorghe GIURGIU

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Major Gheorghe GIURGIU Manole COJOCARU	Deniplant-Aide Sante Medical Center, Biomedicine, Bucharest, Romania Titu Maiorescu University, Bucharest, Romania	MICROBIOTA MODULATION AS THERAPEUTIC APPROACH IN THE NEUROPATHIC PAIN IN DOG WITH SPINAL CORD INJURY: IMPACT OF POLENOPLASMIN
Maya Dmitrievna Shumova	Russian State Social University, Moscow, Russia	PHYSIOLOGICAL CAPABILITIES OF PLATELETS FOR HEIFERS AGED OVER ONE YEAR
Ilnura Ibragimovna Fayzullina Ilya Nikolaevich Medvedev	Biotech University, Moscow, Russia	PHYSIOLOGICAL FEATURES OF BLOOD IN COWS DURING THE FIRST PREGNANCY
Elena Sergeevna Tkacheva	Vologda State Dairy Farming	PLATELET FUNCTIONS IN PIGLETS BEGINNING TO CONSUME VEGETABLE FEED
Nadezhda Viktorovna Vorobyeva	South-West state University, Kursk, Russia	PLATELET FUNCTIONS IN YAROSLAV CALVES IN THE MIDDLE OF EARLY ONTOGENESIS
Svetlana Yurievna Zavalishina	Russian State Social University, Moscow, Russia	FUNCTIONAL PROPERTIES OF PLATELETS IN VEGETABLE CALVES
Baishakhi Kundu Samiran Bisai	Sidho Kanho Birsha University, Purulia, West Bengal, India	THE MAGNITUDE OF PREMENSTRUAL SYNDROME AND OTHER MENSTRUAL DISORDERS AMONG YOUNG ADULT FEMALE AND ITS ASSOCIATED FACTORS

CONTENT

CONFERENCE ID	**1**
SCIENTIFIC COMMITTEE	**2**
PHOTO GALLERY	**3**
PROGRAM	**4**
CONTENT	**5**

PROCEEDINGS BOOK

Ecem TURGUT & Okyay UÇAN ***THE ROLE OF REGIONAL DEVELOPMENT AGENCIES AND INVESTMENT SUPPORT OFFICES IN LOCAL DEVELOPMENT: A REVIEW ON PROVINCES UNDER AHILER DEVELOPMENT AGENCY***	**1**
Ecem TURGUT & Okyay UÇAN ***THE RELATIONSHIP BETWEEN DEFENSE EXPENDITURES AND ECONOMIC GROWTH IN NATO MEMBER COUNTRIES***	**12**
İdris YAKUT ***PERCEPTION OF RELIGION, RELIGIOSITY AND VALUES OF SECONDARY SCHOOL 8TH GRADE STUDENTS NAME SURNAME***	**20**
Tutku SEYMEN & Burcu SAĞOL & Çağrı Oğuzhan ŞEKER & Feyyaz ZEREN ***THE RELATIONSHIP BETWEEN RENEWABLE ENERGY AND ECONOMIC GROWTH: AN APPLICATION ON OECD COUNTRIES***	**30**
Şahin ÇAKMAK & Aydoğan SOYGÜDEN ***A COMPARISON OF SPORTS ETHICS AND SPORTSMANSHIP BEHAVIOR IN TEAM AND INDIVIDUAL SPORTS***	**40**
Mustafa Hatipoğlu ***READING "KASAS AL-QUR'AN" ACCOMPANIED BY SIYER: AN ANALYSIS IN THE SPECIAL OF THE HIJR SURAH***	**51**
Recep ÖNAL ***RELIGIOUS EFFECTS OF COVID-19: RELIGION-SCIENCE CONFLICT***	**58**

Recep ÖNAL ***THE PSYCHOLOGICAL ATTITUDES OF THE PEOPLE IN THE FACE OF TROUBLES AND DISASTERS FROM THE PERSPECTIVE OF MAWLĀNĀ***	**68**
Ali İSKENDER & Leyla TOKGÖZ ***DETERMINING THE PERSPECTIVES OF TOURISM GUIDANCE STUDENTS ON THE DEPARTMENT AND THE PROFESSION***	**75**
Emine DOLMACI DURUKAN & Osman Vedüd EŞİDİR & Gökhan BAK ***SELECTED SUBJECTS IN YOUTUBE JOURNALISM: THE EXAMPLE OF "AGENDA WITH CÜNEYT ÖZDEMİR"***	**91**
Osman BOSTAN ***THE CLASSIFICATION OF THE MUSHAF IN THE HISTORICAL PROCESS***	**101**
Osman BOSTAN ***CONTENTS AND METHOD ANALYSIS OF IBN AL-JAZARİ'S WORK ON THE SCIENCE OF TEJWEED***	**107**
Esra KAVAK & Seda SABAH ***EXAMINATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS' PARTICIPATION IN IN-SCHOOL SPORTS ACTIVITIES***	**114**
Seda BAYBAL & Furkan CİVELEK & Yeliz PEKERŞEN ***A CONCEPTUAL STUDY ON SOCIAL RESPONSIBILITY MANAGEMENT IN TOURISM ENTERPRISES***	**120**
Furkan CİVELEK & Seda BAYBAL & Yeliz PEKERŞEN ***A CONCEPTUAL EVALUATION ON CUSTOMER COMPLAINTS IN FOOD-BEVERAGE BUSINESSES***	**126**
Ramazan BİÇER ***A THEOLOGICAL CLASSIFICATION AND A CRIME OF BELIEF: BEING A ZINDIQ***	**131**
Ramazan BİÇER ***WHY DID GOD CREATE EVIL? A THEOLOGICAL APPROACH TO THEODY***	**139**

Ümmühan Elçin ERTUĞRUL ***A BRIEF ANALYSIS OF THE INTERNATIONAL REFUGEE REGIME***	**145**
Şule FIRAT DURDUKOCA & Arzu DERYA TAŞÇI ***INVESTIGATION OF PRİMARY SCHOOL TEACHER CANDIDATES' AWARENESS ABOUT THE ZERO WASTE CONCEPT***	**152**
Şule FIRAT DURDUKOCA & Arzu DERYA TAŞÇI ***EXAMINATION OF PRE-SERVICE TEACHERS' COGNITIVE STRUCTURES AND PROFICIENCY LEVELS FOR VARIOUS EDUCATION TYPES***	**160**
Emrullah FATİŞ ***SOME BASIC CONCEPTS IN THE CONTEXT OF SUFISM, KALAM AND MORAL PHILOSOPHY***	**175**
Emrullah FATİŞ ***SIMILARITY AND DIFFERENCES OF YEZIDILITY AND NUSAYRIS***	**179**
Buket SEZER & Bilge GÜLER & Dilek ÖZBEZEK ***THE EFFECT OF POST-COVID-19 DISEASE PERCEPTION ON ALTRUISM***	**184**
Habibe YAMAN ***CHANGE OF SECTORAL CONCENTRATION DYNAMICS IN THE LEVEL 3 REGION IN TURKIYE: A LOCALIZATION COEFFICIENT-BASED ANALYSIS***	**192**
Adnan Celik ***ECONOMIC ROLES OF BUSINESSES: A COMPARISON OF ECONOMIC SYSTEMS***	**199**
Adnan Celik ***EVALUATION OF NON-LEARNING INDIVIDUALS AND NON-LEARNING ORGANIZATIONS***	**204**
Melike KURTARAN ÇELİK & Ahmet KURTARAN & Fegan MUTLU ***THE PLACE OF FEMALE EMPLOYMENT IN THE TOURISM SECTOR: FIELD RESEARCH***	**210**
Melike KURTARAN ÇELİK & Fegan MUTLU ***PRODUCT DEVELOPMENT FOR TOURISM BUSINESSES***	**217**

Ahmed ALDYAB ***THE DEVELOPMENT AND IMPORTANCE OF SEMANTICS IN LANGUAGE TEACHING TO NON-NATIVE ARABIC SPEAKERS***	**222**
Murat AKTEPE ***WITNESS OF THE ARZA-I ÂHİRA ZAYD IBN THABIT'S UNIQUE ROLE IN THE PROCESS OF THE COMPILING THE QUR'AN***	**226**
Ahsen YILMAZ & Oghız Najmaldeen SULIMAN ***AHMED ÎSA EL-MA'SARÂVÎ, EL-KIRÂÂTÜ'L-VÂRİDETİ Fİ'S-SÜNNE VE ME'AHÛ CÜZ'Ü FÎHÎ KIRÂÂTÜ'N-NEBÎ LI-EBÛ ÖMER HAFS B. ÖMER ED-DÛRÎ***	**232**
Cihan KILIÇ ***COMPLAINT ABOUT A PROVINCIAL MUFTI IN THE OTTOMAN STATE***	**236**
Tahir Balcı ***SINGULAR TANTUM AND PLURAL TANTUM IN GERMAN AND TURKISH***	**242**
Tahir Balcı ***ADPOSITIONS IN THE CONTEXT OF WORD TYPES***	**249**
Yasin ULUTAŞ ***EBÛ OSMAN B. BAHR EL-CAHIZ'S LOOK ON KALAM SCIENCE***	**254**
Tiziana D'Isanto ***TEACHING OF PHYSICAL EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL FOLLOWING THE NEWS INTRODUCED BY LAW N.234/2021***	**264**
Eszter Cs. HERGER DSc ***A CONSERVATIVE VERSION OF EUROPEAN FAMILY LAW THINKING***	**271**
Teddy Mulyadi & Sri Restu Ningsih & Rajab & Nency Extise Putri ***GOOGLE CLASSROOM USER SATISFACTION ANALYSIS WITH WEBQUAL 4.0 METHOD***	**277**
Ihor Ponomarenko & Volodymyr Pavlenko ***OPTIMIZATION OF DIGITAL MARKETING STRATEGY USING BLOCKCHAIN***	**284**

MALANG B.S. BOJANG ***MAGUFULISM: IS IT AN ADMINISTRATIVE PARADIGM OR MANAGEMENT PHILOSOPHY?***	**289**
Cahya Priayombudi & Adi Indrayanto & Ade Irma Anggraeni ***THE INFLUENCE OF BURNOUT ON THE PERFORMANCE OF CIVIL SERVANTS WITH EMOTIONAL INTELLIGENCE AND WORK MOTIVATION AS MODERATING VARIABLES***	**294**
Monica Alina Toma ***THE RICH AND THE POOR IN JUAN DIEGO SOLANAS'S UPSIDE DOWN AND IN NEILL BLOMKAMP'S ELYSIUM***	**302**
Boróka Prohászka Rád ***NEW HISTORICAL NARRATIVES – PERSONAL MICRONARRATIVES REPLACING GRAND NARRATIVES OF HISTORY***	**305**
Kataeva Alena Nickolaevna & Kopylova Maria Dmitrievna ***DEVELOPMENT OF A BUSINESS STYLE COLLECTION***	**308**
Baiju Thomas ***A STUDY ON FOSTERING SELF-DIRECTED LEARNING STYLE TO IMPROVE ACADEMIC PERFORMANCE AMONG STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN INCLUSIVE CLASSROOM SETTINGS***	**312**
Soraya Sedkaoui & Rafika Benaichouba & Khalida Mohammed Belkebir ***THE ROLE OF BIG DATA IN E-LEARNING: AN OVERVIEW***	**319**
Polya YORDANOVA ***GENERAL GEOGRAPHICAL ANALYSIS OF THE AGRICULTURE OF GREECE***	**325**
Plamen Glogov & Vasilena Vasileva ***INTERACTIVE TECHNIQUES IN PERFORMANCES FOR KIDS FROM THE PRACTICE OF THE BULGARIAN THEATER "KONNIK"***	**328**
Stanislava Stateva ***DEVELOPMENT OF METHODS AND TECHNOLOGIES FOR IN VITRO PROPAGATION AND STORAGE OF VEGETATIVELY PROPAGATING CULTIVATEDAND WILD PLANT SPECIES***	**336**

TOMAS-MISKIN Sonja & VITOMIR Jelena & VITOMIR Goran & POPOVIĆ Dragana ***THE SIGNIFICANCE OF ESTABLISHING A NEW WORK ORGANIZATION IN THE FRAMEWORK OF MAKING MANAGEMENT DECISIONS BY THE TOP MANAGEMENT IN A TRANSITION COUNTRY COMPANY***	**340**
VITOMIR Jelena & TOMAS-MISKIN Sonja & VITOMIR Goran & POPOVIĆ Dragana ***THE IMPORTANCE OF ESTABLISHING A FRAMEWORK WITH WHICH THE TOP MANAGEMENT OF THE COMPANY REGULATES FINANCIAL REPORTING ON THE EXAMPLE OF THE REPUBLIC OF SERBIA***	**344**
Meltem ÇİÇEK & Mehmet Yaşar TOPTANCI ***THE ROLE OF THE STORY AND MYTHOLOGICAL ITEMS IN BRAND COMMUNICATION***	**349**
Muhammed YAMAÇ ***DIGITAL CIVILIZATION PARADIGM IN THE CONTEXT OF RELIGION AND SOCIETY***	**351**
Murat BIYIKLI ***A COMPARISON ON THE TWO INVESTIGATE OF TECĀRİBU'L-UMEM***	**353**
Mustafa Hatipoğlu ***CONCRETIZATION OF MECÂZÜ'L-QUR'AN ON NAZM HARMONY AND SEARCH FOR MEANING: THE EXAMPLE OF SURAH HIJR***	**355**
Niyazi YILMAZ ***AN ALTERNATIVE METHOD OF MEMORY: THE CASE OF KORGAN (ORDU)***	**357**
Niyazi YILMAZ ***QURAN TEACHING IN ORDU PROVINCE E-TYPE CLOSED AND OPEN PRİSON OF INSTITUTION***	**359**
EMİR H. ÜLGER ***FORMATION OF BASIC CONCEPTS IN ISLAMIC AESTHETICS***	**361**
Büşra ÖZLÜ & Murat FİLİK & Şeyma ÇİÇEK & Başak Işıl ALPAR ***THE EFFECTS OF THE RESPONSIBILITY OF BEING A SINGLE-PARENT WOMAN AND MATERIAL CONDITIONS ON THE PROFESSIONAL LIFE OF TEACHERS: THE CASE OF ANKARA***	**362**

Deniz ZORLU & Nurgül BOZKURT ***EDUCATION IN GÖRDES DISTRINCT ACCORDING TO MAARRİF SALNAMES (1898-1904)***	**364**
Ahmet KADİROĞLU ***ECONOMIC FACTORS AFFECTING EXTERNAL DEBT IN TURKIYE: AN ARDL BOUND TEST APPROACH (1994-2020)***	**366**
Nurcan TURAN CANDAN & Şevval CAN & Arhan Mandacı & Nadire Sude Arslan & Enes Ünver & Baran Mert Özmen ***MEANING EXPRESSIONS ON DOOR KNOCKERS ESKIŞEHIR ODUNPAZARI SAMPLE***	**368**
İsa EREN ***MOHAMMED GHAZALİ'S UNDERSTANDING OF THE HADITH AND THE SUNNAH***	**369**
Hatip YURGİDEN & Fatma YURGİDEN ***BEHAVIOR OF PRE-SCHOOL STUDENTS IN INTERPERSONAL COMMUNICATION***	**371**
Hatip YURGİDEN & Fatma YURGİDEN ***THE ROLE OF HEALTHY AND EFFECTIVE COMMUNICATION SKILLS IN THE DEVELOPMENT OF PRE-SCHOOL CHILDREN***	**372**
Yelda USAL ***A RESEARCH on THE NECESSITY of SPECIAL EDUCATION in VISUAL ARTS***	**373**
Sevdagül DENGİZ ***EXCHANGE RATE, GROWTH AND FOREIGN TRADE DYNAMICS: A REVIEW ON OECD COUNTRIES***	**375**
Hicabi GÜLGEN & Maşide Betül KAYA ***COMPARISON OF MEHMET ALI PASHA MOSQUE IN EGYPT ITS CONTEMPORARY MOSQUES IN ISTANBUL***	**377**
Firdevs Yüzbaşı TOBAZ ***AN INVESTIGATION ON THE IMPORTANCE OF PROTECTING HUMAN RIGHTS IN METAVERSE***	**379**
Süleyman KAPLAN ***FAHREDDİN RAZİ'S APPROACH TO THE TAFSİR AND QİRAAT OF HURURF-U MUQATTAA IN HIS TAFSİR AL-KABİR***	**381**

Sevim KÜÇÜK KARAMAN & Sevcan KAPKARA KAYA ***DETERMINANTS OF THE MANUFACTURING INDUSTRY PRODUCTION INDEX IN THE CASE OF TURKEY: ARDL APPROACH***	**383**
Irwan Irwan & Zusmelia Zusmelia & Graceful Amelia & Delia Virginia & Froilan D Mobo ***SOCIAL CAPITAL OF RUBBER FARMER HOUSEHOLDS DUE TO LANDSLIDES IN LAKE VILLAGE, NALO TANTAN SUB-DISTRICT, MERANGIN DISTRICT, JAMBI PROVINCE, INDONESIA***	**385**
Major Gheorghe GIURGIU & Manole COJOCARU SciRes I, EuSpLM ***MICROBIOTA MODULATION AS THERAPEUTIC APPROACH IN THE NEUROPATHIC PAIN IN DOG WITH SPINAL CORD INJURY: IMPACT OF POLENOPLASMIN***	**386**
Olubanjo-Olufowobi, Olufunso ***ROLES OF MORAL PHILOSOPHY IN THE MILIEU OF DIGITALIZATION***	**387**
Msatfa Zouheir & Msatfa Nabila ***THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT AND EXPORT PERFORMANCE: CASE OF EUROPEAN COUNTRIES***	**388**
Favour Chukwuemeka Uroko ***ZELOPHEHAD'S FIVE DAUGHTERS AND GENDER INEQUALITY IN NIGERIA: SOCIAL IMPACTS SO FAR***	**389**
Ukpong, Inibehe G., Ladu, T. & George, Mirabel I. ***FOOD SECURITY IMPLICATIONS OF FLOOD IN BAYELSA STATE, NIGERIA***	**390**
Iryna Pavlova ***AGRARIAN COMPONENT OF INCLUSIVENESS OF RURAL-URBAN AGGLOMERATION FORMATIONS OF UKRAINE***	**395**
Ana Martínez Marjalizo & Adrien Faure-Carvallo ***ABOUT THE EMOTIONAL IMPACT OF THE UNCANNY AS AN AESTHETIC CATEGORY IN MUSICAL PRODUCTION***	**396**
Maya Dmitrievna Shumova ***PHYSIOLOGICAL CAPABILITIES OF PLATELETS FOR HEIFERS AGED OVER ONE YEAR***	**397**

Ilnura Ibragimovna Fayzullina & Ilya Nikolaevich Medvedev ***PHYSIOLOGICAL FEATURES OF BLOOD IN COWS DURING THE FIRST PREGNANCY***	**398**
Elena Sergeevna Tkacheva ***PLATELET FUNCTIONS IN PIGLETS BEGINNING TO CONSUME VEGETABLE FEED***	**399**
Nadezhda Viktorovna Vorobyeva ***PLATELET FUNCTIONS IN YAROSLAV CALVES IN THE MIDDLE OF EARLY ONTOGENESIS***	**400**
Svetlana Yurievna Zavalishina ***FUNCTIONAL PROPERTIES OF PLATELETS IN VEGETABLE CALVES***	**401**
Bhola Khan ***OIL PRICE VOLATILITY AND ITS IMPACT ON EXCHANGE RATE IN NIGERIA***	**402**
Lijarani Biswal & Lopamudra Acharya & Bhagyashree Priyadarshini Mishra & Sarmistha Das & Gayatri Swain & Kulamani Parida ***INTERFACIAL SOLID-STATE MEDIATOR BASED Z-SCHEME HETEROJUNCTION TiO_2@Ti_3C_2/$MgIn_2S_4$ MICROFLOWER FOR EFFICIENT VISIBLE LIGHT DRIVEN PHOTOCATALYTIC ANTIBIOTIC DEGRADATION AND SUSTAINABLE H_2 GENERATİON***	**403**
Dmytro Hrytsenko & Dmytro Sorochuk ***IMPROVEMENT OF PRINTING QUALITY OF MULTI-COLOR SCREEN PRINTING MACHINES***	**404**
Ayazul Hasan ***COUNTABLY GENERATED EXTENSIONS OF QTAG-MODULES***	**405**
Britto Chacko & Shivam Chari & Richa Prabhu Kholkar & Yash Badgujar & Cynara Silveira ***STOCK MARKET PREDICTION USING MACHINE LEARNING***	**406**
Elena Sierikova & Elena Strelnikova & Korneichuk Nikita & Kononenko Yehor ***LIQUID VIBRATION ANALYSIS IN RIGID TANKS WITH FUZZY DIFFERENTIAL EQUATIONS***	**416**

Elena Sierikova & Elena Strelnikova & Ivan Vierushkin ***STUDY OF TANK FREQUENCY DEPENDENCE FOR DIFFERENT SHELL THICKNESS UNDER SEISMIC LOADS***	**418**
Elena Sierikova & Elena Strelnikova & Ivan Vierushkin ***DETERMINATION OF EIGENFORMS OF LIQUID OSCILLATIONS IN TANKS WITH THE WINKLER ELASTIC BASE***	**420**
Naseem Akhter ***THE IMPORTANCE OF PEACE IN THE DEVELOPMENT OF SOCIETY (ANALYTICAL STUDY IN THE LIGHT OF ISLAM)***	**424**
Naseem Akhter ***THE GROWING RATIO OF REDEMPTION (KHULA) (IN THE LIGHT OF ISLAMIC DIRECTIONS)***	**425**
Khan Amadur Rahman & Khan Roohul Abad ***ENLISTING THE BARRIERS IN IMPLEMENTATION OF GREEN BUILDING TECHNOLOGIES***	**426**
Alla Ozeran ***A NEW PARADIGM OF THE REAL-TIME ACCOUNTING***	**427**
Baishakhi Kundu & Samiran Bisai ***THE MAGNITUDE OF PREMENSTRUAL SYNDROME AND OTHER MENSTRUAL DISORDERS AMONG YOUNG ADULT FEMALE AND ITS ASSOCIATED FACTORS***	**428**
Wasiu Abiodun Makinde ***LOCAL GOVERNANCE AND CLIMATE CHANGE MITIGATION IN YEWA SOUTH LOCAL GOVERNMENT AREA, OGUN STATE, NIGERIA***	**429**
Pawan Singh Dhapola & Pramod K. Singh ***A BRIEF SUMMARY OF INDIA FROM ANCIENT TO MODERN HISTORY***	**430**
Babagana M. & Shuaeeb, A. I. & Yahaya, F. & Ndatsu, A. ***PERCEPTION OF LECTURERS TOWARDS INFORMATION AND TECHNOLOGY IN IMPROVING THE QUALITY OF TEACHING AND LEARNING IN FEDERAL UNIVERSİTY OF TECHNOLOGY MINNA, NIGERIA***	**431**
Sajad Hussain Dar & Tahmeed Ahmad Badam ***BIJBEHARA THE HISTORIC TOWN IN SOUTH OF KASHMIR: A NEGLECTED LEGACY IN TOURISM PROFILE***	**432**

Mohamed HOUASNI & Abdelkarim KELLECHE ***EXPONENTIAL DECAY OF A DELAYED THERMOELASTIC POROUS SYSTEM***	**433**
Amol Gawande & Atul Kumar & Krishna Mantri & Kishan Parekh ***CONS OF ONLINE BUYING: A STUDY OF INDIAN BUYERS***	**434**
Deepanjali Mishra ***THE CHARISMATIC INFLUENCE CALLED"NARENDRA MODI"***	**437**
Amarah Qureshi & Aimen Imran & Nimra Imran & Aden Raza ***SOCIAL MEDIA ADDICTION, COMMUNICATION PATTERN AND RELATIONSHIP SATISFACTION IN MARRIED INDIVIDUALS***	**438**
Remus RUNCAN & Laura ANTON ***THE ROLE OF THE INTERNET IN ELDERLY PEOPLE'S LIVES AFTER THEIR RETIREMENT***	**439**
Olena Panchenko ***GLUTTONIC DISCOURSE AS A SOCIO-LINGUISTIC DISCOURSE***	**440**
Süreyya Yiğit ***THE CAUSES OF MIGRATION***	**441**
Eka Ria Novita Sari Sirait & Christine Wulandari & Yuli Agustin & Novriyanti Novriyanti & Dian Iswandaru ***SOCIAL CAPITAL OF COMMUNITIES AROUND PEAT ECOSYSTEMS IN CONSERVATION AREAS***	**442**
Kehinde Oluwole Ola & Mercy Nkechi Kalu ***INSECURITY AS A THREAT TO PERSONAL TRAVELLING IN NIGERIA***	**443**
Temur Barkalaia & Tengiz Verulava & Giorgi Chiladze ***WORK MOTIVATION AND JOB SATISFACTION AMONG PRIMARY HEALTHCARE WORKERS IN GEORGIA***	**444**
Nurila Bimakhanbet ***SIMILARITIES IN THE POETRY OF AHMET YASAWI AND YUNUS EMRE***	**445**

YEREL KALKINMADA BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI VE YATIRIM DESTEK OFİSLERİNİN ROLÜ: AHİLER KALKINMA AJANSI KAPSAMINDAKİ İLLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ecem TURGUT
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Niğde, Türkiye
ORCID ID: 0000-0003-2385-1580

Okyay UÇAN
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Niğde, Türkiye
ORCID ID: 0000-0001-5221-4682

Özet
Bölgelerarası dengeli kalkınmanın sağlanması amacıyla bölgesel kalkınma ajanslarının varlığı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uzun yıllar boyunca önemli bir yerel kalkınma aktörü olarak faaliyet göstermiştir. Gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda olduğu gibi Türkiye'de de bölgesel kalkınma ajansları yerel kalkınmanın aktörü olarak faaliyet göstermeye başlamış ve her iktisadi bölge birimi için ayrı bir bölgesel kalkınma ajansları hizmet vermiştir. Türkiye içerisinde dengeli bölgesel kalkınmanın sağlanmasında ise TR71 Düzey 2 bölgesi için Ahiler Kalkınma Ajansları önemli bir rol üstlenmiştir. Bu açıdan kalkınma ajansları kapsamında eylem gösteren yatırım destek ofislerine de önemli görevler düşmüştür. Bu amaçla bu çalışmada Ahiler kalkınma ajansı kapsamındaki iller (Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde) üzerine bir inceleme de bulunulmuş ve özellikle söz konusu şehirlerin kalkınmasında tarım, hayvancılık ve turizm sektörlerinin öne çıktığı saptanmıştır. Özellikle Aksaray ilinin sosyo-ekonomik yapısının çoğunlukla hem tarım hem de hayvancılığa dayandığı tespit edilirken, Kırıkkale ilinde ekonomik açıdan başta savunma sanayi olmak üzere gıda ve giyim eşya imalatı, madencilik, makine imalatı, mobilya imalatı, petrokimya, tarım ve hayvancılık ürünleri öne çıkmıştır. Ayrıca Ahiler Kalkınma Ajansları kapsamındaki iller arasında önemli bir yer tutan Kırşehir ilinde temel ekonomik faaliyetlerin başında tarım ve hayvancılık sektörünün yer aldığı tespit edilmiştir. Nevşehir ili ise diğer şehirlerden farklı olarak sadece tarıma değil aynı zamanda, özellikle peri bacalarına bağlı olarak, turizme dayalı bir ana geçim kaynağına sahip olduğu belirlenmiştir. Son olarak ise Niğde ekonomisi tarım sektörüne dayalı bir özellik sergilemekteyken ayrıca önemli tarihsel bir geçmişi bünyesinde bulundurması sebebiyle, tarihi açıdan önemli turistik potansiyele sahip iller arasında önemli bir yer tuttuğu belirlenmiştir.
Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Bölgesel Kalkınma Ajansları, Yatırım Destek Ofisleri

THE ROLE OF REGIONAL DEVELOPMENT AGENCIES AND INVESTMENT SUPPORT OFFICES IN LOCAL DEVELOPMENT: A REVIEW ON PROVINCES UNDER AHILER DEVELOPMENT AGENCY

Abstract
The existence of regional development agencies in order to ensure balanced interregional development has operated as an important local development actor in developed and developing countries for many years. As in many of the developing countries, regional development agencies have started to operate as actors of local development in Turkey, and a separate regional development agency has served for each economic zone unit. Ahiler Development Agencies have played an important role in ensuring balanced regional development in Turkey for the TR71 Level 2 region. In this respect, investment support offices, which act within the scope of development agencies, also have important duties. For this purpose, in this study, a study is made on the provinces (Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde) within the scope of the Ahiler development agency, and it is determined that agriculture, livestock and tourism sectors came to the fore especially in the development of these cities. While it has been determined that the socio-economic structure of Aksaray province is mostly based on both agriculture and animal husbandry, especially in the defense industry, food and clothing manufacturing, mining, machinery manufacturing, furniture manufacturing, petrochemistry, agriculture and livestock products have come to the fore in the city of Kırıkkale. In addition, it has been determined that agriculture and livestock sector is at the forefront of the main economic activities in Kırşehir, which has an important place among the provinces within the scope of Ahiler Development Agencies. It has

been determined that Nevşehir province, unlike other cities, has a main source of livelihood based on tourism, not only on agriculture, but also especially on fairy chimneys. Finally, while the economy of Niğde is based on the agricultural sector, it has also been determined that it has an important place among the cities with historically important touristic potential due to the fact that it has an important historical past.

Keywords: Regional Development, Regional Development Agencies, Investment Support Offices

GİRİŞ

Bölgelerarası gelişmişlik farklılıkların ya da dengesizliklerin boyutu ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte tüm ülkelerde varlığını göstermektedir. Ülkelerin birçoğu dengeli kalkınmayı sağlamada yetersiz kalmış ve böylelikle bölgesel dengesizliklerin ortaya çıkardığı hem sosyal hem de iktisadi sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu amaçla da ülkeler yerel kalkınmanın dengeli bir şekilde sağlanmasına yönelik yeni arayışlar içerisine girerek farklı uygulamalar denemeye başlamışlardır.

Bölgelerarası kalkınmanı sağlanmasında özellikle tabandan tavan uygulamalar önemli bir yer tutmuş ve bu sistemin en önemli aktörü ise Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA) olmuştur. BKA'lar özellikle 1930'lu yıllardan itibaren dünyada uygulanmaya başlanmıştır. BKA'lar ülkelerin kalkınması ve bölgelerarası dengesizliği ortadan kaldırılarak kalkınması amacıyla önemli bir araç olarak örgütlenmiştir. Başta Avrupa Birliği (AB) ülkeleri olmak birçok ülkede örneklerine rastlanılan BKA'lar dengeli ve bölgesel kalkınmanın sağlanması amacıyla çeşitli faaliyetler sergilemiştir.

Türkiye'de de bölgeler iktisadi bölge birimlerine ayrılarak her bölge birimi için ayrı ayrı kalkınma ajansları kurularak bölgesel dengesizliklerin kaldırılması ve böylelikle bölgelerarası kalkınmanın sağlanmasına yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Bölgelerarası kalkınmanın gerçekleştirilmesinde ise BKA'lar kapsamında faaliyet gösteren yatırım destek ofisleri (YDO) önemli bir rol üstlenmiştir. Bu açıdan ise dikkat çeken ajanslardan biri de Düzey 2 bölge içerisindeki TR71 bölgesinde (Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde) Ahiler Kalkınma Ajansı (AHİKA) faaliyet göstermiştir. Böylelikle söz konusu şehirlerde dengeli kalkınmanın sağlanması için çeşitli faaliyetler sürdürülmüştür. Bu hedef doğrultusunda ise YDO'lara da ayrı bir görev düşmüştür.

Çalışmada öncelikli olarak bölgesel dengesizlik kavramı ayrıntılı bir şekilde açıklanarak dengeli yerel kalkınmanın önemi aktörleri olan BKA'lar ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Daha sonra TR71 bölgesinde hizmet veren AHİKA ele alınmış ve bölge içerisindeki faaliyetleri değerlendirilmiştir. En son ise YDO'lar değerlendirilirken AHİKA kapsamındaki şehirlerin YDO'ları ayrı ayrı ele alınarak söz konusu şehirlerde kalkınmayı destekleyecek eylemler ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

YEREL KALKINMANIN AKTÖRLERİ: BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

Bölgelerin gerçekte neyi ifade ettiği konusunda literatürde pek çok tartışma gündeme gelmektedir. Kimilerine göre bölge, pozitif olarak tanımlanabilen gerçek bir varlık iken kimilerine göre yalnızca hayal gücünün ve sınıflandırma yönteminin bir ürünüdür. Bölge önemli bir politika birimi olup bölge kavramına kesin ve net bir yaklaşım bulunmamaktadır. Objektif görüşte bir bölgenin fiziksel olarak tanımlanabilen ve haritalandırılabilen gerçek bir varlık olduğu ileri sürülmektedir. Objektif savunuculara göre bir bölge, ister bir ülke içinde var olsun, isterse birden fazla ülkeye yayılmış olsun kendisini diğerlerinden ayıran coğrafi, politik veya kültürel özelliklere sahip geniş bir arazi alanı olarak tanımlanabilmektedir. Özetle bir bölge, birlik ve kimliğin sembolü olarak siyasi, doğal, fiziksel ve ekonomik, sosyo-kültürel ve idari veya siyasi faktörler gibi kimlik göstergelerinden en az birine sahip olan, uzayda tanımlanmış yerleşik bir alan olarak görülebilir (Raheem vd., 2014: 164-165).

Makroekonomik açıdan bölge kavramı homojen bölge, polarize bölge ve plan bölge olmak üzere üç ayrı grupta değerlendirilmektedir. Homojen bölge, belirli bir özellik açısından diğer alanlardan daha çok birbirine benzeyen bir dizi bitişik alan olarak tanımlanabilir (Davis, 2001: 3). Polarize bölge, bir yerleşme merkezi, kendisinden çok daha küçük bir veya bir kaç yerleşme merkezini etkisi altına alabiliyorsa, bu yerleşme merkezi ile etki alanının oluşturduğu bölgeye denilmektedir. Polarize bölge kavramı homojen bölgede bahsedildiği gibi bir ya da birden daha çok karakteristik özellik yerine çeşitli birimler arasındaki ilişkilere dayanmaktadır. Son olarak plan bölge ise bölgesel politika uygulamakla yükümlü yönetimin yetki alanı içerisine giren ya da bölge planın uygulandığı alanlar bütünüdür (Işık, Baysal ve Ceylan, 2010: 6).

Çeşitli bölge tanımlamaları üzerinden bölgeler de gelişmişlik düzeylerine göre birbirinden farklılık göstermektedir. Bu açıdan da bölgesel dengesizlikler ortaya çıkmakta ve bu dengesizlikler, ülkeler arasında gelişmişlik düzeylerine göre farklılık gösterebileceği gibi her ülkenin farklı bölgeleri arasında da kendini gösterebilmektedir. Bölgesel dengesizlik kavramı bu bakımdan aynı ülke içerisindeki farklı yerlerde görülen iktisadi, sosyal, doğal, coğrafi, kültürel ve fonksiyonel dengesizlikler olarak alt başlıklara ayrılabilmektedir. Gelişmiş ülkeler içerisinde bölgeler arası dengesizlikler giderek azalma

eğilimi sergilerken karşılık az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde genelde artma eğilimi sergilemketedir (Aydın, 2008: 306).
Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler içerisinde bölgesel dengesizliklerin artan bir eğilim sergilemesinin temelinde, olumlu dışsal ekonomiler sonucunda merkezi bölgelerin daha da dikkat çekerek cazibe merkezi konumuna gelmesi ve buna bağlı olarak kutuplaşma meydana getirmesi yatmaktadır. Gelişmiş ülkelere ait bölgesel dengesizliklerin giderek azalmasının temelinde ise cazibe merkezi konumuna gelen yerleşim alanlarında ortaya çıkan aşırı kalabalıklaşma eğilimi sonucunda bölgenin eski canlılığını kaybetmesi yatmaktadır (Deviren ve Yıldız, 2014: 6).
Soğuk savaş döneminin son bulması ve küreselleşmenin artmasıyla birlikte, gerek ülkelerarası gerekse de ülke içerisinde ki bölgesel farklılıklar dikkat çekmeye başlamıştır. Ancak ülkeler bu bölgesel farklılıkların ortadan kaldırılmasına yönelik olarak da sürekli ve çeşitli politikalar geliştirmeye çalışmaktadır. Bu açıdan bölgesel kalkınma kavramının temelini bölgelerarası dengesizlikleri en aza indirme amacı oluşturmaktadır (Sevinç, 2011: 40).
Son yirmi yıl içerisinde özellikle Avrupa da bölgesel politika alanında önemli ölçüde bir değişim ve deneyim yaşanmıştır. Bu açıdan en göze çarpan gelişme ise bölgeler içinde merkezi hükümet yerine bölgeler içerisinde yürütülen aşağıdan yukarıya politikaların yükselişi olmuştur. Bu süreçte ki önemli bir rolü ise BKA'lar üstlenmiştir (Halkier ve Danson, 1996: 5).
BKA'lar çok işlevli ve bütünleşik bir yapıda olup ekonomik kalkınmayı öncelikle, ağ oluşturma ve öğrenmeyi teşvik eden küçük ve orta ölçekli işletmelere (KOBİ) tavsiye vermek gibi yumuşak politika araçlarıyla destekleyen yarı özerk kuruluşlar olarak nitelendirilebilmektedir. BKA'lar bölgesel olarak yerleşik olmaları sayesinde genellikle yerel işletmelere ve kuruluşlara daha yakın görülebilmektedir. Bu anlamda BKA'lar büyük finansman akışlarını çekmek ve harcamalarını koordine etmek ve daha genel olarak ulusal ve uluslararası politika çerçevelerindeki kalkınmaya daha fazla cevap verebilmek için kilit araç görevi görmektedir (Lagendijk, Kayasu ve Yasar, 2009: 384).
Batı Avrupa'daki deneyimler temelinde BKA'lar merkezi ve yerel yönetimin ana akımının dışında bölgesel düzeyde faaliyet gösteren ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmeyi amaçlayan yarı özerk kuruluşlar olarak tanımlanabilmektedir. BKA'lar görevi kaybetme korkusu olmadan esnek ve uzun vadeli bir bakış açısı benimseyerek kamu politikaları izleyebilmektedirler. Ayrıca çok çeşitli müşterilere danışmanlık hizmetleri sunan ulusal kalkınma müdahalelerini yöneten çok çeşitli hizmetler sağlayabilmektedirler. BKA'ların ayrıca 'daha yüksek düzeyde bir bölgesel bilgi enjekte etmenin özel avantajını sunduğu düşünülmektedir. Birçoğunun bölgesel yönetişim yapıları içinde farklı kökenleri, işlevleri ve konumları vardır ve uygulamada BKA'lar kendilerine atfedilen tüm avantajları ne ölçüde sunabilecekleri konusunda farklılık göstermektedirler. Bazıları diğerlerinden daha fazla özerkliğe sahip olup bazıları da güçlü bir şekilde yerel ağlara gömülüdürler. Bununla birlikte, BKA'ların ortak bir özelliği, gelişimlerini şekillendiren ve nasıl geliştiklerini etkileyen uluslararası, ulusal ve alt ulusal politika çerçevelerine dahil olmaları ve bunlara maruz kalmalarıdır. (Mcmaster, 2006: 349).
BKA'lar genel anlamda bölgesel olarak ekonomiyi canlandırmak, örgütlemek ve geliştirmek amacı doğrultusunda kurularak faaliyet gösteren kuruluşlardır. Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansı Birliği (EURADA) tarafından yapılan tanımlamada ise BKA'ların görevi, sektörel ve genel kalkınma problemlerini tespit ederek bunların çözümüne yönelik teknik olarak geliştiren projeleri desteklemektir (Arslan, 2005: 286).
Bugün BKA'lar genellikle tabandan tavana yani aşağıdan yukarıya doğru örgütlenme modelini benimsemektedirler. Tabandan tavana yaklaşımının ise kendi içerisinde avantajları bulunmaktadır. Şöyle ki personel firmalarla doğrudan iletişim içerisinde bulunabileceğinde dolayı hem daha etkili hem de bürokrasiden daha uzak bir ilişki kurulabilmektedir. Ayrıca yarı özerk bir konum bir taraftan siyasi müdahalelere engel olurken diğer yandan ekonomi içerisindeki yapısal problemlere de daha uzun vadeli bir bakış açısıyla bakılmasını sağlamaktadır. Son olarak ise bölge içerisine siyasi desteğin doğrudan ve daha etkili bir şekilde girebilmesine yol açmaktadır (Berber ve Çelebi, 2005: 146-147).
BKA'ların yapısı gösteren tabanda tavana yapı sistemi ile geleneksel tavandan tabana yapının özellikleri ve ayrımları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Geleneksel Tavandan Tabana Yaklaşım Ve Yeni Tabandan Tavana Yaklaşım Ayrımı

Ozellikleri	Geleneksel Tavandan Tabana	Yeni Tabandan Tavan
Orgütlenme	Ulusal Merkezi Yönetim Yapısı	Bölgesel Yarı Ozerk Yapı
Ekonomik Araçlar	Bölgelerarası Eşitlik Milli Büyüme Yeniden Dağıtılmış Büyüme	Bölgesel Rekabet Bölgesel Büyüme Yerli/Ithal büyüme
Politika Araçları	Bürokratik Düzenleme Uluslararası Tanıtım Hibeler İleri Fabrikalar	Risk Sermayesi Danışmanlık Hizmetleri Teknik Altyapı Eğitim
Çalışma Yöntemi	Ayrılmış Seçici Olmayan Otomatik/Isteğe Bağlı Reaktif	Birleşik Seçici Isteğe Bağlı Proaktif

(Halkier ve Danson, 1996: 9)

BKA'ların faaliyetleri çok çeşitli ve çok yönlü olmasına karşılık bu konuda çok genel bir çerçeve çizmek oldukça güçtür. Ancak genel olarak bakıldığında dünyadaki BKA'ların sıklıkla yürüttükleri görevler aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir (Tepav, 2005: 7-8).

a) Bilgi bankaları oluşturarak söz konusu bölgeyi izlemeye almak

b) Bölgesel kalkınmayı gerçekleştirebilmek için çeşitli stratejik planlamalar yapmak ve bu planların uygulanmasını izlemek

c) Girişimcilere ve yatırımcılara yönelik gerekli bilgiyi sağlayarak söz konusu birimlere teknik destekler sağlamak

d) Yerel girişimcilerin gerçekleştireceği yatırımlarına destekler sağlamak

e) Yabancı yatırımcıların söz konusu bölge içerisine çekilmesi için gerekli olan tüm tanıtımları gerçekleştirmek

f) Finansman konusunda yatırımcılara önemli bilgiler sağlayarak çeşitli tavsiyelerde bulunmak

g) KOBİ'ler için gerekli finans kaynaklarını sağlayarak ulusal veya uluslararası fonlar, bankalar ve kredi kuruluşlarıyla işbirliği içerisinde olmak

h) Yeni buluş ve teknolojiler için gerekli tanıtımları sağlamak

ı) Altyapı, yol ve enerji faaliyetlerini düzenli olarak izlemek

i) Bölgenin ulusal ve uluslararası networklerinin geliştirilmesi için gerekli destekleri sağlamak

Dünya üzerinde bilinen ilk kalkınma ajansı uygulaması Amerika Birleşik Devletlerinde 1930 yılı içerisinde kurulan Tennesse Valley Authority (TVA) olmuştur. 2. Dünya savaşından sonraki süreçte bölgesel kalkınma konusu giderek daha da önem kazanmaya başlamış ve böylelikle Avrupa'da da kalkınma ajansları kurulmuş ve Avrupa birliğinin bölgesel politikalarının da etkisiyle bölgesel kalkınma ajanslarının sayıları giderek daha da artma eğilimi göstermiştir. Avrupa'da BKA'ların ülkelerdeki kurumsal yapılarının oluşumu ve gelişimi incelendiği zaman ilk olarak 1950 ve 1960'lı yıllarda merkeziyetçi bir yaklaşım çerçevesinde uygulanan kalkınma planlarına teknik destek sağlamak ve destekleme amacı doğrultusunda kurulduklarını söylemek mümkündür. Bu dönem içerisinde finansal ve sert kaynakların işsizliğin olduğu yerel bölgelere kaydırılması yoluyla büyümenin artırılması ve eşitsizliğin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır (Ayrangöl ve Akın, 2019: 37). 1950'li yıllar içerisinde Kuzey Amerika ülkeleri, Avusturya, Belçika, Fransa ve İrlanda'da; 1960-1970 yılları içerisinde Almanya, Hollanda, İngiltere ve İtalya'da BKA'lar kurularak faaliyet göstermeye başlamıştır.. 1980'li yıllarda Danimarka, Finlandiya, İspanya ile Yunanistan; 1990'lı yıllarda ise Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Portekiz ile Slovakya'da BKA'lar faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu şekilde tüm dünya ülkelerinde kalkınma ajanslarının geliştirilmesiyle birlikte tüm bu kalkınma ajanslarını bir araya getirmek amacıyla 1991 yılında Brüksel'de "Avrupa Kalkınma Ajansları Birliği (EURADA)" kurulmuştur (Akbulut ve Göküş,2017: 82).

Türkiye'de 1960'lı yıllardan beri ekonomik ve toplumsal gelişmeyi sağlamak ve bölgesel eşitsizlikleri mümkün olduğunca azaltarak ekonomik ve toplumsal dengeyi sağlamak için "Beş Yıllık Kalkınma Planları" yürütmüştür. Planlı ekonomiye geçiş doğrultusunda ülkenin çeşitli bölgelerindeki kapasiteleri canlandırma amacı doğrultusunda farklı bölgesel planlar hazırlamışlardır. Bu planların yerine getirilmesi ve uygulanması görevi de Devlet Planlama Teşkilatı'na (DPT) verilmiştir (Cankorkmaz, 2011: 124).

Türkiye için BKA konusu ilk olarak AB'ye tam üyelik görüşmeleri sürecindeki Katılım Ortaklığı Belgesinde orta vadede yapılması gereken işler kapsamında belirtilmiştir. Bu doğrultuda 22 Eylül 2002 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla bölgeler içerisindeki sosyo-ekonomik analizlerin

gerçekleştirilmesi, bölgesel politikaların belirlenmesi ve AB bölgesel istatistik sistemi ile karşılaştırılabilir veri tabanı oluşturulması amacıyla ülke genelinde 3 düzeyde istatistiki bölge birimleri oluşturulmuştur. Bu sınıflandırma içerisinde Düzey 3 kapsamındaki istatistiki bölge birimleri 81 adet olup il düzeyindedir. Her il istatistiki bölge birimini tanımlaması ise, Düzey 2 istatistiki bölge birimi Düzey 3 kapsamında komşu illerin gruplandırılması sonucu tanımlanmış ve 26 adettir. Düzey 1 istatistiki bölge birimi ise Düzey 2 istatistiki bölge biriminin gruplandırılması sonucunda tanımlanmış olup 12 adettir. BKA'lar bu sınıflandırma içerisinde Düzey 2 kademesinde 26 bölgede kurulacak birimlerdir (Hasanoğlu ve Aliyev, 2006: 86). Türkiye içerisinde ki bu istatistiki bölge sınıflandırmaları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Türkiye'de İktisadi Bölge Birimi Sınıflandırması (İBBS) Ve Bölgede Hizmet Veren Kalkınma Ajansları

Bölge Kodu	Kapsadığı Iller	Kalkınma Ajansı Adı	Kısaltma	Merkez il:
TR10	Istanbul	Istanbul Kalkınma Ajansı	ISTKA	Istanbul
TR21	Edirne, Kırklareli, Tekirdağ	Trakya Kalkınma Ajansı	TRAKYA	Tekirdağ
TR22	Balıkesir, Çanakkale	Güney Marmara Kalkınma Ajansı	GMKA	Balıkesir
TR31	Izmir	Izmir Kalkınma Ajansı	IZKA	Izmir
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	Güney Ege Kalkınma Ajansı	GEKA	Denizli
TR33	Afyon, Kütahya, Manisa, Uşak	Zafer Kalkınma Ajansı	ZEKA	Kütahya
TR41	Bilecik, Bursa, Eskişehir	Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı	BEBKA	Bursa
TR42	Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova	Doğu Marmara Kalkınma Ajansı	MARKA	Kocaeli
TR51	Ankara	Ankara Kalkınma Ajansı	ANKARA	Ankara
TR52	Karaman, Konya	Mevlana Kalkınma Ajansı	MEVKA	Konya
TR61	Antalya, Burdur, Isparta	Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı	BAKA	Isparta
TR62	Adana, Mersin	Çukurova Kalkınma Ajansı	ÇKA	Adana
TR63	Hatay, Kahramanmaraş Osmaniye	Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı	DOGAKA	Hatay
TR71	Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Niğde, Nevşehir	Ahiler Kalkınma Ajansı	AHIKA	Nevşehir
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	Orta Anadolu Kalkınma Ajansı	ORAN	Kayseri
TR81	Bartın, Karabük Zonguldak	Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı	BAKKA	Zonguldak
TR82	Çankırı, Kastamonu, Sinop	Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı	KUZKA	Kastamonu
TR83	Amasya, Çorum, Samsun, Tokat	Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı	OKA	Samsun
TR90	Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon	Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı	DOKA	Trabzon
TRA1	Bayburt, Erzincan, Erzurum	Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı	KUDAKA	Erzurum
TRA2	Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars	Serhat Kalkınma Ajansı	SERKA	Kars
TRB1	Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli	Fırat Kalkınma Ajansı	FKA	Malatya
TRB2	Bitlis, Hakkari, Muş, Van	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı	DAKA	Van
TRC1	Adıyaman, Gaziantep, Kilis	Ipekyolu Kalkınma Ajansı	IKA	Gaziantep
TRC2	Diyarbakır, Şanlıurfa	Karacadağ Kalkınma Ajansı	KARACA DAĞ	Diyarbakır
TRC3	Batman, Mardin, Şırnak, Siirt	Dicle Kalkınma Ajansı	DIKA	Mardin

(Şengül ve Şengül, 2018: 22).

Tablo 2'de verilen iktisadi bölge birimi sınıflandırmaları içerisinde her bir bölge için farklı kalkınma ajansları hizmet vermektedir.. Buna karşın BKA'ların en önemli ajansları arasında AHİKA'da yer almaktadır. Bu çalışmada bu amaçla TR71 düzey bölge kapsamı içerisinde yer alan AHİKA'lar açıklanacaktır.

AHİLER KALKINMA AJANSI (AHİKA)

Ahiler Kalkınma Ajansı (AHİKA), 25 Ocak 2006 tarihli ve 5449 no'lu "Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun" çerçevesinde, 25 Temmuz 2009 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 2009/15236 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuştur. Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir ve Niğde illerinden oluşun TR71 Düzey 2 bölgesini kapsayan ve merkezi Nevşehir olan AHİKA'nın faaliyet gösterdiği illerin en önemli özelliği Yatırım Destek Ofislerinin (YDO) bulunmasıdır (Ahiler Kalkınma Ajansı, 2011: 6).

AHİKA, mevzuatın verdiği yetki çerçevesinde bölge dışı ve bölge içi koordinasyonu gerçekleştirerek bölge içerisinde ortaya çıkan gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılıkları azaltmayı temel amaç edinerek bölge içerinde gerekli araştırmaları yaparak, bir takım analizler yapma faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu doğrultuda Ajansın misyonunu bölge içi ve bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak, bölgesel ve ulusal paydaşların bölge dışı hedeflerine ve amaçlarına ulaşmasına destekler vermek, kurumsal kapasiteyi geliştirme amacını ilk sırada tutan ve bölge içerisindeki kalkınma aşamalarına öncülük eden bir kuruluş olmak oluşturmaktadır (Ahiler Kalkınma Ajansı, 2019: 11).

AHİKA'nın hedefleri genel olarak aşağıda sıralanmıştır (Aydın, 2019: 40-41):

a) Bölgede katma değeri yüksek ürünlerin üretimine teşvik sağlamak
b) Bölgede yeni yapılacak yatırımlara destek sağlayarak yeni ürünlerin üretilmesini desteklemek
c) Bölgedeki ürün ve üretim çeşitliliğini sağlamak
d) Bölge içerisinde birlikteliği sağlamaya yönelik hareket etmek
e) Bölgede yer alan yatırım alanlarının alt yapısını sağlamak ve mevcut altyapıları güçlendirmek
f) TR71 Düzey 2 Bölgesi'nde kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için bölgeyi bütün yönleriyle araştırmak ve kapsamlı bir analiz gerçekleştirmek ve bunlara göre çözüm önerilerinde bulunmak
g) Bölgedeki yatırımcıları yenilikçi fikirlere özendirmek
h) Bölgedeki firmalara reklam yapmaya teşvik etmek ve böylelikle markalaşmaya gitmeyi sağlamak
ı) Bölgenin tarihi yapısına dikkat ederek bu tarihi alanların gelecek nesillere aktarılmasına destek olmak
i) Bölgede geçmişten kalan kültürel mirasın koruma altına alınması ve modern yaşamla bütünlük içerisinde olmasının sağlanması
j) Bölge içerisindeki tabiatın korunması
k) Bölgede insanların yaşamını sürdürdüğü alanların modernize edilerek doğallığı bozulmadan modern yaşama uydurmak
l) Bölgede yaşayan kadınların ve çalışma engeli bulunan kişilerin işgücüne katılımına destek sağlamak, böylelikle nitelikli işgücünün de gelişmesinin sağlamak
AHİKA yıllık çalışma programı içerisinde belirtilmek koşuluyla işbirliği içerisinde oldukları hem gerçek hem de tüzel kişilerim bölge içerisindeki gerçekleştirilecek çeşitli plan ve programları uygulanmasını kolaylaştırıcı proje, uygulama ve faaliyetlerine gerekli mali destekler sağlamaktadır. Ajansın sağladığı destekler ise doğrudan finansman desteği, faiz desteği ve faizsiz kredi desteği olarak üç ayrı gruba ayrılmıştır (Altıntaş, 2016: 76).

YATIRIM DESTEK OFİSLERİ (YDO)

YDO bulunduğu ilin yatırım ve iş çevresinin hem yerli hem de yabancı yatırımcılara tanıtılması ve söz konusu ilde yatırım yapılmasını teşvik etmeye yönelik faaliyetler yürüten Ajans birimidir (SERKA, 2013: 15). Kalkınma Ajansları kanununun Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına gönderilen kanun tasarısı ve gerekçesinde yatırım destek ofisleri başlangıçta "Tek Durak Ofisi" olarak adlandırılmıştır. Ancak tasarının kanunlaşması aşamasında bu isim YDO olarak değiştirilmiştir. Yatırım destek ofislerinin kuruluşu 5449 sayılı kanunun 15.maddesinde, görev ve yetkileri ise 16.maddesinde açıklanmıştır. Kanun'un 15.maddesi uyarınca, YDO'lar yönetim kurulunun kararı doğrultusunda kalkınma ajanslarının kurulduğu bölge illerinde kurulmaktadırlar (Akpınar, 2017: 162). Kalkınma Ajansları Yatırım Destek Ofisleri Yönetmeliği"nde YDO'ların görev ve yetkileri ise aşağıdaki gibi tanımlanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2015: 11):
a) İl içerisindeki hem iş hem de yatırım ortamına yönelik raporlar hazırlayarak buna yönelik strateji çalışmaları yürütmek
b) Yatırımcılara gerekli bilgileri sağlayarak bu yatırımcılara doğru bir şekilde yol göstermek
c) Yatırım ve iş çevresinin geliştirilmesi amacıyla gerekli kuruluşlarla işbirliği içerisinde olmak
d) yatırımları takip etmek
e) il içerisindeki iş ve yatırım ortamına ilişkin gerekli tanıtımları yapmak
f) Bilgilendirme ve raporlama işlerini yürütmek
g) Yatırımcıların izin ve ruhsat işlemlerini ilgili makam ve merciiler nezdinde sonuçlandırmak
YDO'lara başvuruşa bulunmak yatırımcıların kesin arzusuna bağlı olup YDO'da yatırımcılara sunulan hizmetlerde herhangi bir ücret bulunmamaktadır. Yatırımcılar, YDO'lar için gerekli olan bütün işlemler için başvuruda bulunabilecekken aynı zamanda tek bir işlem ya da birden fazla işlem için de başvuruda bulunabilmektedirler. Yatırımcı aynı zamanda önceden ilgili yerlere başvurusu yapılıp herhangi bir sonuç alamadığı işlemlerin takibi için de dilekçe ile YDO'ya başvuruda bulunabilmektedir (Akpınar, 2017: 163).

YATIRIM DESTEK OFİSLERİ BAĞLAMINDA AHİLER KALKINMA AJANSINA BAĞLI İLLER

Düzey 2 bölgeleri arasında bulunan TR71 bölgesini temsilen 25 Temmuz 2009 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Bakanlar Kurulu kararı doğrultusunda diğer ajanslarla birlikte AHİKA'da kurulmuş ve faaliyet göstermeye başlamıştır. TR71 bölgesi Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir ve Niğde illerini kapsamaktadır. TR71 bölgesi Düzey 2 bölgesi içerisinde yer almaktadır. Bölge kapsamı içerisinde nüfus dağılımı açısından en fazla nüfus ağırlığına sahip olan iller Aksaray ve Niğde olmakla birlikte en düşük nüfus ağırlığına sahip il ise Kırşehir olmaktadır. Bunlara ek olarak bölge nüfusunun yaklaşık yarısı kırsal alanda yaşamakta ve bu oran ile Türkiye kırsal nüfus ortalamasının üzerinde yer almaktadır. Türkiye geneli için sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında bölge illeri orta seviyeler

içerisinde bulunmaktadır. Şöyle ki sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksine göre Aksaray 51, Kırıkkale 22, Kırşehir 43, Nevşehir 40 ve son olarak Niğde 57. Sırada yer almaktadır (AHİKA, 2021).

Aksaray Yatırım Destek Ofisleri

Orta Anadolu'nun ortasında doğu-batı ve kuzey-güney doğrultusundaki karayollarının kesişme noktası içerisinde bulunan Aksaray şehri, yurtiçi olduğu kadar yurtdışına da mal ve hizmet üretmekte ve Ankara ile Mersin şehrine 220 km, Kayseri ve Konya iline ise 150 km uzaklıkta yer almaktadır. Aksaray, 1998 yılında kalkınmada 1. Derecede öncelikli alanlar arasında yer almayı başarmış ve bu öncelikler sayesinde sürekli gelişme göstererek öne çıkmış ve böylelikle sürekli göç alan bir il konumuna gelmiştir (AHİKA, 2021: 6).

Aksaray ilinin sosyo-ekonomik yapısı çoğunlukla hem tarım hem de hayvancılığa dayanmaktadır. Aksaray ilinde tarım arazisi, toplam arazinin yaklaşık %52.6'sını oluştururken %47.4'lük kısım ise bozuk ormanlık, mera, tarıma elverişsiz ormanlar ve çayırdan oluşmaktadır. Tarım alanlarında ise baklagiller, endüstriyel bitkiler, hububat, yumrulu bitkiler, meyve ve sebze yetiştirilmektedir. Tarıma uygun alanın ise yaklaşık %56'sında kuru %29'unda ise sulu tarım yapılmaktadır. Tarım alanlarının %96.53'ü tarla arazisi olarak faaliyet göstermektedir. Aksaray ilinde hayvancılık ise yakın çevre içerisinde bulunan şehirlerdeki gibi bitkisel üretim doğrultusunda gerçekleşmektedir. Aksaray yakın çevrede bulunan şehirler içerisinden büyükbaş hayvan varlığı bakımından önemli bir yer tutan iller arasında yer alırken melez sığır ve kültür varlığı Türkiye ortalamasının üstünde yer alırken, yerli sığır varlığı açısından değerlendirildiğinde ise Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır (Aksaray Yatırım Destek Ofisi, 2017: 5-8).

Aksaray şehrinin İç Anadolu bölgesi içerisinde düz bir araziye sahip olması ve güneyinde volkanik Hasan Dağı bulunurken kuzey batısında Tuz gölünün büyük bir kısmını bulundurmasından dolayı söz konusu il içerisinde önemli sayılabilecek yer altı kaynakları bulunmaktadır. Jeolojik yapısı itibariyle de söz konusu il sınırları içerisinde oldukça önemli olan hammadde zuhurları ve yatakları bulunmaktadır. Bu kaynakların içerisinde ise feldispat, jips, kaolen, mermer ve tuğla-kiremit olmaktadır. Bu verimli ortam içerisinde Aksaray ilin de 30'dan fazla işletme bölgenin önemli kaynaklarını değerlendirmektedir (Özdemir, 2012: 3-4).

Aksaray, hem otomotiv hem de imalat sanayi açısından önemli bir yer olma özelliğini barındırırken lojistik bakımından da tüm yolların kesişme noktasında bulunup merkez bir konumda yer almaktadır. Ayrıca Mersin limanına karayolu aracılığıyla yaklaşık 2 saat uzaklıkta bulunmaktadır. Özellikle de dış pazarlara ulaşım noktasında Mersin limanına olan bu yakın mesafe Aksaray da ihracatın da gelişmesin de önemli rol oynamıştır. Aksaray'ın ayrıca tarihi ipek yolu üzerinde bulunması sebebiyle de geçmişten günümüze kadar çok sayıda uygarlıkları bünyesinde bulundururken bu uygarlıklara ev sahipliği yapmasına neden olmuştur. Aksay ili içerisinde Ulu Cami, 4 adet Kervansaray, 21 adet Kilise, 4 adet Türk Büyüğü Türbesi, Ihlara Vadisi, yeraltı şehirleri mevcuttur. Ayrıca Ilısu, Narlıgöl Turizm Merkezi, Ziga Kaplıcaları Termal tesisleri gibi jeotermal alanlarla da insanlığa hizmet sağlamaktadır (Aksaray Yatırım Destek Ofisi, 2017: 10).

Kırıkkale Yatırım Destek Ofisleri

Kırıkkale ili, İç Anadolu bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümü'nde doğu-batı yönünden uzanan Kızılırmak Nehri kollarından Çoraközü vadisi içinde yer aldığı bir coğrafi konuma sahiptir. Yerleşme deseni bakımından güneyde Dinek Dağı ve kuzeyde Koçu Baba Dağı bulunurken ortalama olarak 750 metre rakımlı düzlük alanı Kırıkkale şehrinin gelişme ve yayılma alanını oluşturmaktadır (Özcan, 2020: 3-4).

Kırıkkale ili ekonomik açıdan başta savunma sanayi olmak üzere gıda ve giyim eşya imalatı, madencilik, makine imalatı, mobilya imalatı, petrokimya, tarım ve hayvancılık ürünleri öne çıkmıştır. 2015 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt sistemi sonuçlarına göre Kırıkkale nüfusunun yaklaşık %13'ünün yaşamını sürdürdüğü kırsal alan içerisinde bulunan insanların geçim kaynağı ise hem tarım hem de hayvancılık olmuştur. Ayrıca kalkınma Bakanlığınca yapılan sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması kapsamında Kırıkkale gelişmişlik açısından 81 ülke içerisinde 41. Sırada yer almıştır. Kırıkkale ili hem sanayi kolunda çalışanların toplam istihdama olan oranı hem de yıllık nüfus artış hızı bakımından Türkiye ortalamasının altında bulunmaktadır. Ayrıca hem tarım kolunda çalışanların toplam istihdama olan oranı hem de Kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hasıla (KBGSYH) bakımından Kırıkkale ili Türkiye ortalamasının üstünde bulunmaktadır (Kırıkkale Yatırım Destek Ofisi, 2017: 5).

Kırıkkale ili, tarım havzası açısından Orta Kızılırmak havzasında yer almaktadır. Tarımsal üretim içerisinde bitkisel üretim ise önemli bir paya sahip olmaktadır. Yüzölçümü 463.000 hektar olan Kırıkkale ilinin %67'sini tarım alanları oluşturmaktadır. Kırıkkale ilinde bulunan tarım alanlarının yaklaşık %90'ında, iklime bağlı olarak kuraklık ve su kısıntısı nedeniyle, kuru tarım yapılmaktadır. Bitkisel üretim içerisinde buğday, arpa, ayçiçeği ve nohut en çok ekilen tarla bitkileri arasında yer

almaktadır. Meyvecilik, bağcılık ve sebzecilik yapılan tarım alanları Kırıkkale ili tarım alanlarının yaklaşık %3'ünü oluşturmaktadır. Eski bir bağcılık geçmişi olan Kırıkkale ilinde daha çok yerel üzüm çeşitleri yetiştirilmekte olup, bu çeşitler ağırlıklı olarak şıralık ve şaraplık çeşitlerinden oluşmaktadır. Meyvecilikte ise en çok ceviz, elma, badem ve kayısı yetiştirilmektedir (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Kırıkkale İl Müdürlüğü , 2017: 29-31). Ayrıca güneş enerjisi kadar Kızılırrnak nehri ve TÜPRAŞ Rafinerisine ham petrol taşıyan BOTAŞ botu hattı Kırıkkale ilinin önemli bir enerji üretim potansiyelini elinde bulunduran iller arasında yer almasında önemli rol üstlenmiştir (Kırıkkale Yatırım Destek Ofisi, 2017: 38).

Kırşehir Yatırım Destek Ofisleri

Kırşehir ili, İç Anadolu bölgesinin Orta Kızılırmak bölümü içerisinde bulunmaktadır. Kırşehir; Aksaray, Ankara, Kırıkkale, Nevşehir ve Kırıkkale ile komşu il sınırları arasında yer almaktadır. Kırşehir ilinin toprak genişliği, Türkiye topraklarının binde 8'i, İç Anadolu bölgesi topraklarının ise %2.9'unu oluşturmaktadır. Kırşehir'in 657679 hektarlık arazinin %69.14'ü tarıma elverişli alan %20.16'sı çayır-mera, %3.74'lük kısmı ormanlık ve fidanlık son olarak ise %6.96'sı tarıma elverişsiz alanlarından oluşmaktadır. Ayrıca 657679 hektarlık yüzölçümünün %55.97'si işlemeli tarıma elverişlidir (Kıymaz, 2011: 77-78).

Kırşehir ilinde temel ekonomik faaliyetlerin başında tarım ve hayvancılık sektörü yer almaktadır. Şehir nüfusunun yaklaşık %42'si kırsal kesim içerisinde yaşamını sürdürmektedir. Kentleşme ise gerçek anlamda kırsal alanla olan ilişkisini tamamen kesemediği için kentteki nüfusun tarımdan etkilenme oranı oldukça yüksektir. Hayvancılık yönünden çiftçilerde bilgi birikimi mevcut olup Kırşehir'de Şeker Pancarı, Ayçiçeği ve ceviz yetiştiriciliği gelişmiştir. Ayrıca seraya uygun jeotermik su kaynakları da bulunmaktadır. Tarımsal sanayi ve besi sığırcılığı gelişme göstermiştir. Kırşehir ili içerisinde şeker fabrikası bulunmaktadır ve il içerisinde hububat üretimi yüksektir. Kırşehir ili içerisinde güneş enerjisinden yararlanılabilmesi, rüzgar enerji potansiyelinin varlığı, zengin biyogaz potansiyelinin bulunması, farklı sektörlerde kullanılabilecek jeotermal enerji kaynaklarının varlığı ve enerji yatırımı yapılabilecek arazilerin bulunması ilin güçlü yönlerini oluşturmaktadır. Jeotermik enerji bakımından ise Kırşehir'de Akpınar, Bulamaçlı, Karakurt, MahmutluMucur, Savcılı ve Terme olmak üzere toplamda 7 adet olmak üzere jeotermal alanlar varlık göstermektedir. Kırşehir il merkezinde yer alan Terme Jeotermal Alanında 12 adet kuyu açılmış ve buradan çıkarılan akışkan hem turizm sektöründe hem de şehir ısıtmasında önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. (Kırşehir Yatırım Destek Ofisi,2017: 22).

Kırşehir ili bugün doğal güzellikleri, tarihi eserleri, yeraltı şehirleri, zengin termal kaynakları ile Türkiye sınırları içerisindeki iller arasında geleceğin kültür ve turizm merkezi olmaya aday bir şehir olarak gösterilmektedir. Kırşehir, termal turizm açısından önemli bir yeri olan ve bu konuda iddialı şehirler arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda termal turizm açısından bakıldığında Kırşehir önemli bir şehirdir. Ayrıca sahip olduğu hem çevresel hem de tarihi zenginlikleriyle Kültür Turizmi açısından önemli bir destinasyon alanı olarak kendini göstermektedir. Kırşehir'de Roma dönemine ait yer altı şehirleri (ibadet ve sığınma amacıyla yapılmış), Selçuklu ve Osmanlı dönemimden kalmış medrese ve camiler; Roma, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden kalmış köprü ve kale ile bir açık hava müzesi olma özelliği sergilemektedir. Son olarak ise kuş gözlemciliği açısından önemli bir turistik alana sahiptir (Çiftci ve Öğretmenoğlu, 2018: 92-93).

Nevşehir Yatırım Destek Ofisleri

Kızılırmak vadisinin güney yamacına kurulmuş olan Nevşehir ili Türkiye'nin tam ortasında bulunması sebebiyle ülke içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Erciyes, Melendiz ve Hasandağı olmak üzere eski yanardağların kül ve lavlarıyla oluşmuş geniş bir plato alanında yer alırken doğu'dan Kayseri , kuzeydoğu'dan Yozgat , güney ve batıdan ise Niğde, Aksaray illeri ile çevrilidir (Eryılmaz vd., 2013: 1).

Nevşehir ilinde temel ekonomik faaliyetler turizm sektörü çerçevesinde şekil almış olup diğer öne çıkan sektörler bims blok üretimi, karose ve ekipmanları, soğuk hava depoculuğu, tarım makinaları imalatı ve tarım sektörüdür. Turizm açısından il incelendiği zaman Türkiye'nin en fazla turist çeken ve bu konuda 4. Sırada yer alan Turizm destinasyonu durumunda bulunmaktadır. Nevşehir ilinin içerisinde özellikle atlı turizm, balon turizmi, çömlekçilik, doğa ve kültür turizmi, kongre turizmi, inanç turizmi, termik turizm gibi alanlar öne çıkmaktadır. Nevşehir ilinin içinde bulunduğu Kapadokya Bölgesi; Anadolu Selçuklu Devleti, Asurlular, Hitit Krallığı, Persler, Osmanlı Devleti ve Sasaniler gibi değişik medeniyetlere ev sahipliği yapmış ve böylelikle il içerisinde farklı dinlerin bulunmasında önemli bir etken olmuştur. Hristiyanlığın ilk dönemlerinde peri bacalarına oyulmuş kiliseleriyle Kapadokya, ülkenin özellikle inanç turizmi açısından fazlasıyla önemli ve oldukça da ünlü bir merkezidir. Bölgede çok sayıda özellikle de 1000'den fazla kayadan oyma kilise olduğu tahmin

edilmektedir. Ayrıca büyüklükleri birbirinden farklı olan ve yaklaşık 150-200 civarında yeraltı yerleşimlerine sahiptir (Nevşehir Yatırım Destek Ofisi, 2017: 17).

Nevşehir ili, tarım ve turizme dayalı bir ana geçim kaynağına sahip olduğu için sanayi sektörünün gelişmesi bu sektörlere kıyaslandığında daha geri planda kalmıştır. Nevşehir ili içerisindeki imalat sanayi de büyük bir oranla tarım sektörüne dayanmaktadır. Gıda ve içecek ise imalat sanayinin en gelişmiş kolu olmuştur. Gıda sanayi içerisinde önemli bir potansiyele sahip alan ise Bağcılıktan oluşmaktadır. Yetiştirilen üzümler hem yaş hem de kuru olmak üzere iki farklı şekilde değerlendirilmektedir. Yaş olarak değerlendirilmesi şarap imalathanelerinde, pekmez atölyelerinde, üzüm suyu ve sirke üretiminde kullanılırken, kuru olarak değerlendirildiğinde ise özellikle kuruyemiş ve rakı imalatında önem kazanmaktadır. Gıda sanayisinin en gelişmiş kuruluşlarının başında ise un imalathaneleri gelmektedir. Turizmin sektöründe gelişmelerin kendini göstermesiyle birlikte ise özellikle Ürgüp ve Avanos ilçelerinde halıcılık ve dokuma sanatı açısında önem kazanmıştır. Nevşehir metalik madenler yönünden ise önemli bir varlığı bünyesinde bulundurmamaktadır. Buna karşın bölge jeolojisi sebebiyle endüstriyel hammaddeler açısından büyük bir zenginliğe sahiptir. Bölgedeki yoğun volkanik faaliyetler sonucunda ise ponza, perlit, kaolen ve kum-çakıl yataklarının oluşumuna neden olmuş ve böylelikle volkanik ürünler Nevşehir ilinin en önemli ekonomik zenginliklerini tel eden ürünler arasında yer almıştır (İlhan ve Ersoy, 2011: 159-160).

Nevşehir ilinde turizm ile birlikte en fazla istihdamın sağladığı sektör ise tarım sektörüdür. Özellikle tarımsal üretim arazinin %58.7'sini tahıllar oluşturmaktadır. Diğer önemli ürünler ise en başta üzüm olmakla birlikte ay çekirdeği, çekirdekli kabak, patates ve pancardır. Nevşehir 2015 yılı itibariyle özellikle kabak çekirdeği ve şaraplık üzüm ürünleri açısından Türkiye'de 2. sırada yer alırken hem çavdar hem de kuru fasulye üretimi açısından 3. sırasında yer almıştır (Nevşehir Yatırım Destek Ofisi, 2017: 25).

Niğde Yatırım Destek Ofisleri

Niğde ili, İç Anadolu bölgesinde bulunup toplamda altı ilçesi bulunmaktadır. Niğde toprakları dağlık, dalgalı arazi, yaylalar ve ovalardan oluşturmaktadır (Özel, 2005: 125). Niğde ekonomisi tarım sektöründe dayalı bir özellik sergilemektedir. Elma ve patates ürünleri Niğde'de tarımsal üretim açısından en önde gelen ve en çok üretilen ürünler arasında yer almaktadır. Hayvancılık ise hem Türkiye kapsamında hem de Niğde tarımı içerisinde çok önemli bir paya sahiptir. Zaten Niğde ili içerisinden elde edilen tarımsal üretim gelirinin yaklaşık yarısı hayvansal üretimden sağlanmaktadır. 1964 yılında sanayi iş yeri 3 iken bugün bu sayı 50'yi de aşmıştır. Niğde ilinde, özellikle tekstil başta olmak üzere, önemli sanayi tesisleri bulunmaktadır. Özellikle Beton Direk Fabrikası, Bor Şeker Fabrikası, Çimento Fabrikası, otomobil yedek parça (rotbaşı, rotil ve rot çubuğu) imal eden fabrika, süt ve süt ürünleri üretimi ve son olarak un fabrikaları öne çıkmaktadır. (Niğde Yatırım Destek Ofisi, 2017: 6-12).

Niğde ili, önemli tarihsel bir geçmişi bünyesinde bulundurması sebebiyle, tarihi açıdan önemli turistik potansiyele sahip iller arasında önemli bir yer tutmaktadır. Aynı zamanda hem jeolojik hem de iklim yapısı ile de çeşitli turizm türlerinde insanlara hizmet verebilecek potansiyele sahiptir. Alternatif turizm çeşitleri açısından değerlendirildiğinde Niğde sınırları içerisinde bulunan özellikle Aladağlar ve Bolkar Dağı, dağcılık ve trekking alanına ilgi duyan yerli ve yabancı turistlerin ilgi odağı haline gelmektedir. Aladağlar Demirkazık Zirvesi doğal bir dağcılık okulu konumuna gelmiştir. Bu açıdan da Niğde ili özellikle Dağcılık, Doğa Yürüyüşü, Kış turizmi ve Kış sporları açısından önemli turistik bir alanı oluşturmaktadır. Aladağlar ile Bolkar Dağlarında gelecek vaat etmektedir. Sağlık ve termal turizm açısından ise Niğdeili Çiftehan Termal Turizm Merkezi ve Çiftehan Kaplıcaları olmak üzere iki önemli turizm merkezini bünyesinde bulundurmaktadır (Niğde Yatırım Destek Ofisi, 2017: 21-22).

SONUÇ

Türkiye'de uygulanmakta olan beşer yıllık kalkınma planlarıyla birlikte yerel ekonomilerde geri kalmış bölgelerin hızlı bir şekilde kalkındırılmasına ve ekonomideki kaynakların bölgeler arasında adil bir şekilde dağılmasını sağlamaya ayrı bir önem verilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda yerel ekonomilerin etkin bir şekilde kalkınmasını sağlamak için bölgesel kalkınma araçları önemli bir rol üstlenmiş ve yerel kalkınmanın önemli bir aktörü olmuştur. Bu doğrultuda Türkiye'deki iktisadi bölge, birimlere ayrılmış ve her bölgede faaliyet gösterip o bölgenin kalkınmasını sağlayacak kalkınma ajansları önemli bir rol oynamıştır. TR71 Düzey 2 bölgesi içinde AHİKA önemli bir rol üstlenmiştir. AHİKA; Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir ve Niğde illerini kapsayan etkin bir kalkınma hareketleri gerçekleştirme yönünde etkin bir rol oynamıştır. Özellikle bu bölgeler içerisinde kurulan YDO'lar söz konusu şehirlerin kalkınmasını sağlamak için önemli hizmetler sunmaktadır.

AHİKA kapsamındaki iller bazında YDO'lar incelendiği zaman söz konusu şehirlerde özellikle tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin öne çıktığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla söz konusu illerin kalkınması

için tarım ve hayvancılık sektörüne ayrı bir önem verilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu şehirlerde sanayileşmenin geliştirilmesine yönelik bir takım çalışmaların yapılması da büyük bir önem arz etmektedir. Bu amaçla özellikle üretime hizmet eden yeni firmaların kurulması ayrıca önem taşımaktadır. Ayrıca Nevşehir ilinde yer alan peri bacaları ve balon turizmi gibi çeşitli turizm alanların etkin bir şekilde değerlendirilerek şehrin kalkınmasında bir aracı olarak kullanılması büyük bir önem arz etmektedir. Kapadokya bölgesindeki termal şartlarda iyi bir şekilde değerlendirilerek buna yönelik tesislerin geliştirilmesi gerekmektedir. Böylelikle sağlık turizminde de büyük bir ilerleme kat edilecek ve AHİKA kapsamındaki illerin kalkınmasında etkinlik sağlanmış olacaktır. Bu noktada özellikle iller bazındaki yatırım destek ofislerine büyük bir rol düşmektedir. Gerekli tüm incelemeleri yaparak buna yönelik eylemler gerçekleştirmesi gerekecektir.

KAYNAKÇA

Ahiler Kalkınma Ajansı. (2011). 2011 Yılı Mali Destek Programları Başarılı Projeler Kataloğu.
Ahiler Kalkınma Ajansı. (2014). 2014 Yılı Faaliyet Raporu.
Ahiler Kalkınma Ajansı. (2019). 2019 Yılı Faaliyet Raporu.
Ahiler Kalkınma Ajansı. (2021). https://www.ahika.gov.tr, Erişim Tarihi: 17.12.2021
Ahiler Kalkınma Ajansı. (2021). Yeni Teşvik Sistemi Aksaray.
Akbulut, M. U. F. ve Göküş, M. (2017). Küreselleşme ve Yerelleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Ajansları. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 20(1), 79-88.
Akpınar, R. (2017). Yerel Kalkınmanın Yeni Bir Kurumsal Yüzü: Yatırım Destek Ofisleri. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(1), 159-168.
Aksaray Yatırım Destek Ofisi. (2017). Aksaray 2017 Yılı Yatırım Destek ve Tanıtım Stratejisi.
Altıntaş, Z. (2016). Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Kalkınmadaki Rolü: Ahiler Kalkınma Ajansı Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
Arslan, İ. K. (2005). Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama Ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(7), 275-294.
Aydin, A. (2008). İktisadi Açıdan Bölgesel Dengesizlik: Mardin İli Örneği. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 7(24), 304-312.
Aydın, H. B. (2019). Fırat Kalkınma Ajansının Malatya Bölgesindeki İşletmelere 2013-2015 Yılları Arasında Verdiği Finansal Destekler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
Ayrangöl, Z. ve Akın, F. (201)1 Yılı Kobi Mali Destek Programı Yararlanıcıların Etki Değerlendirmesi: TRA1 Bölgesi Analizi. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD), 4(1), 34-49.
Berber, M. ve Çelepçi, E. (2005). Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Sempozyumu, 13-14.
Cankorkmaz, Z. (2011). Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Bu Ajanslara Yönelik Eleştiriler. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26(1), 113-138.
Çiftci, H. S. ve Öğretmenoğlu, M. (October, 2018). Kentlerin Turizm Destinasyonu Olma Sürecinde Niş Pazarlama Faaliyetleri. International Congress of Business, Economics and Marketing, Kiev.
Davis, H. C. (1990). Regional Economic İmpact Analysis and Project Evaluation. UBC Press.
Deviren, N. V. ve Yıldız, O. (2014). Bölgesel Kalkınma Teorileri ve Yeni Bölgeselcilik Yaklaşımının Türkiye'deki Bölgesel Kalkınma Politikalarına Etkileri. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (44).
Eryılmaz, T., Gökdoğan, O., Yeşilyurt, M. K.. ve Ercan, K. (2013). Nevşehir İlinin Tarımsal Mekanizasyon Özellikleri. Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 10(2), 1-6.
Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Kırıkkale İl Müdürlüğü. (2017). Kırıkkale Tarım Sektörü Yatırım Rehberi.
Halkier, H. and Danson, M. (1996). Regional Development Agencies in Western Europe: A Survey of Key Characteristics and Trends. Department of History, International and Social Studies, Aalborg University.
Hasanoğlu, M. ve Aliyev, Z. (2006). Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları. Sayıştay Dergisi, (60), 81-103.
Işık, N., Baysal, D. ve Ceylan, O. (2010). Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Bir Politika Aracı Olarak Kalkınma Ajansları. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(2), 1-18.

İlhan, İ. ve Ersoy, E. (Kasım, 2011). Nevşehir Ekonomisinin Sektörel Analizi.1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu, Nevşehir.
Kalkınma Bakanlığı. (2015). Kalkınma ajansları 2015 yılı genel faaliyet raporu.
Kırıkkale Yatırım Destek Ofisi. (2017). Kırıkkale 2017-2023 yılı Yatırım Destek ve Tanıtım Stratejisi.
Kırşehir Yatırım Destek Ofisi. (2017). Kırşehir 2017 yılı yatırım destek ve tanıtım stratejisi.
Kıymaz, S. (2011). Kırşehir İli Toprak ve Su Kaynaklarının Tarımsal Açıdan Değerlendirilmesi. Süleyman Demiral Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 6(2), 76-85.
Lagendijk, A., Kayasu, S. and Yasar, S. (2009). The Role of Regional Development Agencies In Turkey: From Implementing EU Directives To Supporting Regional Business Communities?. European Urban and Regional Studies, 16(4), 383-396.
Mcmaster, I. (2006) Czech Regional Development Agencies ın A Shifting ınstitutional Landscape. Europe-Asia Studies, 58 (3), 347-370. doi: 10.1080/09668130600601727
Nevşehir Yatırım Destek Ofisi. (2017). Nevşehir 2017 Yılı Yatırım Destek Ve Tanıtım Stratejisi.
Niğde Yatırım Destek Ofisi. (2017). Niğde 2017 Yılı Yatırım Destek Ve Tanıtım Stratejisi.
Özcan, K. (2020). Cumhuriyet Dönemi Sanayi Kentinin Biyografisi: Kırıkkale. Coğrafya Dergisi, 40, 1-16. doi: 10.26650/JGEOG2019-0033
Özdemir, R. (2012). Maden Sektörü/Aksaray. T.C. Ahiler Kalkınma Ajansı Aksaray Yatırım Destek Ofisi
Serhat Kalkınma Ajansı. (2013). 39 Soruda Kalkınma Ajansları Destekleri.
Sevinç, H. (2011). Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları.
Şengül, Ü. ve Şengül, A. B. (2018). Kalkınma Ajansları Yoluyla Yapılan Yatırım Teşviklerinin 2013-2014 Döneminde Etkinlik Analizi. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 6(5), 19-30.
TEPAV (2005). Bölgesel Kalkınma Ajansları.
Raheem, W. M., Oyeleye, O. I., Adeniji, M. A. and Aladekoyi, O. C. (2014). Regional Imbalances and Inequalities In Nigeria: Causes, Consequences And Remedies. Research on Humanities and Social Sciences, 4(18), 163-174.

NATO ÜYESİ ÜLKELERDE SAVUNMA HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Ecem TURGUT
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Niğde, Türkiye
ORCID ID: 0000-0003-2385-1580

Okyay UÇAN
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Niğde, Türkiye
ORCID ID: 0000-0001-5221-4682

Özet
Savunma harcamalarının ülke ekonomileri açısından önemli bir gösterge olduğu kabul edilen bir gerçektir. Savunma harcamalarının, iktisadi açıdan, arz ve talep yönlü etkiler olmak üzere iki türlü etkileri bulunmaktadır. Talep etkileri, harcama düzeyi ve bileşimi aracılığıyla; arz etkileri ise potansiyel çıktı üzerinde etkili olan üretim faktörleri ve teknoloji aracılığıyla varlığını göstermektedir. Bazen talep etkileri ise yatırım dışlanması gibi sebeplere bağlı olarak sermaye stokunu etkileyip değiştirerek arz etkilerine de sebep olabilmektedirler. Bu açıdan değerlendirilince de savunma harcamalarının ülke ekonomileri üzerindeki etkisi de kaçınılmazdır. Özellikle de savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki sürekli tartışılagelen bir konu olmuştur. Bu çalışmada da savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultu da 13 NATO üyesi ülkenin (Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Belçika, Birleşik Krallık, Fransa, İspanya, İtalya, Kanada, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya ve Türkiye) 1990-2019 dönemi verilerinden yararlanılmıştır. Çalışmada ampirik analize ilk olarak panel veri çalışmalarında önemli bir sorun teşkil eden yatay kesit bağımlılığı test edilmiş ve yatay kesitin bağımlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Akabinde homojenlik testi yapılmış ve heterojenlik sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda ikinci nesil testlerin yapılmasına karar verilmiştir. Bu bağlamda değişkenlerin durağan olduğu seviyenin tespit edilmesinde ikinci nesil bir birim kök testi olan Bai-NG Birim Kök Testi yapılmış ve sonucunda ekonomik büyüme değişkeninin birinci farkında durağan olduğu, savunma harcamaları ve teknolojik gelişme değişkeninin ise seviyede durağan olduğu görülmüştür. Değişkenler arasındaki ilişkinin analiz edilmesi için yapılan Panel ARDL MG tahmincisi sonucunda ise savunma harcamalarındaki artışın ekonomi büyümeyi artırdığı dolayısıyla aralarındaki ilişkinin pozitif olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Keynesyen yaklaşım bu çalışma kapsamında doğrulanmıştır.
Anahtar Kelimeler: Savunma Hizmetleri, Savunma Harcamaları, Ekonomik Büyüme.

THE RELATIONSHIP BETWEEN DEFENSE EXPENDITURES AND ECONOMIC GROWTH IN NATO MEMBER COUNTRIES

Abstract
It is an accepted fact that defense expenditures are an important indicator for national economies. Defense expenditures have two kinds of effects from the economic point of view, namely supply and demand effects. Through demand effects, level and composition of expenditure; supply effects, on the other hand, show their existence through factors of production and technology that have an impact on potential output. Sometimes, demand effects can also cause supply effects by affecting and changing the capital stock due to reasons such as investment exclusion. From this point of view, the impact of defense expenditures on national economies is inevitable. In particular, the relationship between defense expenditures and economic growth has been a subject of constant debate. In this study, it is aimed to analyze the relationship between defense expenditures and economic growth. In this direction, the 1990-2019 period data of 13 NATO member countries (Germany, United States of America, Belgium, United Kingdom, France, Spain, Italy, Canada, Norway, Poland, Portugal, Romania and Turkey) are used. In the study, the cross-section dependence, which is an important problem in panel data studies, is first tested on the empirical analysis and it is concluded that the cross-section is dependent. Afterwards, homogeneity test is performed and heterogeneity result is reached. In line with these results, it is decided to conduct second generation tests. In this context, Bai-NG unit root test, which is a second generation unit root test, is used to determine the level at which the variables are stationary, and as a result, it is seen that the economic growth variable is stationary at the

first difference, while the defense expenditures and technological development variable are stationary at the level. As a result of the Panel ARDL MG estimator made to analyze the relationship between the variables, it is determined that the increase in defense expenditures increased the economic growth, so the relationship between them is positive. In this context, the Keynesian approach has been validated in this study.
Keywords: Defense Services, Defense Expenditures, Economic Growth

GİRİŞ

Savunma hizmetlerinin nihai olarak tüketici ve üretici hizmeti olarak düşünülmemesi gerekmektedir. Çünkü savunma hizmetleri dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı mevcut mal ve hizmetleri korumak üzerine üretilen ve bu hizmetlerin talepleri de ekonomik gelişmelere paralel olarak artma ve azalma eğilimi gösteren tamamlayıcı ve ara tüketici hizmetleri arasında yer almaktadır. Eğer ki bu tür hizmetler söz konusu olmaz ise çok az sayıda iktisadi faaliyet gerçekleştirilebilmektedir. Devletler ülkeden ülkeye sebepleri çeşitlense bile mevcut mal ve hizmetlerini savunmak ve ulusal çıkarlarını korumak için savunma hizmetlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Savunma hizmetleri tam kamusal bir hizmet olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla da savunma hizmetlerinden ülke içerisindeki herkes birbirine rakip olmayacak şekilde eşit haklarla faydalanırlar. Kısacası savunma hizmetlerinde sağlanan fayda ülke içerisinde homojendir. Ayrıca savunma hem pozitif hem de negatif dışsallıklara sahip olabilen bir hizmet türü olarak insanlığın karşısına çıkmaktadır (Giray, 2005: 183).

Savunma harcamaları dar anlam kapsamında savunma hizmetinde görev yapmak üzere görevlendirilmiş hem askeri hem de sivil personele yapılan harcamaları ve savunma hizmetinde kullanılmak üzere tahsis edilen araç ve donanımın üretimi ve satın alınması, bu donanımların ve araçların onarım ve bakım giderleri ve araştırma geliştirme (AR-GE) giderlerinden oluşmaktadır. Savunma harcamalarının genel olarak tanımlanmasında bazı ortak hususlarda buluşulsa bile üzerinde kesin olarak birleşilmiş net bir tanımlama bulunmamaktadır. Savunma harcamalarına yönelik gerçekleştirilen bu ulusal ve uluslararası farklar, savunma harcamalarının hesaplanmasında da temel farklılıklara neden olmuştur (Durgun ve Timur, 2017: 127).

Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde çeşitli etkileri bulunmaktadır ve bu yönde genel olarak talep ve arz yönlü etkilerin üzerinde durulmaktadır. Talep etkileri açısından; harcama düzeyi ve bileşimi aracılığıyla arz etkileri ise potansiyel çıktı üzerinde etkili olan üretim faktörleri ve teknoloji aracılığıyla varlığını göstermektedir. Bazen talep etkileri ise yatırım dışlanması gibi sebeplere bağlı olarak sermaye stokunu etkileyip değiştirerek arz etkilerine de sebep olabilmektedirler. (Görkem ve Işık, 2008: 406).

Arz etkisi bakımında değerlendirildiğinde savunma sanayi barajlar, iletişim ağları, havayolları ve yollar gibi çeşitli kamusal altyapı hizmetleri sağlarken, eğitim ve sağlık gibi beşeri sermayenin de gelişmesine neden olmaktadır. Ayrıca savunma sanayi, AR-GE yatırımları, silah teknolojisinde ortaya çıkan yenilikler gibi sebeplere bağlı olarak özel sektör üzerinde pozitif dışsallıklara da neden olmaktadır. Talep etkisi yönünden değerlendirildiğinde ise savunma sanayi işsizlik üzerinde olumlu bir etkiye sebep olarak istihdam alanı yaratmakta ve böylelikle toplam talebi artırarak ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye neden olarak ekonomik büyüme üzerinde artırıcı bir etkiye neden olacağı iddia edilmektedir. Ayrıca savunma harcamalarının yüksek olması genellikle kamu harcamalarını da artırarak ekonomik çöküntünün önüne geçebilmektedir. Son olarak savunma harcamaları iç ve dış güvenliği artırarak ülke içerisindeki yatırım ortamına olumlu etkide bulunarak iyileştirici bir özelliğe sahip olmakta ve dolayısıyla ulusal ve uluslararası sermaye akışı hızlanarak ekonomik büyümeyi olumlu bir şekilde etkilemektedir (Gökhunar ve Yanıkkaya, 2004: 161).

Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi bakımından teori, talep yönlü ve arz yönlü iktisatçılar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. (Özer, 2020: 187).Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu savunan Keynesyen yaklaşıma göre, daha fazla savunma harcamaları pozitif bir dışsallık yaratarak çarpan etkisi ile kapasite seviyesi üzerinde artırıcı bir etki yaratarak çıktı düzeyinin de artmasına neden olacaktır. Bu teorisi pozitif dışsallıklara dayanan "arz yanlı" yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir yaklaşım ise savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkisi olduğunu savunan Neo-klasik yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre savunma harcamalarındaki bir yükseliş ekonomik büyümeyi geciktirmektedir. Şöyle ki savunma harcamaları hem gelir seviyesini hem de çıktı miktarını artırarak paraya olan talebinde artmasına neden olacaktır. Böylelikle faiz oranları da yükselecek ve borçlanmanın maliyeti artarak yatırımlar da azalmanın gözlemlenmesine neden olacaktır. Kısacası savunma harcamaları yatırımlar üzerinde dışlama etkisi yaratarak ekonomik büyümeyi negatif yönde etkileyecektir. Bu teori ise negatif dışsallıklara dayanan "talep yanlı" yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Karakaya ve Sahinoglu, 2020: 340).

Bu çalışmada da savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) üyesi ülke örnekleminden yararlanarak ekonometrik bir incelemede bulunulmuştur. Bu noktada da diğer çalışmalardan ayrılmıştır. Çünkü yapılan literatür incelemesi sonrasında ülke örnekleminde NATO ülkelerine rastlanılmamıştır. Çalışmada ilk olarak bu konuda yapılan çalışmalara yer verilmiş ve konuya genel bir bakış kazandırılmaya çalışılmıştır. Akabinde ekonometrik inceleme kısmına geçilmiş ve panel veri çalışmalarında önemli bir sorun teşkil eden yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik testleriyle analize başlanmıştır. Akabinde Bai-Ng ikinci nesil birim kök testi uygulanmış ve değişkenler farklı seviyelerde durağan çıktığı için değişkenler arsındaki ilişkini analiz edilmesinde Panel ARDL Mean Grup (MG) tahmincisinden yararlanılmış ve sonuç bölümüyle birlikte çalışma tamamlanmıştır.

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki geçmişten beri literatürde en çok tartışılan ve üzerine en çok inceleme de bulunulan konular arasında yer almıştır. Ancak bu yaygın incelemeye rağmen üzerinde net bir uzlaşıya varılabilecek bir sonuca ulaşılamamış sonuçlar çalışmalara göre ve ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. Çalışmanın bu bölümünde literatürde savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini ele alan çalışmaların bir özeti verilmiş ve böylelikle konu ile ilgili genel bir çıkarımda bulunulması amaçlanmıştır.

Karakaya ve Sahinoglu (2020), çalışmasında Türkiye'nin 1984-2016 dönemi verilerinden yararlanarak savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Autoregressive Distributed Lag (ARDL) sınır testi ve Johansen Eşbütünleşme tekniği kullanılarak ampirik incelemede bulunulmuştur. Johansen eşbütünleşme testi sonucunda değişkenler arasında uzun dönemde negatif yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca ARDL sınır testi sonrasında savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu belirtilmiştir. Granger nedensellik testi sonucunda ise savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Khalid ve Noor (2015), çalışmalarında ekonomik büyüme ile askeri harcamalar arasındaki ilişki hakkında kanıt ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu çalışma, gelişmekte olan 67 ülke için 2002 ve 2010 yılları arasında savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmek için sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) tahmincilerini entegre etmektedir. Bulgular, askeri harcamaların örnek ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Haseeb vd. (2014), çalışmalarında Pakistan'ın savunma harcamaları ile ekonomik büyümesi arasında uzun vadeli bir ilişkinin var olup olmadığını incelemeyi amaçlamışlardır. Ampirik araştırma için, 1980-2013 yılları arasındaki yıllık zaman serisi verileri ve ARDL yöntemi kullanılmıştır. Ampirik sonuçlar, savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli negatif bir ilişkinin varlığını desteklemektedir.

Mosikari ve Matlwa (2014), çalışmalarında 1988-2012 yılları için Güney Afrika'da savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Uzun dönemli dengenin belirlenmesinde Johansen eşbütünleşme ve Engel-Granger tekniği uygulanmıştır. Daha sonraki aşamada, çalışmada ilgilenilen değişkenler üzerinde Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Çalışma, savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna varmaktadır. Ayrıca nedensel analiz için, askeri harcamaların kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla nedenlerini %5 anlamlılık düzeyinde artırdığı görülmektedir.

Hou ve Chen (2013), çalışmalarında 1975-2009 dönemi boyunca 35 gelişmekte olan ülke için askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) tahmincilerini kullanarak yapılan ampirik inceleme sonucunda savunmanın örnek ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Eryigit, Eryigit ve Selen (2012), çalışmalarında Türkiye'de eğitim-sağlık harcamaları, savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkileri, 1950–2005 dönemi için yıllık zaman serisi verileri kullanılarak ampirik olarak incelemişlerdir. Bu ilişkileri tahmin etmek için yapısal kırılmaların varlığına izin veren eş bütünleşme yöntemini kullanmışlardır. Sonuçlar, sistemde istatistiksel olarak anlamlı yapısal kırılmalara sahip iki eşbütünleşme vektörü olduğunu göstermektedir. Belirlenen uzun dönemli denklemlere göre, eğitim ve sağlık harcamaları ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilerken, savunma harcamalarının negatif etkiye sahip olduğu belirtilmiştir.

Chang, Huang ve Yang (2011), çalışmalarında 90 ülkenin 1992-2006 yıllarını kapsayan panel verilerine uygulayarak, askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki olası ilişkileri araştırmışlardır. Sonuçlar askeri harcamaların düşük gelirli ülkeler panelleri için %10'luk marjinal önem düzeyiyle negatif ekonomik büyümeye yol açtığını göstermiştir. Ayrıca Avrupa ve Orta Doğu-

Güney Asya için askeri harcamalardan ekonomik büyümeye doğru negatif ancak güçlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Feridun, Sawhney ve Shahbaz (2011), çalışmalarında 1977'den 2007'ye kadar olan dönem için ARDL sınır testi yaklaşımı ve Granger nedensellik testleri kullanılarak Kuzey Kıbrıs örneğinde savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmayı amaçlamışlardır. Söz konusu değişkenlerin uzun dönemli bir denge ilişkisi içinde olduğu ve savunma harcamalarından ekonomik büyümeye doğru güçlü, pozitif tek yönlü bir nedensellik olduğu tespit edilmiştir.

Wijeweera ve Webb (2011), çalışmalarında 1988–2007 döneminde Hindistan, Pakistan, Nepal, Sri Lanka ve Bangladeş'ten oluşan beş Güney Asya ülkesinde askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için bir panel eşbütünleşme yaklaşımı kullanmışlardır. Askeri harcamalardaki %1'lik bir artışın reel gayri safi yurtiçi hasılayı yalnızca %0,04 oranında artırdığını, bu ülkelerde şu anda askeri amaçlara yönelik önemli miktardaki kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde ihmal edilebilir bir etkiye sahip olduğunu öne sürmüşlerdir.

Halıcıoğlu (2004), çalışmasında 1950–2002 dönemi için Türkiye örneğinde ekonomik büyüme düzeyi ile savunma harcamaları arasındaki ilişkiye dair yeni ampirik kanıtlar sunmaktadır. Yeni makroekonomik teori ve çok değişkenli eş bütünleşme prosedürünü kullanan bu çalışma, ampirik olarak Türkiye'de toplam savunma harcamaları ile toplam çıktı arasında pozitif uzun vadeli bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Antonakis (1997), çalışmasında Yunanistan'da askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamıştır. 1960-1990 dönemi için yapılan inceleme sonucunda askeri harcamaların çıktı büyüme oranı üzerindeki birleşik etkisinin, önem seviyesinden bağımsız olarak negatif olduğunu ortaya koymuştur.

Roux (1996), çalışmasında askeri harcamaların Güney Afrika'nın 1960 ile 1990 yılları arasındaki büyüme performansı üzerindeki etkisini değerlendirirken, öncelikle teorik ve ampirik kanıtlara dayalı olarak iki değişken arasındaki makul ilişkiyi araştırmıştır. Sonuçta askeri yükün 1960 ile 1990 yılları arasında ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu belirtilmiştir.

VERİ SETİ VE EKONOMETRİK UYGULAMA

Bu çalışmada seçili 13 NATO üyesi ülkelerde (Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Belçike, Birleşik Krallık, Fransa, İspanya, İtalya, Kanada, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya ve Türkiye) savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Analizin gerçekleştirilmesinde ise askeri harcamalar değişkeni savunma harcamalarını temsilen kullanılmıştır. Ekonomik büyümeyi temsilen ise gayri safi yurtiçi hasıla verileri kullanılmıştır. Çalışmada ayrıca teknolojik gelişmenin askeri ekipmanlar ve yapı üzerinde etkili olması nedeniyle teknolojik gelişme değişkeni de kontrol değişken olarak modele eklenmiştir. Çalışmada ekonomik büyüme; GDP, savunma harcamaları; DE ve son olarak teknolojik gelişme; TD olarak gösterilmiştir. Ayrıca değişkenlerin 1990-2019 dönemi verilerinden yararlanılmıştır. Verilerin elde edilmesinde ise Dünya Bankası Veri Setinden yararlanılmıştır. Çalışmanın sonraki kısmında ampirik uygulama gerçekleştirilmiş ve bu başlık altında toplanmıştır.

Yatay Kesit Bağımlılığı

Panel veri analizlerinde yapılan en büyük hata yatay kesit bağımlılığına bakmadan direkt birinci nesil birim kök testlerinin uygulanmasıdır. Oysaki gerçek hayatta bir ülke de meydan gelen bir şok diğer ülkeler üzerinde de olumlu ve olumsuz bir etkiye sebep olabilmektedir. Ayrıca yatay kesitin bağımlı çıkması halinde ikinci nesil birim kök testlerinin kullanılması gerekmektedir. Dolayısıyla ampirik inceleme sonucunda en doğru sonuca ulaşılabilmesi için değişkenlere öncelikle yatay kesit bağımlılığı testi yapılmalı ve bu doğrultuda en doğru birim kök testinin uygulanmasına karar verilmelidir. Çalışma kapsamında uygulanan yatay kesit bağımlılığı testi sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Yatay Kesit Bağımlılığı

Değişken	CD-test	Olasılık
GDP	45,922	0,000
DE	40,154	0,000
TD	11,313	0,000

Tablo 1'den elde edilen sonuçlar incelendiği zaman tüm değişkenlerin olasılık değerinin %1 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yatay kesitin bağımsız olduğu yönündeki temel hipotez reddedilirken yatay kesitin bağımlı olduğu yönündeki alternatif hipotez kabul edilmektedir. Dolayısıyla yatay kesit bağımlılığı altında değişkenlerin durağan olduğu seviyeyi tespit etmeye olanak

sağlayan ikinci nesil bir birim kök testlerinin uygulanması gerekmektedir. Hangi ikinci nesil birim kök testinin uygulanacağına ise yapılacak homojenlik testi ile karar verilecektir. Bundan dolayı çalışmanın bundan sonraki kısmında homojenlik testi yapılacaktır.

Homojenlik Testi

Değişkenlere uygulanacak birim kök testinin seçilmesinde yatay kesit bağımlılığından sonra önemli olan nokta homojen ya da heterojen varsayımlarından hangisinin geçerli olduğunun tespit edilmesidir. Çünkü hangi varsayım geçerliyse o varsayım altında analiz yapılmasına olanak sağlayan bir birim kök testinin uygulanması gerekecektir.

Tablo 2. Delta Homojelik Testi

Test	Delta	Olasılık
Δ	22,551	0,000
$\Delta_{adj.}$	24,224	0,000

Delta homojenlik testinde temel hipotez eğim katsayılarının homojen olduğu varsayımını kabul ederken, alternatif hipotez ise heterojen varsayımı kabul etmektedir. Tablo 2 incelendiği zaman olasılık değerlerinin %1 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla temel hipotez reddedilirken alternatif hipotez kabul edilmektedir. Elde edilen bu sonuçlar yatay kesit bağımlılığı altında ve heterojen bir varsayımı kabul eden ikinci nesil bir birim kök testinin uygulanması gerektiğini göstermiştir.

İkinci Nesil Birim Kök Testi

Yatay kesitin bağımlı olduğu durumda değişkenlerin durağan olduğu seviyenin tespit edilmesinde ikinci nesil birim kök testlerinin kullanılması gerekmektedir. Bu çalışmada hem yatay kesit bağımlılığını hem de heterojen varsayımı kabul eden Bai-Ng ikinci nesil birim kök testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Bai-NG Birim Kök Testi

	Seviyede Olasılık Değeri	Birinci Farkta Olasılık Değeri	Sonuç
GDP	0,494	0,098	I(1)
DE	0,066	-	I(0)
TD	0,078	-	I(0)

Tablo 3 sonuçları değerlendirildiği zaman %10 anlamlılık düzeyinde GDP olarak bilinen ekonomik büyüme değişkeninin seviyede durağan olmadığı birinci farkında durağan olduğu görülmektedir. DE olarak bilinen savunma harcamaları ve TD olarak bilinen teknolojik gelişme değişkeninin ise %10 anlamlılık düzeyinde seviyede durağan olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bağımlı değişkenin birinci farkında durağan olduğu ve diğer değişkenlerin farklı seviyelerde durağan olduğu durumda değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin analiz edilmesine olanak sağlayan Panel ARDL yönteminin uygulanması uygun görülmektedir.

Panel ARDL Mean Grup (MG)

Değişkenler farklı seviyelerde durağan olduğu durumda değişkenler arasındaki ilişkinin tespit edilmesinde panel ARDL yöntemi uygun bir tahminci olmaktadır. Ancak burada önemli olan nokta değişkenler farklı seviyelerde durağan olsa bile bağımlı değişkenin mutlaka birinci farkında durağan olması gerekmesidir. Bu çalışmada %10 anlamlılık düzeyinde bu şartlar sağlandığı için değişkenler arasındaki ilişkinin tespitinde Panel ARDL yöntemi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Panel ARDL MG Test Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Olasılık
DE	26,834	4,743	0,000
TD	-0,000	0,000	0,579
*Bağımlı değişken ekonomik büyüme (GDP)'dir. * TD değişken katsayısı tam değeri ((7.02e^{11}) olup standart hata tam değeri (7.91 e^{11}) dir.			

Tablo 4 incelendiği zaman %1 anlamlılık düzeyinde savunma harcamalarında (DE) meydana gelen bir birimlik bir artışın ekonomik büyümeyi 26.834 birim artırdığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında oldukça önemli miktarda bir pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Bu sonuçlar Keynesyen yaklaşımın ileri sürdüğü yaklaşımı doğrulamıştır. Kontrol değişken olarak ele alınan teknolojik gelişme (TD) değişkeninin ise katsayısı anlamsız olduğu için herhangi bir yorum yapılamamıştır. Çalışmada çıkan bu sonuç doğrultusunda Panel ARDL yöntemi tüm ülkeler için ayrı ayrı incelenmiş ve sonuçlar Tablo 5' te verilmiştir.

Tablo 5. Ülkelere Göre Panel ARDL MG Test Sonuçları

Almanya			
Değişken	**Katsayı**	**Standart Hata**	**Olasılık**
DE	10,540	9,059	0,245
TD	-0,000	0,000	0,022
Amerika Birleşik Devletleri			
Değişken	**Katsayı**	**Standart Hata**	**Olasılık**
DE	39,224	9,415	0,000
TD	-0,000	0,000	0,249
Belçika			
Değişken	**Katsayı**	**Standart Hata**	**Olasılık**
DE	30,034	5,258	0,000
TD	0,000	0,000	0,003
Birleşik Krallık			
Değişken	**Katsayı**	**Standart Hata**	**Olasılık**
DE	33,955	2,339	0,000
TD	-0,000	0,000	0,966
Fransa			
Değişken	**Katsayı**	**Standart Hata**	**Olasılık**
DE	38,788	5,054	0,000
TD	0,000	0,000	0,004
İspanya			
Değişken	**Katsayı**	**Standart Hata**	**Olasılık**
DE	54,927	5,031	0,000
TD	0,000	0,000	0,025
İtalya			
Değişken	**Katsayı**	**Standart Hata**	**Olasılık**
DE	41,677	4,178	0,000
TD	0,000	0,000	0,145
Kanada			
Değişken	**Katsayı**	**Standart Hata**	**Olasılık**
DE	-9,495	10,531	0,367
TD	0,000	0,000	0,485

Norveç			
Değişken	**Katsayı**	**Standart Hata**	**Olasılık**
DE	14,925	24,351	0,540
TD	-0,000	0,000	0,355
Polonya			
Değişken	**Katsayı**	**Standart Hata**	**Olasılık**
DE	32,607	8,519	0,000
TD	0,000	0,000	0,709
Portekiz			
Değişken	**Katsayı**	**Standart Hata**	**Olasılık**
DE	32,621	5,399	0,000
TD	0,000	0,000	0,007
Romanya			
Değişken	**Katsayı**	**Standart Hata**	**Olasılık**
DE	19,347	4,587	0,000
TD	0,000	0,000	0,123
Türkiye			
Değişken	**Katsayı**	**Standart Hata**	**Olasılık**
DE	9,691	16,211	0,550
TD	-0,000	0,000	0,292

Tablo 5 ülkelere göre sonuçları göstermektedir ve inceleme yapıldığında savunma harcamalarındaki bir birimlik bir artışın en çok 54,927 birim artışla İspanya'da gerçekleştiği görülmüştür. İspanyayı ise sırasıyla İtalya, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Birleşik Krallık, Portekiz, Polonya ve Belçika takip etmektedir. Savunma harcamalarındaki bir artışın en az etkisi ise Romanya'da görülmüştür. Çünkü savunma harcamalarındaki bir birimlik bir artış Romanya'da ekonomik büyümeyi 19,347 birim artırmaktadır.

SONUÇ

Savunma hizmetleri tüm ülkeler için hem ülke içerisinde güvenle yaşama hem de mal ve hizmetleri koruma amacıyla ayrı bir önem taşımaktadır. Dolayısıyla da dünya ülkelerinin tamamında savunma harcamalarının sürekli artış göstermesi kaçınılmaz bir durum göstermektedir. Bu artış ise ülke ekonomileri açısından büyük önem arz etmiştir. Çünkü savunma hizmetleri diğer tüm ekonomik değişkenlerle bağlantı halindedir. Bu konuda özellikle literatürde öne çıkan konu ise savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi olmuştur. Teori bu konuda Neo-klasik ve Keynesyen yaklaşım olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Neo-klasik iktisatçılar savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki olduğunu savunurken, Keynesyen iktisatçılar pozitif bir ilişki olduğunu savunmuştur. Bu çalışmada da savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında nasıl bir ilişki olduğunun ve hangi yaklaşımın geçerli olduğunun belirlenmesini amaçlamıştır.

Bu doğrultuda seçili NATO üyesi ülkelerin 1990-2019 dönemi ekonomik büyüme, savunma harcamaları ve teknolojik gelişme verilerinden yararlanarak analiz gerçekleştirilmiştir. Analize ilk olarak yatay kesit bağımlılığı testi ile başlanmış ve yatay kesitin bağımlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Akabinde homojenlik testi yapılarak eğim katsayılarının heterojen olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda hem yatay kesit bağımlılığını hem de heterojenlik varsayımını kabul eden bir ikinci nesil birim kök testi olan Bai-Ng birim kök testi uygulanmıştır. Sonuçta ekonomik büyümenin birinci farkında, diğer değişkenlerin ise seviyede durağan olduğu tespit edilmiştir. Bundan dolayı değişkenler arasındaki ilişkinin tespit edilmesinde panel ARDL MG tahmincisinden yararlanılmıştır. Sonuçta savunma harcamalarındaki artışın ekonomik büyümeyi artırdığı dolayısıyla aralarındaki ilişkinin

pozitif olduğu tespit edilmiştir. Böylelikle Keynesyen yaklaşım doğrulanmıştır. Elde edilen bu sonuçlar ülke ekonomileri için savunma harcamalarının ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla ülkelerin savunma hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik politikalar uygulaması ve askeri teknik ve ekipmanların geliştirilmesi ve yenilenmesine önem vermesi de önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Antonakis, N. (1997). Military expenditure and economic growth in Greece, 1960-90. Journal of Peace research, 34(1), 89-100.

Chang, H. C., Huang, B. N., & Yang, C. W. (2011). Military expenditure and economic growth across different groups: A dynamic panel Granger-causality approach. Economic Modelling, 28(6), 2416-2423.

Durgun, Ö., & Timur, M. C. (2017). SAVUNMA HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ANALİZİ. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (54), 126-137.

Eryigit, S. B., Eryigit, K. Y., & Selen, U. (2012). The long-run linkages between education, health and defence expenditures and economic growth: evidence from Turkey. Defence and Peace Economics, 23(6), 559-574.

Feridun, M., Sawhney, B., & Shahbaz, M. (2011). The impact of military spending on economic growth: the case of North Cyprus. Defence and Peace Economics, 22(5), 555-562.

Giray, F. (2004). Savunma harcamalari ve ekonomik büyüme. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 5(1), 181-199.

GÖKHUNAR, R. ve Yanıkkaya, H. (2004). Savunma harcamalarını belirleyen faktörler ve ekonomik büyümeye etkileri. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 59(01).

Görkem, H., & Serkan, I. Ş. I. K. (2008). Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki (1968-2006). Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25(2), 405-424.

Halıcıoğlu, F. (2004). Defense spending and economic growth in Turkey: an empirical application of new macroeconomic theory. Review of Middle East Economics and Finance, 2(3), 34-43.

Haseeb, M., Bakar, A., Azam, M., Hassan, S., & Hartani, N. H. (2014). The macroeconomic impact of defense expenditure on economic growth of Pakistan: An econometric approach. Asian Social Science, 10(4), 203-213.

Hou, N., & Chen, B. (2013). Military expenditure and economic growth in developing countries: Evidence from system GMM estimates. Defence and peace economics, 24(3), 183-193.

Karakaya, C., & Sahinoglu, T. (2020). Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. Business and Economics Research Journal, 11(2), 335-351.

Khalid, M. A., & Noor, Z. M. (2015). Military expenditure and economic growth in developing countries: evidence from system GMM estimates. Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences, 6(1), 31-39.

Mosikari, T. J., & Matlwa, K. (2014). An analysis of defence expenditure and economic growth in South Africa. Mediterranean Journal of Social Sciences, 5(20), 2769-2776.

Özer, M. O. (2020). Savunma Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye için Bir Fourier Eşbütünleşme Testi Uygulaması. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 23(1), 186-197.

Roux, A. (1996). Defence expenditure and economic growth in South Africa. Studies in Economics and Econometrics, 20(1), 19-34.

Wijeweera, A., & Webb, M. J. (2011). Military spending and economic growth in South Asia: A panel data analysis. Defence and Peace Economics, 22(5), 545-554.

ORTAOKUL 8. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN DİN, DİNDARLIK VE DEĞERLER ALGISI

Dr. İdris YAKUT
Milli Eğitim Bakanlığı, Din Sosyolojisi, Ankara
ORCİD: 0000-0001-8741-7842

ÖZET
Din, dindarlık ve değerler hayatın her aşamasında insanların tutum ve davranışlarını şekillendiren ve onlara yön veren, aynı zamanda birbirlerine etki ederek farklı sosyal ve kültürel çevrelerde birbirlerinin farklı biçimlerde anlaşılmalarına neden olan kavramlardandır. Özellikle gelişen teknoloji ve kitle iletişim araçlarıyla birlikte değişen toplumsal yapılar insanların zihinsel kodlarında da farklı din, dindarlık ve değer temsillerinin oluşumuna etki edebilmektedir. Bu nedenle yeni nesle aktarılan değerlerin onların zihinlerinde ne derece kabul gördüğünü ve bilişsel yapılarındaki karşılığını erken yaşlarda tespit etmek son derece önemlidir. Bu kapsamda araştırmanın amacı Kelime İlişkilendirme Testi (KİT) aracılığıyla ortaokul 8. Sınıf öğrencilerinin dine, dindarlığa ve değerlere ilişkin bilişsel yapılarını ortaya koymaktır. Tarama modelinde betimsel bir araştırma olan bu çalışmanın örneklem grubunu Ankara ili Polatlı ilçe milli eğitim müdürlüğüne bağlı olan bir ortaokulda öğrenim gören 142 sekizinci sınıf öğrencisi (82 kız- 60 erkek) oluşturmaktadır. Testi hazırlamak amacıyla din, dindarlık, dini değer, insani değer ve ailevi değer olmak üzere beş tane anahtar kavram belirlenmiştir. Kelime İlişkilendirme Testini değerlendirmek amacıyla anahtar kavramlar için verilen cevapların kaçar defa tekrar ettiğini gösteren bir frekans tablosu oluşturulmuştur. Bu frekans tablosundan yararlanılarak kesme noktası tekniğiyle tüm anahtar kavramlar ortaya çıkıncaya kadar kavram ağı düzenlenmiştir. Araştırma sonunda aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:
a) Din, dindarlık, dini değer, insani değer ve ailevi değerlerin 100 ve üzerinde hiçbir kavramla ilişkilendirilmemiştir.
b) 80-99 aralığında din, "İslam" ve "peygamber"; dindarlık, "namaz"; insani değer, "sevgi" ve "saygı"; ailevi değer, "aile bireylerine sevgi" ve "büyüklere saygı" kavramlarıyla ilişkilendirilirken dini değer bu aralıkta herhangi bir kavramla ilişkilendirilmemiştir.
c) 60-79 aralığında din, "Allah", "Kur'an" ve "melek"; dindarlık, "oruç"; dini değer, "Allah sevgisi-korkusu", "namaz" ve "hac"; insani değer, "merhamet" ve "yardımseverlik", ailevi değer, "birlik beraberlik" kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir.
d) 40-59 aralığında din, "iman" ve "ahiret"; dindarlık, "hac" ve "zekat"; dini değer, "bayram" ve "ramazan"; insani değer, "hoşgörü", "dürüstlük" ve "adalet"; ailevi değer, "dayanışma" ve "yardımlaşma" kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir.
e) 20-39 aralığında din, "mahşer", "cennet" ve "cehennem"; dindarlık, "Kur'an okuma", "dua", "iman-inanç" ve "dürüstlük"; dini değer, "Kur'an", "zekat", "sadaka", "cami" ve "adalet"; insani değer, "cömertlik", "empati" ve "vicdan"; ailevi değer, "hoşgörü", "güven", "sorumluluk", "dürüstlük" ve "huzur" kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir.
f) "Ahlak", "merhamet", "saygı", "adalet" kavramları ise tüm anahtar kelimeler için verilen cevaplar arasında yer almıştır.
Anahtar kelimeler: Din, Dindarlık, Dini Değer, İnsani Değer, Ailevi Değer, Kelime İlişkilendirme Testi.

PERCEPTION OF RELIGION, RELIGIOSITY AND VALUES OF SECONDARY SCHOOL 8TH GRADE STUDENTS NAME SURNAME

ABSTRACT
Religion, religiosity and values are concepts that shape and direct people's attitudes and behaviours at every stage of life, and at the same time, they affect each other and cause each other to be understood in different ways in different social and cultural environments. Changing social structures, especially with developing technology and mass media, can affect the formation of different representations of religion, religiosity and values in people's mental codes. For this reason, it is extremely important to determine at an early age the extent to which the values transferred to the new generation are accepted in their minds and their equivalent in their cognitive structures. In this context, the aim of the study is to reveal the cognitive structures of 8th grade secondary school students about religion, religiosity and values through the Word Association Test (WIT). The sample group of this study, which is a descriptive research in the survey model, consists of 142 eighth grade students (82 girls and 60 boys) studying in a secondary school affiliated to the Polatlı district national education directorate in Ankara

province. In order to prepare the test, five key concepts were identified: religion, religiosity, religious value, human value and family value. In order to evaluate the Word Association Test, a frequency table showing how many times the answers given for the key concepts were repeated was created. Using this frequency table, the concept network was organised until all the key concepts were revealed with the cut-off point technique. At the end of the research, the following results were obtained:
a) Religion, religiosity, religious values, human values and family values were not associated with any concept over 100.
b) In the 80-99 range, religion was associated with the concepts of "Islam" and "prophet"; piety was associated with the concept of "prayer"; humanitarian value was associated with the concepts of "love" and "respect"; familial value was associated with the concepts of "love for family members" and "respect for elders", while religious value was not associated with any concept in this range.
c) In the 60-79 range, religion was associated with the concepts of "Allah", "Qur'an" and "angel"; piety was associated with "fasting"; religious value was associated with "love-fear of Allah", "prayer" and "pilgrimage"; human value was associated with "compassion" and "benevolence"; and family value was associated with "unity and solidarity".
d) In the 40-59 range, religion is associated with the concepts of "faith" and "hereafter"; piety is associated with the concepts of "pilgrimage" and "zakat"; religious value is associated with the concepts of "festival" and "Ramadan"; human value is associated with the concepts of "tolerance", "honesty" and "justice"; familial value is associated with the concepts of "solidarity" and "solidarity".
e) In the range 20-39, religion was associated with the concepts of "judgement", "heaven" and "hell"; piety was associated with the concepts of "reading the Qur'an", "prayer", "faith-belief" and "honesty"; religious value was associated with the concepts of "Qur'an", "zakat", "alms", "charity", "mosque" and "justice"; humanitarian value was associated with the concepts of "generosity", "empathy" and "conscience"; familial value was associated with the concepts of "tolerance", "trust", "responsibility", "honesty" and "peace".
f) The concepts of "morality", "compassion", "respect", "justice" were among the answers given for all keywords.
Keywords: Religion, Religiousness, Religious Value, Humanitarian Value, Familial Value, Word Association Test.

GİRİŞ

Toplumu oluşturan unsurlar ve bu unsurlar arasındaki etkileşim sonucunda ortaya çıkan davranışlar ve normların doğruluğu, yanlışlığı ya da kabul edilebilirliği hakkında ölçütler sunan değerler (Topçuoğlu & Aksan, 2022: 109), sosyal bilimlerin ve din bilimlerinin önemli araştırma alanlarından biridir. Teorik olarak birbiriyle ilişkili olan din, dindarlık ve değer kavramları farklı çevrelerde farklı biçimlerde anlaşılarak birbirlerini etkileyerek şekillendirmişlerdir. Değerlerle karşılıklı etkileşim içinde bulunan din ve dindarlık olgusu, değerlerin oluşması, gelişmesi ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında etkide ve katkıda bulunur (Mehmedoğlu, 2013: 174). Dolayısıyla din, dindarlık ve değerler üzerine birlikte yapılan araştırmalar insanların bu kavramlara yönelik zihinsel yapılarını ortaya çıkarma adına önemlidir.

Değerler konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde Allport ve arkadaşlarının kişisel değerler konusuna odaklandıkları ve sosyal, teorik, ekonomik, estetik, politik ve dinsel olmak üzere altı çeşit değer tanımlamasında bulundukları görülmektedir (Allport vd., 1960). Rokeach ise çalışmasında, değerleri affetme, yardımseverlik gibi eylemlere dönüşen araçsal değerler ve memnuniyet, öz-saygı gibi insanın varoluşsal temellerini temsil eden araçsal değerler olmak üzere iki kategoriye ayırmıştır (Maio, 2017; Rokeach, 1973). Schwartz ise insnaların yaşamlarını yönlendirmede etkili rol oynayan güç, başarı, haz alma, teşvik, kendini yönlendirme, evrensellik, yardımseverlik, geleneksellik, uyum ve güvenlik olmak üzere on adet insani değeri ölçmeye yarayan bir ölçme aracı geliştirmiştir (Çekici vd., 2018; Schwartz, 1992). Yine Çekici ve arkadaşları, Wilson ve Groom (2002) tarafından geliştirilen "Değer Odaklı Yaşam Ölçeği"ni (DOYÖ) Türk kültürüne uyarlamışlardır (Çekici vd., 2018). Benzer şekilde Bakaç, öğrencilerin toplumsal değerlere yönelik algılarını saptamak için "Toplumsal Değerlere Yönelik Algı Ölçeği" geliştirmiştir (Bakaç, 2013). Bolat ise, aile değerleri, bilimsel değerler, çalışma-iş değerleri, dini değerler, geleneksel değerler ve siyasi değerler boyutlarından oluşan "Çok Boyutlu Sosyal Değerler Ölçeği" geliştirmiştir (Bolat, 2013).

Diğer taraftan alanyazın incelendiğinde farklı okul türlerindeki ortaokul, lise ve üniversite öğrencilerinin değer yönelimleri, değer algıları, dijital medya kullanımına bağlı olarak değişen değer algıları, değerlerle din ve dindarlık arasındaki ilişkilerin farklı değişkenler ekseninde araştırıldığı tespit edilmiştir (Acar vd., 2016; Arslan & Tunç, 2013; Arvas, 2018; Asar vd., 2020, 2020; Coşgun, 2020; Doğan, 2018; İnan Kılıç, 2020; Kaplan & Sulak, 2017; Karslı, 2021; Mehmedoğlu, 2006, 2013;

Meydan vd., 2019; Önder & Coşkun, 2018; Sarıkaya, 2022). Bu kapsamda ortaokul öğrencilerinin din, dindarlık ve değerler algılarının kelime ilişkilendirme testinden faydalanarak tespit edilmesine yönelik yeterli düzeyde çalışma olmadığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla çalışmanın bu konuda yapılacak araştırmalara faydalı olması beklenmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Din

Sosyal, psikolojik, ekonomik, kültürel vb. insanın her alanına etki eden bir olgu olarak dini bütün yönleriyle tanımlamak zordur. Zira bir sosyolog, psikolog, antropolog, mutasavvıf ya da bir kelamcı için farklı manalar içeren dine verilen anlam onu tarif eden kişinin gayesine göre değişim göstermektedir (Yakut, 2022: 56-58). Din sosyolojisi, dinin toplum içerisindeki yeri ve insanın dinden kaynaklanan davranışlarını incelediğinden bu alanda araştırma yapan sosyologlar da kendi anlayışları çerçevesinde tanımlar geliştirmişler ve çalışmalarını yürütmüşlerdir (Taş, 2012: 37).

Din sosyolojisi alanında yapılan din tanımları incelendiğinde özsel (substansiyel) ve işlevsel (fonksiyonel) olmak üzere iki kategoride toplandığı görülmektedir. Özsel (substansiyel) din tanımları daha çok dinin muhtevasına yönelik olmakla birlikte dinin sahip olduğu kutsallık, aşkınlık (ilahi, tabiatüstü) ve insanlar için getirdiği değerleri ön plana çıkarmaktadır (Taş, 2012: 37-38). Özsel din tanımlarının en yaygın ve bütün dinleri kapsayacak şekilde olanı Rudolf Otto'ya ait olan "din, kutsalın tecrübesidir" şeklindedir. Bu tanım bir yandan bireyin kutsal olanla yaşayabilme kabiliyetine işaret ederek insanın kutsalla olan ilişkisini vurgularken diğer yandan, dinin öncelikle tek tek fertlerin bilincine yerleştiğine dikkat çekmektedir (Freyer, 1964: 32).

Özsel tanımlar dini, yalnızca insanın kutsalla olan ilişkisiyle, yani bireyin Tanrı'ya, manevi güçlere ve ""kutsal olarak atfettiği şeylere inanmasıyla sınırlandırmış; dinin sosyal, ekonomik, kültürel, ahlaki vb. yansımalarını kapsamadığı için dar tanımlar olarak değerlendirilmiş ve bünyesinde tabiatüstü kavramı barındırmayan dinler için kabul edilebilirlikten uzak olduğu ifade edilmiştir (Kurt, 2008: 75).

İşlevsel (fonksiyonel) tanımlarda ise dinin, birey ve toplum hayatında yerine getirdiği sosyal ve psikolojik etkileri ön plan çıkmaktadır. Bu kapsamda yapılan tanımlamaların öncülerinden biri sosyal tecrübenin bir tezahürü şeklinde toplumsal bir olgu olarak kabul eden Durkheim'ın "Din, kutsal şeylerle ilgili –emredilmiş ve yasaklanmış- bir inançlar ve pratikler manzumesidir. Bu inanç ve pratikler, onları kabul eden kimseleri kilise denen manevi bir topluluk halinde bir araya getirir. Din fikri, kilise fikrinden ayrılamaz" şeklindeki tanımıdır (Durkheim, 1965; Kurt, 2008; Taş, 2012).

Dindarlık

Dindarlık, bireyin zihninde dine yüklediği anlam ve öznel hayatındaki din algısı bağlamında değerlendirilmesi gereken bir olgu olduğu için din gibi tanımlanması karmaşıktır. Bireysel farklılıkların dindarlığın şekillenmesinde önemli rol oynaması bu kavramın tanımlanmasında bir belirsizlik ortaya çıkarmaktadır(Yakut, 2022: 63). Sosyologlar, dindarlığın tanımlamasındaki zorluğu aşabilmek adına dini grup üyeliği ve bireysel tutum ve davranışlardaki farklılaşmaları esas alarak tanımlamaya çalışmışlardır (Karaşahin, 2008: 192). Bu çerçevede dindarlık kavramı için Tekin, "dinin insan hayatına nüfuz derecesi" (Tekin, 2006: 53); Bellah, "insanla ve onun varlığının nihai durumları ile ilgili davranışların ve sembolik biçimlerin bir bütünü" (Ulu, 2013: 25); Arslantürk, "din özelliği taşıyan herhangi bir dinin kabulü, benimsenmesi ve davranış haline getirilme derecesi" (Arslantürk, 2006: 239); Taş, "kişinin günlük hayatında dinin önemini ifade eden, kişinin dine inanma ve bağlanma derecesini gösteren bir kavram" (Taş, 2006: 177); Johnstone, "belirli aşkın ve kutsal şeylere inanma, bu inançlar doğrultusunda belirli aktiviteler yapma ve dini bir grup üyesi olma" (Johnstone, 1992: 58-60); Günay ise "kutsal olanın yahut özel bir formu olmak itibarıyla belli bir dinin muayyen bir zaman ve şartlarda belli bir kişi veya grup ya da toplum tarafından yaşanması" (Günay, 2006: 22) şeklinde tanımlamalar yapmışlardır.

Dindarlığın tanımlanma probleminden sonra nasıl tespit edileceğine dair tartışmalar sonucunda farklı dindarlık tipolojileri oluşmuş ve dindarlığın çok boyutlu bir kavram olduğu kabul görmüştür. Bu bağlamda dindarlığın çok boyutlu olarak sistemli bir şekilde ele alan Gock, bütün büyük dinleri kapsayacak şekilde, dindarlığı inanç, ibadet, tecrübe (duygu), bilgi ve etki olmak üzere beş boyutta incelemiştir (Glock, 2007: 252-253).

İnanç boyutu, dindar bir insanın belli inanç ilkelerini bilmesi yönündeki beklentiyi ifade etmektedir. Kutsal bir varlığın kabulü, inancın tüm ilkelerine tamamen teslim olmayı ve davranışları teslim olunan inancın ilkelerine uygun olarak şekillendirmeyi (Mehmedoğlu, 2004: 28) içine alan inanç boyutu kısaca neye, niçin ve nasıl inanıldığına yönelik farkındalık olarak ifade edilebilir (Yakut, 2021).

İbadet boyutu, bir dinin mensuplarının o dinin beklentilerine yönelik olarak gerçekleştirdiği tüm ritüelleri ifade eder. Yaratıcıyla iletişim kurmanın en önemli anahtarlarından biri olan ibadetler aynı zamanda Yaratıcıya yönelik sevginin en somut hali olarak vurgulanabilir (Yakut, 2021).

Tecrübe (duygu) boyutunun, dinin merkezinde yer alan "Kutsal"la kurulan duygusal bağ ve iletişimi ifade ettiğini söylemek mümkündür.
Bilgi boyutu, dinlerin mensuplarından, inandığı şeylerin muhtevası ve dine ait olan kutsal metinlerin esasları hakkında bilgi sahibi olmalarına yönelik beklentiyi ifade eder (Hökelekli, 1993: 74).
Etki boyutu, dinin hem bireysel hem de toplumsal olarak kişinin hayat düzenini, çevresiyle olan ilişkilerini, geleceğe yönelik tasavvurlarını, kısacası tüm davranışlarını etkileme gücünü (Hökelekli, 1993: 75) belirtmektedir.

Değer Kavramı

Değer kavramı farklı disiplinlerin kendilerine özgü bakış açılarına göre farklı şekillerde tanımlanmışlardır. Örneğin sosyolojide "nesne ve olayların bir toplum, bir sınıf ya da bir insan bakımından taşıdığı önemi belirleyen niteliği"(Ozankaya, 1995: 35) olarak tanımlanırken psikolojide "belirli bir davranış tarzının veya yaşam amacının bir diğerinden daha üstün olduğu yönündeki oldukça istikrarlı ve derin bir inanç" (Bilgin, 2003: 80), felsefede ise "bir şeyin önem ölçüsünü gösteren, onu anlamlı, istenir, faydalı veya ilgi konusu haline getiren nitelik" (Cevizci, 2014: 112) olarak karşılık bulmaktadır.
Sosyal bir varlık olan insanın tutum ve davranışlarına etki eden değerler, tüm bilim dallarının ilgisini çekmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı sosyal bilgiler ders programında değerlerin özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:
1. Değerler toplum ya da bireyler tarafından benimsenen birleştirici olgulardır.
2. Toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşıladığına ve bireylerin iyiliği için olduğuna inanılan ölçütlerdir.
3. Sadece bilinç değil duygu ve heyecanları da ilgilendiren yargılardır.
4. Değerler bireyin bilincinde yer alan ve davranışı yönlendiren güdülerdir.
5. Değerlerin normlardan farkı normlardan daha genel ve soyut bir nitelik taşımasıdır. Değer normu da içerir (MEB, 2004).

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı Kelime İlişkilendirme Testi (KİT) aracılığıyla ortaokul 8. Sınıf öğrencilerinin dine, dindarlığa ve değerlere ilişkin bilişsel yapılarını ortaya koymaktır.

Araştırma Deseni

Araştırma, var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan (Karasar, 1999) tarama modeli çerçevesinde yapılmıştır.

Örneklem Grubu

Araştırmanın örneklem grubunu Ankara ili Polatlı ilçe milli eğitim müdürlüğüne bağlı bir ortaokulda öğrenim gören 142 sekizinci sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Örneklem grubunun olgusal kimlikleri aşağıdaki tablolarda ifade edilmiştir.

Tablo 1. Örneklem Grubunun Cinsiyeti

Cinsiyet	**f**	**%**
Kadın	82	57,7
Erkek	60	42,3
Toplam	**142**	**100**

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların % 57,7'sinin kadın % 42,3'ünün erkek olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Örneklem Grubunun Akademik Başarı Durumu

Akademik Başarı Düzeyi	**f**	**%**
Düşük (0-54)	14	9,9
Orta (55-69)	23	16,2
İyi (70-84)	28	19,7
Yüksek (85-100)	77	54,2
Toplam	**142**	**100**

Tablo 2'ye göre katılımcıların % 9,9'unun akademik başarı düzeyi düşük, %16,2'sinin orta, %19,7'sinin iyi ve %54,2'sinin yüksektir.

Tablo 3. Tablo 3. Örneklem Grubunun Aylık Gelir Düzeyi

Aylık Gelir Düzeyi	f	%
Düşük	24	16,9
Orta	107	75,4
Yüksek	11	7,7
Toplam	**142**	**100**

Tablo 3'e göre araştırmaya katılanların %16,9'unun aylık gelir durumu düşük, %75,4'ünün orta, %7,7'sinin ise yüksek seviyededir.

Tablo 4. Örneklem Grubunun Anne Eğitim Düzeyi

Eğitim Düzeyi	f	%
İlkokul	9	6,3
Ortaokul	11	7,7
Lise	24	16,9
Lisans	81	57,1
Lisansüstü	17	12
Toplam	**142**	**100**

Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların %6,3'ünün anne eğitim düzeyi ilkokul, %7,7'sinin ortaokul, %16,9'unun lise, %57,1'inin lisans ve %12'sinin lisansüstü olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Örneklem Grubunun Baba Eğitim Düzeyi

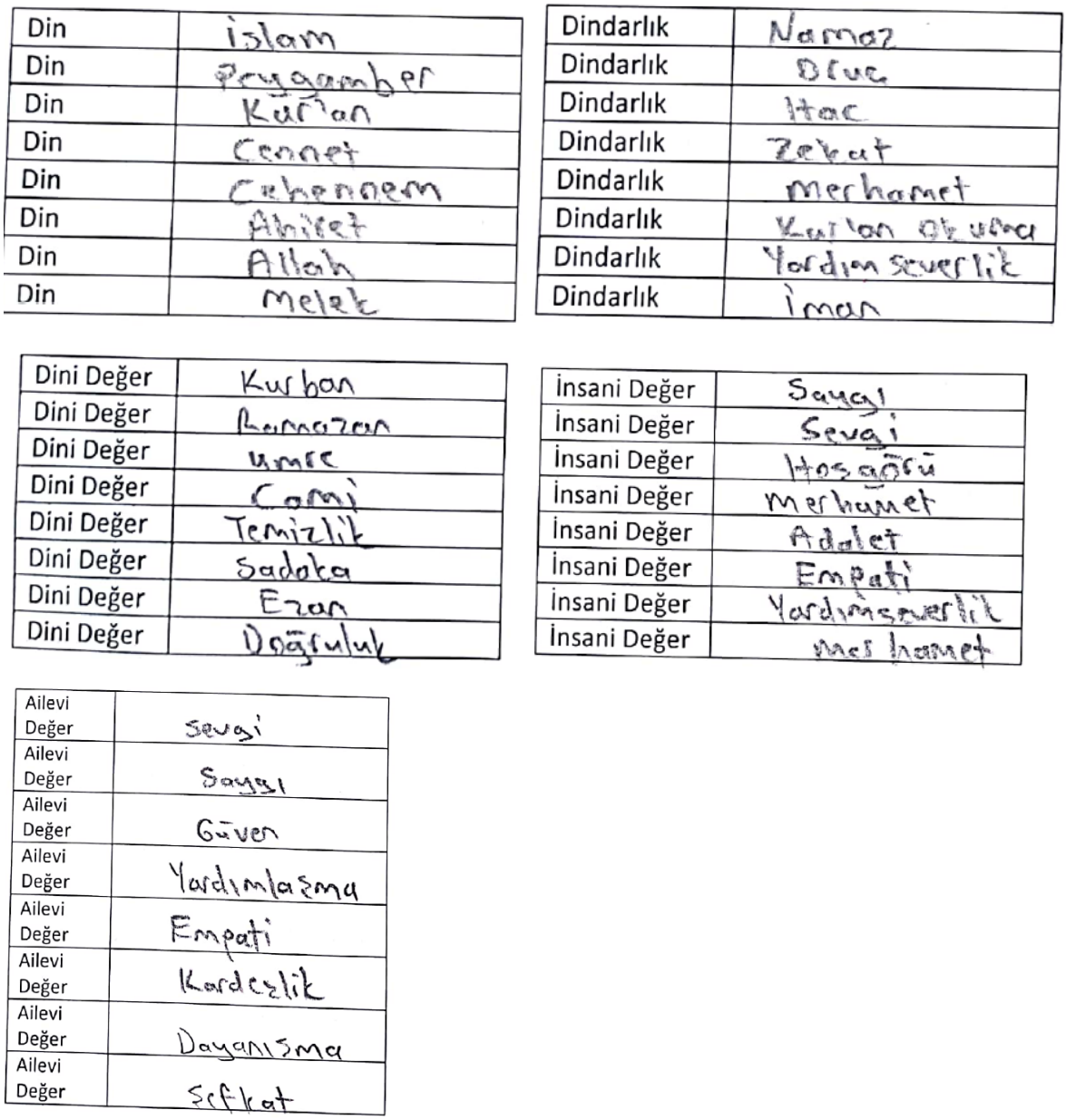
Eğitim Düzeyi	f	%
İlkokul	4	2,8
Ortaokul	9	6,3
Lise	19	13,4
Lisans	92	64,8
Lisansüstü	18	12,7
Toplam	**142**	**100**

Tablo 5 incelendiğinde katılımcıların %2,8'inin baba eğitim düzeyi ilkokul, %6,3'ünün ortaokul, %13,4'ünün lise, %64,8'inin lisans ve %12,7'sinin lisansüstü olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Aracı ve Uygulanması

Araştırmada Kelime İlişkilendirme Testi (KİT) kullanılmıştır. Kelime İlişkilendirme Testinin hazırlanma aşamasında konuyla ilgili olarak 5 ile 10 arasında anahtar kavram seçilir. Seçilen anahtar kavramlar her sayfada bir tane olacak şekilde alt alta yazılır ve öğrenciler yönerge doğrultusunda her anahtar kavram için akıllarına gelen kelimeleri belirli süre içerisinde yazarlar. Öğrenciler tüm anahtar kavramları tamamladıktan sonra kelime ilişkilendirme testi toplanır ve değerlendirilir (Güneş & Gözüm, 2013: 252; Işıklı vd., 2011: 55; Kırtak & Demirci, 2012: 39; Tokcan & Yiter, 2017: 117).

Bu kapsamda kelime ilişkilendirme testinin hazırlanmasında "din", "dindarlık", "dini değer", "insani değer" ve "ailevi değer" anahtar kavramları kullanılmıştır. Uygulama öncesinde öğrencilere gerekli açıklamalar yapılmış ve örnek uygulamalar gösterilmiştir. Öğrenciler her anahtar kavram için 2 dakikalık süre içerisinde testi cevaplamışlardır. Aşağıda örnek bir uygulama verilmiştir.

Şekil 1. Kelime İlişkilendirme Testi Örnek Uygulamaları

Verilerin Analizi

Kelime İlişkilendirme Testinde anahtar kavramlar için verilen cevaplar detaylı bir şekilde incelenerek hangi kelimelerin kaçar defa kullanıldığına dair frekans tablosu oluşturulmuştur. Oluşturulan frekans tablosu, Bahar, Johnstone ve Sutcliffe (1999) tarafından geliştirilen kesme noktası tekniğiyle değerlendirilmiştir. Bu tekniğe göre; kelime ilişkilendirme testinde bulunan anahtar kavramlar için en fazla sayıda verilen cevabın belli sayıda altı kesme noktası olarak kullanılır (Tokcan & Yiter, 2017: 120). Bu kapsamda çalışmada kesme noktaları olarak 100 ve yukarısı, 80-99, 60-79, 40-59 ve 20-39 aralıkları belirlenmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde seçilen kesme noktalarına göre anahtar kavramlar için verilen cevaplar tablo halinde gösterilmiştir. Ayrıca her anahtar kavram için en az bir defa belirtilen kavramlar tablolaştırılmıştır.

Tablo 6. Kesme Noktalarına Göre Anahtar Kavramlara Verilen Cevaplar

Kesme Noktaları	Anahtar Kavramlar				
	Din	**Dindarlık**	**Dini Değer**	**İnsani Değer**	**Ailevi Değer**
100 ve yukarısı	-	-	-	-	-
80-99	-İslam -Peygamber	-Namaz	-	-Sevgi -Saygı	-Aile bireylerine sevgi -Büyüklere saygı
60-79	-Allah -Kur'an -Melek	-Oruç	-Allah sevgisi-korkusu -Namaz -Hac	-Merhamet -Yardımseverlik	- Birlik ve beraberlik
40-59	-İman -Ahiret	-Hac -Zekât	-Bayram -Ramazan	-Hoşgörü -Dürüstlük -Adalet	-Dayanışma -Yardımlaşma
20-39	-Mahşer -Cennet -Cehennem	- K u r ' a n okuma -Dua -İman-inanç -Dürüstlük	-Kur'an -Zekât -Sadaka -Cami -Adalet	-Cömertlik -Empati -Vicdan	-Hoşgörü -Güven -Sorumluluk -Dürüstlük -Huzur

Tablo 6 incelendiğinde din, dindarlık, dini değer, insani değer ve ailevi değer anahtar kavramlarının 100 ve üzerinde hiçbir kavramla ilişkilendirilmediği görülmektedir. Bu durumun örneklem sayısıyla ilgili olabileceğini söylemek mümkündür. Zira örneklem sayısı arttığında daha fazla ortak cevabın çıkması muhtemeldir.

Kesme noktası 80-99 için tablo incelendiğinde; bu aralıkta din anahtar kavramı "İslam" ve "peygamber" kavramlarıyla ilişkilendirilirken; dindarlık "namaz", insani değer "sevgi" ve "saygı"; ailevi değer "aile bireylerine sevgi" ve "büyüklere saygı" kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir. Dini değer anahtar kavramı ise bu aralıkta yer almamıştır.

Kesme noktası 60-79 için tablo incelendiğinde; bu aralıkta din anahtar kavramı "Allah", "Kur'an" ve "melek"; dindarlık "oruç"; dini değer "Allah sevgisi-korkusu", "namaz" ve "hac"; insani değer "merhamet ve "yardımseverlik"; ailevi değer "birlik ve beraberlik" kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir.

Kesme noktası 40-59 için tablo incelendiğinde; bu aralıkta din anahtar kavramı "iman" ve "ahiret"; dindarlık "hac" ve "zekât"; dini değer "bayram" ve "ramazan"; insani değer "hoşgörü", "dürüstlük" ve "adalet"; ailevi değer "dayanışma" ve "yardımlaşma" kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir.

Kesme noktası 20-39 için tablo incelendiğinde; bu aralıkta din anahtar kavramı "mahşer", "cennet" ve "cehennem"; dindarlık "Kur'an okuma", "dua", "iman-inanç" ve "dürüstlük"; dini değer "Kur'an", "zekât", "sadaka", "cami" ve "adalet"; insani değer "cömertlik", "empati" ve "vicdan"; ailevi değer "hoşgörü", "güven", "sorumluluk", "dürüstlük" ve "huzur" kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir.

Tablo 7. Anahtar Kavramlarla İlişkilendirilen Farklı Kelimeler

Anahtar Kavramlar	İlişkilendirilen Kelimeler
Din	-İslam –Peygamber- Allah- Melek- Cin- Ahiret- Mahşer- Mizan- Cennet- Cehennem- Kur'an- İman-inanç- Kabir- Sünnet- Namaz- Nezaket- Sadaka- Ahlak- Merhamet- Oruç- Zekât- Saygı- Kıyamet- Hac- Kâbe- Hıristiyanlık- Yahudilik- Adalet
Dindarlık	Namaz- Oruç- Doğruluk- Merhamet- Müslümanlık- Cömertlik- Kurban kesme- Yardımseverlik- Zekât- İbadet etme- Dua- Kur'an okuma- Vicdan- Hac- Umre- Sadaka verme- Fitre verme- Saygı- Çarşaf- Dürüstlük- Tesettür- Abdest alma- Takke- Tesbih- Cüppe- Sabır- Tevekkül- Ahlak- Adalet
Dini Değer	-Merhamet- Cömertlik- Yardımseverlik- Doğruluk- Adalet- Sorumluluk- Eşitlik- Namaz- Oruç- Ramazan- Hac- Kur'an- Melek- Kardeşlik- Allah sevgisi-korkusu- Zekât- Fitre- Sadaka- Bayram- Umre- Peygamber sevgisi- Dayanışma- İbadet- Kandil geceleri- Üç aylar- Saygı- Sevgi- Empati- Sünnet- Dua- Temizlik- Cami- Merhamet- Ahlak
İnsani Değer	-Sevgi- Saygı- Hoşgörü- Merhamet- Doğruluk- Adalet- Dürüstlük- Yardımseverlik- Kardeşlik- Dayanışma- Sabır- Fedakârlık- Cömertlik- Empati- Güven- Vicdan- Hasret- Nezaket- İyilik- Şefkat- Misafirperverlik- Hayvan sevgisi- Ahlak- Vatan sevgisi
Ailevi Değer	Sevgi- Saygı- Doğruluk- Hoşgörü- Empati- Dürüstlük- Birlik beraberlik- Anlayış- Kardeşlik- Sabır- Adalet- Demokrasi – Yardımlaşma- Eşitlik- Dayanışma- Merhamet- Huzur- Sorumluluk- Güven- Vicdan- Nezaket- Şefkat- Akraba ziyareti- Bağlılık- Özlem- Ahlak

Tablo 7'ye göre ortaokul sekizinci sınıf öğrencilerinin din, dindarlık, dini değer, insani değer ve ailevi değer denildiğinde zihinlerinde oldukça farklı kavramların oluştuğunu söylemek mümkündür. Ancak "ahlak", "merhamet", "saygı" ve "adalet" kavramlarının tüm anahtar kavramlarla ilişkilendirildiği görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Din, dindarlık ve değer kavramları ve bu kavramlar arasındaki ilişkiler sosyal bilimler ve din bilimlerinin önemli konuları arasında yer almaktadır. İnsan hayatını tüm yönleriyle etkileyen din ve dinin toplumsal hayattaki yansıması olarak ifade edebileceğimiz dindarlık değerlerle etkileşim halinde olup birbirlerini etkileyip şekillendirmektedirler. Bu kapsamda araştırmanın amacı ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin dine, dindarlığa ve değerlere yönelik bilişsel yapılarını, Kelime İlişkilendirme Testi (KİT) yardımıyla ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda yapılan araştırmanın sonuçlarına göre;

a) Din, dindarlık, dini değer, insani değer ve ailevi değerlerin 100 ve üzerinde hiçbir kavramla ilişkilendirilmemiştir.

b) 80-99 aralığında din, "İslam" ve "peygamber"; dindarlık, "namaz"; insani değer, "sevgi" ve "saygı"; ailevi değer, "aile bireylerine sevgi" ve "büyüklere saygı" kavramlarıyla ilişkilendirilirken dini değer bu aralıkta herhangi bir kavramla ilişkilendirilmemiştir.

c) 60-79 aralığında din, "Allah", "Kur'an" ve "melek"; dindarlık, "oruç"; dini değer, "Allah sevgisi-korkusu", "namaz" ve "hac"; insani değer, "merhamet" ve "yardımseverlik", ailevi değer, "birlik beraberlik" kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir.

d) 40-59 aralığında din, "iman" ve "ahiret"; dindarlık, "hac" ve "zekat"; dini değer, "bayram" ve "ramazan"; insani değer, "hoşgörü", "dürüstlük" ve "adalet"; ailevi değer, "dayanışma" ve "yardımlaşma" kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir.

e) 20-39 aralığında din, "mahşer", "cennet" ve "cehennem"; dindarlık, "Kur'an okuma", "dua", "iman-inanç" ve "dürüstlük"; dini değer, "Kur'an", "zekat", "sadaka", "cami" ve "adalet"; insani değer, "cömertlik", "empati" ve "vicdan"; ailevi değer, "hoşgörü", "güven", "sorumluluk", "dürüstlük" ve "huzur" kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir.

f) "Ahlak", "merhamet", "saygı", "adalet" kavramları ise tüm anahtar kelimeler için verilen cevaplar arasında yer almıştır.

Elde edilen sonuçlara göre şu önerilerde bulunulabilir:
a) Bu çalışma sadece Ankara ili Polatlı ilçesinde ve ortaokul 8. sınıf öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Dolayısıyla elde edilen sonuçları karşılaştırmak ve genelleştirmek için başka bölgelerde ve kademelerde de yapılabilir. Farklı ortaokullar ve sınıf düzeylerinde yapılıp ortaokul öğrencilerinin dine, dindarlığa ve değerlere yönelik bilişsel yapıları karşılaştırılabilir.
b) Bu araştırmada yalnızca din, dindarlık, dini değer, insani değer ve ailevi değer kavramları kullanılmıştır. Farklı değerler üzerinde çalışmalar yapılarak ortaokul öğrencilerinin değerleri zihinlerinde nasıl anlamlandırdıkları tespit edilebilir.

KAYNAKLAR

Acar, H., Akar, M., & Acar, Y. B. (2016). Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Değer Yönelimleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *24*(1), 97-118.

Allport, G. W., Vernon, P. E., & Lindzey, G. (1960). *Study of values.* Houghton Mifflin.

Arslan, M., & Tunç, E. (2013). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimlerindeki Farklılaşmalar. *Değerler Eğitimi Dergisi*, *11*(26), 7-39.

Arslantürk, Z. (2006). Dindarlığın Bağımsız Değişkenleri. İçinde H. Hökelekli (Ed.), *Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri* (ss. 239-257). KURAV Yayınları.

Arvas, F. B. (2018). *Dindarlığın Kişisel Değerler Üzerindeki Etkilerine Dair Bir İnceleme*. 335-354.

Asar, Ç., Kayıklık, H., & Yapıcı, A. (2020). Lise Öğrencilerinin Değer Yönelimlerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi: Yalova Örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, *36*, 375-405. https://doi.org/10.35209/ksuifd.801887

Bahar, M., Johnstone, A. H., & Sutcliffe, R. G. (1999). Investigation of Students' Cognitive Structure in Elementary Genetics Through Word Association Tests. *Journal of Biological Education*, *33*(3), 134-141. https://doi.org/10.1080/00219266.1999.9655653

Bakaç, E. (2013). Toplumsal Değerlere Yönelik Algı Ölçeği: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, *2*(4).

Bilgin, N. (2003). Değer Maddesi. İçinde *Sosyal Psikoloji Sözlüğü* (1. Baskı). Bağlam Yayınları.

Bolat, Y. (2013). Bir Değer Ölçme Aracı: Çok Boyutlu Sosyal Değerler Ölçeği. *Turkish Journal of Education*, *2*(4), 13-27.

Cevizci, A. (2014). *Değer Maddesi* (4. Baskı). Say Yayınları.

Coşgun, K. (2020). Dindarlık Ve Toplumsal Değerler: İmam Hatip Lisesi Öğrencileri Üzerine Görgül Bir Çalışma (Ankara Örneği). *marife dini araştırmalar dergisi*, *20*(1), 213-240. https://doi.org/10.33420/marife.701335

Çekici, F., Sünbül, Z. A., Malkoç, A., Gördesli, M. A., & Arslan, R. (2018). Değer Odaklı Yaşam Ölçeği: Türk Kültürüne Uyarlama, Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Turkish Studies Educational Sciences*, *13*(19), 459-471.

Doğan, M. (2018). Ergenlerin Değer Yönelimleri Ve Değer Yönelimlerinin İnternet Bağımlılığıyla İlişkisinin İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal ve eğitim Bilimleri Dergisi*, *5*(10), 263-285. https://doi.org/doi.org/10.20860/ijoses.475240

Durkheim, E. (1965). *The Elementary Forms of the Religious Life*. The Free Press.

Freyer, H. (1964). *Din Sosyolojisi* (T. Kalpsüz, Çev.). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Glock, C. Y. (2007). Dindarlığın Boyutları Üzerine. İçinde Y. Aktay & M. E. Köktaş (Ed.), & M. E. Köktaş (Çev.), *Din Sosyolojisi* (ss. 250-271). Vadi Yayınları.

Günay, Ü. (2006). Dindarlığın Sosyolojisi. İçinde Ü. Günay & C. Çelik (Ed.), *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*. Karahan Kitabevi.

Güneş, H., & Gözüm, A. İ. C. (2013). İlköğretimde İşlenen Ekoloji Konusunun 10. Sınıf Öğrencilerin Ekosistem Ekolojisi Konusundaki Hazırbulunuşluk Düzeyleri Üzerindeki Etkisinin Saptanmasında Kelime İlişkilendirmenin Kullanılması. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, *2*(3), 252-264.

Hökelekli, H. (1993). *Din Psikolojisi*. TDV Yayınları.

Işıklı, M., Taşdere, A., & Göz, N. L. (2011). Kelime İlişkilendirme Testi Aracılığıyla Öğretmen Adaylarının Atatürk İlkelerine Yönelik Bilişsel Yapılarının İncelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *4*(1), 50-72.

İnan Kılıç, A. (2020). Lise Öğrencilerinin Manevi- İnsani Değerler Eğilimi. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, *24*(2), 807-831. https://doi.org/10.18505/cuid.765415

Johnstone, R. L. (1992). *Religion in society*.

Kaplan, S. E., & Sulak, S. A. (2017). Ortaokul Öğrencilerinin Toplumsal Değerlere Yönelik Bakış Açılarının Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *6*(3), 840-858. https://doi.org/10.14686/buefad.292038

Karasar, N. (1999). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.
Karaşahin, H. (2008). Din Sosyolojisinde Dindarlığın Ölçülmesi Problemi Üzerine Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (AÜİFD) Dergisi*, *49*(1), 192-193. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000960
Karslı, N. (2021). Üniversite Öğrencilerinde Manevi-İnsani Değerler Ve Dindarlik İlişkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *50*, 143-174.
Kırtak, V. N., & Demirci, N. (2012). Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarını Bilim Dalları Ve Termodinamik Yasaları Ile İlişkilendirme Düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, *13*(3), 19-46.
Kurt, A. (2008). Sosyolojik Din Tanımları Ve Dine Teolojik Bakış Sorunu. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *17*(2), 73-93.
Maio, G. R. (2017). *The Psychologhy of Human Values*. Routledge Press Publishing.
Mehmedoğlu, A. U. (2004). *Kişilik ve Din* (1. Basım). Dem Yayınları.
Mehmedoğlu, A. U. (2006). İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri Ve Dindarlık-Değer İlişkisi (m.ü. İlâhiyat Fakültesi Örneği). *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *30*, 133-167.
Mehmedoğlu, A. U. (2013). Din, Dindarlık Ve Değerler. *İZÜ Sosyal bilimler Dergisi*, *1*(2), 173-189.
Meydan, H., Aybey, S., Dikmen, F., & Dikmen, M. (2019). Sosyal Medya Ve Gençlik Değerleri: Zonguldak'ta Liselerde Öğrenim Gören Gençler Üzerine Bir İnceleme. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, *0*(7), 125-143.
Milli Eğitim Bakanlığı (2004). *İlköğretim sosyal bilgiler ders programı* (4 ve 5.Sınıflar), Ankara.
Ozankaya, Ö. (1995). Değer Maddesi. İçinde *Temel toplumbilim Terimleri Sözlüğü* (1. Baskı). Cem Yayınları.
Önder, S., & Coşkun, S. (2018). Sakarya Ölçeğinde 8. Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Medyada Sevgi Değerini Yansıtan Paylaşımları Üzerine Nitel Bir Araştirma. . . *Journal of Political Administrative and Local Studies*, *1*(2).
Rokeach, M. (1973). The nature of human values. *Newyork, Free Press*.
Sarıkaya, B. D. (2022). Ortaöğretim Öğrencilerinde Sosyal Değerler Ve Dindarlık İlişkisi. *Journal of Analytic Divinity*, *6*(2), 35-52. https://doi.org/10.46595/jad.1190175
Taş, K. (2006). Dindarlığın Kriterleri Üzerine Tipolojik Bir Araştırma. İçinde Ü. Günay & C. Çelik (Ed.), *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi* (s. 180). Karahan Kitabevi.
Taş, K. (2012). Sosyolojik Din Tanımları. İçinde N. Akyüz & İ. Çapçıoğlu (Ed.), *Din Sosyolojisi El Kitabı* (ss. 37-42). Grafiker Yayınları.
Tekin, M. (2006). Dindarlık Bağlamında Amel-i Sâlih Kavramına Sosyolojik Bir Yaklaşım. *Dindarlık Olgusu (Sempozyum)*, 49-63. http://ktp2.isam.org.tr/detayilhmklzt.php?navdil=tr&midno=27858750&Dergivalkod=0148
Tokcan, H., & Yiter, E. (2017). 5. Sınıf Öğrencilerinin Doğal Afetlere İlişkin Bilişsel Yapılarının Kelime İlişkilendirme Testi (kit) Aracılığıyla İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, *18*(1), 115-129.
Topçuoğlu, A., & Aksan, G. (2022). Değerler ve Gençlik. İçinde N. Gökalp & R. B. Güner (Ed.), *Değer Çalışmaları II* (1. bs). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi TODAİE Yayınevi.
Ulu, M. (2013). *Dindarlığın Tanımı, Boyutları ve Ölçülmesi Üzerine Psikolojik Bir Araştırma, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Öğrencileri Örneği* [Doktora Tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Yakut, S. (2021). *Yabancılaşma, Yalnızlık Ve Dindarlık (psikososyal Bir Bakış)*. İKSAD Publishing House.
Yakut, S. (2022). *Ahlaki Zeka, Din Ve Dindarlık (Psikososyal Bir Bakış)*. İKSAD Publishing House.

YENİLENEBİLİR ENERJİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Tutku SEYMEN
Yüksek Lisans Öğrencisi, Sorumlu Yazar, Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Finansman Ana Bilim Dalı, Yalova
ORCID: 0000-0001-5754-7136

Burcu SAĞOL
Yüksek Lisans Öğrencisi, Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Uluslararası Ticaret ve Finansman Ana Bilim Dalı, Yalova
ORCID: 0000-0002-5255-0886

Çağrı Oğuzhan ŞEKER
Yüksek Lisans Öğrencisi, Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Uluslararası Ticaret ve Finansman Ana Bilim Dalı, Yalova
ORCID: 0000-0001-7056-6593

Feyyaz ZEREN
Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, Yalova
ORCID: 0000-0003-0163-5916

ÖZET
Yenilenebilir enerji kaynakları ülkelerin gelişmişlik seviyelerinden ekonomik büyümelerine kadar oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Bu çalışmada 1990–2019 yılları arasında 31 OECD ülkesi üzerinde ekonomik büyüme (EB) ile yenilenebilir enerji (YE) ilişkisi incelenmiştir. Durbin-Hausman panel eşbütünleşme testi ve Emirmahmutoğlu ve Köse panel nedensellik testleri kullanılarak yapılan çalışmalar sonucunda, YE kullanımının EB'yi pozitif yönlü etkilemekte olduğu sonucuna ulaşılmıştır. OECD ülkelerinden Kolombiya, Finlandiya, Meksika, Norveç ve Slovakya için yenilenebilir enerjiden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ilişkinin bulunduğu ve Çek Cumhuriyeti, İspanya, Yunanistan, İrlanda, Hollanda, Polonya ve Portekiz'de ise ekonomik büyümeden yenilenebilir enerji kaynaklarının tüketimine doğru tek yönlü bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu ülkeler haricindeki diğer ülkelerde ise yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Yenilenebilir enerji üretimine yönelik yapılacak yatırımların temiz ve çevre dostu enerji sağlayarak yapılması, devletlerin uygulayacağı teşvikler, vergi muafiyetleri gibi politikalarla ekonomik büyümenin hızlanmasına katkı sağlayacağı söylenebilir.
Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme, OECD Ülkeleri, Panel Eşbütünleşme, Panel Nedensellik

THE RELATIONSHIP BETWEEN RENEWABLE ENERGY AND ECONOMIC GROWTH: AN APPLICATION ON OECD COUNTRIES

ABSTRACT
Renewable energy sources have a significant impact on everything from developed countries' levels of development to economic growth. In this study, the relationship between economic growth and renewable energy in the period between 1991 and 2019 of 31 Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) countries were examined. According to the studies conducted using the Durbin-Hausman panel cointegration test and the Emirmahmutoğlu and Köse panel causality tests, it was concluded that the use of renewable energy has a positive impact on economic growth. In the study, a one-way relationship from renewable energy to economic growth was found for Colombia, Finland, Mexico, Norway, and Slovakia among the 31 OECD countries for which data was used. In the Czech Republic, Spain, Greece, Ireland, the Netherlands, Poland, and Portugal, it was found that there is a one-way relationship between economic growth to renewable energy consumption. In other countries, it has been established that there is no cause-and-effect relationship between renewable energy use and economic growth. It can be said that investments in renewable energy production, which provide clean and environmentally friendly energy, as well as policies such as incentives and tax exemptions implemented by governments, can contribute to the acceleration of economic growth.

It is a fact that OECD members are heavily dependent on external sources for non-renewable energy. As the importance and use of renewable resources increases, countries will be able to reduce their dependence on external sources.
Key Words: Renewable Energy, Economic Growth, OECD Countries, Panel Cointegration Panel Causality

1.GİRİŞ

Ülkelerin kalkınması ve büyümesindeki en önemli etkenlerden birisi yeterli enerji kaynağına sahip olabilmesidir. Ülkeler gelişip büyürken ihtiyaç duydukları enerji miktarı da artış göstermektedir. Enerji tüketimi ülkelerin gelişmişlik düzeyini gösteren önemli unsurlardan biridir. Enerji tüketiminin yüksek olduğu ülkeler genel olarak sanayi yatırımı ve sanayi ihracatı yüksek olan ülkelerdir. Enerji tüketimi, küreselleşen dünyada ülkeler için önemli bir ihtiyaçtır. Enerji üretimi sırasında daha kolay bulunabilir ve düşük maliyetli olması nedeniyle yenilenemeyen enerji kaynaklarının (kömür, petrol, doğal gaz, nükleer) yoğun tüketimi bu kaynakların hızlı tükenmesine yol açmaktadır. 2016 yılı Dünya tüketim verileri ışığında, petrolün 50,6 yıllık, kömürün 153, doğal gazın ise 52,5 yıllık ömrünün olacağı öngörülmektedir (BPb, 2017).

Günümüzde bu kaynakların kullanım alanının fazlalığı bu enerji kaynaklarını maliyetli ve çevreye zararlı hale getirmiştir. Dünya'da artan talep ve tüketim sonucunda enerji, son 10 yıldır iklim değişikliğine sebep olan en büyük etmenlerden birisidir (Inglesi-Lotz, 2016). Ayrıca sera etkisi, su kirliliği, hava kirliliği gibi sonuçlarının bulunması çevre kirliliğine ve biyolojik çeşitliliğin bozulmasına zemin oluşturmaktadır. Bu enerji türünün çevreye verdiği zararın yanında ülke ekonomilerine de olumsuz yansımaları vardır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler olmak üzere, artan enerji talepleri kaynak açısından varlıklı ülkelerden ithal edilerek sağlanmaktadır. Sonuç olarak kaynağı bulunan ülke ihracat sayesinde ekonomik gücünü arttırırken diğer ülkelerin ekonomik gelişiminin önünü kesmektedir (Demir ve Görür, 2020). Bunun en önemli örneği ise 1970'li yıllarda yaşanan küresel krizdir ve temel nedeni de artan enerji maliyetleridir. Yaşanan kriz bazı ülkelerde iktisadi sorunlara sebep olmuştur (Bozoklu ve Yılanci, 2013:877). Son 30 yılın ekonomik büyüme araştırmaları incelendiğinde OECD ülkeleri dışında kalan bölgelerin enerji ihtiyacında gözle görülür bir yükselme olmuştur. 1990-2012 dönemlerine bakıldığında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) oranlarında OECD ülkeleri dışında kalan bölgelerde yıllık %4,9 oranında bir büyüme gerçekleşirken, OECD üyelerinde %2,1 artış gözlemlenmiştir (EIA,2016:13) Ayrıca enerjide dışa bağımlılığın ve çevreye verilen zararların yanında mevcut kaynakların sınırlı ve tükenebilir olması da önemli sayabileceğimiz nedenler arasındadır. Bu sebepler başlıca olmak kaydıyla OECD ülkeleri alternatif enerji kaynak arayışına yönelmiştir. Küresel bazda da toplam enerji üretiminde alternatif kaynakların kullanım payları her geçen yıl artış göstermektedir. Bunun önemli sebeplerinden biri de yapılan uluslararası çalışmalarda, temizliği kanıtlanmış alternatif enerji kaynak tüketimi taraftarı politikaların bulunmasıdır.

Alternatif enerji kaynaklarının en önemlileri de YE kaynaklarıdır (Güneş, rüzgâr, jeotermal, hidroelektrik, okyanus ve biokütle enerjisi). Hükümetler arası İklim Değişikliği Panelinde "yenilenebilir enerjinin bir dizi önemli sürdürülebilir kalkınma hedefine katkıda bulunma fırsatı sunduğuna dikkat çekmiştir: (1) sosyal ve ekonomik kalkınma; (2) enerji erişimi; (3) enerji güvenliği; (4) iklim değişikliğinin azaltılması ve çevresel ve sağlık etkilerinin azaltılması". Bu doğrultuda OECD ülkelerinde sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin yerine getirilebilmesi için; daha nitelikli altyapı oluşumları, çevre dostu yatırımlar, ileri teknoloji kullanımını arttırma, yeni istihdam fırsatları oluşturma, enerji ithalatında yenilenemeyen kaynaklara bağımlılığı azaltma gibi birçok yönden fayda ve gelişim sağlanmaya çalışılacaktır.

OECD ülkelerinin gün geçtikçe fosil yakıtları azaltarak yenilenebilir enerjiye yönelmeleri, GSYİH'yi arttırmak için fosil yakıt kullanımını arttıran ülkelere karşın, daha temiz ve sürdürülebilir bir büyüme yakalamalarına olanak sağlamaktadır (Naimoğlu ve Özbek, 2022) Yenilenebilir enerjinin özellikle petrol kullanılan alanlarda ülke ekonomilerine fayda sağlayacağı söylenebilir. Örnek olarak günümüzde yaşanan petrol sıkıntısının ülkelerdeki petrol fiyatlandırmasına önemli derecede yansıması ve bunun da ülkelerin makroekonomilerine eklenen bir yük olduğu (Ağırkaya ve Akyol, 2021) verilebilir.

YE kaynaklarına yatırım yapmak, yeni kömür veya nükleer santraller inşa edilmesine kıyasla çok daha az yatırım gerektirir. Bu yatırım, daha düşük bir elektrik fiyatı anlamına gelmektedir ve ekonomik olarak ülkelere olumlu katkı sağlamaktadır. Daha ucuz olan elektrik fiyatı, üretim maliyetini düşürüp karı arttırmaktadır. Ayrıca elektrik fiyatlarındaki azalma hane halkına da fayda sağlar çünkü daha az elektrik masrafı ekonomik olarak başka yatırımlar yapma fırsatı verir. Bu doğrultuda, yenilebilir enerji üretilirken ekonomiye de katkı sağlanmış olur. Bazı araştırmalar sonucunda ulaşılan bilgiye göre

Güney Afrika'da alternatif enerji kullanımına geçilirse; 2050 yılına kadar yaratılacak bir milyondan fazla ek iş potansiyeli olacaktır. Bu araştırma sonucundan yola çıkılarak, yenilenebilir enerji kaynaklarındaki artışın özellikle dünyanın yoksul kesiminde yaşamakta olan insanlar için faydalı olacağı belirtilebilir. Gelişmekte olan birçok ülkede tüm nüfusun elektriğe erişimi yoktur, çünkü onları sisteme bağlamak için gereken alt yapı mevcut değildir. Yeni teknolojilerin, enerji üretimi talep merkezlerine daha yakın geliştirilmesi ve güneş enerjisi sağlayan panellerin ev çatılarına bile yerleştirilebilmesi, ülkelerin kapsamlı elektrik şebekelerine sahip olma ihtiyacının önüne geçer.

Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı (IRENA 2021) tahminlerine göre; yenilenebilir enerjinin kullanımının yaygınlaştırılmasına bağlı olarak, insan refahında %4'e yakın, GSYİH'deki %0,8'lik büyüme toplumların geniş kalkınma önceliklerini desteklemeye yardımcı bir fırsat olarak kabul edilmektedir. İnsanlar ve şirketler her yıl ABD'nin orta batı eyaletlerinde elektrik, akaryakıt, benzin, kömür gibi enerji kaynaklarına 100 milyar doların üzerinde harcama yapmaktadır. Bu harcama, her yetişkin için yaklaşık 1900 dolar veya ortalama olarak kişisel gelirin %10'u boyutundadır. (Union of Concerned Scientists, 1993)

Bu çalışmada yenilenebilir enerjinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini açıklayabilmek için 4 farklı hipoteze yer verilmiştir, bu hipotezleri kanıtlamaya yönelik birçok çalışma da yapılmıştır.

Büyüme hipotezi; YE ile EB arasında tek yönlü bir ilişkinin olduğunu belirten bir hipotezdir. Yani enerji tüketimi arttıkça ekonomik büyümenin de artacağı ya da enerji tüketimine yönelik yapılan kısıtlamaların ekonomik büyümeyi de olumsuz yönde etkileyeceğini ifade eder.

Koruma hipotezi; EB'den YE kaynaklarının tüketimine doğru tek yönlü ilişkinin olmasını ifade eder. Yani ekonomik büyümedeki artışın enerji tüketimini arttıracağı yönünde olan hipotezdir.

Tarafsızlık hipotezi; YE kaynakları tüketimi ile EB arasında herhangi bir ilişki olmadığı durumunu belirten hipotezdir. Yani enerji kullanımının ekonomik gelişimde yok denecek kadar etkisi olması ya da hiç olmaması durumudur.

Geri bildirim hipotezi; YE ile EB arasında çift taraflı ilişkinin bulunduğunu ifade eden hipotezdir. Yani iki değişken birden aynı anda etkilenebilir. (Aslan ve Çam, 2013:50)

Uzun vadede, yenilenebilir enerji teknolojileri geliştirmenin avantajları yerel ekonominin çok ötesine geçmekte ve bir bütün olarak ülkelere fayda sağlamaktadır. Günümüzde artan yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının ülke ekonomilerine katkısı araştırmalara konu olmaktadır. Bu çalışmada YE ve EB arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu doğrultuda 31 OECD ülkesinin 1990–2019 yılları arasında Durbin-Hausman panel eşbütünleşme testi ve Emirmahmutoğlu-Köse panel nedensellik testi kullanılarak çalışmalar yapılmıştır.

2.LİTERATÜR TARAMASI

Yenilenebilir enerji kaynaklarının ekonomik büyümeyle ilişkisini konu alan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalarda ortak bir sonuç olmamakla beraber, literatürde öne çıkan çalışmalara değinilmiştir.

Yenilenemez kaynaklar için ekonomik büyüme ile enerji tüketimi ilişkilerini ele alan çalışmalara literatürde sırasıyla şu şekilde yer verilmiştir: Glasure, Yong ve Lee (1998), Yang Hao-Yen (2000), Zou, Gaolu, Chau (2006), Mahadevan, Renuka, Asafu-Adjaye (2007), Jinke, Hualing, Dianming (2008), Huang ve Hwang, Yang, CW (2008), Apergis ve Payne (2009). Bu çalışmalarda ağırlıklı olarak enerji kullanımı ile EB ilişkisi arasında pozitif yönlü eşbütünleşme ve çift taraflı nedensellik ilişkisinin olduğu belirtilmiştir.

Bu konuda ilk olarak ortaya atılan araştırmalardan birinde Sadorsky (2009), YE ve EB ilişkisi üzerinde çalışmalar yaparak ülkelerdeki şahıs başına düşen reel gelirdeki yükselişin, kişi başına düşen YE tüketimini pozitif yönlü etkilediğini tespit etmiştir.

Apergis ve Payne (2010), panel hata düzeltme modeli ve panel eş bütünleşme testleri kullanarak YE ile EB arasındaki bağı araştırmışlardır. 1985-2005 yılları arasında yirmi OECD ülkesinin verilerini incelemiş ve sonucunda YE kullanımı ile EB arasında çift taraflı nedensellik olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Menyah ve Wolde-Rufael (2010), 1960-2007 senelerinde Amerika'daki karbon emisyonu, yenilebilir enerji ve ekonomik büyüme üzerindeki çalışmalarını Granger nedensellik testi kullanarak gerçekleştirmişlerdir. Sonucunda enerji harcaması ile GSYİH arasında iki taraflı pozitif bağ bulunmuştur.

Bayraktutan, Yılgor ve Ucak (2011), OECD ülkelerinde 1980-2007 aralığında yenilenebilir enerji üretimi ve ekonomik gelişim ilişkisini incelemişlerdir. Bu çalışmalarında yenilenebilir elektrik enerjisi ile ekonomik gelişme arasında uzun dönem pozitif ilişkisi ve çift taraflı nedensellik ilişkisi bulmuşlardır.

Fuinhas ve Marques (2012) 1965-2009 yıllarını içeren dönem için Portekiz, İtalya, İspanya ve Türkiye gibi ülkelere ARDL sınır testini uygulamışlardır. Bu test aracılığıyla YE ve EB arasındaki ilişkiyle ilgili çalışma yapmışlardır. Bu çalışma sonucunda ise çift yönlü bir ilişki tespit edilmiş olup, Türkiye'de büyüme, kalan ülkelerde ise geri bildirim hipotezinin geçerli olduğu ifade edilmiştir.
Öcal ve Aslan (2013), 1990 ile 2010 seneleri içerisinde YE kaynaklarının tüketimi ve iktisadi gelişme arasındaki ilişkiyi Todo-Yamamato nedensellik ve ARDL sınır testi ile ölçmüşlerdir. Sonuç olarak ekonomik gelişimden yenilenebilir kaynaklara yönelen tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu elde edilmiştir. Ayrıca ülkelerdeki YE kullanımının iktisadi ilerlemeyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Hung-Pin (2014) araştırmasında, 1982-2011 yılları arasında kısa ve uzun vadede 9 OECD ülkesinin YE ile EB ilişkisini araştırmıştır. ARDL ve Hata Düzeltme Yöntemi kullanarak bu OECD ülkelerindeki yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik gelişimleri arasındaki nedensellik ilişkisinin değişim gösterdiği sonucuna varmıştır.
Ohler ve Fetters (2014), 1990-2018 yılları arasında belirli OECD ülkelerindeki YE üretiminin EB'ye etkisini, Panel Hata Düzeltme yöntemi ile Panel Nedensellik testini kullanarak araştırmışlardır. Sonucunda ise YE üretimi ile EB arasında çift taraflı nedensellik ilişkisi bulunarak, çalışmanın geri bildirim hipotezini desteklediği sonucuna varılmıştır.
Salim, Hassan, Shafiei (2014), çalışmasında OECD ülkelerinde 1980 ve 2011 yılları arasındaki dönemde yapısal kırılmalara ve verilere izin veren panel eşbütünleşme tekniğini kullanmıştır. Yenilenebilir ve yenilenemez enerji kullanımıyla endüstriyel çıktı ve EB arasındaki dinamik bağlantıyı araştırmıştır. Çalışma sonucunda ekonomik büyüme ile endüstriyel üretim arasında çift yönlü nedensellik olduğunu kanıtlanmıştır. Yenilenemez enerji ile ekonomik büyüme ilişkisinde yalnızca kısa vadeli bir çifte nedensellik olduğu belirtilmiştir.
Inglesi-Lotz (2016), 1990-2010 yılları arasında 34 OECD ülkesi için panel eşbütünleşme testini kullanarak YE ve EB ile olan ilişkisi incelemiştir. Bu 2 değişken ilişkisinde uzun dönemde pozitif ilişki olduğunu tespit etmiştir.
Matei (2017), 1990-2014 yıllarında 34 OECD ülkesi için YE tüketiminin EB'ye etkisini araştırmıştır. Panel veri analizi kullanılarak edinilen bulgulara göre, YE kaynaklarının kısa vadede koruma hipotezine, uzun vadede ise geri bildirim hipotezine uygun sonuçlar gösterdiği bulunmuştur.
Gozgor, Lau ve Lu (2018), 1990 ile 2013 yılları arasında OECD ülkelerinde yenilenebilir ve yenilenemez enerji kullanımı ekonomik karmaşıklık göstergesi ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ARDL kullanarak incelemiştir. Yenilebilir enerji kaynaklarının ekonomik büyümeyi olumlu anlamda etkilediği çıkarımına varmıştır.
Chen, Pinar ve Stengos (2020), OECD ülkelerinin 1995-2015 verilerini kullanarak YE ve EB ilişkisinin, kullanılan yenilenebilir enerji miktarına bağlı olduğu sonucuna varmışlardır.
Li ve Leung (2021), 1985-2018 döneminde 7 AB ülkesi için YE kullanımı ve EB ilişkisini Panel veri testi ile incelemişlerdir. İnceleme sonucunda kısa dönemde doğal gaz ve kömür ücretlerinden, doğal kaynaklardan elde edilebilen enerji tüketimine doğru nedensellik sonucu bulunmuştur. Uzun dönemde ise EB' den YE kullanımına doğru nedensellik olduğu sonucuna varılmıştır. YE tüketimi ile EB ilişkisi, sermaye ile emek ekonomik çıktısının belirlenmesinde bir üretim denklemine girmektedir.
Bu araştırmada YE tüketiminin EB ile olan ilişkisi incelenmiş olup bu veriler arasında ağırlıklı olarak pozitif ve çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

3.VERİ, EKONOMETRİK YÖNTEM VE AMPİRİK BULGULAR

3.1 Veri

Bu araştırmada 37 OECD ülkesinden verilerine ulaşabildiğimiz 31 ülke için, 1990 ve 2019 yılları arasındaki yıllık veriler kullanılarak panel veri analizi yöntemiyle incelemeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, EB'yi temsilen kişi başına düşen GSYİH (US doları) kullanılmıştır. YE tüketimi için ise toplam enerji tüketimi içerisinde yenilenebilir enerji tüketiminin oranı alınmıştır. Bu çalışmada kullanılan veriler dünya bankasının resmî web adresinden alınmıştır.

3.2 Yatay Kesit Bağımlılığı

LM ile düzeltilmiş LM testi vasıtasıyla ulaşılan sonuçlar incelendiğinde olasılık değeri 0,10'un altında olduğu için sonuç anlamlıdır. Bu doğrultuda H1 hipotezi kabul edilir ve her iki değişken içinde yatay kesit bağımlılığı bulunmaktadır. Test sonuçlarına göre anlamlılık düzeyleri 0,1 altında olduğu için %99 güvenilirlik düzeyi vardır.

Tablo 1. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

	LM İstatistiği	**Anlamlılık-değeri**	**LM_{adj} İstatistiği**	**Anlamlılık-değeri**
Yenilenebilir Enerji	672.039	(0.000)	-1.686	(0.954)
Ekonomik Büyüme	845.602	(0.000)	-0.184	(0.573)

Not: parantez içindeki değerler anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

3.3 Homojenlik/ Heterojenlik Testi

Çalışmanın bu aşamasında yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme değişkenleri için homojenlik/ heterojenlik testi kullanılmıştır. Homojenlik testi uygulanılan her iki değişken için de olasılık değeri 0,10 üzerinde olduğundan dolayı veriler arasında homojenlik bulunmaktadır ve H0 hipotezi kabul edilir. Bu durumda H1 hipotezinin savunduğu heterojenlik varsayımı kabul edilmemiştir.

Tablo 2. Homojenlik Testi Sonuçları

	Yenilenebilir Enerji		**Ekonomik Büyüme**	
	T İstatistiği	**Anlamlılık-değeri**	**T İstatistiği**	**Anlamlılık-değeri**
Delta Testi	0.943	0.827	1.200	0.885
Düzenlenmiş Delta Testi	0.994	0.840	1.265	0.897

3.4. Panel Birim kök testi

Tabloda yer alan analiz sonuçları kontrol edildiğinde, ekonomik büyüme değişkeni I0 seviye değerinde durağanlaşmıştır. Zira test istatistiği %90 kritik değerin üzerinde olduğu için bu panel durağan kabul edilmektedir. Öte yandan yenilenebilir enerji değişkeni ise seviye değerlerinde durağan değildir, birim köke sahiptir. Bu sebeple bu değişken için fark değerleri alınarak yeniden birim kök analize tabi tutulmuştur ve fark değerlerinde durağanlaştığı tespit edilmiştir.

Tablo 3. CADF Panel Birim Kök Testi Sonuçları

	Düzey	**Birinci Fark**
Yenilenebilir Enerji	-2.523	-4.194**
Ekonomik Büyüme	-3.62*	-

Not: Kritik değerler "Pesaran, M.H. (2007) a simplepanel unit root test in the presence of cross-section dependence, Journal of Applied Econometrics, 22(2), 265-312" isimli makaleden %90 için -3,49 %95 için -3,88 ve %99 için -4,69 olarak elde edilmiştir. * ve ** sırasıyla %90 ve %95 güvenilirlikle anlamlılığı ifade eder.

3.5. Durbin-Hausman Panel Eşbütünleşme Testi

Değişkenler içerisinde uzun dönem anlamlılığın test edilmesinde çeşitli eşbütünleşme testleri kullanılabilmektedir. Yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme arasında yatay kesit bağımlılığı bulunduğu için Westerlund (2008)'ın geliştirdiği Durbin-Hausman testi kullanılmıştır. Durbin-Hausman test sonuçları yorumlanırken panel verilerin heterojen olması durumunda DH_g istatistiği dikkate alınırken, homojen olması durumunda DH_p istatistiğinin dikkate alınması gerekmektedir. Bu testlerin istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$DH_g = \sum_{i=1}^{n} \hat{S}_i \left(\hat{\varnothing}_i - \hat{\varnothing}_i\right)^2 \sum_{t=2}^{T} \hat{e}_{it-1}^2$$

$$Dh_p = \hat{S}_n \left(\hat{\varnothing} - \hat{\varnothing}\right)^2 \sum_{i=1}^{n} \sum_{t=1}^{T} \hat{e}_{it-1}^2$$

Tablo 4. Durbin-Hausman Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

	Test İstatistiği	Anlamlılık Değeri
Dh grup istatistiği	25.976	0.000
Dh panel istatistiği	11.069	0.000

Yapılan homojenlik testi sonucunda veriler arasında homojenlik bulunduğundan DH_p istatistiğinin dikkate alınması gerekmektedir. DH_p istatistiği sonucuna göre anlamlılık değeri 0,10'un altında olduğundan serilerde anlamlılık vardır. YE ile EB verileri arasında uzun dönem eş bütünleşme vardır.

3.6. Emirmahmutoğlu ve Köse Panel Nedensellik Testi

Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından oluşturulan test, zaman serilerinde geleneksel Toda ve Yamamoto (1995) Granger nedensellik testinin panel versiyonudur. Yatay kesit bağımlılığının bulunması halinde kullanılabilecek bir test yöntemidir. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) nedensellik testi seriler aynı düzeyde durağan olmadığında, yani serlerin bir kısmı I(0) bir kısmı da I(1) olduğu zaman ve değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmediği zaman da kullanılan test modelidir. (Emirmahmutoğlu ve Köse, 2011: 872)

Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen bu testte iki değişkenli VAR modeli aşağıdaki eşitlikteki gibi hesaplanmaktadır:

$$X_{i,t} = \mu_i^{\,x} + \sum_{j=1}^{k_i+d\,max_i} A_{11,ij} x_{i.t-j} + \sum_{j=1}^{k_i+d\,max_i} A_{12,ij}\, y_{i,t-j} + \mu^{x}{}_{i,t}$$

$$y_{i,t} = \mu_i^{\,y} + \sum_{j=1}^{k_i+d\,max_i} A_{21,ij} x_{i.t-j} + \sum_{j=1}^{k_i+d\,max_i} A_{22,ij}\, y_{i,t-j} + \mu^{y}{}_{i,t}$$

Bu araştırmada değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini kontrol etmek amacıyla farklı seviyelerde durağanlık halinde kullanılabilen Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) panel nedensellik testi kullanılmıştır.

Tablo 5. Emirmahmutoğlu ve Köse Panel Nedensellik Test sonuçları (Panel)

	Fisher Panel	Bootstrap Anlamlılık Düzeyi
YE→ EB	82.363	0.965
EB → YE	107.915	0.797

Elde edilen analiz sonucunda yatay kesit bağımlılığı tespit edildiği için yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkilerinin açıklanabilmesi için Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) testi uygulanmıştır. Yukarıdaki tabloda belirtilen, panelin tamamı için yapılan nedensellik testi sonuçlarında, YE tüketiminden EB'ye doğru nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Ayrıca EB' de, YE' nin nedeni olmadığı sonucuna ulaşıldığı için, panelin tümü için nedensellik ilişkisinin olmadığı söylenebilir.

Tablo 6. Emirmahmutoğlu ve Köse Panel Nedensellik Test sonuçları (Bireysel)

Ülkeler	YE→ EB		EB → YE	
	Test İst.	Anlamlılık	Test İst.	Anlamlılık
Avustralya	2.563	0.109	0.711	0.399
Avusturya	0.077	0.782	1.449	0.229
Belçika	0.673	0.412	2.117	0.146
İsviçre	1.446	0.229	0.772	0.38
Şili	1.442	0.23	1.428	0.232
Kolombiya	5.155	0.023**	0.965	0.326
Kosta Rika	0.263	0.608	1.262	0.261
Çek Cumhuriyeti	0.932	0.334	4.232	0.04**
Almanya	0.611	0.435	0.067	0.796
Danimarka	0.374	0.541	0.033	0.857
İspanya	0.029	0.866	6.912	0.009*
Finlandiya	6.830	0.009*	1.036	0.309
Fransa	1.443	0.23	1.393	0.238
İngiltere	2.274	0.132	0.011	0.915
Yunanistan	0.359	0.549	9.384	0.002*
Macaristan	0.043	0.836	0.042	0.837
İrlanda	0.042	0.837	11.985	0.001*
İtalya	2.242	0.134	0.412	0.521
Japonya	0.000	0.989	0.004	0.947
Güney Kore	1.886	0.17	0.005	0.943
Lüksemburg	0.377	0.539	0.002	0.962
Meksika	4.073	0.044**	0.03	0.862
Hollanda	0.009	0.926	13.071	0.000***
Norveç	6.441	0.011**	1.743	0.187
Yeni Zelanda	0.015	0.901	0.446	0.504
Polonya	1.360	0.243	4.325	0.038**
Portekiz	0.734	0.392	4.242	0.039**
Slovakya	3.370	0.066***	0.405	0.525
İsveç	0.005	0.943	0.898	0.343
Türkiye	0.682	0.409	0.018	0.892
ABD	0.298	0.585	0.007	0.933

Not: YE→ EB Yenilenebilir Enerjiden Ekonomik büyümeye doğru olan nedenselliği, EB → YE ise Ekonomik Büyümeden Yenilenebilir Enerjiye olan nedenselliği ifade eder. *, **, *** ise sırasıyla %90, 95 ve 99 güvenilirlikle anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Ülke bazlı nedensellik testi sonuçlarının gösterildiği yukarıdaki tabloda ise ele alınan OECD ülkelerinden Kolombiya, Finlandiya, Meksika, Norveç ve Slovakya için yenilenebilir enerjiden ekonomik büyüme yönünde bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir. Ayrıca Çek Cumhuriyeti, İspanya, Yunanistan, İrlanda, Hollanda, Polonya, Portekiz için ekonomik büyümeden yenilenebilir enerji yönünde nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir. Bu ülkeler haricindeki diğer ülkelerde ise YE tüketimi ve EB arasında nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Emirmahmutoğlu ve Köse panel nedensellik testi sonuçlarına göre ülkelerin geçerli hipotezleri yukarıdaki Tablo 7'de görülebilir. Ulaşılan sonuçlara göre Kolombiya, Finlandiya, Meksika, Norveç ve Slovakya için büyüme hipotezi, Çek Cumhuriyeti, İspanya, Yunanistan, İrlanda, Hollanda, Polonya ve Portekiz ülkelerinde ise koruma hipotezi geçerlidir. Geri kalan bütün ülkelerde tarafsızlık hipotezinin geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan nedensellik testi sonuçlarınca hiçbir ülke için geri bildirim hipotezi geçerli değildir.

Tablo 7. Ülkelerin Hipotez Geçerliliği Sonuçları

Ülke	Hipotez	Ülke	Hipotez	Ülke	Hipotez	Ülke	Hipotez
Avustralya	Tarafsızlık	Almanya	Tarafsızlık	İrlanda	Koruma	Yeni Zelanda	Tarafsızlık
Avusturya	Tarafsızlık	Danimarka	Tarafsızlık	İtalya	Tarafsızlık	Polonya	Koruma
Belçika	Tarafsızlık	İspanya	Koruma	Japonya	Tarafsızlık	Portekiz	Koruma
İsviçre	Tarafsızlık	Finlandiya	Büyüme	Güney Kore	Tarafsızlık	Slovakya	Büyüme
Şili	Tarafsızlık	Fransa	Tarafsızlık	Lüksemburg	Tarafsızlık	İsveç	Tarafsızlık
Kolombiya	Büyüme	İngiltere	Tarafsızlık	Meksika	Büyüme	Türkiye	Tarafsızlık
Kosta Rika	Tarafsızlık	Yunanistan	Koruma	Hollanda	Koruma	ABD	Tarafsızlık
Çekya	Koruma	Macaristan	Tarafsızlık	Norveç	Büyüme		

SONUÇ VE ÖNERİLER

Enerji kaynakları küreselleşen dünyada bütün ülkeler için oldukça önemli ihtiyaç haline gelmiştir. Bu ihtiyacı karşılamak amacıyla kömür, petrol ve doğal gaz gibi sınırlı ve tükenebilir kaynaklar kullanılmaktadır. Bu tür yenilenemeyen enerji kaynaklarının yoğun kullanımı sadece çevreye zararlı olmakla kalmayıp ülkeleri de dışa bağımlı hale getirmektedir. Alternatif enerji kaynağı arayışlarında ülkeler yenilenebilir enerji kaynaklarını gündemlerine almışlardır. Aralarında hidroelektrik, jeotermal, güneş, rüzgâr enerjisi gibi çeşitleri bulunan bu kaynaklar OECD ülkelerinin sürdürülebilir kalkınma hedeflerinde yer almaktadırlar. Ülkelerin ekonomik büyüme politikalarında bulunacak olan yenilenebilir enerji tüketiminin artmasının, ülkelere iktisadi fayda sağlayabileceği belirtilebilir.
Bu çalışmada 31 OECD ülkesinin 1990 – 2019 yılları arasındaki YE ve EB ilişkisi Durbin-Hausman panel eşbütünleşme ve Emirmahmutoğlu ve Köse panel nedensellik testi kullanılarak incelenmiştir. Yapılan Durbin-Hausman eşbütünleşme testi değerlerince, YE ve EB arasında uzun vadede anlamlılık olduğu sonucuna varılmıştır. Emirmahmutoğlu ve Köse panel nedensellik testinde incelenen OECD ülkelerinden Kolombiya, Finlandiya, Meksika, Norveç ve Slovakya için büyüme hipotezinin geçerli olduğu yani YE tüketiminden EB' ye doğru tek yönlü ilişkinin bulunduğu sonucuna varılmıştır. Çek Cumhuriyeti, İspanya, Yunanistan, İrlanda, Hollanda, Polonya ve Portekiz'de ise koruma hipotezinin geçerliliği, yani EB' den YE kaynaklarının tüketimine doğru tek yönlü bir ilişkinin olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu ülkeler haricindeki diğer ülkelerde ise YE tüketimi ve EB arasında nedensellik ilişkisi olmadığı yani tarafsızlık hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
EB ile YE kaynakları ilişkisinin incelendiği çalışmalarda; Sadorsky (2009), Öcal ve Aslan (2013), Li ve Leung (2021) çalışmalarında belirtilen ülkeler (Çek Cumhuriyeti, İspanya, Yunanistan, İrlanda, Hollanda, Polonya, Portekiz) ile benzer şekilde (Koruma hipotezi) ekonomik büyümeden yenilenebilir enerjiye doğru nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca Matei (2017) kısa vadede koruma hipotezi uzun vadede geri bildirim hipotezine uygun sonuçlar bulmuştur. Gozgor, Lau veunion Lu

(2018) çalışmasındaki ülkeler (Kolombiya, Finlandiya, Meksika, Norveç ve Slovakya) ile benzer şekilde yenilenebilir enerji ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkiler (Büyüme hipotezi) YE'den EB'ye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir. Ayrıca Chen, Pinar ve Stengos (2020) yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme ilişkisinin yenilenebilir enerjinin miktarına bağlı olduğu sonucuna varmışlardır. Apergis ve Payne (2010), Menyah ve Wolde-Rufael (2010), Bayraktutan, Yılgör ve Uçak (2011), Fuinhas ve Marques (2012), Ohler ve Fetters (2014), Salim, Hassan ve Shafiei (2014) ve Inglesi-Lotz (2016) çalışmalarında ise çift yönlü nedensellik (geri bildirim hipotezi) ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır yani sonuçlar çalışmamız ile örtüşmemektedir. Ayrıca Hung-Pin (2014) nedensellik ilişkisinin değişim gösterdiği sonucuna varmıştır.

Bu çalışmada yapılan nedensellik testi sonuçlarına göre, YE kullanımı EB' yi pozitif anlamda etkilemekte ve EB OECD ülkelerinde tüm enerji kaynakları arasında önem kazanmaktadır. Bu nedenle yenilenebilir enerji üretimine yönelik yatırımların temiz ve çevre dostu enerji sağlayarak ekonomik büyümeyi hızlandıracağı söylenebilir. Bu bağlamda, yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaştırılması için hükümetlere vergi muafiyetleri ve daha fazla yatırım için teşvikler kullanılması tavsiye edilmektedir. OECD üyelerinin yenilenemez enerji için halihazırda büyük ölçüde dış kaynaklara bağımlı olduğu bir gerçektir. Yenebilir kaynakların önemi ve kullanımı arttıkça ülkeler dış bağımlılıktan kurtulacaktır.

KAYNAKÇA

Ağırkaya, M. B. ve Akyol, H. (2021). Yenilenebilir Enerji Tüketiminin Artması Ekonomik Büyümeyi Ne Ölçüde Teşvik Etmektedir: OECD Ülkeleri Örneği. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 13(2), 161-183.

Apergis, N. ve Payne, J. E. (2009). Energy Consumption and Economic Growth in Central America: Evidence from A Panel Cointegration and Error Correction Model. *Energy Economics*, 31, 211-216.

Apergis, N., Payne, J. E., Menyah, K., ve Wolde-Rufael, Y. (2010). On the Causal Dynamics Between Emissions, Nuclear Energy, Renewable Energy, and Economic Growth. *Ecological Economics,* 69, 2255-2260.

Aslan, A. ve Çam, S. (2013). Alternative and Nuclear Consumption_Economic Growth Nexus for Israel: Evidence Based on Bootst_rap-Corrected Causality Tests. *Progress in Nuclear Energy*, 62, 50-53.

Bayraktutan, Y., Yılgör, M. ve Uçak, S. (2011). Renewable Electricity Generation and Economic Growth: Panel-Data Analysis for OECD Members. *International Research Journal of Finance and Economics*, 66, 1450-2887.

Bozoklu, S. ve Yilanci, V. (2013). Energy Consumption and Economic Growth for Selected OECD countries: Further Evidence from the Granger Causality Test in the Frequency Domain. *Energy Policy,* 63, 877-881.

Brower, M., Tennis, M., Denzler, E. D. ve Kaplan, M. (1993). Powering the Midwest: Renewable Electricity for the Economy and the Environment, *Union of Concerned Scientists*.

British Petroleum (BPb) (2017). *BP Statistical Review of World Energy.*

Chen, C., Pinar, M. ve Stengos, T. (2020). Renewable Energy Consumption and Economic Growth Nexus: Evidence from a threshold model. *Energy Policy,* 139, 111295.

Demir, Y. ve Görür, C. (2020). OECD Ülkelerine Ait Çeşitli Enerji Tüketimleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Panel Eşbütünleşme Analizi ile İncelenmesi. *Ekoist: Journal of Econometrics and Statistics*, 32, 15-33.

Dünya Bankası Veri Tabanı, https://data.worldbank.org/indicator/EG.FEC.RNEW.ZS_(erişim tarihi 10.11.2022).

Dünya Bankası Veri Tabanı, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG (erişim tarihi 10.11.2022)

Emirmahmutoglu, F. ve Kose, N. (2011). Testing for Granger Causality in Heterogeneous Mixed Panels. *Economic Modelling*, 28, 870-876.

Fuinhas, J. A. ve Marques. A. C. (2012). Energy Consumption and Economic Growth Nexus in Portugal, Italy, Greece, Spain and Turkey: An ARDL Bounds Test Approach (1965–2009). *Energy Economics*, 34, 511-517.

Glasure, Y. U. ve Lee, A. R. (1998). Cointegration, Error-correction, and the Relationship between GDP and Energy: The Case of South Korea and Singapore. *Resource and Energy Economics*, 20, 17-25.

Gozgor, G., Lau, C. ve Lu, Z. (2018). Energy Consumption and Economic Growth: New Evidence from the OECD Countries. *Energy*, 153, 27-34.

Huang, B. N., Hwang, M. J. ve Yang, C. W. (2008). Does More Energy Consumption Bolster Economic Growth? An Application of the Nonlinear Threshold Regression Model. *Energy Policy*, 36, 755-767.
Hung-Pin, L. (2014). Renewable Energy Consumption and Economic Growth in Nine OECD Countries: Bounds Test Approach and Causality Analysis. *The Scientific World Journal*. https://doi.org/10.1155/2014/919167
Inglesi-Lotz, R. (2016). The Impact of Renewable Energy Consumption To Economic Growth: A Panel Data Application. *Energy Economics*, 53, 58-63.
IRENA (2021) Renewable Power Generation Costs in 2021
Jinke, L., Hualing, S. ve Dianming, G. (2008). Causality Relationship between Coal Consumption and GDP: Difference of Major OECD and Non-OECD Countries. *Applied Energy*, 85, 421-429.
Li, R. ve Leung, G. C. K. (2021). The Relationship between Energy Prices, Economic Growth and Renewable Energy Consumption: Evidence from Europe. *Energy Reports*, 7, 1712-1719.
Mahadevan, R. ve Asafu-Adjaye, J. (2007). Energy Consumption, Economic Growth and Prices: A Reassessment Using Panel VECM for Developed and Developing Countries. *Energy Policy*, 35, 2481-2490.
Matei, I. (2017). Is there a Link between Renewable Energy Consumption and Economic Growth? A Dynamic Panel Investigation for the OECD Countries. *Revue d'économie politique*, 127, 985-1012.
Naimoğlu, M. ve Özbek, S. (2022). The Relationship Between Renewable Energy Consumption and Economic Growth in OECD Countries. *International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences*, 12(1), 018-033.
Ohler, A. ve Fetters, I. (2014). The Causal Relationship between Renewable Electricity Generation and GDP Growth: A Study of Energy Sources. *Energy Economics*, 43, 125-139.
Öcal, O. ve Aslan A. (2013). Renewable Energy Consumption-Economic Growth Nexus in Turkey. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 28, 494-499.
Sadorsky, P. (2009). Renewable Energy Consumption and Income in Emerging Economies. *Energy Policy*, 37, 4021-4028.
Salim, R. A., Hassan, K. ve Shafiei. S. (2014). Renewable and Non-Renewable Energy Consumption and Economic Activities: Further Evidence from OECD Countries. *Energy Economics*, 44, 350-360.
Toda, H.Y. ve Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregression with Possibly Integrated Processes. *Journal of Econometrics* 66,225–250.
U.S. Energy Information Administration (EIA), (2016) International Energy Outlook
Yang, H. Y. (2000). A Note on the Causal Relationship between Energy and GDP in Taiwan. *Energy Economics*, 22(3), 309-317.
Zou, G. ve Chau, K. W. (2006). Short and Long-run Effects between Oil Consumption and Economic Growth in China. *Energy Policy*, 34(18), 3644-3655.
Westerlund, J. (2008). Panel Cointegration Tests of the Fisher Effect. *Journal of Applied Econometrics*, 23, 193-233.
2016 With Projections to 2040, Office of Energy Analysis U.S. Department of Energy, Washington.

SPORDA AHLAKTAN UZAKLAŞMA VE SPORTMENLİK DAVRANIŞININ TAKIM VE BİREYSEL SPORLARDAKİ KARŞILAŞTIRILMASI

Şahin ÇAKMAK
Erciyes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kayseri, Türkiye

Aydoğan SOYGÜDEN
Erciyes Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği, Kayseri, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-9117-3569

Özet
Bu çalışma; sporda ahlaktan uzaklaşma ve sportmenlik davranışlarının takım ve bireysel sporlarda karşılaştırılmasını yapmak ve bazı değişkenlere göre değişiklik durumunu tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın evrenini Kayseri ilindeki özel spor salonlarına devam eden sporcular, örneklemini ise çalışmaya gönüllü olarak katılan (n=536) kişi oluşturmuştur. Çalışmada verileri toplamak için anket formu kullanılmıştır. Anket formu üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda; araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu, ikinci kısımda Koç (2013) tarafından geliştirilen Beden Eğitimi Dersi Sportmenlik Davranışı Ölçeği (BDSDÖ) üçüncü kısımda ise Gürpınar (2015) tarafından Türkçeye uyarlanmış Sporda Ahlaktan Uzaklaşma Ölçeği (SAUÖ) kullanılmıştır. Çalışma verileri lisanslı SPSS 22 istatistik programı ile analiz edilmiştir. Normal dağılım gösteren çalışma verilerine göre; iki gruplu değişkenler arasındaki farkı ortaya koymak için independent sample t testi, İkiden fazla gruplu değişkenler arasındaki farkı ortaya koymak için tek yönlü varyans analizi (Oneway ANOVA) kullanılmış ve farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek içinde (tukey) testinden yararlanılmıştır. Çalışmada elde edilen verilere göre; (SAUÖ) toplam puan ortalamasının sporcularda orta düzeyde olduğu görülmüştür. Hem takım hem de bireysel sporlarla ilgilenen bireylerin orta düzeyde sporda ahlaktan uzaklaştıkları belirlenmiştir. (BDSDÖ) toplam puan ortalaması ile uygun davranış sergileme ve uygunsuz davranışlardan kaçınma alt boyutlarının puanları ortalamanın üzerinde bir değere sahip olduğu görülmüştür. Hem takım hem de bireysel sporlarla ilgilenen bireylerin uygun davranış sergileme ve uygunsuz davranışlardan kaçınma düzeylerinin ortalamanın üzerinde bir değere sahip olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak; hem takım hem de bireysel sporcuların orta düzeyde ahlaktan uzaklaştığı ve ortanın biraz üzerinde sportmenlik davranışı sergilediği tespit edilmiştir. Sporda ahlaktan uzaklaşmayı engellemek ve sportmenlik davranışını yükseltmek için antrenör, kulüp yöneticileri, sporcuların ve diğer paydaşların daha fazla dikkat etmesine ihtiyaç duyulmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Sporda Ahlak, Sportmenlik Davranışı, Takım Sporları ve Bireysel Sporlar

A COMPARISON OF SPORTS ETHICS AND SPORTSMANSHIP BEHAVIOR IN TEAM AND INDIVIDUAL SPORTS

Abstract
The aim of this study in order to compare the sports ethics and sportsmanship behaviors in teams and individual sports and determine the changing status according to some variables. The population of the study consisted of athletes attending private gyms in Kayseri, and the sample of the study consisted of people who voluntarily participated in the study (n=536). A questionnaire form was used to collect data in the study. The questionnaire form consists of three parts. In the first part; the Personal information form developed by the researcher, in the second part; Physical Education Lesson Sportsmanship Behavior Scale (PESBS) developed by the Koç (2013), and in the third part; Sports Ethics Scale (SES) adapted into the Turkish by Gürpınar (2015) were used. Study data were analyzed with the licensed SPSS 22 statistical program. According to the study data showing normal distribution; Independent sample t-test was used to reveal the difference between two-group variables, one-way analysis of variance (One-way ANOVA) was used to reveal the difference between variables with more than two groups, and (tukey) test was used to determine between which groups the difference was. According to the data obtained in the study; (SES) total score average was found to be moderate level in athletes. It has been determined that individuals who are interested in both teams and individual sports move away from sport ethics behavior at a moderate level. (PESBS) total score average and the sub-dimensions of exhibiting appropriate behavior and avoiding inappropriate behavior were found to have values above the average. It has been determined that individuals who are interested in both team and individual sports have a value above the average in terms of exhibiting appropriate behavior and avoiding inappropriate behaviors. As a result; It has been determined that both team and individual athletes have moved away from sports ethics at a moderate level and

exhibited sportsmanship behavior slightly above the average. There is a need for more attention from coaches, club managers, athletes and other stakeholders in order to avoid moving away from sport ethics and increase sportsmanship behavior in sports.
Keywords: Sports Ethics, Sportsmanship Behavior, Team Sports and Individual Sports

GİRİŞ

Sporda ahlaki durum ve sportmenlik davranışı sporun en önemli misyonlarından biridir. Spor faaliyetleri toplumları birleştiren etik, saygı ve güzel davranışları destekleyen önemli etkinliklerdir. Geçmişten günümüze spor bütün toplumlarda uygulanmış ve bu kültür nesilden nesile aktarılarak devam etmiştir.

Bireyler genel olarak, sergilediklei tavırlarıın haklılık düzeylerini ispatlamadan çevrelerindekilere zarar verebilecek davranışlarda bulunmamaktadırlar. Kabahat ve hata içeren davranışların övgüye değer ve onurlu davranışların içine algısal olarak yeniden yapılandırılması ahlaki gerekçe olarak tanımlanmaktadır. Ahlaki gerekçeye göre, sosyal veya ahlaki bir hedefe ulaşmak amacı ile suç içeren davranışlar çok önemliymiş gibi yasıtılarak kabul edilebilir düşüncesi oluşturmaktadır (Bandura, 1991).

Bireyin fizik, zihin ve ruhsal gelişimini güçlendirilmesi beklenen spor, ne yazıkki günümüzde bu amaçlardan çok, ne pahasına olursa olsun kazanma zihniyeti içerisindedir. Günümüz profesyonellerinde, hatta spor okullarında bile bu zihniyet sebebiyle sportmenlik içeren tutum ve davranışlar gün geçtikçe önemini yitirmektedir (Yıldıran, 2005).

Sportmenlik bireyin kişiliğine gösterilen saygı olarak tanımlanmaktadır. Spor dallarında; haklı ve dürüst oyun oynamanın ahlak çerçevesinde kendini kabul ettirmiştir (Pehlivan, 2004). Kazanma hırsı, sporcuların bazı zamanlar sportif kuralları görmezden gelmelerine neden olmaktadır. Buna benzer zamanlarda sporun saygı, barış ve sosyalleştirici gibi eğitici yönünleri de görmezden gelinerek; saldırgan, rahatsızlık verici ve huzur bozucu davranışları sergilenmesine neden olmakta ve bu durum sorgulanmaktadır (Tanrıverdi, 2012).

Sportmenlik kavranı; samimiyet, cesaret, sabır, kendini kontrol, kendine güven, başkalarını küçümsememek, başkalarının fikirlerine ve doğrularına saygı duyma, iyilik, onurluluk, kibarlık, asillik, ortaklık ve cömertlik gibi özellikleri içerisinde barındırmaktadır (Keating, 2007).

Kohlberg'in tanımına göre ahlak; sosyal bilgi ve aşamalı farklılaşmanın entegre edilmesiyle huyun değişme evresi altındaki evrensel veya genel bilişsel sistemdir (Passini, 2014).

Ahlakın diğer bir tanımı ise, bir takım erdemi ya da bireysel özelliği elde etmek veya bireysel, sosyal davranış biçimleri adına ortak prensip ve kurallar halinde belirtilirken belirli bir toplum içerisinde bireylerin uyması gerektiği olumlu ve olumsuz davranışla beraber kurallar bütünüdür (Onat, 2011).

Ahlak; insanlık tarihinin onay verdiği ve kesinliğine onay verilmeyen hareket değerleri toplamı olarak da tanımlanmaktadır (Kesgin, 2010). Ahlaki gelişimle beraber ahlaki olgunluk seviyesine ulaşmaın kişiliği etkileyeceğinin ve kişisel gelişime katkıda bulunacağının, genellikle kullanılan bir ifade olduğu görülmüştür (Kesgin, 2010).

İnsan yaşamının aslında, birbirlerini oluşturan eğtiim ve ahlaktan, birbirlerinin eksik olması hem diğer faktörü hemde toplumu olabildiğince derinden etkiler, hatta dünyada yaşanan sorunların temeline inildiğinde ahlak eğitimini başarılı şekilde gerçekleştirilmediğinden kaynaklandığı iddialar arasındadır (Gündüz, 2010).

Bu çalışmanın amacı Kayseri ilindeki özel spor merkezlerine devam eden sporcuların ahlaktan uzaklaşma durumları ve sportmenlik davranışlarını incelemektir.

MATERYAL VE METOT

Çalışmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmiş zamandaki ya da şuan ki halini koruyan bir durumu olduğu şekil ile belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir. Araştırmanın konusu olan kişi, nesne ya da olay mevcut şartları içerisinde değiştirilme çabasına girilmeden ve olduğu gibi açıklanmaya çalışılır. Olay veya olgular her ne ise etkileme ve değiştirme çabasına girilmez. Bilinmek istenen durum ortadadır. Amaç bu durumu doğru bir şekilde ‘‘gözlemleyip’’ saptamaktır (Karasar, 2017).

Araştırma grubunun evrenini, 1 Kasım 2020 ve 31 Mart 2021 tarihleri arasında Kayseri ilindeki özel spor salonlarındaki sporcular oluşturmaktadır. Araştırma grubunun örneklemi ise 274 erkek, 262 kadın toplam (n=536) kişiden oluşmaktadır. Araştırmacı tarafından oluşturulan kişisel bilgi formu yedi sorudan oluşmaktadır. Bu sorular sporcuların kişisel özellikleri hakkında bilgi edinmek ve araştırmanın bağımsız değişkenlerini oluşturmak için hazırlanmıştır.

Kişisel bilgi formu, sporcuların demografik durumlarını (cinsiyet, yaş, spor yılı, eğitim durumu, maddi durumu, müsabık sporcu durumu ve spor dalı) belirlemek amacıyla oluşturulmuştur.

Bu araştırmada sporcuların ahlaktan ayrılma tutumlarını belirlemeye yönelik olarak Boardley ve Kavussanu (2008) tarafından geliştirilen Sporda Ahlaktan Uzaklaşma Ölçeği Kısa Formunun, Gürpınar (2015) tarafından Türk Kültürüne uyarlanmış hali kullanılmıştır.
Koç (2013) tarafından geliştirilip, geçerliliği ve güvenirliliği kanıtlanmış Beden Eğitimi Dersi Sportmenlik Davranışı Ölçeği kullanılmıştır.
Çalışma verilerini analiz etmek için SPSS 22 İstatistik programından yararlanılmıştır. Çalışmada ilk olarak bir değişkenle ilgili sayısal verilerin tanımlanması, derlenmesi ve sunulmasında betimsel (tanımlayıcı) istatistiklerden (Frekans, Yüzde, Ortalama, Standart sapma) kullanılmıştır. Ölçeklerin skewness ve kurtosis değerlerine bakılmış ve verilerin normal dağılım sergilediği görülmüştür. Normal dağılım gösterdiğinden dolayıda parametrik testler uygulanmıştır. Çalışmada iki gruplu değişkenler arasındaki farkı ortaya koymak için independent sample t testi kullanılmıştır. İkiden fazla gruplu değişkenler arasındaki farkı ortaya koymak için tek yönlü varyans analizi (anova) kullanılmış ve farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek içinde tukey testinden yararlanılmıştır. Çalışmada ölçekler arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Çalışmada hata düzeyi $p< 0,05$ olarak alınmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırma verileri kullanılarak yapılan istatiksel testler sonucunda elde edilen veriler tablolar halinde sunulmaktadır.

Tablo 1. Bağımsız Değişkenler Tablosu

		Bireysel sporlar		**Takım sporları**		**Genel toplam**	
	Değişkenler	n	%	n	%	n	%
Cinsiyet	Erkek	81	41,3	193	**56,8**	274	51.1
	Kadın	115	**58,7**	147	43,2	262	48.9
Yaş	18-23	77	39,3	89	26,2	183	34.1
	24-29	86	43,9	173	50,9	299	55.8
	30 yaş ve üzeri	33	16,8	78	22,9	54	10.1
Eğitim Durumu	Lise	42	21,4	78	22,9	120	22.4
	Üniversite	154	78,6	262	77,1	416	77.6
Müsabık Sporcu	Evet	45	23,0	177	52,1	222	41.4
	Hayır	151	77,0	163	47,9	314	58.6
Maddi Durum	Düşük	123	62,8	245	72,1	396	73.9
	Orta	39	19,9	35	10,3	59	11.0
	Yüksek	34	17,3	60	17,6	81	15.1
Spor Yılı	1 Yıl	59	30,1	75	22,1	134	25.0
	2 Yıl	18	9,2	49	14,4	67	12.5
	3 Yıl	31	15,8	49	14,4	80	14.9
	4 yıl	22	11,2	52	15,3	74	13.8
	5 Yıl	26	13,3	48	14,1	74	13.8
	6 Yıl ve Daha Fazla	40	20,4	67	19,7	107	20.0
Spor Dalı	(Muay Thai – Bilek Güreşi – Dövüş Sporları)	72	36,7	-	-	72	13.4
	(Futbol – Hentbol)	-	-	151	44,4	151	28.2
	(Voleybol – Basketbol)	-	-	189	55,6	189	35.3
	(Atletizm – Bisiklet)	36	18,4	-	-	36	6.7
	(Pilates – Tenis – Zumba – Yüzme)	51	26,0	-	-	51	9.5
	(Fitness – Halter – Okçuluk ve Diğerleri)	37	18,9	-	-	37	6,9

Tablo 1 de bireysel sporlarla ilgilenen sporcuların çoğunluğu (% 58,7) kadın, yarısına yakını (% 43,9) 24-29 yaşları arasında, büyük çoğunluğu (%78,6) üniversite mezunu, %77'si müsabık olmayan sporcu, yarısından fazlası (%62,8) maddi durumu düşük olanlar, sporla uğraşanlar arasında en çok %30,1 ile

59 kişi spora yeni başladığı ve bireysel spor dallarında muay thai, bilek güreşi ve dövüş sporlarını tercih edenlerin sayısının diğerlerine göre daha fazla olduğu görülmüştür.
Takım sporları ile ilgilenen sporcuların çoğunluğu (% 56,8) erkek, yarısı (% 50,9) 24-29 yaşları arasında, büyük çoğunluğu (%77,1) üniversite mezunu, %52,1'i müsabık olan sporcular, yarısından fazlası (%72,1) maddi durumu düşük olanlar, sporla uğraşanlar arasında en çok %22,1 ile 75 kişi spora yeni başladığı ve takım sporlarında (voleybol ve basketbol) branşını tercih edenlerin sayısının (futbol ve hentbol) branşını seçenlere göre daha fazla olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Sporda Ahlaktan Uzaklaşma Ortalama Değer Tablosu

	n	Minimum Değer	Maksimum Değer	Minimum Ort.	Maksimum Ort.	Ortalama değer	Ortalama puan
Bireysel Sporlar	196	8.00	56.00	1.00	7.00	24.75	3.09
Takım Sporları	340	8.00	56.00	1.00	7.00	24.87	3.10
Genel Toplam	536	8.00	56.00	1.00	7.00	24.83	3.10

Tablo 2 de bireysel sporlarla ilgilenen sporcuların sporda ahlaktan uzaklaşma toplam puan ortalamalarının minimum değeri (8.00) maksimum değeri (56.00) olup ortalama değeri (24.75)'dir ve minimum ortalaması (1.00) maksimum ortalaması (7.00) olup ortalama puanı (3.09) olarak görülmüştür. Bireysel sporlar ortalama puanı 7'li likert değerlendirme aralığı "biraz katılmıyorum" basamağındadır. Bu puan ile bireysel sporlarda ahlaktan uzaklaşma seviyesinin tam olmasada biraz uzaklaşıldığını göstermektedir.

Tablo 3. Sportmenlik Davranışı Ortalama Değer Tablosu

Sportmenlik Davranışı		N	Min. Değer	Mak. Değer	Min. Ort.	Mak. Ort.	Ort. değer	Ort. puan
Bireysel Sporlar	Uygun Davranışlar Sergileme	196	11.00	55.00	1.00	5.00	39,59	3,59
	Uygunsuz Davranışlardan Kaçınma	196	11.00	55.00	1.00	5.00	26,29	2,39
	Toplam	196	22.00	110.00	1.00	5.00	65,88	2,99
Takım Sporları	Uygun Davranışlar Sergileme	340	11.00	55.00	1.00	5.00	34,08	3,12
	Uygunsuz Davranışlardan Kaçınma	340	11.00	55.00	1.00	5.00	27,89	2,53
	Toplam	340	22.00	110.00	1.00	5.00	62,28	2,83
Genel Toplam	Uygun Davranışlar Sergileme	536	11.00	55.00	1.00	5.00	35.70	3.29
	Uygunsuz Davranışlardan Kaçınma	536	11.00	55.00	1.00	5.00	27.30	2.48
	Toplam	536	22.00	110.00	1.00	5.00	63.60	2.89

P<0,05

Tablo 3 de bireysel sporlarla ilgilenen sporcuların sportmenlik davranışı toplam puan ortalamalarının uygun davranış sergileme alt boyutunun minimum değeri (11.00) maksimum değeri (55.00) olup ortalama değeri (39.59)dur ve minimum ortalaması (1.00) maksimum ortalaması (5.00) olup ortalama puanı (3.59) olarak görülmüştür. Uygunsuz davranışlardan kaçınma alt boyutunun minimum değeri (11.00) maksimum değeri (55.00) olup ortalama değeri (26.29)'dur ve minimum ortalaması (1.00)

maksimum ortalaması (5.00) olup ortalama puanı (2.39) olarak görülmüştür. Bireysel sporlar uygun davranışlar sergileme ortalama puanı ‘‘çok sık’’ basamağındadır. Bu puan bireysel sporlarda çok sık uygun davranışlar sergilendiğini göstermektedir. Uygunsuz davranışlardan kaçınma ortalama puanı “nadiren” basamağındadır. Bu puan bireysel sporlarda uygunsuz davranışlardan kaçınılmadığını göstermektedir.

Takım sporları ile ilgilenen sporcuların sportmenlik davranışı toplam puan ortalamalarının uygun davranış sergileme alt boyutunun minimum değeri (11.00) maksimum değeri (55.00) olup ortalama değeri (34.08)’dir ve minimum ortalaması (1.00) maksimum ortalaması (5.00) olup ortalama puanı (3.12) olarak görülmüştür. Uygunsuz davranışlardan kaçınma alt boyutunun minimum değeri (11.00) maksimum değeri (55.00) olup ortalama değeri (27.89)’dur ve minimum ortalaması (1.00) maksimum ortalaması (5.00) olup ortalama puanı (2.53) olarak görülmüştür. Takım sporlarında uygun davranış sergileme ortalama puanı ‘‘ara sıra’’ basamağındadır. Bu puan takım sporlarında ara sırada olsa uygun davranışlar sergilendiğini göstermektedir. Uygunsuz davranışlardan kaçınma ortalama puanı “nadiren” basamağındadır. Bu puan takım sporların da uygunsunsuz davranışlardan kaçınılmadığını göstermektedir.

Tablo 4. Cinsiyet Durumuna Göre Sporda Ahlaktan Uzaklaşma T- testi

	Cinsiyet	n	$\overline{X}$	ort	ss	t	P
Bireysel Sporlar	Erkek	81	24.82	3.10	8,06	,105	,91
	Kadın	115	24.69	3.08	8,96		
Takım Sporları	Erkek	193	24,48	3,06	7,41	-1,11	,26
	Kadın	147	25,39	3,17	7,47		

P<0,05

Tablo 4 de bireysel sporlarla ilgilenen sporcuların sporda ahlaktan uzaklaşma toplam puan ortalamalarının cinsiyet değişkeni açısından irdelendiğinde erkek sporcuların ortalaması ($\overline{X}$=24.82) kadın sporcuların ortalaması **(**$\overline{X}$=24.69) olduğu görülmüştür. Bu farklılaşmanın anlamlılığını test etmek için t-testi uygulanmış ve iki grup arasındaki farkın anlamlı olmadığı saptanmıştır (p>0.05). Bireysel sporlarla ilgilenen sporcuların cinsiyet durum değişkenine göre bakıldığında erkek ve kadın ortalamalarının “Biraz Katılmıyorum” basamağında bulunmasından dolayı, erkek ve kadın sporcuların tam olmasa da sporda ahlaktan biraz uzaklaşıldığını göstermektedir.

Takım sporları ile ilgilenen sporcuların sporda ahlaktan uzaklaşma toplam puan ortalamalarının cinsiyet değişkeni açısından irdelendiğinde erkek sporcuların ortalaması ($\overline{X}$=24.48) kadın sporcuların ortalaması **(**$\overline{X}$=25.39) olduğu görülmüştür. Bu farklılaşmanın anlamlılığını test etmek için t-testi uygulanmış ve iki grup arasındaki farkın anlamlı olmadığı saptanmıştır (p>0.05). Takım sporları ile ilgilenen sporcuların cinsiyet durum değişkenine göre bakıldığında erkek ve kadın ortalamalarının “Biraz Katılmıyorum” basamağında bulunmasından dolayı, erkek ve kadın sporcuların tam olmasa da sporda ahlaktan biraz uzaklaşıldığını göstermektedir.

Tablo 5. Eğitim Durumuna Göre Sporda Ahlaktan Uzaklaşma T-testi

	Eğitim Durumu	n	$\overline{X}$	ort	ss	t	P
Bireysel Sporlar	Lise	42	22,90	2,86	6,74	-1,57	,11
	Üniversite	154	25,25	3.15	8,97		
Takım Sporları	Lise	78	25,61	3,20	8,04	,994	,32
	Üniversite	262	24,66	3,08	7,25		

P<0,05

Tablo 5 de Bireysel sporlarla ilgilenen sporcuların sporda ahlaktan uzaklaşma toplam puan ortalamalarının eğitim durumu açısından irdelendiğinde lise mezunu sporcuların ortalamaları ($\overline{X}$=22.90) üniversite mezunu sporcuların ortalamaları ise **(**$\overline{X}$=25.25) olduğu görülmüştür. Bu farklılaşmanın anlamlılığını test etmek için t-testi uygulanmış ve iki grup arasındaki farkın anlamlı olmadığı saptanmıştır (p>0.05). Bireysel sporlarla ilgilenen sporcuların eğitim durumu değişkenine göre bakıldığında Lise ve Üniversite eğitim durumu ortalamalarının “Biraz Katılmıyorum”

basamağında bulunmasından dolayı, Lise ve Üniversite mezunu sporcuların tam olmasada sporda ahlaktan biraz uzaklaşıldığını göstermektedir.
Takım sporları ile ilgilenen sporcuların sporda ahlaktan uzaklaşma toplam puan ortalamalarının eğitim durumu açısından irdelendiğinde lise mezunu sporcuların ortalamaları ($\bar{X}$=25.61) üniversite mezunu sporcuların ortalamaları ise ($\bar{X}$=24.66) olduğu görülmüştür. Bu farklılaşmanın anlamlılığını test etmek için t-testi uygulanmış ve iki grup arasındaki farkın anlamlı olmadığı saptanmıştır (p>0.05). Takım sporları ile ilgilenen sporcuların eğitim durumu değişkenine göre bakıldığında Lise ve Üniversite eğitim durumu ortalamalarının "Biraz Katılmıyorum" basamağında bulunmasından dolayı, Lise ve Üniversite mezunu sporcuların tam olmasada sporda ahlaktan biraz uzaklaşıldığını göstermektedir.

Tablo 6. Cinsiyete Göre Sportmenlik Davranışı T- testi

	Sportmenlik Davranışı	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	Ort.	Ss	t	p
Bireysel Sporlar	Uygun Davranışlar Sergileme	Erkek	81	38,45	3,59	7,54	-,10	,92
		Kadın	115	38,56	3,60	7,31		
	Uygunsuz Davranışlardan Kaçınma	Erkek	81	26,50	2,40	9,80	,25	,80
		Kadın	115	26,16	2,37	10,16		
	Ölçek Toplam	Erkek	81	66,03	3,00	8,73	,16	,86
		Kadın	115	65,78	2,99	11,60		
Takım sporları	Uygun Davranışlar Sergileme	Erkek	193	34,11	3,12	8,77	,07	,93
		Kadın	147	34,04	3,12	8,24		
	Uygunsuz Davranışlardan Kaçınma	Erkek	193	27,76	2,52	8,67	-,30	,76
		Kadın	147	28,06	2,55	9,11		
	Ölçek Toplam	Erkek	193	62,15	2,82	12,21	-,24	,80
		Kadın	147	62,46	2,83	10,55		

P<0,05

Tablo 6 da bireysel sporlarla ilgilenen sporcuların sportmenlik davranışı toplam puan ortalamalarının cinsiyet durumu uygun davranışlar sergileme alt boyutu irdelendiğinde erkek sporcuların ortalamaları ($\bar{X}$=38.45) kadın sporcuların ortalamaları ($\bar{X}$=38.56) olduğu görülmüştür. Uygunsuz davranışlardan kaçınma alt boyutunun irdelendiğinde erkek sporcuların ortalamaları ($\bar{X}$=26.50) kadın sporcuların ortalamaları ($\bar{X}$=26.16) olduğu görülmüştür. Sportmenlik davranışı ölçek toplam puan ortalamasının erkeklerde ($\bar{X}$=66.03) kadınlarda ($\bar{X}$=65.78) olduğu görülmüştür. Bu farklılaşmanın anlamlılığını test etmek için t-testi uygulanmış ve iki grup arasındaki farkın anlamlı olmadığı saptanmıştır (p>0.05). Bireysel sporlar ölçek toplam puanı ''Ara Sıra'' basamağındadır. Bu puan bireysel sporlarda ara sırada olsa sportmenlik davranışı sergilediklerini göstermektedir.
Takım sporları ile ilgilenen sporcuların sportmenlik davranışı toplam puan ortalamalarının cinsiyet durumu uygun davranışlar sergileme alt boyutu irdelendiğinde erkek sporcuların ortalamaları ($\bar{X}$=34.11) kadın sporcuların ortalamaları ($\bar{X}$=34.04) olduğu görülmüştür. Uygunsuz davranışlardan kaçınma alt boyutunun irdelendiğinde erkek sporcuların ortalamaları ($\bar{X}$=27.76) kadın sporcuların ortalamaları ($\bar{X}$=28.06) olduğu görülmüştür. Sportmenlik davranışı ölçek toplam puan ortalamasının erkeklerde ($\bar{X}$=62.15) kadınlarda ($\bar{X}$=62.46) olduğu görülmüştür. Bu farklılaşmanın anlamlılığını test etmek için t-testi uygulanmış ve iki grup arasındaki farkın anlamlı olmadığı saptanmıştır (p>0.05). Takım sporları ölçek toplam puanı ''Ara Sıra'' basamağındadır. Bu puan takım sporlarında ara sırada olsa sportmenlik davranışı sergilediklerini göstermektedir.

Tablo 7. Eğitim Durumuna Göre Sportmenlik Davranışı T- testi

	Sportmenlik Davranışı	Eğitim Durumu	n	X̄	Ort.	Ss	t	P
Bireysel Sporlar	Uygun Davranışlar Sergileme	Lise	42	40,38	3,79	7,19	1,85	,06
		Üniversite	154	38,01	3,54	7,39		
	Uygunsuz Davranışlardan Kaçınma	Lise	42	24,42	2,22	9,47	-1,36	,17
		Üniversite	154	26,79	2,43	10,09		
	Ölçek Toplam	Lise	42	66,16	3,00	11,07	,19	,84
		Üniversite	154	65,81	2,99	10,36		
Takım sporları	Uygun Davranışlar Sergileme	Lise	78	33,77	3,08	8,05	-,34	,73
		Üniversite	262	34,17	3,13	8,68		
	Uygunsuz Davranışlardan Kaçınma	Lise	78	28,66	2,60	8,84	,87	,38
		Üniversite	262	27,66	2,51	8,86		
	Ölçek Toplam	Lise	78	62,60	2,84	10,69	,27	,78
		Üniversite	262	62,19	2,82	11,76		

P<0,05

Tablo 7 de bireysel sporlarla ilgilenen sporcuların sportmenlik davranışı toplam puan ortalamalarının eğitim durumu uygun davranışlar sergileme alt boyutu irdelendiğinde lise mezunlarının toplam puan ortalamaları (X̄=40.38) üniversite mezunlarının toplam puan ortalamaları (X̄=38.01) olduğu görülmüştür. Uygunsuz davranışlardan kaçınma alt boyutunun irdelendiğinde lise mezunlarının toplam puan ortalamaları (X̄=24.42) üniversite mezunlarının toplam puan ortalamaları (X̄=26.79) olduğu görülmüştür. Sportmenlik davranışı ölçek toplam puan ortalamalarının eğitim durumu Lise mezunları için (X̄=66.16) Üniversite mezunları için (X̄=65.81) olduğu görülmüştür Bu farklılaşmanın anlamlılığını test etmek için t-testi uygulanmış ve iki grup arasındaki farkın anlamlı olmadığı saptanmıştır (p>0.05). Bireysel sporlar ölçek toplam puanı ‘‘Ara Sıra’’ basamağındadır. Bu puan bireysel sporlarda ara sırada olsa sportmenlik davranışı sergilediklerini göstermektedir.

Takım sporları ile ilgilenen sporcuların sportmenlik davranışı toplam puan ortalamalarının eğitim durumu uygun davranışlar sergileme alt boyutu irdelendiğinde lise mezunlarının toplam puan ortalamaları (X̄=33.77) üniversite mezunlarının toplam puan ortalamaları (X̄=34.17) olduğu görülmüştür. Uygunsuz davranışlardan kaçınma alt boyutunun irdelendiğinde lise mezunlarının toplam puan ortalamaları (X̄=28,66) üniversite mezunlarının toplam puan ortalamaları (X̄=27,66) olduğu görülmüştür. Sportmenlik davranışı ölçek toplam puan ortalamasının eğitim durumu Lise mezunları için (X̄=62.60) Üniversite mezunları için (X̄=62.19) olduğu görülmüştür Bu farklılaşmanın anlamlılığını test etmek için t-testi uygulanmış ve iki grup arasındaki farkın anlamlı olmadığı saptanmıştır (p>0.05). Takım sporları ölçek toplam puanı ‘‘Ara Sıra’’ basamağındadır. Bu puan takım sporlarında ara sırada olsa sportmenlik davranışı sergilediklerini göstermektedir.

TARTIŞMA

Çalışmaya, Kayseri ilindeki özel sporlarında ki sporculardan (n=536) kişi katılmıştır. Katılımcıların çoğunluğu (% 51,1) Erkek, yarısından fazlası (% 55,8) 24-29 yaşları arasında, büyük çoğunluğu (%77,6) üniversite mezunu, %58,6’si müsabık olmayan sporcu, maddi durum (%73,9) oranına göre gelir düzeyi düşük olanlar, sporla uğraşanlar arasında en çok %25 oranında sporcunun spora yeni başladığı ve genel spor dallarına bakıldığında, voleybol ve basketbol branşını tercih edenlerin sayısının diğer spor branşlarına göre daha fazla olduğu görülmüştür. Sarıkol (2021) çalışmasına 16 farklı branşta 1330 sporcu katılmıştır. En yüksek branş olarak 392 kişi (% 29,5) ile futbol olurken, en düşük katılımın 30 kişi (% 2,3) ile halter branşında olmuştur.

Yapılan çalışmaya katılan 536 kişinin 274 (%56,8) erkek, 262 (
%43,2) kadın katılımcılardır. Sarıkol (2021) çalışmasına katılanların 893 kişi (%63,1) erkek, 491 kişi

(%36,9) kadın katılımcılardır. Uysal (2022) ise çalışmasında 349 kişinin 109'u kadın (%31,2), 240'ı (%68,8) erkek katılımcılardan oluşmaktadır.

Çalışmada bireysel ve takım sporlarında sporda ahlaktan uzaklaşma durumunun cinsiyet değişkeninde Tablo 4 göre; Bireysel sporlarla ilgilenen sporcular ve takım sporları ile ilgilenen sporcuların puanlarında cinsiyet durum değişkenine göre bakıldığında erkek ve kadın grupları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Erkek ve kadın ortalamalarının "Biraz Katılmıyorum" basamağında bulunmasından dolayı, erkek ve kadın sporcuların tam olmasa da sporda ahlaktan biraz uzaklaşıldığını göstermektedir. Eriş (2020) yaptığı çalışmada öğrencilerin ahlaki uzaklaşma davranışları cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık bulmamıştır. Yapan (1992) spor ahlakı-beden eğitimi dersinde ahlaki eğitim yapmış olduğu çalışmasında öğrenciler arasında branş farkı olmak sızın kadın sporcuların erkek sporculara oranla sporcu ahlakına yakışmayan davranışları daha az sergiledikleri sonucunu belirlemiştir. Aynı zamanda Sarıkol (2022) yaptığı çalışmada farklı olarak cinsiyet değişkenine göre yapılan analizlerde, sporda ahlaktan uzaklaşma düzeyinde erkek sporcuların kadın sporculara göre daha yüksek sonuçlara sahip olduğunu tespit etmiştir. Yapılan çalışmada bireysel ve takım sporlarında cinsiyet bakımından anlamlı farklılık bulunmamıştır. Bireysel sporlarda erkeklerin sporda ahlaktan uzaklaşma ortalamaları yüksek, takım sporlarında kadınların sporda ahlaktan uzaklaşma ortalamaları yüksek bulunmuştur. Yukarıda verilen çalışmalar ile benzer sonuçlar göstermektedir.

Çalışmada bireysel ve takım sporlarında sporda ahlaktan uzaklaşmanın eğitim durumu değişkeninde Tablo 5'e göre; Bireysel sporlarla ilgilenen sporcular ve takım sporları ile ilgilenen sporcuların puanlarında eğitim durumu değişkenine göre bakıldığında lise ve üniversite grupları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Lise ve üniversite grubu ortalamalarının "Biraz Katılmıyorum" basamağında bulunmasından dolayı, lise ve üniversite mezunu sporcuların tam olmasa da sporda ahlaktan biraz uzaklaşıldığını göstermektedir. Öztürk (2018) yaptığı çalışmada vücut geliştirme ve bilek güreşi müsabık sporcularının eğitim düzeyi değişkenine göre sporda ahlaktan uzaklaşma düzeyleri ortalamalarına ilişkin tek yönlü varyans analiz sonuçları incelendiğinde; sporda ahlaktan uzaklaşma ölçüm verileri eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulmuştur.

Çalışmada bireysel ve takım sporlarında sportmenlik davranışı durumunun cinsiyet değişkeninde Tablo 6 göre; Sportmenlik davranışına göre bireysel sporlarla ilgilenen sporcular ve takım sporları ile ilgilenen sporcuların toplam ortalama puanlarında cinsiyet değişkenine göre bakıldığında cinsiyet değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Uygunsuz davranışlardan kaçınma ortalama puanı cinsiyete göre "nadiren" basamağındadır. Bu puan genel olarak sporcuların cinsiyete göre uygunsunsuz davranışlardan kaçınmadıklarını göstermektedir. Yıldız (2022) sportmenlik davranışı üzerinde etkili olup olmadığına bakılan cinsiyet değişkeninin sportmenlik davranışı üzerinde etkili olduğunu tespit etmiştir. Koç ve Seçer (2018) spor bilimleri alanında eğitim gören üniversite öğrencilerinin sportmenlik davranışlarını incelediği çalışmasında cinsiyet faktörünün sportmenlik davranışını etkilediğini tespit etmiştir. Türkmen ve Varol (2015) ortaokul öğrencilerinde beden eğitimi ve spor dersinin sportmenlik davranışı oluşturup oluşturmadığını incelediği çalışmalarında 6, 7 ve 8. sınıf öğrencileri ile anket çalışması yapmışlar ve araştırmanın sonucunda kız öğrencilerin erkeklere kıyasla sportmenlik davranışlarının yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Gürpınar ve Kurşun (2013) basketbolcuların ve futbolcuların sportmenlik yönelimlerine yönelik yapmış oldukları çalışmalarında, kadın sporcuların sportmenlik yönelimi ortalama puanları bütün boyutlarda erkek sporculardan daha yüksek olduğunu tespit edilmişlerdir. Şebin ve ark., (2010) spor yapan üniversite öğrencilerinin fair playe ilişkin görüşlerini inceledikleri çalışmalarında kız ve erkek öğrencilerin genelinin fair-playe ilişkin görüşlerinin olumlu yönde olduğunu tespit etmişlerdir. Gümüş ve ark., (2016) ortaöğretim öğrencilerinde fair play kavramları üzerine yaptıkları araştırmalarında erkek öğrencilerin kadın öğrencilere oranla fair play konusunda sertliğe daha yatkın oldukları sonucuna varmışlardır. Uysal (2022) cinsiyete göre değerlendirme yapıldığında kadın ve erkek katılımcıların sportmenlik toplam puanları ölçekten elde edilebilecek üst sınıra yakın çıkmıştır. Her iki cinsiyet grubunun da sportmenlik (fair play) anlayışları olumludur. Eriş (2020) öğrencilerin sportmenlik davranışları cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermediğini tespit etmiştir. Öztürk (2018) vücut geliştirme ve bilek güreşi müsabık sporcularının sportif ahlaki yaklaşımları ile karakterlerinin incelendiği çalışmasında sporda ahlaktan uzaklaşma ölçüm verileri cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir sonucuna varmıştır. Tel, (2017) ve Duda ve ark., (1991) cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olmamasına rağmen kadınların sportmenlik puanlarının erkeklere göre daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Yapılan çalışmada bireysel ve takım sporlarında cinsiyet bakımından anlamlı farklılık bulunmamıştır. Bireysel sporlarda genel toplamda

erkekler, takım sporlarında genel toplamda kadınların sportmenlik davranışı ortalamaları yüksek bulunmuştur. Yukarıda verilen çalışmalar ile benzer sonuçlar göstermektedir.

SONUÇ

Spor insanlarda ruh ve beden sağlığını geliştirdiği gibi aynı zamanda toplumsal karakterin gelişmesine katkılar sağlamaktadır. Spor içerisinde rekabet, yarışma, oyun gibi mücadele gerektiren unsurlar barındırdığı gibi aynı zamanda insanların sağlıklı bireyler olmalarına etkileri vardır. Spor ekonomisi milyonlarca paranın döndüğü büyük bir endüstri haline gelmiştir. Bu durum sporda rekabeti artırarak kazanma yolunda her şeyi yapılabilir olduğu bir alana dönüşmektedir. Bu durum insanların sporu sağlık ve zinde kalmak yerine maddi kazanç elde edebilmek için yapmalarına sebep olmaktadır.

Sporda ahlaktan uzaklaşma ölçeğine bakıldığında cinsiyet değişkenine göre bireysel sporlarda erkeklerin, takım sporlarında kadınların daha çok sporda ahlaktan uzaklaştıkları görülmektedir. Toplumumuzda kadınların erkeklere göre daha ahlaklı olduğu düşünülürken takım sporlarında bu düşüncenin doğru olmadığını görmekteyiz. Bunun sebebinin kadınların grup halinde iken birbirleri arasındaki hırs ve rekabet duygusunun yüksek düzeyde olmasından dolayı olduğu düşünülmektedir.

Sporda ahlaktan uzaklaşma ölçeğine bakıldığında eğitim durumuna göre bireysel sporlarda üniversite mezunu olanların, takım sporlarında ise lise mezunu sporcuların sporda ahlaktan daha çok uzaklaştıkları görülmektedir. Yapılan çalışmada sporda ahlaktan uzaklaşmayı eğitim durumunun direkt olarak etkilemediği düşünülmektedir.

Kaynaklar

Bandura, A. (1991). Social cognitive theory of self-regulation. Organizational behavior and human decision processes. 50(2), 248-287.

Duda, J. L., Olson, LK., Templin, TJ. (1991). “The Relationship of Task and Ego Orientation to Sportsmanship Attitudes and the Perceived Legitimacy of Injurious Acts”. Research Quarterly for Exercise and Sport, 62, 79-87.

Eriş, T. (2020). Orta öğretime devam etmekte olan öğrencilerin sporda fair play ve ahlaktan uzaklaşma davranışlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi Master's thesis, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Gazi Üniversitesi: Yayınlanmış yüksek lisans tezi.

Gündüz, M. (2010). Ahlak Sosyolojisi, (Yenilenmiş 2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Gümüş, H., Saraçlı, S., Karakullukçu, Ö. F., Doğanay, G., & Kurtipek, S. (2016). Ortaöğretim öğrencilerinde fair play kavramı. International Journal of Sport Culture and Science, 4(Special Issue 2), 430-438.

Gürpınar, B., ve Kurşun, S. (2013). Basketbolcuların ve futbolcuların sportmenlik yönelimleri. Mediterranean Journal of Humanities, 3(1), 171-176.

Karasar N. (2017). Bilimsel Araştırma Yöntemi, 32.Basım, Nobel Yayınevi, 2017; 108-120.

Keating, JW. (2007). Sportsmanship as a moral category. In: Morgan WJ, (Editor) Ethics in Sport. pp. 141-152. Human Kinetics

Kesgin, S. (2010). Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Ahlak Eğitimi Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. Kesim, Ü. (1993, 1).

Koç, Y., ve Seçer, E. (2018). Relationship between sportsmanship behaviors and respect levels of university students in sport sciences. CBU J Phys Edu Sport Sci, 13(2), 247-259.

Onat, O. (2011). Genç Yetişkenlerin Ahlaki Kimliklerinin İncelenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Öztürk, V. A. (2018). Vücut geliştirme ve bilek güreşi müsabık sporcularının sportif ahlaki yaklaşımları ile karakterlerinin incelenmesi Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Passini, S. (2014). The Effect of Personal Orientations Toward Intergroup Relations on Moral Reasoning. Journal of Moral Education, 43(1), 89-103.

Pehlivan, Z. (2004). Fair play kavramının geliştirilmesinde okul sporunun yeri ve önemi. SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 2(2): 49–53.

Sarıkol, E. (2021). Farklı branş sporcularının sporda ahlaktan uzaklaşmalarında antrenörlerin etik dışı davranışlarının etkisi Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi.

Şebin, K., Yazıcı, A. G., Tozoğlu, E., Bostancı, Ö., & Karahüseyinoğlu, M. F. (2010). Yöre halkının Erzurum kış sporları turizmi ile İlgili sosyo-kültürel ve ekonomik beklentileri. Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 12(1), 18-29.

Tanrıverdi, H. (2012). Spor ahlakı ve şiddet. The Journal of Academic Social Science Studies, 5(8): 1071–1093.

Tel, M. (2014). Türk toplum yaşantısında fair play. International Journal Of Science Culture and Sport, special Issue 1: 694–704.

Türkmen, M., ve Varol, S. (2015). Beden eğitimi ve spor dersinin ortaokul öğrencileri üzerinde sportmenlik davranışı oluşturma etkisinin belirlenmesi:(Bartın İl Örneği). Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi, 1(1), 42-64.

Uysal, E. (2022). Spor Bililmleri Fakültesi Öğrencilerinin Kişilik Özellikleri ve Sportmenlik Anlayışlarının Bazı Parametrelere Göre İncelenmesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bililmleri Enstitüsü Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı, Yayınlanmış yüksek lisans tezi.

Yapan, H. T. (1992). Spor Ahlakı; Beden Eğitimi Dersinde Ahlaki Eğitim Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı.

Yıldıran, İ. (2005). Fair play eğitiminde beden eğitiminin rolü. Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 5,(1), s.3–16.

Yıldız, K. (2022). Sportmenlik davranışının seçilmiş demografik değişkenlere göre okul spor kulüpleri bağlamında incelenmesi, Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi Ve Spor Anabilim Dalı, yayınlanmış yüksek lisans tezi.

"KASASU'L-KUR'ÂN"I SİYER EŞLİĞİNDE OKUMAK: HİCR SÛRESİ ÖZELİNDE BİR İNCELEME[1]

Öğr. Gör. Mustafa Hatipoğlu
Ordu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Ordu
ORCID ID: 0000-0003-1891-4866

ÖZET
Kendisini hakîm bir kitap olarak tavsif eden Kur'ân-ı Kerim, muhtevasına aldığı her şeyi belli bir gaye ve hikmet esasına dayandırmaktadır. Tevhide çağrı kitabı olan Kur'ân-ı Kerim, bu gayesini gerçekleştirmek için birtakım üslup ve yöntemler kullanmıştır. Kur'ân'da yer alan kıssalar da bu gayeyi gerçekleştirme, ilahî daveti ulaştırma ve sağlamlaştırma araçlarından biridir. Bu bağlamda kıssalar, konusu, sunuluş yöntemi ve olayların belli bir örgüyle kurgulanması ve verilmek istenen mesajı somutlaştırması bakımından önemli bir işlevi yerine getirmektedir.
Kıssalar, genelde bütün peygamberlerin özelde ise Hz. Peygamber'in sîretine ve dine davetinin önemli bir yönüne işaret etmektedir. Bir başka deyişle geçmiş peygamberlerin gönderildikleri toplumlarıyla yaşadıkları tecrübeleri yakından tanıma imkânı vererek geniş bir bakış açısı sunarken, aynı zamanda Kur'ân'ın bir söylem biçimidir. Bu noktada olayın bir benzerinin geçmişte yaşandığını, şu anda yaşanmakta olduğunu ve tevhid-şirk mücadelesi bağlamında gelecekte de yaşanmaya devam ede(bil)eceğini canlı kesitler üzerinden gözler önüne sermektedir. Böylece kıssalar Müslümanlara içinde bulundukları olayları yorumlama, perspektif kazandırma, şartları değiştirme ve mücadele azimlerini canlı tutmada önemli bir işlevi gerçekleştirmiştir. Bu yönüyle kıssalar bir yandan konu aldığı bir peygamberin hayatından bazı kesitler sunarken aynı zamanda Hz. Peygamber'in sîretinin/ hayatının bir aşamasına ışık tutmaktadır.
Kur'ân, tarihî olayları vermek istediği mesajı muhataplarına etkili bir biçimde aktarmanın bir aracı olarak kullanmaktadır. Buradan hareketle Kur'ân'ın salt tarihin içinde olmakla beraber tarihi, tarih için anlatmadığını söyleyebiliriz. Kur'ân'ın tarihî olaylara yer verme keyfiyeti dinî tebliğin hedefine ulaşmasına dönüktür. Bu hedefin bir gereği olarak kıssa anlatımında tarihî şahsiyetlerin isimlerine, yer ve zaman unsurlarına genellikle yer verilmemiştir. Bundan ötürü kıssalar ayrı sûrelerde, benzer ya da farklı ifadelerle ve geçtiği sûrenin temel konusuyla ilgili yönleriyle anlatılmaktadır. Medenî sûrelerde sınırlı sayıda geçen kıssa anlatımına genellikle Mekkî sûrelelerde başvurulduğu görülmektedir. Mekkî dönemin ortalarında nâzil olan Hicr sûresi bunlardan biri olup sûrede yer alan kıssaların Hz. Peygamber'in sîretiyle ilişkilendirilerek ele alınması, bu yöndeki bir anlatımın hikmetini, amacını ve vermek istediği mesajları anlamak bakımından önem arz ettiği kanaatindeyiz.
Çalışmanın konusu olan Hicr sûresinde "Âdem (a.s)-İblis", "İbrâhim (a.s)", "Lût (a.s)", "Ashâbu'l-Eyke" ve "Ashâbu'l-Hicr" olmak üzere beş kıssanın Kur'ân bağlamında farklı fragmanlarla/kesitlerle sûrede yer aldığı görülmektedir. Bu kıssaların Kur'ân'ın kendi nüzûl bağlamında değerlendirilmesi ifade ettikleri asıl mananın tespitinde fayda sağlayacağı aşikârdır. Söz konusu kıssalar her ne kadar anlatılan peygamberlerin kendi tarihlerini anlatıyor olsa da anlatım tarzı vahyin kronolojisi esas alındığında Hz. Peygamber'in davetinin bir aşamasına denk gelecek şekilde gerçekleştiği görülecektir.
Öte yandan Kur'ân kıssalarında tekrarların bulunduğu herkesçe malumdur. Çalışmaya konu olan Hicr sûresinde de yer alan kıssaların muhtelif ifadelerle ve Hz. Peygamber'in sîretine temas eden farklı bir bağlamda işlendiği kanaatindeyiz. Bahse konu olan kıssaların Kur'ân'ın temel konularından tevhid, nübüvvet ve âhiret konularına dönük mesajlar verdiği açıktır. Bunu yaparken bazen tevhid-şirk konularına ilişkin verilen mesaj üzerinden geçmiş kavimlerin helâkiyle Mekkelilerin inkârı arasında bağ kurar ve onlara inkâr etmede ısrar etmeleri durumunda başlarına gelebilecek felaketler hakkında uyarılarda bulunur. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'i ve müminleri sabra teşvik, teskin ve teselli ederek onlara destek mesajları vermektedir.
Çalışmada Hicr sûresinde anlatılan kıssaların Hz. Peygamber'in sîretinin hangi aşamasına denk geldiği irdelenecektir. Buradan hareketle farklı bağlamlarda ve kesitlerle sunulan kıssaların o döneme şâhit olan ve daha sonra bu anlatımlar üzerinden döneme bakma fırsatı bulan insanlara verdiği mesajların tespit edilmesi hedeflenmektedir. Kanaatimizce bunun tespiti aynı zamanda kıssaların tekerrür keyfiyetini de billurlaştıracaktır.
Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân'ı Kerim, Kıssa, Hicr Sûresi,

---

[1] Bu çalışma Prof. Dr. Süleyman Mollaibrahimoğlu danışmanlığında 2018 yılında tamamladığımız "Kur'ân İlimleri Bağlamında Hicr Sûresi" adlı Yüksek Lisans Tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

READING "KASAS AL-QUR'AN" ACCOMPANIED BY SIYER: AN ANALYSIS IN THE SPECIAL OF THE HIJR SURAH

Abstract:
The Qur'an, which describes itself as a dominant book, bases everything it contains on a certain purpose and wisdom. The Qur'an, which is the book of call to tawhid, has used some styles and methods to realize this aim. The stories in the Qur'an are one of the means of realizing this purpose, conveying and consolidating the divine invitation. In this context, the stories fulfill an important function in terms of the subject, the method of presentation and the fictionalization of events with a certain pattern and embodying the message to be given.
The stories are of all the prophets in general and the Prophet in particular. It points to the image of the Prophet and an important aspect of his invitation to religion. In other words, it provides a broad perspective by giving the opportunity to get to know the experiences of the past prophets with the societies they were sent to, while at the same time, it is a form of discourse of the Qur'an. At this point, it reveals through live sections that a similar event happened in the past, is happening now, and can (could) continue to happen in the future in the context of the struggle between tawhid and polytheism. Thus, the stories performed an important function for Muslims to interpret the events they were in, to gain perspective, to change the conditions and to keep their determination to struggle alive. In this respect, while the tales present some sections from the life of a prophet, which he deals with, at the same time, the stories of Hz. It sheds light on a stage of the Prophet's life.
The Qur'an uses historical events as a means of effectively conveying the message it wants to give to its addressees. From this point of view, we can say that although the Qur'an is only in history, it does not tell history for history. The quality of the Qur'an to include historical events is directed towards achieving the goal of religious communiqué. As a requirement of this goal, the names of historical figures, place and time elements are generally not included in the storytelling. For this reason, the stories are told in different surahs, with similar or different expressions, and with their aspects related to the main subject of the surah. It is seen that the narration of a limited number of stories in the Madani surahs is generally used in the Meccan surahs. The Hijr Surah, which was revealed in the middle of the Meccan period, is one of them, and the stories in the Surah are about Hz. We believe that it is important to deal with the Prophet's image in relation to it, in terms of understanding the wisdom, purpose and messages it wants to give.
The Qur'an contains five stories, namely "Adam (a.s) and Iblis", "Ibrâhim (a.s)", "Lût (a.s)", "Ashâb al-Ayke" and "Ashâb al-Hijr" in the Hijr Surah, which is the subject of the study. In this context, it is seen that it takes place in the surah with different fragments/sections. It is obvious that evaluating these stories in the context of the Qur'an's own revelation will be beneficial in determining the actual meaning they express. Although the stories in question tell the stories of the prophets themselves, their narration style is based on the chronology of the revelation. It will be seen that the Prophet's call will be realized in a way that coincides with one stage.
On the other hand, it is well known that there are repetitions in the stories of the Qur'an. The stories in the Hijr Surah, which is the subject of the study, are explained in various expressions and Hz. We believe that it is processed in a different context that touches the image of the Prophet. It is clear that the aforementioned stories give messages about the basic subjects of the Qur'an, namely, oneness, prophecy and the hereafter. While doing this, he sometimes connects the destruction of the past tribes with the denial of the Meccans through the message given on the issues of tawhid and polytheism, and warns them about the disasters that may happen to them if they insist on denying it. Besides, Hz. He gives messages of support to the Prophet and believers by encouraging them to patience, comforting and consoling them.
In the study, the stories told in Surah Hijr are Hz. It will be examined which stage of the Prophet's life corresponds to. From this point of view, it is aimed to determine the messages that the stories presented in different contexts and sections give to the people who witnessed that period and then had the opportunity to look at the period through these narratives. In our opinion, the determination of this will also crystallize the repetition of the stories.
Keywords: Tafsir, The Qur'an, the stories, Hijr Surah,

GİRİŞ

Lügatte kıssa sözcüğü "bir kimsenin izini sürüp peşinden gitmek, bir kişiye bir kelâmı veya haberi beyan etmek ve açıklamak" gibi anlamlara gelmektedir.(el-Cevherî, 1987, c. III/1051-1052; İbn Manzûr, 1993, c. VII/73-75; ez-Zebîdî, c. XVIII/98-100) Terim olarak kıssa "Tarihî bir gerçekliği olan, unutulmuş veya unutulmaya yüz tutmuş hadiselerin, tarihe mal olmuş şahsiyetlerin ve geçmiş

toplumlara ilişkin haberlerinin Kur'ân'ın hidâyet rehberi oluşuna uygun olarak yeniden canlandırılması, tarihte gerçekleşme şekline uygun olarak ilâhî mesajın i'câz ve îcâzına münasip bir anlayışla beyan edilmesi" şeklinde tarif edilmektedir.(Mennâ'u'l-Kattân Halîl, 2000, 10; Şengül, 2002, 25/499)

Tevhid inancına davet kitabı olan Kur'ân-ı Kerim, bu maksadı gerçekleştirmek için farklı üslup ve yöntemler kullanmaktadır. Bu bağlamda Kur'ân'da yer alan kıssalar da Allah'a davetin bir yöntemi ve bu amaca ulaşmanın araçlarından biridir. Kur'ân'da yer alan kıssalar, konusu, sunuluş yöntemi, olayları belli bir sırayla kurgulaması ve akışı açısından değerlendirildiğinde ilâhî mesajın muhataba ulaştırılmasında önemli bir görevi yerine getirdiği ifade edilmektedir.(Kutub, 2015, 175)

Kur'ân kıssalarının temel mana ve maksatlarının tespit edilebilmesi nüzûl dönemindeki tarihî tecrübenin esrarının çözülmesine bağlıdır. Bu durumun sebebi ise Kur'ân'ın asıl mana ve maksadının ancak belli bir bağlam içerisinde anlaşılmasıdır.(Öztürk, 2016, 205) Bu ifadeden olarak Kur'ân'ın yaklaşık üçte ikisine denk gelen kıssa anlatımındaki gayenin ve bu keyfiyetin Hz. Peygamber'in sîretinin hangi aşamasına denk geldiğinin tespiti önem arz etmektedir. Nitekim kıssalar bir taraftan geçmiş peygamberlerin gönderildikleri toplumlarıyla yaşadıkları tecrübelere yakından bakma fırsatı sunarken aynı zamanda Hz. Peygamber'in dine davet aşamalarının önemli bir zaman dilimine de işaret etmektedir. Kur'ân bir söylem biçimi olan kıssaları, Hz. Peygamber'in risaletenin dününe, bugününe, geleceğine ve peygamberler tarihine ışık tutan bir ayna olarak değerlendirmek mümkündür.(el-Câbirî, 2013, 293)

Hicr sûresi bu başlık altında ele alındığında beş kıssanın sûrede farklı kesitlerle ve bağlamlarda yer aldığı görülmektedir. İlgili kıssaların Kur'ân'ın nüzûl süreci bağlamında değerlendirilmesi ifade ettikleri asıl mananın tespitinde fayda sağlayacağı aşikârdır. Söz konusu kıssalar her ne kadar anlatılan peygamberlerin kendi tarihlerini anlatıyor olsa da onların anlatım tarzı vahyin kronolojisi esas alındığında Hz. Peygamber'in davetinin bir aşamasına denk gelecek şekilde gerçekleştiği görülecektir. (el-Câbirî, 2013, 294; Öztürk, 2016, 233)

İLK İNSAN (ÂDEM A.S) VE İBLİS KISSASI

Farklı yaratılış aşamalarını tamamlayarak insan hüviyeti kazanan ilk insan (Âdem) kendisini yaratılışını üstün gören ezeli ve ebedi düşmanı İblis'le olan mücadelenin içinde bulur. Bu bağlamda Kur'ân'da farklı sûrelerde yer verilen Hz. Âdem genellikle yaratılışı, yasağı delmesi, tövbe etmesi ve şeytanın ona karşı düşmanlığı çerçevesinde işlenmektedir.

Bahse konu olan Hicr sûresinde yer alan Âdem-İblis kıssasının İsrâ sûresiyle benzer bir bağlamda anlatıldığı görülmektedir. Nüzûl sıralamasında 54. sırada yer alan Hicr sûresi genel kabule göre Mekkî dönemin ortalarında nâzil olmuştur.(et-Taberî, 2000, c. XIV/14; ez-Zemahşerî, 1987, c. III/396; el-Cevzî, 2001, c. IV/379; İbn Âşûr, 1984, c. XIV/5) Bu dönem Kureyşlilerin Hz. Peygamber'i mecnûn olmakla itham ettikleri, peygamberliğinin ispatı için ondan türlü isteklerde bulundukları bir döneme denk gelmektedir. Bu isteklerin bir uzantısı olarak ondan melekleri getirmesini(Hayreddin Karaman vd., 2012, Hicr 15/7) talep ederek adeta ona meydan okudukları sûrenin hemen başında yer almaktadır. Kur'ân'ın bu isteğe cevabı ise Mekkeli müşriklerin isyankâr tutumunun daha önceki peygamberleri yalanlayan kavimlerin tutumlarıyla benzer olduğu ve Kureyş'in de onların izini takip ettiği şeklinde tezahür etmiştir. Nitekim Hicr sûresinde yer alan *"Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar, yine de "Herhalde gözlerimiz perdelendi, hatta bize büyü yapılmış olmalı!" derler."*(Hicr 15/14-15) mealindeki âyetler Kureyş'in inkâr etme hususundaki ısrarını gözler önüne sermektedir.

Hicr sûrenin genel bağlamı sanki Mekkeli müşriklerin isyan etme hususundaki ısrarları ile Âdem-İblis kıssasında yer alan İblis'in Âdem'e secde etmeme ısrarı arasında bir bağ olduğu izlenimi vermektedir. Nitekim bu kıssanın ardından gelen geçmiş peygamberlere ait kıssaların yer alması ve onların hazin sonunu haber vermesi Hz. Peygamber'i ve Müslümanları teselli etme ve onlara moral verme anlamının yanında Mekkeli müşriklere de gözdağı anlamı içermektedir.(Derveze, 1963, c. IV/48) Hicr sûresinde aktarılan kıssalardan sonra hitap Hz. Peygamber'e çevrilerek görevine odaklanması gerektiği dile getirilmektedir. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'e müşriklerin isyankâr tavırlarına rağmen onlara aldırmaması, onlar için üzülmemesi, kararlılığını sürdürmesi tavsiye edilmektedir. Bu tavsiye tam bir sebat içinde emrolunduğu daveti haykırmasını(Hicr 15/94) emreden Kur'ân'ın beyân üslûbunun en tesirli ve en beliğ âyetlerinden biriyle adeta taçlandırılmıştır.

İBRÂHİM (A.S) KISSASI

Kur'ân'da en çok bahsi geçen kıssalardan birisi olan İbrâhim (a.s) kıssası genellikle peygamber olarak ve aile reisi olarak (baba) İbrâhim olmak üzere iki yönlü bir anlatımla serdedilmektedir.(Hocaoğlu, 2014, 37)

Vahyin kronolojisi esas alındığında Hûd sûresinden sonra nâzil olduğu kabul edilen Hicr sûresinde, İbrâhim kıssasının Hûd suresine benzer bir muhtevayla ele alındığı görülmektedir. Buna göre kıssaya

Hz. İbrâhim'e bilgili bir çocuk(Hicr 15/53) müjdesiyle başlamaktadır. Kıssa kendi bağlamında değerlendirildiğinde Hz. İbrâhim'in şahsında bir yönüyle ilâhî rahmet müjdesi verirken bir yönüyle de ilâhi vahye kulak vermeyenlere azap uyarısı taşımaktadır.(İbn Âşûr, 1984, c. XIV/56) İbrâhim (a.s) kıssası burada inananlara tebşir, inanmayanlara ise tahzir işlevi gördüğü gibi aynı zamanda bu uyarıyı somut bir olayla müşahhas hale getiren gerçek bir örnek sunarak Kur'ân kıssalarının temel amaçlarından birini yerine getirmiştir.(Kutub, 2015, 187; İbn Âşûr, 1984, c. XIV/57; Hayreddin Karaman vd., 2012, c. III/357)

Fahreddin er-Râzi'nin (ö. 606/1210), İbrâhim (a.s) kıssasının Hicr sûresi bağlamında yer almasıyla ilgili şu tespitleri dikkat çekicidir: Allah Teâlâ genellikle Kur'ân'da nübüvvetten bahsettikten sonra tevhide ilişkin delilleri serdeder. Ardından âhirette insanların saîd (cennetlikler) ve şakî (cehennemlik) olarak sınıflandırılmasından bahseder ve bunun peşine tarihsel gerçekliği olan bir peygamber kıssası yerleştirerek olayı somutlaştırır. Bütün bu kıssaların anlatılması insanları peygamberlerin anlattıklarına kulak verip itaate teşvik etmek ve peygamberlere isyandan sakındırmak amacına yöneliktir. Bahsi geçen bu amacı gerçekleştirmek üzere Hicr sûresinde ilkin İbrâhim (a.s) kıssası anlatılmıştır.(er-Râzî, 1999, c. XIX/199-200)

Mevdûdî (ö. 1979), İbrâhim (a.s) kıssasının buradaki varlığına yüzeysel olarak bakan birisinin onun aile hayatına dair verdiği bilgiyi gereksiz görebileceğini dile getirmiştir. Ancak kıssayı Arapların Hz. İbrâhim'e yakınlıklarıyla irtibatlandırarak değerlendiren Mevdûdî, onların zihinlerinde var olan ataları İbrâhim'in onlara şefaatçi olacağı ve Allah'tan gelen azabı savabilir düşüncesinin temelsiz ve faydasız olduğuna dair mesaj içerdiği kanaatindedir.(el-Mevdûdî, c. II/413 (Not: 84))

Bahsi geçen kıssayı Hz. Peygamber'in sîretiyle ilişkilendirerek ele alan müfessirler, İbrâhim kıssasıyla geçmiş peygamberlerin ümmetlerinin başına gelen azap üzerinden Kureyş'e "ibret alın!" mesajı verildiği kanaatindedir.(el-Mâturîdî, 2005, c. VI/447; en-Nesefî, 1998, c. II/192; ez-Zemahşerî, 1987, c. III/408; İbn Âşûr, 1984, c. XIV/57; el-Mevdûdî, c. II/575 (Not: 30))

LÛT (A.S) KISSASI

Konumuz olan Hicr sûresinde de geçen Lût (a.s) kıssasının, bazı üslûp farklılıkları hariç Hûd ve A'raf sûrelerindeki anlatıma benzer bir şekilde yer aldığını ifade etmek mümkündür. Bahsi geçen kıssanın Hicr sûresindeki bağlamını İzzet Derveze (ö. 1984), Lût kavminin helak edilmesini peygamberlere olan güvenin, müşriklere gücün, evlâdın ve malın faydasızlığını tekrar tekrar hatırlatma ve "ibret alın!" uyarısının tekerrür etmesi şeklinde anlamaktadır.(Derveze, 1963, c. II/252, 502) Seyyid Kutub'a (ö. 1966) göre birçok sûrede yer verilen Lût (a.s) kıssasında temel hedef, risâlet halkalarını aktarmak olduğundan kısa kısa kesitler halinde sunulmaktadır. Ayrıca Kutub'un ilgili kıssanın Hicr sûresindeki bağlamını dikkate alarak ilâhî azabın şiddetini ifade eden âyetten sonra gelmesi bir bakıma bu haberi tasdik etme işlevi de gördüğü yönündeki değerlendirmeleri de dikkat çekicidir.(Kutub, 2015, 207-208)

Lût (a.s) kıssanın gerek diğer sûrelerde gerekse Hicr sûresindeki bağlamı kanaatimizce iki yönlü bir bir okumaya imkân tanımaktadır. Kıssa bir taraftan Mekkeli müşrikleri Lût kavminin feci sonuyla ikaz ederken diğer taraftan Yahudilerin dini litâratüründe yer alan Lût peygamberle ilgili mesnetsiz ve yakışıksız iddiaları da bir bakıma çürütmektedir. Öte yandan bahsi geçen kıssada dikkat çeken hususlardan biri de Mekkî sûrelerdeki ahlâkî olmayan davranışları kınama amacını gerçekleştirmesidir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere diğer kıssalardan farklı olarak bu kıssada lûtîlik olarak adlandırılan gayrı ahlâkî ve cinsî bir sapkınlık olan livâta meselesine temas edilmiş ve bunun son derece çirkin bir fiil olduğu vurgulanmıştır. Zikri geçen kıssa, ilk bakışta diğer helak kıssaları gibi inzâr ve kınama amacı taşısa da muhteva olarak farklı bir konuya değinmiş ve livâta fiilinin Kureyşli müşriklerle ilgili bir ahlak sorununa işaret ettiği tespitinde de bulunmayı mümkün hale getirmiştir. (Öztürk, 2016, 270, 272-273) Kureyş'in Hz. Peygamber'i yalanlama, inkâr ve alaycı tavırlarını Lût kavminin isyankâr ve ahlaksız tavrının devamı olarak değerlendiren Câbirî, bahsi geçen kıssada Kureyş ve Lût kavmi arasında davranış benzerliği olduğu düşüncesindedir.(el-Câbiri, 2014, c. II/35)

Mevdûdî, Lût (a.s) kıssasının İbrâhim (a.s) kıssasıyla birlikte yer almasını İbrâhim'e (a.s) verilen müjdeyle helak haberinin aynı zamana denk gelmesiyle ilişkilendirerek okumaya tabi tutmaktadır. Ona göre bolluk ve refah içinde yaşayan ve peygamberlerinin uyarılarına kulak asmayan azgın kavmin helak edilmesi, tüm zamanların inkârcılarına ders vermektedir.(el-Mevdûdî, c. II/413 (Not: 84)) Kanaatimizce Mevdûdî hem nüzûl dönemindeki bağlamını hem de ilâhî mesajdaki evrenselliği ön plana çıkararak konuya geniş bir perspektiften yaklaşmıştır. Nitekim tevhid-şirk bağlamında ön planda olan kahramanlar, yer ve zaman unsurları değişse de mücadelenin temel dinamikleri hep aynı olagelmiştir.

ASHÂBU'L-EYKE KISSASI

Eyke (أَيْكَة) sözcüğü genel kanaate göre "içinde birçok ağaç çeşidini barındıran sık ağaçlı büyük orman" anlamına gelmektedir.(el-Ferâhidî, c. V/432; el-Cevherî, 1987, c. IV/1573; İbn Manzûr, 1993,

c. X/394) "Eyke Halkı" olarak ifade edilen kavim kaynaklarda Filistin ve Mısır arasında bir bölgeyi karşılayan Medyen olarak geçmektedir. Nitekim bu bölge Hz. Şuayb'ın peygamber olarak gönderildiği ve "sık ağaçları ve gür ormanlarıyla" bilinen bir yerdir.(et-Taberî, 2000, c. XIV/101; ez-Zemahşerî, 1987, c. III/414; er-Râzî, 1999, c. XIX/208; İbn Âşûr, 1984, c. XIV/71)

Hicr sûresinin bi'setin dördüncü ya da beşinci senesinde nâzil olduğu kabul edilmektedir.(İbn Âşûr, 1984, c. XIV/6; el-Câbiri, 2014, c. II/32) Bu yıllar Mekkeli müşriklerin zayıf Müslümanlara baskının ve şiddetin dozunu arttırdığı bir zaman dilimine denk gelmektedir. Bahse konu olan Hicr sûresinde, "Ashabu'l-Eyke" terkibiyle yer alan bu kıssa, kendisinden önceki kıssalar dizisinin halkalarından biri olup, Eyke halkının "mübin"("Biz onlardan intikamımızı aldık. Onlar bilinen bir yol üzerindedir." Hicr 15/79) bir yol üzerinde oldukları ifadesi dikkat çekmektedir. Bu ifade, Kureyş kafilelerinin yolculuklarında takip ettikleri güzergâha işaret etmektedir.(et-Taberî, 2000, c. XIV/102) Bu nedenle "Eyke Halkı" Kureyş tarafından gayet iyi bilinmekteydi. Kendilerinden önce yaşayan Lût kavmiyle aynı güzergâhta yer alan ve onlarla aynı hazin sonu yaşayan Eyke halkı üzerinden Kureyş'e aşırı gidip zulmeden ve Allah'ın intikamını hak eden kimselerin durumu hatırlatılarak ibret alın mesajı verilmektedir.(el-Kurtubî, 1964, c. XII/237; Bursevî, c. IV/4781; Derveze, 1963, c. III/25) Nitekim Arapların ticaret kervanları için takip ettikleri bu güzergâh helak edilen kavimlerin arkeolojik kalıntıları üzerindeydi. Bu durum helâk edilen kavimlere ilişkin bilgilerin Arapların kültürel hafızasında yer aldığını doğrular mahiyettedir. Öte yandan Hz. Şuayb'ın kavmiyle mücadelesi ile Hz. Peygamber'in kavmi ile yaşadığı tarihî tecrübe arasında ciddi benzerlikler de dikkat çekmektedir. Hz. Şuayb'ın peygamber olarak gönderildiği Medyen halkı onu zayıf görmekle beraber kavminin nüfuzundan çekindikleri için öldürmediklerini ifade etmeleri bir bakıma Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'in kabilesinden çekinmesine benzemektedir. Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'i davasından vazgeçirmek içi defalarca Ebû Tâlib'e gidip müracaat etmeleri bu durumu destekler niteliktedir.(Ebu'l-Hasan b. Abdilhay Fahruddîn en-Nedvî, 2004, 185-186) Rivâyete göre Kureyş'in ileri gelenlerinden biri olan Velid b. Muğire, hac mevsimi gelince kendisi gibi nüfuzlu bir grup arkadaşını topladı. Onlara Arap heyetlerinin Mekke'ye geleceğini ve mutlaka Muhammed hakkında soru soracaklarını, kendilerinin bu sorulara nasıl cevap vereceklerini sordu. Bunun üzerine "o bir kâhindir.", "o bir mecnundur deriz.", "o bir şâirdir." ve "o bir sihirbazdır." şeklinde birbirinden farklı cevaplar geldi. Velid b. Muğire onların her bir nitelemesini: "Allah'â yemin olsun ki! onun sözünde bir tatlılık vardır. Bunlardan hangisini söylerseniz söyleyin söylediğiniz şeyin batıl olduğu anlaşılır. Yine de bu sözlerden en uygun olanı "o bir büyücüdür." demenizdir.(İbn Kesîr, 1998, c. IV/550) Bu rivâyet de göstermektedir ki Şuayb peygamber ile Hz. Peygamber'in aldıkları vahyi tebliğ etmelerine engel olunması açısından benzer baskılara maruz kalmışlardır. Bu cümleden olarak Hicr sûresinde yer alan bu kıssanın Hz. Peygamber'in sîretinin bir aşamasına denk gelecek şekilde işlendiğini söyleyebiliriz. (Bu yönde bir değerlendirme için bkz. Yazıcı, 2017, 299-308)

Mezkûr kıssada geçen "zulüm" sözcüğü dikkat çekmektedir. Bu sözcük müfessirler tarafından "Ashabu'l-Eyke" terkibiyle ilişkilendirilerek genellikle Allah'ın gönderdiği peygamberi inkâr etmeleri, yol kesmeleri, ölçü ve tartıda eksiltme yapmaları olarak izah edilmektedir.(et-Taberî, 2000, c. XIV/91; el-Mâverdî, c. III/168; el-Beğavî, 1997, c. IV/338; İbn Kesîr, 1998, c. IV/554; İbn Âşûr, 1984, c. XIV/71) Bu izahlardan hareketle bahse konu olan kıssada gayrı ahlâki davranışlarda bulunan Kureyşli müşriklere kınama ve onlara ticâret ahlâkı dersi verme amacı taşıdığını ifade etmek mümkündür.(Öztürk, 2016, 275) Nitekim kıssanın, Lût kavminin hemen akabinde atıf harfiyle Lût kavminin helâkını konu alan kıssaya atfedilmesi, ortak bir mesaj ve öğüt taşıdığına işaret olarak değerlendirmeye de imkân tanımaktadır.

ASHÂBU'L-HİCR KISSASI

Lügatte ح-ج-ر (h-c-r) kök harflerinden meydana gelen hicr/حجـــر sözcüğü "akıl, haram, yasak, menetmek, engel, saygınlık, kurtulmak ve himaye etmek" gibi farklı anlamlarda geçmektedir.(el-Ferâhidî, c. III/73-75; el-Cevherî, 1987, c. II/322-324; Râgıb el-İsfehânî, 1961; İbn Manzûr, 1993, c. IV/164-171) Hicr/حِجْـــرٌ sözcüğü Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli sözlük anlamları(Fecr 89/5; Furkan 25/53; En'am 6/138) yanında sadece bir yerde Hz. Sâlih'in peygamber olarak gönderildiği Semûd kavminin yaşadığı yeri karşılamak üzere kullanılmakta ve bölgenin sakinleri "Ashâbu'l-Hicr" (أَصْـــحَابُ الْحِجْـــرِ) (Hicr 15/80) terkibiyle zikredilmektedir. İbn Âşur, sûreye isim olan "Hicr" sözcüğü üzerinden bir okuma yaptığı görülmektedir. Buradan hareketle o, İslam'a daveti ısrarla reddeden Mekkeli müşriklere uyarı, hevâ ve heveslerine uyup hidâyetten yüz çevirmeleri, iman etmemeleri sonucu karşılaşacakları ceza ve Hz. Peygamber'i teselli etme amacı bulunduğu kanaatindedir.(İbn Âşûr, 1984, c. XIV/7)

Hicr sûresine isim olan bu kıssa, Hz. Peygamber'den vârid olan hadisler dikkate alınarak değerlendirildiğinde Semûd kavminin helâkı üzerinden müminlere bir öğüt ve ibret mesajı taşıdığı ifade edilmiştir. Kaynaklarda Hz. Peygamber'in Tebük Gazvesi zamanında Hicr bölgesinden geçerken

ashabına bu yöreden su içmemeleri konusunda ikaz ettiği bilgisi yer almaktadır. Rivâyete göre bazı sahabiler "Doğrusu bu kuyunun suyundan alıp hamur yoğurduk, kaplarımızı doldurduk." dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara "Hamurları atın, kaplarınızı da boşaltın!" demiştir. Ayrıca Allah Resûlü "Kendilerine zulmeden bu halkın harabelerine ancak ağlayarak ve onların başına gelenlerin sizin başınıza gelmesinden korkarak girin!" dediği ve bu bölgede konaklamadan hızlıca geçip gittiği aktarılmaktadır.(et-Taberî, 2000, c. XIV/104; ez-Zemahşerî, 1987, c. III/414) Rivâyetlerden de anlaşıldığı kadarıyla bahsi geçen kıssanın bağlamını Arap kâfilelere gelip geçerken uğradıkları bu yerin Allah'ın âyetlerini ve peygamberlerini yalanlayanların nasıl bir azapla helâk edildiklerini hatırlatma amacına hamletmek imkân dahilindedir.

İbn Âşûr, "Ashâbu'l-Hicr", "Lût kavmi" ve "Ashâbu'l-Eyke" kıssalarının aynı bağlamda yer almasının sebebini "sayha, racfe ve sâikâ" olarak isimlendirilen azap türlerinin her üç kavme benzer bir şekilde isabet etmesiyle açıklamıştır.(İbn Âşûr, 1984, c. XIV/72)

Bahsi geçen kıssayı kendinden önceki kıssalarla birlikte ele alan ve genel olarak kıssaları Hz. Peygamber'in davetinin araçlarından ve sîretinin yol işaretleri olarak kabul eden Câbirî, burada Kureyş'in isyankâr tavrına bir gönderme olduğu düşüncesindedir.(el-Câbiri, 2014, c. II/37) Öte yandan bu kıssa Hz. Peygamber'i ve müminleri teselli etmekte ve morallerini yükselterek peygamberlerini inkâr edenlerin hazin sonlarını aktararak müminlerin de en nihâyetinde zafer kazanacağını haber vermektedir.(el-Câbirî, 2013, 303)

SONUÇ

Mekkî dönemin ortalarına denk düşen bir zaman diliminde nâzil olan Hicr sûresinde beş kıssanın yer aldığı görülmektedir. Bahsi geçen beş kıssanın da Arapların kültürel hafızalarında bulunduğunu ifade etmek mümkündür. Bütün Kur'ân kıssalarında olduğu gibi bu beş kıssada da öne çıkan ana tema tevhid-şirk mücadelesidir. Kanaatimizce bu durum kıssaların sîretle uyumlu olduklarına işaret etmektedir. Nitekim bahsi geçen beş kıssanın da Hz. Peygamber'in sîretinin bir aşamasına denk gelecek bir bağlamda yer alması bunu destekler mahiyettedir. Kıssaların farklı ifade ve bağlamlarda tekerrürünün salt tarihi bilgi verme amaçlı olmadığını aksine dinî ve ahlâkî öğütler verme gayesinin ön planda olduğunu ifade etmek mümkündür. Tevhid, nübüvvet ve âhiret olmak üzere İslâm dininin ana umdelerinin anlatıldığı âyetlerin hemen akabinde bir kıssanın anlatılması mesajı müşahhas hale getirmeye işaret etmektedir. Vahyin nüzul bağlamı dikkate alındığında ele aldığımız kıssalarda bir yandan Mekkeli müşriklere azap tehdidinde bulunulurken diğer yandan Hz. Peygamber'i ve ilk Müslümanları sabra teşvik, teselli ve teskin ederek onlara moral vermektedir. Kıssalar bu yönleriyle ilâhî davete kulaklarını tıkayanların hazin sonlarını haber veren ve ders almak isteyenler için bir ibret vesikası niteliğindedir.

Kısaca Kur'ân'ın anlattığı söz konusu kıssalar tevhid-şirk ekseninde geçmiş toplumların peygamberleriyle yaşadıkları tecrübeye ışık tutarken olayın bir benzerinin geçmişte yaşandığını, şu anda yaşanmakta olduğunu ve tevhid-şirk mücadelesi bağlamında gelecekte de yaşanmaya devam ede(bil)eceğini canlı kesitler üzerinden gözler önüne sermektedir. Kanaatimizce kıssalara bu nokta-i nazardan bakıldığında Müslümanlara içinde bulundukları olayları yorumlama, perspektif kazandırma, şartları değiştirme ve mücadele azimlerini canlı tutmada önemli bir görevi ifa edeceği muhakkaktır.

KAYNAKÇA

Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesûd el-. *Meâlimu't-Tenzîl*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. XVIII Cilt. Riyad: Daru Tayyibe, 1997.

Bursevî, İsmâil Hakkı. *Rûhu'l-Beyân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Câbiri, Muhammed Âbid el-. *Fehmü'l-Kur'ân*. çev. Muhammed Coşkun. III Cilt. İstanbul: Mana Yayınları, 2014.

Câbirî, Muhammed Âbid el-. *Kur'an'a Giriş*. çev. Muhammed Coşkun. İstanbul: İlimyurdu Yayınları, 2013.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-. *Tâcul-Luğa ve Sıhâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi Li'l-Melâyîn, 1987.

Cevzî, Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-. *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*. thk. Abdürrezzâk el-Mehdî. IV Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2001.

Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîru'l-Hâdîs*. 10 Cilt. Kahire: Dâru-İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1963.

Ebu'l-Hasan b. Abdilhay Fahruddîn en-Nedvî. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. Dımaşk: Dâr-u İbn Kesîr, 2004.

Ferâhidî, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. el-. *Kitâbu'l-Ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî - İbrahim es-Sâmerrâî. VIII Cilt. Kahire: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, ts.

Hayreddin Karaman vd. *Kur'an Yolu*. V Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.

Hocaoğlu, Mustafa. *Kur'an'da Peygamber Kıssaları*. Konya: Hüner Yayınları, 2014.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tunus: Dâru't-Tûnisiyye, 1984.
İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail. *Tefsîru Kur'âni'l- 'Azîm*. thk. Muhammed Huseyn Şemsuddîn. VIII Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. XV Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1993.
Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-. *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrâhîm el-Atfîş. XX Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.
Kutub, Seyyid. *Kur'ân'da Edebî Tasvir*. çev. Ömer Aydın - Ertuğrul Özalp. İstanbul: İşaret Yayınları, 2015.
Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd el-. *Tefsîru'l-Mâtüridî: Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*. thk. Mecdî Bâslûm. X Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
Mâverdî, Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-. *en-Nüket ve'l-Uyûn*. thk. Seyyid Abdulmeksûr b. Abdirrahîm. VI Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
Mennâ'u'l-Kattân Halîl. *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 2000.
Mevdûdî, Ebu'l Â'la el-. *Tefhîmu'l-Kur'ân*. çev. Muhammed Han Kayanî. VII Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, ts.
Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd en-. *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâikü't-Te'vîl*. thk. Yusuf Ali Bedîvî. III Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
Öztürk, Mustafa. *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016.
Râgıb el-İsfehânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Mufaddal. *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1961.
Râzî, Fahruddîn Muhammed b. Ömer er-. *Mefâtîhu'l-Ğayb*. XXXII Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1999.
Şengül, İdris. "Kıssa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 25. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-. *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. XXIV Cilt. Beyrut: Müessesetü'e-Risâle, 2000.
Yazıcı, Elif. "Kur'an Kıssaları-Siyer Uyumu: (Semud Kavmi Örneği)". İstanbul, 2017.
Zebîdî, Muhammed bin Abdürrezzâk el-Hüseynî Ebü'l-Feyz el-Murteza ez-. *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. XL Cilt. Dâru'l-Hidâye, ts.
Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *el-Keşşâf an Hakâ'iki Ğavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*. IV Cilt. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-'Arab, 1987.

COVİD-19'UN DİNÎ ETKİLERİ: DİN-BİLİM ÇATIŞMASI

Doç. Dr. Recep ÖNAL
Giresun Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kelam Anabilim Dalı, Giresun, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-2571-9949

ÖZET
Günümüz insanı, 2019'un Aralık ayından itibaren dünyanın gündeminde kalan ve tarihin en büyük salgınlarından birisi olan Covid-19 ile yüz yüze kalmış durumdadır. Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi sadece ticaret, ekonomi, eğitim, sağlık, siyaset ve sosyo-kültürel hayatta değil aynı zamanda dinî yaşamda ve dinî kurumlarda da etkilerini göstermiş durumdadır. Nitekim gerek kendi gözlemlerimizle gerekse basın ve medya vasıtasıyla dünyanın değişik bölgelerinde yaşayan Yahudi, Hıristiyan, Müslüman, Budist ve Hindu vb. çeşitli dinlere mensup olanların bu süreçten etkilendiklerine şahit olmaktayız. Dinlerin ve dindar kesimin bu süreçten nasıl etkilendiği konusuyla ilgili dikkat çeken en önemli hususlardan biri ise insanların dine olan yaklaşımları olmuştur. Çünkü salgının insanların inanç dünyalarına olumlu ya da olumsuz bir takım yansımaları ve etkileri olmuştur. Bu bakımdan bu süreci, insanların Tanrı ile olan ilişkisini ve dine olan bakışlarını göstermesi açısından dinî inanç testi mahiyetinde de okumamız mümkündür. Zira felaketlerin yaşandığı bu tür zamanlarda insanlar, inanç bakımından daha kesin ve keskin bir noktaya kayabilmektedirler. Bu durum uzak ve yakın tarihte gerçekleşen felaketler karşısında yaşanmış tecrübelerden anlaşılmaktadır. Zira insanoğlu, eskiden olduğu gibi günümüzde de virüs gibi salgın hastalıklar ve buna benzer felaketler gibi insan hayatını olumsuz etkileyen olayların sebebini bulmaya ve hikmetini anlamaya çalışmaktadır. Çünkü yaşanan bu tür felaketler yüzünden psikolojik açıdan kendisini çaresiz ve aciz hisseden insan, tabiatının bir gereği olarak biran önce normal hayatına dönmek ister ve bunun için kendine göre bir çözüm ve çıkış yolu aramaktadır. Bu süreçte insanların bir kısmı çözümü dinî değerlerde aramayı tercih ederken, diğer bir kısmı dini reddederek farklı yollarda aramayı tercih edebilmektedir. Öte yandan salgın süreci Müslümanlar başta olmak üzere Yahudi ve Hıristiyan gibi farklı inanç mensuplarını yakından ilgilendiren dinî ve felsefî tartışmaların yapılmasına da neden olmuştur. Dinlere yönelik en önemli tartışma konularının başında ise "din-bilim çatışması"nın geldiğini söylemek mümkündür. Din bilim etrafında yürütülen bu kadim tartışma pandemi sürecinde genelde din-bilim, özelde ise İslam-bilim ilişkisi etrafında yürütülmüştür. Nitekim bugün yaşanan sürecin de etkisiyle virüs salgınının yorumlanmasında ve salgına karşı yürütülecek mücadelede bağlamında din ve bilim arasında çatışmayı ön plana çıkaran, dinî referansları reddedip, bilimi doğrunun mutlak belirleyicisi kabul eden yorumların yapıldığına şahit olmaktayız. Son zamanlarda yaşanan ilimdeki gelişmeler de uzun zamandır tartışıla gelen din-bilim çatışmasının "bilim dinin yerini alacak, yeni din bilim olacak" şeklindeki söylemlerle tekrar gündeme gelmesinde etkili olmuştur. Hatta "ilimdeki gelişmeler sayesinde hastalıkların sona ereceği ve insanın ölümsüzlüğü yakalayarak Tanrı haline geleceği" şeklinde bazı teoriler de ileri sürülmüştür. Halbuki din ile bilim gerek kaynakları, gerek doğrulanma biçimleri, gerekse amaç ve işlevleri bakımından birbirlerinden farklıdırlar. Din yapısı itibariyle bilimin alanına girmeyen Allah, insan ve tabiat arasındaki ilişkileri düzenlemenin yanı sıra aklın yetersiz kaldığı metafizik âlemi de açıklayan Allah'ın vaz ettiği bir kanundur. İşte bu bağlamda Covid-19 ile birlikte tekrar gündeme gelen din-bilim tartışması çerçevesinde araştırmamızın ana konusunu din ile bilimin birbiriyle olumlu ya da olumsuz ilişki içerisinde olup olmadığı meselesi oluşturmaktadır. Buna ilaveten tebliğde özellikle konuyla ilgili olarak İslam-bilim ilişkisine dair yanlış/hatalı değerlendirmelere ve yorumlara da işaret edilerek, bunların genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır.
Anahtar Kelimeler: Din, İslam, Bilim, Pandemi, Salgın, Covid-19

RELIGIOUS EFFECTS OF COVID-19: RELIGION-SCIENCE CONFLICT

ABSTRACT
Today's people are face to face with Covid-19, one of the biggest epidemics in history, which has been on the agenda of the world since December 2019. The Covid-19 pandemic, which has affected the whole world, has shown its effects not only in trade, economy, education, health, politics and socio-cultural life, but also in religious life and religious institutions. As a matter of fact, Jews, Christians, Muslims, Buddhists, Hindus, etc. living in different parts of the world, both through our own observations and through the press and media. We witness that members of various religions are affected by this process. One of the most striking issues about how religions and religious people are

affected by this process has been people's approaches to religion. Because the epidemic has had some positive or negative reflections and effects on people's belief worlds. In this respect, it is possible to read this process as a test of religious belief in terms of showing people's relationship with God and their view of religion. Because in such times when disasters occur, people can move to a more precise and sharp point in terms of belief. This situation can be understood from the experiences lived in the face of disasters that took place in the distant and recent history. Because, as in the past, human beings are trying to find the reason and understand the wisdom of events that negatively affect human life, such as epidemics such as viruses and similar disasters. Because people, who feel psychologically helpless and helpless due to such disasters, want to return to their normal life as soon as possible as a requirement of their nature and seek a solution and way out for this. In this process, while some of the people prefer to look for the solution in religious values, others may prefer to reject religion and seek it in different ways. On the other hand, the epidemic process has also led to religious and philosophical discussions that are closely related to members of different faiths such as Jews and Christians, especially Muslims. It is possible to say that "religion-science conflict" is one of the most important discussion topics regarding religions. This ancient discussion, which was carried out around the science of religion, was carried out around the relationship between religion and science in general and Islam-science in particular. As a matter of fact, with the effect of the process experienced today, we are witnessing that interpretations of the virus epidemic and the struggle to be carried out against the epidemic are made that emphasize the conflict between religion and science, reject religious references and accept science as the absolute determinant of truth. Recent developments in science have also been effective in bringing the religion-science conflict, which has been discussed for a long time, to the agenda again with discourses such as "science will replace religion, the new religion will be science". In fact, some theories have been put forward such that "thanks to the developments in science, diseases will come to an end and man will attain immortality and become God". However, religion and science differ from each other in terms of their sources, the way they are verified, and their purpose and functions. God, which is not within the scope of science due to its religious structure, is a law imposed by God, which not only regulates the relations between man and nature, but also explains the metaphysical realm where reason is inadequate. In this context, within the framework of the religion-science debate, which has come to the fore again with Covid-19, the main subject of our research is whether religion and science are in a positive or negative relationship with each other. In addition to this, in the communiqué, a general evaluation will be made by pointing out the wrong/ erroneous evaluations and comments on the relationship between Islam and science, especially on the subject.

Keywords: Religion, Islam, Science, Pandemic, Epidemic, Covid-19

Giriş

İnsanoğlu, 2019'un Aralık ayının son günlerinden beri dünyanın gündeminde olan ve daha önce hiç karşılaşmadığı tarihin en büyük salgınlarından birisiyle (Covid-19) yüz yüze kalmış durumdadır. Bu nedenle Covid-19, dünya üzerinde bir daha her şeyin eskisi olmayacağı bir süreci başlattığı söylenebilir. Çünkü bu süreç insanlığın bireysel ve toplumsal tüm yaşam alanını büyük ölçüde olumsuz etkilemiş durumdadır. Bir diğer ifadeyle tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi ticaret, ekonomi, eğitim, sağlık, siyaset ve sosyo-kültürel hayatın yanı sıra dinî yaşamda ve dinî kurumlarda da etkilerini göstermiş durumdadır. Nitekim gerek kendi gözlemlerimizle gerekse basın ve medya vasıtasıyla dünyanın değişik bölgelerinde yaşayan Yahudi, Hıristiyan, Müslüman, Budist ve Hindu vb. çeşitli dinlere mensup olanların bu süreçten etkilendiklerine şahit olmaktayız.

Dinlerin ve dindar kesimin bu süreçten nasıl etkilendiği konusuyla ilgili dikkat çeken en önemli hususların başında insanların dine olan yaklaşımları gelmektedir. Çünkü virüs salgınının, insanların inanç dünyalarına olumlu ya da olumsuz bir takım yansımaları ve etkileri olmuştur. Bu bakımdan bu süreci, insanların Tanrı ile olan ilişkisini ve dine olan bakışlarını göstermesi açısından dinî inanç testi mahiyetinde de okumamız gerekir. Zira felaketlerin yaşandığı bu tür zamanlarda insanlar, inanç bakımından daha kesin ve keskin bir noktaya kayabilmektedirler. Çünkü insanoğlu, eskiden olduğu gibi günümüzde de virüs gibi salgın hastalıklar ve buna benzer felaketler gibi insan hayatını olumsuz etkileyen olayların sebebini bulmaya ve hikmetini anlamaya çalışmaktadır. Zira yaşanan bu tür felaketler yüzünden psikolojik açıdan kendisini çaresiz ve aciz hisseden insan, tabiatının bir gereği olarak biran önce normal hayatına dönmek ister ve bunun için kendine göre bir çözüm ve çıkış yolu arar. Bu süreçte insanların bir kısmı çözümü dinî değerlerde aramayı tercih ederken, diğer bir kısmı daha dini reddederek farklı yollarda aramayı tercih edebilirler. Günümüzde de benzer durum söz konusudur. Nitekim bugün yaşanan sürecin de etkisiyle din ve bilim arasında rekabeti öne çıkaran söylemler ve konuşmaların yapıldığına şahit olmaktayız. Kimileri sadece dine sığınarak bilimin

verilerini dikkate almazken, bir kısmı da dinî referansları reddetme eğilimine girmektedir (Tekin, 2021). Bu çerçevede bugün virüs salgınının yorumlanmasında ve salgına karşı yürütülecek mücadelede genel olarak üç farklı bakış açısının söz konusu olduğu söylenebilir.

Birinci bakış açısı dine olumsuz yaklaşırken, ikincisi olumlu yaklaşmakta, fakat daha radikal bir tutum sergilemektedir. Üçüncü bakış açısı ise her iki yaklaşım arasında kalıp orta yolu takip etmektedir. Birinci yaklaşımı benimseyen kesim, virüs salgınına dinî bir anlam yüklemeden salgını sadece bilimsel olarak açıklamaya çalışmaktadır. Salgının meydana gelmesinde herhangi bir dinî yönünün bulunmadığını, insanın ahlakî davranışlarının olumlu ya da olumsuz hiç bir etkisinin bulunmadığını ve tamamen kendi doğal seleksiyon yolu içinde gelişiminin bir sonucu olarak ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Virüsün neden olduğu hastalıktan kurtulmanın tek çaresinin bilim olduğuna inanan bu kesim, bilim insanlarının bulacağı bir aşı veya ilaçla bu virüsün etkisiz hale geleceğini savunmaktadır (Sucu, 2021). Ayrıca koronavirüsün gündeme gelmesiyle bu salgınını bahane ederek genelde dine özelde İslam'a ve dindar kesime karşı olumsuz tavır takınan bu yaklaşım, dini bilimin önünde bir engel kabul edip hurafe olarak değerlendirmekte, salgının dinî söylemlerle izah etmeye çalışan kesimi bilim karşısında aciz kalmakla suçlamaktadır. Öte yandan bu görüş sahipleri salgını fırsata çevirmeye çalışarak inançsızlıklarına gerekçe üretmeye çalışmakta, özellikle sosyal medyada "bin imam bir doktor etmiyor" gibi hakarete varan açıklamalarda bulunmaktadırlar. Öte yandan kendilerini daha çok materyalist, ateist, deist, agnostik, septik veya natüralist olarak tanımlayan bu görüş sahipleri, virüs salgınını bir "şüphe" sebebi ve akabinde dinden bir "çıkış" ya da "kaçış" için mazeret olarak da öne sürmektedirler. Bir başka deyişle, virüs salgınını teodise/kötülük problemi bağlamında kötü olarak değerlendirip, "kötülük varsa Tanrı yoktur" gibi düz bir mantıkla inançsızlıklarına bir haklılık veya meşruiyet zemini olarak görmektedirler (Baloğlu, 2020, 42). İkinci bakış açısını savunan kesim ise virüs salgınını dinî bir yaklaşımla ele almakta, bu tür olayların arka planında dinî bir sebebin bulunduğunu iddia ederek salgını "ilahî ceza ve gazap" şeklinde yorumlamaktadır. Bu çerçevede salgın başta olmak üzere deprem, kuraklık, savaş ve hastalık gibi felaketleri manevi sebep-sonuç ilişkisi bağlamında Tanrı ile insan arasındaki ilişkilerin zayıflaması ve bilhassa toplumsal nitelikli ahlakî yozlaşmanın bir sonucu olarak Tanrı'nın günahkâr ve âsi insanlara bir tür azabı ve cezası olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle virüse karşı mücadelede Tanrı'nın etkili olacağına inanmakta, hastalığa karşı çözüm olarak sadece Tanrı'ya sığınılması gerektiğini ve hastalıktan kurtulmanın tek yolunun din olduğunu iddia edip bilimi dışlayarak bu konuda radikal bir tutum sergilemektedir. Üçüncü yaklaşımı benimseyenler ise bu iki aşırı görüşlerden farklı olarak salgına hem dinî hem de bilimsel bir anlam yüklemekte, virüsün meydana gelmesinde insanların Allah'ın doğaya yerleştirdiği tabiat kanunlarına (sünnetullah) uymayarak ilahî düzeni bozmalarının etkili olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca Allah'ın bu tür musibetler yoluyla da bazen insanları uyardığını bazen de imtihan ettiğini ifade ederek salgını "ilahî uyarı, ikaz, imtihan, ibret, sünnetullah" şeklinde yorumlamaktadırlar. Öte yandan virüse karşı mücadelede hem bilimin hem de dinin verilerinin esas alınması gerektiğini savunarak diğer yaklaşımlara kıyasla daha mutedil bir tutum sergilemektedirler (Sucu, 2021; Yaşaroğlu, 2005, 52; Çapçıoğlu, 2020). Söz konusu bu üç yaklaşımın genel bir değerlendirmesini yapacak olursak; yaşanan sürecin etkisiyle dini dışlayarak bilimi ön plana çıkarmaya çalışan birinci görüşün iddiaları ilk kez ortaya atılmış bir düşünce değildir. Bu durum yüzyıllardır devam eden bu tür tartışmaların, erken zamanlarda din-felsefe; birkaç yüzyıldır da din-bilim çatışmasının tipik bir yansımasını bize göstermektedir (Tekin, 2021). Bu çatışmasının asıl kaynağını da bilimin yer yer kendisinden başka doğruyu belirleyen bir müessesenin varlığını kabul etmemesi ve kendisini doğrunun mutlak belirleyicisi olarak görmesi oluşturmaktadır. Yani hakikatin yalnız bilim erkine ait olduğunun iddia edilmesidir. Böyle olunca da insan ve bilim her şeyin ölçüsü olarak algılanmakta ve kuralları Tanrı değil insan ve bilim koymak istemektedir. Halbuki din de Allah'ın vahyettiği diğer bir hakikat olup ve mutlak manada kural koyucu ve hükmedici bir müessesedir (Akın, 2020, 726). Daha açık bir ifadeyle din her şeyden önce insan ve evren hakkında bilgi veren, bu anlamda Tanrı, evren, evrenin kaynağı, evrenin nihai ereği, insanın özü, insanın kaderi, Tanrı ile insan arasındaki ilişkiler gibi yapısı itibariyle bilimin alanına girmeyen hususları açıklayan bir kurumdur (Arslan, 2009, 261-262; Önal, 2020).

1. Din-Bilim İlişkisi

Bilindiği üzere Covid- 19 pandemesi sürecinde, İslam, Yahudi ve Hıristiyan dünyasında teolojik olarak birtakım tartışmalar yaşanmıştır. Özellikle dindar kesim arasında "kaza-kader", "kötülük problemi (teodise)", salgının bir azap mı, ibret-imtihan mı, hikmetini bilmediğimiz bir rahmet mi yoksa bir "kıyâmet alameti" mi olduğu konusunda farklı tartışmalar söz konusu olmuştur (Hıdır, 2020, 783). Bu tartışmalara ilave olarak Covid-19'un dinlere yönelik en önemli etki ve sonuçlarından birinin de yukarıda işaret edildiği üzere "din-bilim ilişkisi" etrafında yürütülen kadim tartışmaların tekrar

güdeme geldiğini söyleyebiliriz. Çünkü pandemi sürecinde tıp ilmi başta olmak üzere, bilimin önemi bir kez daha öne çıkmıştır. Bu durum genelde din-bilim, özelde ise İslam-bilim ilişkisine dair bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Hıdır, 2020, 787-788).

Son zamanlarda yaşanan ilimdeki gelişmeler de uzun zamandır tartışıla gelen din-bilim çatışmasını "bilim dinin yerini alacak, yeni din bilim olacak" şeklindeki söylemlerle tekrar gündeme getirdi. Hatta "ilimdeki gelişmeler sayesinde hastalıkların sona ereceği ve insanın ölümsüzlüğü yakalayarak Tanrı haline geleceği" şeklinde bazı teoriler de ileri sürüldü. Bu teoriyi savunanların başında ise Yahudi tarihçisi Yuval Noah Harari gelmektedir (Harari, 2016, 33, 35, 36). Kaleme aldığı *Homo Deus: Yarının Kısa Bir Tarihi* adlı serinde insanın salgınları dize getirerek Tanrılaşacağını savunan Harari, insanlığın bilimdeki gelişmeler ve bol gıda, ilaç, enerji ve hammadde sağlayan olağanüstü ekonomik büyüme sayesinde bütün hastalıklarla başa çıktığını, kıtlık, savaşlarını dize getirdiğini iddia emiştir. Ona göre insanlık eşi benzeri görülmemiş refah ve sağlık seviyeleriyle uyum içinde yaşamayı garantilemiştir. Yaşanan ölümler ise sadece teknik bir aksaklıktan kaynaklanmaktadır. Harari'nin bu teorisine göre insanlık bir daha salgın, kıtlık ve savaş gibi durumlarla karşılaşmayacaktır (Yıldırım, 2021).

Aslında Harari'nin bu yaklaşımı eskiden beri farklı tonlarda da dile getirilmiştir. Özellikle de Rönesans ve aydınlanma döneminden sonra din-bilim çatışmasına yönelik çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşler genelde aklın ve bilimin önünü açarken, dini etkisiz hale getirmeye yönelik olmuştur. Bilimin bir ön kabul olarak Tanrı'ya ihtiyaç duymayacağı kabul edilmiştir. Bununla beraber birçok bilim insanı Tanrı'ya inanmasına rağmen yeryüzünde Tanrı ve diğer manevi unsurları yok sayan entelektüel normları kabul ederek fizik âlemi ve metafiziği birbirinden ayrı değerlendirmiştir. Bu döneme damgasını vuran düşünce akımı ise dinin alanını sınırlandırarak Tanrı'ya ihtiyaç duymayan mekanik bir dünya tasarımını savunan deizm olmuştur. Deizmin bu yaklaşımı aynı zamanda ateistik görüşleri desteklemiştir. Böylelikle hem deizm hem de ateizm bu dönemde bilime yükledikleri anlamlar itibariyle birbirlerini beslemişlerdir (Akın, 2020, 703-704). Daha sonraki süreçte ise bilimsel anlamda ilerlemeler kaydedilince "artık bilim evreni tek başına izah edebilir; felsefe öldü, teoloji lüzumsuz!" iddiaları gündeme getirilmiş, buna yönelik çeşitli kitaplar yazılmıştır (Akın, 2020, 704).

Bu salgından nasıl kurtulacağına dair sergilenen ikinci görüşe gelince; bu konuda bilimin değil sadece dinin çare olacağının iddia eden bu yaklaşımın "virüs, Allah'ın günahkâr insanlara bir cezasıdır" şeklinde özetleyebileceğimiz bu görüşleri de isabetli görülmemektedir. Bu tarz bir yaklaşım aceleyle verilmiş bir hükümden ibaret olup, oldukça yüzeysel, bir bilgiye dayanmayan ve zan ifade eden açıklamalardan başka bir anlam ifade etmemektedir. Kaldı ki din adına topluma yönelik bu tür hatalı açıklamaların yapılması, telkin ve mesajların verilmesi hem dine hem de insanlara faydadan çok zarar vermekte, bilhassa insanların zihninde kullarını cezalandıran acımasız ve merhametsiz bir Tanrı tasavvurunun oluşmasına sebep olmaktadır. Halbuki Yüce Allah, İslam dinini korku ve tehdit üzerine değil merhamet, sevgi ve saygı üzerine inşa etmiştir. Bu açıdan günümüzde tüm insanlığın maruz kaldığı virüs felaketini açıklama ve anlamlandırmada naklettiğimiz her iki yaklaşım da hatalı bir görüştür. Bu tür parçacı yaklaşımlarla doğru sonuçlara ulaşmak mümkün görünmemektedir (Sucu, 2020). Bu yüzden burada metafizik boyutu olan dinle, din adına sergilenen bazı temelsiz akıl dışı argümanlar birbirine karıştırılmamalıdır. Dinin argümanlarıyla bilimi yok saymak ne kadar doğru bir tutum değilse aynı şekilde bilimsel yöntemlerle dini hakikatlerin yokluğuna hükmetmek de o kadar doğru olmayıp orta çağ düşüncesinin bir yansıması olarak değerlendirmek gerekir (Akın, 2020, 726). O halde yapılması gereken bu tür aşırılıklardan uzak durmak, din, bilim ve aklın meseleye dair verilerini bütüncül bir yöntemle değerlendirmektir. Bu açıdan yukarıda da bahsettiğimiz hem ilmî hem de dinî verileri esas alıp hadiseye bütüncül yaklaşarak bu sürecin başarılı şekilde atlatılmasını amaçlayan üçüncü yaklaşım daha isabetli görünmektedir. Çünkü bu yaklaşıma göre tıp/bilim ile din arasında bir çatışma değil işbirliği söz konudur. Tıp ilmi, insan bedenini hastalandığı zaman tedavi eder. Din ise insan ruhunu tedavi eder, varlığını manen geliştirir ve anlamlandırır. Bu anlamda bedenin korunması tıbbın, ruhun korunması ise dinin temel görevidir (Turner, 2011, 29-30).

2. Din-Bilim Arasında Uyum Mu Yoksa Çatışma Mı Var?

Yukarıda da kısaca ifade ettiğimiz üzere düşünce tarihinde insanları en çok meşgul eden tartışma konularından birini hiç şüphesiz din ile bilimin birbiriyle olumlu ya da olumsuz ilişki içerisinde olup olmadığı meselesi oluşturmaktadır. Tarihi süreçte din ile bilim genelde karşılıklı bir ilişki ve etkileşim içerisinde olduğu bir gerçektir. Bu ilişkide bir çatışma olup olmadığı konusunda farklı söylemler öteden beri varlığını sürdürse de milletler ve toplumlar arasında var olan dinî ve sosyo-ekonomik düzey farklılıkları nedeniyle güncelliğini günümüzde de devam ettirmektedir (Özarslan, 2020, 886). Hatta "Modern bilimin ilerlemesiyle Tanrı/Din yavaş yavaş etkisini yitirecektir ve nihayetinde yok olacaktır" söylemi Türkiye özelinde bazı eserlere ve yazılara yansıdığını görmek mümkündür. "Dinsel

inançların bir aldatma ve kaçıştan meydana geldiği, inançların ilkel insanların doğayı kavrayamayan duygularından ortaya çıktığı", "akıl ve bilimin aydınlık, din ve imanın ise karanlık olduğu", "bilimin din kapısından sığmadığı ancak dinin bilim kapısından sığdığı" gibi söylemler bunlardan bazılarıdır. Tüm bu ifadelerin ortak yönü dinin, bilimin zıttı olarak sunulması şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Akın, 2020, 704-705). Halbuki herhangi bir bilimsel veya dinsel zorlamaya girmeksizin problemleri kendi dinamikleri içerisinde ele almanın veya uzlaştırmayı sağlamanın, bir yönüyle hem dine hem de bilime saygının bir gereği olduğunu söylemek daha makul gömülmektedir (Akın, 2020, 707). Çünkü din ile bilim gerek kaynakları, gerek doğrulanma biçimleri, gerekse amaç ve işlevleri bakımından birbirlerinden farklıdırlar. Örneğin dinsel bilgilerin kaynağı kutsal metinlerdir ve bu kutsal metinleri insanlara tebliğ eden peygamberler ve son tahlilde bu metinleri gönderen Tanrı'dır. Bilimsel bilginin kaynağı ise insan zihni, insan deneyi ve gözlemidir. Dinsel bilgilerin amacı insanları ahlaklı kılmak ve ebedî saadete kurtarmakken bilimsel bilginin böyle bir amacı yoktur (Arslan, 2009, 269-270).

Öte taraftan felsefe, din ve bilim arasında evreni anlama ve çözme gibi bazı konularda benzer amaçlara sahip oldukları da bilinen bir gerçektir. Şöyle ki; felsefe, bilim ve din Allah'ın yarattığı bu evreni anlamaya, çözmeye, idealize etmeye çabalamaktadırlar. İnsanın düşünen yönünü temsil eden felsefe kâinatı, insanı ve varlık, bilgi ve değerler alanıyla ilgili problemleri akılcı, rasyonel ve tenkitçi yöntemlerle inceleyen ve temellendiren sistemli fikrî faaliyetlerdir. Kısaca bir dünya görüşü ve varlık hakkında genel bir teori veya ideal oluşturma çabasıdır (Kaya, 1995, 12: 311). İnsanın araştırma yönünü temsil eden bilim ise zaman ve mekân dünyasında yer alan olgu ve olayların yapılarını, onlar arasındaki sebep-sonuç bağlantılarının oluşturduğu düzeni keşfetmeyi; bu konuda elde edilen verileri dedüktif bir sistem içinde toplamayı ve nihayet bütün olup-bitenlerin hangi temel yasalara göre cereyan ettiğini belirlemeyi gâye edinen beşerî faaliyetlerdir (Aydın, 1990, 270-271). Hiç durmadan değişen ve genişleyen birtakım yasa ve kuralların bütününden ibarettir. Bu bütün her gün biraz daha büyüyerek, birçok şeyi daha kapsayarak, nesneler ve olayların derinliklerine doğru ilerler. Bu yüzden değişime her zaman açıktır (Adıvar, 1987, 20). Bilimin temel amacı bütün doğayı tam ve eksiksiz anlamak ve gerçeği bilmektir (Adıvar, 1987, 23). Ayrıca bilimsel düşünce meselelere şüpheyle yaklaştığı, gözleme, deneye ve parçalara dayandığı için bütün gerçeğin bilineceğini tasarlamaz, en iyi bildiği şeyin bile bütünüyle gerçek olduğunu ileri sürmez (Russell, 1997, 145). Bilim insani bir etkinlik olduğu için bilimin bazı sınırları vardır. Birincisi, bilim fizik (tabiat) âlemiyle sınırlı bir etkinliktir. İkincisi, insanın mevcut ve sınırlı kapasitesi (akıl, duyular vb.) çerçevesinde yapılır. Bu bağlamda bilim, sonuçları itibarıyla asla mutlaklaştırılamayacak, ucu açık bir etkinliktir ve bir teoloji olmadığı gibi teolojinin işlevlerini yüklenmez, bir kesinlik elde etmek üzere metafizik spekülasyonlara girmez (Tekin, 2020). Bu sınırlıklarına rağmen günümüzde bazı çevreler bilim adına bilimcilik yaparak evrendeki her olayı doğa yasalarına bağlayıp mucizeye, doğaüstü güce, aşkın varlığa yer bırakmayan, aşkınlıktan ve metafizikten kopan, determinist bir bakış açısına dayalı bir bilim anlayışını ısrarla savunmaktadırlar (Adıvar, 1987, 8). Bu tür yaklaşımın iki problemi vardır. Birincisi, eşya ile ilgili bilgi üretmekle birlikte, bu dünya, evren ve insana dair anlam problemi yaşamaktadır. İkincisi, bilim fizik âlemle sınırlı olduğundan ötesi ile ilgili bir şey söyleyemez. Söyleyememesi gayet doğaldır. Fakat tarihsel süreçte pozitivizm ve başka bir takım yöntemler, giremediği fizik ötesini spekülasyon sayıp inkar yolunu seçmişlerdir. Halbuki bir şeyi inkar etmekle yok olmaz. Çünkü insan varoluşsal bir aşkınlık taşır. Bilim, tümüyle epistemolojik bir yükümlülük üstlenirse, kendi sınırlı alanının dışına çıkmış olur (Tekin, 2020). Kaldı ki bilim sadece olgu ve olaylarla uğraşır ve değer dünyasını dışarıda tutmaya çalışır (Aydın, 1990, 271).

İnsanın iman ve eylem boyutunu temsil eden din ise bilimin yetersiz kaldığı bu durumlarda ve dahi aşkın ve metafizikle bağlantılı olan hususlarda devreye girer. İyi ve kötüyü, hayır ve şerri, fazilet ve rezaleti öğretir, insana hayır ve fazilet yollarını göstererek refah ve saadete ulaştırır. Bu tür konurdaki bilgi ve anlamı dinden başkası veremez (Aydın, 1964, 98). Çünkü dinin ruhu doğanın ötesindeki şeylerin, en yüksek değerlerin sezgi ile bilinmesidir (Adıvar, 1987, 14). Bu anlamda din insan hayatını, insanın içinde bulunduğu evrenle belli ölçüde doyurucu ve anlamlı bir ilişkiye sokma çabası ve insanî işlerin yürütülmesinde bilgelik sağlama girişimidir. İnsanın dünyayı bilme ihtiyacından çok, dünyaya ve onu idare eden ilkeye, Tanrı'ya, insan hayatının bir anlamı olduğuna inanma ihtiyacına cevap verir (Arslan, 2009, 11). Kaldı ki sonluluk bilimi demek olan deney, akıl ve zekânın tümü olmadığı gibi insanın yapısı da yalnız akıl ve zekâdan ibaret değildir. İnsanın bir de ruhsal ve manevî bir boyutu vardır (Adıvar, 1987, 17). Bu yüzden insanı tanımlarken sadece akleden yahut sadece yapıp eyleyen varlık olarak tanımlamayız. O, bir bütün halinde hayatı anlamaya ve yorumlamaya çalışan ve manevî (psikolojik-ruhsal) yönü bulunan bir varlıktır. Bu bakımdan insanların bu manevî yaşamı dinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Felsefe insanın düşünen yönünü temsil eder ve "düşünüyorum, öyleyse varım" argümanını kullanırken, din insanın iman ve eylem boyutunu temsil eder ve

"inanıyorum, öyleyse varım" argümanını kullanır (Düzgün, 2009, 151-152). Din ortaya koyduğu ilkelerle insanın aklını değil, iradesini; kendisine yön veren içgüdülerini eğitmeyi, onları dengelemeyi hedefler. Zira insan aklı doğruyu bilir ve görür, ama bu bildiği ve gördüğünün aksini yapabilir. Her insan öldürmenin, hırsızlık yapmanın iyi olmadığını bilir, ama bu çirkin eylemler de her gün işlenir. Bu durumda fiillerin, bazı hareket tarzlarının kötü olduğunu bilmek bu kötülüklerin yapılmasını engelleyememektedir. Dinin devreye girdiği nokta işte burasıdır. İnsanın bilgilerine ek bir etki sağlayarak, onun iradesini hedef alarak, kalbine, gönlüne, insani duygularına hitap ederek iyilikleri yaptırmak, kötülüklerden sakındırmak dinin temel varlık sebebidir (Düzgün, 2009, 151).

Diğer taraftan dinin felsefe ve bilimden farklı olarak toplumsal bir rol oynadığı, toplumun isteklerini destekleme, bunları güçlendirme ve toplumsal yaşamı koruma gibi bir işleve sahip olduğu da bir gerçektir. Toplum içinde masumlara zarar verecek, suçluları ıslah edecek cezalar düzenlemekte ve iyiliğe teşvik için de ödüllendirmektedir (Bergson, 2013, 11, 12, 183). Buna ilaveten din deprem, su baskını, kasırga, salgın hastalıklar vb. insan hayatını olumsuz etkileyen durumların bizde uyandırdığı korku ve endişelerden bizleri kurtarmada ve bunlara karşı bir direnç oluşturmada da bir fonksiyona sahiptir (Bergson, 2013, 136). Çünkü din, inanan bireyi güçlendirir ve disipline eder (Bergson, 2013, 180). Öte yandan anlamı ve amacı, bireyin Tanrı ile ilişkisini düzenlemek, onu kötülükten arındırmak, bu suretle onu hem bu dünyadaki hem de öteki dünyadaki hayatında mutluluk ve huzura erdirmektir (Jung, 1999, 58-59, 63). Bilimin gayesi ise, tabiatı tam ve eksiksiz olarak anlamak, varlığın hakikatini kavramak, gerçeği bilmektir. Bu anlamda bilim kâinatta bütün olup bitenlerin hangi aslî kanunlara göre meydana geldiğini tespit etmeyi, bunlar arasındaki sebep sonuç ilişkilerinin oluşturduğu düzeni keşfedip kavramayı amaçlamaktadır. Neticede din ve bilimin nihai amacı dünyaya gelen insanın huzur ve mutluluk içerisinde yaşamasına yardımcı olmaktır (Özarslan, 2020, 883, 887).

Din-bilim çatışmasına İslam dini açısından bakacak olursak, din ile bilimin birbirine zıt olmadığını aksine birbirine gereklilik duyan iki farklı alan olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü İslam'a göre din, Allah'ın gönderdiği vahyi, emir ve yasakları; ilim ise tabiatın bilinmesi, açıklanmasıdır. Dini gönderen de, tabiatı yaratan da Allah olduğuna göre, din ile ilim arasında bir uygunluk olması, çatışma olmaması gerekir. Başka bir deyişle, vahiy ile aklın ters düşmemesi icap eder. Buna rağmen bir çatışma görülürse, bunun sebebi ya dinin veya ilmin gereği gibi bilinememesi, anlaşılmamasıdır. Öyleyse söz konusu olan, anlayışlardaki çatışmadır, din-ilim çatışması değildir (Şentürk, 2017, 15). Çünkü asliyetini korumuş din yani sahih dinî metinlere sahip olan din ve din anlayışının bilimle ve bilimsel araştırmaların sonuçlarıyla herhangi bir sorunu olmamıştır. Asliyetini korumuş bir din olması hasebiyle İslâm bu kategoride değerlendirilmelidir. Çünkü Kur'ân birçok âyetiyle yeryüzündeki ve gökyüzündeki varlıkların incelenmesini teşvik ederek varlığın bir yaratıcı tarafından var edildiğini ve bir düzen içerisinde varlıklarını sürdürdüklerini insanın tecrübesiyle bilebileceğine işarette bulunmuştur. Bu yüzden İslâm dünyasında din-bilim ilişkisi, dinin kaynağı Kur'an'ın aklı kullanmaya ve tecrübeye büyük önem atfederek ilmi faaliyetleri ve bilimsel araştırmaları teşvik etmesi sonucu çoğu zaman müspet yönde seyir etmiştir. Dolayısıyla İslam bilimsel faaliyetlerin gelişimine katkıda bulunmuştur. Bilimsel araştırmaların verileri de dinin anlaşılması, doğru yorumlanmasına ve hurafelerden arındırılmasına katkıda bulunmuştur. Bu olumlu etki İslâm dünyasında çoğu zaman karşılık bulmuş, İslâm'ın bilim ve kültür medeniyeti kurmasına vesile olmuştur (Özarslan, 2020, 899-900). Bu bakımdan bir bilim insanı Kur'ân'daki ilme yapılan vurgulara ilgisiz kalamayacağı gibi, bir din adamı da insanlığın faydasına mebni ve nihayetinde Allah'ın varlığına ulaştıracak ilmî hiçbir faaliyete ilgisiz kalmamalıdır. Zira bunlar birbirine zıt durumlar değil, birbirini tamamlayan faaliyetler olmaktadır (Akın, 2020, 708).

3. Covid-19 Özelinde Din-Bilim İlişkisi

Yukarıdaki açıklamalar ışığında günümüzde yaşanan Covid-19 pandemisine bakacak olursak, Covid-19 pandemisi Müslümanları da yakından ilgilendiren pek çok dinî-felsefî tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Pandemi sonrasında İslâm karşıtlığının nispeten azalıp yerini "Çinfobi-sinofobi"ye bırakacağı, din/İslâm-bilim ilişkisinin post-modern ve post-truth (hakikat ötesi) dönemde nasıl tartışılacağı, dine yönelişlerin mi, yoksa dinden uzaklaşmaların (deizm-agnostisizm-ateizm-nihilizm ve apateizm) mı hızlanacağı gibi tartışmalar, bunların bazılarıdır. Ancak bunlar arasında belki de en önemlisinin, yukarıda da özetlemeye çalıştığımız din-bilim ilişkisine yönelik tartışmalar olduğu söylenebilir. Zira pandemi süreci, tıp ilmi başta olmak üzere, bilimin önemini bir kez daha öne çıkarmıştır. Bu durum ise din-bilim ilişkisinin doğru kurulmasına yönelik bazı tartışmaları beraberinde getirdiği bir gerçektir (Hıdır, 2020, 785, 787). Nitekim bugün bilim insanları, akademisyenler, uzmanlar, felsefeciler, psikologlar, sosyologlar ve ekonomistlerden her biri bu salgının ortaya çıkışını ve etkilerini kendi zaviyesinden değerlendirmektedir. Bu durum doğal olarak meseleyi açıklama ve anlamlandırmada ihtilafa düşmesine neden olmaktadır. Çünkü virüs salgınını bilim açıklar, felsefe ve

sosyal bilimler düşündürür, din ise anlamlandırır. Daha açık bir ifadeyle felsefeciler (felsefe), salgın hastalık gibi musibetleri akıl süzgecinden geçirerek yorumlar, insanları düşünmeye ve sorgulamaya sevk eder, ancak anlamlandıramaz (Görmez, 2021a, 20). Bilim insanı (bilim) ise bilimsel yönleri ile ele alır, olağan bir olay olarak değerlendirip, sebep ve sonuç ilişkisi içerisinde açıklar. Bu anlamda bilim (tıp), bu tür olayların nasıl meydana geldiğini, sebeplerinin ne olduğunu araştırır ve inceler. Elde edilen veriler doğrultusunda insanlara bu tür hastalıklara karşı nasıl mücadele edileceğini, aşısının nasıl bulunacağını, alınacak tedbir ve önlemlerin neler olması gerektiğini anlatır, fakat bu hadiseleri anlamlandıramaz nihai manasını anlatamaz. Tıpkı insanoğlunun ruhunu bilim bugüne kadar anlatamadığı gibi bilim bize bir meyve sineğinde 150 bin nöron taşıyan bir beyin olduğunu söyler. Muhteşem ilişkiler olduğunu da izah eder. Fakat buradan hareketle bütün bu tasarımı yapan yüce kudreti bunun arkasındaki aşkın metafizik manalarını anlatamaz (Görmez, 2020, 132). Bununla birlikte şunu da ifade etmemiz gerekir ki bazı çevreler bilimcilik yaparak plana çıkarmaya çalışıp insanın manevi yönünü inkâr ederek onu sadece maddî bir varlığa indirgemektedirler. Materyalist ve pozitivist bakış açısıyla âlemi sadece deney, gözlem ve duyularla ulaşılabilen bu dünyadan ibaret görüp metafizik âlemi yok sayarak, Allah, peygamber ve ahiret gibi dini değerleri reddetmekte ve bilimi bir ideolojiye dönüştürmektedirler (Görmez, 2021b). Halbuki bilim ile din aynı olaylara farklı boyutlarda yaklaşan ve birbirini çeşitli boyutlarla tamamlayan iki ayrı müessesedirler. Ancak her ikisi de aynı gerçekliği farklı lisan ve yöntemlerle aktarmaktadır. Her ikisinin yöntem ve dillerinin farklı olması birbiriyle çelişki içinde oldukları anlamına gelmemelidir (Akın, 2020, 718). Zira din yaşanan koronavirüs gibi musibetleri insanın iç dünyasında anlamlandırmaktadır. İnsanları bu tür hadiselerin görünen ve görünmeyen manaları üzerinde düşünmeye ve tefekkür etmeye sevk etmektedir. Bu bakımdan din burada çok önemlidir; anlam arayışı da bu açıdan çok büyük önem arz etmektedir. Özellikle İslam dini, yaşanan musibetleri hem bilimin açıklamalarını hem de felsefenin aklı ön olana çıkaran görüşlerini göz ardı etmeden bir bütüncül bakış açısıyla izah etmektedir. Bu bakımdan İslam dini, iddia edildiği gibi bilimi ve aklı dışlayarak bu yaşananları sadece ilahî bir azap ve ceza olarak değerlendirmemektedir. Çünkü İslam, bilimi Allah'ın kâinata yerleştirdiği ayet ve kanunların bir tefsiri, felsefe ise insana verdiği en büyük ihsanı olarak yorumlamaktadır (Görmez, 2020, 133). Dolayısıyla din ve bilimi kendi değerlerinden ayırmadan din âlimi, dini hurafelerden arındırıp sahih bir din anlayışı ortaya koyabilmek için bilimin verilerinden istifade etmeli ve bilime teşvik ederek onun ilerlemesine katkı sağlayabilmelidir. Aynı şekilde bilim insanı da bilimi ideolojiden arındırıp dinin hakikatlerinden istifade etmelidir. Böylesi bir tutum hem din-bilim çatışmasını ortadan kaldırmış hem din ve bilimin hakikatin farklı yönlerini temsil eden birer müessese olarak kabul edilmesini sağlamış olacaktır (Akın, 2020, 726). İşte bu gerçeğin farkında olan İslam filozofu İbn Rüşd (ö. 595/1198) din-felsefe ilişkisini ele aldığı *Faslü'l-Makâl* eserinde dinle felsefenin aynı kaynaktan beslenen "iki sütkardeş" olduğunu, dolayısıyla din ile felsefe arasında herhangi bir çatışma veya uzlaşmazlığın söz konusu olamayacağı söylemiştir (İbn Rüşd, 2004, 125). Bugün ise aynı şeyi, din ve bilim arasındaki ilişki için de söylemek mümkündür. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus, din ile bilim arasında ilişki kurulması gereken ortak alanlar olmakla birlikte faaliyet sahalarının ve etkinliklerinin ayrı olmasıdır (Tekin, 2021). Zira bilim, basit ifadesiyle, neyin nasıl olduğunu kendi tekilliği içinde daha ziyade tümevarım yoluyla açıklamakta; din ise, "insanların kendi elleriyle yaptıkları yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu" (er-Rûm 30/41) ayetinin de ifade ettiği üzere, daha ziyade niçin sorusuyla anlamlandırmaktadır. Bunu yaparken de "vahiy", "kâinat" ve "insanı" olmak üzere, üç olguyu birlikte okumak gerekir. Bunları yerine ikame edecek, nakzedecek şekilde değil de inanç, bilgi ve düşünceyi holistik-bütüncül ve birbirini tamamlayacak şekilde okunduğunda din bilim ile çatışmayacaktır. Bu yönüyle ele alındığında Covid-19, Müslüman için aslında bilimin din ile çatışmasını değil, buluşmasını hatırlattığını söyleyebiliriz (Hıdır, 2020, 788).

Öte yandan din ile bilim kâinata farklı açıdan bakmaktadır. Bilim olaylar ve olgular arasındaki ilişkileri "niçin" sorusu yerine "nasıl" sorusu üzerine yoğunlaşarak nedensellik yasalarıyla açıklamaya çalışır. Bunu yaparken gözlem ve deney metodunu kullanır (Akın, 2020, 714). Din ise yalnız "nasıl" sorusunu değil aynı zamanda "niçin" sorusunu da sorar, cevaplar arar ve tabiatı bir Varlık'la ilişkilendirerek argüman üretir. Din bunu yaparken, bilimin deney yöntemini kullanmaz. Fakat dinin deneyi kullanmaması, bir Tanrı'ya inanmanın bilime aykırı olduğu anlamına gelmez. Zira din ve bilim birbirini öteleyen olmaktan ziyade birbirinin tamamlayıcısı olarak iş görebilmelidir. Bilim açıklama yaparak tekil olguları tümel ilkeler haline getirerek olguları neden sonuç dizgesine yerleştirir. Halbuki din bunları anlamlandırır ve meydana gelmiş olan tüm nesneleri birbiriyle irtibatlandırarak bir yaratıcıya ulaştırır. Nihayetinde bilim yağmurun nasıl oluştuğunu açıklar ancak onun bir rahmet olduğu konusunda din beyanatta bulunur. Dolayısıyla bilim ile din aynı hususa farklı boyutlarla yaklaşabilir ve bir bütün içerisinde farklı yönlere işaret edebilirler (Akın, 2020,715). Bu açıdan bir

Müslüman bilimi, aklı ve dini birbirinden ayrı veya birbirinin rakibi olarak değerlendirmemeli ya da materyalist, pozitivist ve seküler düşünceyi reddetme adına dünyayı, bilimi ve felsefeyi dışlamamalıdır. Kısaca ifade etmek gerekirse dinle dünya arasındaki ilişkiyi kurmaya çalışırken din ile bilimi karşı karşıya getirmemelidir. Çünkü virüs salgını gibi maruz kalınan musibetler neticesinde ortaya çıkan maddî ve manevî hastalıklara çare arayıp şifa bulmak için kâinata yerleştirilen kanunları keşfedip insanlığın hizmetine sunmak Allah'ın insanlara yüklediği sorumlulukların en başında gelir. Buna göre içinde olduğumuz süreci doğru anlayıp tahlil edebilmek ve doğru sonuçlara ulaşabilmek için meseleye bilim ve aklın yanı sıra dinin verdiği anlamları da dikkate alarak bir bütün olarak yaklaşmalıdır. Bu gün yaşanan musibeti doğru anlamak ve anlamlandırmak ancak bu yöntemle mümkün olabilir. Çünkü yaşanan bu salgın karşısında bilim/tıp, elbette ki üzerine düşün görevi yerine getirmektedir. Tıp uzmanları ve sağlık çalışanları virüse karşı yürütülen mücadelede büyük gayretler sarf etmektedirler. Fakat tüm bu gayretler sadece insan bedeninin (fizikî sağlığının) korunmasına yöneliktir. Halbuki salgın nedeniyle bireysel ve sosyal hayatta gelecek endişesi, ölüm ve yok olma korkusu, çaresizlik, acizlik, panik vb. manevî ve psikolojik travmalar da yaşanmaktadır. O halde bunların giderilmesi hususunda bilim/tıp ne yapabilir, elinden bir şey gelebilir mi? Ya da insanları manevî olarak rahatlatabilecek bir çözüm sunabilir mi?

Bu soruların cevabını tıptan beklemek elbette ki haksızlık olur. Çünkü tıbbın çalışma ve ilgi alanı bellidir. O da insanın fiziksel ve bedensel sağlıdır. O halde bu noktada yapılması gereken, hem tıbbın/bilimin verilerini hem de insanın manevî, ruhsal ve zihinsel varlığına hitap eden dinin emir ve önerilerini dikkate alarak yaşanan bu süreci atlatmaya çalışmaktır. Çünkü insanlık tarihinde bu tür bela ve musibetler neticesinde yaşanan stres, depresyon, korku, kaygı, endişe, çaresizlik, belirsizlik vb. travmalardan ve manevî krizlerden kurtulmak ancak dinin yüklediği manayla mümkün olmuştur. Bu bakımdan dinin, manevî alanda (inanç ve psikoloji) yaşanan olumsuzluklara en iyi çare olduğu unutulmamalıdır (Yıldırım, 2020).

Öte yandan bugün tüm dünyayı saran korona virüsünün, insanoğlunun kendi eliyle yaptıklarının bir neticesi olduğu yönündeki genel kabul de "insanın kendi sonunu hazırladığını" adeta doğrulamaktadır. Dolayısıyla dini dışlayarak bilimi tüm problemlerin reçetesi olarak görenler, bilimin ahlaki ve siyasi problemleri nasıl çözeceği, hayatımızı neye adamamız, nasıl yaşamamız gerektiği ve benzeri konularda çözümlerinin olmadığını da görmelidirler (Akın, 2020, 715, 717). Çünkü her ne kadar din ve bilimin amacı varlığı, tabiatı ve eşyanın hakikatini kavrayıp gerçeği bilmek gibi bazı noktalarda birleşse de bazı hususlarda ayrışmaktadır. Şöyle ki; bilim kâinattaki olgu ve olayları kendine konu edinir, bunları sebep sonuç ilişkisi içinde deney ve gözlem metoduyla ilmî açıklamalarda bulunur, ancak bu olayların insanın iç dünyasında nasıl anlamlandırılacağı hususunda herhangi bir anlam veya değer üretemez. Din ise evrende olup bitenlere bir anlam ve değer atfeder. Söz gelimi bilim, insanların hayatını olumsuz etkileyen afet ve musibetlerin afetzedeler tarafından nasıl anlamlandıracağı, bunlara karşı nasıl başa çıkılacağı hususunda bir açıklama yapmaz. Bu konuda sadece yaşanan hadiselerle ilgili verileri toplar ve analiz eder, sebep ve sonuçlarını tespit etmeye ve açıklamaya çalışır, gelecekte bu tür hadiselerin tekrar yaşanmaması için hangi tür tedbir ve önlemlerin alınması gerektiğine yönelik açıklamalarda bulunur. Halbuki din tüm bu yaşanan olumsuz hadiselerin musibet, imtihan, ders, uyarı, ibret ve kefaret gibi çeşitli sebeplerden dolayı gerçekleştiğine dair izahlarda bulunarak afetzedelerin zihninde anlamlandırmaya ve meşrulaştırmaya çalışır, bunlarla başa çıkmada direnç ve teselli kaynağı olur (Demir, 2010, 270).

Sonuç ve Değerlendirme

Ateizm, deizm, agnostisizm, nihilizm gibi din karşıtı bir söyleme sahip olanlar Covid-19 salgınına dinî bir anlam yüklememekte ve bu tür hadiseleri sadece bilimsel olarak açıklamaya çalışarak "doğa olayı, doğanın intikamı, doğal dengenin bozulması" şeklinde değerlendirmektedirler. Fakat bunu yaparken bilim adına değil de bilimcilik adına, kâinatın Yaratıcısını göz ardı etmek ya da O'nun kâinata yerleştirdiği kanunları yok sayan bir yaklaşım sergilemektedirler (Görmez, 2021a, 24). Bu bağlamda virüs salgınının kendi doğal seleksiyon yolu içinde gelişiminin bir sonucu olarak ortaya çıktığını, salgının meydana gelmesinde insanların ahlakî yönden bir etkisinin bulunmadığını savunmaktadırlar. Bu nedenle bu tür afetlerin sebep ve sonuçlarını dini söylemlerle açıklamanın akla ve bilime aykırı olduğunu iddia etmektedirler. Bu yaklaşıma göre salgın ve ölümcül hastalıklardan kurtulmanın tek çaresi, tıp ve benzeri ilimlerle meşgul olan bilim insanlarının elindedir. İnsanlar, bu felaketten sadece bilim sayesinde kurtulabilirler. Bilim, hastalığın tedavisini en nihayetinde bulacak ve insanlık bu kötü günleri atlatacaktır. Bu nedenle salgını Tanrı ile ilişkilendirmek ya da salgından kurtulmak için Tanrı'ya dua etmek, O'ndan yardım beklemek gereksiz ve faydasızdır (Ateizm Derneği, 2020). Sadece içinde bulunduğumuz bu dünyanın var olduğuna, ahiret diye bir başka hayatın bulunmadığını savunan bu kesim, temel amaçlarının koronavirüs gibi doğanın her türlü felaketine karşı bilimi esas alarak

birlikte mücadele etmek, hep beraber yaşamak ve yaşatmak olduğunu iddia etmektedirler. Bu görüş sahipleri her ne kadar virüse karşı birlik ve beraberlik mesajları verseler de, dindar kesimin hastalıkları günahların affına bir vesile ve insanı Allah'a yaklaştıran bir nimet olarak görmelerini koronavirüsten daha tehlikeli bir virüs ve ideolojik körlük olarak nitelendirerek hakarete varan bu açıklamaları, onların bu konudaki samimiyetsizliklerini göstermektedir (Ateist Gazete, 2020: 1).

Halbuki insan, hem ilme, hem de dine sahip olabilmeli, birini diğerine tercih etmek zorunda kalmamalıdır. Bunun için de, ilimle din arasında bir uyum olmalı, çatışma olmamalıdır. Dolayısıyla ilmin gayesi ile dinin gayesi iyi anlaşıldığı takdirde ilimle dinin hem ilişkileri, hem de hayat içindeki yerleri daha iyi belirlenmiş olacaktır. Böylece çelişkilerden kurtulmak; ilmi de dini de, insanın birini diğerine tercih etmeksizin doyurulması gereken ihtiyaçları olarak görmek mümkün olacaktır. İlmin asıl gayesi, tabiatı tam ve eksiksiz anlamak, eşyanın hakikatini kavramak, gerçeği bilmektir. Öyleyse, kişi açlığını gidermek için gıdaya, susuzluğunu gidermek için de suya ihtiyaç duyduğu gibi; merakını tatmin etmek için ilme, inanma ihtiyacını karşılamak için de dine muhtaçtır. Su içmek açlığı gidermediği gibi, dindar olmak da bilme arzusunu doyurmaz veya ilim sahibi olmak din ihtiyacını ortadan kaldırmaz. Buna göre, ilimle dinin kavşak noktası akıl veya zihnî hayattır. Çünkü ilim de din de ancak akılla vardır (Şentürk, 2017, 11). Bu durum dikkate alındığında şunu söyleyebiliriz; felsefe insanın düşünen yönünü, bilim insanın araştıran yönünü, din ise insanın iman ve eylem boyutunu ele almaktadır.

Kaynakça

Adıvar, A. A. (1987). Tarih Boyunca İlim ve Din, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Akın, M. (2020). "'Bilimsel İlerlemeler Tanrı'yı Yok mu Ediyor?' Sorusu ve Kelâmî Açıdan Değerlendirilmesi", Tasavvur, 6/2: 701-730.

Arslan, A. (2009). Felsefeye Giriş, İstanbul, Adres Yay.

Ateist Gazete (2020). Zaman, Akıl ve Bilim Zamanıdır!, 10: 1.

Ateizm Derneği (2020). "Hala Buradayız! Karanlığa Işık Tutmaya Devam Edeceğiz"
http://www.ateizmdernegi.org.tr/blog/2020/03/26/hala-buradayiz-karanliga-isik-tutmaya-devam-edecegiz.

Aydın, M. S. Din Felsefesi, İzmir, Dokuzeylül Üniv. Yay.

Aydın, A. A. (1964). İslam İnançları ve Felsefesi, İstanbul, İrfan Yay.

Baloğlu, A. B. (2020). "Allah Kötülüğü Neden Önlemiyor?", Diyanet Aylık Dergi, 353: 42-45.

Bergson, H. (2013). Ahlâkın ve Dinin İki Kaynağı, çev. M. Mukadder Yakupoğlu, Ankara, Doğu Batı Yayınları.

Çapçıoğlu, İ. (2020). "Kontrollü Sosyal Hayat, Medya ve Dini Yönelimler", https://www.islamvemedya.com/kontrollu-sosyal-hayat-medya-ve-dini-yonelimler/821/ (SET: 20.06. 2020).

Demir, R. (2010). Afet Psikolojisi ve Sosyolojisi, İstanbul: İÜAUEF Yay.

Düzgün, Ş. A. (2009). "Kelamda Delillendirme Yöntemleri", Sistematik Kelam, ed. Ahmet Akbulut, Ankara: ANKUZEM, 2009.

Yıldırım, E. (2021). "Bilimin Salgınları Bitirdiğini Söyleyerek İnsanı Tanrı İlan Edenler Nerede?", https://www.yenisafak.com/yazarlar/ergunyildirim/bilimin-salginlari-bitirdigini-soyleyerek-insani-tanri-ilan-edenler-nerede-2054557.

Görmez, M. (2020). "Korona Virüs Salgını: İnsanın Anlam Arayışında Yeni Bir Kavşak Noktası", Kamuda Sosyal Politika, 40: 128-135.

Görmez, M. (2021a). İslam'da Zor Zamanlar, Ankara, Otto Yay.

Görmez, M. (2021b). "Koronadan Sonra Zafer İslam'ın Olacak", https://www.risalehaber.com/mehmet-gormez-koronadan-sonra-zafer-islamin-olacak-378183h.htm.

Harari, Y. N. (2016). Homo Deos: Yarının Tarihine Kısa Bir Bakış, İstanbul, Kolektif yay.

Hıdır, Ö. (2020). "COVID-19 Süreci-Sonrası: Teolojik ve Teo-Politik Gelişmeler", Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği, ed. M. Şeker v.dğr., Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi, ss. 771-791.

İbn Rüşd, Faslü'l-Makâl: Felsefe Din İlişkileri, haz. S. Uludağ, İstanbul, Dergah Yay.

Jung, C. G. (1999). Keşfedilmemiş Benlik, çev. B. İlhan, İstanbul, İlhan Yay.

Kaya, M. (1995). "Felsefe", Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yay., 12: 311-319.

Önal, R. (2020), "Pandemiye Dinî Yaklaşımlar ve Tartışmalar", Modernitenin Pandemik ed. F. Çakı, İstanbul, Nobel Yay., ss. 413-436.

Özarslan, S. (2020). "Din-Bilim İlişkisinin Serencamı Hıristiyanlık ve İslâm Örneği" Diyanet İlmî Dergi, 56: 883-902.

Russell, B. (1996). Din İle Bilim, çev. A. Göktürk, İstanbul, Yapı Kredi Yay.

Sucu, N. C. (2021). "Bilim Din ve Korona", https://www.mansetaydin.com/makale/4116611/nadir-can-sucu/bilim-din-ve-korona (SET: 25.11.2021).
Şentürk, H. (2017). Din Psikolojisine Giriş, İstanbul, İz Yay.
Tekin, M. (2021) "Bir Hakikat Olarak Bilim Ve Din", https://www.milatgazetesi.com/prof-dr-mustafa-tekin/bir-hakikat-olarak-bilim-ve-din/haber-236723 (SET: 25.11.2021).
Turner, B. S. (2011). Tıbbî Güç ve Toplumsal Bilgi, çev. Ümit Tatlıcan, Bursa, Sentez Yayıncılık.
Yaşaroğlu, M. K. (2005). "Küresel Felaketlerin Yorumunda Dini Boyut", Karizma, 6/22 (2005): 52; 51-54.
Yıldırım, E. (2020). "Bilimin Salgınları Bitirdiğini Söyleyerek İnsanı Tanrı İlan Edenler Nerede?", https://www.yenisafak.com/yazarlar/ergunyildirim/bilimin-salginlari-bitirdigini-soyleyerek-insani-tanri-ilan-edenler-nerede-2054557 (SET: 03.11.2020).

MEVLÂNÂ PERSPEKTİFİNDEN BELÂ VE MUSİBETLER KARŞISINDA İNSANLARIN PSİKOLOJİK TUTUMLARI

Doç. Dr. Recep ÖNAL
Giresun Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kelam Anabilim Dalı, Giresun, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-2571-9949

ÖZET
İnsanlar, hayatın farklı dönemlerinde hastalık, sel, yangın, kaza, hastalık ve ölüm gibi çeşitli belâ ve musibetlere maruz kaldıkları zor zamanlarda fıtratları gereği tüm bu yaşananları algılama, anlamlandırma ve sorumlulukları açıklama ihtiyacı hissederler. Bu açıklama ve anlamlandırma biçimleri ya da yaşanan olumsuz hadiselere karşı sergilenen tutumlar ise kişiden kişiye farklı olabilmektedir. Mesela belâ ve musibetlerin yaşandığı zor zamanlarda kimileri yaşananları sabır, metanet, dua ve tevekkül içinde karşılayıp iyimser (müspet-optimist) bir tutum takınırken, kimileri de dinî ve psikolojik bakımdan anlam krizine girip isyan ederek kötümser (menfi-pesimist) bir tutum sergileyebilmektedir. Telif ettiği eserleri ve fikirleriyle İslam düşünce tarihinde seçkin bir konuma sahip olan gönül insanı Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273) de eserlerinde bu konuya yer vermiş, farklı bağlamlarda konuya dair görüşlerini açıklamıştır. Bu çerçevede bu dünyanın imtihan yurdu olduğuna ve bunun bir gereği olarak insanların hayatları boyunca çeşitli belâ ve musibetlere maruz kalacaklarına dikkat çeken Mevlânâ, bu tür hadiselerin hayatın ayrılmaz bir parçası olduğunu, insanların böylesi zor durumlarda anlam krizi yaşadıklarını ve birbirinden farklı tepkiler verdiklerini söylemiştir. Ona göre, musibetlere maruz kalan insanlar, bu yaşadıklarını anlamlandırmada ya iyimser ya da kötümser bir tutum sergilemektedirler. Aynı durum dine bakış açısı için de geçerlidir. Zira musibet esnasında insanların bir grubu Allah'a isyan ve inkâr etme yolunu seçerken diğer grubu O'na yönelip teslim olmayı seçmektedir. Mevlânâ'nın bu tespiti oldukça önemlidir. Çünkü felaket ve musibetlerin yaşandığı zor durumlarda din ve maneviyatın, kişilerde negatif veya pozitif bir yansıması söz konusu olabilmektedir. Diğer bir deyişle bu tür zamanlarda hissedilen acizlik ve çaresizlik duygusu kimilerini dini davranışa sevk ederken, kimilerini tepkisel olarak dini ilgisizliğe ya da dinden uzaklaştırıp Allah'a isyana hatta O'nu inkâra da götürülebilmektedir. Dini, "kutsalla ilgili alanda sergilenen anlam arayışı" olarak tanımlayan ünlü Psikolog Kenneth Pargament de zor zamanlar yaşayan bireylerin, anlamı koruma ve anlamı dönüştürme tarzında bir olumlu diğeri olumsuz iki refleksle problemlere göğüs germeye çalıştıklarını ifade etmektedir.
Bu tebliğde yukarıda teorik zeminden hareketle Mevlânâ'nın konuya dair görüşleri *Mesnevî, Divân-ı Kebîr, Mektûbât, Fîhi Mâ Fîh* gibi temel eserlerinden istifade edilerek ele alınıp incelenecek, tespit edilen sonuçlar, betimleme (deskriptif) metoduyla objektif bir şekilde aktarılmaya çalışılacaktır.
Anahtar Kelimeler: Din, İslam, Musibet, Dua, Psikoloji, Mevlânâ.

THE PSYCHOLOGICAL ATTITUDES OF THE PEOPLE IN THE FACE OF TROUBLES AND DISASTERS FROM THE PERSPECTIVE OF MAWLĀNĀ

ABSTRACT
In difficult times, when people are exposed to various troubles and calamities such as illness, flood, fire, accident, sickness and death in different periods of their lives, they feel the need to perceive, make sense of and explain all these experiences due to their nature. These explanations and interpretations or attitudes towards negative events may differ from person to person. For example, in difficult times when troubles and calamities are experienced, some may face the events with patience, fortitude, prayer and trust and adopt an optimistic (positive-optimist) attitude, while others may enter a religious and psychological crisis of meaning and rebel and display a pessimistic (negative-pessimistic) attitude. Mawlānā Jalāl al-Dīn Rūmī (d. 672/1273), who has a distinguished position in the history of Islamic thought with his copyrighted works and ideas, also included this subject in his works and explained his views on the subject in different contexts. In this context, Mawlānā pointed out that this world is a place of testing and as a result of this, people will be exposed to various troubles and calamities throughout their lives, and said that such events are an inseparable part of life, that people experience a crisis of meaning and react differently in such difficult situations. According to him, people who are exposed to calamities exhibit either an optimistic or a pessimistic attitude in making sense of their experiences. The same is true for the religious point of view. Because, during a calamity, one group of people chooses the way of rebelling and denying Allah, while the other group chooses to turn to Him and surrender. This determination of Mawlānā is very important. Because in

difficult situations where disasters and calamities are experienced, religion and spirituality can have a negative or positive reflection on people. In other words, the feeling of helplessness and helplessness felt at such times may lead some to religious behavior, while others may react to religious indifference or turn away from religion to rebellion against God or even to deny Him. The famous psychologist Kenneth Pargament, who defines religion as "the search for meaning displayed in the field of the sacred", also states that individuals who experience difficult times try to confront problems with two positive reflexes and one negative reflex, in the way of preserving meaning and transforming meaning. In this paper, based on the theoretical ground above, Mawlānā's views on the subject will be discussed and analyzed by making use of his basic works such as *Masnavi, Dīwān-e Kabīr, Maktubat, Fihi Ma Fihi*, and the results will be tried to be conveyed objectively with the descriptive method.
Keywords: Religion, Islam, Disasters, Prayer, Psychology, Mawlānā.

Giriş[*]

Mevlânâ'ya göre bu dünya imtihan dünyasıdır. Bunun bir gereği olarak insanların çeşitli belâ ve musibetlere maruz kalması kaçınılmazdır. Bu yüzden Mevlânâ, bu tür hadiselerin hayatın ayrılmaz bir parçası olduğunu her vesileyle vurgular. Diğer taraftan insanların böylesi zor durumlarda anlam krizi yaşadıklarına ve birbirinden farklı tepkiler verdiklerine de işaret eder (Mevlânâ, 1995, 3: 91-92; 5: 162). Mevlânâ'ya göre musibetlere maruz kalan insanlar, bu yaşadıklarını anlamlandırmada ya iyimser (müspet-optimist) ya da kötümser(menfi-pesimist) bir tutum sergilemektedirler. Aynı durum dine bakış için de geçerlidir. Zira musibet esnasında insanların bir grubu Allah'a isyan ve inkâr etme yolunu seçerken diğer grubu O'na yönelip teslim olmayı seçer (Mevlânâ, 1957, 4: 332; a.mlf., 1995, 3: 177-178; 4: 234).

Mevlânâ'nın bu tespiti oldukça önemlidir. Çünkü felaket ve musibetlerin yaşandığı zor durumlarda din ve maneviyatın, kişilerde negatif veya pozitif bir yansıması söz konusu olabilmektedir. Diğer bir deyişle bu tür zamanlarda hissedilen acizlik ve çaresizlik duygusu kimilerini dini davranışa sevk ederken, kimilerini tepkisel olarak dini ilgisizliğe ya da dinden uzaklaştırıp Allah'a isyana hatta O'nu inkâra da götürülebilmektedir (Hökelekli, 1998, 91-92; Peker, 2018, 79). Dini, "kutsalla ilgili alanda sergilenen anlam arayışı" olarak tanımlayan ünlü Psikolog Kenneth Pargament de zor zamanlar yaşayan bireylerin, anlamı koruma ve anlamı dönüştürme tarzında bir olumlu diğeri olumsuz iki refleksle problemlere göğüs germeye çalıştıklarını ifade etmektedir. Mesela dine olumlu yaklaşan birey başına gelen bir sıkıntıyı çözerken Allah'a yönelir ve dua ve ibadetleri yoluyla yine ondan yardım dilerse, sabır, tevekkül, affetme, şükür ve alçakgönüllülük gibi erdemler gösterebilirse din bu tür başa çıkma sürecinde yararlı olur. Ancak dine olumuz yaklaşan birey başına geleni bir cezalandırma olarak değerlendirip Allah ve din kardeşlerine öfkelenir, umutsuzluk ve uğursuzluk gibi karamsar tavırlar sergiler (Köse- Ayten, 2012, 74.). Dolayısıyla başlarına gelen bir musibet yüzünden dine negatif bir tutum sergileyen kişiler, inanç sistemlerini sorgulayabilmekte, yaşadıkları olayın neden kendi başlarına geldiğini, olayı inandıkları Yaratıcıyla nasıl bir ilişkisi olduğunu anlamaya çalışmaktadırlar. Yaratıcı tarafından terk edildiklerini veya günahlarından dolayı onun tarafından cezalandırıldıklarını düşünmektedirler ya da Yaratıcıya kızgınlık duyabilmektedirler (Alsan, 2016, 2: 343).

1. Belâ Ve Musibetler Karşısında İnsanların Psikolojik Tutumları

İşte Mevlânâ da yukarıda ifade ettiğimiz duruma dikkat çekmekte, dini inkâr edenlerin ölüm ve yok olma korkusu ve endişesi içinde huzursuz bir hayat yaşayacaklarını, buna mukabil inançlı kimselerin öldükten sonraki ahiret düşüncesi nedeniyle bu tür bir korku ve endişeye kapılmayacaklarını, bu anlamda kendilerini daha güvende ve huzur içinde hissedeceklerini belirtir (Mevlânâ, *1995,* 3: 329). Bu bakımdan Mevlânâ'ya göre din, zor zamanlarda inananlar için rahatlama ve umut kaynağı, emin bir sığınak işlevi görmektedir.

Öte yandan Mevlânâ'ya göre dine olumlu yaklaşanların dünyada karşılaştıkları belâ ve musibetleri iyimser bir bakış açısıyla anlamlandırırken, dine tavır alanlar bu tür hadiselere kötümser yaklaşmakta, her şeye bir bahane bularak hayatlarını kendilerine zindan etmektedirler (Mevlânâ, 1995, 1: 84; 2: 45-47; 4: 231-232, 259-261; 6: 99.) Mevlânâ, insanların olaylara farklı yaklaşmalarının psikolojik yönünü daha sarih bir biçimde ortaya koymak için Firavun döneminde Mısır'da yaşanan kıtlık felaketi ile ilgili bir zahid ile halk arasında geçen bir diyaloga yer verir, zor zamanlarda nasıl bir tutum içerisinde olunması gerektiğini, bu diyalog üzerinden açıklar. Rivayete göre kıtlık zamanında halk açlıktan ağlayıp sızlanırken fakir ve müflis olan zahid ise gayet neşeli ve sevinçlidir. Zahidin bu durumundan rahatsız olan halk;

[*] Bu tebliğ, "Mevlana Teolojisinden Psiko-Kelam İçerikli Semantik Analizler" adlı çalışmamızda istifade edilerek hazırlanmıştır.

> *"Gülünecek zaman değil insanları teselli etme zamanıdır. Kıtlık, müminlerin kökünü kurutmaktadır. Rahmet, bizden gözünü yumdu. Ova, kızgın güneşin tesiriyle yandı, kavruldu. Bağlar, üzümler simsiyah oldu. Ne yerde biten var, ne yukarıda, ne aşağıda. Halk, bu kıtlıktan, bu azaptan sudan çıkmış balık gibi onar onar, yüzer yüzer ölmektedir. Müslümanlara acımıyor musun sen?"*

diyerek onu eleştirirler. Bunun üzerine Zahid, kendini şöyle savunur:

> "*Bu, sizin gözünüze kıtlık görünüyor. Fakat bence yeryüzü cennet gibi. Ben böyle görüyorum. Ben her ovada, her yerde ta bele kadar boy atmış gürbüz başaklar görmekteyim. Başaklar, seher yeliyle dalgalanmakta. Ova, pırasayla dopdolu. Acaba doğru mu diye sınıyor, elimi uzatıyor, onları yokluyor, tutuyorum. Artık ben, nasıl elimi keser, gözümü çıkartırım? (*Mevlânâ, 1995, 4: 259-260). *A aşağılık kavim, siz, ten Firavun'un dostusunuz… Onun için Nil, size kan görünmede! Hemencecik akıl Mûsâ'sına dost olsanız kan görmez, ırmak suyunu görürsünüz. Babanla aranda bir şey geçti mi babanı köpek gibi görürsün, gözüne böyle görünür! Baban, köpek değildir senin; o cefanın tesiriyle öyledir; öyle bir merhametli adam bile sana köpek görünüyor. Kardeşleri, Yûsuf'a haset ediyorlar, kızıyorlardı... Bu yüzden onu kurt şeklinde gördüler. Fakat babanla barıştın da kızgınlığın gitti mi köpek ortadan kalkar, baban, sana ateşli bir dost olur!" (*Mevlânâ, 1995, 4: 260-261).

Mevlânâ'nın burada vurgulamak istediği temel husus, şer gibi görünen hadiselerin suretine ten gözüyle bakarak karamsar bir tutum sergilemek değil, hadiselerin manasına gönül gözüyle bakarak iyimser bir tavır takınmaktır. Buna göre dünya hayatında olup bitenlere ten gözüyle bakanlar sadece belâ, dert, sıkıntı, acı, elem, kan ve gözyaşı görür, hem kendini hem de etrafındaki insanları huzursuz eder. Gönül gözüyle bakanlar ise dünyaya ilahî bir düzen ve ahengin hâkim olduğunu, her şeyin buna göre gerçekleştiğini, her olanda bir hayır olduğunu düşünür ve huzurlu ve mutlu olur. Çünkü gerçek mutluluk ve neşe belâ ve sıkıntıların ardından gelir (Mevlânâ, 1963, 168). Mevlânâ'nın bu tespiti oldukça önemlidir. Çünkü yapılan araştırmalar dine olumlu yaklaşım sergileyenlerin yaşadıkları travmatik süreçleri "dini başa çıkma" yöntemiyle diğerlerine göre daha kolay atlatabildiklerini göstermektedir (Alsan, 2016, 343). Başa çıkma sürecini dinî ve manevi alana taşıyan ünlü psikolog Pargament de Mevlânâ'nın bu görüşünü destekler mahiyette dinî değerlerin yaşam boyunca karşılaşılan problemlerle başa çıkma ve ruh sağlığının korunmasında olumlu katkılar sağladığına dikkat çekmektedir. Pargament'e göre din, hayatta herhangi bir problem yaşayan ve zaman zaman travmalara muhatap olan bireye "teselli sunma", kontrol kazanma", "anlam sağlama" ve "ilişki ağı kurarak sosyal destek sağlama" nın yanında bireyin yeni anlamlar bulmasına ve hayatını dönüştürmesine de yardımcı olmaktadır (Köse-Ayten, 2012, 73). Pargament'in de işaret ettiği gibi stresli bir durumla karşılaşan insan, anlama, davranışlarını kontrol etme ve öz güven duygusu tehlikeye girdiği için, böyle anlarda dine yönelmektedir. Anlamlı ve tutarlı dini açıklamalar da insanların problemlerini çözmelerine ve hislerini düzenlemelerine yardım etmektedir. Özellikle insanın varlığını tehdit eden baskı, endişe, yok olma korkusunun ortadan kaldırılmasında önemli bir işlev görmektedir. Bu bakımdan birey dini inancı sayesinde, sağlam ve güçlü bir maneviyata sahip olarak hayatın getirdiği çeşitli engeller karşısında mücadele edebilme gücü bulabilmekte, stres ve depresyondan kendisini koruyabilmektedir (Cengil, 2007, 1: 609).

Mevlânâ insanların ekonomik, sağlık ve sosyal yaşam şartlarına göre de Allah'a karşı farklı tutumlar sergilediklerine dikkat çekmektedir. Bu anlamda Mevlânâ, refah ve bolluk içinde yaşayan insanların genellikle Allah'ı unuttuklarını, başlarına bir belâ, sıkıntı, dert ve musibet geldiğinde ise O'nu hatırladıklarını, O'na yalvarıp yakardıklarını, fakat bu olumsuz durum geçtiğinde eski durumlarına tekrar geri döndüklerini belirtir (Mevlânâ, 1995, 3: 91-92).

Ayrıca Mevlânâ, *"fakat yokluk denizine daldın da aciz oldun mu sevgi davasına düşer. 'Rabbimiz, kendimize zulmettik' demeye kalkışırsın."* ifadeleriyle de insanın bu psikolojik yapısına işaret eder (Mevlânâ, 1995, 5: 162). Mevlânâ'nın dikkat çektiği çaresizlik tecrübelerinin bu çift yönlülüğüne Kur'an'da da işaret edilmekte, insanın, kendi hayatını olumsuz etkileyen bir olayla karşılaştığında, bundan kurtulmak için Allah'ı hatırlayıp O'na dua ettiği, selamete kavuştuğu zamanda ise O'nu unutup nankörlük ettiği, halbuki insana yakışanın her zaman Allah'ı hatırlaması olduğu vurgulanmaktadır (Yûnus 10/12; Hicr 15/53-55; Rûm 30/36; Zümer 39/8, 49; Fecr 89/15-16. Ayrıca bkz. Peker, 2018, 79).

Diğer taraftan Mevlânâ, insanın zor zamanlardaki bu psikolojik durumuna Ankebût suresinin 65. ayetinin tefsiri mahiyetinde "Dekuki'nin Namazdayken Gark Olmak Üzere Bulunan Bir Gemideki Halkın Feryadını Duyması" başlığı altında naklettiği hikâyede yer vermiştir. Burada insanların çoğunun selamette oldukları zaman Allah'ı hatırlarına getirmediklerine fakat bir musibete uğradıkları vakit dualar etmeye başladıklarına, bundan kurtulup selamete ulaştıklarında da Allah'ı unutup

nankörlük ettiklerine değinir (Mevlânâ, 1995, 3: 177-178. Ayrıca bkz. Sağıroğlu, 2009, 68). Mevlânâ, onların bu tutumlarını eşeğin dayaktan kurtulunca eğri büğrü yürümesine teşbihte bulunarak şöyle eleştirir:

> *"A hezeyanlarla avunan tamahkâr, a pırasadan daha kokmuş herif, belâya uğramadıkça bir kerecik bile Allah demezsin ha. Eşek, dayaktan kurtuldu mu eğri büğrü gitmeye, düz bırakıp da çayıra çimene, tarlaya girmeye başlar*." (Mevlânâ, 1957, 4: 332.)

Dolayısıyla Mevlânâ'nın da işaret ettiği üzere insan, tabiatı gereği sıkıntılı ve zor zamanlarında Allah'a yönelip, dua etmekte; durumu düzelince de kendini müstağni görerek Allah'ı unutmaktadır. İşte bu yüzden ona göre, mümin bir kimse, kendisini daima ihtiyaç içerisinde olduğunu hissetmeli, bunu baz alarak yaşamalı, kendini müstağni görmemelidir. Bu çerçevede *"İhtiyacı, onu gafletten ayılttı, bana çevirdi; saçından tuttu, çeke çeke benim tarafıma getirdi." (*Mevlânâ, 1995, 6: 335) ifadeleriyle bu duruma dikkat çeken Mevlânâ, duanın gerekli oluşuyla ilgili Hz. Peygamber'in; "inanan, kamışa benzer" sözünü hatırlatarak, insanın tıpkı içi boş kamış gibi sürekli Tanrı'ya feryat edip, dua etmesi gerektiğini söyler.

Daha sonra Mevlânâ Allah'tan gelen belâ ve musibetlerin hoş olduğunu, bu nedenle çekilen sıkıntı ve dertlerden dolayı isyan etmeyip sürekli O'na yönelmek gerektiğini tavsiye eder (Mevlânâ, 1995, 6: 334-335). Bu bakımdan Mevlânâ, dünya hayatında baş gösteren hastalıklar, çeşitli mahrumiyetler, ölümler vb. musibetlerle karşılaşan insanları gösterdikleri eğilim ve tutumlarına göre iki kısma ayırmaktadır. Çünkü ona göre insanların Allah'a olan bağlıkları ve samimiyetlerinin derecesi musibetlere maruz kalındığı durumlarda ortaya çıkar (Mevlânâ, 1995, 4: 234). Mevlânâ, musibet esnasında insanlardan bir grubun herhangi bir belâ ve musibete maruz kalınca Allah'a isyan etme yolunu seçtiğini, diğer grubun ise O'na yönelip teslim olduklarını söyler (Mevlânâ, 1995, 4: 234).

Yukarıdaki açıklamalara göre musibetlerin yaşandığı durumlarda verilen tepkilere göre insanları iki grupta değerlendirmek mümkündür:

1.1. Belâ ve Musibetler Karşısında Kötümser Tutum Takınanlar

(i) Birincisi, belâ ve musibetlerin kimin tarafından ve niçin gönderildiğini düşünme ihtiyacı hissetmeden başına gelenlere sabretmeyip kendini ruhen kırgınlığa verenler, kederlenip, sızlananlardır. Mevlânâ'ya göre bu kimseler, dünyada olup bitenlere, başlarına gelen bütün hadiselere daima kötümser yaklaşırlar. *"Eğri merdiven basamağının gölgesi de eğri olur." (*Mevlânâ, 1995, 5: 162) ifadesiyle bunları eleştiren Mevlânâ, onlara şunu tavsiye eder:

> "*Kime kötü gözle bakarsan bil ki kendi varlık dairenden bakmada, sen fena olduğundan onu fena görmedesin." (*Mevlânâ, 1995, 5: 162)

Buna göre bir şeyin olumsuzlukları üzerinde odaklanan kişinin o şeyle ilgili zihninde uyanan imge de olumsuz olacaktır. Bunun aksi de aynı derecede geçerlidir (Küçük, 2008, 1: 156). Mevlânâ, bu tip insanların başlarına gelen musibetleri kendilerine dert edinip, hayata kötümser yaklaştıklarını, sabırsız, aceleci ve rahatlarına oldukça düşkün olduklarını, ancak bunu da başaramayıp, hayatı kendilerine zindan ettiklerini her vesileyle vurgular. Bu bağlamda Mevlânâ, insanların bununla ilgili psikolojik zaafları üzerinde durur ve bunlardan nasıl kurtulabileceklerine dair yol ve yöntemleri açıklar. Ona göre kâinatta her şey bir hikmete binaen vuku bulur. İlk bakışta şer gibi görünen hadiselerde aslında birçok hayır ve fayda vardır. Ancak insanoğlu sabırsızdır, acele karar verir. Bu dünyada rahata kavuşmak için çabalar. Bu arayışın kendisini rahatsız ve huzursuz ettiğinin farkına bile varamaz. Başına gelen belâ ve sıkıntıları kendine her zaman dert edinir, bunlardan bir an önce kurtulmaya çalışır. Hayatını bu arayış içinde heba eder. Oysaki asıl huzura ve rahatlığa, başına gelen belâ ve sıkıntılarla, zahmet ve çekilen dertlerle ulaşılır. Çünkü her sille okşamak içindir. Her şikâyet, insana şükretmeyi öğretir (Mevlânâ, 1995, 3: 80).

Öte yandan Mevlanâ'ya göre dünyayı keyif sürülecek, rahat edilecek bir mekân olarak algılayanların sabretmesi zordur. Çünkü dünyayı bu şekilde algılayanlar, keyiflerini kaçıracak en küçük bir sıkıntıdan bile hazzetmez. Buna göre, dert; insan dert edindiği için, kendisine dert olmaktadır. İnsan dünyaya bel bağladığı, dünyadan kopamadığı ve rahatına kıyamadığı için rahatını bozan her şeyi dert edinir, ömrünü vesveselerle, boş kuruntularla ziyan eder (Kuşlu, 2006, 86). Mevlânâ, bu durumu şöyle açıklar:

> "*Ömür kuruluk yolunda; gâh dağ, gâh deniz, gâh ova aşarak geçip gittikten sonra... Abıhayatı, nerde bulacaksın; deniz dalgalarını nerede yaracaksın? Kara dalgası, bizim kuruntularımız, anlayışımız ve fikrimizdir. Deniz dalgası ise kendinden geçiş, sarhoşluk ve yokluktur. Sen bu sarhoşlukta oldukça o sarhoşluktan uzaksın. Bundan sarhoş oldukça o kadehten nefret eder dursun. Zahir dedikodusu toz gibidir. Kulak gibi bir müddet dinlemeyi adet edin!" (*Mevlânâ, 1995, 1: 46); *"Hey yüzünü yıkamamış pis herif, neredesin sen? Kiminle kavgaya girişiyor, kime haset ediyorsun? Sen, aslanın kuyruğu ile oynamakla, meleklere*

> *saldırmaktasın. Hayırdan ibaret olana neden kötü söylüyorsun. Kendine gel, o alçalışı yücelme sayma. Kötü nedir? Aşağılık ve muhtaç bakır. Şeyh kimdir? Ucu, sonu olmayan kimya! Bakır, kimya yüzünden altın olmak kabiliyetinde değilse kimya, bakır yüzünden bakırlaşmaz ya! Kötü nedir? İşi ateş gibi serkeş kişi, şeyh kimdir? Ezel denizinin ta kendisi. Ateşi daima su ile korkuturlar. Fakat suyu hiç ateşle korkutabilirler mi? Sen ayın yüzünde ayıp, noksan buluyor, cennette diken topluyorsun. Ey diken arayan, cennete gitsen bile orada senden başka bir diken göremezsin. Güneşi balçıkla sıvıyor, kâmil bedirde gedik arıyorsun." (*Mevlânâ, 1995, 2: 257)

Mevlânâ, bu tip insanların sahip oldukları kötümser bakış açısını suizan olarak nitelendirir. Bunun, hakikati görmemin önünde büyük bir engel olduğunu şu beyitleriyle dile getirir:

> *"Kötü zan sahibi olan kişi, yüz nişan da olsa doğruyu işitmez. Bir gönül, hayale düştü mü delil getirsen bile hayali artar." (*Mevlânâ, 1995, 2: 208)*; "O yıkık yerin her cüzü, defineyi gösterir ama· kötü zan, o defineyi kaybetmek için tersine çakılmış nal izlerine benzer." (*Mevlânâ, 1995, 6: 131); *"O kötü zanlı kişinin hatırına yüz binlerce peygamber, yüz binlerce hak yoluna gidenler gelmez bile! Bula bula gönlüne kasvet veren, gönlünü karartan bu iki misali bulur." (*Mevlânâ, 1995, 3: 392)*; "Kötü zanda bulunanın işi, daima çirkindir. Dostun hakkında da kendi kitabını okur o." (*Mevlânâ, 1995, 5: 163)

Mevlânâ, suizannı, bir bakış açısı hâline getiren kişinin bu düşüncesinin, onu zihnen hastalandıran bir illet olduğunu ise şöyle dile getirir: *"Kötüye yorma, vehimlenme, insanı hiçbir hastalığı yokken hasta eder." (*Mevlânâ, 1995, 3: 128. Ayrıca bkz. Küçük, 2008, 159 vd.).

Mevlânâ, insanların bu psikolojik durumdan kurtulmaları için onlara iyimserliği (hüsn-ü zan) tavsiye eder ve bunu yapmanın tedbir almakla eş değer olduğunu söyler (Mevlânâ, 1995, 3: 22).

1.2. Belâ ve Musibetler Karşısında İyimser Tutum Takınanlar

(ii) Musibet esnasında olumlu tutum takınan ikinci gruba gelince; bunlar, maruz kaldıkları musibetleri Allah'ın bir imtihanı olarak değerlendirirler. Allah'a karşı isyan ve inkâr emareleri gösteren taşkınlıklardan kaçınırlar. Allah tarafından nimet-azab, rahmet-gazab dengesiyle imtihan edildiklerine inanırlar, başlarına gelenlere sabrederek Allah'ın kaderi ve takdirine gönül hoşluğuyla rıza gösterirler. Musibetleri ve bunlar yüzünden çektikleri elem, acı ve ıstıraplarını kendilerine derman edinirler. Mümin, bu dünyada meydana gelen iyi ve kötü her şey Rabbinin kudreti ve iradesi altında olduğunu bilir. Nefsinde, evladında yahut malında hoşlanmadığı bir durumla karşılaştığında, bu hoş olmayan olayı güzel bir sabırla karşılar ve bu olayların kendi iradesi üzerinde mutlak bir iradesi olan Rabbinin bilgisi ve gücü dahilinde gerçekleştiğine inanırlar (Mevlânâ, 1995, 2: 45-47; 3: 80, 190; 4: 234, 259-261). Mevlânâ, musibetlere bu şekilde yaklaşanların özelliklerini şöyle tasvir eder:

> "*Donup kalmamış olan keskin bakışlarsa, ileriyi delip gider, perdeleri yırtıp görür! Bu bakışa sahip olanlar, on yıl sonra olacak şeyi şimdicik, hem de gözleriyle görürler. Böylece herkes bakışı ve görüşü miktarınca gaybı da görür, geleceği de… Hayrı da görür, şerri de! Gözün önünde, ardında bir hail kalmadı mı bütün dünya dümdüz olur, göz, gayb levhini bile okur! Gözünü ardına çevirdi mi varlığın başladığı zamandım itibaren bütün macera ve âlemin yaradılışı gözüne görünür! Yer meleklerinin ululuk ıssı Tanrı'yla babamızın halife olması hususunda bahse giriştiklerini duyar, görür! Ön tarafa baktı mı mahşere kadar ne olacaksa onların da hepsi gözünün önünde canlanır. Şu halde arkaya bakınca aslın aslına kadar… Önüne bakınca kıyamete kadar her şey gözüne apaçık görünür. Herkes, gönlünün aydınlığı ve cilası nispetinde gaybı görür (*Mevlânâ, 1995, 4: 233) *…Kim gönlünü daha fazla cilaladıysa daha ziyade görür… Ona daha fazla suretler görünür. Talihli birisine bir zahmet verdi mi o, pılısını pırtısını daha yakına çeker getirir! Cesur erlerse yine can korkusundan düşman saflarına hücum ederler!" (*Mevlânâ, 1995, 4: 234).

Mevlânâ'ya göre böylesi bir tavır içinde olanlar, her zaman hayatta karşılaşacağı olumsuz durumlara karşı dirençli olurlar. Bu sayede hayatın zorluk ve meşakkatleri karşısında enerjik kalırlar (Küçük, 2008, 157). Mevlânâ, olaylara iyimser gözle bakmanın insanı geliştirip yücelteceğini ifade eder (Mevlânâ, 1995, 6: 26).

Belâ ve musibetler karşısında insanın iyimser, dirençli ve dinç kalmasını sağlayan en önemli manevî desteğin iman ve bundan beslenen ümitleri olduğuna işaret eden Mevlânâ, bu konuda bizlere Hz. Yûsuf'u ve Hz. İbrahim'i örnek almamızı tavsiye eder (Mevlânâ, 1995, 3: 189-190). Bu bağlamda Bezm-i Elest'te insanların; "Evet, sen bizim Rabbimizsin" şeklinde verdikleri söze atıfta bulunan Mevlânâ, bu sözün her müminin kalbinde mahşere kadar devam edeceğini, bu yüzden müminlerin, Allah'tan gelen musibetleri gönül hoşnutluğuyla karışılacaklarını, O'nun emirlerini sıkılmadan yerine getireceklerini söyleyerek imanın inanan kişi üzerindeki olumlu etkisine atıfta bulunur. Mevlânâ,

inanan ve inanmayan kişilerin, Allah'tan gelen bir musibete maruz kaldıklarında nasıl bir tutum sergilediklerini de şöyle dile getirmiştir:

> "*Başkalarının ağzına acılık veren bir lokmaya benzeyen Tanrı'nın hükmü, onlara gülbeşeker gelir, tatlı tatlı yerler, hazmederler. Tanrı hükmünü kabul etmeyip inkâr eden, o lokmayı yese bile kusan kişiye yaramaz. Elest gününde bir rüya gören, Tanrı'ya ibadet yolunda sarhoş olur. Sarhoş deve gibi bu ibadet çuvalını hiç usanmadan, sıkılmadan çeker durur. Ağzının etrafındaki tasdik köpüğü, onun sarhoşluğuna, coşkunluğuna şahittir." (*Mevlânâ, 1995, 3: 190).

Belâ ve musibetler karşısında takınılması gereken ideal tavrın ikincisi olduğunu ifade eden Mevlânâ, bu konuda insanlara yol gösterecek en güzel rehberin ise peygamberler ve getirdikleri ilahî mesajlar olduğunun altını çizer (Mevlânâ, 1957, 1: 176; 7: 364). Bu nedenle insan belâ ve musibetle maruz kaldığında Tanrı'ya yönelip dinî değerlere sarılmalıdır. Çünkü kurtuluş ancak O'nun dinine tabi olmakla mümkündür (Mevlânâ, 1995, 2: 257-258).

Sonuç

Mevlânâ'ya göre insanoğlu yeryüzünde denenmek ve imtihan edilmek için yaratılmıştır. İşte bu anlamda Mevlânâ, dünyanın imtihan, ahiretin ise ceza ve mükâfat yurdu olduğunu, bu yüzden insanın başıboş bırakılmadığını, Allah'a kulluk etmek üzere yaratıldığı ve bu konuda hesaba çekileceğini söylemektedir. İmtihanın bir gereği olarak insanoğlunun hayatının çeşitli dönemlerinde belâ ve musibetlere maruz kalacağına, hatta bunların kişiden kişiye farklılık arz edebileceğine, bu farklılığın da imtihanın bir parçası olduğuna dikkatimizi çekmektedir. Bu bağlamda tarihin her döneminde insanların kıtlık, kuraklık, yokluk, açlık, sıkıntı, korku, zenginlik, fakirlik, deprem, hastalık, evlat, mal ve can eksikliği vb. çeşitli imtihan vasıtasıyla denendiklerini vurgulanmaktadır. Öte yandan Mevlânâ, insanların bu imtihandan başarılı olmak için belâ ve musibetlerin görünen ve görünmeyen manaları üzerinde düşünmek ve tefekkür etmek gerektiğini, bunlardan bir kısmının imtihan, bir kısmın ibret ve ders almaya yönelik olduğunu, bu yüzden başa gelen olumsuz hadiseler karşısında iyimser bir tutum takınarak sabır, tevekkül ve şükretmek gerektiğini önemle vurgulamaktadır. Dolayısıyla Mevlânâ'nın konuya dair bu açıklamalarına bakıldığında musibetlerin birçok hikmeti olduğuna, bu hikmetlerin anlaşılması durumunda insanın psikolojik açıdan rahata kavuşacağına dikkat çektiği anlaşılmaktadır. Ayrıca zor zamanlarda çekilen sıkıntı, dert, acı, elem ve ıstırapların giderilmesi ve bunlara karşı kişiye direnç kaynağı sağlaması bakımından dua, sabır ve tevekkül gibi dinî değerlere sığınmak gerektiğini tavsiye ettiği dolayısıyla musibetler karşısında nasıl bir tutum içerisinde olunması gerektiği hususunda bizlere yardımcı olmaya çalıştığı görülmektedir.

Mevlânâ'ya göre belâ ve musibetler karşısında insanlar biri iyimser diğeri kötümser olmak üzere iki farklı tutum sergilemekedir. Dünyada karşılaştıkları belâ ve musibetleri iyimser bir bakış açısıyla anlamlandıranlar, maruz kaldıkları musibetleri Allah'ın bir imtihanı olarak değerlendirirler. Allah'a karşı isyan ve inkâr emareleri gösteren taşkınlıklardan kaçınırlar. Allah tarafından imtihan edildiklerine inanırlar, başlarına gelenlere sabrederek Allah'ın kaderi ve takdirine gönül hoşluğuyla rıza gösterirler. Böylesi bir tavır içinde olanlar, her zaman hayatta karşılaşacağı olumsuz durumlara karşı dirençli olurlar. Bu sayede hayatın zorluk ve meşakkatleri karşısında enerjik kalırlar. Buna mukabil dünyada karşılaştıkları belâ ve musibetleri kötümser bir bakış açısıyla anlamlandıranlar, dünyada olup bitenlere, başlarına gelen bütün hadiselere daima kötümser yaklaşırlar. Musibetlerin kimin tarafından ve niçin gönderildiğini düşünme ihtiyacı hissetmeden başına gelenlere sabretmeyip kendini ruhen kırgınlığa verirler, kederlenip, sızlanırlar. Her şeye bir bahane bularak hayatlarını kendilerine zindan ederler.

Kaynakça

Alsan, A. (2016). "Afet Sonrası Psiko-Sosyal Destek Sürecinde Manevi/Dini Desteğin Kullanımı", *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik.* Ed. Ali Ayten v.dğr.. Ankara, Dem Yay., 2: 335–348.

Cengil, M. (2007). "Olağanüstü Hallerde ve Kriz Anlarında Verilecek Dini Hizmetlerin Psiko-Sosyal Temelleri", *1. Din Hizmetleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Ed. M. Bulut Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1: 455-476.

Hökelekli, H. (1998). *Din Psikolojisi*. Ankara, TDV Yay.,

Köse, A. & A. Ayten (2012). *Din Psikolojisi*. İstanbul, Timaş Yay.

Kuşlu, A. (2006). *Mevlana'nın Mesnevî'sinde İnsan-Âlem İlişkisi Çerçevesinde Dünya Hayatı.* Yüksek Lisans Tezi. Adana, SÜSBE.

Küçük, O. N. (2008). "Mevlânâ'ya Göre Olumlu Düşünmenin Yolu Ve İnsan Yaşamına Katkısı", *Uluslararası Mevlâna ve Mevlevîlik Sempozyumu Bildiriler Kitabı.* Ed. Abdurrahman Elmalı & Ali Bakkal. Şanlıurfa, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1: 155-162.

Mevlânâ C. R. (1957). *Dîvân-ı Kebîr.* Haz. A. Gölpınarlı. İstanbul, Remzi Kitapevi.

Mevlânâ C. R. (1963). *Mektuplar.* Çev. A. Gölpınarlı. İstanbul, İnkılap ve Aka Kitabevleri.
Mevlânâ C. R. (1995). *Mesnevî.* Çev. V. İzbudak, Sad. A. Gölpınarlı. İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
Peker, H. (2018). *Din Psikolojisi*. İstanbul, Çamlıca Yay.
Sağıroğlu, T. (2009). *Mevlânâ'nın Mesnevî Adlı Eserinde Tevekkül Anlayışı.* Yüksek Lisans Tezi. Ankara, AÜSBE.

TURİZM REHBERLİĞİ BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN BÖLÜME VE MESLEĞE BAKIŞ AÇILARININ BELİRLENMESİ

Dr.Öğr.Üyesi, Ali İSKENDER
Atatürk Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, Erzurum, Türkiye
ORCID: 0000-0003-2753-1242

Arş.Gör.Dr , Leyla TOKGÖZ
Atatürk Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, Erzurum, Türkiye
ORCID: 0000-0002-0044-6235

ÖZET
Bu araştırma nitel yöntemle hazırlanmış olup araştırma grubunu Atatürk Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm Rehberliği bölümü son sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmada yüz yüze görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda 14 öğrenciyle görüşme sağlanmıştır. Araştırma kapsamında altı tema oluşturulmuştur. Bu temalar sırasıyla öğrencilerin turist rehberliği mesleğine karşı görüşlerini içeren algı teması; algı teması "yön gösterici"; "elçi/ temsilci"; "anlatıcı" ;"bilgili" olarak dört koddan oluşmaktadır. Öğrencilerin bölümle ilgili görüşlerindeki zaman içeresindeki değişimi içeren "değişim" teması, değişim teması " olumluya doğru değişim", "olumsuza doğru değişim", "değişim göstermeyen" olarak üç koddan oluşmaktadır. Gelecekte mesleği yapıp yapmayacaklarına yönelik "istek" teması; istek teması "evet", "hayır"," kararsız" olarak üç koddan oluşmaktadır. Mesleğin en sevdikleri üç yanını kapsayan "sempati "teması; sempati teması "bilgi/kültür", "sosyallik", "gezmek", "eğlence", "maaş", "hareket "olarak altı koddan oluşmaktadır. Mesleğin en sevmedikleri üç yanını kapsayan" itici" teması; itici teması "düzensiz yaşam", "meslektaşların tutumu", "iş saati", "yorucu/ yoğun iş", müşterilerin /insanların tutumu", "meslek algısı" olarak altı koddan oluşmaktadır. Öğrencilerin mesleğin geleceğine yönelik görüşlerini kapsayan "meslekte gelecek" teması; meslekte gelecek teması "trend meslek" ve "teknolojiye yenilme" olarak iki koddan oluşmaktadır. Araştırma bulgularından bazıları şu şekildedir: katılımcıların 7'si gelecekte bu mesleği yapmak istememektedir. Katılımcıların 5'i ise gelecekte turist rehberliği yapmak istemektedir. İki katılımcı ise bu konuda kararsızdır. Katılımcıların 7'si mesleğin geleceğiyle ilgili umutluyken 6'sı ise teknolojik gelişmeler ve internet çağı ile mesleğin geleceğinin tehlikede olduğunu vurgulamıştır. Katılımcıların 11'i mesleğin en sevmediği yanının "yorucu" olması olduğunu belirtirken 11'i mesleğin en sevdikleri yanının "sosyallik" olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların rehberlik mesleği ile ilgili algılarında "bilgili" koduna yönelik 8 katılımcı görüş bildirmiştir. Katılımcıların 6'sının bölüm ile ilgili görüşlerindeki değişim olumluya doğru değişirken 6'sının görüşleri olumsuza doğru değişmiştir. İki öğrencinin görüşlerinde değişim ortaya çıkmamıştır.
Anahtar kelimeler: Turizm, Rehberlik, Öğrenci, Nitel

DETERMINING THE PERSPECTIVES OF TOURISM GUIDANCE STUDENTS ON THE DEPARTMENT AND THE PROFESSION

ABSTRACT
This research was prepared with a qualitative method and the research group consists of the final year students of Atatürk University, Faculty of Tourism, Department of Tourism Guidance. Face-to-face interview technique was used in the research. In this context, 14 students were interviewed. Six themes were created within the scope of the research. These themes are the perception theme, which includes the opinions of the students towards the tourist guiding profession, It consists of four codes as the theme of perception is "guiding"; "ambassador"; "narrator" and "informed". The theme of "change", which includes the change in the views of the students about the department over time, and the theme of change consist of three codes as "change towards positive", "change towards negative" and "no change". The theme of "willingness" for whether they will pursue the profession in the future; The request theme consists of three codes as "yes", "no", and undecided". The "sympathy" theme, which covers the three favorite aspects of the profession; sympathy theme consists of six codes as "knowledge/culture", "sociability", "traveling", "entertainment", "salary", "action". The "repulsive" theme, which covers the three most disliked aspects of the profession; The repulsive theme consists of six codes: "irregular life", "colleagues' attitude", "work hour", "tiring/heavy work", customers'/people's attitude", "occupational perception". The theme of "future in the profession", which includes students' views on the future of the profession; The theme of the future in the profession consists of two codes

as “trend profession” and “defeat to technology”. Some of the research findings are as follows: 7 of the participants do not want to do this profession in the future. Five of the participants want to work as a tourist guide in the future. Two participants are undecided on this issue. While 7 of the participants were hopeful about the future of the profession, 6 of them emphasized that the future of the profession is in danger with technological developments and the internet age. While 11 of the participants stated that the most disliked aspect of the profession is that it is "tiring", 11 of them stated that their favorite aspect of the profession is "sociality". Eight participants expressed their opinions about the "informed" code in the perceptions of the participants about the guidance profession. While the change in the views of 6 of the participants about the department changed to positive, the views of 6 of them changed to negative. There was no change in the views of the two students.
Keywords: Tourism, Guidance, Student, Qualitative

GİRİŞ

İnsanların farklı yerleri görme, farklı kültürleri tanıma isteğinin artması ve paket turların yaygınlaşmasıyla birlikte turist rehberliği önemli mesleklerden biri haline gelmiştir. Çünkü bir rehber eşliğinde gezmek, bütün sorumluluğun rehbere ait olması insanlara cazip gelmekte ve kendilerini güvende hissetmektedirler. Bu doğrultuda turist rehberi belirli bir tur programı dâhilinde yerli ya da yabancı turistlere yol gösteren, tur boyunca ziyaret edilen mekânlarla ilgili ayrıntılı anlatım yapan, gidilen destinasyonu tüm yönleriyle tanıtan ve turistlere her konuda yardımcı olan kişilerdir.

Turist rehberliği bir meslek olarak zaman içinde değişimler yaşasa da antik dönemlerden beri varlığını korumaktadır. İlk çağlarda Olimpiyat Oyunları’yla birlikte dikkat çekmeye başlayan turist rehberliği mesleği Birinci ve İkinci Dünya Savaşları’nın ardından yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte ilerleme kaydetmiştir. Türkiye’de ise bu meslek Osmanlı Dönemi’nden itibaren yasal olarak yapılmaya başlanmıştır. Cumhuriyetin ilanını takip eden yıllarda çeşitli kurslar aracılığıyla turist rehberleri yetiştirilmiştir. Günümüzde ise fakülte ve yüksekokullarda turist rehberliği eğitimi verilmektedir.

Turist rehberliği mesleği turizm sektörünün en önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır. Çünkü turist rehberleri ülkenin veya belirli bir destinasyonun tanıtılmasında, temsil edilmesinde birinci derecede rol oynamaktadırlar. Bu nedenle turist rehberlerinin yüksek bilgi birikimi, yabancı dil yeterliliği, iletişim becerisi, yönetim becerisi başta olmak üzere çeşitli özelliklere sahip olmaları büyük önem arz etmektedir.

Turist rehberliği mesleği her ne kadar prestijli ve çeşitli avantajlara sahip bir meslek olarak görülse de bazı dezavantajları da bulunmaktadır. İş ve emeklilik güvencesinin olmaması, düzenli bir yaşam fırsatı sunmaması gibi dezavantajlar ve rehberlerin acentelerle, turistlerle, konaklama işletmeleriyle yaşadıkları sorunlar zaman içinde onları yıpratmaktadır. Bu nedenle bazı rehberler sektör değiştirerek başka mesleklerde hayatlarını devam ettirmek zorunda kalmaktadır. Bu gibi sebepler rehberlik mesleğinin geleceği için birer tehdit oluşturmakta ve gençlerin bu mesleği seçerken daha fazla düşünmelerine yol açmaktadır.

Konu ile ilgili literatür taraması yapıldığında turist rehberliği öğrencilerinin mesleğe bakış açıları, mesleki tutumları, kariyer algıları gibi konulara yönelik çeşitli çalışmalarla karşılaşılmıştır. Gökdemir, Korkmaz, Bozdoğan &Kahraman (2021)’nın Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi’nde turist rehberliği eğitimi alan öğrencilerin kariyer algıları üzerine yaptıkları çalışmada; öğrencilerin turist rehberliği mesleğine yönelik kariyer algılarının olumlu olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ilgaz &Güzel (2019) Akdeniz Üniversitesi’nde turist rehberliği eğitimi alan öğrencilerin kariyer devamlılığı üzerine bir çalışma yapmışlardır. Çalışma sonucunda; rehberlik mesleğinin yüksek gelir getirici bir meslek olarak düşünüldüğü ve özellikle daha öncesinde iş deneyimi olan öğrencilerin rehberlik mesleğinde devam etmek istedikleri tespit edilmiştir. Karacaoğlu & Cankül (2021) yine turist rehberliği eğitimi alan öğrenciler üzerine yaptıkları çalışmada öğrencilerin genel olarak mesleğe karşı olumlu bakış açılarının olduğu ve mesleğin doğası gereği karşılaştıkları sorunlara rağmen bu meslekte devam etmek istedikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Turizm rehberliği eğitimi alan öğrenciler bu mesleğin potansiyel iş gücünü yani mesleğin geleceğini oluşturmaktadır. Bu sebeple öğrencilerin okudukları bölüm ve meslekle ilgili düşüncelerinin alınması, anlaşılması önem arz etmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmada özellikle sektöre adım atmaya en yakın grup olan turizm rehberliği son sınıf öğrencilerinin hem okudukları bölüme hem de genel olarak turist rehberliğine bakış açılarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Rehber genel anlamda; bir kişinin doğruyu bulmasına yardımcı olan, yol gösteren kimse olarak tanımlanmaktadır. Rehberlik kavramı; birilerine yol göstermek, kılavuzluk etmek gibi anlamlara sahiptir (TDK, 2023). Turist rehberliğinden bahsedilirken ise 2500 yılı aşkın tarihiyle en eski

mesleklerden biri olduğu söylenebilir. Aslında turist rehberliği ya da tur rehberliği kavramının literatürde farklı tanımları mevcuttur. Tur rehberi; kendi seçtiği dilde ziyaretçi alan, bir yörenin kültürel, tarihi ve doğal mirasını aktaran, o yörenin yetkili mercileri ve kanunları tarafından yeterli olarak kabul edilen kişiler olarak tanımlanmaktadır (Peric, Musikic & Gasic, 2013). Başka bir tanıma göre turist rehberi; turistlerin seyahatleri süresince, onlarla iletişimde olan, seyahatlerini kolaylaştıran, ziyaret edilen destinasyonları ayrıntılı bir şekilde turistlere tanıtan, karşılaşılan sorunlarda turistlere yardım eden ve tur boyunca turistlerin tüm haklarını koruyan kişidir (Aşkın, 2020). Bu tanımların yanı sıra uluslararası geçerliliği olan bir tanımı Dünya Turist Rehberleri Birliği Federasyonu (WFTGA) yapmıştır. WFTGA'nın yaptığı tanıma göre turist rehberi; *"yurt içi ya da yurt dışından gelen grup ya da bireysel ziyaretçilere, onların tercihleri doğrultusundaki bir dilde, bir bölge ya da şehirde bulunan anıtlar, müzeler, doğal ve kültürel çevre ve tarihi yerlerde kılavuzluk eden ve eğlendirici bir yorumla bunları ziyaretçilerine aktaran, yetkili otoriteler tarafından tanınan kişidir"* (Eser, 2018). Türkiye'de yürürlükte olan 6326 sayılı Turist Rehberliği Meslek Kanunu'na göre ise turist rehberi; "*6326 sayılı Turist Rehberliği Meslek Kanunu'nun hükümleri uyarınca mesleğe kabul edilerek seyahat acenteliği faaliyetinde olmamak kaydıyla kişi veya grup halindeki yerli veya yabancı turistlerin gezi öncesinde seçmiş oldukları dil kullanılarak ülkenin kültür, turizm, tarih, çevre, doğa, sosyal veya benzeri değerleri ile varlıklarının kültür ve turizm politikaları doğrultusunda tanıtılarak gezdirilmesi veya seyahat acenteleri tarafından düzenlenen turların gezi programının seyahat acentesinin yazılı belgelerinde tanımladığı ve tüketiciye satıldığı şekilde yürütülüp acente adına yönetilmesi hak ve yetkisine sahip olan gerçek kişidir"* (Ak, Kargiglioğlu & Erkol Bayram, 2019).

Literatürde yer alan birbirinden farklı turist rehberliği tanımları incelendiğinde turist rehberlerinin tur boyunca turistlere çeşitli konularda hizmet veren, onları memnun eden kişiler olduğu görülmektedir (Bektaş, 2019).

Turist rehberliği mesleğinin tarihi gelişimi göz önünde bulundurulduğunda seyahat faaliyetlerinin başlamasıyla ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Yani turist rehberliğinin dünyanın ilk mesleklerinden biri olduğu söylenebilir (Gazelci, 2022). Dünya genelinde ilk rehberlerin Mısırlı rahipler olduğu bilinmektedir. Ancak M.Ö 7. yüzyılda Olimpiyat Oyunları'yla birlikte organize edilen seyahat faaliyetleri sayesinde turist rehberliği mesleği de gelişme göstermiştir. Antik dönemin en önemli tarihçi ve coğrafyacılarından biri olan Heredot gezip gördüğü yerleri başkalarına aktaran ilk rehberlerden birisi olarak kabul edilmektedir (Güven, 2021). Mesleğin modern anlamdaki tarihi incelendiğinde 17. ve 18. yüzyıllardaki Büyük Avrupa Turlarına kadar gittiği anlaşılmaktadır. 19. yüzyıla gelindiğinde de Thomas Cook eğlence amaçlı olarak düzenlediği seyahatleriyle birlikte tur rehberi kavramını geliştirmiştir (Şenbahar, 2021).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra motorlu araçların çoğalması, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise sivil havacılığın gelişmesiyle birlikte seyahat acenteleri ile tur operatörlerinin sayısında artış yaşanmıştır. 20. yüzyıla gelindiğinde İngiltere'de Londra Kulesi ve Windsor Sarayı rehberli gezilere açılarak rehberlik mesleği daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır (Eser, 2018).

Türkiye'de turist rehberliğinin gelişim sürecine bakıldığında dünya genelinde olduğu gibi Anadolu'da da rehberliğin oldukça eski tarihlere dayandığı görülmektedir. Anadolu toprakları ilk çağdan itibaren önemli dini merkezler ve termal kaynaklar gibi dikkat çeken yerlere sahip olması sebebiyle çok fazla ilgi görmüştür. Selçuklu Devleti döneminde Anadolu'ya yapılan seyahatleri kolaylaştırmak amacıyla çok sayıda kervansaray inşa edilmiştir. Osmanlı Devleti döneminde 1833 yılında Orient Express tren seferlerinin başlatılmasıyla birlikte ülkeye gelen turist sayısında artış yaşanmıştır. Böylelikle Osmanlı Döneminde turist rehberliği bir meslek olarak önem kazanmaya başlamıştır. O dönemde ülkede yaşayan azınlıklar rehberlik mesleğini yapmışlardır. Osmanlı Devleti'nde turist rehberlerine yönelik ilk yasal düzenleme 1890 yılında 190 sayılı Nizamname ile çıkarılmıştır (Gazelci, 2022).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından iki yıl sonra 8 Kasım 1925 tarihinde çıkarılan 2730 sayılı "Ecnebi Seyyahlara Tercümanlık ve Rehberlik Edenler Hakkında Talimatname" ile birlikte rehberlik mesleğine tekrar odaklanılmış ve bundan sonraki süreçte tercüman rehber mesleğini yapmak isteyenlerin belediyelerden belge almaları zorunlu hale gelmiştir. 1951 yılında mesleği daha yaygın hale getirmek amacıyla üniversite öğrencileri için rehberlik kursu açılmıştır. Daha sonrasında 1974 yılında "Profesyonel Turist Rehberliği Kursları ve Profesyonel Turist Rehberliği Yönetmeliği" yürürlüğe koyulmuş ve rehber kurslarının eğitim süresi 6 aya çıkarılmıştır. 2012 yılına gelindiğinde ise turist rehberliği mesleğini daha profesyonelce yürütmek ve kanunlar ile belirlemek amacıyla 6326 sayılı "Turist Rehberliği Meslek Kanunu" yayınlanmıştır (Kılıçhan, 2019). Günümüzde rehberlerin iki temel özelliği üzerinde durulmaktadır. Bunlardan biri rehberlerin yol bulucu olmaları, diğeri ise akıl hocası olmalarıdır. Bunlar dışında rehberlerin animatör ve tur lideri olmak üzere iki farklı özelliğinden

de söz edilmektedir. Turist rehberleri kültürlerin arabulucuları ve yorumcuları olarak değerlendirilmektedir (Güven, 2021).

Turist rehberleri turizm sektöründe aktif olarak önemli rolleri olan kişilerdir. Bu nedenle turist rehberlerinin hem kişisel hem de mesleki anlamda bilgi, beceri ve donanıma sahip olmaları gerekmektedir. Turist rehberleri birer öğretmen rolünü üstlenmektedirler. Bu sebeple rehber olmak isteyen kişilerden yüksek bilgi birikimine sahip olmaları ve sahip oldukları bilgileri aktarabilmeleri beklenmektedir. Bir turist rehberinin mesleğini yaptığı bölgenin tarihini, coğrafyasını iyi derecede bilmesi, aynı zamanda rehberlik yaptığı turist gruplarının kültürel özellikleri, etnik kökenler vb. konularda da bilgi sahibi olması önem arz etmektedir. Bunların yanında en az bir dili iyi derecede bilmesi ve konuşabilmesi turist rehberinin sahip olması gereken özellikler arasında yer almaktadır. Profesyonel turist rehberi olmak için gerekli şartlardan birinin yabancı dil yeterliliği olması düşünüldüğünde bu meslekte dilin önemi anlaşılmaktadır (Şenbahar, 2021). Turist rehberleri farklı alanlardaki bilgilerin yanı sıra bazı becerilere de sahip olmalıdır. Bu beceriler arasında yönetim ve iletişim becerisi bulunmaktadır. Turist rehberlerinin sorumluluğunda bulunan turist grubunun konaklama, yeme içme, eğlenme ihtiyaçlarını karşılama, tur programını uygulama, gezilen yerler hakkında turistleri bilgilendirme gibi görevleri bulunmaktadır. Bu sebeple bir turist rehberinin yönetim konusunda bilgi sahibi olması olmazsa olmaz bir özelliktir. Buna ek olarak turist rehberlerinin iletişim konusunda da yetenekli olması beklenmektedir. Çünkü bu meslek farklı iletişim teknikleri kullanılarak insanların gezdirildiği; tarih, coğrafya ve kültürün anlatıldığı bir meslektir. Rehberler sahip oldukları bilgileri turistlere aktarırken iletişim becerilerini kullanmaktadırlar. Turist grubunun gezilerinden memnun olup olmamalarındaki en önemli etkenlerden biri rehberlerin iletişim becerileridir. Bu nedenle iletişim becerisi de turist rehberliği mesleğinde büyük önem arz etmektedir (Şahin, 2018).

İyi donanımlı, kaliteli turist rehberlerinin yetiştirilebilmesi için rehber adaylarının kaliteli bir eğitimden geçmeleri gerekmektedir. Dünya geneline bakıldığında turist rehberliği eğitim sisteminin farklı düzenlendiği görülmektedir. Bazı ülkelerde turist rehberi olmak için eğitim öğretim şartı bulunmazken; bazı ülkelerde ise rehber olmak isteyenlerin farklı koşullar ve eğitim sürecinden geçmeleri gerekmektedir. Yani dünya genelinde rehberlik eğitimi konusunda ortak bir karara varılamamıştır. Turist rehberi olmak için herhangi bir eğitim zorunluluğu bulunmayan ülkeler arasında Japonya, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa yer almaktadır. Bu alan ile ilgili en kısa eğitimi (3 hafta) veren ülke Güney Afrika Cumhuriyeti iken; en uzun eğitim (5 yıl) veren ülke Arjantin'dir (Eker, Kaya &Zengin, 2019). Türkiye'deki turist rehberliği eğitimi sürecine bakıldığında ise zaman içinde çok kez değişikliğe uğradığı görülmektedir. 1993 yılına kadarki süreçte Turizm Tanıtma Başkanlığı vasıtasıyla bölgesel olarak 3 aylık, ülkesel olarak 6 aylık kurslar verilmekte ve kursların sonucunda başarılı olanlar turist rehberi olma hakkı kazanmaktaydı. 1995 yılından itibaren ise ülke genelinde fakülte ve yüksekokullarda turist rehberliği bölümleri açılarak daha uzun süreli eğitimler verilmeye başlanmıştır (Gazelci, 2022). Günümüzde ise turist rehberliği alanında lisansüstü eğitim programları açılmış, böylece daha donanımlı rehberler yetiştirilmeye ve bu alandaki akademik personel ihtiyacı karşılanmaya başlanmıştır.

Her mesleğin olduğu gibi turist rehberliği mesleğinin de olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Turist rehberleri her ne kadar çeşitli haklara ve avantajlara sahip olsalar da sektörde pek çok sorunla karşılaşmaktadırlar. Turist rehberlerinin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri taban ücreti konusudur. Çünkü sektörde, belirlenen taban ücretin altındaki bir ücretle tura çıkan rehberler bulunmaktadır. Bu durum taban ücreti konusunda ısrarcı olan ve mesleğini savunan rehberlerin haksızlığa uğramasına sebep olmaktadır. Kaçak rehberlik sorunu da rehberlerin yaşadığı problemlerin en önemlilerinden bir tanesidir. Denetimlerin yeterli sıklıkta yapılmaması ya da denetimlerin yoğun dönemlerde ve özel günlerde daha sık yapılması gibi nedenlerden dolayı kaçak rehberlerin sayısında artış yaşanmaktadır (Kılıçhan, 2019). Bahsedilen bu konular dışında turist rehberlerinin karşılaştıkları diğer sorunlar aşağıdaki gibidir (Gazelci, 2022; Büyüktepe, Gökdemir & Korkmaz, 2019):

- Emeklilik güvencesinin olmaması,
- İş güvenliğinin olmaması,
- Gelir düzeyinde değişikliklerin olması,
- Seyahat acenteleri ile maddi ve sosyal haklar ile ilgili sorunlar yaşanması,
- Turistlerin tur programı ile ilgili sorun çıkarması,
- Konaklama işletmeleriyle çeşitli anlaşmazlıkların çıkması,
- Müze ve ören yerlerinde çeşitli sorunları yaşanması vb.

Turist rehberlerinin karşılaştığı bu tarz sorunlar rehberlik mesleğinin gelişimi ve sürdürülebilmesindeki olumsuz etkenler durumundadır. Çünkü bahsedilen sorunlarla sürekli olarak

karşılaşan rehberler belirli bir süre sonra farklı sektörlerde iş bulmaya yönelmektedirler. Bütün bunların sonucunda rehberlik mesleğinin geleceği olumsuz etkilenmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmanın nitel yöntemle yapılmasının nedeni nitel verilerden bütüncül, anlamlı ve sembolik bir yapı oluşturmaktır (Yurdakul, Çolak & Yaman,2016). Araştırma grubunu Atatürk Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm Rehberliği bölümü son sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Bu kapsamda bölümde 25 öğrenci eğitim öğretim görmekte olup bu öğrencilerin 14'üyle görüşme sağlanmıştır. Görüşme verileri 2022 Aralık ayında elde edilmiştir. Verilerin analizinde herhangi bir program kullanılmamış veriler araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Bu araştırmada son sınıf öğrencilerinin hedef grup olarak tercih edilmesinin nedeni son sınıf öğrencilerinin bölümü daha iyi tanımaları, staj yaparak tecrübe sağlamış olmaları ve mezun olmak üzere olduklarından fikirlerinin bu çalışma kapsamında daha iyi sonuç vereceğinin düşünülmesidir. Mevcut araştırma desen olarak olgubilim deseni ile hazırlanmıştır.

Mevcut araştırmanın amacı turizm rehberliği son sınıf öğrencilerinin bölüme ve mesleğe bakış açılarının ortaya konmasıdır. Çalışma kapsamında oluşturulan araştırma soruları şu şekildedir.

- Araştırma sorusu 1: Turizm rehberliği son sınıf öğrencileri rehberlik bölümü ve mesleği hakkında neler düşünmektedir?
- Araştırma sorusu 2: Turizm rehberliği son sınıf öğrencilerinin mesleğin en çok sevdiği ve en az sevdiği yanları nelerdir?
- Araştırma sorusu 3: Turizm rehberliği son sınıf öğrencileri mesleğin geleceği hakkında neler düşünmektedir?
- Araştırma sorusu 4: Öğrencilerin bölüme ilk geldikleri düşünceleri ile şuan ki düşünceleri arasında ne gibi farklar vardır?

Araştırma sorularına yönelik olarak görüşme formu oluşturulmuştur. Görüşme formunda yer alan ifadeler şu şekildedir:

- Turist rehberliği denince aklınızda neler canlanıyor?
- Turizm Rehberliği Bölümüne ilk geldiğiniz zamanki düşüncelerinizle şu anki düşünceleriniz arasında ne gibi farklar var?
- Gelecekte bu mesleği yapmak istiyor musunuz? Evet, veya hayır ise neden?
- Turist rehberliği mesleğinin en sevdiğiniz üç yanı ve en sevmediğiniz üç yanı nedir?
- Turist rehberliği mesleğinin geleceği hakkında neler düşünüyorsunuz?

Verilerin analizinde temalar oluşturulmuş ve bu temalar kodlara ayrılarak katılımcıların görüşleri bu kodlar ile gruplandırılmıştır. Bu araştırmanın önemi ise öğrencilerin meslek ve bölüm ile ilgili algı ve beklentilerini belirleyerek bu konuda bölüm bazında atılması gereken adımlara yol göstermesidir. Araştırmanın temel kısıtı ise araştırmanın örnek grubunun sınırlı bir grubu temsil etmesidir.

BULGULAR

Tablo1. Öğrencilerin demografik bilgileri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Memleket
A1	Kadın	23	Antalya
A2	Kadın	20	Erzurum
A3	Kadın	22	Bitlis
A4	Kadın	21	Erzurum
A5	Kadın	22	Erzurum
A6	Kadın	22	Erzurum
A7	Kadın	23	Ağrı
A8	Kadın	22	Ordu
A9	Kadın	22	Trabzon
A10	Erkek	22	Mersin
A11	Erkek	22	Ankara
A12	Kadın	23	Kırşehir
A13	Kadın	22	Mardin
A14	Kadın	22	Trabzon

Tablo 1'e göre katılımcıların 12'si kadın 2'si ise erkektir. Katılımcıların 9'u 22 yaşında 3'ü 23 yaşında 1'i 20 yaşında ve 1'i de 21 yaşındadır. Katılımcılar Türkiye'nin farklı illerinden gelen öğrencilerden oluşmaktadır.

Tablo 2. Turizm rehberliği öğrencilerinin rehberlik mesleği ile ilgili görüşlerini içeren "algı" teması

Katılımcı	Yön gösterici	Elçi/ temsilci	Anlatıcı	Bilgili kişi
A1		✓		✓
A2			✓	✓
A3				✓
A4	✓			
A5	✓			
A6	✓		✓	✓
A7		✓		✓
A8	✓			
A9			✓	
A10	✓			✓
A11		✓		
A12		✓		
A13	✓			✓
A14	✓		✓	✓

Öğrencilerin turist rehberliği denilince aklınıza ne geliyor görüşme sorusuna yönelik yanıtlarıyla ilgili ”algı” teması oluşturulmuştur. Algı teması dört koddan oluşmakta olup bu kodlar sırasıyla “ yön gösterici”; “elçi/temsilci”; “anlatıcı”; “bilgili kişi ”şeklindedir. Tablo 2’ye göre katılımcıların 7’si rehberlik mesleği denince “yön gösteren” kişi algısına sahip, katılımcıların 8’i “bilgili kişi” algısına sahip, katılımcıların 4’ü “elçi/temsilci” algısına sahip ve 4’ü “anlatıcı” algısına sahiptir. Katılımcıların kodlarla ilgili ifadelerinin bir kısmına sırasıyla aşağıda örnekler verilmiştir.

“Yön gösterici” koduna yönelik ifadelerden bazıları:

A5: “Turist rehberliği denilince aklımda turistik destinasyonlara giden turistlere yön gösteren onlara yardımcı olan kişiler canlanıyor”

A 13: “Tur esnasında turistleri yönlendiren, turistlere liderlik eden kişi”

A 4: “Turistlere önderlik eden her türlü sorumluluğu kabul eden iş gurubu”

A: 14” Turist rehberliği denince aklıma birbirinden farklı insanları bir araya getirerek farklı yerlere götürüp o yerler hakkında öğretici ve eğitici bilgiler veren ilgili insanlar canlanıyor”

“Elçi/temsilci” koduna yönelik ifadelerden bazıları:

A1: “Ülkesini temsil eden bir birey, arkeoloji, mitoloji ve tarih konularında yeterli bilgiye sahip olan insan. Farklı yerlere turlar yapan bazen sıcak günlerde canı çıkan zahmetli olsa da macera dolu bir meslek”

A7: “Kendi ülkesinin elçisi olarak geliyor aklıma, bir turist rehberi her şeydir. Bir doktor, avukat, polis, elçi her şeydir kısaca.”

A11: “Kültürümüzde tanıtan marjinal ve şık kişilikleri ile öne çıkan kültür elçileri”

A12: “Bir ülkeyi dışarıdan gelen insanlara karşı temsil eden büyük bir iletişim görevi yapan kişi olduğu aklıma geliyor.”

“Anlatıcı” koduna yönelik ifadelerden bazıları:

A2:” Gezmek eğlence farklı İnsanlar farklı kültürlerle iç içe olmak değişik insanlarla uğraşmak zorunda kalan bilgilerini anlaşılır ve güler yüzlü bir şekilde insanlara aktaran kişi”

A6: “Yaşadıkları yerden başka bir yere 24 saatten fazla herhangi bir amaçla giden turistlere her konu bakımından yardımcı olan yeni yerler görmesini sağlayan bilgi veren ilgilenen kişilerdir”

A9:” En az 24 saatlik konaklamalı veya günübirlik tur satın alan kişilere o destinasyonu turdaki istediği bir dil ile anlatılmasıdır.”

A14: “birbirinden farklı insanları bir araya getirerek farklı yerlere götürüp o yerler hakkında öğretici ve eğitici bilgiler veren ilgili insanlar canlanıyor”

“Bilgili kişi” koduna yönelik ifadelerden bazıları:

A1:” arkeoloji, mitoloji ve tarih konularında yeterli bilgiye sahip olan insan. Farklı yerlere turlar yapan bazen sıcak günlerde canı çıkan zahmetli olsa da macera dolu bir meslek.”

A6:” turistlere her konu bakımından yardımcı olan yeni yerler görmesini sağlayan bilgi veren ilgilenen kişilerdir”

A13:” turizme dair bilgi sahibi olan turizm faaliyetlerinde etkin bir role sahip kişidir”

Tablo 3. Turizm rehberliği öğrencilerinin bölümle ilgili görüşlerindeki değişimi gösteren “değişim” teması

Katılımcı	Olumluya doğru değişim	Olumsuza doğru değişim	Değişim göstermeyen
A1	✓		
A2	✓		
A3		✓	
A4		✓	
A5	✓		
A6		✓	
A7		✓	
A8	✓		
A9		✓	

A10			✓
A11			✓
A12	✓		
A13		✓	
A14	✓		

Öğrencilere görüşme esnasında iletilen "Turizm Rehberliği Bölümüne ilk geldiğiniz zamanki düşüncelerinizle şu anki düşünceleriniz arasında ne gibi farklar var" sorusuna yönelik "değişim" teması oluşturulmuştur. Değişim teması üç koddan oluşmaktadır. Kodlar "olumluya doğru değişim"; "olumsuza doğru değişim" ve "değişim göstermeyen" olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin görüşlerindeki olumlu değişimleri içeren "olumluya doğru değişim" koduna yönelik katılımcı sayısı 6'dır. "Olumsuza doğru değişim" temasına yönelik katılımcı sayısı 6'dır. Fikirlerinde değişim olmayan öğrencileri kapsayan "değişim göstermeyen" teması katılımcı sayısı ikidir. Katılımcıların kodlarla ilgili ifadelerinin bir kısmına sırasıyla aşağıda örnekler verilmiştir.

"Olumluya doğru değişim" kodu ifadelerinden bazıları:

A1: "Düşüncelerimde çok fazla fark var. Rehber deyince bazı şeylerde bilgisi olan akıcı İngilizce konuşabilen herkes rehber olabilir diye düşünüyordum ama öyle değilmiş. Her zaman kendisini güncel tutmalı, hemen hemen her şeyde bilgisi olan, iletişim becerisi çok iyi olmalı, insanları ve turları yönetme kapasitesi olması gibi farkları keşfettim"

A2: "İlk geldiğim zaman dersleri görünce bayağı korkmuştum ama derslere girince aslında bölümün ne kadar güzel ve eğlenceli olduğunu gördüm. İlk geldiğim zaman sadece bilgilerin yeterli olduğunu düşünürdüm. Derslere girdikçe ve staj yapınca pratiğin de ne kadar önemli olduğunu gördüm"

A5: "Turizm rehberliği bölümüne önyargılı olarak geldim. Tam olarak bilgim olmadığı için fazlasıyla endişeliydim. İlerledikçe kaygılarım azaldı ve meslek hakkındaki bilgilerim arttı. Bu benim İlerleyen zamanda hangi mesleği yapacağıma karar vermemde yardımcı oldu."

A8: "İlk geldiğimde bu mesleğin çok işlevli olduğunu düşünmüyordum. Fakat zamanla bu mesleğin benim beklentilerimi fazlasıyla karşılayacağını düşündüm. Zamanla bu mesleği daha çok sevdiğimi söyleyebilirim."

"Olumsuza doğru değişim" kodu ifadelerinden bazıları:

A3: "Bu bölüme ilk geldiğim zaman mesleğe karşı daha umutluydum ama daha sonrasında hissettiğim gelecek kaygısı yapmış olacağım mesleğe karşı umutsuz olmama neden olmaktadır."

A4: "İlk geldiğimde sektörün daha canlı ve iş bulma olanağı daha yüksek olacağını düşünmüştüm; fakat çalıştığım yerlerde bu fikrim tamamen kayboldu. Çünkü acenteler hak ettiği değeri rehberlere vermiyorlar."

A13: "İlk izlenimim bu bölümün oldukça yoğun geçeceği daha çok gezi anlatıma dayalı derslerin işleneceği ve daha çok etkinliklerin gerçekleşeceği düşüncesindeydim. Şuan ben bu bölümün niye okuyorum sorusuyla karşı karşıyayım. Bu bölümü okuyan öğrencinin gelişimi kendi çaba isteği doğrultusunda olur"

A2: "Turizm denilince aktiflik aklıma geliyor okula geldiğim ilk zamanlar birçok şehri gezip bize de anlatım fırsatı verileceğini düşünmüştüm; fakat zaman geçtikçe maalesef beklentilerin karşılanmadı."

Öğrencilerin fikirlerinde olumluya ya da olumsuza yönelik değişim göstermeyen kişileri kapsayan "değişim bulunmayan" koduna yönelik ifadeler ise şu şekildedir:

A10: "İlk geldiğimde eğlenceli ve rahat bulurken şu an çok fazla sorumluluk sahipliği isteyen ve zor bir meslek olduğunu düşünüyorum."

A11: "İlk geldiğimden beri bölümün nitelikli ve meslekten önce güzel bir donanım sağlayacak bölüm olarak düşünüyorum, lakin son sene derslerin sıklığı ve içeriği zenginleştirilmeli"

Tablo 4. Turizm rehberliği bölümü öğrencelerinin gelecekte turist rehberliği mesleğini yapmaları ile ilgili görüşlerini içeren "mesleğe karşı istek" teması

Katılımcı	Evet	Hayır	Kararsız
A1	✓		
A2		✓	
A3	✓		
A4		✓	
A5		✓	
A6			✓
A7		✓	
A8	✓		
A9		✓	
A10		✓	
A11	✓		
A12			✓
A13		✓	
A14	✓		

Öğrencilere görüşme esnasında iletilen "Gelecekte bu mesleği yapmak istiyor musunuz? Evet veya Hayır ise neden?" sorusuna yönelik "Mesleğe karşı istek" teması oluşturulmuştur. Mesleğe karşı istek teması üç koddan oluşmaktadır. Kodlar "evet"; "hayır" , "kararsız "olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin 5'i gelecekte bu mesleği yapmak istiyorken 7'si ise yapmak istememektedir. Öğrencilerin ikisi ise karasızdır.

"Evet", koduna yönelik ifadelerden bazıları şu şekildedir:

A1: "Stajda birkaç heves kırıcı şeylerle karşılaşmış olsam da bu mesleği yapmak isterim. Sezonluk olsa da yeterli kazancın üstünde bir kazanç sağlayacağını düşünüyorum. Asla sonu gelecek bir meslek düşünmüyorum. Türkiye gibi bir ülkede yaşadığım için staj yaptığım zamanlarda gelecek olan turist sayısına bakılırsa gerçekten Türkiye bir cennet"

A3: "Evet bu mesleği yapmak istiyorum. Bu mesleğin hayatıma kazanç sağlayabileceğini düşünüyorum; çünkü kendimizi geliştirmemize bağlı bu durum."

A8: "Evet bu mesleği yapmak istiyorum çünkü bu meslek bana kendime fazlasıyla özgür hissettirecek."

A11: "Evet yapmak istiyorum ve hem staj hem meslekteki rehberler ile iletişime dayanarak söylüyorum en kazançlı mesleklerden biri ve geçimimi sağlar."

A14: "Evet yapmak istiyorum hayatımı idame ettirecek kadar bana kazanç sağlayacağına inanıyorum"

"Hayır" koduna yönelik ifadelerden bazıları şu şekildedir:

A2: "Hayır; Çünkü akademik düşünüyorum"

A4: "Hayır, yapmak istemiyorum. Çünkü bu meslekte hak ettiğim değer ve mevki görebileceğimi düşünmüyorum. Bu da beni meslekten soğutuyor"

A5: "Gelecekte bu mesleği yapmak istemiyorum sebebi ise düzenli ve planlı bir hayat yaşamak istemem. Sürekli hareket halinde bir hayatın benim kişiliğime çok uygun olduğunu düşünmüyorum"

A7: "Hayır bu mesleği yapmayacağım. Aile yaşantıma ters düşüyor. Çok hareketli geliyor"

A9: "Hayır yapmak istemiyorum mesleğin bir kadın için zor olduğunu ve düzensiz bir hayat vaat ettiğini düşünüyorum"

A10: "Yapmak istemiyorum çünkü kendimi bu meslek için istekli bulmuyorum."

"Karasızım" koduna yönelik ifadelerden bazıları şu şekildedir:

A6: "Gelecekte bu mesleği keyif olarak yapmak isterdim. Herhangi bir maddi sıkıntım olmadan ama eğer paraya ihtiyacım varsa ki bu ekonomik koşullarda ihtiyacım olacak o zaman daha düzenli bir gelir elde edebileceğim bir iş isterim. Yine de boş zamanlarımda yapabileceğim ek iş olabilir"
A12: "Kararsızım Bu mesleğin sezonsal ağırlıklı olması kafamda soru işaretleri bıraktığı için kazanç konusunda net bir düşüncem yok ve buna bağlı mesleği yapma konusunda emin olamıyorum."

Tablo 5. Turist rehberliği mesleğinin en sevdiğim üç yanı ifadesine yönelik "sempati" teması

Katılımcı	Bilgi/kültür	Sosyallik	Gezmek	Eğlence	Maaş	Hareket
A1	✓			✓	✓	
A2	✓			✓	✓	
A3	✓	✓	✓			
A4		✓		✓	✓	
A5		✓	✓			
A6	✓	✓		✓		
A7	✓	✓	✓			
A8		✓				✓
A9	✓	✓	✓		✓	
A10	✓	✓	✓			
A11	✓		✓		✓	
A12		✓				✓
A13	✓	✓	✓			
A14	✓	✓			✓	

Öğrencilere turist rehberliği mesleğinin en sevdikleri üç yanına yönelik görüşleri sorulmuştur. Buna göre öğrencilerin 10'u "bilgi/kültür" koduna yönelik görüş bildirirken 11'i "sosyallik" koduna yönelik görüş bildirmişlerdir. Öğrencilerin 7'si "gezmek" koduna yönelik; 6'sı "maaş" koduna yönelik, 4'ü "eğlence" koduna yönelik ve ikisi "hareket" koduna yönelik görüş bildirmişlerdir.
Öğrencilerin kodlara yönelik ifadeleri şu şekildedir:
A1: "En sevdiğim yanları; yeni kişilerle tanışıp her turda yeni yerler keşfetmek; Mitoloji, arkeoloji bölümleriyle bağlantılı olması, çok havalı bir meslek, bilgi kültür yönünden"
A2: "Mesleğin en sevdiğim yanı eğlenceli olması, insanlara yeni bilgiler katılması, bu meslekten yüksek maaş alınması."
A3: "Sevdiğim yanı sosyalleşme, bilgilenme ve gezme"
A4: "En sevdiğim üç yanı sosyal bir meslek olması, ekonomik getirisi ve eğlenceli oluşu"
A5: "Sevdiklerim yeni yerler keşfetmek, yeni insanlar tanımak, yeni yemekler denemek"
A6: "Sevdiğim yanı eğlenceli, sosyal, bilgi verici"
A7: "En sevdiğim yanı farklı yerler görmek, farklı insanlar tanımak, farklı kültürler öğrenmek"
A8: "Sevdiğim özellikleri hareket, yeni insanlarla tanışmak, aktif olmak"
A9: "En sevdiğim yanı yeni yerler görmek, İyi bir kazanç elde etme, kültürleri ve insanları tanıma"
A10: "En sevdiğim yanları farklı şehirler görmesi, farklı Kültürel değerler tanıması, sosyal kişiliği geliştirmesi"
A11: "En sevdiğim yanları gezmek, gelir, kültür tanıtmak"
A12: "İnsanla iletişim, farklı kültür ve insanla tanışmak, tek sabit bir yerde olmadan birçok yere hakim olmak"
A13: "Sevdiğim daima öğreneceğin bir şeylerin olması, farklı kişilerle iletişim sağlama, ortamı gezmek görmek tanımak"
A14: "En sevdiğim üç yanı yeni insanlar tanımak, kendimi geliştirmek, çok para kazanmak"

Tablo 6. Turist rehberliği mesleğinin en sevmediğim üç yanı ifadesine yönelik "iticilik" teması

Katılımcı	Düzensiz yaşam	Meslektaşların tutumu	İş saati	Yorucu/yoğun iş	Müşterilerin/insanların tutumu	Meslek algısı
A1	✓		✓	✓		
A2				✓	✓	
A3				✓		✓
A4		✓				✓
A5				✓	✓	
A6				✓	✓	
A7	✓			✓		
A8				✓		
A9	✓		✓	✓		
A10		✓		✓	✓	
A11		✓			✓	✓
A12			✓	✓	✓	
A13	✓		✓	✓		
A14	✓				✓	

Öğrencilere turist rehberliği mesleğinin en sevmedikleri üç yanına yönelik görüşleri sorulmuştur. Buna göre öğrencilerin 11'i "yorucu/yoğun iş" koduna yönelik görüş bildirirken 7'si "müşterilerin/insanların tutumu" koduna yönelik görüş bildirmişlerdir. Öğrencilerin 5'i "düzensiz yaşam" koduna yönelik; 4'ü "iş saati" koduna yönelik, 3'ü "meslek algısı" koduna yönelik ve ikisi "meslektaşların tutumu" koduna yönelik görüş bildirmişlerdir. Öğrencilerin kodlara yönelik ifadeleri şu şekildedir:

A1: "En sevmediğim; erken olan ve düzensiz tur saatleri; ailene zaman ayıramaman; yorucu olması sıcakta, güneşte zaman geçirmek turlarda"
A2: "Mesleğin en sevmediğim yanı; uykusuzluk, yorgunluk, memnuniyetsiz insanlarla uğraşmak"
A3: "En sevmediğim üç yanı ise; mesleğin çok yoğun bir tempoda olması, mesleğe yeterince değer verilmemesi ve mevsimsel bir meslek olması"
A4: "En sevmediğim ise değersizleştirilmesi, iş bulma olanağı ve kaçakçılık"
A5: "Sevmediklerim insanlara laf anlatmak, sürekli hareket halinde olmak, uzun yolculuklar"
A6: "Sevmediğim yanı düzenli gelir olmaması insanların dertleri sıkıntısıyla uğraşma, sürekli hareket halinde olma"
A7: "En sevmediğim yanı insanlarla uğraşmak zor geliyor, düzensiz hayatı sevmediğimden dolayı zor olduğunu düşünüyorum, her şeyi bilmek zorunda olmak"
A8: "Olumsuz tarafları çok fazla sorumluluk, karmaşa ve sürekli konuşuyor olmak"
A9: "En sevmediğim düzensiz hayat, saat ve gün belirsizliği, yorucu olması"
A10: "En sevmediğim yanları çok fazla sorumluluğa sahip olması, insanlarla gereğinden fazla diyaloğa girilmesi, bu alanda çalışan rehberlerin tutumu"
A11: "En sevmediğim yanları insanların mesleğe bakış açısı, zor misafirler, acenteciler"
A12: "Sürekli hareket halinde olmak, sürekli büyük efor sarf etmek ve her tür insanla ilişkide olmak sevmediğim yanı"
A13: "Sevmediklerim belli bir zamanının olmaması, düzensizlik, fazla yorucu fazla sorumluluk yüklenilmesi"
A14: "Sevmedim üç yanı insanlarla uğraşmak, düzenli bir hayatın olmaması tur esnasında gerçekleşen olumsuz olaylar"

Tablo 7. Öğrencilerin mesleğin geleceğine yönelik düşünceleri kapsayan "meslekte gelecek" teması

Katılımcı	Trend meslek	Teknolojiye yenilme
A1	✓	
A2	✓	
A3	Görüş yok	Görüş yok
A4		✓
A5	✓	
A6	✓	
A7	✓	
A8	✓	
A9		✓
A10		✓
A11	✓	
A12	✓	
A13		✓
A14		✓

Öğrencilerin turist rehberliği mesleğinin geleceği hakkındaki görüşlerine yönelik düşünceleri sorulmuştur. Buna göre öğrencilerin 8'i "trend meslek" koduna yönelik görüş bildirirken öğrencilerin 5'i ise "teknolojiye yenilme" koduna yönelik görüş bildirmişlerdir. Öğrencilerin kodlara yönelik ifadeleri şu şekildedir:

"Trend meslek" koduna yönelik ifadelerden bazıları

A1: "Günümüzde yeterli değeri gördüğünü düşünmüyorum. Umarım gelecekte olan düzenlemelerle gerekli değeri görür. Gelecekte asla değerini ve önemini kaybedeceğini düşünmüyorum. Ne zaman ülkeye turist gelmesi durursa o zaman değerini kaybedebilir. Bu olasılıkta imkansız (salgın vs. hariç) Çünkü her ülke turizme önem verir ve bu alandan payını almak ister"

A2: "Bence turist rehberliği gelecekte de şu anki gibi önemli bir meslek olacak. Çünkü insanların gezdikleri yerler hakkındaki bilgileri en iyi onlar bilir. Ekonomik açıdan da rehberli turlar daha uygun olduğu için turist rehberliği mesleğinin gelecekte de önü açık olacak"

A5: "Geleceği parlak bir meslek olduğunu düşünüyorum. Ne kadar ilerleyen teknoloji ile mesleğimizin tehlikeye gireceğini söyleyenler olsa da ben hiçbir teknolojinin bir insanın verdiği güveni ve rahatlığı sağlayamayacağını düşünüyorum"

A6: "Aslında çok parlak bir meslek ve geleceğinin de parlak olduğunu düşünüyorum. Fakat teknolojik bir çağda yaşıyoruz. Bu mesleğin biraz önüne geçebilir düşüncesi toplumumuzda var ama yapılan araştırmalar doğrultusunda insanların birçoğu insan rehber istediği için önü parlak bir meslek olduğunu düşünüyorum"

A7: "Şu anda çok daha rövanşta bir meslek değil ama ileride çok tercih edilen bir meslek olacağı düşüncesindeyim"

A11: "Şuan ülkemizde hayatımızı kolayca kurmanıza yardımcı olacak bir meslek acentelerin Türkçe rehberlik isteme çalışması umarım bir an önce son bulur"

"Teknolojiye yenilme" koduna yönelik ifadelerden bazıları:

A4: "Turist rehberliği mesleğine yeteri kadar önem verilmediğini düşünüyorum. Böylelikle mesleğe dair yeni çalışmalar yapılmasının gerektiğini düşünüyorum"

A9: "Günümüzde özellikle müzelerde sesli anlatımın yaygınlaşması robotlaştırılmasından dolayı gelişen teknoloji ile rehbere olan gereklilik azalacaktır"

A10: "İnsanların internetin gelişmesi ile bilgi kaynağını öğrendiği için rehbere gerek olmayacağını düşünüyorum"

A13: "Gelecekte teknolojik gelişmelerin getirdiği yeniliklerle kişisel olarak rehberlik mesleğinin gerileyeceğini düşünüyorum. Ayrıca günümüz insanı toplumcu bir düşünce yerine daha bireyselci bir hayat tercih etmektedir. Bu nedenle rehberlerin etkilenmesi olağandır"
A14: "Dijitalleşmenin artması ve turistlerin kolay bir şekilde seyahat edebilmeleri adına birçok uygulamanın yaygınlaşmasında artış olması dolayısıyla turist rehberlerinin geleceğinin olumlu yönde ilerleyebileceğini düşünmüyorum"

SONUÇ ve ÖNERİLER

Mevcut çalışma kapsamında Atatürk Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm Rehberliği son sınıf öğrencileri ile görüşme sağlanmış ve elde edilen veriler analiz edildikten sonra belirli temalara ve sonrasında kodlara ayrılmıştır. Çalışma kapsamında öğrencilere turist rehberliği denilince aklınıza ne geliyor sorusu yöneltilmiş ve elde edilen cevaplar sonucu "algı" teması oluşturulmuş ve algı teması ise 4 kod ile ifade edilmiştir. Bu kodlar sırasıyla; yön gösterici, elçi/ temsilci, anlatıcı, bilgili kişi şeklindedir. Öğrencilerin rehberlik mesleği ile ilgili algıları daha ziyade mesleğin özelliklerini yansıtan ifadelerden oluşmaktadır. Öğrencilerde şekilsel veya metaforik algılara çok az rastlanmış fakat algılarının daha ziyade mesleğin gerektirdiği meziyetlere yönelik algılardan ibaret olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre bir turist rehberi yol gösterici, anlatıcı ve bilgili kişidir. Öğrencilerin metaforik algısı ise turist rehberinin bir elçi olduğu algısıdır. Yani turist rehberi ülkesini temsil eden bir elçidir algısı metaforik bir algıyı göstermektedir. İstatistiki olarak bakıldığında 4 öğrenci metaforik bir algıya sahipken 8 öğrenci turist rehberi denilince bilgili, 7 öğrenci turist rehberi denilince yön gösterici ve 4 öğrenci de turist rehberi denilince anlatıcı algısına sahiptir. Bu noktada öğrencilerin mesleğe yönelik algılarının pozitif yönde birleştiği belirtilebilir. Mesleğe yönelik olumsuz algıya sahip öğrenci bulunmamaktadır.

Öğrencilere turizm rehberliği bölümüne ilk geldiğiniz zamanki düşüncelerinizle şu anki düşünceleriniz arasında ne gibi farklar var ifadesi yöneltilmiş. Alınan cevaplara göre değişim teması oluşturulmuştur. Değişim teması ise 3 koddan oluşmaktadır. Bu kodlar olumlu farklılaşmayı yansıtan olumluya doğru değişim kodu, olumsuz değişimi yansıtan olumsuza doğru değişim kodu ve fikirlerinde herhangi bir değişi ortaya çıkmaya öğrencilere yönelik değiş göstermeyen kodu şeklindedir. İstatistiki olarak bakıldığında olumluya ve olumsuza doğru değişim oranları aynıdır. Yani 6 öğrencinin fikirlerinde olumluya doğru değişim 6 öğrencinin fikirlerinde ise olumsuza doğru değişim ortaya çıkmıştır. Fikirlerinde değişim olmayan öğrenci sayısı ise 2'dir.

Fikirlerinde olumsuza doğru değişim olan öğrencilerin görüşlerindeki ortak noktalar şu şekildedir:

- Gelecek kaygısı
- Rehberlere hak ettiği değerin verilmemesi
- İş bulamama korkusu
- Bölümdeki uygulamalı derslerin eksikliği
- Bölümde mesleğe yönelik etkinliklerin yetersizliği

Turizm rehberliği kokartına sahip olabilmek için öğrencilerin ilgili bölümden mezun olmasının yanı sıra TUREB (Turist Rehberleri Odası Birliği) tarafından organize edilen uygulama gezilerini de tamamlaması gerekmektedir. Öğrenciler özellikle eğitim aldıkları bölüm tarafından daha fazla uygulamaya yönelik dersler ve etkinlikler beklemektedir. Her ne kadar turizm fakültelerinde staj uygulaması olsa da bu uygulama öğrenciler için mesleği öğrenme konusunda yeterli olmamaktadır. Turizm rehberliği bölümlerinde bu hususta uygulamaya yönelik ders ve etkinlikler artırtılmalıdır. Bu uygulamalarla öğrencilerde oluşan mesleğe yönelik isteksizlik, karamsarlık önlenebilir. Deneyim kazanarak öğrenciler kendi yeterliliklerini ortaya koyup mesleğe yönelik kendilerine daha fazla güven duyabilirler.

Fikirlerinde olumluya doğru değişim olan öğrencilerin görüşlerindeki ortak noktalar şu şekildedir:

- Derslerin ilgi çekici olması
- Mesleğin gerektirdiği yeterlilikler
- Mesleğin beklentilerini karşılaması

Öğrencilere gelecekte bu mesleği yapmak istiyor musunuz? Evet veya hayır ise neden? Sorusu yöneltilmiş. Alınan yanıtlar doğrultusunda mesleğe karşı istek teması oluşturulmuş. Bu tema 3 koddan oluşmaktadır. Bu mesleği yapmak istemeyenleri içeren hayır koduna yönelik görüş bildiren öğrenci sayısı 7'dir. Öğrencilerin 7'si gelecekte eğitim aldıkları alanda çalışmak istememektedir. Öğrencilerin 5'i gelecekte bu mesleği yapmak isterken ikisi ise karasızdır.

Gelecekte bu mesleği yapmak istemeyen öğrenciler görüşlerini şu gerekçelerle savunmaktadır:

- Meslek hak ettiği değeri görmediğinden mesleğe karşı soğukluk duymak
- Düzenli ve planlı hayata sahip olamama korkusu
- Mesleğin aile yaşantısına ters olması

- Mesleğin bir kadın için uygun olmadığı
- Plansız bir hayat vaat etmesi
- Meslek için istekli olmamak
- Farklı bir kariyer hedefinin olması

Gelecekte bu mesleği yapmak isteyen öğrenciler motivasyon kaynaklarını şu şekilde ifade etmektedir:

- Türkiye'nin turizm çekim merkezi olmasından dolayı bu mesleğin her daim popüler olacağı
- İyi kazanç sağlaması
- Mesleğin beni özgür hissettirmesi

Kararsız olan öğrenciler ise mesleğin mevsimsel bir özellik taşımasından dolayı maddi kaygılar duymaktadır. Bu nedenle kararsızlık yaşamaktadırlar.

Bu çalışmanın hedef grubunu oluşturan son sınıf öğrencilerinin 7'sinin gelecekte eğitim aldıkları mesleğe yönelik çalışma arzusu içerisinde olmamaları düşündürücüdür. Öğrenciler ve aileleri üniversite öğrenimi için maddi ve manevi birçok yükün altına girmektedir. Fakat öğrencilerde oluşan mesleğe karşı isteksizlik kaynak ve zaman noktasında hem ailelere, hem öğrencilere hem de ulusal ekonomiye bir yük olarak yansımaktadır. Öğrenciler ilk dönemlerinden itibaren iyi bir akademik yönlendirme ve kariyer eğitimi ile bu mesleğin kendilerine yönelik olup olmadıklarına karşın bilgilendirilmelidirler. Son sınıfa gelmiş bir öğrencinin eğitim aldığı bölümü bırakıp farklı bir bölüme geçmek gibi bir radikal değişime girme kararı vermesi de oldukça zordur. Bu nedenle özellikle ilk sınıflarda bu mesleğin özelliği, çalışma koşulları, mesleğin yeterlilikleri, karşılaşılabilecek güçlükler, mesleğin avantajları öğrencilere aktarılmadır. Öğrenciler daha ziyade düzensiz hayat, cinsiyet faktörü, aile yaşantısı gibi gerekçelerle mesleğe karşı isteksizlik duymaktadır. Fakat meslekte farklı özel gruplara yönelik turlar da düzenlenmekte ve gruplara yönelik uzman rehbere de ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle ideolojik sebeplerle meslekten uzaklaşan öğrencilere yönelik bu hedef pazarlar iyi bir çalışma alanı olabilir. Bu meslek her ne kadar düzensiz bir hayat vaat etse de bu durum her destinasyon için geçerli değildir. Turist rehberleri belirli bir destinasyonda uzmanlaşıp sürekli o bölgede çalışabilir. Tabii burada önemli olan uzmanlaştıkları destinasyonun yılın büyük bir kısmında turist çekecek bir özellik taşımasıdır. Örneğin Kapadokya bölgesinde uzmanlaşan bir rehber farklı illere yönelik turlara çıkmadan da sabit düzenli bir hayat yaşayarak mesleğini idame ettirebilir. Tabi bu durumun da oluşturduğu çeşitli riskler bulunmaktadır. Bu nedenle popüler bir alan tercih edilerek düzenli bir hayat ve düzenli bir gelir sağlanmalıdır. Tercih edilen destinasyon yılın büyük bir kısmında turist çekmelidir. Bu mesleğin kadına yönelik olmadığını savunanlar da olabilir. Fakat meslek hayatında cinsiyete göre ayrımcılık birçok meslekte karşımıza çıkabilmektedir. Bu sadece turist rehberliği mesleğine yönelik bir durum değildir.

Mesleği yapmak isteyen öğrenci sayısı nispeten az olsa da ağırlıklı motivasyon kaynakları mesleğin iyi bir gelir vaat etmesidir. Turist rehberleri bakanlığın belirlediği taban fiyatlarının altında kesinlikle çalışmamalıdır. Bu durum aynı zamanda yasal değildir. 2023 yılın için bakanlığın turist rehberleri için belirlediği taban fiyatlar şu şekildedir (tureb.org.tr):

Hizmet Grubu	Taban Ücret
A- Günlük Tur	1.944 TL
B- Transfer	974 TL
C- Gece Turu	974 TL
D- Paket Tur	2.343 TL
E- Aylık Ücret	19.433 TL

Bakanlığın belirlediği taban fiyatlar dışında rehberlerin satış gibi diğer faktörlerinden de komisyon aldığı bilinmektedir. Bu meslekte uzmanlaşmış profesyonel rehberler gerçekten iyi paralar kazanabilir. Kararsız öğrenciler ise mesleğin mevsimsel olmasından dolayı ikilemde kalmışlardır. Evet turizm sektörü ülkemizde mevsimsel özellik göstermekte olup ağırlıklı olarak turist varışları yaz aylarında gerçekleşmektedir. Fakat kültür turları yılın 12 ayı ülkemizde gerçekleştirilebilir. Türkiye bu anlamda büyük arz kaynaklarına sahiptir, ülkemizde turist rehberleri yılın 12 ayı iş fırsatı bulabilirler. Bu konuda önemli olan meslekte kendini geliştirmek, tecrübe ve istekli olmaktır.

Öğrencilere turist rehberliği mesleğinin en sevdiğiniz üç yanı sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilerin cevapları, bilgi/kültür, gezmek ve sosyallik üzerinde yoğunlaşmıştır. Rehberlik mesleğini icra eden bireyler bilgi ve kültür noktasında donanımlı olmak durumundadır, sürekli öğrenmeye açık olmalıdırlar. Rehberlik mesleği için toplum arasında gezerek para kazanma algısı mevcuttur. Gerçekten çok az meslekte bu imkân vardır. Gezmek, yeni insanlar ile tanışmak, iyi para kazanmak ve eğlenceli bir meslek oluşu öğrencilerin turist rehberliğine yönelik başlıca sevdikleri yanlardır.

Öğrencilere turist rehberliği mesleğinin en sevmediğiniz üç yanı nedir sorusu yöneltilmiştir. Buna göre cevaplar ağırlıklı olarak yorucu/yoğun iş ve müşterilerin/insanların tutumu kodlarında yoğunlaşmıştır.

Turist rehberliği mesleği sorumluluk isteyen bir meslektir. Bir turist rehberi bir doktor, bir öğretmen, bir animatör, bir elçi kısaca tur esnasında her şeydir. Mesleğin sorumluluklarının fazla olması öğrencilerde bir gerilime sebep olmuş olabilir. Fakat proaktif davranış becerileri ile problem ortaya çıkmadan çözümler geliştirilebilir. Her işin kendi içerisinde yükümlülükleri, stresi ve zorlukları bulunmaktadır. Bu meslek güçlü karaktere sahip, risk almayı seven, iyi iletişim becerilerine sahip, kendini sürekli geliştiren, öğrenmeye açık, sosyal becerileri kuvvetli, sosyallikten hoşlanan kişilerin yapabileceği bir iştir. Bu nedenle kendinde bu meziyetleri görmeyen öğrenciler çok daha erken dönemlerde kararını vererek sevebileceği bir işe yönelik eğitim almalıdırlar. Burada akademik yönlendirme çok önemlidir. Yönlendirme aşaması ise çocukluktan itibaren başlayacak bir süreçtir. Burada görev anne baba ve eğitimcilere düşmektedir. Gençlere eğitim öğretim çağının her aşamasında iyi bir rehberlik desteği verilmelidir. Aksi takdirde öğrencilerin üniversiteden elde etikleri kazanım sadece bir diplomadan ibaret olmaktadır. Eğitimli işsiz öğrenci sayısı ülkemizin temel sorunları arasındadır. Turizm eğitimi alan öğrenciler arasında sektörde çalışmak isteyen öğrenci sayısı maalesef istenen seviyede değildir. Öğrenciler turizm sektöründe çalışmaya karşı isteksizdir.

Öğrencilere turist rehberliği mesleğinin geleceği hakkında neler düşünüyorsunuz sorusu yöneltilmiştir. Buna göre öğrencilerin görüşleri iki koddan oluşmuştur. Öğrencilerin 8'i mesleğin geleceğini parlak görmektedir. Gelecekte mesleğin daha da popüler olacağı inancına sahiptir. Öğrencilerin 5'i ise gelecekte mesleğin teknolojik gelişmelere paralel olarak geçerliliğini yitireceği görüşüne sahiptir. Tüm alanlarda olduğu gibi teknolojik gelişmelerin yansımalarını turizm rehberliği mesleğinde de görebilmekteyiz. Fakat turizm sektörü hizmet odaklı ve insan emeğine duyulan ihtiyacın en fazla olduğu sektörlerdendir. Turizmde teknolojik gelişmeler hizmet kalitesini artıran ve işi kolaylaştıran boyutlardadır. İnsanın yerini alabilecek boyutlarda değildir. Turizm rehberliği alanında teknolojik uygulamalar mevcuttur. Fakat bunlar işi kolaylaştırmak içindir. Hiçbir teknolojik cihaz turizm sektöründe insan emeğinin yerini tamamen alamayacaktır. Turizm sektörünün olmazsa olmaz değerleri olan ağırlama, karşılama, misafirperverlik, kültür, etkileşim, paylaşım gibi unsurların karşılığını verebilecek bir teknolojik cihaz şimdilik bulunmamaktadır. Bu nedenle istihdama çok büyük katkıları bulunan turizm sektörünün işleyişi itibariyle tamamen makineleşmesi mümkün görülmemektedir.

Bu çalışmanın temel kısıtı araştırma grubunun sınırlı bir grubu temsil emesidir. Turizm rehberliği bölümü öğrencilerine yönelik algı ve beklentilerini araştıran nitel yöntem ile görüşme yapılarak gerçekleştirilen çalışmalara rastlanmamıştır. Bu çalışma bu yönüyle alan yazınına özgünlük katmaktadır. Gelecekte bu araştırma farklı turizm fakültelerinde öğrenim görmekte olan turizm rehberliği öğrencilerine yapılarak örnek grup genişletilebilir.

KAYNAKÇA

Ak, S., Kargiglioğlu, Ş. & Erkol Bayram, G. (2019). "Turist Rehberliği Mesleği". Turist rehberliği mesleği (dünü-bugünü-yarını). Ed. Burhanettin Zengin, Gül Erkol Bayram & Orhan Batman. 19-39. Ankara: Detay Yayıncılık.

Aşkın, S. (2020). Turist rehberliği lisans eğitiminin akademisyenler, turist rehberleri ve lisans bölümü öğrencilerinin bakış açısı ile değerlendirilmesi: karşılaştırmalı bir analiz (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.

Bektaş, İ. (2019). Profesyonel turist rehberlerinin hizmet verme yatkınlığının ziyaretçi memnuniyeti ve geleceğe yönelik ziyaretçi davranışı üzerine etkisi: Kapadokya örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.

Büyüktepe, H.S., Gökdemir, S. & Korkmaz, H. (2019). Turist rehberlerinin sorunları üzerine nitel bir araştırma: Çanakkale örneği. Journal of Travel and Tourism Research, 14, 94-117.

Eker, N., Kaya, C. & Zengin, B. (2019). "Turist Rehberliği Eğitimi". Turist rehberliği mesleği (dünü-bugünü-yarını). Ed. Burhanettin Zengin, Gül Erkol Bayram & Orhan Batman. 59-93. Ankara: Detay Yayıncılık.

Eser, S. (2018). "Meslek Olarak Turist Rehberliği". Turist rehberliği. Ed. Seçkin Eser, Seda Şahin & Celil Çakıcı. 25-46. Ankara: Detay Yayıncılık.

Gazelci, M. (2022). Turist rehberliği meslek uygulama sorunları: kadın turist rehberleri perspektifi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.

Gökdemir, S., Korkmaz, H., Bozdoğan, S. & Kahraman, D. (2021). Turist rehberliği eğitimi alan öğrencilerin kariyer algıları: Çanakkale on sekiz mart üniversitesi turizm fakültesi Örneği. Journal of Travel and Tourism Research, 18, 102-130.

Güven, E. (2021). Turist rehberliği hizmet kalitesi boyutları (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Ilgaz, B. & Güzel, Ö. (2019). Turist rehberliği bölümü öğrencilerinin kariyer devamlılığı: çoklu uyum analizi çalışması. Turizm Akademik Dergisi, 6 (2), 61-74.

Karacaoğlu, S. & Cankül, D. (2021). Turizm rehberliği öğrencilerinin mesleki kariyer algılarının belirlenmesi: yükseköğrenim düzeylerine göre bir karşılaştırma. Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 5 (3), 1616-1634.
Kılıçhan, B. (2019). Profesyonel turist rehberliği mesleği: mevcut durum, meslek sorunlarının tespiti ve çözüm önerileri (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
Peric, G., Musikic, S. & Gasic, M. (2013). The role of touristic guide in travel agency's work process. Management and Education, 9 (2), 24-29.
Rehber Taban Ücretleri, https://www.tureb.org.tr/tr/Page/Detail/64 (erişim tarih, 13.01.2023)
Şahin, S. (2018). "Turist Rehberinin Yetkinlikleri". Turist rehberliği. Ed. Seçkin Eser, Seda Şahin & Celil Çakıcı. 47-74. Ankara: Detay Yayıncılık.
Şenbahar, Y. C. (2021). Performans teorisi bağlamında profesyonel turist rehberliği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
Türk Dil Kurumu, https://sozluk.gov.tr/ (Erişim Tarihi, 05.01.2023)
Yurdakul, I.K, Çolak, C., & Yaman, N.D. (2016).Nitel veri analizinde adım adım Nvivo kullanımı. Anı Yayıncılık.

YOUTUBE HABERCİLİĞİNDE SEÇİLEN KONULAR: "CÜNEYT ÖZDEMİR İLE GÜNDEM" ÖRNEĞİ

Emine DOLMACI DURUKAN
İstanbul Ticaret Üniversitesi, İletişim Bilimi ve İnternet Enstitüsü, Kurumsal İletişim Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, İstanbul, Türkiye
ORCID: 0000-0002-2208-1513

Doç. Dr. Osman Vedüd EŞİDİR
Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Elazığ, Türkiye
ORCID: 0000-0003-2029-4758

Dr. Gökhan BAK
Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İngilizce İşletme Doktora Programı Öğrencisi, Adana, Türkiye
ORCID: 0000-0003-4520-0930

ÖZET
Teknolojinin gelişmesiyle birlikte iletişim ve özelde gazetecilik, geleneksel mecralardan dijital mecralara taşınmıştır. Gazeteciliğin en önemli unsurlarından biri olan habercilik de artık dijital mecralarda kendisine geniş bir yer bulmaktadır. Bu araştırmada 20'li yaşların başında mesleğe başlamış hem bireysel olarak hem de içinde bulunduğu ekiple birlikte önemli televizyon programları ve haber programlarına imza atmış bir televizyon gazetecisi olan Cüneyt Özdemir'in Youtube üzerindeki gazetecilik anlayışı ele alınmıştır. Youtube ortamına taşınan gazeteciliğin haber konularını araştırmak amacıyla yapılan çalışmada, "Cüneyt Özdemir ile Gündem" programı 7-21 Kasım 2022 tarihleri arasında incelenerek, Youtube gazeteciliğinin haber konuları üzerine bir fotoğraf ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında incelenen tarih aralığında, 11 program farklı değişkenlere göre değerlendirilmiştir. Ele alınan 11 program; video kapağı, metin başlığı, etiketler, konu değişkenleri açısından içerik analizine tabi tutulmuştur. Programlarda politika, toplum, ekonomi, dış politika, iş dünyası, magazin, çevre, sağlık, moda, turizm, kültür-sanat, spor, teknoloji ve bilim olmak üzere 14 ayrı konu üzerinden yayınlar yaptığı sonucuna varılmıştır. Nitel araştırma yöntemi tercih edilerek içerik analizi yapılan araştırma sonucunda ise haber konularında yüzde 45 oranında politika gündemlerinin ön plana çıktığı, politika konusunu toplum, dış politika ve ekonomi konularının takip ettiği görülmüştür. Politik gündemin çok hızlı değiştiği ve gelişmelerin üst üste yaşandığı Türkiye'de, halkın büyük bir kesiminin günlük sohbetlerde dahi ilgilendiği konuların başında politika gelmektedir. Bu yönüyle halkın en çok konuştuğu, ilgilendiği alanla alakalı yayınlar yapılması halkın gündemiyle örtüşmektedir. Ancak son yıllarda özellikle pandemi sonrasında ağırlığını hissettiren ekonomik sorunlar, halkın en önemli gündemini, politikadan önce ekonomi alanına çekmiştir. Yayınlarda bu konunun dördüncü sırada kalması da bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir.
Anahtar Kelimeler: Cüneyt Özdemir, Gazetecilik, Yeni Medya, Youtube, Youtube Gazeteciliği.

SELECTED SUBJECTS IN YOUTUBE JOURNALISM: THE EXAMPLE OF "AGENDA WITH CÜNEYT ÖZDEMİR"

ABSTRACT
With the development of technology, communication and especially journalism has moved from traditional channels to digital channels. Preparing news, which is one of the most important elements of journalism, now finds a wide place in digital media. In this research, the journalistic understanding of Cüneyt Özdemir, a television journalist who started his career in his early 20s and has carried out important television programs and news programs both individually and with the team he is in, on Youtube is discussed. In the study, which was carried out to investigate the news topics of journalism that was transferred to the YouTube environment, the program "Agenda with Cüneyt Özdemir" was examined between 7-21 November 2022 and a picture was tried to be put forward on the news topics of Youtube journalism. In the date range examined within the scope of the research, 11 programs were evaluated according to different variables. The 11 programs that were covered using content analysisi considering video cover, text title, tags, subject variables. It was concluded that the programs made publications on 14 different topics, including politics, society, economy, foreign policy, business world, magazines, environment, health, fashion, tourism, culture-art, sports, technology and science.

Qualitative research method was opted for evaluation and as a result of the content analysis, it was seen that the policy agendas came to the forefront at a rate of 45 percent among the subject in the news, and it was followed by the subjects of society, foreign policy and economy. With very rapidly changing political agenda, and experiencing quick developments one after the other, politics became the primary subject of the public that a large part the people is interested even in daily conversations in Turkiye. From this aspect, making news related to the areas that draw the most public attention and mostly speak by the public is in line with the public's agenda. However, in recent years, especially after the pandemic, the burden of economics problems became more evident, therefore public's agenda shifted from political subjects to economy related subjects. It was also considered as a shortcoming that this subject remained in the fourth place in the news.
Keywords: Cüneyt Özdemir, Journalism, New Media, Youtube, Youtube Journalism.

1.GİRİŞ

İletişim en temel tanımıyla bir kişiden bir kişiye veya bir gruptan diğer gruba bilgi, duygu ve düşüncelerin aktarılmasıdır. Diğer bir tanımıyla herhangi bir konuyla ilgili bir mesajı bir ya da birden çok kişiye iletmek için sözlü, yazılı, görsel, işitsel olarak yapılan bilgi, fikir ve duygu alışverişidir.

İlk insandan beri var olan iletişimin temelini, yüz yüze iletişim oluşturmaktadır. Ancak sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte bir bilgi veya mesajın büyük grupları, toplulukları, toplumları, ülkeleri ve global olarak dünyanın bir veya birçok bölgesini ilgilendirmesi nedeniyle kitle iletişim araçları devreye girmiştir.

Kuşkusuz ki, kitle iletişim araçlarının gelişiminde de teknolojinin gelişiminin büyük payı vardır. Özellikle 20. yüzyıl bu alandaki gelişmelerin çok hızlı yaşandığı bir dönemdir. "Gazete ve dergiler başta olmak üzere yazılı medya araçlarına bugünkü şekli geçen asırda verilirken, iletişim teknolojisindeki gelişmeye paralel biçimde bu araçlar içerik açısından zenginleşmiştir. Geçen yüzyılda medya araçları açısından sağlanan en önemli gelişme kuşkusuz ki sözlü ve görsel alanda olmuş, asrın başlarında devreye giren radyo ve ikinci yarısında daha yaygın olarak kullanılan televizyon toplumsal etkileri açısından önceki araçları gölgede bırakmıştır" (Güz, 2012, s. 16-17).

İletişim alanında daha önceki gelişmeleri geride bırakan gelişme ise, internetin hayatın tüm alanlarında aktif olarak kullanılmasıdır. Bununla birlikte iletişim alanında geleneksel iletişim araçlarından dijital iletişim araçlarına hızlı bir yönelme söz konusu olmuştur. Önceleri geleneksel medya kuruluşlarının bu alanda da var olma çabalarının ardından sırf bu alana özgü yeni iletişim araçları hayatın bir parçası haline gelmiştir. Yeni medya olarak tanımlanan bu alanda ise en sık kullanılan sosyal medya platformlarından bazıları Twitter, Facebook, Instagram, Youtube, Tiktok, Linkedin'dir.

1.1.Youtube Kullanımı

Ticari bir şirket olarak hayata geçirilen Youtube, gazetecilerin de işlerini yapmak üzere tercih ettikleri bir mecradır.

2005 yılının başında henüz bir fikirden ibaret olan, daha sonraları Paypal'in eski çalışanları Chad Hurley, Steve Chen, ve Jawed Karim tarafından insanların paylaşabilecek videoları olduğu düşüncesiyle 15 Şubat 2005 tarihinde www.youtube.com adıyla tescil edilen Youtube, 10 Aralık 2005 tarihinde resmen yayın hayatına başlamıştır (URL-1).

Genellikle video klipler, televizyon klipleri, müzik videoları, video bloglar, kısa özgün videolar ve eğitim videoları gibi içerikleri yayınlayan Youtube, gazetecilerin de mesleki etkinliklerini taşıdıkları bir platform olmuştur. "YouTube, aktif içerik üreten kanalların ve izleyici sayısının hızla arttığı dijital bir platformdur. Kullanıcısına kendi kanalını kurma ve gelir elde etme olanağı, istenilen zaman ve sürede video paylaşımı, canlı yayın, hikâye paylaşımı ve kullanıcı ile etkileşim gibi olanaklar sunan YouTube, içerik çeşitliliği açısından oldukça önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır" (Zinderen, 2021, s. 933).

Bu alanın en fazla rağbet gören alan olmasının bir nedeni de Türkiye'de en fazla kullanılan sosyal medya platformunun Youtube olmasıdır. We Are Social ve Hootsuite'in Dijital 2020 raporuna göre Türkiye'deki aktif sosyal medya kullanıcısı 60 milyondur. Bir önceki yıla göre kullanıcı sayısında 6 milyon, yüzde 11,1 oranında artış görülmüştür. Bu artıştan payını alan sosyal medya platformlarının başında Youtube gelmektedir. Raporda, Youtube'a ilişkin bazı veriler şöyledir: Her ay Youtube'u ziyaret eden kullanıcı sayısı 2 milyardır. Her gün Youtube'da toplam 1 milyar saat video izlenmektedir. İnsanların bir yıl öncesine göre Youtube'da video izleyerek geçirdikleri süre 6 katına ulaşmıştır. İnsanlar, Youtube uygulamasında ayda ortalama 33 saat zaman harcamaktadır (URL-2).

1.2.Youtube Ortamında Gazetecilik

Youtube ve sunduğu fırsatlar üzerine kısa bir girişten sonra, sözkonusu mecra gazetecilere de hem maliyetler hem de geniş kitlelere ulaşma noktasında önemli bir alan sunmaktadır. Bunları birkaç maddede açıklayacak olursak; kitlelere çok hızlı ulaşma imkânı olması, diğer yeni medya

platformlarıyla entegre olması, içerik üretimi noktasında özgür bir ortama sahip olması ve üretilen içeriğin etkileşim halinde ortaya konabilmesidir.
Özellikle çok yüksek boyutlardaki maliyetler nedeniyle; gazete, dergi, radyo, televizyon gibi geleneksel medya araçları yerine yeni medyaya yönelim artmıştır. Çünkü, burada söz konusu olan çok cüzi maliyetlerin yanı sıra reklamlar dolayısıyla yüksek gelirlerin elde edilmesi mümkündür.
Gelişen teknolojiler; izleme, dinleme, takip etme kısaca iletişim alanındaki değişen tercihler gazetecilerin de bu platformu etkin olarak kullanmasına neden olmuştur. Gazeteciler, diğer meslek sahipleri ve profesyoneller gibi Youtube üzerinde açtıkları kanallar ile faaliyet göstermekte ve hedef kitlelerine ulaşmaktadır.
Youtube üzerinden yayın yapan haber kanalları üç şekilde sınıflandırılabilir. Geleneksel yayıncılık yapan televizyon, gazete ve haber ajansları tarafından açılan Youtube haber kanalları bunlardan biridir. Bir diğeri dijital olarak ortaya çıkan haber kanallarıdır. Sonuncusu da gazeteciler tarafından bireysel olarak açılmış haber kanallarıdır. "Bu kanal kurucularının birçoğunun uzun süre geleneksel yayın organlarında çalıştığı görülmektedir. Bu gazetecilerden bazıları büyük oranda Youtube ortamına uygun ve kendilerine özgü yayıncılık biçimi sergilerken bir kısmı ortama özgü içerik üretmeyip geleneksel medyada yayınlanan içerikleri paylaşmaktadır" (Zinderen, 2021, s. 937).

1.3.Habercilikte Önemli Kriter: Konu Seçimi

İnternetin Türkiye'de yaygın olarak kullanılmasıyla birlikte 2000'li yılların ardından, bu platform gazeteciler için cazip hale gelmiş ve Youtube üzerinden gazetecilik yapan isimlerin sayısı artmıştır. Ruşen Çakır, Cüneyt Özdemir, Nevşin Mengü, Mirgün Cabas, Süleyman Özışık, Hadi Özışık, Turgay Güler, Ünsal Ünlü, Murat Yetkin, Yavuz Oğhan, Çağlar Cilara, Özgür Demirtaş ve Emin Çapa gibi isimler Youtube üzerinde açtıkları kanallarla mesajlarını hedef kitlelere ulaştırmaktadır.
Mesleklerini Youtube ortamına taşıyan gazeteciler, birbirinden farklı üsluplarda ve farklı alanlarda yayınlar yapmaktadır. Diğer pek çok kriter yanında bu alanda izlenmeyi, takip edilmeyi getiren önemli bir kriter konu seçimidir. Çalışmada, "Youtube Haberciliğinde Seçilen Konular: Cüneyt Özdemir ile Gündem Örneği" araştırması ile bu önemli noktaya dikkat çekilmektedir.
Yapılan araştırma sonucunda ise Cüneyt Özdemir'in Youtube kanalı üzerinden Cüneyt Özdemir ile Gündem programında ele alınan konular incelenecek ve Youtube üzerinden yapılan habercilikte tercih edilen konular üzerine bir değerlendirme ortaya konacaktır. Çalışmanın önemi, Youtube ortamında yapılan habercilikte konu seçimine odaklanan bir araştırmanın olmaması ve "Cüneyt Özdemir ile Gündem programının konuları nelerdir?" sorusuna cevap aramasıdır. "Cüneyt Özdemir'in videolarında en çok hangi konu üzerinde durulmaktadır?", "Konular gündemle ilgili midir?", "Özel dosya konuları mı çalışılmaktadır?" sorularının cevapları da bu alana ışık tutacaktır.

1.4.Yeni Medyayla Değişen İletişim

Geleneksel ve yeni medya kavramlarının hayatımıza girmesi, medyadaki iş yapış tarzını ve iletişim biçimini değiştirmiş, yeniden tanımlamıştır. Geleneksel medya; gazete, dergi, radyo ve televizyonları içine alırken yeni medya kavramı, 1980'li yıllarda ortaya çıkan dijital tabanlı medyayı ifade etmektedir.
Medyada kullanılan teknoloji, araçlar ve yöntemler değişirken üslup değişikliği de beraberinde gelmiştir. Haberin hedef kitleye ulaştırılması değişip dönüşmüştür. Yeni medya kavramına yüklenilen anlam sadece yeni teknolojiler değildir. "Çünkü geleneksel medya ile yeni medya ayrımı, kullanılan teknoloji kadar her iki medyanın kendine özgü özelliklerinden de kaynaklanmaktadır. Buna göre medya-toplum ilişkisindeki farklılıklar, medyanın kullanım biçimleri, üretim süreci, toplumsallaşma sürecinde yeni medyanın rolü geleneksel medya ile yeni medya ayrımının temel parametrelerini oluşturmaktadır' (Kılıç, 2019, s. 230).
Yeni medya ile birlikte haberin toplanması, hazırlanması, ulaştırılması aşamalarının tümü değişikliğe uğramıştır. Haber üreten sadece medya profesyonelleri değil, habere ulaşımı olan herkes, toplumdaki tüm vatandaşlardır. Ancak bu alanda varlık gösteren herkesin, yüklediği her türlü içeriğin medya mecralarında karşılık bulacağı anlamına gelmemektedir.
"YouTube'da içerik üretim süreci gerek bireysel gerekse daha kurumsal kullanıcılar tarafından kimlik, imaj, prestij ve ekonomik perspektifler gibi bir dizi amaca odaklı olarak gerçekleştirilmektedir. Bu yönüyle günümüzde YouTube'da içerik üretimi basit ve tekdüze değil, tam aksine kapsamlı ve uzmanlık gerektiren bir alan olma özelliğine sahiptir" (Zinderen, 2020, s. 221).

2.KULLANIM PRATİKLERİ

Yeni medyayla birlikte geleneksel medyada haberlerin aktarıldığı hedef kitle kavramı da değişmiştir. Çünkü, yeni medyada bireyler, içerik üretimi ve tüketimi bağlamında çift yönlü bir etken haline gelmiştir.

Bireyin hem içerik üretici hem de kullanıcı olması, iletişim ortamının zenginleşmesini sağlamıştır. Ancak bu çok yönlülük bazı sıkıntıları da beraberinde getirmektedir. Özellikle iletişim ve etik alanındaki sıkıntılar, etik birtakım sorunlar doğurabilmektedir. Bunun nedeni ise, "yurttaş gazeteciliği" ya da "vatandaş gazeteciliği" olarak literatüre giren, gazetecilik eğitimi almamış kişilerin bu alanda olmasından kaynaklanmaktadır. Güz'ün, 2012 yılında yayınlanan makalesinde konu şöyle aktarılmaktadır:

"Yapılan ve yayınlanan her haberin doğruluğunu ispat yükümlülüğü her zaman muhabire ve yayın kuruluşuna aittir. Mesleki formasyona sahip olmayan, medya alanı ile ilgili kurumsal bir kimliğe, profesyonel bir ehliyete sahip olmayan insanların ürettikleri haberlerin yanlış çıkması halinde oluşacak sorumluluğun yayın kuruluşuna ait olacağı unutulmamalıdır" (s. 21).

İnternetin özgür ve denetimsiz ortamı, habercilik gibi hassas bir alanda da olsa, kişileri ya da kurumları hedef göstermek amacıyla kullanılabilmektedir. Yine internet ortamında ilgi çekici olmak ve tık almak, en yüksek izlenme, beğeni ve paylaşım oranına sahip olmak amacıyla etik ilkeler çiğnenmektedir. Haberde dezenformasyonun yanı sıra haberin herhangi bir editöryal süreçten geçmemesi de haberin sunuluşuyla yanlış kanaatlerin oluşumuna kapı aralamaktadır.

2.1.Muhaliflerin Kanalı

Youtube ve diğer yeni medya mecraları aynı zamanda geleneksel medyada fikrine yer bulamayan, kendisini ifade edemeyen kişilerin yer aldıkları, mesajlarını hedef kitleye ulaştırdıkları bir mecra olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede yeni medya, "alternatif bir medya" olarak adlandırılmaktadır. Geleneksel medya için zorlaşan özgür ve bağımsız habercilik, alternatif medyanın varlığını zorunlu kılmıştır.

Medya sektöründeki tekelleşme ve siyasi sebepler sonucu, pek çok gazeteci mesleklerini sürdürebilmek için Youtube'a yönelmek zorunda kalmıştır. Youtube, bir mecra olarak gazetecilere özgürlük alanı sağlarken, aynı zamanda milyonlarca kullanıcısının tıklama alışkanlıklarını veri metalarına dönüştürmektedir (Pişer, 2020, s. 222).

Youtube ortamında yapılan gazetecilik, muhalif gazetecilik gibi görünse de buna karşı çıkan isimler bulunmaktadır. Şükran Pakkan'ın, 2021'de yayınlanan makalesinde görüşlerine yer verdiği gazeteci Cüneyt Özdemir de bu fikre karşıdır: "Tabi genelde şöyle oluyor YouTube looser bir yer olarak görünüyor, mesela işinden kovuluyor, gireyim YouTube kanalı açayım diyor. YouTube'u ilk kez keşfediyor. Oysa bizim farkımız biz mainstream'den YouTube'a geçiyoruz. Biz burayı bir iş olarak görüyoruz, asıl büyüyeceğimiz mecra burası. Biz kaybedenler kulübünün üyesi değiliz, tam tersi bir yol yok ve biz bir yol açıyoruz burada" (s. 251).

Gazetecilerin gelir kaynakları, bu mecradaki para kazanma yöntemleri de tartışmalı alanlardan biridir. Kanallarının ya da haber programının reklam alması tartışılırken, konuyla ilgili yapılan çalışmalarda "Kitle fonlaması" kavramı üzerinde durulmaktadır. Kitle fonlaması bir kitle kaynak türüdür. Çok sayıda bireyin küçük miktarda bağışlarına dayanan yeni nesil bir yatırım ve fonlama sistemidir. Bu sistemde, bireyler internet üzerinden bağış yapar, küçük bir hisse satın alır ya da üretilecek ilk ürünler karşılığı ödeme yapar (URL-3).

Bu alanda bir rekora imza atan 1,7 milyon dolar kitle fonlaması ile yayın hayatına başlayan De Correspondent'tir. 2013 yılında yayın hayatına başlayan gazete, fon toplama modelinin en başarılı örneklerinden biridir. Türkiye'de ise kitle fonlaması örnekleri mevcuttur. "İlk örneklerinden biri T24'ün Okur Fonu kampanyasıdır. Bunun yanı sıra 140journos adlı yurttaş gazeteciliği platformu birden fazla kitlesel fonlama kampanyası düzenlemiştir. Medyascope adlı video haber platformu için gazeteci Ruşen Çakır ve yine Youtube üzerinden kendi yayınlarını yapan Cüneyt Özdemir ve Ünsal Ünlü gibi gazeteciler patreon platformu aracılığıyla kendi fonlama kampanyalarını yürütmektedir (Demir, 2019, s. 52).

2.2.Dijital Platformlar ve Gazetecilik

Yeni medya ve değişen gazetecilik konusunun işlendiği pek çok araştırmaya rastlanmaktadır. Yeni medya, gazetecilik pratiklerinin değişmesi ve Youtube platformunda gazetecilik üzerine yapılan araştırmalar kabaca üç başlık altında toplanmaktadır. Bunlardan ilki Youtube platformunda yapılan habercilik üzerine yazılan makalelerdir, hatta doğrudan Cüneyt Özdemir'in haber kanalını inceleyen bir akademik çalışma bulunmaktadır. Gelenekselden Yeni Medyaya Geçiş Sürecinde İçerik Üretimi Sürecinin Dönüşümü: Cüneyt Özdemir Youtube Kanalı" adlı çalışmadır (Duran ve Yeniceler, 2019).

Youtube platformunda yapılan haberciliğin incelendiği diğer çalışmalardan (Tok, 2021; Zinderen, 2020; Aykurt, 2022; Bulut, 2020a; Bulut, 2020b; Kurt, 2022; Demirel, 2022) makaleleri dikkat çekmektedir.

Yeni medya platformları üzerindeki habercilik de akademik çalışmaların diğer bir konusu olmuştur (Ünal, 2017; Demir, 2019; Kabaş, 2020).

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

"Youtube Haberciliğinde Seçilen Konular: Cüneyt Özdemir ile Gündem Örneği" çalışması yapılırken, araştırma yöntemlerinden "Nitel Araştırma" yöntemi tercih edilmiştir. Youtube ortamına taşınan haberciliğin haber konularını incelemeyi amaçlayan araştırmada bu yöntemin seçilmesinin nedeni, nitel araştırmanın bireylerin veya grupların toplumsal veya insani bir soruna yükledikleri anlamı araştırma ve anlama yaklaşımıyla ilgilidir.

Yöntem temelde, "Araştırma süreci ortaya çıkan sorun ve süreçleri, genellikle katılımcıların bulunduğu ortamda toplanan verileri, özelden genel temalara doğru tümevarımsal olarak yapılan veri analizi ve verinin anlamını yorumlayan araştırmacıyı içerir" (Creswell ve Creswell, 2021, s. 4).

Bu alanda kullanılan içerik analizi yöntemi ise, metnin içerisindeki anlamların keşfedilmesini amaçlayan bir analiz tekniğidir.

Çalışmada; Cüneyt Özdemir'in "Cüneyt Özdemir ile Gündem" programının içerikleri analiz edilerek bu kanal özelinde Youtube gazeteciliğinin haber konuları üzerine bir fotoğraf ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

3.1.Youtube Serüveni Nasıl Başladı?

Cüneyt Özdemir, bir yandan televizyonlarda haber programları hazırlayıp sunarken, bir yandan da Youtube üzerinde kanal açan ve bu alana ilk adapte olan gazetecilerden biridir. 13 Aralık 2010 tarihinde 'Cüneyt Özdemir' adıyla Youtube kanalıyla dijital yayınlarına başlayan Özdemir, 32. Gün, 5N1K, Siyaset Meydanı, Soruyorum, Fark Yaratanlar, Sıra Dışı Bir Gün programlarında edindiği tecrübeyi bu mecraya taşımıştır.

Kanalda Cüneyt Özdemir'in hazırlayıp sunduğu "Cüneyt Özdemir ile Gündem" programı dışında, İkna, Turnuva Zamanı, Elini Taşın Altına Koyanlar, Teknoloji, Mobil ve Trendler, Cüneyt Şehirde, Dosyalar, İşgal Günlükleri, Cüneyt Özdemir İle Devrialem, Vesikalık, Üyelere Özel, Ceo İle Kahve Vakti, Ekonomik Kriz ve Şapkadan Çıkan Tavşanlar, Belgeseller, Çözüm Önerisi, Sokağın Sesi gibi programlar mevcuttur. Ayrıca, kısa videolar "shorts" başlığıyla siteye yüklenmiştir.

Gazeteciliği ekonomi, siyaset, dış politika, gündem, sosyal hayat, magazin gibi pek çok alanda bir ekiple Youtube üzerinden sürdüren Cüneyt Özdemir, ekonomik olarak da sitesine ve programlarına aldığı reklamlarla ayakta kalmaktadır. Kişisel olarak açtığı sitenin 1 milyon 340 bin abonesi mevcuttur. Her gün düzenli olarak siteye videolar yüklenmekte, bu videoların izlenme oranları da 10-15 binden başlayarak 1 milyona kadar çok farklı aralıklarda gerçekleşmektedir.

3.2.Cüneyt Özdemir ile Gündem İncelemesi

"Youtube Haberciliğinde Seçilen Konular: Cüneyt Özdemir ile Gündem Örneği" başlığıyla yapılacak olan araştırmada, Cüneyt Özdemir ile Gündem Programı esas alınmaktadır. Dijitalleşen dünya ile birlikte medyada da dijital haberciliğin yaygın olarak kullanılması ve eski yöntemlerin hem çok maliyetli olması hem de çok rağbet görmemesi nedeniyle Youtube ortamına taşınan gazeteciliğin haber konularını incelemeyi amaçlayan çalışmada, "Cüneyt Özdemir ile Gündem" programının içerikleri analiz edilerek bu program özelinde Youtube gazeteciliğinin haber konuları üzerine bir fotoğraf ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

"Cüneyt Özdemir ile Gündem programının konuları nelerdir?" temel sorusu üzerine hareket edilen çalışmada, **"**Cüneyt Özdemir'in programlarında en çok hangi konu üzerinde durulmaktadır?", "Konular gündemle ilgili midir?", "Özel dosya konuları mı çalışılmaktadır?" sorularına da cevap aranmaktadır.

Alanın geniş olması, Cüneyt Özdemir dışında isimlerin de çok farklı programlara imza atmaları nedeniyle çalışma alanı Cüneyt Özdemir ile Gündem programıyla sınırlanmıştır. Cüneyt Özdemir ile Gündem Programı üzerinden içerik analizi çalışması yapılırken süre, 7-21 Kasım 2022 tarihleri arasıyla sınırlı tutulmuştur. İki haftalık içeriklerden "Video kapağı", Metin başlıkları", "Etiketler" ve "Konu" üzerinden bir inceleme yapılacaktır.

4.BULGULAR

Çalışma kapsamında Cüneyt Özdemir ile Gündem Programının 7-21 Kasım 2022 tarihli içeriklere ait bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Cüneyt Özdemir ile Gündem Programı 7-21 Kasım 2022 Tarihli İçerik Bilgileri

Tarih	Video Kapağı	Metin Başlığı	Etiketler
07.Kasım.22	Çanlar İmamoğlu için çalıyor	Çanlar İmamoğlu için Çalıyor! Ambargo ve Siyasi yasak ile Kader Haftasında	#cuneytozedemir #imamoğlu #ekremimamoğlu
08.Kasım.22	Bahçeli'den ters köşe	Bahçeli HDP-AK Parti görüşmesinde herkesi nasıl ters köşeye yatırdı?	#cuneytozedemir #akparti #ekremimamoğlu
09.Kasım.22	Meral Abla'dan stand-up gibi grup toplantısı	Meral Abla'dan Meclis'te stand-up show gibi grup toplantısı	#cuneytozedemir #imamoğlu #mhp #hdp
10.Kasım.22	Neden Atatürk adını anmıyorlar?	Neden 'Mustafa Kemal' deyip Atatürk adını anmıyorlar?	#cuneytozedemir #10kasım #atatürk #mustafakemalatatürk
11.Kasım.22	Sokak köpekleri tartışması nasıl büyüdü?	İstanbul Emniyet Müdürü gerçekten İçişleri Bakanı'ndan bilgi saklıyor olabilir mi?	#cuneytozedemir #akparti #ekremimamoğlu
14.Kasım.22	İstiklal saldırısının şifreleri ve sonuçları	İstiklal saldırısının şifreleri ve sonuçları ne?	#cuneytozedemir #istiklal #taksimmeydanı
15.Kasım.22	Taksim saldırganının bilinmeyenleri	Taksim saldırısından önemli ayrıntılar, bombacının bilinmeyenleri...	#cuneytozedemir #taksimmeydanı #taksimsaldırı
16.Kasım.22	Taksim saldırısında cevabını arayan sorular	Taksim saldırısından cevabını arayan sorular	#cuneytozedemir #taksimmeydanı #taksimpatlaması
17.Kasım.22	Türkiye bunu, dünya onu tartışıyor	Dünya Ronaldo'yu tartışıyor, Türkiye Suriyelilerin terör ağını çözmeye çalışıyor	#cuneytozedemir #ftx #ftxtoken #ronaldo #suriye
18.Kasım.22	Ahmet Kaya açılımı Erdoğan'ı kurtarır mı?	Ahmet Kaya açılımı seçimlerde Erdoğan'ı kurtarır mı, mezarı Türkiye'ye taşınır mı?	#cuneytozedemir #ahmetkaya #erdogan
21.Kasım.22	Dün darbeci, bugün dost	Dün darbeci, bugün dost; aramıza hoş geldin Sisi!!!	#cuneytozedemir #erdogan #sisi

Cüneyt Özdemir ile Gündem Programının ilgili tarih aralığındaki videolar izlenerek, video kapağı, metin başlıkları, etiketler ve konu üzerinden bir içerik analizi gerçekleştirilmiştir. 7-21 Kasım 2022 tarihleri arasındaki 11 programın incelenmesinden ortaya çıkan veriler şu şekildedir:

Video Kapağı: Video kapaklarında, "Çanlar İmamoğlu için çalıyor", "Bahçeli'den ters köşe", "Meral Abla'dan stand-up gibi grup toplantısı", "Neden Atatürk'ün adını anmıyorlar?", "Sokak köpekleri tartışması nasıl büyüdü?", "İstiklal saldırısının şifreleri ve sonuçları", "Taksim saldırganının bilinmeyenleri", "Taksim saldırısında cevabını arayan sorular", "Türkiye bunu, dünya onu tartışıyor", "Ahmet Kaya açılımı Erdoğan'ı kurtarır mı?", "Dün darbeci, bugün dost" başlıkları kullanılmaktadır. Tablo 2'de kapak konu dağılımlarına göre; 6 politika (% 46,1), 5 toplum (% 38,5), 1 dış politika (% 7,7), 1 spor (% 7,7) kategorilerinin yer aldığı görülmektedir.

Tablo 2: Cüneyt Özdemir ile Gündem Programı Kapak Konuları Dağılımı

Program Türü	frekans	%
Politika	6	46.1
Toplum	5	38.5
Dış Politika	1	7.7
Spor	1	7.7
Toplam	**13**	**100.0**

Metin Başlığı: Videolarda metin başlıkları olarak şu ibareler yer almaktadır: "Çanlar İmamoğlu için çalıyor! Ambargo ve siyasi yasak ile kader haftasında", "Bahçeli HDP-AK Parti görüşmesinde herkesi nasıl ters köşeye yatırdı?", "Meral Abla'dan Meclis'te stand-up show gibi grup toplantısı", "Neden 'Mustafa Kemal' deyip Atatürk'ün adını anmıyorlar?", "İstanbul Emniyet Müdürü gerçekten İçişleri Bakanı'ndan bilgi saklıyor olabilir mi?", "İstiklal saldırısının şifreleri ve sonuçları ne?", "Taksim

saldırısından önemli ayrıntılar, bombacının bilinmeyenleri", "Taksim saldırısından cevabını arayan sorular", "Dünya Ronaldo'yu tartışıyor, Türkiye Suriyelilerin terör ağını çözmeye çalışıyor", "Ahmet Kaya açılımı seçimlerde Erdoğan'ı kurtarır mı, mezarı Türkiye'ye taşınır mı?", "Dün darbeci, bugün dost; aramıza hoş geldin Sisi!!!" Metin başlıklarının yer aldığı verilerin dağılımı Tablo 3'de verilmiştir. Tabloya göre, başlıklarda 7 politika (% 53,8), 4 toplum (% 30,8), 1 dış politika (% 7,7), 1 spor (% 7,7) kategorileri bulunmaktadır.

Tablo 3: Cüneyt Özdemir ile Gündem Programı Metin Başlıkları Dağılımı

Metin Başlık Türü	**frekans**	**%**
Politika	7	53.8
Toplum	4	30.8
Dış Politika	1	7.7
Spor	1	7.7
Toplam	**13**	**100.0**

Etiketler: Cüneyt Özdemir ile Gündem programında video Youtube yüklenirken her bölüm için üç ayrı etiket kullanılmıştır. Etiketler şu şekildedir: "#cuneytozdemir #imamoğlu", "#ekremimamoğlu", "#cuneytozdemir #akparti #mhp #hdp", "#cuneytozdemir #meralakşener #mehmetöz #abdseçimleri", "#cuneytozdemir 10kasım #atatürk #mustafakemalatatürk", "#cuneytozdemir #akparti #ekremimamoğlu", "#cuneytozdemir #istikal #taksimmeydanı", "#cuneytozdemir #taksimmeydanı #taksimsaldırı", "#cuneytozdemir #taksimmeydanı #taksimpatlaması", "#cuneytozdemir #ftx #ftxtoken #ronaldo #suriye", "#cuneytozdemir #ahmetkaya #erdoğan", "#cuneytozdemir #erdoğan #sisi". Elde edilen bulgular ışığında etiketlerin dağılımı Tablo 4'te verilmiştir. Tabloya göre, 7 politika (% 46,7), 3 toplum (% 20,0), 3 dış politika (% 20,0) ile 1 spor (% 6,7) ve 1 sağlık (% 6,7) kategorileri yer almaktadır.

Tablo 4: Cüneyt Özdemir ile Gündem Programı Etiketleri Dağılımı

Program Türü	**frekans**	**%**
Politika	7	46.7
Toplum	3	20.0
Dış Politika	3	20.0
Spor	1	6.7
Sağlık	1	6.7
Toplam	**15**	**100.0**

Konu: Programa ilişkin videonun altına yazılan metinlerde birbirinden farklı konular bulunmakta ve metinde videoda geçen hemen hemen tüm başlıklara yer verilmektedir. Konu kısmında yer alan ifadeler cümle cümle incelenmiş ancak fikir vermesi açısından konuların ilk cümleleri şu şekildedir: "Ekrem İmamoğlu ve Sözcü gazetesi arasında soğuk savaş mı var?", "AK Parti'nin siyaset gündemine oturan ziyareti MHP'de nasıl yankı buldu?", "Meral Akşener partisinin grup toplantısında hangi esprili söylemlerde bulundu?", "Türkiye, Cumhuriyet'in kurucusu Atatürk'ü nasıl anıyor?", "Ekrem İmamoğlu davasında son durum ne?", "Taksim patlamasının detayları neler?", "İstiklal Caddesi'nde gerçekleşen saldırının faili kim?", "İstanbul'daki terör saldırısını yapan kadın şüphelinin olay yerine geliş görüntüleri ortaya çıktı.", "FTX'nin kurucusu Sam Bankman, FTX'nin batışından kimi sorumlu tuttu?", "Kripto piyasası nasıl etkilendi, şimdi ne olacak?", "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mısır Cumhurbaşkanı Abdülfettah es-Sisi ile görüştü!" Toplanan verilere göre konu kısmında yer alan metinlerin dağılımı Tablo 5'te gösterilmiştir. Tabloya göre, 68 politika (% 37,0), 30 toplum (% 16,3), 18 ekonomi (% 9,8), 33 dış politika (% 17,9), 8 iş dünyası (% 4,3), 8 magazin (% 4,3), 3 çevre (% 1,6), 2 sağlık (% 1,1), 1 moda (% 0,5), 1 turizm (% 0,5), 2 kültür-sanat (% 1,1), 8 spor (% 4,3), 1 teknoloji (% 0,5), 1 bilim (% 0,5) kategorileri bulunmaktadır.

Tablo 5: Cüneyt Özdemir ile Gündem Programı Metinleri Dağılımı

Program Türü	**frekans**	**%**
Politika	68	37.0
Toplum	30	16.3
Ekonomi	18	9.8
Dış Politika	33	17.9
İş Dünyası	8	4.3
Magazin	8	4.3
Çevre	3	1.6
Sağlık	2	1.1
Moda	1	0.5
Turizm	1	0.5
Kültür-Sanat	2	1.1
Spor	8	4.3
Teknoloji	1	0.5
Bilim	1	0.5
Toplam	**184**	**100.0**

Ortak başlıklardan analiz: Programlardaki kapak, konu başlığı, etiket ve konu kısımlarında 4 konu başlığı ortaktır. Bu başlıklar üzerinden de bir inceleme yapılarak en sık hangi konu ve kavramların kullanıldığına ilişkin bir okuma yapmak mümkündür. Konular ve yüzdeleri geniş bir şekilde grafik ve tablolarda da görülmektedir. Ortak 4 başlıktan elde edilen verilere göre Cüneyt Özdemir ile Gündem programlarında en yüksek konu payı yüzde 45,90 ile politikaya aittir. Bunu yüzde 26,38 ile toplum konusu izlemektedir. Kapak, konu başlığı, etiket ve konu kısımlarında yüzde 13,28 oranında da dış politika başlığı yer almaktadır.

4.1.Konu Çeşitliliği

Cüneyt Özdemir ile Gündem Programının belirtilen tarih aralığında incelenen 11 bölümündeki verilere göre; programda oldukça geniş yelpazede bir konu çeşitliliği mevcuttur. Programlarda politika, toplum, ekonomi, dış politika, iş dünyası, magazin, çevre, sağlık, moda, turizm, kültür-sanat, spor, teknoloji ve bilim olmak üzere 14 ayrı konu üzerinden yayınlar yapılmaktadır.

Her bölümde 3 ile 9 arasında farklı konu başlığına yer verilirken, “Neden Atatürk adını anmıyorlar?” kapağı ve “Neden Mustafa Kemal deyip Atatürk’ün adını anmıyorlar?” başlığıyla verilen bölümde “Politika, toplum, ekonomi, kültür-sanat, turizm, dış politika, çevre, iş dünyası, magazin” olmak üzere 9 ayrı konu başlığı üzerinde durulmuştur. Konu çeşitliliği ve zenginliğine dikkat çekebilmek amacıyla bu bölümdeki konu başlıkları detaylı olarak sunulacak olursa ortaya şu başlıklar çıkmaktadır:

“Türkiye, Cumhuriyet'in kurucusu Atatürk'ü nasıl anıyor? 10 Kasım'ın en güzel reklam filmleri! Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatının 84. yılında Erdoğan ve devlet erkânı Anıtkabir'deydi! Hangi açıklamalarda bulundu? Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan 10 Kasım Tweeti neden gündem oldu? Diyanet'ten 10 Kasım mesajında 'Atatürk' adı neden geçmiyor? Ali Babacan neden Kemal Kılıçdaroğlu'nu ziyaret etti? 15 soruda İmamoğlu hakkındaki ceza davası! "İktidar, İmamoğlu'ndan korkuyor mu?" HDP'den Akşener'e fotoğraflı yanıt! Sırrı Süreyya Önder'e mitingdeki sözleri nedeniyle 5 ay hapis cezası mı verildi? Togg'un ilk deneyim merkezi açıldı! Sokak köpekleri mi aileler mi suçlu? Madrid'e gitmek isteyen turistler, harf karışıklığı nedeniyle kendilerini nasıl Mardin'de buldu? Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan özel tiyatrolara 32 milyon TL destek! Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Rusya açıklaması! İran’da mollanın sarığını düşürmek isterken dayak yedi! Kral Charles'a neden yumurtalı protesto? İklim aktivistleri şimdi de Andy Warhol’un tablosunu hedef aldı! Elon Musk Twıtter’da Soru Cevap Yaptı! Amazon, 1 Trilyon Dolar Değer Kaybeden İlk Şirket Oldu! Jennifer Lopez soyadını neden değiştirdi?”

4.2.Politika Ağırlıklı

İçerik analizi yapılan 7-21 Kasım 2022 tarihleri arasındaki 11 programın konuları arasında ilk sırada politika gelmektedir. Kapak, metin başlığı, etiket ve metin üzerinden yapılan 4 ayrı alandaki araştırmada politika konusunun ağırlığı yüzde 37 ile yüzde 54 arasındadır.

Politika konusunu toplum, dış politika ve ekonomi konuları takip etmektedir. Ortak 4 başlıktan elde edilen verilere göre yüzde 26,38 ile toplum konusu yer almaktadır. Kapak, konu başlığı, etiket ve konu kısımlarında yüzde 13,28 oranında da dış politika başlığı bulunmaktadır.

Bu başlıkların ardından iş dünyası (4,34), magazin (4,34), spor (4,34), çevre (1,63), sağlık (1,08) kültür-sanat (1,08), moda (0,54), turizm (0,54) teknoloji (0,54), bilim (0,54) başlıkları gelmektedir.

5.SONUÇ VE ÖNERİLER

Geleneksel medyadan dijital medyaya kayan habercilik, çeşitli platformlarda varlığını devam ettirmektedir. Web siteleri, sosyal medya platformları ve Youtube bunlardan en sık kullanılanlarıdır. Geleneksel medyada uzun yıllar varlık göstermiş gazeteciler de bu platformlarda çalışmalarda bulunurken Youtube en çok tercih ettikleri mecralardan biri olmuştur. Özellikle televizyon haberciliği ve haber programları deneyimi olanlar için bu alan, geleneksel medya kurumlarındaki tecrübelerini ortaya koyabildikleri ve alışkanlıklarını da sürdürebildikleri zeminlerdir.

Bir televizyon gazetecisi olan Cüneyt Özdemir, 20'li yaşların başında mesleğe başlamış hem bireysel olarak hem de içinde bulunduğu ekiple birlikte önemli televizyon programları ve haber programlarına imza atmış bir isimdir. Youtube üzerinden yapılan haberciliğin en çok hangi konu başlıklarında gerçekleştirildiği ise alanın cevap bekleyen sorularındandır. Bu sorunun cevabına ulaşmak, gazetecilerin ürettiği içerikler kadar toplumun taleplerini anlamak açısından da önemlidir. Bu nedenle araştırmada, "Cüneyt Özdemir ile Gündem programının konuları nelerdir?" sorusu sorularak, tümevarımsal yöntemle tekil bir alandan genele doğru gidilmeye ve soruya cevap verilmeye çalışılmıştır.

Meslek hayatı boyunca gündeme dair yayınlar, dosya haberler, özel röportajlar ile halkın nabzını tutan yayınlar yapan Cüneyt Özdemir'in haber kanalındaki bir programın analiz edilmesi ve elde edilen bulgular, Youtube üzerinden en çok hangi konular etrafında yayın yapıldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, halkın nabzının tutulması, onların taleplerinin medya gündemine, medya vasıtasıyla da hükümete ve diğer karar mekanizmalarına yansıması önemlidir. Bir taraftan da halkın gündemi ile medyanın gündemi arasında bir paralellik olup olmadığına ilişkin bir okuma yapma imkânı sunmaktadır.

Elde edilen bulgulara göre; Youtube kanalı üzerinden yaptığı yayınlarla siyaset ve gündemin nabzını tutan Cüneyt Özdemir, programlarının yaklaşık yüzde 50'sinde politik konulara yer vermektedir. Toplumsal olaylar ve konular, dış politika ve ekonomi de sırasıyla programlarda en çok gündeme alınan konulardır. Politik gündemin çok hızlı değiştiği ve gelişmelerin üst üste yaşandığı ülkemizde, halkın büyük bir kesiminin günlük sohbetlerde dahi ilgilendiği konuların başında politika gelmektedir. Bu yönüyle halkın en çok konuştuğu, ilgilendiği alanla alakalı yayınlar yapılması halkın gündemiyle örtüşmektedir. Ancak son yıllarda özellikle pandemi sonrasında ağırlığını hissettiren ekonomik sorunlar, halkın en önemli gündemini, politikadan önce ekonomi alanına çekmiştir. Yayınlarda bu konunun dördüncü sırada kalması da bir eksikliktir.

"Youtube Haberciliğinde Seçilen Konular: Cüneyt Özdemir ile Gündem Örneği" çalışması yapılırken, cevapların ortaya çıkarılması için, örneklem olarak 7-21 Kasım 2022 tarihleri arasındaki 11 programın konuları ele alınmıştır. Bu programlar izlenerek kapak, metin başlığı, etiket ve metin üzerinden içerik analizi gerçekleştirilmiştir.

Youtube haberciliğinin haber konularına dair bir araştırmada örneklem daha geniş seçilerek, literatüre katkıda bulunulabilir. Örneklem, belirlenen gazetecilerin Youtube kanalı üzerinden oluşturulabilir.

Ayrıca araştırmanın tek bir düzlemde yapılmaması, sosyal medyanın diğer alanlardaki verileriyle de desteklenmesi çalışmanın daha da zenginleşmesini sağlar. Youtube haberciliğinde haber konuları üzerine yapılacak çalışmada, youtube kanallarıyla birlikte seçilen kişilerin veya kanalların sosyal medya hesapları da taranarak birlikte analiz edilebilir.

KAYNAKLAR

Aykurt, M. (2022), Geleneksel medyaya karşı alternatif medya platformu olarak Youtube: Youtube haber kanalları üzerine bir inceleme. Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu.

Bulut, S. (2020a), Egemen söylemin kıyısındakiler: Alternatif bir platform olarak Youtube'da gazetecilik, Erciyes İletişim Dergisi, 7 (2), 727-748.

Bulut, S. (2020b), Yazılı basın sınır ötesinde: İçeriğin kâğıttan videoya dönüşümü ve gazetelerin Youtube platformundaki habercilik deneyimleri, The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, 10 (4), 555-572.

Creswell, J. W. ve Creswell, J. D. (2021). Araştırma tasarımı: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları, (E. Karadağ, Çev.), Ankara: Nobel Yayınları.

Demir, D. (2019), Kitlesel fonlamalı dijital gazetecilik, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi, (12), 44-60.

Demirel, M. B. (2022), Youtube gazeteciliğinin eleştirel ekonomi politiği, Cyberpolitik Journal, 7 (13), 47-76.

Duran, K. N ve Yeniceler, İ. (2019), Gelenekselden yeni medyaya geçiş sürecinde içerik üretimi sürecinin dönüşümü: Cüneyt Özdemir youtube kanalı, e-Journal of New Media / Yeni Medya Elektronik Dergi, 3 (3), 200-212.

Güz, N. (2012), Yeni iletişim teknolojileri ve toplumsal dönüşüm, II. Uluslararası İletişim Sempozyumu, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek-Kırgızistan, 16-24.

Kabaş, D. (2020), Gelenekselden dijitale kitlesel iletişim ve gazeteciliğin dönüşümü: Bireysel pencerelerinden yayın yapan gazeteciler. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kocaeli.

Kılıç, N. (2019), Geleneksel medya ile yeni medyanın karşılaştırılması: Kuramsal bir analiz çalışması, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6 (36), 227-239.

Kurt, G. (2022), Youtube gazeteciliği ekseninde dönüşen geleneksel gazetecilik: GerçekTivi örneği, Journal of Communication Science Researchs, 2 (3), 184-201.

Özmen, K. (2022), Gazeteciliğin değişimi ve Youtube'deki temsili, Medya ve Kültür, 2 (1), 10-27.

Pakkan, Ş. (2021), Geleneksel gazeteciliğin sonu mu? Ana akım medyadan ayrılan gazetecilerin dijital yayıncılık modelleri üzerine bir inceleme, Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 8 (2), 229-260.

Pişer, İ. (2020), Youtube'da gazetecilik yapmanın ekonomi politiği, Suat Gezgin & Hasan Çiftçi (Editörler), Dijital çağda değişen gazete ve gazetecilik. (s. 199-225). Ankara: İKSAD Yayınevi.

Tok, İ. (2021), Ulusal gazetelerin bir haber mecrası olarak Youtube'u kullanma biçimlerinin incelenmesi, Selçuk İletişim Dergisi, 14 (1), 306-335.

URL-1 : Medya Akademi, YouTube'un Etkileyici Tarihi, https://medyaakademi.com.tr/2019/07/26/youtubeun-kisa-ve-etkileyici-tarihi/ , Erişim Tarihi: 15.11.2022

URL-2 : 20 Maddede We Are Social 2020 Raporu-Dünyanın Dijital Karnesi, https://gamzenurluoglu.medium.com/20-maddede-we-are-social-2020-raporu-d%C3%BCnyan%C4%B1n-dijital-karnesi-adbc528b636b , Erişim Tarihi: 13.11.2022

URL-3 : Kitle Fonlaması Nedir? Neden Önemlidir?, https://btm.istanbul/blog/kitle-fonlamasi-nedir-neden-onemlidir , Erişim Tarihi: 10.11.2022

Ünal, R. (2017), Yeni medyada yeni habercilik ve iş modeli arayışları: Medyascope örneği, Galatasaray Üniversitesi İleti-ş-im Dergisi, (26), 83-107.

Zinderen, A. (2021), YouTube ortamındaki haberciliği haritalandırmak: Gazetecilerin Youtube haber kanalları üzerine tanımlayıcı bir çalışma, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25 (3), 932-950.

Zinderen, İ. E. (2020), Yeni medya ekolojisi ekseninde Youtube: Türkiye örneği, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (1), 215-232.

MUSHAF'IN TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE GEÇİRDİĞİ TASNİFLER

Dr. Osman BOSTAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Samsun, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-7543-9187

ÖZET
Hz. Peygamber'e (sas) inzâliyle birlikte bir taraftan ezberlenerek diğer taraftan yazılarak muhafaza altına alınan Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'in vefatının ardından birinci halife Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) döneminde cemedilerek mushaf haline getirilmiştir. İslâm topraklarının genişlemesiyle birlikte Müslümanlar arasında ortaya çıkan lahn/hatalı okuyuşların bertaraf edilmesi için üçüncü halife Hz. Osman (ö. 35/656) döneminde, daha önce Hz. Ebû Bekir zamanında oluşturulan mushaf istinsah edilerek/çoğaltılarak birer rehber (öğretmen) eşliğinde merkezî İslâm beldelerine gönderilmiştir. Noktasız ve harekesiz olan bu mushaflar bir süre İslâm ümmetinin ihtiyacını karşılasa da anadili Arapça olmayan farklı milletlerin İslam'a girmesiyle birlikte tekrar hatalı okuyuşlar zuhur etmiştir. Sahâbenin icmâ'ına (ittifakına) mazhar olan mushaf üzerinde tasarrufta bulunma konusunda ihtiyatla hareket eden İslâm âlimleri, ilk etapta mushafa hareke ve nokta koymaya sıcak bakmamışlardır. Ancak Kur'an'ın yanlış okunmasının önüne geçilerek doğru okunmasının sağlanması mushafa hareke ve nokta koymaktan daha zarûrî bir durum olduğu anlaşılınca İslâm ümmetine kolaylık sağlamak amacıyla -siyasi otoritenin de teşvik ve desteğiyle- konunun uzmanı âlimler tarafından mushafa hareke ve nokta konulmuştur. Kur'an'ı okumak, anlamak ve hayata tatbik etmekle emrolunan Müslümanlar okunup ezberlenmesini kolaylaştırmak ve gündelik ibadetlerinde Kur'an'dan daha fazla istifade etmek amacıyla mushaf üzerinde, asıl formunu muhafaza etmekle birlikte, birtakım tasarruflarda bulunmuşlardır. Bu amaçla tarihi süreçte mushafın yazılması, harekelenmesi, bölümlere ayrılması ve tertip edilmesine yönelik olarak birçok tasnif yapılmıştır. Bu çalışmada, Osmanlı dönemi ilim adamlarınca yapılan tasnif(ler) dikkate alınarak mushafın yazılması, harekelenmesi ve bölümlenmesine dair konulara değinilecektir. Bu bağlamda çalışmada genel hatlarıyla, Hz. Osman döneminde Zeyd b. Sabit (ö. 45/665) başkanlığında mushafın yazılması, Âsım (ö. 127/745) kıraatine göre i'râblanması (harekelenmesi), âyet sayıları ve fâsılalarının Kûfeli ve Basralı âlimlere göre belirlenmesi, mushafa ahmâs/tahmîs, a'şâr/ta'şîr ve vakf/secâvend işaretlerinin konulması, mushafın cüz ve hizb gibi bölümlere ayrılması hususlarına temas edilecektir.
Anahtar Kelimeler: Mushaf, cüz, ta'şîr, hizb, âyet, secâvend.

THE CLASSIFICATION OF THE MUSHAF IN THE HISTORICAL PROCESS

ABSTRACT
The Qur'an, which was memorized and preserved by writing, was compiled and turned into a mushaf (book) after the death of the Prophet (Pbuh), during the reign of the first caliph, Abû Bakr (d. 13/634). In order to eliminate the misreadings (lahn) that emerged among the Muslims with the expansion of the Islâmic lands, the mushaf that was previously compiled during the reign of Abû Bakr was copied/ duplicated during the reign of the third caliph Uthmân (d. 35/656), and sent to the main Islâmic countries accompanied by a guide (teacher). Although these mushafs, which are pointless and moveless, met the needs of the Islâmic Ummah for a while, misreadings emerged again with the conversion of different nations whose mother tongue was not Arabic into Islâm. Islâmic scholars, who acted cautiously regarding the mushaf, which is a result of the consensus of the Companions, were not willing to put points and moves to the mushaf in the first place. However, when it turned out that ensuring the correct reading of the Qur'an by preventing it from being misread, is more essential than putting moves and points in the mushaf, in order to facilitate the correct reading of the mushaf scholars who are experts added, -with the encouragement and support of the political authority-, points and moves in the mushaf. The Muslims, who were ordered to read, understand and apply the Qur'an to life, made some changes on the mushaf by preserving its original form, in order to facilitate its reading and memorization and to make more use of the Qur'an in their daily prayers. Therefore, many classifications have been made in the historical process for the writing, moves, division and re-arrangement of the mushaf. In this study, considering the classification(s) made by the scholars of the Ottoman period, the issues related to the writing, movement and division of the mushaf will be discussed. In this context, in general the following will be analyzed: the compilation in the period of Uthmân by the leadership of Zayd b. Thâbit (d. 45/665), putting moves according to the Âsim (d. 127/745) recitation, determining the number of verses and their intervals according to the scholars of

Kâfa and Basra, placing the signs of ahmâs/tahmîs, a'shar/ta'shîr and waqf/sajâwand in the mushaf, dividing it into sections such as chapter and half-chapter.
Keywords: Qur'an, chapter, ta'shîr, half-chapter, verse, sajâwand.

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim Hz. Peygamber'e (sas) inzâliyle birlikte bir yandan ezberlenmek diğer yandan da yazılmak sûretiyle muhafaza altına alınmıştır. Ancak Hz. Peygamber döneminde Kur'an, âyet ve sûreleri bir araya getirilerek kitap haline getirilmemiştir. Hz. Peygamber'in vefatını takip eden süreçte birinci halife Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) döneminde Kur'an-ı Kerim cemedilerek mushaf haline getirilmiştir. Hz. Ebû Bekir'in, Kur'an-ı Kerim'i cemetmesine sebep olarak ise kaynaklarda, içlerinde hafızların da bulunduğu birçok sahâbînin Yemâme'de şehit edilmesi ve Kur'an'ın bundan zarar görebileceği endişesi zikredilmektedir. Çünkü bu dönemde Kur'an-ı Kerim metinsel olarak henüz bir araya getirilmemiş olup daha çok ezberden okunup aktarılmaktaydı. Dolayısıyla Kur'an'ın kaybolma endişesi Hz. Ebû Bekir'i böyle bir faaliyete sevk etmiştir. Hz. Ebû Bekir, Kur'an metinlerinin bir araya toplanıp mushaf haline getirilmesinde Zeyd b. Sabit'i (ö. 45/665) görevlendirmiştir (Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 3; Mekkî, *el-İbâne,* 57-61). Üçüncü halife Hz. Osman (ö. 35/656) dönemine gelindiğinde ise, Müslümanlar arasında Kur'an kıraati konusunda birtakım lahn/hatalı okuyuşlar zuhur etmiştir. Bu hatalı okuyuşların ortadan kaldırılması için Hz. Osman, Kur'an metnini/mushafı istinsah ederek/çoğaltarak birer rehber/öğretmen eşliğinde merkezî İslâm beldelerine göndermiştir. Hz. Osman'ın çoğaltarak beldelere gönderdiği mushaf(lar) üzerinde sahâbenin icmâ'ı/ittifakı oluşmuş ve hatta bunun dışındaki şahsi mushafların, karışıklığa sebep olmaması için halife tarafından yakılmaları emredilmiştir. Hz. Osman istinsah faaliyetinde Hz. Ebû Bekir döneminde oluşturulan mushafı esas almış ve yine bu iş için Zeyd b. Sabit'in de aralarında bulunduğu bir komisyon görevlendirmiştir (Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 3). Bu komisyon tarafından çoğaltılan mushaflarda özel bir imlâ/yazı tarzı benimsenmiştir. Lafız-okuyuş açısından mushafın değişik yerlerindeki kelimelerin yazılışında birtakım farklılığın olduğu bu imlâ için "resm-i Osmânî", "resm-i mushaf", "resm-i ıstılâhî", "hicâü'l-mushaf" ve benzeri tabirler kullanılmıştır (Maşalı, "Mushaf", 2006; Çetin, *Kur'ân İlimleri*, 2012). Daha sonraki dönemlerde çoğaltılan mushaflarda -okumayı kolaylaştırıcı bazı ilaveler olmakla birlikte- bu imlâ yani resm-i Osmânî esas alınmıştır (*Risâle*, Fatih, 59; *Risâle*, Murad Buhâri, 6).

YÖNTEM

Bu makalede, Osmanlı dönemi yazma eser kütüphanelerinde bulunan ve mushafın tertibine yönelik bilgiler içeren risaleler (*Risâle*, Fatih, 59; *Risâle*, Murad Buhâri, 6) dikkate alınarak mushafın yazılması ve bölümlenmesine dair bir tasnife gidilecektir. Söz konusu risalelerde tavsifi/tanıtımı yapılan mushaf, yazılması ve bölümlenmesi açısından on iki tertip/tasnif olarak ele alınmıştır (*Risâle*, Fatih, 59; *Risâle*, Murad Buhâri, 6). Biz de bu bilgileri dikkate alarak konuyu on iki madde halinde sunmaya çalışacağız.

MUSHAF'IN YAZILMASI VE BÖLÜMLENMESİ

1. Resm-i Osmânî'ye Uygun Olarak Yazılması

Resm-i Osmânî'ye uygunluktan maksat mushafın, Hz. Osman döneminde, Zeyd b. Sabit başkanlığında imlâ edilen mushaf(lar)ın hattına uygun olarak yazılmış olmasıdır (*Risâle*, Fatih, 59; *Risâle*, Murad Buhâri, 6). Mushaf hattı, öteden beri kendisine uyulması gereken bir sünnet/ameliye/gelenek olduğu âlimler nezdinde kabul edilmiştir. Nitekim Zemahşerî (ö. 538/1144) *Keşşâf*'ta "Mushaf hattına uymak sünnet/gerekli olup ona muhalefet edilmez." ifadesini kullanmakta ayrıca bu anlamı ifade eden, nahiv âlimi İbn Dürüsteveyh'ten (ö. 347/958) şu sözü nakletmektedir: "İki hatt/yazı çeşidi vardır ki bunlar modern yazım kurallarına tabi değildir. Birincisi, mushaf hattı/yazısı olup o kendisine uyulması gerekendir. İkincisi ise arûz/şiir yazısıdır. Bu yazı çeşidinde de kelimede olmayan bazı ilaveler ve yine kelimede olması gereken (vezin gereği) bazı hazifler vardır." (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1407/1987, 1/27; Dürüsteveyh, *Kitâbü'l-Küttâb*, 1921, 11). İbn Bâbeşâz (ö. 469/1077) da yazıyı, kendisine uyulan ve sonradan ortaya konulan şeklinde ikiye ayırıp birincisinin mushaf yazısı; ikincisinin ise üzerinde kâtiplerin ittifak ettiği, nahivcilerin ona kıyasta bulunduğu, şairlerin de şiirlerini ona göre yazdığı ve lafız-okunuşun birbirine uyum gösterdiği yazı çeşidi olduğunu ifade etmektedir (Bâbeşâz, *Şehu'l-Mukaddimeti'l-muhtesibe,* ty., 434).

İlk dönemlerden itibaren âlimler, mushafın resm-i Osmânî'nin dışında bir imlâ ile yazılmasını temkinle karşılamışlardır. Nitekim İmâm Mâlik'in (ö. 179/795) "İnsanların sonradan icat ettiği yazıya göre mushaf yazılır mı, diye kendisine yöneltilen bir soruya, hayır, ancak ilk yazıldığı şekle (resm-i Osmânî'ye) göre yazılabilir." (Dânî, *el-Mukni'*, 1398/1978, 19; Şâtıbî, *'Akîle*, 1421/2001, 4). diye cevap verdiğini nakleden Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053), bu konuda İmâm Mâlik'e imamlardan/âlimlerden muhalefet edenin de olmadığını ifade etmektedir (Dânî, *el-Mukni'*, 1398/1978). Kıraat âlimlerinin çoğunluğunun görüşü de bu yöndedir. Bu fikri savunanlar arasında Ğâzî b. Kays (ö.

199/814), İbn Dürüsteveyh (ö. 347/958), İbn Miksem (ö. 354/965), İbn Mihrân (ö. 381/992), Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053), Ebu'l-Fadl er-Râzî (ö. 454/1062) ve Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî (ö. 590/1194) gibi birçok âlim sayılmaktadır. Bu âlimlerin; hazf, ispat, ziyade, noksan, kat', vasl ve hareke-noktadan ârî olma gibi bütün hususlarda mushaf hattına (resm-i Osmânî'ye) uymanın gerekli olduğunu ve ona muhalefetin ise doğru olmadığını ifade ettikleri dile getirilmektedir (*Risâle*, Fatih, 59; *Risâle*, Murad Buhâri, 6).

Bazı âlimler ise acemler/Arap olmayan kimseler için mushafa hareke ve nokta konulmasını caiz görmüşler hatta bu konuda eserler kaleme almışlardır (*Risâle*, Fatih, 59; *Risâle*, Murad Buhâri, 6. Resm-i Osmânî'ye uymanın gerekli olup olmaması hususunda dile getirilen görüşler vb. için bkz. Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, 2015; Akcan, *Mushaf İmlâsının İrfânî Yorumu*, 2022). Ebû Amr ed-Dânî, insanların İmâm Mâlik'e Kur'an'ın hareke ve noktalanması hususunu ısrarla sorup durunca o, çocukların okuyacağı mushaflara ve elif-bâ'lara, öğrenmelerini kolaylaştırmak için hareke ve nokta konulabileceğini ancak ana mushaflara hareke ve nokta konulmasının uygun olmadığını söylemiştir (Dânî, *el-Muhkem*, 1438/2017). Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) de İmâm Mâlik'in bu görüşüne dayanarak kendi dönemi için "Artık bu zamanda bütün insanlar çocuk gibi olup düzgün okumak için hareke ve noktaya muhtaçtırlar. Âlimler ve ileri gelenler hareke ve nokta olmasına rağmen Kur'an'ın birçok yerinde hata yapıyorlar. Bir de mushaflar sahâbe dönemindeki gibi yazılırsa durum ne olur!" (Ali el-Kârî, *Şerhu Akîleti etrâbi'l-kasâid*, Fatih, 45, 20a) ifadelerini kullanmaktadır.

2. Âsım Kıraatine Göre İ'râblanması/Harekelenmesi

Hz. Osman'ın çoğaltarak beldelere gönderdiği mushaflarda hareke ve nokta yoktu. Dolayısıyla ilk anda ve dar bir çerçevede, Arap olan kimseler için bu mushaflar bir çözüm olsa da Arap olmayan farklı milletlerin İslam'a girmeleriyle birlikte yeniden lahn/okuma hataları ortaya çıkmıştır. Bu hatalı okuyuşların bertaraf edilmesi için Kur'an metnine/mushafa hareke ve nokta konulması yoluna gidilmiştir. Farklı gerekçeler ileri sürülmekle birlikte mushafa ilk defa i'râb/hareke (kelimenin söz dizimi/cümle içerisindeki konumunu belirten) yerine geçen noktaların (en-nakt), Ebu'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688) tarafından konulduğu hemen bütün kaynaklarda müsellem olarak zikredilmektedir (Enbârî, *İzâhu'l-vakfi ve'l-ibtidâ*, 1390/1971, İbn Nedîm, *el-Fihrist*, 1417/1997, Dânî, *el-Muhkem*, 1438/2017). Ebu'l-Esved ed-Düelî'nin koyduğu bu noktalar kelimenin bütün harflerinin harekelenmesinden ziyade daha çok mana karışıklığına ve hatalı okunmaya sebep olabilecek yerlere konulmuştur. Bu anlamda özellikle kelimenin merfû, mansûb ve mecrûr gibi cümle içerisindeki konumunu ifade etmek üzere kelime sonları noktalanmıştır/harekelenmiştir. Ebu'l-Esved ed-Düelî tarafından konulan bu ilk noktalar harfleri birbirinden ayırt eden noktalar olmayıp harflerin üstün, esre ve ötre gibi hangi sesle/harekeyle okunması gerektiğini ifade eden noktalardır. Bu bağlamda üstün için harfin üzerine, esre için harfin altına, ötre için de harfin önüne bir nokta; tenvîn (iki üstün, iki esre ve iki ötre) için ise harfin ilgili kısmına iki nokta konulmuştur. Hareke yerine konulan bu noktalar mushaf yazısının renginden farklı (kaynaklarda belirtildiğine göre kırmızı) renkle yazılmıştır (Dânî, *el-Muhkem*, 1438/2017).

Ebu'l-Esved'in mushafa koyduğu harekeler belli ölçüde okumada kolaylık sağlasa da şekil yönünden birbirine benzeyen harflerin okunmasındaki karışıklığı ortadan kaldırmamıştır. Bu kapsamda Nasr b. Âsım (ö. 90/709'den önce) ve Yahyâ b. Ya'mer/Ya'mur (ö. 89/708) şekilsel benzerliği olan harfleri birbirinden ayırt etmek için nokta (el-i'câm) kullanmışlardır (Dânî, *el-Muhkem*, 1438/2017). Harfleri birbirinden ayırmaya yarayan bu noktalar hareke için konulan noktalardan farklı renkte olsa da zamanla bu iki nokta çeşidi birbirine karıştırılmıştır. Bu karışıklığın önüne geçmek ve okumada kolaylık sağlamak amacıyla Halil b. Ahmed (ö. 175/791) daha sistematik bir usul izleyerek bugünkü mushaflarda kullanılan şekillere yakın birtakım semboller geliştirmiştir (Dânî, *el-Muhkem*, 1438/2017).

İncelediğimiz yazmalarda mushafın, Âsım (ö. 127/745) kıraatine göre i'râblanmasından/harekelenmesinden bahsedilmektedir (*Risâle*, Fatih, 59; *Risâle*, Murad Buhâri, 6). -Burada şunu hatırlatmak gerekir ki, yazılan bütün mushaflar Âsım kıraatine göre harekelenmiş değildir. Her ne kadar incelediğimiz yazmalarda mushaf için yapılan tertiplerde genel ifadeler kullanılsa da bu, yazılan bütün mushafların hareke konusunda Âsım kıraatini esas aldığı anlamını taşımamaktadır.- Buna göre Âsım'ın birinci ravisi Ebû Bekir Şu'be'nin (ö. 193/809) farklı okuduğu rivayetler kırmızı, ikinci ravisi Hafs b. Süleyman'ın (ö. 180/796) farklı okuduğu rivayetler lacivert, her iki ravinin ittifak ettiği/aynı okuduğu yerlerin ise siyah renkli mürekkeple yazıldığı ifade edilmektedir. Kıraat-i seb'a imamlarından diğerlerinin okuyuşlarına ise haşiyelerde/dipnotlarda, Şâtıbî'nin belirlediği rumuzlarla (Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 1426/2005, 4; Bilâl, *ez-Zühûru'n-nediyye*, 1427/2007, 44) işaret edildiği belirtilmektedir (*Risâle*, Fatih, 59; *Risâle*, Murad Buhâri, 6). Okuyuşu Ebû Bekir Şu'be ile ittifak edenlerin remzi kırmızı, Hafs ile ittifak edenlerin lacivert, her ikisi ile ittifak edenlerin siyah, her ikisine muhalefet

edenlerin remzi yeşil veya sarı, i‘râbları/harekeleri ise her ravinin kendi remzinin rengine uygun bir mürekkeple yazıldığı kaydedilmektedir (*Risâle*, Fatih, 59; *Risâle*, Murad Buhâri, 6). Bu şekilde bir mushafın yazılmasına, karışıklığa sebep olacağı gerekçesiyle karşı çıkanlar yanında, Ebû Hüseyn b. Münâdî (ö. 336/947) gibi mushafın başında gerekli açıklamalar yapılmak şartıyla cevaz veren âlimler de vardır (Dânî, *el-Muhkem*, 1438/2017).

3. Âyet Sayılarının/Yerlerinin Belirlenmesi

Âyetlerin sayısına dair kendilerinden rivayette bulunulan on âlimin ittifak ve ihtilafına göre âyet sayımında “el-Medeniyyü’l-Evvel, el-Medeniyyü’l-Ehîr, el-Mekkî, el-Kûfî, el-Basrî ve eş-Şâmî” adında ekoller meydana çıkmıştır (Dânî, *el-Beyân fî ‘addi âyi’l-Kur’ân*, 1414/1994; Ca‘berî, *Hüsnü’l-meded*, 1425/2005; *Risâle,* Murad Buhâri, 6). Çalışmamıza esas aldığımız yazmalarda tasviri edilen mushaflarda âyet sayılarının/yerlerinin Kûfeli ve Basralı âlimlere göre belirlendiği; bu iki grup tarafından ihtilafa konu olan yerlerin kırmızı, ittifak edilen yerlerin sarı veya yeşil nokta ile işaretlendiği; sûre başlarına ise âlî isnada sahip olmalarından ötürü Kûfî sayıma göre âyet sayılarının yazıldığı belirtilmektedir (*Risâle*, Fatih, 59; *Risâle*, Murad Buhâri, 6). Âyet sayılarının kendilerine dayandırıldığı kişiler arasında Kûfe’de Abdurrahman es-Sülemî (ö. 73/692 [?]), Basra’da ise Âsım el-Cehderî (ö. 128/745) zikredilmektedir (Ca‘berî, *Hüsnü’l-meded*, 1425/2005). Abdurrahman es-Sülemî’ye göre toplam âyet sayısı 6236, Âsım el-Cehderî’ye göre ise 6205 olduğu ifade edilmektedir (Ca‘berî, *Hüsnü’l-meded*, 1425/2005; *Risâle,* Murad Buhâri, 6).

4. Tahmîs/Ta‘şîrlerin Belirlenmesi

Ahmâs/tahmîs âyetlerin beşerli; a’şâr/ta‘şîr ise onarlı gruplara ayrılarak âyet sonlarına bunu belirten işaretin konulmasını ifade etmektedir. İncelediğimiz yazmalarda ifade edildiğine göre; mushafta metin içerisine Kûfî sayımını dikkate alarak tahmîs ve ta‘şîr işaretleri konulmuş, hâmişlere/metnin kenarlarına ise Basra sayımına göre her on âyeti belirten bir işaret konulmuştur. Mushaf içerisine yazılan tahmîs ve ta‘şîr işaretlerinin lacivert renkte olup sayıların harflerle ifade edilme sistemi olan “hisâb-i cümmel/cümel”e (İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 1414/1993, 11/128; Dânî, *el-Beyân fî ‘addi âyi’l-Kur’ân*, 1414/1994) göre konulduğu belirtilmektedir. Sayfa kenarına Basra sayımına göre ta‘şîr işaretinin konulmasının sebebi olarak söz konusu mushafın, Tebriz şehrinde yazılıp orada kullanılması gerekçe gösterilmektedir (*Risâle*, Fatih, 59; *Risâle*, Murad Buhâri, 6). Bundan anlaşılan şu ki; zikri geçen şehirde, mushafın yazıldığı dönemde âyetlerin sayımında Basra ekolü takip edilmekteydi.

5. Vakf/Secâvend İşaretlerinin Konulması

Kur’an tilaveti esnasında “manaya uygun bir yerde durup nefes almaya vakf; nefes alıp dinlendikten sonra vakf yapılan kelimenin devamından ya da öncesinden okumaya devam etmeye ise ibtidâ” denir (İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1437/2016, 2/81). Kur’an okuyan herkesin Kur’an’ın manasını bilip buna göre vakf ve ibtidâ yapması mümkün değildir. Dolayısıyla insanlara yardımcı olmak amacıyla âlimler tarafından vakf ve ibtidâ ilmine dair birçok eser kaleme alınmıştır. Vakf ve ibtidâ’ya dair eser kaleme alan âlimlerden biri Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî (ö. 560/1165) olup bu konuda *‘İlelü’l-vukûf* adlı eserini telif etmiştir. Secâvendî’in bu eserinde ortaya koyduğu vakf işaretleri pratikte daha fazla kolaylık sağlaması gibi sebeplerden ötürü insanlar arasında şöhret bulmuş ve mushaf içerisine konulmuştur. İncelediğimiz risalelerde, tavsifi yapılan mushaflara da Secâvendî’nin belirlediği vakf işaretlerinin konulduğu bildirilmektedir (*Risâle*, Fatih, 59; *Risâle*, Murad Buhâri, 6).

Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî’nin sistemine göre vakflar; vakf-ı lâzım, vakf-ı mutlak, vakf-ı câiz, vakf-ı mücevvez li vechin, vakf-ı murahhas zarûreten ve vakf-ı memnû‘ olmak üzere altı kısma ayrılmakta olup müellifin ismine nispetle secâvend olarak isimlendirilmektedirler. Bu vakıfların tanımı ve rumuzları şöyledir:

Vakf-ı Lâzım: Vasl yapıldığında mananın ve maksadın değişikliğe uğrayacağı yerlerde yapılan vakf olup mushaftaki remzi mîm (م) harfidir (Secâvendî, *‘İlelü’l-vukûf,* 1427/2006, 1/108-116, 169). Vakf-ı Mutlak: Kendisinden sonrası ile ibtida etmenin uygun olduğu yerlerde yapılan vakf çeşidi olup mushaftaki remzi tâ (ط) harfidir (Secâvendî, *‘İlelü’l-vukûf,* 1427/2006). Vakf-ı Câiz: Vasl ve vakfın her ikisinin de şartlarının oluştuğu yerlerde yapılan vakf çeşidi olup mushaftaki remzi cîm (ج) harfidir (Secâvendî, *‘İlelü’l-vukûf,* 1427/2006). Vakf-ı Mücevvez li Vechin: Kelime üzerinde var olabilecek iki i‘râb durumundan birine göre vaslı, diğerine göre ise vakfı gerektiren yerlerde yapılan vakftır. Mushaftaki remzi zâ (ز) harfidir (Secâvendî, *‘İlelü’l-vukûf,* 1427/2006). Vakf-ı Murahhas Zarûreten: Mâba‘dinin (sonrasının) mâkablinden (öncesinden) bağımsız olmadığı ancak kelamın uzun olup nefesin kesilmesi zarûretine binâen vakfedilmesine ruhsat verilen yerlerde yapılan vakftır. Mushaftaki remzi sâd (ص) harfidir (Secâvendî, *‘İlelü’l-vukûf,* 1427/2006). Vakf-ı Memnû‘: Mushaftaki remzi lâmelif (لا) harfi olan bu vakf türüyle alakalı Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî diğer vakf çeşitlerinde olduğu gibi bir tanımlama yoluna gitmemiştir. Ancak mübteda-haber, sıfat-mevsûf, bedel-mübdel, atıf-mâtuf, âmil-mâmûl ve şart-ceza gibi birbiriyle i‘râb bağlantısı olan yerlerde -bu unsurları

birbirinden ayırarak- yapılan vakfın caiz/doğru olmadığını ifade etmiştir. Secâvendî bu gibi yerlerin çok olduğunu ifade ederek mushafın her yerinde bu vakf çeşidini tespit etmemiştir. Secâvendî'nin, (لا) remzini koyduğu yerlere bakıldığında aslında buralarda (vakf-ı murahhas zarûretende olduğu gibi) cümlenin uzunluğu ve benzeri sebeplerle nefesin kesileceği durumlarda vakf yapılabileceği ancak kıraate devam etmek için üzerinde vakfedilen kelimenin öncesinden, uygun bir yerden alınarak devam edilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır (Secâvendî, *'İlelü'l-vukûf,* 1427/2006. Geniş bilgi için bkz. Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eseri*, 2022).

Risalede vasıfları çizilen mushafta bulunan özelliklerden birinin, âyetlerin fasılalarını/bitişini belirtmek üzere fâ (ف) harfinin konulduğu; diğerinin de rükûa gidilecek yerlerde konu bütünlüğünü göstermek üzere 'ayn (ع) harfinin konulmuş olduğu ifade edilmektedir *Risâle*, Murad Buhâri, 6).

6. 7. 8. 9. 10. ve 11. Mushafın Cüz, Hizb ve Sayfalara Ayrılması

Mushaf otuz cüze/bölüme ayrılmış ve her biz cüz on varağa/yaprağa yazılmıştır. Otuz cüzün her biri iki bölüme ayrılmış ve her bir bölüm beş yaprağa yazılmıştır. Bütün cüzler dört kısma ayrılmış ve her bir bölüm beşer sayfaya yazılmıştır. Beşer sayfadan meydana gelen bu bölümlere hizb adı verilmiştir. Kur'an'ın, günlük beş vakit namazda okunup ayda bir hatmedilmesi için her cüz ikişer yapraktan beş bölüme ayrılmıştır. Her cüzün onda biri bir varağa yazılmıştır. Ramazan ayında terâvih namazlarının her bir rekâtında bir sayfa okuyup Kur'an'ı bir defa hatmetmek üzere her bir cüz yirmi sayfaya bölünmüştür (*Risâle*, Fatih, 59; *Risâle*, Murad Buhâri, 6).

12. Bazı Harflerin Noktasız Olarak Yazılması

(يـــنفق) kelimesi ile sembolize edilen yâ (ى), nûn (ن), fâ (ف) ve kâf (ق) harflerinin ayrı olarak veya kelimenin sonunda yazıldığında başka harflerle karışma korkusu olmadığından noktasız olarak yazıldıkları ifade edilmektedir. Özellikle bu harfler içerisinde yâ (ى) harfi mushafta çok bulunması ve başka harflerle karışma korkusunun olmamasından ötürü notasız olarak yazılmıştır (*Risâle*, Fatih, 59; *Risâle*, Murad Buhâri, 6).

SONUÇ

Hz. Peygamber döneminde yazıya geçirilen Kur'an-ı Kerim, Hz. Ebû Bekir döneminde mushaf haline getirilmiştir. Hz. Osman döneminde ise belli bir yazım usûlü (Resm-i Osmânî) benimsenerek mushaf çoğaltılmış ve merkezî İslâm beldelerine gönderilmiştir. Noktasız ve harekesiz olan bu ilk dönem mushaflarının okunmasında zamanla bazı sıkıntılar meydana gelmiştir. Kur'an-ı Kerim'in okunmasını kolaylaştırmak için mushaflara hareke ve nokta konulması yönündeki birtakım girişimler -sahâbenin yapmadığı bir şeyi yaparak onlara karşı çıkmış olmamak için- önceleri tepkiyle karşılanmıştır. Zamanla, Kur'an'ın okunmasını kolaylaştırıcı birtakım sembollerin mushafa konulmasının ümmetin menfaatine olduğu hakikati ortaya çıkınca buna rıza gösterilmiştir. Şunu ifade etmek gerekir ki mushafa nokta ve hareke konulmasına karşı temkinli olanlar ile buna taraf olanların gayesi temelde birdir. Şöyle ki, mushafa nokta ve hareke konulmasına karşı tavır alanlar Hz. Peygamber'in ve sahâbenin yapmadığı bir şeyi yaparak, mushaf üzerinde tahrif ve tağyire gitmiş olma korkusunu taşırken; mushafa nokta ve hareke konulmasının gerekli olduğunu savunanlar da harekesiz ve noktasız mushafların yanlış okunarak Kur'an metni üzerinde tahrif ve tağyire düşülmesi korkusunu taşımaktadırlar. Bu amaçla ilk önce mushafa i'râb/hareke yerine geçen noktalar (en-nakt), ardından şekilsel benzerliği olan harfleri birbirinden ayırt eden noktalar (el-i'câm) konulmuştur. Daha sonra da mushaflarda bugün kullanılan şekillere benzer birtakım semboller geliştirilmiştir. Müslümanlar günlük, haftalık ve aylık gibi periyodik okumalar yapmak, ayrıca günlük ibadetlerinde Kur'an-ı Kerim'den daha fazla istifade etmek amacıyla mushaf üzerinde bazı tasarruflarda bulunmuşlardır. Âyetlerin sayımı ve fasılalarının belirlenmesi, tahmîs ve ta'şîr gibi gruplara ayrılması ile başlayan bu düzenlemeler, mushafın cüzlere, hizblere ve sayfalara ayrılmasına kadar gitmiştir. Bütün bu yapılanlarla Kur'an'ın kolayca okunmasının, ezberlenmesinin ve anlaşılmasının hedeflendiğini ifade edebiliriz.

KAYNAKÇA

Akcan, Resul. *Mushaf İmlâsının İrfânî Yorumu -Merrâkuşî Örneği-*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 1. Basım, 2022.

Ali el-Kârî, Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî. *Şerhu Akîleti etrâbi'l-kasâid.* İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 45, 1b-94a.

Bilâl, Muhammed Mustafa. *ez-Zühûru'n-nediyye fî şerhi metni'ş-Şâtıbiyye fi'l-kırââti's-seb'*. Kahire: Dâru'l-Fazîle, 1427/2007.

Bostan, Osman. *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri*. Ankara: Fecr Yayınları, 1. Basım, 2022.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh.* nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1. Basım, 1422/2001.

Ca'berî, Ebu İshâk İbrâhîm b. Ömer. *Hüsnü'l-meded fî ma'rifeti fenni'l-'aded.* thk. Cemal b. es-Seyyid Rıfâ'î eş-Şâyib. 3. Basım, Mısır: Mektebetü Evlâdü'ş-Şeyhi lit-Türâsi, 1425/2005.
Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi.* İstanbul: Dergâh Yayınları, 2. Basım, 2012.
Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd. *el-Beyân fî 'addi âyi'l-Kur'ân.* thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed. 1. Basım, Kuveyt: Merkezü'l-Mahtûtât ve't-Türâs ve'l-Vesâik, 1414/1994.
Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd. *el-Muhkemu fî nakdi'l-mesâhif.* thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed. Dımaşk: Dâru'l-Ğavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 1438/2017.
Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd. *el-Mukni' fî resm-i mesâhifi'l-emsâr.* thk. Muhammed Sâdık Kamhâvî. Kahire: Mektebetü'l-Külliyyâti'l-Ezheriyye, 1978.
Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. El-Kâsım b. Muhammed. *Îzâhu'l-vakfi ve'l-ibtidâ.* thk. Muhyiddîn Abdurrahmân Ramazan. 2 Cilt. Dımaşk: Matbû'atü Mecme'i'l-Lüğati'l-'Arabiyye, 1390/1971.
İbn Bâbeşâz, Ebü'l-Hasen Tâhir b. Ahmed b. İdrîs b. Bâbeşâz el-Mısrî el-Cevherî. *Şehu'l-Mukaddimeti'l-muhtesibe.* thk. Hâlid Abdulkerîm. Kuveyt: el-Matbaatü'l-Asriyye, ty.
İbn Dürüsteveyh, Ebû Muhammed Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh b. el-Merzübân el-Fârisî el-Fesevî. *Kitâbü'l-Küttâb.* thk. Luvîs Şeyho. Beyrut: y.y., 1921.
İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem. *Lisânü'l-'Arab.* 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414/1993.
İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fi'l-kırââti'l-'aşr.* thk. Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd. 5 Cilt. Cezayir: Dâru'l-Muhsin li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1. Basım, 1437/2016.
İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm. *el-Fihrist.* thk. İbrahim Ramazan Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1417/1997.
Maşalı, Mehmet Emin. "Mushaf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 31/242-248. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
Maşalı, Mehmet Emin. *Kur'an'ın Metin Yapısı.* Ankara: Otto, 2. Basım, 2015.
Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî. *el-İbâne 'an meâni'l-kırâât,* thk. Abdulfettâh İsmail Şelebî, Mısır: Dâru Nahda, ts.
Risâle. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 59, 95b-98b.
Risâle. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Buhâri, 6, 1a-2b.
Secâvendî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî el-Gaznevî. *'İlelü'l-vukûf.* thk. Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-'Îdî. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1427/2006.
Şâtıbî, Kâsım b. Fîrruh. *Hırzü'l-emânî ve vechü't-tehânî.* thk. Muhammed Temîm ez-Zü'bî. y.y.: Mektebetü Dâru'l-Hüdâ ve Dâru'l-Ğavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 1426/2005.
Şâtıbî, Kâsım b. Fîrruh. *Manzûmetü 'Akîleti etrâbi'l-kasâid fî esne'l-mekâsıd fî resmi'l-mesâhif.* thk. Eymen Rüşdî Süveyd. Cidde: Dâru Nûri'l-Mektebât, 1421/2001.
Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Ahmed. *el-Keşşâf an hakâik-ı ğavâmızı't-tenzîl ve uyûni'l-akâvîl fî vücûhi't-te'vîl.* 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-'Arabi, 1407/1987.

İBNÜ'L-CEZERÎ'NİN TECVİD İLMİNE DAİR MUKADDİME ADLI ESERİNİN MUHTEVA VE METOT ANALİZİ

Dr. Osman BOSTAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Samsun, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-7543-9187

ÖZET
Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'e (sas) hem mana hem de lafız itibariyle indirilen ilâhî bir kelamdır. Kendisine vahyolunan Kur'an âyetlerinin telaffuzunu/okunuşunu ilk andan itibaren ashâbına bizzat öğreten Hz. Peygamber, Müslümanların sayıca artış göstermesi üzerine okuyuşlarıyla temâyüz eden/ön plana çıkan sahâbîleri civar beldelere Kur'an öğretmeni olarak görevlendirmiştir. Böylelikle, "Kur'an kelimelerini meydana getiren harflerin doğru bir şekilde telaffuz edilmesi"ni konu edinen tecvid ilmini amelî/pratik açıdan ilk olarak ortaya koyan kişi, vahyin de ilk muhatabı Hz. Peygamber olmuştur. Sonraki dönemlerde de bu ilmin nazarî/teori yönünü ele alan nesir/düz yazı ve manzûm/şiir formunda birçok eser telif edilmiştir. Bu çalışmada, hicrî sekizinci asrın ikinci yarısı ile dokuzuncu asrın ilk yarısında yaşamış büyük kıraat âlimi İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) tarafından tecvid ilmine dair kaleme alınan "Mukaddimetü'l-Cezerî", "Manzûmetü'l-Cezerî", ve "Mukaddime" gibi adlarla şöhret bulan eserin muhteva ve yöntem açısından incelemesi yapılacaktır. Hacim olarak küçük fakat ele aldığı konular açışından geniş bir muhtevaya sahip olan bu eser, telif edildiği dönemden itibaren büyük bir şöhrete kavuşmuş ve kıraat eğitim-öğretiminin temel kaynakları arasındaki yerini almıştır. Kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası bulunan eserin tahkik ve neşri yapılmış olup kıraat âlimleri tarafından üzerine birçok şerh yazılmıştır. Tecvid ilminin hemen bütün konularını ihtiva etmesi ve manzûm olarak kaleme alınıp hafızaya kolay yerleşmesi gibi sebeplerden ötürü birçok Kur'an talebesi tarafından da ezberlenmiştir. Eserde genel hatlarıyla, tecvid ilminin tanımı, hükmü ve gerekliliği; harflerin mahreçleri/doğuş yerleri; "harflerin telaffuz edilmeleri esnasında aldığı ses ve nefes özellikleri" anlamına gelen sıfatlar; "Kur'an'ın tilâveti/okunuşu esnasında manaya uygun bir yerde durup yine uygun bir yerden başlama" anlamını ifade eden vakf ve ibtidâ; mushaf'ta maktû'/ayrı ve mevsûl/bitişik olarak yazılan yerler ile müenneslik/dişil anlamını ifade etmekle birlikte kapalı tâ (ة) şeklinde değil de açık tâ (ت) olarak yazılan yerler konu edilmiştir. Bu çalışmada, İbnü'l-Cezerî'nin Mukaddime'de yer verdiği konular bir tasnife tabi tutulup mevzuları izah ederken takip ettiği metot hakkında bilgi verilerek eserin tecvid ilmindeki yeri ortaya konulmaya çalışılacaktır.
Anahtar Kelimeler: Tecvid, İbnü'l-Cezerî, Mukaddimetü'l-Cezerî, mahâric-i hurûf, sıfât-ı hurûf.

CONTENTS AND METHOD ANALYSIS OF IBN AL-JAZARİ'S WORK ON THE SCIENCE OF TEJWEED

ABSTRACT
The Qur'an is a divine book that was revealed to the Prophet Muhammad (Pbuh) in terms of word and meaning. The Prophet, who taught his companinions the pronunciation/sounding of the Qur'anic verses that were revealed to him from the first moment, upon the increase in the number of muslims the prophet assigned the Companions, who were prominet with their readings, to the sorounding towns as quran teachers, Thus, it was the Prophet who first put forward the science of tajweed, which deals with the correct pronunciation of the letters that make up the words of the Qur'an, from a practical point of view. In the following periods, many works in the form of prose and verse/poem dealing with the theoretical aspect of this science were copyrighted. In this study, "Mukaddimetü'l-Cezerî", "Manzûmetü'l-Cezerî" written about the science of tajweed by the great recitation scholar İbnü'l-Cezerî (d. 833/1429) who lived in the second half of the eighth century and the first half of the ninth century, and "Mukaddime" will be examined in terms of content and method. This study, which is small in volume but has a wide content in terms of the subjects it covers, has gained a great reputation since the period it was written and has taken its place among the main sources of recitation education. The study, which has many manuscript copies in libraries, has been examined and published, and many annotations have been written on it by recitation scholars. It has been memorized by many Qur'an students because it contains almost all the subjects of the science of tajweed, and because it is written in verse and easily placed in the memory. This work, in general terms, the definition, provision and necessity of the science of tajweed; origins of letters; "the sound and breathing characteristics of the letters while they are pronounced"; Foundation and ibtida, which means "stopping at a suitable place during the recitation of the Qur'an and starting from a suitable place"; In the Quran, the places written as maktû'/separate and mawsûl/adjoining and the places written as open ta (ت) instead of

closed ta (ة), expressing the meaning of feminine are discussed. In this study, the subject of Ibn al-Jazari's Muqaddimah will be classified and the place of the work in the science of tajvid will be revealed by giving information about the method she followed while explaining the subjects.
Keywords: Tajweed, Ibn al-Jazari, Mukaddimetü'l-Cezerî, mahâric-i hurûf, adjective-i hurûf.

GİRİŞ

Kur'an harflerinin mahreç ve sıfatlarını konu edinip bunların en güzel şekilde okunmasını bir amaç haline getiren tecvid ilminin amelî/pratik yönünün, Hz. Peygamber'in (sas) kendisine vahyolunan Kur'an âyetlerini ashâbına okuyup okutmasıyla birlikte ortaya çıktığını söylemek mümkündür. İlk dönemlerden itibaren Arap dili ile alakalı kitaplar içerisinde birtakım konularına yer verilen tecvid ilminin müstakil hale gelmesi Hâkânî'nin (ö. 325/937) *el-Kasîdetü'l-Hakâniyye* adlı eseri ile birlikte olmuştur (İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye,* 1351/1932). Tecvid ilmine dair en yoğun eserler ise hicrî 5. asırdan itibaren kaleme alınmıştır. Tecvid ilminin dönüm noktalarından birini de İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) kaleme aldığı ve *Mukaddimetü'l-Cezerî* adıyla şöhret bulan eserin oluşturduğunu ifade edebiliriz. Bu bağlamda hicrî 9. asırdan itibaren gerek eğitim-öğretimde gerekse kaleme alınan eserlerde *Mukaddimetü'l-Cezerî*'nin etkisini görmek mümkündür. Birçok öğrenci tarafından ezberlenmesi, üzerine onlarca şerhin yazılması bunun bir göstergesidir. Şüphesiz ki bunda İbnü'l-Cezerî'nin İslâmî ilimlere olan vukûfiyeti ve kıraat alanındaki otoritesinin etkisi büyük olmuştur. Biz de bu çalışmada, *Mukaddimetü'l-Cezerî*'yi muhteva ve metot açısından incelemeye çalışacağız.

YÖNTEM

Önce *Mukaddimetü'l-Cezerî* hakkında kısaca bilgi verilip ardından beyitlerde işlenen hususlar dikkate alınarak eser bölümlere ayrılacaktır. Daha sonra bu bölümlerde yer verilen konuları işlerken müellifin takip ettiği yöntem hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır. Eser başlıklara ayrılırken konu bütünlüğü esas alınacaktır. Bu kapsamda, müellifin ilk beyitlerde işlediği bir meselenin sonraya, son beyitlerde işlediği bir hususun da önceye alındığı olacaktır.

MUKADDİMETÜ'L-CEZERÎ

İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*'yi yaklaşık yüz yedi beyit olarak kaleme almıştır (İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-Mukaddime*, 1427/2006). İşlenen bahislere bakıldığında eserde tecvid ilmine dair hemen bütün konulara yer verildiği görülmektedir. Kısa cümlelerle birçok malumatı içermesi ve ezberde kolaylık sağlaması gibi sebeplerden ötürü İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*'yi nazm formunda kaleme almıştır.

İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*'yi nazm formunda kaleme aldığı için eser içerisinde herhangi bir kaynağa atıfta bulunmamıştır. Ancak *Mukaddime*'de işlediği konular ve verdiği bilgiler yine müellifin kendi eseri olan *en-Neşr*'deki bilgilerle hemen hemen aynıdır. Dolayısıyla İbnü'l-Cezerî'nin, *en-Neşr*'ine kaynak olarak aldığı eserlerin *Mukaddime*'nin de kaynakları olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu kapsamda İbnü'l-Cezerî'nin, *Mukaddime*'yi kaleme alırken Halil b. Ahmed (ö. 175/791), Sîbeveyh (ö. 180/796), Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1015) ve Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053) gibi âlimlerin görüşlerine ve eserlerine müracaat ettiği söylenebilir.

MUKADDİME'DE ELE ALINAN KONULAR VE TAKİP EDİLEN YÖNTEM

1. Mukaddime

İlk sekiz beytin ayrıldığı bu bölümde İbnü'l-Cezerî, besmele, hamdele ve salveleden sonra Kur'an okuyucusuna gerekli olan ve eserinde ele alacağı konuları ana başlıklar halinde zikretmiştir. Bu bağlamda müellif, eserinde mahâric-i hurûf, sıfât-ı hurûf, vakf-ibtidâ, mushafta ayrı ve bitişik olarak yazılan yerler ile tâü't-te'nîs konularına değineceğini ifade etmiştir. İbnü'l-Cezerî bu tasnifiyle tecvid ilminin temel konularının hangi başlıklar altında toplanabileceğine işaret etmiştir (İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-Mukaddime*, 1427/2006).

2. Tecvidin Tanımı

İbnü'l-Cezerî bu bölüme, harflerin mahreç ve sıfatlarını anlattıktan sonra yer vermiştir. Ancak biz, tecvid ilminin tanımını vb. hususları içermesinden ötürü bu bölümü mahreç ve sıfat konusundan önce işlemenin daha isabetli olacağını düşünüyoruz. Bu bağlamda İbnü'l-Cezerî, yirmi yedi ile otuz üç arasındaki beyitlerde tecvidin gerekliliği, tanımı ve önemi gibi konulara değinmiştir (İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-Mukaddime*, 1427/2006). İbnü'l-Cezerî, Kur'an'ın tecvidli bir şekilde indirildiğini ve Hz. Peygamber'in okuyuşunun nesiller boyu aktarılarak bize kadar ulaştığını ifade etmektedir. Dolayısıyla tecvidin pratik yönü, Hz. Peygamber ile birlikte ortaya çıkmış, teori yönü ise daha sonraki dönemlerde oluşmuştur.

İbnü'l-Cezerî tecvidi şöyle tanımlamaktadır: "Harflerin lâzımî ve arızî sıfatlarına riayet ederek her bir harfi kendi mahrecinden çıkarmaktır." (İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-Mukaddime*, 1427/2006). Bu tanımda tecvidin amelî yönüne vurgu yapılmakla birlikte temel konularının da neler olduğu ortaya konulmaktadır. Bundan hareketle mahâric-i hurûf ve sıfât-ı hurûf'un tecvidin temel konuları olduğu

söylenebilir. İbnü'l-Cezerî bu bölümde, tecvidin ifrat ve tefritten uzak olarak yerine getirilmesi gerektiğini ve bunun da ancak sürekli bir egzersizle sağlanabileceğini ifade etmektedir (İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-Mukaddime*, 1427/2006).

3. Mahâric-i Hurûf ve Sıfat-ı Hurûf

3.1. Mahâric-i Hurûf

Manzûme'de, dokuz ile on dokuz arasındaki beyitler mahâric-i hurûf konusuna ayrılmıştır (İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-Mukaddime*, 1427/2006). Sözlükte "çıkış yeri" (İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 2/249) anlamına gelen mahreç kelimesinin çoğulu mahâriç'tir. Istılahta ise "harfin seslendirildiği yer" anlamında gelmektedir (Dânî, *et-Tahdîd*, 1421/2000, 102). Âlimler arasında mahreçlerin sayısına yönelik farklı yaklaşımlar söz konusudur. İbnü'l-Cezerî bunlar içerisinden, tecrübe ve temrine dayalı olarak ortaya konulduğunu ifade ederek, mahreçlerin sayısının 17 olduğunu ileri süren görüşü benimsediğini dile getirmiştir. Mahreçleri cevf, halk, lisân, şefeteyn ve hayşûm şeklinde beş bölgeye ayıran İbnü'l-Cezerî, bu bölgelerden cevf'i bir, halk'ı üç; lisân'ı on, şefeteyn'i iki ve hayşûm'u da bir cüz'î mahreç kabul ederek toplam 17 mahreci ortaya koymuştur.

3.2. Sıfât-ı Hurûf

Manzûme'nin yirmi ile yirmi altı arasındaki beyitleri sıfât-ı hurûf konusuna ayrılmıştır (İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-Mukaddime*, 1427/2006). Sözlükte "özellik" anlamına gelen sıfat kelimesi (İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 9/356), ıstılahta "mahrecinden çıkışı/seslendirilişi esnasında harfte meydana gelen keyfiyyet/özellik" şeklinde tanımlanmaktadır (Taşköprizâde, 1421/2000, 87). İbnü'l-Cezerî ilk olarak, bir harfte birlikte bulunması mümkün olmayan (birbirinin zıddı olan) sıfatları, ardından bazı harflerde bulunan müstakil (zıddı olmayan) sıfatları zikretmiştir. İbnü'l-Cezerî, birbirinin karşıtı/zıddı olan sıfatları sayarken bunlardan birine sahip olan harfleri sayıp kalan harflerin diğer sıfata sahip olduğunu îmâ etmiştir. Örneğin, birbirinin zıddı olan hems ve cehr sıfatlarından alfabedeki harflerden on tanesinde hems sıfatı olduğunu ifade ederek bunlara (فحثه شخص سكت) lafzıyla işaret etmiştir. Bu lafızdaki harflerin dışında kalan harflerin ise cehr sıfatına sahip olduklarına telmihte bulunmuştur. İbnü'l-Cezerî'nin taksimatına göre, birbirinin zıddı olup aynı harfte bir arada bulun(a)mayan sıfatlar şunlardır:

1. Hems 2. Cehr

Hems, İbnü'l-Cezerî alfabedeki yirmi dokuz harften on tanesinde hems sıfatı olduğunu ifade ederek bunlara (فحثه شخص سكت) lafzıyla işaret etmiştir ki bunlar, fâ (ف), hâ (ح), sâ (ث), hâ (ه), şîn (ش), hâ (خ), sâd (ص), sîn (س), kêf (ك) ve tâ (ت) harfleridir. Cehr sıfatlı harfler ise hems sıfatına sahip olan harflerin dışındakilerdir.

3. Şiddet -Beyniyye 4. Rihvet

Şiddet, İbnü'l-Cezerî sekiz harfte şiddet sıfatı olduğunu ifade ederek bunlara (أجد قط بكت) lafzıyla işaret etmiştir. Bunlar; hemze (أ), cîm (ج), dâl (د), kâf (ق), tâ (ط), bâ (ب), kêf (ك) ve tâ (ت) harfleridir. Beyniyye, İbnü'l-Cezerî beş harfte beyniyye sıfatı olduğunu ifade ederek bunlara (لن عمر) lafzıyla işaret etmiştir. Bunlar; lâm (ل), nûn (ن), 'âyn (ع), mîm (م) ve râ (ر) harfleridir. İbnü'l-Cezerî, bazı âlimlerin bunlara vâv ve yâ harflerini de ilave ettiğini ifade etmektedir (İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1437/2016). Rihvet sıfatlı harfler, şiddet ve beyniyye sıfatlı harflerin dışındaki harflerdir.

5. İsti'lâ 6. İstifâle

İsti'lâ harfleri yedi tane olup İbnü'l-Cezerî bunlara (خص ضغط قظ) lafzıyla işaret etmiştir. Bunlar; hâ (خ), sâd (ص), dâd (ض), 'ğâyn (غ), tâ (ط), kâf (ق) ve zâ (ظ) harfleridir. İstifâle sıfatlı harfler, isti'lâ sıfatına sahip olan harflerin dışındakilerdir. Burada şunu ilave etmek gerekir ki, râ (ر) harfi ve lafz-ı Celâl'in (الله) lâm'ı (ل) bazı durumlarda tefhîm/tağlîz/kalın bazı durumlarda ise terkîk/ince okunur.

7. Itbâk 8. İnfitâh

Itbâk harfleri dört tane olup İbnü'l-Cezerî -vezin gereği- bu harfleri diğerlerinde olduğu gibi bir lafızda/cümlede toplamamıştır. Bunlar; sâd (ص), dâd (ض), tâ (ط) ve zâ (ظ) harfleridir. İnfitâh sıfatlı harfler, ıtbâk sıfatına sahip olan harflerin dışındakilerdir.

9. İzlâk 10. Ismât

İbnü'l-Cezerî, altı harfte izlâk sıfatı olduğunu ifade ederek bunlara (فر من لب) lafzıyla işaret etmiştir. Bunlar; fâ (ف), râ (ر), mîm (م), nûn (ن), lâm (ل) ve bâ (ب) harfleridir. Ismât sıfatlı harfler ise izlâk sıfatlı harflerin dışındakilerdir.

İbnü'l-Cezerî'ye göre, bazı harflerde bulunan müstakil (zıddı olmayan) sıfatlar şunlardır:

11. Safîr, İbnü'l-Cezerî'ye göre bu sıfata sahip olan harfler, sâd (ص), zâ (ز) ve sîn (س) harfleridir.

12. Kalkale, İbnü'l-Cezerî, kalkale sıfatına sahip harfleri (قطب جد) lafzıyla ifade etmiştir ki bunlar; kâf (ق), tâ (ط), bâ (ب), cîm (ج) ve dâl (د) olmak üzere beş harftir.

13. Lîn, bu sıfata sahip olan harfler kendileri sakin, mâkabli/öncesi fethalı olan vâv (و) ve yâ (ي) harfleridir.

14. İnhirâf, İbnü'l-Cezerî'ye göre bu sıfata sahip olan harfler, lâm (ل) ve râ (ر) harfleridir.
15. Tekrîr, bu sıfat râ (ر) harfine mahsustur.
16. Tefeşşî, İbnü'l-Cezerî'ye göre bu sıfat şîn (ش) harfine mahsustur.
17. İstitâle sıfatı dâd (ض) harfine ait bir sıfattır.

4. Bazı Harflerin Okunuşunda Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar (Tahzîrât)

4.1. Terkîk

Müellif, harflerin mahreç ve sıfatlarını anlattıktan sonra birtakım örnekler zikrederek kelimelerin okunuşunda sıfatlara riayet edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Otuz dört ile kırkıncı beyitler arasını ayırdığı bu bölümde özellikle istifâle sıfatlı harflerin ince okunmasına; şiddet, cehr ve kalkale gibi sıfatların özenle yerine getirilmesine dikkat çekmiştir. Bu minvalde (الله) lafzının başındaki hemze (ا), (وَلْـــيَتَلَطَّفْ) kelimesindeki lâm (ل), (الـــصَّبْر) kelimesindeki bâ (ب) ve (حَـــصْحَصَ) kelimesindeki hâ (ح) harflerinin ince okunması gerektiğine vurgu yapmış, ardından (رَبْـــوَةٍ) kelimesindeki bâ (ب), (الْفَجْـــر) kelimesindeki cîm (ج) harflerinin şiddet, cehr ve kalkale sıfatlarına özen gösterilmesini tembihlemiştir (İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-Mukaddime*, 1427/2006).

4.2. Tefhîm

Kırk dört ile kırk dokuzuncu beyitler arasının ayrıldığı bu bölümde İbnü'l-Cezerî, birtakım harflerin kalın okunmasının gerekli olduğu yerlere dikkat çekmiştir (İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-Mukaddime*, 1427/2006). Bu kapsamda, fetha ve zammeden sonra gelen lafz-ı Celâl'in (الله) lâm'ının (ل) (قـــال) gibi kelimelerde isti'lâ harflerinin tefhîm ile okunmasını; (العصا) ve (أَحَطْتُ) gibi içerisinde ıtbâk (ص ض ط ظ) harflerinin bulunduğu kelimelerde ıtbâk sıfatının belirgin hale getirilmesini tembihlemiştir. Yine (نَخْـــلُقْكُمْ) kelimesinin hulf/iki vecihle okunabileceğini ilave etmiştir. Normalde idğâm ile alakalı olan bu kelimeyi burada zikretmesinin sebebi (نَخْـــلُقْكُمْ) kelimesinin nâkıs idğâm ile okunduğunda kâf (ق) harfinin isti'lâ sıfatının belirgin olması gerektiğidir.

4.3. Dâd (ض) ve Zâ (ظ) Harfleri

Manzûme'nin elli iki ile altmış birinci beyitler arası, dâd (ض) ve zâ (ظ) harflerinin okunuşunda dikkat edilmesi gereken konulara ayrılmıştır (İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-Mukaddime*, 1427/2006). Müellif öncelikle (ض) harfinin mahreç ve istitâle sıfatıyla (ظ) harfinden ayrılması gerektiğini ifade etmiştir. Ardından sûreler içerisinde bu harflerin bulunduğu yerlere işaret ederek birbirine karıştırılmaması gerektiğine ve (اَلَّـذِي اَنْـقَضَ ظَهْـرَكَ [el-İnşirâh, 94/3]) kelimesinde olduğu gibi art arda geldiği durumlarda her bir harfin açık açık okunmasının lüzumuna dikkat çekmiştir.

5. Ahkâmü'r-Râ

İbnü'l-Cezerî, *Manzûme*'nin kırk bir ile kırk üçüncü beyitler arasını râ'nın okunuşuna ayırmıştır (İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-Mukaddime*, 1427/2006). Bu kapsamda râ harfi kesreli olduğunda ve kendisi sakin olup (kendinden sonra hurûf-u isti'lâ gelmemek kaydıyla) mâkabli aslî kesreli olunca ince okunması gerektiğini ifade etmiştir. Aslî kesreden sonra gelen sakin râ'nın ardında kesreli isti'lâ harfinin bulunduğu (فِـرْقٍ) kelimesindeki râ'nın kalın ve ince okunmasının caiz olduğuna işaret etmiştir. İbnü'l-Cezerî bu bölümde, râ'nın ince okunması gerektiği yerleri zikrederek bunun dışındaki yerlerde (bazı istisnalar hariç) tefhîm ile okunması gerektiğine işaret etmiştir.

6. İdğâm

Elli ve elli birinci beyitlerde idğâm konusuna değinen İbnü'l-Cezerî, idğâmı iki kategoride ele almıştır. İbnü'l-Cezerî, "Mütemâsil ve mütecanis harflerden birincisi sakin ikincisi harekeli olursa birincisini ikincisine idğâm et." dedikten sonra buna (بَلْ لَا) ve (قُلْ رَبِّ) kelimelerini örnek olarak vermiştir (İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-Mukaddime*, 1427/2006).

7. Şeddeli Nûn ve Mîm ile Sâkin Mîm'in Hükümleri

Mukaddime'nin altmış iki ile altmış dördüncü beyitleri arasının ayrıldığı bu bölümde İbnü'l-Cezerî, şeddeli nûn ve mîm harfleri ile sâkin mîm'in okunuşunda dikkat edilmesi gereken hususlara işaret etmiştir. İlk olarak şeddeli nûn ve mîm'in ğunne sıfatının açığa çıkarılması ve hakkıyla yerine getirilmesine değinmiştir. Ardından bâ (ب) harfinden önce gelen sakin mîm (مْ) harfinin ğunnesinin (dudak ihfâsı) yerine getirilmesine, bâ'nın dışındaki harflerden önce ise izhâr (dudak izhârı) ile okunmasına dikkat çekmiştir (İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-Mukaddime*, 1427/2006).

8. Sâkin Nûn ve Tenvînin Hükümleri

Altmış beş ile altmış sekizinci beyitler bu başlığa ayrılmıştır. İbnü'l-Cezerî öncelikle sâkin nûn ve tenvînin, kendilerinden sonra gelecek harflere göre izhâr, idğâm, iklâb ve ihfâ olmak üzere dört hükmünün olduğunu açıklamıştır. Bu kapsamda, boğaz harflerinden (ء هـ ع ح غ خ) önce izhâr; bâ (ب) harfinden önce ihfâ (dudak ihfâsı); lâm (ل) ve râ (ر) harflerine ğunnesiz idğâm (idğâm bilâ ğunne); yâ, mîm, nûn ve vâv (ي م ن و) harflerine ğunneli idğâm (idğâm mealğunne), bunların dışındaki harflerden önce gelince de ihfâ olacağını ifade etmiştir. (قنْوان), (بنْيان), (دنْيا) ve (صنْوان) gibi sâkin nûn ile vâv (و) ve

yâ (ي) aynı kelimede bulununca izhâr edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir (İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-Mukaddime*, 1427/2006).

9. Medler

Manzûme'nin altmış dokuz ile yetmiş ikinci beyitleri medler konusuna tahsis edilmiştir (İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-Mukaddime*, 1427/2006). İbnü'l-Cezerî ilk olarak medleri lâzım, vâcib ve câiz şeklinde üçe ayırmış, ardından bunlardan neyi kastettiğini açıklamıştır. Birincisi, medd-i lâzım; harf-i medden sonra sebeb-i medden sükûn-ü lâzım gelirse (ister vakf ister vasl hali olsun) medd-i lâzım olur. (الْـحَاقَّـة) ve (آلْآنَ) gibi. İkincisi, medd-i vâcib; harf-i medden sonra sebeb-i medden hemze gelip ikisi de aynı kelimede bulunursa medd-i vâcib (medd-i muttasıl) olur. (جَـــاءَ) gibi. Üçüncüsü, medd-i câiz; harf-i medden sonra sebeb-i medden hemze gelip ikisi farklı kelimelerde bulunursa medd-i câiz (medd-i munfasıl) olur. (يـــا أَيُّـــها) gibi. Dördüncüsü, medd-i câiz; harf-i medden sonra sebeb-i medden (vakıf esnasında) sükûn-ü ârız gelirse medd-i câiz (medd-i ârız) olur. (يـعْلمون) gibi. Buradaki taksimatta dikkat çeken bir husus, İbnü'l-Cezerî'nin, medleri hükümlerine göre gruplandırmış olmasıdır.

10. Vakf ve İbtidâ

Eserin yetmiş üç ile yetmiş sekizinci beyitleri bu bölüme ayrılmıştır (İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-Mukaddime*, 1427/2006). İbnü'l-Cezerî, tecvide dair mahâric-i hurûf, sıfât-ı hurûf ve müteferrik birtakım konuları zikrettikten sonra vakf ve ibtida konusuna geçmiştir. Kur'an tilaveti esnasında "manaya uygun bir yerde durup nefes almaya vakf; nefes alıp dinlendikten sonra vakf yapılan kelimenin devamından ya da öncesinden okumaya devam etmeye ise ibtidâ" denir (İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1437/2016). İbnü'l-Cezerî, vakf yapılan yerde mananın tamam olup olmama şekline göre vakfı, dört kısma ayırmıştır. 1. Vakf-ı tâmm: Vakfedilen yerde mananın tamam olup sonrasıyla mana ve lafız/ i'râb bağının olmadığı yerlerde yapılan vakf çeşididir. Bu tür yerlerde vakfedilebilir ve sonrasından da ibtidâ edilebilir. 2. Vakf-ı kâfî: Vakfedilen yerde mananın tamam olup sonrasıyla lafız bağı olmayıp sadece mana bağının olduğu yerlerde yapılan vakf çeşididir. Bu tür yerlerde de vakf-ı tâmm'da olduğu gibi vakfedilebilir ve sonrasından da ibtidâ edilebilir. 3. Vakf-ı hasen: Vakfedilen yerde mananın tamam olup sonrasıyla hem lafız hem de mana bağının olduğu yerlerde yapılan vakf çeşididir. Bu çeşit yerlerde durulabilir ancak sonrasından ibtidâ etmek doğru değildir. Ancak vakf yapılan yer âyet sonları olursa sonraki âyetten ibtidâ edilerek okumaya devam edilebilir. 4. Vakf-ı kabîh: Vakfedilen yerde mananın ne lafız ne de mana yönünden tamam olmadığı yerlerdeki vakf çeşididir. Bu çeşit yerlerde ancak zarureten durulur ve öncesinden uygun bir yerden ibtidâ edilerek okumaya devam edilir (İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1437/2016).

10.1. Kelime sonlarında Vakf

Mukaddime'nin yüz dört ile yüz beşinci beyitleri kelime sonlarında nasıl vakf yapılacağı hususuna ayrılmıştır (İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-Mukaddime*, 1427/2006). İbnü'l-Cezerî, bu konuyu üç maddede özetlemiştir. Birincisi, (نَسْـتَعينُ) kelimesinde olduğu gibi mahza sükûn ile vakfetmek, yani kelimenin son harfinin harekesini sükûna (cezm) çevirmektir. İkincisi, (الـرَّحِـيمِ [el-Fâtiha 1/3]), (نَسْـتَعِينُ [el-Fâtiha 1/5]) gibi kesre ve zamme hareke ile biten kelimelerde revm (harekenin hafif bir sesle telaffuz) ederek vakfetmektir. Üçüncüsü ise (نَسْـتَعِينُ [el-Fâtiha 1/5]) gibi zamme hareke ile biten kelimelerde vakf yaptıktan sonra zamme harekeye işaret etmek için dudakların ileri götürülmesinden ibaret olan işmâm'dır.

10.2. Vasl Hemzesi

Yüz bir ile yüz üçüncü beyitler arası hemz-i vasl konusuna ayrılmıştır (İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-Mukaddime*, 1427/2006). Özellikle ibtidâ esnasında hemz-i vasl ile başlayan kelimelerde hemzenin harekesinin nasıl belirleneceği önemli konulardan biridir. Aslında sarf ilmiyle ilgili olan bu konuyu İbnü'l-Cezerî, tilâvet esnasında okuyucuya kolaylık sağlaması açısından birtakım ipuçlarıyla özetlemiştir.

11. Mushaf Hattı Kıraat İlişkisi

11.1. Maktû' ve Mevsûl

Eserin yetmiş dokuz ile doksan üçüncü beyitleri arası bu bölüme ayrılmıştır (İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-Mukaddime*, 1427/2006). Mushafta, aynı telaffuza sahip olmakla birlikte ayrı yazılan kelimeler için maktû', bitişik yazılan kelimeler için mevsûl ifadesi kullanılmaktadır. İbnü'l-Cezerî'nin, maktû' yazılan yerlere verdiği örneklerden bazıları şunlardır: (وَاَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ [Hûd 11/14]), (اَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَـــيْـًا [el-Hac 22/26]) ve (وَاَنْ لَا تَـــعْلُوا عَـــلَى اللّٰهِ [ed-Dühân 44/19]) gibi âyetlerde (اَنْ) ve (لَا) kelimeleri telaffuzda birleştirilmekle birlikte mushafta maktû' yazılmıştır. Aynı telaffuza sahip olan kelimeler (اَلَّا تَـــكُونَ فِـــتْنَةٌ [el-Mâide 5/71]), (اَلَّا تَـــعْبُدُوا اِلَّا اللّٰهَ [Hûd 11/2]) ve (اَلَّا تَـــعْلُوا عَـــلَيَّ [en-Neml 27/31]) âyetlerinde mevsûl olarak yazılmıştır. (لِـــكَيْ لَا يَـــعْلَمَ بَـــعْدَ عِـــلْمٍ شَـــيْـًا [en-Nahl 16/70]) âyetinde (لِـــكَيْ) kelimesi (لَا) kelimesinden ayrı yazılmış iken; (لِـــكَيْلَا يَـــعْلَمَ مِـــنْ بَـــعْدِ عِـــلْمٍ شَـــيْـًا [el-Hac 22/5]) âyetinde ise bitişik resmedilmiştir. Yine (فَمَا لِهٰؤُلَاءِ الْقَوْمِ [en-Nisâ 4/78]), (مَا لِهٰذَا الْكِتَابِ [el-Kehf 18/49]), (وَقَالُوا مَا لِهٰذَا الرَّسُولِ

[el-Furkân 25/7]) ve (فَـمَا لِالَّـذِيـنَ كَـفَرُوا [el-Meâric 70/36]) âyetlerindeki (ل) harfi kendinden sonraki kelimelere bitiştirilmeden yazılmıştır. Benzer özelliğe sahip (وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَى [el-Leyl 92/19]) âyetinde ise (ل) harfi sonrasındaki (أحـد) kelimesine bitişik olarak resmedilmiştir. Bir önceki başlıkta yer verilen vakf ve ibtidânın sıkı bir bağının olduğu konulardan biri de maktû‘ ve mevsûl konusudur. Özellikle mushafta, maktû‘ olarak resmedilen yerlerde vakf konusunda kıraat imamlarından farklı rivayetler zikredilmiştir (İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1437/2016; Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü’t-Talebe Adlı Eseri*, 2022).

11.2. Te’nîs Hâ’ları (Açık ve Kapalı Tâlar)

Mukaddime’nin doksan dört ile yüzüncü beyitleri arası te’nîs hâ’ları bölümüne tahsis edilmiştir (İbnü’l-Cezerî, *Manzûmetü’l-Mukaddime*, 1427/2006). Lafız açısından müennes kabul edildiği halde sonlarına tâ-i merbuta/kapalı tâ (ة) değil de tâ-i mebsûta/açık tâ (ت) yazılan birtakım kelimeler söz konusudur. Bir önceki başlıkta olduğu gibi bu bölümün de vakf ve ibtidâ ile sıkı bir bağı vardır. Aynı kelimenin mushafın bazı yerinde kapalı tâ (ة), bazı yerinde de açık tâ (ت) olarak resmedilmesine dair birtakım yerler şöyledir: Örnek 1: (اِنَّ رَحْـمَتَ اللّٰهِ قَـرِيـبٌ مِـنَ الْـمُحْسِنِينَ [el-A‘râf 7/56]) âyetinde (رَحْـمَت) kelimesi açık tâ ile (لَا تَـقْنَطُوا مِـنْ رَحْـمَةِ اللّٰهِ [ez-Zümer 39/53]) âyetinde ise (رَحْـمَةِ) kelimesi kapalı tâ ile yazılmıştır. Örnek 2: (وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ [el-Bakara 2/231]) âyetinde (نِعْمَتَ) kelimesi açık tâ ile (وَاذْكُرُوا نِـعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَ [el-Mâide 5/7]) âyetinde ise (نِـعْمَةَ) kelimesi kapalı tâ ile resmedilmiştir. Örnek 3: (فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَبْدِيلاً [Fâtır 35/43]) âyetinde (لِسُنَّتِ) kelimesi açık tâ ile (وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلاً [el-Fetih 48/23]) âyetinde ise (لِسُنَّةِ) kelimesi kapalı tâ ile yazılmıştır.

12. Hatime

Mukaddime’nin son iki beytinin ayrıldığı bu bölümde müellif, eserini Kur’an okuyucularına bir rehber olmak üzere kaleme aldığını söyleyip başlangıçta olduğu gibi Allah’a hamd ederek *Manzûme*’ye son vermiştir (İbnü’l-Cezerî, *Manzûmetü’l-Mukaddime*, 1427/2006).

SONUÇ

Mukaddime’nin küçük hacmine rağmen tecvid ilminin birçok konusunu bünyesinde barındırmasında manzûm bir şekilde telif edilmesinin rolü büyüktür. Bu bağlamda eserde, mahâricü’l-hurûf, sıfâtü’l-hurûf, tefhîm-terkîk, ahkâmü’r-râ, idğâm, sakin mîmin hükümleri, sakin nûn ve tenvînin hükümleri, medler, vakf-ibtidâ, mushaf hattı ve kıraat ile olan bağlantısı gibi pek çok konuya yer verilmiştir. İbnü’l-Cezerî, konuları işlerken genel olarak cumhur ulemanın görüşünü dikkate aldığı söylenebilir. Bu bağlamda, harflerin mahreç ve sıfatlarının on yedi olarak kabul etmesi; vakf konusunu, vakf-ı tâmm, vakf-ı kâfî, vakf-ı hasen ve vakf-ı kabîh şeklinde dört kategoride incelemesi cumhurun görüşüne uyduğunu göstermesi açısından zikredilebilir. İbnü’l-Cezerî, konuları bütün detaylarıyla zikretmeyip bir yönünü açıklayarak diğer kısımlarını öğrencinin/okuyucunun anlamasına telmihte bulunmuştur. Birbirinin zıddı olan hems ve cehr sıfatlı harfleri gruplandırırken (فـحثه شـخص سـكت) lafzındaki harflerin hems sıfatına sahip olduğunu, alfabenin diğer harflerinin ise cehr sıfatına sahip olduğunu îmâ etmesi buna bir örnek olarak zikredilebilir. İbnü’l-Cezerî, konuları belirli bir disiplin halinde sunmakla beraber bazen aradaki bağlantıya göre bir konuyu başka bir konunun içinde sunduğu da olmuştur. Tefhîm konusunu anlattığı esnada (نَخْـلُقْكُمْ) kelimesinde tam ve nakıs olmak üzere iki çeşit idğâm olduğunu, nakıs idğâm esnasında (ق) harfinin isti‘lâ sıfatının belirgin olması gerektiğini vurgulaması buna bir örnek olarak verilebilir. Bütün bunlardan hareketle *Mukaddime*’nin bir hoca nezaretinde ve/veya değişik şerhlerinden istifade edilerek okunması gerektiğini söyleyebiliriz. Ayrıca eserin içerdiği konuların tasnifi yapılırken beyit sıralamasından ziyade, *Manzûme*’nin değişik yerlerinde birbiriyle bağlantılı hususlar birleştirilerek bir başlıkta toplanması kanaatimizce daha faydalı olur.

KAYNAKÇA

Bostan, Osman. *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü’t-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri*. Ankara: Fecr Yayınları, 1. Basım, 2022.

Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd. *et-Tahdîd fi’l-itkân ve’t-tecvîd.* thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed. Ammân: Dâru ‘Ammâr, 1. Basım, 1421/2000.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem. *Lisânü’l-‘Arab.* 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414/1993.

İbnü’l-Cezerî, Ebu’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fi’l-kırââti’l-‘aşr.* thk. Hâlid Hasan Ebu’l-Cûd. 5 Cilt. Cezayir: Dâru’l-Muhsin li’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, 1. Basım, 1437/2016.

İbnü’l-Cezerî, Ebu’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *Ğâyetü’n-nihâye fî tabakâti’l-kurrâ.* 3 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1. Basım, 1351/1932.

İbnü’l-Cezerî, Ebu’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *Manzûmetü’l-Mukaddime.* thk. Eymen Rüşdî Süveyd. Cidde: Dâru Nûri’l-Mektebât, 4. Basım, 1427/2006.

Taşköprizâde, İsâmuddîn Ahmed b. Mustafa b. Halil. *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*. thk. Muhammed Seyyidî Muhammad Muhammed el-Emîn, Medine: Mecme'u'l-Melik Fehd li Tıbâ'ati'l-Mushafi'ş-Şerîf, 1421/2000.

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN OKUL İÇİ SPORTİF FAALİYETLERE KATILIM DURUMLARININ İNCELENMESİ

Esra KAVAK
Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Beden eğitimi ve spor, Amasya, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-0963-5307

Seda SABAH
Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Beden eğitimi ve spor, Amasya, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-7386-0314

Özet
Bu çalışma lise öğrencilerinin okul içi sportif faaliyetlerine katılım durumlarının incelenmesi amacını taşımaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın evrenini Amasya ilinde öğrenim gören lise öğrencileri oluşturmakta olup, örneklem grubu lisede öğrenim gören 7 öğrenci kapsamındadır. Çalışmada örneklem grubu ölçüt örneklem yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışmadaki ölçüt ise lise öğrencilerinin okul içi sportif faaliyetlere katılması koşuludur. Analiz neticesinde bulgular yedi tema altında toplanmış ve kod listesi ilgili temalara atanmıştır. Bu temalar okul içi sportif faaliyetlerine katılan öğrencilerin demografik bilgileri, aile desteği, öğretmen etkisi, profesyonel sporcu etkisi, branş seçimindeki etken faktörler, sportif faaliyetlerin akademik başarıya etkisi ve sportif faaliyetlere katılmanın faydaları şeklinde şekillenmiştir. Çalışma sonucunda; okul içi sportif faaliyetlere katılımda çoğunlukla aileden destek gördükleri, kurslara yönlendirildikleri, bu süreçte öğretmenleri tarafından keşfedildikleri ve kötü alışkanlıklardan uzaklaştıkları saptanmıştır. Bunlara ilaveten öğrencilerin çoğunlukla okul içi sportif faaliyetlere katılım sonucunda deşarj oldukları, derslere daha motive girdikleri ve daha aktif oldukları tespit edilmektedir. Ek olarak Ronaldo, Messi, Miraç Kantar, Hakan Çalhanoğlu ve Japon voleybolcuların söz konusu faaliyetlere katılımda etkili olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin seçtikleri branşlarda ise sosyalleşme, heyecanlanma, arkadaşlarıyla vakit geçirme, aileden (abla ve baba) etkilenme, diğer insanlarla iletişim kurma ve farklı bir spor dalı olarak görme hususların etkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Son olarak okul içi sportif faaliyetlerin; kas kütlesinde artma, boy uzama, dayanıklılıkta artma, beslenmeye dikkat etme, yenilip pes etmeme, deşarj olma, rakibin hamlesini tahmin etme ve kötü alışkanlıklardan kurtulma şeklinde katkısının da olduğu tespit edilmiştir.
Anahtar Kelimeler: Beden eğitimi ve spor, lise öğrencileri, sportif faaliyetler.

EXAMINATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS' PARTICIPATION IN IN-SCHOOL SPORTS ACTIVITIES

Abstract
This study aims at the goals of high school students' contribution to in-school sports activities. Qualitative research methods were used in the study. The study room consists of high school areas working in the province of Amasya, and the group is within the scope of 7 students working in high school. In the study, the sampling group was used with the measurement method method. The criterion in the study is the high school students' participation in in-school sportive purposes and their walks. After finding the analyzes, they were grouped under seven themes and assigned to the themes related to the code list. These themes are shaped as demographic information of those participating in in-school sportive activities, family teacher support, influence, professional athlete effect, factors in choosing a branch, academic user effect of sportive students, and the benefits of participating in sports. Study result; It is the stage where they get support from the family, are directed to the courses, are discovered by the teachers in this process, and get away from bad habits in achieving their in-school sportive goals. In addition to these, students reach results for in-school sportive purposes, it is determined that they have more motivation and are more active. In addition, it is aimed that Ronaldo, Messi, Miraç Kantar, Hakan Çalhanoğlu and Japanese volleyball players were effective in participating in the meeting. In branches of internal organs, people are reached who are effective in socializing, getting excited, spending time with friends, being influenced by family (sister and father), communicating with other people and seeing them as a different sport. Finally, in-school sportive purposes; It has also been determined that it contributes to increase in muscle mass, increase in height, increase in endurance, pay attention to nutrition, do not give up, get discharged, predict the opponent's move and get rid of bad habits.
Keywords: Physical education and sports, high school students, sports activities.

GİRİŞ

Beden eğitimi insanın bütününü oluşturan fiziksel, ruhsal ve zihinsel etkinliklerin oluşturduğu, yaşın ve genetik kapasitenin gerektirdiği verimliliğe ulaştırılması için genellikle rekabet olmaksızın yapılan oyun, jimnastik ve sportif etkinliklerin tümüdür. Beden eğitimi ve sporun başlangıç noktasında, önce insan ve insanın ilk temel hareketleri bulunmaktadır. Bu hareket formları arasında; yürüme, koşma, tırmanma, çömelme, dönme, yuvarlanma, aşma, asılma, engel altından geçme, sallanma, atma, atlama, zıplama, çekme, itme, uzanma, eğilme gibi hareketler örnek olarak gösterilebilir. Bu süreçte çocuk; kuvvet, çabukluk, dayanıklılık, açısal hareketlilik, denge, yön bulma, ritim duygusu gibi bedensel özelliklerinin farkına varmaya başlar. Bir çocuğun başka bir çocuğa "Kim daha önce ilerideki topu koşup alacak?" gibi bir soru yöneltmesi ise beden eğitimi anlayışı içinde, sporun başlangıcı olarak kabul edilir (Kale, 2007).

Öğretmenler beden eğitimi ve spor derslerinde öğrencilerin dersin kazanımlarına ulaşmaları için en uygun modeli, strateji ve yöntemleri/stilleri kullanmalıdırlar. Bu süreçte kullanılan modeller özellikle gelişim sürecindeki çocuklara katkı sağlayarak faaliyetlerin yeteneklerine uygun olacak şekilde uyarlanmasına da olanak tanımaktadır. Diğer yandan beden eğitimi ve spor faaliyetlerinin çocukların gelişimine katkı sağladığı açıktır. Özellikle öğretmenlerin öğrencileri yetenekleri doğrultusunda uygun spor dallarına yönlendirmesi önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, lise öğrencilerinin okul içi sportif faaliyetlerine katılım durumlarının incelenmesi amacını taşımaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada, lise öğrencilerinin okul içi sportif faaliyetlerine katılım durumlarının incelenmesi amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışma nitel araştırma yönetiminin bir çeşidi olan durum çalışması desenindedir.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Amasya ilinde öğrenim gören lise öğrencileri oluşturmakta olup, örneklem grubu lisede öğrenim gören 7 öğrenci kapsamındadır. Çalışmada örneklem grubu ölçüt örneklem yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışmadaki ölçüt ise lise öğrencilerinin okul içi sportif faaliyetlere katılması koşuludur.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmanın yürütülmesi hususunda, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu tarafınca 19/11/2021 tarihli 108.01-43574 sayılı etik kurul kararı ile onay alınmıştır. Araştırmada, lise öğrencilerinin okul içi sportif faaliyetlerine katılım durumlarının incelenmesi amacıyla Sabah ve Kavak (2022) tarafından 7 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır**.**

Verilerin Toplanması

Alınan izinler doğrultusunda çalışmada okul içi sportif faaliyetlere katılan öğrenciler ile belirlenen gün ve saatte yüz yüze görüşmeler yürütülmüş ve veri kaybına sebebiyet vermemek için görüşmeler ses kaydına alınmıştır. Öğrenciler ile yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler 20-30 dakika arasında değişkenlik göstermiştir.

Verilerin Analizi

Çalışmada araştırmacı Sabah ve Kavak (2022) tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formları ile yüz yüze görüşmeler sağlanmıştır. Öğrenciler ile gerçekleştirilen görüşmelerde veri kaybına sebebiyet vermemek için görüşmeler ses kaydına alınmıştır. Elde edilen ses kayıtlarının yazıya dökümü gerçekleştirilmiştir. Yazıya aktarılan veriler Nvivo programında içerik analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilmek ve fark edilmeyen kavram ve temaların keşfedilmesi durumudur (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 242). Verilerin çözümlenmesi sonucunda kod ve tema listesi oluşturulmuştur. Kod listesi uygun temalara atanmıştır. Kod listesindeki uyuşma oranını tespit etmek amacıyla üç uzmandan oluşan bir ekip oluşturulmuştur. Kodlama sürecinde aynı işaretlemeler görüş birliği farklı olan işaretlemeler ise görüş ayrılığı olarak belirlenmiştir. Güvenirlik hesaplaması "görüş birliği/görüş birliği + görüş ayrılığı x 100" formülüyle hesaplanmış olup, güvenirlik oranının %84 olduğu belirlenmiştir. Genellikle bu hesaplamada %70 oranı yeterli görülmektedir (Miles and Huberman, 1994).

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde elde edilen verilerin analiz sürecine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Aşağıda belirtilen tabloda nitel veri analiz sonuçlarına ilişkin bilgiler sunulmuştur.

Tablo 1: Lise öğrencilerine ilişkin demografik bilgiler

	Yaş	Cinsiyet	Branş	Sınıf	Gelir düzeyi	Spor yaşı
K1	15	Erkek	Futsal	10	Orta	5
K2	15	Erkek	Voleybol	10	Orta	4
K3	15	Kız	Voleybol	10	Orta	4
K4	15	Erkek	Futsal	10	Orta	4
K5	15	Kız	Badminton	10	Orta	7
K6	16	Erkek	Badminton	10	Orta	5
K7	15	Erkek	Futbol	10	Orta	4

Tablo 1'de lise öğrencilerinin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Çalışma 2'si kız, 5'i erkek olmak üzere toplamda 7 öğrenci kapsamındadır. Öğrencilerin çoğunluğunun 15 yaşında olduğu, voleybol, badminton, futsal ve futbol branşına sahip olduğu belirlenmiştir. İlaveten çalışmaya katılan öğrencilerin tamamının orta düzeyde gelire ve 4 ila 7 arasında spor yılına sahip oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 2: Okul içi sportif faaliyetlere katılımda aile desteği

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Aile Desteği	Node	Lise Öğrencileri	22	Ailem kurslara gönderiyor Malzemelerimi alıyorlar Başarılı oldukça gurur duyuyorlar Yönlendirirler Sınav dönemimde ailem izin vermez Ailem sporu saçma buluyor Materyal desteği sağlamazlar
Reports				

Tablo 2'de okul içi sportif faaliyetlere katılımda aile desteğine yönelik öğrenci görüşleri yer almaktadır. Öğrencilerin çoğunlukla sportif faaliyetlere katılımda aileleri tarafından yönlendirildikleri malzeme desteği aldıklarını, kurslara gönderildiklerini belirtirken; diğer öğrenciler (2 öğrenci) sporun aileleri tarafından saçma bulunduğunu, sınav döneminde okul dışı sportif faaliyetlere katılımlarının aileleri tarafından engellendiğini ve materyal desteği sağlanmadığı şeklinde görüşlerini ifade etmektedirler.

Tablo 3: Okul içi sportif faaliyetlere katılımda öğretmen etkisi

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Öğretmen Etkisi	Node	Lise Öğrencileri	17	El yatkınlığımı keşfetti Ailemle görüştü Branşa özgü hareketleri gösterdi Kötü alışkanlıklardan uzaklaşmamı sağladı Tekniği öğretti Antrenmanlarımı programladı
Reports				

Tablo 3'te okul içi sportif faaliyetlere katılımda öğretmen etkisine ilişkin öğrenci görüşleri yer almaktadır. Öğrenciler bu süreçte öğretmenleri tarafından keşfedildiklerini, branş kapsamında çeşitli hareketlerin öğretmenler tarafından öğretildiğini, antrenmanların programlandığını ve söz konusu faaliyetlere öğretmenler tarafından katılımları sonucunda kötü alışkanlıklardan uzaklaştıkları şeklinde görüşlerini ifade etmektedirler.

Tablo 4: Okul içi sportif faaliyetlere katılımın akademik başarıya etkisi

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Akademik Başarı	Node	Lise Öğrencileri	22	Derslerimde daha motive oluyorum Derslerde daha rahat söz alıyorum Stres attığım için katkı sağlıyor Derslerde daha aktifim Düşük not almama sebep oluyor
Reports				

Tablo 4'te okul içi sportif faaliyetlere katılımın akademik başarıya etkisine ilişkin öğrenci görüşleri yer almaktadır. Öğrencilerin çoğunluğu okul içi sportif faaliyetlere katılımları sonucunda derslerde daha motive olduklarını, faaliyetlere katılımları sürecinde stres attıklarını ve derslerde daha aktif oldukları şeklinde görüşlerini bildirmektedirler. Buna ek olarak katılımcılardan sadece bir tanesi antrenman yoğunluğunun düşük not almasında etkili olduğu şeklinde düşüncesini ifade etmektedir.

Tablo 5: Okul içi sportif faaliyetlere katılımda profesyonel sporcu etkisi

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Sporcu Etkisi	Node	Lise Öğrencileri	9	Ronaldo'nun hareketleri Japon voleybolcular Messi Miraç Kantar Hakan Çalhanoğlu
Reports				

Tablo 5'te okul içi sportif faaliyetlere katılımda profesyonel sporcuların etkisine ilişkin öğrenci görüşleri yer almaktadır. Öğrenciler bu süreçte Ranolda, Messi, Miraç Kantar, Hakan Çalhanoğlu ve Japon voleybolcuların etkili olduğu şeklinde görüşlerini ifade etmektedirler.

Tablo 6: Okul içi sportif faaliyetlere katılımda branş tercihi

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Branş Tercihi	Node	Lise Öğrencileri	24	Sosyalleşme İletişim Ablam etkiledi Arkadaşlarımla vakit geçirmek Salonda olmak beni heyecanlandırıyor İlgimi çekti Babam etkiledi Heves Arkadaşlarımdan etkilendim Farklı bir spor dalı Maçtaki atmoster
Reports\\ Samsun\Antrenörler				

Tablo 6'da okul içi sportif faaliyetlere katılımda branş tercihine ilişkin öğrenci görüşleri yer almaktadır. Öğrenciler seçtikleri branşı sosyalleşme, heyecanlanma, arkadaşlarıyla vakit geçirme, aileden (abla ve baba) etkilenme, diğer insanlarla iletişim kurma ve farklı bir spor dalı olarak görme vb. hususların etkili olduğunu ifade etmektedirler.

Tablo 7: Okul içi sportif faaliyetlere katılımın faydaları

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Sportif Faaliyetlerin Katkısı	Node	Lise Öğrencileri	34	Boyum uzadı Kas kütlem arttı Dayanıklılığım arttı Beslenmeme dikkat ediyorum Hızlı düşünebiliyorum Rakibin hamlesini tahmin ediyorum Yenilip pes etmemek Omuzlarım gelişti Konsantre olabiliyorum Mutlu oluyorum Bacaklarım güçlendi Formumu koruma Deşarj oluyorum Kötü alışkanlıklardan kurtuldum
				Reports\\ Samsun\Antrenörler

Tablo 7'de okul içi sportif faaliyetlere katılımın öğrenciler üzerindeki katkısına ilişkin görüşlere yer verilmiştir. Öğrenciler söz konusu faaliyetlerin; kas kütlesinde artma, boy uzama, dayanıklılıkta artma, beslenmeye dikkat etme şeklinde olumlu yönde katkı sağladığı şeklinde görüşlerini ifade etmektedirler. Bunların yanı sıra yenilip pes etmemek, deşarj olma, rakibin hamlesini tahmin etme ve kötü alışkanlıklardan kurtulma şeklinde katkısının da olduğunu bildirmektedirler.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, lise öğrencilerinin okul içi sportif faaliyetlerine katılım durumlarının incelenmesi amacını taşımaktadır. Çalışmada elde edilen verilerin analizi neticesinde öğrencilerin okul içi sportif faaliyetlere katılımda çoğunlukla aileden destek gördükleri, kurslara yönlendirildikleri, bu süreçte öğretmenleri tarafından keşfedildikleri ve kötü alışkanlıklardan uzaklaştıkları saptanmıştır. Bunlara ilaveten öğrencilerin çoğunlukla okul içi sportif faaliyetlere katılım sonucunda deşarj oldukları, derslere daha motive girdikleri ve daha aktif oldukları tespit edilmektedir. Ek olarak Ranolda, Messi, Miraç Kantar, Hakan Çalhanoğlu ve Japon voleybolcuların söz konusu faaliyetlere katılımda etkili olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin seçtikleri branşlarda ise sosyalleşme, heyecanlanma, arkadaşlarıyla vakit geçirme, aileden (abla ve baba) etkilenme, diğer insanlarla iletişim kurma ve farklı bir spor dalı olarak görme hususların etkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Son olarak okul içi sportif faaliyetlerin; kas kütlesinde artma, boy uzama, dayanıklılıkta artma, beslenmeye dikkat etme, yenilip pes etmeme, deşarj olma, rakibin hamlesini tahmin etme ve kötü alışkanlıklardan kurtulma şeklinde katkısının da olduğu tespit edilmektedir. İlgili literatür incelendiğinde konu kapsamında çeşitli çalışmalara rastlanılmaktadır. Düzenli sportif faaliyete katılan bireylerin fiziksel gelişiminin yanında psikolojik, sosyal, kültürel ve davranışsal gelişiminde etkili olduğu belirlenmiştir (Tremblay 2000). Özyürek ve arkadaşlarının (2015) okul öncesi dönemde beden eğitimi ve spor kapsamında yürüttüğü çalışmasında; beden eğitimi ve spor etkinliklerinin, çocukların tüm gelişim alanlarına olumlu katkısı olduğu, çocuğun gittikçe genişleyen sosyal çevreyle ilişkilerini yönlendirmede, sosyal becerilerini geliştirmede beden eğitimi ve spor etkinliklerinden yararlanılması gerektiği ve bu konuda öncelikle ailelere görev düştüğünü, ailelerin çocuğa hareket edebileceği ortamlar sunmaları ve çocuklarını hareketsizliğe sürükleyen durumlardan uzaklaştırıcı tedbirleri alarak destek olmaları gerektiği şeklinde sonuçlara ulaşılmaktadır. Diğer taraftan Çöker (1991), Ankara ilkokullarında beden eğitimi derslerinin etkinliğinin değerlendirilmesi isimli doktora tezi çalışmasında; beden eğitimi öğretmenlerinin tamamen beden eğitimi dersinin amaçlarına ulaşabildiğini vurgulamaktadır.

Farklı görüş olarak; bazı çalışmalarda ise (Trudeau ve Shephard 2008; Coe, ve ark. 2006; Rasberry ve ark.2011), beden eğitimi dersine girmenin veya düzenli fiziksel aktivitenin okul başarı puanlarını olumlu ya da olumsuz etkilemediğini bildirmişlerdir.Akandere ve arkadaşlarının (2010), ortaöğretim öğrencilerinin beden eğitimi dersine yönelik tutumları ile akademik başarı motivasyonlarının incelenmesi amacıyla yapmış olduğu çalışmada ise; beden eğitimi dersine ilgisi ve tutumu fazla olan öğrencilerin akademik motivasyonlarında artış olduğu ve buna bağlı olarak beden eğitimi dersine yönelik tutum ile akademik başarı motivasyonu arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Buna ek olarak Saygılı ve arkadaşlarının (2015), yapmış olduğu düzenli olarak spor yapan ve yapmayan öğrencilerin kişilik özellikleri ile akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi konulu araştırmada lisanslı olarak spor yapan katılımcıların dışadönüklük (kolay iletişim

kurabilen, samimi, dürüst, iyiliksever) ve sorumluluk (düzenli, kararlı, dakik, güçlü bir iradeye sahip) kişilik özeliklerinin spor yapmayanlara göre önemli derecede daha iyi olduğunu bildirmişlerdir. Bu çalışmayı destekler nitelikte olan Öcal ve Koçak (2010), okul sporlarının orta öğretim öğrencilerinin akademik başarı ve davranış gelişimine etkisi konulu makale çalışmasında, okul sporlarına katılan öğrencilerin katılmayanlara oranla daha sosyal oldukları, daha fazla dışa dönük davranışlar geliştirdikleri ve sorumluluk aldıkları, duygusal açıdan daha dengeli ve aynı zamanda kültürel gelişimlerinin daha iyi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Beden eğitimi ve spor faaliyetlerinin çocuklar üzerinde fiziksel, zihinsel ve bilişsel olarak katkısı açıktır. Çalışma sonuçlarında da görüldüğü gibi söz konusu faaliyetlerin çocuklar üzerinde kötü alışkanlıklardan kurtulma, deşarj olma, derslerde daha motive olma ve aynı zamanda kas kütlesinde artma, boy uzama, dayanıklılıkta artma, beslenmeye dikkat etme şeklinde katkısı olduğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla velilerin bu süreçte bilinçlendirilmesi gerektiği, gelişimin sadece akademik yönde olmadığından dolayı çocukların sportif faaliyetlere yönlendirilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda çocukların yeteneklerinin keşfedilmesi adına belli branşların yanında yeni branşlarında tanıtılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda beden eğitimi ve spor derslerinin sağlıklı yürütülmesi için okul içi fiziki yapının ve materyallerin güncellenmesi gerekmektedir.

Beden eğitimi öğretmenlerinin de sürecin niteliği ve bu niteliği artıracak yol ve yöntemler konusunda velileri bilgilendirmeleri ve onlardan, beden eğitimi ve spor dersinin hedefleri doğrultusunda çocuklarının düzenli olarak fiziksel etkinlik yapacağı fırsatlar oluşturmaları istenmesi gerekmektedir. Son olarak bu kapsamda diğer araştırmacıların daha geniş örneklem grubu üzerinde karma çalışmalar (nitel ve nicel) yürütmesi önerilmektedir

KAYNAKÇA

Akandere, M. , Özyalvaç, N. T. & Duman, S. (2010). Ortaöğretim Öğrencilerinin Beden Eğitimi Dersine Yönelik Tutumları İle Akademik Başarı Motivasyonlarının İncelenmesi Konya Anadolu Lisesi Örneği . Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (24), 1-10 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed/issue/61801/924425

Çöker, H.N. (1991). Ankara İlkokullarında Beden Eğitimi Derslerinin Etkinliğinin Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

Kale R (2007). İlköğretimde Beden Eğitimi ve Oyun Öğretimi, Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Miles, M. B. and Huberman, A. M. (1994). Qualitative data analysis: An expanded sourcebook. CA: Sage Publication.

Öcal, K, Koçak, M, S (2010) Okul Sporlarının Orta Öğretim Öğrencilerinin Akademik Başarı ve Davranış Gelişimine Etkisi. Mediterranean Journal of Educational Research, Issue 7 , Year 2010, 86-94.

Özyürek A, Özkan İ, Begde Z,Yavuz F, N (2015). Okul Öncesi Dönemde Beden Eğitimi ve Spor. International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS), Special Issue 3.

Saygılı G. , Atay E. , Eraslan M. , Hekim M. Düzenli Olarak Spor Yapan ve Yapmayan Öğrencilerin Kişilik Özellikleri İle Akademik Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Kastamonu Eğitim Dergisi. 2015; 23(1): 161-170.

Trudeau F., Shephard R.J.: (2008) Physical education, school physical activity, school sports and academic performance. International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity, 5:10.

Tremblay, M. S., Inman J. W., Willms J.D.(2000). The relationship between physical ctivity, self-esteem, and academic achievement in 12-year-old children. Pediatric Exercise Science 12:312–323.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). Nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin.

TURİZM İŞLETMELERİNDE SOSYAL SORUMLULUK YÖNETİMİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA

Seda BAYBAL
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Meram, Konya
ORCİD: 0000-0001-5927-5189

Furkan CİVELEK
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Meram, Konya
ORCİD: 0000-0002-2498-2876

Doç. Dr. Yeliz PEKERŞEN
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Meram, Konya
ORCİD: 0000-0003-4769-7717

ÖZET
Kurumsal sosyal sorumluluk, kurumun topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmesi, bu durumda toplumun yararına çeşitli projeleri faaliyete geçirmesi şeklinde açıklanabilir. Kurumların sosyal sorumluluk yönetimini gerçekleştirebilmesi için halka karşı üstlendiği sorumluluklarını yerine getirmesi, halk çıkarlarını koruması gerekmektedir (Türkiye İş Bankası, 2021:1). Sosyal sorumluluğa turizm işletmeleri açısından bakıldığı zaman ise turizm işletmelerinin topluma ve müşterilerine karşı sorumlu, etik davranması ve bu kapsamda çeşitli projeler üretmesi, uygulaması şeklinde ifade edilebilir (Aktan, 2007:4). Turizm işletmelerinin, ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmek ve geniş zaman aralığında sosyal ve maddi kâr oranlarını yükseltebilmek amacıyla çalışmalar yapmaları etkili olacaktır. Turizm işletmeleri başta kendi alanlarına yönelik faaliyetler ile müşterilerine, çalışanlarına ve sorumlu oldukları halka karşı tavırlarında toplumsal problemlerin çözümü için gerekli uygulamaları yapmaları gerekmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, sektör açısından değerlendirildiğinde, turizm sektörü toplumun sahip olduğu çevrenin doğal ve kültürel yapısının bozulmadan hedeflenen sosyal sorumluluk projeleriyle daha ehemmiyetli hale gelmektedir. Bu amaçla turizm sektöründe aktivite gösteren tüm işletmelerin üzerlerine düşen sosyal sorumluluk faaliyetleri alanında aktif rol oynaması gerekmektedir (Güzel, 2010:300). Turizmde sosyal sorumluluk aktiviteleri sadece halk ve doğa için yapılan çalışmalarla sınırlı kalmayıp, kurum maksatları yönünde sektörde çalışan bireyleri de dahil eden kurum değerlerinin ortaya konulmasıyla ilgili çabalardan meydana gelmiştir (Güzel, 2010:286). Bu çalışmadaki amaç sosyal sorumluluk yönetiminin kurumsal ve turizm işletmelerindeki yerini ve önemini açıklamaktır. Aynı zamanda kurumlarda uygulanan sosyal sorumluluk yönetim ve projelerini incelemektir. İşletmeleri kıymetli yapan ve paydaşlarından ayıran sadece müşteriye sundukları ürün ya da hizmetin nitelikli olması değildir. Halka sosyal sorumluluk kapsamında kattıkları değerler de işletmenin daha muvaffakiyetli olmasını sağlar.
Anahtar Kelimeler: Sosyal Sorumluluk, Kurumsal, Turizm.

A CONCEPTUAL STUDY ON SOCIAL RESPONSIBILITY MANAGEMENT IN TOURISM ENTERPRISES

ABSTRACT
Corporate social responsibility can be explained as the intended use of consumer products in this situation, fulfilling their responsibilities to the community. In order for institutions to carry out social responsibility management, they must fulfill their responsibilities to the public and protect the interests of the public (Türkiye İş Bankası, 2021:1). When social responsibility is considered from the point of view of tourism enterprises, it can be expressed as the responsible and ethical behavior of tourism enterprises towards the society and their customers, and producing and implementing various projects in this context (Aktan, 2007:4). It will be effective for tourism enterprises to carry out studies in order to realize their economic development and increase the social and material profit rates in a wide period of time. Tourism businesses need to make the necessary practices for the solution of social problems, especially in their activities in their own fields and in their attitudes towards their customers, employees and the people they are responsible for. When the concept of corporate social responsibility

is evaluated in terms of the sector, the tourism sector becomes more important with targeted social responsibility projects without deteriorating the natural and cultural structure of the society's environment. For this purpose, all businesses operating in the tourism sector should play an active role in the field of social responsibility activities (Güzel, 2010:300). Social responsibility activities in tourism are not only limited to the works done for the public and nature, but also consist of efforts to reveal the corporate values that include individuals working in the sector for corporate purposes (Güzel, 2010:286). The aim of this study is to explain the place and importance of social responsibility management in corporate and tourism businesses. At the same time, it is to examine the social responsibility management and projects implemented in institutions. It is not only the quality of the product or service they offer to the customer that makes businesses valuable and distinguishes them from their stakeholders. The values they add to the public within the scope of social responsibility also enable the business to be more successful.

Keywords: Social Responsibility, Corporate, Tourism.

GİRİŞ

Sosyal sorumluluk ifadesinden meydana gelen sözcüklerin manasına bakıldığında sosyal; toplumla, halkla ilgili olan, sorumluluk ise; bireyin kendi şahsının veya başka bireylerin davranışları için herhangi bir kimseye açıklama yapmak ve bu davranışların neden olabileceği neticeleri üstlenmesi olarak açıklanmaktadır (Yönet, 2005:241). Epstein (1987:104) ise sosyal sorumluluk ile ilgili yaptığı açıklamada sosyal sorumluluğun, yöneticilerin; işletme sorumlularıyla giderek ilerleyen ilişkileri ile ilgili olduğundan bahsetmekte ve sosyal sorumluluk kavramını başka bir açıdan yorumlamaktadır. Kendine özgü pek çok bakış açısı bulunan sosyal sorumluluğun ortak noktası ise bireylerin, kurumların ve toplumun üstlenmesi gereken sosyal sorumluluk görevlerinin olmasıdır (Kaypak, 2010:91). Sosyal sorumluluk görevi, önceleri devletin gerçekleştirmesi gereken temel görevleri arasında sayılırken daha sonra gelişen iş piyasası ve iş rekabeti ile işletmeler tarafından kurumsal sosyal sorumluluk projeleri, faaliyetleri şeklinde hayata geçirilmeye başlamıştır (Eraslan, 2011:82). Bu durum işletmelerin sadece ekonomik sorumluluklara sahip olmasından ziyade, işletme içindeki ve dışındaki bireylere sosyal, çevresel ve etik sorumluluklarını da içeren görevleri beraberinde getirir (Ayalew, 2018:157).

İşletmeler, sosyal yaşamın önemli bir kısmı olarak aktivite göstermektedirler. Bu nedenle yaşadıkları topluma karşı da bazı sorumlulukları üstlenmeleri gerekmektedir. İşletmeler bu sorumluluklarını, topluma karşı yarar sağlayabilmek ve toplumda var olabilmek amacıyla benimsemiş olurlar. Bu sebeple işletmeler, halkın maksatlarına, yararlarına yönelik sosyal sorumluluk projeleri aracılığıyla topluma hizmet faaliyetlerini yürütmektedirler (Dawar ve Klein, 2004:205). Günümüzde kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin, turizm sektörü tarafından aktif hale gelmesi toplum açısından oldukça önemli bir unsur haline gelmiştir. Turizm aktivitelerinde faaliyet gösteren bireylerin gün geçtikçe bilinçlenmesi dolayısıyla nitelikli hizmete duyulan ihtiyacın artması sebebiyle tüketicinin kurumdan beklentisi artmakta ve kurumunda tüketiciye karşı sorumlu olması gerekmektedir. Bu durumu önemseyen turizm işletmeleri sosyal sorumluluk faaliyetlerine önem vermektedir (Mirzayeva, Oruç, Gök ve Batman, 2016:24). Turizm; toplumsal, sosyolojik, çevresel dengeye ve ekonomik ilerlemeye katkı sağlayan önemli sektörlerden biridir. Turizm kurumlarının, ekonomik ilerlemeyi sağlamak ve geniş zaman aralığında kâr elde edebilmek için, sosyal sorumluluk alanında başta turizm faaliyetleri olmak üzere, müşterilere, kurum çalışanlarına ve halka karşı toplumsal problemlerin çözülmesi için gerekli uygulamalar yapmaları fayda sağlayacaktır (Kaypak, 2012:11).

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sosyal Sorumluluk Kavramı

Sosyal sorumluluk kavramını ifade etmeden önce sorumluluk kavramıyla ilgili yapılan tanımlardan bahsetmek faydalı olacaktır (Taştan, 2019:4). Sorumluluk kelime anlamı olarak, bireylerin diğer bireylerle tanışması, öz kişiliklerine saygı duyması ve birbirlerinin varlıklarını benimseyerek karşılıklı bağların getirdiği sorumluluklara ayak uydurması şeklinde ifade edilmektedir (Özüpek, 2013:18). Türk Dil Kurumu (2022) sorumluluğu, bireyin hareketlerini ya da sorumlu olduğu alana dahil olan bir konunun sorumluluğunu alabilmesi, sorumluluk şeklinde ibare etmektedir.

Sosyal sorumluluk algısının tarihsel gelişimine bakıldığı zaman, sosyal davranışların kaynağının (Göztaş ve Baytekin, 2009:2000) işletmeler açısından, sanayi ihtilali öncesi ve sanayi ihtilali sonrası dönemlere kadar dayandığı görülmektedir. Bu bağlama göre sosyal sorumluluk algısının tarihsel gelişimi, insanlar arasındaki ilişki ve iletişimi düzenleyen dinlerin ve medeniyetlerin ortaya çıkışıyla başlamıştır (Sarıca ve Yüksel, 2012:50). Orta çağ dönemi öncesinde sosyal sorumluluk algısı görülmemekte ve günümüzde sosyal sorumluluk algısına neden olan faktörler olarak idare, maddiyat, iyilik ve din faktörleri örnek olarak verilebilir (Göztaş ve Baytekin, 2009:2000).

Sosyal sorumluluk anlayışı, yapılması gereken bir iş sebebiyle meydana gelen ve yapılması beklenen bir olay olmayıp aksine; bireylerin ya da toplumun gönüllü şekilde yarar sağlamak amacıyla gösterdiği anlayış olarak tanımlanabilir (Taştan, 2019:5). Bireylerin bazı sosyal gereksinimlerini karşılamak amacıyla etkileşim halinde bulundukları ve ortak yaşam alanını paylaşan sayıca çok bireyin meydana getirdiği birliktelik olarakta ibare edilebilen sosyal sorumluluk anlayışı, toplum üyelerinin karşılıklı etkileşim, iletişim kurmasından etkilenebilmektedir. Bu karşılıklı etkileşim zamanında, toplum üyelerinin bireyden, bireyin de aynı şekilde toplum üyelerinden beklentileri bulunabilmektedir (Eraslan, 2011:82).

Bireysel Sosyal Sorumluluk Kavramı

Bireysel sosyal sorumluluğun esası hakkaniyettir. Hakkaniyetli olmakta; bireyin dürüstlük, tarafsızlık ve adil olmak gibi değerlere sahip olmasıdır (Yanık ve Türker, 2012:293). Bireysel sosyal sorumluluk, kişilik kazanmış bireylerin sorumlu oldukları alanlara dahil olan bir durumun sonuçlarını, sosyal grup ve toplum karşısında üstlenebilmeleridir (Kaypak, 2010:91). Bireysel sosyal sorumluluk kavramı, bireyin ortama ayak uydurabilmesi, kendi payına düşen görev ve sorumluluklarını yapması ve ona ait bir durumun başka bireyler üzerindeki yarattığı etkilerin sonuçlarını üstlenebilmesi, başkalarına saygı gösterebilmesi ve şahsi davranışlarının sonuçlarına katlanabilmesi şeklinde ifade edilebilir (Erol, Elagöz ve Şahbaz, 2010:59).

Bireysel sosyal sorumluluk anlayışına ilişkili üç aşamalı bir kavram ortaya konulmuştur. Bu kavrama göre anlayış; faaliyet, yönerge ve kişilik kavramlarına dayanmaktadır. Faaliyet; sosyal sorumluluk alanında yürütülen hareket, eylem birimlerini ve projelerini, yönerge; bu hareket birimlerinin gerçekleştirilebilmesi ve yönetilebilmesi için şart olan kuralları, kişilik ise; bu aktiviteleri uygulayan bireylerin özelliklerini ve sorumluluklarını açıklamaktadır (Schlenker, Miller ve Johnson 2009:317).

Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı

Kurumsal sosyal sorumluluk ifadesinden ilk kez; H. Bowen (1953:6) 1953'te yayımladığı "İş adamlarının Sosyal Sorumlulukları" adlı kitabında bahsetmiştir. Bowen kitabında çalışan bireylerin, halka yarar sağlayacak sosyal sorumluluk faaliyetlerini gerçekleştirmeleri gerektiğini savunmuştur. Kurumsal sosyal sorumluluk Türkiye'de ve dünyada son günlerde gündeme gelen konular arasında yerini almamaktadır. Bu konu Amerika Birleşik Devletleri'nde "Büyük Buhran" şeklinde isimlendirilen olay sebebiyle 1930'larda tartışma konusu olup, 1960'lı yıllarda ise sadece işletme hayatında olmayıp; hukuk, siyaset ve maddi konularda da mühim bir tartışma konusu haline gelmiştir. Bu kavram 1990'lı yıllardan bu yana dünyada gündeme gelen ve sonuçlarıyla toplumsal hayata hızla yansıyan bir konu haline gelmiştir (Yönet, 2005:242).

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, düzenlenen organizasyonların iç ve dış etrafında yer alan bireylerin üstlerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi ve projelerle faaliyete geçirmesi olarak tanımlanabilir (Aktan, 2007:4). Kurumsal sosyal sorumluluk, işletmelerin halk üstündeki tüm olumsuz etkenleri düşük seviyelere indirgeyeceği veya tamamen yok edeceği, yarar sağlayan etkileri yüksek seviyelere çıkaracağı şeklinde de ifade edilebilir (Mohr, Webb ve Haris, 2001:47) Avrupa Komisyonu (2001:6) kurumsal sosyal sorumluluğu; kurumların, gönüllülük esası ile sosyal ve ekolojik problemleri, sosyal sorumluluk faaliyetleriyle toplum için en aza indirgediği bir kavram olarak açıklamaktadır. Sosyal sorumluluk kavramına karşı sağ duyulu olup, gereken özveriyi göstermek bireyleri sadece iş hayatında yükseltmeyip aksine toplum ve paydaş ilişkilerini geliştirmektedir.

Kendine özgü bakış açıları ve tanımlamaları bulunan kurumsal sosyal sorumluluk kavramı dört bölümden oluşmaktadır. İşletmelerin sosyal sorumlulukları zamanla topluluklar aracılığıyla kurumlara devredilen maddi, hukuki, ahlaki ve gönüllü sorumlulukları kapsamaktadır. Dört aşamalı kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, toplumun kurumlardan uygulamasını arzu ettiği bazı sorumlulukları sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırmadaki kavramların tamamı kurumun sosyal sorumluluğunu kapsamaktadır (Demir, Songür, 1999:155). Bu modelde maddiyi, ekonomik olmak, maddi kaynakları tutumlu, özverili harcamak ve işletmenin kurumsal gerekliliklerine uygun davranmak; hukukiyi, yasal işletmeler aracılığıyla düzenlenen kanuni madde ve tüzüklere uymak; ahlakiyi, kanun maddelerinin ötesinde, toplumsal kurallara, beklentilere uyum sağlamak; gönüllü sorumlulukları ise, halkın refahını ve yaşam düzeyini arttırıcı aktivitelere isteğe bağlı yani gönüllü şekilde katılım sağlamaları olarak açıklanabilir (Carrol, 1991:40).

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, kurum içi ve kurum dışı sosyal sorumluluklar olarak iki bölüme ayrılmaktadır. Kurum içi sosyal sorumluluklar; kurumun çalışanına değerli hissettirmesi, çalışanın işine adapte olması, iş ortamının iyileştirilmesi, bireylerin kariyerine odaklanması ve işletmelerde bireyler arası iletişimin arttırılması gibi açıklanabilir. Kurum dışı sosyal sorumluluklar ise; kurumun ahlaki iş değerlerine uyum sağlaması, üretilen malın güvenliğini koruması, tüketiciyi bilgilendirmesi,

jeolojik kaynakların tüketilmesinde gelecek nesillerin ve çevrenin dikkate alınması şeklinde ifade edilmektedir (Özkol, Çelik ve Gönen, 2005:136).

Turizm İşletmelerinde Sosyal Sorumluluk Yönetimi ve Önemi

Günümüzde sosyal sorumluluk uygulamaları turizm işletmelerinin amaçları arasında yerini almaktadır. Ülke açısından önemli bir konuma sahip olan turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin üzerlerine düşen sosyal sorumluluk uygulamalarını yerine getirmesi bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır (İçigen, Çevik ve Doğan, 2016:299).

Turizm; bireylerin eğlenme, görme, öğrenme, tanıma, kafa dinleme gibi amaçlar doğrultusunda yaptıkları gezilerle seyahate çıkmalarıyla gerçekleşmektedir. Bireyler aracılığıyla gerçekleştirilen bu gezi aktiviteleri sosyal sorumluluk faaliyetleriyle bütünleşince, topluma fayda sağlamaktadır (Turgut, Uçan ve Başaran, 2021:144).

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramına turizm işletmeleri yönünden bakıldığı zaman doğal ve kültürel yapının korunmasını amaçlayan sosyal sorumluluk uygulamalarıyla turizm sektörünün önemi artmaktadır. Bu turizm amaçlı sosyal sorumluluk uygulamalarının hepsi sektörde aktivite gösteren işletmelerin bu alanda yoğun faaliyet göstermesini gerektirmektedir. Bu sebeple turizm işletmeleri, kendi amaçlarından ziyade çevresel boyutları dikkate almak zorundadırlar (Newell, 1995:7). Turizm sektörünün aktif olduğu bölgelerdeki kurumlar çevreye duyarlılıklarıyla ekonomik kalkınmalarını arttırabileceklerini düşünmekte ve bu duruma yoğun ilgi göstererek bu alanda sosyal sorumluluk projeleri gerçekleştirmektedirler (Hart, 2001:116). Turizm işletmeleri doğal kaynakları kullanırken, kaynakların korunarak kullanılması ve gelecek nesillere aktarılmasında gereken özveriyi göstermelidirler. Bu bağlamda, çevreyi yıpratmayacak, kirletmeyecek biçimde aktivitelerini yürütmeli ve bu konuda gerekli sosyal sorumluluk projelerini gerçekleştirmelidirler. Bu anlayış turizm işletmelerini ekonomik çıkar kavramından uzaklaştırıp, sosyal bir işletme olma sorumluluğunu yüklemektedir (Ataç, 1982:101).

Turizm sektöründe işletmelerin üstlenmesi gereken ve sosyal sorumluluk kapsamında kabul edilen üç ana alan vardır. Bu alanlar tüketicilerin dikkatini çekmektedir. Tüketiciler sağlıklı, güvenli ve kaliteli ürünler tükettiklerinde işletmeye yönelik güven ve teşvik duyguları artmaktadır (Bartol ve Martin, 1994:106). Bu bağlamda işletmelerin tüketiciye karşı sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için yapması gerekenler vardır. Bunlar ise sundukları ürünlerin güvenli ve sağlık açısından uygun olduğunu açıklayabilmek amacıyla ürün hakkında tüketici bireyleri bilgilendirmeleri ve kullanma kılavuzları, etiketler hazırlamaları gerekmektedir (Eren, 2002:10).

Turizm işletmelerinin çalışan bireylerine karşı da sorumlulukları vardır. İşletmeler çalışanlarını, standartlara göre ücretlendirme düzeyiyle çalıştırmak, iş tatmini sağlayacak uygun çalışma ortamı ve koşullarını yaratmak, mesleki gelişim, kariyerlerine fayda sağlamak ve iş ortamında gerekli iş güvenliğini sağlamak gibi sorumluluklarını yerine getirmelidirler (Torlak, 2001:52). İşletmeler çalışanlarının yaşadığı işte var olamama, ağır iş yükü, iş tatminsizliği gibi sorunlarının giderilmesinde üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmelidirler (Yağcı, 2001:37).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumun ve işletmelerin hayatlarını daha sağlıklı sürdürebilmeleri için sahip olduğu sosyal sorumlulukları gerçekleştirmeleri gerekmektedir.

Sosyal sorumluluk, sivil toplum kuruluşlarının, işletmelerin ve toplumun bir amaç etrafında toplanarak; kişisel çıkarların ve kâr amacının olmadığı, insanlık adına yararlı uygulamaların yapılması ve yapılmasına destek olarak toplumsal faydayı gözetmektir. Toplumun ve işletmelerin sorunlara çözüm üretilmesinde, adaletin sağlanmasında, çevrenin korunmasında, kurumların çalışanlarını, müşterilerini memnun etmesinde üstlenmesi gereken sosyal sorumlulukları vardır (Çağlar, 2020:1). Dünyada işletmeler arası artan rekabetin etkisi, işletmeleri müşterilerini elde tutmak için farklı yollar aramaya itmiştir. Bu bağlamda işletmeler sosyal sorumluluğu, işletme faaliyetlerine entegre ederek uzun vadede ayakta kalmayı hedeflenmişlerdir. Sosyal sorumluluk kurumlar için sürdürülebilirlik etkiler arasındadır (Gedik, 2020:297). Günümüzde işletmeler ekonomik kazanç elde etme gayelerinin ilerisinde topluma ve çevreye yönelik faydalı etkilerini, rakipleriyle olumlu, sürdürülebilir ilişkiler geliştirmenin yollarını aramaktadırlar. Bu noktada kurumlar sosyal ve çevresel kaygılarını, ticari faaliyetler aracılığıyla toplumun ve çevrenin yararına sosyal sorumluluk projeleri uygulayarak gidermektedirler. Bu sayede işletmeler daha sağlıklı bir topluma ve çevreye gönüllülük esasıyla fayda sağlamış olurlar (Gedik, 2020:265).

Turizm işletmeleri jeolojik yapıların bozulmadan, doğal haliyle kalması için oldukça önemli bir sorumluluğa sahiptir. Turizm sektörünün sahip olduğu bu sorumluluk turizm kurumlarının sosyal sorumluluk aktiviteleriyle yakından ilgilenmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda turizm işletmelerinin topluma ve çevreye yaptıkları katkıların ardından elde ettikleri kurumsal saygınlık, dünya çapında

değerlerini ve maddi kalkınmalarını da arttırmaktadır. Bu durumun farkında olan turizm kurumlarının markalaştırdıkları değerleri, müşterilerine ve topluma karşı olan saygınlıkları artmaktadır (Güzel, 2010:300).

Toplumların kendini geliştirebilmesi, sürdürülebilirliklerini devam ettirebilmesi, birbirlerine fayda sağlayabilmesi için sosyal sorumluluk faaliyetleriyle geniş kitlelere erişmeleri gerekmektedir. Bu sayede bireyler gönüllü olarak hem kendilerine hemde topluma yarar sağlamış olurlar. Sosyal sorumluluk faaliyetleri sadece toplumların yararına olmayıp; çevrenin, işletmelerinde yararına uygulanabilecek faaliyet bütünleridir. Bu kapsamda çevreci topluluklar, halk ve çevreyle iç içe olan sektör ve işletmeler doğanın, çevrenin korunması ve kaynakların tükenmemesi için gerekli yatırım, proje ve faaliyetlerde bulunmalıdırlar. Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri işletmelerin kendilerine özel müşteri kitleleriyle bütünleşip, marka sadakatlerinin ve vizyonlarının artmasına katkı sağlamaktadır. Bu sayede işletme sahipleri ve çalışanları da motive olmaktadır. Kurumların üstlerine düşen sosyal sorumluluk faaliyetlerini projeler aracılığıyla hayata geçirmesi ekonomik kârlılıklarını da arttırmaktadır.

Sonuç olarak toplum ve işletmeler; sosyal, çevresel ve tüketici endişelerini sahip oldukları sosyal sorumluluklarını gerekli projeler aracılığıyla faaliyete geçirerek birbirlerine fayda sağlayabilirler.

KAYNAKLAR

Aktan, C.C. (2007). Kurumsal Sosyal Sorumluluk. İstanbul: İGİAD Yayınevi.

Ataç, D. (1982). İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları. Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi, 18(1), 101-107.

Ayalew, B. (2018). Corporate Social Responsibility Practices, Determinants and Challenges; Theoretical and Empirical Lesson for Effective and Successful Engagement. Journal of Investment and Management, 7(6), 157-165. doi: 10.11648/j.jim.20180706.11.

Bartol, K.M. and Martin, D.C. (1994). Management, McGraw-Hill Series in Management. ABD: McGraw-Hill Broadcast.

Bowen, H. (1953). Social Responsibilities of the Businessman. New York: Harper. doi: https://doi.org/10.2307/j.ctt20q1w8f .

Carroll, A.B. (1991). The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders. Business Horizons, 34(4), 39-48. doi: 10.1016/0007-6813(91)90005-G.

Commision of the European Communities. (2001). Green Paper: Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility. https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/committees/deve/20020122/com(2001)366_en.pdf adresinden 12.01.2023 tarihinde erişilmiştir.

Çağlar, T. (2020). Sosyal Sorumluluk Nedir?. İstanbul İşletme Enstitüsü. https://www.iienstitu.com/blog/sosyal-sorumluluk-nedir adresinden 12.01.2023 tarihinde erişilmiştir.

Dawar, N. and Klein, J. (2004). Corporate Social Responsibility And Consumers' Attributions And Brand Evaluations In A Product–Harm Crisis. Research Marketing, 21(3), 203-217. doi: https://doi.org/10.1016/j.ijresmar.2003.12.003.

Demir, H. ve Songür, N. (1999). Sosyal Sorumluluk ve İş Ahlakı. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2 (3), 150-168.

Epstein, E.M. (1987). The Corporate Social Policy Process: Beyond Business Ethics, Corparete Social Responsibility and Corparete Social Responsiveness. California Management Review, 29(3), 99-114. doi: https://doi.org/10.2307/41165254.

Eraslan, L. (2011). Bireysel Sosyal Sorumluluk Ölçeğinin (BSS) Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Aile ve Toplum Dergisi, 7(24), 81-92.

Eren, E. (2002). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası (6.Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Erol, M., Elagöz, İ. ve Şahbaz, A. (2010). Sosyal Sorumluluk Anlayışının İşletmelerde Algılanma Düzeylerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 46, 58-65.

Gedik, Y. (2020). Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Tanımları, Tarihi, Teorileri, Boyutları ve Avantajları Üzerine Kuramsal Bir Çerçeve. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(2), 265-304.

Göztaş, A. ve Baytekin, E.P. (2009). Sosyal Sorumluluk Kampanyaları ile Çocukların Bilinçlendirilmesi ve Eğitimi Türkiye'den Bir Uygulama Örneği: Aygaz 'Dikkatli Çocuk' Kazalara Karşı Bilinçlendirme Kampanyası. Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 4(13), 1997-2015.

Güzel, T. (2010). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Yönelimli Otel İşletmeleri Uygulamaları. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(1), 285-304.

Hart, L. (2001). İş ve Çevre, "Yeşillenmenin Ötesinde" (Çeviri: Ahmet Kafdam). İstanbul: MESS Yayınları.

İçigen, E., Çevik, B. ve Doğan, O. (2016). Türkiye'de Faaliyet Gösteren Uluslararası Konaklama İşletmelerinin Sosyal Sorumluluk Uygulamalarının İncelenmesi. Mediterranean Journal of Humanities, 6(2), 299-310. doi: 10.13114/MJH.2016.299.
Kaypak, Ş. (2010). Kentsel Dönüşüm Faaliyetlerinin Çevresel Etik ve Sosyal Sorumluluk Açısından Değerlendirilmesi. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(2), 84-105.
Kaypak, Ş. (2012). Ekolojik Turizm ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14(22), 11-29.
Mirzayeva, G., Oruç, M., Gök, D. ve Batman, O. (2016). Turizm İşletmelerinde Sosyal Sorumluluk Yaklaşımları: 4 ve 5 Yıldızlı Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma. Türk Bilim Araştırma Vakfı Bilim Dergisi, 9(4), 4-23.
Mohr, L.A., Webb, D.J. and Haris, K.E. (2001). Do Consumers Expect Companies to be Socially Responsible? The Impact of Corporate Social Responsibility on Buying Behavior. The Journal of Consumer Affaires, 35(1), 45-71. doi: https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2001.tb00102.x .
Newell, S. (1995). The Healty Organization: Fairness, Ethics and Effective Management. New York: Routledge Publication.
Özkol, E., Çelik, M. ve Gönen, S. (2005). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı ve Muhasebenin Sosyal Sorumluluğu. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 27, 134-145.
Özüpek, M.N. (2013). Kurum İmajı ve Sosyal Sorumluluk. İstanbul: Eğitim Yayınevi.
Sarıca, P. ve Yüksel, E. (2012). Yerel Yönetimlerde Sosyal Sorumluluk Projesi Uygulaması Olarak Sosyal Hayata Katılım: Engelsiz Yaşam. Çalışma İlişkileri Dergisi, 3(1), 46-66.
Schlenker, B. R., Miller, M. L. and Johnson, R. M. (2009). Moral İdentity, İntegrity, And Personal Responsibility. Journal of Research in Moral Psychology, 4(10), 316-340. doi: https://doi.org/10.1017/CBO9780511627125.015.
Taştan, S. (2019). İşletmelerde Sosyal Sorumluluk Yönetimi. Sefa, Ç. (Ed.) Çağdaş Yönetim Yaklaşımları Kitabı içinde (ss.183-221). Ankara: Gazi Kitabevi.
Torlak, Ö. (2001). Pazarlama Ahlakı: Sosyal Sorumluluklar Ekseninde Pazarlama Kararları ve Tüketici Davranışlarının Analizi. İstanbul: Beta Yayıncılık.
Turgut, E., Uçan, O. ve Başaran, N. (2021). Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisine Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 45, 144-159. doi: 10.52642/susbed.898754.
Türk Dil Kurumu (TDK). (2022). Türk Dil Kurumu Sözlükleri. https://sozluk.gov.tr/ adresinden 06.12.2022 tarihinde erişilmiştir.
Türkiye İş Bankası. (2021). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Dosyası. https://www.isbank.com.tr/blog/kurumsal-sosyal-sorumluluk adresinden 05.01.2023 tarihinde erişilmiştir.
Yağcı, Ö. (2001). Türkiye'de Turizm Eğitimi ve İstihdamda Karşılaşılan Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, 4, 23-39.
Yanık, S. ve Türker, İ. (2012). İ.Ü. Sürdürülebilirlik ve Sosyal Sorumluluk Raporlamasındaki Gelişmeler (Tümleşik Raporlama). Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 47, 291-308.
Yönet, E. (2005). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışında Son Dönemeç: Stratejik Sorumluluk. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(13), 239-264.

YİYECEK-İÇECEK İŞLETMELERİNDE MÜŞTERİ ŞİKAYETLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Furkan CİVELEK
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Meram, Konya
ORCİD: 0000-0002-2498-2876

Seda BAYBAL
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Meram, Konya
ORCİD: 0000-0001-5927-5189

Doç. Dr. Yeliz PEKERŞEN
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Meram, Konya
ORCİD: 0000-0003-4769-7717

ÖZET
Şikayet, müşterinin satın aldığı mal veya hizmetten beklentisini karşılayamaması durumu ya da tüketim esnasında kendini gösteren olumsuz davranışlardır. Şikayetlerin bildirilmesi konusunda müşteriler farklı yollara başvurabilmektedirler. Genellikle şikayeti bildirmeyip işletmeyi değiştirseler de bazı durumlarda şikayetlerini farklı şekillerde işletmeye bildirip çözülmesi için sonuç beklemektedirler. Müşterilerin şikayetlerini değerlendirmede işletmeye büyük bir sorumluluk düşmektedir. Şikayet kavramı ne kadar olumsuz bir kavram olarak düşünülse de işletmeler açısından müşteri şikayetlerinin değerlendirilmesi birer fırsat olarak görülmektedir. Şikayetlere gerekli önemi gösteren işletmeler hizmet kalitesini arttırmakta, müşteri kayıplarını önlemekte ve işletmenin güvenilirliğini önemli ölçüde arttırmaktadırlar.
Bu çalışmadaki amaç müşteri şikayetlerinin ve şikayet yönetiminin yiyecek-içecek işletmelerindeki yerini ve önemini açıklamaktır. Aynı zamanda işletmelerde karşılaşılan müşteri şikayetleri karşısında işletmenin uyguladığı şikayet yönetim şekillerini incelemektir. Müşterilerin mal ve hizmet satın almalarından duydukları memnuniyet kadar şikayet sonrası memnuniyetleri de önemlidir. Şikayetlerin değerlendirilmesi konusunda disiplinli davranan işletmeler müşteri kayıplarının önüne geçecektir.
Anahtar Kelimeler: Yiyecek-içecek işletmeleri, Şikayet, Müşteri şikayetleri, Hizmet kalitesi

A CONCEPTUAL EVALUATION ON CUSTOMER COMPLAINTS IN FOOD-BEVERAGE BUSINESSES

ABSTRACT
Complaints are the situation where the customer cannot meet his/her expectations from the goods or services purchased, or the negative behaviors that manifest themselves during consumption. Customers can resort to different ways to report complaints. Although they usually do not report the complaint and change the business, in some cases, they report their complaints to the business in different ways and wait for results to be resolved. The company has a great responsibility in evaluating customer complaints. No matter how negative the concept of complaint is considered, the evaluation of customer complaints is seen as an opportunity for businesses. Businesses that give the necessary importance to complaints increase the quality of service, prevent customer losses and significantly increase the reliability of the business.
The aim of this study is to explain the place and importance of customer complaints and complaint management in food and beverage businesses. At the same time, it is to examine the complaint management methods applied by the business in the face of customer complaints encountered in businesses. Customers' satisfaction with their purchase of goods and services is as important as their post-complaint satisfaction. Businesses that are disciplined in the evaluation of complaints will prevent customer losses.
Keywords: Food and beverage businesses, Complaints, Customer complaints, Service quality

1.GİRİŞ

Firmalar arası rekabetin üst düzeye çıktığı bu dönemde elde olan müşteriyi, işletmeye sadık bir müşteri haline getirmek oldukça önemlidir. Çünkü bir işletmenin yeni bir müşteri edinme maliyeti, şirkete zaten sadık olan bir müşteriyi elde tutma maliyetine oranı beş kat fazladır (Blodgett, Wakefield ve Barnes, 1995:31).

Müşteri memnun edildiği takdirde işletme açısından sürekli hale gelecektir. Müşteri ihtiyaçlarını tahmin etmek ve müşteriyi anlamak memnuniyeti beraberinde getirecektir. İşletmeler bunu sağlamak için, müşterisini dinleyip şikayetlerini öğrendikten sonra en kısa sürede gerekli çözüm önerilerine sahip olmalıdır (Kitapçı, 2008:112). Sunulan mal veya hizmet karşısında müşterilerin şikayet davranışını gösterdiği durumlarda işletmelerin bu şikayetleri dikkatli bir şekilde değerlendirmesi ve çözüme kavuşturması, müşteri kaybını büyük ölçüde önlemektedir. Aynı zamanda şikayetlerin çözüme kavuştuğunu öğrenen potansiyel müşterilerin işletmeyi tercih etmesine sebep olmaktadır (Kılıç, Ok ve Sop, 2013:818).

İşletmeler şikayetleri müşterilerinin hediyesi olarak görmelidir. Çünkü bir müşteri, ürünle alakalı olumsuzluklarını belirterek soruna çözüm bulmaya çalıştığında, bu şikayetler işletme tarafından üretim birimlerine bildirilir ve böylece aynı sorunlar tekrar yaşanmaz. Bu tür şikayetler ürünü ve/veya süreci iyileştirir. Şikayet eden müşteri, şirkete ürünlerini sürekli geliştirme fırsatı sunar. Uygun şikayet yönetimine sahip şirketler; Sadık müşteri sayısını artırmak, markayı ve itibarını olumsuz etkilerden korumak, müşterinin kalite algısını artırmak ve şirketin toplam gelirini artırmak gibi birçok fayda sağlamaktadır. Bununla birlikte, şikayetler nasıl ele alındığına bağlı olarak riskler de içerebilir. Şikayetleri görmezden gelen bir işletme, günden güne yok olmaya mahkum olacaktır (Alabay, 2012:118). İşletmelerin müşteri şikayetlerini çözme ve hizmeti iyileştirme çabaları, müşterinin hizmetten memnuniyetini ve işletmeye bağlılığını etkilemektedir. Başarılı hizmet geliştirme, müşteri memnuniyetini, müşterilerin ürün ya da hizmete gösterdikleri ilginin tekrarını ve olumlu ağızdan ağza sözleri artırırken, iyileştirme girişiminin başarısız olması durumunda müşteriler olumsuz etkileri hissedecek ve ilk başarısızlığın etkisi katlanarak artacaktır (Ekiz vd., 2008:44).

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Müşteri Kavramı

Müşteri kavramı, sunulan bir mal veya hizmeti satın alan ve daha sonra bu mal veya hizmetleri tüketen kişidir (Türk Dil Kurumu, 2022). Başka bir tanıma göre ise müşteri, bir ihtiyacı gidermek için işletme içinden veya dışından herhangi bir ürün ya da hizmeti satın alan ve bunun sonucunda tatmin edilmesi zorunlu olunan kişidir (Poyraz vd., 2004:75). Müşteri çeşitlerini farklı açılardan gruplandırmak mümkündür (Özbay ve Sarıca, 2020:859):

- Bir işletmede mal ve hizmet üretim aşamalarında görev yapan çalışanlar "iç müşteri"
- Satın alma gücüne sahip olan ve yüksek kalite beklentisiyle bir ürün veya hizmetten en iyi şekilde yararlanmak isteyen kişiler "dış müşteri"
- Bir işletmenin ürün veya hizmetinden ilk kez yararlanan kişiler "yeni müşteri"
- Belirli bir süre işletmenin müşterisi olan ancak bazı nedenlerle artık müşteri olmayan kişiler "eski müşteri"
- Aynı ürün veya hizmeti, işletmeden almaya devam eden kişiler "mevcut müşteri"
- İşletmenin mal ve hizmetlerini daha önce kullanmamış ancak satın alma potansiyeli olan kişiler "potansiyel müşteri"
- İşletmelerin ürün veya hizmetlerini satmayı amaçladığı kişi veya kurumlar "hedef müşteri" olarak tanımlanmaktadır.

Sonuç olarak müşteri, bir mal veya hizmetin son kullanıcısı olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma ek olarak, ürün üretiminden paketlemeye ve ürün pazarlamasına kadar süren faaliyetleri gerçekleştiren kişiler de bu tanıma dahil edilmekte ve bu çıktıları satın alan her kişi müşteri olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle şirket içinde ürün veya hizmet üretimi ve pazarlamasında faaliyet gösteren çalışanlar ile şirket dışından ürün ve hizmet satın alan kişiler müşteri olarak tanımlanmaktadır. Şirketler, yalnızca müşterilerine odaklanarak ürünleri veya hizmetleri için başarılı bir strateji geliştirebilir (Söztutar, 2010:7).

Müşteri Şikayeti Kavramı

Hoşnutsuzluk belirten söz veya yazı, sızlanma, sızıltı, yakınma gibi eylemler şikayet olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2022). Diğer bir tanıma göre ise şikayet, müşterinin gösterdiği negatif geribildirimlerdir (Bell vd., 2004:114). İşletmenin sahip olduğu mal ve hizmetlerden bazılarını satın alıp beklentisinin karşılanmadığını düşünen müşteri şikayet davranışında bulunmaktadır (Lapre ve Tsikriktsis, 2006:352). Tatmin olmama ya da beklentilerin karşılanmaması durumu, alınan mal veya hizmet unsurlarından; ürün, fiyat, servis, personel, mevcut ortam, bekleme süresi gibi pazarlama

karmasının tüm ögelerinde gerçekleşmiş olabilir. İşletmede sigara içiliyor olması veya garsonların müşterilere karşı olumsuz tutumu bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Şikayet olgusu mutfaktan servise işletmenin tamamının ilgilenmesi gereken bir konudur (Aşkun, 2008:223). Şikayetler, işletmelerin gelecekte karşılaşacağı büyük problemlerin sinyalleridir. Müşteri şikayetlerinin olmadığı bir durumda küçük problemler ve hatalar tespit edilemeyeceği için ilerde daha büyük sorunlara yol açmaktadır (Kozak, 2007:140). Müşteri şikayetleriyle doğru ilgilenen işletmeler müşteri kayıplarının önüne geçecektir. Bununla birlikte daha sonra üretilecek olan mal ve hizmetlerde de minimum hata ve müşteri beklentilerine odaklı üretim yapacaklardır (Alabay, 2012:143).

Yiyecek-İçecek İşletmelerinde Müşteri Şikayetleri ve Şikayet Yönetimi

Kuşkusuz tüm işletmeler verdikleri hizmeti beğenen ve işletmeyi değiştirmeyen, sadık müşteriler kazanmayı amaçlamaktadır. Öte yandan yiyecek-içecek işletmeciliğinde müşteri memnuniyetsizliği kaçınılmaz bir gerçektir. İnsanlar için restoranlar, beslenme ihtiyaçlarını karşılamaktan çok sosyalleşmenin ve gündelik problemlerden kaçmanın bir yolu olarak düşünülmektedir. Bu nedenle restoran işletmecilerinin hatası ne kadar büyük veya küçük olursa olsun, işletmecilerin müşterilerini anlamaları ve şikayet yönetimini etkili bir şekilde takip etmeleri gerekmektedir (Şahin vd., 2014:685). Müşteri şikayetleri birçok farklı açıdan gruplandırılabilmektedir (Sökmen, 2010:235-236):

- Mekanik şikayetler: Sandalyenin sallanması ya da masanın kırık olması gibi işletmedeki ekipmanlarla alakalı şikayetlerdir.
- Davranışsal şikayetler: Şikayetler arasında müşteriler tarafından en çok hoşnutsuzluk duyulan şikayet olarak açıklanabilir. Garsonların müşteriye saygısız ve kaba davrandığı durumlar bu şikayet grubuna örnek olarak gösterilmektedir. Bu tarz davranışların kendisine sergilendiğini düşünen müşteriyi, işletmeye tekrar kazandırmak çok zor olacaktır.
- Hizmet şikayetleri: Yemeğin müşteriye soğuk gitmesi ya da müşterinin siparişi alındıktan sonra uzun süre bekletilmesi bu tür şikayetlere örnek olarak gösterilebilir.
- Olağandışı şikayetler: Bazı müşteriler şikayet davranışını alışkanlık haline getirmişlerdir. Bu tarz müşteriler sebebi olmadan her şey ile ilgili şikayet davranışında bulunabilirler. Örneğin havanın kapalı olmasıyla ilgili şikayetini işletmeye bildiren müşteriler bu gruba dahil edilebilir. Bu tarz şikayetler için personelin üreteceği bir çözüm yoktur. Müşteriyle ilgilenmek ve müşteriyi dinlemek bu durum için yapılabilecek en önemli şeydir. Bir işletmede olağandışı şikayet davranışında bulunan müşteri, işletmede kendisi dışında hizmet alan müşterilerin de işletmeyle ilgili hizmet kalitesi algısının önemli ölçüde etkilenmesine sebep olacaktır.

Yiyecek-içecek işletmeleri sundukları hizmetler ile müşterilerinin işletme hakkındaki düşüncelerini kısa sürede değiştirebilmektedir. Çünkü bahsedilen bu alan değişik türde ürün ve hizmetler sunan, birçok kişinin bir arada çalıştığı bir alandır. Bu nedenle bir çalışanın yapacağı en ufak bir hata bazen müşterinin firmaya yönelik kalite algısında büyük bir etki yaratabilmektedir. Öte yandan yiyecek içecek sektöründeki firmalar benzer ürünler sunduğu için uygulama, ürün, süreç ve operasyonlardaki değişiklikler kalite sorunlarına yol açabilmektedir. Sonuç olarak, şirketin şikayetleri ele almadaki başarısı, şirketin kalite algısını da önemli ölçüde etkiler. Müşterilerin hizmete yönelik olumsuz tepkileri olan şikayetler aynı zamanda müşteri gereksinimlerini en iyi şekilde karşılamaya, hizmetteki kalitenin sürekli hale getirilmesine, mevcut kaynakları en verimli şekilde kullanmaya, olumlu izlenime ve güven kazanmaya, işletmenin pazar payına ve karlılığın artışına olanak sağlayacaktır. Şikayet yönetimini iyi bir şekilde yöneten şirketler kalite sorunlarını azaltır ve/veya ortadan kaldırmasını sağlar (Deming, 1998:52).

Genel olarak şikayet yönetimi işletmeler için çok önemlidir. Bir şirketin şikayet yönetimine yaklaşımı, müşteri memnuniyetine ve müşterinin geri dönme niyetine bağlıdır. Şirket gelecekte sorun çıkması durumunda bu sorunların çözüleceğinden emindir (Ramsey, 2003:17). Şikayet yönetimini doğru bir şekilde yöneten işletmeler müşterilerin sadık hale gelmesine olanak sağlayacaktır. (Disney, 1999:493). Müşteriler şikayet etmeye teşvik edilirlerse, yönetim soruna karşı daha duyarlı olacak ve şikayetleri çözüme kavuşturulmuş tüketici gruplarını veya en azından şikayetlerinin ele alındığına inanan tüketici gruplarını işletmeye olumlu bir tutum almaya ikna edecektir (Lewis, 1983:25).

SONUÇ VE ÖNERİLER

İşletmeler müşteri şikayetlerini doğru bir biçimde anladıkları ve değerlendirdikleri takdirde başarı elde edeceklerdir.

Müşteriler, ürün veya hizmet kusurlarını ya da şirketin göremediği ürün veya hizmet sunumunu görerek, şirketlere ürün geliştirme konusunda ücretsiz danışmanlık sağlamaktadırlar. Şirketler şikayetleri bu şekilde anladıklarında başarılı olacaklardır. Öte yandan bu farkındalığa sahip olmayan firmalar ürün ve hizmet geliştirme konusunda başarısız olacaklar ve gün geçtikçe müşteri kaybıyla maddi olarak yok olacaklardır (Alabay, 2012:153). Şikayet kelimesinin algısı genel olarak olumsuz

olmakla birlikte, firmalar için şikayetler, firmanın hata ve eksikliklerini görmelerini sağlayacaktır. Bunun sonucunda işletmeler daha önce yapılan hatalardan ders çıkarıp, müşterilerini en üst düzeyde memnun edeceklerdir. Bu sebeple sektör fark etmeksizin tüm şirketlerin liderleri, şikayetleri daha iyi sonuçlar elde etmelerine yardımcı olacak bir araç olarak görmelidir (Albayrak, 2013:40). Şikayet yönetimi adına uygulansın ya da uygulanmasın, tüm şirketler genel olarak tüketici şikayetleriyle kısmen ya da daha fazla ilgilenmekte ve müşteri memnuniyetini gerçekleştirmek için gereken değişiklikleri yapmaktadır. Bununla birlikte, şirketler bir standardı takip eder ve onu bazı sistemlerde uygulamaya zorlarlar ise şikayet yönetiminin müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisini anlamakta zorluk çekeceklerdir (Mutlu, 2011:128). Müşteriler tarafından en çok şikayet edilen konu restoranda aldıkları hizmetten kaynaklıdır. Kivela (1997:122) Hong Kong'daki restoranlarda yaptığı bir araştırmada yemek kalitesinin diğer faktörlerden daha önemli olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmadaki diğer önemli faktörler ise restoranın atmosferi, restoranın itibarı ve konumu, yemeklerin fiyatı olarak ele alınmıştır.

Sonuç olarak yiyecek-içecek işletmelerinin ele alması gereken en önemli konulardan birisi müşteri şikayetleridir. Müşteriye kısa süreli memnuniyet sağlamak ve müşteriden gelir elde etmek yerine uzun vadede müşteri memnuniyetini sağlayan işletmeler başarılı olacaktır. Müşterisini iyi tanıyan ve şikayetleriyle doğru bir biçimde ilgilenen işletmeler, müşterilerin istek ve ihtiyaçlarını bileceklerdir. Bu sayede kusursuza yakın ürün ve hizmet üretimi yapacaklardır. Çalışmanın sonucuna ek olarak işletmelere sunulan öneriler şunlardır:

• Şikayet yönetimi iyi bir biçimde kavranmalı ve gereklilikleri uygulanmalıdır.
• İşletmede çalışan personel, müşterilere karşı olabildiğince sabırlı, nazik ve anlayışlı olmalıdır.
• Müşterilerin işletmeye aktarmadığı ya da aktarmaya çekindiği şikayetler belirlenmelidir. Bunu sağlamak için müşteriyle kurulan iletişim güçlü olmalıdır.
• Şikayetler en kısa sürede değerlendirilmeli ve çözüme kavuşturulmalıdır.
• Müşterilerden gelen şikayetler analiz edilmek üzere yazıyla kayıt altına alınmalıdır.
• Şikayet yönetimini doğru bir biçimde uygulayamadığını düşünen işletmeler, işin uzmanlarından danışmanlık hizmeti almalıdır.

KAYNAKÇA

Alabay, M. N. (2012). Müşteri şikâyetleri yönetimi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 8(16), 137-157.

Albayrak, A. (2013). Restoran İşletmelerinde Müşteri Şikâyetleri Ve Şikâyete İlişkin Davranışlar. Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi, 9(2), 24-51.

Aşkun, B. O. (2008). Şikâyet İletilerinin Örgütsel Öğrenme Üzerine Etkisi. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 24(1), 221-243.

Bell, J. S., Mengüç, B., Sara, L. S. (2004). When Customers Disappoint: A Model of Relational Internal Marketing and Customer Complaints. Academy of Marketing Science, 32(2), 112-126. DOI: https://doi.org/10.1177/0092070303261467

Blodgett, J. G., Wakefield, K. L., Barnes, J. H. (1995). The Effects Of Customer Service On Consumer Complaining Behavior. Journal Of Services Marketing, 9(4), 31-42. DOI: http://dx.doi.org/10.1108/08876049510094487

Deming, W. E. (1998). Krizden Çıkış, (Çeviren: Cem Akaş), 2. Baskı, İstanbul: Kalder Yayınları.

Disney, J. (1999). Customer Satisfaction and Loyalty: The Critical Elements of Service Quality, Total Quality Management, 10(4/5), 491-497. DOI: https://doi.org/10.1080/0954412997442

Ekiz, E. H., Araslı, H., Farivarsadri, G. ve Bavik, A. (2008). Algılanan Adalet Kavramı Perspektifinde Etkin Şikâyet Yönetimi: KKTC Üniversiteleri Üzerine Bir Araştırma. Sosyal Bilimler Dergisi, 19, 43-57.

Kılıç, B., Ok, S. ve Sop, S. A. (2013). Otel İşletmelerinde Müşteri Şikayetlerinin Değerlendirilmesi ve Hizmet Kalitesi Algısının Müşteri Sadakati Üzerine Etkisi. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 12(4), 817-836.

Kitapçı, O. (2008). Restoran Hizmetlerinde Müşteri Şikâyet Davranışları: Sivas İlinde Bir Uygulama. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (31), 111-120.

Kivela, J.J. (1997), Restaurant Marketing: Selection and Segmentation in Hong Kong, International Journal of Contemporary Hospitally Management, 9(3), 116-123. DOI: https://doi.org/10.1108/09596119710164650

Lapre, M. A., Tsikriktsis, N. (2006). Organizational Learning Curves For Customer Dissatisfaction: Heterogeneity Across Airlines. Management Science, 52 (3), 352-366. DOI: https://doi.org/10.1287/mnsc.1050.0462

Lewis, R. C. (1983). 'When Guests Complain. Cornell Hotel and Restaurant', Administration Quarterly, 24, 23-32. DOI: https://doi.org/10.1177/004728758402300117
Mutlu, Ö. (2011). Şikâyet Yönetiminin Kurum İmajı Üzerindeki Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı. İzmir.
Özbay, G. ve Sarıca, V. (2020). Yiyecek İçecek İşletmelerinde Şikâyet Yönetimi Uygulamaları: Sakarya Örneği. Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 4(2), 856-880. DOI: https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.370
Poyraz, K., Taşkın, E. ve Kara, H. (2004). Demiryolları İşletmesinde Müşteri Tatmininin Ölçülmesi ve Bir Uygulama, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(2), 73-88.
Ramsey, D. R. (2003). 'How to Handle Customer Complaints', The American Salesman, 48(10), 15-20.
Sökmen, A. (2010). Yiyecek İçecek Hizmetleri Yönetimi ve İşletmeciliği, Ankara: Detay Yayıncılık.
Söztutar, T. B. (2010). Pazarlamada Müşteri İlişkileri Yönetimi ve Gıda Sektörü Üzerine Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
Şahin, A., Çakıcı, C. ve Güler, O. (2014). Tüketicilerin Masa Servisi Yapan Restoranlarda Önem Verdiği Hususların Şikâyet Davranışı Eğitimlerine Etkisi, 15. Ulusal Turizm Kongresi, Ankara, 683-700.
Türk Dil Kurumu (TDK). (2022). Türk Dil Kurumu Sözlükleri. https://sozluk.gov.tr/ adresinden 16.01.2023 tarihinde erişilmiştir.

TEOLOJİK BİR TASNİF VE BİR İNANÇ SUÇU: ZINDIKLIK

Prof. Dr. Ramazan BİÇER
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Serdivan, Sakarya
ORCID**:** 0000-0003-1501-2103

ÖZET
İnanç kalbin bir eylemidir. Bu nedenle Ehl-i sünnet ekolü mensupları imanın kalbin tasdikine indirgemişlerdir. Dil ile inancın söylemi ise dini değil, toplumsal bir gereklilik olarak görülmüştür. Yine onlar bu ilkeleri doğrultusunda dini uygulamalar olan ameli, imanın bir parçası ve zorunlu bir gereği olarak görmemişlerdir. Kalpte olanlar ise Allah'ın bileceği bir durumdur. Bununla birlikte kalp-söylem ilişkisi doğrultusunda İslam edebiyatında dini inanç mensupları mümin ve kafir şeklinde bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Burada akla gelen münafık tabiri ise, yine sadece Tanrı'nın bileceği ve bildireceği bir hususdur. İnancın kamusal alana yönelik ve toplumsal boyuta dönük yönü bulunmaktadır. Müslüman hukukçular da bu doğrultuda farklı bir sınıflandırma yapmışlardır. İslam hukuku bağlamında sosyal boyuta yönelik bu değerlendirmelerde zındık kavramı da bulunmaktadır. İslam, "gerçek" İslam'dan sapanları karakterize etmek için kesinlikle geniş bir sınıflandırmaya sahiptir. Kafir, zındık (sapkın) ve mürted (mürted), Müslümanların İslam'ın dini muhaliflerinin çeşitliliğini tanımlamak için kullandıkları kelimelerden sadece birkaçıdır. Elbette kime göre dalalet veya küfür olan, bir başkası için hakikî iman veya imandır. Bununla birlikte, herhangi bir Sünni ortodoksinin perspektifinden bakıldığında, Şii ciddi sapmaları temsil eder. Pek çok bilim adamının belirttiği gibi, sapkınlık ve heterodoksi, dini otoriteleri doktrinlerini tanımlamaya ve sapkın teolojik görüşleri aforoz etmeye zorlayarak herhangi bir dini ortodoksinin oluşumunda ayrılmaz bir rol oynar. İslam, tarihsel ve toplumsal olarak oluşturulmuş sapkınlıklardan da nasibini almıştır. Bu çalışmamızda zındıklık teriminin teo-sosyal boyutu üzerinde durmaktayız.
Anahtar Kelimeler: İnanç, Zındık, Mezhep, Kamusal Alan, İslam Tarihi.

A THEOLOGICAL CLASSIFICATION AND A CRIME OF BELIEF: BEING A ZINDIQ

ABSTRACT
Faith is an act of the heart. For this reason, members of the Ahl as-Sunnah school have reduced belief to the heart's approval. The discourse of language and belief was seen as a social necessity, not a religious one. Again, in line with these principles, they did not see deed, which is religious practice, as a part of faith and a necessary requirement. What happens in the heart is a situation that Allah knows. However, in line with the heart-speech relationship, members of religious belief in Islamic literature have been classified as believers and infidels. The term hypocrite that comes to mind here is again something that only God will know and inform. Belief has an aspect towards the public sphere and towards the social dimension. Muslim jurists have made a different classification in this direction. There is also the concept of zindiq in these evaluations of the social dimension in the context of Islamic law. Islam certainly has a broad classification to characterize those who deviate from "true" Islam. Kafir, zindiq (deviant), and apostate (murtad) are just some of the words Muslims use to describe the diversity of religious opponents of Islam. Of course, what is heresy or unbelief for one is true faith or belief for another. However, from the perspective of any Sunni orthodoxy, the Shia represent serious deviations. As many scholars have noted, heresy and heterodoxy play an integral role in the formation of any religious orthodoxy, forcing religious authorities to define their doctrines and excommunicate heretical theological views. Islam has also had its share of historical and socially formed perversions. In this study, we will focus on the Theo-social dimension of the term heresy.
Keywords: Faith, deviant, Sect, Public Space, History of Islam.

GİRİŞ

İslam, "gerçek" İslam'dan sapanları karakterize etmek için geniş bir sınıflandırmaya sahiptir. Kafir, zındık (deviant) ve mürted (apostate), Müslümanların İslam'ın dini muhaliflerinin çeşitliliğini tanımlamak için kullandıkları kelimelerden sadece birkaçıdır. Elbette kimine göre dalalet veya küfür olan eylem, bir başkası için hakikî iman veya imandır. Bununla birlikte, herhangi bir Sünni ortodoksisinin perspektifinden bakıldığında, Şii ciddi sapmaları temsil eder. Pek çok bilim adamının belirttiği gibi, sapkınlık ve heterodoksi, dini otoriteleri doktrinlerini

tanımlamaya ve sapkın teolojik görüşleri aforoz etmeye zorlayarak herhangi bir dini ortodoksinin oluşumunda ayrılmaz bir rol oynar. Tarihsel ve toplumsal olarak oluşturulmuş sapkınlıklardan da nasibini almıştır. (1)

On dördüncü yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun ortaya çıkışıyla birlikte İslam, bağlantılı entelektüel, hukuki ve kültürel nitelikleriyle tam anlamıyla bir inanç sistemi olarak şekillenmişti. Dinin merkezi kavramı, özellikle vahiy yoluyla Tanrı'nın bilgisi anlamına gelen 'bilgi' veya 'ilm' idi. Allah kendisini insanlığa, Mekke'deki Kabe'nin tek tanrılı kurucusu İbrahim, Musa ve Hz. İsa'yı gönderdiğini Kur'an'da açıklamıştır. İslam'ın nihai vahyinden önce İbrahim, Musa ve İsa'nın peygamberler olarak tanınması, Yahudilerin ve Hıristiyanların Osmanlı İmparatorluğu içindeki hoşgörülü konumlarını haklı çıkardı.

Müslümanlar genel olarak Kuran'ın öğretilerini benimsemişlerdir. İslam tarihinde ve özellikle Osmanlı tarihinde insanlar inançlarında ve düşüncelerinde özgürdü. Ancak bazı düşünce ve davranışları cezalandırılmıştır. Cezanın nedeni "sapkınlık" yani zındıklıktır. Ortodoks Sünniliğin hem bir inanç sistemi hem de siyasi bir yapı olarak artan gücü, 16. yüzyılın başlarında daha da arttı ve bu doğrultuda mensup olduğu mezhep yaygınlaştı. Sünniliğin bu aşılanmasından önce, popüler inancın akışkanlığı göz önüne alındığında katı bir "sapkınlık" nosyonu düşünülemezdi. Örneğin, Molla Haydar'ın 1416'da Şeyh Bedreddin'i kınayan fetvası, onun hiçbir şekilde "sapkın" değil, sadece "asi" (bağî) olarak görüldüğünü gösterir. Şeyh Bedreddin İsyanı, Osmanlı'nın 1402'de Ankara'da yenilmesinden sonra Anadolu ve Rumeli'de ortaya çıkan sosyo-ekonomik ve siyasi krizlerin en ilginci ve fikrî etkisi bakımından en önemlisidir. (2)

Ancak 15. yüzyıl boyunca kadı asker ve Şeyhülislamlık makamlarının kurulması, Ortodoks bir kurumsal çerçeveyi oluşturdu. Yüzyılın sonlarında medrese eğitimi görmüş bir elitin ortaya çıkmasıyla, Sünnî ortodoksinin fikrî hakimiyetini sağlamıştır.

Bu koşullar altında, özellikle Safeviler (1501-1722) popüler dinin bazı biçimlerini kendi davaları için kullandıklarından beri, popüler İslam artık Osmanlı dini meşruiyetinin temelini oluşturamaz iddiası ileri sürüldü. Osmanlılar, dinin temsilcisi ve peygamber yolu taraftarları olarak görünerek bu iddialara karşı çıktılar. Safeviler de Peygamber soyundan geldiklerini iddia ederek konumlarını sağlamlaştırdılar.

"Ortodoksi" tanımı, "sapkınlık" için karşı bir tanım gerektiriyordu. Kemal Paşazade'yi zındık terimi üzerine risalesini ve yukarıda tartışılan diğer risalelerini yazmaya iten ihtiyaç budur.

ZINDIK (SAPKIN)

Zındık, çoğulu Zanādika, soyut isim zandaka, Farsçadan ödünç alınan Arapça bir kelimedir ve "Maniheist" (manawī) hakkında dar ve kesin anlamında kullanılır, ancak aynı zamanda gevşek bir şekilde "sapkın, dönek, inançsız" için fiilen eşanlamlı olarak kullanılır. Bazen Mülhid, mürted veya kâfir kelimeleri yerine de kullanılmıştır.

Arapça'da zindīk, "Maniheist" için, yani belirli bir dinin müritlerinin adı olarak oldukça yaygın olarak kullanılır; Müslim veya gayrimüslim "sapkınlar" için muğlak bir terim olarak kullanımı, yaygın olmasına rağmen açıkça ikincildir. (3) Fahreddin er-Razi'ye (1149-1209) göre zındıklar, Mazdakiyye ile aynı olan Manaviye'dir. Müşterek mülkiyeti vaaz eden Mazdak'ın Zend kitabını takip edenler "Zand" ile özdeşleşmişler ve bu kelime Arapça'ya zındık olarak geçmiştir. Kemal Paşazade, Fahreddin Razi'nin Mazdekiyye ile Ma'neviyye'nin aynı olduğu ve "zand" kitabının Zerdüştlerin (Mecusi) kitabı olduğu iddiasını yalanlamaktadır. Kemal Paşazade'ye göre Razi, Mazdakiyye'nin Ma'naviyye ile özdeşleştirilmesi konusunda yanılıyor. (4)

Kamal Paşazade'nin dokuz sayfalık *Risāle fī tashīh lafz al-zindīk wa-tavdīh ma'na al-dakīk* adlı eseri, Molla Kabiz davasından doğmuştur. 1528'de kendisi de bilgili bir adam olan Molla Kabiz, İsa'nın Muhammed'e üstünlüğünü alenen ilan etmiş ve İslam'ın hakikî kaynakları olan ayet ve hadisleri kullanarak iddiasını desteklemiştir. Bu tür gözlemler yazdıkları kitaplarda kayıtlıdır. Eski inanışlarına bağlılığını gizliden gizliye sürdürenlerin olduğu bu tür eserlerden açıkça anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, bu kayıtlardan bazıları, Müslüman olarak doğan nüfus arasında bile bu tür Hıristiyan etkilerini anlatmıştır. Unutulmamalıdır ki, o dönemdeki müfessirlerin çoğu, Müslümanların Hıristiyanlık ve Musevilik hakkındaki görüşleri tam olarak aktaramamış ve Müslümanların bu iki dine ve peygamberlerine duydukları saygıyı ve onlara yönelik inançlarıyla ilgili bazen yanlış nakillerde bulunabilmişlerdir. (5)

Osmanlı döneminde ulema, toplumda ve hükümette çok önemli yerlere sahiptir. İlim tahsil etmiş kimse âlim, Allah'ı bilen ve büyük prestij sahibi kimseydi. Alim'in çoğulu ulemadır ve ulema, Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi, çoğu zaman siyasi olduğu kadar hukuki ve manevi güce de sahip olan tüm Müslüman toplumlarda saygın bir sınıf oluşturmaya başladı.

İslami hukuk otoritesi, bir yargıç veya özel bir kişi tarafından yapılan bir soruşturmaya yanıt olarak görüş (fetva) vermekle görevlidir. Böyle bir yargı, İslami geleneklerin yanı sıra yasal içtihatlar hakkında kapsamlı bilgi gerektirir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, İstanbul müftüsü yani şeyhülislam, tüm adli ve teolojik hiyerarşiye başkanlık eden İslam'ın en büyük yasal otoritesiydi. Son zamanlarda İslam ülkelerinde modern hukuk kurallarının gelişmesi, müftünün yetkisini önemli ölçüde azalttı ve artık sadece kişisel statü meseleleriyle ilgilenmeye başladılar. Günümüzde İslam dünyasında müftüler, sembolik bir makam ve anlam taşımaktadır.
Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda müftüler fiilen hükümetin bir parçasıydı. Baş müftü ya da 17. yüzyılda tanındığı şekliyle şeyhülislam, dini-hukuk teşkilatının en üst düzey figürüydü ve genellikle önce kıdemli kadı, sonra askeri kadı olarak hizmet ederek bu pozisyonu elde ederdi. Bu makamlar gibi, 16. yüzyılın ortalarından sonra baş müftülük de çok az sayıda ulema ailesinin yetkisine girdi. Baş müftü, Osmanlı hükümetinde gayrı resmi olsa da önemli bir role sahip oldu. Başkentin dışında, müftüler bazen resmi olarak atanan kişilerdi, ancak baş müftünün yüksek statüsüne sahip değillerdi ve işlevleri genellikle yerel bir medresenin müderrisleri tarafından yerine getirilebiliyordu.
Şeyhülislam Kemal Paşazade, Kabiz'in idamına izin veren fetva vermiş ve bu olaydan sonra risalesini yazmıştır. Burada, bundan böyle Osmanlı hanedanının sapkın düşmanları için sıklıkla kullanılan zındık terimini kullanılmıştır. Örneğin Lütfi Paşa, 1554 tarihli Osmanlı Hilafeti risalesinde bu anlamda kullanır. Bu kullanım 16. yüzyıl Osmanlılarına özgü görünmektedir.
Zındık kelimesinin sözlük anlamı, kısaca "Allah'ın varlığını inkar eden kimse"6 şeklindedir. Kemal Paşazade, ona "Müslüman olduğunu iddia ederken sadakatini gizleyen" birinin hukuki tanımını verdi. Lütfi Paşa için bu terim, "Osmanlı hilafetini ve hanedanın meşruiyetini inkar eden biri" anlamına gelmiştir.
Bu konuda özel bir risale yazan Osmanlı âlimlerinden Şeyhülislam Kemal Paşazade, "zındık" tabirini Allah'a ve bir dine inanmadığını gizleyen kişi olarak tanımlamıştır. Sapkınlığın, İslam teolojisinde Allah'a ve ahirete inanmak gibi inanç esaslarını inkar ettiği söylenmişti. (7) Bu nedenle zanadika kelimesi, düalist (Seneviyye) bir grup olan Mazdakiyye'nin reisi olan Mazdak'ın takipçilerine nispet edilmiştir.
İslam teolojisinde zındık, genellikle Maniheizm ve Zerdüştlük gibi inançlara sahip kişiler için kullanılmıştır. Örneğin, şair el-Ma'arī, esas olarak çağdaşları tarafından zındık olmakla suçlanmıştır. (8) "Zındık" tabiri ilk olarak Ca'd b. Dirhem (ö. 125/742) hakkında kullanılmış ve Irak'ta idam edilmiştir. (9)
Kişiye zındık denilmesinin sebepleri konusunda İslam alimleri farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Meselâ Gazâlî'ye göre (ö. 505/1111) zındık, kâinatın ezeli varlığına ve yaratıcısının yokluğuna inanan kişidir. Ayrıca kâinatın bir yaratıcısına inanıp da ahireti inkar eden kişi de zındıktır. Taftazanî (792/1390) ve Kemal Paşazade, bu hükümlere nübüvvet kabul etmemeyi üçüncü bir zındık ilan etme kuralı olarak eklemişlerdi. (10)
Bu itibarla Ahmed İbn Hanbel (ö. 241/855) hem Cehmiyye'yi hem de Mu'tezile'yi zındık olarak tanımlar. (11) Maturidî'ye göre (ö. 333/944) Zerdüştler, Sanaviyye ve Mannaniyye sapkındı, aynı zamanda Mâturidî, Mu'tezile'nin görüşlerini Sanaviyye'ye denk görmüş ve her ikisinin de aynı olduğunu ileri sürmüştü. Ancak Maturidi'ye göre Sanaviyye bazen Mu'tezile'den daha tutarlıydı. (12) Bunlar da Fahreddin er-Razi'nin (1149-1209) sahip olduğu görüşlere benzemektedir.
Osmanlıları inceleyen araştırmacılara göre Osmanlı devletinin dini bir yönetimi vardı. Böylece dini otorite devletin işleyişinde önemli bir yer edinmiştir. Şeyhülislam, devletin işlerini dinî yönden kontrol eden dinî bir otorite idi ve bu otorite devleti ve halkı etkilemiştir. Bu sebeple şeyhülislamın verdiği hükümler doğrultusunda dine aykırı düşünce ve inançlar cezalandırılmıştır. Cezalandırılan kişiler genellikle mülhid ve zındık (sapkın) olarak nitelendirilmiştir.
Şeyhülislam Kemal Paşazade'nin "Risâle fî Efdaliyyati Muhammed Aleyhisselam alâ sâir-el-enbiyā-i vel l-Mürselīn Aleyhim el-selam, es-Seyf el-Maslūl fī Sabb el-resūl" ve "Risāle fī mâ yeta'allak bi-lafz el-zındīk" gibi eserleri bu konu ile ilgili önemli bir yer tutmaktadır.
Paşazade zındık dininin, ilahi dinlerden farklı olduğunu söylüyor. Bu nedenle Araplar zındıkı ilahî dinlerden birine tabi olmayan kimse olarak tanımlarlar. Ayrıca, Allah'ın varlığını inkar edene de dehrî (materyalist) anlamında zındık derler. (13)
Taftazânî (1322-1381) ve Şerîf Cürcânî (ö. 816/1413) ile ilgili olarak Kemal Paşazade, her ikisini de zındık tanımlamasının bu aşamasında "İslâmiyet iddiasında bulunurken kafirliği

gizlemek" şeklinde konuşlandırılmalarından dolayı bir kez daha eleştirir. Burada "Sadakatsizliği gizleme" tanımı kesinlikle önemlidir.
Son olarak Paşazade, zındık teriminin türetilmesi konusunda "aimmetu'l-lugha"nın görüşünü özetlemektedir. Zındık tabiri genellikle Arapça'da Allah'ın varlığını inkar eden kimseler için kullanıldığı gibi ilâhî hikmeti inkar eden müşrikler için de kullanılmaktadır. (14) Paşazade'ye göre zındık, Yahudilerin, Hıristiyanların ve Müslümanların genel kabulü olan dinin belli başlı konularından birini veya hepsini inkar ederek dinden ayrılan kişidir. Zındık terimi, İslam literatüründe genel olarak "ateist" anlamında kullanılır ve kökleri İslam öncesi İran'a kadar uzanır. Sapkınlık üç çeşittir:
a-Müslüman iken zındık olanlar.
b-Yahudi veya Hristiyan iken zındık olanlar.
c- Müşrik iken zındık olanlar.
Yani zındık, İslam'ı düşmanca benimsedikten sonra küfrü gerektiren bir inanca sapmış olabilir veya baştan İslam'ı benimsediği halde iki inancı kendi tarafında tutmuş olabilir. (15)
İslam teolojisine göre sapkınlara hayatın adaleti verilmiş, ancak bazı sosyal haklardan mahrum bırakılmıştır. Aynı zamanda önde gelen İslam fıkıh alimleri Hanefi ve Şafi'î, bu kimselerin tövbelerinin kabul edileceğini, böylece tedaviyi kabul ettiklerinde dinî/manevî bir hastalık olan sapkınlığın tedavi edilmesi gerektiğini belirlemişlerdir.
Kemal Paşazade'ye göre (940/1534) bir zındık, tıpkı bir delinin ancak tıbbi tedaviyi kabul etmesi halinde tedavi edilebileceği gibi, tedavi edilmelidir ancak zındıklığında ısrar ederse öldürülmelidir.
Yine Kemal Paşazade, bir zındıkın nasıl hataya teşvik edici (dâ'î ilâ al-delal) olabileceği ve "böyle iyi bilindiği" konusundaki açıklamasını Gazâlî'den aktararak bir başka delil daha getirirken, "sadakatsizliği gizlemek" üzerinde durmuştur. Zira Gazâlî, “Faysal et-Tefrika beyn el-İslam ve’l-Zendeka” adlı risalesinde zındık kavramını ve tanımını bu bağlamda verdi.
Paşazade, Gazâlî'nin zındık tanımına itiraz etmişti. Kendi zamanında bazı kimseleri sapkınlıkla itham ederken, bunları Taftazani kıstaslarına göre değerlendirmiştir. Mesela Molla Kabiz insanları saptırıyordu. Sonuç olarak, İslam toplumunu bozmaya çalışıyordu. Paşazade'nin bu hükmü, İslam alimi Taftazani'nin tanınmış eseri “el-Şerh el-Makasid” tarafından oluşturulmuştur.
Taftazānī'ye göre, Müslüman olmayan müminler şunlardır:
a- "Kafir, imanı olmayan (la imane leh) için kullanılır.
b- Münafık, gerçekte inanmadığı halde, iman ettiğini beyan eden kimsedir.
c-Mürted, İslam'dan dönen kimsedir.
d- Müşrik, birden fazla Tanrı'ya inanan kişidir.
e-Kitap ehli, Hıristiyan ve Yahudi olanlar için kullanılır.
f-Materyalist (el-dehrî), zamansızlığın varlığını inkar eden ve ona olayları isnat eden (ve isnadü'l-havâdis ileyh) kişinin tabiridir.
g-Muattıla, Allah'ın varlığının kesin olarak tespit edilemeyeceğini iddia eden kişidir.
h-Zındık, Peygamberin nübüvvetini tasdik eden ve küfrü gizleyip İslamiyet iddiasında bulunan kimsedir. Bu, oybirliğiyle sadakatsizlik olarak kabul edilir. (16)
Kemal Paşazade burada da bir zındıkın temel özelliklerinin altını çizmektedir.
a-dā'ī (hataya teşvik).
b-sā'ī (bunun için çalışıyor).
c-ma'rūf (bunun için iyi bilinir).
Paşazade, Molla Kabiz'i fıkıh eserlerinde tarif edildiği gibi tipik bir zındık örneği olarak görüyordu. Kâbız, “Şerhü'l-Mekâsid”den nakledilen fıkıh tanımına göre zındık olup, yanılgıya "dâ'î" ve böyle iyi bilinir ve apaçık dinin bozulmasına "sâ'î" idi. Dolayısıyla, olayın Paşazade'yi endişelendiren bir yönünün, bunun devlet içindeki güçler dengesinin bozulmasına yol açabileceği görülüyor.
Kemal Paşazade risalesinde sâ'î kavramını dünyevî meseleleri bozmaktan çok "dini bozmak" (fi ifsâdüddin) anlamında kullandığı görülmektedir. O, yanılgıya sevk (dâ'î ile'd-dalâl) tabirini de kullanarak kavramı pekiştirir. Osmanlı hanedanı, kendi yönetimini dinin, şeriat ve Ehl-i sünnet’in koruyucusu olarak görmeye başladığı bir dönemde, dine saldırmak hanedana saldırmakla eşdeğerdi. Bu nedenle padişah, Kabiz'in siyasi olarak değil, İslami olarak idam edilmesinde ısrar etti.
Şeyhülislama ait olan tanım ve tasdikler çerçevesinde Molla Lütfi (900/1494), Molla Kabiz ve Hakim İshak zındık (sapkın) olarak nitelendirilmiş ve idam edilerek ölmüştür.

Fatih Sultan Mehmed'in Kütüphanesi'nin reisi olan Molla Lütfi, II. Bayezid döneminde idam edildi. Felsefe ve kelam üzerine kitaplar yazmış, felsefi görüşlerinde Farabi (879-950) ve İbn Sina gibi filozofları takip etmiştir. İslam teolojisinde, Gazâlî ile birlikte başlayan ekolü takip etti. "Hâşiye ala Şerhü'l-Mevâkif" adlı eseri meşhurdur. Ayrıca Hârnâme (Risâla fî Usul el-Shuca) adlı eserinde kendi dönemindeki idare ve eğitim yapısını eleştirmiştir. (17) Konuyla ilgili araştırmalara göre Molla Lütfi'nin görüşlerinde sapkın fikirler yer almıyordu. Araştırmalardan anladığımız kadarıyla, ölüm sebebi daha çok âlimler arasındaki kıskançlıktan ve padişaha (devlet başkanı) yakın olma arzusundan kaynaklanmaktadır. (18)

D'Ohsson'a göre iyi eğitimli biri olan Mollah Kabiz (ö. 1507), Kuran ve Yeni Ahit'in yorumunda ustaydı. Müslüman kimliğini muhafaza etmesine rağmen Hz. İsa'yı Muhammed'den üstün görmüştür. Ancak o, Eski ve Yeni Ahit'in tahrif edilmemesini ileri sürmüştür. (19) Demek ki bu görüşünden dolayı idam edildi. Mollah Kabiz'in bu görüşleri orijinal değildi zira kendisinden önceki birçok İslam alimi bu konuları tartışmıştı. İnsanların inançlarını karıştırdığı ve toplumsal kargaşaya yol açtığı için cezalandırıldı. Ama Osmanlı âlimlerinden Molla Kabiz, insanları saptırıyordu; sonuç olarak İslam toplumunu bozmaya çalışıyordu. Taftazani'nin ünlü eseri al-Şerhü'l-Makasid'e göre tutumu sapkınlıktı. (20)

Molla Lütfi davasında bu hakimiyet görülmektedir. Molla Lütfi, ulema konseyi tarafından zındıka ve sabb al-nabi'den suçlu bulundu ve 1495'te idam edildi. Burada, özellikle sapkınlık için kaydedilen ilk infaz vakası vardır. Ayrıca, daha sonraki Mollah Kabiz davası gibi, bu durumda Molla Ehaveyn (Muhyiddin Mehmed) tarafından bir risale vardı, Kemal Paşazade'nın "Sabb" risalesi gibi. Molla Lütfi'nin infazı, ölüm cezasının meşruiyeti konusunda da aynı fikirde olmayan ulema arasındaki fikri bir anlaşmazlığın ardından gelmiş gibi görünüyor. Molla Lütfi, hanedan için bir tehdit olarak görülmüyordu. Ancak Molla Kabiz, Divan'da Kadıaskerler ve bizzat Sultan'ın müdahalesinden sonra Şeyhülislam tarafından yargılandı. Bu nedenle Molla Kabiz'in yargılanması "resmi" bir karaktere sahiptir ve hanedan meşruiyeti sorununu içerir. Molla Lütfi'nin yargılanması, büyük ölçüde kişisel düşmanlığın bir sonucu olarak ortaya çıkmış gibi görünüyor. (21)

Kemal Paşazade Risalesinin sonuç bölümünde Molla Kabiz'den zındık olarak söz edilmektedir. (22)

Öte yandan Hakim İshak, Osmanlı âlimlerinden biridir. Şeyhülislam Ebussuud Efendi idamına fetva verdi. Hayatı hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Fakat Şeyhülislam'ın fetvasına göre, Tevrat'ın da İncil'in de tahrif edilmediği kanaatindeydi. (23) Hakim İshak'ın fikri, Molla Kabiz'in fikrine paraleldi. (24)

Ayrıca "sapkın" grup Melamid'de suçlanan bazı kişiler var. Bunlar, Oğlan Şeyhi İsmail Maşuki (ö. 945/1538-39), Şeyh Hamza Bali (ö. 969/1561-62), Şeyh Muhyiddin Karamani'dir (ö. 957/1550). Törenlerin "zorunlu" olduğunu iddia ederken, yalnızca şeriatın sahip olduğu ritüelleri reçete etme yetkisini talep ettiği için suçlandılar. Padişahın 945/1538-39'da Melami Oğlan Şeyhi ve müritlerini idam ettirdi. (25)

Bu nedenle pratikte sapkınlığın tanımı, hanedanın siyasi muhaliflerini belirlemeye hizmet etti ve değişen siyasi koşullarla birlikte, bazı sapkın inançlar daha kabul edilebilir hale geldi. (26)

Süleyman'dan sonra gelen Şeyhülislam'ın din özgürlüğüne karşı çıktığına dair bazı iddialar vardır. Ancak bunların güçlü tarihsel temelleri yoktur. Ayrıca bazı şahısların ve meslekten olmayan kişilerin Şeyhülislam'ı kararlara zorladıkları kanaatindeyiz. Çünkü orada bir başka Şeyhülislam Efdalzade Hamiduddin Efendi (ö. 908/1503) vardır. "Kafir" olduğu iddia edilen Molla Lütfi'nin yargılanması sırasında yargıçlardan biri olan Efdalzade, Lütfi'nin idamına karşı çıktı ve daha sonra sapkınlık üzerine bir risale yazdı. (27)

SONUÇ

Osmanlılar kendilerini resmi olarak ortodoks, Sünni İslam'ın savunucuları olarak görüyorlardı. Bu gelişmeyi teşvik eden faktörler, yukarıda belirtildiği gibi, Safevi'nin "sapkınlığına" ideolojik bir tepki geliştirme ihtiyacı ve bizzat İmparatorluk içinde ulemanın artan gücüydü. 16. yüzyıldan önce Ortodoksluk, Osmanlı meşruiyetini tanımlamada bu kadar merkezi bir rol oynamamıştı. Bu "sünnî şuur"un bir sonucu olarak, hanedan düşmanları İslam düşmanı, Ortodoks olmayan Müslümanlar da hanedan düşmanı olarak görülüyordu. Bu nedenle yetkililer, doğru ya da yanlış olarak içlerinde düşman olarak gördükleri heterodoks Müslümanlara karşı argümanlar geliştirmek zorunda kaldılar. Bu düşmanlar, tıpkı hanedanın kendisi gibi Müslüman olduklarını iddia ettiler ve bu nedenle, dinden dönme muamelesi göremediler. İhtiyaç duyulan şey, "sahte İslam"ın ve sapkınlığın tanımıydı. (28)

Kemal Paşazade, zındık terimini tanımlarken, sapkınlığı "gizli küfür" ve sapkınlar için "İslam'ı İslam'la yok etmek" kavramına dayanarak tanımlamıştır. Kavramı, kendi zamanlarının İsmaililerine ve Batınilerine karşı kullanan 11-12. yüzyıllardaki "fukaha" kavramını açıkça benimsedi. Ayrıca sapkınlığa karşı yasal prosedürün temeli olarak 11. yüzyıldan kalma bir fetvayı kabul etti.

Kemal Paşazade'nin risalesinin Osmanlı'nın Sünni İslam'ın temsilcileri ve koruyucuları olarak meşruiyet iddiasında da rolü vardı. Padişahların sapkınları siyaset yoluyla infaz etmeleri her zaman mümkün olmuştu, ancak zındıklığı ve zındıktan dolayı verilecek cezayı tanımlayarak bu gerçekleşmiştir. (29)

Osmanlı dönemindeki sapkınlık (zındıklık) eylemlerine ve bazılarının düşünce suçlusu ilan edilmesine baktığımızda bunların Osmanlı idarecileri ve halkın yaşam koşulları ile ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin Osmanlı, sosyal ve ekonomik açıdan işlenen bir değişim süreci olan Kanuni Sultan Süleyman döneminde güçlüydü. Bu aşamada insanların ahlakı bozulmaya başlamış ve ekonomik sorunlar gündeme gelmiştir. Böylece adaletsizlik, rüşvet alma ve yeteneksiz bürokratlar çoğalıyor, dini inançlar ve ahlaki ilkelerin uygulanması zayıflıyordu. (30)

Osmanlı devlet adamlarının, halkın inancını zararlı akımlardan kurtarmak için bazı insanları cezalandırdıkları bir gerçekti. Bu sebeple Ehl-i Sünnet esaslarına aykırı tasavvuf akımları ve sapkın inançlarla mücadele ediyorlardı. Özellikle tasavvufi akımlar, Safevilerin 16. yüzyılda Anadolu'ya yayılmaya başlayan propagandalarına aracılık etmiştir. Devlet tarafından zındık olarak nitelendirilip cezalandırılan biri, başka bir devlet adına hareket eden casus olarak görülüyordu.

Osmanlılar kendilerini resmi olarak ortodoks, Sünni İslam'ın savunucuları olarak görüyorlardı. Bu doğrultuda isyancılar, mürtetler, bölücüler şeriata göre daha az cezayı hak edebilecek olsalar bile toplumu tehdit etmektedirler. Bu doğrultuda bunlara ağır bedensel veya ölüm cezası vermesi için hükümdara siyasa imtiyazı verildi". (31)

Dönemin yöneticileri sorunu teşhis edip kökten çözmek yerine katı bir Sünni-İslamlaştırma politikası izlemişlerdir. Bu anlayışın bir sonucu olarak devlet adamları, bazılarını sapkınlık önderi olarak niteledi ve Şeyhülislam'ın fetvasını vererek dalalet suçundan idam ettirdiler. İslam teolojisine göre cezalandırılacak kişilere ait görüşler, "sapkınlık" gerektiren herhangi bir fikir içermiyordu. Aynı şekilde duruşmada Molla Lütfi de defalarca güçlü bir İslam inancına sahip olduğunu söyledi. Ayrıca eserlerinde sapkınlık imalarına da rastlanmamıştır. Aynı zamanda hayatı hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz Molla Kabız ne İslamiyet'ten ayrılmamış ne de başka bir dine geçmiştir. Ancak yorumları farklıydı; Hakim İshak'ın Yeni ve Eski Ahit'in tahrif edilmeyeceğine dair ortaya koyduğu anlayış, zaten İslam alimleri ve özellikle kelamcılar tarafından izah edilmişti. Bu görüşler geleneksel Sünnî-İslâm anlayışına aykırı görülebilir. Muhtemelen Şeyhülislam da bu görüşleri Sünnî İslam'ınkilerle karşılaştırarak tutarsız bulmuştur. Ancak Osmanlı âlimleri arasında farklı yorumların varlığı tarihi bir gerçektir. Cezalandırılacak kişilere ait görüşlere baktığımızda rakip devlet Safeviler hakkında çok daha fazla görüşe sahip olduklarını rahatlıkla görebiliriz. Bu durumda Şeyhülislam, devletin politikasından etkilenerek, devletin resmi mezhebi olan Sünni İslam'a aykırı görüşleri cezalandırmak istemiştir. (32)

Her şeyden önce, Osmanlı toplumunun din tarihi, yalnızca din dünyasında münferit olarak meydana gelen bir dizi olayla sınırlandırılamaz. Bu tür olaylar, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasi, sosyal, ekonomik ve özel demografik gelişme, genişleme ve değişimle yakından bağlantılıydı. Sonuç olarak, sorun böyle bir tarih böyle bir çerçeve içinde ele alınmalıdır.

Bu makalenin başında belirttiğimiz gibi, Osmanlı din tarihi büyük ölçüde tasavvuf hareketlerinin tarihidir. Bu, büyük ölçüde, tasavvufi köklere sahip popüler bir İslam ile Osmanlı yönetimini karakterize eden politize İslam yaklaşımının karşı karşıya gelmesinden kaynaklanmaktadır. (33) Sanılanın aksine, bu tür hareketleri devletin ideolojisinin temsil ettiği Sünni İslam ile çevrenin heterodoks ideolojisinin çatışması olarak değerlendirmek doğru görünmemektedir. Sünnî inanç merkezle sınırlıydı ve bu heterodoksi tüm çevreleri tüketmişti. Burada, resmi İslam'a yapılan atıfın sadece Sünni ve popüler İslam'ın heterodoks İslam ile sınırlı olmadığını tekrarlamak önemlidir. İslam'ı çok politize etmiş ve "bir yaşam tarzı olarak İslam"a bağlamıştır. Eğer böyle olmasaydı, Birgivî'nin Sünnî destekçileri olan Bayramî Melâmilerin, hatta Halvetilerin Osmanlı merkezi makamlarına muhalefetini izah etmek pek mümkün olmazdı. (34)

Sonuç olarak şunu vurgulamakta fayda var: En yaygın dinsel hareketler (ya da daha doğrusu din kisvesi altındaki toplumsal hareketler), Osmanlı İmparatorluğu'nun oldukça doğal olarak daha

esnek ve hoşgörülü olduğu kuruluş döneminde oluşmadı. Daha ziyade, devletin merkezileşme sürecini tamamladığı bir dönemde, on beşinci yüzyılın ikinci yarısı ile on altıncı yüzyılın ikinci yarısında yoğunlaşmıştı. Bu, siyasi ve sosyoekonomik faktörler arasında yakın bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu açıkça yüzleşme ve çatışma anlamına geliyordu ve buradaki sosyo-dini kaygı hareketleri, bu tür çatışmanın cisimleşmesinden başka bir şey değildi. (35)
"İslam" kelimesi barış ve zenginlik demektir. Hz. Muhammed, insanlığa rahmet olarak gönderilmiş ve aynı zamanda "güzel ahlak"ı tamamlamış bir elçidir. İslam'ın kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim, sosyal hayatı tehdit etmedikçe, insanları dine zorlamama, dilediğine inanabilme gibi bazı kurallarla insanlara inanç ve düşünceleri konusunda geniş bir alan sunmuştur. İslam devletlerinde farklı din mensuplarının barış içinde yaşamalarını garanti altına almak, özellikle Kuran'a dayanıyordu. Hz. Muhammed de hayatında bu ilkeleri katı bir şekilde uygulamıştır. (36) Nitekim bir hadis-i şerifinde, "Kim bir Hristiyan'ı veya bir Yahudi'yi rahatsız ederse ona karşı çıkarım" buyurmuştur.
İslam teolojisinde inanç kişinin iradesi ve tercihi ile olmalıdır; hatta inanmak için "aklını" kullanması gerekir. Dolayısıyla geleneksel anlayışın bir ürünü olan taklitçi iman, kelamda kabul görmemiştir. Aynı şekilde Kuran'da aklı kullanmama: "Onlara: "Allah'ın indirdiğine uyun" denildiğinde, "Hayır! Atalarımızın yolundan gideceğiz." Ne! Babaları hikmetten ve hidayetten yoksun olsalar da mı?" (2:170) ayetiyle eleştirilmiştir. Bu ayetlerde gördüğümüz gibi Kuran'da "akıl" ile düşünmeyi ve araştırmayı emreden 500'den fazla ayet vardır.
İnsanları dine zorlamamak İslami bir ilkedir. Ayrıca Hz. Muhammed, kendi döneminde diğer dinlere mensup müminleri üzmemiş, hatta onların barış içinde yaşamalarını garanti altına almıştır. Aynı zamanda, yanında olup da İslami ilkeleri kabul etmeyenleri de (münafik) hiçbir zaman cezalandırmamıştır. Bu itibarla Osmanlı döneminde inançlarından dolayı cezalandırılan kişiler, devlete yönelik toplumsal devrim kaygısıyla gözetim altına alınmışlardır. Nitekim Osmanlı döneminde teolojik inanç sorunundan çok, bazı kişilerin ölümle cezalandırılmasında devletin siyasi kaygıları rol oynamıştır. (37)
Dolayısıyla, bugün İslami grupların söylemlerinde ortaya çıkan dini söylemler, özünde teolojik açıdan bir kazanım değildir. Bu söylemler genellikle politik (siyasî) söylemlerdir. Bu nedenle, bu tür hareketler sağduyulu Müslümanlar tarafından kabul edilmemektedir. Zira İslam dininde toplumların huzuru en önemli normdur.

KAYNAKÇA

1. Evkuran, Mehmet. Çağdaş İslam Düşüncesinde "Mezhep" Krizi: Mezheplerin Dinsel/ Teolojik Meşruiyeti ve Sosyolojik Anlamı Üzerine. *Kelam Araştırmalar Dergisi* 13/2 (2015):615-633.
2. Ahmed Refik. *Onaltıncı Asırda Rafizilik ve Bektaşilik*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, 1932, s.6; Yaltkaya, M. Şerefeddin. "Bedreddin Simavi", *İA*, II, s. 444; Gölpınarlı, Abdulbaki-Sungurbey, İsmet. *Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin*, İstanbul, 1966, s. 5-15.
3. Üstün, I. Safa. *Heresy and Legitimacy in the Ottoman Empire in the Sixteenth Century*. Manchester 1991, s. 1-20.
4. Kemalpaşazade, İbn Kemal. *Risāle fî mā yata'allaku bi-tashīhi lafzi'z-zindīk*. *Rasāilü Ibn Kemāl*, İstanbul (1316), II, 249; Fīrūzabādī, el-Kāmūsu'l-muhīt, "Zindīk" md.; Massignon, L. "Zindik", *El.*; Taylor, John, "Ortaçağ İslamında Heterodoksinin Ortaya Çıkışına Bir Yaklaşım." *Din Bilimleri* II, (1967); s.200-210; Lewis, Bernard. "İslam Tarihinde Dalaletin Önemi Üzerine Bazı Tespitler." *Studia Islamica* I/2 (1953), s. 43-63.
5. Mumcu, Ahmet. *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*. İstanbul 1985, s. 125.
6. Gazzali, Faysal el-Tefrika. Kahire 1325, s. 4-5, 13-15; İbn Teymiyye, *Külliyat*. İstanbul 1987, II, s. 141, 163-165; 198-199.
7. De Blois FC, "Zindik", *EI*.
8. Widengren, Geo. *Mani and Manichaeism*. New York: Holt, Reinhart ve Winston, 1965, s. 1-24
9. Badavī, Abd al-Rahman. *Min tārīh al-İlhād fi'l-Islām*. Kahire 1945, s. 23-53.
10. Taftazani. *Şerhu'l-mekâsid*. İstanbul 1277, II, 197; Kemal Paşazade. *Risāle fi mā yeta'allak bi lafz al-zindīk*. s. 240-249.
11. er-Redd ala el-zanādika va el Cehmiyye. ed. N. Talibi. İskenderiye 1971, s. 53-65.
12. Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*. ed. F. Huleyf. İstanbul 1979, s. 91, 119, 121, 386.
13. Yavuz, S. Sabri, "Kelamda Efdaliyet Meselesi ve İbn Kemal'in 'Efdaliyetü Muhammed' Risalesi", http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt5/sayi1/makale/yavuz.pdf 10/03/2007

14. Vajda, G,. “Les Zindiqs en Pays d'Islam au debut de la Abbasi Period”. *Rivista degli Studi Orientali* 17 (1938); s. 10-18.
15. Topaloğlu, Bekir. “Zındık”. İslam Ansiklopedisi. Ankara MEB, s. 538-560.
16. *Serhu'l-Makāsid*. ed. A. Umayri. Beyrut 1989, V, s. 227.
17. Aydın, Ömer. *Türk Kelamcıları*. İstanbul 2001, s. 59.
18. Maraş, İbrahim. *Molla Lütfi'nin Felsefi ve Kelami Görüşleri*. Ankara 1992, AÜİF; Yaltkaya, M.S. “Molla Lütfi”. TSD (İstanbul 1938), II, s. 44, 45; Parmaksızoğlu, İ., “Molla Lutfi ile Bilgili Yeni Bir Belge”. Belleten İstanbul 1980, s. 176.
19. D'Ohsson, Mouradgea. *Tableau Général de L'Empire Ottoman*. Paris 1788, I, s. 153.
20. Danişmend, İ.H. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. İstanbul 1971, II, 125; İnalcık, H. *Ottoman Empire Classical Age*. London 1971, s. 174, 182.
21. Solakzade, Mehmed Hemdemi Çelebi. *Solak-Zâde Tarihi* ed. Vahid Çabuk, Ankara 1989, II, s. 157-160.
22. Heyet, “Molla Kabiz”, *İslam Ansiklopedisi*. VI, s. 15–16.
23. Ocak, Ahmed Yaşar. “Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Bir Osmanlı Heretiği: Şeyh Muhyiddin-i Karamani', Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul 1991 s. 473-484.
24. Müneccimbaşı Ahmed Dede. *Müneccimbaşı Tarihi*. trs. İsmail Erünsal. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser. No:37, II, s. 528-529.
25. Öngören, Reşat. “Seriatin Kestiği Parmak: Kanuni Sultan Süleyman Devrinde İdam Edilen Tarikat Şeyhleri”. *İlam Araştırma Dergisi*. İstanbul 1996, I/1, s. 123-140.
26. Heyd, Uriel. “Osmanlı Fetvasının Bazı Yönleri”. *Şarkiyat ve Afrika Araştırmaları Okulu Bülteni* XXXII (1968), s. 35–56.
27. Özen, Şükrü. “Molla Lütfi'nin İdamina Karşısı Cikan Efdalzade Hamiduddin Efendi'nin Ahkamu'z-zindik Risalesi”. *İslami Araştırmalar Dergisi* IV (2000), s. 7-16.
28 Akdağ, M., *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*. İstanbul 1979, II, s. 467.
29. Deringil, Selim. “Dinde zorlama yoktur': Geç Osmanlı İmparatorluğu'nda ihtida ve irtidat üzerine: 1839-1856”. *Comparative Studies in Society and History* 42-3 (2000), s. 547-575.
30. Mevlana İsa. *Cāmiu'l-Meknūnāt*. İstanbul Üniv. Kutuphanesi, İbnu'l-Emin bolumu (no. 3263). vr. 23b-24a, 56b-58b.
31. Peirce, Leslie. *Morality storys: Law and Gender in the Ottoman Court of Aintab*. Berkeley, CA: University of California Press, 2003, s. 333.
32. Ocak, A.Y. “Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Resmi Düşüncesine Karşı Bir Tepki Hareketi: Oğlan Şeyh İsmail Mâsukî”. *Osmanlı Araştırmaları*. İstanbul 1990, X, s. 58.
33. Zilfi, Madeline. “Kadızadeliler: On yedinci Yüzyıl İstanbul'unda Uyumsuz Uyanış”. *Yakın Doğu Araştırmaları Dergisi* 45 (1986), s. 251-74.
34. Unan F. “Dinde Tasfiye yahut Osmanlı Sünniliğine Sünni Muhalefet: Birgivi Mehmed Efendi”. *Türk Yurdu* X/36 (1990). s.33-42; Ökten, Ertuğrul. *İbn-i Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı Toplumu ve Devleti*. Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, 1996, s. 34.
35. Ocak, A. Y. *Osmanlı Devlet, Toplum ve Medeniyet Tarihi*. ed. E. İhsanoğlu. İstanbul, II, s. 237-238.
36. Tibawi, A. L. “Christians under Muhammed and His Two Halifes”. *IQ*, London 1961, VI/LI-LII.
37. Ocak, A. Y. *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mulhidler*. İstanbul 1998, s. 33.

TANRI KÖTÜLÜĞÜ NEDEN YARATMIŞTIR? TEODİSİYE TEOLOJİK BİR YAKLAŞIM

Prof. Dr. Ramazan BİÇER
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Serdivan, Sakarya
ORCID**:** 0000-0003-1501-2103

ÖZET
Kötülük problemi, her dönemde insanların ilgilendiği, kafa yorduğu ve soruna çözüm aradığı en temel ve karmaşık teolojik sorunlardan birisi olmuştur. Küreselleşen, iletişimin yaygınlaştığı ve bir köy haline geldiği dünyamızda bu sorun her zamankinden daha fazla ilgi odağı olmuştur. Çünkü dünya ölçeğinde yaşanan işkence, şiddet, savaş, soykırım, toplu katliam, tecavüz, sömürü, açlık, kuraklık, çevre kirliliği, küresel ısınma ve iklim değişiklikleri gibi felaketler belirli bir alanda kalmayıp, tüm insanlığı kuşatacak bir mahiyete bürünmüştür. Bu ise sosyo-psikolojik bağlamda tüm toplumların ilgi odağı olmuştur. Bu doğrultuda yapılan çalışmalarda kötülük üç boyutta ele alınmıştır. Bunlardan ilkini insan yaşamının ve dünyanın sonlu olmasının oluşturduğu metafizik ve teolojik kötülüktür. Leibniz'e göre diğer iki kötülüğün ana sebebi metafizik kötülük olarak görülmektedir. İkincisi ise deprem, sel, doğal yangınlar, kasırga, Coronavirüs gibi salgın hastalıklar ile afet veya felaketlerin oluşturduğu doğal kötülüktür. Bir de doğuştan gelen ve insan iradesiyle gerçekleşmeyen kötülükler vardır ki bunlar körlük, sağırlık, delilik gibi insanlardaki özürlerden kaynaklanan kötülükler olup, bu kategoride değerlendirilmektedir. Diğer bir kötülük türü ise insanın doğrudan sebep olduğu ahlaki kötülüklerdir. Bu yönlü tanım ve sınıflandırmalara tabi olan kötülüklere teolojik bir yaklaşımla değerlendirme yapacağımız bu çalışma, İslam düşünce ekolleri çerçevesinde ele alınacaktır.
Anahtar Kelimeler: Tanrı, Kötülük, Doğal afetler, İslami Ekoller, Kelam.

WHY DID GOD CREATE EVIL? A THEOLOGICAL APPROACH TO THEODY

ABSTRACT
The problem of evil has always been one of the most basic and complex theological problems that people have dealt with, pondered and sought solutions to. In our globalizing world, where communication has become widespread and has become a village, this problem has been the focus of attention more than ever. Because world-wide disasters such as torture, violence, war, genocide, mass murder, rape, exploitation, hunger, drought, environmental pollution, global warming and climate changes have taken on a nature that will encompass the entire humanity, rather than staying in a specific area. This has been the focus of attention of all societies in the socio-psychological context. In the studies conducted in this direction, evil has been handled in three dimensions. The first of these is the metaphysical and theological evil of human life and the finiteness of the world. According to Leibniz, the main cause of the other two evils is seen as Metaphysical evil. The second is the natural evil caused by epidemics such as earthquakes, floods, natural fires, hurricanes, Coronavirus and disasters or disasters. Another type of evil is moral evil that is directly caused by man. This study, in which we will evaluate the evils that are subject to such definitions and classifications with a theological approach, will be discussed within the framework of Islamic schools of thought.
Keywords: God, Evil, Natural disasters, Islamic Schools, Kalam.

GİRİŞ

Sorunun çözümüne yönelik tüm savları anlamak, daha çok kötülük kavramına verilen mana ve yüklenen anlama bakmakla mümkündür. Kötülük kavramının her dilde kavram olarak anlamı mevcuttur. 'şerr'. (Sami, 2005:1190) kelimeleri bulunmaktadır 'Şer', kötülük ve kötü olanların yaptıkları eylem manasındadır. Kötü ise korku ve endişe vermek, amaca aykırı davranmak, hedeflere, ideallere engel olan bir kavramdır. (Kırış, 2008) Kötülük ise insandan veya doğadan gelen insanın yaşamına veya dünya düzenine zarar veren, sistemin işlemesine engel olan veya geciktiren oluşuma verilen genel bir addır. (Cevizci, 2013:575) Hadislerde ise iyilikten ve güzellikten yoksun olarak toplumda fitne ve bozgunculuk çıkarmaya çalışmak ve bu düşüncelerle hemhal olmak gibi bütün kötülükler şer olarak sınıflandırılmıştır. (Yavuz, 2010).

Kötülük sorunu tüm insanlık tarihinin temel tartışma konularından biri olmuş ve bu doğrultuda da tüm inanç, felsefe ve dinlerde ele alınmıştır. Eski İran ve Mezopotamya dinlerinden olan Mecusilik ve Sabiilik'te iyi ve kötülük merkezli düalist tanrı anlayışı vardı. Mecusilikte iyilik

tanrısı olarak Ahura-Mazda kötülük tanrısı olarak Angra-Mainyu bulunmaktadır. Bu iki tanrı varlıklara hakimiyet amacıyla birbirleriyle sürekli çatışma içerisindedirler. Gnostik düalizm olan Sabiiliğe göre de zıt özelliklere sahip olan iki gücün varlığı sözkonusu olup, bunun bir tezahürü olarak da bunlar birbirleriyle sonsuz rekabet etmektedirler. Öte yandan ışık alemi ve karanlık, iyilik ve kötülüğü yansıtmaktadır. İki asli alem olarak inanılan ışık ile karanlık alem arasında sonu gelmediği düşünülen bir çekişme söz konusudur. (Gündüz, 1995:67-77) Bu tür yaklaşımlar Tanrı'yı koruma adına oluşturulmuş felsefi düşünce biçimleridir. Zira daha sonra gündeme geldiği gibi kötülük-tanrı ilişkisi, teologlara göre Tanrı'yı kötülükten arındırmaya yönelik olmuş, bazı felsefi gruplarda ise Tanrı'yı inkara yönlendirmiştir. Nitekim bu yönlü yaklaşımlarda birine sahip olan Epikür'e göre "Tanrı kötülüğü engellemek istiyor da gücü mü yetmiyor? O halde tanrı güçsüzdür. Kudreti varsa neden engellemiyor?" veya "Tanrı kötü müdür?" (Yaran, 2016:27)

Kötülüğün varlığı genel-geçer bir kabul olarak görülmektedir. Dinler açısından temel sorun, bunun kaynağı nedir? sorusudur. Tanrı veya en yüce güç müdür yoksa yaratılmış alem ve özelde insan mıdır? Bu sorulara yanıt vermek için kötülüğün tanımsal bağlamda türlerine bakmak gerekir. Konuyla ilgilenen araştırmacılara göre kötülük, metafizik, doğal ve ahlaki kötülük şeklinde üçe ayrılmaktadır. Fizik aleminin ötesi anlamına gelen metafizik kötülük, doğrudan Tanrı ile bağlantılı olması nedeniyle dinler daha çok bu boyutla ilgilenmektedirler. Burada temel yargı, dünyanın sonlu olmasıdır. Sonlu olması itibarıyla tümden eksiklik meydana gelmektedir. Zira sonluluk mutlak iyiliği barındıramaz, zaten sonlu olması bir kötülük olduğu için onda olan güzellikleri ana amaç ve temel bir nitelik olmamaktadır. Zira burada özde bir sorun ortaya çıkmaktadır. Bunun pür bir kötülük olduğunu düşünen Leibniz, tüm kötülüklerin kaynağı olarak dünyanın ve yaşamın sonluluğunu kabul eder ve diğer iki kötülüğün ana sebebini de Metafizik kötülük olarak görür.

İkinci bir tür olarak kabul edilen doğal kötülükten amaç, deprem, sel, insan iradesi ve müdahalesi dışında gerçekleşen yangınlar, kasırga, salgın hastalıklar gibi afet veya felaketler kastedilmektedir. Doğal kötülüklerde temel hedef, insana acı vermesi ve insanın ondan zarar görmesidir. Aslında olayın kendisinde bir kötülük olmayabilir ancak etki ve sonuç itibarıyla bir kötülük ortaya çıkmaktadır. Burada şu soruya yanıt aramak gerekmektedir: Kötülüğü yol açan ve kötülüğü sonuç veren, kötü müdür?

Kötülük türevi olarak kabul edilen üçüncüsü ise insanların iradeleriyle oluşturdukları kötülüktür. Hırsızlık, adam öldürme gibi durumlar buna birer örnektir. Burada insanın eliyle gerçekleşen bir kötülük vardır. Bu kötülük, yapan değil yapılan itibarıyladır.

Tüm bu kötülük türleri, Kur'an'da "Andolsun, Biz sizi; biraz korkuyla (doğal ve sosyal afetler ve düşman saldırılarıyla), açlık (ve kıtlıkla) ve bir parça da mallardan, canlardan ve semerat (ürün ve evlatlar)dan noksanlaştırmakla (hastalık ve sakatlıkla) imtihan edeceğiz. (Tedbirli ve temkinli hareket ederek) Sabır (sükûnet ve teslimiyet) gösterenleri müjdele." (Bakara 2/155) ayetiyle belirtilmiş ve bunun bir tür sınav olduğu vurgulanmıştır. Bu sınavda ise sabır ile başarıya ulaşılacağı bildirilmiştir.

Kötülük probleminin batı literatüründeki karşılığı teodisidir. Bu kelimeyi ilk kullanın Leibniz olduğu söylenmektedir. O bunu iki anlamda kullanmıştır. İlki, ilahî adâletin varlığının baskın olduğunu ve kötülüklerin mevcudiyetine rağmen iyilik olan ilahi adaletin öne çıktığını belirtir. Leibniz bu düşüncesini, var olma ihtimalleri içerisinde en mükemmel oluşumun halihazırdaki dünya olduğunu bildirir. (Leibniz, 1946:61-62) Ona göre olası dünyaların en iyisi bu dünya olduğuna göre kötülüğün hakim olmadığı ve kötülüğün egemen bulunmadığı bir dünyada yaşamaktayız. Aslında bu görüş daha önceleri Gazzali tarafından dile getirilmişti. Gazzali aynen şöyle demiştir: Leyse fi'l-İmkân ebde' min-mâ kân. Anlamı ise mümkün ve muhtemeller arasında bu dünya ve evrenden daha mükemmeli yoktur. (Gazzali, 1981:91; Gazzali, 1975:474-476)

İSLAMİ EKOLLERİN KÖTÜLÜK PROBLEMİNE YAKLAŞIMLARI

Tüm düşünce akımları ve dinlerde olduğu gibi Müslüman düşünürler de kötülük problemi konusunda fikir üretmişlerdir. İslam itikadi mezhepleri arasında konuyla en fazla ilgilenenler Mutezile alimleri olmuştur.

Mutezile bilginlerine göre Tanrı mutlak adâlet sahibi bir varlık olduğu için O'nun asla kötülüğü tercih etmez ve dolayısıyla zulüm de yapmaz. Zira Allah yaratıkları için sadece en iyi ve elverişli olanı (aslah) yapar ve kötülük işlemekten münezzehtir. Böylece onlar rasyonel "ahlâkî nesnelcilik" anlayışını geliştirmeye eğilim göstermişlerdir. Mutezilenin genel-geçer temel ilkeleri (usul-i hamse) bulunmaktadır. Bunlar Allah'ın zatında, sıfatlarında ve fiillerinde tek

olduğu inancı olan Tevhid, Allah'ın çirkin olan her türlü fiilden münezzeh olduğu, O'nun bütün eylemlerinin hikmet, adalet ve isabet çerçevesinde bulunması manasına gelen Adl, dünya hayatında gerçekleştirilen iman ve amel-i sâlihin ahirette mutlaka karşılığı olacağı ve de küfür, inkâr veya büyük günah işleyenlerin ahirette kesinlikle cezalandırılacağını belirten Va'd ve Va'id, büyük günah işleyen kimsenin imandan çıkmış olacağını, ancak küfrü sonuç veren bir davranışta bulunmadığı için kafir olmayacağı böylece iman ile küfür arasında bir yerde kalacağının ifadesi olan Menzile beyne'l-menzileteyn, bir farz-ı ayn olarak inanç ve ahlâk alanındaki bozuklukları önlemek, toplumu iyiye yöneltmek ve adaleti fiilen uygulamak amacıyla kullanılan Emir bil-maruf nehiy anil-münker ilkeleridir. Mutezilenin kötülük sorununa yaklaşımı da bu ilkeler ve özellikle adalet ilkesi çerçevesinde olmuştur.

Adalet ilkesi doğrultusunda Mutezile alimleri, insanların istemleriyle gerçekleştirdikleri iyi ve kötü fiillerine bağlı olarak iyiliklerin ı ve kötülüklerin cezalandırılması, O'nun adaletinin kaçınılmaz bir gereği olduğunu kabul etmişler ve bunun anlaşılmasının akılla mümkün olabileceğini kabul etmişlerdir. (Kadi Abdülcebbar, 1962: VI, 43, 47, 103-104) Onlar bu yaklaşımlarını salah-aslah teorisiyle pekiştirmişlerdir. Bu teoriye göre Allah'ın, kulların yararlarını gözeterek fiillerini buna göre yapması kendisine vaciptir. Fiilin böyle bir durumda olması sadece Allah'a nisbet edilir ve bu O'nun uluhiyetinden bağımsız olarak düşünülemez.

Mutezilenin bu yaklaşımına göre Allah kulları için en iyisini yaratmıştır. Mutlak iyi olan Allah'ın kullarının iyiliğini istediği ve onlara en iyiyi yarattığına göre, yaratılışta kötülük diye bir şey olamaz. Eğer bil-fiil kötülük varsa, bu kullara aittir. Nitekim Kur'an'daki "İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah -dönüş yapsınlar diye- işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor." (Rum 30/41) ayetinde de bu vurgu yapılmıştır. Buna göre eğer doğada bir kötülük varsa, bu insana aittir. Öte yandan insanların kötülük anlayışıyla Allah hakkında hüküm ve değerlendirmede bulunulamayacağı tezi öne sürülmüştür. Onlar konuyla bağlantılı olarak Kur'an'daki "Olur ki hoşunuza gitmeyen bir şey, sizin için hayırlıdır ve olur ki, sevdiğiniz şey de sizin için bir şerdir. Allah bilir de siz bilmezsiniz." (Bakara 2/216) ayetini referans olarak kullanmışlardır. Buna göre insanların duyu ve duygularına göre iyi-kötü ayrımı ve değerlendirmesi her zaman gerçeği yansıtmamaktadır. Nitekim çoğu insan, daha önce olmasını çok istediği bir şeyin, daha sonraları olmamasına sevindiği tecrübesini yaşamıştır. Mutezileye göre bir şeyi kötü yapan nedenler, zulüm, abes, yalan, nimete nankörlük, bilgisizlik, kötüyü isteme, kötüyü buyurma, güç yetirilemeyen ödevlerle yükümlü tutma gibi niteliklerdir. (Kadi Abdülcebbar, 1962: VI, 19-30)

Mutezilenin bu yaklaşımı, Hıristiyan dünyasında Malebranche ve Leibniz'de etkisini göstermiş ve yukarıda kısaca değinildiği gibi özellikle Leibniz'nin konuyla ilgili yaklaşımları Mutezile ekseninde olmuştur. Buradaki temel vurgu, evrende kötülük olarak, kötülük olmadığı, kötülük olarak nitelenen birçok olgunun farklı bağlamlarda bir hayır ve iyi tarafının bulunduğudur.

Ehl-i sünnet'e göre kötülük, şerr ve kubh Allah'ın yasakladığı şeydir. Bunlara kötülük özelliğini ve adlandırmaya neden olan sadece Allah'ın iradesidir. Onlara göre hiçbir şey aklen şerr ve çirkin değildir.

Konuyla ilgili Ehl-i sünnet alimlerinin yaklaşımı daha çok, Allah'ın kulları için en iyisini yaratmak zorunda değildir" ekseninde olmuş ve özellikle Mutezile ulemasına cevap yetiştirmekle meşgul olmuşlardır. Maturideler, Allah'ın insanlara acı çektirdiğini ve bunun gerçekliğini kabul etmektedirler. Burada Mutezileden ayrılık noktası, Allah'ın kulların iyiliği için yaratmadaki zorunsuzluğudur. Matüridilere göre acı çektirmede mutlaka bir hikmet boyutu bulunmaktadır. Sözgelimi, kötülük olarak tanımlanabilecek bu tür cezalar, hatalara keffaret olabilir veya ahlaki bağlamda kötülüklerden arındırmaya yönelik bir uyarı da olabilir ya da aklın idrakini aşan bir başka durum da sözkonusu olabilir. (Ebü'l-Muin Nesefi, 2003: II, 319-325; Kemaleddin İbn Hümam, 1979:116-117)

Matüridi, kötülük problemi konusunda Mutezile'ye yakın bir yaklaşım içerisindedir. Nitekim ona göre Kur'an'ın birçok ayetinde insanların eylemlerinde pay sahibi ve etkin olduğu belirtilerek, onlara fiil nispet edilmiştir. Nitekim "İstediğinizi yapın! O, yaptıklarınızı kuşkusuz görmektedir." (Fussilet 41/40), "Ey iman edenler! Rükû edin, secdeye kapanın, rabbinize ibadet edin, dünya ve âhiret için faydalı işler yapın ki kurtuluşa eresiniz." (Hac 22/77), "Ne olurdu, bize ikinci bir fırsat verilseydi de şimdi onlar bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık!" Böylece Allah onlara yapıp ettiklerini kendileri için pişmanlık sebepleri olarak gösterir." (Bakara 2/167), "Yaptıklarına karşılık olarak onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez." (Secde 32/17), "Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür." (Zilzâl 99/7) ayetleri bu anlamı

içermektedir. Çünkü ona göre, kendisine ait bir fili olmayan birine Allah'ın bir şeyi emretmesi veya yasaklaması mümkün değildir. (Matüridi, 2003:387)

İslam düşüncesinin Ehl-i sünnet Eş'ari ekolüne göre Allah'ın fiilleri ve yaratmasında kötülük, haksızlık ve zulüm diye bir kavram söz konusu olamaz. Zira onlara göre Allah mutlak hakimdir ve mülkün yegane sahibidir. Mülk sahibi mülkünde istediği gibi tasarruf eder ve burada bir haksızlık ve kötülük mevzubahis olamaz. Zira zulüm ve haksızlık, hak sahiplerinin hakkının gasbedilmesiyle mümkün olur. Ancak insanı tüm boyutlarıyla yaratan Allah, onun gerçek sahibidir. Bu durumda insanın kendisiyle ilgili bir hak kaybı olmadığı için, Allah'ın insan boyutundaki fiillerinde bir haksızlıktan bahsedilemez. Bu da asla bir kötülük olamaz.

Eş'ariliğin İlahi kudret üzerindeki bu ısrarlı tutumu, ontolojik düzlemde özgür irade ve nedensellik düşüncesinin yadsınmasıyla sonuçlandı. (Kazanç, 2008) Buradaki temel vurgu, Allah'ın mutlak uluhiyetini savunmak, iradesini de bağımsız kılmaktır. Buna göre Allah, yegane hakimdir. Bu nedenle de iyilik veya kötülük ile sorgulanamaz.

İnsan iradesiyle gerçekleşen eylemleri, Mutezile kulun kendisine vermek ve sonuçlardan da onu sorumlu tutmakla, kötülük sorununu çözmeye çalışmış, Eş'ariler de mülk sahibi Allah'ın sorgulanamayacağı teziyle problemi halletmeye gitmiştir. Matüridiler ise, Allah'ın iradesini mutlak kabul etmekle birlikte, hikmetiyle muamele ettiği için, kötülükleri hikmet boyutuyla çözmek istemişlerdir. Batı felsefesi ve İslam filozofları da kendi metot ve ilkeleri doğrultusunda çözüm arayışlarına girmişlerdir. Tüm bunlara rağmen sorunun muğlaklığı ve çözülemeyen boyutları olduğu da muhakkaktır.

Ehl-i sünnet ekolünden Nesefi'ye göre akıl, güzelliklere yönelme ve kötülüklerden ise uzaklaşma ve hoşlanmama yetisidir. Bu yetinin insanın temel bir niteliği olduğunu belirten Nesefi'ye göre insan, zamanla alışkanlıklar sonucu bazı kötülükleri iyilik olarak benimseyebileceğini ama asla onu iyi olarak değerlendirmeyeceğini vurgular. O bazen birinin iyi gördüğünü, diğerinin çirkin görebileceğini kaydeder. Kötülük problemine Nesefi'nin yaklaşımı, kötülüğün gerçekliği doğrultusundadır. Buna göre dünyada kötülük vardır ve iyilikleri olduğu gibi kötülükleri de Allah yaratmıştır. Ancak Allah kötülüğü, kötülük olsun diye yaratmamıştır. O kötülük sorununa insanın özgür iradesi bağlamında yaklaşmaktadır. Zira Allah, adaletinin göstergesi olarak iyilik ve kötülük olarak iki yönlü yaratmış ve insanın iradesini kullanma özgürlüğü vermiştir. Sonunda kişi kötülüğü seçmiş ve bu yüzden de sorumlu tutulmuştur. (Nesefi, 2003: II, 254)

İnsan özgürlüğü yanında kötülük sorununa dünya imtihanı olarak yaklaşımda bulunanlara göre insana verilen irade iyi ile kötü arasında bir tercih bulunma sınavına tabidir. Öte yandan ise kötülükler sabır, metanet, direnç gibi insani değerleri yükseltme amaçlı da olabilmektedir. Bu tür yaklaşımlar kötülük konusuna belli alanlarda çözüm sunabilir ancak doğal kötülük konusu doğrudan Tanrı ile evren arasındaki ilişkinin kaynağıdır. İnsanların çoğu da bu yönlü bir kötülükten mustariptir. Ancak buna ikna edici yanıtlar alındığında sorun önemli oranda çözülmüş kabul edilebilir.

Doğada bulunan kötülükle ilgili Matüridi'ni yaklaşımı konuya bir parça açıklık getirmektedir. Zira ona göre yılan ve zararlı haşeratlar insana zararlı gözükse de bizim bilmediğimiz bir yaratılış boyutu olduğunu düşünmek gerekir. Ayrıca zehirli ve acı nesneler ile uzun süreli devam eden hastalıkların ilacının bulunduğunu bilmek de onların mutlak kötülük olarak yaratılmadığını göstermektedir. (Matüridi, 2003:108-109). Evrensel düzlemdeki kötülükler için o, olaylara parça parça tikel değil, tümel bir bakış açısıyla bakarak kötülükte görünen olayların genel düzen içinde değerlendirilmesi gerektiği kanaatindedir. (Matüridi, 2005: I, 42-43) İnsanın bazı hatıraları hatırlamamaya, unutmaya çalışması, nisyanın da bir nimet olduğunu gösterir. Yine acıların, tıpçılar tarafından vücûdun sinir sisteminin tehlike karşısındaki, alarmı durumunda olduğu söylenmektedir. (Ardoğan, 2015)

Matüridi'ye göre dünyada iyilik ve kötülüklerin birlikte var olmasının bir başka amacı, insanların bu sayede bir takım davranış kalıpları geliştirmesinin yolunun açılması, yani kişinin iyilikler yanında kötülükler aracılığıyla da kendisini eğitmesinin imkanıdır. Buna göre sözgelimi zehrin var olmasında mükafatın verdiği haz ile kötü eyleme verilmesi gereken cezanın doğuracağı elemin idrak edilmesi hikmeti gizlidir. Ona göre alemde görülen kötülük dar alandan bakıldığında kötü bir durum olarak görülürken, daha farklı ve kapsamlı bir açıdan değerlendirildiğinde o şey kötü olarak görülmeyecektir.

Sufi yaklaşıma göre kötülük, göreceli bir yapıya sahiptir ve iyiliğe göre anlam kazanır. Zira tam kötülük yoktur, hiçbir şeyin kendisi özünde kötü değildir. Muhyiddin İbnü'l-Arabi konuyu farklı

bir bağlamda değerlendirir. Ona göre ahlaki kötülükler, sözgelimi küfr ve sapkınlık bile imana ve hidayete bakınca kötü olur. Yoksa kendileri zatında kötü değildir.

SONUÇ

Kur'an-ı Kerim'de Allah Teala, "Allah kullarına zulmedici değildir" (Fussilet, 41/26) ve "Şüphesiz Allah insanlara hiçbir şekilde zulmetmez" (Yunus, 10/44) buyurmaktadır. Buna göre Allah, kötülüğü kötülük olsun diye yaratmamıştır. İlahi merhameti anlama bağlamında şu hadis dikkat çekicidir: Çalılıkta dolaşırken, bulduğum bir kuş yuvasından yavruları alıp koynuma koymuştum. Tam bu sırada yavrunun anası başımda dolaşmaya başladı, acıdım, yavruları bırakmak için ihramımı açmaya çalıştığım sırada kuş hemen koynumdaki yavrusunun yanına daldı, kanatlarını yavruları üzerine gerip kollamaya başladı. Efendimizin buna sorusu şöyle oldu: Bu annenin yavrusuna bu kadar acıması sizi hayrete mi düşürdü? ve Hz. Peygamber: Hiç şüpheniz olmasın, Allah'ın kullarına acıması, bu annenin acımasından (kıyas kabul etmeyecek derecede) fazladır" dedi. Konu bağlamında bir başka hadiste ise Bir defasında kadının biri çocuğunu kaybetmiş, deli gibi bir oraya bir buraya koşuyor, yavrusunu arıyor, bulduğu yabancı çocukları da bağrına basıp hemen oracıkta emdiriyordu. Kadının bu heyecanını gören Hz. Peygamber yanındakilere sordu: Böylesine şefkatli şu kadın hiç yavrusunu ateşe atar mı? 'Atmaz', dediler. O da tasdik etti ve 'Ben de öyle biliyorum, atmaz, dedikten sonra buyurdu ki: İşte Allah da bu kadından çok fazla merhametlidir. Kullarını ateşe atmaz, onlar kendilerini ateşlik amelin içine atmadıkça!" (Buhari, Edeb 18; Müslim, Tevbe 22)

Öte yandan Allah, "Kim Allah'ın huzuruna bir iyilikle gelirse ona on katı verilir. Kim de bir kötülük ile gelirse ona misli ile karşılık verilir." (Enâm 6/160) buyurmak suretiyle iyilik ve kötülüğü insana nispet etmektedir. Bu yaklaşımı teyit eden bir başka ayette de "Başınıza gelen her musibet kendi yapıp ettikleriniz yüzündendir" (Şura 42/30) buyrulmaktadır. Bu ayetler çerçevesinde bazı kötülüklerin temel nedeni insanın bizzat kendisidir. Ancak doğal kötülük olarak adlandırılan ve insan iradesinin dışında gerçekleşen kötülükler, insan zihnini meşgul eden ve en fazla yanıt aradığı alandır.

Bunun açıklanması, metafizik kötülük anlayışıyla birlikte değerlendirilmelidir. Zira kötülük problemi, yaşamı sadece dünyaya has kılmakla çözülemez. Çünkü İslami düşünceye göre yaşam, dünya ve ahiret hayatıyla birlikte düşünülür. Dünyadaki yaşam, insan hayatının dar bir kesitidir. Zira dünya geçici, ahiret ise baki ve kalıcıdır. Ebedi bir hayata aday olan insanın dünya yaşamında maruz kaldığı olumsuz olgular ve kötülükler, kendisine ebedi bir saadeti kazandırıyorsa, bu kısa ve dar alanlı kötülük, sonsuz ve sınırsız bir mutluluğu sağladığı için, arızi, geçici ve kısa süreli bir kötülük olarak değerlendirilebilir. Allah Teala, zaman ve zeminden muaf ezeli ilmiyle değerlendirme yapmaktadır. Bu süreçte dünya ve ahiret aynı anda var olmaktadır. Zira zamanı yaratan Allah, zamansal olarak değerlendirilemez. Bu doğrultuda Allah'ın sözlerini zamanlarüstü ve sınırsız olarak anlamlandırmak gerekmektedir.

Bu tür bir yaklaşım, Tanrı'yı kabul bağlamında gerçekleşmektedir. Tanrı'nın kabulü ise İslami anlamda bir Allah anlayışını yansıtmaktadır. Tanrı'yı kabul etmeyenler için ise bu değerlendirme bir anlam ifade etmez. Aslında ateizmdeki temel sorun, inanmadığı ve de inkar ettiği bir tanrı hakkında değerlendirmede bulunmasıdır. Zira onlar, kötülük sorunu ile Tanrı'yı değerlendirirken, inanmadıkları bir varlık hakkında hüküm vermektedirler. Oysa ki bu bir çelişkidir. Onlara göre olmayan bir şey hakkında yorum yapmaları hem mantıksız hem de anlamsızdır.

KAYNAKÇA

Ardoğan, Recep. (2015). Kelam Açısından doğal kötülüklerin İlahî adalet ile bağdaşırlığına ilişkin izahlar". *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 4(8):

Cevizci, Ahmet. (2013). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. ed. Hüsamettin Arslan. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Gazzali, Ebu Hamid. (1975). *İhya'u Ulumi'd-Din*. çev. Ahmed Serdaroğlu. İstanbul: Bedir Yayınevi.

Gazzali, Ebu Hamid. (1981). *Kimya-yı Saadet*. çev. Mehmed A. Müftüoğlu. İstanbul: Çile Yayınevi

Gündüz, Şinasi. (1995). *Sâbiîler: Son Gnostikler*. Ankara: Vadi Yayınları.

Kadi Abdülcebbâr. (1962). *el-Muğni fi ebvabi't-Tevhid ve'l-Adl*. thk. Ahmed Fuad el-Ehvani. Kahire: el-Müessesetü'l-Mısriyyetü'l-Amme.

Kazanç, Fethi Kerim. (2008). Kelami düşüncede kötülük sorununa kısa bir bakış. *Kelam Araştırmaları Dergisi* 6(1):77-106.

Kemaleddin b. Hümam. (1979). *Şerhu'l-Müsayere*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Kırış, Nurten. (2008). Tarihsel Olarak Kötülük Problemi ve Çözüm Yolu Olarak Teodise. *FLSF Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi* 1(5): 81-96.
Leibniz. (1946) *Théodicée Denemeleri: İmanla Aklın Uygunluğu Üzerine Konuşma*. çev. Hüseyin Batuhan. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
Matüridi, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed. (2003). *Kitabü't-Tevhid*. thk. Bekir Topaloğlu ve Muhammed Aruçi. Ankara: İSAM Yayınları.
Matüridi, Ebu Mansur Muhammed. (2005). *Te'vilatü'l-Kur'an*. thk. B. Topaloğlu-A. Vanlıoğlu. İstanbul: Mizan Yayınevi.
Nesefi, Ebu'l-Muin. (2003). *Tabsıratü'l-Edille fi Usulü'd-Din*. thk. Hüseyin Atay ve Şaban Ali Düzgün. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
Sami, Şemseddin. (2005). *Kamus-ı Türki*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
Şekeroğlu, Sami. "Matüridi'de Kötülük Problemi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/21 (2009): 135-152.
Yaran, Cafer Sadık. (2016). *Kötülük ve Teodise: Batı ve İslam Din Felsefesinde "Kötülük Problemi" ve Teistik Çözümler*. İstanbul: Vadi Yayınları.
Yavuz, Yusuf Şevki. (2010). "Şer". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 38/539: 545-547.

ULUSLARARASI MÜLTECİ REJİMİNİN KISA BİR ANALİZİ

Ziyaretçi Araştırmacı, Doç. Dr.Ümmühan Elçin ERTUĞRUL
Ottava Üniversitesi, İnsan Hakları Araştırma ve Eğitim Merkezi, Ottava, Kanada;
Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kırıkkale, Türkiye
ORCID ID: 0000-0003-3930-8531

Özet
Yirminci yüzyılın başından beri, mülteci sorunu, insani nedenlerle mültecileri koruma ve onlara yardım etme sorumluluğunu üstlenmeye başlayan uluslararası toplumun endişesi haline gelmiştir. Mülteci, 1951 Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşmede; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti ya da siyasi düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağı korkusuyla menşe ülkesi dışında bulunan kişiler olarak tanımlanmıştır. Dünya çapında 100 milyondan daha fazla kişi, zulüm, çatışma, şiddet, insan hakkı ihlalleri ve kamu düzenini ciddi şekilde sarsan olaylar nedeniyle zorla yerlerinden edilmiştir. Ukrayna verileri hariç, mültecilerin %83'üne düşük ve orta gelirli ülkeler, %74'üne mülteci üreten ülkelere komşu ülkeler ev sahipliği yapmaktadır. Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı nedeniyle, İkinci Dünya Savaşından bu yana en büyük yerinden edilmelerden en hızlısı gerçekleşmiştir. 1979-1980 yıllarında Afgan ve Etiyopyaların komşu ülkelere göçe zorlanmalarından bu yana, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği himayesindeki küresel mülteci oranı %25'e yükselmiştir. Afganistan, Etiyopya, Somali, Güney Sudan ve Yemen'de, eğer önlem alınmazsa yaklaşık 1 milyon insanın feci bir açlıkla karşı karşıya kalacağı tahmin edilmektedir.
Bu çalışma, Uluslararası mülteci rejimini Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, 1951 Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme, 1969 Afrika Birliği Örgütü Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen Sözleşme, 1984 Cartagena Mülteciler Bildirisi, 2001 Avrupa Birliği Geçici Koruma Yönergesi, 2016 Mülteciler ve Göçmenler için New York Mülteci Bildirisi, 2018 Mültecilere İlişkin Küresel Mutabakat kapsamında mülteci, sığınma hakkı, mülteci yükü paylaşımı konuları açısından inceleyerek insan hakları açısından sorgular.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası mülteci rejimi, mülteci, sığınma hakkı, mülteci yükü paylaşımı

A BRIEF ANALYSIS OF THE INTERNATIONAL REFUGEE REGIME

Abstract
Since the beginning of the twentieth century, the refugee problem has become a concern of the international community, which, for humanitarian reasons has begun to assume responsibility for protecting and assisting refugees. The refugee has been defined in the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees as a person outside their origin country owing to a well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion. Upwards of 100 million people worldwide have been forcibly displaced by persecution, conflict, violence, human rights violations and events seriously disturbing public order. 83% of refugees have been hosted in low and middle-income countries, and 74% of refugees have been hosted in neighbouring countries. - This figures are before including Ukraine data-. The invasion of Russia into Ukraine has created the fastest and one of the largest displacement of people since the Second World War. The global refugee population under United Nations High Commissioner for Refugees' mandate has increased by 25%, which is the highest percentage, since between 1979-1980 when Afghans and Ethiopians were forced to flee neighbouring countries. In Afghanistan, Ethiopia, Somalia, South Sudan and Yemen, approximately 1 million people have been estimated to face catastrophic starvation if no action is taken.
This study examines the international refugee regime in the scope of international institutions such as the United Nations High Commissioner for Refugees and international legal texts such as the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees, the 1969 Organization of African Unity Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problem in Africa, the 1984 Cartagena Declaration on Refugees, the 2001 European Union Temporary Protection Directive, the 2016 New York Declaration for Refugees and Migrants and the 2018 Global Compact on Refugees. Furthermore, this study questions the international refugee regime for refugees, granting asylum, and refugee burden-sharing based on human rights-based.
Keywords: International Refugee Regime, refugee, granting asylum, refugee burden-sharing

GİRİŞ

Rejim, aktörlerin beklentilerine cevap verecek şekilde oluşturdukları ilkeler, normlar, kurallar ya da karar alma süreçleri olarak tanımlanabilir (Güler, 2013). Rejim ya da konu bağlamında uluslararası rejim, esasen sosyal kurumlardır ve bu sosyal kurumlar, devletlerin ve bireylerin davranışlarını etkileyen, resmi-gayri resmi ilke, norm ve prosedürlerden oluşur. Yani, yazılı resmi anlaşmalar yanında yazılı olmayan anlayışları ve ilişkileri de kapsar (Levy, Young and Zürn, 1995).

Bir uluslararası rejimin temel amacı, uluslararası kamu yararını gerçekleştirmek için kolektif hareketi kolaylaştırmaktır- ya da kolaylaştırmak olmalıdır-. Rejimler, bunu başarmak için politikadan bağımsız, devlet davranışlarını etkileme yeteneğine sahip araçlara ve mekanizmalara ihtiyaç duyarlar (Betts and Milner, 2019).

Avrupa'da, 2. Dünya Savaşının sonuçlarından biri olarak yaratılan modern mülteci rejiminin, şu aşağıdaki tablo için kolektif hareketi sağlaması, kamu yararını gerçekleştirmesi beklenir.

2022 yılı ortalarında, dünya çapında zorla yerinden edilen kişi sayısı 103 milyon tahmin edilmektedir. Bu rakam, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) himayesinde olmayan mülteciler dahil olmak üzere, sığınma arayanlar, ülke içinde yerinden edilen kişiler ve uluslararası koruma ihtiyacında olan diğer kişileri de içerir. Bunun, 26.7 milyonunu BMMYK, 5.8 milyonunu Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı (UNRWA) himayesi altındaki mülteciler; 4.9 milyonu sığınma arayan kişiler; 5.3 milyonunu uluslararası koruma ihtiyacında olan diğer kişiler ve 60.2 milyonunu da ülke içinde yerinden edilmiş kişiler oluşturur. Bu veriler, 2021 yılı ortalarındaki rakamla kıyaslandığında, 13.6 milyon kişiyle %15 oranında arttığı ve bunun Belçika, Küba ve Burundi'nin toplam nüfuslarından daha fazla olduğu görülür. Söz konusu durum, 2022 yılında her 77 kişiden birinin zorla yerinden edildiği anlamındadır. - 2012 yılında her 167 kişiden biri zorla yerinden edilen kişiydi.- (UNHCR, Mid-year Trends 2022).

1980 yılından 2022 yılının ortalarına kadar, en çok sınırlarından başka ülkelere zorla yerinden edilen kişi akışı Irak, Afganistan, Suriye, Güney Sudan, Myanmar, Venezuela ve Ukrayna'dan olmuştur. Dünya mültecilerinin büyük çoğunluğu 60 kırılgan devletten kaynaklanmaktadır.

Dünya mültecilerinin yaklaşık % 86'sı sadece 10 devletten gelmektedir. Her 5 Suriyelinin 1'inden fazlası mültecidir (UNHCR, Mid-year Trends 2022).

2022 yılı ortalarında mülteci, mülteci benzeri durumda olanlar ve uluslararası koruma ihtiyacında olan kişilerin menşe ülkeleri en yüksekten başlayarak sırasıyla Suriye, Venezuela, Ukrayna, Afganistan, Güney Sudan, Myanmar, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Sudan ve Orta Afrika Cumhuriyeti'dir.

Bütün mültecilerin yarısından fazlasına (%53), sadece 10 ülke -Türkiye, Kolombiya, Almanya, Pakistan, Uganda, Rusya Federasyonu, Polonya, Sudan, Peru Bangladeş- ev sahipliği yapmaktadır. İlk sırada Türkiye, 3.7 milyon kişinin ev sahibidir. Mültecilerin %22'si, Bangladeş, Çad, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Sudan, Güney Sudan ve Yemen gibi en az gelişmiş ülkelerdedir (UNHCR, Mid-year Trends 2022).

Mülteci, mülteci benzeri durumda olan kişiler ve uluslararası korunma ihtiyacı olan kişilerin % 69'u komşu ülkelerdedir. % 74'ü düşük ve orta gelirli ülkelerdedir. 2022 yılının ortalarında alınan bu veriler, Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'ya saldırısı sonrasında, Ukraynalıların Avrupa coğrafyasına kitlesel akınlarıyla değişmiştir. Ukrayna'nın işgali öncesi, mültecilerin % 83'üne düşük ve orta gelirli ülkeler, %74'üne mülteci üreten ülkelere komşu ülkeler ev sahipliği yapmaktaydı (Figures at a Glance, 2023). Yine, BMMYK fonlarının yaklaşık %80'i ve yeniden yerleştirilenlerin %80'inden fazlası, 10 bağışçı devlet tarafından sağlanmaktaydı (Betts and Milner, 2019). 2022 yılında ilk 10 devlet ve özel bağışçının yaptığı katkı toplam katkının yaklaşık %70'ini oluşturmuştur (UNHCR Donor-Ranking, 2023).

Bu çalışmada, uluslararası mülteci rejimi, evrensel ya da bölgesel, bağlayıcı olan ve olmayan hukuki düzenlemeler ve kurumlar arasında; 1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme (1951 Mülteci Sözleşmesi ya da Sözleşme), Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), 1969 Afrika Birliği Örgütü Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen Sözleşme (Afrika Birliği Mülteci Sözleşmesi), 1984 Cartagena Mülteciler Bildirgesi, 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 2001Geçici Koruma Yönergesi (GKY), 2016 Mülteciler ve Göçmenler için New York Bildirisi (New York Bildirisi), 2018 Mülteciler için Küresel Mutabakat (Küresel Mutabakat) esas alınarak mülteci tanımı ile geçici koruma, sığınma hakkı, BMMYK ve mülteci yük paylaşımı açılarından, metin ve veri analizi yöntemiyle yüzeysel olarak incelenmiştir.

1. Mülteci Tanımı ve Geçici Koruma

1951 Mülteci Sözleşmesinde, mülteci *"... ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku*

nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen…" kişiler şeklinde tanımlanmıştır. 1967 Protokolü, 1951 Mülteci Sözleşmesinin zaman sınırını kaldırmıştır.

Bir kişi, 1951 Mülteci Sözleşmesindeki şartları yerine getirdiği andan itibaren mültecidir. Resmi olarak mülteci statüsünün tanınması kişiyi mülteci yapmaz, aksine zaten mülteci olduğunu ilan eder. Kişi, tanındığı için mülteci olmaz, mülteci olduğu için tanınır (Handbook on Procedures Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention…2019).

1951 Mülteci Sözleşmesinde, zulüm tanımı kasıtlı olarak yapılmamıştır. Belirli durumlar yüzünden zulme uğrayacağı korkusuyla ülkesini terk kişiler mülteci olarak kabul edilmiştir. Sözleşme'de mülteciler için kalıcı çözümler; gönüllü geri dönüş, yerel entegrasyon ve üçüncü ülkeye yeniden yerleştirme olarak belirlenmiştir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararıyla, mültecilere uluslararası koruma sağlama ve mülteciler için kalıcı çözümler arama amacıyla 1950 yılında kurulan BMMYK, 1951 Mülteci Sözleşmesindeki mültecilik şartlarını biraz daha esnetmiştir. BMMYK Tüzüğündeki şartları taşıyan bir kişiler de 1951 Sözleşmesi ya da 1967 Protokolünü imzalayan bir ülkede olup olmadığına yahut bulunduğu ülkede mülteci olarak tanınıp tanınmadığına bakılmaksızın mülteci olarak kabul edilirler (Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees). Yüksek Komiser'in yetkisi altındaki bu mülteciler, genellikle "manda mültecileri" olarak adlandırılır (Handbook on Procedures Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention…2019).

Aşağıda adı geçen bölgesel düzenlemeler de bireylerin ülkelerini terk etme sebeplerine, ülkelerinin kısmen ya da tamamen maruz kaldığı dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği, iç çatışmalar, genelleşmiş şiddet ya da kamu düzenini ciddi şekilde bozan olayları ekleyerek mülteci tanımını genişletmiştir.

Afrika Birliği Mülteci Sözleşmesinde mülteci, " *…ırk, din, milliyet, siyasi inanç ya da belli bir toplumsal gruba mensubiyeti yüzünden zulüm ya da haklı bir nedene dayanan zulme uğrama korkusu nedeniyle, vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve, söz konusu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da korkusu nedeniyle yararlanmak istemeyen…kendi menşe ülkesinin ya da vatandaşı olduğu ülkenin bir bölümünde ya da tümünde, dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği ya da kamu düzenini ciddi biçimde bozan olaylar nedeniyle menşe ülkesi ya da vatandaşı olduğu ülke dışında bir başka yerde sığınma aramak için daimi ikamet ettiği yeri terk etmeye zorlanan herkes…*" olarak tanımlanmıştır. Afrika Birliği Mülteci Sözleşmesi, dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği ya da kamu düzenini ciddi şekilde bozan olaylara sözleşme metninde yer verirken, savaş, yaygın şiddet ve iç karışıklıkların da mültecilik sebeplerinden olduğu konusunda şüphe yoktur (Expert Group on Refugee and Internally Displaced Person Statistics- International Recommendations on Refugee Statistics, 2018).

1984 Cartagena Mülteciler Bildirgesi, mülteciyi *"…yaşamları, güvenlikleri ya da özgürleri, genelleşmiş şiddet, yabancı saldırısı, iç çatışmalar, kitlesel insan hakları ihlalleri ya da kamu düzenini ciddi şekilde bozan diğer durumlar yüzünden tehdit edildiği için ülkelerinden kaçan kişiler…*" olarak tanımlamıştır.

BMMYK tarafından hazırlanan, 1992 tarihli, Mülteci Statüsüne Karar Verme Kriterleri ve Usulleri ve 2019 tarihli BMMYK Mülteci Statüsüne Karar Verme Kriterleri ve Usulleri ve Uluslararası Koruma Talimatları El Kitabı (1992 ya da 2019 BMMYK Mülteci El Kitabı) da mülteci tanımına yer verir. Bu kitaplarda, uluslararası ya da ulusal silahlı çatışmalar sonucunda ülkelerini terk etmek zorunda olan kişilerin, normalde 1951 Mülteci Sözleşmesi ve 1969 Protokolüne göre mülteci sayılmadıklarından bahsedilmiştir. Ancak, ülkenin bütünü ya da bir bölümü yabancı istilasına ya da işgaline uğramışsa, 1951 Mülteci Sözleşmesinde sözü edilen zulümle sonuçlanabileceğini -ve bir çok defa sonuçlandığını- bu durumda mültecilik için başvuru sahibinin "haklı nedenlere dayanan zulüm korkusu" nu kanıtladığı durumlarda mülteci olunabileceğine de işaret edilmiştir (Handbook on Procedures Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention…1992), (Handbook on Procedures Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention…2019). Ancak, bilinmelidir ki, silahlı çatışma nedeniyle toplu mültecilik statüsüne kapı açmaz, mültecilik için başvuru sahiplerinin zulüm altında olma ihtimallerine işaret eder, ispat yükü yine başvuru sahibindedir. Ev sahibi devletin takdir yetkisi yine bu tür durumlar için de mutlaklığını devam ettirir.

2019 BMMYK Mülteci El Kitabı, bölgesel düzenlemelere ve mevcut gelişmelere paralel olarak mülteci kavramını geniş yorumlamıştır. "…1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü Ciddi insan hakları ihlalleri veya diğer ciddi zarar verme biçimleri de dahil olmak üzere zulüm sonucunda ve ayrıca şiddet veya silahlı çatışma bağlamında ülkelerinden koparılan mültecilere yönelik muamele için evrensel bir kod sağlar…" ifadesi bunun bir göstergesidir (Handbook on Procedures Criteria for Determining

Refugee Status under the 1951 Convention…2019). Yine aynı kitabın önsözünde, silahlı çatışmaların genellikle gerçek ya da algılanan ırksal, etnik, dini, politik, cinsiyet ya da sosyal grup ayrımlarından kaynaklandığı ve/veya bu doğrultuda yürütüldüğü açıkça belirtilmiştir (Handbook on Procedures Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention…2019). Kitap'ta her ne kadar mültecilik doğuran zulüm ile silahlı çatışma nedenlerinin müşterekliği vurgulanmış olsa da mültecilik bireysel bir statü olmaya devam etmektedir. Yani silahlı çatışma ya da başka nedenlerle kitlesel akınların sığınma arayışlarıyla ilgili olarak, 1951 Mülteci Sözleşmesinde bir açık hüküm olmadığı gibi, Afrika Birliği Mülteci Sözleşmesi ya da Cartagena Mülteciler Bildirgesinde de yoktur.

Kitlesel akınların sığınma arayışları ile ilgili olarak, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin dağılma sürecinde yaşanan insan hakları ihlalleri ve çatışmalardan kaçan kişiler için, 1999 tarihli Uluslararası Korumaya İlişkin Not'unda, söz konusu bölgede yaşanan insan hakları ihlalleri ve çatışmalardan kaçan kişilere geçici koruma sağlanması önerilmiştir. Geçici koruma, savaş ya da genelleşmiş şiddet yüzünden, geniş ölçekli sığınma arayanların, kısa sürede sığınma talebiyle devletlerden sığınma istemeleri durumunda, devletlerin kullanabilecekleri pratik bir araç olarak ifade edilmiştir (Note on International Protection, 1999).

2001 yılında Avrupa Birliği (AB) tarafından çıkarılan GKY'nin 2/a maddesinde, geçici koruma; *üçüncü ülkelerden gelen yerinden edilmiş kişilerin kitle akınları ya da acil kitlesel akın durumlarında, özellikle sığınma sisteminin bu akınla, etkili işleyişi olumsuz şekilde etkilenmeksizin başa çıkamayacağına dair bir riskin bulunması halinde, ilgili kişilerin ve koruma talep eden diğer kimselerin menfaatleri doğrultusunda bu tür kişilere acil ve geçici koruma sağlanması* olarak tanımlanmıştır (Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001). Ancak, geçici korumanın sağlanması için GKY'nin etkinleştirilmesi yani belirli karmaşık ve şekli belli prosedürlerin gerçekleşmesi gereklidir. Arap Baharı ile başlayan süreçte özellikle Tunus, Libya, 2015 sonrasında Suriye ve Afganistan'dan Avrupa coğrafyasında kitlesel akınlar nedeniyle GKY'nin uygulanma şartları gerçekleşmiş olmasına rağmen etkinleştirilmemiş dolayısıyla uygulanmamıştır. 24 Şubat 2022'de Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'yı işgali üzerine, Ukrayna'dan Avrupa'ya gerçekleşen kitlesel akın nedeniyle, AB Komisyonunun 2 Mart 2022 tarihindeki önerisi, 4 Mart 2022 tarihinde AB Konseyinin oybirliğiyle GKY etkinleştirilmiş ve savaştan yüzünden Ukrayna'dan gelen kitlesel akına geçici koruma hakkı tanınması kararı alınmıştır. Bu durum, şüphesiz Ukrayna vatandaşları için iyi olmasına rağmen 2022 yılında insan haklarının en temel ilkelerinden biri olan "ayrım gözetmeme" ihlal edilmiştir. Geçici korumanın tercih nedeni, 1951 Mülteci Sözleşmesindeki geri gönderme yasağını uygulanmayacak olmasıdır. GKY'ye göre, geçici koruma en fazla 3 yıl için sağlanacaktır.

2. Sığınma Hakkı

1951 Mülteci Sözleşmesinin Ön Söz'ünde, sığınma kavramına -bazı ülkelere gereğinden fazla yük yüklemesi ile ilgili- yer verilirken, maddeleri içinde bu kavrama rastlanmaz.

1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, sürekli baskı altında tutulan kişilerin başka ülkelere sığınma ve kabul edilme konusunda hakları olduğundan bahseder.[2] Ancak bilindiği gibi, Evrensel Beyanname, Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararıdır ve bağlayıcı değildir.

Bölgesel düzenlemelerde bahsi geçen sığınma hakkı ise hukuki bir hakkı değil sığınma hakkına sahip kişiyi tanımlar (Handbook on Procedures Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention…2019).

Uluslararası hukukta net bir tanımı yapılmamış olmasına rağmen, sığınmanın bir ülkenin kendi topraklarında bulunan mülteciler ve uluslararası korunma ihtiyacından bulunan diğer kişilere sağladığı korumanın tamamını ifade eden bir şemsiye terim olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, sığınma hakkı, güvenli bölgeye kabulle başlayacak ve kalıcı çözüme ulaşılmasıyla sona erecektir (Expert Group on Refugee and Internally Displaced Person Statistics- International Recommendations on Refugee Statistics, 2018).

Her ne kadar sığınma, genel dile "hak" olarak yerleşmiş olsa da sığınmanın hukuki anlamda "hak" olup olmadığı tartışmalıdır. Hak, kısaca, "bir şeye sahip olmak veya elde etmek için yetkilendirilme" olarak tanımlanır ve ihlal ya da inkâr olduğunda talep yetkisi verir. Haktan bahsedebilmek için bir sorumluluk yüklemesi gerekir. Ancak sığınma, mevcut uluslararası mülteci rejiminde devletlere sorumluluk yükleyen bir hak değildir. Sığınmanın dahil olduğu kategori, hak olarak tanınmasına rağmen icrasına zorlanamayan imperfect hak kategorisindedir (Gilbert, 1983) ve devletlere imperfect

[2] İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, madde 14. " 1. Herkesin, sürekli baskı altında tutulduğunda, başka ülkelere sığınma ve kabul edilme hakkı vardır. 2. Gerçekten siyasal nitelik taşımayan suçlardan kaynaklanan ya da Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine aykırı fiillerden kaynaklanan kovuşturma durumunda, bu hak ileri sürülemez."

yükümlülük yükler. Imperfect yükümlülükler, ahlakî yükümlülüklerdir ve herhangi bir haktan doğmazlar (Kuosmanen, 2012). Günümüz uluslararası mülteci hukukunda sığınma, bütünüyle devletlerin takdirindedir. Devletlerin, vatandaşı olmayan bireylerin ülkelerine girişlerine izin verme konusunda zorlanabilen yükümlülükleri yoktur. Zaten pek çok ülke tarafından uygulanan vize sistemi, devletin rızası dışındaki sığınmayı imkansız hale getirir.

3. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

BMMYK, BM Genel Kurulunun 14 Aralık 1950 tarih 428(V) sayılı kararıyla kurulmuştur. Temel işlevi, mültecilere uluslararası koruma sağlamak ve onlara kalıcı çözümler bulmak için hükümetlerle iş birliği yapmaktır. BMMYK'nın orijinal yetkisi, mültecilere maddi yardımı içermez (Betts and Milner, 2019). BMMYK Tüzüğünün 20. paragrafında belirtildiği üzere, Yüksek Komiserlik Ofisi Birleşmiş Milletler bütçesinden finanse edilecektir. Genel Kurul aksine karar vermedikçe Yüksek Komiserlik Ofisinin idari harcamalarının dışında hiçbir harcama, Birleşmiş Milletler bütçesinden karşılanmayacak ve Yüksek Komiserliğin faaliyetlerine bağlı bütün harcamalar gönüllü bağışlardan karşılanacaktır (Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees). BMMYK'nın 2023 bütçesi, 10.211 milyar dolardır (UNHCR, budget-expenditure, 2023). 2023 yılı için BMMYK programına gönüllü katkı taahhütleri, 6 Aralık 2022 tarihinde Cenevre'de gerçekleştirilmiştir ve toplamda yaklaşık 1.535 milyar dolardır. 2022 yılında yaklaşık 5.878 milyar dolar bağış yapılmıştır. En çok bağış yapanlar sırasıyla, ABD, Almanya, Avrupa Birliği, ABD'deki özel bağışçılar, Japonya olmuştur (UNHCR, donor-ranking, 2023). BMMYK, devletlere bağlı, siyasi yetenekten ve işlevsel özerklikten yoksundur. Bu durum, BMMYK'nın uluslararası sitemdeki güçlü devletlerin çıkarları ve fiillerini etkileyebilme ve onlara karşı direnebilme yeteneğini sınırlar. BMMYK, ıslah edilmelidir.

4. Mülteci Yükü Paylaşımı

Mültecilik ile ilgili hususlarda yük, ekonomik, demografik, ulusal kaynaklar, tıbbi hizmet, iş, konut gibi pek çok boyutu çağrıştırır. Bunlara ek olarak, yerel halkın dengesinin bozulması, ekoloji ve çevre açısından diğer sayılamayan maliyet artışları da yük olarak değerlendirilir. Yük paylaşımı ilk kez 1950'lerin başlarında NATO üzerinde görüşmeler bağlamında kullanılmıştır. 1980'lerin ortalarından itibaren de Avrupa Birliği tarafından tartışılmaktadır. Mülteci konusunda yük paylaşımı, gösterilen çabaların eşitsiz dağılımı ile ilgili görülmüştür (Ertuğrul, 2014).

1951 Mülteci Sözleşmesi, mülteci yükünün paylaşılması konusunda herhangi bir hüküm ya da prosedür içermez. Yükün paylaşılması, devletler açısından hukuken bağlayıcı bir yükümlülükten ziyade ahlaki bir istektir (Schuck, 1997).

New York Bildirisinde, mülteci koruma rejimi için uluslararası iş birliğinin önemine, mültecileri destekleme ve ev sahipliğinde daha adil yük ve sorumluluk paylaşımına vurgu yapılmıştır. Ancak, yük ve sorumluluk paylaşımına ilişkin herhangi bir yükümlülük içermez, mültecilerin yeniden yerleştirilmesine ilişkin bir anlaşma yoktur, ev sahibi devletlerin mültecilerin ihtiyaçlarını giderme konusunda yaratılan fonlarla ilgili de bir yükümlülük getirilmemiştir (The New York Declaration for Refugees and Migrants, 2016),(Dowd and McAdam, 2017).

Küresel Mutabakat'ın amaçları, ev sahibi ülkeler üzerindeki baskıyı azaltmak, mültecilerin kendi kendilerine yetmelerini güçlendirmek, üçüncü ülke çözümlerine erişimi genişletmek ve güvenli ve onurlu geri dönüş için menşe ülkedeki koşulları desteklemek olarak sayılmıştır (Global Compact on Refugees, 2018). Küresel Mutabakat'ın niyeti ise öngörülebilir ve adil yük ve sorumluluk paylaşımı için temel sağlamak olarak ifade edilmiştir Bunun için, BM üyesi bütün devletleri ve sınırlı sayıda olmayan ilgili paydaşlar olarak, Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Hareketi insani ve kalkınma aktörleri; uluslararası ve bölgesel finans kurumları; bölgesel örgütler; yerel yetkililer; inanç temelli kuruluşlar dahil olmak üzere sivil toplum; akademisyenler ve diğer uzmanlar; özel sektör; medya; ev sahibi topluluk üyeleri ve mültecileri niyetine ortak etmiştir (Global Compact on Refugees, 2018). Küresel Mutabakat, koruma ve çözümlerle ilgili kilit alanlarda uluslararası sorumluluk paylaşımın önemini vurgular ancak bunu gerçekleştirmek için bağlayıcı yükümlülükler getirmez (Betts and Milner, 2019). Küresel Mutabakat, yukarıda yazıldığı gibi mülteci yükü paylaşımında iş birliğini sağlamak amacıyla çok paydaşlı bir katılım planlar ancak etkin çalışan bir mekanizma kurmaz.

Değerlendirme ve Sonuç

Mevcut uluslararası mülteci rejimi, etkin işleyen bir mekanizma değildir. Düzenlemeler, kolaylıkla devlet menfaatine yorumlanabilecek/ yorumlanan şekilde muğlak, insan hakları açısından riskli ve kaotiktir. 1951 Mülteci Sözleşmesinden sonra mülteci tanımı daha kapsamlı düzenleniyor ya da geniş yorumlanıyor olsa da bireylerin mülteci olup olmayacaklarına karar verme yetkisi nihayetinde devletlerin takdirindedir.

İnsanlığın pek çok kere yüzleştiği, genellikle savaşların doğurduğu kitlesel akınlara koruma sağlayan "geçici koruma" evrensel bağlayıcı bir hukuki metinle düzenlenmemiştir. 1951 Mülteci Sözleşmesi,

mültecilik şartlarının bireysel değerlendirilmesi üzerine kuruludur. 2001 yılında AB örgütü tarafından kabul edilen GKY, süreç içinde, özellikle Arap Baharı sonrası geçici koruma şartlarını doğuran kitlesel akınlarla karşılaşılmasına rağmen etkinleştirilmemiş ve uygulanmamıştır. İhtiyaca cevap verememesi nedeniyle kaldırılması, yerine yeni düzenlemeler getirilmesi düşünülürken, 2022 yılının başlarında Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı ile başlayan savaşta, Ukrayna vatandaşlarının Avrupa coğrafyasına kitlesel akınları nedeniyle çok kısa süre içerisinde etkinleştirilmiş ve uygulanmaya başlamıştır. GKY'ye göre, en fazla süresi 3 yıl olan geçici korumanın, Ukrayna vatandaşları için akıbeti belirsizdir. Esasen, doğal hak olan sığınma hakkı, günümüz uluslararası pozitif hukukunda düzenlenmemiş dolayısıyla devletlere hukuki sorumluluk yüklememiştir. Bireylerin sığınma hakkı, devletlerin, istedikleri zaman, istedikleri kişilere karşı uygulayabilecekleri ahlaki bir yükümlülükten fazlası değildir.

BMMYK'nın, temel işlevi mültecilere uluslararası koruma sağlamak ve onlara kalıcı çözümler bulmak amacıyla hükümetlerle iş birliği yapmaktır. Yalnızca idari harcamaları için BM bütçesinden pay alan ve toplam bütçesinin çok ciddi bir oranı iki elin parmakları kadar devletin bağışlarından oluşan BMMYK'nın, bağımsız ve tarafsız bir uluslararası kurum olmasını beklemek çok iyi niyetli davranış olur.

Ev sahibi devletler açısından mülteci kabulünün, ekonomik baskıdan ulusal güvenliğe, demografik tehditten kültürel değişikliğe kadar pek çok ciddi yük getirdiği tartışmasızdır. 1951 Mülteci Sözleşmesi, mülteci yükünün paylaşılması konusunda herhangi bir hüküm ya da prosedür içermez. Bağlayıcı olmayan New York Bildirisi ve Küresel Mutabakat da beklenenin aksine mülteci yükü paylaşımı konusunda iş birliği konusunda bir yükümlülük getirmez. Teoride önerilen ya da uygulamada rastlanan, tazminat, kota, güvenli bölge, uluslararası mülteci ülkesi, yükümlülüğün grup ya da bölge içinde paylaşılması, iltica edilen -orijin- ülkenin sorumluluğu ya da toprak kiralama mülteci yük paylaşım sistemleri, bağımsız ve tarafsız bir uluslararası kurumun yokluğunda etkin olarak çalışmaz, çalışmadığı görülmektedir. Mevcut uluslararası mülteci rejimi, insan hakları açısından pek çok kaygıyı da beraberinde getirir.

KAYNAKÇA

Betts, A. and Milner J.,(2019). Governance of the Global Refugee Regime. World Refugee Council Research Paper,13.

Dowd r. and McAdam J., (2017). International Cooperation and Responsibility- Sharing to Protect Refugees: What, Why and How?. The International and Comparative Law Qarterly, 66, 4, 863-892.

Ertuğrul, Ü.E., (2014). En Ağır Yük; İnsan Yükü ve Uluslararası Hukukta Yükün Paylaşılması. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu Bildirileri, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 1, 565-585.

Expert Group on Refugee and Internally Displaced Person Statistics- International Recommendations on Refugee Statistics, March 2018,

Figures at a Glance, UNHCR, https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html

Gilbert, G.S. (1983). Right of Asylum: A Change of Direction. International and Comparative Law Qarterly, 32, 633- 650

Güler, A. (2013). Uluslararası Mülteci Rejimi: Afganistan Üzerinden Bir Rejim Etkinliği Analizi. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 9, 101-127

HCR/1P/4/ENG/REV. 4 , Handbook on Procedures Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees, Reissued, Geneva, 2019, https://www.refworld.org/docid/5cb474b27.html

HCR/IP/4/Eng/REV.1, Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Conventionand the 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees, Reedited, Geneva, January 1992, UNHCR 1979, https://www.unhcr.org/4d93528a9.pdf

Kuosmanen, J., (2012). Perfecting Imperfect Duties:The Instituonalisation of a Universal Right of Asylum, The Journal of Political Philosophy, 21(1), 24-43

Levy, M.A, Young,O.Y., and Zürn, M., (1995). The Study of ınternational Rejimes. European Journal of International Relations, 1, 3, 267-330

Schuck, P.H., (1997). Refugee Burden-Sharing: A Modest Proposal. Yale Journal of International Law, 22, 243-297

Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, General Assembly Resolution 428 (V) of 14 December 1950

UNHCR, Mid-year Trends 2022.

http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf
https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/060/26/PDF/NR006026.pdf?OpenElement

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_1469

https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/9315869/KS-GQ-18-004-EN-N.pdf/d331c9cc-1091-43c2-b589-2c250bccc281?t=1542636809000

https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/migration-and-asylum/common-european-asylum-system/temporary-protection_en

https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32001L0055

https://hukukbook.com/afrika-birligi-orgutu-multeci-sorunlarinin-ozel-yonlerini-duzenleyen-sozlesme/

https://reporting.unhcr.org/budget-expenditure

https://reporting.unhcr.org/donor-ranking

https://reporting.unhcr.org/index.php/donor-ranking

https://www.unhcr.org/57e39d987,

https://www.unhcr.org/5c658aed4

https://www.unhcr.org/afr/3cc413316.pdf

https://www.unhcr.org/protection/basic/3b66c39e1/statute-office-united-nations-high-commissioner-refugees.html

SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ SIFIR ATIK KAVRAMINA YÖNELİK FARKINDALIKLARININ İNCELENMESİ

Şule FIRAT DURDUKOCA
Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, Dede Korkut Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Kars, Türkiye
ORCID ID: 0000-0001-8864-3243

Arzu DERYA TAŞÇI
Öğrt. Gör., Kafkas Üniversitesi, Dede Korkut Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Kars, Türkiye
ORCID ID: 0000-0003-3667-2020

Özet
Dünya nüfusunun gün geçtikçe artması insanların ihtiyaçlarının da artmasına ve çeşitlenmesine sebep olmuştur. Bu durum yeryüzündeki kaynakların bilinçli kullanımını gerekli kılmaktadır. Üstelik artan nüfus ile birlikte kentleşme, sanayileşme, devamlı üretim ve tüketim faaliyetleri önü alınamaz miktarlarda atığın oluşmasına sebep olmuştur. Son yüzyılın en önemli çevre sorunu haline gelen atık problemi sıfır atık olarak nitelendirilen atık yönetimi kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda Türkiye' de 2017 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından sıfır atık projesi başlatılmıştır. Sıfır atık projesi israfın önlenmesini, ortaya çıkan atık miktarının azaltılmasını, kaynakların daha verimli kullanılmasını, etkili toplama sisteminin kurulmasını, atıkların geri dönüşümünü de içeren atık azaltma ve önlemeyi amaçlayan bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Sıfır atık farkındalığının eğitim aracılığı ile küçük yaşlarda başlaması gerektiği göz önünde bulundurulduğunda sınıf öğretmeni adaylarının bu farkındalığa sahip olmaları ve yaşamlarına dâhil etmeleri, ayrıca öğrencilerine ve çevrelerine anlatmaları oldukça önemlidir. Bu noktadan hareketle araştırmanın amacı sınıf öğretmeni adaylarının sıfır atık kavramına yönelik farkındalıklarının incelenmesi şeklinde belirlenmiştir. Araştırma tarama modeli şeklinde tasarlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Kafkas Üniversitesi Dede Korkut Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı' nda öğrenim gören ve araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen 127 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Adayların %60'ı (n=76) kadın olup %71'inin (n=90) üniversite genelinde sıfır atık konusunda herhangi bir eğitim almadıkları tespit edilmiştir. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan sıfır atık kavramına yönelik farkındalık anketi kullanılmıştır. Veri analizleri sonucunda; öğretmen adaylarının sıfır atık kavramını tanımlarken en çok "geri dönüşüme kazandırmak" yanıtını, geri dönüşüm kavramını tanımlarken ise "kullanılan maddeleri tekrar kullanma" yanıtını verdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının çoğu (n=76) sıfır atık konusundaki duyarlılıklarına "kısmen" yanıtını vermiştir. Benzer şekilde öğretmen adaylarının çoğu (n=77) atık türleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını belirtirken, plastik, kâğıt ve cam öğretmen adayları tarafından en fazla tekrarlanan atık türleri olmuştur. Üstelik öğretmen adaylarının yarısına yakını atıklarının hepsini çöpe attığını, atık toplama kutularını ise "bazen" kullandıklarını belirtmiştir. Ayrıca öğretmen adayları atık kutularının ulaşılabilecek yerde olmadığını gerekçe göstererek sıfır atık kutularını kullanmadıklarını vurgulamıştır. Son olarak öğretmen adayları, sıfır atık kavramına yönelik bilgilendirmenin ve uygulamaya dönük faaliyetlerin yapılması gerektiğini önermişlerdir.
Anahtar Kelimeler: Sıfır atık, farkındalık, öğretmen adayı

INVESTIGATION OF PRİMARY SCHOOL TEACHER CANDIDATES' AWARENESS ABOUT THE ZERO WASTE CONCEPT

Abstract
The increase in the world population has led to an increase and diversification in the needs of people. This situation necessitates the conscious use of the resources on earth. Moreover, urbanization, industrialization, continuous production and consumption activities along with the increasing population have led to the generation of unavoidable amounts of waste. The waste problem, which has become the most important environmental problem of the last century, has revealed the concept of waste management, which is characterized as zero waste. In this direction, a zero waste project was initiated by the Ministry of Environment and Urbanization in Turkey in 2017. The zero waste project is defined as an approach that aims to prevent waste, reduce the amount of waste generated, use resources more efficiently, establish an effective collection system, and reduce waste, including recycling of waste. Considering that zero waste awareness should start at a young age through

education, it is very important for primary school teacher candidates to have this awareness and include it in their lives, and also to tell their students and their environment. From this point of view, the aim of the research was determined as examining the awareness of primary school teacher candidates towards the concept of zero waste. The research was designed as a survey model. The study group of the research consists of 127 teacher candidates studying at Kafkas University Dede Korkut Faculty of Education, Department of Basic Education, Classroom Education and willing to participate in the research voluntarily. It was determined that 60% (n=76) of the candidates were women and 71% (n=90) did not receive any training on zero waste at the university. Awareness questionnaire for the concept of zero waste, prepared by the researchers, was used as a data collection tool. As a result of data analysis; while defining the concept of zero waste, primary school teacher candidates mostly gave the answer "to recycle". It was determined that the pre-service teachers gave the answer "reuse the used materials" when defining the concept of recycling. In addition, most of the pre-service teachers (n=76) answered “partially” to their sensitivity about zero waste. Similarly, most of the pre-service teachers (n=77) stated that they did not have enough information about waste types. Plastic, paper and glass were the most repeated types of waste by pre-service teachers. Moreover, nearly half of the pre-service teachers stated that they throw away all of their waste, and that they use the waste collection boxes “sometimes”. In addition, pre-service teachers emphasized that they do not use zero waste boxes, citing that the waste bins are not accessible. Finally, pre-service teachers suggested that informing about the concept of zero waste and practical activities should be done.
Keywords: Zero waste, awareness, pre-service teachers

GİRİŞ

Dünya nüfusunda yaşanan artışa paralel olarak insan ihtiyaçlarının gün geçtikçe artması ve çeşitlenmesi, kaynakların bilinçli kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Sanayileşmeyle başladığı düşünülen çevre problemleri, günümüzde sadece problemin yaşandığı bölgeyi değil tüm dünyayı tehdit eden küresel bir sorun haline gelmiştir (Sarıgöz, 2013). Kentleşme, sanayileşme, nüfus artışı ve doğrusal ekonomi anlayışını temel alan üretim ve tüketim süreçleri, büyük miktarlarda atık ortaya çıkmasına neden olmuş, atık konusu 21. yüzyılın en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Bu konunun çözüme kavuşturulmasında, doğal süreçlere dönüş ve döngüsel ekonomi anlayışının etkisiyle, sıfır atık olarak nitelenen atık yönetim stratejisi ortaya çıkmıştır (Bilgili, 2021).

Sıfır atık kavramı ilk defa 1973 yılında Dr. Paul Palmer tarafından kimyasallardan elde edilen kaynakları geri kazanmak için kullanılmıştır (Palmer, 2004). Bu sistemde malzeme akışı döngüsel olup optimum tüketim düzeyine kadar aynı malzemelerin tekrar tekrar kullanımı amaçlanmaktadır. Döngüsel sistemde hiçbir malzeme israf edilmez veya eksik kullanılmaz, kullanım ömrü sonunda ürünler sistem içinde yeninden kullanılır, onarılır, satılır veya yeniden dağıtılır. Yeniden kullanım veya onarım mümkün değilse, malzemeler geri dönüştürülebilir veya atık akışından geri kazanılabilir ve doğal kaynakların çıkarılması talebinin yerine geçerek girdi olarak kullanılabilir (Song, Li & Zeng, 2015).

Ülkemizde sıfır atık projesi, atıkların sınıflandırılabilmesi için entegre bir atık yönetim sisteminin oluşturulması ihtiyacından dolayı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı [ÇŞB]’nın 2016-2023 yıllarını kapsayacak şekilde Ulusal Atık Yönetimi ve Eylem Planı’nın hazırlanmasıyla başlamış, 12 Temmuz 2019 tarihli ve 30829 sayılı Resmî Gazetede Sıfır Atık Yönetmeliği’nin yayımlanmasıyla yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelikte atık kavramı “üreticisi veya fiilen elinde bulunduran gerçek veya tüzel kişi tarafından çevreye atılan veya bırakılan ya da atılması zorunlu olan herhangi bir madde veya materyal” olarak tanımlanmaktadır.

Sıfır atık projesi israfın önlenmesi, ortaya çıkan atık miktarının azaltılması, kaynakların daha verimli kullanılması, etkili toplama sisteminin kurulması, atıkların geri dönüşümünü içeren atık azaltma ve önlemeyi amaçlayan bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (ÇŞB, 2017). Son yıllarda dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde sıfır atık veya atık yönetimi konularına verilen önem gün geçtikçe artmakta, bu kapsamda yapılan çalışmaların sayısında artış gözlenmektedir.

Yurt içi literatürde sıfır atık kavramı ile ilgili ilköğretim düzeyinde yapılmış çalışmalar incelendiğinde, güncel çalışmalardan birinin Erten ve Köseoğlu, (2022) tarafından yürütüldüğü görülmektedir. Araştırmacılar çalışmalarında 5-8. sınıf fen bilimleri ders kitaplarındaki etkinliklerin sıfır atık projesinin amacı kapsamında incelemişler, çevre eğitimi kapsamında bulunan kazanımlara yönelik olan etkinliklerin büyük bir çoğunluğunda bu projenin amacına vurgu yapan açıklamalar ve hedefler bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır. İlgili projenin amacına en yakın bulunan etkinliklerde ise, atıkların tasarrufu ve kontrolünden ziyade geri dönüşüm konusunun vurgusunun daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Önal, Kaya ve Çalışkan, (2019) tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise İlkokul Hayat Bilgisi 2. sınıf ders kitabı ve bağlı olduğu öğretim programı incelenmiş, konu içeriklerinde geri

dönüşüm konusunda bilinçlendirme amaçlı metin ve görsellerin yanı sıra, sıfır atık yaklaşımına uygun tasarruf bilinci şeklinde bir bağlantı tespit edilmiştir. Bunun haricinde, özellikle okul araç-gereçlerinin kullanımında, doğrudan sıfır atık yaklaşımına uygun örneklerde yer aldığı vurgulanmıştır. Gönüllü, Doğan ve Çelik, (2015) tarafından gerçekleştirilen bir başka çalışmada, ilköğretim öğretim programlarında ambalaj atıklarının geri dönüşümü ayrıntılı olarak incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, ambalaj atıklarının geri dönüşümüne yönelik bilgilerin, öğretim programları içerisinde yetersiz olduğu ve mevcut bilgilerin sürekliliğinin olmadığı tespit edilmiştir. Sönmez (2020) ilkokul birinci sınıf öğrencilerinin sıfır atık kavramı ile ilgili çizimlerini incelediği çalışmasında, öğrencilerin resimlerde en fazla çöp kavramına yer verdiklerini; kız öğrencilerin atık bilinci teması, erkek öğrencilerin çevre koruma teması ile ilgili kavramlara daha çok yer verdiklerini tespit etmiştir.

Connent' in (2007) belirttiği gibi esasında çoğu birey azaltma, yeniden kullanım ve geri dönüşüm hakkında bilgi sahibi olmakla birlikte sürdürülebilirlik konusunda yeterli sorumluluğa sahip değildir; sıfır atık anlayışının sürdürülebilir bir nitelik kazanması için her bireyin bu soruna dâhil olarak sorumluluğunun farkında olması gerekir. Şüphesiz toplumsal farkındalık öncelikle eğitimle ve küçük yaşlarda başlamaktadır. Bu kapsamda ülkemizin geleceği olan çocuklarımıza sıfır atık ve çevre bilinci açısından farkındalık kazandırmada önemli rolleri olan öğretmenlerimizin ve geleceğin öğretmenleri olan öğretmen adaylarının çevre bilincine sahip olmaları, sıfır atık yaklaşımını benimsemeleri, bu yaklaşımı öğrencilerine ve çevrelerine anlatmaları ve kendilerinin de bilfiil uygulamaları oldukça önemlidir. Dolayısıyla öğretmen yetiştirme sürecinde uygulanan öğretim programlarında çevre bilincinin yer alması büyük önem taşımaktadır. Belirtilen bu sebeplerle öğrencilerine ve topluma örnek olacak olan öğretmen adaylarının sıfır atık farkındalıklarının incelenmesi araştırmaya değer görülmüştür. Bu araştırmanın amacı öğretmen adaylarının sıfır atık kavramına yönelik farkındalıklarını incelemektir.

YÖNTEM

Araştırma tarama modelinde tasarlanmıştır. Bu model, geçmişte ya da hâlihazırda var olan bir durumu, olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlamaktadır (Karasar, 1999).

Araştırmanın çalışma grubunu Kafkas Üniversitesi Dede Korkut Eğitim Fakültesi'nde 2022-2023 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi ABD' da öğrenim görmekte olan, araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen 127 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Adayların %60'ı (n=76) kadın olup %71'inin (n=90) üniversite genelinde sıfır atık konusunda herhangi bir eğitim almadıkları tespit edilmiştir. Araştırmada Sınıf Eğitimi ABD' nda öğrenim gören öğretmen adaylarının seçilmesinin nedeni, atık yönetimi gibi toplumsal konulara yönelik farkındalık oluşumunun küçük yaşlarda aileden başlayıp okul ortamında zorunlu eğitim kapsamında ilk olarak sınıf öğretmenlerinin sunacağı eğitim-öğretim faaliyetleriyle katlanarak devam etmesidir. Dolayısıyla sınıf öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının toplumsal sorunlara yönelik farkındalıkları, bu sorunların çözümlerine yönelik duyarlılıkları önemlidir.

Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen "sıfır atık farkındalık anketi" kullanılarak toplanmıştır. Anketin hazırlanması sürecine literatür taraması yapılarak başlanmış, benzer araştırmalar ve Sıfır Atık Yönetmeliği incelenmiştir. 6 adet açık uçlu, 3 adet kapalı uçlu olmak üzere toplam 9 sorudan oluşan taslak anket, kapsam geçerliğinin belirlenmesi için Dede Korkut Eğitim Fakültesi'nde çevre eğitimi alanında iki uzmandan görüşüne sunulmuştur. Kapsam geçerliği konusunda görüş birliğine varılan anket bir haftalık süreç içerisinde öğretmen adaylarına uygulanmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda toplanan kapalı uçlu sorulardan elde edilen verilerin analizinde betimsel istatistik, açık uçlu sorulardan elde edilen verilerin analizinde ise betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır.

BULGULAR

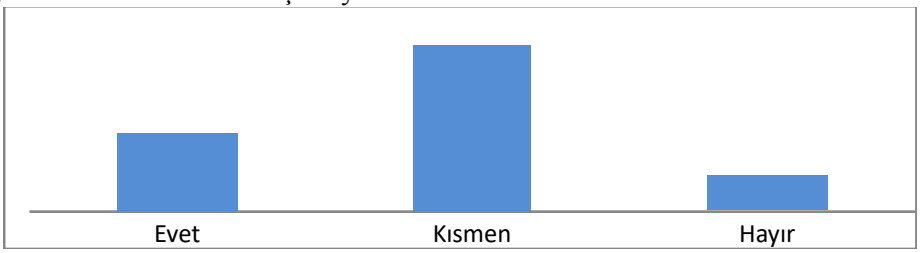
Aşağıda araştırmanın amacına yönelik toplanan bilgiler tablo ve şekiller halinde sunulmaktadır. Tablo 1'de katılımcı öğretmen adaylarının sıfır atık ve geri dönüşüm kavramlarına yönelik tanımlarının betimsel analiz sonuçları sunulmuştur.

Tablo 1. "Sıfır atık" ve "geri dönüşüm" kavramına yönelik tanımlar

Tanımlar	Kodlar	f
Sıfır atık	Geri dönüşüme kazandırmak	71
	Hiç atık olmaması	37
	Doğaya zarar vermemek	18
	Geri dönüştürülebilir malzemeler kullanmak	13
	İsrafı önlemek	13
	En az sayıda atık üretmek	11
	Cevap yok	8
	Kaynakları tutumlu kullanmak	7
	Atık toplama sistemlerini kurmak	4
	Bilmiyorum	2
	Geri dönüştürülemeyen malzemelerin minimal düzeyde kullanımı	1
	Karbon ayak izi	1
	Minimal yaşam	1
		1
Geri dönüşüm	Kullanılan maddeleri tekrar kullanma	87
	Atıkların işlenerek kullanılabilir hale gelmesi	29
	Atıkların yeni şekle dönüştürülmesi	22
	Atıkların işlenerek hammaddeye dönüşmesi	17
	Cevap yok	5
	Tasarruf sağlama	5
	Bilmiyorum	4

Tablo 1'e göre katılımcı öğretmen adaylarının; "sıfır atık" kavramını sıklıkla "geri dönüşüme kazandırmak" (n=71) ve "hiç atık olmaması" (n=37), "geri dönüşüm" kavramını ise "kullanılan maddeleri tekrar kullanmak" (n=87) şeklinde tanımladıkları görülmektedir. Bu bulgu katılımcı öğretmen adaylarının çoğunluğunun sıfır atık kavramı ile geri dönüşüm kavramını ilişkilendirdikleri şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca Tablo 1 öğretmen adaylarının sıfır atık kavramına geri dönüşüm kavramına kıyasla daha fazla sayıda ve çeşitte tanım ürettiklerini göstermektedir.

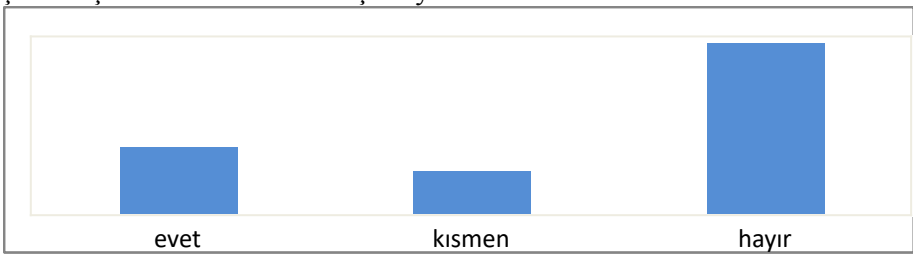
Aşağıda sunulan Şekil 1'de katılımcı öğretmen adaylarının sıfır atık konusundaki duyarlıklarına ilişkin görüşlerine yönelik veri analizi sonuçları yer almaktadır.

Şekil 1. Öğretmen adaylarının sıfır atık konusundaki duyarlıklarına ilişkin görüşleri

Şekil 1'e göre araştırmaya katılan öğretmen adaylarının 76'sı (yaklaşık %60) sıfır atık konusundaki duyarlılıklarının "kısmen" düzeyinde olduğunu, 16'sı ise (%12,5) konuya ilişkin duyarlılıklarının olmadığını belirtmişlerdir.

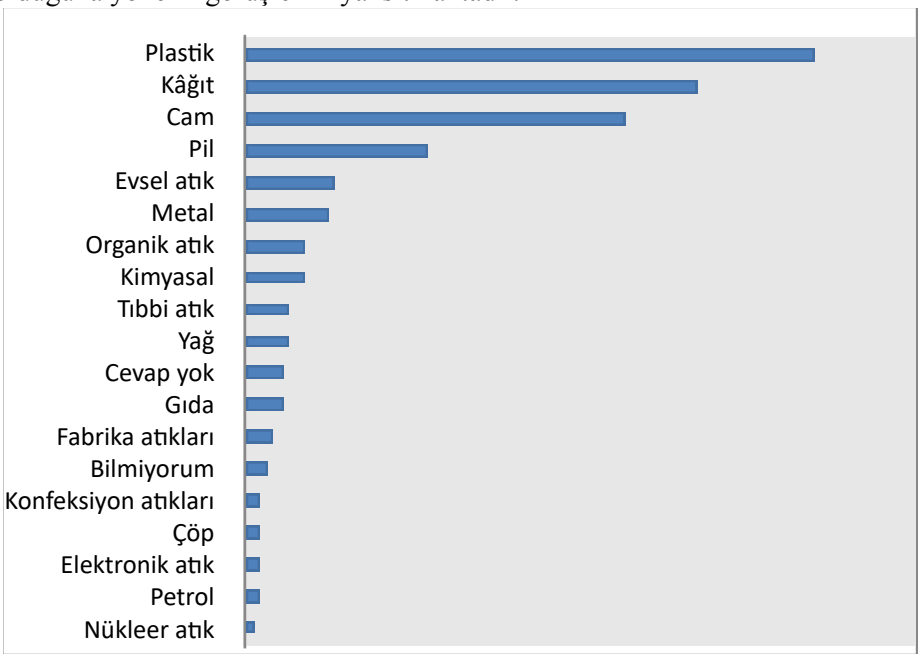
Şekil 2'de katılımcı öğretmen adaylarının atık türleri hakkında yeterli bilgiye sahip olma durumlarına yönelik görüşlerini içeren veri analizi sonuçları yer almaktadır.

Şekil 2. Öğretmen adaylarının atık türleri hakkında yeterli bilgiye sahip olma durumları

Yukarıda sunulan Şekil 2, araştırmanın çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının 77'sinin (yaklaşık %61) atık türleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, 30'unun (yaklaşık %24)

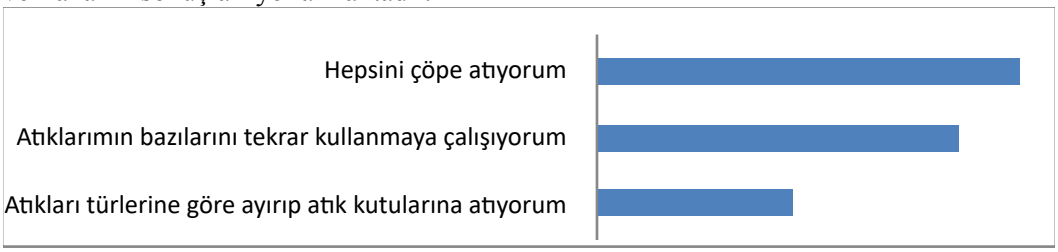
konuya ilişkin bilgi sahibi olduğunu ifade ettiklerini göstermektedir. Şekil 3, öğretmen adaylarının atık türlerinin neler olduğuna yönelik görüşlerini yansıtmaktadır.

Şekil 3. Öğretmen Adaylarının Atık Türlerine İlişkin Görüşleri

Şekil 3'e göre katılımcı öğretmen adayları atık türlerine ilişkin sıklıkla; plastik (n=102), kâğıt (n=81), cam (n=68) ve pili (n=33) örneklendirmişlerdir. Şekilde dikkat çeken bulgular; araştırmanın bu alt sorusu kapsamında görüş belirtmeyen (n=7) ve "bilmiyorum" yanıtını veren (n=4) katılımcının bulunması, 3 katılımcının da çöpü atık olarak değerlendirmesidir.

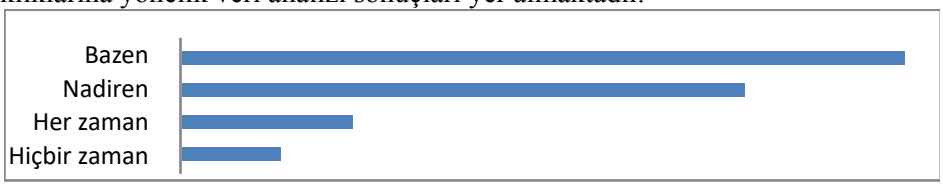
Şekil 4'de katılımcı öğretmen adaylarının atıklarını nasıl değerlendirdiklerine ilişkin görüşlerine yönelik veri analizi sonuçları yer almaktadır.

Şekil 4. Katılımcı öğretmen adaylarının atıkları değerlendirme şekilleri

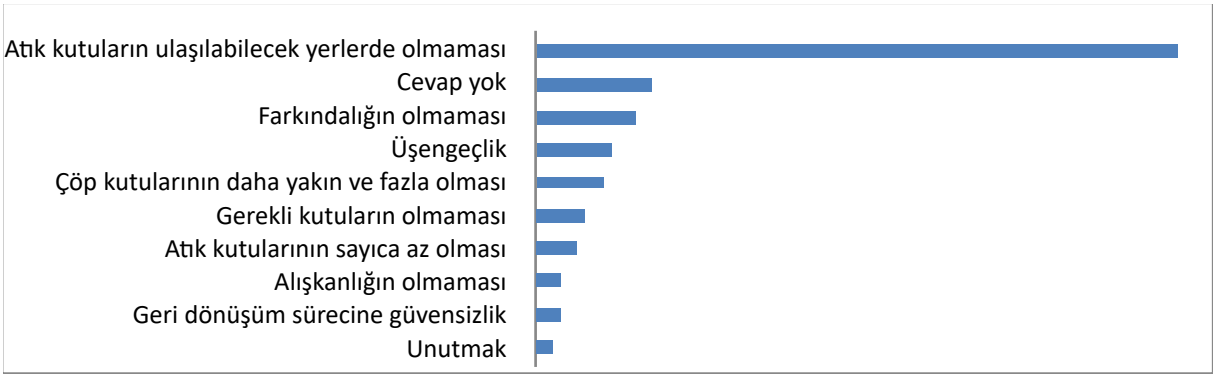
Şekil 4'e göre araştırmaya katılan öğretmen adaylarının 56'sı (yaklaşık %44'ü) atıklarının hepsini çöpe attıklarını belirtmişlerdir. Bu kapsamda atıklarını türlerine göre ayırıp atık kutularına atan kısaca atık kutularını aktif olarak kullandıklarını belirten katılımcı sayısı 26'dır. Öğretmen adaylarının 48'i ise atıklarından bazılarını tekrar kullanmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Şekil 5'de araştırmanın bu alt sorusuyla bağlantılı olarak öğretmen adaylarının atık toplama kutularını kullanma sıklıklarına yönelik veri analizi sonuçları yer almaktadır.

Şekil 5. Öğretmen adaylarının atık toplama kutularını kullanma sıklıkları

Şekil 5 incelendiğinde katılımcı öğretmen adaylarının 59'unun atık toplama kutularını bazen, 8'inin ise hiç kullanmadığını ifade ettikleri görülmektedir. Şekil 6'da sıfır atık projesi kapsamında üretilen atık toplama kutularını katılımcı öğretmen adaylarının kullanmama gerekçelerine yönelik görüşleri frekans değerleri ile birlikte sunulmuştur.

Şekil 6. Öğretmen adaylarının sıfır atık kutularını kullanmama gerekçeleri

Şekil 6 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmen adaylarının atık toplama kutularını kullanmamalarına yönelik öncelikli gerekçe olarak "atık kutularının ulaşılabilecek yerlerde olmaması"'nı (n=77) öne sürdükleri görülmektedir. Araştırmanın bu alt sorusu kapsamında önemli sayıda öğretmen adayı (n=14) hiçbir gerekçe ileri sürmezken, 12 öğretmen adayı ise farkındalıklarının olmadığını (n=12) belirtmişlerdir. Katılımcı 3 öğretmen adayı ise geri dönüşüm sürecinin sağlıklı işlediğine yönelik güvensizlik hissettiklerini bu gerekçe ile atık kutularını kullanmadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 2'de katılımcı öğretmen adaylarının sıfır atık konusunda farkındalıklarının artması için önerilerine yönelik görüşleri frekans değerleri ile birlikte sunulmaktadır.

Tablo 2. Sıfır atık farkındalığının artması için öneriler

Öneriler	**f**
Sıfır atık konusunda bilgilendirme yapılmalı	109
Sıfır atık konusunda uygulamaya dönük çalışmalar yapılmalı	70
Sıfır atık kutuları sayıca arttırılmalı	29
Sıfır atık konusuna çevre eğitimi dersinde daha fazla vurgu yapılmalı	26
Fakültede sıfır atık ile ilgili afiş /poster/broşür/stant bulundurulmalı	20
Sıfır atık kutularının ulaşılabilir olmalı	18
Rol model olunmalı	12
Öğrencilere görev ve sorumluluklar verilmeli	9
Ödüllendirme sistemi uygulanmalı	3
Atık kutuları amaca uygun kullanılmalı	2
Çevre gezileri yapılmalı	2
Atık ürünlerden sergi yapılmalı	1

Tablo 2'ye göre katılımcı öğretmen adaylarının çoğunluğu (n=109; %) sıfır atık konusunda farkındalıklarının artması için bilgilendirme yapılması önerisinde bulunmuşlardır. Katılımcıların 70'i konuya ilişkin uygulamalı çalışmalar yapılması gerektiğini belirtirken, 29'u da atık kutularının sayıca arttırılması önerisinde bulunmuşlardır. Ayrıca adaylardan bazılarının atık türlerinden sergi yapılması (n=1), ödüllendirme sisteminin uygulanması (n=3) gibi yaratıcı öneriler geliştirdikleri dikkat çeken bulgular arasındadır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Öğretmen adaylarının sıfır atık kavramına yönelik farkındalıklarının incelendiği bu araştırmanın sonucunda, katılımcı öğretmen adaylarının genel olarak sıfır atık kavramına yönelik farkındalıklarının düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Nitekim adayların sadece %28'nin (n=35) sıfır atık konusunda duyarlı olduklarını belirtmeleri bu yorumu destekler niteliktedir. Benzer sonuçlara Harman ve Yenikalaycı (2020) tarafından yürütülen çalışmada da ulaşılmış, öğretmen adaylarının sıfır atık yaklaşımına yönelik farkındalıklarının yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Ancak bu araştırmada adayların sıfır atık ve geri dönüşüm kavramına yönelik tanımları incelendiğinde tanımların genel

olarak; israfı önleme, kaynakları verimli kullanma, atık üretmeme veya olabilecek en az sayıda düzeyde atık üretme, oluşan atıkları ayrı toplama, geri dönüşüme kazandırma, kullanılan maddeleri tekrar kullanma, atıkların işlenerek ürüne/hammaddeye dönüşmesi gibi konulara vurgu yaptığı görülmektedir. Bu konuların Sıfır Atık Yönetmeliği'nde ve sıfır atık projesinin ülkemizdeki resmi web sitesinde yer alan (https://sifiratik.gov.tr/) "atığın oluşumunu önleme, israfı önleme, kaynakların daha etkili kullanımını sağlama, minimal düzeyde atık üretme, atıkların geri kazanımı/geri dönüşümü, yeniden kullanma, özelliğine ve türüne göre atıkları biriktirme/toplama, atıkların işlenerek asıl amacı veya diğer amaçlar doğrultusunda ürüne/maddelere/malzemelere dönüştürme" gibi sıfır atık, atık yönetimi ve geri dönüşüm kavramlarına yönelik anahtar kavramları kapsadığı belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar bütün olarak değerlendirildiğinde genel olarak araştırmaya katılan sınıf eğitimi öğretmen adaylarının sıfır atığın ve geri dönüşümün ne olduğu ve amacı hakkında fikirlerinin olduğu ancak bu konuyu yeteri kadar içselleştirmedikleri şeklinde yorumlanabilir. Dal ve Onur-Akçay (2021) da çalışmalarında fen bilimleri öğretmenlerinin sıfır atık ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi amacı ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında katılımcı öğretmenlerin çoğunun sıfır atığın amacı hakkında fikirleri olduğu vurgulanmış, öğretmenlerin genellikle sıfır atığın amacını tekrar geri dönüşüme kazandırmak ve atık oluşumunu azaltmak olarak değerlendirdikleri belirlenmiştir. Literatürde bu araştırmanın sonucuyla çelişen araştırmalar da bulunmaktadır. Kaya ve Uzoğlu (2019) çalışmalarında katılımcı fen bilimleri öğretmenlerinin geri dönüşümün ne olduğu sorusuna verilen cevaplarda geri dönüşümü yanlış ifade ettikleri sonucuna varmışlardır. Araştırma sonuçları arasındaki farklılığın nedeni öğretmen adaylarının çevre, sıfır atık, geri dönüşüm konusuna aldıkları eğitimin yeterliği, niteliği ile ilgili olabilir. Henüz hizmet öncesinde bulunan öğretmen adaylarının konuya ilişkin yeterli donanıma sahip olmalarını sağlayacak eğitim-öğretim sürecinden yoksun olmaları, adayların sıfır atık, geri dönüşüm, atık yönetimi gibi konularda farkındalıklarına olumsuz yönde etki edebildiği gibi sahip oldukların bilgilerin yeterli olup olmadığı konusunda endişe duymalarına da yol açabilir. Nitekim daha önce yapılan çalışmalarda yükseköğretimde çevre ve geri dönüşüm eğitimi konularında yapılan çalışmaların yeterli olmadığı belirtilmiştir. (Berberoğlu ve Tosunoğlu, 1995; Karatekin, 2014).

Araştırmanın sonucunda katılımcı öğretmen adaylarının atık türlerine ilişkin bilgilerinin yeterli düzeyde olmadığını ifade ettikleri tespit edilmiştir. Ancak bu bulgunun aksine öğretmen adaylarının atık türlerine ilişkin yerdikleri; plastik, kâğıt, cam, pil, metal, organik, kimyasal, yağ, elektronik, gıda, atıkları, evsel atıklar, petrol rafinasyonundan kaynaklanan atıklar gibi yanıtların Atık Yönetimi Yönetmeliği'nde (2015) belirtilen atık türleri kapsamında yer aldığı belirlenmiştir. Bu sonuç katılımcı öğretmen adaylarının genel olarak atık türlerine yönelik bilgi sahibi olduklarını ancak mevcut bilgilerine güven duymadıkları veya bilgi düzeylerinin farkında olmadıkları şeklinde yorumlanabilir. Bu durumun nedeni öğretmen adaylarının teorik olarak edindikleri bilgileri çeşitli nedenlerle (rol model yetersizliği, uygulamalı eğitim-öğretim yetersizliği vb) uygulamaya dönüştürememeleri olabilir. Araştırmada katılımcı öğretmenlerin atık kutularını bazen kullandıklarını, atıklarını genel olarak çöpe atıklarını ve sıfır atık konusunda uygulamaya dönük çalışmaların yapılması önerisinde bulunmaları bu yorumu desteklemektedir. Dal ve Onur Akçay, (2021) tarafından yapılan araştırmada atık türlerinin neler olduğuna yönelik sorulan soruya verilen cevaplar, birbirine benzer olup plastik atık en yüksek frekansa sahiptir. Evsel atık, cam atık, kâğıt atık, pil atık gibi atıklar verilen diğer cevapların bazılarıdır. En az verilen cevaplar ise işyeri atıkları, besin atıkları, radyoaktif atıklar gibi cevaplardan oluşmaktadır. Araştırma sonucuna araştırmacılar atık türleriyle ilgili fen bilimleri öğretmenlerinin belirttikleri görüşlerden genel olarak bilgi sahibi oldukları yorumunu yapmışlardır. Harman ve Çelikler (2018) çalışmalarında organik atıkların dışında kalan atıkların, türlerine göre farklı geri dönüşüm kutularına atılması gerektiğini ifade eden fen bilgisi öğretmen adaylarının ambalaj üretiminde kullanılan malzemelerin tekrar değerlendirilebileceğinin farkında oldukları tespit etmişlerdir.

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlara bağlı olarak; öğretmen adaylarının sıfır atık konusunda kendilerini geliştirmeleri, bilgi düzeylerini arttırmalarını sağlamak için seminerlerin düzenlenmesi, sıfır atık konusunda uygulamalı çalışmalar, projeler yaparak teorik bilgilerini uygulamaya dönüştürmelerinin sağlanması, sıfır atık toplama ünitelerinin çoğaltılarak kullanımı konusunda uzmanların bilgilendirme çalışmaları yapmaları öneri olarak sunulabilir.

KAYNAKÇA

Berberoğlu, G., & Tosunoğlu, C. (1995). Exploratory and confirmatory factor analyses of an environmental attitude scale (EAS) for Turkish university students. The Journal of Environmental Education, 26, 40-44. DOI: 10.1080/00958964.1995.9941444

Bilgili, M. Y. (2021). Sıfır atık yaklaşımının kökenleri ve günümüzdeki anlamı. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(40), 683-703. DOI: 10.46928/iticusbe.787711

Connent, P. (2007). Zero waste: A key move towards a sustainable society. [https://www.researchgate.net/publication/228871831_Zero_Waste_A_Key_Move_towards_a_Sustainable_Society], Retrieved on January 18, 2023.
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı [ÇSB]. (2017). Sıfır atık el kitapçığı. https://webdosya.csb.gov.tr/db/sifiratik/icerikler/k-tapc-k-2017-1-20180129130757.pdf adresinden edinilmiştir.
Dal.Ş., & Onur Akçay, N. (2021). Fen bilimleri öğretmenlerinin sürdürülebilir kalkınma ve sıfır atık ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi. e-Kafkas Journal of Educational Research, 8(3), 438-459. DOI: 10.30900/kafkasegt.862414
Erten, S., & Köseoğlu, P. (2022). Ortaokul fen bilimleri kitaplarında "sıfır atık projesi". Milli Eğitim Dergisi, 51(234), 1085-1110. DOI: 10.37669/milliegitim.837265
Gönüllü, M. T., Doğan, S. & Çelik, Z. (2015). İlköğretim öğrencilerinin çevre için zararlı ambalaj atıkları hakkında farkındalığı (İstanbul örneği). Millî Eğitim Dergisi, 205, 44-63.
Harman, G., & Çelikler, D. (2018). The opinions of elementary science teacher candidates regarding the collection, separation and recycling of solid wastes. Kastamonu Education Journal, 26(3), 813-822. DOI:10.24106/ kefdergi.413329
Harman, G., & Yenikalaycı, N. (2020). Fen bilgisi öğretmen adaylarının sıfır atık yaklaşımına yönelik farkındalıkları. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 50, 138-161. DOI: 10.9779/pauefd.589781
Karasar, N. (1999). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
Karatekin, K. (2014). Social Studies pre-service teachers' awareness of solid waste and recycling. Procedia-Social and Behavioral Sciences. 116:1797-1801. DOI:10.1016/j.sbspro.2014.01.474
Kaya, A. & Uzoğlu, M. (2019). Fen Bilgisi Öğretmenlerinin Geri Dönüşüm Hakkındaki Görüşlerinin Belirlenmesi. Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies, 76, 365-381.
Sarıgöz, O. (2013). Ortaöğretim öğrencilerinin çevre ile ilgili davranış ve düşüncelerinin değerlendirilmesi. YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, 10(1), 87-105.
Song, Q., Li, J. & Zeng, X. (2015). Minimizing the increasing solid waste through zero waste strategy. Journal of Cleaner Production, 104, 199-210. DOI: 10.1016/j.jclepro.2014.08.027
Sönmez, D. (2020). İlkokul birinci sınıf öğrencilerinin "sıfır atık" kavramı ile ilgili çizimlerinin incelenmesi. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(2), 593-601. DOI: 10.18506/anemon.638594
Önal, H., Kaya, N. & Çalışkan, T. (2019). Çevre eğitiminde sıfır atık politikası ve mevcut ders kitaplarındaki görünümü (Hayat Bilgisi 2. Sınıf Ders Kitabı). Milli Eğitim Dergisi, 48(221), 123-140.
Palmer, P. (2004) Getting to zero waste. Purple Sky Press, Sebastopol.

ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÇEŞİTLİ EĞİTİM TÜRLERİNE YÖNELİK BİLİŞSEL YAPILARININ VE YETERLİK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Şule FIRAT DURDUKOCA
Kafkas Üniversitesi, Dede Korkut Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Kars, Türkiye
ORCID: 0000-0001-8864-3243

Öğrt. Gör. Arzu DERYA TAŞÇI
Kafkas Üniversitesi, Dede Korkut Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Kars, Türkiye
ORCID: 0000-0003-3667-2020

ÖZET
Var olduğu andan itibaren eğitime tabii olan insan, yaşamı boyunca eğitim alarak kişisel ve mesleki gelişimini sürdürmektedir. Dolayısıyla insan eğitimle gelişmekte, eğitim de insan ihtiyaçlarına göre çeşitlenmekte, içeriği ve niteliği farklılaşmaktadır. Literatürde; formal, informal, non-formal, okul dışı, sargın, örgün, yaygın, hizmet öncesi, hizmet içi, hizmet sonrası, iş başında, yaşam boyu, sürekli, zorunlu, özel, temel, meslekte geliştirme, ilave, zorunlu eğitim gibi çeşitli eğitim türleri tanımlanmaktadır. Şüphesiz bireylerin kişisel, sosyal ve mesleki yaşantılarına bağlı olarak eğitim ihtiyaçları farklılaşmakta, bu doğrultuda farklı eğitim türlerine yönelik sahip oldukları yeterlik düzeyleri de değişkenlik göstermektedir. Eğitim sisteminin önemli paydaşlarından biri olan öğretmenlerin ve geleceğin öğretmenleri olan öğretmen adaylarının mesleki yaşantılarına bağlı olarak yukarıda ifade edilen bazı eğitim türleri hakkında yeterli bilgi birikimine sahibi olmaları, bu eğitim türlerini doğru anlamlandırarak aralarındaki bağı kurmaları; mesleki yeterlikler açısından temel bilişsel yapılarını oluşturabilme, uygulamaları gereken öğretim programları hakkında bilgi sahibi olma, programları içine bulunduğu şartlara göre uyarlayarak öğrenenlerin öğretim programlarının kazanımlara ulaşmalarını sağlama, öğrenenleri 21. yüzyıl becerileri olan yaşam boyu öğrenme bilinciyle yetiştirme açısından önem arz etmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın temel amacı öğretmen adaylarının eğitim türlerinden formal, informal, non-formal, okul dışı, örgün, yaygın eğitim kavramlarına yönelik yeterlik düzeylerini ve bilişsel yapılarını incelemektir. Araştırmada bu 6 farklı eğitim türünün seçilmesinin nedeni; Türk milli eğitim sisteminin yapısını oluşturan eğitim türleri kapsamında yer almaları, halihazırda uygulanmakta olan öğretmen yetiştirme ve ilköğretim kademesi için geliştirilen öğretim programlarında bu eğitim türlerinin karşılıklarının olması, dolayısıyla öğretmen adaylarının yeterli bilgi ve uygulama becerisine sahip olmalarının önem taşıması, yaşam boyu öğrenme kapsamında her bireyin yaşantısının bir parçası olan eğitim türleri olmalarıdır.
Araştırma betimsel bir çalışma olup tarama modeli kullanarak tasarlanmıştır. Çalışma grubunu Kafkas Üniversitesi Dede Korkut Eğitim Fakültesi İlköğretim Matematik Eğitimi Anabilim Dalı 1. ve 4. sınıflarında öğrenim gören, araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen 96 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından tasarlanmış kelime ilişkilendirme testi (KİT) ve soru formu kullanılmıştır. KİT hazırlanırken her bir anahtar kavram (formal, informal, non-formal, okul dışı, örgün, yaygın eğitim) için ayrı bir sayfa kullanılmış ve anahtar kavramlar istenilen cevap sayısı yani 4 defa alt alta yazılarak hazırlanmıştır. Soru formunda ise öğrencilerden 6 kavramın tanımlarını forma yazmaları istenmiştir. KİT aracılığıyla toplanan verilerin analizinde, her bir anahtar kavram için tekrar eden kelimelerin sayısı dikkate alınmış, en az iki kere tekrar edilmeyen kelimeler/kavramlar analiz dışı bırakılmıştır. Ardından cevap kelime/kavramların hangi kategori altında kaç kez tekrarlandığını gösteren frekans tablosu oluşturulmuş ve bu tabloya göre kavram ağı tasarlanmıştır. Soru formunda yer alan verilerin analizi için öncelikle eğitim bilimleri alan uzmanları tarafından yapılan tanımlar incelenerek ve sentezlenerek her bir kavram için tek tanım ve o tanımda geçen, tanımı ilgili kavram için özelleştiren alt kavramlar belirlenmiştir. Öğrencilerin soru formunda ürettikleri tanımlar, alt kavramlara sahip olma dereceleri bakımdan incelenmiş ve yeterlik düzeyleri tespit edilmiştir.
Veri analizi sonucunda; katılımcı öğretmen adaylarının genel olarak bu eğitim türlerine ilişkin bilişsel yapılarında istenilen düzeyde ilişki kuramadıkları, bazı adayların eğitim türlerinden informal, non-formal ve okul dışı eğitim kavramlarını karıştırdıkları, örgün ve yaygın eğitime yönelik kavram yanılgılarına sahip oldukları, bazılarının ise informal eğitim hakkında yanlış bilgiye sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının eğitim türlerine yönelik genel olarak orta düzeyde bir yeterliğe sahip oldukları, 1. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının yeterlik düzeylerinin 4. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarından daha yüksek olduğu da araştırma bulguları arasındadır.
Anahtar Kelimeler: Eğitim türleri, kavram yeterliği, öğretmen adayları.

EXAMINATION OF PRE-SERVICE TEACHERS' COGNITIVE STRUCTURES AND PROFICIENCY LEVELS FOR VARIOUS EDUCATION TYPES

ABSTRACT

A person who has been educated since her/his existence continues her/his personal and professional development with these trainings she/he has received. Therefore, while people develop through education, education also diversifies according to human needs and its content and quality differ. In the literature there are various types of education such as formal, informal, non-formal, out-of-school, pre-service, in-service, after-service, on-the-job, lifelong, continuous, compulsory, special, basic, additional, compulsory education.Undoubtedly, the educational needs of individuals differ depending on their personal, social and professional lives, and accordingly, the level of proficiency they have for different types of education also varies. The important reasons why teachers and pre-service teachers, who are one of the important elements of the education system, have sufficient knowledge about some types of education listed above due to their professional lives, and understand these types of education correctly and establish the bond between them are as follows: To be able to form the basic cognitive structures in terms of professional competencies, to have information about the curricula they will implement, to adapt the programs according to the conditions and to enable the learners to reach the goals of the curricula, to give the learners the awareness of lifelong learning, which is one of the 21st century skills. The main purpose of this research is to examine the proficiency levels and cognitive structures of pre-service teachers for formal education, informal education, non-formal education, school education,common education and out-of-school education concepts. The reason for choosing these 6 different types of education in the study is as follows: These types of education; (1) constitute the educational structure of the Turkish national education system (2)are a part of every individual's life within the scope of lifelong learning. (3) Since these types of education are present in the current teacher training and curricula for primary schools, it is important that pre-service teachers have sufficient knowledge and practice skills for these types of education.

The research is a descriptive study and was designed using a scanning model. The study group consists of 96 pre-service teachers who are studying in the 1st and 4th grades of Kafkas University Dede Korkut Faculty of Education, Primary Education Mathematics Education and who want to participate in the research voluntarily. The word association test (WAT) and question form designed by the researchers were used as data collection tools. While preparing the WAT, a page was used for each key concept (formal, informal, non-formal, out-of-school, school and common education) and the key concepts were written 4 times under each other.

In the question form, the students were asked to write the definitions of 6 concepts. In the analysis of the data collected via WAT, the number of repeated words for each key concept was taken into account, and words/concepts that were not repeated at least twice were excluded from the analysis. Then, a frequency table showing how many times the answer words/concepts were repeated in which category was created and a concept network was designed according to this table. For the analysis of the data in the question form, firstly, the definitions made by educational science experts were examined. Then, the researchers made a definition for each concept. The definitions produced by the pre-service teachers participating in the research in the question form were examined in terms of the degree of their possession of the concepts in the definitions made by the researchers, and the proficiency levels of the pre-service teachers were determined.

As a result of data analysis; It was found that pre-service teachers generally could not establish a desired level of relationship in their cognitive structures regarding these types of education, some pre-service teachers confuse the concepts of informal, non-formal and out-of-school education, they have misconceptions about school and common education, and some of them have wrong information about informal education. In addition, it is among the research findings that the pre-service teachers generally have a medium level of proficiency in education types, and the proficiency levels of the pre-service teachers studying in the 1st grade are higher than the teacher candidates studying in the 4th grade.

Keywords: Types of education, concept proficiency, pre-service teachers

GİRİŞ

İnsanlığın var oluşundan beri süregelen eğitim bireyler ve toplumlar için; devamlılığı sağlama, ihtiyaçları karşılama, tehlikelerden korunma, refahı attırma, kültürel değerleri yaşatma ve aktarma açısından büyük önem taşımaktadır.

Eğitim; soyut ve geniş kapsamlı (psikolojik, sosyolojik, felsefi, ekonomik vb.) bir kavram olması, dinamik bir yapısının olması, dayandığı felsefi temellerin farklı olması ve amaçlarının farklılık göstermesi nedeniyle çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır (Kızıloluk, 2002, s.5-6). Bu durumu düşünürler ve eğitimciler tarafından yapılmış farklı tanımlarda görmek mümkündür. Örneğin; Sönmez'e göre (2003, s.2) eğitim, fiziksel uyarımlar sonucu, bireyde istendik biyo-kimyasal değişiklikler oluşturma süreci; Tyler'a göre (1949, s.5) eğitim, bireylerde davranış değişikliği oluşturma süreci; Durkheim'ya göre (1956, s.71) eğitim, yetişkin nesillerin toplumsal hayata henüz hazır olmayan genç nesiller üzerindeki etkisi şeklinde tanımlanmaktadır. Nitekim Ertürk (2013, s.12-13), eğitim kavramı üzerine yapılmış farklı tanımları inceleyerek bu tanımların bazı ortak noktalarının olduğunu tespit etmiştir. Bu noktalar: (1)Farklı görüşlere sahip tüm eğitimciler eğitimi bir *süreç* olarak görmektedirler. (2) Çeşitli görüşlerdeki eğitimciler, bireyin bilişsel ve devinişsel açıdan mevcut halleri ile yetersiz olduğunu, belli ölçütlere ve anlayışlara göre yeterli sayılabilecek bir hale getirilmesi gerektiği sayıtlısını kabul etmektedirler. (3) Bireyin birinci halden ikinci hale şu veya bu şekilde ama mutlaka bir değişme sonucunda geçebileceği belirtilmektedir. Ertürk, bu ortak noktalardan hareketle eğitimi "bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istendik değişmeler meydana getirme süreci" (2013, s.13) olarak tanımlamış ve bu tanım eğitimciler tarafından genel kabul görmüştür.

Öğrenme içeriğini öğretme-öğrenme sürecinin merkezinden çıkarıp yerine öğrenciyi alan günümüz çağdaş öğrenme kuramları, eğitimi Ertürk'ün tanımında ifade ettiği *planlanmış etkinlikler yoluyla davranış değiştirme süreci*nin ötesine taşımış, yaşam boyu eğitim anlayışı doğrultusunda planlanmamış yaşantıları da eğitim kapsamına almışlardır. Bu doğrultuda artık eğitim "*herhangi bir çevrede, planlı veya planlanmamış yaşantılar yoluyla bireysel ve toplumsal hayatın gelişimini ve devamını sağlama süreci"* (Metin ve Özcan, 2014) olarak daha genel bir çerçevede tanımlanmaktadır. Tanımdan anlaşılacağı gibi eğitim planlı olabildiği gibi plansız da olabilir, okullarda verilebileceği gibi okul dışında kişiyi mesleğe hazırlamak, hayata uyumunu kolaylaştırmak, kişisel ve sosyal gelişimi desteklemek amacıyla farklı kurumlar tarafından da verilebilir. Ayrıca birey herhangi bir kurum, kuruluş çatısı altında olmadan evde, sokakta, caddede, sanal ortamlarda da gelişigüzel şekilde eğitim alabilir, dahası aldığı bu eğitimi üretime dönüştürerek istihdam da sağlayabilir. Dolayısıyla bireyin almış olduğu eğitimin niteliği ve içeriği türüne göre değişmektedir.

Literatürde; formal, informal, non-formal, okul dışı, örgün, yaygın, hizmet öncesi, hizmet içi, hizmet sonrası, iş başında, yaşam boyu, sürekli, zorunlu, özel, temel, meslekte geliştirme, ilave eğitim gibi çeşitli eğitim türleri tanımlanmaktadır (Aytaç, 2000; Colardyn ve Bjornavold, 2004; Çiçek, 2020; Demirel, 2017; Görgen, 2014; Karacaoğlu, 2020; Şen, 2019; Taymaz, 1997). Şüphesiz bireylerin kişisel, sosyal ve mesleki yaşantılarına bağlı olarak eğitim ihtiyaçları farklılaşmakta, bu doğrultuda farklı eğitim türlerine yönelik sahip oldukları yeterlik düzeyleri de değişkenlik göstermektedir. Eğitim sisteminin önemli paydaşlarından biri olan öğretmenlerin ve geleceğin öğretmenleri olan öğretmen adaylarının mesleki yaşantıları gereği yukarıda ifade edilen bazı eğitim türleri hakkında yeterli bilgi birikimine sahibi olmaları, bu eğitim türlerini doğru anlamlandırarak aralarındaki bağı kurmaları; mesleki yeterlikler açısından temel bilişsel yapılarını oluşturabilme, uygulamaları gereken öğretim programları hakkında bilgi sahibi olma, programları içine bulunduğu şartlara göre uyarlayarak öğrenenlerin kazanımlara ulaşmalarını sağlama, öğrenenleri 21. yüzyıl becerileri olan yaşam boyu öğrenme bilinciyle yetiştirme açısından önem arz etmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın temel amacı öğretmen adaylarının eğitim türlerinden formal, informal, non-formal, okul dışı, örgün ve yaygın eğitim kavramlarına yönelik bilişsel yapılarını ve yeterlik düzeylerini incelemektir. Araştırmada bu 6 farklı eğitim türünün seçilmesinin nedeni; Türk milli eğitim sisteminin yapısını oluşturan eğitim türleri kapsamında yer almaları (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 1973), halihazırda uygulanmakta olan öğretmen yetiştirme ve ilköğretim kademesi için geliştirilen öğretim programlarında bu eğitim türlerinin karşılıklarının olması (Yüksek Öğretim Kurumu [YÖK], 2018; MEB,2018) dolayısıyla öğretmen adaylarının yeterli bilgi ve uygulama becerisine sahip olmalarının önem taşıması, yaşam boyu öğrenme kapsamında her bireyin yaşantısının bir parçası olan eğitim türleri olmaları (Akın, 2022)'dır.

YÖNTEM

Araştırmanın modeli

Çalışma tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 1999).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu kolay ulaşılabilir durum örneklemesi kapsamında 2022-2023 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Kafkas Üniversitesi Dede Korkut Eğitim Fakültesi Matematik ve Fen

Bilimleri Eğitimi Bölümü 1. ve 4. sınıflarında öğrenim gören, araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen 96 öğretmen adayı oluşturmaktadır.

Veri toplama araçları

Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan kelime ilişkilendirme testi (KİT) ve soru formu oluşturularak toplanmıştır. KİT hazırlanırken her bir anahtar kavram (formal, örgün, yaygın informal, non-formal, okul dışı eğitim) için "zincirleme cevap kelime yazma ve cevap kelimelerin anahtar kavramdan uzaklaşma risklerini önleyerek testin amacının zedelenmesine engel olmak amacıyla" (Bahar ve Özatlı, 2003) ayrı bir sayfa kullanılmış ve anahtar kavramlar istenilen cevap sayısı yani 4 defa alt alta yazılarak hazırlanmıştır. Öğrencilere her bir kavram için 50 saniye süre verilmiş, bu süre kapsamında öğrencilerin akıllarına gelen ilk 4 kavramı/kelimeyi alt alta yazmaları istenmiştir. Soru formunda ise öğretmen adaylarından anahtar kavramları tanımlamaları istenmiştir. Soru formu, öğrencilerin kavramlara yönelik yeterlik düzeylerini açığa çıkarmak, KİT'e yazılan cevap kelimelerin/kavramların hatırlama düzeyinde veya çağrışım ürünü olup olmadığını tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır.

Hazırlanan veri toplama araçları, -kavramların öğretmen adaylarının mesleki gelişimlerinde önem taşıyan temel kavramlar olarak- kapsam geçerliğinin tespiti ve çalışmanın amacına uygunluk açısından eğitim bilimleri ve ölçme değerlendirme alan uzmanlarının görüşlerine sunulmuş, alınan dönüt ve düzeltmelerle son şekline kavuşmuştur.

Verilerin analizi

KİT aracılığıyla toplanan verilerin analizinde, her bir anahtar kavram için tekrar eden kelimelerin/ kavramların sayısı dikkate alınmış, en az iki kere tekrar edilmeyen kelimeler/kavramlar analiz dışı bırakılmıştır. Ardından her cevap kelime/kavramların ilgili anahtar kavram kapsamında hangi kategori altında kaç kez tekrarlandığını gösteren bir frekans tablosu hazırlanmış. Bu tablodan da yararlanılarak kavram ağları tasarlanmıştır. Kavram ağının hazırlanması aşamasında Altıntaş, Göçen-Kabaran ve Kabaran (2018) tarafından belirtilen aşamalar izlenmiştir. Bu aşamada öncelikle frekans tablosundaki herhangi bir anahtar kavram için en fazla verilmiş cevap kelimenin/kavramın belirli bir değer aşağısı kesme noktası olarak belirlenmiş, bu değerin üzerindeki kelime/kavramlar kavram ağının ilk kısmını oluşturmuştur. Ardından kesme noktası belirli aralıklar ile aşağıya çekilmiş ve tüm kelimeler/ kavramlar kavram ağında yer alıncaya kadar işlem devam etmiştir. Her iki sınıf düzeyi için kesme noktaları şöyle belirlenmiştir: 29 ve üstü, 28-20, 19-11, 10-2. Yapılan analizler sonucunda anahtar kavramlar arası ilişkilendirmenin 1. sınıf düzeyinde 19-11 ve 10-2 kesme noktalarında, 4. sınıf düzeyinde ise sadece 10-2 kesme noktasında oluştuğu tespit edilmiştir. Kavram ağlarının oluşumu sürecinde karışıklığı önlemek adına kesme noktaları için farklı renkte oklar tercih edilmiştir. 1. sınıf düzeyinde 19-11 kesme noktası için kırmızı ve 10-2 kesme noktası için mavi renkli oklar, 4. sınıf düzeyinde 10-2 kesme noktası için ise yeşil renkli oklar kullanılmıştır.

Soru formunun analizinde ise Berkant, Reyhanlıoğlu ve Eren (2012) tarafından belirtilen aşamalar izlenmiştir. Soru formunda yer alan verilerin analizi için öncelikle eğitim bilimleri alan uzmanları tarafından yapılan tanımlar incelenerek ve sentezlenerek her bir kavram için tek tanım ve o tanımda geçen, tanımı ilgili kavram için özelleştiren anahtar kelimeler belirlenmiştir. Öğrencilerin soru formunda ürettikleri tanımlar, anahtar kelimelere sahip olma dereceleri bakımdan incelenmiş ve yeterlik düzeyleri tespit edilmiştir. Yeterlik değeri 0-1 arasında değişmektedir. Örneğin formal eğitimin tanımını yapan bir öğrenci, tanımında belirlenen 5 alt kavramın 5'ine de yer vermişse yeterlik düzeyi 1'dir. Ancak 3'üne yer vermişse düzeyi 0,6'dır. Her bir kavrama yönelik yeterlik düzeyleri şöyle belirlenmiştir: "0" tamamen yetersiz; "0,1-0,26" yetersiz; "0,27 – 0,52" orta düzeyde yeterli; "0,53 – 0,9" yeterli ve "1" tamamen yeterli. Tablo 1'de anahtar kelimeler sunulmuştur.

Tablo 1: Anahtar kavramlar için tanımlanan anahtar kelimeler

FORMAL EĞİTİM	ÖRGÜN EĞİTİM	YAYGIN EĞİTİM	NON-FORMAL EĞİTİM	İNFORMAL EĞİTİM	OKUL DIŞI EĞİTİM
Profesyonel öğreticiler	Profesyonel öğreticiler	Profesyonel öğreticiler	Profesyonel öğreticiler	Profesyonel olmayan öğreticiler	Profesyonel olan/ olamayan öğreticiler
Planlı öğrenme süreci	Planlı öğrenme süreci	Planlı öğrenme süreci	Planlı öğrenme süreci	Plansız öğrenme süreci/rastgele	Planlı/plansız öğrenme süreci
Öğretim programına bağlı	Öğretim programına bağlı	Öğretim programına bağlı	Öğretim programına bağlı değil	Öğretim programına bağlı değil/ kendiliğinden	Öğretim programına bağlı
Okulda veya okul dışında öğretim	Okulda öğretim	Okulda ve okul dışında öğretim	Okul dışında öğretim	Yaşam içerisinde öğrenme	Okul dışında veya yaşam içerisinde öğretim
Diploma veya belge ile sonuçlanma	Üniversite hariç yaş sınırı var	Her yaş grubu		Her yaş grubu	
	Diploma ile sonuçlanma	Belge/sertifika ile sonuçlanma			

(Kaynaklar: Eshach, 2007; Gündüzalp, 2018; Karacaoğlu, 2020; MEB, 2010; Pražáková ve Pavlasová, 2017; Salmi, 1993; Şen, 2019; http://www.systemandgeneration.com/uploads/files/NFE.pdf)

BULGULAR

Katılımcı öğretmen adaylarının anahtar kavramlarla ilgili bilişsel yapılarını gösteren veri analizi sonucunda, sınıf düzeyine göre anahtar kavrama yönelik ürettikleri cevap kelime/kavram sayıları çeşitli kategoriler altında toplanarak frekans değerleriyle birlikte tablolarda sunulmuştur.

Tablo 2: "Formal eğitim" kavramına yönelik KİT analizi sonuçları

Sınıf düzeyleri		**1.sınıf**		**4.sınıf**	
Kategoriler	**f**	**Kavramlar**	**f**	**Kavramlar**	**f**
Planlılık açısından	122	Planlı	22	Planlı	25
		Programlı	25	Programlı	22
		Düzenli	14	Düzenli	10
		Sistemli	2		
		Belirli amaç	2		
Zaman açısından	17	Belirli zaman	15	Belirli zaman	2
Mekân açısından	76	Okul	21	Okul	23
		Belirli mekân	16	Sınıf	6
		Kurum	3	Kurum	2
		Kurs	5		
Katılımcı açısından	13	Belirli yaş aralığı	9	Öğrenci	4
Aşamalılık açısından	10	Ardışık	8	Ardışık	2
Uzman öğreticinin varlığı açısından	26	Uzman öğretici	19	Uzman öğretici	7

Öğrenme süreci açısından	38	Sınav	3	Sınırlı	3
		Disiplin	4	Disiplin	3
		Bilimsel bilgi	2	Kitap	3
		Ders	2	Ders	5
		Kitap	3	Zorunlu	2
		Çevre etkileşimi	2	Kazanım	4
				Monoton	2
Öğrenme çıktısı açısından	23	Diploma	14	Diploma	2
		Sertifika	5		
		Eşit eğitim	2		
İlişkili olduğu eğitim türü açısından	22	Örgün eğitim	13	Örgün eğitim	2
		Yaygın eğitim	4	Yaygın eğitim	3

Tablo 2 incelendiğinde katılımcı öğretmen adaylarının "formal eğitim" anahtar kavramı ile ilişkilendirdiği kelime/kavramların 9 kategoride toplandığı görülmektedir. Adaylar anahtar kavramla ilgili olarak birbirinden farklı 31, toplam 347 kavram/kelime ilişkilendirmesi yapmışlardır. Sıklıkla ilişkilendirilen kavram/kelimeler sınıf düzeylerine göre benzerlik göstermekle birlikte en çok "planlılık açısından" kategorisi kapsamında ilişkilendirme yapılmıştır. Öğretmen adayları "formal eğitim" kavramıyla sıklıkla "*programlı*" ($f_{1.sınıf}$=25;$f_{4.sınıf}$=22) ve "*planlı*" ($f_{1.sınıf}$=22; $f_{4.sınıf}$=25) kavramlarını ilişkilendirmişlerdir.

Tablo 3: "Örgün eğitim" kavramına yönelik KİT analizi sonuçları

Sınıf düzeyi		**1.sınıf**		**4.sınıf**	
Kategoriler	**f**	**Kavramlar**	**f**	**Kavramlar**	**f**
Planlılık açısından	59	Programlı	14	Programlı	13
		Planlı	10	Planlı	10
		Düzenli	7	Düzenli	5
Zaman açısından	12	Belirli zaman	8	Belirli zaman	4
Mekân açısından	82	Okul	25	Okul	34
		Belirli mekân	7	Her yerde eğitim	2
		Sınıf	6	Sınıf	8
Katılımcı açısından	22	Belirli yaş	11	Belirli yaş	4
		Öğrenci	2	Öğrenci	2
		Akran	3		
Aşamalılık açısından	24	Ardışık	20	Ardışık	4
Uzman öğreticinin varlığı açısından	16	Uzman öğretici	9	Öğretmen	7
Öğrenme süreci açısından	53	Kitap	2	Yoklama	2
		Zorunlu	9	Zorunlu	7
		Sınav	4		
		Ders planı	4		

		Eğitim-öğretim	2	Motivasyon	2
		Yüz yüze etkileşim	2	Yüz yüze etkileşim	4
		Devamlılık	8	Devamlılık	2
		Ders	2	Ders	3
Öğrenme çıktısı açısından	28	Diploma	21	Diploma	3
		Eşit eğitim	2		
		Başarı	2		
İlişkili olduğu eğitim türü açısından	4	Formal eğitim	2	Yaygın eğitim	2
Diğer	5	İşkence	3		
		Gelecek endişesi	2		

Tablo 3 "örgün eğitim" anahtar kavramına yönelik ifade edilen ilişkili kavramların/kelimelerin 10 kategoride toplandığını, sıklıkla "mekân açısından" kategorisi kapsamında ilişkilendirme yapıldığını göstermektedir. Sonuç olarak anahtar kavramla birbirinden farklı 31, toplam 305 farklı kavram/kelime ilişkilendirildiği tespit edilmiştir. Her iki sınıf düzeyinde de örgün eğitim kavramıyla sıklıkla "*okul*" ($f_{1.sınıf}$=25;$f_{4.sınıf}$=34) kavramı ilişkilendirilmiştir. 4.sınıfta öğrenim gören 2 öğrencinin örgün eğitim ile "*her yerde eğitim*" ve "*yaygın eğitim*" kelimelerini ilişkilendirmeleri, örgün ve yaygın eğitim kavramlarını karıştırdıklarını, bu iki anahtar kavrama yönelik kavram yanılgılarının olabileceğini göstermektedir.

Tablo 4: "Yaygın eğitim" kavramına yönelik KİT analizi sonuçları

Sınıf düzeyi		**1.sınıf**		**4.sınıf**	
Kategoriler	**f**	**Kavramlar**	**f**	**Kavramlar**	**f**
Planlılık açısından	27	Planlı	7	Planlı	5
		Programlı	4	Plansız	4
		Programsız	5	Programsız	2
Zaman açısından	6	Yaşam boyu	2	Yaşam boyu	2
		Belirli zaman	2		
Mekân açısından	86	Aile	2	Uzaktan eğitim	2
		Kurs	14	Kurs	19
		Her yerde eğitim	2	Her yerde eğitim	5
		Okul	3	Okul	7
		Okul dışı	7	Okul dışı	4
		Halk eğitim merkezi	5	Halk eğitim merkezi	16
Katılımcı açısından	43	Toplumun her kesimi	8	Toplumun her kesimi	6
		Her yaş	16	Her yaş	8
		Gönüllü katılım	5		
Uzman öğreticinin varlığı açısından	9	Uzman öğretici	5	Uzman öğretici	2
		Öğretici herkes	2		
Öğrenme süreci açısından	20	İhtiyaca göre	3	Motivasyon	7
		Zorunlu olmayan	2	Zorunlu olmayan	2

		Çevre etkileşimi	4	Çevre etkileşimi	2
Öğrenme çıktısı açısından	40	Kültürel eğitim	3		
		Sertifika	19	Sertifika	4
		Mesleki gelişim	2	Hizmet içi	6
		Herkes için eğitim	4	Eşitlik	2

Tablo 4 incelendiğinde katılımcı öğretmen adaylarının "yaygın eğitim" anahtar kavramıyla ilişkilendirdikleri kavramların/kelimelerin 7 kategoride toplandığı, bu kategoriler kapsamında birbirinden farklı 28, toplamda ise 231 yanıt kavram/kelime ilişkilendirilmesi yapıldığı tespit edilmiştir. Her iki sınıf düzeyi açısından anahtar kavramla ilişkilendirmelerin sıklıkla "mekân açısından" ($f_{1.sınıf}$=33;$f_{4.sınıf}$=53) kategorisinde olduğu, 1. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının çoğunlukla "*sertifika*" (f=19), 4. sınıfta öğrenim gören adayların ise "*kurs*" (f=19) kavramına odaklandıkları tespit edilmiştir. Her iki sınıf düzeyinde bazı öğretmen adaylarının anahtar kavram ile "*programsız*" kelimesini ilişkilendirmeleri anahtar kavrama yönelik yanlış bilgiye sahip olduklarını göstermektedir.

Tablo 5: "İnformal eğitim" kavramına yönelik KİT analizi sonuçları

Sınıf düzeyi		**1.sınıf**		**4.sınıf**	
Kategoriler	**f**	**Kavramlar**	**f**	**Kavramlar**	**f**
Planlılık açısından	94	Plansız	26	Plansız	19
		Düzensiz	4	Düzensiz	7
		Rastgele	6	Rastgele	8
		Programsız	13	Programsız	4
				Planlı	4
				Programlı	3
Zaman açısından	19	Yaşam boyu	11	Yaşam boyu	8
Mekân açısından	133	Her yerde eğitim	26	Her yerde öğrenme	8
		Aile	11	Aile	12
		Okul	2	Okul	5
		Çevre	10	Çevre	5
		Kurs	7	Okul dışı ortam	36
		Halk eğitim merkezi	8	Halk eğitim merkezi	3
Katılımcı açısından	27	Gönüllü katılım	4		
		Toplumun her kesimi	10		
		Her yaş grubu	13		
Uzman öğretici açısından	9	Uzman öğretici yok	9		
Öğrenme çıktısı açısından	20	Sertifika	11	Öğrenme	2
		Olumlu –olumsuz öğrenme çıktıları	2	İletişim	2
		Gelenek aktarımı	3		
İlişkili olduğu eğitim türü açısından	6	Yaygın eğitim	4	Okul dışı eğitim	2

Tablo 5 incelendiğinde, katılımcı öğretmen adaylarının "informal eğitim" anahtar kavramıyla ilişkili olarak ifade ettikleri kavramların7 kategoride toplandığı görülmektedir. Bu kategorilerde yer alan toplam kavram/kelime sayısı ise 308'dir. Anahtar kavramla sıklıkla ilişkilendirilen kavramlar/ kelimeler, sınıf düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Katılımcı 1. sınıfta öğrenim gören öğretmen adayları "informal eğitim" kavramıyla en çok "*plansız*"(f=26) ve "*her yerde öğrenme*"(f=26) kavramlarını ilişkilendirmişlerdir. 4. Sınıfta öğrenim gören öğretmen adayları ise "*okul dışı ortam*" (f=34) ve "*plansız*" (f=19) kavramlarını ilişkilendirmişlerdir. Her iki sınıf düzeyinde de en çok "mekan açıdan" kategorisi ile anahtar kavramın ilişkilendirildiği tespit edilmiştir. Tablo 5, "uzman öğretici açısından" ve "katılımcı açısından" kategorilerinin sadece 1. sınıfta öğrenim gören katılımcıların kavram ilişkilendirmeleri sonucunda oluşturulduğunu göstermektedir. 4.sınıf düzeyinde öğrenim gören öğretmen adaylarından 4'ünün informal eğitimle "*planlı*", 3'ünün ise "*programlı*" kelimesini ilişkilendirmeleri, informal eğitime yönelik yanlış bilgiye sahip olduklarını göstermektedir.

Tablo 6: "Non-formal eğitim" kavramına yönelik KİT analizi sonuçları

Sınıf düzeyi		**1.sınıf**		**4.sınıf**	
Kategoriler		**Kavramlar**	**f**	**Kavramlar**	**f**
Planlılık açısından	29	Gelişigüzel	3	Gelişigüzel	4
		Programsız	4	Planlı	8
		Plansız	5	Plansız	5
Mekân açısından	48	Her yerde eğitim	4	Okul dışı	17
				Müze	7
				Akvaryum	4
				Planetaryum	2
				Sokakta	2
				Kurum ve kuruluşlar	4
				Hayvanat bahçesi	2
				Okul bahçesi	2
				Bilim evi	5
				Günlük yaşam	2
Uzman öğretici açısından	2			Öğretmen	2
Öğrenme süreci açısından	6			Yaparak yaşayarak öğrenme	6
Öğrenme çıktısı açısından	9	Davranış değişikliği	5	Anlamlı öğrenme	4
İlişkili olduğu eğitim türü açısından	8			İnformal eğitim	3
				Formal eğitim	5

Tablo 6 incelendiğinde "non-formal eğitim" anahtar kavramıyla ilişkilendirilen yanıt kavramların 6 kategoride toplandığı, "uzman öğretici açısından", "öğrenme süreci açısından" ve "ilişkili olduğu eğitim türü açısından" kategorilerine yönelik 1. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının yanıt kelime/kavram belirtmedikleri görülmektedir. Anahtar kavrama yönelik 21 adet birbirinden farklı olmak üzere toplam 102 yanıt kavram belirtilmiştir. 4. sınıfta öğrenim gören öğretmen adayları sıklıkla "*okul dışı*" (f=17) kavramına odaklanmışlardır. Bu bulgu, 1.sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının non-formal eğitim kavramına yönelik bilişsel yapılarında yeterli bilgi birikimlerinin oluşmadığını, yanıt kavramlar olarak "*gelişigüzel*" (f=3), "*programsız*"(f=4), "*plansız*"(f=5) ve "*her yerde*"(f=4) kavramlarını veren öğretmen adaylarının da non-formal eğitim ile informal eğitimi karıştırdıklarını göstermektedir.

Tablo 7: "Okul dışı eğitim" kavramına yönelik KİT analizi sonuçları

Sınıf düzeyi		**1.sınıf**		**4.sınıf**	
Kategoriler	**f**	**Kavramlar**	**f**	**Kavramlar**	**f**
Planlılık açısından	9	Düzensiz	4	Planlı	3
				Programsız	2
Zaman açısından	4	Zaman sınırlaması olmadan	2		
		Yaşam boyu	2		
Mekân açısından	154	Kurs	16	Müze	10
		Sürekli eğitim merkezi	2	Sanayi	2
		Halk eğitim merkezi	3	Tiyatro	2
		Özel ders	2	Bilim merkezleri	3
		Ev ortamı	37	Milli parklar	2
		Arkadaş ortamı	16	Park	3
		Toplum	9	Sokak	6
		Sosyal ortam	3	Market	3
		Çevre	19	Çevre	15
Katılımcı açısından	6	Her yaş	4		
		Ebeveyn	2		
Öğrenme süreci açısından	25	Yaparak yaşayarak öğrenme	8	Yaparak yaşayarak öğrenme	2
		Esnek	5	Esnek	3
				Eğlenerek öğrenme	2
				Aktif katılım	2
				Somut yaşantı	3
Öğrenme çıktısı açısından	40	Olumlu-olumsuz öğrenme çıktıları	2	Etkili öğrenme	3
		Ahlak eğitimi	3	Anlamlı öğrenme	6
		Sosyo-kültürel kazanımlar	20	Kalıcı öğrenme	6
Eğitim türleri ilişkisi açısından	17	Yaygın eğitim	7	İnformal eğitim	2
		İnformal eğitim	8		
Diğer	9	Yaşam şartları	7		
		Hayat zorluğu	2		

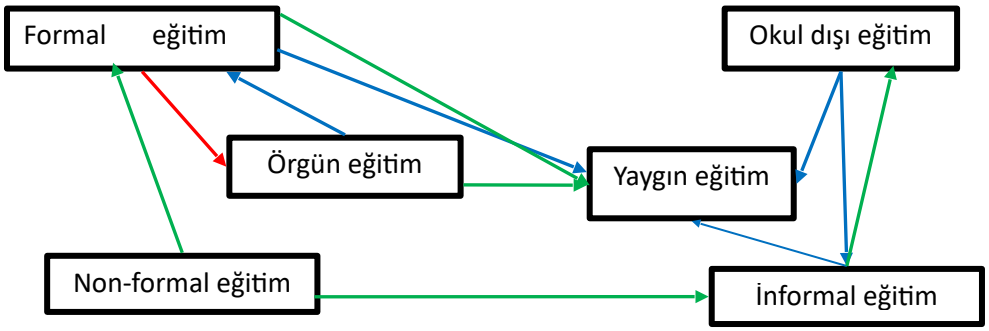
Tablo 7 incelendiğinde, katılımcıların "okul dışı eğitim" anahtar kavramıyla ilişkilendirdikleri kavramların/kelimelerin 8 farklı kategoride toplandığı görülmektedir. Bu kategorilerden "zaman açısından", "katılımcı açısından" ve "diğer" kategorileri sadece 1. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının yanıt kavram/kelimeleri sonucunda oluşturulmuştur. Adaylar sıklıkla "mekân açısından" kategorisi kapsamında ilişkilendirme yapmışlardır. 1.sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının çoğunluğu "*Sosyo-kültürel kazanımlar"* (f=20) kavramını, 4. sınıfta öğrenim gören öğretmen

adaylarının çoğunluğu ise "*çevre*" (f=15) kavramını anahtar kavramla ilişkilendirmişlerdir. 4. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarından 2'sinin anahtar kavramı *"programsız"* kelimesiyle, 1. sınıfta öğrenim gören 4 öğretmen adayının ise "*düzensiz"* kelimesiyle ilişkilendirmesi, bilişsel yapılarına okul dışı eğitim ile informal eğitimi karıştıklarını göstermektedir.
Aşağıda sunulan şekiller katılımcıların anahtar kavramlara yönelik verdikleri cevaplara göre oluşturulmuş kavram ağlarını göstermektedir. Katılımcı 1. sınıf öğrencilerinin 11-19 kesme noktasında anahtar kavramlar arasında kurdukları ilişkiyi gösteren kavram ağı Şekil 1'de sunulmuştur.

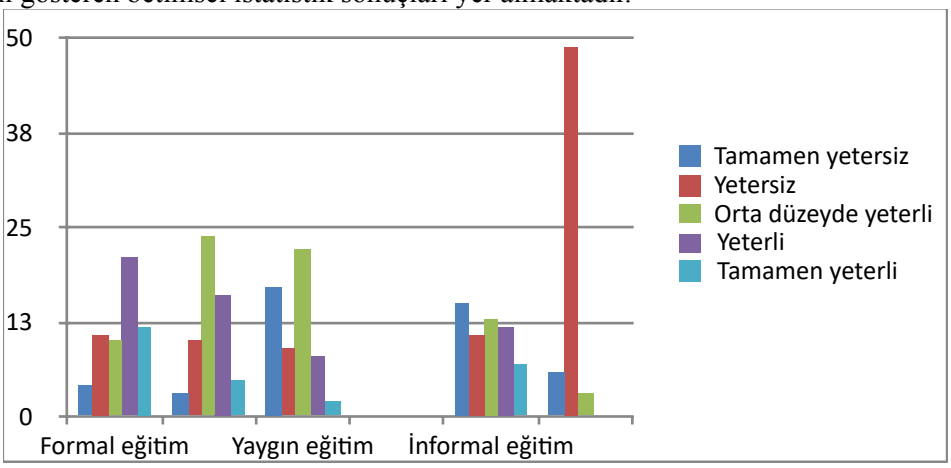
Şekil 1: 11-19 kesme noktasına göre oluşturulan kavram ağı

Şekil 1'e göre 1. sınıfta öğrenim gören öğretmen adayları anahtar kavramlar arası ilişkilendirmeleri 11-19 kesme noktalarında gerçekleştirmişlerdir. İlişkilendirme formal ve örgün eğitim kavramlar arasındadır.

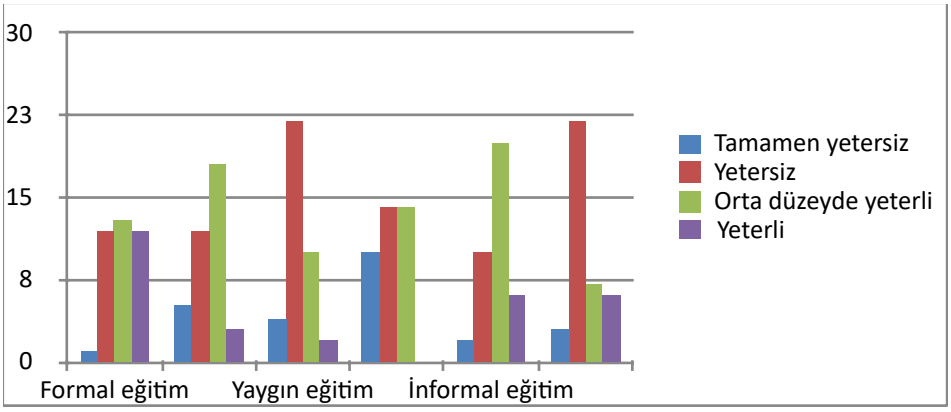

Şekil 2: 2-10 kesme noktasına göre oluşturulan kavram ağı

Şekil 2, bir üst kesme noktasından farklı olarak katılımcı öğretmen adaylarının yaygın, okul dışı, informal ve non-formal eğitim türleri arasında ilişki kurduklarını göstermektedir. Şekilde dikkat çeken bulgu en fazla ilişkinin formal, örgün ve yaygın eğitim türleri arasında olduğu; okul dışı eğitim ile non-formal ve formal eğitim arasında, informal eğitim ile tüm eğitim türleri arasında ilişki kurulmadığıdır. Elde edilen bu sonuç, katılımcı öğretmen adaylarının bazılarının bilişsel yapılarında formal, örgün ve yaygın eğitim arasında daha fazla ilişki kurduklarını ancak genel olarak araştırmaya konu olan eğitim türleri arasında yetersiz ilişki kurduklarını, çoğu öğretmen adayının ise hiç ilişki kuramadığını göstermektedir.
Şekil 3 ve Şekil 4'de katılımcı öğretmen adaylarının her bir anahtar kavramlara yönelik yeterlik düzeylerini gösteren betimsel istatistik sonuçları yer almaktadır.

Şekil 3: Katılımcı 1. sınıf öğrencilerinin anahtar kavramlara yönelik yeterlik düzeyleri

Şekil 4: Katılımcı 4. sınıf öğrencilerinin anahtar kavramlara yönelik yeterlik düzeyleri

Şekil 3, 1.sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının anahtar kavramlara yönelik genel olarak orta düzeyde bir yeterliğe sahip olduklarını göstermektedir. Ancak non-formal eğitim kavramına yönelik "tamamen yetersiz" düzeyinde oldukları görülmektedir. Adayların yeterlik düzeylerinin en yüksek olduğu eğitim türünün ise formal eğitim olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 4, 4. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının anahtar kavramlara yönelik yeterliklerinin 1. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarıyla benzer şekilde genel olarak orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Anahtar kavramları "tamamen yeterli" düzeyinde tanımlayan öğretmen adayının bulunmamaktadır. Adayların en fazla formal eğitim hakkında "yeterli" düzeyinde bilgi sahibi oldukları, okul dışı ve yaygın eğitim kavramlarına yönelik ise "yetersiz" düzeyinde bilgi sahibi oldukları tespit edilmiştir.

Yapılan tanımlar incelendiğinde adayların kavramlara yönelik; eksik ve/veya yanlış tanımlamalar yaptıkları, anahtar kavramları karıştırdıkları, bazı adayların ise hiç tanımlama yapmadıkları tespit edilmiştir. Bu kapsamda aşağıda bazı adayların tanımlarından örnekler sunulmuştur.

Eksik tanımlama: "Okul dışı eğitim; okul dışında verilen eğitimdir" (4MAT58)

Yanlış tanımlama: "Yaygın eğitim; günlük yaşamla öğrenmenin gerçekleştiği eğitimdir." (4MAT55)

Karıştırma: "Non-formal eğitim; eğitimin plansız şekilde her yerde gerçekleşmesidir." (4MAT66)

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Öğretmen adaylarının formal, örgün, yaygın, informal, non-formal ve okul dışı eğitim türlerine yönelik bilişsel yapılarının ve yeterlik düzeylerinin incelenmesini amaçlayan bu araştırmanın sonucunda, katılımcı öğretmen adaylarının genel olarak bu eğitim türlerine ilişkin bilişsel yapılarında istenilen düzeyde ilişki kuramadıkları, bazı adayların eğitim türlerinden informal, non-formal ve okul dışı eğitim kavramlarını karıştırdıkları, örgün ve yaygın eğitime yönelik kavram yanılgılarına sahip oldukları, bazılarının ise informal eğitim hakkında yanlış bilgiye sahip oldukları tespit edilmiştir. Benzer sonuçlara Berkant, Reyhanlıoğlu ve Eren'in (2012) de çalışmasında ulaşılmış, öğretmen adaylarının formal, informal, örgün ve yayın eğitim kavramlarına yönelik eksik tanımlamalarda bulundukları, informal, örgün ve yayın eğitime ilişkin katılımcı öğretmen adayların "yetersiz" düzeyinde, formal eğitime ilişkin ise "orta derecede yeterli" yeterlik düzeyinde oldukları tespit edilmiştir. Altıntaş, Göçen-Kabaran ve Kabaran'ın (2018) öğretmen adaylarının eğitim programına ilişkin bilişsel yapılarını inceledikleri araştırmalarında, katılımcı öğretmen adaylarının eğitim programı ve öğelerine yönelik yeterli düzeyde kavramsal yapıya sahip olmadıklarını, eğitim programı kavramına ilişkin bilişsel yapılarının yetersiz olduğunu tespit etmişlerdir.

Bu araştırmanın sonucunda dikkat çeken önemli bulgulardan biri katılımcı bazı öğretmen adaylarının özellikle informal, non-formal ve okul dışı eğitim kavramlarını karıştırmaları olmuştur. Bu durumun nedeni öğretmen adaylarının bu kavramlara yönelik yeterli bilgi birikimine sahip olmamalarıdır. Nitekim özellikle 1.sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının tamamının non-formal eğitim kavramına yönelik "tamamen yetersiz" düzeyinde yeterliğe sahip olmaları, bu kavramla oldukça az yanıt kelime/kavram ilişkilendirmeleri, her iki sınıf düzeyinde de öğrenim gören öğretmen adaylarının çoğunluğunun okul dışı eğitim kavramına yönelik "yetersiz" düzeyinde yeterliğe sahip olmaları, informal eğitime ilişkin bazı öğretmen adaylarının yanlış bilgiye sahip olduklarının tespiti bu yorumu destekler niteliktedir. Öğretmen adaylarının ilgili kavramlara yönelik yeterli bilgi birikimine sahip olmamaları; kavramların özellikle non-formal eğitim kavramının son yıllarda uluslar arası düzeyde öne çıkan eğitim türlerinden biri olmasına rağmen ülkemizde henüz yasalarca ele alınmamış, bir eğitim türü olarak tanımlanmamış olması, okul dışı eğitim kavramına yönelik son birkaç yılda yurt içi literatürde yapılan çalışmaların sayısında artış gözlenmesi ve öğretmen yetiştirme lisans programlarına

2018 yılından itibaren "Okul Dışı Öğrenme" adı altında seçmeli bir ders konulması olabilir. Miser (2013) Türkiye'de non-formal eğitim kavramını karşılayan bir kavramın bulunmadığını açıkça ifade etmiştir. Ancak ülkemizde tüm eğitim-öğretim kademelerine yönelik geliştirilen öğretim programlarının güncellenmesinde önemli bir yeri olan, program geliştirme çalışmalarına süreklilik kazandıran faktörlerden biri olan Türkiye Yeterlikler Çerçevesi'nde [TYÇ] (MEB, 2018) non-formal eğitim "yaygın eğitim" olarak adlandırılmıştır (TYÇ Terimler Sözlüğü, 2020). Bu kapsamda Bağcı (2015) ise non-formal eğitimin okul dışı veya yayın eğitim olarak da adlandırılabilineceğinin ifade etmiştir. Mevcut durum ulusal literatürde non-formal eğitim konusunda bir kavram karmaşası olduğunu göstermektedir. Pražáková ve Pavlasová, (2017) ise non-formal eğitim kavramının başlangıçta örgün eğitimin tamamlayıcısı olarak anlaşıldığını, ancak bazı yazarların bu terime yeni yorumlar eklemesi nedeniyle kavramın sınırlarının oldukça muğlâk hale geldiğini, bunun sonucu olarak da "resmi olmayan eğitim", "okul dışı eğitim" gibi farklı terminolojilerin ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Yazarlar sonuç olarak non-formal eğitimi farklı şekillerde tanımlamak mümkün olmakla birlikte önemli olan kavramın kendisini tanımlamaktan çok bağlamını anlamak olduğunu belirterek esasen uluslararası literatürde de kavrama yönelik üzerinde fikir birliğine varılan bir tanımın yapılmadığını belirtmişlerdir. Yolcu (2014) uluslararası düzeyde eğitimle ilgili öne çıkan kavramların; örgün (formal eğitim), yaygın(informal) eğitim ve örgün olmayan (non-formal) eğitim kavramları olduğunu, yazarların bu üç kavramı sınıflandırmada, aralarında net bir ayrım yapmada sıklıkla şu gerekçelerden dolayı problem yaşadıklarını ifade etmiştir: Literatürde formal olmayan (informal) öğrenmenin doğrudan "formal olmayan öğrenme" şeklinde tanımlanması, bir eğitim türünün bazen etik, bazen yarattığı etki açısından diğerinden daha üstün olduğuna ilişkin varsayımlar içermesi, yaygın eğitime ve formal olmayan eğitime ilişkin örtüşen literatürün varlığı. Ayrıca bu araştırmada dikkat çeken bulgulardan biri de non-formal eğitim konusunda 1.sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının tanımlama veya ilişkilendirme yapamazken 4. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının yetersiz de olsa kavramı tanımlama gayreti içinde olmalarıdır. Bu sonuç, 1.sınıf öğrencilerin kavramı tanımadıklarını, ancak 4. sınıf öğrencilerin merkezi sınavlara hazırlık sürecinde olmalarının da önemli etkisiyle kavrama yönelik az da olsa bir bilgi sahibi olduklarını, kavramı tanıdıklarını göstermektedir. Bu bilgiler ve ulaşılan sonuçlar doğrultusunda ülkemizde non-formal eğitimin tanınma açısından henüz başlangıç aşamasında olduğu, ancak öğrenenlerde kavram karmaşasına yol açmamak için uluslararası literatür ve uygulamalar göz önüne alınarak kavramın genel bir tanımının yapılmasına ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Bu araştırmada tespit edilen katılımcı bazı öğretmen adaylarının informal, non-formal ve okul dışı eğitim kavramlarını karıştırmaları yönündeki bulgunun önemli gerekçelerinden biri de okul dışı eğitim konusundaki yetersiz uygulamalar nedeniyle bu eğitim türünün genel olarak "okul dışında verilen eğitim" şeklinde algılanması, tamamen informal eğitim kapsamında düşünülmesi olabilir. Esasen bu bakış açısı tamamen reddedilemez. Kara (2010) okul dışı öğrenmeyi informal öğrenme kapsamında ele alarak kavramın sınıf veya okul dışındaki her türlü öğrenmeleri kapsadığını belirtmiştir. Ancak informal eğitimden farklı olarak okul dışı eğitimin *dersin kazanımları doğrultusunda okul dışında informal veya non-formal ortamlarda yürütülen planlı faaliyetler* olduğunu vurgulayan çokça tanıma rastlamak mümkündür (Binbaşıoğlu, 2000; Ernst, 2014; Eshach, 2007; Salmi, 1993). Araştırmaya katılan bazı öğretmen adaylarında oluşan bu yanılgıyı gidermenin en etkili yolunun uygulamaya dayalı eğitimlerin sıklığını arttırmak olduğu düşünülmektedir. Böylelikle öğretmen adayları okul dışı eğitim ve informal eğitim arasındaki farkı yaşantı geçirerek öğrenebilecek, bilişsel yapılarında kavramlar arası doğru ilişkiler kurabileceklerdir. Ulusal literatürde yüksek öğretim düzeyinde okul dışı eğitim uygulamalarının sıklıkla yürütülmediğini gösteren araştırma bulgularına rastlanmaktadır (Mertoğlu, 2019).

Bu araştırmanın sonucunda genel olarak 1. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının eğitim türlerine yönelik yeterlik düzeylerinin 4. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Araştırmadan böyle bir sonuca ulaşılmasının olası nedeni 1.sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının MB kodlu ders kapsamında "Eğitime Giriş" dersi kapsamında araştırmaya konu olan eğitim türlerini "Temel Kavramlar" kapsamında henüz almış olmalarıdır. Ancak 4. sınıf öğrencilerinin bu sınıf seviyesine kadar pek çok MB kodlu ders kapsamında eğitim türleri gibi temel kavramları almış olmalarına rağmen düşük yeterlik düzeyinde olmaları, öğretmen adaylarının teorik bilgileri yaşantıya dayalı olarak öğrenmemeleri, bilgiyi içselleştirmemeleri nedeniyle uzun süreli belleklerine yerleştiremediklerini, geleceğin öğretmenleri olarak temel bilgilere yönelik kalıcı öğrenmeyi sağlayacak çalışmalara ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. Köksal (2006) günümüzde kavramların ezbere değil de anlamlı öğrenilmesi üzerine eğilmenin hedef alındığını belirterek kişisel olarak gerçekleşen bilgi oluşturma ve kavram öğrenme sürecinin planlanmış etkinliklerle

gerçekleşmesi gerektiğini, aksi durumda "ezber öğrenme" denilen yan ürünün ortaya çıkacağını belirtmiştir. Eğitimde pek kabul göremeyen bu yan ürünün oluşmaması için dersi yürüten öğretim elemanlarına büyük görevler düşmektedir. Öğretim elemanlarının meslek bilgisi derslerinin içeriğini özellikle "temel kavramlar" konusunu sarmal yaklaşımla ele almaları, eğitim-öğretim dönemlerinin başında öğrenenlerin temel kavramlara yönelik hazırbulunuşlık düzeylerini tespitini yapmaları ve yetersiz, yanlış öğrenmelerin giderilerek ders içeriğinin öğretimine geçmeleri önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Akın, G. (2022). Yaşam seyrindeki öğrenme yolları: Yaşam boyu, yaşam genişliğinde ve yaşam derinliğinde. Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES): 55(2), 567-599. DOI: 10.30964/auebfd.917069

Altıntaş, S., Kabaran, G. G. ve Kabaran, H. (2018). Öğretmen adaylarının eğitim programı kavramına ilişkin bilişsel yapılarının kelime ilişkilendirme testi ile belirlenmesi. Turkish Studies (Elektronik), 13(4), 1397 - 1411.

Aytaç, T. (2000). Hizmet içi eğitim kavramı ve uygulamada karşılaşılan sorunlar. Milli Eğitim, 66-69.

Bağcı, E. (2015). Sosyal hizmet uzmanlarının iş yerindeki informal öğrenmelere ilişkin görüşleri. Toplum ve Sosyal Hizmet, 26(1), 89-110.

Bahar, M. ve Özatlı, N.S. (2003). Kelime ilişkilendirme yöntemi ile lise 1. sınıf öğrencilerinin canlıların temel bileşenleri konusundaki bilişsel yapılarının araştırılması. Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 5(1), 134-141.

Berkant, H., Reyhanlıoğlu, D. ve Eren, İ. (2012). Eğitim fakültesi öğrencilerinin eğitim bilimine giriş dersindeki temel kavramlara yönelik yeterlikleri ve kavram yanılgıları. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8(1), 160-177.

Binbaşıoğlu, C. (2000). Okulda ders dışı etkinlikler. Milli Eğitim.

Colardyn, D. ve Bjornavold, J. (2004). Validation of formal, non-formal and ınformal learning: Policy and practices in EU member states. European Journal of Education, 39(1), 69-89.

Çiçek, İ. (2020). Özel eğitimle ilgili temel kavramlar ve tarihsel süreç. İçinde R. Karabulut (Edt). Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitim (ss. 1-23). Eğiten Kitap.

Demirel, Ö. (2017). Eğitimde program geliştirme kuramdan uygulamaya. Pegem Akademi.

Durkheim, E. (1956). Education and sociology. The Free Press.

Ernst, J. (2014). Early childhood educators' use of natural outdoor settings as learning environments: an exploratory study of beliefs, practices, and barriers. Environmental Education Research, 20(6), 735-752.

Ertürk, S. (2013). Eğitimde program geliştirme. Edge Akademi.

Eshach, H. (2007). Bridging in-school and out-of-school learning: formal, non-formal, and informal education. Journal of Science Education and Technology, 16(2), 171-190. DOI: http://dx.doi.org/10.1007/s10956-006-9027-1

Görgen, İ. (2014). Program geliştirmede temel kavramlar. İçinde H.Şeker (Edt.). Eğitimde program geliştirme kavramlar yaklaşımlar (ss 1-18). Anı Yayıncılık.

Gündüzalp, S. (2018). Eğitimin temel kavramları, amaç ve işlevleri. İçinde Boydak-Özcan, M. ve Özdemir, Y. T. (Edts.). Eğitim bilimine giriş (ss. 20-22). Asos Yayınları.

Kara, E. (2010). Fen ve teknoloji eğitiminde informal bilimsel liderlik (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan Üniversitesi.

Karacaoğlu, Ö. C. (2020). Eğitimde program geliştirme. Nobel Yayınları.

Karasar, N. (1999). Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler. Anı Yayıncılık.

Kızıloluk, H. (2002). Eğitimle ilgili temel kavramlar. İçinde A. Türkoğlu, (Edt.) Öğretmenlik mesleğine giriş (ss 1-13). Mikro Basım.

Köksal, M. S. (2006). Kavram öğretimi ve çoklu zekâ teorisi. Kastamonu Eğitim Dergisi, 14(2), 473-480.

Metin, M. ve Özcan, A. (2014). Eğitimle ilgili temel kavramlar. İçinde M. Metin ve T. Aytaç (Edts.). Eğitim bilimine giriş (pp.2-29). PegemA Yayıncılık.

MEB (1973). Milli eğitim temel kanunu. Resmi gazete.Yayım Tarihi, 24, 1973. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.1739.pdf

MEB (2010). Yaygın eğitim kurumları yönetmeliği. http://mevzuat.meb.gov.tr/html/yayg%C4%B1negi_1/27587_1.html

MEB (2018). Öğretim programları. http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx

Mertoğlu, H. (2019). Fen bilgisi öğretmen adaylarının farklı öğrenme ortamlarında gerçekleştirdikleri okul dışı etkinliklere ilişkin görüşleri. İnformal Ortamlarda Araştırmalar Dergisi, 4(1), 37-60.

Miser, R. (2013). Yaşam boyu öğrenme kavram ve bağlam. EBF-MD Yayını

Pražáková, M. ve Pavlasová, L. (2017). Non-formal children and youth education focused on geoscience content in the Czech Republic. Pedagogická orientace, 27(4), 599-619.
Salmi, H. S. (1993). Science centre education: Motivation and learning in informal education. (Unpublished Doctoral Dissertation), University of Helsingin.
Sönmez, V. (2003). Program geliştirmede öğretmen el kitabı. Anı Yayıncılık.
Şen, A. İ. (2019). Okul dışı öğrenme nedir? İçinde A.İ. Şen (Edt). Okul dışı öğrenme ortamları (ss.2-18). Pegem Akademi.
Taymaz, H. (1997). Hizmet içi eğitim: Kavramlar, ilkeler ve yöntemler. TAKAV Matbaası.
TYÇ Terimler Sözlüğü (2020). Yaygın eğitim. https://tyc.gov.tr/sayfa/yeterlilik-cercevesi-kavrami-id57132b4-86e3-4567-96a6-91f09a3b1459.html
Tyler, R. (1949). Basic principles of curriculum and instruction. University of Chicago Press.
Yolcu, E. (2014). The Role and importance of fine arts education in public education centers within the scope of adult education in Turkey. Educational Policy Analysis And Strategic Research, 9(1), 54-78.
YÖK (2018). Öğretmen yetiştirme lisans öğretim programları. https://www.yok.gov.tr/kurumsal/idari-birimler/egitim-ogretim-dairesi/yeni-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari
http://www.systemandgeneration.com/uploads/files/NFE.pdf

TASAVVUF, KELAM VE AHLAK FELSEFESİ BAĞLAMINDA BAZI TEMEL KAVRAMLAR

Prof. Dr. Emrullah FATİŞ
Ahi Evran Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kırşehir, Türkiye
ORCİD ID: 0000-0001-7922-8574

ÖZET:
Bu çalışmamızda Tasavvuf, Felsefe ve Ahlak bağlamında ele alınabilen bazı kavramlar irdelenerek "nefsani fiiller", "hal", "meleke", "ahlak" ve "hulk" kavramlarının anlam ilişkilerine bunların oluşum süreçlerine yer verilecektir. Bu çalışma, disiplinler arası kadim kültürü ne oranda tanıdığımızı ortaya koymak açısından da önem taşımaktadır. "Meleke", halin insanda yerleşik bir huya dönülmesiyle elde edilir. "Hal" ise Melekenin insanda yerleşmeden önceki durumudur. "Meleke" yeteneği eylemlerin tekrarıyla kazanılır. "Hal" yetisinin temel özelliği geçici olması, "Meleke" yetisinin temel özelliği ise yerleşmiş olmasıdır. Tasavvufun en birincil ölçütü "Hulk" kavramının Tasavvufun odak kelimesi olmasına rağmen bu kavramın Tasavvufla bağlantısının olmadığını sanmak ya da iddia etmek son derece yanlıştır. Bu tür algılar ahlaksız bir tasavvufa kapı aralayacağı gibi Kur'an'la da örtüşmez. Çünkü Kur'an'da Hz. Peygamber'in güzel ahlakını anlatmak için özellikle "hulk" kavramı kullanılmıştır. Tasavvuf tarihinde tasavvufun Temel amaçlarından ilki Hulk kökünden gelen tahalluk kelimesidir. Tahalluk kavramı, Allah'ın ahlaki ile ahlaklanma anlamına yorumlanmaktadır. Allah'ın kullarına ihsanda bulunduğu gibi insanların da birbirlerine karşı ihsanda bulunarak Allah'ı örnek almaları ve bütün ahlaki emirlerini yerine getirmeleri onun ahlaki ile ahlaklanmak anlamınadır. Çalışmamızda insanda yerleşmiş bir huy olan ve fiilin sürekli tekrarıyla gerçekleşen melekenin "Hal" kavramıyla karşılaştırılmasına da yer verilecek böylece "Hal" kavramının Meleke ve "Hulk" anlamına dönüşmesinin adımları sıralanacak ve Tasavvufta fiilin ya da salih amellerin içselleştirilmesi ve Tasavvufi makamlara ulaşmanın adımları takip edilecektir. Bu adımların daha iyi anlaşılması için Taşköprizâde'nin Aḥlâḳ-ı ʿAḍudiyye şerhinden yola çıkılacaktır. Adudüddin el-Îcî'nin Aḥlâḳ-ı ʿAḍudiyye isimli eserine yapılmış olan bu şerh bazı konularda Tasavvuf, Kelam ve Ahlak Felsefesine ait kavramlara yer vermesi ve bu kavramlar arasında mukayese yapması açısından da önem taşımaktadır. Kısaca çalışmamız disiplinler arası bazı kavramların bilim dünyasına sunulması açısından önemli bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyacı karşılamak için konunun ayrıntılarına inerek değerlendirmelerde bulunacağız.
Anahtar kelimeler:
Tasavvuf, Kelam, Ahlak Felsefesi, Nefsani Fiiller, Geçici Fiiller, Meleke/Huy

SOME BASIC CONCEPTS IN THE CONTEXT OF SUFISM, KALAM AND MORAL PHILOSOPHY

ABSTRACT:
In this study, some concepts that can be handled in the context of Sufism, Philosophy and Ethics will be examined and the meaning relations of the concepts of nafsani acts, "hal", "meleke", "ahlak" ve "Hulk"will be included. This study is also important in terms of revealing the extent to which we know the interdisciplinary ancient culture. The "ملكة" ability is obtained by turning the "حال" ability into a habit that is established in man. The "حال" skill is the state of the "ملكة" ability before it settles in a person, the "ملكة" ability is gained by repetition of actions.
The main feature of the "حال" skill is that it is temporary, the main feature of the "ملكة" skill is that it is settled. Although the concept of خلق (Hulk), the most primary criterion of Sufism, is the focal word of Sufism, it is extremely wrong to think or claim that this concept has no connection with Sufism. Such perceptions will open the door to an immoral mysticism and do not coincide with the Qur'an. Because in the Qur'an, the concept of "خلق" (hulk) is used especially to describe the good morals of the Prophet. The first of the main purposes of Sufism in the history of Sufism is the word تخلق, which comes from the root Hulk. The concept of تخلق is interpreted as being moralized with the morality of Allah. Just as Allah bestows his servants on His servants, people's benevolence towards one another, taking Allah as an example and fulfilling all his moral orders means to be morally good with Allah's morals. In our study, the comparison of the "ملكة" ability, which is a habit in human beings and which occurs with the constant repetition of the verb, with the concept of "حال" (state), will also be included, so that the steps of the transformation of the concept of "حال" to "ملكة" and "خلق" (Hulk) will be listed, and the steps of the verb or good deeds in Sufism will be listed. Internalization and the steps of reaching Sufi authorities will be followed. For a better understanding of these steps, Taşköprizâde's commentary on Aḥlâḳ-ı

ʿAḍudiyye will be started. This commentary on Aḫlâḳ-ı ʿAḍudiyye by Adudüddin al-Îcî is also important in terms of giving place to the concepts of Sufism, Kalam and Moral Philosophy in some subjects and making comparisons between these concepts. In short, our study is an important need in terms of presenting some interdisciplinary concepts to the world of science. In order to meet this need, we will go into the details of the subject and make evaluations.

Keywords:
Sufism, Kalam, Moral Philosophy, Nefsani Verbs, Temporary Verbs, Meleke/Huy

1. GİRİŞ

Tasavvuf ahlakın içselleştirilmiş şeklidir. Ahlak kavramı Hulk kelimesinin çoğuludur. Hulk manevi güzellikleri temsil eden bir kavramdır. Adalet iyilik doğruluk edep erdem gibi fiillerin insanda yerleşik hale gelmesi/ meleke, hulk kavramının kapsamına girer. Genel olarak sürekli iyiliğe yönelmek kötülükten uzaklaşmak, ilahi ahlakı defalarca tekrar etmek insanda meleke haline gelir. Hz. Peygamber ömrü boyunca Kur'an'ı ahlak haline getirdiğinden dolayı Hz. Aişe onun ahlakı Kur'an'dı şeklinde ifade etmiş, Kalem Suresi'nin 4 ayetinde de Hz. Muhammed'e yönelik olarak sen en yüce hulk üzeresin denilmiştir. Yine Ahzap Suresi'nin 21 ayetinde onun üsve-i hasene olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu ayetler Hulk kavramının manevi güzellikleri temsil ettiğine işaret etmektedir. Ahlaki güzellikleri tamamlamakla insan tekâmül eder yani tasavvufun en yüce derecesine ulaşır.

Ahlak nefsani fiilleri inceler, diğer bir ifade ile Kelam ve Felsefenin de alanına giren özgür iradeyle üretilen fiiller üzerinde durur. İnsanın özgür iradesiyle seçtiği ahlaki fiillerin sürekli işlenerek insan ruhunda yerleşmesi ve devamlılık kazanması önem taşımaktadır. Eğer hayra yönelik bir fiil bir kez işlenmiş ve süreklilik kazanmamışsa bu ahlak adını almaz. Örnek verecek olursak, insanın bir kez iyilik yapması ahlak olarak nitelenmez fakat insanın özgür iradesiyle sürekli iyilik yapması, iyilik yapma hasletinin meleke haline gelmesi ahlak olarak adlandırılır. Bu yönüyle İmam Gazali ahlakı şöyle tanımlamıştır:

Ahlak sürekli tekrar edilerek meleke haline gelmiş, insanın ruhuna yerleşmiş, onun özgür iradesi ile seçip beğenerek işlediği her türlü erdemli fiillerin topluluğudur. (Gazzali, 2020:III, 85).

Taşköprülüzâde Ahmed Efendi'ye göre, ahlakın konusu huylar ve melekelerdir. (Taşköprülüzâde, 2014:35). Bu yönüyle Taşköprülüzâde Ahmet Efendi tasavvuftaki haller ve makama yakın bir görüş sergilemektedir. Tasavvuf ise ahlakın doğrudan ilişkili olduğu bir disiplin olarak tanımlanabilir, tasavvufun temel hedefi de Allah ve resulünün ahlaki ile ahlaklanmaktır. Hz. Peygamber'in bir hadisinde ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim((Mâlik b. Enes, 2003:IV,296) demesi de bunu destekler. İslam Tasavvufu ile ahlak iç içedir. Bu iç içeliği bozmak, Tasavvufu Ahlaktan uzaklaştırmak asla doğru yaklaşım olamaz. Şimdi Tasavvuf, Kelam ve Ahlak felsefesi bağlamında ele alınabilecek bazı temel kavramları görelim:

2. NEFSANİ FİİLLER:

Bir insan fiili işlemeden önce akli melekesi yerinde ve şuurlu ise bu insan hayır ya da şer yönünde özgür iradesine bağlı fiiller işleyebilir. Eğer Fiiller farklı isimler taşıyacak tarzlarda meydana gelir ve başlangıçlarında da şuur bulunursa, böyle fiillere 'nefsânî fiiller' denir. (Taşköprülüzâde, 2014:35). Nefsanî fiillerin ilklerinde bilinç, irade ve tercih olduğu için bu fiillerin türünde farklılık vardır. Tasavvuf, Kelam ve Ahlak felsefesinin temelinde yer alan şuurlu bir insanın kendi özgür iradesiyle hayır ya da şer yönünde seçip uyguladığı fiiller insanın mutluluğuna ya da mutsuzluğuna yol açabilecek özellik taşırlar. Çünkü Yüce Allah'ın emrettiği fiiller nefsani fiiller kapsamında olduğu gibi yasakladığı fiiller de bu kapsamdadır. İnsan nefsani fiilleri yapma yetkisine sahip olduğu gibi yapmama yetkisine de sahiptir. Eğitim ve ahlâkî yönüyle öne çıkan tasavvuf, insanın "iyi" yönde yetkinleşmesini esas alır. Bu nedenle tasavvuf nefsani fiillerin iyi yönde olanını daimileştirerek melekeye dönüştürmeyi, kötü yönde olanını da nefsi kötülüklerden arındırma (nefis tezkiyesi) yoluyla temizlemeyi esas alır.

İnsanlar hayır türünden de şer türünden de fiiller işleyebilir. Yüce Allah fiillerini seçmede insanları özgür bırakmıştır. Fiillerin hayır ya da şer yönünden birini tercih etmeye "kesb" adı verilmektedir. Bu yönüyle değerlendirdiğimizde bir fiile iki kudret etki etmektedir. Bir fiili tercih etme noktasında kulun kudreti etkili, kulun tercihinden sonra ilgili fiili işleyecek kadar güç yaratmada da Yüce Allah etkilidir. Kesb kavramı fiillerle ilgili olarak hem Tasavvufta hem de Kelamda kullanılmaktadır. Tasavvufta fiili tercih ettiğimizde fiilin cinsine göre ya manevi kazanç ya da kayıp söz konusudur.

3. TABÎÎ FİİLLER:

Eğer fiillerin ortaya çıkmaları tek bir tarzda meydana gelir ve kökeninde de şuur bulunmazsa, böyle fiiller 'tabîî fiiller' diye isimlendirilir. (Taşköprülüzâde, 2014:35). Tabii fiiller kendi aralarında ikiye ayrılır. Bunlardan biri, hastalık, sağlıklı olma, uyku, uyanıklık gibi insanın farkında olduğu fiillerdir. Diğeri ise insanın farkında olmadığı tabii fiillerdir. Bunlar gelişip büyümek, sindirim sisteminin

çalışması gibi fiillerdir. İnsani fiilleri kimin yarattığı konusunda mezhepler arasında görüş ayrılığı olmasına rağmen, tabii fiilleri Allah'ın yarattığı noktasında tartışma yoktur. (Bağdâdî, 1259:132; Kubat, 2014:198-199).

4. HÂL:

Nefsânî bir fiil, eğer hızlı bir şekilde ortadan kalkar ve nefiste sabit ve devamlı olmazsa buna 'hâl' adı verilir. Çünkü hâl kavramıyla nefiste yerleşik olmayan, gelip geçici durumlar anlatılmak istenir. Hal nefiste meleke haline gelmemiş, anlık ve geçici olan niteliklerdir. Gelip geçici fiillere ısrarla devam edilip süreklilik kazandırılırsa meleke adını alır. (Taşköprülüzâde, 2014:35; Zerkeşî, 1998:II, 393).

5. MELEKE

Eğer bu fiiller nefsin onu tekrarlaması ve ona boyun eğmesi sebebiyle nefiste yerleşir, kök salar ve ortadan kalkmaları da daha yavaş gerçekleşecek düzeye gelirse, buna 'meleke' denir. Buna göre meleke, geçici olan halin kalıcı düzeye yükselmesidir. Halin melekeye dönüşmesini inkâr etmemek gerekir. Örneğin, Hüsn-i Hat sanatına yeni başlayan bir öğrenci bu sanatın inceliklerini öğrenene kadar oldukça çaba ve gayret sarf eder. Fakat yeterli gayreti ve çalışmayı belli bir düzeye kadar sürdürdüğünde artık bu sanat hattatlık derecesinde yerleşik bir melekeye dönüşür. Hattat harfleri öyle hızlı ve rahatlıkla yazar ki kendisi bile yazının nasıl ve ne zaman çıktığına şaşırır. (Tehânevî, 1996:II, 396).

İnsan güzel fiilleri de melekeye dönüştürebilir, kötü fiilleri de melekeye dönüştürebilir. Fazilet ve Erdem içeren fiillerin melekeye dönüştürülmesi ahlak adını aldığı gibi, rezilet içeren fiillerin melekeye dönüştürülmesi kötü ahlak adını alır. Bu durumda kötü ahlaktan iyi ahlaka geçmek mümkün olduğu gibi iyi ahlaktan da kötü ahlaka geçmek mümkündür. Bu durumda ahlak değişebilir. Bunu Hz. Peygamber'in bir hadisi ile ifade edebiliriz:

"*Her doğan çocuk, mutlaka İslam fıtratı üzere doğar. Ancak anne ve babası onu Yahudileştirir veya Hıristiyanlaştırır veya Mecusileştirir."(* Buhârî, 2001: VI, 114*). Ahlâkınızı güzelleştiriniz*. (Gazzâlî, 1964:247).

Yüce Allah insanları kendi varlığını kabule meyilli bir ruh yapısında yaratmıştır. Fakat bu fıtrat çevrenin ve bozuk kültürlerin etkisiyle kirlenebilmekte, tevhit çizgisinden uzaklaşabilmektedir. Bunu bir örnekle açıklayacak olursak: Ateistler bunun tipik örneğini teşkil etmektedir. Manevi algı güçleri kirlenmemiş insanlar, Yüce Allah'ın varlığını kavrarlar. İnsanın aslını meydana getiren ruh ve beden Allah'ın varlığına delil teşkil eder. Niyazi Mısrî (ö.1105/1693) bu gerçeği şöyle ifade ediyor:

"Derman aradım derdime, derdim bana derman imiş
Burhan aradım aslıma, aslım bana burhan imiş" (Kara, 1994:94).

Yüce Allah'ı dert edinen kişinin bu dertten kurtulması için çareler aramasına gerek yoktur.

6. HULK

Eğer bu fiiller nefisten zorlayarak ve düşünerek değil de, kolayca ve tereddüt etmeksizin gerçekleştirilecek bir duruma gelirse buna da 'hulk' adı verilir (Taşköprülüzâde, 2014:35). Bu fiiller, aslında bilinçsiz bir şekilde değil sürekli olarak tekrarlanmasından dolayı kolaylıkla ortaya çıkar. Ahlak Felsefesindeki bu durum Kelam Felsefesinde farklı değerlendirilmektedir. Çünkü ahlâkta meleke haline gelmiş eylemin gerçekleşmesinde ön düşünme bulunmamaktadır. Ehl-i sünnet Kelam düşüncesinde ise "istitaa maalfiil" algısına göre fiili işleyecek güç fiili işleme anında yaratılır fiilden önce bulunmaz. Oysa Ahlak felsefesinde huyun fiille birlikte olması zorunlu değildir.

Kelam felsefesindeki kudret kavramıyla ahlak felsefesindeki Hulk kavramı arasında ön düşünmenin bulunup bulunmaması yönünden fark vardır. Ahlakta meleke haline gelmiş güzel bir fiil, üzerinde hiç düşünmeden kolayca işlenebilir. Çünkü beden ilgili fiili işlemeye alışmıştır ve fiil insanda meleke haline gelmiştir. Kelam literatüründeki kudretin fiile dönüşebilmesi için ön düşünme ve tercih şarttır. Çünkü kul düşünerek fiili işleme kararını aldıktan sonra Yüce Allah fiille birlikte onda fiili işleyecek kadar kudret yaratmaktadır. Eşari Mezhebine göre fiilin kudretle birlikte olması da zorunludur. (Cürcânî, 2015:II, 535).

7. TAHALLUK:

Ahlaklanma anlamına gelen hulk kökünden türetilmiş olan tahalluk tasavvufta önemli bir kavram olup genelde Yüce Allah'ın ahlakıyla ahlaklanma anlamınadır. (Özgen, 2013:I, 223). Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah, bozguncuları sevmez. (Kasas, 28,77). Yüce Allah bu ayette kendi ahlakıyla ahlaklanmamızı istemektedir. Diğer bir ifadeyle cömertlikte, yardımlaşmada ve diğer erdemli fiillerde onun emrettiği ahlaki yapıya kavuşmamızı istemektedir. Bu yönüyle Tasavvuf ve Ahlak iç içedir. Hatta tasavvuf ahlak tabanı üzerine kurulmuştur.

SONUÇ:

Tasavvuf, Kelam ve Ahlak felsefesinde geçen bazı temel kavramları incelediğimiz zaman bu disiplinler arasında sıkı bir bağın olduğu gözükmektedir. Biz bu bağı, bazı Ahlaki, Tasavvufi ve Felsefi

kavramları vererek göstermeye çalıştık. Bu kavramların başında nefsani fiiller gelmektedir. Aslında nefsani fiillerin hayır işlemeye de şer işlemeye de yönelik 2 yönü vardır. Kelam, Felsefe ve Tasavvuf nefsani fiillerin bu iki yönüyle yakından ilgilenmektedir. Tasavvuf bu iki yönden kötü olan fiil yönünü nefisten arındırmak suretiyle nefis tezkiyesi yaparak insanı ahlaklı yapma, kâmil insan yoluna gitmektedir. Kelam ise bu iki yönden her birinin yaratılmışlığını ya da yaratılmamışlığını tartışmakta ve bu fiillerin insana ait ve Allah'a ait yönünü değerlendirmektedir. Nefsani fiillerin fazilet içeren yönünü bir kez kullanmak "hal" adını almaktadır. Fakat Fazilet içeren bir fiili defalarca işleyerek alışkanlık haline getirmek ve içselleştirmek, artık ilgili fiili düşünmeden yapacak düzeyde "meleke" haline getirmek güzel ahlak adını almaktadır. Eğer bir kişi nefsani fiillerin rezilet içeren yönünü meleke haline getirmişse işte Tasavvuf rezileti meleke haline getirmiş kişilerin nefis tezkiyesine ulaşabilmesi için eğitim usulleri kullanmaktadır. Hastalık, sağlık, uyku gibi tabii fiillerin yaratılmışlığı konusunda ise tartışma bulunmamaktadır. Tasavvuf, Felsefe, Ahlak ve Kelamın ilgilendiği konular genelde iradeli fiillerle ilgili kısımdır. İradeli fiillerin ahlaka dönüştürülmesi mümkün olduğu gibi ahlaksızlığa dönüştürülmesi de mümkündür. Çünkü bu fiiller insan iradesine bağlı fiillerdir. İnsan iradesine bağlı ahlaki fiiller, iyi yöne de kötü yöne de evirilebilir. Ahlaki fiillerin iyi yöne evirilmesinde çevrenin ailenin ve eğitimin de rolü vardır. Bu yüzden Hz. Peygamber ahlakınızı güzelleştiriniz buyurmaktadır. Bu ifade içerisinde ahlakın değişebileceğine işaret vardır. Kısaca bütün İslami İlimlerde ve bu ilimlerle ilgili disiplinlerde Allah, evren ve insan ortak inceleme alanıdır. Bunlar arasında insan fiillerinin Allah'la ilişkisi konusu, Ahlak, Tasavvuf, Kelam ve Felsefe gibi disiplinlerin inceleme alanında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

1. Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâil. (2001). *el-Câmiu's-Sahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasır en-Nasır, Beyrut: Dâr-u Tavkı'n-Necât.
2. Ebu Abdullah Bedreddin Muhammed b Bahadır b Abdullah ez-Zerkeşî, (1998). *Teşnifu'l-Mesâmi' licemi'l-cevami' li Taced- din es-Subkî*. Tah: Seyyid Abdulaziz, Abdullah Rabiğ, Mektebetu Kurtuba, Kahire: Mektebetu Kurtuba.
3. el-Cürcânî, Seyyid Şerif. *Şerhu'l-Mevâkıf*. Terc. Ömer Türker. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.
4. Gazzâlî, (1964). *Mîzânü'l-ʿamel*, thk. Süleyman Dünya. Mısır: Daru'l_Maarif.
5. Gazzali, (2020). *İhyâ'u ʿulûmi'd-dîn*, çev. Mustafa Çağrıcı. İzmir: 3. Baskı, DİB yayınları.
6. Hâlid el-Bağdâdî, (1259). *Risâletun fî Tahkîki'l-İrâdeti'l-Cüz'iyye*, İstanbul: Matbaa-ı Âmire.
7. Kara, M. (1994). *Niyazi-î Mısrî*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
8. Kubat, M., (2014). *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Sûfî Kelâmı*, İstanbul:Hikmetevi Yayınları.
9. Mâlik b. Enes, (2003). *Muvatta*, thk. Ebu Üsame Selim b. İd el-Hilali es-Selefi, Dübey: Mektebetü'l-furkân.
10. Özgen, M. K. (2013). *ANEMON Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:1 Sayı:2 .
11. Şemmâhî, A. (1987). Kitâbu's-Sîre, thk.: Ahmed b. Suûd es-Seyâbî, Ummân. I-II.
12. Taşköprülüzâde A. E. ((2014). *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye*, (Çev: Mustakim Arıcı). İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. S.35.
13. Tehânevî, Muhammed b. Ali b. el-Kâdî Muhammed Hamid b. Muhammed Sabır. (1996). *Mevsu'atü Keşşâfü Istılâhâtü'l-fünûn ve'l-Ulûm*. Thk., Ali Dahrûc, Beyrut: Mektebetü Lübnân.

YEZİDÎLİK ile NUSAYRİLİĞİN BENZEŞİM VE FARKLILIKLARI

Prof. Dr. Emrullah FATİŞ
Ahi Evran Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü
ORCİD ID: 0000-0001-7922-8574

ÖZET:
Hristiyanların Hz. İsa'yı kutsallaştırarak Tanrı boyutuna yükselttikleri gibi Nusayriler de beşer olan Hz. Ali'yi yücelterek Tanrı boyutuna yükseltmişlerdir. Benzer durum Yezidilerde de görülmektedir. Onlar Şeyh Adî b. Müsâfir'i (ö.555/1160) kutsallaştırarak peygamber ya da tanrı boyutuna yükseltmişlerdir.
Her iki mezhep de senkretik bir yapıya sahiptirler. Bu yapılar içerisinde Müslümanlık, Yahudilik, Hıristiyanlık, Zerdüştîlik, Manihaizm gibi dinlerde görülen geleneklerden alıntılar yapılarak karma bir inanç oluşturmuş durumdadırlar. Bu mezhepler dilden dile anlatılan masal verilerine dayandığından dolayı, bunların inanç ve ibadet ilkeleri arasında tutarlılık gözükmemektedir.
Yezidiler arasında şekillenmiş olan inanç ve ibadetlerin büyük bir çoğunluğu, kutsal saydıkları iki kitap içerisinde yer bulmuştur. Tanrı avatarı olarak Melek Tavus'u (Şeytan), yaşlı bir insan olarak Şeyh Adî b. Müsâfir'i, bir genç olarak da Yezîd b. Muâviye'yi kabul etmektedirler. Dolayısıyla Yezidiler üçlü bir tanrı algısını oluşturmuş durumdadırlar.
Nusayriler "Ayın" "Mim" "Sin" (AMS) harfleri ile sembolize ettikleri üçlü Tanrı algısını oluşturmaya çalışmışlardır. Bu üç harfin açılımı Hz. Ali, Hz. Muhammed ve Selman-ı Farisi'yi kutsarım şeklinde ifade edilmektedir. Onlar tanrısal nurun bu üç kişide tecellisine inanmakta olup Tanrı'nın kendisini tanıtmak için beşerî vücuda girebileceğini kabul etmektedirler. İşte bu beşerî vücutlardan biri de Hz. Ali olarak kabul görmüştür. Onlara göre Hz. Ali peygamber olarak da değerlendirilebilir. Çünkü peygamber tanrının beşerî kalıba girmiş şeklidir.
Kısaca incelememiz arasında bulunan Nusayriler ve Yezidilik hem insan bedenli Tanrı algılarından hem de sözlü hurafeye dayalı mitolojik anlatılardan etkilenmiş iki mezheptir. Bu mezhepler ezoterik ve mitolojik verilerden beslenmekle birlikte kendilerini İslam'la bir şekilde bağdaştırmaya çalışmışlardır. Bu mezheplerin hurafe tabanı üzerine kurulmuş olmaları, mitolojilerden beslenerek gelmiş olmaları, bazı kadim kültürlerde görüldüğü gibi bazı çıkar çevrelerinin sömürüsüne açık olmaları, bu iki mezhebin temel özelliği arasında yer almaktadır. Çalışmamız konunun ayrıntılarına inerek bilim dünyasına sunulması açısından önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.
Anahtar kelimeler:
Nusayriler, Yezidiler, Ezoterik etkileşimler, Tanrı avatarları, Tenasüh

SIMILARITY AND DIFFERENCES OF YEZIDILITY AND NUSAYRIS

ABSTRACT:
Christians Just as they sanctified Jesus and raised him to the dimension of God, the Nusayris also elevated Ali, who was a human, to the dimension of God. A similar situation is seen among the Yezidis. They sanctified Sheikh Şeyh Adî b. Müsâfir (d.555/1160) and raised him to the level of a prophet or a god.
Both sects have a syncretic structure. Within these structures, a mixed belief has been formed by quoting from the traditions seen in religions such as Islam, Judaism, Christianity, Zoroastrianism, and Manichaeism. Since these sects are based on tale data told from language to language, there is no consistency between their belief and worship principles.
The majority of the beliefs and practices that took shape among Yezidis found their place in the two books they considered sacred. Melek Taus (Satan) as God avatar, Sheikh Şeyh Adî b. Müsâfir'i, as a young man, was Yazid b. They accept Muawiyah. Therefore, Yezidis have formed a triple god perception.
Nusayris tried to create the perception of triple God, which they symbolized with the letters "A" "M" "S" (AMS). The meaning of these three letters is expressed as I bless Ali, Muhammed and Salman-ı Farisi.They believe in the manifestation of the divine light in these three persons, and they accept that God can enter the human body to introduce himself. One of these human bodies is He was accepted as Ali. According to them, Hazrat Ali can also be considered as a prophet. Because the prophet is the human form of God.
Nusayrism and Yezidism, which are among our brief analysis, are two sects that have been influenced by both human-bodied God perceptions and mythological narratives based on verbal superstition.

Although these sects were fed from esoteric and mythological data, they tried to reconcile themselves with Islam in some way. The fact that these sects were founded on the basis of superstition, that they came from mythologies, and that they were open to the exploitation of certain interests, as seen in some ancient cultures, are among the main features of these two sects. Our study aims to fill an important gap in terms of presenting the subject to the scientific world by going into details.

Keywords:
Nusayris, Yezidis, Esoteric interactions, God avatars, Reincarnation

1. GİRİŞ

Yezidilik ve Nusayriliğin her ikisi de senkretik bir yapıya sahip olup her iki mezhep de çeşitli kültürlerden ve ezoterik inanç tiplemelerinden yararlanmış gözükmektedir. Yezidilikle Nusayriliğin tarih sahnelerine çıkışı, inançları, bu inançlar arasındaki benzeşimlerin neler olduğu gibi konuların araştırılarak ilim dünyasına sunulması önem arz etmektedir. İşte bu öneme binaen biz çalışmamızda Yezidilik ve Nusayriliğin benzeşim ve farklılıkları üzerinde duracağız. Yezidilik nesilden nesile aktarılan gerçeklerle bağlantısı olmayan efsaneler üzerine kurulmuştur. Yezidilerin iki kutsal kitabı vardır, bu kitaplardan biri **Kitâbu'l-Cilve** adını taşımaktadır. Bu kitapta reenkarnasyon inancına ve ezoterik yapılı batıl inançlara yer verilir. İkincisi **Mushaf ı-Reş'tir (Kara kitap).** Bu kitapta yaratılış efsanelerine yer verilmektedir. Bu efsaneler arasında tanrılaştırmış oldukları Şeyh Adî ile Melek Tavus'a (Şeytan) yer verilmektedir. Yine bu kitapta helaller, haramlar, aynı zamanda Musul'un kuzeyindeki Lâleş'te Şeyh Adî'nin kabrini ziyaret etme gibi hurafeler işlenmekte olup bu hurafeler küfre ve dalalete yol açacak nitelik taşımaktadır. Hatta bunlar arasında Kur'an'ı inkâr da vardır. (Teymûr, 1347:44-48).

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Yezidî isminin nereden geldiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. İzdî (tanrıya tapanlar), Yezata (tapınmaya layık) gibi kelimelerden türediği ileri sürülmüş (Turan, 1989:III, 42). Çoğunluğun görüşüne göre bu isim, Emevîlerin I. halifesi Muâviye'nin oğlu Yezid'den gelmiştir. Hatta Yezidîler bu konuda efsane bile uydurmuşlardır. Efsaneye göre, Muâviye, Hz. Muhammed'i tıraş ederken Hz. Peygamberin başını kestirmiş, çıkan kanı da yalamış. Hz. Peygamber de neden yaladın, ümmetimi yenecek bir neslin doğmasına zemin hazırladın demiş, Muâviye de öyleyse ben de ümmetini yenecek bir neslin doğmaması için evlenmem demiş, fakat geçirdiği hastalık evlenmesini zarurî kılmış, Hz. Ömer'in 80 yaşındaki bacısı Mahura ile evlenmiş, evlenince Mahura 25 yaşına inmiş, bu evlilikten Yezid doğmuştur. Fakat tarihi incelediğimiz zaman **Hz. Ömer**'in **Mahura** diye bir bacısının olmadığını görüyoruz. (Çol, 1934:77).

Yezidîliğin kurucusu Şeyh Adî b. Misâfir'dir (ö.555/1160). Şeyh Adî, başlangıçta Şafii Mezhebi 'ne mensup (Yâkūt, 1995:V, 28) olup, Ehl-i Sünnet itikadında idi. Fakat daha sonraları Şiilerin Yezide saldırısı karşısında, Şeyh Adî ve adamları Yezid'i desteklemişlerdir. Şeyh Adî b. Müsâfir'in ölümünden sonra da onun taraftarları hem Yezid'i hem de Şeyh Adî'yi kutsallaştırmışlardır. Aslında Şeyh Adî'nin Yezidilikle ilgisi yoktur. Onun adına kurulan Yezidilik adındaki sapık mezhep onun ölümünden sonra kurulmuştur.

Şeyh Adî tasavvufî tahsil gördükten sonra, dağlarda mağaralarda nefsini ıslah çalışmaları yapar ve şeyh olur. Kendisi Ehl-i Sünnet inancında olup, İ'tikâdu Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa adlı eseri de vardır (Şerafeddin, 1926:III, 3-4). Şeyh Adî 90 yaşında Musul'a 58 km uzaklıkta bulunan Laleş'te ölür ve kendisi için hazırlanan türbeye gömülür. Yerine oğlu Şeyh Hasan geçer. Şeyh Adî ölünce onun tâifesi, Ehl-i Sünnet inancından ayrılarak Şeyh Adî'yi ve Yezid'i kutsallaştırırlar böylece Yezidîlik fiilen kurulmuş olur. Yezidîler, Şeyh Adî hakkında şunları uydurmuşlardır. Şeyh Adî'nin kendilerine rızık verdiği, Allah'la oturup soğan ekmek yediği, zinayı helal kılıp, namaz, oruç, hacc ve zekâtı kaldırdığına inanırlar. Cennet'e girmek için sadece Melek Tavus'a inanmayı yeterli görürler. Melek Tavus diye önceleri Şeytan'a diyorlardı. Daha sonraki Yezidîler, Şeyh Adî'ye bu ismi vermişlerdir (Fığlalı, 1986:120-125; Makrizî, 1998: VI, 369-370).

3. YEZİDÎLERDE İNANÇ VE İBÂDETLER

Yezidîler, birçok dinin etkisinde kalarak, her birinden birer motif alarak işlemişlerdir. Bu dinlerden bazıları:

a. **Yahudilik:** Hayvan kesilmesi ve beslenmesi konusunda, Yezidîler Yahudilikten etkilenmişlerdir,
b. **Hırıstiyanlık:** Sarhoşluk veren şeyleri helal kabul etmeleri, Vaftiz, Hz. İsa'nın tekrar geleceği yönündeki inançları, yine Hristiyanlıktaki baba oğul kutsal ruh üçlemesinin Yezidilikte Şeyh Adî, Melek Tavus, Yezit üçlemesine dönüşmesi
c. Mecûsîlik: Güneşi, ayı ve yıldızları yüceltmelerinden dolayı Mecûsîlikten etkilenmişlerdir.
d. Zerdüştîlik: Allah-Şeytan diye iki ilah kabul etmelerinden dolayı,

e. Sûfî Şeyhlere saygılarından dolayı, Sûfî Rafiziliğin etkisinde kalmışlardır (Şahin, 2015: 131-134; Okçu, 2007:60; Sâiğ, 1923:I, 296; Nuri, 1910: 17 -18).

Aşağıdaki kurallara uymayan Yezidî kâfir sayılır.

a. Kim Melek Tavusun heykelini ziyaret etmezse,
b. Kim Şeyh Şeyh Adî b. Müsâfir'in türbesini ziyaret etmezse, O'nun türbesinden getirdiği topraktan her gün sabah bir miktar yemezse,
c. Euzü Besmele çekeni duyup öldürmezse,
d. Müslümanın yediği kaptan yemek yerse,
e. Horoz ve tavşan yerse

Yezidîler, Melek Tavus'un (Şeytan) Allah'ın elçisi olduğuna, Şeyh Adî'nin hem melek hem de mürşitleri olduğuna inanırlar**. Kitâbu'l-Cilve** vahiy kitaplarıdır. Bu kitapta reenkarnasyon inancına da yer vermekte ve şöyle demektedir: "Eğer istersem öldürdüğüm insanın ruhunu dünyaya iki veya üç defa tekrar gönderirim."(Çakar, 2007:79-81; Şahin, 2015: 133; Aydın, 2010: 94).

İbâdetleri:

Oruç:Bunların genel oruçları üç, özel oruçları 80 gündür. Özel oruçları din adamları tutar. Onlara göre genel orucun her bir günü on güne bedeldir, dolayısıyla 3 gün oruç tutan 30 gün oruç tutmuş sayılır. (Çakar,2007:145-46).

Namaz: Bunlarda namaz kalp ile duadır, el yıkamak da abdest yerine geçer. Ayrıca güneşin doğuşu ve batışı esnasında Güneşe dönerek üç kez rükû ederek ibadet yaparlar. (Şahin, 2015:137-144).

Zekat: Gelirlerinden senede bir kez şeyhlere bir miktar vermek zekattır. (Kaplan, 2013: 95, 96).

Hac: Şeyh Adî b. Müsafir'in Laleş'teki türbesini ziyaret etmekten ibarettir. 15-20 Eylül tarihleri arasında yapılmaktadır. (Şahin, 2015: 147). Şahin, M. (2015).

Sayıları belli olmamakla birlikte Yezidilerin Türkiye'de yaşadığı bazı yerleri şöyle sıralayabiliriz:

Urfa'nın Viranşehir ilçesinde otuza yakın Yezidi köyü vardı. Ancak şimdi, Burç, Oğlakçı, Bozca, Kerbe, Kavurga köylerinde yaşamaktadırlar. Mardin'in Midyat, Siirt'in Kurtalan ve Beşiri ilçeleri ile Batman ilinin bazı köylerinde ve Hakkâri çevresinde rastlanmaktadır (Işık, 2008:54- 97).

Yezidîlerin koyu mavi renkler giymesi, okuma yazma öğrenmesi haramdır. Bunlar Şeytana aşırı saygı gösterdiklerinden dolayı Abede-i İblis denilmiştir (Aydın, 1988: LII, sayı: 202, s.62).

4. NUSAYRİYYE

Nusayrîlik, Ebû Şuayb Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî (ö. 270/883) tarafından kurulmuş, aşırı bir Şii fırkasıdır. en-Nemîrî'yi bap ya da peygamber seviyesine taşıyan rivayetler de uydurulmuştur. Nusayrîler'in görüşleri tamamen bâtını yorumlara dayanır. Nusayrilerin kutsal kitapları durumundaki eser, **Kitabu'l-Mecmu**'dur. Bu eseri Nusayriliğin ikinci aşamada sistemleşmesini sağlayan Hüseyin b. Hamdan el- Hasîbî (ö.358/969) yazmıştır. Bu kitap 16 bölümden oluşmakta olup Nusayrilerin kaynak kitabıdır. Onlara göre bu kitap Kur'an ayarında değer taşımaktadır.

Nusayrîler, hulul, reenkarnasyon, ibâhiyeye inanırlar. Ahireti inkâr ederler. Nusayriler tanrının yeryüzüne 7 kez hulül ettiğine İnanırlar. Bu hulullerden en büyüğünün de Hz. Ali'deki hululünü kabul ederler. İnançlarına göre Nusayrîlerin ruhları hareket yoluyla yıldız şekline dönüşerek nurlar âlemine yükselirler. Nusayrî olmayan Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerin ruhları hayvan cesetlerine girerler. Kadınların ruhlarının olmadığına inanırlar. Kadınlar şeytanların günahlarından yaratılmıştır. Nusayrîler, kadınları hor gördüklerinden dolayı, masum olarak gördükleri Ali, Hasan, Hüseyin, Fatıma'dan sırf Fatıma'nın kadın olması nedeniyle Hz. Fatıma'ya kadın adı vermekten kaçınırlar ve ona Fâtır derler.

Nusayrilere göre Hz. Ali, "Rab'tır", Hz. Muhammed perdedir, Selman, kapıdır. Nusayrîlerin bütün kollarına göre Hz. Ali tanrıdır. Hz. Ali, görünüşte imam ise de batınî olarak Allah'tır. Ali kendi nurundan Muhammed'i yaratmıştır. Muhammed ise kendi nurundan Selmanı Fârisi'yi yaratmıştır, o da babtır. Bu sırrı Müslüman yazarlar, Hristiyanlıktaki baba, oğul, Ruhul kuds üçlüsüyle açıklanmaktadır. Bir tanrıdan diğer tanrının sudur edebileceği şeklindeki anlayış, Hristiyanların tanrı çoğaltma anlayışıyla uyumludur. Bunu Hıristiyanların üç tanrısından kutsal ruh örneği ile açıklayalım:

Katolik mezhebine göre kutsal ruhun yarısı Rab İsa'dan yarısı da babadan sudur etmiştir. Ortodoks mezhebine göre kutsal ruhun tamamı baba tanrının sudur etmiştir. (Tümer, 2015:431, 434). Dikkat edilirse Nusayriler hem üçlü tanrı algısında hem de bir tanrıdan diğer tanrının suduru algısında Hristiyanlıktan etkilenmiş gözükmektedir.

Nusayrîlere göre hac, şeyhlerini ve kutsal saydıkları ibadet yerlerini ziyaret etmekten ibarettir. Namazın başında Ali, Muhammed ve Selman'ı yüceltiriz demek de namaz yerine geçer. Namazda abdest koşulu aranmaz, camiye de gerek yoktur çünkü onlara göre namaz bireyseldir. Yine onlara göre beş vakit namaz beş masum adına kılınır. Nusayri namazı sesli olarak bazı dualarla, mukaddes kitaplardaki bazı sözlerin tekrarından ibarettir. Beş masum: Hz. Muhammed (öğle), Hz. Fatıma (Fatır)

(ikindi), Hz. Hasan (akşam), Hz. Hüseyin (Yatsı), Muhsin (sabah). Oruç sırları gizlemektir. Zekât, şeyhlerine mali destek vermektir. Şarap uluhiyyetin sembolüdür. Bu yüzden üzüm kutsaldır. Onlar Hz. Hüseyin'in Kerbela'da ölmediğine Hz. İsa gibi göğe yükseldiğine inanırlar. Onlar Hz. İsa'nın doğumunu da kutlarlar. Nusayriler Hristiyanların Paskalya bayramında kurulan Komünyon sofrasında yaptıkları gibi kendi bayramlarında uluhiyet için şarap içerler. Nusayrilerin dışları Şii görünüp ve Ehl-i Beyt'e bağlılıktır, içleri Allah'ı, peygamberi, Âhireti inkardır. Nusayrîlerin birbirlerine karşı özel hitap şekilleri vardır. Hakiki Nusayrî olmak için, Ali, Rab, Muhammed perde, Selman kapıdır demek gerekir.(Zahîr, 1995:257-258; Turan, 1996:10-11; Bedevi, 1997:II, 1186, 1190, 1232-1233; Azenî, 1862:61-62; Fığlalı, 1986:181-192; Fatiş, 2020:411).

SONUÇ:

Yezidilik, kadim kültürlerin ve dinlerin batını içerikli mitolojilerinden etkilenerek gelişmiş bir mezheptir. Bu mezhep mensuplarının çoğunun tahsil düzeyi düşük, cahil halk kitlelerinden oluştuğundan bunlar arasında batıl inançların ve akıl almaz geleneklerin yayılma imkânı daha kolay olmaktadır. Bu tür hurafelerin yaygınlaşmasında cahil Yezidi şeyhlerinin toplum içerisindeki nüfuzunun devam etmesi, yine cahil halkın da duyduğu mitolojileri sorgulamadan kabul etmesi, daha etkili rol oynamaktadır. Batını geleneklerden beslenen toplumlar arasında daha çok insan bedenli Tanrı algılarına rastlamaktayız. İnsan bedenli Tanrı algılarını benimseyen batını akımların kurdukları mezhep sayısınca hatta çok daha üstünde insan bedenli Tanrı çeşidi vardır. Tanrı ruhunun insan hayvan ya da taş bedenlerine girerek onları Tanrı yapması şeklindeki cahiliye Tanrı algıları, bu tür mezheplerin Tanrı algılarının gelişmesinde etkili olmuştur. Bu hulül yöntemini kullanan her ezoterik mezhep Tanrı ruhunun kendi liderine ya da şeyhlerine girdiğini savunmuştur. Yezidilerde Tanrı ruhunun beden gezdiğine inanılır. Şeyh Adî b. Müsâfir'in de tanrı avatarı olduğu kabul görmüştür. Yezidi toplumu arasında bu tip Tanrı algılarını yaydıktan sonra, o Tanrı üzerinden halkı sömürme yolu açılmaktadır. Bu sömürü yollarından biri de Yezidi şeyhlerinin geçiminin halkın üzerine yıkılması, ayrıca ölmüş tanrıları adına Kâbe ayarında kutsal saydıkları türbeler yapmak suretiyle ekonomik yönden gelir kaynağı oluşturmalarıdır. Bunu bir örnek üzerinden açıklayacak olursak, Zekât Yezidi şeyhlerine ekonomik destek vermek, Hac sağlığında tanrı avatarı olarak kabul görmüş kişilerin adına ölümlerinden sonra türbeler yaparak bu türbeleri Kâbe ayarında hatta daha üstün ziyaret yeri saymaktır. Dikkat edilirse Yezidi şeyhleri dini sömürü aracı olarak kullanmakta hatta Tanrı avatarı olarak ilan ettikleri kişiler adına yapılan türbeleri de sömürü amaçlı kullanmaktadırlar.

İlahi dinleri inceleyecek olursak, bu dinler Yezidi geleneklerin tam tersine bir konum arz etmektedir. Bunu İslam dini üzerinden örneklendirecek olursak, İslam dinine göre, zekât fakirlere ekonomik destek vermek amacıyla ilahi emir ile desteklenmiştir. İlahi dinlerde tanrının adaleti gereği, fakirlerin destek alması ön planda yer almaktadır. Bunu Hz. Nuh'un dini ile Hz. Muhammed'in dini üzerinden açıklayalım:

Hz. Nuh, çevresine fakirleri toplamış ve onlarla iş birliği içerisine girmişti. Bunu kıskanan aristokrat zenginler, Ey Nuh, eğer sen çevrendeki fakirleri dağıtırsan biz sana destek veririz şeklinde uyarıda bulunmuşlardı. Bu uyarı üzerine Hz. Nuh, hayır benim sizin isteğinizi yerine getirmem ilahi adalete aykırıdır şeklinde ret cevabı vermişti. Benzer durum Hz. Muhammed'e de yapılmıştır. Hz. Muhammed'in çevresindeki fakir kesimin dağıtılması yönünde de o dönemin zengin aristokrat kesimi Hz. Peygamber'e baskı yapmıştı. Fakat Hz. Muhammed bu baskılara boyun eğmemiş, komşusu açken kendisi tok yatan bizden değildir diyerek onlara ret cevabı vermişti. Ezoterik yapılı din, tarikat ve mezhepleri incelediğimiz zaman, bu oluşumlar sömürü amaçlı yapılanmalardır. Bu yapılanmaları Hitit medeniyetinde de görmemiz mümkündür. Onlar da mabetlerinin başına kahinleri geçirmişler, kahinler sömürü amacını gerçekleştirmek için o dönemdeki salgın hastalıkları bahane ederek bu salgın hastalıkların tanrının öfkesinden kaynaklandığını iddia etmişlerdir. O dönemde kahinlerin tanrılarla iletişime geçerek bilgi edinebileceği, salgının nedenini öğrenebileceği yönünde inançlar vardı. Bu inancı kötüye kullanan kahinler, tanrıların bu salgın hastalıkları hangi amaçla gerçekleştirdiğini öğrenmek için ritüeller düzenleyerek güya sonucu öğrenmişlerdir. Fakat bu örnekten batıl inançları din yapan kahinler yoluyla halkın sömürüldüğü anlaşılmaktadır. Kahinler salgının kaldırılması için tanrıların kurban istediklerini ilan etmişlerdir. Neticede kurbanlar kesilmiş, kurbanların etlerini kahinler ve mabet yetkilileri yemiş, ruhlarını da tanrılar yiyor diyerek halkı aldatma yönüne gitmişlerdir. Kısaca ifade edecek olursak hem Yezidilerde, hem Nusayrîlerde, hem de hurafelere dayalı dini yapılanmalarda din bazı kesimlerin sömürü aracı olarak kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Ahmed b. İsmâîl b. Muhammed Kâşif et-Teymûr (1347), *el-Yezîdiyye ve menşe'ü niḥletihim*, Kahire.
2. Aydın, M. (1988). *Yezidiler ve İnanç Esasları*, Belleten [TTK Belleten] [Türk Tarih Kurumu Belleten], cilt: LII, sayı: 202, s. 62.
3. Aydın, M. (2010). "Hıristiyanlık", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3.baskı.
4. Bedevi, A. (1997). *Mezahibu'l-İslamiyyin*. (Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melayin.
5. Çakar, M. S. (2007). *Yezidilik Tarih ve Metinler Kürtçe Ve Arapça Nüshalar*, Ankara:Vadi Yayınları.
6. Emrullah Fatiş, E. (2020). *Kelam Alan Bilgisi ve Problemleri*, Konya: Eğitim yayınları.
7. Fığlalı, E. R. (1986). Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri, Ankara: Selçuk Yayınları, 3.baskı.
8. Fığlalı, E.R. (1986). *Çağımızda İtikâdî İslam Mezhepleri*, Ankara: Selçuk Yayınları, 3.baskı.
9. İhsan İlâhî Zahîr. (1995*). eş-Şîʿa ve't-teşeyyuʿ: Firaḳ ve târîḫ. Pakistan: İdaretü Tercümani's-sünne* 10.baskı.
10. İsmail Bek Çol, (1934). *el-Yezīdiyye Ḳadīmen ve Ḥadīsen*, ed. Costi K. Zurayḳ. Beyrut: American Press.
11. Kaplan, Y. (2013). Günümüz Yezidiliği, İstanbul: Nubihar Yayınları.
12. Makrizî, (1998). *es-Sülûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, tah. M.A. Ata. Beyrut: Daru'l-Kütüb'il-İlmiyye.
13. Nuri, M. (1910). *Abede-ı İblis, Yezidi Mezhebinin. İnançtan, Örf ve Adetleri*. İstanbul.
14. Okçu, D. (2007). *Yezidilik ve Yezidiler*, Konya: Tablet Kitabevi.
15. Sâiğ, S. (1923). *Târîhu'l-Musul*, Mısır: Selefiyye matbaası.
16. Süleyman el-Azenî, (1862). *el-Bakûratu's-Süleymaniyye fi Keşfi Esâri'd-Diydneti'n-Nusayriyye*, Beyrut.
17. Şahin, M. (2015). Anadolu'nun Yitik Halkı Yezidiler. İstanbul: Gece Kitaplığı Yayınları.
18. Şerafeddin, M. (1926). "Yezidiler", *Daru'l-Funun İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Evkaf Matbaası, Sayı: 3, s.3-4.
19. Turan, A. (1989). Yezidiliğin Aslı, Kurucusu ve Tarihçesi, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3, s. 42.
20. Turan, A., (1996). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:8, 10-11. Samsun.
21. Tümer, G.- Küçük, A. (2015). *Dinler Tarihi*, Ankara: Berikan Yayınevi, 6. Baskı.
22. Yâkūt el-Hamevî. (1995). *Muʿcemü'l-büldân*, Beyrut: Daru Sadır, 2. Baskı.
23. Zehra Işık, Z. (2008). *Yezidilik Teolojisi*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2008.

COVİD-19 SONRASI HASTALIK ALGISININ ÖZGECİLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dr. Buket SEZER
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Kahramanmaraş, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-2060-3330

Dr. Öğr. Üyesi, Bilge GÜLER
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Bor MYO, Tapu ve Kadastro Bölümü, Niğde, Türkiye
ORCID ID: 0000-0001-5361-8304

Dr. Öğr. Üyesi, B. Dilek ÖZBEZEK
Gaziantep Üniversitesi, İslahiye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Gaziantep, Türkiye
ORCID ID: 0000-0001-7176-1534

Özet
Bu çalışmanın amacı, COVİD-19 sonrası hastalık algısının, özgecilik üzerinde bir etkisinin olup olmadığını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye'nin farklı üniversitelerinde öğrenim gören ve basit tesadüfi örneklem yoluyla seçilen 505 üniversite öğrencisine anket yapılmıştır. Alan araştırması sonucu elde edilen veriler üzerinde güvenilirlik, açıklayıcı (AFA) faktör analizi, doğrulayıcı faktör (DFA) analizi, korelasyon ve Yapısal Eşitlik Modeli analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda Covid-19 sonrası hastalık algısı ve özgecilik arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca COVİD-19 hastalık algısının, özgeciliğin bir yordayıcısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Anahtar Kelimeler: Post Covid 19, Covid 19 Hastalık Algısı, Özgecilik

THE EFFECT OF POST-COVID-19 DISEASE PERCEPTION ON ALTRUISM

Abstract
The aim of this study is to examine whether the perception of illness after COVID-19 has an effect on altruism. For this purpose, a survey was conducted with 505 university students studying at different universities in Turkey and selected by simple random sampling. Reliability, explanatory (EFA) factor analysis, confirmatory factor (CFA) analysis, correlation, and Structural Equation Model analyzes were performed on the data obtained as a result of the field research. As a result of the analyzes made, it was observed that there is a significant and positive relationship between the post-Covid-19 disease perception and altruism. In addition, it was concluded that the perception of COVID-19 disease is a predictor of altruism.
Keywords: Post-COVID- 19, Perception of the COVID-19 Disease, Altruism

1. GİRİŞ

COVİD-19 salgını, tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de ekonomik, siyasi, kültürel, sosyal, eğitim, iktisadi ve idari anlamda köklü değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Salgının, neden olduğu yıkıcı etkilerin önüne geçebilmek ve alışık olmadığımız bu yeni kriz sürecine uyum sağlayabilmek için küresel çapta bir çaba sarf edilmiştir. Dünyaca şahit olunan bu kriz esnasında, sokağa çıkma yasakları, sosyal mesafe ve hijyen kuralları, işyerlerinin ve eğitim kurumlarının kapanması gibi istenmeyen durumlarla baş etmek konusunda olağanüstü bir sınav verilmiştir ve halen de bu krizin etkileri devam etmektedir. Buna ek olarak, tabii ki hastalığın yol açtığı ölümler ve bıraktığı izler birçok insanın, kendisi için olduğu kadar başka insanlar için de hassas olmasını ve özenli davranmasını gerektirmiştir. Ancak bu şekilde, pandeminin getirdiği muazzam zorlukların üstesinden gelinmeye çalışılmıştır. Dahası, pandemi sırasında bu kadar çok insanın karşılaştığı sorunlar göz önüne alındığında, bireylerin herhangi maddi veya manevi bir çıkar gözetmeden, bir ödül beklemeksizin, hatta belki bazen de bir bedel ödemek zorunda kalarak, diğer bireylerin veya toplumun iyiliği ve refahı için fedakârlıkta bulundukları görülmüştür. Toplumda görülen bu fedakârlık da "özgecilik (alturizm)" kavramının ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Bu çalışmada, COVİD-19 sonrası eğitim kurumlarının açılması ile birlikte üniversitede öğrenim gören gençler özellikle bu çalışmanın örneklem çerçevesi olarak belirlenmiştir. Çünkü COVİD-19'un gençler üzerindeki ölümcül etkisi, yaşlılarda görülen etkisi kadar büyük olmasa da, gençlerin de bu süreçten çok olumsuz etkilendiğinin görüldüğü vakalar oldukça çoktur. Buna rağmen, gençler,

kendilerini riske atmak pahasına, yaşlı kesimi ve dezavantajlı insanları, bu hastalığın olası etkilerinden korumak için üzerlerine düşen görevi yerine getirmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla, COVİD-19 sonrası hastalık algısının, özgeci davranışları arttırdığı düşünülmektedir.

Bu çalışmada, COVİD-19 sonrası hastalık algısının özgecilik üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu amaca yönelik olarak, ilk önce araştırma değişkenlerine ait yerli ve yabancı literatür taraması yapılarak elde edilen kavramsal bilgilere yer verilmeye çalışılmıştır. Daha sonra araştırmada kullanılan yöntem ve yapılan analizler sonucu elde edilen bulgular paylaşılmıştır. Son olarak ise araştırmanın sonuç ve öneriler kısmına yer verilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

İngilizce literatürde "altruism" olarak adlandırılan kavram Türkçe literatüre "diğerkâmlık", "özgecilik", "elseverlik", "altürizm", "fedakârlık", "îsâr" olarak çevrilmiştir. Diğerkâmlık, dillerde genel olarak "diğer" (alter, gayr, özge, el) kavramlarından türetilmiş ve bireyin diğerini öncelemesini ifade eden bir ek ile (-ist, -ci, -sever, -kâm) sıfat haline getirilmiştir (Düzgüner, 2019: 351-354). Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü, diğerkâm ve diğerkâmlık kavramlarının karşılığını özgeci ve özgecilik olarak vermiştir. Bu sözlüğe göre özgeci, "kişisel yarar gözetmeksizin başkasına yararlı olmaya çalışan (kimse), diğerkâm" olarak, özgecilik ise "özgeci olma durumu, diğerkâmlık" şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, https://sozluk.gov.tr/). Bu çalışmada, özgecilik kavramı kullanılmıştır. Uçar vd. (2021) ise özgeciliği, kendi yararından çok başkalarını düşünen, başkalarına yararlı olmaya çalışan, onların iyiliği için elinden geleni esirgemeyen kimse" olarak tanımlanmışlardır. Buradan hareketle özgecilik kavramını, başkalarına karşılık beklemeden yardımda bulunma ve diğer kimselerin ihtiyaçlarını öncelik haline getirme olarak tanımlamak mümkündür.

2019 yılının sonlarında Çin'de başlayıp kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19, pek çok ülke için ortak bir tehdit olmuştur. Virüsün insanlar arasındaki yayılım hızı sebebiyle sosyal yaşam kısıtlanmış, insan ilişkileri değişime uğramış ve çalışma hayatına yeni düzenlemeler getirilmiştir. Virüsle mücadele etmede bireysel ve toplumsal olmak üzere iki önemli boyut oluşmuş ve bu bağlamda salgın süreci, özgecilik değerinin önemini ortaya koymuştur. Özgecilik, toplumu direkt olarak ilgilendiren ve başkasına iyilik yapma anlamına gelen bir kavramdır (Tonga, 2022: 154). COVID-19 döneminde sağlık çalışanlarının ailelerinden uzak ve izole bir hayat sürmesi, hastalık olasılığı bulunan kişilere hizmet sunması ve bulaşma riski en yüksek olan uygulamaları yerine getirmeleri özgeci davranışlara örnek olarak verilebilir. Bu nedenle sağlık çalışanlarının özgeciliği, salgınla mücadele etmede etkili bir faktör olmuştur (Bayrak ve Ataseven, 2020: 106). Virüsün ortadan kalkması sağlık personellerinin özverili şekilde çalışmalarıyla birlikte diğer bireylerin de duyarlılığı ve diğerlerini de düşünme şartlarına bağlanmış olup "maske, mesafe ve hijyen" önemli bir slogan olmuştur (Tonga, 2022: 155).

Salgınla mücadelede başarı, bireylerin tedbirlere uyumu ile yakından ilişkilidir. Bu nedenle bireylerin salgını nasıl algıladıkları ve salgının kontrolüne yönelik tutumları önemlidir. Ayrıca sağlık otoriteleri tarafından bu algı ve tutumların farkında olunması hem salgını yönetmede hem de salgınla mücadelede başarıya ulaşmada oldukça değerlidir. Bulaşıcı hastalıkların kontrolünde toplumun hastalığa ilişkin algı ve tutumlarının değerlendirilmesi hayati önem taşımaktadır. Hastalık algısındaki değişimler bireylerin tutumlarına yansıtılabilir ve artan ölümlerin önüne geçilebilir. COVID-19 hastalık algısı, tehlikelilik ve bulaştırıcılık olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. "Tehlikelilik" alt boyutu, hastalığın oluşturduğu tehlikeye ilişkin algı ve inançları; "Bulaşıcılık" alt boyutu, hastalığın bulaşıcılığına ilişkin algıları değerlendirmektedir (Geniş vd., 2020: 308-310). COVID-19 pandemisi boyunca meydana gelen ölümlerdeki artışlarla birlikte tehlikelilik ve bulaştırıcılık algısı da artmış ve bu durum bireylerde korku ve paniğe neden olmuştur (Temür vd., 2022: 231).

COVID-19'un neden olduğu küresel kriz, daha büyük toplulukların sağlığı için izolasyonun önemini vurgulamıştır. Karantina ve izolasyon ile ilgili özgecil davranış, pandemilere karşı uyarlanmış bir savunma stratejisidir. Pandemiler sırasında, izolasyon, sosyal geri çekilme/uzaklaşma ve karantina dahil olmak üzere enfeksiyonların yayılmasını sınırlayan bu tür fedakâr tutumlara güvenilmektedir (Bouayed vd., 2021: 4-5). Empatik ve yardımsever duygularla meydana gelen özgecilik, salgınla mücadele etmede ve salgına karşı koruyucu eylemleri harekete geçirmede bireyleri güdülemektedir (Timurtaş ve Gemlik, 2021). Kornilaki (2022), Yunan lisans öğrencilerinde COVID-19 karantinasının psikolojik etkisini ve potansiyel risk ve koruyucu faktörleri incelemeyi amaçlamıştır. Bulgular, bu süreçte öğrencilerin depresyon, kaygı ve stres düzeylerinin yükseldiğini göstermiştir. Karantinanın özgecil bileşenini vurgulamanın, potansiyel olarak psikolojik sağlık için koruyucu olabileceği belirtilmiştir.

COVID-19 salgını altında, aşılanmamış kişiler, semptomatik ve asemptomatik enfeksiyonlar olmak üzere iki tür riskle karşı karşıyadır. Bu riskleri ayırt etmek çok önemlidir, çünkü asemptomatik

enfeksiyonu olan hastalarda ciddi semptomlar görülmez, ancak COVID-19 virüsünü başkalarına yayarak zarar verebilir. Her bireyin fedakârlıklarından bağımsız olarak semptomatik enfeksiyonlardan kaçınmak istediğini ve bu nedenle bu tür riskleri sıfıra indiren aşılara değer verdiğini varsaymak doğaldır. Bununla birlikte, asemptomatik enfeksiyon riskini azaltmanın faydaları, bireyler arasında farklılık gösterebilir. Bencil kişiler için COVID-19'u başkalarına yaymak onların esenliğini etkilemez. Buna karşılık, özgecil kişiler virüsü yayma riskini aileleri, toplulukları ve toplumları için bir sonuç olarak görecekler ve başkalarını korumak için bir miktar para ödemeyi makul göreceklerdir (Cato vd. 2022: 1). Cato vd. (2022) bireylerin bir COVID-19 aşısı için ödeme yapma istekliliğinde özgeciliğin rolünü incelemişlerdir. Japonya'da 30-49 yaşları arasındaki kişilerden toplanan çevrimiçi anketlerin analizi sonucu, aşı için ödeme yapma isteği, özgecil kaygıları güçlü olan katılımcılarda daha yüksek çıkmıştır. Yine aynı şekilde Hajek ve König (2022: 2) çalışmalarında, kan bağışı yapmayı ve COVİD-19'a karşı aşı olmayı kabul eden kimseleri bu konuda motive eden kaynağın özgecilik olduğunu belirtmektedirler. Pfattheicher vd., (2020), araştırmalarında, fiziksel mesafe kurallarına uymanın ve yüz maskesi takmanın yani koruyucu önlemler almanın toplum yanlısı bir duygusal sürecin, yani virüse karşı en savunmasız kişiler için empati duymanın bir sonucu olduğu üzerinde durmaktadırlar.

Feng vd. (2020) Çin'de insanlar kendilerini evde izole ederken COVID-19 salgını sırasında fedakârlığın olumsuz duygulanım ve ruh sağlığı (anksiyete ve depresif semptomlar) üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Üniversite öğrencileri üzerine yapılan araştırma sonucu, katılımcıların algıladıkları risk ne kadar yüksekse, sergiledikleri olumsuz etki o kadar fazla ve dolayısıyla kendilerini o kadar endişeli ve depresif hissettiklerini; ancak, risk algısı ile olumsuz duygulanım arasındaki bu ilişkinin, özgecilik tarafından yönetildiğini göstermiştir. Yüksek özgeciliğe sahip bireyler, düşük özgeciliğe sahip bireylere göre daha fazla olumsuz duygulanım sergilemişler, bu da dolaylı olarak kaygı ve depresif belirtilerini arttırmıştır. Özgeciler genellikle empati duydukları için riskin çok yüksek olduğunu algılarsa, virüs bulaşanlar için üzülebilir ve bu da olumsuz duygularını artırabilir.

Yapılan literatür taraması sonucu, COVID-19 sürecinde özgecilik değerini araştıran sınırlı sayıda çalışmaya rastlansa da COVID-19 hastalık algısının özgecilik üzerine etkisini araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Fakat yapılan çalışmalarda göstermektedir ki özgecilik, pandemi sürecinde virüse karşı başarılı şekilde mücadele edilebilmesi açısından ön plana çıkması gereken en önemli değerlerden biridir. COVID-19 sonrası eğitim kurumlarının açılmasıyla birlikte öğrencilerin hastalık algılarının özgecilik değerleri üzerine etkisini incelemek ve bu süreçte özgecilik değerinin önemini ortaya koymak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın amacı, modeli, araştırma değişkenlerini ölçmek için kullanılan ölçekler, veri toplama yöntemi, değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler, açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi, korelasyon analizi ve Yapısal Eşitlik Modeli sonucu elde edilen bulgular paylaşılmıştır. Son bölümde ise araştırmanın sonuç ve önerilerine yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Modeli

Bu çalışmanın amacı, COVİD-19 sonrası hastalık algısının, özgecilik üzerindeki etkisini incelemektir. COVİD-19 salgınında, devlet eliyle yapılan destek ve yardımların neler olduğu ya da kurumların faaliyetlerinin sıralanması mümkündür. Fakat bu çalışmada COVİD-19 sonrası hastalık algısının, bireysel olarak birbirimizi düşünmek, birbirimizi korumak, tanımadığımız kimselerin iyiliği için harekete geçmek, kendisi için olan iyiliği başkaları için istemek, tanımadığımız kişilerin çıkarlarını gözetmek için fedakârlıkta bulunmak gibi özgecil davranışlar üzerinde etkisi olup olmadığı tartışılmaktadır. Bu bağlamda, COVİD-19 sonrası hastalık algısının, özgecilik üzerinde etkisi olduğu varsayımına yönelik oluşturulan araştırma modeli Şekil 1'deki gibidir:

a Modeli

Şekil 1'de de model üzerinden ifade edilmeye çalışıldığı üzere oluşturulan hipotez aşağıdaki şekildedir:

- H1: COVİD-19 sonrası hastalık algısının, özgecilik üzerinde etkisi vardır.

3.2. Araştırmanın Veri Toplama ve Ölçüm Araçları

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniği kullanılmış olup, 5'li Likert tipi ölçek üzerinden katılımcılardan soruları değerlendirmeleri istenmiştir. Google Formlar üzerinden hazırlanan anketler, WhatsApp uygulaması üzerinden paylaşılmıştır. Araştırma için ölçüm aracı olarak kullanılan anket formunda, özgecilik ve COVİD-19 sonrası hastalık algısı ölçekleri ile sosyo-demografik sorular

kullanılmıştır. Özgecilik ölçeği (Rushton vd., 1981) yirmi ifadeden ve COVİD-19 sonrası hastalık algısı (Geniş vd., 2020) yedi ifadeden oluşmaktadır.

3.3.Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, Türkiye'nin yedi bölgesinde yer alan, farklı üniversitelerde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma örneklemi basit tesadüfi örnekleme yoluyla seçilen 505 üniversite öğrencisidir. Gürbüz ve Şahin'e (2016) göre, %95 güven seviyesinde, %5 kabul edilebilir hataya göre, 10.000.000 evren için asgari örneklem sayısı 384'tür. Buna göre örneklem sayısı yeterli kabul edilmiştir.

4.BULGULAR

COVİD 19 salgını sonrası hastalık algısının, özgecilik üzerindeki etkisinin belirlenmesine yönelik yapılan araştırma kapsamında katılımcıların sosyo-demografik özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Sosyo-Demografik Özellikler

Cinsiyet	**n**	**%**	**Üniversitenin Bulunduğu Bölge**	**n**	**%**
Kadın	319	63,2	İç Anadolu	132	26,1
Erkek	186	36,8	Karadeniz	39	7,7
Yaş	**n**	**%**	Akdeniz	151	29,9
19 yaş ve altı	135	26,7	Marmara	54	10,7
20-24 yaş	285	56,4	Ege	50	9,9
25 ve üzeri yaş	85	16,8	Doğu Anadolu	45	8,9
Eğitim Durumu	**n**	**%**	Güneydoğu Anadolu	34	6,7
Ön lisans	264	52,3	**COVİD pozitif tanısı**	**n**	**%**
Lisans	181	35,8	Evet	91	18,0
Doktora	60	11,9	Hayır	414	82,0
Toplam	505	100	**Toplam**	505	100

Tablo 1'den görüldüğü üzere katılımcıların yaklaşık %63,2'si kadın ve büyük çoğunluğunun 20-24 yaş aralığında olup, bu oran %56,4'dür. Katılımcıların %29,9'u Akdeniz bölgesinde ve %26,1'i İç Anadolu bölgesinde bulunan üniversitelerde eğitim görmektedir. Eğitim durumu açısından katılımcıların %52,3'ü ön lisans; %35,8'i lisans ve %11,9'u doktora öğrencisi iken, bu katılımcıların %82'sine COVİD 19 pozitif tanısı konulmamıştır.

Araştırma kapsamında elde edilen verinin genel profilini görebilmek amacıyla değişkenlerin ortalama, standart sapma, çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Tablo 2'de değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler verilmiştir.

Tablo 2. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişkenler	**N**	**Minimum**	**Maksimum**	**Ortalama**	**Std. Sapma**	**Çarpıklık**	**Basıklık**
Hastalık Algısı	505	1,00	5,00	3,7675	0,73535	-0,777	1,369
Özgecilik	505	1,00	5,00	3,5066	0,73590	-0,260	0,169

COVİD-19 sonrası hastalık algısı (3,7675±0,73535) ve özgecilik (3,5066±0,73590) değişkenlerine ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerinin birbirine yakın olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan, COVİD-19 sonrası hastalık algısı ve özgecilik değişkenlerine ilişkin basıklık ve çarpıklık değerlerinin -2 ile +2 aralığında olması, verilerin normal dağıldığına işaret etmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013: 89).

Ölçüm aracının güvenirlilik ve yapı geçerlilikleri incelemeye yönelik hesaplanan Cronbach α katsayıları ve açıklayıcı faktör analizi (AFA) sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Değişkenler	Soru	Cronbach α	Faktör Yükleri	Öz Değer	Varyans %	Açıklanan Varyans	K-M-O Değeri	Barlett Küresellik Testi	Sig.
Hastalık Algısı	7	0,821	0,570-0,811	7,580	31,584	46,762	0,923	5365,441	0,000
Özgecilik	17	0,921	0,521-0,774	3,643	15,178				

Tablo 3'te görüldüğü üzere temel bileşenler analizi ve varimax rotasyon tekniği kullanılarak yapılan AFA sonucu araştırma kapsamında incelenen değişkenlerin COVİD-19 sonrası hastalık algısı ve özgecilik olmak üzere iki boyut altında toplandığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, özgecilik boyutundan faktör yükleri problemli olan 3 ifade çıkarıldıktan sonra (10, 13 ve 14) KMO katsayısı 0.923; Bartlett' Küresellik Testi 5365,441 ve p=0,000 bulunmuştur. Ölçüm aracı COVİD-19 sonrası hastalık algısı ve özgecilik olmak üzere iki boyutta toplam varyansın %46,762'sini açıkladığı tespit edilmiştir. COVİD-19 sonrası hastalık algısı boyutunun faktör yükleri 0,570 ile 0,811 arasında değişirken, özgecilik boyutunun faktör yükleri 0,521 ile 0,774 arasında değiştiği görülmüştür. Öte yandan, ölçüm aracının Cronbach α katsayısı hastalık algısı boyutu için 0,821 ve özgecilik boyutu için 0,921 olduğu belirlenmiştir.

AFA sonucunda elde edilen faktör yapılarının uygunluğu tespit etmek amacıyla DFA yapılmıştır. DFA sonucu elde edilen modele ait uyum iyiliği değerleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 4. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Uyum İyiliği Değerleri	X^2	SD	P	$\Delta\chi^2$/ SD	RMSEA	AGFI	GFI	CFI
Model	710,574	226	0,000	3,144	0,065	0,861	0,886	0,904
İyi Uyum				≤ 3	≤0,05	≥0,90	≥0,90	≥0,95
Kabul Edilebilir Uyum				≤5	0,06-0,08	0,85-0,89	0,85-0,89	0,90-0,95

Tablo 4'te sunulan DFA sonucu faktör yüklerinin problemli olması nedeniyle COVİD-19 sonrası hastalık algısı değişkeninin 2'inci maddesi analizden çıkarıldıktan sonra COVİD-19 sonrası hastalık algısı ve özgecilik değişkenlerinden oluşan ölçüm aracının iyi/kabul edilebilir iyiliği kriterlerini karşıladığı görülmüştür (Meydan ve Şeşen, 2011: 37).

Hastalık algısı ile özgecilik değişkenleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek üzere yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

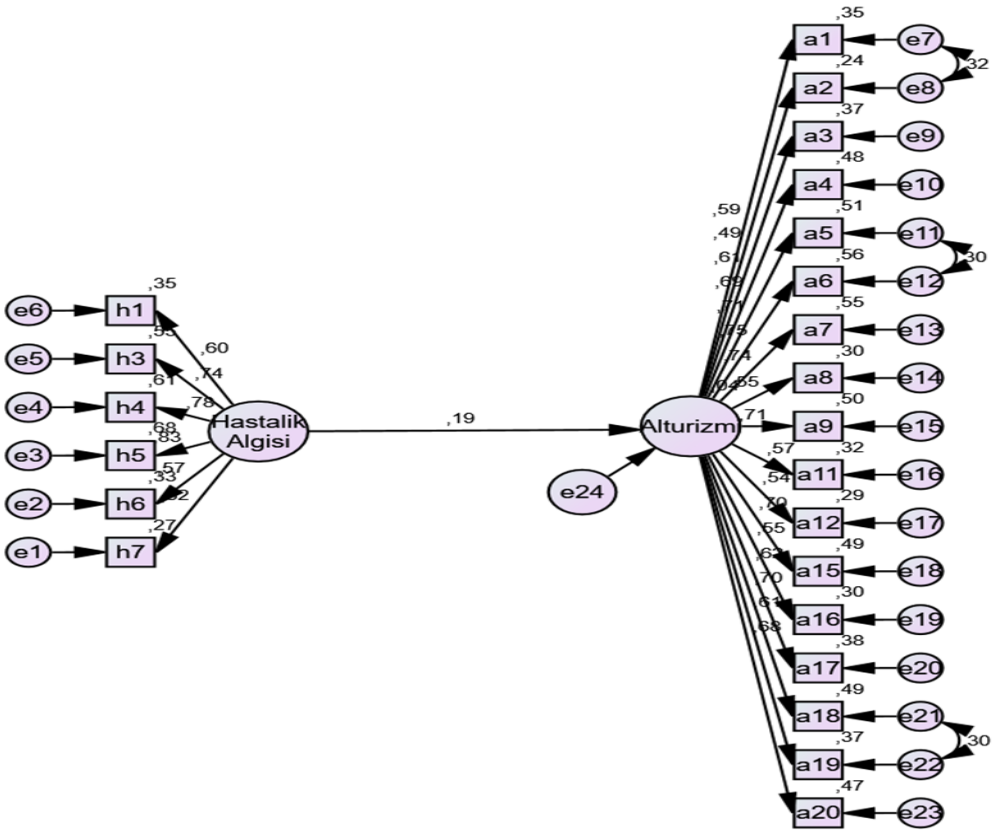
Tablo 5. Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	Hastalık Algısı	Özgecilik
Hastalık Algısı	1	
Özgecilik	0,190**	1

**p<0.01

Tablo 5'te görüldüğü üzere COVİD-19 sonrası hastalık algısı ile özgecilik (0,190**) arasında düşük düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu bulunmuştur.

COVİD-19 sonrası hastalık algısının, özgecilik üzerindeki etkisini açıklayan yapısal eşitlik modelinin (χ2=710,574; SD=226; p=0,000) anlamlı olmasının yanı sıra modele ilişkin (χ2/SD=3,136; RMSEA=0,065; AGFI=0,861; GFI=0,886 ve CFI=0,904) uyum indeksleri açısından iyi/kabul edilebilir iyiliği kriterlerini karşıladığı tespit edilmiştir (Meydan ve Şeşen, 2011: 37). Şekil 1'de AMOS paket programı ile kurulan yapısal modeli verilmiştir.

Şekil 1. Hastalık Algısının Özgecilik Üzerine Etkisi

Tablo 6. Yapısal Eşitlik Modeli Regresyon Ağırlıkları

Test Edilen Yol			B	β	S.E.	C.R	Sig.
Hastalık Algısı	→	**Özgecilik**	0,185	0,188	0,052	3,576	***

Tablo 6'da görüldüğü üzere COVİD-19 sonrası hastalık algısının (β=0,188; t=3,576; p=0,001) özgeciliğin bir yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir. Kurulan yapısal eğiştik modelinde hastalık algısı değişkeni özgecilik değişkeninin yaklaşık %3,5'lik kısmını açıkladığı görülmüştür (R^2=0,035).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, COVİD-19 sonrası hastalık algısı ve özgecilik arasındaki ilişki, Yapısal Eşitlik Modeli ile incelenmiştir. Araştırma modelinde yer alan değişkenleri ölçmek için kullanılan ölçüm araçlarının Cronbach α değerlerinin 0,80≤ α ≤ 0,90 aralığında değerler aldığı, dolayısıyla "yüksek derecede güvenilir" olduğu bulunmuştur (Kayış, 2018: 405). Korelasyon analizi sonucu, COVİD-19 sonrası hastalık algısı ve özgecilik arasında düşük fakat anlamlı ve pozitif yönde ilişki olduğu saptanmıştır. Yapısal Eşitlik Modeli sonucu, COVİD-19 sonrası hastalık algısı değişkeninin, özgecilik değişkeninin yaklaşık %3,5'lik kısmını açıkladığı belirlenmiştir (R^2=0,035). Dolayısıyla, "H1:COVİD-19 sonrası hastalık algısının, özgecilik üzerinde etkisi vardır", kabul edilmiştir.

Bu çalışmaya göre, araştırma kapsamında yer alan üniversite gençlerinin COVİD-19 sonrası hastalık algılarına dair olarak, hastalığı söylendiği kadar tehlikeli buldukları, medyanın salgını abarttığını düşünmedikleri, virüsün ölümcül olduğunu, bu hastalığın ister kadın ister erkek olsun, herkese kolayca bulaşabileceğini düşündükleri görülmüştür. Bu algılarına rağmen, pandemi sürecinde, 65 yaş üstü ve kronik rahatsızlığı bulunan kişiler için sokağa çıkma kısıtlaması getirildiğinde, bu kimselere ihtiyaçlarının giderilmesi hususunda (ekmek almak, vb.) yardım ettikleri, ihtiyaç sahiplerine maske, kolonya ve dezenfektan alınabilmesi için hayır kurumlarına para bağışı yaptıkları, hijyen koşullarına riayet ederek bir hayır kurumuna eşya veya kıyafet bağışladıkları, insanların ihtiyaçlarını kalabalığa girmeden, güvenle, kolaylıkla giderebilmeleri için gönüllü olarak (seyahat izin belgesi talebi, HES kodu alma, vb.) yardımcı oldukları, maske, mesafe ve hijyen kurallarına uyarak tanımadıkları kimselerin elindeki paketleri taşımalarına yardım ettikleri, tanımadıkları kimselerin iyiliği için asansörü kullanırken hijyen kurallarına dikkat ettikleri, kronik rahatsızlığı bulunan veya yaşlı

kimselere sırada önüme geçmesi için (banka, market, vb.) müsaade ettikleri, otobüste kalabalığın içine girmesini istemedikleri için durakta bekleyen tanımadıkları yaşlı kimseleri kendi araçlarıyla evlerine bıraktıkları, markette, bankada, toplu toplu taşıma araçlarında, vb., maske, mesafe ve hijyen kurallarına uymayan kimseleri uyardıkları (maske takmayan, vb.), iş yeri kapanan/ işini kaybeden kimselere yardım eden hayır kurumlarına bağış yaptıkları, online eğitim alan, kendisini çok da iyi tanımadığı bir sınıf arkadaşına kendisinden daha iyi bildiği bir konuda ödevini yapmasına yardımcı oldukları, sokağa çıkma yasağı geldiğinde evde sıkılan komşularının çocuklarıyla veya evcil hayvanlarıyla karşılıksız, gönüllü olarak ilgilendikleri, otobüste veya toplu taşımalarda HES kodu uygulamasını indiremeyen kimselere programı yükleme konusunda yardım ettikleri gibi pek çok konuda özgeci davranışlarda bulundukları söylenebilmektedir. Başka bir deyişle, gençlerin COVİD-19 sonrası hastalık algıları arttıkça, özgeci davranışlarda bulunma eğilimlerinin de arttığı görülmektedir.

Bu çalışmanın sonuçları ile paralellik gösteren baz çalışmalar da mevcuttur. Huda ve Maliha (2021) gazete ve dergi gibi ikincil verilere dayanarak yaptıkları çalışmada, COVİD-19 salgınında, Bangladeş'te sosyal girişimciliğe ilişkin genel senaryonun ne durumda olduğunu incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, COVİD-19 salgını sırasında, sosyal girişimciliğin arttığını öne sürmüşlerdir. Sosyal girişimcilerin, kâr elde etmek veya ekonomik sonuçlarının ne olacağından endişe etmeksizin, toplumun menfaatine olacak sorunları çözmeye odaklandıklarına ve daha fedakâr çabaların ön plana çıktığına değinmişlerdir. Bu bağlamda, öğrencilere ücretsiz diz üstü bilgisayar dağıtılması, yoksul kimselere koruyucu malzeme ve yiyecek sağlanması, bu süreçte işsiz kalanlar için istihdam olanakları yaratmaya çalışılması, market alış-verişlerinin evlere servisi, oksijen tüpü tedariki gibi örnekler sıralamışlardır (Huda ve Maliha, 2021:65). Demirel ve Sütçü (2021), COVİD-19 salgınında en çok zarar gören ve ölüm oranlarının en yüksek olduğu kesimin 65 yaş üstü yaşlı bireyler olması nedeniyle bu kesimin psiko-sosyal ve ekonomik açıdan desteklenmeye çalışıldığını belirtmişlerdir. Bu dönemde yine, yoksul kimselere sosyal yardım destekleri yapılarak pandeminin olumsuz etkileri azaltılmaya çalışılmıştır (Aca ve Özkan, 2021: 646).

Timurtaş ve Gemlik (2021) yaptıkları araştırma sonucu, COVID-19 teşhisi alan ve almayan bireylerin özgeci davranışlarının arttığını belirlemiştir. Vieira vd. (2020) COVID-19 salgınının nüfusu ve bireysel günlük özgecilik düzeylerini nasıl etkilediğini incelemişlerdir. ABD örnekleminde gerçekleştirilen araştırma sonucu, algılanan COVID-19 tehdidi ile özgecilik arasında bir ilişki tespit edilmiştir. Pandemi sırasında daha şiddetli kaygı yaşayan bireylerin özgecil davranışlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Grimalda vd. (2021) yaptıkları çalışmada iki soruyu araştırmışlardır. İlk soru, COVID-19 salgını sırasında insanların ne ölçüde bencilce değil de fedakârca davrandığıyla ilgilidir. İkinci soru, bu özgeciliğin yöneldiği grupla ilgilidir. Çevrimiçi bir deneyde, ABD ve İtalya'dan katılımcılar, yerel, ulusal veya uluslararası düzeyde COVID-19 yardım çabalarında aktif olan bir hayır kurumuna parasal ikramiye tahsis edip etmeyeceğini seçmiştir. Amaç, bu bağlamda hayırsever bağışlarla ilgili iki önemli soruyu ele almaktır: Birincisi, bağış yapma eğilimini ne etkiler ve ikincisi, hayırsever bağışlar farklı toplu refah düzeyleri arasında nasıl dağıtılır? Bulgular, kişisel olarak COVID-19'a maruz kalmanın, maruz kalmayanlara göre bağışları artırdığını göstermiştir. Hajek ve König (2022), yaptıkları çalışmada COVİD-19 salgını sırasında, Almanya'da orta düzeyde yüksek empati ve özgecilik olduğunu, dahası Covid-19'a karşı aşılama yapılmasının yalnızca daha yüksek özgecilikle ilişkilendirildiğini açıklamışlardır.

Çalışmanın gençler üzerinde yapılmış olması, sonuçlarının genellenebilir olması bakımından bir kısıtlılık oluşturduğu söylenebilir. Çünkü bazı araştırmalarda özgeciliğin yaşla birlikte arttığı belirtilmektedir (Tekeş ve Hasta, 2015: 58). Dolayısıyla çalışmanın daha olgun ve yaşça büyük bireylere tekrar uygulanmasının farklı sonuçlar elde edilmesi açısından faydalı olabileceği düşünüldüğünden gelecekte yapılacak araştırmacılara bu konuda öneride bulunulabilinir.

KAYNAKÇA

Bayrak, B. V., & Ataseven, H. (2020). Salgın dönemi sağlık hizmetlerinde özgecilik (diğerkâmlık). *Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi,* 5(2), 101-108.

Bouayed, J., Hefeng, F. Q., Desai, M. S., Zhou, B., Rashi, T., Soulimani, R., & Bohn, T. (2021). Anti-pandemic lessons and altruistic behavior from major world religions at the time of COVID-19. *Brain, Behavior, and Immunity*, 95, 4-6. https://doi.org/10.1016/j.bbi.2021.04.023

Cato, S., Iida, T., Ishida, K., Ito, A., Katsumata, H., McElwain, K. M., & Shoji, M. (2022). Vaccination and altruism under the COVID-19 pandemic. *Public Health in Practice*, 3, 1-3. https://doi.org/10.1016/j.puhip.2022.100225

Demirel, A. C., & Sütçü, S. (2021), Covid-19 salgınında Türkiye'de yaşlılara yönelik uygulamalar ve hizmetlerin değerlendirilmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Pandemi Özel Sayısı, 11 (17), 3641-3675.

Düzgüner, S. (2019). Pro-sosyal davranışlarda diğerkâmlığın (özgecilik) tanımı ve konumu. *Bilimname,* (40), 351-373. http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.595847
Feng, Y., Zong, M., Yang, Z., Gu, W., Dong, D., & Qiao, Z. (2020). When altruists cannot help: the influence of altruism on the mental health of university students during the COVID-19 pandemic. *Globalization and Health*, 16(61), 1-8. https://doi.org/10.1186/s12992-020-00587-y
Geniş, B., Gürhan, N., Koç, M., Geniş, Ç., Şirin, B., Çırakoğlu, O. C., & Coşar, B. (2020). Development of perception and attitude scales related with COVID-19 pandemia. *Pearson Journal of Social Sciences-Humanities,* 5(7), 306-328. http://www.pearsonjournal.com/
Grimalda, G., Buchan, N. R., Ozturk, O. D., Pinate, A. C., Urso, G., & Brewer, M. B. (2021). Exposure to COVID-19 is associated with increased altruism, particularly at the local level. *Scientific Reports,* 11(1), 1-14. https://doi.org/10.1038/s41598-021-97234-2
Hajek, A., & König, H. (2022). Level and correlates of empathy and altruism during the Covid-19 pandemic. Evidence from a representative survey in Germany. *PLOS ONE*, *17*(3), 1-10, e0265544. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0265544
Huda, S.M.S. & Maliha, S.R. (2021) 'Rise of social entrepreneurship during COVID-19 pandemic', Int. J. Social Entrepreneurship and Innovation, 6(1), 63–71.
https://doi.org/10.1504/IJSEI.2021.119294
Kayış, A. (2018). Güvenilirlik Analizi, Ed.: Ş. Kalaycı , SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, 9. Baskı, Dinamik Akademi, Ankara.
Kornilaki, E. N. (2022). The psychological effect of COVID−19 quarantine on Greek young adults: Risk factors and the protective role of daily routine and altruism. *International Journal of Psychology,* 57(1), 33-42. https://doi.org/10.1002/ijop.12767
Meydan, C. H. ve Şeşen, H. (2011). Yapısal eşitlik modellemesi AMOS uygulamaları, Detay Yayıncılık, Ankara.
Pfattheicher S., Nockur L., Böhm R., Sassenrath C., & Petersen MB. (2020). The Emotional Path to Action: Empathy Promotes Physical Distancing and Wearing of Face Masks During the COVID-19 Pandemic. Psychological Science. 31(11), 1363–73. https://doi.org/10.1177/0956797620964422 PMID: 32993455
Rushton, J. P., Chrisjohn, R.D., & Fekken, G. C. (1981). The altruistic personality and the self-report altruism sale. *Personality and Individual Differences, 1*, 292-302.
Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2013). Using Multivariate Statistics (sixth ed.) Pearson, Boston.
Tekeş, B. & Hasta, D. (2015). Özgecilik Ölçeği: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. Nesne Psikoloji Dergisi, 3 (6), 55-75.
Temür, K., Gümüş, G., Sarı, S. P., & Verimer, T. (2022). Sağlık hizmetleri Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin COVID-19 hastalık algısı ve kaçınma tutumları: Bir özel üniversite örneği. *Aydın Sağlık Dergisi,* 8(3), 229-245. https://dergipark.org.tr/en/pub/asder/issue/73726/1141441
Timurtaş, M., & Gemlik, N. (2021). COVİD-19 teşhisi almış ve almamış bireylerin özgecilik tutumları üzerine nitel bir araştırma. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi,* 4(1), 1-17. https://doi.org/10.51536/tusbad.758119
Tonga, D. (2022). Covid 19 ile hatırlamamız gereken bir değer: Özgecilik. *JRES*, 9(1), 154-163. https://doi.org/10.51725/etad.1013388
Uçar, Z.M., Akbolat, M. ve Özer, A. (2021). COVID-19 pandemisinde işletme yönetiminin dönüşümü. İçinde M. Akbolat ve Ö. Ünal (Ed.), COVID-19 dönemindeki sağlık çalışanlarında alturistik liderlik ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin incelenmesi (ss. 1-13). Gazi Kitabevi.
Vieira, J., Pierzchajlo, S., Jangard, S., Marsh, A., & Olsson, A. (2020). Perceived threat and acute anxiety predict increased everyday altruism during the COVID-19 pandemic. *PsyArXiv,* 1-22. https://doi.org/10.31234/osf.io/n3t5c
Türk Dil Kurumu Sözlükleri, https://sozluk.gov.tr/

CHANGE OF SECTORAL CONCENTRATION DYNAMICS IN THE LEVEL 3 REGION IN TURKIYE: A LOCALIZATION COEFFICIENT-BASED ANALYSIS

Lect. Dr. Habibe YAMAN
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Departments of Rectorate, Burdur, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-9212-3264

Abstract
It is a well-known situation that there is unequal economic development between regions in many countries of the world, and Türkiye is no exception. Socioeconomic, political, and cultural factors cause polarization between countries and regions. However, examining the causes and consequences of the uneven development of areas has an increasing interest in development economics. For the existing potential in the regions to be used effectively and the obstacles to regional development to be minimized appropriate investment should be made in the regions. In this process, there is a general opinion that determining sectoral concentration levels can influence policies that trigger development in economies where unequal development prevails among their regions. In this context, in this study, the dynamics of sectoral concentration for the Level 3 region in Türkiye are investigated. Then, based on the 2012-2021 period, the concentration levels of the sectors and their changes in this period are revealed. NACE Rev.2 data on the number of enterprises by the principal sectors are used in the research, and these data are obtained from the Turkish Statistical Institute. Finally, the level of sectoral concentration is determined by the localization quotient (LQ) method. Within the study, first, the sectoral concentration levels of 81 provinces are calculated for the years 2012 and 2021. Afterward, the prominent sectors in the localization coefficient are analyzed comparatively. According to the data obtained from the research, the agriculture, forestry and fishing, other service activities, mining and quarrying, accommodation and food service activities, transport, and storage sectors are the sectors with the highest sectoral concentration level in terms of provinces in Türkiye for 2021. On the other hand, the study's main findings show that sectoral concentration increased in 50 provinces during the 2012-2021 period. Last, the results from the research also support that the provinces in the country's western regions have a higher concentration value from a sectoral point of view.
Keywords: Location quotient, sectoral concentration, economic development, regional economy, Türkiye.

INTRODUCTION

For ages, economists have debated the role of diversification, specialization, or concentration in economic development. However, there is no consensus in the literature on whether regional industrial diversity or domain is more beneficial for growth. On the one hand, starting with the theory of comparative advantage at the beginning 19th century, the case has been made about the avails of specializing in "what one does best." On the other hand, it has been argued that the diversification of exports and production can make a country less inclined to adverse economic shocks. Therefore, policymakers, especially in low-income countries, have conflicting theories about the best path to sustainable economic growth (Kaulich, 2012: 1).

Scholars in economic geography are still preoccupied with the issues of sectoral concentration, specialization, and how regions are diversifying into new industries. Because nowadays, the development differences between countries and territories continue to exist as a problem. Understanding regional development in this process requires thinking about qualitative rather than quantitative change, as Neffke et al. (2011) have pointed out. Though quantities such as restricted growth in gross product or employment may summarize changes in a region's fortunes, these changes are frequently the result of changes in the mix of economic activity in the area (Nefke et al. 2011: 238). Therefore, to ensure development at the regional level, it is necessary to take the proper policy steps specific to the regions. It is also recognized that research and analyses that address sectors and areas play an essential role in these steps. In this context, the change in sectoral concentration dynamics in the NUTS 3 regions of Türkiye is revealed in this study. Although there are many studies on sectoral concentration, it is thought that this research will contribute to the literature as it is a comprehensive study based on the main sectors and covering a large region.

DATA AND METHOD

In this study, the change in sectoral concentration dynamics in Türkiye has been investigated. The study comprises Level-3 (81 provinces) according to the nomenclature of territorial units for statistics (NUTS) criterion. The research uses data on the number of enterprises for 18 main sectors (Table 1) within the statistical classification of economic activities (NACE Rev.2). These data are obtained from

the Turkish Statistical Institute. The level of sectoral concentration was determined by the localization coefficient (LQ) method for 2012 and 2021, and the results were analyzed and interpreted comparatively.

Table 1. Sectors covered in the study

Code	Sector	Code	Sector
A	Agriculture, Forestry, and Fisheries	J	Information and Communication
B	Mining and Quarrying	K	Finance and Insurance Activities
C	Manufacturing	L	Real Estate Activities
D	Production and Distribution of Electricity, Gas, Steam, and Air Conditioning	M	Professional, Scientific, and Technical Activities
E	Water supply; Sewerage, Waste Management, and Improvement Activities	N	Administrative and Support Service Activities
F	Construction	P	Education
G	Wholesale and Retail Trade; Repair of Motor Vehicles and Motorcycles	Q	Human Health and Social Work Activities
H	Transportation and Storage	R	Culture, Art, Entertainment, Recreation, and Sports
I	Accommodation and Food Service Activities	S	Other Service Activities

Localization Quotient Method

There are various methods for calculating sectoral concentrations. The main ones are the Herfindahl-Hirschman Index, the Ellison-Glaeser Geographical Concentration Index, the Locational Gini Coefficient, the Location Quotient, and the Horizontal Clustering Location Quotient (Sungur, 2015: 325). The location quotient is one of the criteria commonly used by regional scientists (Mayer & Pleeter, 1975: 354). Although criticized for its use in estimating regional economic impact multipliers, the localization coefficient remains a popular technique for estimating multipliers, mainly because it requires very little data and analytical skills and can be performed quickly (Isserman, 1977: 33). In this context, in this study, the localization quotient (LQ) method is used to calculate the sectoral concentration level. This index is formulated as in Equation 1 (Isserman, 1977: 34):

$$LQ_i = \frac{E_{ir}}{E_{in}} / \frac{E_r}{E_n} \quad (1)$$

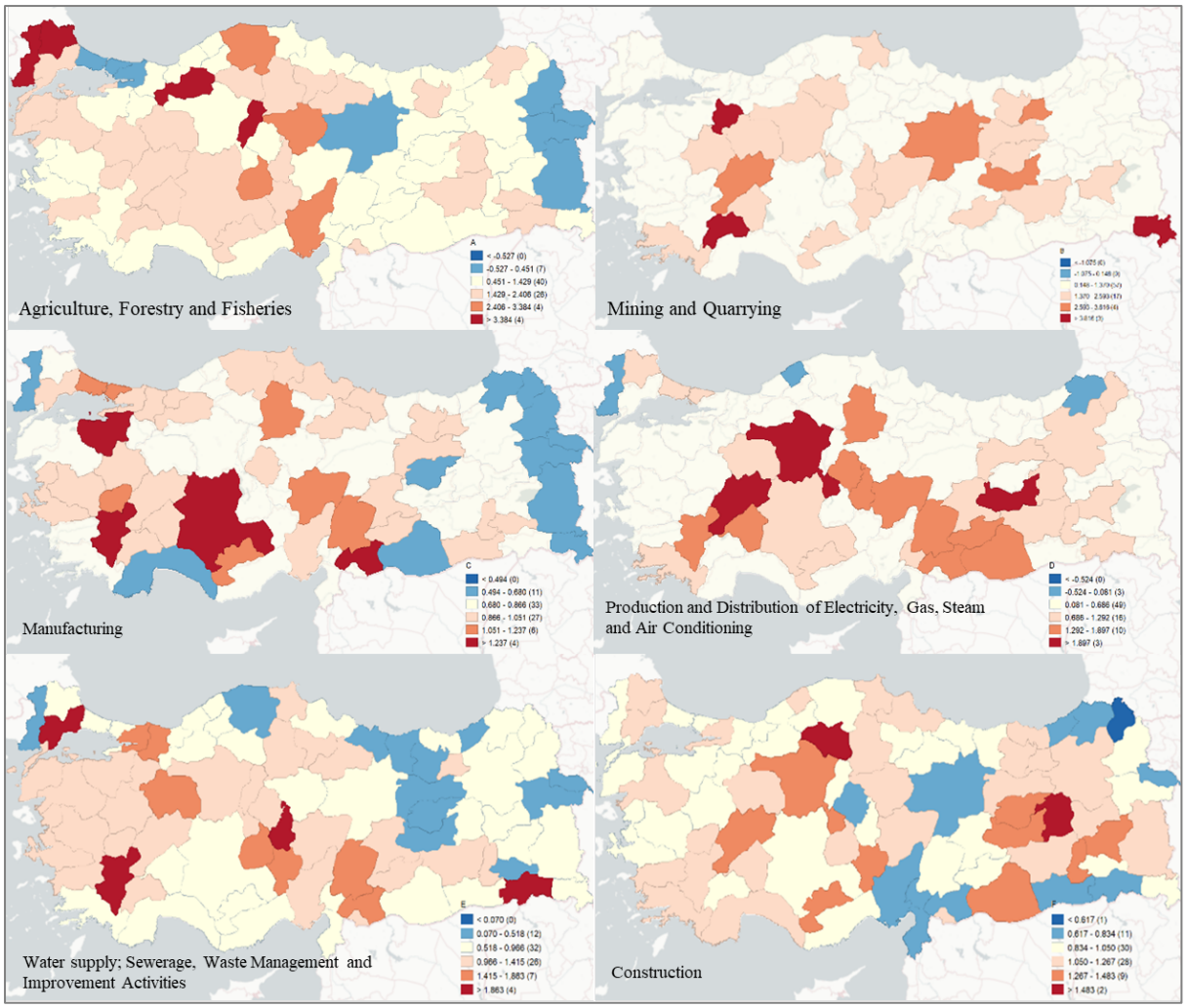
Where; r, n, and E represent the region, nation, and employment, respectively. E_{ir} defines the employment of r region in industry i, and E_{in} defines the employment of industry i in the country. On the other hand, E_r and E_n represent total employment in the region and country, respectively.

The localization quotient can be calculated by comparing the employment, the number of businesses, value-added, income, output data, and the economic activities of an area, province, region, or sub-region with a larger region or country (Çelik & Sandal, 2022: 1456). In this study, the calculation is made using several enterprises' data instead of the employment data from the formula in Equation 1.

Finally, a localization coefficient greater than 1.25 can be accepted as an indicator that the sector is concentrated in the region. That it is less than 1 shows that the clustering situation for the industry in the area is deficient (Yardımcı, 2014: 59).

FINDINGS

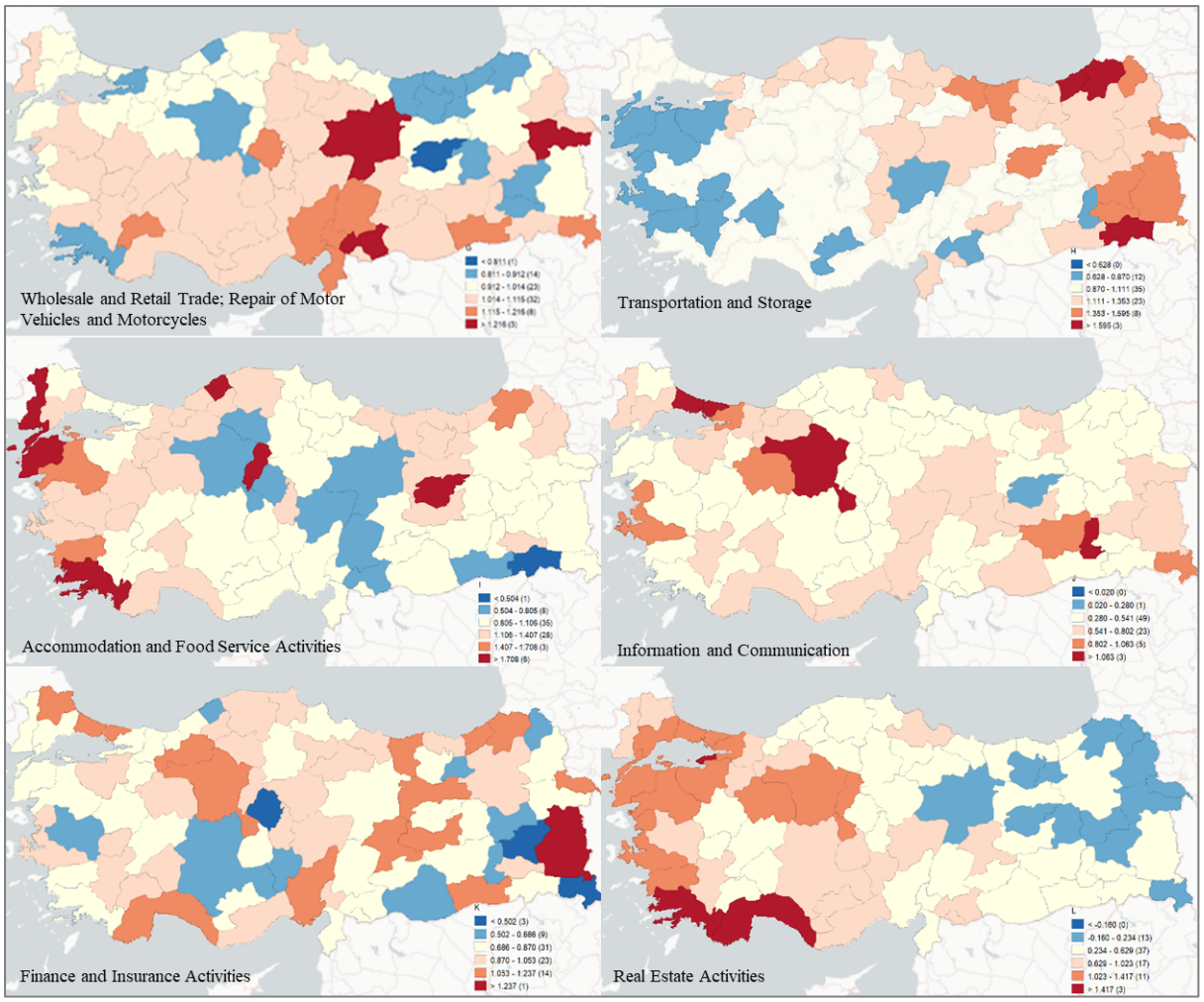
In the analysis findings, it has been determined that the distribution of localization quotient values in Türkiye varies considerably in sectors. Therefore, the distribution of LQ values for the sectors for 2021 in the country is presented visually in Graphs 1, 2, and 3.

Graph 1. Distribution of localization quotient values by sectors

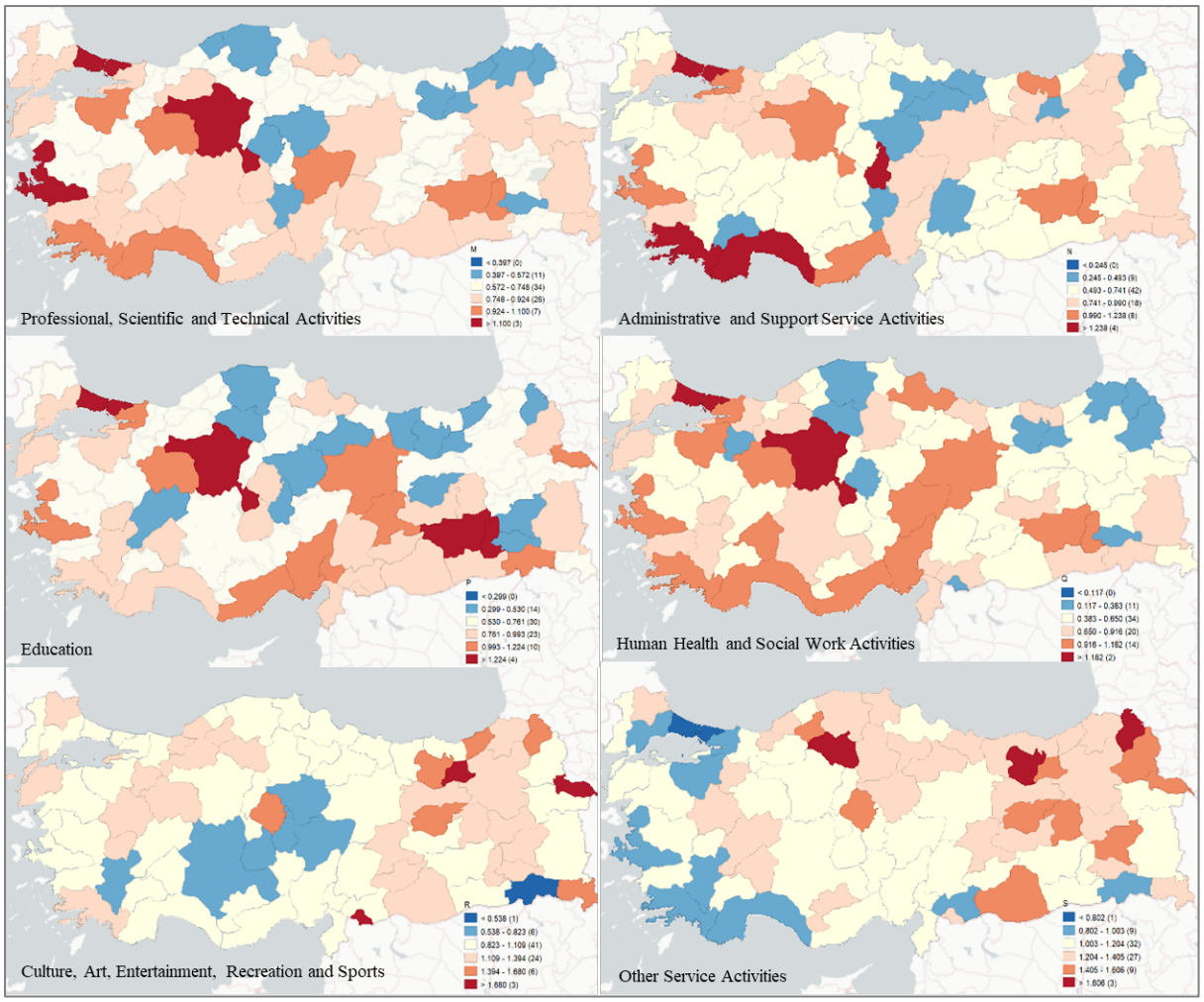
According to the findings, it has been determined that the localization quotient of 42 provinces in the agriculture, forestry, and fisheries sectors, 31 provinces in the mining and quarrying sector, and 11 provinces in the manufacturing industry for 2021 in Türkiye is very high (LQ ≥ 1.25). In addition, it has been observed that 13 provinces concentrate on the electricity, gas, steam, and air conditioning production and distribution sector, 15 provinces concentrate on water supply, sewerage, waste management, and improvement activities, and 13 provinces focus on the construction sector. Kırşehir, Edirne, Bolu, Kırklareli, and Aksaray provinces in the agriculture, forestry, and fisheries sector, Hakkari, Burdur, Bilecik, Şırnak, and Afyonkarahisar provinces in the mining and quarrying sector, Gaziantep, Bursa, Denizli, Konya and Kayseri provinces in the manufacturing industry and Ankara, Afyonkarahisar, Elazığ, Kayseri and Kahramanmaraş provinces in the electricity, gas, steam and air conditioning production and distribution sector are located in the first places. While Nevşehir, Tekirdağ, Şanlıurfa, Denizli, and Gaziantep provinces are in the top five in water supply, sewage, waste management, and improvement activities, Bingöl, Çankırı, Niğde, Tunceli, and Karaman provinces are in the top five in the construction sector (Graph 1).

21 provinces in transportation and storage, 23 provinces in accommodation and food service activities, 2 provinces in information and communication, 1 province in finance and insurance activities, and 8 provinces in real estate activities have a very high localization coefficient (LQ ≥ 1.25) for 2021. No province with a very high localization coefficient exists in the wholesale and retail trade and repair of motor vehicles and motorcycles (Graph 2).

Graph 2. Distribution of localization quotient values by sectors (Continued)

On the other hand, the index value of two provinces in the professional, scientific and technical activities, three provinces in the administrative and support service activities, four provinces in the education sector, two provinces in the human health and social work activities, 14 provinces in the culture, art, entertainment, recreation and sports, 35 provinces in the other service activities is above 1.25 (Graph 3).

Graph 3. Distribution of localization quotient values by sectors (Continued)

When the concentration levels in the sectors are compared, it reveals that the sector with the highest number of provinces with a very high localization coefficient in the sector in 2021 is the agriculture, forestry, and fisheries sector. This situation is the case for 2012 as well. However, while Ankara, Antalya, Eskişehir, İstanbul, and İzmir provinces were the provinces that showed clusters in 10 and above sectors in 2012, the provinces that cluster in 10 and above sectors for 2021 are Ankara, İzmir, Eskişehir, Diyarbakır, Kocaeli, and Nevşehir provinces. This finding reveals a change in the sectoral concentration levels in provinces from 2012-2021.

Finally, 50 provinces in Türkiye have increased the number of sectors in which they are concentrating during the 2012-2021 period. There has been a decrease in the number of sectors in which 16 provinces are concentrated. The data on the number of sectors in which the provinces are clustered is given in Table 2 in summary.

Table 2. Number of sectors with a localization quotient of more than 1 in the province*

	LQ≥1			LQ≥1			LQ≥1			LQ≥1	
	I	II		I	II		I	II		I	II
Adana	7	7	Çanakkale	6	8	Karabük	6	5	Osmaniye	6	4
Adıyaman	6	9	Çankırı	7	5	Karaman	6	7	Rize	4	6
Afyonk.	7	7	Çorum	5	8	Kars	4	5	Sakarya	7	7
Aksaray	7	6	Denizli	6	8	Kastamonu	6	8	Samsun	5	6
Amasya	6	7	Diyarbakır	9	11	Kayseri	6	8	Siirt	7	7
Ankara	11	12	Düzce	5	6	Kilis	6	7	Sinop	5	6
Antalya	12	9	Edirne	4	5	Kocaeli	9	10	Sivas	6	7
Ardahan	3	4	Elazığ	6	7	Konya	4	4	Tekirdağ	7	5
Artvin	5	6	Erzincan	9	9	Kütahya	7	8	Tokat	6	7
Aydın	8	7	Erzurum	5	7	Kırklareli	5	6	Trabzon	4	6
Ağrı	4	4	Eskişehir	10	11	Kırıkkale	7	8	Tunceli	7	6
Balıkesir	6	7	Gaziantep	5	5	Kırşehir	6	7	Uşak	6	9
Bartın	4	5	Giresun	4	6	Malatya	7	9	Van	2	6
Batman	6	9	Gümüşhane	6	7	Manisa	3	6	Yalova	7	7
Bayburt	5	7	Hakkari	6	4	Mardin	4	5	Yozgat	4	7
Bilecik	6	6	Hatay	4	3	Mersin	7	7	Zonguldak	5	4
Bingöl	5	7	Isparta	8	8	Muğla	9	7	Şanlıurfa	4	5
Bitlis	6	6	İstanbul	11	10	Muş	5	6	Şırnak	5	7
Bolu	5	7	İzmir	11	11	Nevşehir	9	10			
Burdur	8	7	Iğdır	4	7	Niğde	8	7			
Bursa	6	5	K.Maraş	4	6	Ordu	3	3			

*In the table, I - the year 2012, and II -the year 2021.

CONCLUSION

This research analyzes the change in sectoral concentration dynamics of Level 3 regions in Türkiye in 2012-2021 using the localization quotient method. The study's main findings show that sectoral concentration increased in 50 provinces during the 2012-2021 period. According to the data obtained from the research, the agriculture, forestry and fishing, other service activities, mining and quarrying, accommodation and food service activities, transport, and storage sectors are the sectors with the highest sectoral concentration level in terms of provinces in Türkiye for 2021. The sectors with the highest number of provinces with a localization quotient of 1.25 and above for 2012 and 2021 are agriculture, forestry, and fisheries. In addition, while Ankara, Antalya, Eskişehir, İstanbul, and İzmir provinces were the provinces that showed clusters in 10 and above sectors in 2012, the provinces that clustered in 10 and above sectors for 2021 were Ankara, İzmir, Eskişehir, Diyarbakır, Kocaeli, and Nevşehir provinces. The results show a change in sectoral concentration levels in provinces from 2012 to 2021. Last, the results from the research also support that the provinces in the country's western regions have a higher concentration value from a sectoral point of view.

REFERENCES

Çelik, E. & Sandal, E. (2022). Türkiye imalat sanayii ve alt sektorlerinin bolgesel yogunlasma yapisi: 2011-2020 yili karsilastirmali yerellesme katsayisi analizi (*Regional concentration structure of Turkish manufacturing ındustry and sub-sectors: comparative location coefficient for 2011*

and 2020). *Kahramanmaras Sutcu Imam University Journal of Social Sciences*, *19*(3), 1452-1468.

Isserman, A.M. (1977). The location quotient approach to estimating regional economic impacts. *Journal of the American Institute of Planners*, *43*(1), 33-41.

Kaulich, F. (2012). Diversification vs. specialization as alternative strategies for economic development: Can we settle a debate by looking at the empirical evidence? *Development Policy, Statistics and Research Branch Working Paper* 3.

Mayer, W. & Pleeter, S. (1975). A theoretical justification for the use of location quotients. *Regional Science and Urban Economics*, *5*(3), 343-355.

Neffke, F., Henning, M. & Boschma, R. (2011). How do regions diversify over time? Industry relatedness and the development of new growth paths in regions. *Economic geography*, *87*(3), 237-265.

Sungur, O. (2015). TR61 (Antalya, Isparta, Burdur) bolgesinde sektorel yogunlasmanın ve yogunlasma dinamiklerinin analizi (*The analysis of sectoral agglomerations and agglomeration dynamics in TR61 (Antalya, Isparta, Burdur) region*). *Journal of Management and Economics Research 13*, 316-341.

Turkish Statistical Institute (2022). https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=144&locale=tr (accessed on 24 December 2022).

Yardımcı, A. (2014). Kapasite raporlarina gore Ankara sanayisinin kumelenme egilimleri (*Clustering tendencies of the ındustry in ankara according to capacity reports*). *Ekonomik Yaklasim*, *25*(92), 55-67.

ECONOMIC ROLES OF BUSINESSES: A COMPARISON OF ECONOMIC SYSTEMS

Prof. Dr. Adnan Celik
Selcuk University, FEAS, Department of Business, Konya, Turkiye
ORCID ID: 0000-0002-8538-9937

Abstract
In this paper, it is aimed to compare the economic roles of enterprises in terms of economic systems. Organizations or economic units that operate to produce and/or market economic goods or services can be called businesses. Businesses; They interact in many economic, social, societal, technological and environmental interactions. They take on functions that cannot be ignored for the continuation of life. This will undoubtedly change the economic systems. Because each economic system can show its own characteristics. However, whatever application it chooses, every state or government has to meet the needs of the society. The literature review of this study is about the economic roles of businesses and economic systems. First of all, generally accepted theoretical explanations are discussed. Then the methodology is given. Here, the necessity of "comparing the economic roles of enterprises in terms of economic systems" is explained. In the title of findings and discussion, firstly, the interaction of business and economic system is emphasized. Then, the comparison of the economic roles of the enterprises in terms of economic systems is given. The paper was concluded with the conclusion and general evaluation.
Keywords: Business, Economic Roles of Businesses, Economic Systems, Comparison of Economic Roles of Businesses in Terms of Economic Systems

1. INTRODUCTION

Business is a unit that tries to meet human needs. In a given environment, businesses collect inputs from the external environment. They pass them through certain knowledge, technology and processes. As a result, assets called goods and services are formed. These assets should also be delivered to those in need. Naturally, these transactions have a monetary value. Especially in capitalist societies, these jobs are done by entrepreneurial individuals. Entrepreneurs also assume the risk of making profit and/or loss in the face of business activities.

Among the economic systems, “capitalism, liberalism and neo-liberalism, socialism, communism and mixedism” are more pronounced. These can also be generally accepted as economic systems that are implemented today or in the recent past or whose effects continue. Various indicators can be followed when listing the economic regimes. Philosophy of thought, historical facts, management styles, levels of development and other issues can be listed among these. Home economy, liberal economy, communist system, laissez-faire or the evolution of liberal system to market economy, shifting from communism to social democracy can be listed.

In this paper, their economic roles are compared in terms of economic systems. Initially, the economic roles of enterprises and the literature on economic systems are summarized. Within the scope of the methodology, the problem, purpose and importance of the research were introduced. In addition, the research method and scope are also explained. In the title of findings and discussion, firstly, the interaction of business and economic system is given. Then, it has been tried to compare the economic roles of enterprises in terms of economic systems. As a result of the study, a general evaluation was made.

2. LITERATURE REVIEW

Here, the economic roles of enterprises and economic systems are given.

2.1. Economic Roles of Businesses

Sometimes words such as enterprise, firm, company, organization, factory, production system, economic unit, technical unit or workplace are used instead of the concept of business. If the asset to be expressed in all these terms fits the definition of the business, there is no issue. If it does not fit, then the most appropriate term to be used would be the business term. The necessary factors for production are brought together in a certain place and transformed with the help of people and technology, and goods and services that meet the needs of people are revealed. This place, which has a predominant technical quality, is called a business. Therefore, the enterprise is a production source from which goods and services are obtained (Simsek and Celik, 2022: 25). An organization or an economic unit that operates to produce and/or market economic goods or services can be called a business. In a certain environment, the enterprise is defined as an environmental enterprise that transforms the inputs it receives from its external environment into goods and services that have value for its customers, using certain information, technology and processes, and sells them at the price

formed in the market, and creates the environment in which it is in while doing all these operations. It is a system or social entity that does not harm the elements, has a distinct personality and unique culture, and sustains its life by adapting to changing conditions (Aytek, 1980: 5-6; Cemalcılar et al., 1991: 3; Kocel, 2020: 69).

It is necessary to know the basic elements and certain functions in the concept and scope of the business. The elements of the business can be listed as follows; "1. Business is first and foremost a system of social cooperation. 2.It is an economic unit. In other words, the business operates at least in accordance with the labor law and aims to make a reasonable profit as a result of its activities. 3. Its purpose is to produce goods and services that meet the needs of people. 4. In addition to being an economic unit, it also creates a technical unit. The generally accepted business functions are as follows; "Management, procurement, production, marketing, finance, accounting, human resources management, public relations and research and development" (Simsek and Celik, 2022: 26-27).

In the early times, the concept of economy meant being thrifty in household management. However, today, the definition of the term economy in the dictionary is all the facts related to the production, distribution and consumption situation in a society. Today, some scientists think of economy as the production of goods and services, while others see it as the most rational use of scarce production resources. Whatever sense it is used in, the idea of meeting human needs with the least possible use of resources lies on the basis of economy and economic activities. However, it is a rational consequence of economic behavior that people try to provide the highest possible satisfaction while making as little effort as possible while meeting their needs (Simsek and Celik, 2022: 11; Mucuk, 2022: 2-3).

2.2. Economic Systems

The economic system is the set of practices and principles that regulate the production, trade, distribution and allocation of resources to production in a society, and also decide who will do the production (Yildirim, 2018: 881).

Among the economic systems, "capitalism, liberalism and neo-liberalism, socialism, communism and mixedism" are more pronounced. These can also be generally accepted as economic systems that are implemented today or in the recent past or whose effects continue. Although not frequently emphasized, there are also those who talk about different socio-economic types such as imperialism, fascism and anarchism. Capitalism is a capital-oriented regime and one of the main factors is capital. Liberalism and neo-liberalism are regimes that aim at libertarianism. New approaches articulated to the classical structure brought neo-liberalism to the agenda. Different definitions can be developed for capitalism. Market economy in the sense of free market is one of them. It has also been seen as money economy, industrial production economy, consumption economy. Critical ones, on the other hand, could give names such as the order in which labor is exploited or the brutal capitalist structure. There are also dimensions of capitalism that go beyond these. Although it has received criticism, it is noteworthy as a human system that transforms all social relations into economic relations. Those in this structure were societies in which all human activities were designed in a manner suitable for capital accumulation (Alptekin, 2015: 232-233).

They put forward socialism as a socialist and labor-based doctrine. Here, the goal of joint work and standard living togetherness is emphasized. It was said that the next stage would be communism. The final stage has not been realized. According to Karl Marx, the basic cell of capitalist society is hidden in the concept of commodity. There were also those who called it "the price". The goods and services produced are only the works of labor. Use value can differ in quality, exchange value in terms of quantity. According to Marx, the constant here is the exploitation of labor. Also, the ruling class maximizes its own interests in the public interest. The absence of sharing equality would be the cause of destruction for capitalism. In other words, according to him, the classless society will be strengthened and socialism will come (Marx, 1997: 48-214; Ozkul and Ucak, 2020: 599). The mixed system includes mixed economic models. In other words, it is the situation where common practices come to the fore according to the economic, social, technological and cultural dimensions.

3. METHODOLOGY

Within the scope of the methodology, the problem, purpose and importance of the research, as well as the research method and scope are discussed.

3.1. The Problem, Purpose and Importance of the Research

Business is necessary for the continuation of life. In other words, the individual, company or state has to meet human needs. This requires production to be made and delivered to those in need. Undoubtedly, every economic system has its own unique situations. The main problem of this study is the degree of acceptance of the economic roles of enterprises in economic systems. How to overcome possible problems here and developing suggestions for improvement is also an important issue. In this

context, various questions can be developed. For example, what is the level of view of economic systems towards the market economy? Does business have a chance to be accepted in every economic system? If there is a general acceptance, what are the perception levels? Can new applications and recommendations be developed? These and similar questions must be answered.

3.2. Research Method and Scope

The roles of businesses in economic life are undeniably important. The impact of this is not only economic, but also extends to social and technological dimensions. Undoubtedly, economic systems differ. In addition, the situation is variable in underdeveloped societies and developed and developing societies. Every system, at any level, foresees the facilitation of human life. However, it is not possible to have sustainable plans and institutional practices that will be accepted by all parties. In this study, literature review was preferred. The literature on the economic roles of businesses and economic systems has been evaluated. In addition to theoretical studies, different country practices on the subject were also included in the discussion.

4. FINDINGS AND DISCUSSION

4.1. Business and Economic System Interaction

They are important for businesses, human life and economic systems. The idea of meeting human needs with the least use of resources lies on the basis of economic and economic activities. However, it is a rational result of economic behavior that people try to provide the highest possible satisfaction while making as little effort as possible while meeting their needs. While talking about the word business, it is necessary to define the words enterprise and entrepreneur.

Entrepreneur is based on the Latin word “entre” which means to grasp, to swim. In the 1700s, it began to be mentioned together with "work" and "workplace" in France. Richard Cantillon defined the entrepreneur in 1775 with words close to the present day. Jean-Baptiste Say identified the word entrepreneur with the concepts of "adventurer" in the 1800s. According to him, an entrepreneur is someone who pursues risk and builds his business. Joseph Alois Schumpeter, on the other hand, gave special importance to the concept of "entrepreneur" between "production, factors of production, credit, interest, business and firm cycle" (Say, 2001: 1-5; Cantillon, 2001: 1-3; Schumpeter, 1998: 1 -11; Durak et al, 2017: 7).

Today, economic activities in developed and developing countries are mainly met through the private sector. However, governments; They contribute to these activities through intervention, guidance, protectionism and investment. Currently, the level of government intervention, protection and public investment in developed countries is minimal. On the other hand, the role of government seems to be more prominent in developing countries. The role weight here is mostly related to the degrees of development. In countries where the level of development is low, governments have great responsibilities. An economic system is a set of practices and principles that regulate the production, trade, distribution, and allocation of resources to production in a society, and also decide who will do the production. The argument that capitalism rises above entrepreneurs and therefore businesses is quite famous. Businesses can also exist in different organizations and other economic systems.

4.2. Comparison of Economic Roles of Businesses in terms of Economic Systems

Various indicators can be followed when listing the economic regimes. Philosophy of thought, historical facts, management styles, levels of development and other issues can be listed among these. Home economy, liberal economy, communist system, laissez-faire or the evolution of liberal system to market economy, shifting from communism to social democracy can be listed.

The Austrian-born US economist Joseph Alois Schumpeter's approach that "capitalist societies are the work of entrepreneurs" is famous. In other words, according to capitalist thought, capitalism has been the locomotive of the development of societies. Naturally, very special attention is given to entrepreneurship. However, entrepreneur or entrepreneurship cannot be defined as belonging to a clearly demarcated social profession. The definition of the entrepreneur should be made according to the function he or she fulfills (Cetin, 1996: 29; Schumpeter, 1998: 1-11). Where there is enterprise, there is also risk taking. Because every economic work done may not always give the desired results. In capitalist societies, this is viewed as harming the individual. Or vice versa, the profit of the entrepreneur may come to the fore. Undoubtedly, it is not only the material dimension. In other words, social satisfaction may also come to the fore.

If capitalism evolves to the level of imperialism, many problems arise. The dominant authority here begins to exploit other societies. Exploiters can see everything as rosy. Because everything is going well for them and their close circles. However, underdeveloped or underdeveloped societies face various problems. Here, it is useful to share a quote from the introduction to Lev Tolstoy's famous novel Anna Karanina: "Happy Families Are All Alike" (Tolstoy, 2016: Introduction). However, the

unfortunate should also be taken care of. As economic systems move away from the ideal, the gaps between societies also deepen. In addition, Indian writer Amitav Ghos' "The Nutmeg's Curse: Parables for a Planet in Crisis" can be evaluated similarly. The imperialist practices of the British and Dutch empires in Africa and the Far East in the 1600s are still not forgotten (Ghos, 2021: 1-34). It is very dangerous for capitalism to evolve into savage capitalism. If this happens, humanity will be adversely affected in the first place. The earth is being destroyed. Life becomes difficult for all living things.

Socialist doctrine approaches the economic and social structure differently. In particular, he has opposing viewpoints against capitalism. This can be seen even in the anthem “The Internationale” written by Eugène Pottier in 1870 and composed by Pierre Degeyter in 1888. The working class has been brought forward against the entrepreneurial emphasis of capitalism. This is very evident in the expressions “Le grand parti des travailleurs” and “L'oisif ira loger ailleurs” (Brécy, 1974: 300-308).

Marx (1818-1883) has an important place in the history of the socialist economic system. He did not accept the political sphere and state explanations put forward by his predecessors. In his definition of civil society, he explained that "an area where exploitation over surplus value has manifested itself and is shaped by the division of society into classes". That is, unlike Hegel (1770-1831), he blessed civil society, not the state. Therefore, it differed considerably from Hobbes (1588-1679), Locke (1632-1704) and Rousseau (1712-1778). According to Marx, civil society can only be overcome by dynamics that will develop from within. In terms of dialectics and observation, he has readings of Newton (1643-1727) and Darwin (1809-1882). There is also the influence of Feuerbach (1804-1872). Feuerbach held the antecedent views that shaped German materialism. However, it has also received its share of criticism. Because Marx always emphasized the need to focus on political-social processes. Contrary to the names listed, he advocated socialism and the emancipation of labor. While writing Das Kapital, his correspondence with his friend Engels (1820-1895) is notable. Concentration, surplus value, alienation of labor, commodification of the individual are often treated. According to Marx, capitalism paves the way for socialism. “Misery, oppression, slavery, humiliation and exploitation can end with the emancipation of labour. The monopolization of capital and the control of the means of production by the elite must be prevented. Production outputs should be shared equally as a social value” (Urick, 1970: 7; Victor, 1973: 13; Marx, 1997: 48-214; Caldwell, 2017: 61-69).

Marx, who made many predictions about the socialist doctrine and its aftermath, received criticism in the following periods. First of all, the ideal social structure prediction could not reach its goal. From the labor class; tradesmen, small and medium-sized entrepreneurs increased. The future role of women entrepreneurs has not been fully determined. With globalization, the consumer society has taken on different characteristics. International companies have crossed physical borders and made the world a single market. However, the world workers' union could not show the same interaction. In other words, the unification of a classless society could not be achieved, especially for the workers. Also, those who see these views as a reaction to the capitalist west have not diminished. In other words, the expected effect could not be seen in other regions and nations.

Today, economic activities in developed and developing countries are mainly covered by the private sector; However, government contributes to these activities through intervention, guidance, protectionism and investment. Currently, the level of government intervention, protection and public investment in developed countries is minimal. On the other hand, the role of government seems to be more prominent in developing countries; The weight of the government's role depends on the degree of development for the countries concerned. In countries where the level of development is low, the role of government increases, that is, improvement in development reduces the role of government.

5. CONCLUSION AND GENERAL EVALUATION

Businesses produce goods and services to meet human needs. Booms are business organizations. In other words, they act within a certain plan and program. This situation may differ in each economic system. In other words, “capitalism, liberalism and neo-liberalism, socialism, communism and mixed systems” can give different meanings to business. Capitalist societies generally see it as the engine of development. In other words, entrepreneurs and businesses are vital for them. They support free enterprise. Liberalism and later developments emphasize that they are libertarian. Socialism, which emphasizes collectivism, emphasizes the labor factor. There is more public production. In other words, the factors of production belong to all the people. In the socialist teaching and post dimension, there is also the goal of joint work and standard living together. The mixed system, on the other hand, proposes the requirements of the conditions. In other words, economic activities are shaped according to internal and external environmental factors. It sees application as a bit of a mixed version of other models. Here, rather than creating a philosophy, economic results-orientedness comes to the fore.

As it is constantly emphasized, what matters is the happiness of people. Happiness is facilitated by meeting physical and social needs. Businesses are accepted to the extent that they meet human needs. Production factors; they should be accepted in proportion to their benefits to society rather than who they belong to. Regardless of the economic system, it should positively affect individual and social life. Capitalism and its later derivatives can target free enterprise and libertarian society. However, an oppressed class should not be created either. If a balance cannot be achieved here, the order of exploitation may come to the fore. The understanding of business and entrepreneurship should also be enriched with social responsibility. Regional and international level of development should also be brought closer. These are expected from economic systems that prioritize the market economy. Those who set out with a socialist and egalitarian approach also have issues to consider. They may say that for equality and standardity, all factors of production belong to the state or the people. While public power is increased as much as possible, individual freedoms should not be restricted. You should be open to new ideas. For the development of societies, individual innovation should be supported. If necessary, there may be an orientation towards mixed models. Good management is important for every system. There is a need for new practices that will bring goodness to society. It should be open to suggestions that will provide socio-economic development. Generations whose “intellect, conscience and wisdom” are free can develop the societies from which they emerged.

This paper was formed by the general evaluation of the literature within the scope of "business, economic roles of businesses, economic systems, comparison of economic roles of businesses in terms of economic systems". In order to overcome this limitation, it is beneficial to conduct research on selected country samples.

REFERENCES

Alptekin, M. Y. (2015). Kapitalizmin ortaya çıkışı: Jeo-kültürel yaklaşım. KTÜ SBE Sosyal Bilimler Dergisi, 2015(10): 231-234.

Aytek, B. (1980). İşletme Yönetimi, Ankara: San Matbaası.

Brécy, R. (1974). A propos de “L'Internationale” d'Eugène Pottier et de Pierre Degeyter. Revue d’Histoire Moderne and Contemporaine, 21(2): 300-308; https://www.persee.fr/doc/rhmc_0048-8003_1974_num_21_2_2300, Access: 03.01.2023.

Caldwell, P. C. (2017). The life of the dead: Karl Marx in context. Journal of Interdisciplinary History, Summer, 2017, 48(1): 61-69. (https://doi.org/10.1162/JINH_a_01089).

Cantillon, R. (2001). Essay on the Nature of Commerce in General, 2012, Kindley ed., Transaction Publishers.

Cemalcılar İ. vd. (1991). İşletmecilik Bilgisi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İşitme Özürlü Çocuklar Eğitim ve Araştırma Vakfı Yayını.

Cetin, C. (1996). Yeniden Yapılanma, Girişimcilik, Küçük ve Orta Boy İşletmeler ve Bunların Özendirilmesi, İstanbul: Der Yayınları.

Durak, I., Irmis, A. and Ozdemir, L. (2017). Girişimcilik: Anadolu Kent Girişimciliğinden Örnekler, Bursa: Ekin Yayınevi.

Ghosh, A. (2021). The Nutmeg’s Curse: Parables for a Planet in Crisis. Chicago: University of Chicago Press,

Kocel, T. (2020). İşletme Yöneticiliği, Genişletilmiş 18.Baskı, İstanbul: Beta Yayınevi.

Marx, K. (1997). Kapital: Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili (Orijinal Adı: Das Kapital, 1867). Çev. A. Bilgi. Ankara: Sol Yayınları.

Mucuk, İ. (2022). Modern İşletmecilik, 22. Baskı. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Ozkul, M. and Ucak, Y. (2020). Tüketim toplumunda meta-marka bağımlılığının görünümleri (Appearances of meta-brand dependence in the consumption society). Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 11(27): 596-613.

Say, J-B (2001). A Treatise on Political Economy, Revised ed., Transaction Publishers.

Schumpeter, J. A. (1998). Microfoundations of Economic Growth: A Schumpeterian Perspective, University of Michigan Press.

Simsek, M. S. ve Celik, A. (2022). İşletme Bilimine Giriş, 27. Baskı, Konya: Eğitim Yayınevi.

Tolstoy, L. N. (2016). Anna Karenina. Çev. Ayşe Hacıhasanoğlu. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Urick, R. V. (1970). Alienation, New Jersey: Prentice-Hall Inc.

Victor, G. (1973). Invisible Men Faces of Alienation, New Jersey: Prentice-Hall Inc.

Yildirim, F. (2018). Dünyada adından söz ettiren iktisadi sistemler ve kısa değerlendirmesi. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD), 3(2): 881-895.

EVALUATION OF NON-LEARNING INDIVIDUALS AND NON-LEARNING ORGANIZATIONS

Prof. Dr. Adnan Celik
Selcuk University, FEAS, Department of Business, Konya, Turkiye
ORCID ID: 0000-0002-8538-9937

Abstract
Learning makes it easier for the organism to live a healthy life. In general, it can be assumed that every person is acquainted with learning. But this is not so easy. The harmony of personality, physical and social environmental conditions is sought. This situation is even more necessary for the personnel of the organization. It is generally accepted that business organizations are established to meet human needs. Each unit that provides production or service interacts with many elements in both the internal and external environment. A wide network can be met, from employees to partners, from customers to the supply chain, from the industry to the national or international environment. Here the subject is human. The human factor is also important for many factors that make up the factors of production. So, the learning of the individual is very important. This study is aimed at the interaction of the non-learning individual and the non-learning organization. In the title of literature review, learning and non-learning, the individual who non-learn and the organization that non-learn are explained. Within the scope of the methodology, the problem, purpose and importance, method and scope are discussed. In the findings and discussion title, first attention was drawn to the interaction and then the evaluation was made. The study is concluded with conclusions and recommendations.
Keywords: Learning, Non-Learning, Non-Learning Individual, Non-Learning Organization

1. INTRODUCTION

People develop through learning. They can also show positive changes. This version is indispensable for business organizations. In other words, if the personnel of the organization learn, the organization can also have a learned structure. Every business organization has a specific set of goals. Among these, meeting human needs can come first. Undoubtedly, any for-profit organization can aim for maximum profit in return. There may be other physical and social expectations besides snow. These can be achieved by bringing together the factors of production. Every factor of production is very important. Specific to our subject, since it is an individual, explanations in this direction are aimed more.

Staff, entrepreneurs, and managers can be regarded as essential members of any business organization. Consumers or customers and individuals in sources of supply are also important. Undoubtedly, competitors, financial environment, government institutions, society and political establishment, non-governmental organizations, unions and media elements also employ personnel. Returning to the business specific, it is essential for the individual of the organization to learn. If the individual non-learn, group learning becomes more difficult. Organizational learning may not take place if individuals and groups do non-learn as much as they should. Every institution aiming at organizational success should give importance to learning. Transition from learning personnel to learning organization should be ensured. This can be facilitated by removing all barriers to learning. That is, the inability to learn must be eliminated.

This paper has been discussed under three separate headings in its own right. The literature review consists of the sub-headings of "learning and non-learning, the individual who non-learn and the organization that non-learn". Within the scope of the methodology, the problem, purpose and importance of the research, as well as the research method and scope are discussed. In the findings and discussion, the interaction of the non-learning individual and the non-learning organization and the evaluation of the non-learning individual and the non-learning organization were interpreted. As a result of the study, various suggestions have been developed for the relevant environment.

2. LITERATURE REVIEW

Here, learning and non-learning, non-learning individual and non-learning organization are included.

2.1. Learning and Non-Learning

Learning is a kind of going out on the road. Here, learning and mastering tour is mentioned (Balay, 2012: 2462). This topic has existed since the earliest days of humanity. The development of humanity, civilization and culture has always emerged as a result of learning (Giordan, 2008: 7). True learning knows what people mean. Things that have never been done before can be done. Thus, even higher levels of creativity and production capabilities can be achieved (Senge, 2018: 33). Otherwise, it means "non-learning".

A fairly permanent change in behavior as a result of reinforced repetition or experience is called "learning". In learning, there is “quite permanent or permanent changes in the behavior of the organism through repetition or experience”. Whether a behavior is learning or not can be better understood with the following questions; “Is it formed through repetition or experience? 2. Has there been a change in behavior? 3.Is the change quite permanent?” (Bacanlı, 2000: 145; Morgan, 2019: 67). The fact that the answers here turn into negativity increases the inability to learn.

The purpose of learning varies depending on the person, subject or circumstances. It may be desirable to gain knowledge, skills and competence for many reasons. There is a classification of "unconscious incompetence, conscious inadequacy, conscious competence and unconscious competence" in the generally accepted competence. Later, “unconscious competence awareness” was added to these. These can be better understood with Maslow's hierarchy of needs. In other words, the learning and development potential of the individual can be determined. Because in this way, people's motivations and desires can be revealed. Therefore, motivation and behavior are closely related to learning (Cam, 2002: 37-39; Maslow, 1943, 370-396). Learning that is not supported by competence, needs, motivation, and positive behavior can result in negative outcomes.

2.2. Non-Learning Individual

A learning process results in “continuous change in behavior as a result of knowledge and experience”. In this process, theoretical thoughts, practices and experiences have an important place. Through these, people's attitudes and behaviors and working methods are tried to be changed (Eren, 2017: 608). Learning is both verbal knowledge and applications. It also includes skills, habits, attitudes and awareness. It is concerned with the process of cognition and intuition. This makes perception easier. Events can be analyzed more effectively. The most suitable style is selected. Behavior change can be shown (Terry, 2013: 4-8). The willingness of the employees to learn and the ability of the organization to learn must be sustainability. Individual and organizational mastery should always be supported. Professional development is also important. Learning skills of individuals should be developed in cooperation with family, educational institutions and business environment (Demirel and Tohum, 2018: 277-295; Sahin and Cemaloglu, 2021: 28-39). If these do not develop properly, it is said of an “non-learning individual”.

Due attention should be paid to competency classification and cognitive learning theories. Thus, with the help of these, managers can have more information about the learning levels of their subordinates. Otherwise, the problem of “not being able to learn” may come to the fore. An individual who non-learn the basic requirements will hardly continue the next stages. It is important to “know how” and “know why” in learning. Normally, everyone has the ability to learn, and in this way one can adapt to the ever-changing environment. New concepts and perspectives can be examined and directions can be made (Kim, 1993: 8; Liao et al., 2008: 184). If the stages of perception and realization of learning are neglected, there will be non-learning.

2.3. Non-Learning Organization

In the learning organization literature, the name Peter Senge stands out. The author and his team have produced remarkable works in this field. The following are directly related to our subject; “The Fifth Discipline: The Art & Practice of The Learning (1990), The Fifth Discipline Fieldbook (1994), Schools that Learn (2000), The Necessary Revolution (2008)”. In these works, the journey from the learning individual to the learning organization is clearly defined. The boundaries of organizational learning are quite extensive. The control of the learner is also important here. Learning is embedded in the employee's daily activities at work. It can also happen indirectly and unconsciously (Froechlich et al., 2014: 31). The main feature of learning organizations is their emphasis on organizational culture based on continuous learning, flexible reward structure, participatory decision-making processes and open communication (Akella and Akella, 2012: 113). Learning organizations are “dynamic organizations that can learn from their own right and wrong actions, adapt their actions systematically to changing environmental conditions, and constantly transform and improve themselves. Organizations with fast learning capacity can adapt quickly to new conditions and have important strategic advantages in a competitive environment” (Basım et al., 2009: 57). If the staff non-learn effectively, there is an "non-learning organization" on the agenda.

Learning organizations are organizations with a relatively flexible management structure. Collaboration and teamwork are of great importance to achieve comprehensive success in these organizations. Emphasis is placed on continuous learning and staff development to facilitate the introduction of new systems. Information is shared effectively by all individuals and units for continuous and permanent learning. They have strong cultures and effective leaders that increase learning, openness, creativity and productivity among their members (Balay, 2012: 2462). Those who

can not do this are organizations that non-learn. In other words, as Senge mentioned, "system thinking, individual mastery, mental models, shared vision and team learning" are the cornerstones. Without these, a structure called organizational learning can not be mentioned (Senge, 1990: 69-236).

3. METODOLOJİ

In this title, the problem, purpose and importance of the research, as well as the research method and scope are discussed.

3.1. The Problem, Purpose and Importance of the Research

Organizations are structures that have a common culture and are dedicated to common values. They must be institutionalized in order to survive. This requires the presence of many applications. One of them is that the personnel can be learning individuals. Because if the individual learns effectively, group success can also increase. An institution where everyone learns can also be defined as a learning organization. However, this is not as easy as it seems. The main problem of this study is the situation of an unlearning individual giving birth to an unlearning organization. How to overcome possible problems here and developing suggestions for improvement is also an important issue. In this context, various questions can be developed. For example, how can it be ensured that the individual of the organization is a learning individual? Is the transition from a learning individual to a learning organization easy? Has learning occurred through repetition or experience? Has a sustained change in behavior occurred after learning? These and similar questions must be answered.

3.2. Research Method and Scope

Organizations are the cornerstones of social and economic life. In terms of these, learning, inability to learn, the individual who non-learn and the organization that non-learn are important issues. It is generally accepted that from an individual who non-learn, to an organization that non-learn can be reached. For the evaluations on this subject, literature review was preferred. Various suggestions have been developed with the help of the literature within the scope of the individual who non-learn and the organization that non-learn.

4. FINDINGS AND DISCUSSION

Here, the interaction of the individual who non-learn and the organization that non-learn, and the evaluation of the individual who non-learn and the organization that non-learn are interpreted.

4.1. Non-Learning Individual and Non-Learning Organization Interaction

Even at a primitive level, these two are called primary production factors, since nature and labor are sufficient to carry out production. Classical economists added the enterprise as a fourth factor to the factors of production consisting of labor, capital and nature. Since the classical economists, it has been accepted that at least four factors of production (Nature, labor, capital and entrepreneur) are needed in order to produce. The four factors of production, which we have mentioned above and which are considered necessary for production in economics, are expressed as the 4M of production in the Anglo-Saxon literature. A fifth has been added to these in the American management literature. In other words, attention was drawn to the elements of "material, manpower, money-machine, method and management". Recently, there are those who draw attention to a new production factor with the name of management and organization (Simsek, 1984: 27-31; Mucuk, 2022: 3). The point to be noted here is that learning interacts with many of these elements.

Business organizations interact with different environments in their activities. For example, in the local environment there may be “consumers or customers, suppliers or sources of supply, employees (staff, employees or staff), managers and leaders, and owners or partners”. In their national environment, “competitors, financial environment, government and public institutions, society and political establishment, non-governmental organizations, unions and media” can take place. The international environment may include elements such as "multinational or global companies, international legislation, international non-governmental organizations, international economic and social unions, international financial institutions and global media" (Simsek and Celik, 2022: 39).

If the organizational member is not seen as a learning entity, active participation becomes difficult. If the individual non-learn, group learning becomes difficult. If continuous change is not aimed, that is, dynamic processes cannot be achieved, learning cannot be achieved. If effort and support decrease, learning may also decrease. Organizations where experience and information are not stored in institutional memory may be in a difficult situation (Seymen and Bolat, 2002, p. 45; Senge, 2018: 159). It should not be forgotten that an individual who non-learn will give birth to an organization that non-learn. An individual's inability to learn does not just bind him. It can spread throughout the organization.

Many leader and follower relationships have some form of anxiety because of the always-present status power. Similarly, many organizations; spend a lot of energy on assessment, testing, and

judgment activities, all of which are potential anxiety-producing activities. It is beneficial to transform the learning relationship into a safe harbor where the learner can escape from anxiety and thus create a healthy learning environment (Bell, 1998: 16). In the process of producing knowledge, learning disorders usually arise from the individual; When it comes to the processes of sharing, structuring, using and controlling information, the actions of not learning can spread to the organizational level (Sagsan, 2009: 118).

4.2. Evaluation of the Non-Learning Individual and the Non-Learning Organization

The development process and dimensions of learning organizations are very important for our subject. First of all, it is essential for the individual to learn. Then the learning organization journey begins. Here, the "knowing, understanding, thinking and learning" organizational stages must be achieved, respectively (Garvin, 1993: 78-91; Cam, 2002: 37-39). Being a learning organization is very important for Senge. According to him, successful global companies aim to be learning organizations. Being a learning community rather than traditional practices has come to the fore (Senge, 2018: 13).

It is normal for every organization to have specific goals. This is the basis of organizational success. For example, the main long-term objectives of business organizations may be to maximize their earnings and thus to make profits. However, with some developing economic and social structures, it has become necessary to aim at other issues other than earnings. Among the objectives of business organizations are “to make profit in the long term, to serve the society, to make the organizational life permanent, to serve the consumers, to apply a good wage policy to the personnel, to provide service and employment to the society and the state”. There is also a distinction between these kinds of pursued goals as “general” and “special” goals. Globalization rapidly wears out knowledge and skills. Regardless of their education level, individuals should benefit from lifelong learning and adult education services continuously. This results in self-renewal and development. This opportunity should be given to human capital, which is the most valuable asset of the organization. Thus, it can be easier for the members of the organization to become internal entrepreneurs. While establishing a balance between education, education and economy, humanistic characteristics should also be considered (Kaya, 2014: 91-111; Demirel and Tohum, 2018: 277-295; Sahin and Cemaloglu, 2021: 28-39).

The impact of organizational learning on innovation and corporate environmentalism is also important. Organizational learning can be a precursor to both innovation and corporate environmentalism. In this way, corporate innovation and corporate environmental protection can also be promoted. In order for innovation and corporate environmentalism to occur, organizational learning must first be realized. (Sunnetcioglu, 2018: 801-821). In this regard, the elements of leadership and motivation should not be forgotten. It is very important for leaders to make arrangements by creating various learning opportunities within the organization. Organizational leaders must use their knowledge and experience to influence group members. Managers with high expertise and leadership skills make it easier for their subordinates to learn (Cora 2019: 48-93).

To be successful in today's ever-changing business environment, businesses must rely heavily on their own abilities to learn and manage acquired knowledge. In this sense, the concept of learning organization has been proposed as an ideal type of organization to compete and survive in the contemporary, highly demanding business environment. The assumption that in a positive and supportive work environment employees will be more open to discussion, new ideas, admitting and correcting their own mistakes implies that managers will potentially play an important role in fostering such environments. The behavioral approach adopted by managers in interpersonal dynamics with their subordinates is an important factor in developing working environments conducive to learning and change. Employees should be encouraged to participate in the often risky and unpleasant processes of learning and changing their attitudes (Matić, 2022: 19).

In the evaluation of the individual who non-learn and the organization that non-learn; strategy, culture, memory and structural values are important. They must be treated functionally. Thus, environmental adaptation can also be facilitated. The normative, progressive and skillful approaches that are/are appropriate should be applied within the scope of a plan (DiBella and Nevis, 1998: 4-12).

5. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Organizations are necessary organizations for the continuity of social life in order. Their main purpose is to make human life easier. Maintaining these services effectively requires the existence of some issues. Among them is the phenomenon of "learning". Organizations have become “learning organizations” as a result of some developments. In this process, the distinction between “knowing, understanding, thinking and learning” organizations is important. Ultimately, the principles of “system

thinking, individual mastery, mental models, common (shared) vision and team (team) learning" gain importance in the learning organization stage.

Despite all the emphasis on the importance of learning, "non-learning" diseases persist. While it is very important for the individual of the organization to learn, negative examples are encountered in practice. It is forgotten that the learning individual will facilitate the learning organization. Or the necessary plans, programs and strategies are not developed. In this study, attention was drawn to the interaction of the non-learning individual and the non-learning organization. In addition, evaluations on the subject were also made. This problem must be fixed. As a result of the study, the following recommendations were developed to the interested parties:

- First of all, the individual of the organization should be proud of working in that institution. It is important to support organizational citizenship behavior beyond organizational belonging and beyond.
- Structures that encourage learning, prioritize staff development, and care about open communication and constructive dialogue should be targeted. This issue should be determined as an organizational policy on its own. Instead of random applications, an effective system must be established.
- The inability of the personnel of the organization to learn can adversely affect the entire organization. For this reason, "anxiety" and "fear" in front of learning should be eliminated. The belief that the staff will be successful should be constantly emphasized.
- Learning principles, learning strategies and learning stages should be known. In the context of the principles, "learning curves, learning of the part and the whole, extinction and blinding, spontaneous recovery or recovery, generalization of stimulus or response, discrimination and reinforcement" should be internalized. Strategies that can enable staff to learn on their own (strategic learners, independent learners, and self-regulated learners) should also be known. In the learning stages, "single, double and secondary learning (learning to learn)" should be followed appropriately.

This study includes interactions and evaluations on "learning, non-learning, non-learning individual, non-learning organization". Here, the general literature is evaluated. In order to overcome this limitation, it is beneficial to conduct research in organizations of different sizes. Intercultural evaluation can also be facilitated by researchers' research in different country organizations.

REFERENCES

Akella, D. and Akella, N. (2012). Myth or reality: The dynamics of the contemporary learning organizations. Journal of the International Academy for Case Studies, 18(2), 107-120.

Bacanlı, H. (2000). Gelişim ve Öğrenme, Ankara: Nobel Yayınevi.

Balay, R. (2012). Öğrenen örgüt algısının örgütsel bağlılığa etkisi: özel ve devlet üniversitesi arasında bir karşılaştırma. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 12(4), 2461-2486.

Basım, N. H; Şeşen, H.; Sözen, C. and Köksal, H. (2009). Çalışanların Öğrenen Örgüt Algısının Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkisi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22, 55-66.

Bell, C. R. (1998). YetiştirenYöneticiler, İstanbul: Kalder Yayınları.

Cam, S. (2002). Öğrenen Organizasyon ve Rekabet Üstünlüğü, İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Cora, H. (2020). Eğitim kurumlarında yöneticilerin kullandıkları lider-güç kaynaklarının örgütsel öğrenme üzerindeki etki ve sonuçları. Kafkas Üniversitesi İİBF. Dergisi, 11(21): 48-63.

Demirel, Y. and Tohum, E. U. (2018). Örgütsel öğrenmenin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine etkisi. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(2): 277-295.

DiBella, A. J. and Nevis, E. C. (1998). How Organizations Learn: An Integrated Strategy for Building Learning Capability, San Francisco: Jossey-BassPublishers.

Eren, E. (2017). Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi. 16. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

Froehlich, D., Segers, M. and Bossche, Van den Bossche, P. (2014). Informal workplace learning in Austrian banks: The influence of learning approach, leadership style, and organizational learning culture on managers' learning outcomes. Human Resource Development Quarterly, 25(1), 29-57 (https://doi.org/10.1002/hrdq.21173).

Garvin, D. A. (1993). Building a learning organization. Harvard Business Review, 71(4): 73-91 (https://hbr.org/1993/07/building-a-learning-organization).

Giordan, A. (2008). Öğrenme, Çev. Mehmet Baştürk vd., İstanbul: De Ki Basım Yayım.

Kaya, H. (2014). Küreselleşme sürecinde yaşam boyu öğrenme ve yetişkin eğitimi gerçeği. Akademik İncelemeler Dergisi, 9(2): 91-111.

Kim, D. H. (1993). The link between individual and organizational learning. Sloan Management Review, 35(1): 37-50.

Liao, S. Fei, W. and Liu, C. (2008). Relationships between knowledge inertia, organizational learning and organization innovation. Technovation, 28(2008): 183-195.

Maslow, A. M. (1943). A theory of human motivation. Psychological Review, 50(4): 370-396.
Matić, I. (2022). Managerial interpersonal competencies - benefiting from learning organization characteristics in SMEs. 10(1): 19-36 (doi: 10.2478/mdke-2022-0002).
Morgan, C. T. (2019). Psikolojiye Giriş, 24.Baskı, Çeviri Editörleri: Sirel Karakaş ve Rükzan Eski, Konya: Eğitim Yayınevi.
Mucuk, I. (2022). Modern İşletmecilik, 22. Baskı. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
Sagsan, M. (2009). Örgütsel öğrenmezliğe karşı bilginin yönetilebilirliği. (İçinde) Örgütlerde Değişim ve Öğrenme, Ed. A. Kadir Varoğlu ve H. Nejat Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi.
Sahin, F. and Cemaloglu, N. (2021). Ortaöğretim kurumlarında örgütsel öğrenmeyi destekleyici ve engelleyici faktörler. Başkent UniversityJournal of Education, 8(1): 28-39.
Senge, P. M. (1990), The Fifth Discipline: The Art & Practice of The Learning Organization, New York: Doubleday.
Senge, P. M. (2018). Beşinci Disiplin, 19.Baskı, Çev.A. İldeniz vd., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Seymen, O. A. and Bolat, T. (2002). Örgütsel Öğrenme ve Kıyaslama (Benchmarking) Tekniğinin Bir Örgütsel Öğrenme Aracı Olarak Kullanılması, Bursa: Ezgi Kitabevi.
Simsek, M. S. (1984). Yönetim-I, Erzurum: Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Araştırma Merkezi Yayını.
Simsek, M. S. and Celik, A. (2022). İşletme Bilimine Giriş, 27. Baskı, Konya: Eğitim Yayınevi.
Sunnetcioglu, S. (2018). Restoran işletmelerinde örgütsel öğrenme, inovasyon ve kurumsal çevrecilik arasındaki ilişkilerin incelenmesine yönelik bir araştırma. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(3): 801-821.
Terry, S. W. (2013). Öğrenme ve Bellek. 3.Baskı, Çev. Banu Cangöz vd., Ankara: Anı Yayıncılık.

TURİZM SEKTÖRÜNDE KADIN İSTİHDAMININ YERİ: ALAN ARAŞTIRMASI

Melike KURTARAN ÇELİK
Trabzon Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik MYO, Trabzon, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-4152-9459

Ahmet KURTARAN
Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Trabzon, Türkiye
ORCID ID: 0000-0003-1780-2491

Fegan MUTLU
Trabzon Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik MYO, Trabzon, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-2995-8840

Özet
Emek yoğun bir sektör olan turizm sektörü, hizmet üreten ve dolayısıyla insan unsurunun ön planda olduğu bir sektördür. Turizm sektörünün önemli yapı taşlarından birisi de otel işletmeleridir. Otel işletmeleri için hizmetin kalitesi son derece önem arz etmektedir ve hizmet kalitesi büyük ölçüde insan gücünün nitelikleriyle ölçülmektedir.
Gelişmekte olan ülkelerin en büyük sorunlarından biri olan işsizlik sorununa, yarattığı gelir etkisi nedeniyle yine özellikle gelişmekte olan ülkelerin daha fazla pay alma çabasında olduğu turizm sektörün çözüm etkisi göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Hizmetler sektörü içinde yer alan ve lokomotif sektör konumunda olan turizm sektörü, birçok sektörden girdi almakta ve bütünsel bakıldığında da istihdama olan katkısı nedeniyle de istihdam yoğunluğunun fazla olduğu görülmektedir.
Çalışma kapsamında Trabzon ilinde faaliyette bulunan 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan kadın sayıları ve işyerindeki memnuniyet düzeyleri ile ilgili araştırma yapılmıştır. Araştırma kapsamında 22 adet otel işletmesi ele alınmıştır ve çalışmaya dahil edilen otel işletmelerinde kadın işgörenlere anket uygulanmıştır. Elde edilen veriler istatistiki yöntemlerle analiz edilerek otel yöneticilerine konuya ilişkin öneriler geliştirilmiştir.
Anahtar Kelimeler: Turizm Sektörü, Kadın İstihdamı, Turizm, İstihdam.

THE PLACE OF FEMALE EMPLOYMENT IN THE TOURISM SECTOR: FIELD RESEARCH

Abstract
The tourism sector, which is a labor-intensive sector, is a sector that produces services and therefore the human element is at the forefront. One of the important building blocks of the tourism sector is hotel businesses. The quality of service is extremely important for hotel businesses, and service quality is largely measured by the qualifications of manpower.
Unemployment is one of the biggest problems of developing countries. Due to the income effect it creates, the tourism sector is a sector in which developing countries are trying to get a larger share, and therefore, the solution effect of the tourism sector on the employment problem is too important to be ignored. The tourism sector, which is located in the services sector and is the locomotive sector, receives inputs from many sectors and when viewed holistically, it is seen that the employment density is high due to its contribution to employment.
Within the scope of the study, a research was conducted on the number of women working in 4 and 5 star hotels operating in Trabzon and their satisfaction levels at the workplace. Within the scope of the research, 22 hotel businesses were discussed and a questionnaire was applied to female employees in the hotel businesses included in the study. The obtained data were analyzed with statistical methods and suggestions were developed for hotel managers on the subject.
Keywords: Tourism Sector, Famale Employment, Tourism, Employment.

Giriş

Turizm insanın merkezinde olduğu emek-yoğun bir sektördür. Bu nedenle otomasyona diğer sektöre nazaran daha az yer açmakta ve sunduğu hizmetin niteliğinden ötürü, eğitilmiş insan kalitesine ihtiyaç doğurmaktadır. Eğitilmiş insan kalitesi kavramı ile kast edilen 5 yıldızlı bir otelin müdüründen, kırsal turizmde el işi ürün satan bir tezgâhtarın dil bilmesine dek aynı paydada değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda, gelişmiş turizm ülkelerinin örneklerine bakıldığında sadece 3-S (Deniz-Kum-Güneş) ya da

tarihi ve doğal güzelliklerden örülü bir turizm stratejisinin merkeze alındığı görülmemekte, bununla birlikte bu değerleri anlamlandıran organizasyon ve insan gücü ön plana çıkmaktadır (Yanardağ ve Avcı, 2012).

Turizm sektörü kendisinin doğrudan istihdama katkıda bulunması ve bu sektöre girdi veren diğer sektörlere de dolaylı istihdam imkânları sağlaması dolayısıyla, ülkedeki toplam istihdamı etkilemektedir (Coltman, 1989). Turizm sektöründe gösterilen faaliyetlerin büyük bir kısmının hizmet ağırlıklı faaliyetler olması nedeniyle genellikle emek yoğun bir sektör olması, turizmde talep edilen işgücünün de ya kalifiye veya vasıfsız olması, bu tür işgücünün de gelişmekte olan ülkelerin veya ekonomisi bozulmakta olan bölgelerin çoğunda bol miktarda bulunması, turizmin istihdam yaratmadaki katkısını arttırmaktadır (Özgüç, 1998).

Turizmde insan kaynağının yerine otomasyonu koyabilmek mümkün olmamakla birlikte, eğitilmiş insan kaynağına olan ihtiyaç da azalmayarak artacaktır. Bu bağlamda turizm sektöründe eğitilmiş insan gücüne ihtiyaç olduğu çok açıktır. Çünkü kaynakları doğru yönetmek, ondan etkili ve verimli sonuçlar almak ve performans-çıktı kalitesi açısından kaliteye ulaşmak insan kaynağı ile ilgili bir sorundur. Bugün dünyada hizmet sektörü genişlerken, bu sektörün en önemli üyelerinin başında gelen turizmin kaliteli insan kaynağına olan ihtiyacı artmaktadır. Dolayısıyla, ulusal sektörleri zincirleme bir şekilde etkileyen bir sektör olarak turizmde kalite üretimi demek, ülkeye döviz girdisi ve üst yapı yatırımları sonucu yeni istihdam olanaklarının açılması demektir (Köse, 2014)

Turizmin gelişimine paralel olarak artan istihdam etkisi, genel olarak doğrudan, dolaylı ve uyarılmış olarak üç farklı istihdam meydana getirir. Bunlar (Avcıkurt, 2003; Vellas, Becherel, 1995);

***Doğrudan İstihdam*;** konaklama, yeme-içme, ulaştırma işletmeleri, seyahat acenteleri ve tur operatörleri gibi turizm işletmeleri doğrudan istihdamı kapsar.

***Dolaylı İstihdam*;** turizm sektörünün ihtiyaç duyduğu ürünleri ve hizmetleri sağlayan sektörlerdeki ve turistlerin harcamalarından yararlanan faaliyetlerdeki işleri dolaylı istihdamın kapsamındadır. Tarım balıkçılık, inşaat, el sanatları, bankalar ve imalat sektörleri gibi sektörler turizmin gelişmesi ile birlikte yeni istihdam olanakları sağlanan sektörlerdir.

Uyarılmış İstihdam; doğrudan ve dolaylı istihdamla sağlanan gelirlerin harcanmasıyla ekonomide yaratılan ek istihdamı kapsayan istihdamdır.

Turizm endüstrisi, istihdamı arttırdığı gibi bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar ise üç ana grupta toplanabilir (Çakır, 2002);

Turiste hizmet veren yerlerde istihdam edilen kişilerin pek çoğu turizmle ilgisi olmayan fakat aynı veya benzer işlerde çalışan kişilerden çok güç ayırt edilmektedir.

İstihdam istatistikleri yalnızca istihdam edilenleri kapsar, istihdam edenleri ve kendi işlerinde çalışanları ise kapsamamaktadır. Turizm hizmetlerinin büyük bir kısmı dünyanın hemen her yerinde çok sayıda ve küçük ölçekli birimlerde turistlere sunulmaktadır. Bunun sonucu olarak da kendi işinde çalışanların toplam işgücü içindeki oranı önemli bir düzeye ulaşmaktadır. Bu nedenle, turizm endüstrisinde istihdam istatistikleri yetersiz kalmaktadır.

Turizm sektöründe birçok faaliyet mevsimlik olma özelliğine sahiptir. Ayrıca turizm işletmelerinde istihdam edilenlerin sayısı yıldan yıla önemli değişiklikler göstermektedir.

Turizm Sektöründe İstihdam

Turizm sektörünün istihdam konusunda ortay koyduğu güç biraz da turizm sektörünün özelliklerinden ileri gelmektedir ki bu özellikleri kısaca özetlemek gerekirse (Olalı ve Timur, 1986) :

Turizmin mevsimlik karakterinden kaynaklanan özellikler: Turizm talebinin yılın belli aylarında yoğunlaşması (Mayıs-Eylül arası), turistik işletmelerin özelliklerine bağlı olarak devamlı personel yanında mevsimlik personel çalıştırılmasına da neden olmaktadır. Mevsimlik özellik, sektörde genel olarak eksik istihdam şartlarının geçerli olması sonucunu doğurmaktadır. Turistik işletmelerde istihdam edilen personel sayısında, mevsimlik talep değişmelerinden kaynaklanan aşırı dalgalanmalara rastlanmaktadır. Özellikle; turistik kapasitenin hızla arttığı dönemlerde, kalifiye işgücüne olan talebin artması, işgücünün turistik işletmeler arasındaki mobilitesini arttırmaktadır. Turizm talebinin yoğunlaştığı dönemlerde, tam istihdama yaklaşılmakla birlikte, mevsim dışında istihdamın azalması toplumsal açıdan sosyal bir maliyet yaratmaktadır.

Turizm Sektörünün İşgücü Transferi: Turizm sektörü geleneksel sektörlerden büyük ölçüde işgücü transfer ettiği için, yarı kalifiye ve niteliksiz işgücüne istihdam imkanı sağlar. Gelişmiş ülkelerde dahi, bu tür işgücünün sektör içi istihdamdaki oranı, yaklaşık %30'u bulmaktadır.

Turistik İşletmelerin Boyutu: Türkiye'deki turistik işletmelerin boyutu, istihdam edilecek personel sayısını doğrudan etkilemektedir.

Turizm Sektörünün Demografik İstihdam Yapısı: Turizm sektöründe; aile tipi işletme türü nedeniyle, istihdam edilen kadın, çocuk ve yaşlı personel sayısı diğer sektörlere göre daha fazladır.

Turizm Sektöründe Eğitimli Personel: Sektörde istihdam edilen eğitime tabi tutulmuş personel oranı; bölgelere ve işletme türlerine göre farklılıklar göstermesine karşılık, düşük seviyede kalmaktadır.
Turizm Sektörünün Çalışma Koşulları: Sektördeki özel çalışma koşulları, uzun çalışma saatleri, hafta sonu ve diğer boş zamanlardaki yoğun çalışma şartları; sektörde çalışanların büyük bir baskı altında kalmasına neden olmaktadır. Bu durum, sosyal bakımdan da bazı zorluklar doğurmaktadır.
Turizm Sektöründe İş Değiştirme: Turizm sektöründe; küçük ölçekli işletmelerin yaygın olması ve bu sektörde işyeri değiştirmelerine çok sık rastlanması nedeni ile sendikalaşma olgusu pek yaygınlaşmamıştır. Özellikle turizm sektöründe ve bu sektör; otel, lokanta ve eğlence yerleri bağlamında ele alındığında, sektör işverenlerinin sendikalaşma olgusuna olumsuz yaklaştığını temel bir saptama olarak belirleyebiliriz.
Turizmde istihdam yaratmak aynı zamanda bölgelerarası farkların kapandığı bir görünüme de atıfta bulunmaktadır. Bölgelerarası farklardan ötürü, göç unsuru hareket kazanmakta ve büyük kentlere niteliksiz yığınlar göç etmektedir. Oysaki kırsalda bu kitlenin istihdam edilmesi aynı zamanda bölgenin kalkınmasına ve kentlerin cazibe merkezi olarak algılanmasına engel olacaktır. Ancak bu kitleyi turizme entegre etmek tek başına bir argüman değeri taşımamaktadır. Bu anlamda istihdam edilecek insan kaynağını iyi yönetmek ve eğitmek önem kazanmaktadır. Öğrenciler, niteliksiz personel vb. sosyal gruplardan insanlar doğru eğitimle turizm içerisinde istihdam edilebilir. Çünkü gelişmiş ülkelerdeki verilere göre turizm sektörüne istihdam anlamında katkıda bulunan nüfusun demografik verilerine bakıldığında, 30-44 yaş arası bir yoğunlaşma gözlemlenmektedir. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'de ise bu yaş grubu 18-29'dur. Bu kitlenin önemli bir bölümü ise erkektir (Köse, 2014).
Oysa, turizmin bu bağlamda içerdiği potansiyelden istifade edecek bir diğer grup da kadınlardır. Ülkemizde turizmde kadın istihdamı %5 ile %10 arasında hareketlenme sergilemektedir. Bu harekette turizmdeki mevsimsel dalgalanmaların payı büyüktür. Yine bununla birlikte gelişmiş ülkelerde kadın işgücü genelde de toplumsal anlamda sosyo-kültürel çerçeve, eğitim, uzmanlaşma gibi alanlarda gelişmişlik göstergesi olduğu gibi, turizm özelinde de bu türden anlamlara referans vermektedir. Ancak genel istihdam ile mukayese edildiğinde, turizmde istihdam edilen kadınların demografik özellikleri daha farklı görünümler kazanmaktadır. Dolayısıyla bu unsurların Türkiye'de kadın istihdamında düşük olması, turizmde kadın istihdamını etkilemekteyse de, mevcut istihdam içerisindeki kadın profili daha farklıdır (Yanardağ ve Avcı, 2012).

Tablo 1: Türkiye'de İstihdamın Cinsiyete Göre Sektörel Dağılımı (15+)

		SEKTÖRLER						
		Tarım		Sanayi		Hizmetler		Toplam
		Kişi(Bin)	%	Kişi(Bin)	%	Kişi(Bin)	%	Kişi(Bin)
2012	Kadın	2.311	34,2	992	14,6	3.494	51,2	6.797
	Erkek	2.829	16,3	5.502	31,7	9.026	52	17.357
	Toplam	5.338	22,1	6.474	26,8	12.343	51,1	24.155
2014	Kadın	2.368	30,7	1.287	16,7	3.975	51,6	7.630
	Erkek	2.812	15,5	3.990	22	9.478	52,2	16.280
	Toplam	5.180	20	5.273	20,4	13.456	52	23.909
2016	Kadın	2.242	28,8	1.313	16	4.626	55,4	8.211
	Erkek	2.812	15,4	6.165	31,7	9.879	52,9	18.856
	Toplam	5.054	18,7	7.478	19,6	14.505	54,2	27.037
2018	Kadın	2.178	24,5	1.344	15,1	5.374	60,4	8.896
	Erkek	2.845	16,5	4.312	25	10.423	58,5	17.220
	Toplam	5.023	19	5.656	21	15.795	60	26.474
2020	Kadın	1.917	23,1	1.387	16,7	4.995	60,2	8.299
	Erkek	2.820	15,3	5.642	30,7	9.934	54,0	18.396

	Toplam	4.737	17,7	7.029	26,3	14.929	55,9	26.695
2022	Kadın	2.033	20,4	1.708	17	6.139	62,6	9.976
	Erkek	2.845	13,6	4.936	23,7	11.308	62,7	20.811
	Toplam	4.878	15,8	6.644	21,6	17.477	62,6	30.787

Kaynak: TÜİK, 2022.

Tablo 1 de Türkiye'de son 10 yıllık süre içinde tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerindeki istihdam sayıları ve oranları yer almaktadır. Buna göre 2012 yılında kadın istihdamının en fazla olduğu sektör % 51 ile hizmetler sektörü olurken yıllar içinde bu durum değişmeden ve oransal olarak artarak 2022 yılında yine en fazla kadın istihdamı yaklaşık % 63 lük bir oranla hizmetler sektörü olmuştur.

Çalışmanın Amacı, Kapsam ve Veri

Turizm sektöründe kadınların, part-time çalışanların, ikinci bir işi olanların ve çok genç ya da çok yaşlı kişilerin çalıştırıldığı yaygın olarak gözlenmektedir. Ev kadınları, öğrenciler ve emekliler gibi işsizlik istatistiklerinde yer almayan kişilerin, mevsimlik olarak yoğun bir biçimde işe alınmaları nedeniyle, turizm sektörünün işsizlik sorununun çözümüne katkısı ilk bakışta görüldüğü kadar fazla değildir. Diğer taraftan, bazı turizm işletmelerinin imalat sanayine oranla daha iyi iş koşulları ya da ücret sağlayarak mevsimlik işgücü talebinde bulunması, söz konusu sektörlerden turizme işgücü akımına yol açacaktır. Bu durum, imalat işletmelerini sürekli çalışacak ve giderek bilgi ve deneyimini arttıracak iş görenler bulma sorunu ile karşı karşıya bırakacaktır. Sonuçta, bu işletmeler ya kuruluş yerlerini bölge dışına taşıyacaklar ya da bölge ve ülke dışından işgücü sağlama yoluna gideceklerdir. Her iki durumda da bölge dışına gelir sızıntısı söz konusu olacağından, bölgesel ekonomik kalkınma açısından olumsuz etkiler doğabilecektir (Barutçugil, 1986).

İşgören, işinden ve iş ortamından beklentilerinin yeterince karşılanmadığı algısına sahip olduğu takdirde, iş tatminsizliği ortaya çıkmaktadır. İş tatminsizliği, işgörenin işgücü verimliliğinin olumsuz etkilenmesine, işe bağlılığının azalmasına ve isteğe bağlı işgücü devir hızının artmasına neden olmaktadır (Miner, 1992). Bu çalışmada da Trabzon ilinde yer alan 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan kadın işgörenlerin işgören devir hızları araştırılmıştır.

Araştırmaya dahil edilen otel işletmelerinin illere göre dağılımı Tablo 1'de görüldüğü gibi, 19 tanesi 4 yıldızlı, 7 tanesi ise 5 yıldızlı olmak üzere toplam 26 otel işletmesi bulunmaktadır. Bu otel işletmelerinin frekans dağılımına bakıldığında ise, %73'ü 4 yıldızlı ve %27'si ise 5 yıldızlı otellerdir. Araştırma kapsamında 26 otel işletmesinden sadece 22 tanesinden tam olarak veri toplanabildiği için bu işletmelere ait veriler analize dahil edilebilmiştir.

Tablo 2: Trabzon İli 4 ve 5 Yıldızlı Otel İşletmeleri

Trabzon	**Mevcut Otel Sayıları**			**Değerlendirilen Otel Sayıları**		
	Frekans Dağılımı			**Frekans Dağılımı**		
	4 Yıldız	5 Yıldız	Toplam	4 Yıldız	5 Yıldız	Toplam
Toplam	19	7	26	17	5	22
%	**73**	**23**	**100**	**77**	**33**	**100**

Kaynak: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Otel işletmelerinde işgören devir hızının artmasına sebep olabilecek nedenleri saptamak ve yöneticilerin de bu nedenler konusunda farkındalıklarının daha da artmasını sağlamak amacıyla; anketlere katılan üst düzey yönetici konumundaki kişilere, işgörenlerin işten ayrılma veya çıkarılmasını gerektiren unsurlarının işletme içi, işletme dışı ve kişisel faktörlerin hangilerinin ağırlıkta olduğunu belirlemeye yönelik olarak sorular sorulmuştur. Bu bölümdeki sorular hazırlanırken ilgili literatürdeki sorulardan yararlanılarak hazırlanmıştır. Ankette işgören devir hızı nedenlerini belirlemeye yönelik olarak toplam 24 soru bulunmaktadır. Öncelikle anketin iç tutarlılığını tespit etmek amacıyla güvenirlik analizi yapılmıştır. İstatistik tutum ölçeğine ait iç tutarlılık anlamında Cronbach Alfa (α) güvenirliğine bakılmıştır. Söz konusu değerler Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3: Güvenirlik Analizi Tablosu

Ölçek	Cronbach Alfa Değeri	Soru Sayısı
İşletme Dışı Faktörler (çevre kaynaklı)	,862	4
İşletme İçi Faktörler (işletme kaynaklı)	,894	15
Kişisel Faktörler (işgören kaynaklı)	,868	5

Tablo 3'te görüldüğü gibi, yapılan güvenirlik analizi neticesinde işgören devir hızı unsurlarından; işletme dışı faktörlerin Cronbach Alfa değeri 0,862 bulunmuştur. İşletme içi faktörlerin Cronbach Alpha değeri 0,894 ve kişisel faktörlerin Cronbach Alpha değeri 0,868 bulunmuştur. Bu değerler 0,80'den büyüktür ve bu faktörlerin güvenilir olduğunu göstermektedir.
Güvenilirlik katsayısına ait ölçüt değerleri şöyle ifade edilmektedir (Özdamar, 1999):
$0,00<\alpha<0,40$ olduğu zaman ölçek güvenilir değildir; $0,42<\alpha<0,60$ olduğu zaman ölçek düşük güvenirliktedir; $0,61<\alpha<0,80$ olduğu zaman ölçek orta düzeyde güvenilirdir; $0,82<\alpha<1,00$ olduğu zaman ölçek yüksek düzeyde güvenilirdir.

Tablo 4: **İşgören Devrine Sebep Olan Ana Faktörler**

Faktörler	Frekans	%
İşletme Dışı Faktörler (çevre kaynaklı)	7	32
İşletme İçi Faktörler (işletme kaynaklı)	9	41
Kişisel Faktörler (işgören kaynaklı)	6	27
Toplam	**22**	**100**

Tablo 4 incelendiğinde; işgörenlerin işletmeden ayrılma yani, işgören devir hızının artmasına neden olan faktörlerin başında % 41'lik en yüksek oranla işletme yönetiminden kaynaklanan ve yönetimsel olarak gruplandırılan işletme içi faktörler gösterilmektedir. İkinci olarak da % 32'lik oranla işletme dışı faktörler ve son olarak da % 27'lik bir oranla kişisel yani işgören kaynaklı faktörler gelmektedir.

Tablo 5: Kadın İşgören Devir Hızı Nedenleri

	Frekans	
İşgören Devir Hızına Etki Eden Faktörlerle İlgili Sorular	**Evet**	**Hayır**
İşletme Dışı Faktörler (çevre kaynaklı)		
- Ülkedeki ekonomik durum	19	3
- Talep dalgalanmaları	12	10
- Alternatif iş olanakları	18	4
- Başka mesleklerin çekici hale gelmesi	12	10
İşletme İçi Faktörler (işletme kaynaklı)		
- Düşük ücret ve yan ödemeler	21	1
- Kariyer fırsatlarının sağlanamaması	19	3
- Yönetimin çalışanlar üzerindeki baskısı	0	22
- Çalışanlarla üstleri arasında rahat iletişim kuramama	8	14
- Çalışma saatlerinin düzensizliği	6	16

- Kötü çalışma ortamı	0	22
- İşe alım ve performans değerleme yöntemlerinin yetersizliği gibi insan	11	11
- Oryantasyon eğitiminin verilmemesi,	8	14
- Yazılı iş tanımlarının bulunmaması	13	9
- İşgörenin eğitim alanı ile çalışma alanı arsındaki uyumsuzluk	0	22
- İzin günlerini kullanamama	0	22
- Yasal olarak hak edilen haklardan yararlanamama	0	22
- Mevsimlik işçi çalıştırma, uzun vadeli bir ücret politikasının olmayışı	14	8
- Düzenli hizmet içi eğitimlerin uygulanmaması	15	7
- Motivasyon sağlayıcı uygulamaların olmaması	12	10
Kişisel Faktörler (işgören kaynaklı)		
- İşgörenin başka bir işletme, bölge veya sektörde çalışmak istemesi	11	11
- Kendi işini kurması	2	20
- Çalışma hayatının son bulması (emeklilik, ölüm ve sürekli hastalık) gibi)	4	18
- Çalışma hayatına ara vermesi (eğitim, askerlik, hamilelik, geçici hastalıklar	6	16
- Aile yükümlülükleri	8	14

Tablo 5'te görüldüğü gibi, 15 sorudan oluşan işletme içi faktörlerden 9 tanesi işgören devir hızı nedenleri olarak gösterilmiş fakat 6 tanesi ise otel yöneticileri tarafından işgören devir hızı nedenleri olarak gösterilmemiştir. Kadın işgörenlerin işten ayrılmalarına sebep olan işletme içi faktörler incelendiğinde de bunların içinde; düşük ücret ve yan ödemeler, kariyer fırsatlarının sağlanamaması, çalışanlarla üstleri arasında rahat iletişim kuramama, işe alım ve performans değerleme yöntemlerinin yetersizliği gibi insan kaynakları planlamasının olmaması, yazılı iş tanımlarının bulunmaması, mevsimlik işçi çalıştırma, uzun vadeli bir ücret politikasının olmayışı, düzenli hizmet içi eğitimlerin uygulanmaması, motivasyon sağlayıcı uygulamaların olmaması unsurları yer almıştır.

Sonuç

Kadınların istihdama katılımları sadece ekonomik özgürlüklerini elde etmelerinin değil, aynı zamanda ülkeler için toplumsal, sosyal ve ekonomik etkilerde yaratmaktadır. Dolayısıyla, kadınların çalışma yaşamında yer almalarının kalkınma süreci üzerinde olumlu etkilere sahip olması, kadın istihdamının artırılmasını ülkeler açısından önemli bir konu haline getirmektedir. Bu gerekçeyle, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde işgücü piyasasının dezavantajlı gruplarından birini oluşturan kadınların istihdama katılımlarının kolaylaştırılması ve teşvik edilmesi amacıyla çeşitli politika ve uygulamalar yürütülmekte, bazı sektörler ise kadın istihdamının artırılmasında ön plana çıkarılmaktadır. Bu sektörlerden biri olan turizm ise sahip olduğu özellikler sebebiyle diğer sektörlere kıyasla daha fazla kadının istihdam edilmesini kolaylaştırmaktadır. Ancak, her ne kadar turizm sektöründe istihdam edilen kadın sayısı diğer sektörlere kıyasla daha fazla olsa da, ilgili istatistikler incelendiğinde hala arzu edilen düzeye ulaşılamadığı görülmektedir (Yetiş vd., 2019).

Otellerin kâr elde etme amacında olan işletmeler içerisinde yer alması neticesinde özellikle bu konular otel yöneticileri tarafından dikkate alınması en hayati konular olarak ortaya çıkmaktadır. İşletmeyi diğer işletmeler karşısında farklı kılan ve işletmeye rakipleri karşısında rekabet avantajı sağlayabilecek en önemli unsur sahip olduğu nitelikli işgörenlerdir. İşletmeler, işgörenlerin ekonomik beklentilerinin yanısıra sosyal ve duygusal beklentilerini de dikkate alması veya bu beklentileri göz ardı etmesi durumu, işgörenlerin iş tatmin düzeyini etkilerken, iş tatmin düzeyinde meydana gelebilecek olumlu ya da olumsuz değişimler ise işgörenlerin işgören devir hızı algısının ciddi düzeyde etkilenmesine sebep olacaktır (Giritoğlu ve Özlü, 2016).

Çalışmada kapsamında Trabzon'da faaliyette bulunan 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde kadın işgören devir hızı ile ilgili araştırma yapılmıştır. Araştırma kapsamında 22 adet otel işletmesindeki otel yöneticilerine anket uygulanmıştır. Anketlere katılan kişilere, kadın işgörenlerin işten ayrılma veya

çıkarılmasını gerektiren unsurlarının işletme içi, işletme dışı ve kişisel faktörlerin hangilerinin ağırlıkta olduğunu belirlemeye yönelik olarak sorular sorulara verdikleri yanıtlar doğrultusunda kadın işgörenlerin işletmeden ayrılmasına neden olan faktörlerin başında % 41'lik en yüksek oranla işletme yönetiminden kaynaklanan ve yönetimsel olarak gruplandırılan işletme içi faktörler gösterilmektedir. İkinci olarak da % 32'lik oranla işletme dışı faktörler ve son olarak da % 22'lik bir oranla kişisel yani işgören kaynaklı faktörler gelmektedir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda, kadın işgören devir hızını azaltmak için otellerde yönetici konumundaki kişiler şu öneriler getirilebilir:

- Kişiye göre değil, yapılan işe göre bir ücretlendirme uygulanmalı ve kadın işgörenlerin fazla çalışmaları, ikramiyeleri, bahşişleri gibi ilave ve yan ücretleri düzenlenmelidir.
- Hizmet içi mesleki eğitimlerle kadın işgörenin kendini geliştirmesine imkan sağlanmalıdır.
- Terfiler için belirli kriterler herkese eşit uygulanmalı ve mümkün olduğunca terfiler işletme içinden yapılmalı ve sorumluluklarına göre kadın işgörenlere yetki verilerek kendilerini gösterme fırsatı tanınmalı.
- İşe alımlarda kadın işgörenden beklenen görevler, iş etiği, varsa kültürleraası disiplin anlayışları, işverenin beklentileri açıklanmalı ve oryantasyon sırasında da işgörenler arasındaki işetişim ve arkadaşlık ilişkilerinin artırılması sağlanmalı.
- Kadın işgörenin belirli performansları ödüllendirilmeli, yaratıcılıklarını artırıcı, motivasyonlarını geliştirici uygulamalara önem verilmeli (ayın elemanı seçimi, aileleri ile tatil imkanı, ilace ücretli izin hakkı verilmesi vb).
- Belirli zamanlarda işgörenlere yapılacak anketlerle onların istekleri önemsenmeli, işyerinin aksayan yönleri tespit edilmeye çalışılmalı.
- Mümkün olduğu kadar çalışma saatlerinde kadın işgörenler için düzenlemelere gidilmeli.

Kaynakça:

Avcıkurt, C. (2003), Turizm Sosyolojisi, Turist Yerel Halk Etkileşimi, Detay Yayınları, Balıkesir.

Barutçugil, S.İ. (1984), Turizm İşletmeciliği, 2. bs., Uludağ Basımevi, Mayıs.

Coltman, Michael M. (1989), Introduction to Travel and Tourism: an International Approach, New York.

Çakır, P. (2002), "Turizm Sektörünün İstihdam Yapısı ve Sorunları", Eskişehir Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: XVIII, Sayı:1-2, , ss.195-202.

Giritoğlu, İ. ve Özlü, B. (2016), "Otel İşletmelerinin Yiyecek İçecek Ünitelerinde İşgörenlerin İş Tatmin Düzeyi Ve İşgören Devir Hızı Algısı: Gaziantep İlinde Şehir Turizmine Hizmet Sunan Otel İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma", Uluslararası Sosyal Araşturmalar Dergisi, 9 (43) :1847-1862.

Köse, Z. (2014), Turizmde Kadın İstihdamı Ve Kadın Girişimciliği Beypazarı Örneği, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı.

Miner, J.B. (1992), Industrial- Organizational Psychology, McGraw-Hill Int, Singapore.

Olalı, H. ve Timur, A. (1988), Turizm Ekonomisi, İzmir, Ofis Ticaret Matbaacılık.

Özdamar, K. (1999), Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi, Kaan Kitapevi, Eskişehir.

Özgüç, N. (1998), Turizm Coğrafyası Özellikler Bölgeler, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Vellas, F. ve Becherel, L. (1995), International Tourism, MacMillan Business, London.

Yanardağ, M. Özgür ve Mehmet Avcı (2012), "Turizm Sektöründe İstihdam Sorunları: Marmaris, Fethiye, Bodrum İlçeleri Üzerine Ampirik Bir İnceleme", Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, C:3, S:2, ss.39-62.

Yetiş, S.A., Çalışkan, N. Ve Çokal, Z. (2019). Turizm Sektöründe Kadın İşgücünün Konumuna Yönelik Teorik Bir İnceleme, III. Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu

TURİZM İŞLETMELERİ İÇİN ÜRÜN GELİŞTİRME

Melike KURTARAN ÇELİK
Trabzon Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik MYO, Trabzon, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-4152-9459

Fegan MUTLU
Tabzon Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik MYO, Trabzon, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-2995-8840

Özet
Ülkeler için önemli sektörlerden birisi olan turizm sektörü, toplumların yaşam kalitesini artırması, toplumsal bağları güçlendirmesi ve kamu hizmetlerinin kalitesini artırması gibi birçok alanda son derece etkili ve oldukça geniş bir yapıya sahip olan sektör konumundadır.
Turizm sektöründeki işletmeler için uzun dönem zenginlik kaynaklarından birisi yeni ürünlerin ortaya çıkmasıdır. Çünkü ortaya çıkan bu ürünler; yeni iş olanaklarının açılması ve kaynakların etkin kullanımı ve dolayısıyla da bölgenin ve ülkenin ekonomik zenginliği anlamına gelmektedir. Turizm sektöründe yer alan işletmelerin başarısı için tamamen yeni ürün tasarlanabileceği gibi, var olan ürünlerin zenginleştirilmesi, unutulmaya yüz tutmuş fakat tüketicilerin isteklerine hitap eden, pazarın ihtiyaç duyduğu ürünlerin geliştirilmesi de aynı derecede önem taşımaktadır. Bu bağlamda turizmi sektörünün önemli amaçlarından birisi de ülkelerin kültürel ve geleneksel yapılarını, yöresel ürünleri tanıtmak ve korumaktır.
İnsanların varoluşlarından itibaren yaşadıkları, hissettikleri duygu ve düşüncelerini kendilerinden sonra gelen toplumlara aktardıkları yöntemlerden birisi "yöresel ürünler" olmuştur. Yöresel ürünler, toplumların ihtiyaçlarından doğan ve toplumların temel gereksinimleri doğrultusunda ortaya çıkmış olan ve toplumların geleneksel kültürel yapısını, gelenek ve göreneklerini yansıtan önemli belgelerdir. Bu geleneksel sanatlardan birisi de halk arasında çivi sanatı olarak bilinen "Filografi" sanatıdır.
Bu çalışmada da yenilikçi turizm anlayışı kapsamında, geleneksel Filografi sanatının turizm işletmeleri ve tüketiciler açısından önemini ortaya konularak, turizmde geleneksel ürünlerin sürdürülebilirliği ve ürün zenginleştirmesi için farkındalık yaratmaya çalışılmıştır.
Anahtar Kelimeler: Turizm Sektörü, Ürün Geliştirme, Geleneksel El Sanatları, Filografi.

PRODUCT DEVELOPMENT FOR TOURISM BUSINESSES

Abstract
The tourism sector, which is one of the important sectors for countries, is a sector that has a very wide and effective structure in many areas such as increasing the quality of life of societies, strengthening social ties and increasing the quality of public services.
One of the long-term sources of wealth for businesses in the tourism sector is the emergence of new products. Because these products; it means the opening of new job opportunities and the effective use of resources, and therefore the economic wealth of the region and the country. For the success of the enterprises in the tourism sector, completely new products can be designed, as well as enriching the existing products, developing products that have been forgotten but appealing to the wishes of the consumers and needed by the market. In this context, one of the important aims of the tourism sector is to promote and protect the cultural and traditional structures of the countries and local products.
One of the ways in which people transfer their feelings and thoughts to the societies that follow them since their existence has been "local products". Local products are important documents that reflect the traditional cultural structure, traditions and customs of societies, which emerged from the needs of societies and emerged in line with the basic needs of societies. One of these traditional arts is the art of "Filography", which is known as the cuneiform art among the people.
In this study, within the scope of innovative tourism understanding, the importance of traditional Filography art for tourism businesses and consumers has been revealed, and it has been tried to create awareness for the sustainability and product enrichment of traditional products in tourism.
Keywords: Tourism Sector, Product Development, Traditional Handicrafts, Filography.

Giriş
Turizm dünya genelindeki ülkelerde; kültürel, sosyal, politik etkileri olan ve ekolojik özelliklere sahip, hızlı gelişen dinamik etkinlikleri olan bir sektördür. Turizm sektörü dünyada çok sayıda ülkenin

geleceğini yakından ilgilendiren ekonomik ve sosyal bir olgudur. Bu olumlu etkiler insanların çeşitli nedenlere bağlı olarak gerçekleştirdikleri gezi faaliyetleri ile ortaya çıkmıştır. Turizm kavramı karmaşık bir kavramdır ve bu nedenle de turizmi faaliyetlerini basit bir şekilde anlatmak oldukça zordur.

Günümüzde insanların en önemli faaliyetlerinden biri olan turizm, birçok faktörün karşılıklı etkileşimi sonucunda ortaya çıkmış önemli bir faaliyettir. Birbirinden farklı seyahat özellikleriyle oluşan turizm şekilleri ve çeşitlerinin ortaya çıkmasında, beşeri ve fiziki coğrafi faktörlerin etkisi şüphesiz en belirleyici faktörlerdir. Turistleri kendine çekecek coğrafi özellikler veya çekicilik, turizmin temel unsurlarının başında gelmektedir. Ayrıca geniş anlamda erişim ve konaklama imkânları, turizmde gelişmenin temellerini oluşturur. Kıyı kaynakları ve deniz, doğal yaşam alanları, tarihsel kaynaklar, klimatik kaynaklar ve hatta kültürel farklılıklar çok çeşitli turizm faaliyetlerini içine alan temel çekicilikleri ortaya çıkarmakta ve farklı tiplerini meydana getirmektedir (Hekimci, 2014).

Turizm kavramı genel olarak; devamlı yaşanan yer dışında tüketici olarak tatil, dinlenme, eğlenme gibi ihtiyaçların giderilmesi amacıyla yapılan seyahat ve geçici konaklama hareketleridir" (Kozak vd., 1997). Aynı zamanda turizm faaliyetleri kültürel, ekonomik ve toplumsal olarak da önemli bir iletişim aracıdır. Bununla birlikte turizm, ekonomik anlamda geniş etkiler doğuran günümüz uygarlığının temel bir özelliğini de oluşturmaktadır. Bu açıklamalar doğrultusunda turizm, çeşitli faaliyetlerin bütünü olarak ele alınmalı, sadece insanların bir yerden bir yere gitmesi olarak ele alınmamalıdır. Ayrıca turizm, hızlı geri dönüşü olan, iyi iletişimi sağlayan, emek yoğun özelliğiyle işsizliğin giderilmesinde etkin role sahip olan bir sektördür.

Turizmde ürün geliştirme kararları, karmaşıktır, sonuçları uzun vadelidir ve birçok kişiyi etkiler, yatırım maliyelerinin yüksekliği riski yüksektir, karar verici sayısı fazladır ve çok fazla soyut unsur barındırır. Bu gerçekliklerin her biri yeni turizm ürünü geliştirme kararlarını zorlaştırmaktadır (Karakuş, 2017). Fakat turizmin önemli amaçlarından birisi de, dünya ülkelerin kültürel ve geleneksel yapı ve sanatlarını tanımak, tanıtmak ve korumaktır. Bu kültürel ve geleneksel sanatlardan birisi de halk arasında çivi sanatı olarak bilinen "Filografi" sanatıdır. Diğer ismiyle "string art" olarak da isimlendirilen bu sanat son derece göz okşayan, estetik, son zamanlarda da popülerliği gittikçe artmakta olan bir çalışmadır.

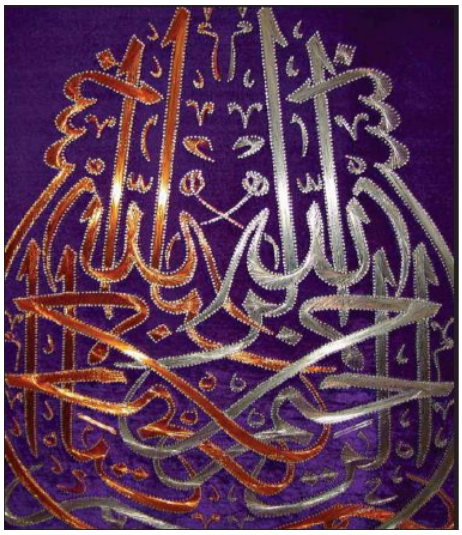
Filografi, ahşap zemine sık sık yerleştirilen çivilerin üzerine teknik olarak ve son derece sıkı, adeta bir kilim dokur gibi örülerek, boşluksuz bir iplik tabakası haline gelene kadar oluşturulur. Her düğüm sırayla bağlanır ve gerilir. String art sanatı ise bu zor sanatın günümüze ulaşan en minimal, sade ve modern halidir. Bu, daha aralıklı sıralı düğümlerle daha basit, daha aralıklı bir modelin oluşturulmasıdır (www.papgift.com).

Filografi Sanatının Gelişimi

Osmanlı döneminden bu günlere kadar gelen ve yapımı oldukça sabır gerektiren Filografi sanatı, günümüzde unutulmaya yüz tutan sanat dalları arasında yerini almakta iken, bugün Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, Avusturya, Lüksenburg ve İsviçre gibi ülkelerde yeniden hızla yayılan geleneksel bir el sanatı halini almaktadır. Özellikle son zamanlarda Retro (gerileme, geriye gitme, geriye dönme) estetik akımların baskın olması nedeniyle Filografiye olan talep de artmaktadır.

Bu sanat dalının daha çok Türkiye'den giden Türk işçiler tarafında Avrupa ülkelerinde yapımı ve tanıtımının sağlandığı ve Filografi sanatını yapılırken kişileri stres ve olumsuzluklardan uzak tuttuğu, sabır ve uzun emek isteyen bir sanat dalı olduğu söylenebilir.

Tahta, çivi ve iplerle yapılan ve tüm bunları birbiriyle bütünleştirerek, ortaya bir motif çıkaran Filografi sanatının, yeterince bilinmemesi veya unutulmasının nedeni ise, yapılışının zor sabır ve emek isteyen bir uğraş olmasıdır. Her ne kadar unutulmaya yüz tutmuş olsa da günümüzde bu sanatı icra edenlerle birlikte gittikçe sayısı artmakta ve çeşitli desenlerde şekillenmeye devam etmektedir.

Kaynak: (Can, I., 2004)

Kaynak: www.unutulmussanatlar.com

Kaynak: www.unutulmussanatlar.com

Filografi Sanatında Kullanılan Malzemeler ve Özellikleri

Filografide kullanılan malzemelerin başında çivi gelmektedir. Filografi sanatının en önemli malzemesi olan çivi, yapılan çalışmanın güzelliğini ve düzgün şekilde yapılmasını etkileyen temel unsurdur. Filografi sanatında genel olarak 2 farklı tür çivi kullanılmaktadır. Bu türlerden ilki sandık çivisi olarak bilinen geniş başlı bir çivi türüdür. Yapılan çalışma çok zor ise tel sarma işlemini kolaylaştıran bu çivi türü tercih edilmelidir ancak bu çiviyi kullanmanın bazı dezavantajları bulunmaktadır. Baş kısmı her ne kadar geniş olsa da genellikle pürüzlü bir yapıya sahiptir. Bu durum da çalışmanızı yakından inceleyen kişilerin tabloda oluşan bu pürüzleri görmesine neden olabilir. İkinci dezavantaj olarak ise çivileri çakma esnasında üst üste gelme durumunda yaşanmaktadır.

Filografi sanatında kullanılan ikinci tür çivi ise filografi çivisidir. Filografi sanatı için özel olarak tasarlanmış bu çivi düzgün ve pürüzsüz bir şekle sahiptir ancak bu çivinin baş kısmı sandık çivisindeki gibi geniş olmadığı için tel sarma işleminde sıkıntılar yaşanabilir. Genellikle belirli bir düzeyin üzerinde deneyim kazanan ustaların kullandığı bu çivi ile çalışmalarda daha estetik bir görüntü elde edilir.

Filografi için gereken malzemeler ise şöyle sıralanabilir:

Ahşap Plaka; filografi için temel malzemelerden biri düz ahşap bir plakadır ve sunta başlangıç için çivi çakma kısmında daha kullanışlı olduğu için 20×30, 8mm sunta tercih edilebilir.

Çivi; Filografi yapmak için gerekli temel malzemelerden birisi de çivilerdir. Farklı, renk renk çiviler tercih edilebilir. Genellikle filografi yapımında topbaş çiviler kullanılsa da başlangıçta çivi çakmaya alışana kadar düzbaş çiviler daha uygun olmaktadır. Örnek olarak da, yaklaşık 2 cm uzunluğunda, düzbaşlı filografi çivisi için 250 gramlık (yaklaşık 800-850 adet) çivi kullanılmaktadır.
Kumaş; Suntayı kaplamak istenirse zemin kumaşı için genel itibariyle mobilyacıların kullandığı kaplama kumaşı kullanılmaktadır. Ancak kadife, peluş gibi seçenekler de tercih edilebilir.
Zımba makinesi; Eğer kumaş kullanılıyorsa kumaşı suntaya zımbalamak için yine mobilyacıların kullandığı cinsten zımba makinesi gerekmektedir. Bu tip bir zımba bulamıyorsanız zımba yerine kumaş tutkalı gibi seçenekle de değerlendirilebilir.

Çekiç; Çivi çakmak ve benzeri işlerde kullanmak için, madenleri dövmede de kullanılan madeni bir çekiç gerekmektedir. Çivileri çakmak için ortalama 250 gr çekiç yeterli olabilir.
Tornavida ve Pense; Bu iki malzeme yamuk çakılan ya da çakılırken yamulan çivileri düzeltmek için gereklidir. Bunun için daha kullanışlı olan küçük olanlar tercih edilebilir.
Bız; Kalın iğneye benzeyen bir malzemedir. İp ve teller, çiviler arasından geçirilirken kullanılır. Başlangıç aşaması için ise evde çuvaldız iğne de kullanabilir.
İp ve Tel; Filografi için çivilerin arasından ip ya da tel geçirilebilir. İp olarak genelde kalın ip, yün ipi vb. tercih edilebilir. Tel olarak ise 0.3 mm bakır tel kullanılabilir ve filografi teli olarak da bu telleri kolay bir şekilde bulmak mümkündür.

Filografi yapımı için ilk olarak yapılacak desen bir kâğıdın üzerine şablon olarak çıkarılır. Desenin yapılacağı ahşap pano istenilen arka plan rengine uygun olarak kumaşla kaplanır. Kumaşla kaplanmış olan 12 mm'lik tahta plakaya desen aktarılır. Seçilen tahtanın kumaşla kaplanması sonrasında desen ortalanarak plakanın üzerine konur. Desendeki çizgiler baz alınarak tahtaya çiviler çakılır. Tüm kenarlar çiviler ile yapıldıktan sonra desen bulunan kâğıt yırtılır. Çiviler isteğe bağlı şekilde farklı renklerde alınabileceği gibi sonradan da boyanabilir. Sonrasında ise çiviler arasında seçilen renkte tel veya iple örme işlemi yapılır.
Filografi sanatında el becerisi gerektiren ve en zor olan aşama çivilerin arasına iplerin örülmesi aşamasıdır. Örme işlemine ilk olarak desenin hasır olarak isimlendirilen kısmının örülmesiyle başlanır. Daha sonraki aşamada ise karşılıklı çiviler arasında değil desene uygun şekilde çapraz çiviler arasında örme işlemi yapılır. Görsel olarak etkileyici sonuçlar bu aşamada elde edilir. Örme işleminde diğer bir

önemli nokta ise ip veya telin çivilerin üstüne çıkmamasıdır. Eğer bu konuya dikkat edilmez ve ipler çivilerin üstüne çıkarsa şekilde bozulmalar yaşanabilir (www.vizyonpara.com).
Filografi eğitimleri belediye tarafından verilen eğitimler kapsamında ya da özel kuruluşlar tarafından düzenlenen eğitimler kapsamında alınabilir. Özellikle İstanbul çerçevesinde İSMEK hayat boyu öğrenme sloganı ile birlikte İstanbul genelinde 100'den fazla eğitim merkezinde bu eğitim verilmektedir. İSMEK tarafından verilen bu eğitim toplamda 120 saat sürmektedir. Kurs kapsamında malzemeleri tanıma, Filografi teknikleri ve ürün çeşitleri öğretilmektedir. Kurstan başarılı olan kişilere sertifika verilip el sanatları sektöründe turistik hediyelik eşya yapımında üretim yapan atölyelerde çalışma imkânı sunulmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı onaylı bu kurs sayesinde evde oturan ev hanımları küçük de olsa kendilerine ek gelir imkânı yaratabilir. Bunun dışında bulunulan bölgede yer alan Halk Eğitim Merkezlerinden de bilgi alınabilir (www.vizyonpara.com).
Filografi ile ek gelir kazanmak mümkündür. Evde ek iş yapmak isteyenler için iyi bir alternatif olabilir. Evde az bir sermaye ile Filografi yapılabilir ve ortaya çıkan ürünü satarak da kazanç sağlanabilmektedir. Motifin zorluğu ve uğraştırıcılığına göre ise satış fiyatı değişmektedir. Satılan ürünün %80'den fazlası el emeğin olmasından dolayı, elde edilen kazanç da tamamen yapan kişiye kalacaktır.

Filografi Sanatının Turizm Sektörüne Katkıları ve Sonuç

Turizm sektörünün en önemli görevi ülkeler ve bölgeler için "yöresel ürünler" oluşturulmak tanıtmak ve geliştirmektir. Yöresel ürünler her ülkede ve bölgede birbirinden farklıdır. Bu yöresel ürünlerden biri de çivi ve telin maharetli ellerde şekillendiği filografi sanat dalıdır. Filografi sanatı, dalı Orta Doğu'da ortaya çıkan ve "filografi" olarak bilinen, malzemelerinden yapılmış ahşap bir levha, çivi ve iplikten oluşan, Orta Doğu'dan dünyaya yayılan bir zanaatın günümüze ulaşan şeklidir.
Bu geleneksel sanat dalını yeniden canlandırmak, gelecek kuşaklara tanıtmak ve geliştirmek için turizm işletmelerine önemli görevler düşmektedir. Filografi sanatı ile turizm işletmeleri yöresel olan birçok motif ve deseni sanatla buluşturarak turistik tüketicilerin tercihlerine sunabilir ve ülkelerin ve bölgelerin turizminin gelişimine ve ekonomik gelirlerine de olumlu katkılar sağlayabilir
Günümüzde filografi, zor bir zanaat olduğu için yok olma eşiğindedir. Ancak büyüleyici güzelliği ile string art sanatı ismiyle yeni dekorasyon trendlerinde yeniden kendini göstermeyi başarmıştır. Filografi sanatı, istediğiniz herhangi bir formu alabilen sınırsız motif ve desen oluşturulabilecek geleneksel el sanattır. Duvarın renklendirmek veya hareketlendirmek için filografi tablolar kullanabilir. Yaratıcılığı sınırsızca kullanarak, Filografiyi duvar askısı olarak bir sanat eserine dönüştürebilir veya takı askısı yapılabilir.
Turistik tüketiciler filografi ile yapılmış ülkeye, yöreye özgü çeşitli ürünleri satın alabileceği gibi, bazı bölgelerde usta öğreticilerle yapım atölyeleri kurularak yerli yabancı turistlerin birebir var olan motifleri kullanarak veya yeni motif ve desen tasarlaması ve yapımının gösterilmesi ve turistlerin yaptığı kendi ürünlerini almaları için ortam hazırlanabilir. Böylece, turistin ruhunu ve iç dünyasını sakinleştirmeye, zihnini arındırmaya yardımcı olan bir meditasyon yöntemi olarak da sunulabilir.
Kısacası turizm sektöründeki işletmeler için uzun dönem zenginlik kaynaklarından birisi yeni ürünlerin ortaya çıkmasıdır. Filografi geleneksel el sanatı ülkemizde Kültür Mirası taşıyan unutulmaya yüz tutmuş sanat dallarından birini oluşturmaktadır ve Filografi sanatı yenilikçi turizm anlayışı kapsamında, geleneksel sanatları korumak ve geliştirmek isteyen turizm işletmeleri ve tüketiciler açısından önemli bir turistik ürün olamaya adaydır. Filografi kullanılarak yapılan ürünler ile ülkenin geleneksel ve kültürel yapıları tanıtılarak, yöreseli koruyarak turistik ürün geliştirip pazarlanabilir.

Kaynakça:

Can, I. (2004). "Çiviyle Telin Aşkı Filografi", *İSMEK El Sanatları Dergisi, S. 1*, İBB Hayat Boyu Öğrenme Merkezi, İstanbul.
Hekimci, F., (2014). Sürdürülebilir Bir Yerel Kalkınma Modeli: ''Yavaş Şehirler'' ve Ekoturizm. Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi, T.C. Bilim Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Genel Müdürlüğü, Haziran 2014, Ankara.
Karakuş, Y. (2017). Turistik Bölgeler İçin Yeni Ürün Geliştirme Modeli: Nevşehir İli Üzerine Bir Uygulama, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Doktora.
Kozak,N., Akoğlan, M. ve Metin Kozak (1997), Genel Turizm İlkeler ve Kavramlar, 3. bs., Ankara.
https://www.papgift.com/filografi-sanati-nedir-ve-nasil-yapilir/
https://vizyonpara.com/filografi/
http://www.unutulmussanatlar.com/2012/07/filografi-sanat_40.html

THE DEVELOPMENT AND IMPORTANCE OF SEMANTICS IN LANGUAGE TEACHING TO NON-NATIVE ARABIC SPEAKERS

Doç.Dr. Ahmed ALDYAB
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Fakültesi
Arapça Mütercim-Tercümanlık, Ankara
ORCID:0000-000-9497-9197

Summary:
Language is this wondrous creature with all its components, characters and stages. It is like a living organism that lives and develops on the tongues of speakers. It changes and changes over time as the living organism changes and develops. It is the incubator of society and its basic entity, as it derives its entity from it.
If the society is developed and advanced, we find that its language is advanced and developed, and if it is degenerate, then we see that its language is degraded and humble.
Modern linguistic studies have concluded that language is a social phenomenon that changes and changes with all its phonetic, grammatical and semantic elements. Semantic development is the most important aspect of linguistics. Letters, words and sentences form the language, and the extent to which the meaning of words changes is the change and alteration of the language.
Meanings are a mutual relationship between words and signifiers, as they grow with the growth and change of words, and accordingly, some words die and live, and their concepts are replaced by other concepts.
Keywords: semantics, Arabic language, meaning, rhetoric

تطور الدلالة وأهميتها في تعليم العربية للناطقين بغيرها

المقدمة:
اللغة هذا الملخلوق العجيب بكل مكوناته وصفاته ومراحله، فهي كالكائن الحي تحيا وتتطور على ألسنة المتكلمين، فهي تتغير وتتبدل عبر الزمن كما يتغير ويتطور الكائن الحي وهي حاضنة المجتمع وكيانه الأساسي فهي تستمد كيانها منه، فإذا كان المجتمع متطوراً متقدماً نجد أن لغته متقدمة ومتطورة وإن كان منحطّاً فنرى لغته منحطة متواضعة. وقد انتهت الدراسات اللغوية الحديثة إلى أن اللغة ظاهرة اجتماعية تتغير وتتبدل بكل عناصرها الصوتية والقواعدية والدلالية. ويعد التطور الدلالي أهم الجوانب اللغوية، فالحروف والكلمات والجمل تشكل اللغة، وبمقدار تغير مدلول الكلمات يكون تغير اللغة وتبدلها. والمعاني هي علاقة متبادلة بين الألفاظ والمدلولات، فهي تنمو بنمو الألفاظ وتغيرها، وعلى هذا فبعض الألفاظ تموت وتحيا وتتبدل مفاهيمها بمفاهيم أخرى، فالمجتمع والحياة يحتاجان في حقبة من الزمن للفظ ما مع مدلوله الخاص به وربما يحتاجان في زمن ما إلى نفس اللفظ لكن بمدلول مختلف، وإذا ما حدث هذا التطور والتبدل فإن الموت سيحكم على هذه الألفاظ ويلغيها من الوجود، وهذا ما حدث ببعض الألفاظ التي استخدمت في العصور السابقة كالعصر الجاهلي والأموي والعباسي ولذلك فإنسان هذا العصر لا يمكن أن ينطق بكلمات العصر الجاهلي أو الأموي.[3] في الحقيقة الألفاظ في الأساس مفرغة من كل حياة إلا أن الإنسان هو الذي يبث فيها الحياة ويجعلها فعالة تنبض بالحركة ويحملها من أفكاره وعواطفه.[4] إن التطور الدلالي مصطلح حديث نسبياً ويطلق على تغير معنى الكلمة على مر الزمن فيصيبها الانحطاط أو الإعلاء أو التوسع أو الانحسار [5]أو يمكن أن تنتقل الكلمة من معنى إلى معنى أو يضاف إلى معناها معنى جديد دون أن تترك المعنى الأول فتتسع المعاني التي تحملها وتستعمل في واحد من المعاني بحسب الأحوال والظروف. [6] وسواء أكان تغير الدلالة يسير وفق قوانين حتمية أو أنه نتيجة لتطوير مقصود يقوم به الناطقون بلغتهم لمواكبة ظروف الحياة وتطورات مجتمعاتهم فهو حقيقة لا يمكن أن ننكرها الواقع.

أولاً: أسباب وعوامل التغير الدلالي
كما قلنا إن التطور الدلالي حقيقة لا يمكن إغفالها، لكنه يسير ببطء وتدرج[7]، وهذا التغيير تحكمه أسباب وعوامل كثيرة، فهو لم يأت من فراغ، وإنما نتيجة لعدة عوامل وأسباب أدت إليه. والعوامل في الحقيقة كثيرة، لكن يمكن أن نذكر بعضها:

1. الأسباب اللغوية:
من هذه الأسباب ما يتعلق بأصواتها، فاللغة في حقيقتها هي أصوات يعبر بها كل قوم عن أحواله، وهذه الأصوات تتحول بالصيغ إلى كلمات دوات دلالات مفردة وبالتركيب إلى جمل دات دلالات مختلفة ومتنوعة. وإن ثبات أصوات الكلمة يساعد على ثبات معناها معناها وتفسيرها يمهد أحياناً السبيل إلى تغيره، بحيث تصبح تلك الكلمة مماثلة لكلمة أخرى لها معنى آخر، فإذا تغير

---

[3] ص92 مباحث لغوية،

[4] علم اللغة بين القديم والحديث، ص205

[5] علم الدلالة، ص82

[6] علم الدلالة ، ص71

[7] علم اللغة، ص313

صوت واحد من اصوات الكلمة تغير معناها، والأمثلة كثيرة على تغير معنى الكلمة بتغير في أصواتها وحروفها، " فالخضم " الأكل بأقصى الأضراس أو هو خاص بأكل الشيء الرطب، " والقضم " الأكل بأطراف الأسنان أو أكل الشيء اليابس[8]، فالمعنيان قريبان من بعضهما واللفظتان كذلك، وهذا يعني أن إحدى الكلمتين كانت هي الأصل والأخرى فرع عنها، فعندما تبدل حرف بآخر انحرف المعنى قليلاً بمقدار تبدل الصوت وتغيره. وقد يكون التغير الدلالي نتيجة لتغير حركة الإعراب، فمثلاً لو أخذنا كلمة (البر) متحركة الباء بالفتحة والضمة والكسرة، فإن لكل واحدة معنى، فالبكسر تعني التقوى والعمل الصالح وبالضم تعني القمح والدقيق وبالفتح تعني الأرض عكس البحر. والأمثلة والقصص كثيرة على ذلك في العربية، والقصة المشهورة دليل على ذلك (فقد ادعى رجل مالاً بحضرة القاضي، فقال المدّعَى عليه: ماله حق عليّ، بضم اللام. فقال القاضي أتعرف الإعراب؟ فقال : نعم. قال : قم فقد ألزمتك المال)[9]. وكثيراً ما يكون الانحراف سبباً في تغير الدلالة، فالانحراف في اللغة يقوم على مخالفة القواعد والمقاييس اللغوية دون علة مقبولة وهو في الدلالة مخالفة الدلالات الأصلية للكلمات واستخدام الكلمة لغير ما وضعت له بدون مناسبة بين الدلالتين فإن كانت هناك مناسبة فهي من باب المجاز، فمستعمل اللغة قد ينحرف بالكلمة عن دلالتها إلى دلالة قريبة منها أو مشابهة لها ويلقى هذا الانحراف قبولاً بين أصحاب اللغة، وهذا الانحراف قد يكون بسبب سوء الفهم أو الالتباس أو الغموض[10]. ومن الأسباب اللغوية لتغير الدلالة هو الابتداع اللغوي المقصود أي الإتيان بدلالة جديدة للفظ لم تكن معروفة من قبل والحاجة تكون السبب في ذلك، وعادة يقوم بذلك الأدباء والشعراء أو المجامع اللغوية والهيئات العلمية حين تخترع وتوجد لفظاً ما للتعبير عن فكرة أو مفهوم معين.[11]

2. أسباب تتعلق بالنواحي الاجتماعية والسياسية والآداب العامة

فنحن كثيراً ما نغير دلالة بعض الألفاظ نتيجة لتطور المجتمع التي كانت تستخدم فيه الكلمة بدلالة معينة ومن ذلك ألفاظ القذارة والدنس أو تلك التي ترتبط بالغريزة الجنسية، فمثل هذه الألفاظ إما أن تنتهي أو تنحرف دلالتها عن المعنى المقصود إلى معنى أقل تلطفاً وتأدباً، أو نجد اللفظ ينزاح إلى معنى أكثر غموضاً وتعمية ومن ذلك ألفاظ التبول والتبرز، فنحن لا نجد مثل هذه الألفاظ شائعة في المجتمعات، فالأذواق والآداب الاجتماعية تمج هذه الألفاظ وتحاول إبدالها إلى كلمات ذات تلطف كمثل كلمة " بيت الخلاء " حيث نجد أن هذه الكلمة في كثير من البلاد وخصوصاً الطبقات البيروقراطية قد تحولت إلى " بيت الأدب "، وقد وردت مثل هذه الألفاظ في القرآن الكريم، لكن بمعان متلطفة ولا تخدش الحياء والاسماع، فالقرآن استخدم " السر، الحرث، الإفضاء، المباشرة ، الرفث). ومن النقاط التي تتعلق بالنواحي الاجتماعية تلك التي لها علاقة بمفهوم الموت والخوف والأساطير، فالعامة تتحاشى مثل هذه الكلمات لأنها تذكّر بالمصائب والآلام، فمثلاً كلمة " الحمى " في بعض القرى لا ينطقون بها وإنما جاؤوا بلفظ تعارفوا عليه في المجتمع ب " المبروكة " وذلك تفائلاً لا تشاؤماً.[12] ومن ذلك أيضاً الألفاظ الدالة على الأذى والألم وكل ما يتشاءم به أو منه ولذلك أطرحت هذه الألفاظ واختيرت ألفاظ أخرى فيها التفاؤل والبشرى، فقد عبر العرب بالسليم عمن لدغته الحية تفاؤلاً بشفائه وكنوا عن الأعمى بأبي بصير لعله يرتد إليه بصره.

3. التطور الحضاري:

فالمجتمع البدوي يمتلك معجماً خاصاً به وكلما تطور هذا المجتمع وتحضر فإنه سيحتاج إلى ألفاظ يعبر بها عن حياته الجديدة،[13] فكلمة السيارة كانت تعني القافلة ثم أصبحت تدل على هذه الآلة الكبيرة كما هو معروف، وأيضاً كلمة الجامعة كانت تعني الغل يجمع اليدين إلى العنق ثم أطلقت على المكان الذي يتعلم فيه العلم.[14] وخير ما ندل على ذلك أن اللغة العربية في العصور القديمة كانت تحمل كثيراً من الكلمات ذات الطبع الجاف والقاسي مناسبة للبيئة التي أنتجت فيها إلا أننا لم نعد نرى مثل هذه الكلمات في أيامنا وفي المدن المتحضرة والمتطورة.

4. الحاجة إلى دلالات جديدة

يقول إبراهيم أنيس " وينحرف الناس عادة باللفظ إلى آخر غير مألوف حين تعوزهم الحاجة في التغيير وتتزاحم المعاني في أذهانهم أو التجارب في حياتهم ثم لا يسعفهم ما ادخروه من ألفاظ وما تعلموه من كلمات فهنا قد يلجؤون إلى تلك الذخيرة اللفظية المألوفة مستعينين بها على التعبير عن تجاربهم الجديدة لأدنى ملابسة أو مشابهة أو علاقة بين القديم والجديد ".[15] إذن فالحاجة تفرض على الناس استخدام كلمة جديدة تعبر عن معنى جديد لم يكن معروفاً من قبل، فالمتكلمين بلغة من اللغات عندما ينشأ معنى لديهم جديد لم يكن معروفاً من قبل يحاولون تعيين دال له من ذخيرتهم اللفظية ودلالته القديمة.[16]

5. الغموض في معنى بعض الألفاظ:

فالكلمة إذا كانت واضحة الدلالة في الذهن وفي الاستخدام ومعروفة من قبل المستخدمين كان تعرضها للتغير نادراً وعلى العكس من ذلك إذا كانت الكلمة مبهمة وغامضة في المعنى والدلالة كانت معرضة للتغير والتبدل بحسب درجة الغموض والتعارف عليها من قبل المستخدمين وهذا يرجع إلى أصل الكلمة وجذورها فإذا كان الأصل واضحاً غير ملتبس فيه كانت مشتقاتها

---

[8] الخصائص،2/155

[9] مجلة المجمع العلمي ، ص458

[10] علم الدلالة ، ص240

[11] علم الدلالة ، ص242

[12] علم الدلالة العربي النظرية والتطبيق، ص93

[13] فقه اللغة ، ص 412

[14] القاموس المحيط، مادة جمع

[15] دلالة الألفاظ، ص 130

[16] دور الكلمة في اللغة، ص159.

وعلائقها كذلك،[17] أما إذا كان الأصل غير معروف الفصيلة والهوية فإن ذلك يؤدي إلى تأرجح الكلمة بين عدد من المعاني والدلالات بحسب درجة الغموض والإبهام.[18]

6. التطور اللغوي الناتج عن الاتباع والمزاوجة

الاتباع هو أن تتبع الكلمة الكلمة على وزنها إشباعاً وتأكيداً.[19] ويتحقق ذلك بإتيان اللفظة الثانية في كثير من الأحيان بحيث لا يكون لها معنى وهمهم الأول هو أن تكون اللفظة الثانية لها نفس الصورة المعجمية للأولى وربما أبدلوا حركاتها الأصلية لتوافق حركات الكلمة الأولى ويكون لها نفي الجرس والرنة الموسيقية. والأمثلة على ذلك كثيرة كقولهم (حسن بسن) والبسن غير معروف عند العرب، يقول ابن دريد سألت أبا حاتم عن معنى بسن فقال: لا أدري ما هو.[20] وربما تكون اللفظة الثانية مخالفة بالحركات للفظة الأولى كقول الرسول الكريم (رجس نجس) فالكلمة الثانية لفظت بكسر النون وسكون السين وهي بهذا الشكل لا وجود لها في العربية وإنما المستعمل بفتح النون والسين، وهذا ما ذكره الله عز وجل بقوله (إنما المشركون نجس فلا يقربوا المسجد الحرام بعد عامهم هذا) التوبة 98. وقد جاءت بهذا الشكل للتأكيد وإعطائها شيئاً من القوة الكلامية. ومن الأمثلة في العربية قولهم (شحيح نحيح). النحيح في اللغة الإنسان الذي إذا سئل عن شيء تنحنح من شدة لومه، لكن لو فتشنا عن معنى كلمة نحيح في اللغة فإننا لن نجدها كباب مستقل وإنما الموجود (أنيح)[21]. ومن ذلك قولهم (حاذق باذق)، نحن لو نظرنا وفتشنا عن كلمة باذق في اللغة فلن نجد لها معنى وإنما الموجود بائق ومعناها بائق للماء، ويكون معنى التركيب حاذق بالسقي بائق للماء.

كيف يؤثر تطور الدلالة على تعليم العربية للناطقين بغيرها؟

لو نظرنا إلى مستويات تعليم اللغة العربية للناطقين بغيرها لوجدنا أنها تدور في ثلاث مستويات رئيسيّة، بغض النظر عن التقسيمات التي يتبعها بعض مصممي مناهج التعليم وبغض النظر عن الإطار الأوربي ومستوياتها التي ابتدعها لنفسه وللغته. في تعليم العربية للناطقين بغيرها لا ننظر إلى اللغات الأجنبية الأخرى ولا ننظر إلى مناهجها، فهي صُممِتْ على طرازهم وعلى أفكارهم ومعتقداتهم وخبراتهم والإمكانات المتوفرة لديهم، فنحن لا نستطيع أن نقيس مناهجنا على مناهجهم ولا نستطيع أن نقيس إمكاناتنا على إمكاناتهم ولا خبراتنا على خبراتهم، فالمقارنة بين تعليم العربية للناطقين بغيرها في بلادنا وبين تعليم لغات الاتحاد الأوربي في بلادهم غير ممكنة. ومن هنا أقترح أن تكون مستويات تعليم اللغة العربية للناطقين بغيرها مقسمة في ثلاثة مستويات، وهذا لا يعني أننا لا نستطيع تفريع المستوى إلى عدة كتب أو أن نقسم المستوى إلى مراحل، بل بالعكس تماما، فتقسيم المستوى إلى مراحل يسهّل عملية التعليم ويوفر وقتاً أكبر إيصال المعلومات بشكل أسهل للطالب. ومن هنا فإن موضوع الدلالة يجب أن يراعي مستوى الطالب وخبرته وتحصيله، فأنا لا يمكن أن أعلم الطالب في المستوى الأول دلالة الكلمة وتطورها عبر الزمان والمكان، لأن الطالب في المستوى الاول يحتاج إلى الكلمة بدلالتها الأخيرة والمستعملة في حياته، فالمعلم عندما يدخل في إبراز المعاني الدلالية للكلمة ويقدمها للطالب المبتدئ فهذا سيشوش عملية التعليم ويُدخِل الطالب في ملل وإشكاليات في التعلُّم. الرجوع إلى دلالة الكلمة في استخدامها الأول يؤدي إلى تشتيت ذهن الطالب وربما سيؤدي إلى اختلاط المعلومات عنده، فمثلاً لو أرد المعلم أن يقدم كلمة "العقل" للطالب بمعناها اللغوي الأول ودلالتها الأصلية، فهو مضطر أن يشرح له المعن المعجمي أولاً ثم سيضطر إلى التطرق إلى المعنى الذي استقرت عليه كلمة "العقل"، وهذا بالتأكيد غير مناسب لطالب المستوى الأول، لأن ذهن الطالب سيكون متجهاً إلى معنيين الأول: معنى الربط والعقل والمعنى الثاني: هو عضو الجسم، لكن يمكن أن نقدم الكلمة بمعناها اللغوي والمعنى الاصطلاحي إن صح التعبير للطالب في المستويات المتقدمة، فبعد أن استقر المعنى الاصطلاحي في ذهن الطالب يمكن لنا أن نقدم له المعنى اللغوي ونُرْجِع الطالب إلى المعنى الأول المُسْتَخْدَم في الماضي.

عادةً يكون الطلاب الأجانب مولعين بالمعنى اللغوي الأول، فهم يكونون متحمسين في البدايات لمعرفة كل شيء، حتى إنهم عندما يعرفون المعنى اللغوي للكمة غير المستخدم في زماننا فكأنهم وجدوا ضالتهم وظنوا أنهم امتلكوا ناصية اللغة

الخاتمة:

موضوع الدلالة من الموضوعات التي حظيت بنقاشات كثيرة لما يحويه هذا المفهوم من تداخلات من أوجه عدة، لذلك فقد وصل البحث إلى عدد من النتائج أذكر منها:

- التطور الدلالي لا يمكن وقفه مهما كانت الإرادة قوية لأنه لا يخضع إلى سلطة أو قانون.
- حاول الباحثون أن يقننوا هذا المصطلح ويعقدوه بعدة قوانين، لكن أقول مهما حاول أولئك فإنهم لن يفلحوا إلا على الجانب الوصفي لهذا المفهوم.
- ربما مرّ التطور الدلالي بشيء من القصد المعرفي وكان لهذا أسباب اجتماعية وإنسانية.
- التطور الدلالي تختلف مدته بحسب درجة إلتطور وزاوية انفراجه، فربما تحافظ الكلمة على معناها دون تداخل مع كلمة أخرى مدة طويلة من الزمن وربما ألحق بها التغيير بمدة قصيرة.
- تختلف طبيعة التطور الدلالي من لغة إلى لغة ويحكم ذلك عدة قوانين منها الطبيعة الصوتية للغة والحركة الدينامية للتطور اللغوي.

---

[17] فقه اللغة، ص321

[18] اللغة، ص250

[19] الصاحبي في فقه اللغة، ص210

[20] علم الدلالة، ص165

[21] المخصص، المجلد الرابع،29.

المصادر والمراجع:

ابن جني، الخصائص، علم الكتب، لبنان، 1992.
ابن سيده، المخصص، دار الطباعة الكبرى، لبنان، 1984
إبراهيم أنيس، دلالة الألفاظ، مكتبة الأنجلو المصرية، 1984
إبراهيم السامرائي، مباحث لغوية، النجف الأشرف، مطبعة الآداب، 1971
أحمد ابن فارس، الصاحبي في فقه اللغة، المكتبة العلمية، لبنان، 1997.
أحمد عمر مختار، علم الدلالة، عالم الكتاب، لبنان، 1992.
ستيفن أولمان، دور الكلمة في اللغة، دار غريب، مصر، 1991،
عبد الغفار هلال، علم اللغة بين القديم والحديث، دار الكتاب، لبنان، 1989.
علي عبد الواحد وافي، فقه اللغة، نهضة مصر، 2004.
فايز الداية، علم الدلالة العربي النظرية والتطبيق، دار الكتاب، 1994.
فريد عوض حيدر، علم الدلالة، القاهرة، مكتبة الآداب، 2005.
محمد المبارك، فقه اللغة، دار المعرفة، دمشق، 1995.

ARZA-İ ÂHİRA'NIN ŞÂHİDİ ZEYD B. SÂBİT'İN KUR'AN'IN CEM'İNDEKİ ÖZGÜN ROLÜ

Murat AKTEPE
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami Araştırmalar Enstitüsü,
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye
ORCID ID: 0000-0001-7164-0214

ÖZET
Kur'an'ın tamamının tertibinin tevkifî olduğuna dair görüş, Kur'an'ın kitaplaşma sürecinde bizlere önemli bir referans kaynağıdır. Hz. Peygamberin vefatından sonra Kur'ân'ın cem'i yani bir kitap haline getirilmesi için oluşturulan komisyonunun başkanlığı görevinde bulunan Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665 [?]), arza-i âhira'ya bizzat şâhit olmuştur. O, vefat edene kadar da arza-i âhira'ya uygun olarak Kur'ân okumuştur. Hz. Peygamber Medine'ye hicret etmeden evvel Zeyd b. Sâbit'in on yedi sûreyi ezberlediği rivayet edilmektedir. Medine'de en fazla vahiy katipliği görevinde bulunan Zeyd b. Sâbit Farsça, Rumca, Kıptîce ve Habeşçe ve İbrânîce (veya Süryânîce) dillerini öğrenmişti. Kur'an'ı en fasih ve en güzel okuyan, Hz. Peygamberin risalet dönemi boyunca her yıl yapılan Kur'an'ın Cebrail'e arzını müteâkip, vefat ettiği yıl (632) Kur'an'ın iki defa yapılan son arzına (Arza-i âhira) şahitlik eden sahâbîdir. Ensarî olan Zeyd b. Sâbit, Hazrec kabilesinin Neccâroğulları koluna mensuptur. O, Hz. Peygamber hayattayken Ensar arasında Kur'an'ın tamamını ezbere bilen dört kişiden birisiydi. Hz. Peygamberin vefatından sonra halife Hz. Ebûbekir (ö. 11/632-633) zamanında özellikle Yemâme Savaşında (12/633) muhacir ve Ensar'dan olmak üzere 600'den fazla (700, 1200 veya 1700) Müslüman şehit olmuştur. Hz. Ömer (ö. 73/693), bu savaşta şehit olanların birçoğunun hâfız sahâbîlerden olması sebebiyle, Kur'an'ın toplanması, bir mushaf haline getirilmesi için Hz. Ebubekir'e başvurmuş ve bu konuda onun rızasını almıştır. Hz. Ebû Bekir'in talimatı üzerine ittifak edilen isim olan Zeyd b. Sâbit'in başkanlığında kurulan komisyon, Kur'an âyetlerinin yazılı olduğu sayfaları derleyip cem etmekle vazifelendirilmiştir. Özel mushafı olanlar dahil olmak üzere, evinde ya da yanında yazılı Kur'an metni bulunan kim var ise, bunların Kur'an ayeti olduğuna iki şahit getirebilenlerin getirdikleri ayetler Zeyd b. Sâbit başkanlığındaki heyet marifetiyle kontrol edilerek yazıya geçirilmiştir. İnsanların hafızasındaki Kur'an ile o dönemde yazılı olan mevcut Kur'an sayfaları kontrol edilmiş ve eksiksiz bir şekilde Kur'an kitap haline getirilmiştir. Zeyd b. Sâbit'in liderliğinde cem edilerek kitaplaştırılan bu ilk Kur'an nüshasına Abdullah b. Mes 'ûd'un teklifi üzerine "*el-mushaf*" adı verilmiştir. Tüm sahabîlerin bu hususta ittifak ettiğini söyleyebiliriz. Hz. Peygamber döneminde yapılmayan Kur'an'ın cem edilmesi faaliyetinin sebebi hafızların savaşlarda şehit olması mıdır? Erken dönem kaynaklarının incelenmesi neticesinde görüleceği üzere 'Kur'an tarihi' ve 'Kur'an'ın metinleşme süreci' çerçevesinde ilgili dönemde birçok yetkin sahabe varken niçin yirmi iki yaşındaki genç sahabîye bu önemli görev verilmiştir? Zeyd b. Sâbit, Kur'an'ı cem etme vazifesinin "bir dağı taşımadan daha ağır geldiğini" söylemesi Kur'an'ın kitaplaşması sürecinde nasıl değerlendirilmelidir? Hz. Peygamber'in vefat ettiği yılda son kez yapılan ve Kur'an'ın baştan sona Cebrail'e iki defa okunmasıyla gerçekleştirilen arza-i âhira'ya şahitlik etmesi Zeyd b. Sâbit'e Kur'an'ın cem edilmesi vazifesinin verilmesi için en önemli sebep midir? Hz. Peygamberin, "Ümmetim içinde ferâizi en iyi bilen Zeyd'dir." sözü, Zeyd b. Sâbit'in Hz. Peygamber hayattayken özellikle Hendek savaşında ve Hayber'in fethinde övgüye mazhar olması bu konuda nasıl okunmalıdır? Kaybolma yahut yok olma riskine karşın hafızalarda korunan Kur'an ayetlerinin bir mushaf halini alması için yapılan bu önemli faaliyetin Kur'an tarihi açısından önemli olduğunu değerlendiriyoruz. Bu sebeple insanlığa hidayet kaynağı olarak gönderilen Allah'ın bu son kutsal kitabının miladi 633 yılında geçirdiği bu önemli aşamasını analitik bir tarzda okumak literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.
Anahtar Kelimeler: Zeyd b. Sabit, Kur'an, Mushaf, Cem, Kur'an'ın Kitaplaştırılması, Arza-i âhira.

WITNESS OF THE ARZA-I ÂHİRA ZAYD IBN THABIT'S UNIQUE ROLE IN THE PROCESS OF THE COMPILING THE QUR'AN

ABSTRACT
The view that the arrangement of the entire Qur'an is an indisputable provision It is an important reference for us in the process of the compiling the Qur'an. After the death of the prophet Mohammed (ﷺ), Zayd ibn Thabit (d. 45/665 [?]) was the chairman of the commission to turn the Qur'an into a book (Jam). Zayd has witnessed the arza-i âhira and recited the Qur'an in accordance with the

prophecy until his death. It is reported that Zayd memorized seventeen surahs before the hijra and he is the Companion who served as the revelation clerk the most in Medina. Zayd ibn Thabit learned Persian, Greek, Coptic and Abyssinian, and Hebrew language (or Syriac) and he was the person who recited the Qur'an in the most accurate and beautiful way. During the prophet Mohammed (ﷺ), Zayd ibn Thabit is a companion who witnessed the last offering of the Qur'an (Arza-i âhira) made twice in the year Mohammed (ﷺ) died (d. 632) after the Qur'an was presented to Gabriel every year. One of the Ansar Zayd ibn Thabit is a member of the Nejjar branch of the Khazraj tribe. He was one of the four Ansar who knew the entire Qur'an by heart when Mohammed (ﷺ) was alive. After prophet Mohammed's (ﷺ) death, caliph in the time of Abu Bakr (d. 11/632-633), especially in the battle of Yamama (12/633) more than 600 (700, 1200 or 1700) muslims, including immigrants and Ansars, were martyred. Umar ibn al-Khaṭṭāb (d. 73/693), because many of those who were martyred in this war were from the companions of 'hafız' in order to collect the Qur'an and turn it into a mushaf, and applied to Abu Bakr and got his consent in this regard. Upon the instruction of Abu Bakr the commission established under the chairmanship of Zayd ibn Sâbit. He was tasked with compiling and collecting the pages on which the verses of the Qur'an were written. The verses brought by those who can bring two witnesses that these are the verses of the Qur'an, including those who have a special mus'haf are the verses brought it was checked and written down by the delegation headed by Zayd ibn Sâbit. The Qur'an in people's memory and the existing Qur'an pages written at that time were checked and the Qur'an was turned into a book completely. Upon Abdullah ibn Mas'ud's proposal, this first copy of the Qur'an, which was compiled under Zayd ibn Thabit's leadership, was named "al-mus'haf" and all the Companions agreed on this issue. Is the only reason for the activity of collecting the Qur'an, which was not done in the time of prophet Mohammed (ﷺ) is the martyrdom of the 'hafız's Qur'an' in the wars? As can be seen, as a result of the examination of the early period sources within the framework of the history of the Qur'an, the texting process of the Qur'an and the 'Kitâbü'l-Mesâhif' while there were many competent companions in the relevant period; why was this important task given to a 22 year-old young companion? Zayd ibn Thabit says that the task of compiling the Qur'an is "heavier than carrying a mountain"; how should the Qur'an be evaluated in the process of becoming a book? Witnessing the arza-i âhira which was held for the last time in the year prophet Mohammed (ﷺ) passed away and which was performed by recitation of the Qur'an to Gabriel twice; what is the most important reason to give Zayd ibn Thabit? Prophet Mohammed (ﷺ) said, "The person who knows the most about 'ferâiz' in my ummah is Zayd ibn Thabit." hadith and Zayd ibn Thabit was commendable while Mohammed was alive especially in the battle of "Ghazwat al-Khandaq" and the conquest of " Battle of Khaybar"; how should this be evaluated? Due the risk of being lost or destroyed, we believe that the verses of the Qur'an preserved in the memories to be in the form of a mus'haf is important for the history of the Qur'an. For this reason, analyzing this important stage of this last holy book of Allah, which was sent to humanity as a source of guidance in AD 633, in an analytical way will make a contribution to the literature.

Keywords: Zayd ibn Thabit, Qur'an, Mus'haf, Jam, Codification, Compiling of Qur'an, Arza-i âhira.

GİRİŞ

Zeyd b. Sabit (ö. 45/665 [?]), Kur'an ilimlerine vukûfiyeti ve genç yaşta elde ettiği saygınlık sebebiyle evvela kendisini "Kur'an'ın genç hâdimi" sıfatıyla nitelendirmek kanaatimizce doğru olacaktır. Bu itibarla, erken dönem kaynakların incelenmesi neticesinde görülecektir ki, Zeyd b. Sabit'in Kur'an'ın kitap haline getirilmesi ve çoğaltılması süreçlerinde kendi adına kurulmuş bir meclisten söz edebiliriz. Kur'an'ın tamamının tertibinin tevkîfi olduğuna dair görüş, Kur'an'ın kitaplaşma sürecinde bizlere önemli bir referans kaynağıdır.[1] Âyetlerin tertibinin tevkîfi olduğuna dair en önemli delili Kur'ân'ın Cebrail ile Hz. Peygamber arasında karşılıklı okunmasıdır.[2] Dolayısıyla belirlenmiş bir tertibi ve düzeni olmayan bir metnin tevkîfi olduğu söylenemez. Zeyd b. Sâbit, arza-i âhira'ya bizzat şâhit olmuştur. O, vefat edene kadar da arza-i âhira'ya uygun olarak Kur'ân okumuştur. Hz. Peygamber Medine'ye hicret etmeden evvel Zeyd b. Sâbit'in on yedi sûreyi ezberlediği rivayet edilmektedir. Medine'de en fazla vahiy katipliği görevinde bulunan Zeyd b. Sâbit Farsça, Rumca, Kıptîce ve Habeşçe ve İbrânîce (veya Süryânîce) dillerini öğrendiği aktarılmaktadır. Kur'an'ı en fasih ve en güzel

---

[1] Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî (Beyrut: y.y., 1405/1985.), 1/57.

[2] M. Zâhid Kevserî, *Maḳālât* (Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye, 2018), 22.

okuyan, Hz. Peygamberin risalet dönemi boyunca her yıl yapılan Kur'an'ın Cebrail'e arzını müteâkip, vefat ettiği yıl (m. 632) Kur'an'ın iki defa yapılan son arzına (Arza-i âhira) şahitlik eden sahâbîdir. Ensarî olan Zeyd b. Sâbit, Hazrec kabilesinin Neccâroğulları koluna mensuptur. O, Hz. Peygamber hayattayken Ensar arasında Kur'an'ın tamamını ezbere bilen dört kişiden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmamız Hz. Ebûbekir (ö. 11/632-633) döneminde özellikle Yemâme Savaşından (12/633) başlayarak Kur'an'ın cem edilmesi olayına kadar var olan süreci analiz etmektir. Araştırmamızda nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Zeyd b. Sabit ekseninde, Kur'an'ın cem edilmesi ile ilgili tarihi malûmata dair yazılı dokümanlar incelenmiş ve analiz edilmiştir. Kur'an'ın cem edilmesi faaliyetinin içeriğine girilmemiş, araştırma bu alanla sınırlı tutulmuştur. Araştırmamızda İsnâd atıf sistemi tercih edilmiştir.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Ensarî bir genç olan Zeyd b. Sâbit, Hazrec kabilesinin Neccâroğulları koluna mensuptur. Zeyd b. Sabit'in Hz. Peygamberin Medine'ye hicret ettiğinde sadece on bir yaşında olması dikkat çekicidir. Miladi 611 yılında yani nübüvvetten bir yıl sonra dünyaya gelen Zeyd b. Sabit, babası Sabit'in vefat ettiğinde ise henüz altı yaşında olduğunu görüyoruz. Annesinin ismi Nevvâr bint Mâlik'tir. Zeyd b. Sabit'in anne ve babasının Hazrec kabilesinin Neccâroğulları kolu vasıtasıyla Hz. Peygamber'in dedesi Abdulmuttalip ile akrabalık bağı söz konusudur. Zeyd b. Sabit'in babası, miladi 617 yılında Medine'de, yüz yirmi senedir süre gelen Yahudi kabilelerin kışkırtarak devam ettirdiği Evs ve Hazreç kabileleri arasındaki savaşta vefat etmiştir. Bu itibarla Zeyd b. Sabit'in de henüz altı yaşında yetim kaldığını söyleyebiliriz.[3]

Hz. Peygamber, Câhiliye devri âdetlerine göre hac vazifesini yerine getirmek ve çevrede kurulan panayırlara katılmak için değişik bölgelerden Mekke'ye gelen Araplar arasında İslâm'ı yaymak maksadıyla çeşitli faaliyetlerde bulunmaktaydı. Nübüvvetin on birinci yılına (m. 620) rastlayan hac mevsiminde Yesrib (Medine) halkından bir grupla Akabe'de karşılaşmış ve onlara İslâm'ı tebliğ etmiştir. Hazrec kabilesine mensup olan altı kişilik bu grup İslâmiyet'i kabul edince, Hz. Peygamber onlardan kendisini Yesrib'e götürüp himaye etmelerini ve böylece İslâm dinini yaymasına yardımcı olmalarını istemiştir. Onlar da Evs kabilesiyle aralarında yıllardır süregelen savaşların yol açtığı düşmanlığın ortadan kalkacağını, bu yeni din vasıtasıyla iki kabile arasında birlik ve beraberliğin yeniden doğacağını ümit ettiklerini ifade etmişlerdir. Medine'ye döndüklerinde Evs ve Hazrec kabilelerine İslâm'ı anlatacaklarını söyleyerek ertesi yıl Hz. Peygamber'le buluşmaya söz vermişlerdir. Nübüvvetin on ikinci senesi (621) Zilhicce ayında Akabe'de yapılan bu biat 'Birinci Akabe Biatı' olarak isimlendirilmektedir.[4] Burada tespit ettiğimiz en önemli husus Hz. Peygamberin miladi 620 yılında akabe bölgesi olarak bilinen bölgede altı kişinin olduğu çadıra İslam'ı tebliğ için gelmesidir. Annesiyle Hac vazifesi için gelen Zeyd b. Sabit, Hz. Peygamber ile ilk defa burada karşılaşmıştır. Bu buluşma cereyan ettiğinde Zeyd. b. Sabit henüz dokuz yaşındadır ve Hz. Peygamber ile tanışan ve Müslümanlığı kabul ederek Onu Medine'ye davet eden gurupta yer almıştır. Hz. Peygamber, Birinci Akabe sözleşmesi sonucunda Medine'ye dönen bu altı kişilik gurupla beraber Medine halkına İslam'ı öğretmesi için Mus 'ab b. Umeyr'i Yesrib'e göndermiştir. Bir yıl boyunca Mus 'ab b. Umeyr'in Yesrib'te gösterdiği faaliyet ve onun özellikle on yaşındaki Zeyd b. Sabit ile özel ilgilenmesi hicret öncesi önemli bir hususdur. Zeyd b. Sabit'in Mus 'ab b. Umeyr'in riyasetinde Mekkî sureleri ezberlediği (on yedi sure) aktarılmaktadır. Miladi 622 sonrası hicret ile başlayan dönemde Medine'de Kur'an'ın öğrenilmesi ve öğretilmesi konusunda aktif görev alan Zeyd. b. Sabit, bu konumunu Hz. Peygamber'in vefatına kadar sürdürmüştür. Buhârî, Müslim ve İbn Mâce'de geçtiğini tespit ettiğimiz kaynaklarda görüleceği üzere, Hz. Peygamber ile Cebrâil, Kur'ân-ı Kerîm'i birbirlerine okumak (mukabele etmek) üzere Ramazan ayında her gece bir araya gelmekteydi.[5] Her yıl bir defa yapılan bu karşılıklı Kur'an okuma uygulaması Hz. Peygamber'in vefat edeceği yıl iki defa cereyan etmişti. Arza-i ahîre diye anılagelen bu son karşılaştırmayı didaktik bir okuma olarak değerlendiriyoruz. Bu son okuma, Kureyş lehçesiyle yapıldığı için o günden itibaren Kur'an bu lehçe ile okunmuştur. Nitekim Kur'an'ın son arzına şahit olan isimlerden olan Zeyd b. Sabit'in bu son

---

[3] Bünyamin Erul, "Zeyd b. Sâbit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44/321-322.

[4] Ahmet Önkal, "Akabe Biatları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/211.

[5] Abdülbaki Turan, "Arza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 3/446

mecliste bulunması büyük önem arz etmektedir. Bu bilgiler ışığında, Hz. Peygamberin vefatından sonra Kur'ân'ın cem'i yani bir kitap haline getirilmesi için oluşturulan komisyonunun başkanlığı görevinde bulunan Zeyd b. Sâbit, arza-i âhira'ya bizzat şâhit olmuştur.[6] Diğer bir yönden ise, Medine'de en fazla vahiy katipliği görevinde bulunan Zeyd b. Sâbit'in, Hz. Peygamber hayattayken Ensar arasında Kur'an'ın tamamını ezbere bilen dört kişiden birisi olması dikkat çekicidir.

Hz. Peygamberin vefatından sonra halife Hz. Ebûbekir (ö. 11/632-633) zamanında özellikle Yemâme Savaşında (12/633) muhacir ve Ensar'dan olmak üzere 600'den fazla (700, 1200 veya 1700) Müslüman şehit olmuştur. Hz. Ömer (ö. 73/693), bu savaşta şehit olanların birçoğunun hâfız sahabelerden olması sebebiyle, Kur'an'ın toplanması, bir mushaf haline getirilmesi için Hz. Ebubekir'e başvurmuş ve bu konuda onun rızasını almıştır. Hz. Ebubekir hilafetinin henüz başlarında Kur'an'ın mushaf haline getirilme meselesi noktasında, bu süreci yönetecek ve yapacak olan kişi kimdir? dediğinde, Hz. Ömer'in hiç düşünmeden "Zeyd bin Sabit" demiş olması, kendisine bu konuda duyulan güvenin işareti olarak değerlendirilebilir. Hz. Ebû Bekir'in talimatı üzerine ittifak edilen isim olan Zeyd b. Sâbit'in başkanlığında kurulan komisyon, Kur'an âyetlerinin yazılı olduğu sayfaları derleyip cem etmekle vazifelendirilmiştir.

Zeyd b. Sâbit, Kur'anın bir mushaf arasına alınması sürecinde henüz yirmi iki yaşındadır. Kur'an'ın cem edilmesi görevinin tevdî edilmesi hususunda bir itirazın gelmemesi, bu konuda Zeyd b. Sâbit ismi etrafında ittifak edildiğini göstermesi bakımından önemli görülmektedir.[7] Çünkü kendisine itham edilmiş bir olumsuzluk ya da bu önemli göreve getirilmesi konusunda ismiyle ilgili bir şaibe söz konusu değildir. Genç olması, zeki olması, isminin bir töhmet altında olmaması ve vahiy katipliği vazifesinde bulunması özellikleri[8] bu göreve getirilmesindeki öncüller olarak görülebilir. Zeyd bin Sabit sadece küçük yaşta hafız olması değil, önemli bir vazifeyi gerçekleştirmiş olmasından ötürü kendisine bu süreçte Kur'an'ın muhafızı diyebilmek de mümkün olacaktır.

Hz. Peygamber döneminde yapılmayan Kur'an'ın cem edilmesi faaliyetinin en önemli sebebinin insanların zihinlerinde ve hıfz yoluyla taşınan Kur'an'ın kaybolma riski olduğunu değerlendiriyoruz. Özellikle yukarıda aktarıldığı gibi hafızların savaşlarda şehit olması Kur'an'ın cem'ini de daha erken bir vakte çektiği söylenebilir. 'Kur'an tarihi' ve 'Kur'an'ın metinleşme süreci' çerçevesinde bu dönemi analitik bir çerçevede değerlendirdiğimizde, birçok yetkin sahabe varken yirmi iki yaşındaki genç sahabeye bu önemli görev verilmesi dikkat çekicidir. Bu hususu Kur'an tarihi kaynakları çerçevesinde değerlendirdiğimizde de Kur'an'ın cem faaliyeti doğrudan doğruya Yemâme savaşıyla bağlantılı olarak izah edilmektedir.[9] Yemâme savaşında Kur'an hafızlarının şehit olmasıyla ilgili İbn Şihâb ez-Zührî'nin (ö. 124/742) Ubeyd b. Sebbâk'tan naklettiği rivayete istinaden; Hz. Ömer'in Kur'an'ın kaybolma riskine karşı Hz. Ebubekir'e başvurması, hıfzî kültürün baskın olması sebebiyle Hz. Ebubekir'in önceleri bu fikre uzak durduğunu görüyoruz. Hz. Ömer'in cem işinin hayırlı bir iş olarak ifade etmesi ve sonunda Halife Hz. Ebubekir tarafından bu önemli vazifenin tevdi edildiği Zeyd. b. Sabit'in ise "Resulullahın yapmadığı bir işi nasıl yaparsınız" sorusu[10] burada dikkat çekicidir. Kur'an'ın bir araya getirilmesi gibi önemli bir sorumluluk verilen Zeyd. b. Sabit hakkındaki rivayetlerdeki en önemli husus genç ve zeki bir sahabe olması, vahiy katipliği yapması ve her kesimden insanın ittifak ettiği bir kişi olmasıdır. Zeyd. b. Sabit ile ilgili bu konudaki en önemli nakil ise Hz. Ebubekir'den aktarılmış olan "Sen genç ve zekisin; seninle ilgili bir ithamda bulunamayız. Bilakis vaktiyle Hz. Peygamberin vahiy katipliğini yapıyordun" sözüdür.[11] Esasen bu rivayet, yukarıda ifade edilen Zeyd. b. Sabit'in "Resulullahın yapmadığı bir işi nasıl yaparsınız" sorusu ile çelişkili görünmektedir. Dolayısıyla bu önemli vazifeyi Zeyd b. Sabit'in kabul etmesi ve bu konuda vazifelendirmesinin başka bir sebebi olmalıdır. Nitekim İbn Mesûd'un Zeyd b. Sabit'in Kur'an'ın cem edilmesiyle görevlendirilmesi üzerine "Zeyd, kâküllü saçlı bir çocukken sokakta oyun oynadığı

---

[6] Turan, "Arza", 3/447.

[7] Ziya Şen, *Kur'an'ın Metinleşme Süreci* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014), 173-180.

[8] Buhârî, "*Fezailü'l-Kur'an*" 3, VI, 98; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, (Kahire: Makalatu'l-Selefiyye, 1439), X, 16.

[9] Ahmed b. Yahya b. Cabir Belâzurî, *Fütûhu l-Büldân.* thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ ve Ömer Enis et-Tabbâ. (Beyrut: Müessesetü'l Maârif, 1987), 131-148.

[10] Buhârî, "*Fezailü'l-Kur'an*" 3; İbn Ebî Davûd, *Kitab'ül Mesahif*, (Kuveyt: Müessesetu Ğuras, 2006), I, 157-169.

[11] Buhârî, "*Fezailü'l-Kur'an*" 3; "*Tefsîr*" 9/20, "*Ahkâm*" 37.

çağlarda ben bizzat Resulullah'tan yetmiş küsur sureyi öğrenmiştim" sözünün rivayet edilmesi,[12] esasen bazı Rafızîlerin Kur'an'ın özgün nazm tertibinin dışında toplandığını ve Kur'an'ın cem'inde yanlış bir yol izlendiği, İbn Mesûd gibi Kur'an'a vukûfufiyeti şüphe götürmeyen bir kişinin cem heyetine alınmaması gibi eleştirileri[13] dikkat çekmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında bu önemli göreve getirilen Zeyd b. Sâbit'in yazı yazmayı çok iyi bilmesi, Farsça, Rumca, Kıptîce ve Habeşçe ve İbrânîce (veya Süryânîce) dillerini öğrenmesini önemli görüyoruz. Nitekim Zeyd b. Sâbit'in Kisrâ'nın elçisinden Farsça'yı, Resulullahın yardımcılarından Rumca, Habeşçe ve Kıptîceyi öğrendiği rivayet edilmektedir.[14] Bizzat Hz. Peygamber'in talimatıyla İbranca ve/veya Süryanice'yi okuyup yazmayı on beş-yirmi gün içinde öğrendiğine dair rivayetler[15] bizlere bu konuda önemli ipuçları sunmaktadır. Kur'an'ı en fasih ve en güzel okuyan, Hz. Peygamberin risalet dönemi boyunca her yıl yapılan Kur'an'ın Cebrail'e arzını müteâkip, vefat ettiği yıl (632) Kur'an'ın iki defa yapılan son arzına (Arza-i âhira) şahitlik eden sahâbî Zeyd b. Sabit'in Kur'an'ın cem edilmesi vazifesine getirilmesini, İbn Mesûd'un Kur'an'ın cem edilmesi komisyonunda görevlendirilmemesi ve yine yukarıda aktarılan Şia'nın Kur'an tarihi konusundaki eleştirilerini bu kapsamda değerlendirmek önemli olacaktır.

Zeyd b. Sabit'in Kur'an'ı cem etme vazifesinin "bir dağı taşımadan daha ağır geldiğini" söylemesi[16] Kur'an'ın kitaplaşması sürecinde bizlere önemli ipuçları sunmaktadır. Bu vazifenin on beş ay sürmesi[17] de konunun önemine işaret etmektedir. Kur'an'ın cem edilmesine dair önemli olayın sadece Yemâme savaşına bağlanmasına dair rivayetlere karşı Nöldeke'nin yaklaşımı da burada dikkat çekmektedir. Ona göre Kur'an'ın cem edilmesi vazifesinde anakronistik bir gaye arama yerine, Kur'an'ın Hz. Perygamber'in vefatından sonra derlenmesi ve toplumun istifadesine sunulması yeterli bir sebep olarak görünmektedir.[18] Fakat burada dikkat edilmesi gereken yön kanaatimizce Yemâme savaşında vefat eden sahabelerle ilgili "huffâz" ibaresinin kullanılmasıdır. Huffâz'dan maksadın ise sadece Kur'an'ı hıfz eden değil, Kur'an ilimlerine dair bilgileri olan kişilerin bu savaşta şehit olması durumudur ki, esasen sadece bu sebebin dahi Kur'an'ın cem edilmesine yeterli bir neden olduğu kanaatindeyiz. Nitekim Hz. Ömer'in Kur'an'ın cem edilmesini teklifinin de bu çerçevede Kur'an'ın fiziki bir sembole dönüştürme talebi olarak değerlendirilebilir. Bu konuda önemli bir kaynak değeri taşıyan İbn Ebî Davûd'a ait *Kitâbü'l-Mesâhif* eserinde Zeyd b. Sabit'e ait yirmi bir rivayet aktarılmaktadır.[19] "Vahiy Katipleri" bölümünün "Resulullah'a Vahiy Katipliği Yapanlar Bâbı" kısmında,[20] "Kur'an'ın cem Edilmesi Bâbı" kısmında,[21] ve üçüncü bölümde yer alan "Mushaflar" kısmında[22] Zeyd b. Sabit ile ilgili rivayetlere yer verildiğini görmekteyiz. Bu rivayetlerin ortak özellikleri de Zeyd b. Sabit'in Kur'an ilimlerine vukûfiyeti hakkındadır.

---

[12] İbn Ebî Davûd, *Kitab'ül Mesahif*, I, 184-189; Hâkîm, *el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990), II. 273-274.

[13] Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed. Ca'fer b. el-Kâsım el-Basri Bâkıllânî, *el-İntisâr li'l-Kur'ân*, (Amman: Daru'l Feth li'n-Neşr ve't-Tevzi'-Daru İbn Hazm, 2001) I. 67-68.

[14] İbn 'Abdirabbih, el-Fakîh Ahmed b. Muhammed el-Endelüsî. *el-'Ikdu'l-Ferîd*. (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), IV. 244.

[15] İbn Sâd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, II. 309.; İbn Ebî Dâvûd, *Kitabü'l Mesâhif*, I.143.; Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*, II. 428-429.

[16] Buhârî, *Tefsîru'l-Kur'an*, 20.; Tirmizî, *Fedâilu'l-Kurân*, 23.

[17] Butî, *Min Ravai'l-Kur'an*, 43.; Abdussabur Şahîn, *Tarîhûl-Kur'an*, 178.

[18] Theodor Nöldeke, Friedrich Schwally, Gotthelf Bergsträsser ve Otto Pretzl. *The History of the Qur'ān.* Ed. ve çev. Wolfgang H. Behn. (Leiden-Boston: Brill, 2013), 229-232.

[19] İbn Ebî Dâvud, *Kitabu'l-Mesâhif.* çev. Abdülkadir Karakuş. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 253.

[20] İbn Ebî Dâvud, *Kitabu'l-Mesâhif.* çev. Abdülkadir Karakuş. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 19.

[21] İbn Ebî Dâvud, *Kitabu'l-Mesâhif.* çev. Abdülkadir Karakuş. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 24.

[22] İbn Ebî Dâvud, *Kitabu'l-Mesâhif.* çev. Abdülkadir Karakuş. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 108.

SONUÇ

Kur'an'ın kitaplaşması süreci çerçevesinde Zeyd b. Sâbit'e Kur'an'ın cem edilmesi vazifesinin verilmesini tek bir sebebe hasretmek mümkün görünmemektedir. Zeyd b. Sâbit'in Hz. Peygamber'in vefat ettiği yılda son kez yapılan ve Kur'an'ın baştan sona Cebrail'e iki defa okunmasıyla gerçekleştirilen arza-i âhira'ya şahitlik etmesi, Hz. Peygamberin, "Ümmetim içinde ferâizi en iyi bilen Zeyd'dir." sözü, Zeyd b. Sâbit'in Hz. Peygamber hayattayken özellikle Hendek savaşında ve Hayber'in fethinde övgüye mazhar olması, yazı diline ve farklı yabancı dillere vukûfiyeti bu konuda tarihi süreç içersinde Zeyd b. Sâbit ile ilgili olumlu yönleri bize aktarmaktadır. Kaybolma yahut yok olma riskine karşın hafızalarda korunan Kur'an ayetlerinin bir mushaf halini alması için yapılan bu önemli faaliyetin Kur'an tarihi açısından önemli olduğunu değerlendiriyoruz. Özel mushafı olanlar dahil olmak üzere, evinde ya da yanında yazılı Kur'an metni bulunan kim var ise, bunların Kur'an ayeti olduğuna iki şahit getirebilenlerin getirdikleri ayetler Zeyd b. Sâbit başkanlığındaki heyet marifetiyle kontrol edilerek yazıya geçirilmiştir. İnsanların hafızasındaki Kur'an ile o dönemde yazılı olan mevcut Kur'an sayfaları kontrol edilmiş ve eksiksiz bir şekilde Kur'an kitap haline getirilmiştir. Zeyd b. Sâbit'in liderliğinde cem edilerek kitaplaştırılan bu ilk Kur'an nüshasına Abdullah b. Mes'ûd'un teklifi üzerine "*el-mushaf*" adı verilmiştir. Tüm sahabelerin bu hususta ittifak ettiğini söylemek mümkündür. Bu sebeple insanlığa hidayet kaynağı olarak gönderilen Allah'ın bu son kutsal kitabının miladi 633 yılında geçirdiği bu önemli aşamasını analitik bir tarzda okumak literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned.* nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî. Beyrut: y.y., 1405/1985.

Askalânî, İbn Hacer. *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, Kahire: Makalatu'l-Selefiyye, 1439.

Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Cabir. *Fütûhu l-Büldân.* thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ ve Ömer Enis et-Tabbâ. Beyrut: Müessesetü'l Maârif, 1987.

Bâkıllânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed. Ca'fer b. el-Kâsım el-Basri. *el-İntisâr li'l-Kur'ân.* thk. Muhammed 'İsâm el-Kudât, I-II, Amman: Daru'l Feth li'n-Neşr ve't-Tevzi'-Daru İbn Hazm, 2001.

Birışık, Abdülhamit. "Kur'an". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 26/383-388. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ.* nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.

Bûtî, Muhammed Saîd Ramazân. *Min Revâ'iʿi'l-Kur'ân: Teʾemmülât ʿilmiyye ve edebiyye fî Kitâbillâhi ʿazze ve celle.* Dımaşk: Daru'l-Fârâbî, 2007.

Erul, Bünyamin. "Zeyd b. Sâbit". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 44/321-322. Ankara: TDV Yayınları, 2013.

Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbûrî. *el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, (I-IV, I. Baskı), 1411/1990.

İbn 'Abdirabbih, el-Fakîh Ahmed b. Muhammed el-Endelüsî. *el-'Ikdu'l-Ferîd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.

İbn Ebî Dâvûd, Ebubekir Abdullah b. Süleyman b. el-Aş'es es-Sicistani. *Kitâbu'l-Mesâhif*. thk. Ebu Usame Selim b. İdu'l-Hilali. Kuveyt: Müessesetu Ğuras, 2006.

İbn Ebî Dâvud, *Kitabu'l-Mesâhif.* çev. Abdülkadir Karakuş, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.

İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr.* ed. Ali Muhammed Ömer, 11 cilt, Mısır: Mektebetü'l-Hancı, 2001.

Kevserî, M. Zâhid. *Maḳālât*. Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye, 1388/1968.

Nöldeke, Theodor, Friedrich Schwally, Gotthelf Bergsträsser ve Otto Pretzl. *The History of the Qur'ān.* Ed. ve çev. Wolfgang H. Behn. Leiden-Boston: Brill, 2013.

Şahin, Abdussabur. *Tarihu'l-Kur'an*. Kahire: b.y., 1966.

Şen, Ziya. *Kur'an'ın Metinleşme Süreci.* İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd). *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd., 5 Cilt. 2. Basım, Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Celî, 1395/1975.

Turan, Abdülbaki. "Arza". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 3/446-447. Ankara: TDV Yayınları, 1991.

Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. 25 Cilt. Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1985.

AHMED ÎSA EL-MA'SARÂVÎ, EL-KIRÂÂTÜ'L-VÂRİDETİ Fİ'S-SÜNNE VE ME'AHÛ CÜZ'Ü FÎHÎ KIRÂÂTÜ'N-NEBÎ Lİ-EBÛ ÖMER HAFS B. ÖMER ED-DÛRÎ

Ahsen YILMAZ
Arş. Gör., Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hatay, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-9546-9551

Oghız Najmaldeen SULIMAN
Öğr. Gör., Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hatay, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-5393-1728

Özet
Ahmed Îsa el-Ma'sarâvî, bir muhaddis olarak kıraat ilmine ait eserler yazmış Mısır'da asrımızda yetişmiş önemli ilmî bir şahsiyettir. Eserleri arasında "el-Kırââtü'l-Vârideti fi's-Sünne ve Me'ahû Cüz'ü Fîhî kırââtü'n-Nebî li-Ebû Ömer Hafs b. Ömer ed-Dûrî" üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sünnetin tarifi, fıkıh ve hadis âlimleri açısından sünnetin kısımları, sünnetin hüccetleri, kitap ve sünnet arasındaki ilişki başlıkları hakkında bilgiler verilmektedir. İkinci bölümünde Kur'an'ın cemi ve tedvini hakkında, kırâatlerin kabul şartlarına dair vuku bulan olaylardan bahsedilmektedir. Üçüncü bölüm kırâatlerin dayandığı hadislerin derlenmesinden oluşmaktadır. Kırâatlerle ilgili rivâyetler zikredilirken elli üç sure konu edinmektedir. Belirlenen sıra ise Fatiha suresi ile başlayıp Kevser suresi ile bitmektedir. Rivâyetler tahrîc ve tenkit yönüyle incelenip sıhhati tartışılıp tespit edilmektedir. Bir örnek vermek gerekirse Fatiha suresinde geçmekte olan şu rivâyettir. Ümmü Seleme'ye Hz. Peygamber'in kırâatinden sorulunca, şöyle buyurmuştur: "Resûlullah, Kur'ân okurken her âyette durarak okurdu. Okur sonra dururdu. Sonra okur tekrar dururdu. "Maliki" diye değil "Meliki" diye okurdu." Müellif bu rivâyeti naklettikten sonra bu kırâatin mütevatir yolla geldiğini belirtir sonra kırâatin tevcihine geçer. Her melik, mâliktir. Ancak her mâlik melik olamaz. Benzeri açıklamalarda bulunarak eserini telif etmiştir. Elimizdeki bu kitap iki konuyu kapsamaktadır. Bunlar hadis ve kırâat ilmidir. Eserin başlıca hedefi iki alan arasındaki kuvvetli bağı ortaya koymaktır. Bir diğeri ise hadis âlimlerinin kırâate verdiği önemi göstermektir. Eser, kırâatlerin ele alınma yöntemlerini belirtmekte aynı zamanda rical kitaplarında ravilerin kayıtları ve biyografilerinin muhaddisler tarafından ortaya koyulma şekillerini göstermektedir. Dolayısıyla hadisleri şerh ederken dahi kırâatlere dayandıkları görülmektedir. Tevcih yönü de dahil edilmektedir. Sahih sened ve mütevatirlik şartını taşıyan bu rivayetlerin içinde ahad veya şaz da vardır. Yazar, hadislerin tahrîclerini yapıp sahih, mütevatir, şaz olma durumlarını detaylıca ele almıştır. Müellif bu kitapta imkan dahilinde kırâatlerle ilgili hadisleri araştırıp tespit etmeye inayet göstermektedir. Eserinde geçen örneklerde ilgili kırâate dair her bir rivâyeti aktarmaya ihtiyaç duymayıp birkaç rivâyet ile yetinmeyi tercih etmektedir. İlaveten örnek verdiği kırâatlerin ait olduğu kârîlerin ismini de vermektedir. Müellif kitabını bitirdikten sonra *cüz'ün fîhî kıraâtü'n-nebî li ebî Ömer Hafs b. Ömer ed-Dûrî*'nin kitabını tahkik etmeye başlamaktadır. Bu kitap ise Hz. Peygamber'den harf ile ilgili gelen rivâyetleri kapsar. İmam Dânî ise bu cüzde o rivâyetleri toplamaktadır.
Anahtar Kelime: Kur'an, Hadis, İsnad.

AHMED ÎSA EL-MA'SARÂVÎ, EL-KIRÂÂTÜ'L-VÂRİDETİ Fİ'S-SÜNNE VE ME'AHÛ CÜZ'Ü FÎHÎ KIRÂÂTÜ'N-NEBÎ LI-EBÛ ÖMER HAFS B. ÖMER ED-DÛRÎ

Abstract
Ahmed Îsa el-Ma'sarâvî is an important scholar who grew up in Egypt in our century, who wrote works on the science of recitation as a muhaddis. Among his works are "el-Kırââtü'l-Vârideti fi's-Sünne ve Me'ahû Cüz'ü Fîhî kırââtü'n-Nebî li-Ebû Ömer Hafs b. Ömer ed-Dûrî" consists of three parts. In the first chapter, information about the definition of sunnah, parts of sunnah in terms of fiqh and hadith scholars, proofs of sunnah, the relationship between the book and sunnah are given. In the second part, the events that took place regarding the congregation and compilation of the Qur'an and the conditions of acceptance of recitations are mentioned. The third part consists of the compilation of the hadiths on which the recitations are based. Fifty-three suras are the subject when mentioning the narrations about the recitations. The specified sequence starts with the Fatiha Surah and ends with the Kevser Surah. The narrations were examined in terms of exegesis and criticism, and their authenticity was discussed and determined. To give an example is the following narration in Surah Fatiha. When Umm Salama Radiyallahu anha was asked about the recitation of the Messenger of Allah, she said:

The Messenger of Allah, peace and blessings be upon him, used to recite each verse while reading the Qur'an. He would then stop. Then the reader would stop again. He used to read "Maliki" not "Maliki". After narrating this narration, the author states that this recitation came in a mutawatir way. Then it moves on to the qiraah. Every king is owner. However, not every owner can be a master. He copyrighted his work by making similar statements. This book covers two issues. These are the science of hadith and recitation. The main goal of the work is to reveal the strong link between the two fields. Another is to show the importance that hadith scholars give to recitation. The work specifies the methods of dealing with recitations, and also shows the way in which the records and biographies of the narrators were presented by the muhaddis in the books of the dignitaries. Therefore, it is seen that they are based on qiraahs even while commenting on the hadiths. The orientation aspect is also included. There is also ahad or shaz in these narrations, which have the condition of being authentic and mutawatir. Ahmed Isa al-Ma'saravi made tahric of hadiths and dealt with the cases of being sound, mutawatir and saz in detail. In this book, the author shows his grace to research and identify the hadiths related to recitations. In the examples in his work, he does not need to convey every single narration about the relevant recitation and prefers to be content with a few narrations. In addition, he gives the names of the karîs to which the recitations he gives as examples belong. After finishing the author's book, juz'un fihî qiraâtü'n-nebî li ebî Ömer Hafs b. Ömer starts to analyze the book of ed-Dûrî. This book is St. It covers the narrations from the Prophet about letters. Imam Dânî, on the other hand, collects those narrations in this part.
Key words: Qur'an, Hadith, İsnad.

Şeyh Ahmed Îsa el-Masaravî 1953 yılında Mısır'ın Dekhaliye kentinde doğmuş olup bugün hala sağdır. 1950 ile 2000 yıllarını birbirine bağlayan muhadram bir âlimdir. 1960 yılında kıraat-hadis alanında eğitim almaya başlamıştır. Küçük yaşlarda hafızlığını ikmal eylemiştir. Âsım kıraatinin Hafs rivayetini ve Nâfî'nin Verş rivayetini hocası Abdülhamid Haccac'a arz etmiştir. Kahire'de Üniversite pek çok hocadan kıraat alarak başkalarına aktarmıştır. Ezher Üniversitesi İslami Bilimler Fakültesinden 1980 yılında mezun olmuştur. Daha sonra 1981-1985 yılları arasında Suudiyye'ye gidip Eğitim Fakültesinde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. 1985'de yüksek öğretim hayatına başlayıp 1989'da Hadis alanında derece ile mezun olmuştur. "Zemahşerî'nin Tefsirinde Kıraat Olgusu" başlıklı çalışması mevcuttur. Doktora'dan Hadis anabilim dalında 1992'de derece ile mezun olmuştur. Ezher Üniversitesinde Profesör olarak çalıştıktan sonra İslami Araştıma Merkezi Mushafları İnceleme Komisyonun başına geçmiştir. Kahire'de İmam Hüseyin Mescidi'nde reisü'l-kurrâlık yapmıştır. Ulusal ve uluslararası Kur'an-ı Kerim yarışmalarında juri olarak görev almış olan el-Masaravî Türkiye'de de görev almıştır.

Kırâatlerle ilgili rivâyetler hadis kitaplarında gelmektedir. Hadis âlimleri Kur'an-ı Kerim ve kırâat ilmine çok önem gösterdiler. Bunun yanında kırâat rivâyetlerini tespit üzerine yoğun çaba sarf ettiler. Kırâatleri nakleden râviler üzerine farklı yöntemler kullanarak çalıştılar. Kırâatlerin alınıp korunması noktasında nasıl bir gayret ortaya koydukları üzerine araştırma yaptılar. Nakil ve tasnif üzerine tedvinde bulundular. İlgili râvilerin hayatlarını da dikkate alarak kırâatlerin geliş yolu üzerine açıklamalarda bulundular. Nitekim Muhaddisler hadis kitaplarında kırâate dair bölümler açtılar. Kimisi de konu üzerine özel bir risale yazdılar. Bu durum pek çok râvinin kırâat üzerine rivâyeti olduğunu gösterir.

Yukarıda aktarılan bilgilerden hareketle çalışmamızın konusunu teşkil eden *Sünnette Varit Olan Kırâatler* (**القراءات الواردة في السنة**) adlı kitap Temel İslam Bilimlerinde özellikle Kur'an araştırmacıları için sağlam kaynaklar arasındadır. Dâru's-selâm yayınları tarafından 1429/2008 yılında ikinci kez basılmıştır. Bir ciltten oluşmaktadır. 192 sayfadır. Temel İslam Bilimlerinde Kur'an-ı Kerim araştırmacıları için baş ucu kaynağı niteliğindedir. İçerik itibari ile Hadis ilminde de kırâatler çerçevesinde başvuru kaynağıdır. Bu kitap Hz. Peygamber'den gelen kırâat rivâyetlerinden bahsetmektedir. Aynı zamanda bu rivâyetlerin tahrîci de eserde yer almaktadır. Rivâyetlerin sıhhat dereceleri belirtilmiştir. Kırâat âlimleri ve muhaddislerin belirlediği kriterler nispetinde tahrîc yapılmıştır.

Müellif eserini üç bölüme ayırmıştır. Birinci bölüm sünnetin tarifi, fıkıh ve hadis âlimleri açısından sünnetin kısımları, sünnetin hücceti, kitap ve sünnet arasındaki ilişki başlıkları hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde Kur'an'ın cemi ve tedvini hakkında, kırâatlerin kabul şartlarına dair vuku bulan olaylardan bahsedilmektedir. Üçüncü bölüm kırâatlerin dayandığı hadislerin derlenmesinden oluşmaktadır. Bu hadislerin ana kaynaklardan hareketle tahrîcleri yapılmıştır.

Müellif sünnet üçe ayrılmaktadır: Kavli, fiili ve takdiridir. Kavli sünnet için verdiği örneklerden biri şudur: "Ameller ancak niyetlere göredir" hadisidir. Fiili sünnete gelince Hz. Peygamber'den nakledilen abdestin kılınışı verdiği örnekler arasındadır. Takrîrî sünnete ise Hz. Peygamber zamanında

meydana gelen bir olay karşında Hz. Peygamber'in sessiz kalması veya bu davranışları hoşgörü ile karşılamasıdır. Verdiği örnekler arasında şu hadis yer almaktadır. "Muâz'ın (ö. 18/639) anlattığına göre, Allah Resûlü (sav) onu Yemen'e (vali olarak) gönderirken aralarında şöyle bir diyalog geçmişti: (Sana bir dava geldiğinde) nasıl hüküm vereceksin? Allah'ın Kitabı'na göre hüküm vereceğim. (O konuda) Allah'ın Kitabı'nda bir hüküm bulamazsan? Resûlullah'ın (sav) sünneti ile (karar vereceğim). Resûlullah'ın (sav) sünnetinde de yoksa? Kendi görüşümle ictihad ederek bir karara varacak ve ona göre hüküm vereceğim. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Resûlü'nün elçisini (Resûlü'nün arzuladığı cevabı vermeye) muvaffak kılan Allah'a hamdolsun." buyurmuştu.[1]

Müellif eserinde sünnetin Kur'an'dan sonra aslî kaynak olarak huccet oluşuna dâir Kur'an ve hadislerlerden deliller sunmaktadır. Hz. Peygamberden günümüze âlimlerin çoğu bu gürüştedir. Âlimlerin bir kısmı kendi heva ve heveslerine mağlup olup bu icmanın dışında kalmışlar ve sünnetin Kur'an'dan sonra teşriîni reddetmişlerdir. Eserde sünnetin delil oluşuna "Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçının"[2] ayeti verilmektedir.

Müellif sünnetin delil oluşuna kitap, sünnet ve âlimlerin görüşlerinden istifade de bulunmuştur. İbn Abdilber'in sözü buna örnek olarak verilir. "İlmin dayanağı kitap ve sünnetir. Sünnet de iki kısımdır: Birincisi; Hz. Peygamber'den günümüze tevâtüren nakledilen hadis, sünnet ve hükümler üzerinde icma olup kesin bir delil kabul edilir. Sünnetin ikinci kısmı ise ahad (sika ravilerden tek bir yollar muttasıl senedle günümüze kadar ulaşan) yolla gelen hadislerdir. Bu sünnet üzere bilgi sahibi olmak gerektiği gibi amel de vaciptir.[3]

Müellif eserinde kitap ve sünnetin arasındaki ilişki üzerinde durmaktadır. İmam Şafiî'nin yaklaşımı bu durumu desteklemektedir. "Şimdiye kadar Sünnetin, üç kısma ayrıldığı konusunda, ehl-i ilimden muhalif düşünen kimseyi bilmiyorum. İlk olarak Nass Kitap'ta var olan ve Hz. Peygamber'in de aynı ile ifade ettiği hususlar. İkincisi Kitap'ta mücmel olarak bulunan ve Hz. Peygamber'in açıkladığı hususlar. Son olarak Kitap'ta nass olarak bulunmayan sünnetler. Âlimler ilk iki noktada ittifak etmişler üçüncüsünde ihtilafa düşmüşlerdir. Şunu söylemek gerekir ki ilk iki noktanın kabul edilip üçüncü noktada ihtilaf pek de akla uygun değildir. Kaynağı Allah olduğu bilinen hususlarda ihtilaf uygun olmaz. Hz. Peygamber masum olup hata yapmaktan uzak olduğuna göre Allah tarafından kendisine vahyedileni hatasız tebliğ eder. Buna dayanarak Hz. Peygamaber'in kitapta bulunmayan sünnettleri de nasstır. Bununla amel etmek vaciptir. Bu bağlamda Hatip el-Bağdâdî *el-Kifâye* adlı eserinin bir bölümünde Ayet ile sünnetin kaynağının bir olup her ikisinin eşit olduğunu belirtmek için "Hz. Peygamber tarafından teşrî edilen hükümler delildir, ameli vacip teklifi de lazımdır." başlığı açmış ve farklı delillerle konuyu desteklemektedir.

Sünnetin korunup yayılmasına gelince, İslam dini en son din olarak insanların bir takım görevleri yerine getirmeleri konusunda emirlere yer vermekte ve bu emirler insanlar tarafından yerine getirilmek zorundadır. Dolayısıyla Hz. Allah tarafından olaylar üzere Sahâbeler vesilesiyle sünnet korunmaktadır. Kimi Sahâbeler hayatlarını bu ilim üzere vakfettiler. Kendileri Allah tarafından bu ilme karşı ısındırılmaktaydı. Özellikle Hz. Peygamber'in etrafında bulunan Sahâbeler farklı bölgelerde

---

1 İbn Hanbel, Ahmed Ebû Abdullah eş-Şeybânî (ö. 240/855), *Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnâ'ût, 50 Cilt (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1421/2001), 17/149 (No. 11085); 1/303 (No. 168); 1/393 (No. 300); Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî (ö. 256/870), *Sahîh-i Buhârî el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsır, 9 Cilt (Beyrut: Dâru Tavkı'n-Necât, 1422/2001), "Bidü'l-Vahi", 1 (No. 1); "el-Îmân", 39 (No. 54); "el-İtık", 6 (No. 2529); "Menâkibü'l-Emsâr", 45 (No. 2898); "en-Nikâh", 5 (No. 5070); "el-îmân ve'n-Nuzûr", 23 (No. 6689), el-Hiyel, 1 (No. 6953); Müslim, İbn el-Haccac, Ebu'l-Hasen el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî (ö.261/875), *Sahîh-i Müslim el-Musnedu's-sahîhu'l-muhtasar*, thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî, 5 Cilt (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs el-Arabi, ts.) "el-İmâre", 45 (No. 155); İbn Mâce Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 273/887), *Sünen İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, 2 Cilt (Haleb: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1371/1952), "ez-Zuhd", 26 (No. 4227); Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/899), *Sünen Ebî Davûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, 4 Cilt (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, ts.), "et-Talak", 12 (No. 2201);Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Mûsâ b. ed-Dahhâk (ö. 279/892), *Sünen et-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd., 5 Cilt (Mısır: Mektebetü Mustafâ el-Bâbî, 1395/1975), "fedâilü'l-Cihad", 16 (No. 1647); Nesâî, Ahmed b. Şu'ayb Ebû Abdurrahmân (ö. 303/915), *Sünenu'n-Nesâî*, thk. Abdulfettah Ebû Gudde, 9 Cilt (Haleb: Mektebetu'l-Matbuat el-İslamiyye, 1406/ 1986), "er-Tahâre", 61 (No. 75); "et-Talak", 24 (No. 3437); "el-îmân ve'n-Nuzûr", 18 (No. 3794).

2 Haşr 59/7.

3 İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî (ö. 463/1071), Câmiʿu beyâni'l-ʿilm ve faẓlih, thk. Ebu'l-İşbal ez-Zuheyrî, 2 Cilt (Suûdiye: Dâr İbnu'l-Cevzî, 1414/1994), 1/778.

kitap ve sünnetin yayılmasını sağladılar. Her anlarını Hz. Peygamberin yanında geçirip sünnetin korunması konusunda çaba gösterdiler. Bunu da hem görme hem işitme hem de şifahi olan üç sağlam yolla elde ettiler. Bu ilme *tahammül el-hadîs* adı verilmektedir.

İkinci bölümde Kur'an'ın cemi ve bir kitap haline getirilmesi konuları yer almaktadır. Kırâat ihtilafları ve sahih kırâat şartları bu bölümün bir diğer başlıklarıdır. Müellif Kur'an'ın tedvini ve cemi konusunu üç başlıkta incelemektedir. Bu başlıklar Hz. Peygamber dönemi, Hz. Ebu Bekir dönemi ve Hz. Osman dönemi adlarını almaktadır. Her başlık altında konu detaylıca ele alınmaktadır.

Müellif Kur'an kırâatinde meydana gelen ihtilaflara değinerek şunları belirtmektedir: Açıkça bellidir ki kırâat farklılıklarında bir zıtlık yoktur. Aksine bu bir çeşitlilik ve zenginliktir. Kırâatlerin ve kârilerin birbirine üstünlüğü yoktur. Kârilerin her birisi Hz. Peygamber'den tevâtür olarak nakledilen kırâate sahiptir. Kırâatler üslup ve gayede bir olup Kur'an'ın mucizevi yönlerinden biridir. Sahih kırâatlerin hepsinin Allah tarafından Cebrail aracılığıyla Hz. Peygamber'e geldiği ve Allah'ın buna izin verdiği sabittir. Kesinlikle tevâtürle gelmiştir. Kırâatler usulü de füru' da kapsar. Allah Hz. Peygamber'e tüm kırâatleri iletmesi noktasında teklifte bulundu. Dolayısıyla bütün Müslümanlar vahyin indirilişinden beri bu kırâatleri okudu. Geçmiş dönemlerde bu insanların inen kırâatlerin dışında bir kırâatle okuması aklen imkânsızdır.

Öte yandan müellif senedleri bakımından kırâat çeşitlerini anlatmaktadır. Mütevatir, meşhur, ahad, şaz, mevzu', müdrec. Sahih kıraat şartlarından bahsedip kıraat ilminin tanımını vermiştir. İlaveten Kıraat ilmi tarihine kısaca değinmiştir.

Üçüncü bölümde müellif sünnet ve kırâat arasında derin bir ilişki olduğunu belirtir. Bu ilişkiyi sünnete dair kaynaklarda yer alan bilgilere dayandırmaktadır. Eserlerde kırâatin okunma keyfiyyeti, öğrenilip öğretilmesi, tilavetinin fazileti ve adabı gibi benzer konular hakkında kayıtlar yer almaktadır. Müellif eserlere dair örnekler vermektedir. Kütübü Tis'a bunlardan biridir.

Müellif yukarıda kırâat ile sünnet arasında sağlam bir ilişki olduğunu belirttikten sonra Kırâatlerle ilgili rivâyetleri zikretmeye başladı. Elli üç sureyi konu edinmektedir. Belirlediği sıra ise Fatiha suresi ile başlayıp Kevser suresi ile bitmektedir. Rivâyetleri tahrîc ve tenkit yönüyle inceleyip sıhhatini tartışıp tespit etmiştir. Bir örnek vermek gerekirse Fatiha suresinde geçmekte olan şu rivâyettir. Ümmü Seleme Radiyallâhu anhâ'ya Resûlullah Sallallâhu aleyhi ve sellem'in kırâatinden sorulunca, şöyle buyurmuştur: Resûlullah Sallallâhu aleyhi ve sellem, Kur'ân okurken her âyette durarak okurdu. Okur sonra dururdu. Sonra okur tekrar dururdu. "Maliki" diye değil "Meliki" diye okurdu.[4] Müellif bu rivâyeti naklettikten sonra bu kırâatin mütevatir yolla geldiğini belirtir. Ardından kırâatin tevcihine geçilmektedir. Her melik mâliktir. Ancak her mâlik melik olamaz. Benzeri açıklamalarda bulunarak eserini telif etmiştir. Eserine *Sünnetlerde vârid olan kırâatler* adını vermektedir.

Son olarak bahsedilmesi gereken hususlara gelince elimizdeki bu kitap iki konuyu kapsamaktadır. Bunlar hadis ve kırâat ilmidir. Eserin başlıca hedefi iki alan arasındaki kuvvetli bağı ortaya koymaktır. Bir diğeri ise hadis âlimlerinin kırâate verdiği önemi göstermektir. Eser, kırâatlerin ele alınma yöntemlerini belirtmek aynı zamanda rical kitaplarında ravilerin kayıtları ve biyografilerinin muhaddisler tarafından ortaya koyulma şekillerini göstermektedir. Dolayısıyla hadisleri şerh ederken dahi kırâatlere dayandıkları görülmektedir. Tevcih yönü de dahil edilmektedir. Bu rivayertler için sahih senedle gelen mütevatir olmasına rağmen bu rivâyetlerin içinde ahad veya şaz da vardır. Bilindiği üzere Kur'an'ın nazil oluşunda bazı harfler kolaylık olsun diye okunmuştur. Daha sonra son arza da o ayetler nesh olmuştur. Bu nedenle Ahmed İsâ el-Ma'sarâvî hadislerin tahrîclerini yapıp sahih, mütevatir, şaz olma durumlarını detaylıca ele almıştır.

Müellif bu kitapta imkan dahilinde kırâatler ilgili hadisleri araştırıp tespit etmeye inayet göstermektedir. Eserinde geçen örneklerde ilgili kırâate dair her bir rivâyeti aktarmaya ihtiyaç duymayıp birkaç rivâyet ile yetinmeyi tercih etmektedir. Bunun yanında örnek verdiği kırâatlerin ait olduğu kârîlerin ismini de vermektedir.

Müellif kitabını bitirdikten sonra *cüz'ün fîhî kıraâtü'n-nebî li ebî Ömer Hafs b. Ömer ed-Dûrî*'nin kitabını tahkik etmeye başlamaktadır. Bu kitap ise Hz. Peygamber'den harf ile ilgili gelen rivâyetleri kapsar. İmam Dânî ise bu cüzde o rivâyetleri toplamaktadır.

---

4 İbn Hanbel, Müsned, 44/206 (No. 26583); 44/324 (No. 26742);Ebû Dâvûd, , Sünen, "el-Hurûf ve'l-Kıraat", 29 (No. 4001); Tirmizî, Sünen, "Ebvâbu'l-Kıraat", 43 (No. 2927).

OSMANLI DEVLETİ'NDE BİR TAŞRA MÜFTÜSÜ HAKKINDAKİ ŞİKAYET

Dr. Öğretim Üyesi Cihan KILIÇ
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Ankara.
ORCID ID: 0000-0002-5216-183X

ÖZET
Osmanlı toplumu Müslüman bir nitelik arz ettiğinden tebaasının tüm faaliyetleri İslami kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Her vatandaşın fıkhi olarak yeterli niteliğe sahip olmamasından dolayı vatandaşların ihtiyaç duyduğu fıkhi suallerin cevaplanması önemli bir ihtiyaç olmuştur. Diğer İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de Müslüman halkın dini sorularının cevaplanması işi müftüler üzerinden yürütülmüştür.
Merkezde Şeyhülislam tarafından temsil edilen Osmanlı müftüleri, taşrada yarı resmi, yarı sivil bir örgütlenme ile faaliyet sürdürmüştür. Her ne kadar müftülerin icrai yetkisi olmasa da mahkemede başvurulan ilk aşama olması ve kadıların kendilerine danışabilmeleri sebebiyle önemli rol oynamışlardır. Tanzimat döneminde kurulan meclislere de üye olmaları taşra yönetimlerindeki etkilerini arttırmıştır. Taşra yönetiminde rol oynayan müftülerin verdikleri fetvalar ve faaliyetleri zaman zaman şikâyete konu olmuş ve haklarında tahkikat açılabilmiştir.
Bu çalışma Osmanlı dönemi Denizli müftülerinden Salih Efendi hakkındadır. Salih Efendi'nin görev süresi, faaliyetleri, hakkında gelen şikâyetler, bu şikâyetlerin niteliği, hakkında yapılan tahkikat ve bu tahkikatın sonuçları ele alınmıştır.
Arşiv çalışmalarından elde edilen bilgilere göre Salih Efendi 9 Şevval 1243 / 24 Haziran 1828 ve 15 Şaban 1261 / 19 Ağustos 1845 tarihlerinde iki defa Denizli müftüsü olmuştur. Ancak görevden alındıktan sonra Denizli'de bazı kanunsuz davranışlarda bulunmuştur. Bunlar arasında yeni müftü Mehmed Zihni Efendi ile Denizli meclis azalarından birinin zorla istifa ettirilmesi de bulunmaktadır. Söz konusu şikâyete göre istifaların ardından Miftah Efendi ve Abdi Beyzade Mehmed Ağa göreve gelmiştir. Ancak ahalinin bildirmesi üzerine Mehmed Ağa istifa etmek zorunda kalmıştır. Mehmet Ağa bu durumun öcünü almak için 400'den fazla adam toplamış, etrafındaki köyleri basmış, 30 kişiyi kaçırıp eziyet etmiş ve bir kişi vefat etmiştir. Kaymakam ile hâkim kaçmak zorunda kalmış ve durumu üst idareye bildirmişlerdir.
Şikayetler neticesinde Salih Efendi mahkemeye çağrılmış ama o, kendisi hakkındaki belgenin sahte oluğunu Denizli'den gelmediğini burada yani İzmir'de hazırlandığını iddia etmiştir. Yapılan araştırmalar sonrasında Salih Efendi bir daha Denizli'ye ayak basmamak üzere Bursa'ya sürgüne gönderilmiştir. Sürgüne ailesi ile birlikte gönderilmek istense de ailesinin bu işe dahli olmadığından yalnız bir şekilde sürgüne gönderilmiştir. Abdi Beyzade Emin Ağa ise azalıktan alınarak memleket işlerine karışmamak üzere görevden alınmıştır.
Anahtar Kelimeler: Müftü, Fetva, Court

COMPLAINT ABOUT A PROVINCIAL MUFTI IN THE OTTOMAN STATE

ABSTRACT
As the Ottoman society was Muslim, all the activities of its subjects were carried out within the framework of Islamic rules. Not every citizen had sufficient qualifications in fiqh. Therefore, it was an important need to answer the fiqh questions needed by the citizens. As in other Islamic states, the task of answering the religious questions of the Muslim people in the Ottoman Empire was carried out through muftis.
The Ottoman muftis, represented in the center by the shaykh al-islam, continued their activities with a semi-official, semi-civil organization in the provinces. Although muftis did not have executive power, they played an important role because they were the first stage of the court and the kadis could consult them. Being a member of their councils during the Tanzimat period increased their influence in the provincial administrations. However, the fatwas and activities of the muftis could be the subject of complaints and an investigation could be opened against them.
This study is about Salih Efendi, one of the muftis of Denizli in the Ottoman Empire. This study focuses on Salih Efendi's term of office, his activities, the complaints about him, the nature of these complaints.
According to the information obtained from the archival studies, Salih Efendi became the mufti of Denizli twice on 9 Shawwal 1243 / 24 June 1828 and 15 Shaban 1261 / 19 August 1845. However,

after he was dismissed, he engaged in some unlawful acts in Denizli. Among his activities was the forced resignation of the new mufti Mehmed Zihni Efendi and one of the Denizli council members. According to the complaint, after the resignations, Miftah Efendi and Abdi Beyzade Mehmed Aga, who were supported by him, took office. However, upon the notification of the people, Mehmed Aga had to resign, too. To avenge this situation, Mehmet Aga gathered more than 400 men, raided the villages around him, kidnapped and tortured 30 people, and one person died. The district governor and the judge had to escape and reported the situation to the upper administration.
As a result of the complaints, Salih Efendi was summoned to the court, but he claimed that the document about him was fake, not from Denizli, but was prepared here, in Izmir. After the investigation, Salih Efendi was exiled to Bursa, never to set foot in Denizli again. Although he had wanted to be exiled with his family, he was exiled alone because his family was not involved in the unlawful situation. On the other hand, Abdi Beyzade Emin Aga was taken from the membership and was dismissed in order not to interfere in the affairs of the country.
Keywords: Müfti, Fetwa, Court

GİRİŞ

Müftüler İslam hukukunun teorik yönünden ziyade pratik yönüyle ilgilenmişler ve halka doğrudan dokunabilmişlerdir. Müftülerin kararları, İslam'ın hayata aktarılmasında en realist kurum olması dolayısıyla araştırmacıların dikkatini çekmiştir.

Osmanlı merkez teşkilatı görevlilerinin her biri ayrı ayrı araştırmalara konu olmuştur. Bu görevliler gibi ilmiye teşkilatının merkezdeki temsilcilerinin (şeyhülislam ve kazaskerler) devlet içindeki fonksiyon ve görevleri de incelenmiştir. Osmanlı Devlet mekanizmasının taşra görevlileri olan kadı, müderris ve müftüler hakkında henüz yeterli seviyede bir araştırmaya tabi tutulmamıştır. Bu durumun oluşmasında merkezdeki görevlilerin devlet sistemi içerisinde önemli bir role sahip olduğuna inanılmasının yanı sıra merkezdeki görevlilerle ilgili kayıtlara ulaşmanın daha kolay olması etkili olmuştur. Gerçekten de taşra görevlileri hakkında detaylara ulaşmak zordur. Onların devlet sisteminde icra ettikleri rol hakkında yorumda bulunmak için gerekli olan veriler daha dağınıktır. Bu verileri elde etmenin de devletin kapladığı coğrafi alan düşünüldüğünde kolay olmadığı yadsınamaz bir gerçektir.

Osmanlı Devleti'nde merkez müftüsü, şeyhülislam ismi ile ayırt edilmiş, merkezden uzak bölgelere görevlendirilen müftüler ise taşra veya kenar müftüleri olarak isimlendirilmiştir. Bahse konu olan taşra müftüleri ile ilgili bilgiye mahallindeki kayıtlardan ulaşılabileceği gibi merkeze bağlı olduklarından ve burayla sürekli yazışmak durumunda bulunduklarından devletin merkezindeki yazışmalardan da ulaşılabilmektedir. **Bu çalışmada da taşradaki müftü atamaları hakkında bilgi edinebilmek ve müftülük teşkilatı hakkında yorumda bulunabilmek için meşihat tarafından tutulan müftülerin kütük defteri niteliğindeki "Müftü Defterleri" ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı arşivindeki diğer yazışmalar kullanılmıştır.** Müftü defterlerinden araştırmaya konu edinilen Denizli müftüleri bulunmuş, bunların içerisinden şikâyete konu olan müftü hakkındaki eksik bilgiler arşivdeki diğer kaynaklarla giderilmeye çalışılmıştır. Müftü atama kaydında görevden ayrılma ile ilgili bulunmayan detaylar merkezle yazışma evrakları arasından bulunmuştur.

Osmanlı Devleti'nde Müftülük

Osmanlı Devleti, devletin en temel fonksiyonlarından olan güvenlik ve adalet teşkilatını temin edebilmek adına bir bölgeyi ele geçirdiğinde ilk iş olarak güvenliği sağlamak için askeri teşkilattan bir görevli, adaleti temin etmek için ise ilmiye sınıfından birini görevlendirmiştir.[1] **İlmiye sınıfından görevlendirilen bu kişi kadı olmuştur.** İlk dönem görevlendirilen kadılarının görevleri arasında sadece yargı faaliyetleri değil aynı zamanda halkın ihtiyaç duyduğu konularda danışma mercii olarak müftülük hizmetleri de bulunmuştur.

Zamanla ilmiye teşkilat yapısı oluşunca yargılama, eğitim ve fetva verme görevleri birbirinden ayrılmıştır. Böylece kadılık, müftülük ve müderrislik görevleri ayrı ilmiye üyelerince yerine getirilmeye başlanmıştır. Bu şekilde ayrışmada, görevlerin gerektirdiği fonksiyonların bir arada gerçekleştirilmesinin zorluklarının yanı sıra fıkıh ilmine göre fetva verme ve yargılama yetkilerinin bir kişide toplanamayacağı görüşü de dikkate alınmıştır.[2]

Araştırmacılar müftülük makamının kurumsallaşması ve ilk müftü konusunda farklı tarihlere ve kişilere yoğunlaşmaktadır. Bu kişiler arasında Şeyh Edebâli, Dursun Fakih, Hızır Bey, Molla Fenâri,

---

[1] İlber Ortaylı, "Osmanlı Devleti'nde Kadı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/69.

[2] Karal, *Osmanlı Tarihi VI. Cilt Islahat Fermanı Devri (1856-1861*) TTK, 2000 Ankara, s. 139.

Fahreddin-i Acemî, İbn-i Kemal'in isimleri zikredilmektedir.[3] Ancak merkezden uzak bölgelere müftünün ne zamandan itibaren görevlendirilmeye başlandığı veya müftülük kurumunun taşra teşkilatı içerisinde ne zaman teşkilatlandığı noktasında belirsizlik daha fazladır.

Fetva verebilmek için gerekli ilmi niteliğe sahip olmanın yeterli olması merkezden görevli olmasa da bu ihtiyacın mahallinden karşılanabildiği sonucunu doğurmaktadır. Ancak zamanla taşraya da merkezden müftü görevlendirilmesi yapılmıştır. Teorik olarak tüm Osmanlı reayasının şeyhülislama soru sorma hakkı bulunmakla birlikte devletin tüm coğrafyası düşünüldüğünde pratikte bunun çok zahmetli olacağı hatta mümkün olamayacağı ortadadır. Bu sebeple taşra/kenar müftülerine ihtiyaç duyulmuştur.

Müftülerin icrai yetkileri olmamakla birlikte kadıların iş yükünü azalttıkları da tahmin edilebilir. Kadıların daha sivil ve bağımsız bir müessese olarak müftüden görüş istemesi hukukun işleyişi ve bağımsızlığı açısından dikkat çekicidir. Kadılar özellikle müçtehit hukukçu olmadıklarından baktıkları davalarla ilgili tereddütlü konularda müftülerin görüşlerine başvurabilmişlerdir. Ayrıca kadılar, kendileri böyle bir yardım talep etmese bile davalı taraflardan birinin iddialarını desteklemek amacıyla sundukları fetvalar münasebetiyle müftülerin görüşleriyle muhatap olabilmektedirler.[4] Her ne kadar bu kararların kadı üzerine bağlayıcı etkisi olmasa da kadılar bu fetvalardan etkilenmişlerdir.[5]

Osmanlı Devleti'nde müftülerin atama durumları ilmiye sınıfının diğer üyeleri olan kadı ve müderrislerden biraz daha farklıdır. Müftüler genellikle bulundukları bölgede eğitim almışlar veya bulundukları bölgede icazet alabilecekleri alim olmadığında yakın merkezlere, nadiren de İstanbul'a giderek eğitim hayatlarını sürdürmüşlerdir. Kadı ve müderrislikte aranan, ilmi ehliyetinin yanı sıra resmi Osmanlı medreselerinden mezun olma şartı müftülükte esnetilmiştir. İslam hukukundaki fetva vermek için gerekli şartlara sahip olmanın yanı sıra Osmanlı hukukçularından Molla Gürânî'nin (ö. 1488) ed-Dürerü'l-levâmi' şerhu Cem'i'l-cevâmi' adlı eserinde bir kişinin fetva vermesi konusundaki "İlim ve âdalet ile bilinen, bu yönüyle de tevâtür derecesinde meşhur olan bir kişiye fetva sormak caiz olur. Toplum içerisinde bu yönüyle bilinen ya da genel görüntüsü bu yönde olan kişilerin de bilgisine müracaat edilebilir." görüşü bu uygulama için temel teşkil etmiştir.[6]

Müftülüğün icrâi yetkisi olmaması sebebiyle devlet hiyerarşisinde ve müftülüklerin kendi içerisinde hiyerarşik bir sıralaması olmamış atama şartlarında da kadılık ve müderrislik gibi katı kurallara tabi tutulmamıştır. Bir bölgede müftülük makamı münhal olduğunda veya farklı sebeplerle müftü ataması gerektiğinde bölgeden gelen yazışmalar dikkate alınarak yine bu yazışmalarda önerilen veya talip olunan kişiler arasından en ehil olan seçilerek ataması gerçekleştirilmiştir. Taşra müftülüklerinin kariyer basamağı olarak birbirlerinden astlık üstlük ilişkisi olmaması müftülerin atamalarında bir sıra ve derece gözetilmesini gerektirmemiştir. Bu sebeple başvurular içerisinde en ehil olduğu düşünülen kişilerin seçilmesi yeterli görülmüştür.

Müftüler Hakkın Şikayetler

Osmanlı yönetiminin adalet anlayışının sonucu olarak tebaasından gelen şikâyetlerin hiçbiri göz ardı edilmemiş, tamamı hakkında soruşturma açılmıştır. Bu soruşturmaların sonucu olarak müftüler bazen görevden el çektirilmiştir. Bunların gerekçeleri müftü defterlerine "sû-i hal, adem-i idare, bölge ahalisinin şikayeti, bölge idarecilerinin şikayeti, şer'i şerife uygun fetva verilmemesi veya halkı isyana, galeyana getirecek davranışlarda bulunmaları şeklinde işlenmiştir.

Müftülerin görev kayıtlarında görevden alınma sebebi olarak en sık rastlanan sebep "*sû-i hâlinden hacr", "sû-i hareketinden hacr", "sû-i hareketinden* azl" olarak belirtilmiştir. Ancak kötü halin ne olduğu hakkında bilgi verilmemiştir. Bu detay için ilgili müftü hakkında İstanbul'a yazılan belgelere ulaşmak gerekmektedir. Detaylarda müftülerin mal hırsıyla hareket etmeleri, hazırlayacakları fetvalara ahaliden ücret talep etmeleri, eşkıya yardımıyla müftü olup köylülerin mallarını gasp

---

[3] Ekrem Kaydu, "Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 0 / 2 (Haziran 1977), s. 202-203; Kramers, J.H., Şeyh-ül-İslâm, MEB İA, C. 11, Eskişehir 1997, s. 485; Ali Himmet Berki, "Osmanlı Türklerinde Yüksek İfta Makamı", *Diyanet Dergisi*, 1970, c. 9, S. 102-103, s. 423-427.

[4] Halil İnalcık, *Osmanlı Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler,* (İstanbul: Timaş Yayınları: 2017), 126.

[5] Wael B. Hallaq, İmkânsız Devlet, Moderrn Çağda Bir İslam Devleti Niçin Mümkün Değildir?, çev Aziz Hikmet, (İstanbul: Babil Kitap, 2019), s. 104; İsmail Cebeci, "İngilizce Literatürde Osmanlı Dönemi Fetva Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* 11 / 22 (Şubat 2017):136-137.

[6] Pehlül Düzenli, "Osmanlı Fetvâsında "Muteber Kaynak ve Müftâ Bih Mesele" Problemi", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 11/ 22, (Şubat 2017), 11.

etmeleri, rüşvet ile hukuka aykırı bir durumu doğru gösterir fetva vermeleri sû-i hâl örneklerinden olup şikâyete konu olmuştur.

Şikâyet neticesi müftüler çeşitli yaptırımlara maruz kalmıştır. Osmanlı Devleti'nde cezalandırma yöntemi olarak bedene yönelik yaptırımlar, ağır işlerde çalıştırma, sürgün, hapis, müsadere ve idam kullanılmıştır. Bu cezalardan özellikle devlet görevlileri için mallarının müsadere edilmesi, sürgün ve idam cezasının kullanıldığı bilinmektedir. Ancak müftülerin de üyesi olduğu ilmiye ricalinin devleti temsil eden diğer unsurlar olan seyfiye ve kalemiyeden farklı olarak birkaç istisna haricinde müsadere ve idam cezalarına maruz kalmadıkları bilinmektedir. İlmiye mensuplarına daha ziyade görevden el çektirme ve daha ağır suçlar için sürgün cezası uygulanmıştır.[7]

Müftü Salih Efendi ve Hakkındaki Şikâyet

Araştırma dahilinde detayına bakılan olayımızın kahramanları Denizli müftülerinden Salih Bey ile Mehmed Zihni Bey ve azadan bazı kişilerdir. Denizli Müftüsü Salih Bey 9 Şevval 1243 / 24 Haziran 1828 ve 15 Şaban 1261 / 19 Ağustos 1845 tarihlerinde iki defa Denizli müftüsü olmuştur.[8] Birinci müftülüğünde 143 ay ikincisinde ise 13 ay görev icra etmiştir. Ancak müftülükten ayrıldıktan sonra da Denizli ile ilgili faaliyette bulunmaya devam etmiştir. Faaliyetlerinden biri de kendi istedikleri kişileri müftü ve meclis azası seçtirmektir. Birinci belgemizden anlaşıldığı kadarıyla müftü Salih Efendi'nin halefi olan Mehmed Zihni Efendi ve azadan Emin Ağa istifaya zorlanmış ve yerlerine de kendi istedikleri kişileri seçtirmişlerdir. Ancak Müftü Mehmed Zihni ile Emin Ağa durumdan şikayetçi olunca 5 safer 1269/18 Kasım 1852 tarihinde durum hakkında araştırma yapılması istenmiştir.[9]

İkinci belgemiz bundan yaklaşık bir ay sonrasına aittir. Yine Aydın eyaleti Denizli sancağında aza Emin Bey ile müftü Zihni Efendi'nin zorla istifa ettirilip yerine Miftah Efendi ve Mehmed Ağa'nın getirildiği belirtilmiştir. Belgede bu işe sebep olanlar hakkında tahkikat yapılması meselenin doğruca anlaşılıp sonra gereğine bakılmak üzere Zihni Efendi, Emin Bey, Miftah Efendi ve Mehmed Ağa ile bu uygunsuzluğa sebep olan eski müftü Salih Efendi'nin İzmir'e celbleri ve hükümetten tahkikat için müşabir gönderilmesi istenmiştir. İzmir'e gelişleriyle icra olunacak tahkikat ile durumun açığa kavuşturulacağı belirtilmiştir (5 Rebiülevvel 1269/17 Aralık 1852).[10]

Tahkikat sonrasında olay şu şekilde açıklanmıştır: Onların seçtirdiği Denizli müftüsü ve aza hilaf-ı şer'i hareket (kanuna aykırı hareket) edip, aralarında anlaşarak herkesi rencide ve zararla halktan yüklü miktar tahsil etmişlerdir. Bölge ahalisi mahkemeye gidip bunları istemediklerini gerekçeleri ile beyan etmişler ve onların kötü hallerini belirtmişlerdir. Ahalinin talebinin, müftünün görevden alınması ve Abdi Beyoğlu yerine başka birisinin aza seçilmesi olarak şeklinde ifade edilmiştir Ahalinin bu isteğini duyan Abdi Beyoğlu ve müftü muhtemelen görevden alınacaklarını anlayınca istifa etmiş. Denizli'ye iki saat mesafedeki Karmiye? karyesine gidip 400'den fazla adam toplamışlartir. Sonra topladığı bu kişilerle "Denizli'ye gidip bizi istemeyen kim soracağım" diye tehditkar bir şekilde ilan ettirmiştir. Adamlarıyla tam bir terör havası estirmiş etraftaki karyeleri(köyleri) basmış, hatta bir köyü Cuma namazında basıp 30 kişiyi alıp götürmüş ve darb-ı şedîd etmiş, ihtiyar ve alil olanları dövdükten sonra yine karyelerine bırakmışlarsa da olaylar esnasında bir kişi hayatını kaybetmiştir (17 Rebiülahir 1269/28 Ocak 1853).[11]

Denizli halkı da bu durumu duyunca ırz ve namuslarını korumak için köşe başlarında beklemiş sonra kaymakama gidip Karmiye? karyesinde toplanan bu kişilerin def'i için kaymakama gitmişlerdir. Kaymakamın verdiği cevap ise enteresandır: "Onlara sözümüz geçmez başınızın çaresine bakın, biz de kazalara gideceğiz" demek olmuştur. Ardından kaymakam Honaz'a, hakim ise İzmir'e gitmiş, Abdi Bey ile müftünün ahaliye ve hazineye ettikleri hıyanetleri müşire takdim edilmiştir. Olayların akabinde aralarında Müftü Salih Efendi ve 50'den fazla kişi celp olunarak mahkemeye çağrılmış ama Salih kendi hakkındaki sû-i halini içeren dilekçelerin sahte olduğunu bunların bölge ahalisinin gerçek düşüncelerini belirtmediğini söylemiştir.[12]

---

[7] Osman Köksal, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hattı-ı Hümayunları", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), 0/19, (Ankara 2006), 283-284.

[8] MA, MD, Nr. 35/151; 36/371.

[9] İ.MVL, 264/10037-2.

[10] İ.MVL, 254/004-1.

[11] İ.MVL, 264/10037-3.

[12] İ.MVL, 264/10037-3.

Görülen mahkeme sonrasında Sabık müftü Salih Efendi'nin suçlu olduğu anlaşılmaktadır. Onunla birlikte Abdi Beyzâde de cezalandırılmıştır. Verilen ceza ise başka mahallere nefy-sürgün edilmektir. Bu olaylara sebebiyet veren Salih Efendi'nin Denizli'de ikameti uygun olmayacağından ailesi ile beraber nefyi ve bu olayda dahli bulunan kişilerin de cezalandırılması mahallinden bildirilmiş olup[13] bu gibilerin te'diyeleri iktiza-ı maslahattan olduğu ifade edilmiştir.[14]

12 Recep 1269/21 Nisan 1853 tarihiyle gelen emirnamede kusurlu bulunduğu anlaşılan Denizli kaymakamı Raşid Efendi azledilmiş yerine Sadri Bey getirilmiştir. Sabık müftü Salih Efendi'nin Bursa'ya ve Denizli meclis azası Emin Ağa ile Meğri oğlunun istedikleri bir yere gönderilmesi istenmiştir.[15] Arbede esnasında Torca aşireti ahalisinin alıkonulan hayvanları verilmiştir.[16]

Olaylar sonrası kusurlu bulanan sabık müftü ve Abdi Beyzade bundan sonra ilim tahsili ile uğraşacağını ve asla memleket işlerine karışmayacağını ifade etmişlerdir. Eğer ikisinden birinden yanlış bir davranış vuku bulur ise lazım gelen cezalarının gerçekleştirilmesi için imzalı senet vermişlerdir. Aynı şekilde Meğri oğlu da dört senedir bir uygunsuzluğu bulunmadığını ve vazifesinden hariç işlere karışmadığını, muhalif bir hareketi olursa lazım gelen cezanın icra olunması üzerine imzalı senet vermiştir.[17] Bu senetlerine dayanarak İzmir eyalet valisi İsmail özürlerinin kabul edilmesi ve merhamet gösterilerek hal ve hareketlerinin de uygun olmasından dolayı cezalarının affedilmesini teklif etmiştir.[18]

Söz konusu üç kişinin bundan sonra işe yarayacaklarına dair erbab-ı vukuf tarafından şehadet getirilmiştir. Bunun üzerine memleketlerine iadeleri istenmiş bunun için eski vali İsmail paşa şehadet etmiş ve senet alınmıştır.[19] Nihayetinde Denizli'ye iadeleri İsmail Paşa'ya yazılmıştır. Mahallerine de iadeleri hakkında bilgi verilmiştir.[20]

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde müftüler, şer'i kanunların uygulanması, halkın bu konudaki sorularının cevaplanması ve mahkemelerde görev yapan kadıların görevlerinin kolaylaştırılması açısından önemli bir görev icra etmişlerdir. Devletin taşrada görünen bir yüzü olan müftülerin adalet mekanizmasının bir parçası olması gerekirken zaman zaman adalet dairesinin dışına çıktıkları olmuştur. Bu durumda halk onların haklarındaki şikayetlerini bağlı bulundukları meşihat makamına bir şekilde aktarabilmişlerdir. Osmanlı Devleti halktan gelen taleplerin karşılığı olarak bu talepleri dikkate almış, tahkikat yürütmüş ve sorumlu kişileri cezalandırmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

İstanbul Müftülüğü Bâb-ı Meşîhat Şeyhülislâmlık Arşivi (MA)

Müftü Defterleri (MD): 35, 36.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA):

Sadâret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Yazışmalarına Ait Belgeler (A.MKT.MVL): 61/27-1

Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilayet Yazışmalarına Ait Belgeler (A.MKT.UM): 139/40-1

İrade – Meclis-i Vâlâ (İ.MVL): 254/004, 264/10037-1, 264/10037-2, 264/10037-3, 264/10037-4, 264/10037-5, 285/11280-1, 285/11280-1, 285/11280-3, 285/11280-4, 285/11280-6, 285/11280-7

Basılı Eserler

Berki, Ali Himmet, "Osmanlı Türklerinde Yüksek İfta Makamı", *Diyanet Dergisi*,1970, c. 9, S. 102-103, s. 423-427.

Cebeci, İsmail, İngilizce Literatürde Osmanlı Dönemi Fetva Çalışmaları, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 11/22, 2013, s. 127-145.

Düzenli, Pehlül, "Osmanlı Fetvâsında "Muteber Kaynak ve Müftâ Bih Mesele" Problemi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/ 22, (Şubat 2013), 9-78.

---

[13] A.MKT.MVL, 67/27-1; İ.MVL, 264/10037-5.

[14] İ.MVL, 264/10037-4.

[15] A.MKT.UM, 139/40-1.

[16] İ.MVL, 284/11280-1.

[17] İ.MVL, 284/11280-3.

[18] İ.MVL, 284/11280-4.

[19] İ.MVL, 284/11280-6.

[20] İ.MVL, 284/11280-7.

İnalcık, Halil, *Osmanlı Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler,* (İstanbul: Timaş Yayınları: 2017), 126.
Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi VI. Cilt Islahat Fermanı Devri* (1856-1861), TTK, 2000 Ankara.
Kaydu Ekrem, "Osmanlı Devletinde Şeyhulislâmlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0 / 2 (Haziran 1977), s. 201-210.
Köksal, Osman, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hattı-ı Hümayunları", An*kara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 0/19, (Ankara 2006), 283-341.
Kramers, J.H., "Şeyh-ül-İslâm", *MEB İA*, C. 11, Eskişehir 1997, s. 485-489.
Ortaylı, İlber, "Osmanlı Devleti'nde Kadı", Tü*rkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001): 24/69-73.
Wael B. Hallaq, *İmkânsız Devlet, Moderrn Çağda Bir İslam Devleti Niçin Mümkün Değildir?*, çev. Aziz Hikmet, (İstanbul: Babil Kitap, 2019).

ALMANCA VE TÜRKÇEDE TEKİLCELER VE ÇOĞULCALAR

Prof. Dr. Tahir Balcı
Ç.Ü. Eğitim Fakültesi Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı
ORCID ID: 0000-00032557-5567

ÖZET
Her şeyde olduğu gibi dilde de bazı yapıları zihnimizde canlandırıp anlamlandırabilmek için o yapılarda mantık olup olmadığına kafa yorarız. Dolayısıyla dilde mantık olup olmadığı konusu sade insanı da, filozofları da, bilim insanlarını da her zaman meşgul etmiştir. Kimi araştırmacılara göre dilde mantık elzem gibi görünse de, klasik mantığın dışına çıkan görüşlere göre her dil kendi içinde çelişkiler taşır ve bu çelişkiler dildeki doğal gelişimin itici gücü işlevini görür. Söz konusu bu olguları en çok dilbilgisi (gramer) alanında görürüz. Bu nedenledir ki yabancı dil öğretenler her fırsatta istisnadan söz ederler. Bu bağlamda adları ele aldığımızda başlıca "cinsiyet", "durum" ve "sayı" gibi biçimsel kategoriler altında incelendiklerini görüyoruz. Bu çalışmanın konusu olan "tekil – çoğul" karşıtlığı bağlamında gerek Almancada gerekse Türkçede sadece tekil ya da yalnızca çoğul biçimlere sahip olan adların var olduğunu müşahede ediyoruz. Türk dilinin terminolojisinde bu kavramları gösteren terimler olmadığından dolayı yalnızca çoğul biçimi olan bir ada "çoğulca", sadece tekil şekli kullanılan bir ada da "tekilce" demeyi öneriyorum. Kuşkusuz ki tekilcelerin ve çoğulcaların varlığı genellikle gösterdikleri kavramla ilgilidir. Örnek verecek olursak: Niteliği nedeniyle tek tek kullanılmayan / kullanılamayan, zihinde ancak bir bütünün parçası veya bir bütün olarak tasavvur edilen ve dolayısıyla sayılamayan kavramların dilsel biçimlerdeki yansıması çoğul eki alamaz. Biz böyle adlar için "Çoğulu yok" deriz. Mesela Almanca "der Kummer" / "der Gram" (keder), "die Liebe" (sevgi), "die Hochachtung" (saygı), "die Butter" (tereyağı) sözcüklerinin çoğulu yoktur. Bunun tersi olarak "die Ferien" (tatil), "die Kosten" (masraflar), "die Flitterwochen" vb. birçok sözcüğün tekili bulunmamaktadır. Türk dilinden örneklere baktığımızda benzer bir durumla karşılaşmaktayız. Örneğin "kin", "asalet", "balayı" ve "kum" gibi sözcüklerin çoğulu yapılamaz. "Balayılar" (?) / "balayları" (?) diyecek olursak, aynı kişinin değil farklı kişilerin balayıları söz konusu olur. İşte bu çalışmada Türkçe ve Almanca tekilce ve çoğulca örnekler karşılaştırma yöntemiyle çözümlenerek yorumlanacaktır.
Anahtar sözcükler: Adlar, sayı, tekilce, çoğulca

SINGULAR TANTUM AND PLURAL TANTUM IN GERMAN AND TURKISH

ABSTRACT
As in everything else, in order to visualize and make sense of some structures in language, we ponder whether there is logic in those structures. Therefore, the issue of whether there is logic in language has always occupied both ordinary people, philosophers and scientists. According to some researchers, although logic seems to be essential in language, every language carries contradictions within itself to the views that go beyond classical logic. These contradictions are like the driving force of natural development in language. We see these phenomena in question mostly in the field of grammar. This is why foreign language teachers talk about the exception at every opportunity. When we consider names in this context, we see that they are mainly examined under formal categories such as "gender", "case" and "number". In the context of the "singular - plural" opposition, which is the subject of this study, we observe that there are nouns that have only singular or only plural forms in both German and Turkish.
Since there are no terms denoting these concepts in the terminology of the Turkish language, I suggest saying "çoğulca" (plural tantum) for a noun with only plural forms, and "tekilce" (singular tantum) for an noun with only singular form. Undoubtedly, the existence of singular tantum and plural tantum is generally related to the concept they represent. To give an example: The linguistic reflection of concepts that are not used / cannot be used individually due to their nature, that are conceived as part of a whole or as a whole in the mind and therefore cannot be counted, cannot take the plural suffix. We say "no plural" for such nouns. For example, the German words "der Kummer" / "der Gram" (sadness), "die Liebe" (love), "die Hochachtung" (respect), "die Butter" (butter) do not have plurals.
Conversely, "die Ferien" (holiday), "die Kosten" (expenses), "die Flitterwochen" etc. many words do not have singular. When we look at examples from the Turkish language, we encounter a similar situation. For example, words such as "kin", "asalet", "balayı" and "kum" cannot be made plural. If we say "balayılar" (?) / "balayları" (?), we are talking about the honeymoons of different people, not the same person. In this study, Turkish and German singular and plural examples will be analyzed and interpreted by comparison method.
Keywords: Nouns, number, singular tantum, plural tantum

1. GİRİŞ

Adlar, her dilde var olan temel sözcük türlerinden birisidir (bkz. Zengin 2022: 33) Adları dillerin karakterine göre farklılık gösteren "cinsiyet", "durum" ve "sayı" gibi biçimsel kategoriler altında incelememiz mümkündür. Örneğin dilbilgisel cinsiyet Almanca adların alamet-i farikasıdır ve tekil "der / die / das" ile çoğul "die" biçimlerinin yanında bunların "Dativ / Akkusativ / Genitiv" durumlarına göre çekimi (Kongruenzmerkmale, uyum / çekim ekleri!) Almanca ile ilgilenenler açısından öğretilmesi ya da öğrenilmesi en zor özelliklerden birisidir. Almanca için hâl böyleyken Türkçe öğrenen bir Alman için cinsiyet kategorisi sorunu söz konusu değildir, çünkü Türkiye Türkçesinde adların dilbilgisel cinsiyeti yoktur. Durum kategorisi açısından Almanca daha sade bir dildir. Yalın durumu bir yana bırakırsak belirtme (Akkusativ), yönelme (Dativ) ve tamlayan / aitlik (Genitiv) durumlarından söz edebiliriz. Türkçede ise Almancadaki durumlara ek olarak bulunma, yönelme, çıkma, birliktelik / araç durumları mevcuttur.

Burada bir hususa daha değinmek istiyorum. Genitiv, Türkçede yalnız tamlayan (attributiver Genitiv) biçimiyle vardır, fiil tümleci / eyleyeni olarak (Genitivobjekt) yoktur. Bu yüzdendir ki "Genitivobjekt" gerektiren Almanca fiillerin kullanımı Türklere oldukça mantıksız ve zor gelmektedir. Bu bağlamda iki farklı "Genitiv"ten bahsettiğimize göre "Genitiv"i "tamlayan durumu" diye adlandırmak kapsayıcı değildir, Türkçe için doğru olsa da Almanca gibi bazı diller açısından eksik bir terimdir.

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Amacımız Almanca ve Türkçe sayı kategrisi arasındaki bazı farklılıkları ve benzerlikleri bulmak olduğuna göre karşılaştırmalı çözümleme yönteminden yararlanılacaktır. Karşılaştırılan veriler uygulamalı dilbilimin karşılaştırmalı dilbilim dalı çerçevesinde betimlenecek veyorumlanacaktır. Veri olarak değişik dilbilgisindeki bilgiler kullanılacaktır.

3. SAYI KATEGORİSİ

Sayı kategorisi kimi dillerde çok yalın bir hâldeyken bazı dillerde daha karmaşıktır. Sayılan (birden fazla sayılabilen) ve sayılamayan (sadece tekili olan) adlar vardır. Sayılabilen adlar için bilerek "birden fazla sayılabilen" dedik. Çünkü sayılan adlara "çoğul" dersek yetersiz bir gösterge kullanmış oluruz. Örneğin Türkçede çoğul vardır ve bu çoğul "iki, üç, dört, bin …" gibi birden çok her sayıyı gösterir. Oysa bu her dilde böyle değildir. Örneğin Arapçadaki çoğul "iki"yi göstermez, "üç" ve fazlasını gösterir. Sadece "iki" sayılı şeyi gösteren ayrı bir biçim vardır, bu biçime "ikil" (Dual) diyoruz. Hatta bazı diller vardır ki çoğul "üç"ü de göstermez, "dört" ve fazlasını gösterir. Çünkü o dillerde "üçül" (Trial) vardır.

Bu açıdan Almanca ve Türkçenin görünümü aynıdır. Zira her iki dilde sadece tekil – çoğul ayrımı yapılır; iki dilde de ikil ya da üçül yoktur. Lâkin tekilin de çoğulun da Almanca ve Türkçedeki biçimsel yapısı ve anlamlandırılması büyük farklılıklar göstermektedir. Türkçe öğrenen bir Alman için Türkçe bir adın çoğulunu yapmak çok basittir, çünkü "-lAr" ekleyerek bu iş biter. Oysa Almanca öğrenenler için durum çok farklıdır. Zira birçok çoğul eki vardır, hatta aşağıda değineceğimiz farklı çoğullar vardır.

3.1. Almanca Adlarda Çoğul Ekleri

En azından biçimsel yapısına ve anlamına bakarak çoğulunu oluşturabileceğimiz adlar ve aldıkları ekler aşağıdadır:

tekil çoğul

- der Lehrer - die Lehrer (eksiz çoğul)
- die Mutter - die Mütter (kalın vokali incelterek yapılan çoğul)
- der Sonntag - die Sonntage (-e)
- die Maus - die Mäuse (ses incelmesi + -e)
- das Tuch - die Tücher (ses incelmesi + -er)
- das Brett - die Bretter /-er)
- die Frage - die Fragen (-n)
- die Frau - die Frauen (-en)
- die Dozentin - die Dozentinnen (-nen).[1]
- das Wrack - die Wracks (-s)

3.2. İki Tür Çoğulu Olan Adlar

Bu adların tekilleri aynı dilbilgisel cinsiyete sahip olup bazen iki anlamlıdır ve anlamlarına göre farklı çoğul eki alırlar. Bazılarıysa geldikleri yabancı dildeki çoğullarına veya Alman dilinin biçimsel özelliklerine uygun çoğul oluştururlar.

- die Bank - die Bänke (oturaklar) - die Banken (bankalar)
- der Bauer – die Bauern (çiftçiler) – die Bauer (üreticiler)
- der [das] Bauer – die Bauer (kuş kafesleri)
- der Block - die Blöcke (taş blok) - die Blocks (not defteri, bloknot)
- das Wort – die Wörter (kelimeler) – die Worte (sözler)
- der [das] Balg – die Bälge (deriler) - die Bälger (yaramaz çocuklar)

[1] Bu ek kitaplarda bazen "-en" ile aynı olarak değerlendirilir.

- das Tau – die Taue (halatlar) – die Taus (Yunan alfabesinin 19. harfleri [T, τ])[2]
- das Denkmal – die Denkmäler – Denkmale (Stilistik kullanım farkı vardır, seçkin dilinde kullanılır)
- der Bösewicht – die Bösewichte – Bösewichter
- der General – die Generale die Generäle
- das Lexikon – die Lexika – die Lexiken
- das Dilemma – die Dilemmas – die Dilemmata
- das Komma – die Kommas – die Kommata
- der Match – die Matchs – die Matche
- der Balkon – die Balkone (Almancaya göre telaffuz) – die Balkons (Fransızcaya göre telaffuz)
- die Pizza – die Pizzas – die Pizzen
- der Globus – die Globusse die Globen
- das Visum die Visa – die Visen
- die/der Zucchini – die Zucchini – die Zucchinis

3.3. *Üç Tür Çoğulu Olan Adlara Örnekler*

- *der Bonus – die Bonus – die Bonusse – die Boni*
- *der Sozius – die Sozien – die Sozii – die Soziusse*
- *das Konto – die Konten – die Kontos – die Konti*
- *das Aroma – die Aromas – die Aromen – die Aromata*[3]

3.4. Çoğulu Düzensiz Olan Adlar

Bazı adların çoğulu düzensizdir, herhangi bir kurala bağlanarak açıklanması zordur:

- der Bau – die Bauten
- der Sporn – die Sporen
- der Atlas – die Atlanten

Aşağıdaki adların çoğulu da düzensizdir. Çünkü kendilerine ait bir çoğul şekli yoktur, dolayısıyla başka bir adın çoğul biçimi kullanılır. Burada çoğulun önündeki engel anlamsal değil, biçimseldir:

- das Bestreben - die Bestrebungen
- der Betrug - die Betrügereien
- die Furcht - die Befürchtungen
- die Pein - die Qualen
- der Raub - die Räubereien
- der Streit - die Streitigkeiten
- der Trost - die Tröstungen
- die Unbill - die Unbilden
- das Vergnügen - die Vergnügungen
- der Verrat - die Verrätereien
- das Versprechen - die Versprechungen
- der Zank - die Zänkereien
- der Alb – die Alpe (Bu konu için bak. Helbig & Buscha 2013: 251-253; Balcı 2009: 18 -20; Zengin 2022: 58-63).

3.5. Dilbilgisel Cinsiyete Göre Çoğul Eki Değişenler

Bazı Almanca adların birden fazla dilbilgisel cinsiyeti vardır ve çoğu zaman bu cinsiyete göre farklı anlam ve çoğul ekine sahip olurlar:

- der Leiter – die Leiter (yöneticiler) / die Leiter – die Leitern (merdivenler)
- der Schild – die Schilde (kalkanlar) / das Schild – die Schilder (levhalar)
- der Tor – die Toren (uçuk kaçık, deli insanlar) / das Tor – die Tore (büyük kapılar)
- der Flur – die Flure (koridorlar) / die Flur – die Fluren (kırlar, köy arazileri)
- der Mangel – die Mängel (eksiklikler / die Mangel – die Mangeln (mengeneler, ütü cendereleri)
- die Steuer – die Steuern (vergiler) / das Steuer – die Steuer (direksiyonlar)
- der Otter – die Otter (su samurları) / die Otter – die Ottern (zehirli engerek yılanları)
- der Alb – die Alpe (kâbuslar, hortlaklar) / die Alb – die Alben (yaylalar)

---

[2] Ayrıca çoğulu yapılamayan “der Tau” (çiy, şebnem) sözcüğü vardır.

[3] Bak. Duden: https://www.duden.de/sprachwissen/sprachratgeber/Mehrere-Pluralformen#:~:text=Einige%20Fremdw%C3%B6rter%20treiben%20es%20noch,die%20Aromas%2FAromen%2FAromata%20u.%20a. (Erişim tarihi: 09.01.2023).

4. TEKİLCELER VE ÇOĞULCALAR

4.1. Kavram / Terim Hakkında

Almanca adlarda sayı bağlamında her fırsatta söz konusu edilen "Singularetantum" ve "Pluraletantum"[4] yalnız tekili ya da yalnız çoğulu kullanılan adları göstermek için kullanılırken, Türkçede bu kavramları gösteren dilbilgisi terimi yoktur. Dolayısıyla eleştiriye ve katkıya açık olmak üzere "Singularetantum" teriminin karşılığı olarak „tekilce", "Pluraletantum" için de çoğulca"[5] terimini kullanıyoruz.

4.2. Almanca ve Türkçenin Bazı Kaynaklarında „Tekilce" ve „Çoğulca" Konusu

Almancada olduğu gibi Türkçede de sadece çoğul ya da yalnızca tekil biçimi kullanılabilen adlar vardır. Bu durum biçimsel bir gereklilikten ziyade anlamla ilgilidir. Nitekim dildışı gerçeklikte olduğu gibi zihinde de çoğaltılamayan veya sayılamayan kavramları gösteren göstergelere / sözcüklere çoğul eki eklemek, gösterilen gerçekliğe aykırılık oluşturur. Tersine, yalnızca çoğul durumu edimsel eylemle örtüşen adların tekilini kullanmak olanaklı olamayabilir.

Tekilceler ve çoğulcalar konusu, kayda değer Almanca dilbilgisi kitaplarında hep dikkate alınır. Mesela Bartschat (1981: 203 ve 237), Duden (1984: 223-230), Bußmann (2008: 535 ve 627), Glück (2010: 518 ve 618) ve Helbig & Buscha'ya (2013:251-254) bakılabilir. Hatta arama motorlarında "Singularetantum" ya da "Pluraletantum" arandığında sayısız kayda erişmek mümkündür.

Buna karşılık bu konu Türkçe ile ilgili kaynaklarda veya dilbilim sözlüklerinde ya hiç yer bulmaz ya da bir iki satırla geçiştirilir. Örneğin Ediskun (1985), Vardar vd. (1988), Ergin (1988), Korkmaz (2007), İmer & Kocaman & Özsoy (2011), Yılmaz (2014), Banguoğlu (2015).

Diğer kaynaklara göre Türkçeye biraz daha farklı bakan Atabay vd. (1983: 50) "Her türden ad tekil ya da çoğul olabilir" derken bir sayfa sonrasında "-ler / -lar çoğul ekini almadıkları halde çoğul anlamı veren tekil sözcükler de vardır" demek suretiyle kendileriyle çelişmektedir.

Balcı (2011) yabancı dil olarak Almanca eğitimi bağlamında tekilceler ve çoğulcalar konusunu işlemiş ve öğrencilerin önemli öğrenme sorunlarıyla karşılaştığını saptamıştır.

4.3. Tekilceler

Almancada yalnız tekil biçimi kullanılan çok sayıda ad vardır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi adın sadece tekilinin kullanılması anlamla ilgilidir. Dolayısıyla böyle adların çoğulunu kullandığımızda kısmen de olsa farklı bir anlamda kullandığımızın farkına varmak gerekir. Dilbilgisi kitaplarına bakıldığınsa aşağıdaki ad gruplarının tekilce olduğu anlaşılır (bak. Duden 1984: 225-229; Helbig & Buscha 2013: 251-253):

4.3.1. Madde Adları

Çok genel anlamıyla kütleyi gösteren madde adları tekilcedir. İlgili kütlenin / maddenin farklı cinleri söz konusu ise genelde çoğul anlamında birleşik bir sözcük kullanılır, bazen de çoğul oluşturulabilir: der Quarz, der Schneee, der Tau, das Kupfer, der Stahl, das Eisen, der Sauerstoff, der Schwefel, der Zement, das Gold, die Butter, die Milch, das Fleisch, die Wolle…

Örnek olarak "Stahl" sözcüğünün çoğulu maddeyi / kütleyi gösterdiği için tekilcedir. Ancak çelik türlerinden bahsetmek istediğimizde

- Wir stellen verschiedene Stähle / Stahlarten / Stahlsorten her

demek mümkündür.

Türkçeye bu açıdan baktığımızda kimi zaman benzer bir durumla, kimi zaman ise farklılıklarla karşılaşırız. "Süt, tereyağı, et, altın, demir" gibi adlar haliyle tekilce şeklinde kullanılır. Ancak

- Bu sütler bozuk

gibi bir ifadedeki çoğul eki "-ler" "çeşit" anlamını (örneğin keçi sütü, koyun sütü, inek sütü) verir ya da örneğin farklı kaplarda vs. bulunan sütleri gösterir.

- Altınlarımızı çaldılar

gibi bir cümledeki "altınlar" altın maddesini değil, tek tek altın parçalarını (bilezikleri, küpeleri vs.) ifade eder.

- der Regen – die Regenfälle
- der Schnee – die Schneemaßen
- der Sand - die Sandkörner
- das Alter - die Altersstufen
- der Dank - die Danksagungen
- der Frieden - die Friedensschlüsse
- das Glück - die Glücksfälle
- die Gunst - die Gunstbezeigungen
- der Kohl - die Kohlköpfe
- das Lob - die Lobsprüche
- der Schmuck - die Schmucksachen - die Schmuckstücke

---

[4] Çoğulları "Singulariatantum" ve Pluraliatantum"

[5] Vurgu "-ce/-ca" üzerindedir.

- der Wahn - die Wahnvorstellungen

Almancada biçimsel çoğulu olmadığı için birleşik sözcükle çoğulu karşılanan yukarıdaki örneklerde Türkçenin tutumu kısmen benzemektedir. Mesela

- Yağmurlar durmuyor

Demek kulağa hoş gelmezken bir şarkıda geçen

- Karlar düşer

Sözü kulaklarda hoş bir seda bırakır.

- Yağışlar üç gün daha sürecek

cümlesindeki çoğul da rahatsız edici değildir, oysa "kar"ı da "yağmur"u da içermektedir.

Almanca "Sand"tan çoğul yapmak için "Korn" sözcüğünün çoğulu "Körner" (taneler) kullanılmaktadır, Türkçede de eğer farklı kum çeşitlerini (kumları) kastetmiyorsak "kum taneleri" deriz. Almanca "Frieden" nasıl çoğul oluşturamıyorsa ve "Schlüsse" ekleyerek çoğul elde ediyorsak, Türkçede de "barışlar" yerine "barış anlaşmaları" demek gerekir.

Keza çoğul anlamı için başka bir sözcük eklemeyi gerektiren Almanca "das Alter / der Dank / das Glück / Gunst[6] / der Kohl / das Lob / der Schmuck / der Wahn" sözcüklerinin Türkçe karşılıkları – abartma, pekiştirme vb. amaçlarla olsa bile - pekâlâ şekilleriyle kullanılmaktadır: yaşlar, teşekkürler, mutluluklar / şanslar, iyilikler / yardımlar, lahanalar, övgüler, takılar, hezeyanlar.

Almanca "der Tau" sözcüğünün de çoğulu yoktur. Aslında Türkçe karşılığı olan "çiy / şebnem / jale"nin çoğulları da kulağı fazlasıyla tırmalarken Türk dil Kurumu'nun "Güncel Türkçe Sözlük"ünde Ömer Seyfettin'den ve Esat Mahmut Karakurt'tan verilen örneklerde "çiyler / şebnemler" geçmektedir.

4.3.2. Soyut Adlar

Sınırları daraltılan ve farklı bir özelliğiyle öne çıkan, geçici ve tekrarlanabilen bir niteliğiyle somutlaşan bir kavramı göstermedikleri sürece soyut Almanca adların çoğulu yapılamaz: der Fleiss, die Liebe, die Treue, die Ruhe, das Gute, das Leid, das Bewusstsein, das Vertrauen, das Unglück, die Größe, der Spaß, der Kokolores, der Unsinn, die Kindheit …

Bu Almanca sözcüklerin Türkçe karşılıklarının bazıları (çalışkanlık, sadakat, sükûnet, ızdırap, farkındalık, güven, büyüklük, çocukluk) yalnız tekilce olarak kullanılabilecekken, diğerleri çoğul oluşturabilirler: sevgiler / aşklar, iyi olan şeyler, mutsuzluklar, şakalar …[7]

4.3.3. Özel Adlar

Özel adlar, doğadaki varlıkları benzerlerinden ayırmak üzere kullanılan, yani yalnız tek örnek olarak mevcut kişi, madde ve kavramları gösteren sözcüklerdir (Zengin 2022a: 201) Dolayısıyla Almancada da Türkçede de her türlü özel adın tekilce olduğu aşikârdır. Aynı adı taşıyan kişiler (Aliler) ya da aile (Aligiller) veya özel kişi ile benzer özellikleri taşıyanlar kastediliyorsa (Mustafa Kemaller) çoğul mümkündür.

4.3.4. Topluluk Adları

Sınıflandırılmamış, bölünmemiş, herhangi bir yönüyle ayrıştırılmamış bir bütünü / topluluğu gösteren adlar tekilce şeklinde kullanılır: die Bevölkerung, die Marine, die Polizei, das Personal, die Schülerschaft, das Wild, das Vieh, das Geflügel, das Getreide, der Weizen, das Wurzelwerk, die Fabrikation, die Finanz.

Türkçeye baktığımızda yine benzerlikler ve farklılıklar görüyoruz. Türkçe "polis"in iki Almanca karşılığı vardır: kişi olarak "der Polizist / die Polizistin" ve kurumsal anlamda "die Polizei". "Polis" sözcüğünü kurumu kastedecek şekilde kullanırsak sadece tekilce olarak mümkündür.

Almanca "-schaft" sonekiyle yapılan adlar genelde tekilce şeklinde kullanılır, Türkçe karşılıkları "-lAr" ile çoğul oluşturur.

"Bevölkerung"un karşılığı "nüfus" da tekilcedir; "das Wild" tekilcesinin karşılığı biraz farklıdır, Türkçede "yabani hayvanlar" diyebiliriz. "Das Wurzelwerk" tekilcesindeki "-werk" bir tür sonekimsidir; bu sözcüğün Türkçe karşılığı çoğuldur (kökler). "Das Personal" Almancada yalnız tekilceyken, Türkçe "personel" hem topluluğu hem de tek tek kişileri gösterebildiği için "-lAr" ile çoğulunun yapıldığı görülmüştür. "Das Geflügel" tartışmasız tekilce olduğu halde Türkçesi "kümes hayvanları"dır. "Das Vieh" tekilcesinin eşdeğeri "sığır" "boynuzlu büyükbaş evcil hayvanların genel adı" ve tekilce özellikli olduğu halde "sığırlar" çoğulu mümkündür.

Yukarıda da belirtildiği üzere "das Getreide", "der Weizen", "tahıl", "buğday" vb. adlar "madde" ve "bütün" adı olarak tekilce olmalarına karşın, tahılın / buğdayın farklı cinsleri söz konusu ise Almancada "Getreidesorten / Weizenarten" şeklinde çoğul yapılabilir. Bu anlamda Türkçede gerek "buğdaylar" gerekse "buğday çeşitleri / türleri / cinsleri" diyebiliriz.

Bu bağlamda Türkçe ile Almanca arasındaki önemli bir farktan bahsetnek gerekir. Zira bu fark Almanca öğrenen Türkler açısından önemli bir handikaptır.

---

[6] "Gunst" sözcüğünün Türkçe karşılıkları çoktur; bu karşılıklardan "yardım / iyilik" çoğul oluşturabilirken, "ihsan / himmet" çoğul oluşturamaz.

[7] Unutulmamalıdır ki çoğullarda anlam nüansı söz konusudur. Örneğin "Bu adam nice aşklar yaşadı" cümlesinde soyut ve tekil bir duygu değil, farklı zamanlarda farklı kişilerle yaşanan ilişkilere göndermede bulunulmaktadır.

- Bugün mercimek yedim

tümcesindeki "mercimek" topluluk adıdır ve tekilcedir, zira tek tek taneler değil, madde ve tahıl türü olarak ürüne işaret edilmektedir. Almancaya çevirmek istediğimizde

- Heute habe ich Linsen gegessen

demek, yani tekil "Linse"nin çoğulunu kullanmak gerekir. Tabii ki insan sıradışı bir nedenle sadece bir mekcimek tanesi yiyebilir. Böyle bir durum da

- Heute habe ich eine Linse gegessen

demek icap eder.

4.3.5. Ölçü ve Miktar Belirten Adlar

Eril ya da cinsiyetsiz Almanca adlar ölçüsünü veya miktarını gösterdikleri başka bir adın önünde tekilce olarak kabul edilirler: 2 Duzend Strümpfe, 6 Fass Wein, 5 Glas Bier, 100 Gramm Fleisch, 10 Paar Socken, 2 Sack Mehl, 9 Stück Seife … Bu öbeklerde birden fazla sayıyı gösteren sayı sıfatı olduğu için Türkçe karşılıklarında zaten çoğul eki mümkün değildir (6 fıçı şarap, 10 çift çorap, 9 adet sabun), sayı sıfatı çoğu anlamını karşılamaktadır. Bu durum yalnız ölçü ve miktar bildiren adlar için değil, bütün adlar için geçerlidir.

4.4. Çoğulcalar[8]

Tekilceler konusu gibi çoğulcalar konusu da Almanca dilbilgisi kitaplarında genelde yer alır. Çoğu Almancaya başka dillerden gelmiş yabancı sözcük / ödünçleme olan aşağıdaki sözcükler çoğulca olarak anılır: Alimente (nafaka), Annalen (yıllık), Effekten (değerli kağıtlar), Eltern (ebeveyn), Ferien (tatil), Fisimatenten (engel, zorluk), Flitterwochen (balayı), Gebrüder(erkek kardeşler), Geschwister (kız kardeşler), Iden (Sezar'ın öldürüldüğü gün), Imponderabilien (öngörülemeyen önemli şeyler), Kinkerlitzchen (önemsiz boş şeyler), Knickerbocker (kısa pantolon), Kosten (masraflar), Leute (insanlar), Masern (kızamık), Memoiren (hatırat, anılar), Molesten (hafif ama rahatsız edici ağrılar), Moneten (para), Musikalien (basılı müzik ürünleri), Nonen (Eski Roma takvimine göre ayın beşinci veya yedinci günü), Ränke (entrika), Röteln (Alman kızamığı), Shorts (şort), Sperenzchen / Sperenzien (engelleyici önemsiz şeyler), Spesen (masraflar, giderler), Trümmer (enkaz), Unkosten (masraflar, giderler), Windpocken (suçiçeği), Alpen (Alpler), Anden And Dağları), Antillen Antiller), Ardennen (Ardenler), Azoren (Azorlar), Bahamas (Bahamalar), Dardanellen (Çanakkale Adaları), Dolomiten (Dolomitler), Kanaren (Kanarya Adaları), Karpaten (Karpatlar), Komoren (Komorlar), Malediven (Maldivler), Niederlande (Hollanda), Philippinen (Filipinler), Salomonen (Solomen Adaları), Seychellen (Seyşel Adaları), Vereinigte Arabische Emirate, (Birleşik Arap Emirlikleri), Vereinigte Staaten (Amerika Birleşik Devletleri), Honoratioren (eşraf), Fasten (oruç), Spirituosen, Naturalien (tarımsal ürünler), Aktiva (varlıklar), Passiva (borçlar, yükümülülkler), Diäten (ek ödeme, ek ücret, ders ücreti, gündelik), Dubiosen / Dubiosa (kuşkulu istekler, durumlar), Personalien (kişisel bilgiler), Varia (değişik şeyler), Präliminarien (öngörüşmeler ve sonuçları), Bluejeans (blucin), Spaghetti (spagetti), Calamares kalamar), Chips (cips), Hundstage (bunaltıcı sıcaklar), Hämorrhoiden (hemoroit), Kameralia (siyaset ve iktisat bilimleri), Kanditen (şekerlemeler), Kronjuwelen (Kraliyet mücevherleri), Lapilli (küçük volkan atıkları), Legionellen (lejyonella bakterisi), Maccaroni (makarna), Manieren (görgü kuralları), Mores (güzel ahlak), News (haberler), Pandekten (Eski Roma hukuku deyişleri koleksiyonu), Pommes frites (kızartılmış patates), Ravioli (mantıya benzer İtalyan yemeyi), Regularien (kurallar), Insignien (nişanlar), Reptilien (sürüngenler), Saturnalien (Tanrı Satürn'ün bayramı), Treber (posa, artık), Tropen (tropika, tropik kuşak), X-Beine (çarpık bacaklar), Vegetabilien (bitkisel gıda), Viktualien (gıda maddeleri).

Aşağıdaki adlar ise genelde çoğulca olarak görülür. Ancak tek bir ögeyi veya bir bütünün parçasını gösterdiklerinde tekil kullanılmaları mümkündür: Zutaten, Streuseln, Möbel, Stoppeln, Sämereien, Machenschaften, Gewissensbisse, Allüren, Chemikalien, Eingeweide, Einkünfte, Formalien, Genitalien, Honneurs, Blattern, Pocken, Wirren, Streitigkeiten, Altwaren, Kurzwaren, Rauchwaren, Teigwaren, Spirituosen, Textilien, Devisen, Briefschaften, Habseligkeiten, Ländereien, Präziosen, Lebensmittel, Antipasti, Gezeiten, Kulleraugen, Röntgenstrahlen, Streitkräfte, Frieseln, Graupeln, Repressalien, Schraffen.

Görüldüğü gibi bazı Almanca çoğulcaların Türkçe karşılıkları tekilcedir ya da çoğulu mümkün olan bir isimdir: Flitterwochen – balayı, Trümmer – enkaz, Alimente – nafaka, Ferien – tatil, Fisimatenten – engel / zorluk, Knickerbocker - kısa pantolon, Masern – kızamık, Shorts - şort, Diäten - ek ödeme, Fasten – oruç, die Niederlande – Hollanda …

Bazen de Almanca ve Türkçe çoğulcalarda örtüşme vardır: Vereinigte Arabische Emirate - Birleşik Arap Emirlikleri, Vereinigte Staaten - Amerika Birleşik Devletleri, Alpen (Alpler), Anden And Dağları), Antillen Antiller), Ardennen (Ardenler), Azoren (Azorlar), Bahamas (Bahamalar), Dardanellen (Çanakkale Adaları), Dolomiten (Dolomitler), Kanaren (Kanarya Adaları), Karpaten (Karpatlar), Komoren (Komorlar), Malediven (Maldivler) …

---

[8] Sözcüklerin tekilce / çoğulca olup olmadıkları konusunda dilbilgisi kitapları ile DWDS (Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache / https://www.dwds.de/) arasında çelişkiler bulunmaktadır. Dolayısıyla DWDS esas alınmıştır.

5. SONUÇ

Dil çiftleri bazında bir karşılaştırma yapıldığında tekilcelerin ve çoğulcaların kullanımında bire bir örtüşme saptamak mümkün değildir. Yani Almancada tekilce olarak kullanılan bir sözcük Türkçede çoğulca (veya bunun tam tersi) olarak kullanılabilmektedir. Yayınlanan "Türk Dili ve Alman Dili Bağlamında Dilde Mantık" adlı makalemizde irdelendiği gibi hem aynı dilin içinde hem de diller arasında bir sürü çelişki vardır ve bu çelişkileri mantıkla açıklamak mümkün değildir. Çünkü bize göre mantık evrensel geçerliliği olan bir düşünme ve yorumlama biçimi değildir. Bu demektir ki yalnız bir (tür) "mantık" değil, özellikle din kurumunun, insanın ve doğanın ya da biyolojik ve sosyal çevrenin belirleyici olduğu, ilgili dili konuşan insanların kültürlerine göre farklılıklar gösterebilen ve dile yansıyan "mantıklar" vardır.

Bir sözcüğünün çoğulunun yapılabilmesi ya da sadece tekilce veya çoğulca biçiminde görünmesi, aslında herkes için aynı ve tek olan dildışı gerçekliğin kültürel etmenler bağlamında farklı algılanmasından başka bir şey değildir.

Tekilceler konusu gibi çoğulcalar konusu da Almanca dilbilgisi kitaplarında genelde yer alır. Hatta en küçüğünden en büyüğüne kadar neredeyse bütün sözlüklerde sözcüklerin tekili – çoğulu ya da tekilce / çoğulca olup olmadığı hakkında bilgi mevcuttur. Türk dilinin hiçbir sözlüğünde böyle bir bilgiye rastlanmaması ilginçtir. Türk dilbilgisinin "tekilce" ve "çoğulca" diye bir konusu olmaması bir eksikliktir.

KAYNAKÇA

Atabay, Neşe vd. (1983). *Sözcük Türleri*. TDK Yayınları: 421. Ankara.

Balcı, Tahir (2009). *Grundzüge der türkısch - deutschen kontrastiven Grammatik*. Ulusoy Matbaası. Adana.

Balcı, Umut (2011). Der Numerus Als Lernproblem: Deutsche Singularetantums und Pluraletantums. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt:02 No:40, s. 95-106.

Banguoğlu, Tahsin (2015). *Türkçenin Grameri.* Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.

Bartschat, Brigitte (Ed.) [2008]. *Kleines Wörterbuch sprachwissenschaftlicher Fachausdrücke*. Verlag Werner Dausien. Hanau.

Bußmann, Hadumod (Ed.) [2008]. *Lexikon der Sprachwissenschaft*. A. Kröner Verlag. Stuttgart.

Duden (1984). *Grammatik der deutschen Sprache*. 4. Aufl. Dudenverlag. Mannheim.

Ediskun, Haydar (1985). *Türk Dilbilgisi*. Remzi Kitabevi. İstanbul.

Ergin, Muharrem (1988). *Türk Dil Bilgisi*. 17. Baskı. Bayrak Basım / Yayın / Dağıtım. İstanbul.

Glück, Helmut (Ed.) [2010]. *Metzler Lexikon Sprache*. Verlag J. B. Metzler. Stuttgart.

Helbig, Gerhard & Buscha, Joachim (2001): Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Langenscheidt KG. Berlin und München.

Helbig, Gerhard & Buscha, Joachim (2013). *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht.* Klett-Langenscheidt. München.

İmer, Kâmile Kocaman, Ahmet A. Özsoy, Sumru (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi. İstanbul.

Korkmaz, Zeynep (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. TDK Yayınları: 575. Ankara.

Türkçe Sözlük (1999). *Türkçe Sözlük 2*. Dil Derneği Yayınları: 9. Ankara.

Vardar, B. vd. (1988). Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü. ABC Kitabeci. İstanbul.

Yılmaz, Engin (2014). Temel Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü. Pegem Akademi. Ankara.

Zengin, Dursun (2022). *Her Yönüyle Modern Almanca.* Nika Yay., Ankara.

Zengin, Dursun (2022a). „Morpho-syntaktısche Merkmale der Deutschen und Türkischen Vornamen." In: *Schriften zur Sprache und Literatur VI*, Haziran 2022, İstanbul, Çizgi Kitabevi, S. 201-214, ISBN: 978-605-196-815-5

SÖZCÜK TÜRLERİ BAĞLAMINDA İLGEÇLER

Prof. Dr. Tahir Balcı
Ç.Ü. Eğitim Fakültesi Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı
ORCID ID: 0000-00032557-5567

ÖZET
Türk dilbilgisinin tartışılan birçok alanı vardır: sözcükleri bitişik ya da ayrı yazma sorunu, önek olup olmadığı sorunu, yeni kavramlara yeni sözcükler oluşturma (uydurma!) sorunu, sözcük türleri sorunu… Dilbilimciler "açık dilbilgisi" ve "örtük dilbilgisi" olmak üzere iki farklı dilbilgisinden söz ederler. Açık dilbilgisinin elemanları, morfolojik olarak açıkça çözümlenebilen ögelerdir. Örtük dilbilgisinin ögeleri ise morfolojik açıdan açıkça çözümlenemeyebilen ya da nitelikleri ancak sözdizimsel konumları ve işlevleri sayesinde anlaşılabilen biçimbirimlerdir. Örneğin sözcük türleri örtük dilbilgisine dâhil edilmelidir. Zira bazı sözcüklerin hangi türe ait olduğunu morfolojik yapılarından çıkaramıyoruz, ancak dilsel edim yoluyla belli bir bağlam içerisinde ne olduklarını tam anlayabiliyoruz; "kız" sözcüğü her ne kadar Türk Dil Kurumu'nun "Güncel Türkçe Sözlük"ünde ad ve ünlem olarak sınıflandırılmış olsa da, aynı zamanda sıfattır, "kız öğrenciler" örneğinde olduğu gibi. Türk dilbilgisi kitaplarında genellikle "edat" terimi altında toplanan ve aslında farklı işlevleri olan bazı sözcük türleri bu kapsamda incelenmelidir. Örnek olarak yüklem ile tümleçleri arasında bağ kuran ilgeçler örtük dilbilgisinin konusudur. İlgeçler kimi zaman morfolojik olarak çözümlenebilir, kimi zaman ise çözümlenemez. Bazen cümlede belirteç ilişkisi kurdukları için somut bir anlam taşırlar, bazen nesne (tümleç) ilişkisi oluşturdukları için somut bir anlam taşımazlar, sadece yüklem ile tümleç arasında köprü görevi üstlenirler. Kaç sözcük türü olduğu hakkında görüş birliği yoktur. Haydar Ediskun ad, sıfat, zamir, fiil, zarf, edat, bağlaç ve ünlemlerden söz eder. Muharrem Ergin ise ünlem ve bağlaçları edat altında incelediği için Türkçenin sözcük türü altıdır. Neşe Atabay ve arkadaşları ise edattan hiç söz etmezler, bunun yerine ilgeçleri ayrı bir sözcük türü olarak değerlendirirler. İşte bu çalışmada Almanca eşdeğerleriyle de karşılaştırmalar yapılarak Türkçenin ayrı bir sözcük türü olarak kabul ettiğimiz ilgeçler üzerinde duracağız.
Anahtar sözcükler: Dilbilgisi, sözcük türleri, ilgeç

ADPOSITIONS IN THE CONTEXT OF WORD TYPES

ABSTRACT
There are many discussed areas of Turkish grammar: the problem of writing words together or separately, the problem of whether they are prefixes, the problem of forming new words (fitting!) to new concepts, the problem of word types... According to linguists, there are two different types of grammar: "explicit grammar" and "implicit grammar". Elements of explicit grammar are those that can be clearly analyzed morphologically. The elements of implicit grammar, on the other hand, are morphemes that cannot be clearly analyzed morphologically or whose qualities can only be understood through their syntactic positions and functions. For example, types of words should be included in implicit grammar. Because we cannot deduce which type some words belong to from their morphological structure, but we can fully understand what they are in a certain context through linguistic action. Although the word "kız" is classified as a noun and an exclamation in the "Güncel Türkçe Sözlük" of the Turkish Language Association, it is also an adjective, as in the example of "kız öğrenciler". Some types of words that are generally gathered under the term "edat" in Turkish grammar books and that actually have different functions should be examined in this context. For example, the adpositions that make a connection between the predicate and its complement are the subject of implicit grammar. Adpositions can sometimes be resolved morphologically, and sometimes not. Sometimes they have a concrete meaning because they establish a predicate relationship in a sentence, sometimes they do not have a concrete meaning because they form an object (complement) relationship, they only act as a bridge between the predicate and the complement. There is no consensus on how many types of words there are. Haydar Ediskun talks about nouns, adjectives, pronouns, verbs, adverbs, adpositions (?edat), conjunctions and exclamations. Muharrem Ergin, on the other hand, examines the exclamation and conjunctions under adpositions (edat), so the word type of Turkish is six. Neşe Atabay et al., on the other hand, do not talk about adpositions (edat) at all, instead they consider adpositions as a separate word type. In this study, we will focus on the adpositions, which we accept as a separate word type of Turkish, by making comparisons with their German equivalents.
Keywords: Grammar, word types, preposition

1. GİRİŞ

Türk dilbilgisi bağlamında üzerinde uzlaşı sağlanamayan birçok kategori vardır. Akla ilk gelen kategorilerin başında birleşik sözcük konusu ve önek olup olmadığı tartışmasıdır. Dilbiligisi (gramer) terminolojisine bakıldığında bunun da önemli bir sorun olduğu görülmektedir. Örneğin Türkçede "nesne" terimi yalnızca "geçişli fiili bütünleyen yalın veya belirtme durumunda bulunan tümleç"[1] diye tanımlanmaktadır. "Nesne"nin Batı dillerindeki karşılığı "Objekt"tir. Balcı'nın (2013) da çalışmalarından anlaşıldığı üzere "Objekt" yalnız geçişli fiili bütünleyen dolaysız / düz bir tümleç değildir. Türkçede dolaylı tümleç diye nitelenen ismin –e hâli (yönelme durumu) da "Objekt"tir, yani nesnedir. (bak. Zengin 2022: 65). Bu terminolojinin tutarsızlıklarını örneklerle gösteren ve düz-dolaylı tümleç ayrımının gereksiz olduğunu savunan Balcı'nın (a.g.y.) belirttiği gibi, Almanca bilimsel dilbilgisi kitaplarında ve Türkçe bilimsel ve okul (eğtimsel) dilbilgisi kitaplarında düz ve dolaylı tümleç ayrımı yapıldığını, ancak bu sınıflandırmanın karışıklıklara neden olduğu anlaşılmaktadır. Türkçe dilbilgisi çalışmalarında tümleç / nesne konusunun genellikle yüzeysel olarak ele alınması, sadece yönelme durumunun dolaylı tümleç olarak değerlendirilmesi; çıkma, bulunma, birliktelik / araç durumlarının, özellikle de ilgeçli tümleç kullanımlarının „Objekt" sayılmaması (bak. Ediskun 1985: 328, 348-; Ergin 1988: 377-353; Türkçe Sözlük 1999: 991; Atabay vd. 1983: 61-62) Korkmaz 2007:157) başlı başına büyük bir sorundur. Keza „ilgeç" konusu da özellikle „edat" başlığı altında incelenmesi nedeniyle ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Zaten Korkmaz'ın da (2000) değerlendirdiği gibi bu konu birçok dilbilimciyi / Türkoloğu meşgul etmektedir.

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı tartışmalı bie sözcük kategorisi olan edatları ele almaktır. Bunun için Almanca ve Türkçe edatlar / ilgeçler arasındaki bazı farklılıkları ve benzerlikleri irdeleyip karşılaştırmalı yöntemle çözümleyeceğiz. Veriler uygulamalı / karşılaştırmalı dilbilim çerçevesinde betimlenecek ve yorumlanacaktır. Veri olarak değişik Türk ve Almanca dilbilgisi kaynaklarındaki bilgiler kullanılacaktır.

3. EDAT VE İLGEÇ

"Nesne" ya da "tümleç" gibi „edat" terimi de kullanımı itibarıyla Türkçenin çöp kutusu gibidir. Çünkü açıkça sınıflandırıl(a)mayan her sözcük edatın içine atılmakta, böylece sorunun çözüldüğü sanılmaktadır. Bazı tanımlar bu belirsizliği açıkça göstermektedir. Edatların dilin mantıkî kuruluşunu oluşturan cümle yapısının harcı olduğunu belirten Hacıeminoğlu (1971: V), edatları görev açısından ad çekim eklerine benzetir ve dilin bütünü içinde soyut bir unsur olarak ele alındıklarında çekimi yapılamayan kalıplaşmış "sözler" şeklinde tanımlar.

Yüksek lisans tezinde edat soylu sözcükleri inceleyen Kiriş'in (2019: 4-21) birçok görüşü özetlediği açıklamalarından edatların genelde çekim edatları, bağlama edatları ve ünlem edatları olmak üzere üçe ayrıldığı görülmektedir. Buna karşılık Hacıeminoğlu (1971: III) edatları on gruba ayırmaktadır: çekim edatları, bağlama edatları, kuvvetlendirme edatları. Karşılaştırma - denkleştirme edatları, soru edatları, çağırma-hitap edatları, cevap edatları, ünlemler, gösterme edatları, tekerrür edatları.

Edat tanımlarının karmaşıklığını birçok kişide görmekteyiz. Örneğin Delice (2012: 125) birçok sözcük ve cümle arasında benzerlik, araç, beraberlik, sebep, zaman, açıklama, neticelendirme gibi anlam ilgileri kuran; eşdeğer biçimbirimler ve cümleler arasında bağlama görevi üstlenen; bağlı olduğu isme seslenme bildiren; cümleye duygusal anlam katan dilbilgisel anlamlı sözcükler olarak tanımlarken bu karmaşıklığı açıkça sevdirmektedir. Zira tanımı bize göre farklı sözcük türlerini içermektedir. (bak. Zengin 2021).

Edat için Türkçe bir sözcük olan "takı" terimini kullanan Banguoğlu (2015: 385-402)) adlardan sonra gelip onların söz içinde başka unsurlarla ilişkilerini kuran kelimeler olduğunu söyleyerek ve "postposition" terimini kullanarak Batı dillerindeki yaklaşıma en yakın tanımı yapmıştır.

"Edat" yerine "ilgeç" terimini kullanan Atabay vd. (1983: 132-133) bu terimin birden çok kavramı içerecek biçimde kullanıldığına ve bu kavramın sınırlarının çizilmesi gerektiğine işaret ederek çağdaş dilbilimdeki sözcük sınıflandırmalarına en yakın çerçeveyi çizmişlerdir. .

"Edat" sorununun büyüklüğüne değinen Balcı (2003) *"Doğrusu bu kadar karmaşık bir terimin Türk diline kazandıracağı bir şeyin olamayacağı açıktır. Neredeyse bir çöp tenekesi gibi, ulamlandırılmasında güçlük çekilen ya da tek ölçüte (biçimbilimsel ölçüte: çekimi yapılamayan her birim) dayanarak birbiriyle ilişkilendirilen, ama aslında birbirinden ayrı birçok dil birimini kapsayan bu terimin, tartışma götürmeyen ünlem, bağlaç gibi sözcükler için de kullanılması anlaşılır gibi*

[1] Güncel Türkçe Sözlük. https://sozluk.gov.tr/

değildir" diyerek edatları 1) ünlemler, 2) bağlaçlar, 3) ilgeçler, 4) tümcemsiler, 5) özsözcükler, 6) ayırtaçlar olmak üzere 6 gruba ayırmıştır.
Edatların özelliklerinden bahseden İpek (2018) şunu demektedir:
1. Edatların tek başlarına sözlük anlamları yoktur.
2. Edatlar, gramer vazifeleri bulunan sözcüklerdir.
3. Edatlar isim ve fiil gibi hiç bir nesne veya hareketi karşılamazlar.
4. Tek başlarına veya cümle içinde hiçbir soruya cevap olamazlar
5. Edatlar kullanıldığı yere göre ince manalar katarlar. İfadenin akıcılaşmasına ve duygusal anlam inceliklerinin meydana gelmesine sebep olurlar ….
6. Edatlar diğer sözcüklerle birlikte kullanıldığında onların anlamlarını destekleyen sözcüklerdir.
7. Edatlar cümle içinde tek başlarına bir öge olmazlar. Birlikte kullanıldıkları unsurla beraber cümlenin bir ögesi olurlar.
Helbig & Buscha'ya (213: 351-360) göre ilgeçlerle bağlaçlar arasındaki farkları şöyle sıralanabilir: 1) İlgeçler yalnız sözcükleri bağlar, bağlaçlar tümceleri de birbirine bağlayabilir. 2) İlgeçler adları belli bir duruma sokma özelliğine sahiptir. Bağlaçlarda bu özellik yoktur. 3) İlgeçler tümce öğesinin içinde yer alır, bir parçası olur; bağlaçlar tümce öğesinin bir parçası olamaz; tümce sınırının dışında bulunur (bak. Balcı 2003; Zengin 2019).

4. İLGEÇLERDE ANLAM

Yukarıdaki ve edat konulu çalışmalarda en çok dikkat çeken husus, çelişkili ifadelerin yanında anlamsız olduklarına dair ifadelerdir. Bu ifadeler çağdaş dilbilimle açıkça çelişmektedir. Bunun için sesbilim (fonoloji) ve biçimbilim (morfoloji) çerçevesinde "sesbirim" (Phonem) ve biçimbirim (Morphem) terimlerinin içeriğine bakalım (İmer & Kocaman & Özsoy 2011)
Sesbirim, "*Bir dilin ses dizgesinin en küçük birimi, anlam ayırt edici soyut birim*"dir.
Biçimbirim, "*Dilde anlamlı en küçük birim*"dir.
Buna göre biçimbirimler bir yana, sesbirimlerin bile anlamsız olduğunu iddia etmek yanlıştır. Zira anlam ayırt edici olmak da anlamsızlık iddiasını çürütmeye yeter. Sadece gürültü seslerine (Geräuschlaute) anlamsız diyebiliriz.
Demek ki dil ile ilgilenen herkesin bileceği üzere anlamı olan en küçük birimlere biçimbirim diyoruz. Biçimbirimler bağımlı ve bağımsız biçimbirimler olmak üzere iki sınıfa ayrılır. Bütün yapım ve çekim ekleri (-lIk, -AcAk, -lAr, -yor) bağımlı biçimbirimlerdir. Çünkü üstdil[2] (Metasprache) konusu olmadıkları sürece tek başlarına kullanılamazlar, ancak başka bir eke veya gövdeye eklenerek kullanılırlar. Bağımsız biçimbirimler, tek başlarına kullanılan ve sözlük maddesi değeri taşıyan sözcüklerdir. Buna göre edat kategorisine sokulan her türlü birim bağımsız biçimbirimdir, sözlük maddesidir ve dolayısıyla sözcüktür.
Belirtmek gerekir ki, ilgeç kategorisinin güçlü olduğu ve ilgeçle kullanılması zorunlu çok sayıda fiilin olduğu Almanca gibi dillerde, öbek oluşturan ilgeçlerin ilgili nesne / tümleç (Objekt) ile yüklem arasında dört türlü ilişki kurabileceğinden söz edilmektedir. Bunlardan birincisi nesne / tümleç ilişkisi (Objektsverhältnis [Adile sehnt sich nach ihrem Freund]), ikinsici belirteç ilişkisi (Adverbialverhältnis), üçüncüsü tamlayan ilişkisi (ihre Sehnsucht nach ihrem Freund), dördüncüsüyse özne ilişkisidir (Subjektsverhältnis). Belirteç, tamlayan veya özne ilişkisi kurulduğunda ilgecin anlamı oldukça somuttur: Die Hefte liegen *auf dem Regal* / *Okula doğru* yürüdük (belirteç ilişkisi); Die Frage von Hans ist schwer (özne ilişkisi). Nesne / tümleç ilişkisi söz konusu ise anlam bu kadar somut değildir, daha çok sözdizimsel bir işlevden söz edilmelidir (bak. Helbig & Buscha 2013: 360-361). İlgili işlev o ögenin anlamını ifade eder.
İlgeçler biçimsel, işlevsel ve anlamsal açıdan ikiye ayrılır: Birincil (primär) ilgeçler genelde yalın sözcüklerdir (Almanca "von / für / aus". Türkçe "gibi / için"). İkincil (sekundär) ilgeçler ise çoğunlukla yapım ya da çekim eki almış veya kategori değiştirmiş sözcüklerden oluşur: Almanca "jenseits / dank / trotz / hinsichtlich" gibi ilgeçler ikinci derece ilgeçlerdir.
Türkçenin ilgeç kategorisi genelde ikincil ilgeçlerden oluşur. Bu nedenledir ki, bazı birimler bir kısım bilim insanına göre ilgeç olarak görülürken başkalarına göre belirteçtir ya da durum eki almış isimdir. Bu değerlendirme farklılıklarının nedeni, biçim ile işlevin birbirleriyle karıştırılmasıdır. Bir sözcüğün türünü genelde belirli bir bağlamdaki kullanımı / konumu ve işlevi belirler. Örnek olarak Almanca "Vielen Dank" öbeğindeki "Dank" isim, "dank deiner raschen Antwort" öbeğindeki "dank" ilgeç, "Wir

[2] Üstdil, dil ile ilgili olarak kullanılan dildir. "'-lIk', çok işlek bir ektir" derken bir eki isimleştirerek üstdilsel açıdan kullanmış oluruz. Bunun dışındaki dile konudil (Metasprache) diyoruz.

danken euch" tümcesindeki "dank-" eylem köküdür. Keza "Das Jenseits ist dunkel"daki "Jenseits" isim, "Jenseits des Waldes ist es dunkel" tümcesindeki "jenseits" ilgeçtir.
Türkçedeki ilgeç kategorisine dönecek olursak, biçim ve işlev / kullanımın birbiriyle karıştırıldığını ve biçimin belirleyici unsur olarak görüldüğünü söyleyebiliriz. Örneğin "adına, namına" (senin adına, insanlık namına) vb. sözcükler tam anlamıyla bir ilgeç olmasına karşın herhangi bir kaynakta buna dair bir kayıt bulmak zordur.
Bu kafa karışıklığının Türk Dil Kurumu'nda da olduğunu görmekteyiz. Örneğin TDK'nin "Güncel Türkçe Sözlük"ünden "karşı" sözcüğünü aradığımızda sözcük türü bilgisi olarak isim, sıfat ve zarf belirtilmektedir. Aynı sözlükte "ilgeç" aranırsa "edat" karşılığı verilmektedir; "edat"a bakılırsa "Tek başına anlamı olmayan, sonuna geldiği sözle cümledeki diğer kelimeler arasında ilişki kuran kelime türü, ilgeç" tanımı yapılmakta ve "Çocuk sabaha karşı uyudu" örneği de verilmektedir. Yani burada edata / ilgece örnek olarak "karşı" verildiği halde, sözlükbirim olarak "karşı", ilgeç olarak görülmemektedir. Benzer bir durum "oranla" için söz konusudur; "oran" sözcüğünden çekim ekiyle türetilen bu sözcük birliktelik durumunda bir ad olsa da, anılan sözlükte verilen "Kahve caddeye oranla azıcık geride, bir bahçe içinde." örneğinden anlaşıldığı üzere, sözlükte belirtilenin tersine zarf değil, açıkça ilgeçtir. Bu ve benzeri durumlara binaen diyebiliriz ki Türkçenin ilgeç kategorisi sanıldığından daha zengindir. Bu zenginliğin farkına varılmamasının nedeni, ilgeç işlevli birimlerin başka kategorilere sokulmasıdır.
Almancada ilgeçli fiillerin sayısı çok fazladır ve Almanca öğretiminde önemli bir yer tutarlar. İlgecin görevi yüklem ile tümleci/nesnesi arasında bir ilgi / bağ / köprü oluşturmaktır, ilgeci attığımızda geriye dilbilgisine aykırı bir sözdizim oluşur: "Die Kinder sehnen sich nach den Eltern" tümcesinden "nach" ilgecini atarsak geriye kalan "Die Kinder sehnen sich den Eltern" Almancanın kabul edeceği bir ifade değildir.
Türkçede de ilgeç ile kullanılan bazı fiiller vardır. "İnsanlar pandemiye karşı savaştılar" cümlesindeki "karşı"yı silersek geriye "İnsanlar pandemiye savaştılar" kalır ki, bu da dilbilgisine aykırıdır. Biz başarın için çabaladık" cümlesindeki ilgeç (için) atılırsa geriye anlamsız bir sözcük yığını kalır; zira "başarın için", birlşim değeri dilbilgisi teorisi bağlamında değerlendirildiğinde zorunlu bir eyleyendiri geleneksel dilbilgisine göreyse ilgeçli bir tümleçtir (Postpositionalobjekt).
İlgeç atıldığında bazen farklı anlamda bir ifade ortaya çıkabilir: "Duvara karşı oturdum" - "Duvara oturdum" tümceleri farklı tümleçlere sahip, farklı anlamlar taşıyan doğru tümcelerdir. Bazen tümleç farklı olsa bile iki tümce arasında somut bir anlam farkı olduğu söylenemez: "Çocuk, babası için dua etti" - "Çocuk, babasına dua etti".

5. İLGEÇLERDE DİZİM

"İlgeç" (Adposition) bir üstkavram" olup üçe ayrılır: önilgeç (Präposition), içilgeç (Zirkumposition) ve sonilgeç (Postposition). Yani ilgeçler sözdizim açısından ilgili oldukları adın önünde duruyorsa (*für* den Vater) önilgeç, arkasında duruyorsa (babam *için*) sonilgeç adını alırlar. Eğer ilgeç iki parçalı ise ilgili ad iki parçanın ortasında durur (*um* Gottes *willen*). Almancada bu ilgeç türlerinin tamamı vardır, en çok da önilgeç bulunmaktadır; içilgeçlerin sayısı çok azdır. Sözdizimsel özellikleri itibarıyla ilgeçler dilden dile farklılık gösterebilirler. Sola açılan bir dil olması sebebiyle Türkçede yalnız sonilgeç bulunur.

6. SONUÇ

"Edat" terimi çok sorunlu bir terimdir. Bunun yerine daha dar kapsamlı olan ve sözcükler arasında ilgi kuran, belli bir ad durumunu gerektirebilen "ilgeç" terimini tercih etmek daha isabetlidir. İlgeçlerin bağlaçlarla ya da ünlemlerle karıştırılmaması açısından bu terim dilbilgisindeki karmaşıklığın aşılmasına imkân verecektir.
Almancada önilgeç, içilgeç ve sonilgeç olmak üzere üç tür ilgeç vardır ve ilgeç kategorisi çok zengindir. Bu konu Alman dili eğitiminde ilgeçli fiiller çok önemli bir yer tutar.
Buna karşılık Türkçe yalnız sonilgeç vardır ve Türkçe eğitiminde ilgeçli fiil diye bir bahis yoktur. İlgeç konusunun Türkçede de ayrı bir sözcük türü olarak değerlendirilmesi Türkçenin zenginleşmesine ve bilimsel açıdan daha iyi araştırılmasına çok katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Atabay, Neşe vd. (1983). *Sözcük Türleri*. TDK Yayınları: 421. Ankara.
Balcı, Tahir (2003). "Edat" Bağlamında Sözcük Türlerine Yeni Bir Yaklaşım. *TÖMER Dil Dergisi*, sayı122, s. 7-16.
Balcı, Umut (2013). Direkte und indirekte Objekte im Deutschen und im Türkischen. *Turkish Studies - International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 8 (1), s. 871-879.
Banguoğlu, Tahsin (2015). *Türkçenin Grameri.* Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara

Buran, Ahmet (1999). Türkçede İsim Çekimi Ekleri. *Türk Gramerinin Sorunları II*. TDK Yayınları. Ankara. S. 263-277.
Delice, H. İbrahim (2012). *Sözcük Türleri*. Asitan Yayınları. Sivas.
Ediskun, Haydar (1985). *Türk Dilbilgisi*. Remzi Kitabevi. İstanbul.
Ergin, Muharrem (1988). *Türk Dil Bilgisi*. 17. Baskı. Bayrak Basım / Yayın / Dağıtım. İstanbul.
Hacıeminoğlu, Necmettin, (1971). Türk Dilinde Edatlar. MEB Yayınları. İstanbul.
Helbig, Gerhard & Buscha, Joachim (2013). *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht.* Klett-Langenscheidt. München.
İmer, Kâmile Kocaman, Ahmet A. Özsoy, Sumru (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi. İstanbul.
İpek, Birol (2018). Türkçede Pekiştirme Edatları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, cilt 6, sayı 13, s. 479 – 511.
Kiriş, Dürdane (2019). *Batı Oğuzcada Edat Soylu Sözcükler*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. (Danışman: Özlem Ayazlı). chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://acikerisim.cumhuriyet.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12418/12209/10248498.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Erişim tarihi: 03.01.2023).
Korkmaz, Zeynep (2000). Türkçede Edat Konusu ve Gramerlerimizde Bu Konu ile İlgili Sınıflandırma Sorunu. *Hasan Eren Armağanı*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 226-236. Ankara.
Korkmaz, Zeynep (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. TDK Yayınları: 575. Ankara.
Türkçe Sözlük (1999). *Türkçe Sözlük 2*. Dil Derneği Yayınları: 9. Ankara.
Zengin, Dursun (2022). *Her Yönüyle Modern Almanca.* Nika Yay., Ankara.
Zengin, Dursun (2021). *Her Yönüyle Almanca İlgeçler.* Nika Yay., Ankara.
Zengin, Dursun (2019). *Her Yönüyle Almanca Bağlaçlar.* Nika Yay., Ankara.

EBÛ OSMAN B. BAHR EL-CÂHİZ'IN KELAM İLMİNE BAKIŞI

Doç. Dr. Yasin ULUTAŞ

Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü
Kelam ve İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0001-7912-6500

ÖZET

Hz. Peygamberden sonra Müslümanlar, birtakım siyasi konularda ihtilaf ettiler. Bu ihtilaflar siyasi otorite tarafından toplumun dinamikleri gözetilerek çözümlenemediği için iç çatışmalar meydana geldi. Çok geçmeden siyasi nedenlerden doğan çatışmaların sonuçları dini bir zeminde yoğun bir şekilde tartışılmaya başlandı. Bu ilk tartışmalar özellikle kader ve büyük günah gibi bazı konularda yoğunlaşmıştır. Zikrettiğimiz bu ve benzeri konular haricî, kaderî ve cebrî düşüncelere sahip farklı inanç gruplarını meydana getirdi. İslam düşüncesinin teşekkül döneminde meydana gelen düşünce ekollerinin bir kısmı, özellikle de itikâdî konularda nasları lafızci bir okumaya tabi tutarak Hz. Peygamber döneminde üretilen bilgiyi yeni problemlerin çözülmesinde yeterli görerek, tarihi süreç içerisinde günün şartlarında üretilen bilgiyi problemli görmüşlerdir. Bazı İslam âlimleri de bu düşünceye karşılık olarak Hz. Peygamber ve Sahabe döneminden üretilen bilginin, sınırları genişleyen ve çeşitli dini ve felsefi akımların yoğun olarak bulunduğu toplumlarda, problemleri çözmede yeterli olamayacağını belirterek itikadî konularda nasları aklın ışığında açıklayıp yorumlamışlardır. İslam inanç esaslarını tespit edip, temellendirmeye ve bu konulardaki şüpheleri gidermeye çalışan İslam âlimleri kelam ilmini meydana getirmişlerdir. Bu çalışmanın amacı, erken dönem kelam âlimlerinden biri olan Ebû Osman b. Bahr el-Câhiz'ın "Kelam İlmi" hakkındaki düşüncesini tespit etmeye çalışmaktır. Zira o, İslam düşünce tarihinde kelam ilminin nasıl bir ilim olduğunu değerlendiren ve bu amaçla "Sınâ'tü'l-Kelâm" adlı eserini yazan düşünürdür. Kelam ilmini değerlendiren ilk kişi olması açısından müellifin görüşleri önem arz etmektedir. Ona göre Kelam ilmi, içerisinde tartışmayı barındıran bir sanat dalıdır. Câhiz öncelikle kelam ilmini övmüştür. Ona göre Kelam ilmi doğruyla-yanlışın kendisi ile bilindiği alet niteliğindeki bir vasıtadır. O, Kelam ilmine hakem rolünü vermiştir. Bu ilim ile insan taklit etmeyi bırakıp, akıl yürütmelerle tahkik düzeyinde bilgi sahibi olur. Bundan dolayı da mutlu olur. Müellif, Kelam ilminin gurur ve düşmanlık gibi kendine has birtakım afetlere sahip olduğunu belirtir. Matematik gibi tabi ilimlerle uğraşanların Kelam ilminin varsayımlara, tartışmaya ve çarptırmaya dayalı olduğunu iddia ederek eleştirdiğini belirtir. Ayrıca Kelam ilmini asıl, fıkıh ilmini de fer olarak görür. Ona göre bütün inanç gruplarının ürettiği düşünce kelam ilminin kapsamına girer.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Câhiz, İlim, Düşünce, Anlayış.

EBÛ OSMAN B. BAHR EL-CAHIZ'S LOOK ON KALAM SCIENCE

ABSTRACT

Hz. After the Prophet, Muslims disagreed on some political issues. Since these conflicts could not be resolved by the political authority by considering the dynamics of the society, internal conflicts occurred. Soon, the results of the conflicts arising from political reasons began to be discussed intensively on a religious basis. These first discussions focused on some issues such as destiny and great sin. These and similar issues that we have mentioned have created different belief groups with external, destiny and coercive thoughts. Some of the schools of thought that emerged in the formation period of Islamic thought, especially on theological issues, subject the texts of the Prophet to a literal reading. They considered the knowledge produced in the time of the Prophet to be sufficient for solving new problems, and they saw the knowledge produced under the conditions of the day in the historical process as problematic. Some Islamic scholars, in response to this idea, said that Hz. They stated that the knowledge produced from the period of the Prophet and the Companions would not be sufficient to solve the problems in societies with widening borders and where various religious and philosophical movements were concentrated, and they explained and interpreted the verses in the light of reason. Islamic scholars, who tried to identify and justify the principles of Islamic belief and to remove the doubts on these issues, created the science of kalam. The aim of this study, one of the early kalam scholars, Abu Osman b. It is to try to determine the thought of Bahr el-Câhiz about the "Science of Kalam". Because he is the thinker who evaluated the science of kalam in the history of Islamic thought and wrote his work "Sınâ'tü'l-Kelâm" for this purpose. The views of the author are important

in terms of being the first person to evaluate the science of kalam. According to him, the science of Kalam is a branch of art that includes discussion. Jahiz first praises the science of kalam, according to him, the science of kalam is a tool in the quality of a tool by which right and wrong are known. He gave the role of arbitrator to the science of Kalam. With this science, people stop imitating and gain knowledge at the level of investigation through reasoning. That's why he's happy. The author states that the science of Kalam has some peculiar disasters such as pride and enmity. He states that those who deal with natural sciences such as mathematics criticize the science of Kalam by claiming that it is based on assumptions, discussion and distortion. In addition, he sees the science of Kalam as the main and the science of fiqh as an individual. According to him, the thought produced by all belief groups falls within the scope of the science of kalam.
Keywords: Kalam, Cahiz, Science, Thought, Understanding.

GİRİŞ

İslam düşüncesi, ortaya çıkmasından itibaren genel olarak lafızcı ve akılcı bir çerçevede gelişmiştir. Ehl-i rey ve Ehl-i eser olarak adlandırılan bu akımların amacı İslam dinini açıklamak ve savunmak olsa da çoğu zaman birbirleriyle mücadele içerisinde olmuşlardır. Akli ilimlerin başında hiç şüphesiz kelam ilmi gelir. Kelam ilmi tarihi süreç içerisinde birçok aşamadan geçmiştir. Kelam âlimleri bazı parametreleri göz önünde bulundurarak kelam ilminin geçirdiği evreleri tespit etmeye çalışmışlardır. Kelam ilmi hicri birinci asırdan itibaren hazırlık dönemi ile başlamış olduğunu söyleyebiliriz. Kelam ilminin oluşmasında Ma'bed el-Cühenî (ö. 83/702) Hasan b. Muhammed (ö. 100/718), Hasan-ı Basrî (ö.110/728) Ğaylân b. Mervân ed-Dımeşkî (ö. 118/735), Ca'd b. Dirhem (ö. 124/742), Cehm b. Safvân (ö. 128/745) gibi düşünürlerin etkisi olmuştur. Bu düşünürlerin bir kısmı çeşitli bahanelerle baskı altına alınmış, bir kısmı da düşüncelerinden dolayı öldürülmüştür. Bu ilk tabaka kelam ilminin hazırlık dönemini oluşturmuş, daha sonra gelen Vâsıl b. Atâ (ö. 131/748) ve İmâm Ebû Hanîfe (ö.150/767) gibi âlimlerin kişisel çabaları ile Kelam ilminin mütekâdimin döneminin başlamış olduğunu söyleyebiliriz.

Basra'da Vâsıl b. Atâ ve Amr b. Ubeyd'in (ö. 144/761) çabalarıyla başlayan Mutezili düşünce hareketi onlardan sonra da akamete uğramamış, aksine onların yetiştirdiği öğrenciler tarafından hareket, birçok bölgede yayılmak suretiyle varlığını sürdürmüştür. Bu düşünce hareketi İbrahim en-Nazzâm (ö.231/845) ve Ebû'l-Hüzeyil el-Allâf (ö. 235/849-50) gibi yetkin düşünürlerin etkisi ile teşekkülünü tamamlamıştır. Bu dönemde Mutezili düşünce ekolü içerisinde yetişen düşünürlerden biri de hiç şüphesiz Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhiz'dır. Câhiz hicri 160 yılında doğup 255/869 yılında vefat etmiştir. Çocukluk ve gençlik yıllarında maddi sıkıntı çekmesine rağmen daha sonra Abbasi yönetiminden maddi destek görmüştür.[1] Çektiği sıkıntılara rağmen Câhîz her zaman okumayı ve yazmayı severek tercih etmiş, başta İbrahim en-Nazzâm olmak üzere Basra ve Bağdat'ta geçirdiği dönemde birçok kişiden ders almıştır. Birçok alanda eserler yazmış özellikle de Arap Edebiyatı, Tabiat Bilimleri ve Kelam alanlarında yoğunlaşmıştır. Birçok eseri tarihi süreç içerisinde kaybolmasına rağmen "*Kitâbü'l-Hayavân, el-Beyân ve't-Tebyin ile er-Resâil*" adlı eserleri günümüze kadar gelmiştir.[2]

Er-Resâl adlı eserin içerisinde yer alan risalelerin birçoğu kelam ilmi ile ilgilidir. Bu risalelerden biri "*Sınâ'tü'l-Kelam*" adlı risaledir. Câhiz'in bu risalesi Kelam ilminin nasıl bir ilim olduğu, hangi delillere dayandığı, hangi metotlara sahip olduğunu, kelam ilmi denince ne anlaşılması gerektiği, diğer meslek mensupların Kelam ilmine nasıl baktığını ve Kelam ilminin maruz kaldığı onun deyimiyle afetlerin neler olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Tabi Kelam ilminin nasıl bir ilim olduğunu ilk kez ele alması ve bunları müstakil bir risalede yazması, o dönemdeki Kelam ilmi ile ilgili mevcut olan anlayışı dile getirmesi açısından önemlidir. Çalışmamızın amacı, hicri iki ve üçüncü asırda Kelam ilmi denince insanların aklına ne geliyordu sorusunu Câhiz'ın yazdıklarından yola çıkarak anlamaktır.

1. KELAM İLMİ

İnsanoğlu düşünmeye başladığı dönemden itibaren varlık ve olayları anlamaya çalışmaya başlamıştır. Bu anlam arayışı, insan olma özelliğinden kaynaklanır. İnsanın anlamaya çalıştığı konuların başında Kelam ilminin de konusu içerisinde yer alan itikadi konulardır. Kelam ilmi de diğer ilimler gibi çeşitli evrelerden geçerek tekâmülünü gerçekleştirmiştir. Bu ilim, tarihi süreç içerisinde Usûlü'd-Din, Fıkhü'l-Ekber, Nazar, İstidlâl, Tevhid ve Sıfat gibi farklı isimlerle anılmıştır. Zikrettiğimiz bu isimlerin

---

[1] Abdulhamit Sinanoğlu, *Kitâbü Hüceci'n-Nübüvve,* çev. Yasin Ulutaş-Abdülhamit Sinanoğlu, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020), 12.

[2] Mehmet Baktır, "Câhz'ın Varlık ve Tabiat Anlayışı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (Aralık 2006), 244.

yanı sıra Câhiz'ın "*Sınâ'tü'l-Kelâm*" adlı eseri sayesinde erken dönemden itibaren Kelam sanatı lafzının "*ilim*" anlamında kullanıldığını öğreniyoruz. Câhiz'ın Kelam ilmini hem bir sanat dalı hem de bir bilim dalı olarak algıladığın söyleyebiliriz.[3]

Muhtemelen müellifin risalesini *Sınâ'tü'l-Kelâm*" şekilde adlandırmasının ve Kelam ilmini bir sanat dalı olarak algılamasının altında yatan etken başlangıçtan itibaren kelam ilminin tercih ettiği ve sıklıkla kullandığı cedel/tartışma metodu olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim ilk kelâmi metinler, kader ve büyük günah işleyenlerin imanî durumlarıyla ilgili olan metinlerdir. Örneğin Hasan b. Muhammed el-Hanefiyye ve Ömer b. Abdülaziz gibi âlimlerin kader ile ilgili yazdıkları risalelerde cedel metodunu kullanmışlardır.[4] Daha sonraki kelamcılarda bu cedel metodunu kullanmaya devam etmişlerdir.[5] Örneğin Kelami metinlerin ilklerinden olan Hasan b. Muhammed el–Hanefiyye'nin kader ile ilgili yazdığı risalede diyalektik/cedel metodu kullanılmıştır. İstidlâl şekli şöyledir: Şayet siz şöyle derseniz. Biz de şöyle deriz. Şayet siz buna evet derseniz şu duruma düşersiniz. Veya hayır derseniz şunu kabul etmiş olursunuz şeklinde farazi bir tartışma metodu benimsenmiştir.[6]

Câhiz, birçok düşünce ekolünü zikrederek bunların kelam ilmi kapsamında olduğunu, her kelamcinin bu ekollerin görüşlerini bilmesi gerektiğini belirtir. Müellif bu amaçla yaşadığı dönemde var olan Râfizî, Marikâ, Mürcie, Nâbite, Ezârika, Ğaliye, Mutezile, Cebriyye ve Müşebbihe gruplarını zikrederek Kelam öğrenmek isteyenlerin bu fırkaları bilmesi gerektiğini savunmuştur.[7] Müellife göre Kelam ilmi düşünme ve araştırmaya dayanır. Bundan dolayı da birçok insan bu ilmi öğrenmek istemez.[8] Müellif Kelam ilminin diyalektik bir metoda sahip olduğunu, nazar ve istidlâle dayandığını öngörmüştür. Bu düşünceden hareketle kelam ilmini öğrenmek isteyenin aynı zamanda tartışma ve fikren mücadele etmeyi de öğrenmelidir. Fikri tartışma bir yönüyle bilgi ile ilgili iken, diğer bir yönüyle de münakaşa kabiliyeti ile de ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim tartışmada hareketli olmayan veya rakipleriyle başarılı bir şekilde tartışıp, rakiplerinin iddiasını çürütemeyen kelamcılar, taraftarları nezdinde dahi başarılı görülmeyebilir. Örneğin Ebû Şimr el-Hanefî sakin bir şekilde tartıştığı ve el-kol hareketi yapmadığı için Basra emiri tartışmada daha hareketli olması için kendisine baskı yapmıştır.[9]

Kelamcılar, Kelam ilminin mahiyeti konusunda ihtilaf etmişlerdir.[10] Bundan dolayı da farklı Kelam tarifleri yapmışlardır. Adudüddîn el-Îcî (ö. 756/1355) Kelam ilmini şu şekilde tanımlamıştır: "*Kelam, kendisiyle birlikte hüccetler serdetmek ve şüpheleri gidermek suretiyle dini inançları ispat etmeye güç yetirilen bir ilimdir*,"[11] demiştir. Kelam âlimleri, kelam ilminin konularını ve amaçlarını dikkate alarak farklı kelam ilmi tarifleri yapmışlardır. Kelam ilmi, kesin akli ve nakli delilleri kullanarak İslam inanç esaslarını tespit edip açıklayan ve temellendiren, bu inançlara yöneltilen eleştirileri cevaplayan, konuyla ilgili meydana gelen şüpheleri gideren bir ilim olarak tarif etmek mümkündür. Câhiz'ın Kelam ilmiyle ilgili belirttiği hususların birçoğu günümüzde de geçerliliğini koruduğunu söyleyebiliriz.

---

[3] Ebû Osman b. Bahr el-Cahiz, "*Sınâ'tü'l-Kelâm*" , *er-Resâil,* (Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl Yayınları, 2002), 3/ 8.

[4] Yasin Ulutaş, "Hasan b. Muhammed el-Hanefiyye'nin Hayatı, Kadere Dair Risalesi ve Kaderle İlgili Görüşleri" , *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/22 (Haziran 2019), 339

[5] Ebu'l-Muîn Nesefî, *Tabsıratü'l-edille fî usûli'd-dîn,* nşr. Hüseyin Atay, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları), 1/113-115. Ebû'l-Hasan el- Eş'arî, Kitabü *el-Lüma' fî redd a'lâ ehlil'z-Zeyği ve'l-bide'*, nşr. Hammud Ğurabe (Mısır: Matba'tü'l-Mısriye, 1955), 17-68.

[6] Josef Van Ess, *Bidayâtü'l-ilmil kelâm fil İslâm*, (Beyrut: Me'hedü'l-Almaniyi lil ebhâsü'şerkiyye, 1977), 56-57.

[7] Cahiz, *Sınâ'tü'l-Kelâm*,53, 58.

[8] Cahiz, *Sınâ'tü'l-Kelâm*,53.

[9] Ahmed b. Yahya İbn Murteza, *Tabakatü'l-Mu'tezile,* thk. Helmut Ritr ve Albert Yetriş (Beyrut: 1961), 57.

[10] Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn,* çev. Ömer Aydın (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 661.

[11] Seyyid Şerîf Cürcânî, *Şerhü'l-Mevâkıf*, çev. Ömer Türker (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021), 1/130.

2. KELAM İLMİNİN KAPSAMI

Erken dönemden itibaren kelamcıların çoğu Kelam ilminin kapsamını, düşünce ekollerinin inanç ile ilgili konulardaki görüşlerle sınırlamaya çalışmışlardır. Câhiz da yaşadığı dönemde var olan Şia, Hariciler, Mürcie ve Mutezile gibi ekollerin inanç konularıyla ilgili görüşlerini Kelam ilminin içeriği olarak görüp, bu ekollerin görüşlerini bilen kişileri kelamcı olarak kabul etmiştir.[12] Kelam ilmi, Müslümanlar tarafından farklı bir şekilde anlaşılan inanç ile ilgili bazı konular hakkında yazılan eserlerle başlamıştır. Kader veya iman ile ilgili erken dönemden itibaren yazılan risaleleri bu çerçevede görmek mümkündür. Kader ile ilgili yazılan bu risalelerin bir kısmı cebri kader anlayışını savunurken, bazıları da insanın fiillerinde hür olduğunu savunmuşlardır. Bazıları da konuyla ilgili orta bir yol bulup hem ilahi iradeyi hem de insan iradesine vurgu yapmak suretiyle bütüncül bir anlayışı savunmuşlardır. İman ile ilgili metinlerde ise bazıları imanı dil ile ikrar, bazıları da dil ile ikrara ilaveten kalp ile tasdiki eklemişlerdir. Bazıları da her ikisine ameli de eklemişlerdir.

Kelam ilminin teşekkülü ile beraber ilahiyat, nübüvvet ve ahiret konularını kapsayan eserler yazıldığı gibi bu konulardan sadece birini ele alan konularla ilgili müstakil eserler de yazılmıştır. Dördüncü asırdan itibaren zikrettiğimiz itikadi konuların daha iyi anlaşılması için alet durumundaki bilgi ve varlık konuları da Kelam ilminin kapsamına alarak yer verilmiştir.[13] Câhiz bu ayırımı kelami bir terim olarak "*Dâkikü'l-Kelâm ve Celilü'l-Kelâm*" şeklinde ifade eder.[14] Şiîlerin imâmet konusunu itikadî bir konu haline getirmelerinden dolayı konu kelam ilminde tartışılmıştır. Örneğin Ebû Ca'fer Nasîrüddîn Muhammed b. Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî (ö. 672/1274) İmâm tayin etmesinin Allah'a vacip olduğunu söyler.[15] Şiileri imâmet konusunu inanç haline getirdiklerinden dolayı bazı kelamcılar, yazdıkları eserlerde diğer itikadî konuların yanı sıra imamet konusuna da geniş bir şekilde yer vermişlerdir. Ayrıca bazı kelamcılar imâmet konusunu detaylarıyla açıklayan müstakil eserler de yazmışlardır.[16] Câhiz'ın yaşadığı dönemde Kelam ilmi, Kelam ve Mezhepler Tarihi şeklinde bir ayırım söz konusu değildir. Bu şekildeki bir tasnif dördüncü asırdan sonra tarihi süreç içerisinde tedrici olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

3. KELAM İLMİNİN FAZİLETLERİ

Kelam ilmi tarihi süreç içerisinde insanların inanç ve düşünce dünyasını yönlendirip şekillendirdiğinden dolayı insanlığa olumlu anlamda çok katkıda bulunmuştur. Kelam ilmi insanların neye, nasıl inanmaları gerektiği ile ilgili problemleri çözmeyi amaçlayan bir ilim olması nedeniyle meydana geldiğini söyleyebiliriz. Kelam ilmi, kesin delillerden yola çıkarak inanç esaslarını belirler ve açıklar. Ayrıca bu esasları savunur ve doğan şüpheleri gidermeyi üstlenir.

Câhiz, insanların çoğunun Kelam ilmini terk ettiğini, azının ise onu öğrendiğini belirtir. Ona göre sadece iyi niyetli olan insanlar, Kelam ilmi sayesinde doğru inanmaya ikna edilir. İyi ve kötüyü birbirinden ayrıt eden temyiz gücüne sahip olan kişi, taklitten korunup, hakikati araştırıp doğruyu bulur. Temyiz gücüne sahip olan kişi ilhamı da zorunlu bilgi kaynağı olarak kabul etmez. Kelam ilmini öğrenen kıyasa tutkulu olduğu gibi verimli bir iş yapmış olduğunu da anlar. Kelam ilmi usandırmayan ve bitmeyen bir hazine gibidir. Kelam ilmi diğer ilimleri denetleme konumundadır. Sahip olduğu denetleyici özelliğiyle inanç açısından eksik olan şeyler kendisiyle bilinir. Kelam ilmi sayesinde doğru ile yanlış birbirinden ayrıt edilir. Diğer ilimlerle uğraşan insanlar da kelam ilmine muhtaçtır. Ayrıca Kelam ilmi itikadi konularda doğruyu öğreten bir alet konumundadır. Bundan dolayı korunması gereken mahrem bir yer gibidir. İnsan onu ancak sevgi ve çabayla koruyabilir. Çünkü Kelam ilmi sayesinde insan kendini batıla karşı koruyabilir. Bu uğurda sıkıntıya katlanıldığı kadar sevap kazanır ve iyi niyetli olduğu takdirde başarılı olur. Her çeşit hakkın ve batılın kendisiyle bilindiği, müphem olan şeylerin kendisiyle açıklandığı, kendisiyle felaketten kurtulduğu şeyden daha faziletli bir şey olmaz. Kelam ilmi, kötü olan iki şeyden hangisinin daha az kötü olduğunu tespit edip tercih edilmesini ve yine hayırlı olan iki şeyden hangisinin fazileti sebebiyle tercih edilmesi gerektiğine karar verir. Kelam ilmi insan aklında düşünce ve yorum ürettiği gibi, Aklın ruh üzerinde yaptığı etkiyi, ruhun da bedende yaptığı etkiyi yapar. Şayet Kelam ilmi olmasaydı, ne Allah'ın Rububiyyeti ne de nebinin

---

[12] Cahiz, *Sınâ'tü'l-Kelâm*, 58.

[13] Ebû Mansûr Muhammed B. Muhammed el-Matüridî'nin *Kitabü't-Tevhid* adlı esere bakılabilir.

[14] Câhız, *er-Resâil,* 3/ 129.

[15] Ebû Ca'fer Nasîrüddîn Muhammed b. Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî, *Tecrîdü'l-İ'tikad*, thk. Muhammed Cevvâd el-Hüseyni el-Celâlî (Tahran: Mektebetü'l-A'lâmü'l-İslâmî, 1407),121.

[16] Eş'arî, Kitabü *el-Lüma'*, 133-136.

nübüvveti ispat edilemezdi. Bu ilim olmasaydı, şüpheli olan şey ile delil olan şey ayrıt edilmediği gibi, hayal ile delil arasındaki fark ta bilinmezdi. Ayrıca bid'at olan ile sünnet olan, şaz olan görüş ile meşhur olan görüş birbirinden ayrıt edilmezdi. Bütün bunlardan dolayı Kelam ilmi diğer ilimlerden üstündür.[17]

Câhiz'a göre insanların çoğu, Kelam ilmini zor bir ilim olarak algılamışlardır. Bundan dolayı da kelam ilmini terk ederek daha kolay olan işleri tercih etmişlerdir. Müellif Kelam ilmini doğru ile yanlışı ayrıt eden bir ölçü olarak görür. Kelam ilmine verilen bu hakemlik her alanda değil, sadece inanç konularıyla ilgili olabilir. Kelam ilmi insanı taklitten kurtarıp başta inanç ile ilgili konuları tahkik düzeyinde öğrenmeyi sağladığı gibi diğer konularda da taklit etmeyi bırakmayı, konu ile ilgili detaylı araştırma yapmayı öğrettiği için insanı büyük ölçüde hata yapmaktan koruduğu için de insanı mutlu eder. Kelam ilminin diğer bir özelliği de zanni delillere değil kesin delillere dayanmasıdır. Örneğin Kelam âlimlerinin çoğu zan barındırdığı için ilhamı zorunlu bilgi kaynağı olarak kabul etmemişlerdir.[18] Câhiz'de açık bir şekilde şübhe barındırdığı için ilhamın zorunlu bir bilgi ifade etmediğini belirtir. Kelam ilmi zanni delil kullanmadığı için doğru olan ile olmayanı ayrıt eden ölçü olarak görülmüştür. Ayrıca kelam ilmi, inanç gruplarının itikadi düşüncelerini araştırdığı için de onların sosyolojik ve psikolojik açılardan niçin mevcut düşüncelerini tercih ettiğini öğrenen bir ilim olması nedeniyle toplumların sadece dini durumlarını değil aksine sosyolojik ve psikolojik yönlerini de öğretmeyi sağlar. Kelam ilmi akla ve nakle dayanarak doğru bilgiyi öğretmeyi amaçlar. Toplumların tüm üyelerinin doğru bilgi üretmesi her zaman mümkün olmadığı için Kelam âlimleri doğru bilgiyi insanlara anlatmak zorundadırlar.

4. KELAM İMİNİN FIKIH İLMİNDEN ÜSTÜN OLMASI

Câhiz, Kelam-Fıkıh ilişkisini asıl-fer ilişkisi üzerinde açıklamaya çalışır. Ona göre asıl olan Kelam ilmi, fer ise Fıkıh ilmidir.[19] Fer-asıla uymak zorundadır. Çünkü fer asıl sayesinde vardır. Kelam ilmi inanç ile ilgili konuları açıklamaya ve savunmayı kendisine gaye edinmiştir. Fıkıh ilmi ise daha çok ameli konuları açıklamayı gaye edinmiştir. İslam inancına göre iman asıl, amel ise tamamlayıcı unsurdur. İmansız amel insanı ahiret hayatında başarıya götürmez. Müellife göre Kelam âlimleri, inanç ile ilgili konularda doğru bilgi üretmek için dünyevi menfaatleri terk etmişlerdir. Kelamcıların bu tutumu onların sahip olduğu fazileti gösterir.[20] Kelam ilmiyle uğraşan bazı kelamcılar, çoğu zaman siyasi olaylara karışmışlar ve bedelini de bazen canı ile ödemişlerdir. Örneğin Ma'bed el-Cühenî (ö.83/702) İbn Eş'as'ın isyanını desteklemiş[21] ancak daha sonra bu desteğinden dolayı pişman olduğunu ifade etmiş ancak neticede öldürülmüştür.[22] Bazı Kelamcılar da bu olumsuzlukları gördükleri için dönemin siyasetten uzak durmalarına rağmen kendilerini siyasilerin şerrinden koruyamamışlardır. Örneğin bu şekilde davranan âlimlerden biri İmam Ebû Hanîfe (ö. 150/767) olduğunu söyleyebiliriz.[23] Bazı kelamcılarda siyasi otoriteden mali destek almıştır ki bunlardan biri Câhiz'dir.[24]

Müellif yaşadığı dönemdeki kelamcılarla fıkıhçılar arasında var olan bazı sorunları şu şekilde ifade eder: Yönetenler ile yönetilenlerin fetva veren müftüleri maddi açıdan desteklediğini ve onları zenginleştirdiğini belirtir. Ayrıca zenginleşen müftülerin kelamcılara maddi olarak destek verilmemesini istediğini ancak bu yasağa rağmen kelamcıların kendi imkânlarıyla kelam yaptığını belirtir. Kelam ilmi İslam inanç esasları ile ilgili olduğu için insanlar onunla ilgilenmeye cesaret etmemişlerdir. Kelamcılar fakir olmalarına rağmen dinin aslı olan Kelam ilmini öğrendikleri gibi dinin

---

[17] Cahiz, *Sınâ'tü'l-Kelâm*, 53-54.

[18] Fahrettin er-Razi, *Metalibu'l-Aliyye*, thk. Ahmed Hicâzî Sakâ (Beyrut: Dârü'Kütübi'l-Arabiyye, 1987), VII/ 330-331; Maturidi, *Tevilatü'l-Kur'an Tercümesi*, ed: Yusuf Şevki Yavuz, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 5/204.

[19] Cahiz, *Sınâ'tü'l-Kelâm*, 57.

[20] Cahiz, *Sınâ'tü'l-Kelâm*, 57.

[21] Hayruddin Muhammed b. Muhammed ez-Ziriklî, *el-A'lâm,* (Beyrut: Darü'l-İlim Lil Melâyîn, 2002), 7/264.

[22] Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Mizânü'l-İ'tizâl,* thk. Muhammed el-Bacûrî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1963), 4/141.

[23] Ahmet Aydın, "Devlet İdaresiyle İlgili Konularda Hanefî Fıkıh Literatüründeki Hükümlerle Ebu Hanife'nin İktidara Yönelik Tavrı Arasındaki Farklılık", *Mizânü'l-Hakk İslami İlimler Dergisi* 11 (Aralık 2020), 68.

[24] Sinanoğlu, *Kitâbü Hüceci'n-Nübüvve,* 16.

ayrıntısı olan Fıkıh ilmini de öğrendiler. Onların hüküm verme bilgileri tam, görüşleri doğru, delilleri sağlam, hazır cevap olmalarına ve ahlaki açıdan zafiyetleri olmamasına rağmen fetva vermekten kadı ve müftü olmaktan sakındılar.[25]

Câhiz yaşadığı dönemde kelamcılarla fıkıhçılar arasında yer alan bazı sorunlara ve Kelam ilminin asıl, Fıkıh ilminin de fer olduğunu kendi üslubuyla açıklamıştır.

5. BAZI MESLEK SAHİPLERİNİN KELAM İLMİ HAKKINDAKİ İDDİALARI

İnsan hayatında birçok ilim dalı vardır. Bu ilim dalları insanlığa hizmet ettiği için insanın bunlardan uzaklaşması mümkün değildir. İlim dallarının erbapları da zaman zaman birbirlerini övmekten veya yermekten uzak değildirler. Müellif de Matematikçiler**,** Mühendisler ve Muhasebeciler gibi bazı meslek erbaplarının Kelam ilminin takip ettiği metodu eleştirdiğini belirterek şöyle demektedir: Zikrettiğimiz bu mesleklerin sahipleri Kelam ilminin fikri yoruma ve varsayıma dayandığını belirterek kesin olarak değil, yaklaşık olarak sonuca gittiğini iddia etmişlerdir. Kesin olarak doğru sonuca götürmeyen bilgi, ilim değildir. Hâlbuki ilim, insanın hiçbir farklı yoruma yol açmayacak şekilde kesin olan neticeye götürür. Matematikçilere göre hakikat tektir kişilere göre değişmez. Sayılarla varılan hüküm son derece güvenilir ve açıktır.

Câhiz, diğer meslek erbabının kelam ilmi ile ilgili bu eleştirilerine yer verdikten sonra şöyle diyerek onların bu eleştirilerini cevaplar: Bu meslek sahipleri iyi niyet ve sahih bir akıl ile az bir araştırma yapsalardı, kelam ilmi hakkında bu haksız hükmü vermekten kaçınırlardı ve daha doğru bir karar verirlerdi. Kelam ilmi olmadan insan nasıl mutedil olan ile olmayanı ayrıt edecektir. Çok konuşmayı seven matematikçi, mühendis ve muhasebecilerin bu eleştiriyi yaptıklarını görüyoruz. Hakikati bulmayı amaç edinenlerin kusurları araştırılmaz. Çünkü onun derdi hakikate ulaşmaktır. Kelam, güvenilecek şeylerin hangi sebeplerden dolayı güvenilmesi gerektiğini, aldatılanların nasıl aldatıldığını gösteren ilimdir. Câhiz Kelamcıların bir kusurunda şöyle ifade eder: Matematikçiler ve Mühendisler bilinmeyen bir şeyin olduğunu veya idrak edilmeyen bir şeyin olduğunu her zaman kabul etmelerine rağmen Kelamcılar, ilimlerindeki acziyetlerini hiçbir zaman kabul etmiyorlar ve bu durum da onların ilim öğrenme kararlılığını azaltıyor.[26]

6. KELAM İLMİNİN KARŞILAŞTIĞI MUSİBETLER

Günün şartlarında her ilim bazı zorluklarla karşılaşabilir. Kelam ilmi de doğduğu günden beri bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Kelam ilminin karşılaştığı en büyük afet, Ehl-i eser olarak nitelendirilen ekolün Kelam ilmini bid'at olarak görüp onunla mücadele etmesi olduğunu söyleyebiliriz. Kelam ilmi sadece bu musibetle değil birçok musibetle karşılaştığını söyleyebiliriz. Câhiz, Kelam ilminin kendine has birçok musibetinin olduğunu açıklamıştır. O, Kelam ilminin başına gelebilen musibetleri şöyle vasıflandırmıştır.

1. Bu musibetlerin bir kısmı gözle görüldüğü gibi akıl ile de bilinir.
2. Bir kısmı ise akıl ile bilinir ancak göz ile görülmezler. Bu tür musibet ve afetleri sadece aklını iyi kullanabilenler idrak edebilirler. Bu afetler, düzenli bir araştırma ve tecrübe neticesinde anlaşılabilir.

Müellif Kelam ilminin başına gelebilecek esas afetleri şöyle sıralamıştır. Bunlar;

1. Gurur
2. Düşmanlık/İnsanların düşmanlığı
3. Bazı insanların cehalet sebebiyle Kelam ilmini bilmediği halde bildiğini iddia etmeleridir.[27]

6.1. Gurur ve Kibir

Bazı insanlar bir şeyi veya konyu tam olarak bilmediği halde çeşitli sebeplerden dolayı tam bildiğini iddia ederler. Câhiz, bu afeti şöyle açıklar: Bazı Kelamcılar, Kelam ilminin sadece bir kısmın bildikleri halde gurur ve kibirleri sebebiyle tümünü bildiğini iddia etmişlerdir. Farklı Kelami ekollere mensup kelamcılar, kendisine rakip olan kelamcılardan bilgi itibari ile daha üstün olduğunu iddia eder. Kendisinin Kelam ilmi ile ilgili her şeyi öğrendiğini, rakiplerinin ise bu işleri yeni öğrenmeye başladığını düşünür. Bu yanlış anlayışı sayesinde insan, aptal olan kişiyi, zeki olandan üstün görebilir. Bu durumda olan ve böyle düşünen adam, Kelam ilmini iyi bilen insanlardan yüz çevirdiği gibi, Kelam ilminin kendisine de düşmanlık eder. Hâlbuki ölçü ilim olmalıdır. İlimi ölçü olarak almayanlar, çeşitli nedenlerle ilim ehline düşmanlık eder. Taklit ile tahkiki birbirinden ayrıt edemez. Zikrettiğimiz

---

[25] Cahiz, *Sınâ'tü'l-Kelâm*, 58.

[26] Cahiz, *Sınâ'tü'l-Kelâm*, 57.

[27] Cahiz, *Sınâ'tü'l-Kelâm*, 54.

bu afetler Kelam ilmine mahsustur. Zira bu afetler ve belalar, diğer sanat ve ilim erbabı olan Matematikçilerin, Mühendislerin, Muhasebecilerin, Dilcilerin, Hadisçilerin, Fıkıhçıların, Doktorların, Müneccimlerin, Hatip ve Şairlerin başına gelmemiştir.[28] Delillere dayalı, metotlu ilmi tartışma ve müzakereler her zaman faydalı olmuştur. Ancak hırs ve benlik duygusu ile yapılan tartışmalar, çoğu zaman hakikati bulma amacı değil birbirine üstünlük sağlamayı amaçlamıştır.

6.2. Düşmanlık

Kelam ilminin afetlerinden olan düşmanlık farklı şekillerde meydana geldiğini söyleyebiliriz. Bunlar, gurur, düşmanlık ve cehalet gibi musibetlerdir. Bu afetlerin Kelam ilmine has olduğunu savunan Câhiz, düşmanlık afetini şöyle tanımlar: Kelamcılar tartışma meclislerinde biri diğerine karşı sesini yükseltir, el-kol hareketi yapar, bütün ilmi birikimi ile rakibi olan kelamcıyı fikren yenmek ister. Özü itibari ile farklı düşünen kelamcılar biri diğerine yardımcı olmaz. Tartışmada rakibine üstünlük sağlayan kişide gurur gibi kötü huylar gelişerek kişinin doğal yapısını bozar. Bu durum mağlup olmada da düşmanlık duygusunu geliştirir ve her ikisinin niyetini bozduğu gibi hakikate ulaşmayı da engeller. İtidal sınırını terk ettikleri içinde hata ederler.[29]

Câhiz'in belirttiği bazı Kelami tartışmaların düşmanlığa sebebiyet verdiği ve bu durumun Kelam ilmi için bir musibet olduğu şeklindeki düşüncesi daha önce de gündeme getirenler olmuştur. Örneğin Ebû Hanîfe, oğlu Hammad ve bazı öğrencilerini bir dönem kelam ilmi ile ilgilenmesini yasakladığı rivayet edilmiştir. Babasının bu çıkışı üzerine Hammad şöyle demiştir: "*Bizi Kelam ilmi ile ilgilenmekten men ediyorsun hâlbuki siz daha önce Kelama ait meselelerle ilgileniyordunuz.*" Bu cevap karşısında Ebû Hanîfe şöyle demiştir: "*Evet biz Kelam meseleleri hakkında münakaşa ediyorduk. Fakat başımızın üstünde bir kuş varmış gibi aklımızın başımızdan uçmasından korkan kimsede olduğu gibi arkadaşımızın yanılmasından korkardık. Hâlbuki sizler kelam münakaşalarına giriyor ve arkadaşınızın yanılmasını, ayağının kaymasını istiyorsunuz. Arkadaşının yanılmasını isteyen kişi, onun kâfir ve sapık olmasını istiyor demektir. Arkadaşının kâfir olmasını istemek ise küfürdür."*[30]

Kelam ilminin başına gelmesi muhtemel bu olumsuzluğu bahane edip kelam ilmine tümü ile karşı çıkmak doğru bir metot değildir. Özellikle mihne sürecinden sonra başını Ahmed b. Hanbel gibi bazı hadisçilerin çektiği Kelam ilmine karşı düşmanlık etmenin hiçbir ilmi dayanağı yoktur. Tarihi süreç içerisinde bazı hadisçiler "*Zemmü'l-Kelâm*" adıyla bir lafız türetmek suretiyle Kelam ilmini kötüleyen kitaplar yazmışlardır. Örneğin Ebû İsmâil el-Herevî (ö. 481/1089) yazdığı "*Zemmü'l-Kelâm ve Ehl-ihi*" adlı eserinde birçok rivayete yer vererek Kelam ilmini kötülemiştir. Nitekim Hz. Peygamber hasta olduğu bir dönemde huzurunda meydana gelen bir tartışmadan dolayı rahatsız olması sebebiyle yanında bulunanları dışarı çıkardığı şeklindeki rivayete dayanarak her türlü tartışmanın kötü olduğu sonucuna vardığını söyleyebiliriz.[31]

Akli ilimleri hoş görmeme hatta düşman olma geleneği İslam dünyasında az olsun çok olsun varlığını farklı isimlerle her zaman sürdürmüştür. Aslında bu ihtilafın kökenlerini yani dini nasların nasıl anlaşılması gerektiği ile ilgili sorunu Hz. Peygamber dönemine kadar geriye götürmek mümkündür. Rivayet edildiğine göre; Hz. Peygamber Hendek savaşından dönünce öğle namazından sonra her kesin ikindi namazını Beni Kureyza'da kılmasını istemiştir. Sahabiler Beni Kureyza'ya giderlerken yolda ikindi vakti oldu. Bir kısmı namazını yolda kılarken, diğerleri buna itiraz ederek Hz. Peygamberin ikindi namazının Beni Kureyza'da kılınmasını istediğini söyleyerek namazlarını kılmadılar. Daha sonra da yolda namaz kılanları Hz. Peygambere şikâyet etiler. Hz. Peygamber her iki gruba da bir şey söylememiştir.[32] Bu hadisten şunu anlayabiliriz: Namazı yolda kılanlar Beni Kureyza'nın bir özelliği olmadığını, Hz. Peygamberin namaz kılmayı yasaklamadığını, aksine bir an önce Beni Kureyza'ya varmaları gerektiğini ifade etmek istediğini söylerken, namazı yolda kılmayanlar ise Hz. Peygamberin ne demek istediğini değil, ne dediğinin kendileri için önemli olduğunu belirterek yolda namaz kılmamışlardır. Söylenen sözün aynen yapılması mı yoksa söylenen şeyin amacının ne olduğunu anlayıp onu yerine getirmek mi doğru bir yöntemdir tartışması her zaman olmuştur. İşte bu görüş

---

[28] Cahiz, *Sınâ'tü'l-Kelâm*, 55.

[29] Cahiz, *Sınâ'tü'l-Kelâm*, 56.

[30] Alîyyül-Kârî, *Fıkh-ı Ekber Şerhi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2013), 13-14.

[31] Ebû İsmâil el-Herevî, *Zemmü'l-Kelâm ve Ehl-ihi, thk.* Ebû Câbir Abdullah b. Muhammed (Amman: Mektebetü'l-Ğurebâü'l-Eseriyye, T.y.), 2/13.

[32] Ebu Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahih-i Buhârî,* Kitâbü'l-Havf (Şam: Darü İbn Kesir, 2002), Bab. 5, Hadis No: 946.

ayrılığı tarihi süreç içerisinde daha önce de zikrettiğimiz gibi Ehl-i Rey ve Ehl-i Eser ekollerini ortaya çıkarmıştır.

Zikrettiğimiz bu iki ekol, hicri ikinci asırdan itibaren tekâmülü sürecini büyük oranda tamamlamışlardır. Rey Ehlini Kelamcılar, Eser Ehl-ini ise Hadisçiler temsil etmişlerdir. Bu iki ekol arasında aklın inanç alanında kullanılması konusunda zikrettiğimiz ciddi ihtilaflar çıkmıştır. Hadisçiler aklın inanç konularında kullanılmasına şiddetle karşı çıkmışlar ve kelamcılara karşı düşmanlık etmişlerdir. Örneğin Câhiz ile çağdaş olan Ahmed b. Hanbel kelam ilminin bid'at bir ilim olduğunu söylemiştir.[33] Bu düşüncenin yansımaları günümüzde de bazı gruplar içerisinde de varlığı halen devam etmektedir. Bu dönemin hadisçilerinden biri olan İbn Kuteybe de Kelam ile uğraştığı için Câhiz'i batıla yardım eden biri olarak tanıtmıştır.[34] Ebü'l-Hasan el-Eş'arî (ö.324/935-36) "*İstihsanü'l-Havd fî İlmi'l-Kelâm*" adlı risalesini başta hadisçiler olmak üzere Kelam ilmine karşı çıkanlara cevap vermek ve Kelam ilmini savunmak amacıyla yazmıştır.[35] Konu ile ilgili tartışmalar günümüzde de devam etmektedir.

Bazı insanlar aklın kullanılmasına karşı çıkarlar ancak kendilerine yönelik haksız bir muamele ile karşılaştıklarında da akla başvurmaktan geri kalmamışlardır. Müellif Kelam ilmine düşmanlık edenleri şöyle ifade etmiştir: İnsanların çoğu Kelam ilminden hoşlanmamaktadırlar. Ancak zulme uğradıklarında Kelam ilmine başvurmaktadırlar. Çünkü Kelam ilmi, zulmü ortadan kaldıran bir ilimdir. Birçok meslek erbabının vakıf olmadığı bilgi Kelam ilminde mevcuttur. Sıradan cahil insanlar, Kelam ilminden nefret ederler. Yöneticilere gelince onlar genelde kelam ilmine yakınlık gösterirler. Ancak bazıları ise Kelam ilminden dolayı diğer idarecilere düşmanlık etmektedirler.[36]

6.3. Bazı İnsanların Kelam İlmini Bilmediği Halde Bildiğini İddia Etmeleri

Kelamcı olarak bilinen insanların tümü Kelam ilmini tam anlamıyla bildiklerini söylemek mümkün değildir. Kelam ilmini ileri düzeyde bilenlerin ve bilgilerinin gereğini yapan insan sayısı çok azdır. Ancak bazı insanlar, Kelam ilmini bilmediği halde çok iyi bildiğini iddia eden sahtekârlık edenler de mevcuttur. Bu insanlar Kelam ilmini öğrenemedikleri halde Kelam ilminin sağladığı avantajlardan faydalanmak için Kelam ilmini bildiğini iddia etmişlerdir. Bu ahlaksızlıklarıyla halk yığınlarını istekleri doğrultu da yönlendirmişlerdir.[37] Birçok ilim dalında olduğu gibi Kelam ilmini bilmediği halde bildiğini iddia edenler çıkması normaldir. Zira zaman zaman diğer mesleklerde de bu durum görülebiliyor. Bu tür insanlar çoğunlukla insanları ilmi hakikatlere değil, kendi düşüncelerini kabul etmeye davet etmişlerdir.

SONUÇ

İnsan fıtratı gereği bilgi üreten ve inanan akılı ve duyu organlarına sahip olan bir varlıktır. Allah insanı yaratırken akıl ve duyuların yanı sıra peygamberler de göndermek suretiyle birçok konuda rehberlik etmiştir. Peygamberlik halkasının sonuncusu Hz. Muhammed'dir. İslam dinin doğuşu ile beraber ona iman eden Müslümanlar birçok problemini Hz. Peygambere danışarak çözüyorlardı. Bu problemlerin varlığı Hz. Peygamberin vefatından sonra da devam eti. Ancak Müslümanlar yeni ortaya çıkan sorunlarını Hz. Peygamberin vaaz ettiği öğretileri doğrultusunda çözmek durumundaydılar.

İlk dönemde Müslümanlar arasındaki ihtilaflar çoğunlukla siyasi konularda olmuştur. İlk iki halife döneminde siyasi ihtilaflar uhûlet ve suhulet ile çözülürken üçüncü halife döneminde bu yönteme riayet edilmemiş, üçüncü halifenin öldürülmesi ile birlikte siyasi ihtilaflar daha da derinleşmiş dördüncü halife döneminde birçok iç çatışmalar yaşanmıştır. Çok geçmeden bu çatışmaların sonuçları dini bir zeminde tartışılmış ve neticede siyasi ve itikadi kimliğe sahip bazı farklı gruplar meydana gelmiştir. Kader konusundaki görüş ayrılıkları Cebriyye ve Kaderiyye gruplarını oluştururken, büyük günah konusundaki görüş ayrılıkları ise Harici ve Mürcie gibi grupları meydana getirmiştir. İmamet konusu ise Şia'yı doğurmuştur. Bu gruplara mensup düşünürlerin ortaya koyduğu düşünceler, daha sonra Kelam ilmini doğurmuştur. Sonraki süreçte özellikle Mutezile kelamcılarının çabası ile Kelam

---

[33] Ali Ebû Mülhim, *Resâilü'-Câhiz,* (Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 2002), 3/8.

[34] Muhammed b. Kuteybe, *Hadis Müdâfâsı,* çev. Mehmet Hayri Kırbaşoğlu (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1979), 83.

[35] Geniş Bilgi için bakınız. Ebü'l-Hasan el-.Eş'arî, *İstihsânü'l- Havd fi İlmi'l-Kelâm,* çev. Melikşah Sezen (İstanbul:Kökler Derneği Yayınları, 2016.

[36] Cahiz, *Sınâ'tü'l-Kelâm*, 56.

[37] Cahiz, *Sınâ'tü'l-Kelâm*, 56.

ilmi kurulmuş olup Ehl-i Sünnet kelamcılarının katkısıyla teşekkül dönemini tamamlamıştır. Teşekkül döneminden sonra da gün geçtikçe Kelam ilmi nitelik olarak varlığını zenginleştirerek devam etmektedir.

Kelam ilmi İslam inanç esaslarını kesin deliller kullanarak tespit etmeye, açıklamaya ve savunmaya çalışmış ve aynı göreve devam etmektedir. Hicri ikinci asırdan itibaren Mutezile Kelamcıların yoğun çalışmaları neticesinde ulûhiyet, nübüvvet ve ahiret konularını inceleyen Kelam ilmi doğmuştur. Câhiz de Kelam ilminin kuruluşuna hizmet eden düşünürlerden biridir. Kuruluş devresindeki Kelam ilminin toplumda nasıl algılandığını ve kendisinin ne anladığını bize anlatan Câhiz'in görüşleri önemlidir. Kelam ilmini ilk değerlendirenlerden biri olması açısından da değerlidir.

Hicri ikinci asırda Kelam ilmi bir tartışma sanatı olarak algılanmıştır. Bu dönemde Kelamcılar arasındaki tartışmalar da daha çok cedel metodu hâkimdir. Ayrıca Kelamcı bütün inanç ekollerin görüşlerini ve zafiyetlerini iyi bilmeli, bütün maharetini el-kol hareketleriyle kızışan kelami tartışmalarının yoğun yaşandığı meclislerde ortaya koyması gerekir. Doğal olarak bu cedelci tartışmalar beraberinde kim galip, kim mağlup oldu düşüncesini zihinlere getirmiştir. Galip olduğunu düşünenlerde kibir ve benlik duygusu gelişirken, mağlup olanda da galip gelene karşı düşmanlık duyguları gelişmiştir. Câhiz, bu durumu Kelam ilmine ait bir musibet olduğunu söylemiştir. Dönemin Kelamcıları tarafından Kelam ilmi, neye nasıl inanmamız gerektiğini belirleyen bir kıstas olarak görülmüştür. Bu dönemde bazı matematikçi ve mühendislerin de kesin bilgi üretmediği aksine ihtimal çerçevesinde bilgi ürettiği gerekçesi ile Kelam ilmini eleştirmişlerdir. Hz. Peygamber döneminde üretilen bilgiyi yeterli gören ve bu bilgi ile problemlerini çözmeye çalışan Ehl-i Eser ise Kelam ilmini, takip ettiği metotlar sebebiyle reddetmişlerdir.

Müslümanlar bin dört yüz yıllık kültürlerine sırt çevirmeden onu araştırmalı doğru olanı almalı, yanlış olanı da terk etmelidirler. Şayet o kültürü tümü ile alırlarsa kendilerinden öncekilerin düştüğü hatalara düşerler. Bu kültürün yanlış olanı terk edip, doğru olanı alırlarsa geçmişten gelen bu kültür mirası ile tecrübe kazanıp karşılaştıkları problemleri ve sorunları edindiği bu tecrübe ile kaliteli bilgi üreterek çözmeye çalışmalıdırlar. Diğer bir hususta Müslüman kelamcılar bilgi üretirken mutlaka vahyi esas almalıdırlar.

KAYNAKÇA

Alîyyül-Kârî. *Fıkh-ı Ekber Şerhi*. çev. Yunus Vehbi Yavuz. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2013.

Aydın, Ahmet. "Devlet İdaresiyle İlgili Konularda Hanefî Fıkıh Literatüründeki Hükümlerle Ebu Hanife'nin İktidara Yönelik Tavrı Arasındaki Farklılık". *Mizânü'l-Hakk İslami İlimler Dergisi* 11 (Aralık 2020), 57-79.

Baktır, Mehmet. "Câhz'ın Varlık ve Tabiat Anlayışı". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (Aralık 2006), 243-262.

Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmâil el-. *Sahih-i Buhârî*, Kitâbü'l-Havf. Şam: Darü İbn Kesir, 2002. Bab. 5, Hadis No: 946.

Cahiz, Ebû Osman b. Bahr el-. "Sınâ'tü'l-Kelâm" , *er-Resâil.* Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl Yayınları, 2002.

Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Şerhü'l-Mevâkıf.* çev. Ömer Türker. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.

Ess, Josef Van. *Bidayâtü'l-ilmil kelâm fil İslâm*. Beyrut: Me'hedü'l-Almaniyi lil ebhâsü'şerkiyye, 1977.

Eş'arî, Ebû'l-Hasan el-Kitabü *el-Lüma' fî redd a'lâ ehlil'z-Zeyği ve'l-bide'*, nşr. Hammud Ğurabe (Mısır: Matba'tü'l-Mısriye, 1955), 17-68.

Eş'arî, Ebü'l-Hasan el-. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*. çev. Ömer Aydın. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.

Eş'arî, Ebü'l-Hasan el-. *İstihsânü'l- Havd fi İlmi'l-Kelâm.* çev. Melikşah Sezen İstanbul:Kökler Derneği Yayınları, 2016.

Herevî, Ebû İsmâil el-. *Zemmü'l-Kelâm ve Ehl-ihi. thk.* Ebû Câbir Abdullah b. Muhammed. Amman: Mektebetü'l-Ğurebâü'l-Eseriyye, T.y.

İbn Kuteybe, Muhammed. *Hadis Müdâfâsı.* çev. Mehmet Hayri Kırbaşoğlu. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1979.

İbn Murteza, Ahmed b. Yahya. *Tabakatü'l-Mu'tezile.* thk. Helmut Ritr ve Albert Yetriş. Beyrut: 1961.

Matüridî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el. *Tevilatü'l-Kur'an Tercümesi*. ed: Yusuf Şevki Yavuz. İstanbul: Ensar Yayınları, 2017.

Mülhim, Ali Ebû. *Resâilü'-Câhiz.* (Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 2002.

Nesefî, Ebu'l-Muîn en. *Tabsıratü'l-edille fî usûli'd-dîn,* nşr. Hüseyin Atay, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları), 1/ 113-115.
Razi, Fahrettin er-. *Metalibu'l-Aliyye*, thk. Ahmed Hicâzî Sakâ. Beyrut: Dârü'Kütübi'l-Arabiyye, 1987.
Sinanoğlu, Abdulhamit. *Kitâbü Hüceci'n-Nübüvve.* çev. Yasin ulutaş-Abdülhamit Sinanoğlu. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020.
Tûsî, Ebû Ca'fer Nasîrüddîn Muhammed b. Muhammed b. el-Hasen et-. *Tecrîdü'l-İ'tikad*. thk. Muhammed Cevvâd el-Hüseyni el-Celâlî. Tahran: Mektebetü'l-A'lâmü'l-İslâmî, 1407.
Ulutaş, Yasin. "Hasan b. Muhammed el-Hanefiyye'nin Hayatı, Kadere Dair Risalesi ve Kaderle İlgili Görüşleri", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/22 (Haziran 2019), 334-362.
Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed ez-. *Mizânü'l-İ'tizâl.* thk. Muhammed el-Bacûrî. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1963.
Ziriklî, Hayruddin Muhammed b. Muhammed ez-. *el-A'lâm.* Beyrut: Darü'l-İlim Lil Melâyîn, 2002.

TEACHING OF PHYSICAL EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL FOLLOWING THE NEWS INTRODUCED BY LAW N.234/2021

PhD Student Tiziana D'Isanto
University of Salerno, Italy
ORCID N: 0000-0001-7151-7486

Abstract
The teaching of physical education in Italian primary schools, like all other disciplines, was until now entrusted in all five primary school classes to the generalist teacher, the so-called single teacher. With the Law n. 234 of 2021 the specialist teacher in motor sciences was introduced in the fifth grade of primary school starting from the current school year 2022-23, extending the teaching, now called motor education, also to the fourth grade from the 2023-24 school year. Therefore, within the individual schools we will have a generalist teacher who will teach physical education in the first three classes of primary school and a specialist teacher who will be employed only in the fourth and fifth classes. Two different profiles of teachers with different methodologies and university training will therefore find themselves collaborating on the same teaching for the achievement of the objectives and goals set by the National Guidelines.
Therefore, the objective of this study is to investigate the teachers' perception of their own preparation, the importance of motor education teaching, the introduction of the specialist teacher, the possible actions/requests to accompany the progressive phase of introduction of the specialist teacher.
A fact-finding survey was conducted on a convenience sample consisting of 153 primary school teachers in active service in the city of Naples (Italy) through a semi-structured questionnaire consisting of 15 questions prepared on Google Form and sent to teachers via email. The responses were treated with descriptive statistics by calculating their frequency and percentage.
The results bring out a widespread awareness of the importance of motor education teaching for the psycho-physical growth of children, a limited awareness of the specific training necessary for motor education teaching, a widespread sense of inadequacy of the generalist teacher in teaching the discipline. Furthermore, support and practical teaching measures are required in order to be able to teach physical education in the remaining primary school classes more effectively.
Keywords: physical education, motor education, primary school, specialist teacher, generalist teacher.

Introduction

The Italian school system, to date, provided for the presence of a generalist teacher in primary school, with a master's degree in Primary Education Sciences, who could teach all 10 disciplines, including physical education, present in the curriculum for all five classes that make up the compulsory primary school path involving children aged 6 to 10 (MIUR, 2012). Unfortunately, the discipline of physical education is not taught adequately due to the small number of hours per week and the inadequacy of generalist teachers who, in their university training, have little preparation on issues relating to physical education and who often teaching physical education lessons because they fear that pupils may get injured (D'Isanto, D'Elia, 2021). Considering that the indications of the World Health Organization (WHO, 2010) recommend at least 60 minutes a day of moderate to vigorous activity in relation to age for overall well-being of the person and considering that in Europe, as shown by the report Eurydice 2013 (EACEA, 2013), there are many countries that entrust this teaching to a specialist teacher in Exercise and Sports Sciences, in Italy with Law n.234/2021 (budget law 2022) it is introduced, while not changing the framework regulation, the specialist teacher in Motor Sciences, with a master's degree, for teaching two hours a week of motor education in fifth grade classes starting from the current school year. The law provides for the introduction of the specialist teacher also in the fourth year classes from the next school year 2023/24. The first three classes, on the other hand, remain entrusted to the generalist teacher, leaving the task of establishing the number of hours of physical education per week to the individual schools. In the same school, therefore, two different types of teachers, generalists and specialists, will find themselves collaborating on the same teaching, who, for their different university backgrounds, will adopt different methodologies for the achievement of the objectives and educational goals set in the National Curriculum Guidelines (MIUR, 2012). The generalist teacher is a master's degree in Primary Education Sciences. His methodology is more flexible and adapts to the plurality of teachings to which he is delegated and whose contents he chooses without the need to distinguish the teaching method since they are not "operative" teachings as is the case with physical education. On the other hand, the specialist teacher with a degree in Motor Sciences has a more specific methodology and applies the contents of

knowledge with the obviously specialized methods linked to disciplinary teaching. Until now, the specialist teacher had collaborated with schools, and therefore alongside the generalist teachers, as a sports tutor in the many projects (D'Elia, Raiola, 2019) proposed by the Ministry of Education with the Italian National Olympic Committee CONI and later with the government agency Sport e Salute spa, precisely to increase the number of hours of physical education and better qualify teaching. With the 2022 budget law, on the other hand, the specialist teacher becomes a full-fledged co-owner of the class on a par with the generalist teachers with whom he will also have to collaborate for the achievement of objectives transversal to several disciplines for the purpose of a harmonious global growth of the student.

Objective and method

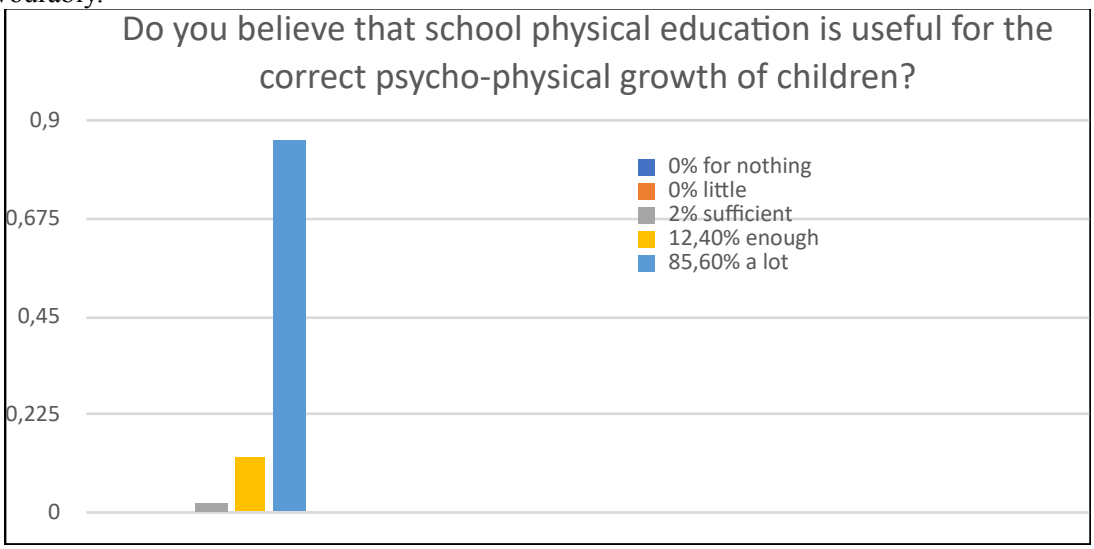
The present study aims to investigate the perception of generalist teachers on their preparation for teaching physical education, on the importance of teaching physical education, on the introduction of the specialist teacher; on the possible actions/requests to accompany the progressive introduction of the specialist teacher in the last classes of primary school.

In some schools in the city of Naples (Italy) a fact-finding survey was conducted on a sample of convenience made up of 153 primary school teachers in active service. A semi-structured questionnaire was administered, consisting of 15 questions prepared on Google Form, and sent to teachers by email. The answers were treated with descriptive statistics by calculating the frequency and reporting it as a percentage.

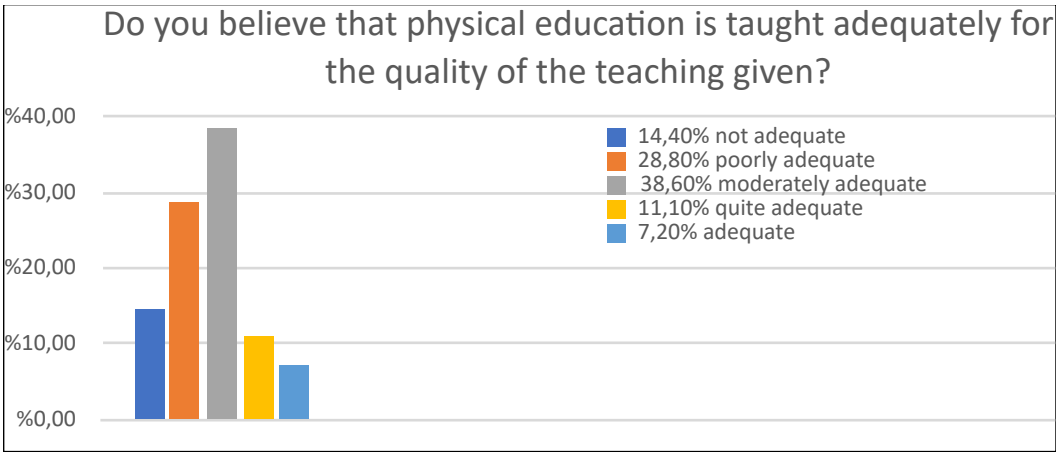
Discussion and results

The first three questions were asked to contextualize the respondents; it turned out that teachers, 97% women, have an average age of 53 with a gap of more or less than 7 years and 66% have been teaching for more than 15 years.

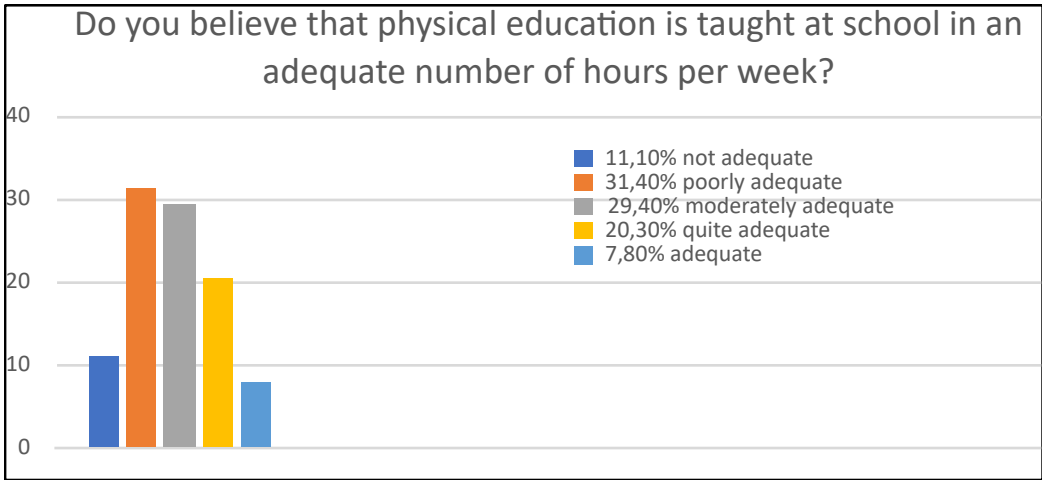
To the question: "Do you believe that school physical education is useful for the correct psycho-physical growth of children?", 85.6% of teachers believe that physical education is very useful for correct psycho-physical growth, 12.4% quite useful and 2% consider it useful, no one expresses itself unfavourably.

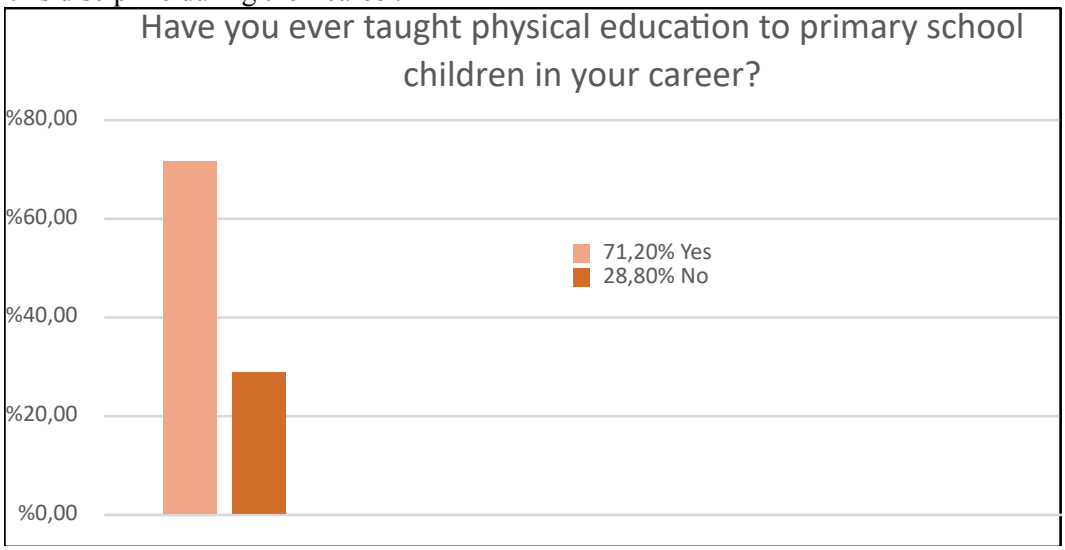
To the question: "Do you believe that physical education is taught at school in a way that is adequate for the quality of the teaching given?" it was possible to respond with the five-point Likert scale from 1 inadequate to 5 adequate. 43.2% (14.4%+28.8%) believe that the teaching quality is not adequate; against 18.2% (11.10%+7.20%) who consider it adequate and 38, 6% who consider it sufficiently adequate.

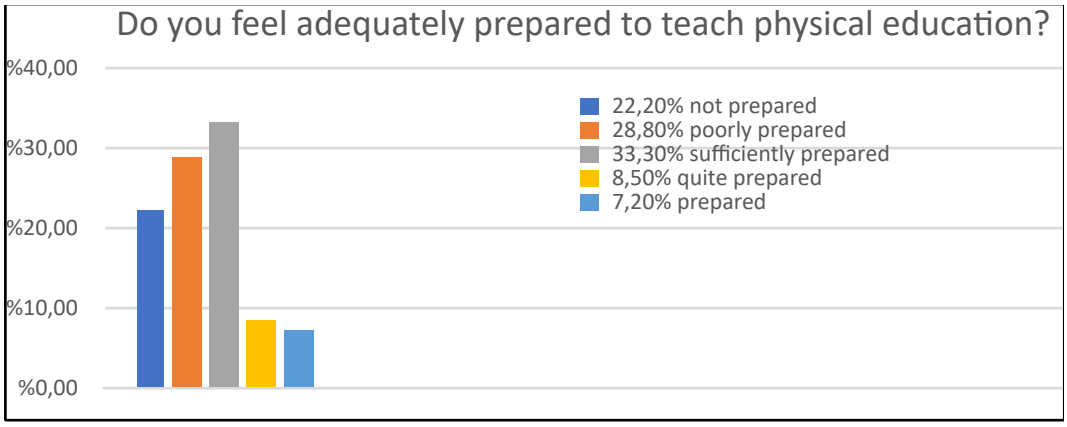
To the question: "Do you believe that physical education is taught at school in an adequate number of hours per week?" it was possible to respond with the five-point Likert scale from 1 inadequate to 5 adequate. 42.5% (11.1%+31.4%) of teachers consider the number of hours dedicated to the subject to be inadequate; 28.1% (20.3%+7.8%) consider them adequate and the 29.4% consider them sufficiently adequate.

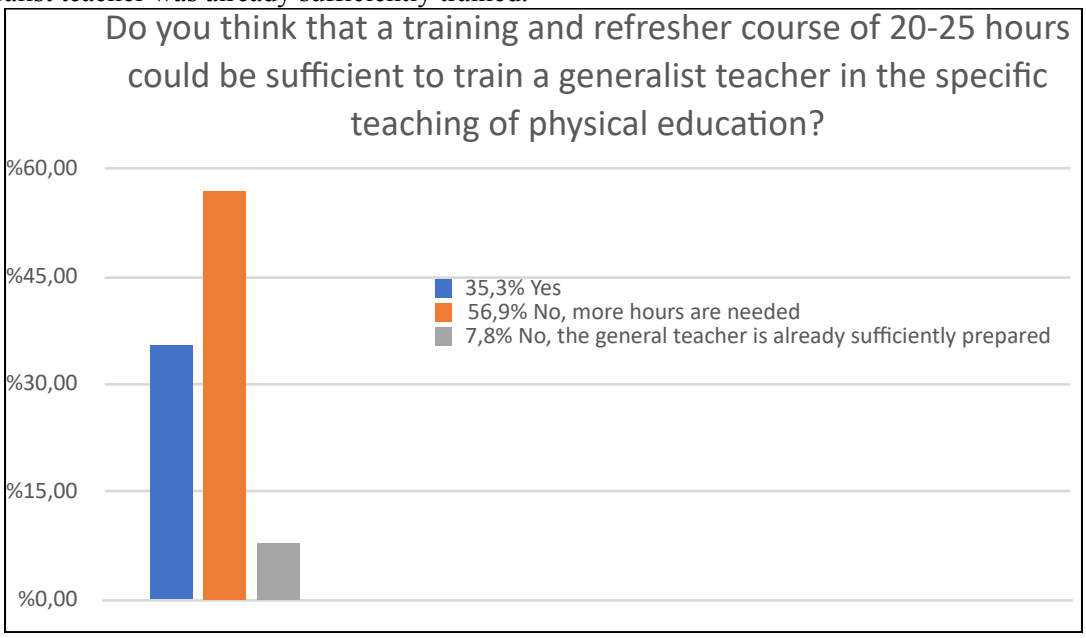
When asked "Have you ever taught physical education to primary school children in your career?" 71.2% have taught physical education to primary school children, against 28.8% who have never taught this discipline during their career.

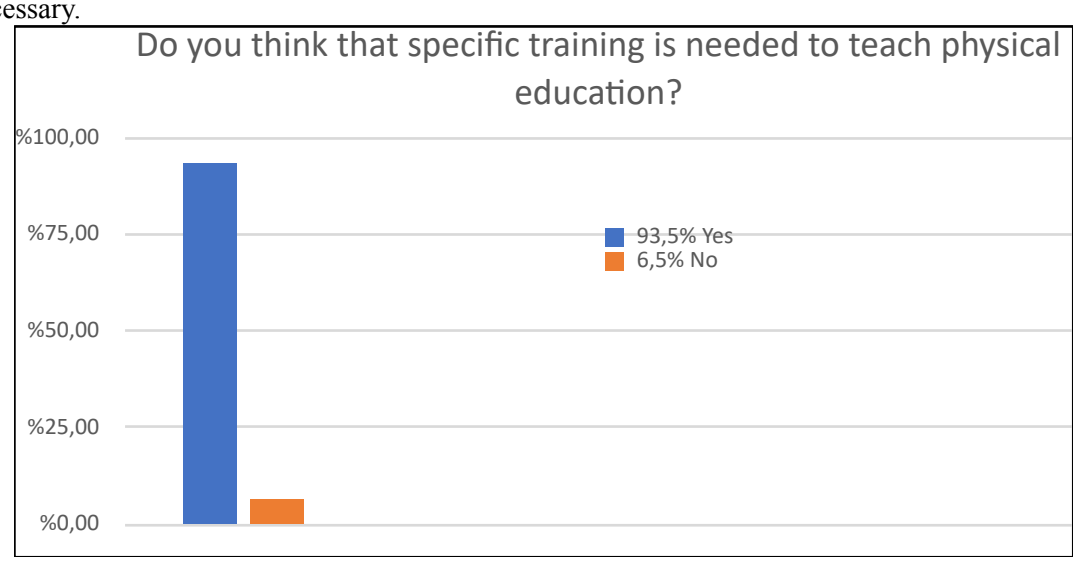
When asked “Do you feel adequately prepared to teach physical education?” it was possible to respond with a five-point Likert scale from 1 unprepared to 5 prepared. 51% do not consider themselves prepared (22.2+28.8%), compared to 33.3% who consider themselves sufficiently prepared and 15.7% who consider themselves prepared (8.5%+7.2%).

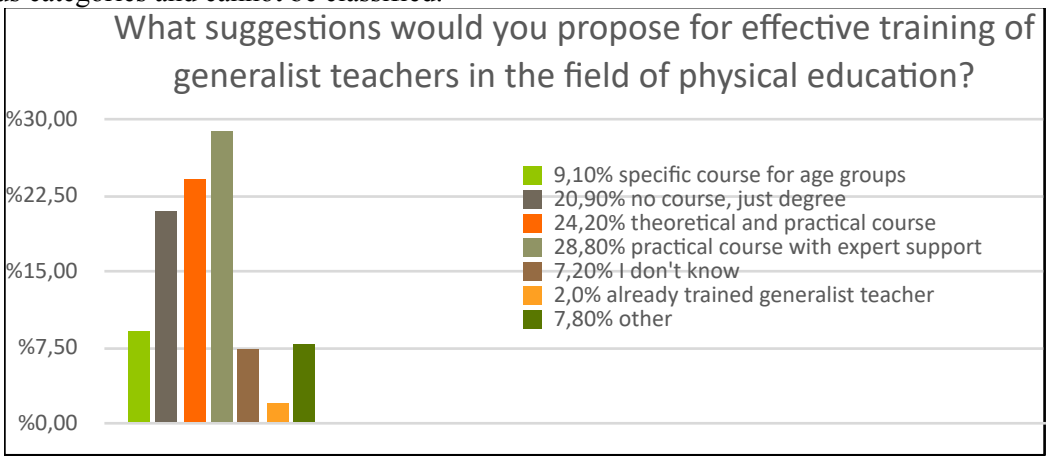
To the question "Do you think that a training and refresher course of 20-25 hours could be sufficient to train a generalist teacher in the specific teaching of physical education?" 56.9% answered that more hours were needed, while 35.3% considered the course sufficient against 7.8% who believed that the generalist teacher was already sufficiently trained.

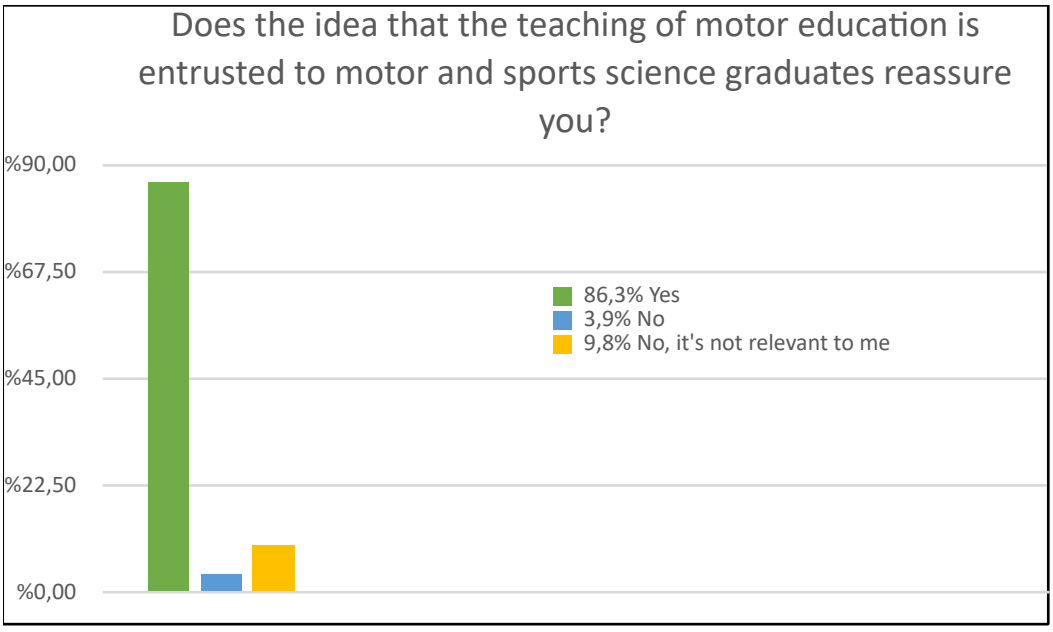
To the question "Do you think that specific training is needed to teach physical education?" 93.5% believe that specific training is required to teach physical education against 6.5% who do not consider it necessary.

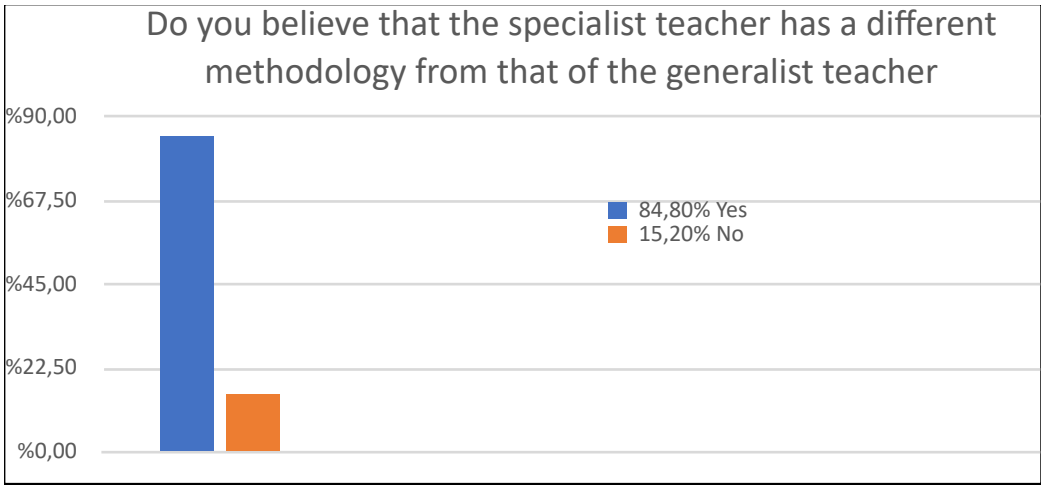
Therefore, a question with an open answer was asked, asking the teacher what suggestions he would propose for an effective training of generalist teachers in the field of physical education. The answers were aggregated by keywords. 9.1% offer specific courses in relation to the age range of the students; 20.9% believe that specific training, a degree, and not a training course is needed to teach physical education; on the other hand, only 2% believe that the generalist teacher is already trained and does not need any training course; 24.2% of teachers, on the other hand, consider a training course with practical and theoretical contents taught by a physical education expert to be useful; 28.8% instead offer an exclusively practical and operational course with the support of an expert professor of motor sciences. 7.2% do not offer suggestions. There is 7.8% of answers that cannot be traced back to the previous categories and cannot be classified.

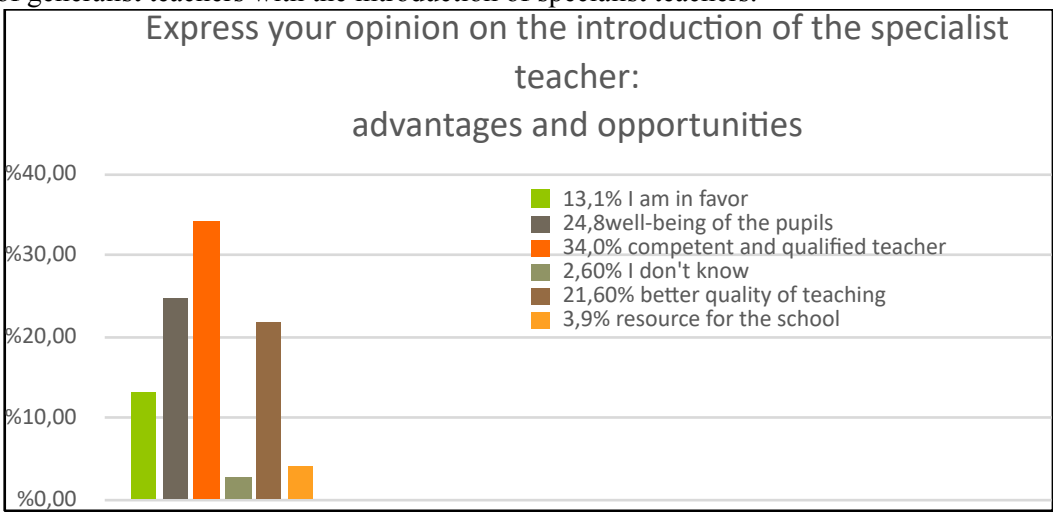
To the question "Does the idea that the teaching of motor education is entrusted to graduates in motor and sports sciences reassure you?" 86.3% answered positively, 3.9% answered negatively while for 9.8% it is not relevant.

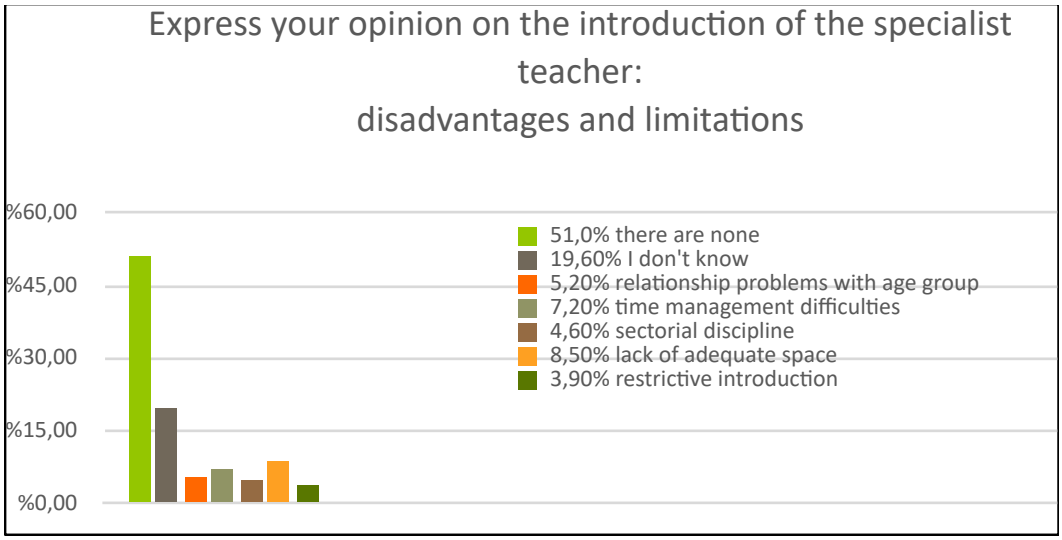

To the question "Do you think that the specialist teacher has a different methodology from that of the generalist teacher?" 84.8% believe that the specialist teacher has a different methodology from that of the generalist teacher compared to 15.2% who do not believe this.

Two open-ended questions were then asked in which teachers were asked for their opinion on the recent introduction of the specialist motor education teacher in primary school, listing their advantages/opportunities and disadvantages/limitations. The answers were aggregated by keywords. 2.6% declare no benefit. 13.1% consider themselves generally in favor of the introduction of the specialist teacher without expressing any specific advantage; 24.8% consider the introduction of the specialist teacher useful for the well-being of the pupils; 34% believe the introduction of a competent figure is advantageous; 21.6% believe that specialist teachers improve the quality of teaching in the discipline; 3.9% consider the introduction of the specialist teacher a resource for the school and a support for the generalist teacher. As regards the disadvantages, 51% of the teachers declare that there are no disadvantages or limits in introducing the specialist teacher, while 19.6% cannot answer on the matter. 5.2% believe that the specialist teacher does not know how to relate to pupils aged 6-10, while 4.6% believe that the discipline is too sectoral and the specialist teacher is not able to work interdisciplinarily. 3.9% consider specialist teaching limited to fourth and fifth grades only; 8.5% highlight that the limit is in the lack of gyms and spaces suitable for physical activity which would not allow the specialist teacher to work adequately; 7.2% highlight the difficulties in managing the service hours of generalist teachers with the introduction of specialist teachers.

Conclusions

The results highlight the awareness of the importance of teaching physical education for the psycho-physical growth of children. Generalist teachers, however, have a limited awareness of the specific training necessary for the teaching of motor education having considered, more than half of the suspects, the teaching to date of physical education taught by the generalist teacher to be adequate. However, this data contrasts with the subsequent highlighting of the widespread sense of inadequacy of the generalist teacher in teaching the discipline and the favorable acceptance of the figure of the specialist teacher in motor sciences for the teaching of the discipline, noting his greater preparation due to the university course specific in Motor Sciences. Furthermore, tutoring and practical teaching measures are required from generalist teachers in order to be able to teach physical education in the remaining primary school classes more effectively. It would therefore be appropriate to hypothesize reciprocal in-service training courses between generalist and specialist teachers: the specialist teacher with a tutoring action could provide generalist teachers with practical-operative knowledge for a more specific teaching of physical education in the first grades of primary school entrusted to the generalist teacher; on the other hand, the generalist teacher with a tutoring action could make the specialist teacher acquire elements for a more flexible methodology in order to be able to better interact with the group of generalist teachers of the class team to optimally achieve the cross-cutting objectives that link each other the disciplines for a harmonious development of the pupil.

References:

-Commissione europea/EACEA/Eurydice (2013). Educazione fisica e sport a scuola in Europa. Rapporto Eurydice. Lussemburgo: Ufficio delle pubblicazioni dell'Unione europea

-D'Isanto T. (2019) "State of art and didactics opportunities of Physical Education teaching in Primary School". Journal of Physical Education and Sport, Vol.19 (Supplement issue 5), 1759-1762)

-D'Elia F. (2019). The core curriculum of University training to teach physical education in Italy. Journal of Physical Education and Sport, vol. 19 (Supplement issue 5), 1755-1758

-D'Elia F., Raiola, G., (2019) La progettazione delle attività motorie e sportive nella scuola italiana, Formazione e Insegnamento, vol. 12 n. 1

-Ministero dell'Istruzione, dell'Università e della Ricerca, MIUR, (2012) "Regolamento recante indicazioni nazionali per il curricolo della scuola dell'infanzia e del primo ciclo d'istruzione, Annali della pubblica istruzione, *Le Monnier, Mondadori education*, Milano, Italia.

-Raiola, G. (2019). L'insegnante di Educazione Fisica nella Scuola Primaria: problematiche ordinamentali e possibili prospettive. Formazione & Insegnamento, vol. 17(3), 181-192.

-World Health Organization, WHO, (2010). Global recommendations on physical activity for health, N.Y., U.S.A.

A CONSERVATIVE VERSION OF EUROPEAN FAMILY LAW THINKING

Prof. Dr Eszter Cs. HERGER DSc
University of Pécs Faculty of Law
Head of Department for Legal History
Head of Dezső Márkus Research Group for Comparative Legal History

Abstract
In 21st-century Europe, many social crises require intervention in the field of family law too. Three broad areas need particular attention. On these issues, there is a lack of unity between European countries and a gap between conservative and liberal political views. In contrast to the right to life, liberalising the right to abortion (together with other factors) could lead to a significant depopulation. In addition to the family based on marriage, the surge in the number of cohabiting relationships could loosen the obligation of mutual support between the parties and indirectly contribute to the polarisation of society and the loss of community spirit. The abolition of the role of biological sex in the concept of marriage could lead to a drastic reduction in the number of children born. Using the example of Hungarian family law, this paper examines how a conservative-majority legislature can address these crises by drawing on the biblical roots of our legal culture and constitutional values.
Keywords: biblical roots of European legal culture, family law, social crises, right to life, abortion, cohabitation, community spirit, same-sex marriage, protection of human rights

1. Is there a case for conservative family law? The actuality of the research, and working method

In the framework of a four-year project, my research group at the University of Pécs in Hungary is studying the biblical and Roman law roots of European legal culture.[1] As a family lawyer and legal historian, my research area in the project is the influence of biblical heritage in the development of European family law.

The study starts from the premise that the principles and institutions of the Bible are unjustifiably pushed into the background and are barely studied roots of our (secular) legal culture. Many of these were reinvented and emphasised by the natural law wave of the second part of the 16th century, which relied on protestant ethics, grounding the process of modernization after the early civil revolutions, but from the enlightened common sense law, after the radical civil revolutions – as a counter-effect – a parallel, secularised, value system was concluded. This dual legal culture which is discoloured according to the followed model was oppressed by the monolithic ideology, which was forced upon the countries of the Soviet block after the second part of the 20th century; while in the last three decades another 'cultural fight' developed, which aims to not only overshadow but to forget the oldest layers of our legal culture.

The research is based on *comparative legal history* as a working method. Historical research is accepted since the turn of the 18-19th century, moreover, it was even a necessary condition for the philosophical grounding of jurisprudence and the organic development of law, which was first used as a working method of jurisprudence by representatives of the German historical law school (Historische Rechtsschule). However, comparative law also played an important role in the early decades of the 19th century, among others in the work of Paul Johann Anselm von Feuerbach, who followed the teachings of Immanuel Kant; he – moving away from his universal, historical view – emphasized comparing the institutions of law in force. Although there were (practical, not scientific) antecedents of comparative law, yet, it was born into the age of romanticism: its program was close to the general aspiration of western philosophy, to the examination of the formation of our historical worldview.[2] Since the last decades of the 18th century, there were examples of the joint application of historical and comparative legal examination, and after the turn of the century, it has become a regular research method as a necessary consequence of legal particularism throughout Europe. The historical legal comparison cannot be fulfilled with the need for completeness during the four years of the

---

[1] The study was carried out in the framework of the research project *'The Legal Relevance of the Vetus et Novum Testamentum. Parallels between the Jewish-Christian and Roman Law Roots of our Legal Culture'* under the number OTKA K138899.

[2] See more E. Cs. HERGER: A modern magyar házassági vagyonjog kialakulás és rendszere a német jogfejlődés tükrében [Development and structure of the modern Hungarian matrimonial property law in the mirror of the German legal development]. Passau 2017, 19-34.

project. *Therefore, we examine those legal principles and legal institutions as a subject of the research that appears in our law in force.* The scientific basis for this working method is provided by the statement of Gábor Hamza in his monograph published at first in 1985, which is a basic work in the field of the comparative legal history of Hungary: Hamza declares that the specialists of antique law and scholars of comparison of modern law have not built a *'bridge of possibility for comparison in the research of institutions of antique law and modern law'*, and the antique antecedents of comparative law were ignored even by those who emphasize the need for it in modern law.[3] Thus, the project undertakes the task of building a bridge between modern legal institutions, legal principles, and their cultural roots. Thus, the study aims to show how and how much the survival of these roots shifted the formation of legal thinking and certain legal institutions, emphasising the undoubted historical role, which the first filled and could fill today with moral content and the second with its system-building ability.

The fact that comparative legal historical research can continue to play an important role in the second decade of the 21st century can also be easily justified by recent political events. Several celebrations were held to mark the 60th anniversary of the Treaty of Rome establishing the European Economic Community, signed on 25th March 1957. The jubilee events are accompanied by the declaration of the leaders of the 27 member states of the European Union, the European Council, the European Parliament and the European Commission, signed on 25th March 2017: the signatories stated in the 4th section of the Rome Declaration that *'Standing together is our best chance to (…) defend our common interests and values'* and *'Taken individually, we would be side-lined by global dynamics.'*[4] The program points set out in the Declaration express a common value orientation indirectly, as reflected in the last sentence of section 1: *'We have built a unique Union with common institutions and strong values, a community of peace, freedom, democracy, human rights and the rule of law, a major economic power with unparalleled levels of social protection and welfare'*. However, the Declaration does not define specific values, nor does it say where these *'strong values'* (see 1st section 3rd sentence) come from and from what they can be derived. This lack is particularly striking in light that – while Europe is working to build a supranational system – social debate seems to be constant: is there a common identity that defines Europeans or does the (legal) culture of nations fit together just like clay to iron?

2. The legal justification for conservative family policy and the protection of human rights

Family law is the set of rules of the legal system which regulates personal and property relations arising out of marriage, the family and family-like legal relationships within the limits of state control but respecting the individual rights of the person and the principles of equality.[5] Both the legislator and jurisprudence place emphasis on the regulation of the non-marital family and other family-type legal relationships in addition to the family based on marriage. This is based primarily on professional and not legal policy arguments since legal policy must never forget that actual social relation requires legal regulation and, where appropriate, legal protection. It is another matter that the legislator has the responsibility to shape the collective value orientation, to create 'good' and 'suitable' laws, and to find the right balance between respect for the private sphere and the need for state intervention.[6]

The question may be to what extent social crisis phenomena can be addressed by legal policy instruments. We must accept as a *basic premise* that marriage and the family serve the preservation of society and that marriage and the family must be recognised in the legal order as an institution

---

[3] G. HAMZA: Jogösszehasonlítás és antikvitás [Comparative Law and Antiquity]. Budapest 1985, 44-50. See also the second extended edition (Jogösszehasonlítás és az antik jogrendszerek [Comparative Law and Antique Legal Systems] 1998) and the English edition (Comparative Law and Antiquity, 1991).

[4] file:///rome_declaration_2017_hu.pdf (12.12.2022).

[5] E. Cs. HERGER – E. KATONÁNÉ PEHR: Magyar családjog [Hungarian Family Law]. Budapest 2021, 17.

[6] See article 8 (Right to respect for private and family life) in the European Convention on Human Rights (Rome 1950). *'(1) Everyone has the right to respect for his private and family life (…). (2) There shall be no interference by a public authority with the exercise of this right except such as is in accordance with the law and is necessary in a democratic society in the interests of national security, public safety or the economic well-being of the country, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others.'* https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (27.01.2023).

supported by public authority. As regards the constitutional values that are part of the rule of law,[7] it is particularly important that they reflect the will of the majority, thus reflecting a collective value orientation, but are also acceptable to the minority and are always based on human dignity.

3. **Right to life versus liberalising the right to abortion**

In Hungary's Constitution (April 25, 2011), the section on *'Freedom and Responsibility'* is of paramount importance in that it declares that *'the life of the unborn child shall be protected from conception'* (article 2). One of the dark spots in the development of European law is that, for centuries, among the peoples and nations that populated Europe after the fall of the Roman Empire, abortion was usually only punished if it was carried out by the pregnant woman or by a third party on her behalf without her husband's knowledge. This was a serious contradiction of ideal and reality since the biblical legal culture considered the protection of the life of man[8] created in the image of God[9] (and within this the protection of the life of the foetus) as the primary function of state power, and this approach was preserved by the Protestant ethic of natural law thinking.[10] Curiously, the natural law of the Enlightenment spoke only of the human rights that a human being has from birth, and as a result, in Western legal culture, the protection of the life of the foetus has been even more marginalised today, concerning the right of self-determination of the pregnant woman. The essential difference between the postmodern phenomenon and earlier forms of abortion can be found in the human rights arguments used today by those arguing for the expansion of abortion. This legal argumentation is clearly different from the general feature of libertarian thinking that when two conflicting legal interests (in this case the right to life of the foetus and the right of self-determination of the pregnant woman) coexist, the extent of the conflict of interests determines which of the two rights should prevail in the case of such a conflict. This method of legal interpretation, which has its roots in rabbinic jurisprudence, the so-called pilpul method,[11] is unfortunately often forgotten when talking about the legal limits of abortion in Western culture.

The social and legal debate on this issue is not closed in European legal culture, which is why it is significant that the Hungarian Constitution protects human life from conception. However, the protection of rights under the Constitution is by definition not an absolute right; its limits are defined by the Act on the Protection of the Life of the Unborn Child (Act No. LXXIX of 1992) and the Criminal Code (Act No. C of 2012, § 163). The preamble of the first mentioned law clearly expresses the legal policy objective: *'the life of the foetus at conception deserves respect and protection; the protection of the life can be achieved by providing increased care for pregnant women, while at the same time ensuring conditions for the healthy development of the foetus is the primary responsibility of parents; abortion is not a means of family planning and birth control; but family planning is the right and responsibility of parents'*. § 1 of the Act adds that *'the foetus resulting from the fusion of a female and a male gamete, which develops in the womb, and the woman who is expecting a child, shall be entitled to support and protection'*. It follows from this that *'pregnancy may be terminated only in the event of danger or in the event of a serious crisis of the pregnant woman, under the conditions laid down in this Act'* (§ 5, 1). Whether these conditions (§§ 6-12) are defined too narrowly, too broadly or just striking the right balance is debatable, especially in light of the fact that the law (§ 5, 2) states that *'a serious crisis situation is one that causes physical or mental distress or social impossibility',* while the law doesn't define these two conditions. Here, it is only necessary to point out that one of the characteristics of the rule of law is that the content of the laws made by the representative body of the people is, in a fortunate case, guided by collective (at least majority) values, while at the same time, this normative content is at least tolerable for the minority. Abortion is defined

---

[7] J. Zoltán TÓTH: A jogállamiság fogalmának eszmetörténeti vázlata [The Concept of the Rule of Law: A Historical Ideological Overview]. Díké No. 1/2022, 241-256, https://journals.lib.pte.hu/index.php/dike/article/view/6089/5789 (26.01.2023).

[8] Genesis 9:6 *'Whoever takes a man's life, by man will his life be taken; because God made man in his image."*

[9] Genesis 1:27 *'And God made man in his image, in the image of God he made him: male and female he made them."*

[10] E. Cs. HERGER: A 17. századi protestáns természetjogászok családképe [Family Concept of the Protestant Natural Lawyers in the 17th Century]. Díké No. 1/2022, 57-90, https://journals.lib.pte.hu/index.php/dike/article/view/6077/5790 (26.01.2023).

[11] T. RUFF: A szólás- és tanszabadság elve a mózesi Törvényben és a rabbinikus jogban [The Principle of Freedom of Speech and Teaching in the Mosaic Law and Rabbinic Law]. Díké No. 1/2022, 104-113, https://journals.lib.pte.hu/index.php/dike/article/view/6079/5785 (26.01.2023).

in the Penal Code (§ 163). The threat of punishment for such conduct is based on two grounds. On the one hand, the legislator proceeded from the fact that the artificial termination of pregnancy always endangers the health of the pregnant woman and, in many cases, her life. The threat to health can also be in the form of the possibility of infection and a reduced ability to conceive and carry a pregnancy to term, adding that these risks are heightened in the case of unlawful abortions. Criminal law protection, on the other hand, is traced back to the protection of the foetus under constitutional law, irrespective of the degree of development of the foetus since the purpose of unlawful termination of pregnancy is the destruction of the foetus. On 15 September 2022, a new regulation of the Ministry of the Interior entered into force in my country, which requires that the abortion request form must include the following sentence: *'The medical report presented shall record that the pregnant woman has been presented by the health care provider with a clearly identifiable indication of the vital signs of the foetus.'*

4. Freedom to choose the legal form of the cohabitation

The preamble of the Constitution of Hungary names human dignity and the family as *constitutional values* (*'We affirm that human dignity is the basis of human life', 'We affirm that the family and the nation are the most important framework of our coexistence and that the most important values of our interconnection are loyalty, faith and love.'*). The Constitution also states that one of the most important frameworks of our coexistence (our society) is the family: *'Hungary protects the institution of marriage as a community of life between one man and one woman, based on voluntary decision, and the family as the basis for the survival of the nation. The family relationship is based on marriage and the parent-child relationship. The mother is a woman, the father a man'*. The concept of a family, therefore, refers to the community of spouses and their children, but it can also be created in the case of cohabitation without marriage, provided that a child is born. The principle of the protection of marriage and family under constitutional law also implies that *'Hungary supports childbearing'* and *'The protection of families is enshrined in a special law'*.

The first principle of the Family Law Book of the Hungarian Civil Code (Act V of 2013) is the *protection of marriage and the family* (§ 4:1), which follows from the provisions of the Constitution. However, in the application of the law, the emphasis is not only on the protection of these two institutions but also on ensuring the harmony of family and individual interests. It is noteworthy from the point of view of the *protection of marriage* that it is protected as a community of life between a man and a woman, based on a voluntary decision. A valid marriage is a family in itself without any further conditions, such as the duration of the union or the existence of children.[12] The principle of the protection of marriage also implies that marriage is free from influence, that it is entered into and dissolved of its own free will, that the right to marry is a fundamental human right and that the legislator has used a variety of legal instruments to protect marriage (for example, divorce is only possible by law, subject to a court order, and mediation is widely used).

From the point of view of *family protection*, it should be noted that the Hungarian legislator gives priority to marriage over de facto partnerships and registered partnerships, but family can be based on marriage and on parent-child relationships too. This means that in the case of a cohabiting relationship, it is not the cohabitation of the partners as such, but their cohabitation for at least one year and the existence of the child born of this cohabitation that creates a family, since only then do the cohabiting relationship have legal effects under family law. The Hungarian legislature's solution is not only to be welcomed based on natural justice but is also in line with the Strasbourg case law of the European Court of Human Rights,[13] according to which the existence or non-existence of family life is primarily a question of fact, which depends on close personal relationships and cannot exist only in the case of marriage.

5. Same-sex marriage?

It follows from the above that same-sex couples cannot marry in my country. They can live together in a de facto or registered partnership. The legal effects of registered partnerships have been regulated by the legislator by reference to marriage in family law and inheritance law. However, there are significant differences between a registered partnership and marriage, and it cannot be argued that a registered partnership, although a legally recognised and protected relationship, constitutes a family.

---

[12] A. KŐRÖS: Alapelvek. Házassági vagyonjog [Principles. Marital Property Law]. In A. KŐRÖS (ed.): A Ptk. magyarázata III/VI. Polgári Jog – Családjog [Commentary on the Civil Code IIII/VI. Private Law – Family Law]. Budapest 2018.

[13] https://www.coe.int/en/web/impact-convention-human-rights/right-to-family-life (27.01.2023).

Neither the Registered Partnership Act (Act No. XXIX of 2009) nor the Family Protection Act (Act No. CCXI of 2011) has introduced a new appreciation, since, without exception, the family has been the most important microcosm of organised human society in all legal cultures since its inception. Therefore, it makes sense that the family is *'founded on moral foundations'* and must be respected by the state, as stated in the preamble to the Family Protection Act.

The Family Law Book of the Hungarian Civil Code does not regulate de facto partnership, but only its legal effects in family law. This solution has both historical and legal policy reasons and is not a unique Hungarian phenomenon. When Hungarian private law was recodified in the years following the turn of the millennium, the legislator wanted to place de facto partnerships and registered partnerships within family law. Undoubtedly, this technical legal solution would have allowed a coherent regulation of marriage, partnerships (both traditional and open to same-sex couples) and registered partnerships (for same-sex couples),[14] but other considerations also arose. The fact is that same-sex cohabitation is currently very rare in our country compared to other European countries. In light of the Hungarian Constitutional Court decisions, the integration of such cohabitation into family law is neither necessary nor justified from a natural law point of view, so the fact that registered partnerships are not institutionalised by the Civil Code does not pose a professional problem. On the other hand, traditional partnerships are very common, which indicates the need for a sufficient level of protection, yet it was not considered appropriate to establish a system of regulation for life partners similar to that for married couples.

When examining the partnership of traditional (heterosexual) couples, it is necessary to emphasise the differences in the concept of marriage. Although it is repeatedly stated in both domestic and foreign literature that various forms of partnerships were already present in early societies, it is worth noting that in historical law such forms of cohabitation were not in competition with marriage: the basic function of the family was to ensure legal descent, and no other form of cohabitation was suitable for this purpose than marriage. The partnership of the postmodern era should not be confused with the so-called concubinage or concubine (which was a consequence of polygamy and also expressed the difference in status between women belonging to the same man), the Roman law concubinage (de facto cohabitation without the intention to have children and without the will to marry), the common law marriage (marriage without form).[15] In contrast to all these phenomena, in the case of modern cohabitation, the parties lack the will to marry and do not wish to produce the same personal and property effects as those arising from a valid marriage. At the same time, they do not shy away from having children and starting a family to a greater or lesser extent but only envisage it in a more informal setting than marriage. In this way, partnership has become a form of parallel cohabitation that competes with marriage, and therefore, it was necessary for the legislator to attach family law implications to long-term cohabitation. Although it is debatable what can be regarded as a durable relationship, current Hungarian law does not require the relationship to be durable in order to have family law effects, since a year of cohabitation already triggers family law effects if the partners have children together.

In current Hungarian law, the de facto partnership is the last type of contract in the Civil Code's Book on Contract Law, while the Family Law Book only contains rules on the rights of partners for the maintenance and use of the home. The Civil Code Book on Succession does not contain any provision on partnership, so a de facto partner is excluded from inheriting legally from his or her partner, although it is of course possible to inherit by will. It can therefore be concluded that there is still a considerable difference between the legal effects of marriage and those of partnership, which should be borne in mind by anyone who chooses one or other of these forms of cohabitation in a couple. Finally, it should be noted that traditional and same-sex partnerships have the same legal effects in terms of contractual law.

The difference between a registered partnership and marriage is that a minor is not allowed to enter into a registered partnership. Registered partners may not adopt a child together (i.e. the child of one partner may not be adopted by the other partner), nor may they participate in artificial

---

[14] O. SZEIBERT: A házastársi tartás. Az élettársi kapcsolat családjogi hatásai [Marital maintenance. Family law implications of partnership]. In A. KŐRÖS (ed.): A Ptk. magyarázata III/VI. Polgári Jog – Családjog [Commentary on the Civil Code IIII/VI. Private Law – Family Law]. Budapest 2018.

[15] See E. Cs. HERGER: A nővételtől az állami anyakönyvvezetőig. A magyar házassági köteléki jog és az európai modellek [From buying a woman to the civil marriage. Hungarian marriage law and European models]. Budapest – Pécs 2006, 12-21.

insemination. They cannot bear their partner's name and their relationship does not create a presumption of paternity. In the latest text of the Constitution (in force since 23 December 2020), the legislator added to Article L that *'the mother is a woman, the father is a man'*. This means that the family relationship is always the relationship between a woman as mother, a man as a father and a child in our country, in accordance with the concept of natural law. Finally, there is also a difference in the way in which registered partnerships can be dissolved: in addition to the death of one partner and court dissolution, they can also be dissolved at the joint request of the partners by means of a notarial extrajudicial procedure.

6. Conclusions

All of this shows that there is a sharp divide in Europe between Western societies and the conservative-majority states on several morally sensitive family rights issues. But this is not a problem if freedom of dissent (one of the first generation of human rights) is not sacrificed on the altar of the fourth generation of human rights.

GOOGLE CLASSROOM USER SATISFACTION ANALYSIS WITH WEBQUAL 4.0 METHOD

Teddy Mulyadi, Sri Restu Ningsih, Rajab, Nency Extise Putri
Department of Information System, Universitas Metamedia, Padang, Indonesia

ABSTRACT
The rapid development of information technology has made the website an integral part of an educational institution as well as serving the academic community, lecturers, students and education staff. One of the learning applications used for continuity of learning is Google Classroom. Google classroom is Google's e-learning company that can be linked by email, making it easily accessible. The purpose of this research is to measure the quality of Google classes in lectures among Metamedia University students. The method used in measuring the quality of Google class websites is WebQual 4.0. This research was conducted by utilizing research instruments based on WebQual 4.0 indicators and then distributing them to information systems study program students. WebQual 4.0 is an instrument that assesses the quality of a website from the perspective of the end user. The results of the study found that the overall value of the WebQual 4.0 indicator obtained was 64% in the Good category, so that users judged that the Google Classroom Website was quality as a learning medium.
Keyword : Google Classroom, Quality, Instrument, WebQual 4.0

1. INTRODUCTION

The use of e-learning began when the COVID-19 hit Indonesia, and began to penetrate and then became a learning model that was accepted in various circles [1]. Several technology based applications that carry out the learning process online (in the network) and can be utilized in the learning process, one of which is Google Classroom. Google Classroom is an application that allows the creation of classrooms in cyberspace. The Google Classroom application is still rare and not even known by some teachers in Indonesia. This application service is assumed and expected to be an alternative in addressing problems and barriers to learning in the classroom. Such as the limited time space available in class and the lack of time to discuss in studying subject matter. In addition, Google Classroom can be a means of distributing assignments, submitting assignments and even assessing assignments that have been submitted [2].

The advantages of Google Classroom include being easy to use, saving time, cloud-based, flexible, and free [3]. This is a consideration that Google Classroom is appropriate for use in the world of learning. The use of Google Classroom actually makes it easier for teachers to manage learning and convey information precisely and accurately to students.

However, while Google Classroom offers impressive features, there are factors that can hinder the acceptance and success of Google Classroom. Some examples are the possibility of exacerbating stress on students due to resistance to new changes in life. As for to a certain extent, it can cause cognitive impairment, stress and fatigue.

The number of websites that are in the ID.ac.id domain are intended for higher education institutions, especially high schools, which must always innovate on an ongoing basis to convince users to keep using the service [4]. However, currently Metamedia University has used E-learning as an LMS in its lecture process. This is done as a form of adaptation due to the pandemic that has hit the world, and Indonesia is no exception.

Even so, there are complaints that have previously been analyzed and conveyed by previous researchers in their research. The purpose of this research is to evaluate and analyze the level of student satisfaction in using Google Classroom as an online learning medium.

2. METHOD

Literature study method, namely a series of activities related to the method collecting library data, reading and taking notes, and managing research materials [6]. The method used in measuring Google classroom user satisfaction is WebQual 4.0. This research was conducted by utilizing research instruments based on WebQual 4.0 indicators and then distributing them to students of the Information Systems study program, class of 2018. WebQual 4.0 is an instrument that assesses the quality of a website from the perspective of the end user. Webqual 4.0 is used in this study as a model for evaluating Google Classroom which is used as an online learning tool. To see how the evaluation is carried out, an assessment variable is needed. This method was chosen because it has three main indicators that are used in measuring the quality level of Google Classroom.

According to WebQual theory, there are three dimensions that represent the quality of a website,

namely usability, information quality and service interaction. This study uses WebQual 4.0, with the variables Usability, Information Quality, Service Quality acting as independent variables, while the Overall variable here is more interpreted as an overall for User Satisfaction and acts as a dependent variable [5]. This model framework is illustrated by the model in Figure 1.

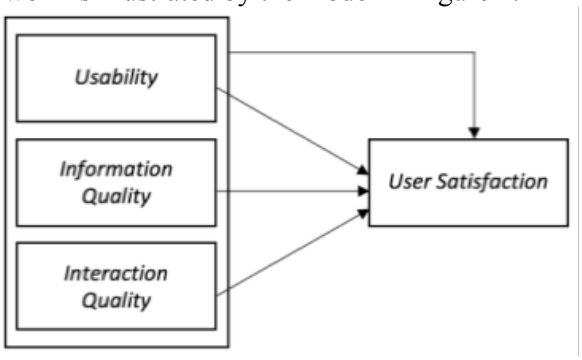

Figure 1. Webqual 4.0 Framework
Source: [5]

Analisis kepuasan pengguna dilakukan media pembelajaran *Google Classroom* [7]. The sample in this study were students of the 2018 class of the Information Systems study program with a total of 66 students who were counted from a total of 80 students using the Slovin formula. Filling in each research instrument uses the Likert scale measurement technique and is divided into 4 scale models. Measurement of the results of the research instrument uses a Likert scale as in table 1.

Table 1. Likert Scale

Score	**Satisfaction Level**
4	Very satisfied
3	Satisfied
2	Not satisfied
1	Very Dissatisfied

Source: [5]

Making research instruments in the form of questions/questionnaires based on indicators on WebQual 4.0 which are divided into three indicators including Usability, Information Quality, and Interaction Quality. Of the three indicators, questions will be made as representatives of each indicator in WebQual 4.0. The research instrument based on the three indicators in the WebQual 4.0 method can be seen in Table 2 below.

Table 2. Webqual 4.0 Instruments

USABILITY
1. Operation of Google Classroom is easy
2. Google classroom is able to encourage student enthusiasm for learning
3. Google classroom has uses as an online learning medium
4. Google classroom has an attractive appearance and is easy to learn
5. The Google classroom website page has a clear and easy-to-understand appearance
6. The Google classroom website is capable of storing various types of files
7. The Google Classroom website can save time and money
8. The Google classroom website is easy to access for novice users
INFORMATION QUALITY
1. Google classroom provides reports that are easy to understand
2. Google classroom provides the most complete and detailed report
3. Google classroom provides accurate reports
4. Google classroom provides reports on time
5. Google classroom provides relevant reports
6. Google classroom provides reports according to the format
INTERACTION QUALITY
1. Google classroom makes it easy for students to communicate with lecturers
2. Google classroom provides a large class capacity as a place for lecturers and students
3. Google classroom provides security for student user information
4. Google classroom is in accordance with the expected usability
Overall

3. RESULTS AND DISCUSSION

3.1. Satisfaction and Service

Satisfaction is an implication of trying to fulfill something, which might be the start of an unwanted impact [8]. It can be said that satisfaction is the level of user feeling that is obtained after the user has done or enjoyed something. [9]. Based on this definitional framework, user satisfaction is a summary of the various intensity of affective responses [10]. According to Ade Syarif Maulana [11], types of user satisfaction are divided into several types. Several methods can be used to measure user satisfaction, including complaint and suggestion systems [12]. According to Rukmi [13], measuring consumer satisfaction through this method can use various ways such as Directly reported satisfaction, namely measurement using specific items that ask directly the level of satisfaction felt by users.

Etymologically, KBBI states that service is an effort to serve the needs of others [14]. In previous research, J. Wibowati [15] stated that service is any activity carried out to meet the needs and desires of other parties. According to S. Sudarsi's research [16], user satisfaction through service quality can be increased by several approaches, namely by the gaps that occur between management and users. Other rules related to service are several ways to measure customer satisfaction [17].

3.2. Research Instrument Test

The results of the validity test were carried out using the Pearson Product Moment Correlation Formula in SPSS version 20. From the results of the analysis using SPSS 20, the results of the questionnaire questions were obtained with a total score. This value is then compared with the rtable

value sought at a significance level of 0.05 with a 2-tailed test and N (number of respondents) = 66. Df=N-2 Df=(66-2) Df=64 then the rtable of the results of Df 64 is 0.2752. From the results of Df, the rtable is 0.2752.
Provisions for drawing conclusions on the comparison of rcount values with rtable are as follows: (1) If rcount => rtable = valid (2) If rcount = < rtable = invalid. The basis for making a decision from the validity test can also be done by looking at the significance value of the data that has been tested with the stipulation that if the significance value = <0.05 then it is declared valid.
The validation results are summarized based on the validation categories assessed as shown in the following table by searching for the Validity Value using the Pearson formula:

Formula: (1)

$$r_{hitung} = \frac{n.(\Sigma XY) - (\Sigma X).(\Sigma Y)}{\sqrt{[n.\Sigma X^2 - (\Sigma X)^2].[n.\Sigma Y^2 - (\Sigma Y)^2]}}$$

Information :
XY = Number of Questions Multiplied by the Answers to the Total Questions
X = Total Answers from Respondents on the 3rd Question
Y = Total Of All Question Answers
X2 = Result of Respondents' Total Answers to the Second Power of the Question
Y2 = Total Of All Question Answers Powered By Two
To get validation results from the question 8 indicator on Usability, it can be seen in the calculations in Figure 2 below.

Pertanyaan 8									
=	66	6289	-	215	1911				
	66	713	-	46225	x	66	55993	-	3651921
=	415074		-	4E+05					
	47058		-	46225	x	3695538		-	3651921
=	4209								
	833				x	43617			
=	4209		=	4209					
	4E+07			6028					
=	**0,698**								

Figure 2. Calculation of Usability Validity Test Results

3.3 Discussion of Questionnaire Results

After collecting data from the questionnaire results from respondents based on 3 question criteria including usability quality, information quality and interaction quality services. From the results of calculating the Likert scale intervals, a table for calculating the level of satisfaction of respondents to Google Classroom user satisfaction with the Likert scale can be made which can be seen in Table 3.
Score: The total number of each variable.
Average: Assessment score (STS*1) + (TS*2) + (S*3) + (SS*4) / number of respondents.

Tabel 3. Hasil Perhitungan Interval Skala Likert

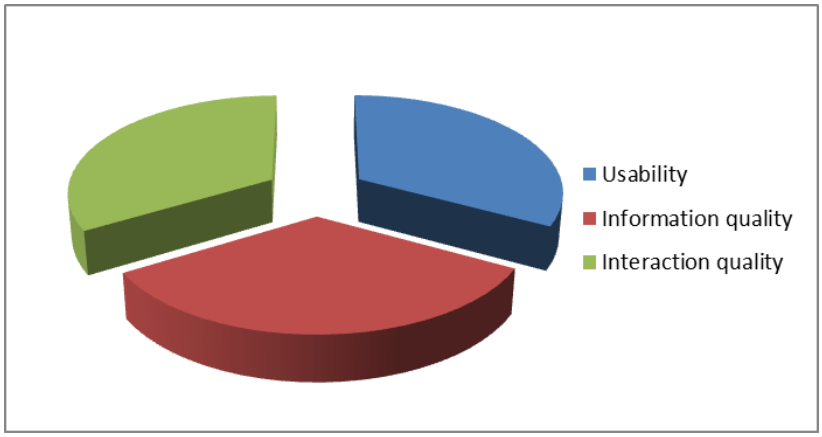
Number	Webqual Dimension	Variable measured	Average	Description
1	*Usability*	Operation of Google Classroom is easy	3,24	Agre
		Google classroom is able to encourage student enthusiasm for learning	3,14	Agre
		Google classroom has uses as an online learning medium	3,03	Agre
		Google classroom has an attractive appearance and is easy to learn	3,11	Agre
		The Google classroom website page has a clear and easy-to-understand appearance	3,09	Agre
		The Google classroom website is capable of storing various types of files	3,21	Agre
		The Google Classroom website can save time and money	3,06	Agre
		The Google classroom website is easy to access for novice users	3,20	Agre
2	*Informaion Quality*	Google classroom provides reports that are easy to understand	3,24	Agre
		Google classroom provides the most complete and detailed report	3,23	Agre
		Google classroom provides accurate reports	3,18	Agre
		Google classroom provides reports on time	3,23	Agre
		Google classroom provides relevant reports	3,15	Agre
		Google classroom provides reports according to the format	3,20	Agre
3	*Interaction Quality*	Google classroom makes it easy for students to communicate with lecturers	3,21	Agre
		Google classroom provides a large class capacity as a place for lecturers and students	3,21	Agre
		Google classroom provides security for student user information	3,18	Agre
		Google classroom is in accordance with the expected usability	3,20	Agre

The data above is recapitulated and simplified according to the results of the Likert scale interval calculations as shown in Table 4.

Number	Webqual Dimension	Total Average	Percentage	Category
1	**Usability**	3,14	63%	Agre
2	***Informaion Quality***	3,21	64%	Agre
3	***Interaction Quality***	3,20	64%	Agre
Total Average		**3,18**	64%	Agre

Table 4. Calculation of the Average Likert Scale Interval

Based on Table 4, it can be seen that there are three aspects of the webqual 4.0 dimension based on student responses through questionnaires. The average value is an assessment of students which include: (1) Usability is obtained 3.14 with the agree category, (2) Information Quality is obtained 3.21 with the agree category, (3) Interaction Quality is 3.20 with the agree category and the overall average is 3.18 with the agree category. These results indicate that the quality of the Google Classroom website is stated to be satisfied for student use in online learning. The results of this total Likert scale can be depicted on the graph in Figure 3.

Gambar 3. Grafik Hasil Skala Likert

The graph of the results of the Likert scale calculation shows that between the three Webqual 4.0 dimensions, namely Usability, Information quality and Interaction quality, there are significant differences, namely 3.14, 3.21 and 3.20 because the results are almost the same between the three dimensions.

4. CONCLUSION

Based on the results of research on the application of WebQual 4.0 which is used to measure the quality level of the Google Classroom Website as a web programming learning medium, researchers can draw conclusions from the results of the values of each WebQual 4.0 indicator which are obtained as follows: (1) Usability value in measuring the level of quality The Google Classroom website is 63% in the Good category. This explains that the Google Classroom Website is easy to use as an online learning medium, (2) The value of Information Quality in measuring the quality level of the Google Classroom Website is 64% in the Good category. This explains that the information provided by the Google Classroom Website can be trusted, relevant, easy to read, up to date, accurate and understandable, (3) The Interaction Quality value in measuring the quality level of the Google Classroom Website is 64% in the Good category. This explains that the services provided by the Google Classroom Website can provide convenience for students and lecturers as a means of learning media and provide maintained security, (4) The overall value of the WebQual 4.0 indicator obtained is 64% in the Good category, so users consider that the Website Quality Google Classroom as a medium for conducting web programming lectures during the Covid-19 pandemic.

ACKNOWLEDGEMENT

On this occasion, we would like to thank the Bakti Muslimin Charity Foundation, the Chancellor of Padang Metamedia University who have provided directions, as well as the lecturers who have provided motivation in writing this article to completion.

REFERENCES

[1] S. Ningsih, Z. Effendi, and N. Syah, “Implementation of Cooperative Learning Model on E-Assignment Responsiveness at Higher Education,” *Int. J. Emerg. Technol. Learn.*, vol. 14, no. 18, pp. 209–219, Sep. 2019, Accessed: May 25, 2021. [Online]. Available: https://www.learntechlib.org/p/217184/

[2] Khairunnisa, "Analysis of the Utilization of Google Classroom Applications as Learning Media in Increasing Student Learning Motivation," Univ. Muhammadiyah North Sumatra, vol. 2507, no. February, pp. 1–9, 2020.

[3] W. D. Setyaningsih and S. Hidayat, "Analysis of the Use of the Google Classroom Application as Learning Media in Increasing Student Activity," PEDADIDAKTIKA J. Ilm. Educator. SCHOOL TEACHER. BASIC, vol. 8, no. 3, pp. 727–741, 2021, [Online]. Available: http://ejournal.upi.edu/index.php/pedadidaktika/index

[4] R. U. Rangkuti, "The Use of the Google Classroom Application as a Learning Media Based on Blended Learning for Technology Students ...," vol. 3, no. 1996, pp. 888–893, 2019, [Online]. Available: http://digilib.unimed.ac.id/id/eprint/37336

[5] F. N. Yasir and R. Rusmala, "User Satisfaction Analysis of the Quality of Google Classroom as an E-Learning Media Using Webqual 4.0 (Case Study: Faculty of Computer Engineering …," Proceeding KONIK (Conference Nas. ..., vol. 0, pp. 198–201, 2021, [Online]. Available: https://prosiding.konik.id/index.php/konik/article/view/50

[6] R.- Atikah, R. T. Prihatin, H. Hernayati, and J. Misbah, "Utilization of Google Classroom as Learning Media During the Covid-19 Pandemic," J. Picks, vol. 7, no. 1, pp. 7–18, 2021, doi: 10.31980/jpetik.v7i1.988. [7] T. Husain and A. Budiyantara, “Analisis End-User Computing Satisfaction (EUCS) Dan WebQual 4.0 Terhadap Kepuasan Pengguna,” *JATISI (Jurnal Tek. Inform. dan Sist. Informasi)*, vol. 4, no. 2, pp. 164–176, 2018, doi: 10.35957/jatisi.v4i2.99.

[7] T. Husain and A. Budiyantara, “Analisis End-User Computing Satisfaction (EUCS) Dan WebQual 4.0 Terhadap Kepuasan Pengguna,” *JATISI (Jurnal Tek. Inform. dan Sist. Informasi)*, vol. 4, no. 2, pp. 164–176, 2018, doi: 10.35957/jatisi.v4i2.99.

[8] V. Briliana, "The Influence of Satisfaction, Commitment, Social Benefits and Special Treatment Benefits," J. Business and Accountants., vol. 15, no. 1, pp. 57–64, 2013.

[9] D. M. Purbasari and D. L. Permatasari, "The Influence of Service Quality and Customer Satisfaction on Repeat Purchases," J. Inspiration of Business and Management, vol. 2, no. 1, p. 43, 2018, doi: 10.33603/jibm.v2i1.1056.

[10] J. L. Giese, J. L. Giese, J. a. Cote, and J.a. Cote, “Defining Consumer Satisfaction,” Acad. mark. sci. Rev., vol. 1, no. 3, pp. 272–8, 2009, [Online]. Available: http://www.amsreview.org/articles/giese01-2000.pdf

[11] A. S. Maulana, "The Influence of Service Quality and Price on Customer Satisfaction of PT. TOI,” J. Ekon. Vol., vol. 7, no. 2, pp. 113–125, 2016.

[12] E. Prihastono, "Measurement of Consumer Satisfaction on the Quality of Web-Based Customer Service," J. Ilm. Din. Tech., vol. 6, no. 1, pp. 14–24, 2012.

[13] H. S. Rukmi, D. Novirani, and A. Hada, "Analysis of Consumer Satisfaction on the Service Quality of Gift Shops," J. Muara Ilmu Ekon. and Business, vol. 1, no. 1, p. 115, 2017, doi: 10.24912/jmieb.v1i1.413.

[14] I. Kanedi, F. H. Utami, and L. N. Zulita, "Service System to Improve Visitor Satisfaction at the Archive and Documentation Library of Bengkulu City," Pseudocode, vol. 4, no. 1, pp. 37–46, 2017, doi: 10.33369/pseudocode.4.1.37-46. [15] J. I. Wibowati, "The Effect Of Service Quality On Customer Satisfaction At Pt Muarakati Baru Satu Palembang," J. Unpal, pp. 5–24, 2020.

[16] S. Sudarsi, "Customer Delight and Customer Loyalty," Qual. Prog., vol. 49, no. 1, p. 15, 2016.

[17] A. Fujianto, "Analysis of End User Satisfaction of Pln Mobile Applications Using the EUCS (End User Computing Satisfaction) Method Based on Customer Prospects of Pt.Pln (Persero) Up3 Jember Thesis," Digit. Repos. Univ. Jembrana, 2019.

OPTIMIZATION OF DIGITAL MARKETING STRATEGY USING BLOCKCHAIN

Ihor Ponomarenko
Kyiv National University of Technologies and Design, Faculty of Management and Business Design, Department of Marketing and Communication Design, Kyiv, Ukraine
ORCID NO: 0000-0003-3532-8332

Volodymyr Pavlenko
Kyiv National University of Technologies and Design, Faculty of Mechatronics and Computer Technologies, Department of Information and Computer Technologies, Kyiv, Ukraine
ORCID NO: 0000-0003-2163-8508

Abstract
The active development of information technologies has led to the integration of more effective algorithms for processing large amounts of information based on appropriate mathematical models. Blockchain technology is associated with the crypto currency market, but the effectiveness of the existing algorithm has led to its introduction into various areas of human activity. The reliability and efficiency of the technology is explained by the possibility of both participants identification carrying out the transaction, thanks to the forming a public record of the exchange process. Reliability is ensured thanks to modern mechanisms of accumulating information in the corresponding data by placing new records in the corresponding blocks. Placing information in chronologically arranged blocks makes it impossible to delete individual data without approval from the relevant network. Thanks to the transparency of operations and the change of data only on the condition that requests are made to chain-controlled networks, it is possible to avoid unauthorized and fraudulent actions with information. Digitization processes contributed to the reorientation of a large number of companies to the Internet and the promotion of goods and services in the digital environment. Interaction between companies and consumers requires the use of effective marketing strategies, which are based on innovative information technologies and allow to establish communications in the long term. Based on the specifics of the company's operation and socio-economic characteristics of the target audience, there is a need to choose appropriate digital marketing tools. The implementation of digital marketing strategies leads to the large volumes' accumulation of data, which prompts companies to reorient themselves to the use of advanced information processing technologies. The implementation of blockchain in digital marketing allows the company to optimize key processes and ensure a highly competitive position in the market. Blockchain technology enables small businesses to increase the level of consumer trust.
Keywords: Algorithms, Big Data, İnformation Technology, Optimization, Digital Marketing.

Introduction

In modern conditions, blockchain technology has gained significant popularity thanks to the use of these approaches in the cryptocurrency market. The effectiveness of the presented approach is explained by the specificity of entering information into the database, which involves storing information in the appropriate blocks that are placed sequentially, and makes it possible to ensure the transparency of tracking the implemented operations within the relevant network. Ensuring the interconnection between consecutively placed chains does not allow to arbitrarily make changes or remove individual elements without ensuring consensus among network participants. Due to the impossibility of unauthorized data entry and the need to reconcile transactions, blockchain technology allows for a high level of reliability and security, which leads to the use of these approaches in various activities. An important principle of the construction of the blockchain system is the presence of a large number of decentralized participants who store information about transactions in the corresponding unbreakable chain and must coordinate new operations in order to enter them into the system. The principle of decentralization makes it impossible to influence all participants in order to perform fraudulent actions and achieve illegitimate benefits. Along with the cryptocurrency market, blockchain technology has gained popularity in such areas as energy, multimedia, retail, leisure, finance, etc. [1].

The integration of national economic systems into the global environment in the context of digitalization contributes to the activation of the activities of various companies and the strengthening of competition in order to maximize the attraction of potential customers. The formation of stable demand for the company's products and ensuring the loyalty of the target audience over a long period of time requires the implementation of effective marketing campaigns. In the context of the

reorientation of all participants of economic activity to the Internet, the intensification of the use of advanced digital marketing tools is expected, which will allow to achieve the highest possible level of conversion in specific space-time conditions. The accumulation of large volumes of information during the implementation of effective marketing strategies with the involvement of effective tools contributes to the intensification of the implementation of blockchain technologies. The growing popularity of the use of blockchain in the field of marketing allows companies to bring to a qualitatively new level key processes related to the promotion of products and the establishment of communications with the target audience in the long term [2, 3].

Findings and discussion

Digital marketing is constantly evolving and allows companies to continuously innovate to gain an advantage in a highly competitive environment. The integration of blockchain approaches in the field of marketing is possible in the following areas (Figure 1):

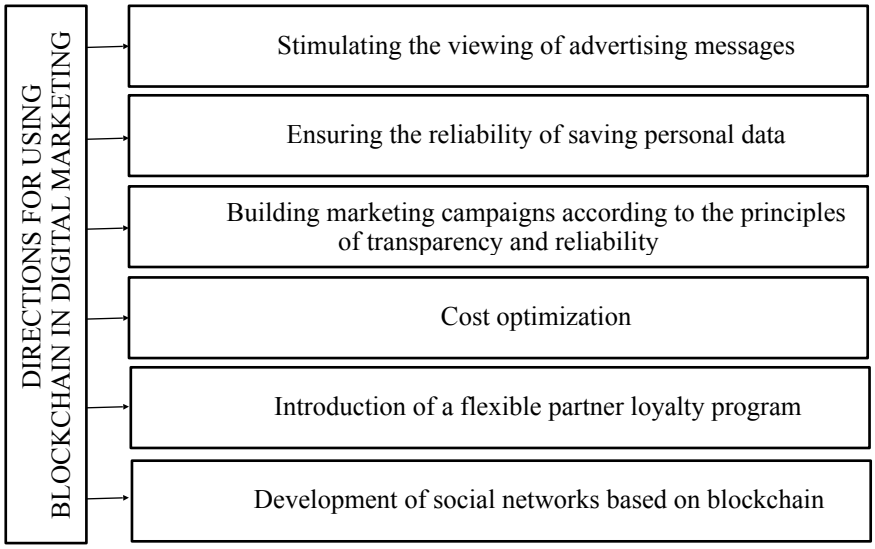

Figure 1. Directions for using blockchain in digital marketing [4]

1. Stimulating the viewing of advertising messages.

In the process of using the Internet in everyday life, visitors are tired of advertising, which is explained by the constant display of informational messages when visiting web resources and getting acquainted with certain thematic content. The formation of a negative attitude to advertising and the desire to quickly turn off advertising content requires companies to implement complex strategies that allow to convey information about brands to the target audience. The use of blockchain technology in the implementation of advertising campaigns allows companies to motivate the viewing of advertising content by creating a system of incentives. First of all, we are talking about providing a digital currency or token as a reward for viewing advertisements. When viewing one advertising message, the amount of reward will be insignificant, but thanks to the effect of large-scale familiarization with informational messages over a long period of time, users get the opportunity to accumulate a more significant amount of digital currency. Thanks to the monetary incentive system, which is based on the blockchain, the rate of viewing advertising messages will increase significantly, which will allow brands to reach a larger number of potential consumers and optimize the establishment of communications with the target audience [5].

2. Ensuring the reliability of saving personal data.

Thanks to the provision of anonymity within the framework of blockchain technology, it is possible to keep personal data of customers from leaking and reaching third parties. A high level of security contributes to the growth of trust between companies and users, which leads to an increase in the share of the target audience that provides certain personal data in the process of interacting with brands. Modern relationships between companies and users involve mutual benefits, which encourages brands to buy personal information from customers. As a reward, companies can use both direct money and various bonuses, discounts and useful content. As a result, the company gets the opportunity to more accurately form offers of goods and services based on a personalized approach, and users are confident in the safety of their personal lives [6].

3. Building marketing campaigns according to the principles of transparency and reliability.

The functioning of companies in the conditions of globalization and digitalization significantly complicates the relationship between companies operating on the market, in the system of the logistics chain of goods' supply to end consumers. In many cases, it is almost impossible to trace the manufacturers of individual components or the finished product due to the presence of a large number of manufacturers of similar products and their cooperation in the creation of certain goods or services. Along with this, in the global economic environment, there is a large market for counterfeit products, which are difficult for ordinary consumers to distinguish from the original. Thanks to the use of blockchain, it is possible to fully monitor the process of creating a certain product and the companies involved in its production. In the process of implementing a marketing campaign in the digital environment, companies will be able to display truthful information about goods and services using blockchain technology, which will allow consumers to choose products based on objective information [7].

4. Cost optimization.

The construction of blockchain technology based on the principles of decentralization makes it possible to create a system of smart contracts, which leads to a decrease in the cost of advertising messages. Direct contacts with direct producers of advertising content and specialists in the implementation of effective advertising campaigns make it possible to avoid the services of intermediaries, which increase the overall costs of the company due to an additional commission. The use of blockchain made it possible to eliminate intermediaries and optimize advertising costs. The existence of the international market of publishers, specialized advertising companies and freelancers required the use of intermediary companies to establish effective marketing campaigns in the digital environment, but the introduction of a smart contract system within the framework of blockchain technology leads to the transformation of the advertising sphere.

Thanks to the use of the smart contract system, it is also possible to increase the effectiveness of influencers' interaction with the target audience. Blockchain technology allows companies to track the effectiveness of opinion leaders with real users and identify fake accounts and non-existent engagement of followers. The introduction of digital technologies made it possible to analyze the profitability of the investment and pay a monetary reward, subject to the performance of targeted actions. A comprehensive study of the effectiveness of the influencer's activities with the target audience enables companies to pay only for effective actions that lead to the achievement of the brand's strategic goal. Blockchain technology makes it possible to find effective opinion leaders, especially micro-influencers, among whom there are bloggers with a large number of fake followers. [8]

5. Introduction of a flexible partner loyalty program.

Modern brands are focused on the implementation of long-term relationships with the target audience, which leads to the creation of specialized loyalty programs according to the specifics of products and the characteristics of users. Thanks to the digitization of all aspects of the economic and social activities of companies, users were able to install a large number of specialized applications with thematic loyalty programs on their smartphones. The number of applications is limited only by the interests of consumers and the desire to install specialized software products. Due to information overload, users install many more applications than they use in everyday life. According to the study, the average household in the US participates in almost 30 loyalty programs, but the actual number of specialized programs that are used to obtain benefits in the process of purchasing goods and services is only 12. It is very easy for brands to encourage users to sign up for loyalty programs, but in the future, there are difficulties in stimulating customers to join profitable thematic offers on an ongoing basis.

Among the key incentives for encouraging users to join the loyalty programs of specific brands, special attention should be paid to the points system, which provides for receiving certain discounts or other material rewards in response to loyalty to a certain company and its products. The presence of significant digital noise in everyday life and limited time frames for the possibility of using the received bonus points, according to numerous loyalty programs, lead to certain negative consequences in the relationship between brands and customers. In many cases, customers lose the opportunity to use the received points on time, which leads to a decrease in the value of bonuses among the target audience and a decrease in the level of trust in the respective company [9].

The integration of blockchain technology into loyalty programs allows companies to optimize the process of using bonuses and helps increase the level of customer loyalty to the respective brand. The functioning of the blockchain based on a decentralized approach allows not only to ensure the transparency of the calculation and use of bonus points, but also enables companies to build partnership relationships with other market participants. Thanks to partnerships, companies provide

the opportunity to use accumulated points to purchase goods and services within the established system of cooperation between brands. The presented approach demonstrates effectiveness for goods and services that in many cases require the use of additional products (for example: razors, shaving products and perfumes; household appliances and specialized household chemicals; food and cooking gadgets, etc.).

The technical features of the blockchain make it possible to use the accrued points in real time by using the appropriate application. Thanks to setting up the notification system, it is possible to quickly receive information about available promotions and offers, as well as optimal options for using points among available promotions, in accordance with the needs and interests of a specific user.

6. Development of social networks based on blockchain.

Social networks are very popular among modern consumers due to the desire to communicate with friends and like-minded people on a permanent basis using specialized platforms on the Internet. A variety of specialized social media and thematic groups are distinguished, which correspond to users of different age groups, specific interests and other characteristics. The active development and growing popularity of blockchain led to the integration of this technology into social media. Due to innovative approaches, decentralized social platforms based on blockchain technology are gaining significant popularity among modern users. Considering the high level of innovativeness of the approaches used and the significant prospects for the growth of these social networks on the market in the coming periods of time, companies are beginning to integrate their own marketing strategies for the application of this digital marketing tool [10].

The use of blockchain technology allows social media to achieve a high level of privacy, ensure resistance to censorship and implement efficient payment systems based on crypto-currencies. Thanks to the use of blockchain-based social networks, it is possible to achieve a qualitatively new level of communication between companies and users, transforming the system of protection and payment for goods and services provided.

Conclusion and recommendations

The intensive development of innovations will be accelerated due to the processes of digitization and the desire of companies to obtain competitive advantages compared to other participants in the digital environment. The development of technologies will influence the evolution of blockchain and the directions of application of the mentioned approach in various types of economic activity. The constant evolution of digital marketing tools in the future will lead to the development of new directions for the use of blockchain in order to optimize the implementation of campaigns in the digital environment and form communications with the target audience at a qualitatively new level. Prospects for the development of digital marketing are the search for opportunities for joint use of such technologies as blockchain, machine learning, artificial intelligence, augmented and virtual reality, etc. The formation of new products as part of the implementation of marketing campaigns in the digital environment, the generation of innovative content, the search and establishment of communications in accordance with the principles of personalization and the simultaneous provision of privacy will allow companies to increase the level of interaction with the target audience and ensure an economically feasible level of conversion.

References

1. Best of 2022: Trends in Blockchain for 2022. URL: https://devops.com/some-trends-to-anticipate-for-blockchain-in-2022/ (January 29, 2023)

2. he Impact Of Blockchain In Marketing. URL: https://101blockchains.com/blockchain-in-marketing/ (January 29, 2023)

3. How Will Blockchain Affect Digital Marketing? URL: https://www.business.com/articles/blockchain-online-marketing-help/ (January 29, 2023)

4. What Is Blockchain in Marketing? Strategies, Best Practices, Benefits and Examples. URL: https://www.spiceworks.com/tech/innovation/articles/what-is-blockchain-how-to-use-it-in-marketing/amp/ (January 29, 2023)

5. Advertising in the Metaverse. URL: https://quantoz.com/publications/advertising-in-the-metaverse/ (January 29, 2023)

6. Blockchain in Digital Marketing - Is it the Future? URL: https://www.digitaldoughnut.com/articles/2022/may-2022/blockchain-in-digital-marketing-is-it-the-future (January 29, 2023)

7. Blockchain Technologies as a Digital Enabler for Sustainable Infrastructure. URL: https://www.oecd.org/finance/Blockchain-technologies-as-a-digital-enabler-for-sustainable-infrastructure-key-findings.pdf (January 29, 2023)

8. Impact Of Blockchain On Marketing And Advertising In 2022. URL: https://www.blockchain-council.org/blockchain/impact-of-blockchain-on-marketing-and-advertising-in-2022/ (January 29, 2023)
9. What Are the Benefits of Blockchain Loyalty Systems? URL: https://pixelplex.io/blog/blockchain-in-loyalty-systems/ (January 29, 2023)
10. Development of social networks based on blockchain URL: https://www.eescorporation.com/ blockchain-based-social-media/ (January 29, 2023)

MAGUFULISM: IS IT AN ADMINISTRATIVE PARADIGM OR MANAGEMENT PHILOSOPHY?

Dr. MALANG B.S. BOJANG
Kocaeli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Political Science and Public Administration Department, Umuttepe Campus, Kocaeli, Türkiye

ABSTRACT

This paper reviews the developmental oscillations in the field of public administration or what African scholars usually describe as paradigm shifts to the current emphasis described as Magufulism, which subscribes to cutting government spending, reducing corruption, and providing quality public services in a cost-effective way. The article's purpose is to reflect on the governance and administration system of President Magufuli of Tanzania. The paper investigates how Magufuli uses public administration to produce more competitively and efficiently, making Tanzania a middle-income country. To meet the objective of the study, a convergence of historical and qualitative reviews was adopted. Employing a qualitative approach, data for this study has been collected through database searches. Magufuli's social and governance reforms have catapulted the country into a trendsetter for the region and possibly all of sub-Saharan Africa to emulate and follow. The paper concludes that Magufulism is a coherent management philosophy, not a paradigm.

Keywords: Magufulism, Tanzania, paradigms in public administration, governance system

INTRODUCTION

Public administration as an intellectual enterprise is yet again re-examining itself. This self-scrutiny is a healthy sign in the field (Bojang, 2021; Henry, 1975). Re-examination by public administrationists of where the field has been and where it is going appears worthwhile. The field has departed from its past and is conceived as the amalgamation of management science, organization theory, public interest and now public value (Khorasani & Almasifard, 2017). The paradigmatic shift in public administration is well articulated by Bojang (2021), as public administration deals with complex ideas that portray a normative image of human society. Therefore, it is difficult to pinpoint a specific paradigm, well-articulated ideas, core questions, coherent methodology, or approaches for studying public administration. This paradigm has affected the character of governments, as has its ability to relate with various societal actors.

In the 21st century, public administration tends to focus on the recently developed paradigms of governance, new public management and public value. This has created a void in the literature as the emphasis is given to the evolution of public administration from the Anglo-Saxon context, completely ignoring African systems of administration. Africa had several systems of administration and governance structures that ought to be known and written by African public administration scholars. One such system of administration and governance structure is what the author called ‘Magufulism’. Magufulism is a term coined by the author concerning the governance system of former Tanzanian President Dr. John Pombe Magufuli. In this paper, Magufulism refers to an administrative and governance philosophy that seeks to deliver public services cost-effectively through massive revenue collection, reduction of corruption and government wastage, value for money, and result-oriented development. Magufulism is about cutting government spending, reducing corruption, providing quality public services, etc. It begs the question of whether our government (African governments) works. Magufuli’s mantra has always been that Africa can and should develop without aid from the ‘WEST’. Magufuli has held that Tanzania, in particular, and Africa, in general, are not supposed to beg. He has said that Tanzania will not beg while it sits on enormous natural resources of value. Many post-colonial African governments are trapped with endemic and systemic beggarliness, dependence, and thuggery. Whereby, African countries survive on begging while sitting on colossal natural resources of value.

This article examines and explores Magufulism to determine whether it is an administrative paradigm of public administration or management philosophy. The article's purpose is to reflect on the governance and administration system of President Magufuli of Tanzania. In addition, the paper investigates how Magufuli use public administration to produce more competitively and efficiently in making Tanzania a middle-income country. Therefore, this paper seeks to answer whether Magufulism is an administrative paradigm or a coherent management philosophy?

Historically, public administration has been a significant dimension of any social and political organization, and the life of humanity have been directly or indirectly influenced by administrators (Basheka, 2012). Owing to this historical genesis, scholars became interested in developing

paradigmatic and theoretical knowledge for understanding how public managers did their work and developing skills perceived to be critical for developing a crop of public administrators to manage various public tasks. Drechsler (2015) argues that there are different paradigms in public administration, including the Chinese, Western and Islamic ones. This implies that there is not one global best paradigm but that what we call global public administration is Anglo-Saxon public administration (Drechsler, 2015). Christopher Hood (1995) made a similar argument by dismissing the mono-paradigmatic character of contemporary public administration. As seen from the progressive era of public administration, it has become commonplace to assert that an unstoppable new 'global' model is developing in contemporary public management (Hood, 1995). Post-bureaucratic paradigm has witnessed an influx of administrative and governance paradigms. Every government developed a political system emphasizing organizational design for public management. Magufulification, a catch-word coined by Professor PLO Lumumba, is an administrative reform philosophy.

This paper is structured as follows: first, a brief history of President Magufuli leading to his Presidency will be examined. Then, a discussion of the methods and data collection strategy is highlighted. This is followed by outlining the different paradigms in public administration, leading to the central argument of this study Magufulism. Finally, the conclusion and recommendations for future studies are highlighted.

BRIEF HISTOGRAPHY OF PRESIDENT DR. JOHN POMBE MAGUFULI

Dr. John Pombe Magufuli came to the limelight in 2010 when he was appointed Minister of Works under President Kikwete. This Ministerial appointment was a springboard for Dr. Magufuli as he wasted no time showcasing his commitment and dedication to public service. He saw the completion of various development projects under his Ministry, including infrastructures such as roads, rails etc. This has gained him the nickname 'the bulldozer'.

In the 2015 presidential election in Tanzania, Magufuli was the official candidate of the ruling CCM party, which has been continuously in power since 1961, the longest ruling party in Africa. He won the presidential election on 25th October by a narrow margin of 58% against the combined opposition candidate's much-improved showing of about 40% of the votes polled (Shaw, 2016). Magufuli won because of his party's superior organization in rural and urban Tanzania and his clean image. As a result, President Magufuli started his Presidency on 5th November on a note different from any of his predecessors and in defiance of age-old practices.

METHODOLOGY

The article's objective is to reflect on the governance and administration system of President Magufuli of Tanzania. The paper investigates how Magufuli uses public administration to produce more competitively and efficiently, making Tanzania a middle-income country. To meet the purpose of the study, a convergence of historical and qualitative reviews was adopted. Employing a qualitative approach, data for this study has been collected through database searches. The study follows a disciplined process of conducting a literature review as suggested by Webster and Watson (2002)—using keyword searches in ProQuest and Google Scholar. Keywords and phrases like 'President Magufuli', 'Tanzania', 'Tanzania governance structure', 'paradigm', 'Magufuli's administration'. From the databases search, articles, books, policy documents, and book chapters relevant to the topic under discussion were included for analysis.

MAGUFULISM: AN ADMINISTRATIVE PARADIGM OR MANAGEMENT ARGUMENT

Throughout history, public administration has witnessed a handful of history in which preoccupations without exception have been how to rationalize the government administrative system to make it more efficient despite whether a scientific, managerial approach or a political valuational approach is emphasized (Ikeanyibe et al., 2017). From the perspective of globalization of economic processes, the management of public organizations has shown a depletion of theoretical and methodological academic goals and empirical work paradigms. Countries have accepted different changes in their public administration, for example, new public management and good governance, which represents a paradigm shift against the classic work of Thomas Kuhn in the scientific revolution (Vargas-Hernández, 2018). Several scholars have defined paradigms differently in various fields of study. The term paradigm is metaphysical or epistemological and has no direct relation to scientific validity. A paradigm is a universally recognized achievement, a myth, a philosophy, an organizing principle that can govern perceptions of themselves, a general point of epistemology and a new way of seeing something that defines a broad spectrum of reality. Paradigm, a concept developed by Thomas Kuhn, has attained its present status as a fashionable epistemic term in many fields of human knowledge. Kuhn did not coin the term himself but transformed it from a specific linguistic field of grammar by adopting it for the history of science. He popularized the notion of a paradigm shift as a

fundamental change of assumptions in the model or theory of science for explaining nature and the physical sciences but not for the social or human sciences (Crow, 2010).

The developmental oscillations in the public administration field that are often described as paradigm shifts are suitable for the discourse. Public administration has witnessed a handful of paradigm shifts in rationalizing the government administrative system to make it more efficient. This paradigm oscillations continue to play out along a continuum in which management and politics are the two extreme poles (Ikeanyibe et al., 2017). The paradigmatic shifts in public administration depict various efforts of governments to adopt and adapt to new and better ways to satisfy the yearnings of their citizens and the scholarly attempts to rationalize those approaches.

Since Woodrow Wilson's famous essay on the study of administration, Henry (1975) provided a solid argument and discussed the evolution of public administration through the five paradigms put forward. Though debatable, the birth of public administration is associated with Woodrow Wilson's seminal article. In his book, *Public Administration and Public Affairs*, Nicholas Henry (1975) comprehensively describes the five paradigms. With the development of American Public Administration, other paradigms emerged—i.e., NPM, Good Governance, and Public Value Management. As an academic field, the development of public management may be regarded as a series of nine (9) overlapping paradigms (Bojang, 2021). These paradigms include:

(a) Paradigm 1: The Politics/Administration Dichotomy (1900-1926)
(b) Paradigm 2: The Principles of Administration (1927-1937)
(c) Paradigm 3: Public Administration as Political Science (1950-1970)
(d) Paradigm 4: Public Administration as Administrative Science (1956-1970)
(e) Paradigm 5: Public Administration as Public Administration, (1970-?)
(f) Paradigm 6: Public Administration as New Public Management, (1991-?)
(g) Paradigm 7: Public Administration as Governance, (1995-?)
(h) Paradigm 8: Public Administration as e-Governance. (1990-?)
(i) Paradigm 9: Public Value as an Emerging Paradigm in Public Administration

Is Magufulism an administrative paradigm or a coherent management philosophy?

Whether Magufulism is an administrative paradigm or a coherent management philosophy is debatable. It is debatable because there is not one global best public administration, but what we call paradigms in public administration is *Western* and, to a large extent, Anglo-American public administration (Drechsler, 2015). The mono-paradigmatic character of contemporary public administration change seems to be exaggerated (Hood, 1995). Developed political systems place more emphasis on organizations designed for public management. Public administration has two dimensions —i.e., goal (ethics) and performance, and for administration to be good, it must both serve the public and be ethical by its standard.

Tanzania, the largest country in East Africa with a population of about 63.59 million (World Bank, 2021), has evoked much interest among African scholars. This interest is primarily due to the governance and administrative system of President Dr. John Pombe Magufuli. While other scholars called it 'Magufulification' (PLO Lumumba, 2019), this author opted for Magufulism. Magufuli was sworn into office as the 5th President of the United Republic of Tanzania on 5th November, 2015 at Dar es Salaam; soon after, it became clear that it would not be business as usual. Magufuli swept away some of the pomp and pageantry surrounding the Tanzanian Presidency, thereby effecting savings of precious resources to be used for socio-economic development. President Magufuli is different from any of his predecessors and in defiance of age-old practices.

A few days after his inauguration into office, Magufuli visited the main referral hospital in Dar es Salaam and found patients lying on the floor, in the absence of adequate beds and essential equipment dysfunctional. The hospital director was promptly sacked and money was sent to the hospital to repair beds and equipment. Similarly, he showed up at a department office and observed large-scale absenteeism, which he promptly rectified. By these actions, President Magufuli signaled to the people that it would not be business as usual, particularly in delivering public services, a woe that seriously afflicts the country (Shaw, 2016). Unlike many African president, President Magufuli was a proactive leader who focused on delivering public services to Tanzanian. Magufulism is all about doing more with little—i.e., saving government resources for more urgent development needs of the country. Magufuli opened the 11th Parliament located at Dodoma, which is the official capital of Tanzania, about 500 km from Dar es Salaam. Unlike his predecessors, he travelled by road instead of presidential aircraft. And at the same time, he cut down the *State Dinner* by 90% and diverted the money, thus saved over USD 90,000 for hospital and healthcare facilities in Tanzania (Shaw, 2016). In his inaugural speech, Magufuli said,

> "….it was now time for Tanzanians to walk the talk in the resolve to confront vices that were holding the nation back in uplifting millions from abject poverty" (Shaw, 2016:2)

President Magufuli argued that red tape, mega corruption, embezzlement of funds, poor management and sheer waste of resources, negative political competition, neglect of strategic infrastructure investments, and a culture laziness are the evils of Tanzania and vowed to fight it for better service delivery. During his tenure in office, he provided better education, water supply, and healthcare delivery and expanded economic opportunities for all. In addition, he improved the railway, port and air infrastructure of Tanzania.

Between 2013 and 2015, Tanzania spent a staggering USD 163 million approximately on foreign trips, including air tickets and allowances alone. His first decisions after taking office were to bar the purchase of first and business-class tickets for foreign travel by ministers and officials, except the President, the Vice President and the Prime Minister. In general, he has asked senior government officials to avoid foreign travel, get their work done through the ambassadors and high commissioners posted abroad and visit rural areas more often to understand the people's problems at the grassroots level. By doing this, public value can be created. A CNN report of 14 January 2016 headlined "John Magufuli, the no-frills President who declared war on waste" indicates a president on a Mission—i.e., delivering quality public service. Magufuli's government has banned official meetings and workshops from being held in hotels, which must be held in government buildings.

On the governance front, President Magufuli drastically reduces the number of Ministers, from 30 in the previous Cabinet to only 19, by merging Ministries. Magufuli's war against corruption and public waste has been relentless since he took office. Independence Day celebration is a customary tradition in Tanzania. However, Magufuli cancelled the Independence Day parade and reception and declared it a National Day of Cleanliness, on which day Magufuli wielded the broom. It is estimated that this act saved Tanzania about USD 1.9 million. Corruption, one of the ills of Tanzania, is not left out. President Magufuli gave marching orders to the Head of the Anti-Corruption Bureau and Tanzania Revenue Authority Chief after over 300 containers left the port without paying taxes. The administrative reforms embarked on by President Magufuli earned him the name *'reformist president'*.

It is tempting to suggest that Magufulism is an administrative 'paradigm' in a meaningful sense and that what is a paradigm is not 'global'. Suppose the paradigm is taken to mean a coherent ABC of public service organization or a collection of management doctrines that fit together without contradiction. In that case, the idea of a clear-cut move from one paradigm to another seems doubtful plausibility. In many areas of scholarly inquiry, there is no 'one-Western-size-fits- all' and that variations do exist. Magufulism, though tempting to be classified as paradigm, this paper argues that it is a coherent administrative philosophy and governance system that calls for small but effective government, reduce corruption, eliminate waste and laziness, privatization of ineffective state enterprises, create public value and deliver quality public services to the citizens. Magufuli's social and governance reforms have catapulted the country into a trendsetter for the region and possibly all of sub-Saharan Africa to emulate and follow.

CONCLUSION

This paper investigates the much-canvassed idea of Magufulism as an emerging paradigm or administrative philosophy. It has become commonplace for public administration to develop models and paradigms in analyzing different political systems. The developmental oscillations in the public administration field that are often described as paradigm shifts are suitable for the discourse. Public administration has witnessed a handful of paradigm shifts in rationalizing government administrative systems to make them more efficient. Magufulism is about cutting government spending, reducing corruption, providing quality public services, etc. Magufuli's mantra has always been that Africa can and should develop without aid from the *'WEST'*. Although Magufulism shares similar traits to the New Public Management paradigm, it is tempting to suggest that Magufulism is an administrative 'paradigm' in a meaningful sense. This paper concludes that it is a coherent administrative philosophy and governance system. Magufuli's social and governance reforms have catapulted the country into a trendsetter for the region and possibly all of sub-Saharan Africa to emulate and follow. President Magufuli's radical reforms have the region in awe. The lesson for other African leaders is to cut down on wasteful public expenditure, divert these savings to public services and tackle corruption, if necessary, prosecute those who indulge in corrupt practices. At the same time, leaders must also focus on strategic infrastructure investment, better delivery of public services and expanded economic opportunities for all.

REFERENCES

Basheka, B. (2012). The paradigms of public administration re-examined: a reflection. *Journal of Public Administration*, *47*(1), 25–67. http://reference.sabinet.co.za/sa_epublication_article/jpad_v47_n1_a3

Bojang, M. B. S. (2021). Public Value Management : New Paradigm in public Administration Based on Public Values. *International Journal of Business, Management and Economics*, *2*(4), 225–238.

Crow, K. (2010). *The Use and Abuse of 'Paradigm' – From Kuhn to Küng*. *July*, 62. https://www.academia.edu/9555944/The_Use_and_Abuse_of_Paradigm_From_Kuhn_to_Küng

Drechsler, W. (2015). *Paradigms of non- Western public administration and governance*. 104–132.

Henry, N. (1975). Paradigms of Public Administration. *Public Administration and Public Affairs*, *35*(4), 378–386. https://doi.org/10.4324/9781315530536-3

Hood, C. (1995). Contemporary public management: A new global paradigm? *Policy Process: A Reader*, 404–417. https://doi.org/10.1093/0198297653.003.0009

Ikeanyibe, O. M., Eze Ori, O., & Okoye, A. E. (2017). Governance paradigm in public administration and the dilemma of national question in Nigeria. *Cogent Social Sciences*, *3*(1). https://doi.org/10.1080/23311886.2017.1316916

Khorasani, S. T. & Almasifard, M. (2017). Evolution of Management Theory within 20 Century: A Systemic Overview of Paradigm Shifts in Management. *International Review of Management and Marketing*, *7*(3), 134–137.

Magufulification of Africa | A Talk by Prof. PLO Lumumba (2019). Web tech expert. Retrieved 15.09.2022 https://josephmuciraexclusives.com/magufulification-of-africa/

Shaw, D. (2016). Tanzania ' s President John Magufuli – The Hero of the Hour.

Vargas-Hernández, J. G. (2018). Questions to the structure and culture of the new paradigm of management of new public management. *Revista de El Colegio de San Luis*, *16*, 51–74. https://doi.org/10.21696/rcsl9162018754

Webster, J., & Watson, R. T. (2002). Analyzing the past to prepare for the future: writing a literature review. MIS Quarterly, 26(2), XIII–XXIII

THE INFLUENCE OF BURNOUT ON THE PERFORMANCE OF CIVIL SERVANTS WITH EMOTIONAL INTELLIGENCE AND WORK MOTIVATION AS MODERATING VARIABLES

Cahya Priayombudi, Adi Indrayanto, Ade Irma Anggraeni
Management Department, Faculty of Economics and Business, Jenderal Soedirman University, Jl. HR. Boenyamin No.708, Purwokerto 53122, Central Java, Indonesia

Abstract
Burnout is something that can occur in the world of work. In general, burnout is known to be experienced in jobs that require employees to deal directly with customers, but in government service offices burnout is also thought to occur because the work at the service office also has a large responsibility, therefore the authors are interested in examining the effect of burnout on civil servants with emotional intelligence and work motivation as moderating variables. The purpose of this study is to determine how burnout affects the performance of civil servants, and whether emotional intelligence and work motivation can moderate the relationship from burnout to performance. Respondents in this study were all employees of the Banyumas Regency Health Office as many as 98 respondents. This research is quantitative research, with the sampling technique is saturated sampling technique where all populations are used as respondents. Based on the results of calculations using Multiple Regression Analysis using SPSS software, the results show that burnout has a negative effect on the performance of civil servants. Emotional intelligence is able to moderate the relationship between burnout and civil servant performance. Motivation is able to moderate the relationship between burnout and the performance of civil servants. The implication of this research is for the Banyumas Regency Health Office to always keep employee burnout low. To maintain employee burnout, namely by paying attention to the balanced workload of each employee and clear duties so that there is no confusion at work. In addition, emotional intelligence and employee work motivation can be maintained and improved such as by selection, seminars and awards to employees.
Keywords: Performance, Burnout, Emotional Intelligence, Work Motivation.

INTRODUCTION

Performance is the quality and quantity of work achieved by an employee in carrying out his duties in accordance with the responsibilities given to him (Mangkunegara, 2009). Both profit and non-profit organizations will definitely want good performance from their employees, this is so that organizational goals can be achieved such as material benefits for profit organizations or the realization of certain goals for non-profit organizations. However, the performance of employees is not always good and increases, sometimes employee performance can also decrease due to certain problems. To keep employee performance good, the organization must know the possible causes of employee performance decline. One of the causes of declining employee performance is burnout. Burnout is a syndrome of physical and mental fatigue in which a negative self-concept, lack of concentration and negative work behavior develop (Pines & Maslach, 1993). From this understanding, the effects of burnout can be detrimental both for the employee and for the organization. *Burnout* can occur due to work environment factors, individual factors, and work factors (Atiqoh, et al., 2014). Work environment factors can cause *burnout,* such as an uncomfortable workplace and unsupportive coworkers or superiors. From individual factors, it can occur because of the person's individual problems that are less able to manage themselves and their emotions in doing work. Work factors can cause burnout due to heavy and stressful work. Because of its nature, Therefore, employee burnout must be managed and reduced.

One thing that can reduce the negative effects of *burnout* is emotional intelligence. According to Goleman (2007) emotional intelligence is a person's ability to motivate themselves, resilience in the face of failure, delay satisfaction and regulate mental states. Emotional intelligence (EQ) is no less important than intellectual intelligence (IQ), if intellectual intelligence focuses on achievement-focused intelligence, then emotional intelligence focuses on self-regulating intelligence. Employees who have emotional intelligence will be able to control their ego and emotions and understand other people or coworkers so that in doing work they do not experience stress and *burnout*. In addition to emotional intelligence, work motivation from employees can also reduce the effects of *burnout* on performance.

Motivation is a person's willingness to expend effort to achieve the goals of the organization (Robbins, 2001). Sutrichastiny & Riyanto (2015) state that work motivation is the most vital driver in achieving

performance, without motivation, work cannot be completed optimally because there is no pure will from within employees, there is only routine. With motivation, employees will be enthusiastic in carrying out their work, so that with that enthusiasm employees can have optimal performance and are expected to get rid of barriers such as *burnout*.

Civil servants or PNS are employees who work in government offices, one of which is the district office. One of the official offices in Banyumas Regency is the Banyumas Regency Health Office. Previous research on burnout is usually conducted on subjects whose work is directly dealing with customers such as bank employees, doctors and teachers. In this study, there are differences in the research subjects, namely civil servants. This is because civil servants also have the potential to experience burnout in their work regarding the implementation of regional autonomy. This study aims to determine whether burnout affects the performance of civil servants at the Banyumas Regency Health Office, and whether emotional intelligence and work motivation can moderate the effect of burnout on performance. In order for the research to be focused, this study only covers emotional intelligence burnout, work motivation, and performance in civil servants at the Banyumas Regency Health Office.

LITERATURE REVIEW AND HYPOTHESIS FORMULATION

Performance

Performance is the result or work achievement that a person achieves in carrying out his duties in quality and quantity (Mangkunegara, 2009). Good individual performance will lead to good organizational performance as well, so organizations must pay attention to and improve the performance of each individual so that organizational performance is also maintained and improved so that organizational goals can be achieved. Performance indicators are something that is calculated and measured to assess the level of work from planning to completion (Sedarmayanti, 2010). Indicators are important so that performance appraisals can be clearer and more objective. Mangkunegara (2009) divides performance indicators, namely work quality, work quantity, work reliability, work attitude. Performance is the result of a person's work both in quality and quantity in a certain period that is compared with various considerations. A good person's performance is highly desired by the organization so that the organization's performance can also be good and can achieve organizational goals.

Burnout

Maslach, Schaufeli, and Leiter (2001) state that burnout is a condition that arises due to emotional exhaustion, low self-esteem in their work and depersonalization. Burnout is a reaction to withdrawing from work due to stress or dissatisfaction with the heavy and prolonged work situation (Cherniss, 1980). The greater the burnout experienced can lead to decreased employee performance. This means that the effect of burnout on employee performance is estimated to be negative. Burnout in employees can be measured by the existence of burnout indicators. Leatz and Stolar (Amelia & Zulkarnain, 2005) state that burnout indicators are Physical fatigue, emotional fatigue, mental fatigue, and low self-esteem. Burnout is something that is detrimental to both employees and organizations. This is because the effects of burnout can make performance decrease and can even make the organization unstable. Therefore, it is important for organizations in the present to pay attention to burnout so as not to harm the organization.

Emotional Intelligence

Salovey and Mayer in Shapiro (1998) state that emotional intelligence is part of social intelligence with the ability to monitor social or other people's feelings and sort out the information obtained to guide appropriate actions. Emotional intelligence is a person's ability to control their emotions in their lives in order to be productive and achieve their goals (Setyawan, 2005). Robins & Judge (2015) and Goleman (2007) explain that emotional intelligence is the ability a person has to detect and proceed with managing clues or symptoms based on emotional information. A person's emotional intelligence can be measured by emotional intelligence indicators. Salovey in Goleman (2007) explains the indicators of emotional intelligence, which include: (1) Recognizing one's own emotions (2) Managing emotions (3) Motivating oneself (4) Recognizing the emotions of others (5) Building relationships. Emotional intelligence is quite important for employees to have. This is because emotional intelligence is referred to as a determining factor for successful performance because according to Widayati (2016) as much as 75% of human success is determined by emotional intelligence, and intellectual intelligence only determines success by 4%.

Work Motivation

Hasibuan (2015) and Robins & Judge (2013) state that work motivation is the basis for the willingness to work. Work motivation is the energy that drives and directs a person's potential to work in order to

achieve organizational goals. Anggrainy, et al (2018) also stated that motivation is the power of a person to give direction and power and maintain individual behavior. So work motivation is quite important in its role on performance, the level of one's work motivation influences the size of performance (Anoraga, 2009). Sutrisno (2009) explains that work motivation in a person is influenced by two factors, namely internal and external. Meanwhile, to measure work motivation in employees using work motivation indicators, namely (Mangkunegara, 2013) hard work, future orientation, high ideals orientation to tasks / goals, efforts to progress, employee perseverance,coworkers' choice of experts and utilizing time. The existence of work motivation from employees is very instrumental for their performance. With work motivation, it means that employees have a strong desire to work, even if employees don't really like the job, employees will be able to keep working because of strong internal motivation. This work motivation is expected to minimize *burnout* in employees so that employee performance can remain good.

Research Hypothesis

H1 : *Burnout* negatively affects employee performance

H2 : Emotional intelligence moderates the relationship between burnout and employee performance.

H3 : Work motivation moderates the relationship of burnout to employee performance

RESEARCH METHODS

This research is a type of quantitative research. Quantitative research is research whose findings can be obtained by statistical procedures or calculations (Sujarweni, 2014). The subjects of this research are civil servants at the Banyumas Regency Health Office. While the object of this research is the performance of employees of the Banyumas Regency Health Office which is the dependent variable, *burnout* as the independent variable, and emotional intelligence and work motivation as moderating variables. The type of data in this study is primary data. The data sources in this study are primary data obtained from respondents' answers to the questionnaires distributed, and secondary data from journals, books, and profile data from the Banyumas Regency Health Office which serves as literature and more detailed information about this research. Population is a generalization area that contains subjects / objects and has certain quantities and characteristics to be studied and conclusions drawn (Sugiyono, 2016). The population in this study were all Civil Servants of the Banyumas Regency Health Office, totaling 98 people. The sample is part of the population that is considered to represent the population (Nawawi, 2012). Sampling in this study using saturated sampling technique. Sugiyono (2014) explains that the saturated sampling technique is a sampling technique where all members of the population are sampled. So that the respondents of this study were all employees of the Banyumas Regency Health Office, namely 98 people.

This research data collection uses a questionnaire that is distributed directly to respondents and can be answered by respondents. The questionnaires distributed were about performance, burnout, emotional intelligence, and work motivation. Regression analysis is an analytical tool used to measure the effect of variable X on variable Y (Sugiyono, 2014). In this study using simple linear regression analysis because there is one dependent variable, namely employee performance (Y) and one unbound variable, namely burnout (X).

The normality test is used to test whether the residual value is normally distributed or not. The multicollinearity test is used to test whether in the regression model there is a relationship or correlation between the independent variables (Ghozali, 2012). A good regression model does not have a correlation between independent variables. Ghozali (2012) explains the heteroscedasticity test which is used to determine whether in a regression model there is an inequality of variance from the residuals of one observation to another. If there is heteroscedasticity, it indicates that there are variable variants in the model that will not be the same (Suliyanto, 2011). Linearity test is a test to determine whether the relationship between the independent variable and the dependent variable is linear or not significantly (Sugiyono & Susanto, 2015). The coefficient of determination is a measuring tool that measures how far the model's ability to explain variations in the independent variable (Ghozali, 2012). The F test is used to show whether all independent variables in the model have a joint influence on the dependent variable (Ghozali, 2012). Ghozali (2012) explains that the t test is used to measure how far the influence of independent variables individually in partially explaining the dependent variable. A moderator is a third variable that affects the zero-order correlation between two other variables (Baron & Kenny, 1986). *Regression* analysis of moderating variables in this study using Moderate Regression Analysis (MRA). Ghozali (2012) explains that MRA is an analytical approach that serves to maintain sample integrity and provides a basis for controlling the influence of moderating variables.

RESULTS AND DISCUSSION

Simple Regression Analysis

Simple regression analysis in this study was used to determine the direction and magnitude of the influence of the burnout variable (X) on the performance variable (Y). Calculation of simple regression analysis using IBM SPSS 25 software, and the following output was produced:

Table 1. Multiple Regression Test Model I

Model	Unstandarized Coefficient		Standardized Coefficient Beta	t	sig
	B	Std Error			
Constant	44,690	0,908		49,228	0,000
Burnout (X)	-0,578	0,039	-0,836	-14,932	0,000

The simple regression equation above then the results are as follows. The constant of 22.067 indicates that if the *burnout* variable does not exist or is equal to zero, the employee performance is 44.690 units. The regression coefficient value of the burnout variable (X) of -0.578 means that burnout has a negative effect on employee performance. So that if burnout increases by one unit, employee performance will decrease by -0.578 units.

Classical Assumption Test

Normality Test

The normality test was carried out using *Kolmogorov-Smirnov*. The criteria used are if the sig. > (α) 0.05, it means that the data is normally distributed. the following are the results of the normality test:

Table 2. Normality Test

Variables	*Asymp Sig.*	Description
Standardized Residual	0.200	Distributed Normal

Based on Table 2 sig value. Namely 0.200 which is greater than (α) 0.05. This shows that the standardized residual value of the data is normally distributed.

Multicollinearity Test

Multicollinearity test is known by looking at the tolerance value and variance inflation factor (VIF). If the tolerance value> 0.10 or with a VIF value < 10, there are no multicollinearity symptoms in the independent variables.

Table 3. Multicollinearity Test

Variables	Colinearity Statistic		Description
	Tolerance	VIF	
Burnout (X)	0.925	1.081	No symptoms multicollinearity
Emotional Intelligence (M1)	0.861	1.161	No multicollinearity symptoms
Work Motivation (M2)	0.807	1.239	No symptoms multicollinearity

Based on Table 3, each variable has a *tolerance* value of more than 0.10. It also has a VIF value of less than 10 so there are no symptoms of multicollinearity in this study.

Heteroscedasticity Test

The heteroscedasticity test was carried out using the *Glejser* method. The criteria for heteroscedasticity test is if each variable sig value. > (α) 0.05 then there are no symptoms of heteroscedasticity or which means with homoscedasticity.

Table 4. Heteroscedasticity Test

Variables	Sig.	Description
Burnout (X)	0,053	Homoskedasticity
Emotional Intelligence (M1)	0,073	Homoskedasticity
Work Motivation (M2)	0,148	Homoskedasticity

Based on Table 4, each sig. value is more than (α) 0.05 so that there are no symptoms of heteroscedasticity in this study, or in other words, homoscedasticity.

Linearity Test

Linearity test is done by comparing if the deviation of linearity value> (α) 0.05 then there is a linear relationship between the independent variable and the dependent variable.

Table 5. Linearity Test

Variables	Sig.	Description
Burnout (X)	0,281	Linear
Emotional Intelligence (M1)	0,391	Linear
Work Motivation (M2)	0,550	Linear

Based on Table 5, each sig. value is more than (α) 0.05 so that all variables are declared linear.

Statistical Test

Determination Coefficient Test

The coefficient of determination test can be seen from the regression test output through SPSS in *the Adjusted R Square column. In this study, the Adjusted R Square value of the independent variable is 0.696, which* means that the independent variable, namely burnout, affects employee performance by 69.6%. The remaining 30.4% is influenced by other variables not examined in this study. The t test can be seen by comparing the t value of the SPSS output test regression with t table. The calculated t value of *burnout* is negative (-14.932) < t table = 0.67711. In addition, with the support of the sig. value of 0.000 < (α) 0.05 so that burnot significant effect on performance. This means that hypothesis 1 which

states that burnout has a negative effect on performance **is accepted.**

Regression *Analysis* with Moderate Variables (Moderate Regression Analysis)

MRA analysis is carried out by multiplying the value of the independent variable by moderation, a regression value is obtained which can weaken or strengthen the independent variable and also by looking at the sig value. if sig. < (α) 0.05 then the moderating effect is significant or can moderate the relationship between the independent variable and the dependent variable.

Table 6. MRA Test

	Free Variable	Coef. Regression	*Sig.*	Description
1	Constant	41,525	0,000	
	Interaction (X*M1)	-0,011	0,000	Significant
2	Constant	42,547	0,000	
	Interaction (X*M2)	-0,015	0,000	Significant

The interaction of emotional intelligence with burnout has a negative relationship of -0.011 which means that emotional intelligence reduces the effect of burnout on performance. The interaction of emotional intelligence with burnout has a sig. value of 0.000 smaller than (α) 0.05 so that the effect is significant. This means that hypothesis 2 which states that emotional intelligence moderates the relationship between burnout and performance **is accepted**. The regression coefficient value of the interaction between work motivation and burnout has a negative relationship of -0.015. This means that work motivation weakens or reduces the influence of the relationship between burnout and performance. When viewed from the sig. value of the interaction between work motivation and burnout is 0.000 which is smaller than (α) 0.05 so that the effect is significant. With this value, hypothesis 3 which states that work motivation moderates the relationship between burnout and performance is **accepted**.

RESULTS AND DISCUSSION

The Effect of Burnout on Employee Performance

The results in this study indicate that burnout negatively affects the performance of employees of the Banyumas Regency Health Office. This result is evidenced by the results of the regression coefficient in Table 1 which is -0.578, sig. value of 0.000 and the calculated t value of (-14.932) > t table which is 0.67711, and the coefficient of determination of 0.696. From the results of the respondents' answers, it is known that the burnout of Banyumas Regency Health Office employees is quite low with the most answers being Neutral and Disagree with a percentage of 35.33% each. The second question item, namely "I feel guilty when people do their work optimally while I don't", had the most agreed answers as many as 70 respondents. So it can be interpreted that even though the respondents had low burnout, the respondents felt that they were less optimal than other coworkers. This can happen because in the work of civil servants, sometimes work that requires enough concentration and accuracy is only done by a few respondents, so other employees who have less busy jobs can feel guilty for not being as active as other employees. The results of this study are in accordance with previous research from Risambessy et al. (2012) which states that burnout has a negative and significant effect on employee performance so that it can harm the company. besides that this research is also in line with the research of Rosita & Yanuar (2019) which has the result that burnout can reduce employee performance.

The Effect of Emotional Intelligence in Moderating the Relationship between Burnout and Performance

This study has the result that the moderating effect of emotional intelligence with burnout is significant so that emotional intelligence can moderate the relationship between burnout and performance. This is evidenced by the regression coefficient on the interaction variable between *burnout* and emotional intelligence which is -0.011 with a sig value of 0.000. The second question item, namely "I know exactly the cause of my anger", has the most agreed answers as many as 82 respondents. This means that respondents can immediately find out the cause of their anger. This can happen because civil servants have a fairly clear job so that it can be immediately known if there is an

error in the work that can cause anger in employees. The results of this study are in accordance with the research of Bakker et al (2004) which states that emotions can be an important antecedent in *burnout* that can predict the performance that will be produced.

The Effect of Work Motivation in Moderating the Relationship between *Burnout* and Performance

This study shows that work motivation modulates the relationship between burnout and employee performance. This is evidenced by the regression coefficient on the interaction variable between *burnout* and work motivation which is -0.015 with a sig value of 0.000. The sixth question item, namely "I still have the same enthusiasm for work as when I first entered work", has the most agreed answers as many as 73 respondents. This means that respondents have a good spirit of work and are still as enthusiastic as when they first entered work. This can happen because the official work is relatively unchanged so that employees can remain enthusiastic in facing their work. The results of this study are in accordance with the results of previous research from Valentina et al (2020) which states that work motivation can moderate the relationship from *burnout* to employee performance. if employee work motivation is high, then employees can control *their* burnout so that performance is not disrupted.

CONCLUSIONS

Burnout has a negative and significant effect on the performance of civil servants at the Banyumas Regency Health Office. Emotional intelligence can moderate the effect of burnout on the performance of civil servants of the Banyumas Regency Health Office. Work motivation can moderate the effect of burnout on the performance of civil servants at the Banyumas Regency Health Office. This study found that burnout has a negative and significant effect on the performance of civil servants at the Banyumas Regency Health Office. The results of this study have similarities with the results of research from Rosita & Yanuar (2019) and Risambesy et al (2012). In addition, the emotional intelligence variable can moderate the effect of burnout on performance, these results are in accordance with the results of research by Bakker et al (2004). Work motivation can also moderate the effect of burnout on performance which is in accordance with the results of research by Valentina et al (2020).

Burnout in employees of the Banyumas Regency Health Office is quite low, as evidenced by the most respondents' answers to the questionnaire, namely disagree and neutral with the same percentage of 35.33%. Although the level of employee burnout is quite low, the Banyumas Regency Health Office must maintain or reduce the level of employee burnout again, such as by overcoming situational factors that can cause the possibility of burnout, paying attention to workload, and clarifying the roles and work sections of employees. The emotional intelligence of employees of the Banyumas Regency Health Office is quite high with many respondents answering agree with a percentage of 68.16%. The Banyumas Regency Health Office needs to maintain or improve the emotional intelligence of employees such as holding a selection for prospective employees with a test on emotional intelligence. In addition, employees who are already working can be included in seminar services on emotional intelligence so that they can become more positive and emotionally intelligent in carrying out their work. In addition, the performance motivation of employees of the Banyumas Regency Health Office is also quite high with the most respondents' answers in the agree column with a percentage of 69.77%. So that work motivation can be maintained and even increased, the Banyumas Regency Health Office can take steps by giving awards to employees who have good achievements. So that many employees will be encouraged to give their best performance. The award should be one that can continue to spur employees to continue to provide their best performance and not an award that can make employees get momentary satisfaction.

The emotional intelligence variable has the smallest moderating influence, namely - 0.011. So that it can be added or replaced with other variables. This research was only conducted within the scope of the Banyumas Regency Health Office so that the results are only a response to employees in the office.The questionnaire questions are closed questions so that respondents can only answer according to the scale and cannot develop their answers. This study has a coefficient of determination of 0.696. In addition, the variable emotional intelligence has the smallest moderating effect of -0.011. Future research is expected to be able to add independent variables in order to be better able to explain performance in employees and in moderation variables can add or replace emotional intelligence variables because they have the smallest value. In addition, future research is expected to add other research locations that are still under the auspices of the Banyumas Regency Health Office such as Puskesmas, Lung Health Center, Community Eye Health Center, Public Health Laboratory, Medical Device Supplies and Pharmacy so that the results can be more accurate.

REFERENCES

Amelia, R., & Zulkarnain. (2005). Konsep Diri dan Tingkat Burn-out pada Karyawan yang Bekerja di Instansi Pelayanan Masyarakat. *Jurnal Psikologika*, 10(19), 41-49.

Anggrainy, Fuzi I., Darsono, N., & Putra, T.R.I. (2018). Pengaruh Fasilitas Kerja, Disiplin Kerja dan Kompensasi Terhadap Motivasi Kerja dan Implikasinya Pada Prestasi Kerja Pegawai Negeri Sipil Badan Kepegawaian Pendidikan dan Pelatihan Provinsi Aceh. *Jurnal Magister Manajemen*, 2(1), 1-10.

Anoraga, P. (2009). *Psikologi Kerja*. Jakarta: Rineka Cipta

Atiqoh, J., Wahyuni, I., & Lestantyo, D. (2014). Faktor-Faktor yang Berhubungan dengan Kelelahan Kerja pada Pekerja Konveksi Bagian Penjahitan di CV. Aneka Garment Gunungpati Semarang. *Jurnal Kesehatan Masyarakat*, 2(2), 119-126.

Bakker, Arnold B., Demerouti, E., & Verbeke, W. (2004). Using The Job demands-resource Model to Predict *Burnout* and Performance. *Human Resource Management*, 43(1), 83-104.

Baron, R.M., & Kenny, D.A. (1986). The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Consideration. Journal *of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.

Cherniss, C. (1980). *Staff Burnout : Job Stress in The Human Service*. London Sage Publications: London. Ghozali, I. (2012). *Aplikasi Analisis Multivariate dengan program SPSS*. Semarang: Badan Penerbit Universitas Diponegoro.

Goleman, D. (2007). *Kecerdasan Emosional*. Jakarta: PT. Gramedia Pustaka Utama. Hasibuan, M.S.P. (2003). *Manajemen Sumber Daya Manusia*. Jakarta: PT. Bumi Aksara.

Mangkunegara, A.P. (2009). *Manajemen Sumber Daya Manusia*. Bandung: PT. Remaja Rosdakarya.

Mangkunegara, A.P. (2013). *Manajemen Sumber Daya Manusia Perusahaan*. Bandung: PT. Remaja Rosdakarya.

Maslach, C., Schaufeli, W.B, & Leiter, M.P. (2001). Job Burnout. *Annual Review Psychol*, 52, 397-422. Nawawi, H. (2012). *Metode Penelitian Bidang Sosial*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.

Pines, A. & Maslach C. (1993).Characteristics of staff *burnout* in mental health settings. *Hospital Community Psychiatry*, 29, 233-237.

Risambessy, A., Swasto, B., Thoyib, A., & Astuti, E.S. (2012). The Influence of Transformational Leadership Style, Motivation, *Burnout* towards Job Satisfaction and Employee Performance. *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 2(9), 8833-8842.

Robbins, S.P. (2001). *Perilaku Organisasi. Edisi Kedelapan.* Jilid 1. Jakarta: PT.Prenhllindo. Robbins, S.P., & Judge, J.A. (2015). *Perilaku Organisasi*. Jakarta: Salemba Empat.

Rosita, T., & Yanuar RS. (2019). The Effect of *Burnout*, Work Experience, and Work Motivation on Employee Performance With Emotional Intelligence As Variabel Moderation. *Journal of Business Studies*, 4(1), 67- 81.

Sedarmayanti. (2010). *Manajemen Sumber Daya Manusia*. Bandung : PT. Refika Aditama.

Setyawan, J. (2005). *Sistem Perencanaan dan Pengendalian Manajemen, Sistem Pelipatganda, Kinerja Perusahaan*. Jakarta: Rineka Cipta.

Shapiro, L.E. (1998). *Mengajarkan Emotional Intelligence*. Jakarta: PT. Gramedia Pustaka Utama.

Sugiyono. (2014). *Metode Penelitian Kuantitatif, Kualitatif dan R&D*. Bandung: Alfabeta.

Sugiyono. (2016). *Statistika Untuk Penelitian*. Bandung: Alfabeta.

Sugiyono & Susanto, A.. (2015). *Cara Mudah Belajar SPSS & Lisrel (Teori dan Aplikasi Untuk Analisis Data Penelitian)*. Bandung: CV Alfabeta.

Sujarweni, W. (2014). *Metodologi Penelitian*. Yogyakarta: Pustaka Baru.

Suliyanto. (2011). *Ekonometrika Terapan: Teori dan Aplikasi Dengan SPSS*. Yogyakarta: Andi Offset.

Sutrichastini, A., & Riyanto, A. (2015). Pengaruh Motivasi Kerja Terhadap Kinerja Pegawai KantorSekertariat Daerah Kabupaten Gunung Kidul. *Jurnal Kajian Bisnis*, 23(2), 121-137.

Sutrisno, E. (2009). *Manajemen Sumber Daya Manusia Edisi Pertama*. Jakarta: Kencana Prenada Media Grup.

Valentina, J., Suseno, Y.D., & Widajanti, E. (2020). Pengaruh *Burnout* dan Konflik Kerja Terhadap Kinerja dengan Motivasi Sebagai Variabel Moderasi Pada Perawat RSUD Moewardi Surakarta. *Jurnal Manajemen Sumber Daya Manusia*, 14, 132-142.

Widayati, C. (2016). Pengaruh Kecerdasan Emosional, Tingkat Pendidikan, dan Karir Terhadap Kinerja Karyawan (Studi Kasus Pada Sales Marketing PT Astra Internasional Daihatsu Cabang Tangerang).

THE RICH AND THE POOR IN JUAN DIEGO SOLANAS'S UPSIDE DOWN AND IN NEILL BLOMKAMP'S ELYSIUM

Monica Alina Toma
School of International Business and Economics, Department of Modern Languages and Business Communication, The Bucharest University of Economic Studies, Bucharest, Romania

Abstract
Over the last decades, the increasing economic inequality has caused some concerns about the role of boundaries in our society, making people imagine dystopian worlds in which borders organize capital flows and human relations. Recently, science fiction films have imagined futures in which the wealthy live a luxurious life in the sky, while the poor live on ruined planets transformed into labour areas.
The present article seeks to analyse how social discrepancies are depicted in Juan Diego Solanas's "Upside Down" (2012) and in Neill Blomkamp's "Elysium" (2013), starting from the premise that both movies are dystopias. "Upside Down" is about two twin planets situated on top of each other: the elegant Up Top with its exploitative ruling class and the dilapidated Down Below, where the despised workers fight for scraps. In Elysium, the rich have built their own habitat in the space, called Elysium, while the Earth has become a working environment where the poor is exploited by the elites. The paper will show that, according to these two movies, exploitation and social inequality invariably lead to revolution.
Keywords: borders, inequality, the rich, the poor, dystopia, film

Introduction

Globalization has led to a polarized labour market, characterized by significant wealth disparities. This unbalanced socio-economic situation has inspired moviemakers to create dystopian films in which the rich and the poor are segregated spatially. The present article takes into consideration two such films: Juan Diego Solanas's "Upside Down" (2012) and Neill Blomkamp's "Elysium" (2013).
"Upside Down" describes two twin planets located on top of each other: the wealthy, exploitative Up Top and the poverty-stricken, devastated Down Below. Although the two worlds are merely miles apart, any interaction between the citizens of Up Top and Down Below is forbidden by the authorities, and interplanetary border patrols chase anyone who defies interdictions.
The film presents the love story between Adam and Eden, who meet on top of the mountains and start developing feelings for each other. Adam is from Down Below, while Eden is from Up Top. During one of their clandestine encounters, Eden is hurt and, for a long time, Adam doesn't know if she is alive or not. When he discovers that she is an employee of the Trans-world corporation, which operates in both worlds, he goes to work there. Adam and Eve meet again and have a baby, and this unprecedented event marks the beginning of an era of interaction between the inhabitants of the two planets. Thus, the fulfilment of this revolutionary love, which defies the established order, brings the two worlds closer, restoring the balance between them.
In "Elysium", the wealthy elite has taken flight from a ruined and overpopulated Earth to live on a lavish space station called Elysium. The movie centers around Max Da Costa, a worker at a factory owned by Armadyne Corporation on Terra. Due to a work-related accident, Max becomes terminally ill. He struggles to get to Elysium, where he can be instantly healed. However, instead of getting treatment, he ends up helping a group of rebels led by Spider to activate Elysium's reboot program. His altruistic gesture allows the inhabitants of the Earth to be also registered as Elysium citizens and hence to benefit from all the services provided by the space habitat.
Both movies present a privileged ruling elite living luxuriously in the sky at the expense of the interests of an impoverished working class that barely survives on a devastated, polluted planet. The paper will reflect on the destabilizing circumstances produced by class divisions and borders, tackling issues such as class inequality, borders, totalitarianism, uneven access to services and resources, corporate unethical practices, militarized technology.

Considerations about dystopias

Dystopias tell stories about an imagined dreadful future, drawing their ideas from the socioeconomic conditions of the present. These movies are born from the fears of our time, which are provoked by the augmentation of capitalist production, by the rapid development of technology, by the amplification of state coercion and by the global population's growing subsistence needs. By showing viewers a terrifying future, dystopias actually interrogate and often criticize our modern-day capitalism. From this point of view, "Upside Down" and "Elysium" may be considered critical dystopian films. According to Mirrlees and Pedersen,

"Critical dystopian films can be defined as those that give expression to the social antagonisms arising from the real political-economy of our time. The futures of these films interrogate present-day capitalism and suggest that if the system persists, its worst dynamics and effects will be exacerbated. The critical dystopian film tells a story about a future society to critique the existing one and aims to help us understand the world with an eye to changing it, and for the better." (Mirrlees & Pedersen, 2016: 307)

At the turn of the twenty-first century, many critical dystopias endeavored to show the serious consequences ruthless capitalism may have. Films such as "In time" (2011), "Total Recall" (2012) or "Snowpiercer" (2013) depict societies in which a dominant minority takes control of the economy to the detriment of the great majority of the population.

Andrew Niccol's "In time" presents us with a world in which people need to literally buy time in order to live. Here, the elite from the wealthy zone of New Greenwich have the possibility to extend their life for centuries, while those from poor areas barely possess enough time to survive from one day to another. Len Wiseman's "Total Recall" is about the dominance of the thriving "United Federation of Britain" over the overcrowded, underdeveloped "Colony" on an Earth that has been ravaged by a chemical warfare. Bong Joon-ho's "Snowpiercer" displays a perpetually-moving train which serves as a Noah's Ark for the survivors of a global catastrophe. On this train, the rich enjoy all kinds of privileges, while the poor live in inhumane conditions. These movies show the dramatic effects of income inequality, oppression, lack of resources, surveillance and weaponized technology.

Socioeconomic inequality in "Upside Down" and "Elysium"

The films "Upside Down" and "Elysium" also present a bold image of harsh capitalism. In the first film taken into consideration, the privileged from Up Top live comfortably in a modern, luxurious world full of high-rise skyscrapers, enjoying the benefits of technological advances and of a clean environment, while the impoverished from the lower planet are fighting for scraps in a chaotic, ruined and dirty zone. As Muñoz notices, "in Up Top's streets, loudspeakers spread slogans like "TransWorld: energy for a better life; we're building your future." In this manner, TransWorld attempts to look like a welcoming, efficient, green planet for Up Top citizens. These examples show Up Top's efforts to define its identity as superior to Down Below and, at the same time, combat any attempt to connect planets in any other way than through corporate business." (Muñoz, 2016: 9)

The most prominent building from Down Below is, of course, TransWorld's imposing, machine-like tower, which unites the two worlds. The walls of the tower expel fumes, while its leaking pipelines pollute Down Below's environment, forcing the citizens to use protective gear in some areas. TransWorld's irresponsible oil-pumping activities also caused the demise of Adam's parents, who died in "the big blast". In fact, the whole Down Below suffers the environmental and social consequences of this corporation's ruthless exploitation.

The TransWorld tower's interior, with its compartmentalized spaces, is illustrative of Up Top's tyrannical and discriminative logic. As Muñoz observes, "TransWorld discriminates between "pure" and "defiled" workers and distributes them in space according to a pure/defiled categorization. […] Paradoxically, the place where Adam works, Floor Zero, is the highest position any worker from Down Below can achieve […]." (Muñoz, 2016: 6)

In "Elysium", the wealthy who inhabit the space station enjoy the benefits of prosperity, security and first-rate healthcare in an optimal environment, while the citizens of Earth live on a deteriorated, polluted, overpopulated planet that lacks resources and efficient hospitals, where the workers endure labor as an exploiting, degrading and even deadly experience. As Mirrlees, T. and Pedersen affirm,

"Elysium displays the Earth's proletariat barely subsisting in slums while the Elysian owning class flourishes in white mansions surrounded by manicured gardens and swimming pools. On Elysium, the minority rich live healthy, happy and extended lives. They each own a private Med-Bay, an automated total health care machine that in addition to curing any disease and injury, can reverse the aging process and give their users reconstructed bodies and faces. On Earth, the working poor are sick, miserable and frequently dying due to a dilapidated healthcare system." (Mirrlees & Pedersen, 2016: 309-310)

Totalitarianism and surveillance in "Upside Down" and "Elysium"

Both films depict totalitarian governments that use coercion in order to maintain the the status quo. In "Upside Down", the officials use all the tactics of an authoritarian regime in order to stop any unapproved interaction between the citizens of the two planets. They hang three border-crossers, aim at the main characters several times, abduct Adam to warn him not to meet Eden again and even arbitrarily arrest his aunt, Becky, setting her house on fire.

In "Elysium", police droids break Max's arm for making a joke, while the Defense Secretary Delacourt doesn't hesitate to shoot down two spacecrafts containing people from Earth who needed to use the Med-Bays. The ruling power makes use of technology in all possible ways in order to preserve its privileged way of life. As Mirrlees and Pedersen observe,

"*Elysium* displays militarized brain-computer interfaces, biometric surveillance and identification systems, autonomous robots, drones and exoskeletons. *Elysium* frames the ownership, control and use of these innovations as securing the interests of the already powerful. Brain-computer interfaces are used […] to protect […] intellectual property and financial secrets from earth's hackers; biometric surveillance maintains class divisions between Elysian citizens and earthly non-citizens; robots and drones are deployed by the Elysian state to monitor, police and sometimes kill the working poor; exoskeletons are worn by the state's mercenaries […] to enhance their power to kill rebellious and insurgent earthlings. In *Elysium*, technology is largely part and product of Elysium's power structure; the class divide between Elysium and Earth is expressed and sustained through a technological divide between Elysian rulers and earthly workers." (Mirrlees & Pedersen, 2016: 314)

Resistance and transformation in "Upside Down" and "Elysium"

The two movies contain characters that resist the system and change it. In "Upside Down", Adam and Eden defy the regime in order to be with each other. The birth of their baby, which belongs to both worlds, breaks the barriers between Up Top and Down Below and brings about a fairer reorganization of the two planets. In the film's final scene, Down Below has the same modern architecture as Up Top, there are more contact points between the twin worlds, and children from both planets play only a few meters away from each other.

In "Elysium", the rebels succeed in reprogramming and rebooting the system of the space habitat so that the poorer class may also benefit from the services provided by station. By the end of the film, Elysium's artificial intelligence identifies all the Earth's inhabitants that demand medical care and dispatches shuttles that contain Med-Bays and med-droids in order to heal them. The positive, utopian endings of the two movies seem to imply that the divide between the rich and the poor vanishes and that all the people will enjoy the same privileges.

Conclusion

In the two analyzed films, class division becomes a spatial metaphor in which the impoverished gaze upwards at the wealthy, while the rich literally look down upon the poor. The elite live in prosperous and clean environments, enjoying the advantages of advanced technologies, while the workers struggle to survive on decaying planets that are short of resources and efficient services.

Both films depict authorities that make use of brute force to maintain the unjust order. However, there are always characters who defy the authority, and these characters succeed in revolutionizing the system for the benefit of the whole society. The optimistic endings of "Upside Down" and "Elysium" suggest that even harsh capitalist structures may be changed for the better if there is a will to do so.

Bibliography

Blomkamp, N. (2013). Elysium, TriStar Pictures, Media Rights Capital, QED International, Alphacore, Kinberg Genre

Mirrlees, T. & Pedersen, I. (2016), '*Elysium* as a critical dystopia', *International Journal of Media & Cultural Politics,* 12: 3, pp. 305–22, doi: 10.1386/macp.12.3.305_1

Muñoz, P. G. (2018). Dystopias Go Global: The Transnational Reorganization of Territories and Societies in *Elysium,* vol. 15 (1), 111–125(138), revije.ff.uni-lj.si/elope, doi: 10.4312/elope.15.1.111-125

Muñoz, P. G. (2016). Interplanetary Border Imaginaries in "Upside Down": Divisions and Connections in the American Continent, *Journal of Transnational American Studies*, 7(1)

San Juan. D. M. M. (2015). Imagining Anti-/Alter-capitalism: A Marxist Reading of Selected Contemporary Dystopian Films, *Proceedings of the DLSU Research Congress*, vol. 3

Solanas, J. D. (2012). Upside Down, Onyx Films, Studio 37

Trinder, S. (2020). Questions of Space in Contemporary Hollywood Cinema, *Open Cultural Studies*, 4: 1-11, De Gruyter, https://doi.org/10.1515/culture-2020-0001

NEW HISTORICAL NARRATIVES – PERSONAL MICRONARRATIVES REPLACING GRAND NARRATIVES OF HISTORY

Dr. Boróka Prohászka Rád
Associate Professor
Sapientia Hungarian University of Transylvania, Romania

Abstract
According to Lyotard, grand narratives have long lost their validity and thus are unsustainable in the age of fabulation. Historiography has also changed. Umberto Eco stated in a public talk in New York in 2008: "I know Stephen Daedalus much more than I know Napoleon," while Baudrillard claimed that "the Gulf War did not take place." What we notice nowadays in literature is the emergence and proliferation of a kind of biographical or autobiographical narrative that – despite its seemingly narrow scope – reflects on one or even more historical eras or periods. My paper looks at two examples of such narratives: an alternative history book published in 2019 and a novel published in 2020, both sustaining my earlier claim.

Jean Francois Lyotard introduced the term "grand narrative" or "master narrative" in 1979. With the publication of his *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge* a reassessment and reevalutation of conventional forms of knowledge started. History and our knowledge of history came under scrutiny, as according to Lyotard, those universalizing and authoritative grand narratives that constituted the foundations of Western culture and historical thinking had lost their validity and thus had been replaced and were continuously replaced by so-called "little" or "micronarratives" that pose no claim to be universally true, but much rather – being aware of and accepting their limitations and local character – show reality and history from a declared subjective, so necessarily biased position.

To further disbalance and destabilize our perception and concepts of and about what was, is or will be real and true, Jean Baudrillard argues that we live under the impression of having an intimate knowledge of the world without having access to or any contact with it. For, as he puts it in *The Transparency of Evil*: "Already, in any case, the filter of screens, photographs, video images and news reporting allows us access only to that which has already been seen by others. We are indeed incapable of apprehending anything that has not already been seen" (1993, 167). Therefore, given that what we see, what we apprehend of reality and of history has already been seen, meaning that it has already been edited by someone, that is – it is subjective and biased, elliptical in the sense that it merely shows one perspective, our "knowledge" is only an illusion, a knowledge that is built on simulacra, to use a Baudrillardian term, and it is never the original. That is what Baudrillard means when he writes that "the Gulf War did not take place" (1995) – for, certainly, it did not take place in the form and manner in which we have experienced it, through the lens of different media. He identifies four phases of the image and summarizes them as follows: the first "is the reflection of a profound reality," the second "masks and denatures a profound reality," the third "masks the absence of a profound reality," while the fourth, simulation itself "has no relation to any reality whatsoever: it is its own pure simulacrum" (1994, 6). While Modernists still believed in the creative and formative power of language, that through narratives one can create or recreate oneself and that chaos can be ordered into a livable, coherent system through language, the predominance of the image of our times has made us suspicious of language. The Derridian "differance" and the repetitive apparition of images of the same event, happening, scene, etc. have made us develop verbal routines that mask the void, our disconnectedness from the world and from ourselves. Our subject positions are also built on such repetitive images and the illusion of our intimate and precise "knowledge" of the world has made us passive and accepting towards these subject positions and the interpretation of reality and the world that the different media seem to hand to us on a silver platter. We refuse to participate in the formation of our own world, either out of apathy or simple neglect, and as Baudrillard claims, people "scandalously resist [the] imperative of rational communication. They are given meaning: they want spectacle. No effort has been able to convert them to the seriousness of the content, nor even to the seriousness of the code" (1983, 10).

The limitations of what we can express through language also constitute a central concern of trauma theory. Cathy Caruth argues that by definition, trauma "describes an overwhelming experience of sudden or catastrophic events in which the response to the event occurs in the often delayed, uncontrolled repetitive appearance of hallucinations and other intrusive phenomena" (1996, 11), while Shoshana Felman says that trauma "[does] not settle into understanding or remembrance, [it is an event] that cannot be constructed as knowledge, nor assimilated into full cognition, [it is] in excess of

[our] frames of reference" (1992, 5). Regarding trauma we witness a crisis of representation since language and story-telling prove inadequate in reporting what has happened.

The history of the twentieth century entails probably the greatest and most horrific collective and individual traumas of the Western world. Representations of such a history will necessarily fail in one aspect or another, as our experiences go far beyond our frames of reference. Thus, new modes of expression and representation need to be developed and applied when one attempts to put into words what happened. Such experimental modes of writing have characterized historiography and literature throughout the past seventy-eighty years. And as Umberto Eco said in a public talk held in New York in the spring of 2008, the reliability of literary rendering is far greater than that of historiographic writing. "I know Stephen Daedalus much more than I know Napoleon or my own grandfather" – says Eco, arguing that whatever we get to know of Stephen Daedalus, the protagonist of James Joyce's *A Portrait of the Artist as a Young Man*, is to be found in the given literary work, and there is no other source or reference that could be revealed later and would rewrite our understanding of Stephen Daedalus or his age. History, on the other hand, is written on the basis of what is left – from documents to video recordings and photographs, records of witnesses, etc. – and since Baudrillard we all know about these that they "mask a void," they are unreliable and mere simulacra whose authenticity can always be called into question.

This paper aims to showcase two modes of representing the history of the twentieth century: a nonconventional history book and a novel, both – in my view – being much more relatable and much more informative in what concerns our history of the last century than traditional renderings (be they academic, scholarly papers or images on the news).

The history book, *Lest We Forget. The Memory of Totalitarianism in Europe*, is a kaleidoscopic text. The editor, Gillian Purves and the project coordinator, Neela Winkelmann-Heyroská, have compiled a book that, according to historian Stephane Courtois "commemorates those men and women from different European countries who risked their lives in their attempt to resist totalitarian oppression and to preserve those great ideals that the best of Europe has given to the world: tolerance, freedom of thought, the rejection of extremism, democracy, and the culture of parliamentary governance, the sole assurance of internal and international peace. We need to make the young generations aware of the privilege that their grandparents did not benefit from: to live in a reunited, peaceful and democratic Europe. They need to understand that one needs to make daily efforts in order to maintain this privilege. We must never take anything for granted" (2019, 13). The volume comprises a set of thirty texts, thirty different life stories from sixteen European countries. Regarding their genre these micronarratives take the form of biography, autobiography, academic scholarly paper, essays, journal entries and much more. Therefore, it is kaleidoscopic not only from the perspective of geography but also in genre, or regarding the chosen freedom fighters who range from the well-known such as Raoul Wallenberg, Alma Rose or the Hungarian Cardinal József Mindszenty to children, factory workers, farmers or partisans from all walks of life. The volume resembles to searching on the Internet where reading on a topic will lead you to other sites with similar content and offer you links to widen your filed of research and knowledge. And it is exactly this kaleidoscopic nature that exceeds a traditional history book in the sense that the thirty micronarratives offer thirty different stories and approaches, but the larger picture that arises from them forms a coherent entity: a deeper understanding of totalitarianism and proof of humankind's indestructible love and desire for freedom and human dignity.

Emese Medgyesi's novel, *Élesben a sorssal* [Against Fate] was published in Hungarian in 2020, and it is now in the process of being translated into English. This is yet another family micronarrative: a biographically inspired novel about the author's ancestors, going back three generations, thus it seems to be a traditional saga. The subtitle, however, reads: *Transylvanian Mosaic*. A mosaic, according to the Marriam-Webster Dictionary, is "a surface decoration made by inlaying small pieces of variously colored material to form pictures or patterns," while in literature we also find this term: a mosaic verse is "a patchwork poem made up of lines from other poems" (Cuddon 1998, 521). Medgyesi's novel is a biography made up of novelistically rendered scenes from the lives of her great-grandparents, grandparents and parents, bits and pieces from which at the end the Jamesian "figure in the carpet" shines forth. As Gustáv Láng puts it in his afterword to the novel, it is "an intimate oral history" of three generations where personal time and historical time are in constant contest. The author's novelistic style is also adapted to and the most adequate to the material she is working with: the scenes – reconstructed from archives, family stories and legends, reminiscences and memories, photos, documents, letters, etc., and made narratable through the means and tools of fiction – seem wide shots and close-ups from the destinies and time of these generations of her family. The

book is also a mosaic from the perspective of geography and ethnicity: we travel with the characters from Munich to Transylvania, a multiethnic and multilingual in-between space where different nationalities meet and live out their lives in the tumultuous and deadly twentieth century. And from the stories of the different characters a history of the Transylvania of the twentieth century arises that – subjective as it might be – affects us readers on a personal level and makes us contemplate both our personal time and historical time as well as the traumas that this has inflicted on us and our families from a new perspective.

These two volumes rebel against passivity. They take upon themselves the burden of forcing their readers to form meaning themselves, to become "active readers" of these "writerly texts" (Barthes 1974). They defeat the instability of language by the means of the kaleidoscope and of the mosaic. Through their merger of genres, of modes of expression and narrative voices – similarly to what we find in Kurt Vonnegut's *Slaughterhouse-Five* – they narrate the unnarratable, the horrific traumas of an age that seems intent on silencing us. They make us believe in meaning and referenciality and they refuse to sink into silence.

Works Cited

Barthes, Roland, 1974. *S/Z. An Essay*. New York: Hill and Wang.

Baudrillard, Jean, 1983. *In the Shadow of the Silent Majorities*. New York: Semiotext(e)

Baudrillard, Jean, 1994. *Simulacra and Simulation*. Ann Arbor: Michigan U.P.

Baudrillard, Jean, 1995. *The Gulf War Did Not Take Place*. Bloomington: Indiana U.P.

Baudrillard, Jean, 1993. *The Transparency of Evil: Essays on Extreme Phenomena.* London: Verso.

Caruth, Cathy, 1996. *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History*. Baltimore: Johns Hopkins UP.

Courtois, Stephane, 2019. "The Tragic Memory of European Totalitarian Regimes." In. Purves, Gillian (ed.). *Hogy el ne felejtsük. A totalitarizmus emlékezete Európában*. [*Lest We Forget. The Memory of Totalitarianism in Europe*.] Prague: Platform of European Memory and Conscience. 9-13.

Cuddon, J. A., 1998. *The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. New York: Penguin Books.

Derrida, Jacques, 1978. "Cogito and the History of Madness." In: *Writing and Difference*. Trans. A. Bass. London and New York: Routledge.

Eco, Umerto, 2008. Public Talk in New York.

Felman, Shoshana and Dori Laub, 1992. *Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis, and History*. London: Routledge.

Joyce, James, 1996. *A Portrait of the Artist as a Young Man*. London: Penguin.

Láng, Gusztáv, 2020. „Élesben a sorssal." ["Afterword. Against Fate."] In: Medgyesi, Emese. *Élesben a sorssal*. [Against Fate.] Cluj Napoca: Polis. 316-317.

Lyotard, Jean Francois, 1979, English publication: 1984. *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Minneapolis: U. of Minnesota Press.

Medgyesi, Emese, 2020. *Élesben a sorssal*. [Against Fate.] Cluj Napoca: Polis.

Purves, Gillian, 2019. *Hogy el ne felejtsük. A totalitarizmus emlékezete Európában*. [*Lest We Forget. The Memory of Totalitarianism in Europe*.] Prague: Platform of European Memory and Conscience.

Vonnegut, Kurt, 1969. *Slaughterhouse-Five*. New York: Delacorte.

DEVELOPMENT OF A BUSINESS STYLE COLLECTION

Kataeva Alena Nickolaevna
FSBEI "Russian State University named after A. N. Kosygin ", Russia
ORCID № 0000-0002-5556-3033

Kopylova Maria Dmitrievna
FSBEI "Russian State University named after A. N. Kosygin ", Russia
ORCID № 0000-0003-0394-2119

Abstract
The claim that fashion trends are cyclical is widespread and not unfounded. Having passed its way from inception to extinction, fashion leaves behind a legacy in the form of fashionable styles that transform and return to the fashion scene in a new reading decades later. All silhouettes, cut and decor elements, color combinations were invented long ago. Their appearance was largely facilitated not only by the ingenious finds of fashion designers, but also by the evolution of culture, the change of moral foundations, the level of education and employment of consumers, discoveries in science and even the socio-economic and political situation in society. Therefore, almost everything we see in modern collections of clothing and accessories was inspired by ideas from the past. Despite the fact that practically all styles are subject to a change of fashion, the classic style enjoys enviable popularity at all times. For the first time such clothes were released at the beginning of the last century in the UK. At first, she referred exclusively to the men's wardrobe. The development of the classical direction was influenced by the talented Coco Chanel.
The problem faced by fashion designers in the classical style is monotony. The paper offers options on how to refresh the business style by borrowing elements from the fashion of the 60s, such as color, size of accessories and a variety of accessories that complement the image. It also offers an analysis of characters from different eras of the classical style to create a collection. A good example of the business style of the 20th century is the first Lady of the United States. One of the most popular women of her time, the trendsetter of fashion, beauty and grace in America and Europe – Jacqueline Kennedy. The prototype of Jacqueline in the 21st century is a British lawyer of Lebanese origin – Amal Clooney. Despite different generations, the classical style has been preserved, but has undergone changes. Having carried out the classification of figurative-behavioral features of the characters under study, the similarity and difference of style of different eras were revealed.
Based on the studied periods and the classification of character traits, a sketch series of a collection of business clothes for women was developed. A color map has been compiled for the sketch series, which reflects the "changes" of the past. Despite the business style, the materials are selected for strong women of the new generation. When designing the collection, the sophistication, sophistication and elegance of the 60s were taken into account.
Keywords: business style, clothing collection, women's clothing

At the moment, fashion includes more than thirty stylistic trends, such as business, casual, sports style, glamour, boho, romantic, etc. For the first time, business-style clothing was released at the beginning of the last century in the UK. At first, she referred exclusively to the men's wardrobe [2]. The development of the classical direction was influenced by the talented Coco Chanel. She was the first lady to try on a man's suit. Soon, shirts, trousers and short skirts, shown in Figure 1, gained insane popularity.

Figure 1 – Coco Chanel Costumes.

Another fashionable discovery of Mademoiselle Chanel was a small black dress. She gave this thing fame and demand, bringing it into the classic ranks. Even the famous Audrey Hepburn in the movie "Breakfast at Tiffany's" wore a classic dress and coat. Many ladies wanted to be like a popular actress and increasingly turned to classical ensembles [2]. More than a century has passed, and the principles and characteristics of classicism have hardly changed.

The problem faced by fashion designers in the twenty–first century in the classical style is monotony. Bright, bright, pleasant tones were replaced by boring graphic images. The fittings that gave meaning to the product were simplified as much as possible in the twenty-first century or completely removed from the product.

To develop a new collection, you will need to identify elements of clothing from the sixties and consider the design features of the clothes of two characters from different times. A good example of the classic (business style) of the twentieth century is the first Lady of the United States. One of the most popular women of her time, the trendsetter of fashion, beauty and grace in America and Europe – Jacqueline Kennedy. The most favorite part of Lady Kennedy's wardrobe is her impeccable suits, since the president was against his wife supporting a European manufacturer, the suits were sewn in an American atelier [3]. Her images combined rigor, conciseness, restraint and elegance. The heroine in her wardrobe used in addition to the three basic color schemes, additional colors. Yellowish shades, muted shades, with the content of gray pigment – gray-lilac, gray-brown, shown in Figure 2.

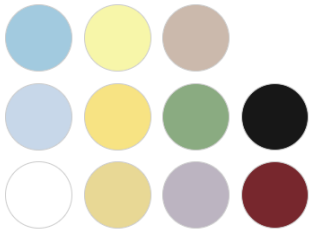

Figure 2 – Jacqueline Kennedy's color palette.

Jacqueline Kennedy becomes the prototype for the British lawyer of Lebanese origin Amal Clooney. The black-and-white scale is typical most often for solemn and ceremonial events, and this is already a dramatic direction. In her images, you can replace symmetrical clear lines, harmonious proportions – nothing too long or too short, too tight or too loose, there is a "golden mean" in everything. This style does not express the individuality of a person, limits the color palette with strict limits. Comparing two characters from different times, you can see the advantages and disadvantages of the products so that all the advantages of the product are taken into account in the new collection. Table 1 shows the classification of figurative-behavioral features of the characters studied [3].

Table 1 – Classification of figurative behavioral signs

Business style	Sign	Characteristic pose	Color type/Color scheme	Fashionable sketch graphics
Jacqueline Kennedy	Exquisite Feminine Sophisticated Elegant Modest Bright Solemn		Winter. Eye color: hazel, black-brown, gray-blue. Hair shade: dark brown, pure black, ash-blond.	
Amal Clooney	Flirty Graphic Daring Feminine Official Elegant Strict		Winter. Eye color: hazel, black-brown, gray-blue. Hair color: dark brown, black.	

Comparing the wardrobe elements of two business heroines, it is worth paying attention to their similarities and differences. Similarities at first glance may seem more than differences, because Amal literally copies the image of Jacqueline Kennedy. Considering jackets, it is safe to say that the main similarities are the reliefs passing through the nipple points and double-seam sleeves, but if you conduct a detailed analysis of clothing, you will notice the absence of pockets, a decrease in the size of accessories, the appearance of collars in Clooney jackets. Jacqueline Kennedy was a bright lady, her color scheme included pale yellow, bright scarlet, blue jackets, which is one of the main distinguishing features. In the twenty-first century, Amal Clooney, following fashion trends, tries to maintain a graphic style, rarely showing colors in her image [4]. After analyzing the images of two ladies of different centuries, a color map and a map of materials were created. Figure 3 shows the fabric and color maps for the future collection. The creation of a new collection will affect the future fate of fashion in the world. A color map has been compiled for the sketch series, which reflects the "changes" of the past. Despite the business style, the materials are selected for strong women of the new generation [5]. Figure 3 shows a color map and a map of materials for the future collection. When developing the collection, the sophistication, refinement and elegance of the 60s were taken into account [6]. Figure 4 shows sketches of a women's collection in a business style.

Figure 3 – Color map and material map

Figure 4 – Sketch row of the collection

Based on the analysis of two characters from different centuries, the decision to create a modern collection of business style was revealed. After analyzing analogs, creating a color map and a map of materials for future products, a sketch series of women's products is presented.

List of used literature:

1. Fashion trends are cyclical [electronic resource] https://shopogoliki.by/shopogid/odezhda/ciklichnost-mody-nazad-v-budushchee , accessed 21.09.22
2. Stylistic directions of business style [electronic resource] https://elyts.ru/blog/30-glavnykh-stiley-odezhdy-polnyy-obzor-opisanie-i-117-foto /, accessed 08.10.22
3. Fashion Jacqueline Kennedy and Amal Clooney [electronic resource] https://www.elle.ru/moda/zvezdny-stil/pervyie-ledi-pochemu-amal-kluni-kopiruet-stil-djeki-kennedi /, accessed 20.10.22
4. Comparison of styles of two epochs [electronic resource] https://yabkupila.com/250-sravnivaem-stil-amal-kluni-vs-dzheki-kennedi.html , accessed 25.10.22
5. Materials of the past [electronic resource] https://novate.ru/blogs/020419/49977 /, accessed 18.10.2023
6. Kopylova, M. D. Getmantseva V. V. Development of recommendations on the use of new materials in production / Socio-humanitarian problems of education and professional self-realization (Social engineer-2019) : Collection of materials of the All-Russian Conference of Young researchers with international participation, Moscow, December 10-13, 2019. – Moscow: Federal State Budgetary Educational Institution of Higher Education "Kosygin Russian State University (Technologies. Design. Art)", 2019. – pp. 160-163.

A STUDY ON FOSTERING SELF-DIRECTED LEARNING STYLE TO IMPROVE ACADEMIC PERFORMANCE AMONG STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN INCLUSIVE CLASSROOM SETTINGS

Fr. Baiju Thomas
Research Scholar
Ramakrishna Mission Vivekananda Educational and Research Institute, Faculty of Disability Management and Special Education, Vidyalaya Campus, SRKV Post, Coimbatore – 20

Abstract
The present study adopts a self-directed learning (SDL) style to improve academic performance among students with special educational needs (SEN) in inclusive classroom settings. Learning outcomes are influenced by a variety of factors beyond just SDL. SDL refers to any approach that allows students with SEN to learn on their terms. For example, environmental factors might have an impact on SDL. SDL's mission is to provide students with SEN with the tools they need to become more SDL in their pursuit of academic performance in inclusive classroom settings. We define SDL, discern it from related concepts, and then evaluate the background and current condition of the study on its successful execution in inclusive classrooms. Teachers need to have a firm grasp on the concepts they wish to impart and the aspects of SDL they consider most essential to promote SDL effectively in the inclusive classroom. To be successful in SDL, students with SEN should pursue a step-by-step process that involves considering not only what they want to learn but also when they want to learn it, who will help them learn, and how they will get input on their plan. Students with SEN will use SDL to improve academic performance if given a chance. Overall, they employ the strategies and resources necessary for effective Learning. Students with disabilities are expected to use written forms of communication when interacting with adults and other students in this setting. When organizing an SDL, you should think about the following four points. Motivation, a conducive environment, effective strategies for acquiring new knowledge, and regular progress assessments contribute to successful Learning. A strong foundation in SDL requires students with SEN in inclusive classroom settings to find ways to encourage one another. This method of teaching is especially helpful when classes for students with SEN are spread out across the country. When people spend their time learning this way, they tend to feel happy and fulfilled. They have the freedom to act as they see fit. They benefit greatly from the results of their efforts when they put in the time, energy, and innovative thinking necessary to complete their projects and undertakings. The author of this study begins by seeking information into the current state of knowledge encompassing SDL, its sociocultural perspective, its current state of development, its benefits, and the roles teachers can play in promoting and improving academic performance among students with SEN in inclusive classroom settings.
Keywords: Fostering, Self-Directed, Learning Style, Improvement, Academic Performance, Students with Special Educational Needs, and Inclusive Classroom Settings

Introduction

Since the middle of the 1970s, when we first learned about the discipline of adult education, the idea of SDL has been around. SDL has consistently been present in educational development, writing, and academic discussion. Despite getting much attention in various places, they have yet to encounter a learning environment where this strategy has been used regularly. The outcome shows that SDL has primarily been used in concepts, debates, and perspective sharing rather than being regularly used in the instruction of students with SEN in inclusive classrooms. The learning process continues. Students with SEN need to use various learning resources to understand the various elements of inclusive classroom settings. The educational process for SEN students is significantly impacted by SDL proficiency and learning patterns. SDL enables Students with SEN in inclusive classroom settings to consider and choose their learning objectives and strategies and use the many opportunities and resources at their disposal in their learning process. SDL has been investigated and examined by numerous academics from various angles. According to Brockett and Hiemstra (1991), SDL has a connection to psychology, in contrast to Oddi (1987), who asserts that SDL is a method. The topic of "SDL and learners' self-direction" was divided into two portions. Knowles (1975) is the main source for the notion of SDL as an active method. During this procedure, a person might decide whether to study independently or with assistance from others. They decide on a learning plan, evaluate the outcomes, and then set their goals and level of educational preparedness. He continues by saying that employing SDL fosters a natural desire to learn. He has access to education and enjoys learning in a classroom setting. Due to the demands of the modern world, students must continue their education

after receiving their academic degrees. Students in higher education should engage in practical Learning. Teams can collaborate while working and attending school (Cremersac, Wals, Wesselink, Nieveenb & Muldera, 2014). Some claim that the existentialist perspective, which highlights individual freedom, accountability, and personal convictions, is where SDL first emerged (Savin-Baden & Major, 2004). This meant that "learning should encourage a student to become a free, mature, and authentic self" in the context of education (Savin-Baden & Major, 2004). Students with SEN can work and study simultaneously since SDL. Therefore, this benefit is expanding. With

SDL teachers may determine their students' preferred learning styles, ensure they are getting the correct information, direct them toward engaging activities, and evaluate the knowledge they gain as an outcome. Education at any level could be founded on some form of future vision in a world that was changing quickly. Since teachers are preparing students for a world that is impossible for us even to predict, SDL has evolved into a talent needed for SEN children in the twenty-first century. The underlying presumption appears to be that pupils learn more successfully when they are in command of their education or when it is "self-directed." Teachers significantly impact the SDL of children with SEN in inclusive classroom settings.

The Meaning of Self-Directed Learning Style

Student initiative in Learning is a function of individual ability and motivation. Therefore, today's students have more opportunities to advance their education beyond high school. Taking responsibility for one's actions and the outcomes of those acts is especially important for students with SEN. Moving from one extreme of the spectrum to the other allows the learner more autonomy in selecting their own learning goals, challenges, and strategies to meet those goals (Fisher et al., 2001). Therefore, the various connected parts of the SDL are rarely considered when designing curricula (Evensen, 2000); the key to effective SDL is for the student to take a passionate interest in their studies and to build a voracious desire for knowledge. People will work harder and more efficiently if they are invested in the outcome and have easy access to the required resources. The following is strongly regarded material for all SDL students. Our mental and emotional reactions can range from shock to recognition to motivation (Boyer, Edmondson, Artis, & Fleming, 2014). Some students with SEN are learning to take an active role in their education with the aid of SDL. You have absolute control over how much time you devote to studying daily. With the help of SDL, education is no longer restricted to formal settings. A teacher's role is more complex than just imparting information. As per Garrison (1997), most of these approaches are based on the notion that the student plays an active role in the course's development and management. Students use SDL with SEN who have developed to an age and maturity level where they can make informed decisions about their education under expert guidance. Evaluating one's current educational standing, identifying specific areas in which one needs improvement, and selecting appropriate learning tools are all vital. To effectively assess student progress, SDL needs to consider and apply learning goals, learning resources, learning strategies, and time management. Students capable of learning independently could help their peers by teaching them what they have learned (Boyer & Kelly, 2005). SDL is exactly what it sounds like: learning that a person does on their own. As a result, it is up to the students to set their own educational goals and determine how they will achieve them. The advantages of SDL for students are numerous. In this state of self-assurance, individuals can make decisions concerning their education that will have long-lasting, positive repercussions. Assume all students and institutions have some level of self-directed learning ability. It is a frequent misconception that students are expected to learn SDL independently without teachers' guidance. When in need of direction or encouragement, people should not be afraid to ask for help from those around them. Those students who take an active role in their education have a better chance of retaining the information they acquire and using it in a variety of situations. During SDL, students are encouraged to use various learning tools, including independent reading, class discussions, internships, online forums, and reflective writing assignments. Teachers can support this type of Learning by first building relationships with their students, locating relevant materials, conducting extensive evaluations, and finally prompting students to reflect on and evaluate their work (Self-Directed Learning, 2006). SDL aims to empower students with SEN to become active participants in their own education and make the most of the numerous possibilities presented to them in modern advanced, fully inclusive classroom settings.

Tips for Adopting this Strategy in the Classroom

This method is a great way to help students move from passive observers in the classroom to engaged learners. Teachers can do a lot to encourage and inspire their students with SEN to take charge of their Learning if they are given more responsibility for how and what they learn. What follows are a few instances of how SDL could be used in a classroom setting:

Determine the students' readiness levels: When transitioning to independent study, it is helpful for students with SEN to have a strong tool at their disposal. You might have your child take stock of their current situation, family life, support network, and prior learning to get a sense of whether or not they are prepared for independent Learning. Students with SEN who are self-reliant, systematic, self-disciplined, and communicative stand the best opportunity of excelling in SDL.

Form academic goals: Making specific, attainable plans for your study time will enhance your outlook on academics. Teachers can use learning contracts with SEN children, as they help create classroom routines and expectations. In order to receive feedback and avoid late submission fines, both functional roles must work actively toward the institution's stated goals and comply with all deadlines and conditions. With these ends in mind, students with SEN are afforded some leeway in performing their homework while still being held to high standards.

Get the children involved: Students with SEN have a better chance of succeeding at independent Learning if they are interested in and motivated by their schoolwork. One technique to get students interested in the self-learning approach is to help them identify their preferred learning style and provide them with resources to enhance their Learning. Teachers of students with SEN must devise strategies to pique their interest and propel them to excel academically. These strategies include helping students with SEN grasp fundamental ideas, prompting them to make meaningful connections, and allowing them to explain their thinking.

Set targets for self-directed Learning: There is more flexibility for students with SEN who opt to go the academic route to pursue their interests. Teachers can aid in the development of independence in students with SEN by giving them purposeful tasks to complete. Students with SEN who need classroom accommodations are expected to take an active role in their education by keeping track of their academic progress, reviewing their performance regularly, and asking for help when they are having a hard time.

Figure out how well you are learning: Students with SEN in SDL can benefit from perspective to address since it prompts them to reflect on their development and growth as learners. Having students with SEN engage in regular self-reflection on their Learning and have teacher discussion on the results might be beneficial. Students with SEN can significantly boost their learning potential through consistent self-evaluation.

Adapt your class content to accommodate your students: As with other forms of education, SDL can be modified to fit emerging requirements. Teachers frequently employ this method with more traditional approaches to education to better meet their students' needs with SEN. Personalized support is essential because some children with SEN may grasp the idea of self-learning faster than others.

Approaches to Improve Self-Directed Learning

Despite increasing demand for education, a severe need remains for more skilled educators. Investing heavily in one's education and development is more important than ever. One method is to foster a never-ending need for knowledge. Every one of us possesses the innate freedom to pursue our interests. Some of the most well-known Greek philosophers who have used SDL were Socrates, Plato, and Democritus. Students with SEN who are driven to learn independently can advance in any area of study. The SDL can improve one's wellness, family life, artistic interests, recreational activities, and work life. Ultimately, the only real requirement for SDL is a certain amount of motivation. That is why most of today's students are highly driven, attentive to detail, and committed to their academic success (Grieve et al., 2015). SDL's ultimate purpose is to encourage students to engage in their Learning. Students with SEN are given more freedom to determine their own educational goals, areas of focus, and pedagogical approaches, rather than having these decisions made for them by the school, the teacher, or the learning programs. Students with SEN are expected to set their learning objectives, study, and evaluate their performance. However, this level of autonomy is unrealistic, especially if teachers need time to plan classes. According to Weinstein and Mayer (1986), teachers can use various methods to boost their students' performance in the classroom. Multiple studies have shown that SDL's effectiveness increases when used in tandem with other teaching methods. Students can still contribute to the classroom by sharing what they have learned with their peers, even if they prefer to work independently. When students work jointly, they have a better knowledge of the material and can better apply what they learn in the classroom. This opens the door to several new social and educational opportunities (Douglas & Morris, 2014). A strategic plan is the initial element of SDL, but it is not the only one. It would help if you had a detailed plan with performance goals to achieve success. Distractions are plentiful during study sessions, so it is important to keep yourself on track by creating frequent, fair, and possible to accomplish goals. Students should be encouraged to determine their learning goals, pace, strategy, and evaluation standards. The information and knowledge that

students with SEN learn from various sources greatly influence the decisions they make daily. In this work, we look into how SDL can be used in the context of language learning and teaching. The technological prerequisites for adopting SDL, the structure of the interaction between SDL and technologies, and how it can enhance academic achievement for students with SEN in inclusive classroom settings.

Self-Directed Learning for Students with SENs

The SDL refers to a method of instruction in which students with SEN have an active role in their education by formulating and adhering to individual learning plans that consider their backgrounds and goals. Students with SEN enhance their ability to self-monitor their Learning and development and their capacity to study independently and grasp course content at their own pace. Find out what SDL is, why it is important, and how to use it properly in the subsequent post. Advocating for SDL will put your institution in a better position to take advantage of new possibilities when they arise. The answer to the question, "What do we need to teach children with SEN right now?" is an integral part of many in-house programs. In most cases, a smaller search effort will suffice for a demand. Students with SEN can benefit from SDL since it encourages them to plan for their and the school's long-term success. Possible advantages include a competitive edge and a heightened ability to seize emerging opportunities. Flexibility, creativity, tolerance, and fulfilment are just a handful of the positive qualities that SDL can help foster. Many things influence our choices, but we ultimately have to deal with the outcomes. The impacts of every choice we make as individuals are cumulative. SDL helps kids with special needs make better decisions under pressure. Students with SEN who are given decision-making opportunities early in their education have a greater chance of becoming mature, reasonable, healthy, productive, and caring individuals because they have had the chance to interpret and consider their ideas, feelings, objectives, and ambitions against available options. Students with SEN who are SDL take charge of their education by creating their learning plans, defining their educational goals, and evaluating their progress toward their goals. Students with SEN can tailor their course selections to their own goals and the anticipated benefits of their careers. They are aware of the gaps in their knowledge and may want to fill them. They plan, put to put their plans into action, and actively seek out knowledge on matters in which they are inexperienced. Every day, our group adds to its body of knowledge. Those who have SEN can opt to learn informally or through other means. There will always be children who opt out of traditional schooling in favor of SDL. Personalized Learning is fostered by the SDL method. Students with SEN are urged to go at their own pace when it comes to academic tasks and assignments. If you want to create a more all-inclusive classroom setting for your students, consider using SDL, a practical and effective approach to going beyond the confines of traditional training methods. You can save much time if you avoid paying a teacher. The onus is on students who require extra help in class to get involved in their Learning. Students with SEN benefit more from having a say in their educational experiences when they are given a chance to do so. Learning now has the potential to be more interesting, unique, and creative than ever before because of the abundance of accessible resources. This is because of the many benefits that SDL provides. Studying on time allows you to move at your speed without worrying about time constraints. Students with special needs can make their learning plans and access all available materials. The SDL approach to education is fantastic. The event welcomes attendees of all ages. Teachers' workloads are lightened, and pupils with SEN are given greater agency in their education. There is a delay between typing out a message and receiving a response. It is hard to overestimate the value of students conducting their studies. This approach is better suited to fostering the growth of higher-order thinking and problem-solving skills since it stresses the learning process above the final outcome. People's innate curiosity is piqued when they pursue this line of inquiry, so they are more likely to retain the information they uncover. One advantage of this method is that it helps students avoid focusing too much on irrelevant factors, such as how well they perform in school. As an outcome, children with SEN are better positioned to take charge of their education and make the most of their possibilities. The benefits of SDL extend far beyond the intellectual. With only these skills, you should be able to survive. However, not all students with SEN find SDL helpful, and others would rather not use it. In the context of a well-planned SDL, many of the gains from inclusive classrooms become more apparent. Students with SEN require experience thinking critically, tactically, and analytically when encountering unfamiliar material. At this level of understanding, one's character and will to learn are essential. Teachers should start with a clearer understanding of their mission before making any changes to the classroom. At the strategic level, they map out the tactics they will employ, and the time they will execute them. Teachers and students alike can better ensure that SDL is advancing as planned by doing periodic checks and engaging in self-reflection. Testing one's knowledge of a subject by

applicability to real-world situations or through interactions with peers is beneficial for teachers and students with SEN in inclusive classroom settings.

Academic Performance of Students with SEN

Students' achievement is very sensitive to instructional methods. Teacher's competence in the classroom is crucial to the success of students with SEN in today's increasingly inclusive classroom settings. Children with SEN have the potential to develop and succeed, provided they possess a strong desire to study. "Academic achievement" refers to the disposition to initiate, continue, and eventually complete different academic activities (Stinnett, Oehler-Stinnett, & stout, 1991). Students' curiosity, willingness to put in the time and effort, and aspiration to master the material influence their motivation to study and do well in school. Some studies suggest that a student with SEN's belief in competence, value, and potential affects that student's academic success (Hoffman, Paris, & Hall, 1994). The education system of students with SEN is widely acknowledged to be greater than their usual opportunity for people. However, whether these students' low academic achievement is due to lower starting points or a lack of intellectual advancement throughout their training is still being determined. It is controversial whether or not young children identified with SEN genuinely receive the necessary care. Children with SEN are already at a socioeconomic disadvantage because of the effects of their disability on their academic and social development and their connections with their classmates. Special education students and those who have had to repeat a grade sometimes struggle with maintaining their enthusiasm to learn. The positive effects of encouraging students with SEN to strive for academic accomplishment on students' academic performance and emotional well-being merit the dedicated attention of teachers and school psychologists. Teachers and therapists working with students with learning issues must establish whether or not a lack of desire is the primary cause of those students' difficulties in the classroom (Mast, 1995). Primary school students and younger youngsters have a natural advantage when handling sudden decelerations. Students are less likely to flourish intellectually, socially, and emotionally if they do not feel safe and cared for on campus. It has generally acknowledged that as a youngster develops emotionally and socially, so does his or her intelligence. While many children with SEN might benefit from attending school, most of these kids need to be enrolled or are being cared for in residential or institutional settings. Those engaged in the academic performance of students with SEN in the classroom would do well to investigate the factors that contribute to that accomplishment. Many studies have looked at how students with SEN perform in school. However, more attention should be paid to kids' motivation, confidence, and capacity to learn independently in inclusive classroom settings with SDL. A deep understanding of the factors that affect students' academic performance is essential for effectively motivating and assisting them in the classroom. However, only some studies have assessed whether or if extracurricular activities help students with SEN succeed in the classroom (Beauvais et al., 2014; Oducado et al., 2019a). It is helpful for persons of all ages to learn SDL. Learning on one's own, even at a young age, might set the stage for future academic achievement. Teachers of SEN students may be able to equip their charges with the resources they need to acquire new skills and knowledge outside of the classroom. While there is a plethora of information on the academic outcomes of students with SEN, there need to be more studies looking into the impacts of SDL ability, self-esteem, and persistence. Academic is the sum of a person's successes in various educational settings. Most schools of thought advocate for students with SEN to achieve broad, general learning outcomes instead of narrow, subject-specific ones. How well a student with SEN performs in the types of classes typically offered at more traditional educational institutions like high schools is one indicator of academic performance for these students. The probability of a person positively impacting the lives of others and contributing to the development of society is substantially connected with that person's academic performance for students with SEN in inclusive classroom settings.

Conclusion

Learning new things should always be a top priority. Even those who are far into middle age continue to discover new things. The significance of Learning is commonly regarded. Students with SEN from all walks of life are more motivated than ever to return to school and complete their education. The educational options available to kids with SEN are important. They help all students with SEN acquire the knowledge and skills necessary to enhance the standard of living for all people. Motivated students with SEN are likelier to implement their successful pedagogical classroom practice. If you need to include any key abilities, SDL can get them. How well an individual learns independently depends on several factors, including motivation, self-efficacy, social support, and academic performance among students with SEN in inclusive classroom settings. Features of SDL, such as resilience and self-assurance, increase the likelihood of academic success for students with SEN. Persons with SEN who

know their strengths and limitations and work tirelessly to improve themselves. These results link SDL to academic achievement, indicating that it may be a major factor in determining whether or not children with SEN stay in regular classrooms despite their challenges. Maybe these are the unspoken ideas and traits of students with SEN that lead to their academic success. Teachers who care about their student's academic success should use methods that foster their natural inquisitiveness, boost their self-esteem, and encourage them to persist in adversity until they find a solution. The academic performance of students with SEN was found to be connected with their SDL scores. SDL was high across students at both institutions but significantly higher among those taking advantage of online distance learning opportunities. Like their typically developing college-bound peers, students with SEN showed a strong and positive correlation between SDL and academic achievement. In light of these results, SDL should be incorporated into classrooms as a pedagogical tool, and teachers should be exposed to it as part of required professional development. Due to the importance of time management skills for academic performance, it is essential to provide students with SDL tactics before starting classes. This may inspire teachers to develop a strategy for using SDL in all-inclusive classrooms.

References

1. Baden, M. S., & Major, C. H. (2004). *EBOOK: Foundations of Problem-based Learning*. McGraw-hill education (UK).
2. Baker, S., Lesaux, N., Jayanthi, M., Dimino, J., Proctor, C. P., Morris, J., ... & Newman-Gonchar, R. (2014). Teaching Academic Content and Literacy to English Learners in Elementary and Middle School. IES Practice Guide. NCEE 2014-4012. *What Works Clearinghouse*.
3. Beauvais, A. M., Stewart, J. G., DeNisco, S., & Beauvais, J. E. (2014). Factors related to academic success among nursing students: A descriptive correlational research study. *Nurse education today*, *34*(6), 918-923.
4. Boyer, N., & Kelly, M. (2005). Breaking the institutional mold: Blended Instruction, self-direction, and multi-level adult education. *International Journal of Self-Directed Learning*, *2*(1), 1-17.
5. Boyer, S. L., Edmondson, D. R., Artis, A. B., & Fleming, D. (2014). Self-directed learning: A tool for lifelong learning. *Journal of Marketing Education*, *36*(1), 20-32.
6. Brockett, R. G., & Hiemstra, R. (2018). *Self-direction in adult learning: Perspectives on theory, research, and practice*. Routledge.
7. Evensen, D. H., Hmelo, C. E., & Hmelo-Silver, C. E. (2000). *Problem-based learning: A research perspective on learning interactions*. Routledge.
8. Fisher, J., Mizrahi, T., Schori, H., Yoles, E., Levkovitch-Verbin, H., Haggiag, S., ... & Schwartz, M. (2001). Increased post-traumatic survival of neurons in IL-6-knockout mice on a background of EAE susceptibility. *Journal of neuroimmunology*, *119*(1), 1-9.
9. Garrison, D. R. (1997). Self-directed learning: Toward a comprehensive model. *Adult education quarterly*, *48*(1), 18-33.
10. Hiemstra, R. (1991). Aspects of effective learning environments. *New directions for adult and continuing education*, *1991*(50), 5-12.
11. Hiemstra, R. (2006). Is the internet changing self-directed learning? Rural users provide some answers. *International Journal of Self-directed Learning*, *3*(2), 45-60.
12. Hoffman, P., Postel-Vinay, G., & Rosenthal, J. L. (1994, February). Économie et Politique. Les marchés du crédit ā Paris, 1750-1840. In *Annales. Histoire, sciences sociales* (Vol. 49, No. 1, pp. 65-98). Cambridge University Press.
13. IMPROVE Trial Investigators, IMPROVE Trial Investigators, Braithwaite, B., Cheshire, N. J., Greenhalgh, R. M., Grieve, R., ... & Zheng, T. (2015). Endovascular strategy or open repair for ruptured abdominal aortic aneurysm: one-year outcomes from the IMPROVE randomized trial. *European heart journal*, *36*(31), 2061-2069.
14. Mast, L. J. (2000). *Exploring the relationship between medical school curriculum and self-directed learning: comparing graduates of traditional and problem-based learning curricula among practicing physicians*. University of Missouri-Columbia.
15. Oducado, R. M. (2021). Academic performance and the role of self-directed learning, self-esteem, and grit among nursing students. *Jendela Nursing Journal*, *5*(1), 1-9.
16. Stinnett, T. A., Oehler-Stinnett, J., & Stout, L. J. (1991). Development of the teacher rating of academic achievement motivation: TRAAM. *School Psychology Review*, *20*(4), 609-622.

17. Wals, A. E. (2014). Sustainability in higher education in the context of the UN DESD: a review of learning and institutionalization processes. *Journal of Cleaner Production*, *62*, 8-15.
18. Weinstein, C. E. (1987). Fostering learning autonomy through the use of learning strategies. *Journal of reading*, *30*(7), 590-595.

THE ROLE OF BIG DATA IN E-LEARNING: AN OVERVIEW

Pr. Soraya Sedkaoui
Department of Economics, University of Khemis Miliana, Algeria
ORCID: 0000-0002-7134-2871

Dr. Rafika Benaichouba
Department of Economics, University of Khemis Miliana, Algeria

Pr. Khalida Mohammed Belkebir
Department of Economics, University of Khemis Miliana, Algeria

Abstract
This paper examines the role of Big Data in e-Learning and its implications for educational institutions. It provides an overview of its potential applications and the advantages and challenges that arise when adopting Big Data technologies. A literature review of existing studies was used to assess the implications of Big Data for the e-Learning process. The findings suggest that Big Data can be used to improve e-Learning by providing access to real-time data and analytics, personalizing content, and increasing efficiency. However, the implementation of Big Data technologies can come with challenges such as data security and privacy, high costs, and lack of expertise. This paper provides insight into the potential of Big Data in e-Learning, and raises awareness of the challenges associated with its implementation.
Keywords: Big data, e-learning, data analytics, education, university

INTRODUCTION

The use of technology in education has led to an explosion of data that can be used to understand and improve the learning experience. Recently, the field of e-Learning has seen a significant increase in the use of Big Data. The integration of Big Data into e-Learning has become increasingly prevalent in recent years, as the ability to collect and analyze vast amounts of data has the potential to greatly improve the effectiveness of e-Learning systems. Big Data refers to large and complex datasets that are generated and collected through various digital means. The analysis of Big Data has the potential to provide valuable insights, such as patterns and trends, that can be used to improve e-Learning systems. Advantages of using Big Data in e-Learning include improved personalization, which allows for more tailored learning experiences, and data-driven decision making, which can improve the efficiency of e-Learning systems.

However, there are also challenges associated with the use of Big Data in e-Learning, such as data privacy and security. The use of Big Data in e-Learning raises concerns about the protection of personal information, and the potential for data breaches. Additionally, there are also ethical considerations surrounding the use of Big Data in e-Learning, such as the potential for biased algorithms and the unequal distribution of resources. This study aims to provide an overview of the role of Big Data in e-Learning, by defining and discussing key concepts, highlighting the advantages and challenges associated with its use, and drawing conclusions on its potential impact on the field. The research question for this study is:

How can Big Data be effectively utilized in e-Learning to enhance the accessibility, quality and assessment of e-Learning content while addressing the challenges of data security, privacy and management?

For this, the study will include a literature review of existing research on the topic of Big Data in e-Learning, as well as an analysis of current e-Learning systems and platforms that utilize Big Data. The study will also include an exploration of potential future developments and applications of Big Data in e-Learning. In the following sections, we will first provide a definition of Big Data and describe different types of Big Data. We will then provide an overview of e-Learning and explore the advantages of using Big Data in e-Learning, such as increased accessibility, improved quality of content, and automated assessment. We will also examine the challenges associated with the use of Big Data in e-Learning, such as data security, privacy issues, and data management. Finally, we will summarize the key findings and identify areas for future research in the field of Big Data in e-Learning.

DEFINITION AND CONCEPTS

Definition of Big Data

Big Data is a term that refers to large, complex, and diverse datasets that are generated and collected through various digital means. These datasets can come from a variety of sources, including social media, internet of things (IoT) devices, and e-commerce transactions, among others. The data can be structured, semi-structured, or unstructured, and it can be analyzed to uncover valuable insights and patterns that can be used to improve decision making and optimize business processes. One of the key characteristics of Big Data is its volume, which refers to the sheer amount of data that is generated and collected. This volume is often measured in petabytes or exabytes. Another characteristic is its velocity, which refers to the speed at which data is generated and collected. This can be measured in real-time or near-real-time. A third characteristic is its variety, which refers to the different types of data that are generated and collected, such as text, images, and video. These three characteristics, known as the "3 Vs" of Big Data, contribute to its complexity and the need for advanced technologies and techniques to process and analyze it.

Big Data types

Big Data can be classified into several types, depending on the source, format, and purpose of the data. The following are some examples of different types of Big Data:

- Transactional Data: This type of data is generated through transactions, such as e-commerce transactions, financial transactions, and healthcare transactions. It is typically structured and can be used to track and analyze customer behavior and transactions.
- Social Media Data: This type of data is generated through social media platforms, such as Facebook, Twitter, and Instagram. It can include text, images, and video, and it can be used to track and analyze consumer sentiment, brand perception, and social interactions.
- Sensor Data: This type of data is generated through IoT devices, such as smart home devices, wearables, and industrial sensors. It can include sensor readings, location data, and other types of data, and it can be used to track and analyze environmental conditions, equipment performance, and user behavior.
- Machine-Generated Data: This type of data is generated through machines, such as manufacturing equipment, vehicles, and drones. It can include sensor readings, location data, and other types of data, and it can be used to track and analyze equipment performance, user behavior, and environmental conditions.

Overview of e-Learning

E-Learning, also known as electronic learning or online learning, refers to the use of technology, such as the internet, to deliver educational content and resources to students. It is a form of distance education that can include online courses, virtual classrooms, and digital resources. E-Learning can be used to supplement traditional classroom instruction, or it can be used as a standalone form of education. The development of e-Learning has been driven by advances in technology, the growth of the internet, and the increasing demand for flexible and accessible education. The development of e-Learning has led to the emergence of Massive Open Online Courses (MOOCs), which are online courses that are open to anyone and can have thousands of students enrolled. This has made education more accessible to a wider range of students and has also led to the creation of new educational models, such as blended learning, which combines online and offline learning. Big data and e-Learning are closely related, as the large and complex datasets generated by e-Learning systems can be used to understand and improve the learning experience. For example, big data can be used to track and analyze student progress, identify patterns in student behavior, and personalize the learning experience. It can also be used to improve the quality of educational content and assessment, as well as to optimize the delivery of e-Learning resources. However, the use of big data in e-Learning is not without challenges, such as data security, privacy, and management.

The COVID-19 pandemic has highlighted the importance of e-Learning as a means of delivering education in times of crisis. With schools and universities closed, e-Learning has become a vital tool for students and teachers to continue their education remotely. The sudden shift to e-Learning has highlighted the need for effective and flexible e-Learning systems that can accommodate large numbers of students, and Big Data can play a key role in this. During the pandemic, e-Learning has been used to provide students with access to educational resources and to enable them to continue their education remotely. Big data has been used to track and analyze student engagement, progress, and participation in e-Learning programs, which can help educators to identify and address any issues that students may be experiencing. This can include understanding student's difficulties in learning and providing them with personalized resources. Big data has also been used to optimize the delivery of e-

Learning resources, such as by identifying the most effective teaching methods and student engagement strategies.

Furthermore, the use of big data in e-Learning can also be crucial in understanding and addressing the digital divide during the pandemic. The digital divide refers to the unequal distribution of access to technology and the internet. Big data can be used to identify and understand the extent of the digital divide among students and to develop strategies to address it. This can include identifying students who are most at risk of falling behind and providing them with the necessary resources and support to ensure that they can continue their education. The COVID-19 pandemic has highlighted the importance of e-Learning as a means of delivering education remotely, and Big Data has become a crucial tool in understanding and improving the e-Learning experience. The use of Big Data in e-Learning during COVID-19 has helped in providing students with continued access to education, personalized resources and addressing the digital divide.

RELATED WORK

The use of Big Data in e-Learning has been widely studied in recent years. Several papers have looked at the impact of Big Data on e-Learning, and how it can be used to improve the quality of learning and assessment. For example, in a study by Lee et al. (2011), the authors explored the use of Big Data for online course assessment. The study found that Big Data can be used to provide more accurate and reliable assessment of students' performance, as well as to provide personalized feedback and guidance. The authors concluded that the use of Big Data can significantly improve the quality of online course assessment. In another study by Lu et al. (2015), the authors looked at the use of Big Data in personalized e-Learning. The study found that Big Data can be used to provide personalized recommendations of courses and content, as well as to provide tailored feedback and guidance. The authors concluded that Big Data can be used to create a more efficient and effective e-Learning environment. Chen, et al. (2016) provide an overview of the potential benefits and challenges of using big data in education. They examine the use of big data in areas such as personalization, assessment, and learning analytics. Manca and Ranieri (2016) explore the use of big data in e-learning, including the benefits and challenges of using big data in e-learning, as well as the opportunities and limitations of this technology.

Kim et al. (2016) explored the use of Big Data in e-Learning to improve the quality of educational content. The study found that Big Data can be used to analyze large datasets and identify areas of improvement in course materials. The authors concluded that Big Data can be used to significantly improve the quality of course content, and can also be used to create more effective and engaging learning experiences. In addition, a study by Zhang et al. (2017) looked at the use of Big Data in e-Learning to improve data security. The study found that Big Data can be used to protect data from unauthorized access, as well as to ensure compliance with data privacy regulations. The authors concluded that Big Data can be used to ensure that learners' data is handled responsibly and securely. Tan and Tan (2017) review the existing literature on the use of big data analytics in e-learning. The study provides an overview of the benefits and challenges of using big data analytics in e-learning, as well as the opportunities and limitations of this technology. The study of Raza and Al-Emran (2018) provides an overview of the opportunities and challenges of using big data in e-learning. It examines the use of big data in areas such as personalization, assessment, and learning analytics. The research of Zukhruf and M. Manca (2018) reviews the existing literature on the use of big data in e-learning. It provides an overview of the benefits and challenges of using big data in e-learning, as well as the opportunities and limitations of this technology.

Sedkaoui and Khelfaoui (2019) is a study that provides a comprehensive overview of the use of big data analytics in education. It reviews the existing literature on the topic and discusses the benefits and challenges of using big data analytics in education. The authors highlight the potential of big data analytics to improve student learning outcomes, support personalized learning, and optimize educational resources. They also address the challenges that need to be addressed, such as data security and privacy, data management, and the lack of standardization in data collection and analysis. The study provides a good summary of the current state of the art in the field of big data analytics in education and could be a useful resource for those interested in this topic. The study of Sedkaoui and Khelfaoui looked at the use of Big Data in e-Learning to improve the quality of the learning experience. The study found that Big Data can be used to provide personalized learning experiences, as well as to automate assessment processes. The authors concluded that Big Data can be used to improve the quality of e-Learning, and should be considered an essential part of any e-Learning system.

Overall, these studies and many others provide evidence that Big Data can be used to improve the quality of e-Learning and enhance the learning experience. Big Data can be used to provide increased accessibility, improved quality of content, and automated assessment, as well as to ensure data security and privacy.

ADVANTAGES OF BIG DATA IN E-LEARNING

Big Data has the potential to revolutionize the way we deliver and consume education. By leveraging the large, complex, and diverse datasets generated by e-Learning systems, Big Data can be used to understand and improve the learning experience for students. The following are some of the key advantages of Big Data in e-Learning:

Increased Accessibility

One of the biggest advantages of Big Data in e-Learning is that it can increase accessibility to education. By analyzing large datasets of student data, educators can identify patterns and trends that can help them to understand which students are most at risk of falling behind. This can include identifying students who are struggling with certain subjects, or students who are not engaging with e-Learning resources. By understanding these patterns and trends, educators can take steps to provide students with the necessary resources and support to ensure that they can continue their education. Big Data can also be used to identify and understand the extent of the digital divide among students, which refers to the unequal distribution of access to technology and the internet. By analyzing data on students' access to technology and the internet, educators can develop strategies to address the digital divide and ensure that all students have equal access to e-Learning resources.

Improved Quality of Content

Another advantage of Big Data in e-Learning is that it can improve the quality of educational content and resources. By analyzing large datasets of student data, educators can understand how students engage with e-Learning resources, such as online courses, virtual classrooms, and digital resources. By understanding how students engage with these resources, educators can make adjustments to the content and resources to ensure that they are more effective. This can include identifying the most effective teaching methods and student engagement strategies, as well as the types of content that students find most engaging. Big data can also be used to analyze student performance data, such as test scores and assignments, to identify areas where students are struggling. This can help educators to identify weaknesses in the educational content and resources and make adjustments to improve student performance. Additionally, by analyzing student data, educators can also identify areas where students excel, and can tailor the content to meet their abilities.

Automated Assessment

Big Data can also be used to automate assessment and improve the accuracy and efficiency of grading. By analyzing large datasets of student data, machine learning algorithms can be trained to automatically grade assignments, essays, and exams. This can save educators a significant amount of time and effort, as well as increase the speed and accuracy of assessment. Automated assessment can also provide students with immediate feedback on their performance, which can help them to identify areas where they need to improve and adjust their learning strategies accordingly.

Big Data has the potential to revolutionize e-Learning by increasing accessibility, improving the quality of content, and automating assessment. By analyzing large datasets of student data, educators can gain valuable insights into student behavior and performance, which can help them to provide students with the necessary resources and support to ensure that they can continue their education. Additionally, by improving the quality of content and automating assessment, Big Data can help educators to make the e-Learning experience more effective and efficient for students.

CHALLENGES OF BIG DATA IN E-LEARNING

These challenges include:

Data Security

The use of Big Data in e-Learning requires the handling and storage of large amounts of personal data, which can be vulnerable to security breaches. This can include sensitive information such as student's personal information, grades, and performance data. Ensuring the security of this data is critical to maintaining student trust and protecting their privacy. The use of Big Data in e-Learning requires the handling and storage of large amounts of personal data, which can be vulnerable to security breaches. This can include sensitive information such as student's personal information, grades, and performance data. Ensuring the security of this data is critical to maintaining student trust and protecting their privacy. For example, a data breach in an e-learning platform can lead to the leakage of personal information, such as students' names, addresses, and email addresses, which can be used for phishing attacks or identity theft.

Privacy Issues

The use of Big Data in e-Learning also raises concerns about student privacy. This can include concerns over the collection, storage, and use of personal data, as well as the potential for the data to be shared or sold to third parties. Ensuring the privacy of student data is essential to maintaining trust and ensuring compliance with data protection regulations. The use of Big Data in e-Learning also raises concerns about student privacy. This can include concerns over the collection, storage, and use of personal data, as well as the potential for the data to be shared or sold to third parties. Ensuring the privacy of student data is essential to maintaining trust and ensuring compliance with data protection regulations. For example, an e-learning platform that collects data on students' browsing history or online behavior may raise concerns about privacy and data collection.

Data Management

The large amount of data generated by e-Learning systems can be difficult to manage, store and analyze. This can include issues such as data quality, data integration, and data governance. Effective data management is essential to ensure that the data is accurate, reliable, and can be used to make informed decisions about the e-Learning experience. The large amount of data generated by e-Learning systems can be difficult to manage, store and analyze. This can include issues such as data quality, data integration, and data governance. Effective data management is essential to ensure that the data is accurate, reliable, and can be used to make informed decisions about the e-Learning experience. For example, an e-learning platform that generates a large amount of data from student interactions and activities, but lacks the ability to properly manage and analyze that data, can lead to poor decision making and a suboptimal student experience.

Moreover, with the e-learning systems that are implemented due to COVID-19, it has become more challenging to ensure data security, privacy and management. With the increase in remote learning, students use different devices and networks to access e-learning platforms and that increases the risk of cyber-attacks and data breaches. Additionally, e-learning platforms are collecting more data than ever before, and that data is being stored in the cloud, which can make it more difficult to protect and secure. As a result, it is essential for e-learning providers to invest in robust data security and privacy measures to protect student data and maintain trust in their platform.

CONCLUSION

Big Data has the potential to revolutionize e-Learning by providing educators with valuable insights into student behavior and performance, which can help them to improve the quality of the educational content and resources, increase accessibility and automate assessment. By analyzing large datasets of student data, educators can gain a deeper understanding of student needs and preferences, and tailor the e-Learning experience to meet their specific needs. However, the use of Big Data in e-Learning also raises several important challenges, such as data security, privacy, and management. Data security and privacy are crucial in e-learning as it involves handling and storage of large amounts of personal data, which can be vulnerable to cyber-attacks or breaches. Ensuring the security of this data is critical to maintaining student trust and protecting their privacy. Moreover, the data management is also a crucial issue in e-learning, as the large amount of data generated by e-learning systems can be difficult to manage, store and analyze. Effective data management is essential to ensure that the data is accurate, reliable, and can be used to make informed decisions about the e-learning experience.

To fully realize the potential of Big Data in e-Learning, it is essential to address these challenges and ensure the protection of student data. It is important for e-Learning providers to invest in robust data security and privacy measures to protect student data and maintain trust in their platform. Additionally, effective data management systems should be implemented to ensure the success of e-Learning. The future of e-learning is promising, and Big Data can play a key role in its development by providing valuable insights into student behavior and performance, which can help educators to improve the quality of the educational content and resources, increase accessibility and automate assessment. Furthermore, with the increasing importance of e-learning during the COVID-19 pandemic, it is essential to continue to explore and develop the use of Big Data in e-Learning to ensure that students have access to the resources and support they need to continue their education.

In addition, it is important to consider the ethical implications of using Big Data in e-Learning, such as ensuring that student data is collected, stored and used in a responsible and transparent manner. This includes ensuring that students are informed about the data being collected, how it will be used, and who will have access to it. Additionally, it is important to ensure that student data is used for legitimate educational purposes and not for commercial or other non-educational purposes. In summary, Big Data has the potential to revolutionize e-Learning and improve the quality of education for students. However, it is important to address the challenges related to data security, privacy and management, as

well as the ethical implications of using Big Data in e-Learning. The future of e-learning is promising, and with continued research and development, the use of Big Data in e-Learning can play a key role in improving the educational experience for students around the world.

BIBLIOGRAPHY

Athanasios, S.D. and Panagiotis, L. (2014). The Use of Big Data in Education, *International Journal of Computer Science*, 11 (5), 1694-0784.

Baker, R.S. (2015) *Big Data and Education*. 2nd Edition. New York, NY: Teachers College, Columbia University.

Baker, R., Siemens, G. (2014) Educational data mining and learning analytics. In Sawyer, K. (Ed.) *Cambridge Handbook of the Learning Sciences: 2nd Edition*, pp. 253-274.

Baker, R. S. J. D. (2010). Data mining for education. *International encyclopedia of education*. B.McGaw, P. Peterson, and E. Baker, Eds., 3rd ed. Oxford, U.K.: Elsevier, *7*, 112-118.

Boyd, D. (2010). Privacy and publicity in the context of big data. *The 19th International Conference on World Wide Web (WWW2010)*, 29 April 2010, Raleigh, North Carolina, USA.

Daniel, B. (2015). Big Data and analytics in higher education: Opportunities and challenges. *British Journal of Educational Technology*, 46 (5), 904-920.

Ezen-Can, A., and Boyer, K. E. (2015). Choosing to interact: Exploring the relationship between learner personality, attitudes, and tutorial dialogue participation. In O. C. Santos et al. (Eds.), *Proceedings of the 8th International Conference on Educational Data Mining (EDM2015)*, June 2015, Madrid, Spain (pp. 125–128).

Ferguson, R. (2012). Learning analytics: drivers, developments and challenges. *International Journal of Technology Enhanced Learning*, 4 (5-6), 304-17.

Lias, T.E., and T. Elias. (2011). *Learning Analytics: The Definitions, the Processes, and the Potential*.

Mayer, R. and Clark, R. (2011). *E-Learning and the Science of Instruction: Proven Guidelines for Consumers and Designers of Multimedia Learning*, 3rd ed., Wiley and Sons, Hoboken, NJ, USA.

Romero, C., Ventura, S. , Pechenizkiy, M. and Baker R. (2011). *Handbook of Educational Data Mining*. Boca Raton: CRC Press.

Sedkaoui, S. (2018). *Data analytics and big data,* London: ISTE-Wiley.

Sedkaoui, S. (2018). How data analytics is changing entrepreneurial opportunities?, *International Journal of Innovation Science*, 10 (2), 274-294

Sedkaoui, S. and Khelfaoui, M. (2019), Understand, develop and enhance the learning process with big data, *Information Discovery and Delivery*, 47(1), 2-16.

GENERAL GEOGRAPHICAL ANALYSIS OF THE AGRICULTURE OF GREECE

Polya YORDANOVA
University of Veliko Tarnovo "St. Cyril and Methodius", Faculty of History, Department of Geography

Abstract: Greece is a medium-developed industrial-agrarian country, highly dependent on foreign capital. The Greek economy is a market economy. The accelerated development of Greece is the result of the country's participation in the European Union, as it benefits from receiving funds from it. The light and food industries play a leading role in its economy, with the tobacco industry playing an important role. GDP is formed by the primary economic sector (mining) – 6.7%, the secondary economic sector (processing) – 22.0% and the tertiary economic sector (service) – 71.3%. The main weakness of the Greek agriculture is its fragmentation, which in some places does not even allow the use of mechanized equipment (high mountain areas), the reduction of the cost price and the greater competitiveness on the international market. For these reasons, in recent years, agriculture has lost part of its position in the country's economy, as a result of which the dominant economic sectors have become the industrial and service sectors.
Keywords: economy, industry, developed, branch of agriculture, production
Introduction: Greece is a medium-developed industrial-agrarian country, highly dependent on foreign capital. The Greek economy is a market economy. The accelerated development of Greece is the result of the country's participation in the European Union, as it benefits from receiving funds from it. The share of the state sector in the economy is large (power generation, sugar industry, railway and air transport and others). It accounts for ½ of the country's gross domestic product (GDP). The GDP by purchasing power parity of the Hellenic Republic amounts to 412.521 billion dollars and the country ranks 38th in the world (2019). Per capita GDP falls to $36,983 in 2021.
Presentation of the thesis: The light and food industries play a leading role in its economy, with the tobacco industry playing an important role. The oil refining, mining and aluminum industries also have a suitable role. Some sectors such as power generation, sugar industry, railways and air transport are in the hands of the state, while in others such as chemistry, metallurgy, oil refining and food industry, concentration of production and capital is taking place at an accelerated pace. About 30% of the fixed capital invested in industry is state-owned. The ratio between those employed in agriculture and industry, between agricultural and industrial production, is gradually changing in favor of industry. In addition, there are significant structural disparities and a too high level of employment in the manufacturing sector. National income is $75 billion in 2021.
The economy of Greece can be divided into three sectors: primary, secondary and tertiary. Recently, there has been a trend of a gradual change in the ratio between the employed in the primary and secondary sectors in the direction of the secondary. In addition, there are significant structural disproportions and a too high level of employment in the oil production sector. The gross national product in 2021 is 229 billion. dollars, with 20,072 dollars per capita. Unemployment is 8.9% and inflation is 3%. GDP is formed by the primary economic sector (mining) – 6.7%, the secondary economic sector (processing) – 22.0% and the tertiary economic sector (service) – 71.3%. The employment structure is similar: in agriculture and forestry - 8.3%, industry - 22.3% and services - 69.4%. The territorial distribution of production facilities is extremely uneven: in Athens and Thessaloniki, about 70% of the GDP is formed and more than half of the industrial output of Greece is produced. Primary sector: Cultivable land in agriculture constitutes 30% of the country's area. Plant breeding is a leading branch of agriculture, accounting for about 2/3 of agricultural production. The country specializes in the production of technical crops, vegetable production, viticulture and citrus crops. Among technical crops, tobacco (124 million tons), olives and cotton are grown. Tobacco provides ¼ of the country's foreign exchange earnings, a large part of which is exported in semi-processed form. Tobacco is grown in Aegean Macedonia, White Sea Thrace, partly in Epirus and Thessaly. The cultivation of olives has traditions since ancient times. Favorable climatic and soil conditions contribute to this. The country has large areas occupied by olive plantations - 4.5 million decares and 90 million trees, and in terms of yields it ranks third in the world after Spain and Italy (over 2 million tons). Olive production accounts for about 10% of agricultural income. A large part of the olives is processed for consumption and production of olive oil (about 375 thousand tons) and margarine. The main productive areas are the southern parts of the country – Peloponnese, Crete and many other islands. Cotton production in Greece satisfies the country's cotton needs (production of over 750 thousand tons). Its production is concentrated in Thessaly, Macedonia and Northern Boeotia. Sugar beet production is about 2 million tons. There are favorable soil and climatic conditions for the

development of viticulture in Greece. The vineyards occupy over 2.5 million decares. Wine and dessert grape varieties grow here. Seedless varieties of grapes are grown, from which raisins are produced (Greece is the largest producer of raisins in the world). The vine is widespread in the country, but the most extensive areas are found in the southern parts and on the islands.
Of the citrus crops, mainly oranges, lemons and tangerines are grown. Their total production amounts to 1.4 million tons. About 1/3 of the production is exported and the other part is processed into juices. The main productive areas are the southern parts of the country - Peloponnese, Attica, the islands of Euboea, Chios, Samos, Crete. The picking of apples (about 230 thousand tons), peaches, pears and others is well developed. Different types of vegetables are grown in the flat parts of the country. The country produces over 1.7 million tons of tomatoes.
Cereal crops provide about 25% of the crop production of the country. Mainly wheat (2 million tons), corn (over 2 million tons) and less oats are grown and barley. Wheat production is concentrated in Attica, Boeotia, Western Macedonia and Thessaly, and corn production in Eastern Macedonia and White Sea Thrace, where there are large areas that are irrigated. The country specializes in rice production mainly in the region of Thessaly.
Animal husbandry is a very poorly developed branch of agriculture, due to the limited grain and fodder base. In it, the most important subsector is sheep breeding (9 million heads), followed by goat breeding (over 4.5 million heads), cattle breeding (1.1 million heads), pig breeding (938 thousand heads) and poultry breeding (28 million .). Animal husbandry does not meet the needs of the domestic market, despite its gradual increase in recent years. Imports of meat, live animals, milk and milk products exceed 41% of total agricultural imports.
As for the fishing sector, it has low productivity and high value. The catch has gradually decreased in recent years, and today it is within 95 thousand tons, although many and varied marine fish are caught in the coastal waters. The Greek fish processing industry takes in only about 4,000 tonnes per year and its capacity, which is well over 4,000 tonnes, is not operating at full capacity. An essential factor in this trend is the competition of the European Union, which offers much cheaper canned fish and limits the chances of developing this branch of the economy. In order to achieve sustainable development of Greek marine fisheries, it must overcome overfishing. The government must provide subsidies for fishing according to the development of disadvantaged areas, create and develop infrastructures with a view to achieving European sanitary requirements. These requirements mean a higher responsibility of management institutions and businesses at the national and regional level. In this regard, it can be useful to carry out a precise analysis, through modern information technologies and information systems, of the Greek marine fisheries.
CONCLUSIONS: It can be summarized that agriculture is an important economic branch, giving many products for export, among which tobacco, raisins and dried fruits, cotton, leather raw materials, citrus fruits, other fresh fruits and vegetables, olives, wine. A major role is played by the favorable physical-geographical conditions that help the development of cultivated crops, the export of which forms about 30-40% of the total production of the industry.
The main weakness of the Greek agriculture is its fragmentation, which in some places does not even allow the use of mechanized equipment (high mountain areas), the reduction of the cost price and the greater competitiveness on the international market. For these reasons, in recent years, agriculture has lost part of its position in the country's economy, as a result of which the dominant economic sectors have become the industrial and service sectors.
LITERATURE:
1. Bigot, G., J. C. Barot. Geography of the world. S., RIVA, 2008.
2. Gornung, MB, et al., Economic and Social Geography of the World. S., National Education, 1986.
3. Geifert, Cl. Encyclopedia GEOGRAPHY OF THE WORLD. S., FUT, 2005.
4. "Western Europe 2 - Greece, Italy, Spain, Portugal, Andorra (tourist guide)"; Grama Publishing House, 2018.
5. Lukanov, A., N. Bozhinov, S. Dimitrov "Countries in the world 2006/2007", S. 2008.
6. Mladenov, Ch., I. Vladev. Geography of the countries of the European Union. Shumen Univ. ed. "Ep. K. Preslavski", 2005.
7. Hristova, N., V. Todorova. Greece. Sofia, 2015.
8. Stancheva., V., P. Yaneva; "Greece between myth and reality"; "Open Society" publishing house, Sofia. 2017.
9. Δημαρας, Κ. Νεοελληνικός Διαφωτισμός. ς. 2-3: Μαντουβάλου Μ. Ρωμαίος – Ρωμιός και Ρωμιοσύνη. - Mantatofovros. Μαντατοφόρος. Δελτίο Νεοελληνικιών σρουδών. №22, November 2018, 34-72.

10. http://info.greekembassy-sofia.org – Website of the Greek Embassy in Sofia
11. http://www.statistics.gr/ – General Secretariat of the National Statistical Service of the Hellenic Republic
12. http://archive.travel.ru/greece/ - Russian tourist site
13. http://export.government.bg/ianmsp/Komunic_STIV/business_compas/Greece
14. https://www.dreamholidays.bg/destinations/Greece

INTERACTIVE TECHNIQUES IN PERFORMANCES FOR KIDS FROM THE PRACTICE OF THE BULGARIAN THEATER "KONNIK"

Plamen Glogov
Forest Research Institute – Bulgarian Academy of Sciences, Blvd. Kliment Ohridski 132, Sofia

Vasilena Vasileva
Community center "Dobri Chintulov- 1935", Nikola Gabrovski St, 55 Sofia, BULGARIA

Abstract
Theater "Konnik" is a Bulgarian amateur theater troupe - part of the Sofia community center "Dobri Chintulov-1935". The study covers a 10-year period (from 2013 to 2022) of the activity of the "Konnik" during which 12 performances for kids were presented. The publication contains examples of interactive techniques for increasing attention and improving the perception of theatrical performances by children of preschool and primary school age. These techniques can be divided into the following groups: 1. Children from the audience verbally help the characters in the plays in solving riddles, guiding them in the right direction, warning of impending dangers, etc. 2. Children from the audience share the journey of the actors on stage - they overcome physical obstacles together with them. 3. Children from the audience dance and sing along with the actors in intermedial scenes. 4. Children from the audience prepare various products together with the actors as part of the play - culinary dishes, toys, decorative elements etc. 5. Children from the audience save the protagonist in the play by driving away the negative characters (giants and dragons) with the help of paper rockets, spells-songs, lights, etc. This work is financed by the National Culture Fund of Bulgaria under the program "Creative scholarships to support young and outstanding artists and other young professionals in the field of culture".
Key words: amateur theatre, kids, community center, interaction, perception

Introduction

"Interactive", or "participatory", theatre involves audiences as co-creators of the work (Andersen, 2015). Interactive theatre is a dynamic way to bring young people together to explore important issues and identify constructive ways of dealing with them (Cheng, McKee, 2010). This innovative form of stage art, which has not only a highly rational but also an emotional effect on the viewers-participants, is well known and widely used among amateur and professional theater and animation troupes in Bulgaria. A vivid example of using the interactive approaches of the so-called "Theatre of the Oppressed" by Brazilian theatre practitioner Augusto Boal (1993) is the puppet drama performance for education of nonviolence and tolerance "The Flying Knight" of the Sofia theater «Tzvete» (2022). Another example is the performance "Journey to Everythinguniverse" by "Sensory Theatre Sofia", which, in the words of its director, "creates peculiar extensions of reality". According to him, interactive theater is the art of the future because it creates conditions for mixing life with art in a way that they can no longer be separated. (Bulgaria On Air, 2020). Interactive performances allow children to get acquainted in an unusual and exciting way with the problems of modern society including environmental ones, as the performance "We, the Children" of the Interactive Theater "Earth is for Children" meets, in which the main characters are the children from the audience and their enemy is the King of Plastic (Bilet BG, 2019). This and a number of other examples show the variety of important topics for our society and the opportunities to introduce children to them through the experience called interactive theater.

The purpose of this publication is to summarize some of the most used stage interactive approaches and techniques for children from the practice of the Bulgarian amateur theater "Konnik" and the related immediate goals aimed at increasing the emotional, social and in particular theatrical culture of young viewers.

Materials and methods

The study focuses on performances for children and covers a 10-year period (from 2013 to 2022) of the activity of the "Konnik" and their screenwriters and directors are the authors of this publication. The performances are presented mainly in kindergartens and primary schools to children aged between 3 and 10 years. The study presents the interactive approaches used in each of the performances with specific examples of their implementation and related goals in terms of children's viewership.

Results and discussion

For the study period, 12 performances for kids are presented whose approaches, techniques and objectives are outlined in Table 1.

Table 1. List of interactive performances for children of Konnik Theatre in the period 2013-2022.

Title of the play and the year of presentation	Interactive method	Example	Goal
"The tail of Santa Claus and the naughty boy" (2016 г.)	Group participation of the viewers by verbal communication with the actors with the children in the audience	The actors communicate with the children/the audience throughout the play. They ask questions about the character – whether he has passed through there recently, how does he look like, is he strange, has he done good or bad, etc.	Developing a sense of empathy for the action and fate of the characters; Stimulating children's sense of humor. Developing a sense and understanding of the actions of the characters, their motivation and moral weight; Encouraging children to express their own position in front of others;
	Group participation of the audience by taking action.	One of the characters is a tiger that lets the children pet him and dance with him on stage.	Development of children's empathy, love for animals, tolerance for the unconventional;
		At the end of the play Santa gives a special gift to each child – handmade paper toys. He calls them up on stage and asks each one of them what did they understand from the play, what did they like and what they didn't, what movies, plays or books do they like, do they have pets, what games do they like to play with their friends, etc.	Building trust, communication skills, rewarding the child's effort to show the culture of a spectator, to be empathetic and active during the performance
„The Tale of Sir Robin the Easter Knight (2017)	Group audience participation through action	Children in the audience sing a magical song to help Sir Robin the Knight defeat the dragon	Stimulating the development of children's skills - singing, dancing, drawing, applied crafts, cooking, etc.
		Children in the audience decorate and paint the princess's cloak to help her prepare for her wedding with Sir Robin	Stimulating the development of children's skills - singing, dancing, drawing, applied crafts, cooking, etc.
„The Letter-Eater" (2017)	Group audience participation through verbal communication	The characters look for missing ("Eaten by the Letter Eater") letters in various words and the children in the audience help them find them	Stimulating children's language skills

"Boy and the Wind" (2017)	Group audience participation through verbal communication	Children guide and advise the protagonist	Developing a sense of empathy for the action and fate of the characters; Developing a sense and understanding of the actions of the characters, their motivation and moral weight; Encouraging children to express their own position in front of others;
	Individual participation of children from the audience in improvisational episodes of the performance	Children's participation as assistants in making tricks by the characters (magicians) of the play, provoking children's attention and imagination.	Stimulating the development of children's skills - singing, dancing, drawing, applied crafts, cooking, etc.
„A Tale of the Easter Bunny“ (2018)	Group audience participation through verbal communication	Children guide and advise the protagonist	Developing a sense of empathy for the action and fate of the characters; Developing a sense and understanding of the actions of the characters, their motivation and moral weight; Encouraging children to express their own position in front of others;
	Individual participation of children from the audience in improvisational episodes of the performance	Cooking meals together with the characters from the show; Painting Easter eggs together with the characters from the show	Stimulating the development of children's skills - singing, dancing, drawing, applied crafts, cooking, etc.
„Visiting Baba Marta“ (2018)	Group audience participation through verbal communication	Children guide and advise the protagonist	Developing a sense of empathy for the action and fate of the characters; Developing a sense and understanding of the actions of the characters, their motivation and moral weight; Encouraging children to express their own position in front of others;
	Individual participation of children from the audience in improvisational episodes of the performance	Making „martenitsi” (a traditional bulgarian bracelet made by a white and a red string both made out of yarn) together with the characters from the play	Stimulating the development of children's skills - singing, dancing, drawing, applied crafts, cooking, etc.
	Individual participation of children from the audience in pre-prepared episodes of the show	The children recite congratulatory poems to Baba Marta. (Children prepare their participation independently)	Stimulation of pro-active activity in children related to the presentation of artistic works to an audience. Overcoming children's public speaking anxiety.

"Right and wrong" (2020)	Group audience participation through verbal communication	Children in the audience answer questions about the characters in the play. The children guide and advise the protagonist	Developing a sense of empathy for the action and fate of the characters; Developing a sense and understanding of the actions of the characters, their motivation and moral weight; Encouraging children to express their own position in front of others;
„The man who wanted to Catch the King by the Nose" (2021)	Group audience participation through verbal communication	Children from the audience answer questions to the characters in the play (in this particular case they play riddles with two of the characters). The children guide and advise the protagonist.	Enrichment of the general knowledge and development of the logical thinking in children. Developing a sense of empathy for the action and fate of the characters; Developing a sense and understanding of the actions of the characters, their motivation and moral weight; Encouraging children to express their own position in front of others;
"Gurgalcho" (2021)	Group audience participation through verbal communication	Children in the audience answer questions about the characters in the play. The children guide and advise the protagonist.	Developing a sense of empathy for the action and fate of the characters; Developing a sense and understanding of the actions of the characters, their motivation and moral weight; Encouraging children to express their own position in front of others;
	Group audience participation through action.	Children from the audience dance a traditional Bulgarian dance with the characters from the show	Stimulating the development of children's skills - singing, dancing, drawing, applied crafts, cooking, etc.
"Puss in boots" (2019г.)	Group audience participation through verbal communication	Children in the audience answer questions about the characters in the play. (The episode in which the children have to say to whom the fields and forests belong - to the imaginary but good count or to the cruel Giant). The children guide and advise the protagonist.	Developing a sense of empathy for the action and fate of the characters; Developing a sense and understanding of the actions of the characters, their motivation and moral weight; Encouraging children to express their own position in front of others;
	Group audience participation through verbal communication	Children in the audience answer questions about the characters in the play. The children guide and advise the protagonists.	Developing a sense of empathy for the action and fate of the characters; Developing a sense and understanding of the actions of the characters, their motivation and moral weight; Encouraging children to express their own position in front of others;

„The tale of the dragons and the three forest manikins" (2022)	Group audience participation through action.	Children in the audience help the forest manikins defeat the bad llamas by shooting paper airplanes at them	Developing a sense of empathy for the action and fate of the characters; Developing a sense and understanding of the actions of the characters, their motivation and moral weight; Encouraging children to express their own position in front of others; Provoke children to support the characters through action
"The Wheat Loafy" (2023)	Group audience participation through verbal communication	Children in the audience answer questions about the characters in the play. The children guide and advise the protagonist.	Developing a sense of empathy for the action and fate of the characters; Developing a sense and understanding of the actions of the characters, their motivation and moral weight; Encouraging children to express their own position in front of others;
	Individual participation of children from the audience in improvisational episodes of the show. The episodes have a competitive element.	The children in the audience, together with the protagonist of the play (the Rye Loaf), must escape from the clutches of the negative characters in the play - The Wolf and the Bear	Developing a sense of empathy for the action and fate of the characters; Developing a sense and understanding of the actions of the characters, their motivation and moral weight; Developing a positive attitude towards physical activity in children.

Discussion

The application of interactive approaches during the performances is in line with the notion of Andersen (2015) that we should be wary of assuming that the best way for children to experience theatre is always through overt physical or verbal interaction and not every child enjoys direct participation and they should always be given a choice to be involved in this way or not. The overall impression of the experience with the performances listed above is the positive reaction of the children to them - without loss of attention, desire to communicate and play on stage together with the actors.

The study highlights three interactive approaches:

1. **Group participation of the audience through verbal communication of the actors with the children in the audience.** This approach involves group or individual participation of spectators from the venue. This is the most widely advocated interactive approach used in each of the plays, which creates the greatest comfort in the children of the audience and at the same time provokes their empathy. Examples of the application of this approach are based on various forms of dialogue between the actors and the audience, including asking for advice, solving riddles, etc. (Fig. 1)

Figure.1. A segment of the play „The tale of the dragons and the three forest manikins"

2. **Group audience participation through action.** The approach involves provoking gestures of empathy from the young audience towards the action and characters of the play. That is, with this approach, the children from the audience are not directly involved as individual characters in the play, but participate in the action from their place and on behalf of the audience. This interactive approach carries the highest emotional charge in children, and often after its implementation, some time is needed for them to calm down after their group intervention in the action. (Fig. 2)

Figure.2. A segment of the play "The person who wanted to catch the king by the nose"

3. **Individual participation of children from the audience.** This approach involves the participation of individual children from the audience on stage with the actors in pre-prepared or improvisational episodes of the performance. Its use must be very precise so as not to arouse jealousy and disappointment in the children of the audience with the choice of their peers. In this case, the script and direction of the performance must necessarily allow a large

part of the children to perform if they wish (for example, to repeat overcoming an obstacle or get involved in making a magic trick, etc.) (Fig. 3)

Figure.3. A Segment of the play „The Wheat Loafy ”

The examples of interactive techniques for increasing attention and improving the perception of theatrical performances by children of preschool and primary school age. can be divided into the following groups:

1. Children from the audience verbally help the characters in the plays in solving riddles, guiding them in the right direction, warning of impending dangers, etc.
2. Children from the audience share the journey of the actors on stage - they overcome physical obstacles together with them.
3. Children from the audience dance and sing along with the actors in intermedial scenes.
4. Children from the audience prepare various products together with the actors as part of the play - culinary dishes, toys, decorative elements etc.
5. Children from the audience save the protagonist in the play by driving away the negative characters (giants and dragons) with the help of paper rockets, spells-songs, lights, etc.

The interactive approaches used in the specific performances correspond to the following applied objectives:

1. Understanding the action line and fate of the characters;
2. Developing a sense and understanding of the actions of the characters, their motivation and moral weight;
3. Stimulation of pro-activity in children related to the presentation of artistic works to the public.
4. Overcoming children's anxiety to speak and act in public.
5. Stimulating the sense of humor of children, but not for the purpose of ridicule, but for sympathy provoked by the strangeness of the characters.
6. Incentive for children to express their own position in front of others.
7. Developing empathy, love for animals, tolerance for the different.
8. Building trust, communication skills, rewarding the child's effort to show the culture of a spectator, to be empathetic and active during the performance
9. Provoking children to support others through action.
10. Enrichment of the general culture and development of logical thinking in children.
11. Stimulating the development of talents and skills - singing, dancing, drawing, applied crafts, cooking, etc.
12. Stimulating children's knowledge of language culture and spelling.

13. Developing a positive attitude towards physical activity in children.

The presented relationship between the specific interactive approaches, techniques and goals is proven by the reaction of the audience and the positive feedback from parents and teachers of the children after multiple presentations of the performances. The highest activity and attention were recorded among children of all ages in the *interactive approach of group participation of viewers through action*. Individual participations among children are perceived more widely in cases where it is a question not of verbal, but of physical action and imitation of the actor on stage. What is specific in the style of the „Konnik" Theatre is the combination of the concept of catharsis purifying the audience by fear and compassion according to Aristoteles and the Philosophy of Self-Overcoming, according to which catharsis occurs when the character in play overcomes his ego (Glogov et al. 2019). In this way, the interest and impact of the performances in both children and their adult companions increases. Priority for the actors and the most important for young viewers remains the funny and cheerful way of presenting the story and involving the viewers in it.

Acknowledgments: This work is financed by the National Culture Fund of Bulgaria under the program "Creative scholarships to support young and outstanding artists and other young professionals in the field of culture".

References

Andersen, J. 2015. Interactive theatre for children. Flibbertigibbeth. https://www.flibbertigibbettheatre.co.uk/interactive-theatre-children-2/

BILET BG 2019. Interactive theater "Earth is for children" https://bilet.bg/bg/events/interaktiven-teatar-zemiata-e-za-decata/1845

Boal, A. 1993. Theater of the Oppressed p. 132-133. New York: Theatre Communications Group. ISBN 0-930452-49-6, 208p.

Bulgaria On Air. 2020. Interactive theater promises experiences for all the senses. https://www.bgonair.bg/a/36-sutreshen-blok/188293-interaktiven-teatar-obeshtava-prezhivyavaniya-za-vsichki-setiva.

Cheng, B., R. McKee (eds.) 2010. Youth Take the Stage: An Introduction to Interactive Theater. Michigan State University Board of Trustees.

Glogov, P., Koichev, B., Poupaki, D., Georgieva, M., Zaemdzikova, G., Panorov, R., Glogova, V. 2019. Getting familiar with and conserving the nocturnal birds of prey in Bulgaria - education through theater. 28 th International conference for students and young scientists 10 ÷ 11 May 2019, Trakia University - Stara Zagora, FTT - Yambol, Avangard Prima 2019, ISSN:ISSN 2603-4395, 108-113.

Theatre Tzvete. 2022. The Flying Knight. https://theatretsvete.eu/letyashtiat-ritsar-49ou/

DEVELOPMENT OF METHODS AND TECHNOLOGIES FOR IN VITRO PROPAGATION AND STORAGE OF VEGETATIVELY PROPAGATING CULTIVATED AND WILD PLANT SPECIES

Stanislava Stateva
Agricultural Academy, Institute of Plant Genetic Resources, „ Konstantin Malkov" Sadovo, Plovdiv, Bulgaria
ORCID ID: 0000-0002-6016-2904

Summary:
Clonal micropropagation finds wide application, provoked by the main advantages compared to conventional methods for the production of planting material - virus-free plants, accelerated propagation of newly selected, promising or marketed material and vegetative offspring of the species. Several factors determine the success of microvegetative propagation - the genotype and condition of the starting plant, the type of starting explant, the method of introducing the explants into culture, the cultivation conditions.
The Bulgarian flora is a source of plant species rich in a large set of chemical components - specific substances or groups of compounds that are in limited populations. Insufficient amounts of plant material cannot be the basis for satisfying the demand and production of their metabolites by traditional technologies. In the last years of our century, scientists are alarming that the loss of biodiversity is increasing. This necessitates the collection and preservation of plant species. Plant genetic resources bring together plant species that provide humanity with everything necessary for life: food, raw materials, and energy. Their preservation is a priority task on a global scale.
Keywords: micropropagation, in vitro storage, in vitro collections, nutrient media, growth regulators, proliferation
The Bulgarian flora is a source of plant species, rich in a large set of chemical components, which are in limited populations. In recent years, thanks to the artificial increase in the productivity of cultivated plants, there has been a loss of plant biodiversity, which is essentially the starting material for selection (Desheva et. al., 2016). This necessitates the collection and preservation of plant species. Their preservation is a priority task on a global scale.
The Institute of Plant Genetic Resources "Konstantin Malkov" was established in 1902 - as an experimental agricultural station, which in 1977 grew into the Institute of Plant Genetic Resources. Bulgaria is relatively small in area, it has a rich biological diversity due to the highly varied climatic, geological, topographical and hydrological conditions. The National Seed Genebank is located on the territory of the Institute, which stores 57,684 seed samples out of the total of 62,131 registered as a gene pool in the country (Desheva et. al., 2016). The Institute is the national coordinator of the Program on Plant Genetic Resources, which is part of the European Program on Plant Genetic Resources (ECPGR).
The Laboratory of Plant Biotechnology at the Institute of Plant Genetic Resources "Konstantin Malkov" in Sadovo was established in 1977. It spread over an area of 60 m², but after expanding the activity in 1989, the new modernized building was built.
The application of storage under controlled conditions of development is one of the approaches for the conservation of plant diversity (Desheva et. al., 2016). The long-term storage of the seed samples is carried out at minus temperatures (-18°C) in a specially designated chamber. Vegetatively propagating species of cultivated and wild flora are cultivated under in vitro conditions (Dimitrova et al., 2011; Ruseva, 2011).
The rapid development of plant biotechnology worldwide has turned developed in vitro techniques from an ideal into a practical necessity (Rout et al. 2000). Clonal micropropagation is widely used for the production of planting material - virus-free plants, accelerated propagation of newly selected, promising or marketable material and vegetative offspring of species.
Compared to all other directions, clonal micropropagation has great commercial and economic value and enables rapid production of identical genetic copies. The plants are introduced in vitro, grown on artificial nutrient media - standard and modified, to find the optimal nutritional regime for the formation of whole plants with the possibility of multiple reproduction. The established optimal conditions for each species and variety make it possible to produce, if necessary, a large amount of planting material with a high reproduction coefficient.
Cultivation and micropropagation in controlled conditions of vegetatively propagating species requires the study of factors and conditions with a high reproduction coefficient in cultural species of economic

importance (Uzundzhalieva et. al., 2016, Desheva et. al., 2017). The study of controlled propagation precedes the process for in vitro preservation and maintenance of collections of vegetative species. For this purpose, it was necessary to test different variants of nutrient media with variations in the field of mineral elements, vitamins, carbohydrates, the participation of cytokinins and auxins.

The main indicator in microvegetative propagation is the composition of the nutrient medium, which usually contains 5 groups of compounds - inorganic, organic, a source of carbohydrates, vitamins and growth regulators. The most important differences in the composition of the nutrient media are the levels of mineral salts. In this respect, they can be grouped into 3 types of food environments: rich, poor and intermediate. Specific are the requirements of individual plant species and varieties in relation to food environments. The nutrient medium of Murashige & Skoog (1962) is most commonly used, which is suitable for a large number of plant species, but there are also many modifications (Murashige, 1974).

A large number of researchers (Dimitrova D., 1990: Ruseva R. 1990) recommend Murashige & Skoog (1962) medium for the cultivation of most of the vegetatively propagated crops in accordance with the culture to be propagated. Application of growth regulators - cytokinins, auxins, gibberellins, play a major role in the stages of multiplication. A high concentration of cytokinins has an inhibitory effect, and a lower concentration stimulates proliferation (Ruseva et. al., 2011). Very often, the combination between the basic cytokinin and a certain type of auxin in small doses promotes the formation of adventitious buds and increases the proliferation capabilities of microplants.

The storage and maintenance of in vitro collections of vegetatively propagated cultures is a complex and difficult process. The research work is aimed at studying the influence of multiple factors on the development of cultivated and wild-growing species in controlled conditions with a view to optimizing the possibilities for rapid reproduction, continuous long-term storage and maintenance of collections of vegetatively propagating species (Varbanova et.al, 2011).

In the tissue culture laboratory, research work is aimed at studying the behavior of valuable medicinal species under in vitro cultivation. The reason for emphasizing these plant species is that they are much more difficult to propagate in vitro, which requires a more detailed study of the conditions and factors for their introduction into culture and successful micropropagation. For this purpose, it was necessary to test different variants of nutritional environments with variation in the field of mineral elements (Ruseva R., 2011). A number of studies and experiments have been carried out regarding the efficient implementation of the micropropagation process in medicinal species: Chrysanthemum carinatum L., Ruta graveolens, Petunia hybrida, Atropa belladonna, Symphytum off., Rubia tinctorum, Hypericum perforatum, etc. As a result of extensive studies, micropropagation protocols have been developed for Mentha sp., Atropa belladonna, Glycyrrhiza glabra, Ruta graveolens; technological solutions for lavender micropropagation (Uzundjalieva et. al., 2017)

In long-term storage of explants of vine, mother of pearl and mint, the main nutritional elements of the medium are reduced. This determines survivability and shelf life. It was found that the low temperatures applied in the process of controlled storage of vines (Ruseva R., 1990, 2011) do not affect growth processes of microplants when they are transferred to normal temperature conditions.

A study of Hypericum perforatum L. was conducted regarding the use of growth regulators. The main role of cytokinins for bud proliferation, a good effect of auxins on shoot growth was established. In the case of the species Stevia rebaudiana L., studies were conducted on the influence of macrosols on the rooting process of the species in vitro.

For three decades, the largest collection of the species Solanum tuberosum L. in the country has been built, maintained and renovated in the Plant Biotechnology laboratory.

The most affordable way to maintain plant species in vitro is to transfer the microplants to a fresh nutrient medium for a certain period of time. This creates a number of difficulties - it takes time, increases the risk of contamination, can cause possible changes in the plants of a morphological nature. These problems can be avoided by suppressing the growth rate without destroying the viability of the microplants. One of the growth-limiting factors is hormonal inhibition by retardants applied in the nutrient medium. Positive results were obtained (Dimitrova D., 1990) from the use of growth inhibitors, without negative consequences directly on the cultured materials and on the regeneration potential after the storage period. Mannitol, sorbitol, xylitol and erythritol were studied. It was found that the plant species were preserved for a longer storage period at certain temperatures and low concentrations of the applied inhibitors.

The main task defining the work on controlled storage of plant genetic resources in the Plant Biotechnology laboratory is:

- Collection, evaluation, storage and use of original samples originating from the country and abroad. Priority thematic directions in the activity of the plant genetic resources program are the permanent enrichment of the collections with germplasm of different origins and diverse types of material; expanding knowledge on the biological features, interactions and reactions of ecotypes and the environment. The upgrading of the collections is achieved through expeditions to individual regions in accordance with the tasks of the implemented projects and through international exchange.
- Obtain virus-free inoculum and maximize propagation. The sterilizing agents used are in maximally low concentrations, for minimal damage to the plant material. Plant propagation is carried out under controlled conditions (Dimitrova D., 1990).
- Optimizing the selection process using tissue culture methods. Microclonal propagation is an efficient means of overcoming the difficulties associated with the biological peculiarities of plant species (Minoz et al., 2018).
- Long-term storage of plant genetic resources under controlled conditions using growth inhibitors. The survival ability of long-term cultures depends on the genotype and the storage time. This is of practical use in creating new and maintaining old varieties.
- The process of plant adaptation is very delicate and the success of clonal micropropagation depends on it. In order for microplants to adapt to the environment, it is necessary to provide them with high air humidity, suitable temperature and a sterile substrate.

The introduction of new cell technologies in combination with the methods of classical genetics contribute to practical use as well as to addressing the fundamental problems of genetics, biotechnology and plant physiology. Somaclonal linins created by biotechnological methods - anther and embryo cultures - were studied. The conducted research is aimed at establishing the productivity, cold resistance and some quality characteristics of the studied lines. The positive results obtained in part of the genetic diversity allow the continuation of the research work.

Haploid selection is promising when there is a highly heterozygous population in which the desired genes are few in number. Obtaining dihaploid plants by anther culture is a well-known method that is applied in practical selection and theoretical research (Boyadzhiev, P., 1982). A number of conditions and factors are important for the realization of the method of anther cultures in wheat (Boyadzhieva et. al., 2009). The main factor is the food environment. The research done shows that the successful embryogenesis in wheat depends to a great extent on the genotype of the donor plants. An average percentage of successful callusogenesis and differentiation in wheat and rice has been found in experiments by various researchers. The beginning of research on anther and embryo cultures in wheat and rice in the tissue culture laboratory began in 1978. Research by Dr. Petar Boyadjiev's team shows that the shortening of the stem in regenerants is observed both when using somatic and sex cells (micro and macro spores) after their passage through the callus. From the tested 13 varieties and 31 F1 hybrid combinations in wheat, the "Zdravko" variety was obtained. It has good cold resistance and drought resistance thanks to a highly developed and deep root system. It is resistant to the likes of powdery mildew, yellow and brown rust, fusarium and powdery mildew. It is recognized by DSK as an authentic variety. The newest achievement is the common winter wheat variety "KM-135": ♀ Proteinka x ♂Zagorka recognized as authentic in 2010 with certificate №10960 dated 31.08.2011.

As the national coordinator for Bulgaria, the Tissue Culture Laboratory at the Institute of Plant Genetic Resources - Sadovo, has the following main priorities: maintaining the species and varietal diversity of plant genetic resources, long-term storage of microplants under controlled conditions and application of selection methods with the aim creation of varieties adaptable to changing climatic conditions.

Literature:

Boyadzhiev, P., Study of some domestic and foreign wheat varieties and their hybrids in the immature embryo - callus - regenerant system. (Jubilee scientific session in connection with the 80 th anniversary of Academician Pavel Popov).,1982.

Boyadzhieva, D., R. Chipilski, B. Andonov., Drought resistance of varieties and lines from the latest selection of wheat in IRGR, Sadovo. - Crop Science, 46, 319-326, 2009.

Desheva G., K. Uzundzhalieva, S. Stoyanova “Ex situ and in vivo conservation and utilization of crop wild relatives in Bulgarian national genebank”, Phytologia Balcanica 22 (2), 233-241, 2016.

Desheva G. , “The longevity of crop seeds stored under long-term condition in the National Genebank of Bulgaria”, Agriculture (Pol’nohospodárstvo),62 (3), 90-100, 2016.

Desheva G., S. Stateva, M. Deshev, S. Stamatov "The collection of plant genetic resources in the national genebank of Bulgaria – the basis of the agriculture of today", Úroda 12/2017, vědecká příloha časopisu, 49-56, 2017.
Dimitrova D., Study on micropropagation and storage of potatoes in vitro, Dissertation, 1990.
Dimitrova, V., V. Roychev, R. Ruseva., Morphological and biological assessment of vines obtained by the in vitro method. Viticulture and Winemaking, No. 2, 31-35., 2011.
Minoz, MA., JC. Kalazich, C. Folch, The use and impact of biotechnology in potato breeding program at INIA, Chilie, Potato: from incas to all over the world, 2018,
Murashige, T. Plant propagation through tissue cultures. Ann. Rev. Plant Physiol. 25: 135-166., 1974.
Rout, G.R., S. Samantaray, P. Das.. In vitro manipulation and propagation of medicinal plants. Biotechnol. Advances, 18, 91-120, 2000.
Ruseva R., Establishing the parameters of some factors for the reproduction of the vine by the tissue culture method, dissertation, Plovdiv, 1990.
Ruseva R., Influence of the saccharose on the roots formation ant stem growth of the grape explants in vitro. Journal of maountain agricultuee of the Balkan, Vol. 14, № 5, 1223-1231., 2011.
Ruseva R., Influence of the saccharose on the roots formation ant stem growth of the grape explants in vitro. Journal of maountain agricultuee of the Balkan, Vol. 14, № 5, 1223-1231, 2011.
Ruseva R., Long-term in vitro storage of mint varieties (M. piperita L.) by low temperatures. Journal of mountain agriculture on the Balkans, Vol. 14, № 6, 1368-1379, 2011.
Varbanova K., Krasteva L., D. Dimitrova, S. Neikov, N. Velcheva, P. Chavdarov, D. Baricevic, P. Ratajc, B. Turk, Conservation of local plant resources from vegetable, medicinal and ornamental species. IV Int. symp. Ecological, 2011.
Uzundzhalieva K., G. Desheva, R. Ruseva "Conservation and manageent of plant genetic resources in Bulgaria", Phytologia Balcanica, 22(2), 179-185, 2016.
Uzundzhalieva K., G. Desheva "Plant Genetic Resources from Medicinal Plant Species – ex situ and in vivo conservation in the Institute of Plant Genetic Resources – Sadovo", Anniversary scientific conference with international participation 135 years of agricultural science in Sadovo and 40 years of the Institute of Plant Genetic Resources - Sadovo, May 29-31, 86-100, 2017.

THE SIGNIFICANCE OF ESTABLISHING A NEW WORK ORGANIZATION IN THE FRAMEWORK OF MAKING MANAGEMENT DECISIONS BY THE TOP MANAGEMENT IN A TRANSITION COUNTRY COMPANY

TOMAS-MISKIN Sonja
Belgrade Banking Academy, 11000 Belgrade, Republic of Serbia

VITOMIR Jelena
Megatrend University in Belgrade, Maršala Tolbuhina 8, 11000 Belgrade, Republic of Serbia

VITOMIR Goran
Nova Banka A.D. 78000 Banja Luka, Bosna and Hercegovina

POPOVIĆ Dragana
University in Novi Sad, Faculty of Economics in Subotica, Segedinskiput 9-11, 24000 *Subotica*, Republic of *Serbia*

Abstract: The importance of establishing a new work organization within the framework of decision-making by the top management in the company of transition countries is gaining more and more importance, especially after the establishment of the great economic crisis in 2008. The top management of the company should, by making valid business decisions, essentially help the decision-making process at all levels. management in the company. One of the right ways and a very effective way to improve management decisions in companies is to carry out the introduction of business within the framework of which it will be established by internal audit in the company. Essentially, its introduction should enable the improvement of decision-making by top management within the framework of regular business operations in the company as well as within the framework of regular decision-making by top management in companies, especially within the framework of increasing business security, reducing speculative activities of employees, preventing theft in companies, preventing fraudulent financial and any second reporting of employees to top management. Internal audit work should be organized as part of the overall activities in companies that will operate in accordance with the applicable laws that regulate business operations in companies. The work of internal auditors is very professional work that requires respect for the profession of internal auditor, and the entire business and reporting of the internal auditor should be in accordance with the adopted standards of the auditing profession. This study emphasizes the importance of practical application of internal audit work in business and improving business operations in companies that have especially introduced internal audit within the regular business of the companies themselves.

Keywords: *top management decision-making, internal audit, company.*

1. INTRODUCTION

The importance of establishing a new system of business and work organization within the decision-making framework of the top management in the country's company should be seen as a permanent category.

The conditions for the existence of the transition are such that the top management is continuously looking for ways to improve their management in companies, which is becoming more and more important after the establishment of the great economic crisis in 2008, but also the events that are currently affecting world events are in favor of making valid decisions that will include large the number of potential crisis situations as factors that are included in consideration in relation to making management decisions by top management [1-5].

Management decisions should be valid and related to decision-making that will make sense for the improvement of future business through the application of business decisions that will take into account the factors limiting the development of the company [6-8].

A very effective way to improve the making of valid management decisions in companies is to introduce internal audit in the company. Essentially, in this way, the level of decision-making certainty is improved, systemic failures in the company are reduced based on regular decision-making by the top management in companies.

In addition, there is an increase in business security, at the same time there is a systematic reduction of speculative activities of all employees, and there is also prevention of theft in companies, prevention of false financial and any other reports of employees to the top management [9-12].
The presentation of the general scheme of the introduction of internal audit in decision-making tasks is given in the presentation of Figure 1.

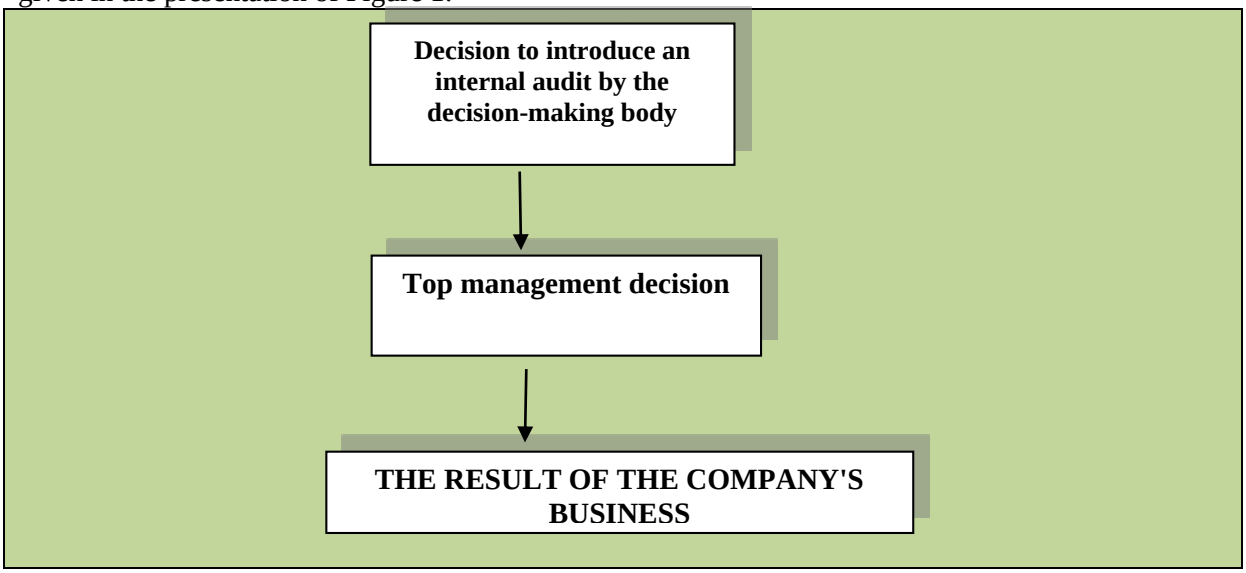

Figure 1: Presentation of the introduction of internal audit as a process.

2. EXISTENCE AND RESPECT OF THE CONDITIONS FOR CONDUCTING REGULAR BUSINESS IN THE CONDITIONS OF THE EXISTENCE OF TRANSITIONAL CONDITIONS FOR THE COMPANY

The existence and respect of the conditions for conducting regular business in the conditions of the existence of transitional conditions for the company requires the implementation of new business factors, new organizations, the introduction of new forms of control, etc.
One of the ways is the introduction of internal auditing in the regular operations of the company. The condition for the implementation of internal audit is that its introduction is carried out in accordance with the organization of business in which it will have a part of control functions as part of the overall activities in companies.
At the same time, the entire organization is carried out in accordance with the valid laws that regulate business operations in companies, but also on the basis of the law on conducting internal audits. The work and work of internal auditors is a very professional job that requires respect for the profession of internal auditor, and the entire business and reporting of the internal auditor should be in accordance with the adopted standards of the auditing profession.
The implementation of the internal audit should be such that its work can be implemented practically in regular operations and in accordance with the trend of planned business improvements in companies.
The presentation of the state of the general decision-making strategy on the introduction of internal audit in companies where the work of internal control is respected as part of the strategic support for the work of internal audit is given in Figure 2.

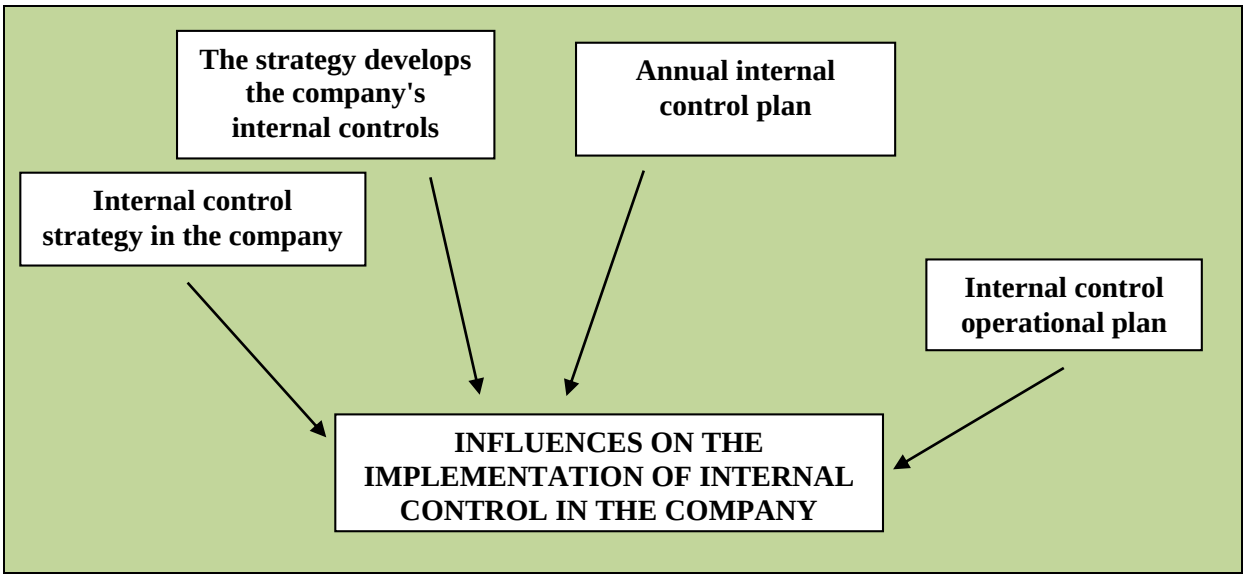

Figure 2. Model based on strategic planning of internal control as part of support for internal audit management.

3. SOFTWARE AND IT SECTOR SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF CONTROLS PRIORLY INTERNAL IN COMPANIES

Software and IT sector support for the development of controls, primarily internal in companies, can be shown in Figure 3 as an introduction system that can be constantly upgraded.

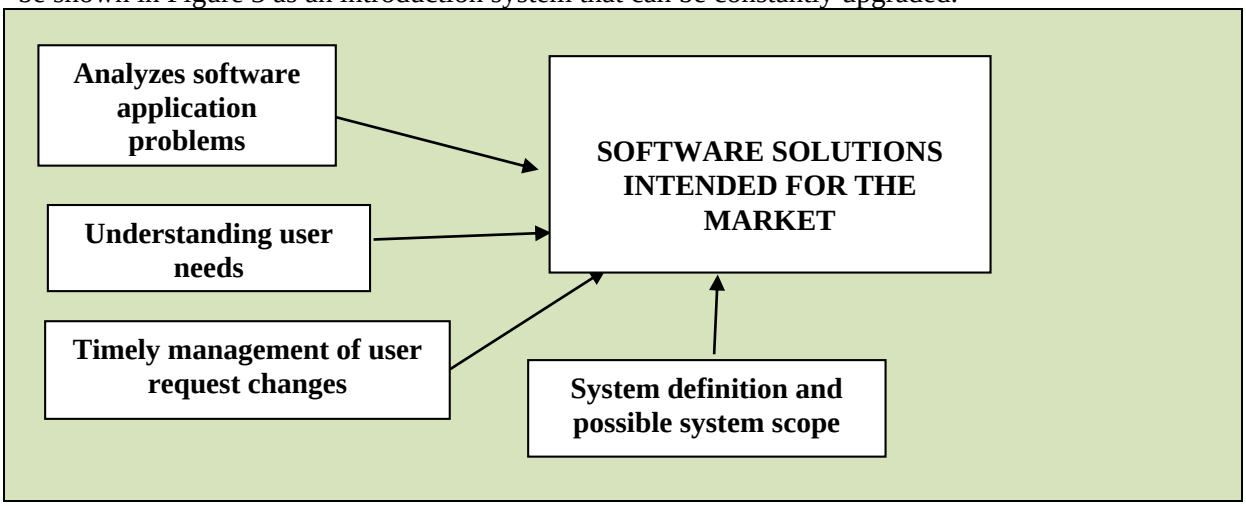

Figure 3: View of the system that can be upgraded in terms of introducing comprehensive control.

4. CONCLUSION

The results obtained in this study point to the importance of the continuous introduction of new forms of control, with which it is possible to achieve better business results. The essence is to improve business results, and one of the realistic ways is to introduce internal audit into regular business processes. The basic results reached by the authors of the study are shown in Figures 1-3, where you can see the possible basic approaches to business improvement by top management through the application of internal control and audit methods in the company's operations. The results obtained by the authors of the study are presented in the form shown in Figures 1-3. The presented views are reinforced by the presentation of schemes, the application of which can improve the real business results of a large number of companies operating in conditions of transition, non-standard business and upcoming crises in the world. One of the special parts pointed out by the authors is the presentation of the importance of the practical application of software in the business of transition companies.

Development of software solutions is very expensive, and transitional companies should find the optimum whether to develop it independently or to buy software solutions.

REFERENCES

1. Banaszewska, M. (2017): Stabilność polityki fiskalnej w polskich województwach, Research papers of Wrocław University of Economics, 482: 9–16.
2. Bojović, R., Popović, V., Ikanović, J., Živanović, Lj., Rakaščan, N., Popović, S., Ugrenović, V. & Simić, D. (2019): Morphological characterization of sweet sorghum genotypes across environments, The Journal of Anim. Plant Sciences, 29 (3): 721-729.
3. Chen, H., Wang, D. & Zhou, N. (2017): A Comprehensive and Quantitative Internal Control Index: Construction, Validation, and Impact, Review of Quantitative Finance and Accounting, 49: 337-377.
4. Daske, H., Hail, L., Leuz, C. & Verdi, R. (2008): Mandatory IFRS Reporting Around the World: Early evidence on the economic consequences. Journal of Accounting Research. 46: 1085-1142.
5. Jovović, Z., Dolijanović, Z, Spalević, V, Dudić, B, Przulj, N, Velimirović, A. & Popović, V. (2021): Effects of Liming and Nutrient Management on Yield and Other Parameters of Potato Productivity on Acid Soils in Montenegro. *Agronomy - Basel*. 11 (5): 980. https://doi.org/10.3390/agronomy11050980
6. Ljubičić, N., Popović, V., Ćirić, V., Kostić, M., Ivošević, B., Popović, D., Pandžić, M., El Musafah Seddiq & Janković, S. (2021): Multivariate Interaction Analysis of Winter Wheat Grown in Environment of Limited Soil Conditions. Plants–Basel. *10 (3)*: 604;
7. Popović, S., Ugrinović, M. & Tomašević, S. (2015): Upravljanje menadžmenta poljoprivrednog preduzeća preko praćenja ukupnih troškova održavanja traktora, Poljoprivredna tehnika, 2: 101-106.
8. Popović, S., Novaković, S., Đuranović, D., Mijić, R., Grublješić, Ž, Aničić, J. & Majstorović, A. (2017): Application of international accounting standard-16 in a public company with predominantly agricultural activities, Economic Research-Ekonomska Istraživanja, 30(1):1850–1864.
9. Popović, D., Vitomir, J., Jokić, M., Arnautović, I., Vrhovac, D., Barović, N., Vujinović, K. & Popović, S. (2020a): Implementation of internal audit in companies intending to operate on the principles of green economy in the Republic of Serbia. Agriculture and Forestry, 66 (2): 93-98.
10. Popović, V., Ljubičić, N., Kostić, M., Radulović, M., Blagojević, D., Ugrenović, V., Popović, D., Ivosević, B. (2020): Genotype x Environment Interaction for Wheat Yield Traits Suitable for Selection in Different Seed Priming Conditions. Plants – Basel. *9*, 12, 1804.
11. Radović, M., Vitomir, J., Laban, B., Jovin, S., Nastić, S., Popović, V. & Popović S. (2019): Management of joint-stock companies and farms by using fair value of agricultural equipment in financial statements on the example of IMT 533 Tractor, Economics of Agriculture, 1: 35-50
12. Radović, M., Vitomir, J. & Popović, S. (2019a): The Importance of Implementation of Internal Audit in Enterprises Founded by the Republic of Serbia, LEX Localis- Journal of Local Self-Government. 17 (4), 1001–1011.

THE IMPORTANCE OF ESTABLISHING A FRAMEWORK WITH WHICH THE TOP MANAGEMENT OF THE COMPANY REGULATES FINANCIAL REPORTING ON THE EXAMPLE OF THE REPUBLIC OF SERBIA

VITOMIR Jelena
Megatrend University in Belgrade, Maršala Tolbuhina 8, 11000 Belgrade, Republic of Serbia

TOMAS-MISKIN Sonja
Belgrade Banking
Academy, 11000 Belgrade, Republic of Serbia

VITOMIR Goran
Nova Banka A.D. 78000 Banja Luka, Bosna and Hercegovina

POPOVIĆ Dragana
University in Novi Sad, Faculty of Economics in Subotica, Segedinskiput 9-11, 24000 *Subotica*, Republic of *Serbia*

Abstract: The importance of establishing a framework by which the top management of companies regulate financial reporting on the example of the Republic of Serbia is of great importance from the point of view of realistic management decision-making. In addition, it is necessary to have a framework that will regulate the obligation to draw up a report in which the adopted parts or the entire financial report of the company for a certain time period of the company's operations will be presented. Financial reports should be viewed as parts of the overall financial reporting of the top management, which essentially makes management decisions in the company. Financial reports should have implemented guidelines, the application of which will enable the company's financial condition to be presented in a safe and easy way within the framework of financial and management reporting. Financial statements should be intended for specific users. Essentially, they represent part of the overall activities related to financial reporting. Financial reporting within the company's business activities requires top management to apply business standards. Financial reporting standards differ; application of International Financial Reporting Standards (IFRS); International Accounting Standards (IAS); as well as Interpretations of the International Financial Reporting Interpretations Committee (IFRIC); i.e. the Interpretations given by the former Permanent Committee for Interpretations (SIC), and the application of which is necessary for successful business operations by the company. The financial position of companies in transition economies is of great importance for the presentation of the financial situation in the company's operations. Many authors emphasize that it is one of the most important indicators of the financial condition of the real economy. This is of particular importance for transitional economies like the Republic of Serbia. Finally, it should be emphasized that financial reporting within the framework of observing financial reporting is an increasingly significant real indicator of the success of a large number of heterogeneous companies, which is what the authors wanted to show in this paper. Nevertheless, the goal of good management in the business operations of companies in transition economies should be directed towards the realization of real and real economic development.

Keywords: *financial crisis, transition economy, economic activity.*

1. INTRODUCTION

By observing the highest financial reporting environment, it essentially focuses on the reality of compiled financial reports [1-4]. Financial reports thus become part of the overall macro-economic observation.

At the same time, they have a great influence on the operations of a large number of legal entities and companies in a certain national economy.

The most common parts of macro-economic observation within which influences can be manifested through real financial reporting [5-8] in small countries like the Republic of Serbia can be observed through the following 3 levels:

- Legal regulations in the field of accounting and auditing, which essentially implies the application of adopted laws and by-laws and the regulations that are adopted that regulate financial reporting issues;
- Professional regulation in the field of accounting and auditing, which implies the adoption of key documents by representative and recognized professional accounting organizations within the legal and economic system of the state;
- Internal accounting regulation, which implies the adoption of internal general acts adopted by top management in companies (ethical code of conduct for internal auditors and other documents).

The authors presented a possible flow of decision-making on issues of financial reporting in the form of a representation in figure number 1.

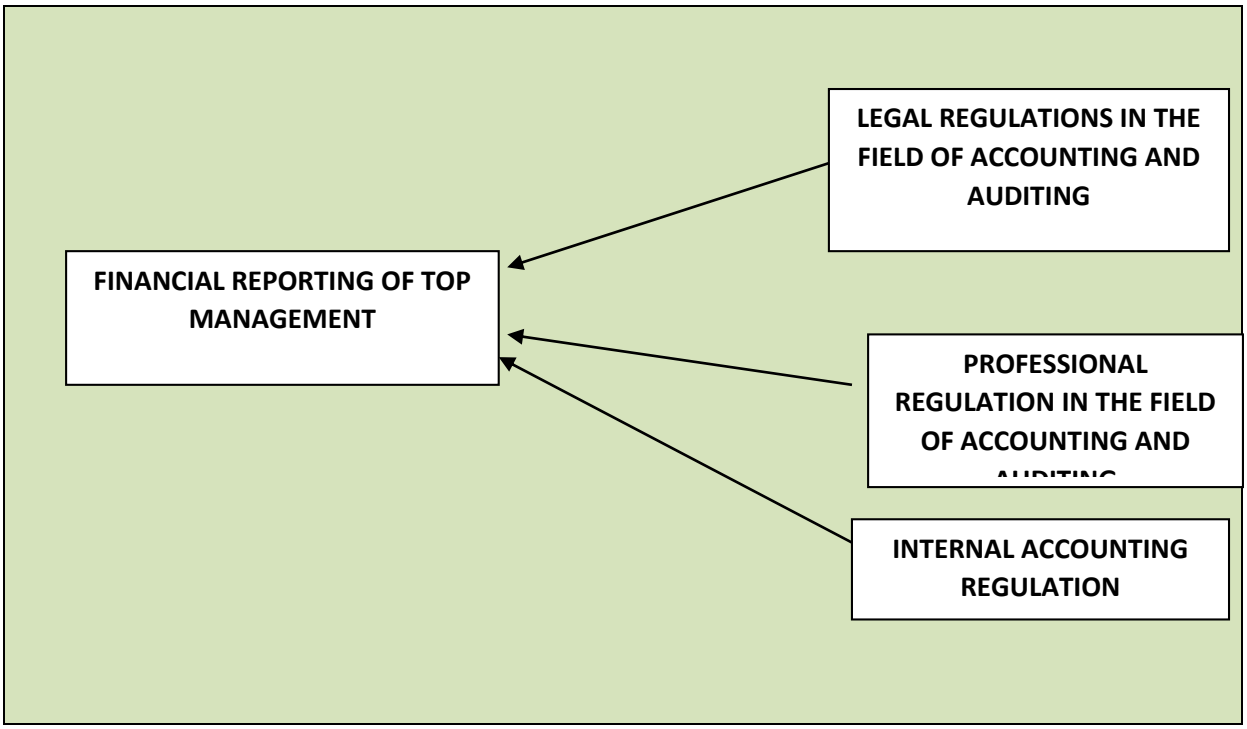

Figure number 1: Presentation of the possible flow of decision-making on financial reporting issues.

In this way, financial reporting also introduces the control factor as one of the essential elements of management structures, and above all, this refers to internal control and internal audits in companies [9-10] in which management decisions are made by top management, primarily in accordance with real financial reporting.

2. BASIC PARTS ESSENTIAL FOR THE REALITY OF FINANCIAL REPORTS IN THE REGULAR FINANCIAL REPORTING OF TOP MANAGEMENT

The coverage of the basic set of financial statements includes the observation and formation of the main set of financial statements. Most often, top management opts for the creation of a set of financial reports, namely:

- Balance Sheet;
- Profit and loss;
- Statement of cash flows;
- Report on changes in capital;
- Report on other results;
- Notes accompanying descriptive financial reporting.

3. THE SIGNIFICANCE OF REAL FINANCIAL REPORTS IN THE FRAMEWORK OF REGULAR REPORTING BY THE TOP MANAGEMENT THAT MANAGES THE BUSINESS OF THE COMPANY

Real financial reports should show the real financial situation in the company. In addition, real financial reports should contain explanations of how business changes can affect the financial structure, business success and changes in cash flows in companies during a certain time period of observation or reporting to top management or other state authorities.

Real financial reports should show the real financial situation, and at the same time it should be noted that the success of the financial and overall operations can be seen through their careful analysis. With an even more detailed analysis, it is possible to see and analyze by segments, sectors, lower organizational units, etc. the success of the company's financial and overall operations.

Realistic financial reports should aim to compile realistic financial reports that will be the basis for financial decision-making based on financial reports. Such a reporting system should provide essential information about the financial position, performance and changes in the financial position of companies, which are necessary for top management to make valid business decisions.

The most common financial reports, which at the same time represent the basis for making valid business decisions of the top management, can be viewed through the following important reports:

- Balance sheet, which is an essential financial report that shows the values of the company's assets, liabilities and capital on a specific day in monetary units.
- The income statement represents financial statements in which all income, expenses and financial results of the company are shown in a certain period of time in monetary units of measure.
- The report on cash flows (cash flows) shows the inflows and outflows of cash and cash equivalents in the company during the reporting period for which the financial reporting is prepared.

4. INTRODUCING INTERNAL AUDIT IN THE PROCESSES OF REAL FINANCIAL MONITORING AND DECISION-MAKING BY THE COMPANY'S TOP MANAGEMENT

In this study, the authors made a presentation of the most common internal audit activities in the work of companies that have established internal audit in their organization.

Therefore, the most common activities in the work of internal audit are:

1. careful planning of each audit,
2. determine where activities are directed,
3. consider the risks and their importance,
4. take care that each audit is adapted to the circumstances of the company's operations,
5. consider every element of the audit as part of the company's business,
6. adopt a constructive and positive approach to auditing,
7. encourage changes in the audit subject's work,
8. perform a careful review of the audit,
9. provide an independent opinion of the internal auditor,
10. fulfillment of professional and legal obligations based on company audit,
11. Regular and appropriate reporting to the management on material issues that arose during the preparation of the audit,
12. give appropriate recommendations for the implementation of corrective measures,
13. to ensure that the audit adequately took into account all issues identified during the audit and
14. activities of the company's top management, which are carried out after the internal audit.

The authors show such a situation in relation to the introduction of internal audit mechanisms, which can be used to improve operations in the short term, in Figure 1.

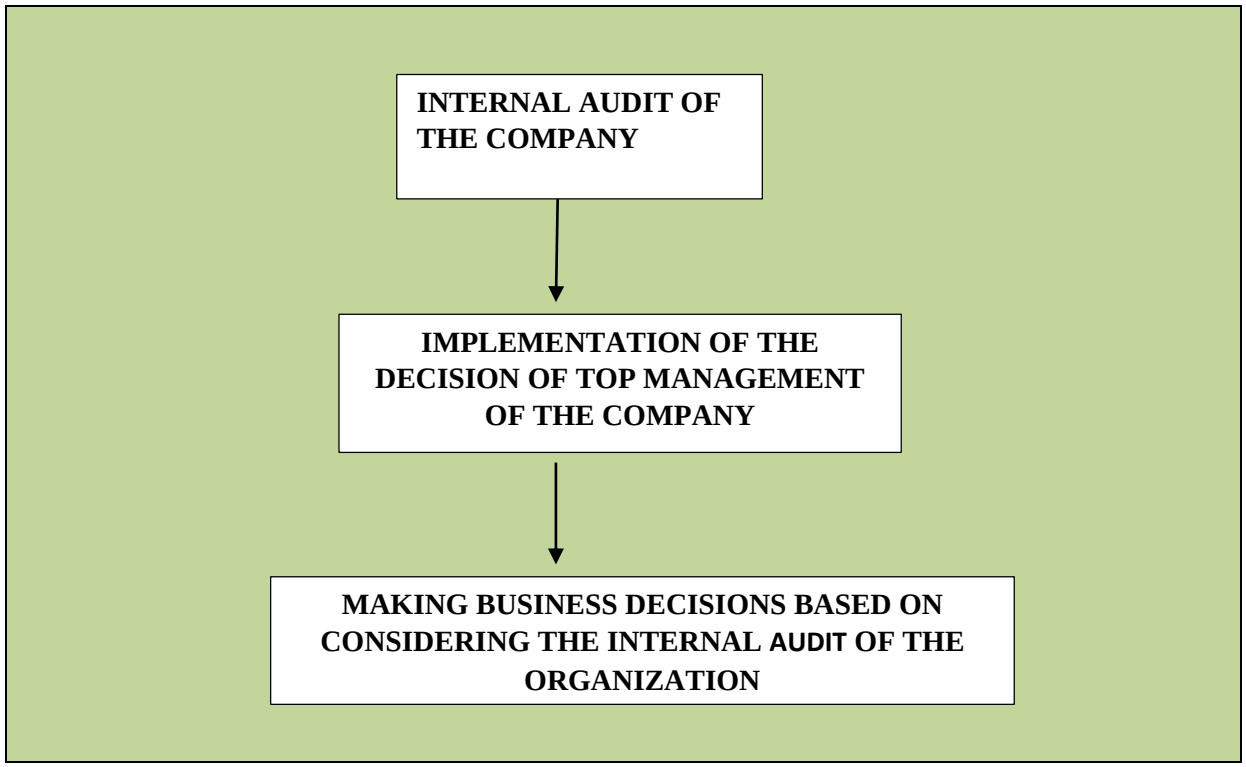

Figure 1: Introduction of internal audit with the aim of improving business performance in numerous heterogeneous companies in transition countries.

5. CONCLUSION

In this paper, the authors emphasized the importance of establishing real financial reports that form the basis of real financial and any other reporting on the basis of which top management can make valid business decisions. Those management decisions can be seen as part of the mechanism by which operational decisions can be improved at all decision-making levels in companies, especially those that operate in conditions of instability. The main goal of making valid management decisions by top management is that they can become familiar with the state of real business through real financial reports. In this way, it is possible to reduce the risk to the company's operations, and this should represent a realistic motive for realistic financial and any other decision-making by the agile top management that manages the company's operations. In this paper, the authors emphasized the importance of establishing the process of introducing internal audit mechanisms as a mechanism that will help the success of the overall business, the reality of financial reporting, that is, it will be possible to identify numerous risks to the business of the company managed by the top management of the company on a realistic basis.

REFERENCES:

1. Radović, M., Vitomir, J. & Popović, S. (2019). The Importance of Implementation of Internal Audit in Enterprises Founded by the Republic of Serbia, *Lex Localis - Journal of Local Self-Government* Vol. 17, (4), pp. 1001–1011.
2. Radović, M., Vitomir, J. & Popović, S. (2021). Impact of internal control in enterprises founded by local self-government units: the case of Repulbic of Serbia, *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 2021, 32(1), pp. 82-90.
3. Tomaš-Miskin, S. (2021). Doctoral dissertation, Strategic performance management of banks in Bosnia and Herzegovina in the conditions of the financial crisis, working version.
4. Popović, S., Novaković, S., Đuranović, D., Mijić, R., Grublješić, Ž, Aničić, J. & Majstorović, A. (2017). Application of international accounting standard-16 in a public company with predominantly agricultural activities, *Economic Research-EkonomskaIstraživanja,* 30(1), pp. 1850–1864.
5. Arnautović, I., Davidov, T., Nastić, S., Popović, S. (2022). Značaj donošenja racionalne poslovne odluke top menadžmenta u poljoprivrednim preduzećima u Rrepublici Srbiji,

Poljoprivredna tehnika, str. 1-8, DOI: 10.5937/PoljTeh2203001A.

6. Arnautović, I., Davidov, T., Nastić, S., Popović, S. (2022). Značaj poslovnog odlučivanja top menadžmenta u poljoprivrednom preduzeću koja koriste praktičnu primenu novih pristupa softverskih rešenja it sektora u Republici Srbiji, *Poljoprivredna tehnika*, str. 51-57, DOI: 10.5937/PoljTeh2202051A.
7. Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S. i Popović. S. (2021): Značaj evidencije poljoprivredne opreme u upotrebi premafer vrednosti sa stanovišta upravljanja u malim i srednjim preduzećima u tranzicionoj državi, - primer Republike Srbije, *Poljoprivredna tehnika,* str. 1-6.
8. Radović, M., Vitomir, J. i Popović, S. (2021): Kretanje dokumentacije u sklopurevizijskog izveštavanjatop menadžmenta poljoprivrednog preduzećA, *Poljoprivredna tehnika,* str. 47-53.
9. Popović, D., Vitomir, J., Jokić, M., Arnautović, I., Vrhovac, D., Barović, N., Vujinović, K., Popović, S. (2020): Implementation of internal audit in companies intending to operate on the principles of green economy in the Republic of Serbia, *Agriculture & Forestry,* Vol. 66Issue 2: 93-98.
10. Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Ivić, M., Popović, S. (2020): Implementation of the Tender by the Municipal Service Administration from the Aspect of Management in the Municipalities of the Republic of Serbia, *Lex Localis – Journal of Local Self-Government*, 8(3), 469 – 486.

MARKA İLETİŞİMİNDE HİKÂYENİN ROLÜ VE MİTOLOJİK ÖĞELER*

Dr. Öğr. Üyesi Meltem ÇİÇEK
Maltepe Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, İstanbul, Türkiye
ORCID ID: 0000-0003-1072-7820

Mehmet Yaşar TOPTANCI
Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Pazarlama İletişimi mezunu, İstanbul, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-1735-2753

Özet
Markanın tüketicinin aklına ve gönlüne hitap edebilme yolundaki iletişim stratejileri arasında "hikaye" an önemli iletişim aracıdır. Markaya dair olumlu algı yaratmak, markanın akılda kalıcılığını sağlamak, tüketiciyle marka arasında duygusal bir bağ kurmak gibi noktalarda önemli bir araç olan hikâye, adeta insana dokunan sihirli bir değnek gibidir. Bu yolda özellikle mitolojik hikayeler, global etkiye sahiptir. Bu yaklaşımla yola çıkan bu çalışmada; marka iletişiminde hikâyenin rolü ve mitolojik ögeler ele alınmış, mitolojik ögelerin ürün/marka isimlerinde kullanılması araştırılmıştır. Çalışmanın örneklemini Troya bölgesinde faaliyet gösteren ve Türk yapı sektöründe lider marka olan Kale Seramik Çanakkale Kalebodur Seramik San. A.Ş oluşturmaktadır. Örneklem olarak bu markanın seçilmesinin sebebi; markanın iletişim stratejilerini kurarken ürün gruplarına mitolojik hikâye ve karakterlerin isimlerini vermesidir. Çanakkale Seramik, 1995-2010 yılları arasında üretmiş oldukları yer ve duvar seramikleri ile banyo mobilya ve aksesuarlarının serilerinde adlandırma yaparken markada hikâyenin gücü stratejisi benimsenmiştir. Bu kapsamda firmanın kurulu olduğu lokasyon da göz önünde bulundurularak, mitolojiden faydalanılmıştır. Troya, dünya kültürlerine ilham vermiş bir destandır. Troya'nın dünya çapında bilinirliği onu, stratejik bir iletişim aracı olarak da konumlandırmaktadır. Marka da bu nedenle özellikle mitoloji kahramanları ile mitolojik yer ve hikâyelerden esinlenmiştir. Çalışmada ürün gruplarına isim veren mitolojik hikayeler analiz edilmiştir. Analizlerde, markanın ürün katalogları, ürünlerin teşhir edildikleri mağazalar ve web sayfalarından yararlanılmıştır. İncelemeler sonunda söz konusu mitolojik hikayelere dair bulgular, göstergebilim kuramından yola çıkılarak marka iletişim stratejileri bağlamında betimlenmiştir.
Anahtar Kelimler: Marka İletişimi, Hikâye, Mitoloji, Çanakkale Seramik.

*Bu çalışma; Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde yapılan ve YÖK Tez Merkezinde 535031 tez numarasıyla yer alan; Marka İletişiminde Hikayenin Rolü ve Mitolojik Öğeler: Çanakkale Seramik Örneği adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

THE ROLE OF THE STORY AND MYTHOLOGICAL ITEMS IN BRAND COMMUNICATION*

Abstract
Among the communication strategies of the brand to appeal to the mind and heart of the consumer, the "story" is the most important communication tool. The story, which is an important tool in terms of creating a positive perception about the brand, ensuring the retention of the brand, and establishing an emotional bond between the consumer and the brand, is like a magic wand that touches people. In this way, especially mythological stories have a global effect. In this study, which started with this approach; The role of the story and mythological elements in brand communication were discussed, and the use of mythological elements in product/brand names was investigated. The sample of the study is Kale Seramik Çanakkale Kalebodur Seramik San. A.Ş. The reason for choosing this brand as a sample; is to give the names of mythological stories and characters to product groups while establishing communication strategies of the brand. While Çanakkale Seramik was naming the floor and wall ceramics and bathroom furniture and accessories series they produced between 1995-2010, the strategy of the power of the story was adopted in the brand. In this context, mythology was used, taking into account the location of the company. Troy is an epic that inspired world cultures. The worldwide awareness of Troy also positions it as a strategic communication tool. For this reason, the brand was inspired by mythological heroes, mythological places and stories. In the study, mythological stories that give names to product groups were analyzed. In the analysis, the product catalogs of the brand, the stores where the products are displayed and the web pages were used. At the end of the

analyzes, the findings about the mythological stories were described in the context of brand communication strategies, based on the theory of semiotics.
Keywords: Brand Communication, Story, Mythology, Çanakkale Seramik.

*This work; Accepted at Maltepe University Graduate Education Institute and located in YÖK Thesis Center with the thesis number 535031; The Role of the Story in Brand Communication and Mythological Elements: It was produced from the master's thesis named Çanakkale Ceramic Example.

DİN VE TOPLUM BAĞLAMINDA DİJİTAL MEDENİYET PARADİGMASI

Muhammed YAMAÇ

Özet

Dijital medeniyet tasavvuru, günümüz toplumlarının bir paradigma sistemidir. Dijital yerli, göçmen ve sanal toplum ve din gibi strüktürler üzerinde görünürlük kazanan bu tasavvur, yaşamın vazgeçil(e)mez bir boyutunu oluşturmaktadır. Nitekim çok boyutlu bir perspektife sahip olan dijital yaşam benimseme ve uygulama hızı bakımından azımsanmayacak düzeylere ulaşmıştır. Günümüzde toplumsal, bireysel ve gündelik hayatın neredeyse her alanı dijitalleşmenin hegemonyası altındadır. Bu noktada her yaş gurubundan bireyin dijital platformlarda etkileşim durumunda olduğu müşahede edilmektedir. Böylelikle dijital yaşam gündelik hayatın ve boş zaman kültürünün kaçınılmaz bir yönünü oluşturmakta ve neredeyse hayatın her anını ve alanını kuşatmış olması bakımından bundan uzak durmak veya kaçınmak imkânsız görünmektedir. Yapılan araştırmalara göre insanlar, gündelik hayatta boş zamanın ciddi bir bölümünü dijital faaliyetlerde geçirmektedir. We Are Social ve Hootsuite ortaklığı ile yayınlanan "Dijital 2022" başlıklı raporda küresel dijital büyümenin güncel haritası dikkat çekici bir şekilde ortaya koyulmaktadır. Bu verilere göre 2022'de küresel ölçekte internet kullanıcı sayısı 4,95 milyara yükselerek totalde dünya nüfusunun %62,5'ine ulaşmıştır. Sosyal medyanın kullanıcı sayısındaki artış ise 2012'de 1,48 milyar iken bugün 3,1 kat artışla toplamda 4,62 milyara ulaşmış durumdadır. Bu rakam toplam dünya nüfusunun %58,4'üne denk gelmektedir. Diğer taraftan sosyal medyada harcanan zaman dünya ölçeğinde geçen yıla göre %1,4 (2 dakika) oranında artışla günde ortalama 2 saat 27 dakikayla internette harcanılan zamanın yaklaşık %35'ine tekabül etmektedir. Ayrıca dünya genelinde mobil kullanıcı sayısı bir önceki yıla göre 95 milyonluk bir artışla 5,31 milyara ulaşarak dünya nüfusunun 2/3'sine (%67,1) tekabül etmiştir.

"Dijital 2022" verilerinden hareketle denilebilir ki dijital/sanal hayat gün geçtikçe etkisini ve yoğunluğunu arttırarak toplumların ayrıl(a)maz bir parçası haline gelmektedir. Bu da dijital medeniyeti ve dolayısıyla bunu önceleyen bir toplum ve din perspektifinin inşasını salık vermektedir. Toplum ve din, hızla değişen bu sistemin entegrasyonunda dijital eğilimler geliştirmek suretiyle varlığını ve/veya iddiasını devam ettirmektedir. Toplum 5.0, gündelik hayat ve dijital kimlik, popüler kültür, din, inanç, ahlâk, dindarlık, dinî grup, vaaz, vaiz, ibadet, seküler kutsallık gibi sanal içerikli strüktürler dijital medeniyet tasavvurunun din ve toplum bağlamındaki çeşitli unsurlarını ihtiva etmektedir. Dijital medeniyetin temel paradigmaları, eğilimleri ve strüktürleri çok boyutlu bir kuşatmayla toplumun günlük yaşantısına, bedenine, ruhuna, bilgisine, algısına, zihnine, inancına, değerlerine, ahlâkî yapısına, donanımına ve hayallerine hakim olma ve hükmetme eğilimine işaret etmektedir. Bu da dijital medeniyet paradigmasının bireysel, toplumsal ve din bazlı dizayn etme vasfını ortaya koymaktadır. Bu dizayn girişimi "gerçeklik" olgusunun farklılaşarak gerçekdışı ve sanal içeriklerle ifade edilmesi anlamına gelmektedir. Nitekim dijital içerik veya platformların toplumun algısı üzerinde görece ciddi anlamda şekillendirici bir etkisi bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle teknolojik ve dijital gelişmelere bağlı olarak değişen bireysel, toplumsal ve dinî eğilimler, yaklaşımlar, tutumlar, gündelik yaşam perspektifi üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu yönüyle günümüz toplumlarının toplumsal değişim dinamikleri arasında ve toplumsal değişimin yönünü belirlemede dijital paradigmanın rolü yadsınamaz.

Dijital eğilim ve strüktürlerle inşa edilen medeniyet, geleceğe dönük toplum, kültür ve din tasavvurunda önemli bir paradigmayı ve potansiyeli barındırmaktadır. Bu paradigmada dijital toplum ve din küresel ortak (baskın, yaygın, melez) kültüre entegre olabilecek düzeyde olan imajlarıyla ön plana çıkartılmaktadır. Bu çerçevede farklılıklarından ziyade benzer strüktürleri ve eğilimleri üzerinden salık verilen bir dijital (homojen) kültür temel paradigma umdelerinden biridir. Böylelikle farklı toplum, kültür ve din tasavvurlarının göreceleştirildiği dijital paradigmanın hâkimiyeti sarsılmaz bir boyut elde edebilmektedir. Bu da seküler yaşam stilinin en belirgin göstergelerinden biri olarak Batı kültürünün, kimliğinin ve değer kodlarının dayatılmasıyla sonuçlanmaktadır. Ayrıca dijital paradigma, toplumların milli kültür, din ve kimliklerinin asimile olmasına, aidiyetsiz kimliklerin oluşmasına, küresel ölçekte bir üst kimlik olarak Batı'nın kültür ve değerler ağının ve manzumesinin baskın bir karakter olarak güçlenmesine yol açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Dijital Medeniyet, Din, Toplum, Dijitalleşme.

DIGITAL CIVILIZATION PARADIGM IN THE CONTEXT OF RELIGION AND SOCIETY

Abstract

The idea of digital civilization is a paradigm system of today's societies. This idea, which becomes visible on indicators such as digital native, immigrant and virtual society and religion, constitutes an indispensable dimension of life. As a matter of fact, digital life, which has a multidimensional perspective, has reached significant levels in terms of adoption and application speed. Today, almost every area of social, individual and daily life is under the hegemony of digitalization. At this point, it is observed that individuals from all age groups are in a state of interaction on digital platforms. Thus, digital life constitutes an inevitable aspect of daily life and leisure culture, and it seems impossible to avoid or avoid it as it encompasses almost every moment and area of life. According to researches, people spend a significant part of their free time in daily life in digital activities. In the report titled "Digital 2022" published in partnership with We Are Social and Hootsuite, the current map of global digital growth is revealed in a remarkable way. According to these data, the number of internet users on a global scale increased to 4.95 billion in 2022, reaching 62.5% of the world's population in total. While the increase in the number of users of social media was 1.48 billion in 2012, it has reached 4.62 billion in total with an increase of 3.1 times today. This figure corresponds to 58.4% of the total world population. On the other hand, the time spent on social media corresponds to approximately 35% of the time spent on the internet, with an average of 2 hours and 27 minutes per day, with an increase of 1.4% (2 minutes) compared to the previous year. In addition, the number of mobile users worldwide reached 5.31 billion with an increase of 95 million compared to the previous year, corresponding to 2/3 (67.1%) of the world's population.

Based on the "Digital 2022" data, it can be said that digital/virtual life is becoming an integral part of societies by increasing its impact and intensity day by day. This suggests the construction of a digital civilization and therefore a perspective of society and religion that prioritizes it. Society and religion maintain their existence and claim by developing digital trends in the integration of this rapidly changing system. Indicators with virtual content such as society 5.0, daily life and digital identity, popular culture, religion, belief, morality, religiosity, religious group, sermon, preacher, worship, secular sanctity contain various elements of the digital civilization envision in the context of religion and society. The basic paradigms, tendencies and indicators of digital civilization point to the tendency to dominate and dominate the daily life, body, soul, knowledge, perception, mind, belief, values, moral structure, equipment and dreams of the society with a multidimensional siege. This reveals the individual, social and religious-based design characteristic of the digital civilization paradigm. This design initiative means that the phenomenon of "reality" is differentiated and expressed with unreal and virtual contents. As a matter of fact, digital content or platforms have a relatively serious shaping effect on the perception of society. In other words, individual, social and religious tendencies, approaches, attitudes that change depending on technological and digital developments have a decisive effect on the perspective of daily life. In this respect, the role of the digital paradigm among the social change dynamics of today's societies and in determining the direction of social change is undeniable.

Civilization, built with digital trends and indicators, contains an important paradigm and potential in the thought of society, culture and religion for the future. In this paradigm, digital society and religion are brought to the fore with their images that can be integrated into the global common (dominant, widespread, hybrid) culture. In this context, a digital (homogeneous) culture, which is recommended through similar indicators and tendencies rather than differences, is one of the main paradigms. Thus, the dominance of the digital paradigm, in which different conceptions of society, culture and religion are relativized, can gain an unshakable dimension. This results in the imposition of Western culture, identity and value codes as one of the most prominent indicators of the secular lifestyle. In addition, the digital paradigm leads to the assimilation of the national culture, religion and identities of the societies, the formation of identities without belonging, and the strengthening of the culture and values network of the West as a global upper identity as a dominant character.

Keywords: Sociology of Religion, Digital Civilization, Religion, Society, Digitalization.

TECÂRİBU'L-ÜMEM'İN İKİ TAHKÎKİ ÜZERİNE BİR MUKAYESE

Dr. Öğr. Üyesi, Murat BIYIKLI
Kayseri Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Siyer-i Nebî ve İslam Tarihi Anabilim Dalı, Kayseri, Türkiye
ORCID: 0000-0002-3432-3727

Özet
Tahminen 330/942 senesinde Rey şehrinde doğduğu kabul edilen İbn Miskeveyh'in (öl. 421/1030) tam adı Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb Ebû Ali el-Hâzin b. Miskeveyh el-Hâzin olup; Râzî, Isfahânî ve Hazîn nisbeleri ile maruftur. Tarih, felsefe, ahlak, edebiyat, sanat, psikoloji, tıp, eczacılık, mantık, matematik, fizik ve kimya gibi birçok alanda eserler kaleme almıştır. Farklı alanlara olan vukûfiyeti ve bu alanlardaki araştırmaları, onun tarihçiliği üzerinde de etkili olmuştur. İbn Miskeveyh öncelikle felsefe, ahlak ve mantık gibi alanlarda eser verdikten sonra tarih ve edebiyata yönelmiş, söz konusu alanlarda da eserler kaleme almıştır. Onun eserleri felsefe, tıp, edebiyat ve tarih olmak üzere dört gruba ayrılabilmektedir. İbn Miskeveyh'in kaleme aldığı eserlerden bazıları günümüze ulaşırken bir kısmı ulaşamamıştır. İbn Miskeveyh'in günümüze ulaşan en önemli ve en meşhur eserlerinden biri şüphesiz *Tecâribu'l-Ümem ve Teâkibu'l-Himem*'idir. Eser, Tûfân hâdisesinden başlamakta ve hicrî 369/980 senesine kadarki tarihî konuları yıl yıl ele almaktadır. Eserin birçok yerinde Taberî'nin rivayetleri özet mahiyetinde sunulmaktadır. Eser üslûp olarak Taberî'nin tarihine göre daha girift olup kendine özgüdür ve gereksiz görülen rivayet zincirleri çıkarılmıştır. Eserde diyalog cümlelerine, hutbelere, mektuplara ve ahitname/vasiyetname türü kayıtlara, tarihî ve edebî değeri gerekçesiyle yer verilmiştir. Bununla birlikte eserde, konunun anlaşılmasına yardımcı olacak ölçüde ve sınırlı sayıda manzum kısımlar da yer almaktadır. Bulaşıcı hastalıklar ve suda boğulmaların yanı sıra deprem ve kuraklık gibi doğal afetlere yer verilmektedir. *Tecâribu'l-Ümem*'de yine kâtiplik, kadılık gibi muhtelif makamlara tayin ve azillerden bahsedilmekte; olayların bir bütün halinde aktarılabilmesi için kimi zaman aynı yılın olayları içerisinde evvelki veya sonraki yılda meydana gelmiş olaylar karışıklığı engelleme adına atıflar yapılarak zikredilmektedir. İbn Miskeveyh, istisnaları olmakla birlikte kişilere ait bilgileri dağınık halde vermektedir. 340/950-951 sonrası olayları için İbn Miskeveyh başka bir esere bağlı kalmadan, olayları bizzat yaşayan veya duyanlardan nakletmekte ve kendi müşahedelerine dayanmaktadır.

Bu çalışmada bahsi geçen esere yapılan iki tahkik mukayese edilmiştir. Bunlardan biri Seyyid Kisrevî Hasan, diğeri ise Ebu'l-Kâsım el-İmâmî tarafından yapılan tahkiklerdir. Halife Mu'tasım'ın (öl. 227/842), 218/833'te hilafete gelişinden vefatına kadarki kısmın tahkiki değerlendirilmiştir. Seyyid Kisrevî bazı yerlerde yazma nüshada hatalı olduğunu düşündüğü kelimeleri Taberî'nin tarihinden düzeltmiş, bazı kelimeleri öyle olması gerektiği düşüncesiyle kendisi değiştirmiştir. Kisrevî, hicrî yıl içerisinde İbn Miskeveyh'in eserinde geçmeyen olayları İbnü'l-Esîr'den alarak dipnotta zikretmiş, gereksiz açıklamalara girmekle birlikte tahkîkte metin içerisindeki bazı yerleri "İbnü'l-Esîr'den eklenmiştir" diyerek kendisi eklemiştir. Mukayeseli bazı tahkîkler şu şekildedir. Örneğin Seyyid Kisrevî bir yerde "الـسخب" kelimesini "الـسحب" diye yanlış tahkik etmişken Ebu'l-Kâsım doğru okumuş ve anlamını dipnotta açıklamıştır. Seyyid Kisrevî okuyamadığı yeri atlamış ancak Ebu'l-Kâsım elindeki yazma nüshadan burayı okumuştur ve metnin bağlamına da uygun düşmektedir. Kisrevî bir kısım yerde dipnot vererek burada İbnü'l-Esîr'in farklı olarak ne söylediğinden bahsetmiş ancak Ebu'l-Kâsım böyle bir açıklamaya gerek duymamıştır. Kisrevî bazen dipnot düşerek kelime ya da metni açıklama yoluna giderken Ebu'l-Kâsım genellikle böyle bir açıklama tercih etmemiştir. Seyyid Kisrevî parantez içerisinde İbnü'l-Esîr'den eklemeler yaparken Ebu'l-Kâsım böyle bir yönteme başvurmamıştır. Kisrevî kimi zaman metnin bağlamı gereği bağlaç eklenmesi gerektiğini ifade ederek bağlaç eklemiş, Ebu'l-Kâsım böyle bir eklemede bulunmamıştır. Kisrevî kimi vakit yazma nüshada yanlış olduğunu söylediği kelimeyi İbnü'l-Esîr'den düzeltmiş, Ebu'l-Kâsım da aynı kelimeyi yazmış ancak nereden düzelttiği konusunda bir açıklama yapmamıştır. Bazen de her iki muhakkik birbiriyle aynı metodu izlemiştir. Örneğin her ikisi de zaman zaman şehir ve bölgelere dair dipnotta bilgilere yer vermiştir. İbn Miskeveyh'in hayatına ve eserlerine kısaca değinen bu çalışma, *Tecâribu'l-Ümem* adlı esere yapılan iki tahkîkin mukayeseli bir şekilde değerlendirilmesi üzerinden sürdürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Ümem*, Seyyid Kisrevî, Ebu'l-Kâsım el-İmâmî.

A COMPARISON ON THE TWO INVESTIGATE OF TECĀRİBU'L-UMEM

Abstract
Ibn Miskawayh, who is assumed to have been born in the city of Rey in the estimated year 330/942 (d. 421/1030) his full name is Ahmad b. Muhammad b. Ya'qub Abu Ali al-Khazin b. Miskawayh is al-Khazin. He is known by the names Razi, Isfahani and Khazin. He has written works in many fields such as history, philosophy, ethics, literature, art, psychology, medicine, pharmacy, logic, mathematics, physics and chemistry. His expertise in different fields and his research in these fields have also had an impact on historiography. Ibn Miskawayh primarily gave works in fields such as philosophy, morality and logic, then turned to history and literature, and also wrote works in these fields. His works can be divided into four groups as philosophy, medicine, literature and history. While some of the works written by Ibn Miskawayh have survived to the present day, some of them have not. One of the most important and most famous works of Ibn Miskawayh that has reached our days is undoubtedly *Tecāribu'l-Umem and Teākibu'l-Himem*. The work deals with historical issues starting from the Flood of Noah and up to the year 369/980. Tabarī's narrations are presented in many parts of the work in a summary manner. The work is stylistically more complex and unique than Tabarī's history. Unnecessary rumors have been removed. Dialogue sentences, sermons, letters and agreement/ testament type records have been included in the work on the grounds of their historical and literary value. There are also a limited number of poems in the work to help understand the subject. In addition to infectious diseases and drowning in water, natural disasters such as earthquakes and droughts are included. In *Tecāribu'l-Umem*, appointments and dismissals to various offices such as clerk and qadi are mentioned again. In order for the events to be conveyed as a whole, sometimes the events that occurred in the previous or subsequent year within the events of the same year are mentioned by making references in order to prevent confusion. Ibn Miskawayh gives scattered information about people, with exceptions. For the events after 340/950-951, Ibn Miskawayh narrates the events from those who personally lived or heard them, without depending on any other work, and is based on his own observations.
In this study, two Investigate made on the mentioned work have been compared. One of them is the Investigate made by Sayyid Kisrevī Hasan and the other one is by Abu'l-Kāsım al-Imāmi. The Caliph Mu'tasim (d. 227/842) the research of the part of him from his arrival to the caliphate in 218/833 until his death has been evaluated. Sayyid Kisrevī corrected some words that he thought were wrong from Tabarī's history, and changed some words himself, thinking that it should be so. Kisrevi mentioned the events that did not take place in Ibn Miskawayh's work during the year in a footnote by taking them from Ibn Asīr. Although he made unnecessary explanations, he added some places in the text by saying "It was added from Ibn Asīr" in the Investigate. Some comparative Investigate are as follows. For example, while Sayyid Kisrevī misinterpreted the word "الخب" as "الحب" somewhere, Abu'l-Kāsım read it correctly and explained its meaning in a footnote. Sayyid Kisrevī passed the place where he could not read, but Abu'l-Kāsım read this place from the written copy in his hand and it also fits the context of the text. Kisrevī gave a footnote in some places and mentioned what Ibn Asīr said differently here, but Abu'l-Kāsım did not need such an explanation. While Kisrevī sometimes went on the path of explaining the word or text by adding footnotes, Abu'l-Kāsım generally did not prefer such an explanation Sayyid Kisrevī made additions from Ibn Asīr in parentheses, Abu'l-Kāsım did not resort to such a method. Kisrevī sometimes added conjunctions by stating that conjunctions should be added due to the context of the text, Abu'l-Kāsım did not make such an addition. Kisrevī sometimes found incorrect words in the written copy, corrected these words from Ibn Asīr, Abu'l-Kāsım also wrote the same word, but did not explain where he corrected it from. Sometimes both followed the same method with each other. For example, both of them have included information about cities and regions in the footnote from time to time. This study, which briefly touches on the life and works of Ibn Miskawayh, was continued through the comparison of two Investigate made into the work called *Tecāribu'l-Umem*.
Keywords: Islamic History, Ibn Miskawayh, *Tecāribu'l-Umem*, Sayyid Kisrevī, Abu'l-Kāsım al-Imāmi.

MECÂZÜ'L-KUR'ÂN'IN NAZM AHENGİNE VE ANLAM ARAYIŞINA DAİR SOMUTLAŞTIRMA DENEMESİ: HİCR SÛRESİ ÖRNEĞİ

Öğr. Gör. Mustafa Hatipoğlu
Ordu Üniversitesi, İlahiyat Fakülte, Temel İslam Bilimleri Bölüm, Ordu, Türkiye
ORCID ID: 0000-0003-1891-4866

Özet
Belâgat ilmi, gücünü Kur'ân'ın hem i'câz hem de îcâzını ortaya koyma hususunda üstlenmiş olduğu misyondan almaktadır. Bu durum belâgat ilmine olan teveccühü arttırmıştır. Böylece Kur'ân'ın eşsiz nazmına dönük çalışmalar erken dönemden itibaren ilgi odağı hâline gelmiştir. Öyle ki bu ilgi dil merkezli Kur'ân ilimlerinin zamanla gelişim ve açılım sürecine paralel olarak çeşitlenmesini de beraberinde getirmiştir. Buna bağlı olarak erken dönemde teşekkül eden ve genel olarak "Kur'ân'da yer alan mecâzî lafızların dil zemininde tahlilini ve tefsirini konu alan ilim dalı ve bu dalda yazılan eserlerin genel adı" şeklinde tanımlanan *Mecâzu'l-Kur'ân* ilmi bu disiplinlerden sadece biridir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere mecâzî ifadeler bakımından çok zengin bir içeriğe sahip olan Kur'an-ı Kerim birçok âlim tarafından mecâz, istiâre, kinâye, mecâz-ı mürsel, mecâz-ı aklî gibi başlıklar altında incelenmiş, filolojik ve tefsirî tahlillere tâbi tutulmuştur.
İslâm âlimleri tarihsel süreçte teşekkül ve tekâmülünü büyük oranda tamamlayan belâgat ilmine ve alt dallarına ait kâideleri mahza belâgat yapmak için değil Kur'ân'ın eşsizliğini müdafaa ve manasını doğru tespit etmek amacıyla kullanmışlardır. Bu yönüyle belâgat ilmi Kur'ân'ın i'câzı ve icâzını anlamada tefsir ilmiyle sürekli dirsek teması hâlinde olmuş ve bu ilme ciddi manada etki etmiştir.
Kur'ân-ı Kerim genel kabule göre ilâhî ve beşerî olmak üzere iki açıdan korunmuştur. İlâhî gücün otoritesiyle korunmuşluk *"Kesin olarak bilesiniz ki bu kitabı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz."* (Hicr, 15/9) ayetinde açıkça belirtilmiştir. Beşerî korunmuşluk ise onu öğrenmek, öğretmek, ezberlemek ve dilsel zeminini tayin eden nahiv, beyân, bedîî ve meânî gibi disiplinlerin etkin bir şekilde istimaliyle gerçekleşmiştir. Bu itibarla Kur'ân metninin muhafazasına yönelik çalışmaların bir iman vazifesi bilinciyle yürütüldüğünü ve ilgi odağı olduğunu söyleyebiliriz.
Kur'ân'ın i'câzı ve îcâzı meselesi tek bir maddeye hasredilemeyecek kadar geniştir. Ancak kuşku yok ki Kur'ân'ın en öncelikli i'câzı belâgatında, söz dizi(li)minde ve beyânında kendisini göstermektedir. Nitekim Kur'ân, edebî üslup bakımından incelendiğinde ne şiirin kafiye uyumuna ne de nesir türünün bilinen kurallarına uymaktadır. Formülasyonunda ve harflerinin dizi(li)minde şiddet-rihvet, cehr-hems, med-kasr gibi sıfatlarının dağılımı açısından dikkate değer bir tutarlılık bulunmaktadır.
Arapça nâzil olan Kur'ân'ın manalarına hakkıyla vâkıf olabilmek için dil zemininde bütün inceliklerinin bilinmesi elzemdir. Kuşku yok ki Kur'ân-ı Kerim'i doğru anlamaya yardımcı olan ulûmu'l-Kur'ân terkibinin bir alt dalını oluşturan belâgat ilmi, gerek Kur'ân-ı Kerim'in nazmındaki harikuladeliği gözler önüne sermesi gerekse manayla irtibatını tespit etmesi açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda belâgat ilminden istifade edilerek yapılacak bir değerlendirmenin ayetlerin inceliklerini anlamada, izah etmede ve kişiye bakış açısı kazandırmada katkı sağlayacağı aşikârdır. Buradan hareketle belâgat ilminin alt dallarından beyân ilminin Hicr sûresi özelinde işlenmesi Kur'ân-ı Kerim'in eşsiz üslubunu ve manalarını ortaya çıkarması açısından önem arz etmektedir. Hicr sûresini belâgat ilmi açısından ele almanın ve elde edilecek neticenin surenin anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşüncesi bizi böyle bir çalışma yapmaya sevk etmiştir. Çalışmamızda belâgat ilmini teşkil eden beyân ilmindeki mecâz, istiâre, kinâye, mecâz-ı mürsel, mecâz-ı aklî gibi bazı konuların Hicr sûresi özelinde örneklendirilmesi ve anlama etkisinin tespit edilmesi hedeflenmektedir.
Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerim, Ulûmu'l-Kur'ân, Belâgat, Mecâzü'l-Kur'ân, Hicr.

CONCRETIZATION OF MECÂZÜ'L-QUR'AN ON NAZM HARMONY AND SEARCH FOR MEANING: THE EXAMPLE OF SURAH HIJR

Abstract
The science of rhetoric takes its power from the mission it has undertaken to reveal both the i'jaz and the ijaz of the Qur'an. This situation has increased the trust in the science of rhetoric. Thus, studies on the unique verse of the Qur'an have become the focus of attention since the early period. So much so that this interest has brought about the diversification of language-centered Qur'anic sciences in parallel with the development and expansion process over time. Accordingly, the science of Majâz al-Qur'an, which was formed in the early period and is generally defined as "the branch of science that deals with the analysis and interpretation of the metaphorical words in the Qur'an on the basis of

language, and the general name of the works written in this branch" is only one of these disciplines. As it is understood seen from in the definition, the Qur'an, which has a very rich content in terms of metaphorical expressions, has been used by many scholars and examined under the headings such as mejaz, isti'ârah, kinâya, majâz al-mursal, majâz al-aqlî etc. and it has been, philological and exegetical analyzes.

Islamic scholars have used the rules of the science of rhetoric and its sub-branches, which have largely completed its formation and evolution in the historical process, not to rhetoric, but to defend the uniqueness of the Qur'an and to determine its meaning correctly. In this respect, the science of rhetoric has always been in contact with the science of tafsir in understanding the i'jaz and i'jaz of the Qur'an and has seriously influenced this science.

According to the general acceptance, the Qur'an has been preserved in two aspects: divine and human. Protection by the authority of divine power has been stated in the verse (Hijr, 15/9) as "You should know for sure that we have sent down this book, and we are the ones who protect it." Human protection, on the other hand, has been achieved by learning, teaching, memorizing it and effectively using disciplines such as al-nahw, al-bayân, al-bedee' and al-ma'ânî, which determine its linguistic ground. In this respect, we can say that the studies on the preservation of the text of the Qur'an are carried out with the awareness of a duty of faith and are the focus of attention.

The issue of the i'jaz and ijaz of the Qur'an is too broad to be confined to a single item. However, there is no doubt that the most important i'jaz of the Qur'an manifests itself in its rhetoric, syntax and declaration. As a matter of fact, when the Qur'an is examined in terms of literary style, it neither obeys the rhyme harmony of poetry nor the known rules of prose genre. There is a remarkable consistency in terms of the distribution of adjectives such as sidda-rihva, cahr-hams, mad-kasr in its formulation and in the sequence(s) of its letters.

In order to have a proper understanding of the meanings of the Qur'an, which was revealed in Arabic, it is essential to know all the subtleties on the ground of language. There is no doubt that the science of rhetoric, which is a sub-branch of the ulûm al-Qur'an composition that helps to understand the Qur'an correctly, both in terms of revealing the marvelousness of the verse of the Qur'an and determining its connection with the meaning. is important. In this context, it is obvious that an evaluation made by making use of the science of rhetoric will contribute to understanding and explaining the subtleties of the verses and to gaining a perspective to the person. From this point of view, it is important that the science of al-bayân, which is one of the sub-branches of the science of rhetoric, is processed in the context of Surah el-Hijr in terms of revealing the unique style and meanings of the Qur'an. The idea that considering the Hijr Surah in terms of rhetoric and the result to be obtained will contribute to the understanding of the Surah has prompted us to make such a study. In our study, majâz, ist'ârah, kinâyâ, mejaz al-mürsel, mejaz al-aglî etc. in the science of declaration that constitutes the science of rhetoric. It is aimed to exemplify some issues in the Hijr Surah and to determine the effect of understanding.

Keywords: The Qur'an, Ulûm al-Qur'an, Balagah, Majâz al-Qur'an, Hijr.

ALTERNATİF BİR HAFIZLIK YÖNTEMİ: KORGAN (ORDU) ÖRNEĞİ

Niyazi YILMAZ
Ondokuzmayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Samsun, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-2576-4977

Özet
Kur'an-ı Kerim'i ezberleme geleneği, Hz. Peygamber henüz hayatta iken başlayıp günümüze kadar devam edegelmiştir. Hz. Peygamber'in uygulama ve tavsiyelerine baktığımızda, Kur'an-ı Kerim'in muhafazasına oldukça önem verdiğini görmekteyiz. İlahî kelamı ezberlemek suretiyle sadırlarda muhafaza etmek Müslümanlar tarafından oldukça önem arz etmektedir. Bu bağlamda İslam tarihi boyunca Kur'an-ı Kerîm farklı yöntemlerle ezberlenmiştir. Günümüzün gelişen ve değişen şartlarında klasik hıfz tekniklerinin yanında farklı yöntemler de denenmektedir. Bildirimimizin konusu olan Korgan (Ordu) yatılı hafızlık Kur'an kurslarında uygulanan yönteme baktığımızda, birtakım aşamaların takip edildiğini görmekteyiz. Kur'an kursuna kayıt olan öğrenciler ilk önce Kur'an-ı Kerim'i yüzüne okuma safhasına alınmakta, daha sonra temel dini bilgilerle birlikte Arapça sarf-nahiv eğitimi verilmektedir. Bu aşamaları başarıyla geçen öğrenciler, seviye sınıflarına ayrılarak hıfz eğitimine başlatılmaktadır. Öğrenciler, öğreticilerin eşliğinde ezberlenecek sayfanın ayetlerini koro halinde okuyarak ezber yapmaktadırlar. Bu yöntemin en önemli kazanımı ve faydası, bütün öğrencilerin aynı anda ezberlerini tamamlayarak zamanı etkili ve verimli kullanmalarına imkân tanımasıdır. Böylelikle öğrenci dersini zamanında ve düzenli bir şekilde yapmaya teşvik edilmiş olmaktadır. Öğrenciler, günlük derslerini dinlettikten sonra, ezberleyecekleri diğer sayfayı bireysel olarak bilgisayar vb. teknolojik imkanlar vasıtasıyla daha önce belirlenmiş olan okuyuculardan ilgili ayetleri doğru okuyana kadar dinlemekte, dolayısıyla ezberlenecek sayfa doğru hıfz yapmaya hazır hale getirilmektedir. Bu yöntem ile hafızlık eğitimi alan bir öğrencinin ortalama 8-12 ay gibi bir süre zarfında Kur'an-ı Kerim'i ezberlediği tespit edilmiştir. Öğrencilerin günlük hayatları temel ihtiyaçları ve yaşlarının gerektirdiği gereksinimler dikkate alınarak planlanmıştır. Hıfz ile birlikte kitap okuma, spor, eğlence vb. aktivitelerle eğitim-öğretim süreci daha keyifli hâle getirilmektedir. Öğrenciler, ezberlerini yapmanın yanı sıra roman, hikâye ve şiir gibi muhtelif alanlara dair eserler okumakta ve okunan bu kitaplar haftanın bir günü öğreticiye özet şeklinde sunulmaktadır. Bu yöntemle öğrencinin okuduğu eseri daha derinlemesine ve içselleştirerek okuması hedeflenmektedir. Bütün bunlara ek olarak öğrenciler, farklı kazanımları da tecrübe etme imkânı bulmaktadır. Yaptıkları okumalar sayesinde hitâbet kabiliyetlerini geliştirmekte, muhakeme yeteneklerini ve anlama-yorumlama becerilerini arttırmaktadırlar. Korgan hafızlık Kur'an kurslarından mezun olan öğrenciler hafızlık eğitimiyle birlikte Kur'an-ı Kerim'i anlayabilecek derecede Arapça bilgisine sahip olmaktadırlar. Seviyelerine uygun bir şekilde oluşturulan kütüphanelerdeki dinî ilimlerden sosyal bilimlere, felsefeden sosyolojiye, edebiyattan tarihe kadar birçok alandan oluşan eserlerden okuma yapmakta olan öğrenciler, bu süreçte ciddi bir bilgi birikimine de sahip olmaktadırlar. Bütün bu aşamalardan geçen öğrencilerin, daha donanımlı ve arzu edilen bir seviyeye gelip, topluma daha nitelikli din hizmeti sunmaları hedeflenmektedir.
Anahtar kelimeler: Korgan, Hafızlık, Kur'an.

AN ALTERNATIVE METHOD OF MEMORY: THE CASE OF KORGAN (ORDU)

Abstract
The tradition of memorizing the Qur'an It started when the Prophet was still alive and has continued until today. Hz. When we look at the practices and recommendations of the Prophet, we see that he attaches great importance to the preservation of the Qur'an. It is very important for Muslims to preserve the divine word by memorizing it in the sadirs. In this context, the Qur'an has been memorized in different ways throughout the history of Islam. In today's developing and changing conditions, different methods are tried besides classical hifz techniques. When we look at the method applied in the Korgan (Ordu) boarding hafiz Qur'an courses, which is the subject of our report, we see that some stages have been followed. Students who enroll in the Qur'an course are first taken to the stage of reading the Qur'an on their face, and then they are taught Arabic saraf-nahiv along with basic religious knowledge. Students who successfully pass these stages are divided into level classes and started to hifz education. The students memorize by reading the verses of the page to be memorized in chorus, accompanied by the instructors. The most important gain and benefit of this method is that it allows all students to use time effectively and efficiently by completing their memorization at the same

time. In this way, students are encouraged to do their lessons on time and regularly. After the students listen to their daily lessons, they can individually transfer the other page they will memorize to the computer, etc. It listens to the relevant verses from the previously determined readers through technological means until they read it correctly, so the page to be memorized is made ready for correct memorization. With this method, it has been determined that a student who receives hafiz training memorizes the Qur'an in an average of 8-12 months. The daily lives of the students are planned by taking into account the basic needs and the needs of their age. With hifz, reading, sports, entertainment, etc. With these activities, the education-teaching process is made more enjoyable. In addition to memorizing, students read works on various fields such as different novels, stories and poems, and these books are presented to the teacher as a summary one day a week. With this method, it is aimed that the student read the work he reads more deeply and internally. In addition to all these, students have the opportunity to experience different achievements. Thanks to the readings they make, they improve their oratory skills, increase their reasoning skills and comprehension-interpretation skills. Students who graduate from the Korgan hafiz Qur'an courses have the knowledge of Arabic at a level to be able to understand the Qur'an together with the hafiz education. Students, who are reading from works from religious sciences to social sciences, philosophy to sociology, literature to history, in the libraries created in accordance with their level, acquire a serious knowledge in this process. It is aimed that the students who pass all these stages come to a more equipped and desirable level and provide more qualified religious services to the society.
Key words: Korgan, Hafiz, Qur'an.

ORDU İLİ E TİPİ KAPALI VE AÇIK CEZA İNFAZ KURUMUNDA KUR'AN-I KERİM ÖĞRETİMİ

Niyazi YILMAZ
Ondokuzmayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Samsun, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-2576-4977

Özet
Suç, insanla birlikte var olan bir olgudur. Dolayısıyla cezalandırma yöntemleri de insanlık tarihi kadar eskidir. Günümüzde suç davranışına takdir edilen cezaların kamu vicdanını rahatlatması amacının yanı sıra, suçlu bireyin eğitimi ve iyileştirilmesine yönelik birtakım tedbirleri de içerdiği görülmektedir. Adalet Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı arasında yapılan iş birliği protokolü gereği, ceza ve infaz kurumlarının eğitim birimlerinin bünyesinde kurulan manevi rehberlik birimince, tutuklu ve hükümlülerin istekleri halinde, Diyanet İşleri Başkanlığı personelince gerçekleştirilen din hizmetleri, din eğitimi, manevi danışmanlık ve rehberlik faaliyetleri, din ve ahlak bilgisi dersleri, konferans ve seminerler, Kur'an-ı Kerim öğretimi ve hafızlık eğitimi, bireysel rehberlikler ve oda ziyaretleri gibi faaliyetler yapılmaktadır. Bu faaliyetlerin neticesinde cezaevlerinde bulunan bireylerin manevi gelişimlerinin sağlanması, onların yeniden suç işlemelerini engellemede, sosyalleşmelerinde, üretken olmalarında, kanunlara saygılı, sorumluluk sahibi olarak tahliye olmalarını sağlamada yardımcı olacağı hedeflenmektedir. Manevi rehberlik birimlerinde görev alan vaizlerin söz konusu amaca yönelik cezaevlerinde gerçekleştirdiği öğretim faaliyetlerinden biri de Kur'an-ı Kerim'i okumayı öğretme, anlama ve ezberlemeye yönelik eğitim-öğretim faaliyetidir. Bu bildirideki amacımız, Ordu E tipi kapalı ve açık ceza infaz kurumunda açılan kurslarda Öğretim faaliyetinin mahkûm eğitimindeki rolüne vurgu yapmaktır. Bu faaliyetler sonucunda suçu azaltma, mahkumların ıslahı ve mahkûmu psikolojik açıdan rahatlama amaçlanmaktadır. Söz konusu kurslarda yapılan Kur'an-ı Kerim öğretiminin esasları Diyanet İşleri Başkanlığı, Eğitim hizmetleri genel müdürlüğünün gençliğe yönelik programlarına uygun olarak uygulanmaktadır. Kur'an öğrenme kursuna katılmak isteyen tutuklu ve hükümlülerden alınan dilekçelerdeki bilgilere göre öğretim aşaması planlanmaktadır. Buna göre bireyler yaş, suçun ve kalınan koğuşun niteliği ve Kur'an-ı Kerim okumaya dair hazır bulunuşluğu durumuna göre 12 kişilik sınıflar şeklinde gruplandırılmaktadırlar. Bu doğrultuda kurslara katılmak isteyen tutuklu ve hükümlülerden dilekçe alınmakta, bu dilekçelere istinaden bireyler yaş, suçun ve kalınan koğuşun niteliği ve Kur'an-ı Kerim bilgisi durumuna göre 12 kişilik sınıflar şeklinde gruplandırılmaktadırlar. Bu kurslarda sınıflar dört farklı seviye şeklinde oluşturulur. İlk seviye olarak, Arapça alfabe eğitimi verilmektedir. İkinci seviyede *mahreç ve tecvit* eğitimi verilmekte, bu seviyede bireylerin namazda okuyacakları sürelerin ezberlemeleri de sağlanmaktadır. Üçüncü seviyede Kur'an-ı Kerimi güzel okuma ve anlama üzerine çalışmalar yapılmaktadır. Bu seviyeleri başarılı bir şekilde tamamlayan kursiyerlerin talepleri doğrultusunda, Kur'an-ı Kerim'in tamamının ezberlendiği hafızlık sınıfları açılmaktadır. İlk üç seviye kurslarını başarı ile tamamlayan katılımcılara, ceza infaz kurumu tarafından başarı belgesi verilirken, başarısız oldukları için kursları tamamlayamayanlara da katılım belgesi verilir. Hafızlık eğitimini tamamlayanlar, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen hafızlık tespit sınavlarında başarılı olmaları halinde, hafızlık icazetnamesi almaktadırlar.
Anahtar kelimeler: Cezaevi, Hükümlü, Kur'an-ı Kerim.

QURAN TEACHING IN ORDU PROVINCE E-TYPE CLOSED AND OPEN PRİSON OF INSTITUTION

Abstract
Crime is a phenomenon that exists with humans. Therefore, punishment methods are as old as human history. Today, it is seen that the punishments appreciated for criminal behavior include some measures for the education and improvement of the criminal individual, as well as the purpose of relieving the public conscience. In accordance with the cooperation protocol signed between the Ministry of Justice and the Directorate of Religious Affairs, religious services, religious education, spiritual counseling and guidance activities, religious education, spiritual counseling and guidance activities carried out by the personnel of the Presidency of Religious Affairs, upon the request of the detainees and convicts, by the spiritual guidance unit established within the education units of the penitentiary and execution institutions. Activities such as ethics lessons, conferences and seminars, teaching of the Holy Quran and memory training, individual guidance and room visits are carried out. As a result of these activities, it is aimed to ensure the moral development of the individuals in prisons,

to prevent them from committing crimes again, to help them socialize, to be productive, to be released in a responsible manner and respecting the law. One of the teaching activities carried out by the preachers in the spiritual guidance units in the prisons for this purpose is the education-teaching activity for teaching, understanding and memorizing the Quran. Our aim in this paper is to emphasize the role of teaching activity in prisoner education in the courses opened in Ordu E type closed and open penitentiary institution. As a result of these activities, it is aimed to reduce crime, rehabilitate the prisoners and relieve the prisoner psychologically. The principles of the Qur'an teaching in these courses are implemented in accordance with the youth-oriented programs of the Directorate of Religious Affairs, General Directorate of Education Services. The teaching phase is planned according to the information in the petitions received from the detainees and convicts who want to attend the Qur'an learning course. Accordingly, individuals are grouped into 12 person classes according to age, the nature of the crime and the ward they stay in, and their readiness to read the Qur'an. In this direction, petitions are received from detainees and convicts who want to attend the courses, and based on these petitions, individuals are grouped into classes of 12 according to age, the nature of the crime and the ward they stay in, and their knowledge of the Qur'an. In these courses, classes are formed at four different levels. As the first level, Arabic alphabet education is given. In the second level, the training of tajweh and tajweed is given, and at this level, it is also ensured that individuals memorize the times they will read in prayer. At the third level, studies are carried out on reading and understanding the Qur'an beautifully. In line with the demands of the trainees who successfully complete these levels, memorization classes are opened in which the entire Qur'an is memorized. Participants who successfully complete the first three level courses are given a certificate of achievement by the penitentiary institution, while those who cannot complete the courses because they are unsuccessful are given a certificate of participation. Those who have completed the Hafiz training receive a Hafiz license if they are successful in the Hafiz examination conducted by the Directorate of Religious Affairs.

Key words: Prison, Convict, The Quran.

İSLAM ESTETİĞİNDE TEMEL KAVRAMLARIN OLUŞMASI

Assoc. Prof. Dr. EMİR H. ÜLGER
Başkent University, Faculty of Fine Arts, Design and Architecture
ORCID ID: 0000-0002-2744-5443

Özet
İslam es tetiği çok geniş bir coğrafi alana yayılmış temelde İslam dininin, kutsal kitabının, İslam kültürü ve Hz Muhammet'in düşünce, öğüt ve tavsiyeleri temelinde gelişen İslam kültürünün temel paradigmalarına bağlı olarak gelişmiş estetiğin en genel adıdır. Bu anlamda üretilen bütün estetik formların, ontolojik ve epistemolojik temelinde yine bu ilkeler doğrudan ve dolaylı olarak belirleyici olurlar. İslam estetiği sadece Ortadoğu İslam dünyasıyla ilgili olmamış, aynı zamanda Müslümanlığın yayıldığı bütün Ön Asya, Anadolu, Balkan, Güney Asya, Kuzey Afrika'da yaygınlık kazanmıştır. Bu kadar geniş bir alana yayılan İslam kültürü ve dini, farklı pek çok estetik üretim formu belirlemiş ve oluşturmuştur. Bu üretimlerin temel düşüncesi İslam ontolojisi ve epistemolojisiyle ilişkili olmuş fakat bu üretimler, kuşkusuz tek tip bir estetik dogmasına ve bunun tarih içinde olgunlaşması düşüncesine evrilememiştir. Batı sanat tarihinde gördüğümüz gibi belli bir çizgide ilerleyen Hırıstiyan sanatına karşı İslam sanatının ilerleme süreci daha başlangıçta yadsınmıştır. Çünkü İslam ontolojisinden kaynaklı olarak zaman-mekan kavramları, batı felsefesinden metafizik bir temelde ayrılmıştır. İslam düşüncesi bu bağlamda kendisini bu dünyada kalıcı bir şekilde "mekan" ve "zaman" içerisinde görmez. Temelde bu düşüncede ilerleme ve değişim de bulunmaz. Aksine hep aynı olanın, "ezeli-ebedi" var oluşu sadece temaşa edilir. Bu noktada İslam sanatı üzerine yapılan bir inceleme, bu ilkeleri akılda tutmak zorundadır. Ayrıca İslam felsefesi ve estetiğinde kuşkusuz Türk uygarlıklarının da çok önemli katkıları olmuştur. Mimarlık, edebiyat, müzik, hat, ebru, minyatür gibi alanlarda Osmanlı ve diğer Türk devletlerinin olağanüstü katkısı İslam kültüründe, felsefesinde ve sanatında ana eksen gelişim hattını belirlemiştir. Bu noktada İslam estetiği çalışması zorunlu olarak Sunni, Arab, Şii, Fars ve Türk sentezini hem içermekte hem de bunların karşıtlığını görünür kılmaktadır.
Anahtar kelimeler: Estetik, İslam, İslam estetiği, İslam felsefesi, Sanat Ontolojisi.

FORMATION OF BASIC CONCEPTS IN ISLAMIC AESTHETICS

Abstract
Islamic esthetics is the broadest name for the esthetics thriving on the religion of Islam that spanned across a large geography, its holy book (Quran), Islamic culture, and the basic paradigms of the Islamic culture that centered around Prophet Mohammad's (p.b.u.h) thoughts, advice, and recommendations. In this sense, these principles, directly and indirectly, determine the ontological and epistemological basis of all esthetic forms produced. Islamic esthetics has not only been related to the Islamic world of the Middle East but also gained prevalence in all of Asia Minor, Anatolia, the Balkans, South Asia, and North Africa, where Islam has spread. Spreading over such a wide area, Islamic culture and religion determined and created many different aesthetic production forms. The basic concept of these productions has been related to Islamic ontology and epistemology; however, they could not evolve into a uniform aesthetic dogma and the idea of its maturation in history. As we have seen in the history of Western art, the progress of Islamic art against Christian art, which progressed in a specific line, was initially rejected because the concepts of time-space, originating from Islamic ontology, were separated from western philosophy on a metaphysical basis. In this context, Islamic thought does not see itself permanently in "space" and "time" in this world. Essentially, there is no progress or change in this thought. On the contrary, the "primordial-eternal" existence of the same is only contemplated. A review of Islamic art must therefore consider these principles. In addition, Turkish civilizations have made significant contributions to Islamic philosophy and esthetics. The extraordinary contribution of the Ottoman and other Turkish states in fields such as architecture, literature, music, calligraphy, marbling, and miniature determined the main axis development line in Islamic culture, philosophy, and art. In this regard, the study of Islamic aesthetics inevitably includes the synthesis of Sunni, Arab, Shiite, Persian and Turkish and makes their opposition visible.
Key words: Esthetics, Islam, Islamic Aesthetics, Islamic Philosophy, Ontology of Art.

TEK EBEVEYN OLMA SORUMLULUĞUNUN VE MADDİ KOŞULLARIN KADIN ÖĞRETMENLERİN MESLEKİ YAŞAMINA ETKİLERİ: ANKARA ÖRNEĞİ

Büşra ÖZLÜ
İstanbul Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, İstanbul, Türkiye.
ORCID ID: 0000-0002-4812-9431

Murat FİLİK
İstanbul Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, İstanbul, Türkiye.
ORCID ID: 0000-0002-2805-4225

Şeyma ÇİÇEK
İstanbul Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul, Türkiye.
ORCID ID: 0000-0002-8604-1828

Başak Işıl ALPAR
Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye.
ORCID ID: 0000-0003-2624-7434

Özet
İnsan ömründe çalışma hayatı ve mesleki yaşam önemli bir süreye tekabül etmekte ve bireylerin hayatlarını da görece şekillendirmektedir. Aynı zamanda mesleki yaşam bireylerin duygu durumundan da etkilenmektedir. Öğretmenlik mesleği hem statüsü hem de gelecek nesillerin yetiştirilmesinde oynadığı rol nedeniyle toplumda özel önem atfedilen bir meslek grubudur. Öğretmenler günümüzde yaşanmakta olan enflasyonist ortamda geçim meseleleri ile ilgili hususlarda güçlük çekmektedir. Bu durum ise hem çalışma yaşamına hem de duygu durumlarına yansımaktadır. Tek ebeveyn olmak da mevcut sorunlara eklendiğinde sosyo-ekonomik koşullar sebebiyle tek ebeveyn kadın öğretmenlerin meslek hayatı bu durumdan etkilenmektedir.
Bu çalışmanın amacı Ankara'da ilk ve ortaöğretim düzeyindeki devlet okullarında çalışan tek ebeveyn kadın öğretmenlerle tek ebeveyn olmanın ve maddi koşulların meslekleri üzerindeki etkilerini nitel bir araştırma ile incelemektir. Araştırmanın materyalini Kasım-Aralık 2022'de 18 katılımcı ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakatlardan elde edilen veriler oluşturmaktadır. Çalışma fenomenoloji deseninde, kartopu örnekleme yöntemi ile gerçekleştirilmiştir.
Araştırma bulgularına göre, tek ebeveyn olmanın mesleki anlamda olumlu ve olumsuz etkileri olgular üzerinden incelendiğinde; olumsuz olgular arasında çocuğun ihtiyaçlarına yetişmek ile iş gerekliliklerini yerine getirmek arasında kalınması, ebeveynin aklının sürekli çocuğunda olması, ailedeki sorunlar sebebiyle mesleğe yeterince yoğunlaşılamaması ve psikolojik sorunlar yer almıştır. Hanede maddi, sosyal veya psikolojik bir sorun olmadığında ise mesleği daha rahat icra edebilmek, mesleki gelişim için daha rahat fırsat bulabilmek gibi olumlu olgular olduğu tespit edilmiştir.
Tek ebeveyn kadın öğretmenlerin geçim sorunlarının mesleki anlamda olumlu ve olumsuz etkileri olgular üzerinden incelendiğinde ise maddi sorunları işe yansıtmama olgusu ile karşılaşıldığı gibi geçim sorunlarının motivasyon düşüklüğü, stres, kaygı, işe gitmekte isteksizlik, verimsizlik ve fiziksel/zihinsel yorgunluk olgularına sebep olduğu görülmektedir. Ayrıca literatüre *presenteeism* olarak geçmiş olan ve hasta iken işe gitmek olarak tanımlanan olguya da rastlanmıştır.
Çalışmada bazı katılımcıların bahsi geçen sorunları ve değişken duygu durumlarını çalışma arkadaşlarından ve öğrencilerinden gizleme eğiliminde oldukları, kendilerini sürekli dirayetli olmak zorunda hissettikleri, zaman zaman duygularını bastırdıkları tespit edilmiştir. Sık sık hastalanma, sorumluluklar nedeniyle ders sırasında ağlama, bakım sorumlulukları nedeniyle daha fazla izin alma ve idarecilerle sürekli diyalog tespit edilen diğer psikolojik olgulardır.
Söz konusu olgular kadın öğretmenlerin öğrenciler ile geçirdikleri zamanın kalitesini düşürebilmektedir. Neticede gelecek nesillerin yetiştirilmesinde ve eğitimde eşitlik fırsatının sunulabilmesinde öğretmenlik mesleğinin önemine atfen ihtiyaç duyan tek ebeveyn kadın öğretmenlere ekonomik, sosyal ve psikolojik destek mekanizmalarının geliştirilmesi zorunlu görünmektedir. Bunun için tek ebeveyn olma durumu ile karşılaşan ve zaman yoksulluğu yaşayan

öğretmenlere kamu kurum ve kuruluşları vasıtasıyla kolay erişilebilir ücretsiz psikolojik destek sağlayacak birimlerin tesisi önerilmektedir.
Anahtar Kelimeler: Tek ebeveyn kadınlar, öğretmenlik, maddi koşullar, mesleki yaşam

THE EFFECTS OF THE RESPONSIBILITY OF BEING A SINGLE-PARENT WOMAN AND MATERIAL CONDITIONS ON THE PROFESSIONAL LIFE OF TEACHERS: THE CASE OF ANKARA

Abstract
Working and professional life correspond to a significant period in human life and relatively shape the lives of individuals. The emotional state of individuals also influences professional life. The teaching profession is attributed particular importance in society both because of its status and the role it plays in the upbringing of future generations. On the other hand, the current inflationary environment is causing teachers difficulties in matters related to livelihood. Such economic conditions, when combined with being a single-parent, aggravates the professional life of single-parent female teachers.
This study examines the effects of single-parent female teachers working in public schools at primary and secondary education levels in Ankara and the impact of being a single-parent and financial conditions on their professions with qualitative research. The basis of the study is the data collected from 18 participants who were interviewed through semi-structured interviews between November and December 2022. This study was carried out with the snowballing sampling method in the phenomenology pattern.
In this study, the positive and negative effects of being a single-parent in a professional sense have been investigated. Adverse effects of being a single-parent in a professional sense, being torn between meeting the needs of the child and fulfilling work requirements, the parents' mind constantly wrapped up on their child, the inability to concentrate enough on the profession due to problems in the family and psychological issues took place. On the other hand, when there are no financial, social, or psychological problems in the household, there are positive phenomena, such as being able to perform the profession more comfortably and finding more comfortable opportunities for professional development. Livelihood issues cause low motivation, stress, anxiety, reluctance to go to work, inefficiency, and physical/mental fatigue, as well as the phenomenon of not reflecting financial problems to work. In addition, a phenomenon that has been passed to the literature as presenteeism and defined as going to work while sick has also been encountered.
It has also been found that some participants tend to hide the mentioned problems and variable emotional states from their colleagues and students, they feel they have to be constantly resilient, and they suppress their emotions from time to time. Getting sick frequently, crying during class due to responsibilities, taking more time off due to caring responsibilities, and constant dialogue with administrators are other psychological phenomena that have been identified.
In conclusion, these cases may reduce the quality of time female teachers spend with their students. Due to the importance of the teaching profession in educating future generations and providing opportunities for equality in education, it seems imperative to develop economic, social, and psychological support mechanisms for single-parent female teachers who need it. For this purpose, it is proposed that there should be easily accessible units that will provide free psychological support to teachers who are faced with the situation of being single-parent and experiencing time poverty; through public institutions and organizations.
Keywords: Single-parent women, teaching, financial conditions, professional life

MAARİF SALNAMELERİNE GÖRE GÖRDES KAZASINDA EĞİTİM (1898-1904)

Deniz ZORLU
İzmir Bakırçay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi

Nurgül BOZKURT
Prof. Dr., İzmir Bakırçay Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-7566-3066

Özet
Farsça "sene" demek olan "sâl" ile "mektup" anlamına gelen "nâme" kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelen salname, aynı zamanda yıllık diye de adlandırılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde ilk kez 1847 senesinde "Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye" adıyla yayınlanmıştır. Daha sonra hem kişiler hem de özel kurum ve kuruluşlar da salnameler bastırmışlardır. Aynı zamanda askeriye, bahriye, hariciye, ilmiye, maarif gibi Osmanlı Devleti'nin resmi kurum ve kuruluşları da her yıl düzenli olarak salnameler çıkarmışlardır. Bu araştırmada özellikle Maarif Salnamesinde yer alan Saruhan sancağına bağlı Gördes kazasında bulunan modern okullar, medreseler ve kütüphane incelenecektir. İnceleme yapılırken dönemin okulları, eğitim programları, öğrenci, öğretmen ve çalışan durumları, bunların cinsiyetleri ve mensup oldukları cemiyetler ile nüfusa oranları ele alınmıştır. Ayrıca eğitimle yakından ilgili olan gazete, kütüphane ve matbaalar ile ilgili bilgiler de verilmiştir. Osmanlı Maarif Nezareti tarafından H. 1316 ile H. 1321 (1898-1903) yılları arasında altı tane maarif salnamesi yayınlanmıştır. Fakat ne yazık ki H. 1320 yılındaki maarif salnamesi günümüze dek araştırmacılarca bulunamamıştır. İşte bu araştırmada H. 1320 yılında çıkarılan salname hariç olmak üzere Saruhan sancağına bağlı Gördes kazasının eğitimi diğer beşinin sunduğu veriler doğrultusunda incelemek amaçlanmıştır. Bu yüzden öncelikle 1898-1904 tarihleri arasında mevcut maarif salnameleri taranarak Gördes kazasında yer alan medreseler, iptidai mektepler, rüştiyeler ve kütüphane ile ilgili yer alan bütün bilgiler Osmanlı Türkçesi'nden Latin harflerine transkribe edilmiştir. Gördes kazasında altmış iki tane iptidai mektebi, elli tane rüştiye mektebi, on üç tane medrese ve bir tane de kütüphanenin varlığı tespit edilmiştir. Bunlardan iptidai ve rüştiye mekteplerinde yer alan öğrenciler ile öğretmenler, medreselerde bulunan müderrisler ile talebeler ve kütüphane kuruluş tarihinden tutun da kitap adedine kadar detaylı bir şekilde irdelenerek tarih bilimine özellikle de eğitim tarihine bir nebze de olsa katkı sağlanmıştır. Ayrıca Saruhan'ın günümüzdeki eğitimi ile Osmanlı dönemi arasında kıyaslama yapılmıştır.
Anahtar Kelimeler: Eğitim, Maarif Salnamesi, Saruhan, Manisa, Gördes.

EDUCATION IN GÖRDES DISTRINCT ACCORDING TO MAARRİF SALNAMES (1898-1904)

Abstract
The Salname, which is formed by the combination of the words "sal", which means "year" in Persian, and "nâme", which means "letter", is also called annual. It was first published in the Ottoman Empire in 1847 under the name of "Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye". Later, both individuals and private institutions and organizations also printed yearbooks. At the same time, they regularly issued yearbooks in the official institutions and houses of the Ottoman State, such as the military, navy, foreign ministry, ilmiye, and education. The modern schools, madrasahs and library in Gördes district of Saruhan sanjak, whose sections are included in the Education Yearbook, will be examined. This study will support the foundations of Education Yearbooks. Six educational yearbooks were published by the Ottoman Ministry of Education between H. 1316 and H. 1321. Unfortunately, the yearbook of education in 1320 H. has not been found by researchers until today. This operation aims to examine the ups and downs of the other five districts of Gördes, which is connected to the Saruhan sanjak, with the exception of the yearbook issued in H. 1320. For this reason, first of all, the existing educational yearbooks between 1898-1904 were scanned and all parts of the madrasahs, primary schools, junior high schools and library in Gördes district were transcribed from Ottoman Turkish to Latin letters. It was determined that there were sixty-two primary schools, fifty secondary schools, thirteen madrasas and one library in Gördes district. Among these, students and teachers in primary and secondary schools, teachers and students in madrasahs, and the library establishment were examined in a succinct manner, up to the number of books, and a small contribution was made to the science of history,

especially to education. In addition, a comparison was made between Saruhan's current education and the Ottoman period.
Keywords: Education, Maarif Salnames, Saruhan, Manisa, Gördes.

TÜRKİYE'DE DIŞ BORCU ETKİLEYEN EKONOMİK FAKTÖRLER: ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI (1994-2020)

Ahmet KADİROĞLU
Bingöl Üniversitesi, Rektörlük, Sosyal ve Ekonomik Çalışmalar Uygulama ve Araştırma Merkezi, Bingöl, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-0818-5324

Özet
Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin dış borcunu etkileyen temel değişkenleri belirlemektir. Oluşturulan modelde, 1994-2020 dönemi için yıllık zaman serileri kullanılmıştır. Dış borcun belirleyicilerini ölçmek için modelde açıklayıcı değişkenler olarak döviz kuru, yurtiçi tasarruflar, ticari açıklık oranı ve milli gelir kazançları, bağımlı değişken olarak dış borç stoku kullanılmıştır. Model formülleştirilmiş olup, veriler Sıradan En Küçük Kareler (OLS) kullanılarak analiz edilmiştir. Değişkenlerin durağanlık düzeyleri Augmented Dick Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) birim kök testleri kullanılarak sınanmıştır. Diğer taraftan, döviz kuru, yurtiçi tasarruflar, ticari açıklık oranı ve milli gelir kazançları ile dış borç stoku değişkenleri arasındaki uzun dönemli ilişki Autoregressive Distributed Lag Model (ARDL) ve Error Correction Model (ECM) testi ile incelenmiştir. Çalışmada kullanılan dış borç stoku, yurtiçi tasarruflar, ticari açıklık oranı ve milli gelir kazançları World Development Indicators; döviz kuru verileri ise Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası veri sisteminden alınmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, milli gelir kazançları katsayısı pozitif ve %5 önem düzeyinde anlamlıdır. Diğer faktörler sabitken, milli gelir kazançlarında meydana gelen %1'lik artış uzun dönemde Türkiye'de dış borç üzerinde %0.826'lik bir artışa neden olacaktır. Diğer taraftan, yurtiçi tasarrufların ve döviz kurunun katsayısı negatif ve %5 önem düzeyinde anlamlıdır. Diğer faktörler sabitken yurtiçi tasarruflarda meydana gelen %1'lik artış uzun dönemde Türkiye'de dış borcu %0.130 azaltacaktır. Diğer faktörler sabitken döviz kurunda meydana gelen %1'lik artış uzun dönemde Türkiye'de dış borcu %0.466 azaltacaktır. Ancak, yapılan tahmin sonuçlarına göre ticari açıklık oranındaki değişimin dış borçlanma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç bulunamamıştır. Tahmin edilen ticari açıklık değişkenine ait katsayının işareti negatif yönlüdür. Sonuç olarak dış borç, en çok milli gelir kazançları tarafından tetiklendiği tespit edilmiştir. Çalışmanın sonuç ve tavsiyelerine göre, etkin mali yönetim, dış borç kaynakları oluşturma yerine iç kaynakları vurgulayan ek iç borçlanma politikaları oluşturarak devlet borcunu en aza indirmek için kullanılabilir. Türkiye'nin borç ertelemesi hızlandırılmalıdır. Politika uygulayıcıların dış borçlanmayı minimum düzeye indirmesi için stratejiler geliştirmesi gerekmektedir.
Anahtar Kelimeler: Dış borç stoku, Yurtiçi tasarruflar, Milli gelir kazançları, Döviz kuru, Ticari açıklık oranı, Türkiye

ECONOMIC FACTORS AFFECTING EXTERNAL DEBT IN TURKIYE: AN ARDL BOUND TEST APPROACH (1994-2020)

Abstract
The main purpose of this study is to identify the main variables affecting Turkiye's external debt. In the model created, annual time series for the period 1994-2020 are used. In order to measure the determinants of external debt, exchange rate, domestic savings, trade openness and national income earnings were used as explanatory variables in the model, and external debt stock was used as the dependent variable. The model was formulated and the data analyzed using Ordinary Least Squares (OLS). The stationarity levels of the variables were tested using Augmented Dick Fuller (ADF) and Phillips Perron (PP) unit root tests. On the other hand, the long-term relationship between exchange rate, domestic savings, trade openness rate and national income earnings and external debt stock variables was examined by Autoregressive Distributed Lag Model (ARDL) and Error Correction Model (ECM) tests. Foreign debt stock, domestic savings, trade openness rate and national income earnings used in the study World Development Indicators; exchange rate data is taken from the Central Bank of Turkiye Republic data system. According to the findings of the study, the national income earnings coefficient is positive and significant at the 5% level of significance. Other factors being constant, a 1% increase in national income earnings will lead to a 0.826% increase in Turkey's external debt in the long run. On the other hand, the coefficient of domestic savings and exchange rate is negative and significant at the 5% level of significance Other factors being constant, a 1% increase in

domestic savings will reduce foreign debt in Turkey by 0.130% in the long run. Other factors being equal, a 1% increase in the exchange rate will reduce the foreign debt in Turkey by 0.466% in the long run. However, according to the estimation results, there was no statistically significant result of the change in the trade openness ratio on foreign borrowing. The sign of the coefficient of the predicted trade openness variable is negative. As a result, it has been determined that external debt is mostly triggered by national income earnings. According to the results and recommendations of the study, effective financial management can be used to minimize government debt by creating additional domestic borrowing policies that emphasize internal sources rather than external debt sources. Turkiye's debt relief should be accelerated. Policy implementers need to develop strategies to minimize external borrowing.
Keywords: External debt stock, Domestic savings, National income gains, Exchange rate, Trade openness rate, Turkiye

KAPI TOKMAKLARINDAKİ ANLAM İFADELERİ ESKİŞEHİR ODUNPAZARI ÖRNEKLEMİ

Nurcan TURAN CANDAN
Eskişehir Ali Güven Mesleki Teknik Anadolu Lisesi, Tepebaşı, Eskişehir
https: 0000-0003-4861-2340

Şevval CAN, Arhan Mandacı, Nadire Sude Arslan, Enes Ünver, Baran Mert Özmen
Eskişehir Ali Güven Mesleki Teknik Anadolu Lisesi, Tepebaşı, Eskişehir

ÖZET
Eskişehir geleneksel evlerindeki kapı tokmaklarına ait bilimsel çalışmaya rastlanılmamıştır .Ancak Eskişehirli fotoğraf sanatçısı Ali Rıza Güntekin 2019 yılın da Eskişehir Sivrihisar kapı tokmak çeşitliliğini gösteren bir fotoğraf sergisi açmıştır. Bu çalışmamızın çıkış noktası Eskişehir Sanat Derneği tarafından düzenlenen bu sergi olmuştur. Kapı tokmakları tokmak veya çengel şeklin de olması e farklı anlamlar içermesi fotografçı ile yaptığımız sohbette ilgimizi çekti ve Eskişehir Odunpazarı bölgesindeki tarihi evler de kapı tokmakları üzerine bir çalışma olmadığını tespit ettik. Yaptığımız ön çalışma da en eski mahallesi olarak Paşa mahallesi ve Malhatun sokak olduğunu öğrendik. Bu bölge de evlerin çoğunluğu da sıra da olup henüz restore edilmemiş olması da bu bölge deki evlerin kapı tokmaklarını fotoğraflayarak uzmanlardan destek alarak incelemeğe karar verdik. İnsan el figürlü kapı tokmakların da bilekten itibaren sağ ve sol el olmak üzere tasarlanmıştır. Alınan bilgiye göre de tokmaklar pirinç dökümden yapılmıştır. Avuç için de tok bir sesin çıkması için yuvarlak bir top vardır Kullanılan aksesuar hane halkının işi, medeni durumu hakkın da bilgi vermektedir. Tekli kullanıldığı gibi ikili veya üçlü olarak ta kapılarda kullanılmaktadır. Sağ kapı da olan biraz yüksek olup tok ses verir. Sol kapıdaki ses biraz daha tizdir. Hane halkına gelen misafir erkekse sağ bayan ise sol taraftaki tokmağı çalmaktadır. İki tokmak veya halkaya bağlanan ip ise hane halkının evde olmadığını temsil etmekte iken tokmak veya halkadan sarkan ip ise hane halkının evde olduğunu ve kapıyı rahatlıkla çalabileceğinin göstergesiydi

MEANING EXPRESSIONS ON DOOR KNOCKERS ESKIŞEHIR ODUNPAZARI SAMPLE

ABSTRACT
No scientific study has been found on the door knockers in Eskişehir traditional houses. However, Eskişehir-based photographer Ali Rıza Güntekin opened a photography exhibition showing the diversity of Eskişehir Sivrihisar door knockers in 2019. The starting point of this work was this exhibition organized by Eskişehir Art Association. We were interested in the fact that door knockers are in the form of knockers or hooks and have different meanings, and we found out that there is no study on door knockers in historical houses in Eskişehir Odunpazarı region. In the preliminary study we did, we learned that the oldest neighborhood is Paşa neighborhood and Malhatun street. Since the majority of the houses in this region are in the queue and have not been restored yet, we decided to examine the doorknobs of the houses in this region by photographing them with the support of experts. Human hand figured doorknobs are also designed to be right and left hands starting from the wrist. According to the information received, the mallets are made of brass casting. There is a round ball on the palm for a full sound. The accessory used gives information about the job and marital status of the household. It is used in single as well as double or triple doors. The one on the right door is a little loud and gives a full sound. The sound on the left door is a little higher. If the guest coming to the household is a man, the right woman steals the knocker on the left. Two knockers or the rope tied to the ring represented that the household was not at home, while the knocker or the rope hanging from the ring was an indication that the household was at home and could easily knock on the door.

MUHAMMED EL-GAZZÂLÎ'NİN HADİS VE SÜNNET ANLAYIŞI

İsa EREN
Res. Assist., Ordu University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Hadith, Ordu, Turkey
ORCID ID: 0000-0002-0897-3822

Özet
İslâm dininin ikinci temel kaynağı olarak kabul edilen hadisler, sübût ve delaletinden kaynaklı problemlerden ötürü tartışmaların merkezinde yer almıştır. Tarih boyunca devam eden bu tartışmalar, Sünnet ve hadise farklı yaklaşımları ortaya çıkarmıştır. Eleştiri ve sorgulama olmaksızın muteber hadis kaynaklarında geçen hadisleri olduğu gibi kabul eden ve amel edilmesi gerektiğini savunan yaklaşımın karşısında ölçüsüz bir sorgulama ve şüpheci bakışla hadislerin toptan reddi yaklaşımı yer almıştır.
Mısır'ın son dönem yetiştirdiği önemli alimlerden birisi olan Muhammed Gazzâlî, bu iki uç yaklaşımın ortasında yer alan duruşuyla dikkatleri çekmektedir. Gazzâlî, Sünneti İslâm'ın bir esası olarak görmek ve muhaddislerin hadislerin sıhhatini sakiminden ayırmadaki çabasını takdir etmekle birlikte hadisçilerin yanı sıra fıkıh ve kelamcıların da katılımıyla hadislerin sıhhatinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Hadislerle ilgili sübût problemine ilave olarak delâlet problemiyle de ilgilenen Gazzâlî, hadislerin doğru anlaşılmasında fıkhın önemli bir yerinin olduğunu savunmaktadır. "Sünnetsiz İslam, fıkıhsız da Sünnet anlaşılamaz" sözü, onun bu düşüncesinin yansıması olarak görülmektedir. Hadislerin doğru anlaşılması için bağlamın önemine vurgu yapan Gazzâlî, bağlamın tespit edilememesi durumunda anlamı belirleyen esas unsurun Kur'ân olması gerektiğini savunmaktadır.
Davetçi kimliği ile bilinen Gazzâlî'nin hadise dair yaklaşımında bu kimliğin etkisini görülmektedir. Özellikle batı toplumunun gözünde İslâm'ın yanlış anlaşılmasına zemin hazırlayacak hadislerin fıkhedilmeden uluorta okunmasına karşı çıkmaktadır. Gazzâlî'nin bu kapsamda eleştirdiği hadisler arasında "Kıyamete yakın kılıçla gönderildim" ve "lâ ilâhe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum" rivayetleri yer almaktadır.
Yeryüzünün insanlar için yaratıldığına dair âyetlerin unutulup fakirliği öven hadislerin revaç bulmasını eleştiren Gazzâlî, giyim kuşamda adetlerin ibadet halini almasına karşı çıkmaktadır. Buradaki ölçünün, israf ve kibre kaçmamak olduğuna inanan Gazzâlî'ye göre sarık gibi kişinin bol ya da dar, beyaz ya da koyu renk tercihi, coğrafyaya göre değişiklik göstermektedir. Bunlar, yerine getirilmesi zorunlu olan sünnet olarak görülemez.
Bu çalışmada, Ezher'de eğitim almakla birlikte Ezher'in hadis ve sünnet anlayışından farklı bir çizgiye sahip olan Muhammed Gazzâlî'nin hadis ve sünnete bakışı, *Es-sünnet'un-nebeviyye beyne ehli'l-fıqh ve ehl-i-hadis ile Düstûrü'l-vahdeti's-sekâfiyye beyne'l-müslimin* başta olmak üzere kaleme aldığı eserlerinden hareketle tespit ve analiz edilmeye çalışılmıştır.
Anahtar Kelimeler: Sünnet, Hadis, Gazzâlî, Mısır, Ezher

MOHAMMED GHAZALİ'S UNDERSTANDING OF THE HADITH AND THE SUNNAH

Abstract
The Hadiths, that regarded as second fundamental source for Islam religion, has taken place central in controversies because of the problems which arises from its certitude and signification. These controversies continuing over the history revealed different approaches to the Qur'an and the hadith. The whole rejection approach of hadiths through unmeasured query and skeptical view set against the approach which accepts the hadiths mentioned in reputable hadith sources as they are and entails to act, without any critique and queary.
Mohammed Ghazali, one of the importance scholars raised by Egypt recently, with his stance occupying in middle of this two extreme approaches attracted attentions. Ghazali argued that, with appreciation of the seeing sunnah as a basis of Islam and of the muhadditha's endeavour of separation the correct hadiths from it's ailing, by participation of mutakallims and faqıhs as well of as muhadditha, the correctness of hadiths should be re-examined. Ghazali, who pay attention to problem of signification in addition to problem of certitude relevant hadiths, argued that "fiqh" take importance place in the exact understanding of hadiths. His word of "it is cannot be understood the Islam without the sunnah and the sunnah without the fiqh" is seen as reflection of him's this thought. Ghazali, who

underline importance of context for the exact understanding of hadiths, argued that, in case of fail to detection the context, the basis element of determinant of the sense should be Qur'an.
In the approach of Ghazali, who is known as the inviter identity, about the hadith, there is seen influence of this identity. He opposed to, without being insight, the rashly reading of hadiths that will prepared the ground for wrong understanding of Islam, especially, in view of western society. Among the hadiths which Ghazali critiques in this scope, there is hadiths as such as "when world close to the end, ı was sent with the sword" and " ı have been commanded to fight until it said that there is no God save Allah".
Ghazali, who critiques, by being forget surahs about created world for peoples, propagation of praiser hadiths of poverty, be opposed to that the traditions in clothing become the worship. According to Ghazali, who believes that the measure in this not should be the extravagant and the conceited, people's prefer, as in imamah, likewise of wide or narrow or of white or dark, varies by geography, These not regarded as sunnah that has to be done.
In this study, Mohammed Ghazali's view of the hadiths and the sunnah who get educated in Ezher, however, has a different line from Ezher's understanding of the hadith and the sunnah, has been studied to detect and analyz from based on works, especially, of *Es-sünnet'un-nebeviyye beyne ehli'l-fiqh ve ehl-i-hadis* and *Düstûrü'l-vahdeti's-sekâfiyye beyne'l-müslimin*.
Keywords: Sunnah, Hadith, Ghazali, Egypt, Azhar

KİŞİLERARASI İLETİŞİMDE OKUL ÖNCESİ ÖĞRENCİLERİNİN DAVRANIŞ BİÇİMLERİ

Hatip YURGİDEN
İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, Türkiye
ORCID ID: 0000-0001-8201-1050

Fatma YURGİDEN
Mevlana Anaokulu, Kayapınar, Diyarbakır, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-4494-4420

Özet
İnsanoğlu iletişim yoluyla yüzyıllar boyunca birbirini etkilemiştir. İletişim sayesinde insanlar gelişimlerine katkı sağlamış, duygu ve düşüncelerini birbirlerine aktarmıştır. İnsanlığın var oluşundan beri kültürlerin gelecek nesillere taşınması da iletişim yoluyla gerçekleşmiştir. Dolayısıyla iletişim insanların aynı anda birçok ihtiyacını karşılamaya vesile olmuştur. İletişim başlangıçta insanın kendisinin, ailesinin, çevresinin daha sonra ise içinde yaşadığı toplumun değer yargılarının oluşmasını sağlamaktadır. İletişim, öğrenme sürecini beraberinde getirmektedir. Öğrenme, sadece sınıf ortamında gerçekleşmemekte hayatın her alanında var olmaktadır. Kişilerin bilgi ve becerilerinin davranışlarını şekillendirilmesiyle gerçekleşen öğrenme, uzun ve kalıcı olmaktadır. Özellikle okul öncesi çocuklarının davranışları, öğrenmeyle beraber ileriki yıllarda daha etkin davranışlar yaratılmasına imkân tanımaktadır. Bu çalışmada okul öncesi öğrencilerinin davranış biçimleri üzerinde kişilerarası iletişimin rolü araştırılmaktadır. Okul öncesi öğrencilerin kişilerarası iletişim yoluyla davranış biçimlerinin şekillenmesinde oldukça önemli olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca eğitim ortamında öğrencilerin kişilerarası iletişim unsurlarını göz ardı etmeyerek benzersiz bir davranış biçimi oluşturduğu sonucuna varılmıştır.
Anahtar Kelimeler: Kişilerarası iletişim, davranış, okul öncesi öğrencisi, çocuk.

BEHAVIOR OF PRE-SCHOOL STUDENTS IN INTERPERSONAL COMMUNICATION

Abstract
Human beings have influenced each other for centuries through communication. Thanks to communication, people contributed to their development and transferred their feelings and thoughts to each other. Since the existence of humanity, the transfer of cultures to future generations has also been realized through communication. Therefore, communication has been instrumental in meeting many needs of people at the same time. Communication initially provides the formation of value judgments of the individual, his family, and then the society in which he lives. Communication brings along the learning process. Learning does not take place only in the classroom environment, it exists in all areas of life. Learning that takes place by shaping the behavior of people's knowledge and skills is long and permanent. In particular, the behaviors of preschool children allow the creation of more effective behaviors in the coming years, together with learning. In this study, the role of interpersonal communication on the behavior patterns of preschool students is investigated. It has been observed that it is very important in shaping the behavior patterns of preschool students through interpersonal communication. In addition, it was concluded that in the educational environment, students created a unique behavior by not ignoring interpersonal communication elements.
Keywords: Interpersonal communication, behavior, preschooler, child.

OKUL ÖNCESİ ÇAĞINDAKİ ÇOCUKLARIN GELİŞİMİNDE SAĞLIKLI VE ETKİLİ İLETİŞİM BECERİLERİNİN ROLÜ

Hatip YURGİDEN[1]
İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, Türkiye
ORCID ID: 0000-0001-8201-1050

Fatma YURGİDEN
Mevlana Anaokulu, Kayapınar/Diyarbakır, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-4494-4420

Özet
Okul öncesi eğitimi alan çocukların kendi akranlarıyla geçirdikleri zaman dilimi oldukça önemlidir. Böyle anlarda kurdukları iletişim şekli sadece öğrencilerin gelişimsel olarak hangi düzeyde olduğunu değil aynı zamanda nasıl bir aile ortamından geldiğini göstermektedir. Okul öncesi çağındaki çocukların iletişim becerilerine kritik dönemde maruz kaldığı olayların etkisi bilinmektedir. Ancak bu dönemde ebeveynlerinin duyarlılığının ne derecede çocuğun ilerlemesine ve gelişimine katkısı oluğunu okul öncesi öğrencisi çocuğunun akranlarıyla bir araya geldiğinde kendini göstermektedir. Akranlarıyla iletişim içerisinde bulunan okul öncesi öğrencisi, özgüvenini desteklenmesi açısından kendini rahatlıkla ifade edebilecek bir iletişim süreci hayal etmektedir. Fakat bu hayali gerçekleşmeyen öğrenci, kendisini ifade etmekte zorlandığı zamanlarda öfke kontrolünde problemler yaşamaya başlamaktadır. Böyle süreçlerde sağlıklı ve etkili iletişim becerilerine sahip olan çocukların, gelişimlerinin yüksek olduğu anlaşılmıştır. Bu çalışmada sağlıklı ve etkili iletişim becerilerinin okul öncesi çağı çocukları üzerinde oldukça önemli olduğu belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada kendi akranları içerisinde bulunan çocukların gerek davranışsal gerekse bilişsel yeteneklerinin yüksek olduğu gözlemlenmiştir.
Anahtar Kelimeler: İletişim becerileri, okul öncesi öğrencisi, çocuk, iletişim.

THE ROLE OF HEALTHY AND EFFECTIVE COMMUNICATION SKILLS IN THE DEVELOPMENT OF PRE-SCHOOL CHILDREN

Abstract
The time period that preschool children spend with their peers is very important. The way of communication they establish at such moments shows not only the developmental level of the students, but also what kind of family environment they come from. It is known that the effects of the events that preschool children are exposed to in the critical period on their communication skills. However, in this period, the extent to which the sensitivity of the parents contributes to the progress and development of the child shows itself when the preschool student comes together with his child's peers. The preschool student, who is in communication with his peers, dreams of a communication process where he can express himself easily in order to support his self-confidence. However, the student, whose dream does not come true, starts to have problems in anger control when he has difficulty in expressing himself. It has been understood that the development of children who have healthy and effective communication skills in such processes is high. In this study, it was determined that healthy and effective communication skills are very important on preschool children. In addition, in the study, it was observed that the children who were among their peers had high behavioral and cognitive abilities.
Keywords: Communication skills, preschool student, child, communication.

GÖRSEL SANATLARDA ÖZEL EĞİTİMİN GEREKLİLİĞİNE İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğrt. Üyesi Yelda USAL
Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Elazığ, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-1892-0724

Özet
Sanat eğitimi bireyin gelişim sürecinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bireyin bebeklik çağından itibaren karalama dönemi ile başlayan sanatsal gelişimi çocukluk ile devam eden süreçte doğru yönlendirmeler ve yaratıcılığın geliştirilmesi ile artarak devam etmektedir. Unutulmamalıdır ki sanatsal gelişim bireyin tüm yaşantısı boyunca devam eden bir süreçtir. Bu nedenle genel eğitim içinde verilen Görsel Sanatlar Eğitiminin önemi ve gerekliliği bireyin gelişim sürecinde artarak devam etmektedir. Genel eğitim içinde farklı öğrenebilen ve özel eğitim gerektiren bireylerin olduğu ve bu bireylerin eğitiminde de Görsel Sanatlar Eğitiminin ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Bu bakış açısı ile yapılan bu araştırmada, Özel Görsel Sanatlar Eğitimi dersi kapsamında Resim-İş Öğretmenliği öğrencilerinin özel eğitim ile ilgili ve özel eğitimin gerekliliğine ilişkin görüşleri incelenmiştir. İlgili literatür incelendiğinde, Görsel Sanatlar Eğitiminin özel eğitim gerektiren bireylerin zihinsel, ruhsal ve bedensel gelişiminde oldukça önemli olduğu görülmektedir. Bu nedenle özel eğitim gerektiren çocukların gelişimini destekleyecek konu ile ilgili doğru eğitimleri almış Görsel Sanatlar öğretmenlerine duyulan ihtiyaç artmaktadır. Görsel Sanatların tüm disiplinler ile iç içe bir alan olduğu düşünüldüğünde, özel eğitim gerektiren çocukların sadece Görsel Sanatlarda değil tüm alanlardaki gelişimlerini desteklemek için iyi yetişmiş, alanın gereksinimlerini bilen Görsel Sanatlar öğretmenlerine ihtiyaç vardır. Bu nedenle, Özel Görsel Sanatlar Eğitimi dersi alan öğretmen adayı Resim-İş Öğretmenliği öğrencilerinin özel eğitimin gerekliliğine ilişkin görüşleri ve önerileri incelenerek alana dair eksikler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu eksiklerin tespitinin Özel Görsel Sanatlar Eğitiminin içeriğinin geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırma tarama modelindedir ve Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümünde eğitim gören ve Özel Görsel Sanatlar Eğitimi dersini alan 31 öğrenciye uygulanan görüşme formundan oluşmaktadır. Araştırmada öğrencilerin görüş ve önerilerine yer verilmiştir. Öğrenci Görüşme Formunda, öğrencilerden Özel Eğitimde Görsel Sanatlar Eğitiminin önemi ve gerekliliğine ilişkin görüşleri ve önerileri alınmıştır. Araştırmada, öğrenci görüşlerine göre, Özel Görsel Sanatlar Eğitimi dersinin özel eğitime olumlu etkisi olduğu, bireyi tanılamada önemli olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada, özel eğitimde Görsel Sanatların önemine ilişkin olarak, toplumun özel eğitim konusunda bilinçlenmesine katkı sağladığı, bireylerde rahatlama ve sakinlik oluşturduğu, bireyin gelişim düzeyine katkı sağladığı, bireyin yeteneklerini ön plana çıkardığı ve bireyin kendini ifade edebilmesi noktasında sonuçlara varılmıştır. Araştırmada, Özel Eğitimde Görsel Sanatlar Eğitiminin gerekliliğine ilişkin ise, hayatın içindeki sorunları anlamada yardımcı olması, bireyin keyifli vakit geçirmesini sağladığı ve bireyin topluma ayak uydurması konusunda yardımcı olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.
Anahtar Kelimeler: Görsel sanatlar eğitimi, özel eğitim, özel görsel sanatlar eğitimi.

A RESEARCH on THE NECESSITY of SPECIAL EDUCATION in VISUAL ARTS

Abstract
Art education has a very important place in the development process of the individual. The artistic development of the individual, which starts with the scribbling period from infancy, continues increasingly with the right guidance and the development of creativity in the process that continues with childhood. It should not be forgotten that artistic development is a process that continues throughout the entire life of the individual. For this reason, the importance and necessity of Visual Arts Education given in general education continues to increase in the development process of the individual. It is seen that there are individuals who can learn differently and need special education in general education and how important Visual Arts Education is in the education of these individuals. In this study, conducted with this point of view, the views of Art Teaching students about special education and the necessity of special education were examined within the scope of Special Visual Arts Education course. When the relevant literature is examined, it is seen that Visual Arts Education is very important in the mental, spiritual and physical development of individuals who require special education. For this reason, the need for Visual Arts teachers who have received the right training on the subject that will support the development of children who need special education is increasing.

Considering that Visual Arts is a field intertwined with all disciplines, well-trained Visual Arts teachers who know the requirements of the field are needed to support the development of children who need special education not only in Visual Arts but also in all fields. For this reason, the opinions and suggestions of the pre-service Art Education students who took the Special Visual Arts Education course on the necessity of special education were examined and the deficiencies in the field were tried to be determined. It is thought that the determination of these deficiencies will contribute to the development of the content of Special Visual Arts Education. The research is in the screening model and consists of an interview form applied to 31 students studying at Fırat University, Faculty of Education, Department of Fine Arts Education and taking the Special Visual Arts Education course. The opinions and suggestions of the students were included in the study. In the Student Interview Form, students' opinions and suggestions regarding the importance and necessity of Visual Arts Education in Special Education were received. In the research, according to the students' opinions, it was concluded that the Special Visual Arts Education course has a positive effect on special education and is important in diagnosing the individual. In addition, in the research, regarding the importance of Visual Arts in special education, it has been concluded that it contributes to the awareness of the society about special education, creates relaxation and calmness in individuals, contributes to the level of development of the individual, highlights the talents of the individual and allows the individual to express himself. In the research, regarding the necessity of Visual Arts Education in Special Education, it was concluded that it helps to understand the problems in life, provides the individual to have a pleasant time and helps the individual to keep up with the society.
Keywords: Visual arts education, special education, special visual arts education.

DÖVİZ KURU, BÜYÜME VE DIŞ TİCARET DİNAMİKLERİ: OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Sevdagül DENGİZ
Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Isparta, Türkiye
ORCID ID: 0000-0003-0506-0275

Özet
Son zamanlarda döviz kurundaki dalgalanmalar dikkat çekmektedir. Döviz kuru oynaklığı, ekonomik büyüme ve dış ticaret arasındaki ilişki ilgi duyulan araştırma konuları arasında yer almaktadır. Döviz kuru, dış ticareti, enflasyonu ve büyümeyi nasıl etkilemektedir? Literatürde bu konuyla ilgili pek çok çalışma bulunmaktadır. Çalışmada OECD ülkeleri için döviz kuru, enflasyon, büyüme ve dış ticaret arasındaki ilişki analiz edilecektir. **Amaç:** Bu çalışmanın amacı, döviz kuru ile büyüme ve dış ticaret arasındaki ilişki incelemektir. **Yöntem:** Reel efektif döviz kuru ile dış ticaret, büyüme arasındaki ilişkinin analiz edildiği bu çalışmada, 2000-2021 yılları arası yıllık verilerle, OECD ülkeleri açısından, Stata panel veri yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu bağlamda regresyon analizi yapılmıştır. Modelde sabit etki mi (FE) rassal etki mi (RE) olduğu, değişen varyans sorunu olup olmadığı, otokorelasyon sorunu olup olmadığı ve birimler arası bağımlılık olup olmadığı test edilmiştir. **Bulgular ve Sonuç:** Çalışmada bağımlı değişken olarak reel efektif döviz kuru, bağımsız değişkenler olarak da enflasyon, büyüme, dış ticaret değişkenleri olarak da ithalatın büyüme oranı ve ihracatın büyüme oranı ele alınmıştır. Modelde kullanılan değişkenlerin anlamlılık düzeylerine baktığımızda, enflasyon değişkeni %1 önem seviyesinde, ihracat ve ithalattaki büyüme %5 önem seviyesinde anlamlı iken büyüme değişkeni %10 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Modelde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücü %45 olarak saptanmıştır. Reel efektif kurundaki %1'lik bir artış enflasyonu %0,008 oranında azalttığı ve büyüme değişkenini de %0,003 oranında azaltmaktadır. Reel efektif döviz kuruyla ihracattaki büyüme arasında ters yönlü bir ilişki bulunurken ithalattaki büyüme oranı arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Reel efektif kurundaki %1'lik artış ihracattaki büyümeyi %0,002 oranında azaltırken; ithalattaki büyümeyi %0,002 oranında arttırmaktadır. Ahmad vd.'nin 2013 yılında Pakistan için yaptıkları çalışmada, büyüme, döviz kuru ve enflasyon arasında anlamlı ve negatif bir ilişki bulmuşlardır. Aynı zamanda döviz kurundaki %1'lik artışın büyümesi %0,56 oranında düşürdüğü sonucuna varmışlardır. Tarı ve Yıldırım (2009) Türkiye için 1989-2007 dönemini kapsayan çalışmalarında döviz kurunun ihracata etkisini incelemişlerdir. Döviz kuru belirsizliğinin uzun dönemde ihracatı negatif etkilediği sonucuna varmışlardır.
Anahtar Kelimeler: Reel Efektif Döviz Kuru, Stata Panel Veri, Dış Ticaret.

EXCHANGE RATE, GROWTH AND FOREIGN TRADE DYNAMICS: A REVIEW ON OECD COUNTRIES

Abstract
The fluctuations in exchange rates have attracted attention recently. The relationship between exchange rate volatility, economic growth and foreign trade is among the research topics of interest. How does the exchange rate affect foreign trade, inflation and growth? There are many studies on this subject in the literature. In the study, the relationship between exchange rate, inflation, growth and foreign trade will be analyzed for OECD countries. **Purpose:** The aim of this study is to examine the relationship between exchange rate, growth and foreign trade. **Method:** In this study, in which the relationship between real effective exchange rate and foreign trade and growth is analyzed, annual data between 2000-2021 are analyzed with Stata panel data method in terms of OECD countries. In this context, regression analysis was performed. It has been tested whether there is a fixed effect (FE) or random effect (RE) in the model, whether there is a variable variance problem, whether there is an autocorrelation problem, and whether there is a dependency between units. **Findings and Conclusion:** In the study, real effective exchange rate as dependent variables, inflation, growth as independent variables, growth rate of imports and growth rate of exports as foreign trade variables were taken into consideration. When we look at the significance levels of the variables used in the model, the inflation variable is significant at the 1% significance level, the growth in exports and imports is significant at the 5% significance level, while the growth variable is significant at the 10% significance level. In the model, the explanatory power of the independent variables for the dependent variable was determined as 45%. A 1% increase in the real effective exchange rate reduces inflation by 0.008% and decreases the growth variable by 0.003%. While there was an inverse relationship between the real effective

exchange rate and the growth in exports, a positive relationship was found between the growth rate in imports. While the 1% increase in the real effective exchange rate decreased the growth in exports by 0.002%; increases the growth in imports by 0.002%. Ahmad et al.'s 2013 study for Pakistan found a significant and negative relationship between growth, exchange rate and inflation. At the same time, they concluded that a 1% increase in the exchange rate reduced growth by 0.56%. Tarı and Yıldırım (2009) examined the effect of exchange rate on exports in their study covering the 1989-2007 period for Turkey. They concluded that exchange rate uncertainty affects exports negatively in the long run
Keywords: Real Effective Exchange Rate, Stata Panel Data, Foreign Trade.

MISIR'DA MEHMET ALİ PAŞA CAMİİ VE İSTANBUL'DAKİ ÇAĞDAŞI CAMİLERİN MUKAYESESİ

Prof. Dr. Hicabi GÜLGEN
Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Sanatları Tarihi, Bursa, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-3725-6726

Araş. Gör. Maşide Betül KAYA
Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Sanatları Tarihi, Bursa, Türkiye
ORCID ID: 0000-0001-8672-9684

Özet
Kavalalı Mehmed Ali Paşa, bir Osmanlı askeri iken, birçok alanda yaptığı ıslah çalışmalarıyla valiliğe yükseltilmiş bir Osmanlı Paşasıdır. Mısır valiliği esnasında Kahire'de 1830-1849 yıllarında bir cami inşa ettirmiştir. Mimar Yusuf Boşnak idaresinde inşa edilen bu cami plan sistemi itibariyle Klasik Osmanlı Cami tipolojisinde inşa edilmiştir. Bir merkezi kubbe ile bunun dört yanında dört yarım kubbelerle dikey bir mimari anlayış ortaya konmuştur. İstanbuldaki benzerlerinin aksine yarım kubbelere eksedraların ilave edilmemiş olması, iç dış bütünlüğün tesisi anlamında kuvvetli bir etki bırakır. Plan sisteminin aksine cami, süsleme ve yan elemanlarda Avrupa tesirlerinin görüldüğü bir eklektik mimari anlayışa sahiptir. Camide, Klasik Osmanlı mamirisinin hacim-mekân tasavvuru ile Türk Barok-Rokoko anlayışının ilginç bir uyumu sergilenmiştir. Mehmed Ali Paşa'nın tarım toprak ve ticarette atılım yapan politikaları, Hicaz ve Suriye'deki faaliyetleri dönemin Osmanlı sultanına rakib iken Müslüman dünyası için kurtarıcı vaadiyle ileri çıkmasına sebep olmuştu. Camii'nin inşasında etkili olan bu siyasî ve sosyal alt zeminin imar işlerinde de etkili olduğu görülecektir. Diğer taraftan Sultan II. Mahmud devrine tekabül eden bu dönemde, inşâ edilen Osmanlı selâtin camileri ise, II. Mahmud'un bazı kısımlarca aşırı kabul edilen yenilikçi faaliyetlerinin tesirinde kalmıştır. XVIII. yüzyılda ilk defa barok tarzı inşa edilen yapılar zaten mevcuttu. İstanbul'da Nuruosmaniye (1755), Ayazma (1760) ve ardından gelen Lâleli (1764) Camiiler'i barok üslûbun erken örnekleridir. II. Mahmud dönemiyle birlikte mimarideki bu barok yapılaşma güçlenerek devam etmiştir. Bu dönemde batılı tarzda çok sayıda selâtin cami inşa edilmiştir. Bu dönem eserlerinde Avrupa'nın Barok anlayışı Türk estetiği ile birleşerek, sonradan "Türk Barok Üslubu" adı verilen bir anlayışı oluşturmuştur. Devrin dini mimari yapılarında Barok yanında Rokoko ve Ampir etkileri de kendini kuvvetli bir şekilde hissettirmektedir. Bunların başında Nusretiye Camii (1826) gelmektedir. XIX. Yüzyıl sonunda ise dünyanın farklı sanat üsluplarının denemelerinin yapıldığı birçok mimari eser İstanbul'da boy göstermiş ve bu devre de "Melez Üslup" adı verilmiştir. Bu bildiride XIX. Yüzyılın ilk yarısında Kahire'de Vali Mehmed Ali Paşa tarafından yaptırılan Mehmed Ali Paşa Camii ve aynı dönemde İstanbul'da Sultan II. Mahmud ve hemen öncesinde inşâ edilen camii mimarisinde banilerin siyasette izledikleri ıslah ve yenilikçi tutumlarının mimarîde ne gibi yansımaları olduğu mukayese ile ele alınacaktır.
Anahtar Kelimeler: Kahire, İstanbul, Mehmet Ali Paşa, Cami, Mimari

COMPARISON OF MEHMET ALI PASHA MOSQUE IN EGYPT ITS CONTEMPORARY MOSQUES IN ISTANBUL

Abstract
In While Kavalalı Mehmed Ali Pasha was an Ottoman soldier, he was an Ottoman Pasha who was promoted to the governorship with his reform efforts in many areas. During his governorship of Egypt, he had a mosque built in Cairo between 1830-1849. This mosque, which was built under the administration of Architect Yusuf Bosnian, was built in Classical Ottoman Mosque typology in terms of plan system. A vertical architectural understanding has been revealed with a central dome and four semi-domes on its four sides. The fact that exedras are not added to the half domes, unlike their counterparts in Istanbul, has a strong effect on the establishment of internal and external integrity. Contrary to the plan system, the mosque has an eclectic architectural understanding in which European influences are seen on the ornaments and side elements. In the mosque, an interesting harmony of the classical Ottoman architect's concept of volume-space and the Turkish Baroque-Rococo understanding has been exhibited. The policies of Mehmed Ali Pasha, which made a breakthrough in agriculture, land and trade, and his activities in the Hejaz and Syria, while he was a rival to the Ottoman sultan of the period, caused him to come forward with the promise of a savior for the Muslim world. It will be

seen that this political and social sub-ground, which was effective in the construction of the mosque, was also effective in the zoning works. On the other hand, Sultan II. The Ottoman selatin mosques built in this period, which corresponds to the reign of Mahmud II, were built during the reign of Mahmud II. He was influenced by the innovative activities of Mahmud, which was considered excessive by some parts. XVIII. There were already buildings built in the baroque style for the first time in the 19th century. The Nuruosmaniye (1755), the Ayazma (1760) and the subsequent Laleli (1764) Mosques in Istanbul are early examples of the baroque style. II. With the Mahmud period, this baroque structuring in architecture continued by getting stronger. During this period, many selatin mosques in western style were built. In the works of this period, the European Baroque understanding combined with the Turkish aesthetics, creating an understanding later called "Turkish Baroque Style". In the religious architectural structures of the period, besides the Baroque, the Rococo and Empire influences are also strongly felt. Chief among these is the Nusretiye Mosque (1826). XIX. At the end of the century, many architectural works in which the world's different artistic styles were tested, appeared in Istanbul, and this period was called "Hybrid Style". In this statement, XIX. Mehmed Ali Pasha Mosque, which was built by the Governor Mehmed Ali Pasha in Cairo in the first half of the century, and Sultan II. The reflections of the reform and innovative attitudes of the benefactors in politics in the mosque architecture built just before Mahmud and Mahmud will be discussed by comparison.

Keywords: Cairo, Istanbul, Mehmet Ali Pasha, Mosque, Architecture

METAVERSEDE İNSAN HAKLARININ KORUNMASININ ÖNEMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Firdevs Yüzbaşı TOBAZ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, Samsun, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-4733-9947

Özet
İlk kez Neal Stephenson tarafından 1992 yılında yayımlanan bilim kurgu romanı Snow Crash' de ortaya çıkan Metaverse, "meta" ve "evren" kelimelerinin birleşimi ile meydana gelmiştir. Metaverse, Türkçe 'de "sanal evren" olarak ifade edilmektedir. Bu evrende kullanıcılar, oluşturmuş oldukları bir anlamda dijital benliklerini ifade eden avatarlarla var olmaktadır. Avatarlar, kullanıcıların metaverse içerisinde kendi karakterlerini temsil etmesi için oluşturdukları görsel yansımalar olarak tanımlanabilecektir. Nitekim kullanıcılar avatarlarının görünümlerini değiştirebilmekte, özel giysiler ve ekipmanlar aracılığı ile avatarlarını tamamen özelleştirebilmektedir. Metaverse kullanıcıları, bu evrende oluşturdukları avatarlar sayesinde diğer insanlarla iletişime geçerek sosyalleşebilmekte, alışveriş yapabilmekte, fabrikalarda çalışmakta, miting yapabilmekte, iş toplantılarına, konserlere, konferanslara katılabilmekte, mülk satın alabilmektedir. Kısacası gerçek yaşamda yapabilecekleri çoğu şeyi bu sanal evrende gerçekleştirebilmektedir.
2021 yılında dünyanın en büyük sosyal medya ağlarından olan, Mark Zuckerberg'in kurucusu olduğu Facebook' un adının "Meta" olarak değiştirildiğini ve "Metaverse" isimli teknoloji ile sanal ve gerçek dünyayı bir araya getirmeyi planladığını açıklamasından sonra kişilerde farkındalık oluşmuş ve uygulama popüler olmuştur. Belirtmek gerekir ki metaverse çok boyutlu olarak ele alınması gereken bir alandır ve hukukun çeşitli alanlarına etki etmektedir. Bu nedenle beraberinde, birçok hukuki sorunu gündeme getirmiştir. Bu sorunlardan bir tanesi, bu evrenin insan haklarının korunması açısından birtakım riskleri içerisinde barındırıyor olmasıdır. Özel yaşamın ve işlenen verilerin gizliliğinin korunması, mülkiyet haklarının korunması, avatarların gerçekleştirdikleri davranışlardan dolayı sorumlu olup olmayacağı gibi ceza hukukunu ilgilendiren konularda ve avatarlara sanal insan hakları gibi hakların tanınıp tanınmayacağı noktasında belirliliğin olmaması, bu riskler arasında sayılabilecektir. Bu nedenle metaversede karşılaşılabilecek olan insan hakları ile ilgili problemlerin incelenmesi ve bu problemleri çözümüne yönelik, Metaversenin kendine özgü yapısının dikkate alınarak hukuki düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.
Anahtar Kelimeler: metaverse, sanal evren, dijital kimlik, avatar, hukuk, insan hakları.

AN INVESTIGATION ON THE IMPORTANCE OF PROTECTING HUMAN RIGHTS IN METAVERSE

Abstract
Metaverse, which first appeared in the science fiction novel Snow Crash published by Neal Stephenson in 1992, was formed by the combination of the words "meta" and "universe". Metaverse is expressed as "virtual universe" in Turkish. In this universe, users exist with avatars that express their digital selves in a sense. Avatars can be defined as visual reflections created by users to represent their own characters in the metaverse. As a matter of fact, users can change the appearance of their avatars and fully customize their avatars through special clothing and equipment. Metaverse users can socialize, shop, work in factories, hold rallies, attend business meetings, concerts, conferences, and buy property by communicating with other people, thanks to the avatars they have created in this universe. In short, they can do most of the things they can do in real life in this virtual universe. In 2021, after Facebook, one of the world's largest social media networks, founded by Mark Zuckerberg, announced that its name was changed to "Meta" and that it plans to bring the virtual and real world together with the technology called "Metaverse", awareness has arisen and the application has become popular. It should be noted that the metaverse is an area that needs to be handled multidimensionally and it affects various areas of law. For this reason, it has brought many legal problems to the agenda. One of these problems is that this universe contains some risks in terms of the protection of human rights. The lack of certainty in matters concerning criminal law, such as protecting the privacy of private life and processed data, protecting property rights, whether avatars will be liable for their actions, and whether virtual human rights will be granted to avatars can be counted among these risks. For this reason, it is necessary to examine the problems related to human rights that may be

encountered in the metaverse and to make legal arrangements for the solution of these problems, taking into account the unique structure of the metaverse.
Keywords: metaverse, virtual universe, digital identity, avatar, law, human rights.

FAHREDDİN RAZİ'NİN TEFSİR-İ KEBİR'İNDE HURURF-U MUKATTAANIN TEFSİRİNE VE KIRAATİNE YAKLAŞIMI

Doktora Öğrencisi Süleyman KAPLAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Samsun, Türkiye
ORCID ID: 0000-0003-1991-2213

Özet
Kur'ân ilimlerine dair değişik meselelerin el alındığı tefsirlerde ve Ulûmu'l-Kur'ân eserlerinde yer verilen meselelerden biri de Hurûf-u Mukattaa meselesidir. Hurûf-u Teheccî, Evâilü's-Suver, Fevâtihu's-Suver ve Hurûf-u Mübheme gibi farklı isimler de verilen bu harfler, on dört farklı harften müteşekkil olup, yirmi dokuz sûrenin başında bulunmaktadır. Bu sûrelerden iki tanesi Medenî, yirmi yedi tanesi Mekkî'dir. Sâd, Kâf ve Kalem surelerinde olduğu gibi bazı sûrelerin başında tek bir harf halinde bulunurken, Meryem ve Şûrâ sûrelerinde olduğu gibi beş harf art arda da gelmektedir. Bu harflerin mahiyeti, kırâati ve manaları hakkında âlimler değişik görüşler ileri sürmüşlerdir.
Bu harfler hakkında ihtilafın vuku bulduğu noktalardan biri, bu harflerin mahiyeti meselesidir. Yani bunlar harf midir, isim midir? İrabtan mahalleri var mıdır, yok mudur? Başında bulundukları surelerin ismi midir, değil midir? Müstakil bir ayet midir, değil midir? Bu harflerin zikredilmesinin illeti/ hikmeti nedir? Kıraat ilmin usul konularından hangilerinin kapsamına girer? gibi birçok soruya cevap aranmıştır. Bazı âlimler bunların isim olduğunu dolayısıyla bir irabları olması gerektiğini söyleyerek mahalli bir irab takdir ederken; harf olduğunu savunanlar ise buna karşı çıkmışlardır. Yine bazıları bu harflerin, başında bulunduğu surenin adı olduğunu iddia ederken, bazıları buna itiraz etmiştir. Bazıları müstakil ayet olduğunu söylerken, bazıları olmadığını söylemiştir. Ayrıca bu harflerin okunuşu hakkında da değişik rivayetler mevcuttur. Acaba imale, işba, tefhim gibi kıraat ilminin usul konusu kapsamına giren fonetik uygulamalar bu harflerde de var mıdır? Bu noktada farklı uygulamalar mevcuttur. Bunların bazısı mütevâtir kırâat kapsamına girerken bazısı ise şâz kırâat olarak kabul edilmiştir.
Bu harflerin mahiyeti ve kırâati hakkında yukarıdaki tartışmaların yanı sıra tartışılan önemli hususlardan biri de bu harflerin manalarının bilinip bilinmeyeceği meselesidir. Bazı âlimler bu harfleri müteşâbih kapsamında değerlendirerek bunların manasını bilmenin mümkün olmadığını, bunların Kur'ân'ın sırrı olduğunu kabul etmişlerdir. Bazıları ise bunların muhkem olduğunu söyleyerek birtakım manalar vermiştir.
Fahreddin Râzî, Tefsîr-i Kebîr adıyla yazdığı eserinde tefsir, hadis, fıkıh ve akîde gibi rivayete dayalı bilgilerin yanı sıra kelam, felsefe ve mantık gibi aklî ilimlere de yer vermiştir. Bu yüzden dirayet tefsirinin önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir. O, eserinde, yukarıda zikredilen konulara yer vermiş, deliller getirerek kendi görüşlerini ispat etmeye, muhaliflerinin görüşlerini çürütmeye çalışmıştır. İşte bu çalışmada Râzî'nin bu konulara yaklaşımı derlenerek ortaya konulmaya çalışılacaktır.
Anahtar Kelimeler: Hurûf-u Mukattaa, Muhkem, Müteşâbih, Kırâat

FAHREDDİN RAZİ'S APPROACH TO THE TAFSİR AND QİRAAT OF HURURF-U MUQATTAA IN HIS TAFSİR AL-KABİR

Abstract
One of the issues included in the tafsirs and the works of 'Ulūm al-Qur'ān in which different issues related to the Qur'ānic sciences are discussed is the issue of Hurūf al-Muqattaa. These letters, which are also called such as Hurūf al-Tahajjjī, Awāil al-Suwar, Fawātih al-Suwar, and Hurūf al-Mubhayma, are composed of fourteen different letters and are found at the beginning of twenty-nine suras. Two of these suras are Madanî and twenty-seven are Makkî. Some suras have a single letter at the beginning, as in Surahs Sād, Qāf and Qalam, while others have five letters at most in succession, as in Surahs Maryam and Shūrā. Scholars have different opinions about the nature of these letters, their qiraat and their meanings.
One of the points of disagreement about these letters is the issue of their nature. In other words, are they letters or nouns? Does it take a hidden suffix? Are they the names of the surahs they appear at the beginning of or not? Are they an independent verse or not? What is the reason and wisdom for mentioning these letters? Answers have been sought to many questions such as which of the procedural subjects of the science of Qiraat are included in its field? While some scholars appreciate a hidden suffix, saying that these are nouns and therefore, they must have an irab, those who argued that

they are letters, are against this idea. Similarly, some of them claim that these letters are the names of the surahs they are found at the beginning of, while others objected to this. Some say that they are independent verses, while others say that they are not. There are also different recitations about the pronunciation of these letters. Are there phonetic practices such as imalah, isba, and tafhim, which are within the scope of the methodology of the science of Qiraat, in these letters? There are different practices at this point. While some of these are considered to be within the scope of mutawâtir qiraat, others are accepted as shâz qiraat.

In addition to the above-mentioned discussions about the nature of these letters and their qiraat, one of the important issues discussed is whether the meanings of these letters can be known or not. Some scholars consider these letters as mutashābih and accept that it is not possible to know their meanings and that they are the secrets of the Qur'ān. Others say that they are muhkam and give them certain meanings.

Fakhr al-Dīn al-Rāzī included not only narrated knowledge such as tafsīr, hadīth, fiqh, and aqīdah but also rational sciences such as theology, philosophy, and logic in his work Tafsīr al-Kabīr. Therefore, he is recognized as one of the most important representatives of the tafsir al-dirayyah. In his work, he included the above-mentioned topics and tried to prove his own views and refute the views of his opponents by providing evidence. In this study, al-Rāzī's approach to these issues will be compiled and presented.

Keywords: Hurūf-u Muqattaa, Muhkammad, Mutashābih, Qiraat.

TÜRKİYE ÖRNEĞİNDE İMALAT SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİNİN BELİRLEYİCİLERİ: ARDL YAKLAŞIMI

Dr. Sevim KÜÇÜK KARAMAN
Bağımsız Araştırmacı, İktisat Bölümü, Tepebaşı, Eskişehir,
ORCİD: 0000-0003-4404-2061

Dr. Öğr. Üyesi Sevcan KAPKARA KAYA
Samsun Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,
Ekonomi ve Finans Bölümü, Canik, Samsun
ORCİD: 0000-0002-7864-0505

ÖZET
Bir ekonomide reel sektör aracılığıyla toplanan hanehalkı tasarrufları, finansal sistemler aracılığıyla yeniden endüstriye kazandırılmakta ve ekonomik kaynaklar firmalar arasında tahsis edilmektedir. İmalat sanayi sektörü, uluslararası rekabet gücünün artırılmasında, teknolojik ve inovatif stratejilerin geliştirilmesinde yarattığı katma değer, üretim ve istihdamla ekonomik açısından reel sektör içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. İmalat sanayisinde faaliyet gösteren firmalar ekonomik aktivitelerini devam ettirebilmek için gerekli olan finansman ihtiyacını karşılayamadıklarında bankalar tarafından verilen kredilere yönelmektedir. Bu krediler, sektörün üretim faaliyetlerini sürdürebilmesi için gerekli girdileri temin edebilmesi, yeni yatırımlar yapabilmesi ve yeniliklere uyum sağlayabilmesi bakımından önemli bir finansman kaynağıdır. Bu yönüyle bankacılık sektörü, reel sektörü fonlamakta ve bu sektörlerin üretim ve yatırım süreçlerinde etkili olmaktadır. Böylece bankacılık sektörü reel sektör kanalı ile ekonomik büyümeyi de desteklemektedir.
Bu çalışmanın amacı Türkiye örneğinde imalat sanayi üretim endeksi ile bankacılık sektörü tarafından imalat sektörüne kullandırılan krediler, bu kredilere uygulanan faiz oranı, imalat sanayi kapasite kullanım oranı, imalat sanayi yurtiçi üretici fiyat endeksi ve COVID-19 sağlık krizi arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından yayınlanan 2007:1-2022:9 dönemine ait aylık veriler kullanılmıştır. Söz konusu ilişki Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (ARDL) sınır testi yardımıyla test edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular, imalat sanayi üretim endeksi ile krediler, kredi faiz oranı, imalat sanayi yurtiçi üretici fiyat endeksi, COVID-19 sağlık krizi ve kapasite kullanım oranı arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu göstermiştir. Çalışma, verilerin güncelliği ve imalat sanayinin Türkiye ekonomisindeki önemini finansal ve reel sektör arasındaki ilişkiye dayalı olarak açıklanması bakımından önemlidir. Ayrıca çalışmanın bankacılık sektörü tarafından imalat sanayisine kullandırılan kredilerin, kredi faiz oranlarının, kapasite kullanım oranlarının, imalat sanayi yurtiçi üretici fiyat endeksinin ve COVID-19 sağlık krizinin etkisi altında, sektörün çıktı potansiyeli üzerindeki etkisini ortaya koyması bakımından literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.
Anahtar kelimeler: İmalat Sanayi Üretim Endeksi, Banka Kredisi, Faiz Oranı, Kapasite Kullanım Oranı, Fiyat Endeksi ve COVID-19.

DETERMINANTS OF THE MANUFACTURING INDUSTRY PRODUCTION INDEX IN THE CASE OF TURKEY: ARDL APPROACH

ABSTRACT
Household savings collected through the real sector in an economy are reintroduced to industry through financial systems and economic resources are allocated among firms. The manufacturing industry sector has an important place in the real sector in terms of economy, with the added value, production and employment it creates in increasing international competitiveness and developing technological and innovative strategies. When companies operating in the manufacturing industry cannot meet the financing needs necessary to continue their economic activities, they turn to loans given by banks. These loans are an important source of financing in terms of providing the necessary inputs for the sector to continue its production activities, making new investments and adapting to innovations. In this respect, the banking sector funds the real sector and is effective in the production and investment processes of these sectors. Therefore, the banking sector also supports economic growth through the real sector channel.

The aim of this study is to examine the relationship between manufacturing industry production and credits given by the banking sector to the manufacturing sector, the interest rate applied to these credits, manufacturing industry domestic producer price index, the COVID-19 health crisis and the manufacturing industry capacity utilization rate in the case of Turkey. For this purpose, monthly data for the period 2007:1-2022:9 published by the Banking Regulation and Supervision Agency (BRSA) and the Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT) were used in the study. This relationship was tested by using the Autoregressive Distributed Lag Model (ARDL) Boundary test. The findings obtained from the study showed that there is a cointegration relationship between the manufacturing industry production index and credits, interest rate, manufacturing industry domestic producer price index, the COVID-19 health crisis and capacity utilization rate. The study is important in terms of the current data and explaining the importance of the manufacturing industry in the Turkish economy based on the relationship between the financial and real sectors. In addition, it is expected that the study will contribute to the literature in terms of revealing the effects of credits provided to the manufacturing industry by the banking sector, loan interest rates, manufacturing industry domestic producer price index, the COVID-19 health crisis and capacity utilization rates on the output potential of the sector under the influence of the 2008 economic crisis and the COVID-19 health crisis.
Keywords: Manufacturing Industry Production Index, Bank Credits, Loan Interest Rate, Capacity Utilization Rate, Price Index, COVID-19.

SOCIAL CAPITAL OF RUBBER FARMER HOUSEHOLDS DUE TO LANDSLIDES IN LAKE VILLAGE, NALO TANTAN SUB-DISTRICT, MERANGIN DISTRICT, JAMBI PROVINCE, INDONESIA

Irwan Irwan , Zusmelia Zusmelia , Graceful Amelia, Delia Virginia, Froilan D Mobo
Lecturer of the Masters Program In Humanity Studies, PGRI University West Sumatra, Padang City, West Sumatra, Indonesia,
Student of Sociology Education Study Program, PGRI University of West Sumatra, Padang City, West Sumatra, Indonesia,
Associate Professor of Social Sciences and Information Technology, Philippine Merchant Marine

ABSTRACT
This study focuses on analyzing the social capital of rubber farmer households due to landslides in Danau Village, Nalo Tantan Sub-district, Merangin District, Jambi Province. The theory used is social capital proposed by Lasser. This research used a qualitative approach with a descriptive type. The informants were purposive sampling and the informants were rubber farmer households experiencing landslide stress. The data collection method starts from in-depth interviews, non-participant observation and document data collection. The unit of analysis in this research is at the level of rubber farmer households. Data analysis was carried out in several stages, namely data collection, data reduction, data presentation and conclusion drawing called the Miles and Huberman model. The results of this study indicate that the social capital of rubber farmer households is built because it is able to strengthen solidarity to cooperate with each other. In addition, the formation of joint actions by providing information about the condition of the area, is able to form joint actions and behaviors in achieving collective goals. Social capital is built in disaster areas by strengthening social networks for rubber farmer households at the micro to micro level. The conclusion of this research is that social capital encourages strength in building cooperation and joint action. Novelty in this research is that resilience is influenced by the strength of the social capital of the actors.
Keywords: Landslide Disaster; Social Capital; Rubber Farmers; Household

MICROBIOTA MODULATION AS THERAPEUTIC APPROACH IN THE NEUROPATHIC PAIN IN DOG WITH SPINAL CORD INJURY: IMPACT OF POLENOPLASMIN

Major Gheorghe GIURGIU
Deniplant-Aide Sante Medical Center, Biomedicine, Bucharest, Romania
https: 0000-0002-5449-2712

Prof. dr. Manole COJOCARU SciRes I, EuSpLM
Titu Maiorescu University, Faculty of Medicine, Bucharest, Romania
https: 0000-0002-6871-577X

Background Studies have demonstrated the presence of gut dysbiosis (alterations in gut bacterial homeostasis) secondary to spinal cord injury in dogs. The dysbiosis is thought to impair recovery by decreasing the production of short-chain fatty acids which play a role in suppressing inflammation within the central nervous system.
Objective Therefore, targeting gut dysbiosis could have significant therapeutic value in the management of spinal cord injury. The purpose of this study is to determine if gut dysbiosis occurs in dogs with spinal cord injury. Another area of potential intervention interest is in situations of spinal injury where there is an urgent need to generate new neurons. To arrive at these observations, the authors examined how Polenoplasmin and diet solve paralysis in dogs.
Materials and methods The most common cause of spinal problems in dogs is trauma. We are currently assessing whether indoles can also stimulate formation of neurons in dogs with paralysis.
Results We found that gut microbes that metabolize tryptophan-an essential amino acid-secrete small molecules called indoles, which stimulate the development of new brain cells in dogs, also demonstrated that the indole-mediated signals elicit key regulatory factors known to be important for the formation of new neurons.
Conclusion This study is another intriguing piece of the puzzle highlighting the importance of lifestyle factors and diet. The link between the health of the microbiome and the health of the brain shows how microorganisms in the gut solve paralysis, gut microbe secreted molecule linked to formation of new nerve cells in paralyzed dogs.
Keywords: gut dysbiosis, indole, paralyzed dog, Polenoplasmin.

ROLES OF MORAL PHILOSOPHY IN THE MILIEU OF DIGITALIZATION

Olubanjo-Olufowobi, Olufunso
Philosophy, Religion Department
Mountain Top University

Abstract
The contemporary society is the type that depends on information and communication technologies (ICT). Digital technologies are electronic tools, systems, devices and resources that generate, store or process data. These technologies have revolutionized the ways people communicate, learn, work, access information and also contributing novel opportunities for businesses. But digitization is not without its own loopholes i.e. its abuses and negative effects on morality. The impact of moral decadence caused by these digit technologies can be felt in our lives, economy, religious and educational institutions and the international reputation of the nation. Yet morality is the cornerstone of every society; for an immoral society is a sick society. Moral philosophy is a branch of philosophy that explores the nature of morality, examines how people should live their lives in relation to others through the postulations of theories that are used to arrive at decisions about what one ought to do and why**.** It helps question unhelpful assumptions and informs us about the ways our values connect to our descriptive beliefs. It focuses on areas of disagreements and empowers us through its method and substance to reflect upon and talk about challenging moral issues. This paper examines ways in which digit technologies have caused moral decadence in the Nigerian society, the effects of such decadence and attempts to proffer solution to the problem of moral decadence caused by digitization by highlighting the roles of moral philosophy. In conducting this research, the method of analysis will be both critical and expository.
Keywords: Morality, moral philosophy, digitization, milieu, technologies

THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT AND EXPORT PERFORMANCE: CASE OF EUROPEAN COUNTRIES

Msatfa Zouheir
Research Laboratory in Economics, Management and Business Management
Hassan First University, Morrocco

Msatfa Nabila
Higher institute of health sciences Hassan Premier University, Morocco

Abstract
The relationship between finance and export volumes is a subject marked by ambiguity of results. Berman & Héricourt (2010) afirm the importance of capital offer in the firm integration on the international trade, Manova (2008) state on the importance of financial developement in the augmentation of the volume exportation mainly the firms that operate in sectors that depend on finance, however, Cezar (2011) state that the effect of improvement capital allocation on bilaterale trade was negative in all the sectors .

This work aims to re-examine this relationship by using the gravity model to measure the effect of financial indicators (Broad money, stock traded % GDP) on the volume of exports (Exportation volum) on a sample of 33 European countries in 2019, the results of our study showed that financial indicators have a negative effect on the volume of exports.

Keywords: Finance, Exportation, negative effect, the gravity model

ZELOPHEHAD'S FIVE DAUGHTERS AND GENDER INEQUALITY IN NIGERIA: SOCIAL IMPACTS SO FAR

Favour Chukwuemeka Uroko (Ph.D)

Department of Religion and Cultural Studies, Faculty of the Social Sciences, University of Nigeria

Abstract

This article examines the issue of gender inequality in Nigeria in the light of the narrative of Zelophehad's five daughters in the Old Testament. Nigerian women are rarely carried along in the scheme of things in Nigeria. When the man dies, the woman is meant to lose every property and privilege she and the husband possessed. Worse still is when the woman has no male child. There are instances where the woman is chased out of the house when the husband dies. In fact, some women are spiritually attacked with physically life threatening illnesses if they struggle with their husbands' relatives regarding how the properties should be shared. Although scholars have dwelt on this issue, using the narrative of Zelophehad's five daughters to address the issue is difficult to come by. These women not only changed a law for generations to come but also modelled how to pursue change. These women lived during a time when sons inherited everything, and women were treated as property. As Israel was preparing to enter the promised land, Moses had been instructed by God on how to divvy up the land. According to the law, only men would be given property, meaning the daughters of Zelophehad would receive nothing and be left destitute. This study adopted narrative analysis in the text and context analysis in the context. Recommendations are discussed.

Keywords: gender, gender inequality, inheritance, Zelophehad, social justice.

FOOD SECURITY IMPLICATIONS OF FLOOD IN BAYELSA STATE, NIGERIA

Ukpong, Inibehe G., Ladu, T.
Department of Agricultural Extension and Management, School of Agricultural Technology, Federal Polytechnic Ekowe, Bayelsa State, Nigeria

George, Mirabel I.
National Teachers Institute, Uyo Centre, Akwa Ibom State, Nigeria

ABSTRACT
Flood poses serious food security consequences as it affects the base of food production and supply. Besides natural factors, recent floods in history, such as those often experienced in Nigeria, are mainly aggravated by anthropogenic activities and poor management of water resources. The 2022 flood menace in Nigeria has been tagged one of the worst and most devastating in recent years; with undoubtedly massive damaging impacts in affected regions. In particular, like other flood cases, the food system and other livelihood structures are always among the critical structures always most-hit during floods. Thus, this study aims to investigate the food security implications on urban households in Bayelsa State, Nigeria, with a focus on Yenagoa Metropilis of the State. The choice of the study area followed observed and reported devastating impact of the 2022 flood menace in Bayelsa State. A total of 36 households were surveyed in the Yenagoa Metropolis of Bayelsa State, using modified impact assessment survey questionnaires. Of the total respondents interviewed; the majority (94.4%) indicated that their family food security profile was *extremely badly affected* as a result of the flood menace, and 91.7% of the respondents indicated that the flood *extremely badly affected* their household income compared to the last flood incident in the state.. Household food security was described as a function of its dimensions including the quantity (or amount) of daily food consumption, routine balance diet, and frequency of eating rations, as well as household income, as household food purchasing power index. Despite majority (97.2%) of the respondents having knowledge of possible flood period in the state, 94% of them were not prepared for the flood. The study also found outrageous increase in food prices; with percentage price increase of selected basic food items ranging between 25% and 78.94%, and 100% increase for sachet water. The flood affected major food distribution channels, farms and supply routes including roads to and water routes within the state; thereby affecting food distribution and supply channels. The study recommends provision of early flood awareness and sensitization campaigns that would help the people to prepare for, cope with, and survive economically during flood incidents. Households are encouraged to always store basic food items prior to suspected flood periods. Also, in particular, farmers in flood prone areas should be further sensitized on how to management their farms and outputs with regards to flood menace. The study also suggests that in addition to provision of relief (or palliative) materials to victims of flood by the government and other stakeholders, financial institutions are encouraged to make provisions for very low interest rate (or interest-free) post-flood loans to enable urban households revive their businesses and sources of livelihood.
KEYWORDS: Food security, household food security, flood, urban households, Yenagoa, Bayelsa State.

INTRODUCTION

Flood is one of the most feared and most devastating environmental disasters, globally; with untold consequences for the environment and human livelihood (Aldardasawi & Eren, 2021). Besides natural factors, recent floods in history, such as those often experienced in Nigeria, are mainly aggravated by anthropogenic activities and poor management of water resources. The 2022 flood menace in Nigeria has been tagged one of the worst and most devastating in recent years; with undoubtedly massive damaging impacts in affected regions. In particular, like other flood cases, the food system and other livelihood structures are always among the critical structures always most-hit during floods.

By definition, **food security** exists when all people at all times, have economic and physical access to sufficient, safe and nutritious food to meet their dietary needs and food preferences for an active and healthy life (FAO, 2017).

Food security is basically built around four main pillars, which include; food availability, food access, food utilization and food stability (Guine *et al*., 2021).

In particular, this study aims to investigate food security implications of the 2022 flood menace on urban households in the Yenagoa Metropolis of Bayelsa State, Nigeria. The relationship between flood

and pillars of food security is illustrated in Figure 1. **The study also considered changes in food prices, with reference to the observable impacts of the flood.**

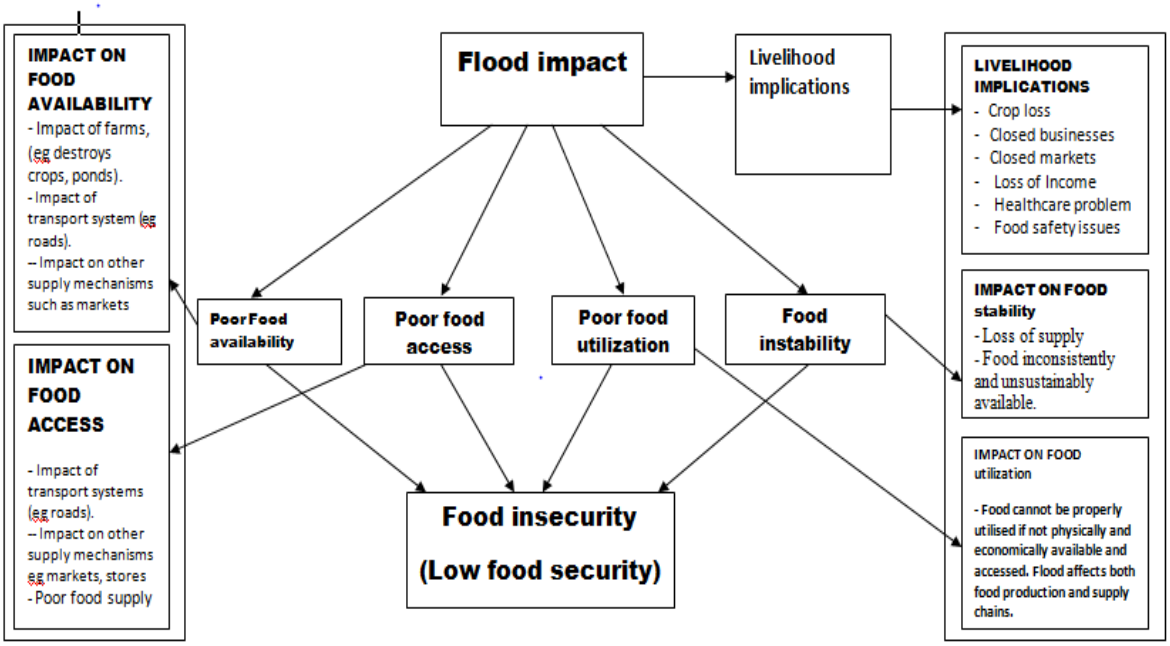

Figure 1. Framework illustrating impact of flood on food security
Source: Authors' framework, 2022.

METHODOLOGY

The study was carried out in Yenagoa Metropolis of Bayelsa State, Nigeria. The choice of the study area followed observed and reported devastating impact of the 2022 flood in Bayelsa State. The study considered responses from 36 households surveyed, with a gender proportion of 55.6% male and 44.5 female respondents. The survey used a modified impact assessment survey questionnaires, site visits and information from literature. Simple statistics were used to analyse data, including percentages and means.

RESULTS

Assessment of impact of flood on household income and food security

Respondents were asked to rate their perception of the impact of flood on their household income and food security (Household food security was described as a function of its dimensions including the quantity (or amount) of daily food consumption, routine balance diet, and frequency of eating rations, as well as household income, indicating household food purchasing power index). The result is presented in Figure 2.

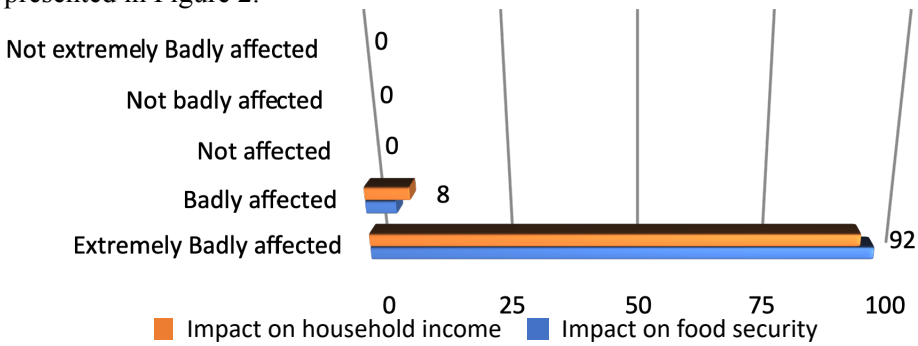

Figure 2. Respondents' Perception of impact of flood on household income and food security
Source: Field survey, November, 2022.

Awareness of Flood Period

Respondents were also assessed based on their awareness and knowledge of flood period in the state, the results is shown in Figure 3. This was to assess if the respondents had knowledge of the yearly flood season/period in the area.

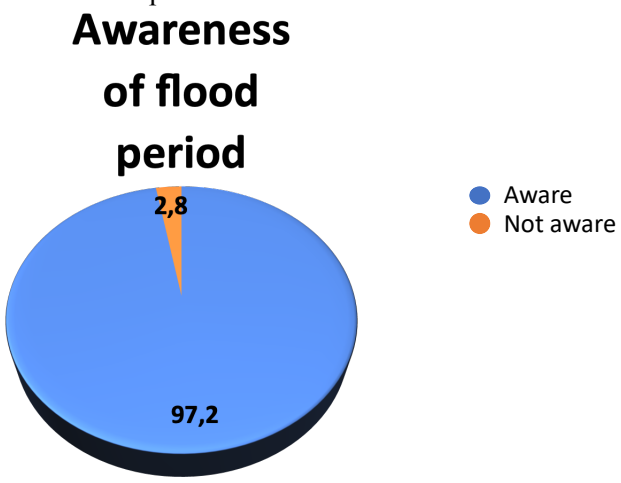

Figure 3. Respondents' awareness and knowledge of flood period in the state
Source: Field survey, November, 2022.

Preparedness for the flood

The respondents were also assessed based on their preparedness for the flood, with regards to their general knowledge that the flood was likely to happen. The result is presented in Figure 4.

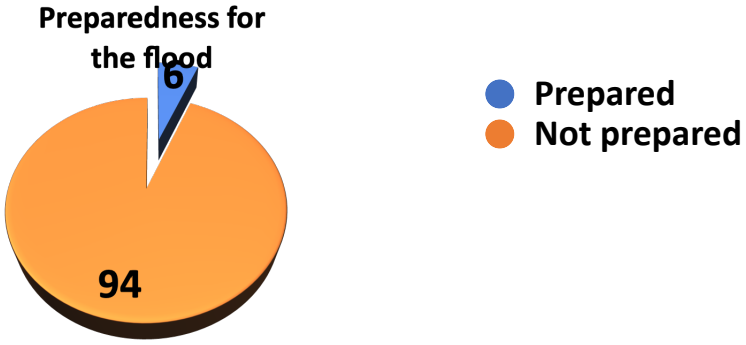

Figure 4. Respondents' preparedness for the flood
Source: Field survey, November, 2022.

Computation of Price trend for Selected Food Stuff

The study also involved collection of data on price trends of selected common food stuffs in the study area. The result is presented in Table 1.

Table 1 Compilation of Price Changes for Selected Food Stuff in Yenagoa Metropolis

S/N	Food item	Marketing channels						Overall Mean price increment (%)
		General markets		Supermarkets		Roadside Stores		
		Mean Old price (₦)	**Mean Current price (₦)**	Mean Old price (₦)	**Mean Current price (₦)**	Mean Old price (₦)	**Mean Current price (₦)**	
1	**A pack of noodles**							
a	70g	70	**120**	50	**100**	70	**120**	78.94
b	100g	150	**200**	120	**180**	150	**200**	38.09

2	A tin of Geisha	250	**400**	300	**450**	300	**400**	47.06
3	A cup of garri	50	**70**	50	**80**	50	**100**	66.67
4	A bag of pure water	150	**250**	150	**250**	150	**300**	77.78
5	A sachet of pure water	10	**20**	10	**20**	10	**20**	100
6	A bottle of water (eva) (75cl)	80	**120**	100	**150**	100	**150**	42.86
7	A cup of rice	120	**180**	150	**200**	150	**230**	45.24
8	A cup of beans	100	**150**	100	**150**	120	**200**	56.25
9	**A tin of milk**							
	Peak milk	300	**450**	350	**400**	350	**400**	25
	Three Crown milk	250	**400**	300	**350**	300	**380**	32.94
10	A loaf of Yale bread	150	**200**	150	**200**	180	**250**	35.42

Source: Authors' computation from Field survey, November, 2022.

By computing the percentage increase in price of selected essential food stuffs vis-a-vis the impact of flood, the market survey considered samples of the various categories of the food marketing channels and heighted the differences in their averages prices. Due to small sampled data used to compute the change in prices as observed in the various marketing channel, the study intentional ignored to generalize which channel has comparatively higher or lower price increment. Nevertheless, it is expected that the price change profiles established, gives a glance to how prices of basic commodities could change during flood and other emergency situations. Hence, would be useful to people in flood prone areas, in their preparedness and coping strategies for possible flood menace, as well as be a useful guide to helping stakeholders in view of assisting flood victims people.

SUMMARY OF RESULTS AND DISCUSSION

- Of the total respondents interviewed; the majority (94.4%) indicated that their family food security profiles have been *extremely badly affected* by the flood menace. These include the quantity (or amount) of daily food consumption, routine balance diet, and frequency of eating rations.
- 91.7% of the respondents particularly indicating that the flood *extremely badly affected* their household income compared to the last flood incident in the state.
- The study also found outrageous increase in food prices; with percentage price increase of selected food items ranging between 25 -100% with basic food items badly hit, such as packaged drinking water, noodles, processed cassava (garri), canned fish, beans and rice, bread, milk respectively
- Majority (94%) of the respondents were not prepared for the flood menace despite majority (97.2%) having knowledge of the possible period of the flood; perhaps, they did not believe the flood would actually come at the time it came, or would not have as much as such devastating impacts as it did, or may have been constrained by very tight economic or logistical constraints. This also suggests that there could have been delayed flood updates, or

perhaps very poor information/update on the movement or encroachment of the flood water towards the state.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Flood is one of the most feared and most devastating environmental disasters, globally; with untold consequences for the environment and human livelihood. Besides natural factors, recent floods in history, such as those often experienced in Nigeria, are mainly aggravated by anthropogenic activities and poor management of water resources. The 2022 flood menace in Nigeria has been tagged one of the worst and most devastating in recent years; with undoubtedly massive damaging impacts in affected regions. In particular, like other flood cases, the food system and other livelihood structures are always among the critical structures always most-hit during floods.

The study recommends that in addition to provision of relief materials to victims of the flood by the government and other stakeholders, financial institutions are encouraged to make provisions for very low interest rate (or interest-free) post-flood loans to enable urban households revive their businesses and sources of livelihood. The study also suggests provision of flood awareness and sensitization campaigns that would help the people to prepare for, cope with, and survive economically during flood incidents. In particular, farmers in flood prone areas should be further sensitized on how to management their farming business with regards to flood menace.

By observation, the study confirm the reports that the flood cut off major roads (rural-urban roads); thereby affecting food distribution channels through which food and other supplies would have been transported to urban cities.

The study recommends that in addition to provision of relief materials to victims of the flood by the government and other stakeholders, financial institutions are encouraged to make provisions for very low interest rate (or interest-free) post-flood loans to enable urban households revive their businesses and sources of livelihood.

The study also suggests improved flood awareness and sensitization campaigns that would help the people to prepare for, cope with, and survive during flood incidents.

The results indicate that many people had knowledge of the possible period of flood, yet a significant proportion were not prepared for the flood; suggesting that there could have been delayed flood updates, or perhaps very poor information/update on the movement or encroachment of the flood water towards the state. Also, the people may have been constrained by very tight economic or logistical constraints. Thus, there is a need for improved government partnership with other agencies, NGOs; in providing timely information and necessary logistical assistance to people in flood prone areas.

More so, flood victims should be assisted to recover economically by providing both financial and non-financial assistance that would help them cope with high food prices, and restore their means of income and sources of livelihood.

REFERENCES

Aldardasawi, A.F.M. and Eren, B. (2021). Floods and Their Impact on the Environment. 5th International Symposium on Natural Hazards and Disaster Management, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Sakarya TURKEY, 5-7 NOV 2021

(PDF). Available from: https://www.researchgate.net/publication/356257409_Floods_and_Their_Impact_on_the_Environment [accessed Jan 13 2023]. DOI: doi.org/10.33793/acperpro.04.02.24.

Guine, R. P. F., Pato, L. J., Martinho, P. D. et al. (2021). Food Security and Sustainability: Discussing the Four Pillars to Encompass other Dimensions. Multidisciplinary Digital Publishing Institute (MDPI). Ncbi.nlm.gov. doi: 10.3390/foods10112732.

FAO (2017) *The State of Food and Agriculture, Climate Change, Agriculture and Food Security,* Rome: FAO.

AGRARIAN COMPONENT OF INCLUSIVENESS OF RURAL-URBAN AGGLOMERATION FORMATIONS OF UKRAINE

Iryna Pavlova
Odesa National Technological University, Faculty of Wine Technology and Tourism Business, PhD in Economics**,** Senior Lecturer of the Department of Tourism Business and Recreation Odesa, Ukraine, ORCID ID: 0000-0002-3656-5447

ABSTRACT
Socio-spatial inclusiveness is such a state and degree of inclusion of human communities living within the boundaries of united territorial communities (UTC) and districts in the system of social relations that provide opportunities and access to the consumption of goods, ownership of resources, management for full-fledged participation in all areas of life. An important role in shaping the inclusiveness of these rural-urban agglomeration formations is played by its agrarian component, since one of the main resources of UTC and districts is agricultural land. Thanks to them, as well as other natural resources, not only the well-being of the local population is ensured, but also the food security of the country and a large part of the world community. Land resources are the spatial basis of the expansion of the boundaries of cities, which occurs under the significant influence of urbanization. In view of this, the system of rational land use is of the foundation of inclusiveness of rural-urban agglomerations. According to the calculations of Ukrainian agrarian economists, agriculture is an integral component of inclusiveness because it is more effective in using investments and reducing poverty compared to other sectors of the economy. At the same time, poverty and marginality are to some extent determined by dependence on natural resources, i.e. on the factors of «first nature» according to P. Krugman. The possibility of overcoming such dependence is significantly increased within the common boundaries of rural-urban space through the development of non-agricultural activities. However, the growth of cities due to non-targeted use of agricultural land in exchange for expanding the labor market, diversifying the rural economy, and improving social services for the rural population leads to the loss of arable land and harms local ecosystems. Under such conditions, the only way to achieve social integration, both within the boundaries of UTC and districts and between them, including villages, towns and cities, is the development and implementation of a policy of cohesion of rural-urban agglomeration formations. Such a policy should focus on using the advantages of cities and villages of their mutual interests.
Therefore, the evolution of the common rural-urban space should take place taking into account the priority of land use as a way of effectively using the agrarian component of the inclusiveness of the UTC and districts.
Keywords: agrarian component of inclusiveness, united territorial communities, non-agricultural activities , districts, agricultural lands, rural-urban agglomeration formations.

ABOUT THE EMOTIONAL IMPACT OF THE UNCANNY AS AN AESTHETIC CATEGORY IN MUSICAL PRODUCTION

Ana Martínez Marjalizo, Adrien Faure-Carvallo

Abstract
How can the Uncanny as an aesthetic category in musical production affect the audience's emotionality? Can the aesthetic category of the Uncanny be applied into the musical production? Because the musical industry hugely determines our identity, it is relevant to ponder from philosophical, political and sociological perspectives the way normative and disident parameters are established on it.
In particular, this paper presents how the emotional expression and the digital tool treated in their raw facets in the musical production can generate an Uncanny aesthetic. Also, in which ways this might be affecting our emotionality and, consequently, our mental health.
A reflection about the overperfecionist aesthetic reigning the musical and audiovisual industries aesthetic in the nowadays is developed from the point of view of the Hyperreality theory by Jean Baudrillard (1929-2007). From here arises a proposal about how the veiled nature of the Uncanny and the automaton -in our case, the DAW, or Digital Audio Workstation- can reproduce dissident aesthetics.

Personal Information

Ana Martínez Marjalizo: Graduated in the Master in Music as an Interdisciplinary Art in the University of Barcelona, University of Rovira i Virgili and ESMUC (2022) and the degree in Fine Arts in the University of Granada (2020). Visual and musical artist, has developed artistic production scholarships such as Ayudas a la Creación en Artes Escénicas Alumni in La Madraza, University of Granada (2021) and the artistic production scholarship FACBA in the University of Granada (2020). Also has developed different exhibitions, live performances and musical assignments as an independent producer and as part of the academic net. Has published visuals and texts in catalogs. Her study area focuses on the technology and composition of musical and audiovisual production.
Adrien Faure-Carvallo: PdH in the University of Barcelona and graduated in Musicology. Teacher and post-doctoral investigator in the Faculty of Information and Audiovisual Media in the University of Barcelona, member of the Centre of Investigation in Information, Communication and Culture (Cricc) and music/producer in Sarao Music (Universal Production Music). His study areas focuses on the musical experience from educational areas, sound technologies and audiovisuals.

PHYSIOLOGICAL CAPABILITIES OF PLATELETS FOR HEIFERS AGED OVER ONE YEAR

Maya Dmitrievna Shumova
Russian State Social University, 129226, Moscow, Russia
Department of Epizootology and Microbiology, Vologda State Dairy Farming Academy named after N.V. Vereshchagin, Vologda, Russia

Introduction. Animal husbandry is a profitable branch of agriculture, strategically important for many countries of the world. Increasing demand for milk and beef requires close attention to the health status of replacement young animals. For this, it is necessary to monitor its hematological parameters, which are a marker of the state of the entire animal organism. An important component of maintaining the overall viability of the body of heifers is the hemostasis system. Platelets are a very physiologically significant component of it. The state of their activity in growing heifers with different ways of keeping remains poorly studied, which dictates the need to close this gap in scientific knowledge.
Purpose: to assess the state of platelet activity in heifers on growing at the age of 12 months.
Materials and research methods. 35 heifers aged 12 months, tethered, were examined. The body was examined once. They underwent a series of hematological tests. The platelets of the observed heifers were subjected to a standard washing and resuspension procedure. In platelets of animals, the concentration of cholesterol, the levels of malondialdehyde and acyl hydroperoxides were determined by traditional methods, the content of actin and myosin, the content of adenosine diphosphate and the intensity of its secretion were determined. In all cases, platelet aggregation in response to its main inducers was assessed using a visual micromethod. The results were processed by Student's t-test.
Research results. The platelets of heifers showed a low content of cholesterol. In heifers in blood platelets, the intensity of lipid peroxidation was low. The amount of actin and myosin in their inactive platelets was optimal. Their additional formation under conditions of platelet aggregation was small. The platelets of the examined animals showed an average level of ADP with a low level of its secretion. In rearing heifers, platelet aggregation in response to collagen, ADP, ristomycin, and thrombin occurred within the standard time, which is considered optimal for this process.
Conclusion. At the age of 12 months, the hemostatic capabilities of platelets in growing heifers were optimal. This is due to the normal functioning of their membrane receptors and intracellular hemostatic mechanisms, which ensures the optimum of their viability, growth and maturation.
Keywords: heifers, rearing, platelets, hemostasis, physiology.

PHYSIOLOGICAL FEATURES OF BLOOD IN COWS DURING THE FIRST PREGNANCY

Ilnura Ibragimovna Fayzullina, Ilya Nikolaevich Medvedev
Department of Veterinary Medicine, Biotech University, 125080, Moscow, Russia

Introduction. Pregnancy greatly affects the health of young cows, especially before their first calving. This greatly affects hematological parameters, which are a reflection of the oxidant-antioxidant balance, metabolic rate and overall viability.
Purpose: to find out the hematological features of first-calf heifers 2 weeks before calving.
Materials and methods. 22 first-calf heifers were examined. The animals were crossbreds - 50% blood of the Black-and-White breed and 50% blood of the Holstein breed. Inspection and blood sampling was performed from them 2 weeks before calving. The content of formed elements, levels of glucose, total protein, albumin, cholesterol, triglycerides, globulin, non-esterified fatty acids, haptoglobin, malondialdehyde, and total antioxidant capacity were determined in the blood of first-calf heifers using traditional methods. Mathematical processing of the received results is carried out.
Results. First-calf heifers two weeks before calving had all the indicators taken into account at the normal level. The content of total protein in their blood was 68.1±0.92 g/l. The amount of albumin and globulin they also had was optimal. The content of haptoglobin in their blood at the time of observation was 2.3±0.22 mmol/l. The glucose level in the animals was within the normal range, indicating the normal functioning of carbohydrate metabolism. The amount of non-esterified fatty acids in their blood was found to be low, with average levels of cholesterol and triglycerides. The total antioxidant capacity of blood in first-calf heifers was low - 0.66±0.11 mmol/l, which provided a slightly increased content of malondialdehyde in their blood.
The amounts of erythrocytes and hemoglobin in the blood of first-calf heifers were quite high with a high content of total leukocytes, lymphocytes and neutrophils in it. This indicated a very high resistance of their organism against various infections.
Conclusion. For first-calf heifers, 2 weeks before calving, the perfection of metabolic and oxidative processes in their body is characteristic. The optimal level of their hematological parameters shows their high viability and overall resistance to any infectious agents. The found levels of malondialdehyde and antioxidant activity in first-calf heifers confirm their metabolic health and readiness of their body for calving.
Keywords: cattle, blood, heifers, pregnancy, protein, lipids, lipid peroxidation.

PLATELET FUNCTIONS IN PIGLETS BEGINNING TO CONSUME VEGETABLE FEED

Elena Sergeevna Tkacheva
Department of Epizootology and Microbiology, Vologda State Dairy Farming Academy named after N.V. Vereshchagin, Vologda, Russia

Introduction. The growing demand of society for pork dictates the need to improve approaches to accelerating the cultivation and improvement of the bulk of pigs. This can be ensured by obtaining new knowledge of animal physiology. This can help improve the conditions for breeding and raising pigs. The hemostasis system is considered to be very significant for maintaining the overall viability of young pigs. Its extremely important component are platelets. Changes in their activity can affect the state of microcirculation, and hence the severity of anabolism in the growing body of animals, including piglets during the phase of milk and vegetable nutrition.
Purpose: to reveal the dynamics of platelet activity in piglets during the phase of milk and vegetable nutrition.
Materials and research methods. 37 piglets of the Large White breed were examined at the age of 21 days, 25 days, 30 days, 35 days and 40 days. Their platelets were washed and resuspended. In their membranes, the amount of cholesterol, malondialdehyde and acyl hydroperoxides, actin, myosin, ADP was estimated by traditional methods, and the severity of adenosine phosphate secretion was taken into account. Using a visual micromethod, platelet aggregation was recorded in response to standard inducers in plasma standardized by the number of platelets in it (up to $200x10^9$ platelets/l). The results obtained were processed by Student's t-test.
Research results. In the platelets of piglets during the phase of milk and vegetable nutrition, the cholesterol level gradually increased, reaching 0.62±0.009 μmol/109 platelets by the 40th day of life. Lipid peroxidation gradually decreased in their platelets. The content of actin and myosin in inactive platelets in piglets increased during the observation period. Their additional formation during platelet aggregation increased. In the platelets of animals during the observation period, the level of ADP increased by 12.5% with an increase in its secretion by 14.1%. At the first examination in piglets, collagen platelet aggregation on average occurred within 29.0 ± 0.08 s. As their age increased, this indicator accelerated, reaching the level of 24.5 ± 0.05 s by the end of the observation. A similar acceleration of platelet aggregation in animals was found in response to ADP (by 15.2%) and to ristomycin (by 13.3%). Somewhat later, platelet aggregation with thrombin (by the end of the phase 36.0 ± 0.07 s) and platelet aggregation with adrenaline (by the end of the phase 85.0 ± 0.06 s) occurred.
Conclusion. Piglets develop an increase in the hemostatic function of platelets during the lacto-vegetarian nutrition phase. This is due to their membrane-receptor changes and increased intracellular mechanisms that ensure the participation of platelets in hemostasis.
Keywords: phase of milk and vegetable nutrition, piglets, platelets, hemostasis, physiology.

PLATELET FUNCTIONS IN YAROSLAV CALVES IN THE MIDDLE OF EARLY ONTOGENESIS

Nadezhda Viktorovna Vorobyeva
Department of Physical Education, South-West state University, Kursk, Russia
All-Russian Research Institute of Physiology, Biochemistry and Nutrition of Animals, Institute of Village, Kaluga region, Borovsk, Russia

The purpose of the study is to determine the state of platelet functions in young animals of the Yaroslavl breed during the phase of milk and vegetable nutrition. 42 calves of the Yaroslavl breed, born as a result of normal pregnancy from cows of optimal functional status, were examined. In calves, there was an acceleration of the onset of platelet aggregation with all used aggregation stimulators by the age of 45 days of life. She returned to the outcome by the end of the third phase of early ontogenesis. In animals, by day 45, the total number of activated platelets in varying degrees increased by 27.9% in the blood for a short time. The found short-term increase in the severity of platelet function by the age of 45 days developed due to an increase in the synthesis of thromboxane molecules by 30.3%. Also, in platelets of calves, a short-term increase in the content of adenosine phosphate in platelets and an increase in its secretory release were found. In animals, by day 45, an increase in platelet activity was also caused by a short increase in the amount of actin and myosin in them by 35.7% and 43.0%. Their content in platelets returned to the outcome at the end of the study. During the implementation of platelet aggregation in calves by the 45th day of life, an additional increase in the synthesis of actin and myosin by 35.7% and 43.0% was noted, disappearing by the end of the third phase of early ontogenesis.
Keywords: Yaroslavl breed, calves, phase of milk and vegetable nutrition, physiology, platelets, hemostasis.

FUNCTIONAL PROPERTIES OF PLATELETS IN VEGETABLE CALVES

Svetlana Yurievna Zavalishina
Faculty of Medicine, Russian State Social University, 129226, Moscow, Russia
Vologda State Dairy Farming Academy named after N.V. Vereshchagin, Vologda, Russia

Introduction. The final stage of the early ontogenesis of the calf is the phase of plant nutrition, during which the final maturation of all its organs and systems occurs. At the same time, platelet activity remains insufficiently studied in calves at this age.
The purpose of the study: to establish the functional characteristics of platelets in healthy calves during the phase of plant nutrition.
Methodology and organization of the study. Under supervision were calves of vegetable nutrition with a total number of 17, the condition of which was taken into account on the 91st day and at 6 months, 9 months. and 12 months. life. In all animals, the biochemical properties of platelets and their hemostatic activity were evaluated, followed by statistical processing of the results.
Research results. All calves that made up the study group were under dynamic control of their condition. At each blood sampling for a planned study, the main physiological parameters were evaluated in animals and general and biochemical blood tests were performed, which gave normal values of the parameters taken into account. The content of acyl hydroperoxides in platelets of calves decreased with increasing age, as a result of increased antioxidant defense enzymes in them, primarily catalase and superoxide dismutase. Their functions increased and reached a maximum by the end of the observation. During the observation period, the content of ATP and ADP in the platelets of healthy calves gradually increased with an increase in their secretion from the composition of platelet granules. The amount of actin and myosin in intact and stimulated platelets in healthy calves gradually increased during the observation, reaching a maximum by the age of one. In the observed calves aged between 91 days and a year, a gradual reduction in the time of development of platelet aggregation with various inducers and their combinations was noted. This was accompanied by an increase in platelet activity in vivo. This was manifested in the blood of calves during the observation period by a decrease in discoid platelets and an increase in their activated varieties. In addition, during the phase of plant nutrition in the blood of calves, the number of freely moving small and large platelet aggregates gradually increased with an increase in the level of involvement in platelet aggregates, which reached the highest level by the end of the considered phase.
Conclusions. In calves, during the plant nutrition phase of early ontogenesis, the ability of platelets to aggregate gradually increases in vitro and in vivo, which is a consequence of the interaction of environmental influences on the body with its adaptive mechanisms.
Keywords: calves, plant nutrition phase, platelets, aggregation, secretion.

OIL PRICE VOLATILITY AND ITS IMPACT ON EXCHANGE RATE IN NIGERIA

Bhola Khan
Department of Economics, Yobe State University, Damaturu, Nigeria

Abstract
Volatility in oil prices having grave impact over the exchange rate in Nigeria. Since, Nigeria is receiving about more than 80 per cent her revenue from oil and gas exports (CBN, 2021) and generated 11 trillion Naira in the first six months of 2022 (NBS, 2022) and fluctuation in oil prices would have immediate effect over the economic activity in country and further it has also impact the exchange rate in Nigeria. Therefore, it is very important to examine the relationship between oil prices and its impact on exchange rate. For this purpose, the study used secondary data from 1985-2022 and sourced them from various bulletins of Central Bank of Nigeria (CBN) and National Bureau of Statistics (NBS). The collected data are analysed with the use of Autoregressive Distributed Lag Model (ARDL) Model, Wald Test, and Error Correction Model (ECM) techniques. The results of the study revealed that the volatility in oil prices is having negative relationship with exchange rate in both short and long-run. However, it is affecting exchange rate at the rate -67.54 per cent in the short-run and also statistically significant at 1 per cent. While in the long-run, it is having less impact, -12 per cent, over the exchange rate however statistically insignificant. Moreover, the Error Correction Model (ECM) results suggest that there is a short-run relationship among the variables and the system is tend to correct disequilibrium automatically into the equilibrium level at the rate of -8.3 per cent. Therefore, the study wishes to advise to the federal government of Nigeria to focused on short-run revenue from the oil and use it judiciously so that its impact have more realistic over the economy and economic growth and further it reduces burden from the Naira and its exchange rate with the US Dollar will be stable.
Keywords: Oil Price, Exchange Rate, Regression, Error Correction Model.
***JEL Code**: C3, C5, E3, Y1*

INTERFACIAL SOLID-STATE MEDIATOR BASED Z-SCHEME HETEROJUNCTION $TİO_2@Ti_3C_2/MGIN_2S_4$ MICROFLOWER FOR EFFICIENT VISIBLE LIGHT DRIVEN PHOTOCATALYTIC ANTIBIOTIC DEGRADATION AND SUSTAINABLE H_2 GENERATİON

Lijarani Biswal, Lopamudra Acharya, Bhagyashree Priyadarshini Mishra, Sarmistha Das, Gayatri Swain, Kulamani Parida
Centre for Nanoscience and Nanotechnology, Siksha 'O' Anusandhan (Deemed to be University), Bhubaneswar 751030, Odisha, India

ABSTRACT
The judicious design of efficient interfacial electron mediator in Z-scheme heterojunctions to accelerate charge transfer efficiency for enhancing the performance of photocatalysts are essential and have been considered as an immense challenge. In this context, MXenes have received tremendous attention in researcher community due to their merits of excellent metallic conductivity, elemental composition, abundant derivatives and surface termination groups. Inspired by nature, a multivariate all-solid-state Z-scheme $TiO_2@Ti_3C_2$/MIS heterojunction composites were fabricated via a simple two step oxidation strategy for highly promoted multiple photocatalytic applications. The morphological analysis of $TiO_2@Ti_3C_2$/MIS composites demonstrated that $MgIn_2S_4$ (MIS) microflower were accumulated on the surface of $Ti_3C_2@TiO_2$ nanosheets providing dense active sites to MIS microflower for efficient photocatalytic applications. The optimized $TiO_2@Ti_3C_2$/MIS-15 photocatalysts exhibited the highest photocatalytic ciprofloxacin degradation (92%) and hydrogen evolution (520.3 μmol h^{-1}) as compared to their pristine materials. From the mechanistic insight, the charge migration pathway was observed between MIS and TiO_2, where Ti_3C_2 nanosheets serve as an electron bridge in constructing Z-scheme and thus extended the lifetime of the charge carrier photo-induced by MIS and TiO_2 respectively. The significant participation of $•O_2^-$ and •OH radicals during photocatalytic CIP degradation was verified by the active species trapping experiments and EPR analysis. The current study paves an innovative strategy to design mediator based Z-scheme heterojunction interface for improving the catalytic activity of MXene derived photocatalysts.
Keywords: Ti_3C_2 derived TiO_2, $MgIn_2S_4$, Mediator, solid-state Z-scheme, Micro-Pollutant, H_2 generation, interfacial interaction.

IMPROVEMENT OF PRINTING QUALITY OF MULTI-COLOR SCREEN PRINTING MACHINES

Dmytro Hrytsenko, Dmytro Sorochuk
Institute of Publishing and Printing, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", 1/37 Yangel Str., Kyiv 03056, Ukraine

Abstract
Screen printing is one of the most versatile printing technologies. Screen printing is a technology in which printing ink is transferred to the substrate by pushing it through the printing elements of the mesh – screen printing plates.
The advantages of screen printing can be divided into two groups: technological and design ones. The most significant technological advantage of screen printing is the ability to reproduce images on the widest range of materials and surfaces of various geometric shapes. The design advantages of screen printing include the possibility of applying a thick layer of ink (which allows getting saturated colors on printed samples), as well as the effect of relief.
At the same time, screen printing machines are characterized by relatively low productivity, and screen printing plates have a relatively low resolution. Therefore, screen printing is mainly used for printing line graphics and text for small and medium production scales.
The need to increase the quality of printed products leads to the invention of means for the improvement of accuracy of ink transfer in multi-color printing. This is especially relevant in multi-color screen printing machines. Automatic machines are used to increase speed and productivity.
When applying a multi-color image in screen printing, the products to be decorated must be placed under the screen printing plates. Accordingly, the accuracy of ink deposition depends on the accuracy of the positioning of the products, the smoothness of the products transfer between the printing positions, the ability to use the optimal laws of periodic motion for accelerating and stopping the machine parts with the printed products (substrates) on them, the ability to ensure the required number of stops depending on the number of inks for a full cycle of printing a multi-color image.
The analysis of the mechanisms and nodes of screen printing equipment shows that for the periodic displacement of the overall elements, it is reasonable to use the mechanisms of periodic rotation, which perform the transformation of the constant rotary motion of the engine into periodic rotary motion with stops. These mechanisms allow high accuracy of ink deposition due to high accuracy of the positioning of the products.
To sum up, increasing the role of screen printing in printing industry, increasing the requirements for the quality of a multi-color image produced by screen printing, contributes to the improvement of screen printing technology and equipment.
Keywords: screen printing, printing machine, rotary motion, periodic motion, printing industry.

COUNTABLY GENERATED EXTENSIONS OF QTAG-MODULES

Ayazul Hasan
College of Applied Industiral Technology, Jazan University, Jazan, Kingdom of Saudi Arabia
ORCID: 0000-0002-2895-8267

ABSTRACT
Let the *QTAG*-module M be the set-theoretic union of a countable collection of isotype submodules S_k of countable length. For $0 \leq k < \omega$ we prove that M is totally projective if S_k is totally projective. Certain related assertions in this direction are also presented. The question whether all μ-modules are direct sums of uniserial modules, has a significance in the theory of *QTAG*-modules. For every infinite cardinal μ there exists a μ-module that is a direct sum of uniserial modules with $\mu \geq \omega$ and $k \geq 0$. We conjecture that the problem has a negative answer in general, but nevertheless we shall inspect in the sequel its validity for a finite cardinal μ.
AMS Classification: 16 K 20
Keywords: QTAG-modules, totally projective modules, *h*-pure submodules, isotype submodules.

REFERENCES

[1] Benabdallah K. and Singh S., *On torsion abelian groups like modules,* Lecture Notes in Mathematics, Spriger Verlag, 1006, (1983), 639- 653.
[2] Danchev P., *Countable extensions of torsion abelian groups,* Arch. Math. (Brno), 41(3), 265-272, (2005).
[3] Danchev P., *On countable extensions of primary abelian groups,* Arch. Math. (Brno), 43(1), 61-66, (2007).
[4] Fuchs L., *Infinite Abelian Groups,* Volume I, Pure Appl. Math. 36, Academic Press, New York, 1970.
[5] Fuchs L., *Infinite Abelian Groups,* Volume II, Pure Appl. Math. 36, Academic Press, New York, 1973.
[6] Hasan A., *On generalized submodules of QTAG-modules,* Georgian Math. J., 23(2), (2016), 221-226.
[7] Hill P., *Primary groups whose subgroups of smaller cardinality are direct sums of cyclic groups,* Pacific J. Math., 42(1), (1972), 63-67.
[8] Hill P., *Countable unions of totally projective groups,* Trans. Amer. Math. Soc., 190, (1974), 385-391.
[9] Hill P., *Criteria for totally projectivity,* Can. J. Math., 33(4), (1981), 817-825.
[10] Khan M.Z., *On a generalization of a theorem of Erdely,* Tamkang J. Math., 9(2), (1978), 145-149.
[11] Mehdi A., *On some QTAG-modules,* Sci. Ser. A., Math Sci., 21, (2011), 55-62.
[12] Mehdi A., Abbasi M. Y. and Mehdi F., *Nice decomposition series and rich modules,*, South East Asian J. Math. & Math. Sci., 4(1), (2005), 1-6.
[13] Mehdi A., Sikander F. and Naji S.A.R.K., *Generalizations of basic and large submodules of QTAGmodules,* Afr. Mat., 25(4), (2014), 975-986.
[14] Mehdi A., Sikander F. and Naji S.A.R.K., *A study of elongations of QTAG-modules,* Afr. Mat., 27(1), (2016), 133-139.
[15] Mehran H.A. and Singh S., *On σ-pure submodules of QTAG-modules,* Arch. Math., 46(6), (1986), 501-510.
[16] Naji S.A.R.K., *A study of different structures in QTAG-modules,* Ph.D. thesis, Aligarh Muslim University, (2010).
[17] Singh S., *Some decomposition theorems in abelian groups and their generalizations,* Ring Theory: Proceedings of Ohio University Conference, Marcel Dekker, New York 25, (1976), 183-189.
[18] Singh S., *Abelian groups like modules,* Act. Math. Hung, 50, (1987), 85-95.
[19] Singh S. and Khan M.Z., *TAG-modules with complement submodules h-pure,* Internat. J. Math. & Math. Sci., 21(4), (1998), 801-814

STOCK MARKET PREDICTION USING MACHINE LEARNING

Britto Chacko, Shivam Chari, Richa Prabhu Kholkar, Yash Badgujar, Cynara Silveira
Computer Engineering, Padre Conceicao College of Engineering Verna, Goa, India

Abstract
Stocks are possibly the most popular financial instrument invented for building wealth and are the centerpiece of any investment portfolio. The advances in trading technology has opened up the markets so that nowadays nearly anybody can own stocks. From last few decades, there has been an explosive increase in the average person's interest for stock market. In a financially explosive market, as the stock market, it is important to have a very accurate prediction of a future trend. Because of the financial crisis and recording profits, it is compulsory to have a secure prediction of the values of the stocks. Predicting a non-linear signal requires progressive algorithms of machine learning Being able to predict stock prices might be the unspoken wish of stock investors. Although stock prices are complicated to predict, there are many theories about what affects their movements, including interest rates, news and social media. With the help of Machine Learning, complex patterns in data can be identified beyond the human intellect. In this thesis, a Machine Learning models for time series forecasting is created and tested to predict stock prices. The models are based on a neural network with several layers of Long Short-Term Memory (LSTM) and fully connected layers. Also ARIMA and Linear Regression model are applied. It is trained with historical stock values, technical indicators and Twitter attribute information retrieved, extracted and calculated from posts on the social media platform Twitter. This report will focus on applying machine learning algorithms like LSTM, ARIMA, Linear Regression on datasets. We evaluate the algorithms by finding performance metrics like accuracy, recall, precision and f- score. Our objective is to identify the best possible algorithm for predicting future stock market performances. The successful prediction of the stock market will have a very positive impact on the stock market institutions and the investors also.

I. INTRODUCTION

The stock market is basically an aggregation of various buyers and sellers of stock. A stock (also known as shares more commonly) in general represents ownership claims on business by a particular individual or a group of people. The attempt to determine the future value of the stock market is known as a stock market prediction. The prediction is expected to be robust, accurate and efficient. The system must work according to the real-life scenarios and should be suited to real-world settings. The system is also expected to take into account all the variables that might affect the stock's value and performance. Stock market price prediction for short time windows appears to be a random process. The stock price movement over a long period of time usually develops a linear curve. People tend to buy those stocks whose prices are expected to rise in the near future. The uncertainty in the stock market refrain people from investing in stocks. Thus, there is a need to accurately predict the stock market which can be used in a real-life scenario. The methods used to predict the stock market includes a time series forecasting along with technical analysis, machine learning modelling and predicting the variable stock market. The datasets of the stock market prediction model include details like the closing price opening price, the data and various other variables that are needed to predict the object variable which is the price in a given day

A. Motivation and contribution

Stock market is a very volatile in-deterministic system with vast number of factors influencing the direction of trend on varying scales and multiple layers. Efficient Market Hypothesis (EMH) states that the market is self-correcting i.e., current stock price reflects the most relevant cumulative price which is nether undervalued nor overvalued and any new information is instantly depicted by the price change [1]. In layman's term "The market is unbeatable", as you cannot gain any advantage over the market but existing research proves otherwise. It is possible to predict the market trends by analyzing the patterns of stock movement.

Hence, motivated by the above considerations, our main contribution to this field of research is to serve retail investors as a third-party investment tool that uses machine learning to help them navigate in the fast-changing stock market. The project aims to introduce and democratize the latest machine learning technologies for retail investors. No prediction is 100% accurate. Therefore, the upper bound and lower bound of the stock prices will be displayed to illustrate the trading range the investors should be looking at.

B. Organization of the paper

The rest of the paper is organized as follows. Section II provides details of work reported in the literature related to the Stock Market Prediction. Section III provides details of the methodology used in the design, prediction, and performance evaluation of the Stock Market Prediction WebApp. Section IV describes the design and the development of the Machine Learning Algorithms. Section V describes the design process and the prediction results obtained for the Stock Market Prediction Algorithms. Section VI concludes the paper and provides directions for further work.

II. RELATED WORK

Stock market is a very volatile in-deterministic system with vast number of factors influencing the direction of trend on varying scales and multiple layers. Efficient Market Hypothesis (EMH) states that the market is self-correcting i.e., current stock price reflects the most relevant cumulative price which is nether undervalued nor overvalued and any new information is instantly depicted by the price change [1]. In layman's term "The market is unbeatable", as you cannot gain any advantage over the market but existing research proves otherwise. It is possible to predict the market trends by analyzing the patterns of stock movement. Traditional approach applies the following models for this.

• Fundamental analysis: This approach focuses mainly on a company's past performance and credibility. Performance measures like P/E ratios are utilized to filter stock which may incline towards a positive price surge. This approach is based on theory that profitable companies will continue to be so because of uptrend influenced by rewarding nature of the market.

• Technical analysis: This approach is based on predicting the future prices by applying time series analysis on previous trends. Statistical techniques such as Bollinger Bands, Simple moving averages etc. are applied to predict the successive trends.

Computer science provides us with cutting edge tools for Machine learning like SVM and EML which can analyze and perform knowledge discovery at large scales in short amount of time. Two approaches for prediction of stock market are proposed in this research.

• Qualitative Analysis: News feeds regarding stock market highly affect the market trend and thus forms a downhill movement in case of a negative news. Thus, the media / social network and stock market data are highly coupled and make the system more unpredictable. Existing research points out that in case of crisis, stocks mimic each other and lead to market crashes [1]. Nowadays, twitter has come forth as the most reliable and fastest way of consuming media. With a combined resources of news feed and twitter feed, general population sentiment about a company can be highlighted. Text mining and sentiment analysis are useful tools for such a high scale analysis.

• Quantitative Analysis: Historical data is now readily available for most markets. Using this dataset, we can apply multiple machine learning models to give accurate results for future investments. These models can be trained for individual stocks with adjusted bias for most reflective features. These models can also be trained to work in different scenarios and overall market movement. Traditional approach focuses on fundamental analysis and technical analysis to predict the market at a large scale which rarely translates to low level individual stock prediction but it can be clearly observed that individual stocks contribute to whole market movement rather than the other way around. Thus, focusing on individual 3 stocks to predict market movement is a much more logical approach. With technology advancing at such a rapid pace and abundance of computing power we can now easily strive towards a comprehensive system to accurately predict the market trend and reap beneficial financial returns. Existing research proves that modern approach outperforms traditional approach and can output the most accurate results [1].

Mehak Usmani et al in [2] proposed an intuitive idea of combining results from historical data, news and twitter feed sentiment analysis. This dual approach predicts the stock market trend with high accuracy. It uses technical analysis like ARIMA and SMA to get an idea of the market trend. These models forecast the values based on proven mathematical models. This research considers other factors like depreciation and exchange rates. This research utilizes technical analysis for prediction which has been proven inferior to machine learning in terms of accuracy. Machine learning can handle noise and lack of information more efficiently. This approach has chances of inaccuracy for market scenarios not covered in training data.

The work proposed in [3] by Rodolfo C. Cavalcante et al improves upon previously existing trading rules and produces results better than research proposed before. This research uses multiple proven market strategies to stimulate a real time autonomous trader. This research focuses on short term gains which is excellent for hands off trading. Their model accumulates lot of revenue by trading in small time frames (minutes). Improvements can be made on choosing more features and making it more flexible.

In [4], Paul D. Yoo et al investigate the success of machine learning models and event driven models like sentiment analysis in predicting the stock market trends. It also illuminates the fact that macro-economic conditions like International and political events affect market trends and need to be taken into consideration.
Alexander Porshnev et al in [5] states that addition of twitter sentiment analysis doesn't add any valuable information to the prediction model and doesn't increase the accuracy. Thus, this research takes news feeds into consideration to add credibility to sentiment analysis.
The research done by Dongning Rao et al in [6] provides great insight into proper implementation of sentiment analysis. They propose increasing the size of corpus (training data) with each test. This is done by adding non-polarizing words found in the test data not present in the corpus. Thus, making the training data more efficient with each successive testing.
Different methods are available for predicting the stock market values such as forecasting, statistical analysis, fundamental analysis and technical analysis. But with the help of these technique prediction of stock market is one of the complicated tasks and additionally the accuracy obtained with the help of this system is very less. So there is need to develop a system with increased accuracy.
Types of Prediction Markets:
1. Continuous Double Auction (CDA) A Continuous Double Action (CDA) is a system developed to match the buyers and sellers of a share in the stock market. Therefore, in a CDA system, the matchmaker oversees a ledger to keep track of traders that bid and ask for a stock.For example, if Goldman Sachs wants to buy the shares of the Bank of Montreal for $100, it is recorded as a bid in the ledger. On the other hand, if Goldman Sachs wants to sell the shares of the Bank of Montreal for $100, the transaction will be recorded as an ask in the ledger. A trade is only executed when the bid and ask price of the buyer and seller match.
2. Automated Market Makers & Market Scoring Rules In the prediction market, the main issue with using CDA is the liquidity problem because there is often an unequal number of buyers and sellers. In most prediction markets, there are fewer traders compared to a typical stock exchange like the Toronto Stock Exchange (TSX).To address the issue, an Automated Market Marker & Market Scoring system was created. In this system, the platform acts as the house and takes the opposite side of all trades. In doing so, every bid and ask is accepted. For example, a bid by a trader for the shares of the Bank of Montreal will be processed even if there are no sellers of BMO shares in the market. However, the house sets the price using a market scoring rules system for each stock.
3. Real Money vs. Play Money There are prediction markets that use real money, while others use virtual money. A real money prediction market operates in a similar manner to a regular one. On the other hand, a virtual money prediction market provides traders with a certain amount of money when they join the market. This initial capital is used by participants to trade in the virtual market. To prevent illiquidity, an automated market maker is installed, and any gains received by a trader will be accumulated in the form of virtual currency. The most popular virtual currency market is AlphaCast, as it is widely used by traders.
4. Other Crowdsourced Forecasting Methods Apart from prediction markets, there are crowdsourcing forecasting methods, such as opinion polls. These platforms work by using the opinion of the crowd but without the mechanism of the stock market.

III. METHODOLOGY

The user gives the input company and gets the required output through the interface. The services level performs various actions on the input data according to the user’s demands and send the data back to the user. This level consists of Neural Network, Web Services and the indicators. The storage level lies in the bottom of the other levels and has the database that store and records the entire data. The user is provided with the “home page” when he opens the application. The user is asked to provide a correct combination of username and password. This pair of username and password is sent to the database for verification. If the combination is correct, the user is directed to the “service page”. If the user is new to the system, then he is allowed to register as a new user. The user selects the “registration” button and is then allowed to fill in the registration form, when this is done, the corresponding information is sent and stored into the database and the user has now got the username and password to login into the system. Once the user enters the home page, he can select a stock from the list and then select prediction button. When a user wants to see the graph of a particular ML model, the information is directly sent to the database, corresponding data is fetched, required actions are performed on it and the required graph is sent back to the top layer that is the interface. In this case the Web Service is called which takes the data from the data base, performs the required actions and send the required data to the user. The models used are LSTM, ARIMA, Linear Regression.

IV. DEVELOPMENT OF THE MACHINE LEARNING ALGORITHMS

The aim of this project is to build an application which outputs accurate recommendations in a quantifiable manner. For this purpose, 2 modules are implemented which are as follows:

- Machine Learning module
  - ➢ LSTM
  - ➢ ARIMA
  - ➢ LR
- Sentiment Analysis module

Fig. 1 shows the block diagram of the system architecture of the project backend.

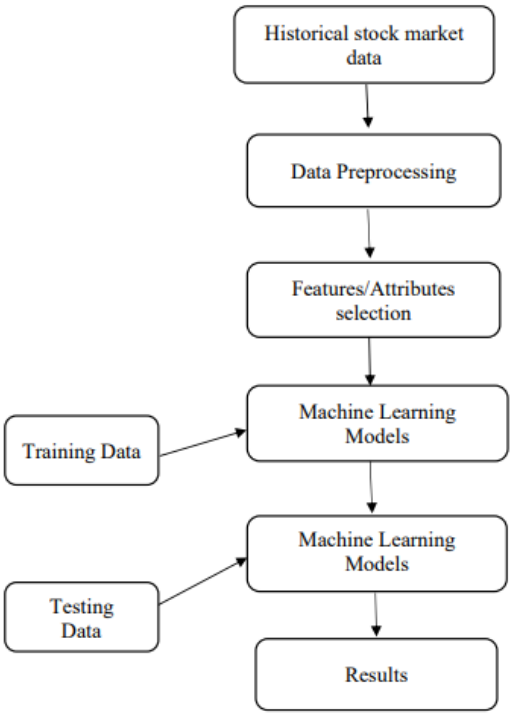

Fig. 1: Block diagram of System Architecture

A. Basic Steps in ML Module

- Data Collection Data collection is the primary step and initial module for the project. Here it deals with collecting the right dataset for the project. They dataset has been collected from yahoo finance. The right dataset is collected to predict the stock price. Our dataset collected from the historical data.
- Feature Extraction Feature Extraction is the system to pick the vital characteristic to are expecting the inventory price. Because the uncooked statistics is amassed, they may have too many characteristics, however simplest the vital characteristic we want to are expecting the inventory price. So the usage of the random woodland set of rules choosing the vital characteristic. The random woodland set of rules classify the characteristic just like the tree shape and set up the vital characteristic on one facet and undesirable characteristic on different facet. The vital characteristic listing are displayed with the frequency price. Based at the frequency price the vital characteristic are arranged. In that dataset they vital characteristic are Close, Open, High, Low, Volume and Adj extent those are the vital characteristic to are expecting the inventory market.
- Data Split The dataset that use to are expecting the inventory rate is locate to break up into teach information and the take a look at information. The information is generally break up into schooling information and checking out information. The schooling set carries a recognized output and the version learns in this information on the way to be generalized to different information later on. They break up the teach information proposition is greater the take a look at information. The teach can be in 70 percentage, wherein the take a look at information can be in 30%. The schooling dataset is used to teach the version while the take a look at information is used to are expecting the accuracy of the version. The information break up accomplished through go validation.
- Trained Data Result The system of schooling the statistics the use of SVR and linear regression. The statistics is skilled with the aid of using assist vector regression and supply the anticipated end result. Using SVR schooling the end result statistics the prediction will supply suitable accuracy. The end

result will anticipate the open inventory rate for the day.

V. PREDICTION RESULTS

This section describes the prediction results and the performance evaluation of the ML models for the company Apple.Inc (AAPL).

A.Data Preprocessing

To make sure that there are no null values in the data frame, we check for them. The presence of null values in the dataset tend to cause problems during training as they act as outliers causing a wide variance in the training process. In the next step, we assign the output column to the target variable. In this case, it is the adjusted relative value of the Apple Stock. Additionally, we also select the features that act as the independent variable to the target variable (dependent variable). To account for training purpose, we choose five characteristics

Date	Open	High	Low	Close	Adj Close	Volume
18-08-2021	149.8	150.72	146.15	146.36	145.5444	86326000
19-08-2021	145.03	148	144.5	146.7	145.8826	86960300
20-08-2021	147.44	148.5	146.78	148.19	147.3642	60549600
23-08-2021	148.31	150.19	147.89	149.71	148.8758	60131800
24-08-2021	149.45	150.86	149.15	149.62	148.7863	48606400
25-08-2021	149.81	150.32	147.8	148.36	147.5333	58991300
26-08-2021	148.35	149.12	147.51	147.54	146.7179	48597200
27-08-2021	147.48	148.75	146.83	148.6	147.772	55802400
30-08-2021	149	153.49	148.61	153.12	152.2668	90956700
31-08-2021	152.66	152.8	151.29	151.83	150.9839	86453100
01-09-2021	152.83	154.98	152.34	152.51	151.6602	80313700
02-09-2021	153.87	154.72	152.4	153.65	152.7938	71115500
03-09-2021	153.76	154.63	153.09	154.3	153.4402	57808700
07-09-2021	154.97	157.26	154.39	156.69	155.8169	82278300
08-09-2021	156.98	157.04	153.98	155.11	154.2457	74420200

Table 1: Sample Dataset

B. Long Short Term Memory (LSTM)

Sequence prediction problems have been around for a long time. They are considered as one of the hardest problems to solve in the data science industry. These include a wide range of problems; from predicting sales to finding patterns in stock markets' data, from understanding movie plots to recognizing your way of speech, from language translations to predicting your next word on your iPhone's keyboard. With the recent breakthroughs that have been happening in data science, it is found that for almost all of these sequence prediction problems, Long short Term Memory networks, LSTMs have been observed as the most effective solution. LSTMs have an edge over conventional feed-forward neural networks and RNN in many ways. This is because of their property of selectively remembering patterns for long durations of time. The purpose of this article is to explain LSTM and enable us to use it in real life problems. LSTMs on the other hand, make small modifications to the information by multiplications and additions. With LSTMs, the information flows through a mechanism known as cell states. This way, LSTMs can selectively remember or forget things. The information at a particular cell state has three different dependencies. Industries use them to move products around for different processes. LSTMs use this mechanism to move information around. We may have some addition, modification or removal of information as it flows through the different layers, just like a product may be molded, painted or packed while it is on a conveyor belt.

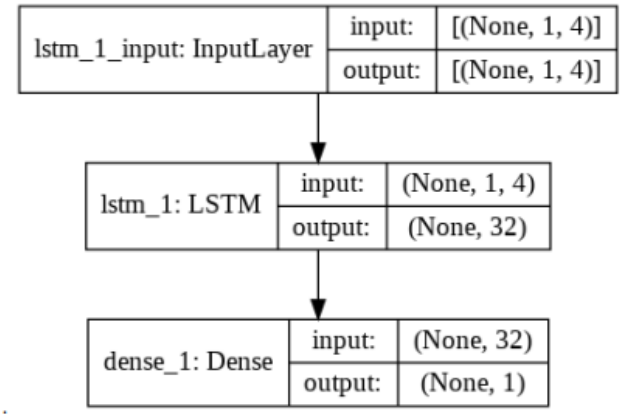

Fig. 2: Plotting LSTM Model

We use the Mean Squared Error as the loss function for compiling the model. These two are the most preferred combination for an LSTM model. Additionally, the model is also plotted and is displayed in Fig. 3.

In Fig. 4 the results of LSTM model prediction are plotted against the actual values of AAPL.

Fig. 3: LSTM Model results as graph

In Fig. 5 the table shows LSTM model predictions for 2 months

Date	LSTM		ACCURACY	TREND P	TREND
	Predicted Value	Actual Value			
29/06/2022		139.23			
30/06/2022	135.35	136.72	98.99795202	DOWN	DOWN
01/07/2022	137.14	138.93	98.71158137	UP	UP
05/07/2022		141.56			
06/07/2022	137.54214	142.92	96.23715365	DOWN	UP
07/07/2022	149.23468	146.35	98.02891698	UP	UP
08/07/2022	150.3468	147.04	97.75108814	UP	UP
11/07/2022		144.87			
12/07/2022	136.2385	145.86	93.4036062	DOWN	UP
13/07/2022	137.5129	145.49	94.51708021	DOWN	DOWN
16/08/2022		172.21			
17/08/2022	162.59	174.55	93.1480951	DOWN	UP

Table 2: LSTM Model prediction results

C. Linear Regression

Linear Regression, can be used to predict any continuous values, including the predictions of the stock price. Linear Regression, as the name suggests, is a linear technique, i.e., it finds the linear combination of the X variables that are used to predict the Y variable (the stock price in this case). The major advantage of this method is that it is high in interpretability as the user can know which factor influences the price of stock more and by how much. The disadvantage includes that it is highly limited in its scope. Many predictors cannot be used, which is required to solve the stock price prediction problem. Machine Learning-based packages such as sci-kit learn to allow the user to use Linear Regression in a Machine Learning framework. Some libraries in R also allow the same, but the disadvantage persists.
The most basic machine learning algorithm that can be implemented on this data is linear regression. The linear regression model returns an equation that determines the relationship between the independent variables and the dependent variable.
The equation for linear regression can be written as:

$$Y = \theta_1 X_1 + \theta_2 X_2 + \ldots. + \theta_n X_n$$

Here, X1,X2,….Xn represent the independent variables while the coefficients θ1, θ2, …. θn represent the weights. You can refer to the following article to study linear regression in more detail: For our problem statement, we do not have a set of independent variables. We have only the dates instead. Let us use the date column to extract features like — day, month, year, mon-fri etc. and then fit a linear regression model.

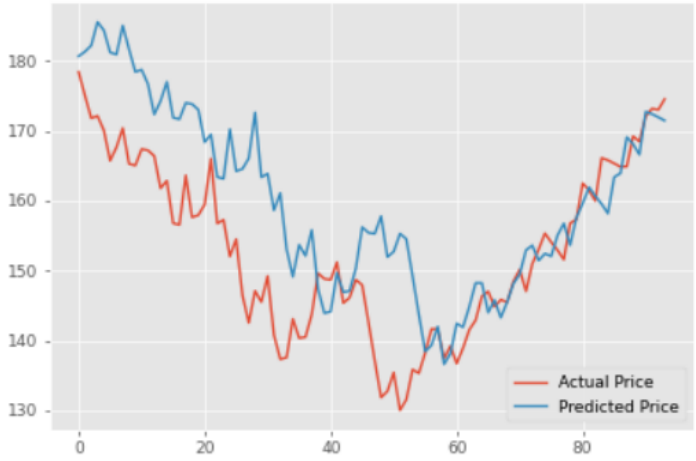

Fig. 4: LR Model results as graph
Linear regression is a simple technique and quite easy to interpret, but there are a few obvious disadvantages. One problem in using regression algorithms is that the model overfits to the date and month column. Instead of taking into account the previous values from the point of prediction, the model will consider the value from the same date a month ago, or the same date/month a year ago.

Date	LR		ACCURACY	TREND P	TREND
	Predicted Value	Actual Value			
29/06/2022		139.23			
30/06/2022	142.64	136.72	95.66998245		
01/07/2022	142.12	138.93	97.70387965	UP	UP
05/07/2022		141.56			
06/07/2022	148.3175095	142.92	96.22340503	UP	UP
07/07/2022	150.4987	146.35	97.16522036	UP	UP
08/07/2022	155.0176	147.04	94.57453754	UP	UP
11/07/2022		144.87			
12/07/2022	145.8643511	145.86	99.99701691	UP	UP
13/07/2022	145.532917	145.49	99.97050173	DOWN	DOWN
16/08/2022		172.21	0		
17/08/2022	171.45	174.55	98.22400458	DOWN	UP

Table 3: LR Model prediction results

D. ARIMA

This Time Series Forecasting technique can be used to forecast the price of a stock. Being a time series technique, it considers the time component and its effect on the stock price. ARIMA stands for Auto-Regressive Integrated Moving average and is regarded as rather a family of functions. It can be used as a Machine Learning technique if the hyper-parameters are considered as p, d, and q (the values of AR, I, and MA). Here, p and q are the numbers of last values and errors considered for forecasting valued, whereas d is differencing to make the data stationary. Suppose there is seasonality in the stock price. In that case, a related technique known as SARIMA can be used, whereas if there as few predictors apart from time, another version such as ARIMAX and SARIMAX can also be used. The major advantage of this method is its simplicity and flexibility. However, it is a linear technique, and the very nature of stock price prediction is non-linear, which is the major hindrance in using the technique.

ARIMA is a very popular statistical method for time series forecasting. ARIMA models take into account the past values to predict the future values. There are three important parameters in ARIMA:

- *p (past values used for forecasting the next value)*
- *q (past forecast errors used to predict the future values)*
- *d (order of differencing)*

Parameter tuning for ARIMA consumes a lot of time. So, we will use Auto ARIMA which automatically selects the best combination of (p, q, d) that provides the least error.

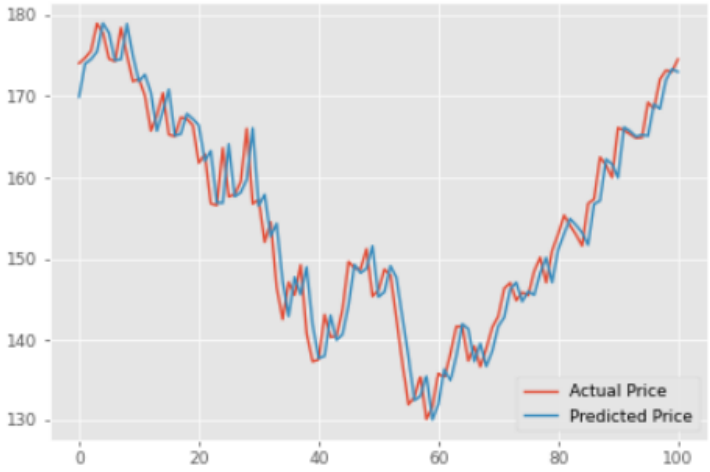

Fig. 5: ARIMA Model results as graph

Date	ARIMA		ACCURACY	TREND PREDICTED	TREND
	Predicted Value	Actual Value			
29/06/2022		139.23			
30/06/2022	141.44	136.72	96.54768871	UP	DOWN
01/07/2022	137.43	138.93	98.92031959	UP	UP
05/07/2022		141.56			
06/07/2022	136.8098191	142.92	95.72475449	DOWN	UP
07/07/2022	148.624	146.35	98.44619064	UP	UP
08/07/2022	151.0204	147.04	97.2929815	UP	UP
11/07/2022		144.87			
12/07/2022	142.8481303	145.86	97.93509551	DOWN	UP
13/07/2022	147.2133034	145.49	98.81551763	UP	DOWN
16/08/2022		172.210007			
17/08/2022	172	174.55	98.53910054	DOWN	UP

Table 4: ARIMA Model prediction results

Algorithms	RMSE Values	Predicted value	Actual value
ARIMA	3.57	144.79	153.72
LSTM	8.21	142.88	150.24
Linear Regression	11.65	148.06	163.91

Table 5: Classification Results of All Models for Apple Inc. Company (AAPL)

The proposed algorithms work best with stock market data and NSE stocks. From the headings and tables presented above, it appears that although the model's predictions are slightly deviant from real prices, they offer a good measure of future trends in stock prices. This balance helps to obtain important information about stocks, thus facilitating wise investment decisions. It is noted that in the NSE (Indian Company) stocks, LSTM and Linear Regression appear to be more efficient than ARIMA. This also supports the argument that different models and algorithms react differently to stock of different indicators. Therefore, one should choose models and algorithms depending on the scale and indicators of their stock. A detailed comparative analysis of each of the machine learning algorithm was done and results are then compared to find the best fitted algorithm for the prediction was identified It was evident that all the methods that we used for predicting the stock value was successful. All the methods gave similar result. From all the methods that we have used for prediction Long short-term method and ARIMA gives the best output. After the detailed comparative study on each of the algorithm it was found that ARIMA and LSTM are the most opted methods for stock market predictions, but the level of uncertainty existing in the market makes LR model better prediction with an accuracy of 98.2%.

Model	Accuracy
ARIMA	94.19%
LSTM	90.33%
Linear Regression	95.33%

Table 6: Algorithm Prediction Accuracy

VI. CONCLUSION

Three techniques have been utilized in this paper: LSTM, ARIMA and Linear Regression, on the Yahoo finance dataset. All the techniques have shown an improvement in the accuracy of predictions, thereby yielding positive results. Use of recently introduced machine learning techniques in the prediction of stocks have yielded promising results and thereby marked the use of them in profitable exchange schemes. It has led to the conclusion that it is possible to predict stock market with more accuracy and efficiency using machine learning techniques. We have successfully implemented machine learning algorithms on the dataset for predicting the stock market price. We applied data preprocessing and feature selection on the dataset. We applied the algorithms on the dataset. We analyzed the difference of the algorithms by calculating the performance metrics (accuracy, RMSE, precision). By measuring the accuracy of the different algorithms, we found that the most suitable algorithm for predicting the market price of a stock based on various data points from the historical data is the LSTM algorithm. The algorithm will be a great asset for brokers and investors for investing money in the stock market since it is trained on a huge collection of historical data and has been chosen after being tested on a sample data. The project demonstrates the machine learning model to predict the stock value with more accuracy as compared to previously implemented machine learning models.

REFERENCES

1. Hellstrom, T. and Holmstrom, K. 1998, 'Predicting the Stock Market', Technical Report Series Ima-TOM-1997-07.
2. M. Usmani, S. H. Adil, K. Raza and S. S. A. Ali, "Stock market prediction using machine learning techniques," 2016 3rd International Conference on Computer and Information Sciences (ICCOINS), Kuala Lumpur, 2016.
3. R. C. Cavalcante and A. L. I. Oliveira, "An autonomous trader agent for the stock market based on online sequential extreme learning machine ensemble," 2014 International Joint Conference on Neural Networks (IJCNN), Beijing, 2014.
4. P. D. Yoo, M. H. Kim and T. Jan, "Financial Forecasting: Advanced Machine Learning Techniques in Stock Market Analysis," 2005 Pakistan Section MultitopicConference, Karachi, 2005.
5. A. Porshnev, I. Redkin and A. Shevchenko, "Machine Learning in Prediction of Stock Market Indicators Based on Historical Data and Data from Twitter Sentiment Analysis," 2013 IEEE 13th International Conference on Data Mining Workshops, Dallas, TX, 2013, pp. 440- 444
6. D. Rao, F. Deng, Z. Jiang and G. Zhao, "Qualitative Stock Market Predicting with Common Knowledge Based Nature Language Processing: A Unified View and Procedure," 2015 7th International Conference on Intelligent Human-Machine Systems and Cybernetics, Hangzhou, 2015.

LIQUID VIBRATION ANALYSIS IN RIGID TANKS WITH FUZZY DIFFERENTIAL EQUATIONS

Elena Sierikova, PhD
National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0354-9720

Elena Strelnikova, Doctor of Technical Sciences
A.M. Podgorny Institute for Mechanical Engineering Problems NAS of Ukraine, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0707-7214

Korneichuk Nikita, PhD student
V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0189-6155

Kononenko Yehor. PhD student
A.M. Podgorny Institute for Mechanical Engineering Problems NAS of Ukraine, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6221-3608

Keywords: liquid sloshing, rigid reservoirs, forced vibrations, fuzzy differential equations.

Liquid sloshing is an important phenomenon arisen in a lot of engineering applications. When tanks and reservoirs are partially filled with liquids and subjected to essential external loads, the liquid begins its intensive movement. This motion can lead to very dangerous consequences. It is especially hazardous when the liquid is inflammable and toxic. So considerable amount of research is devoted to studying the dynamical process in fluid-filled tanks and reservoirs [1-3]. A lot of devices were proposed to damp sloshing [1,3] as well as new materials for tank' structures [5]. Last years the concepts of estimating uncertainties became dominant in scientific research [6]. These uncertainties may be observed in sizes of reservoirs, their mechanical characteristics, frequencies and amplitudes of forced loads,

In this paper the approach is considered to simulation of liquid vibrations in rigid tanks under harmonical external excitations. It is supposed that the load amplitude is characterized by a fuzzed triangular number [6,7].

The crisp boundary value problem was solved first as in [2,3]. A cylindrical rigid shell is proposed as the tank model, The liquid inside the tank is supposed to be incompressible and ideal one, and its flow induced by the forced harmonical excitation is potential, in these suppositions there exist a potential Φ that satisfies the Laplace equation. As boundary conditions on she shell wetted surfaces, the no-penetrating stipulation is in use, Dynamic and kinematic boundary conditions are prescribed at the liquid free surface. The boundary integral equation is received for the velocity potential Φ as in [3]. Using kinematic and dynamic boundary conditions, the changing kevel of liquid elevation is estimated. For numerical simulation of the singular boundary equations, we use modified boundary elements methods based on axially-symmetric one-dimensional singular integral evaluations [8,9]. Crisp boundary value problem is reduced to solution of a second order system of differential equations. Here the initial data (free surface location, its velocity, and amplitude of the forced excitation) are given crisp numbers. After receiving the crisp solution of the system of differential equations the initial data are fuzzified [7]. The triangular fuzzy number are in use, so the fuzzy initial value problem is formulated. The numerical solution of this problem is received and analyzed.

References

1. Q. Zang, J. Liu, L. Lu, G. A Lin, NURBS-based isogeometric boundary element method for analysis of liquid sloshing in axisymmetric tanks with various porous baffles, European Journal of Mechanics-B/Fluids, vol. 81, 2020, pp. 129-150.
2. V.I. Gnitko, K.G. Degtyariov, A.O. Karaiev, E.A. Strelnikova. Singular boundary method in a free vibration analysis of compound liquid-filled shells. WIT Transactions on Engineering Sciences 126, 2019, pp. 189-200 DOI: 10.2495/BE420171
3. E. Strelnikova, D. Kriutchenko, V. Gnitko. Liquid Vibrations in Cylindrical Quarter Tank Subjected to Harmonic, Impulse and Seismic Lateral Excitations. Journal of Mathematics and Statistical Science, (ISSN 2411-2518), 2019, Vol. 5, pp. 31-41

4. Choudhary, N., Kumar, N., Strelnikova, E., Gnitko, V., Kriutchenko, D., Degtyariov, K. Liquid vibrations in cylindrical tanks with flexible membranes. Journal of King Saud University – Science, 2021, 33(8), 101589, doi.org/10.1016/j.jksus.2021.101589
5. O. Sierikova, V. Koloskov, K. Degtyarev, O. Strelnikova. The deformable and strength characteristics of nanocomposites improving. Materials Science Forum 1038, pp. 144-153, DOI: 10.4028/www.scientific.net/MSF.1038.144
6. K. Degtyariov, V. Gnitko, Y. Kononenko, D. Kriutchenko, O. Sierikova and E. Strelnikova, Fuzzy Methods for Modelling Earthquake Induced Sloshing in Rigid Reservoirs, 2022 IEEE 3rd KhPI Week on Advanced Technology (KhPIWeek), Kharkiv, Ukraine, 2022, pp. 1-6, doi: 10.1109/KhPIWeek57572.2022.9916466
7. Ömer Akın, Tahir Khaniyev, Selami Bayeğ, Burhan Türkşen. Solving a Second Order Fuzzy Initial Value Problem Using The Heaviside Function, Turkish Journal of Mathematics and Computer Science 2016, Volume 4, pp. 16 - 25.
8. Naumenko V., Strelnikova H. Singular integrals accuracy of calculations in two-dimensional problems using boundary element methods, Engineering Analysis with Boundary Elements, vol. 26(1), 2002, pp. 95-98, DOI: 10.1016/S0955-7997(01)00041-8
9. Karaiev A., Strelnikova E. Singular integrals in axisymmetric problems of elastostatics International Journal of Modeling, Simulation, and Scientific Computing, vol. 11(01), 2020, 2050003, DOI: 10.1142/S1793962320500038

STUDY OF TANK FREQUENCY DEPENDENCE FOR DIFFERENT SHELL THICKNESS UNDER SEISMIC LOADS

PhD, Elena Sierikova
National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0354-9720

Doctor of Technical Sciences, Elena Strelnikova
A.M. Podgorny Institute for Mechanical Engineering Problems NAS of Ukraine, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0707-7214

PhD student, Ivan Vierushkin
A.M. Podgorny Institute for Mechanical Engineering Problems NAS of Ukraine, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3837-5567

Keywords: oscillation frequency, hazardous liquid, seismic loads, storage tanks, petroleum products, sloshing.

The dynamic characteristics of shell structures with compartments partially filled with liquid could be most accurately determined experimentally. However, conducting such natural experiments is expensive and not always safe procedure. Therefore, conducting virtual computer tests becomes relevant. Paper treats new effective method to determine the frequencies and shapes of tanks partially filled with liquid, taking into account various factors, such as the mutual influence of liquid sloshing and oscillations of elastic walls, the influence of the elastic base parameters, and the liquid level of tank filling [1-5].

The purpose of the study has been to develop the effective method for calculating the frequencies and oscillations forms of tanks with liquid on the elastic Winkler base, taking into account the bottom elasticity and free surface sloshing [6-8].

The shell thickness decrease leads to reduction in the elastic walls frequencies. The frequencies of empty and liquid-filled tanks for different thicknesses have been shown in the table. 1.

Table 1. Frequencies dependence on shell thickness

J	Empty shell, Hz				Shell with liquid, Hz			
	h , m							
	0.01	0.005	0.003	0.0015	0.01	0.005	0.003	0.0015
6	23.233	11.838	7.1805	3.6308	5.5213	2.8187	1.7096	0.8644
7	40.482	20.612	12.495	6.3132	15.172	7.9277	4.8058	1.5780
8	91.101	46.271	28.023	14.153	43.769	22.249	13.479	7.0064
9	205.25	100.01	62.922	31.747	119.14	58.148	36.587	15.716
10	213.55	109.10	66.127	31.778	168.05	85.909	52.069	18.692

The results indicate the lowest frequencies of the elastic shells decrease with thickness decreasing. Therefore, for very thin elastic tank walls, the first oscillation frequency of the elastic walls could be much smaller than the oscillation frequency of the fluid in the shell with rigid walls. As the thickness of the tank wall increases, this effect becomes insignificant.

References

1. Sierikova E. Strelnikova E. Gnitko V. Kryutchenko D. Reservoirs seismic resistance. Proceedings book of 6th International Congress on Innovative Scientific Approaches. December 19-20, 2021, Samsun, Turkey. IKSAD GLOBAL Publishing House. P. 264-267.
2. Sierikova E., Strelnikova E., Gnitko V. The earthquake loads influence on storage reservoirs for environmentally hazardous liquids. Proc. book of International Ankara Congress on Scientific Research VI (April 1-3, 2022). Ankara, Turkey. ISPEC Publications – 2022. P. 1049-1050.

3. Sierikova O., Strelnikova O., Degtyarev K. Axial deformations determination of storage tanks for liquid substances. Proc. book of Tashkent Ist-International Congress on Modern Sciences (May 10-11, 2022. Tashkent, Uzbekistan). IKSAD Publications – 2022. P. 442-443.
4. Sierikova O., Strelnikova E., Degtyarev K. Seismic Loads Influence Treatment on the Liquid Hydrocarbon Storage Tanks Made of Nanocomposite Materials. WSEAS Transactions on Applied and Theoretical Mechanics. vol. 17, 2022. P. 62-70. DOI: 10.37394/232011.2022.17.9
5. Sierikova O., Koloskov V., Degtyarev K., Strelnikova E. Improving the Mechanical Properties of Liquid Hydrocarbon Storage Tank Materials. Materials Science Forum. Vol. 1068, 2022. P. 223-229. doi:10.4028/p-888232
6. Sierikova E., Strelnikova E., Kryutchenko D. Seismic loads estimation on the storage tanks for toxic and flammable liquids. Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University, series «Mathematical modeling. Information technology. Automated control systems» issue 51, 2021. pp. 70–80. https://doi.org/10.26565/2304-6201-2021-51
7. O. Sierikova, E. Strelnikova, V. Gnitko and K. Degtyarev. Boundary Calculation Models for Elastic Properties Clarification of Three-dimensional Nanocomposites Based on the Combination of Finite and Boundary Element Methods. 2021 IEEE 2nd KhPI Week on Advanced Technology (KhPIWeek), 2021, pp. 351-356, doi: 10.1109/KhPIWeek53812.2021.9570086
8. Sierikova E., Strelnikova E., Koloskov V., Degtyarev K. The Effective Elastic Parameters Determining of Threedimensional Matrix Composites with Nanoinclusions. Problems of Emergency Situations: Proc. of International Scientific-practical Conference. Kharkiv: NUCDU, 2021, pp. 327–328.

DETERMINATION OF EIGENFORMS OF LIQUID OSCILLATIONS IN TANKS WITH THE WINKLER ELASTIC BASE

Elena Sierikova, PhD
National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0354-9720

Elena Strelnikova, Doctor of Technical Sciences
A.M. Podgorny Institute for Mechanical Engineering Problems NAS of Ukraine, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0707-7214

Ivan Vierushkin, PhD student
A.M. Podgorny Institute for Mechanical Engineering Problems NAS of Ukraine, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3837-5567

Keywords: oscillation frequency, hazardous liquid, seismic loads, storage tanks, petroleum products, sloshing.

Basic functions $_{2l}$ and their corresponding natural frequencies $_{l}$ determined by solving the boundary value problem (1).

$$\nabla^2{}_{2k} = 0, \left.\frac{\partial_{2k}}{\partial \mathbf{n}}\right|_{S_1} = 0, \left.\frac{\partial_{2k}}{\partial \mathbf{n}}\right|_{S_{bot}} = 0, \left.\frac{\partial_{2k}}{\partial \mathbf{n}}\right|_{S_0} = \frac{\partial}{\partial t}, \quad \frac{\partial_{2k}}{\partial t} + g\zeta = 0 \qquad (1)$$

Note due to the circular symmetry of the structure under consideration, the equations could be represented as products of trigonometric functions cos$m$ on functions depending on r and z. Here m is wave number, or the number of nodal diameters. For a rigid cylindrical shell of radius R with fill level H , Fig. 1, own functions $_{2k}$ and natural oscillation frequencies χ_k there have been got by the formulas [1-3]

$$\frac{\overset{2}{k}}{g} = \frac{k}{R}\tanh\left({}_k\frac{H}{R}\right), \; {}_{2k} = \mathrm{J}_m\left(\frac{k}{R}r\right)\frac{\cosh\left(\frac{k}{R}(z+H)\right)}{\cosh\left(\frac{k}{R}(H)\right)}\cos m, \qquad (2)$$

where J_m are Bessel functions of the first kind, $_k$ are roots of the equation $\mathrm{J}_m(x) = 0$.

Furthermore, there have been considered the boundary value problems for each wave number separately. At the same time, it has been had the following orthogonality relations

$$\int_0^R r\mathrm{J}_m\left(\frac{k}{R}r\right)\mathrm{J}_m\left(\frac{l}{R}r\right)dr = 0, k \neq l; \quad \int_0^R r\mathrm{J}_m^2\left(\frac{k}{R}r\right)dr = \frac{R^2}{2}\left[\left(1\frac{m^2}{\overset{2}{k}}\right)\mathrm{J}_m^2\left({}_k\right)\right].$$

Values of the equations roots $J_m(x) = 0$ have been presented in Table 1 with different m.

Table 1. Characteristic numbers

k	m=0	m=1	m=2	m=3
1	3.831705970	1.841183781	3.054236928	4.201188941
2	7.015586670	5.331442775	6.706133195	8.015236600
3	10.17346814	8.536316365	9.969467825	11.34592431
4	13.32369194	11.70600490	13.17037086	14.58584829
5	16.47063005	14.86358863	16.34752232	17.78874787
6	19.61585851	18.01552786	19.51291278	20.97247694

From the data in the table, there could be seen the lowest frequencies will correspond to the first harmonic, m=1.

Determination of natural forms of the bottom vibrations

Basic functions w_l and their corresponding natural frequencies $_l$ determined by solving such a spectral problem

$$D\Delta\Delta w_k + (K\,\rho_p h_k^2) w_k = 0, \tag{3}$$

$$w\big|_{r=R} = 0, \quad \left.\frac{dw}{dr}\right|_{r=R} = 0. \tag{4}$$

Since equation (28) allows solutions in the form

$$w_{km}(r,) = F_k(r)\cos m,$$

then in view of the equations (3), (4) there have been concluded the equation (3) allows reduction by cos$m$.

First, it has been considered the case of axially symmetric oscillations, that is, let's assume that m=0. Let's introduce the following notation

$$^4 = \frac{^2\rho_p h}{D}\frac{K}{D}.$$

Equation (3) takes the form $\left(\Delta - \alpha^2\right)\left(\Delta + \alpha^2\right)F = 0$ and could be depicted as a system

$$\frac{d^2F}{dr^2} + \frac{1}{r}\frac{dF}{dr} - \alpha^2 F = 0, \tag{5}$$

$$\frac{d^2F}{dr^2} + \frac{1}{r}\frac{dF}{dr} + \alpha^2 F = 0. \tag{6}$$

The solutions of equation (5) are Bessel functions of the first and second kind of zero order $J_0(\alpha t)$ and $Y_0(\alpha r)$, and the solutions of equation (6) are modified Bessel functions of the first and second kind of zero order $\mathrm{I}_0(\alpha r)$ and $K_0(\alpha r)$. Thus, the general solution of equation (3) has the form

$$F(r) = a\,\mathrm{J}_0(\alpha r) + bY_0(\alpha r) + c\mathrm{I}_0(\alpha r) + d\,\mathrm{K}_0(\alpha r),$$

where a, b, c, d are constants.

Since at $r \to 0$ functions $Y_0(\alpha r)$ and $K_0(\alpha r)$ grow endlessly, it has been assumed that $b = 0$, $d = 0$, to avoid non-physical movements. Then to avoid non-physical movements a, c it has been used the boundary conditions for fixing the plate along the contour. In the case of rigid fixation, there have been obtained the following boundary conditions

$$F\big|_{r=R} = 0, \quad \left.\frac{dF}{dr}\right|_{r=R}.$$

Thus

$$\begin{cases} a\,\mathrm{J}_0(\alpha R) + c\mathrm{I}_0(\alpha R) = 0 \\ a\,\mathrm{J}_1(\alpha R) + c\mathrm{I}_1(\alpha R) = 0 \end{cases} \tag{7}$$

In order for the system (7) to have a nonzero solution, it is necessary that the determinant of this system is equal to zero. Therefore, there have been got the characteristic equation for finding the unknown quantity α

$$\begin{vmatrix} \mathrm{J}_0(\alpha R) & \mathrm{I}_0(\alpha R) \\ \mathrm{J}_1(\alpha R) & \mathrm{I}_1(\alpha R) \end{vmatrix} = \mathrm{J}_0(\alpha R)\mathrm{I}_1(\alpha R) - \mathrm{I}_0(\alpha R)\mathrm{J}_1(\alpha R) = 0. \tag{8}$$

It has been marked $\lambda = \alpha R$. Table 2 shows the values of the first 6 roots of equation (8) at m=0.

Table 2. Values of the roots of the characteristic equation (8) and constants c_k

k	λ_k	c_k
1	3.196220616	0.1018870979
2	6.306437050	0.0506907858
3	9.439499140	0.0337792448
4	12.57713064	0.0253319976
5	15.71643853	0.0202649244
6	18.85654552	0.0168871927

The ratio between constants a and c in the equation for w for every α_k have been got from equality

$$a_k \mathrm{J}_0(\alpha_k R) + c_k \mathrm{I}_0(\alpha_k R) = 0 \Rightarrow c_k = -a_k \frac{\mathrm{J}_0(\alpha_k R)}{\mathrm{I}_0(\alpha_k R)}.$$

Thus, the dependences of the forms of natural oscillations of a round plate on r have been obtained in the form

$$w_k(r) = \mathrm{J}_0(\alpha_k r) - \frac{\mathrm{J}_0(\alpha_k R)}{\mathrm{I}_0(\alpha_k R)} \mathrm{I}_0(\alpha_k r). \quad (9)$$

Figure 1 shows the functions defined by formula (9) at $R = 1$ for different k depending on r at m=0.

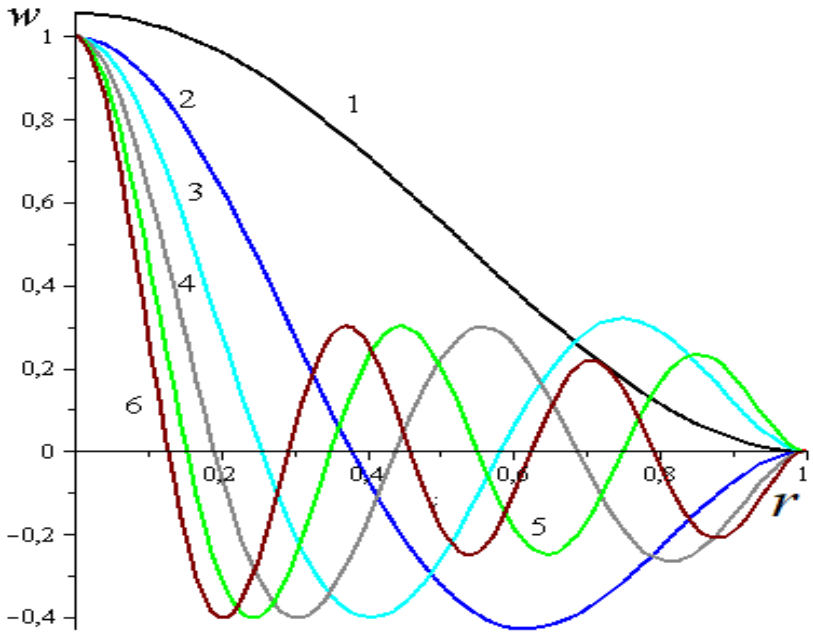

Figure 1 Dependence of the forms of oscillations on the radial coordinate

The numbers 1-6 here indicate the forms corresponding to the values $\lambda_k = \alpha_k$, which have been given in table 1. By checking the orthogonality of the forms of natural oscillations, $w_m(r)$ it has been established, that $\left(w_k(r), w_l(r)\right) = c_k \delta_{kl}$, where are the constants values c_k have been listed in Table 1. Using the obtained orthogonality conditions and expressions (2) for the functions $_{2k}(r)$ and (9) for functions $w_k(r)$ at $z = -H$ it has been got the value of the scalar products $(_{2k}, w_l)$ in the first of the equations [4-8].

Table 3. Value of scalar products $(w_l, _{2k})$

k / l	1	2	3	4	5	6
1	0.062175	-0.002222	0.000404	-0.000119	0.0000459	-0.000021
2	0.030527	0.0369651	-0.002831	0.007554	-0.000282	0.0001273
3	-0.015242	0.0159007	0.026325	-0.002707	0.0008747	-0.000375
4	0.0098645	-0.008068	0.010601	0.0204379	-0.002457	0.0008892
5	-0.007085	0.0054783	-0.005309	0.0079168	0.0167006	-0.002212
6	0.0054112	-0.004104	0.003659	-0.003901	0.00630544	0.0141181

From the data in Table 3, it could be concluded the largest contribution is given by the scalar products at k,l=1,2,3.

References

1. Sierikova E. Strelnikova E. Gnitko V. Kryutchenko D. Reservoirs seismic resistance. Proceedings book of 6th International Congress on Innovative Scientific Approaches. December 19-20, 2021, Samsun, Turkey. IKSAD GLOBAL Publishing House. P. 264-267.

2. Sierikova E., Strelnikova E., Gnitko V. The earthquake loads influence on storage reservoirs for environmentally hazardous liquids. Proc. book of International Ankara Congress on Scientific Research VI (April 1-3, 2022). Ankara, Turkey. ISPEC Publications – 2022. P. 1049-1050.
3. Sierikova O., Strelnikova O., Degtyarev K. Axial deformations determination of storage tanks for liquid substances. Proc. book of Tashkent Ist-International Congress on Modern Sciences (May 10-11, 2022. Tashkent, Uzbekistan). IKSAD Publications – 2022. P. 442-443.
4. Sierikova O., Strelnikova E., Degtyarev K. Seismic Loads Influence Treatment on the Liquid Hydrocarbon Storage Tanks Made of Nanocomposite Materials. WSEAS Transactions on Applied and Theoretical Mechanics. vol. 17, 2022. P. 62-70. DOI: 10.37394/232011.2022.17.9
5. Sierikova O., Koloskov V., Degtyarev K., Strelnikova E. Improving the Mechanical Properties of Liquid Hydrocarbon Storage Tank Materials. Materials Science Forum. Vol. 1068, 2022. P. 223-229. doi:10.4028/p-888232
6. Sierikova E., Strelnikova E., Kryutchenko D. Seismic loads estimation on the storage tanks for toxic and flammable liquids. Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University, series «Mathematical modeling. Information technology. Automated control systems» issue 51, 2021. pp. 70–80. https://doi.org/10.26565/2304-6201-2021-51
7. O. Sierikova, E. Strelnikova, V. Gnitko and K. Degtyarev. Boundary Calculation Models for Elastic Properties Clarification of Three-dimensional Nanocomposites Based on the Combination of Finite and Boundary Element Methods. 2021 IEEE 2nd KhPI Week on Advanced Technology (KhPIWeek), 2021, pp. 351-356, doi: 10.1109/KhPIWeek53812.2021.9570086
8. Sierikova E., Strelnikova E., Koloskov V., Degtyarev K. The Effective Elastic Parameters Determining of Threedimensional Matrix Composites with Nanoinclusions. Problems of Emergency Situations: Proc. of International Scientific-practical Conference. Kharkiv: NUCDU, 2021, pp. 327–328.

THE IMPORTANCE OF PEACE IN THE DEVELOPMENT OF SOCIETY (ANALYTICAL STUDY IN THE LIGHT OF ISLAM)

Dr. Naseem Akhter (Associate Professor)
Dept. of Islamic Studies
Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan

Abstract
The concept of peace is defined as the absence of violence in any society or a healthy, positive international or inter-human relationship. In this situation, all members of society enjoy social, economic, equality, political rights, and protection. Peace is considered an essential component of the well-being of society. Historically speaking, anarchy reigned worldwide before the advent of Islam. That illiterate culture lacked any understanding of law and order. The introduction of Islam brought about a period of social stability and protection for all of humanity. But regrettably, we have lost sight of Islam's teachings throughout time, and as a result, society today still suffers from many of the same issues that existed before the arrival of Islam. So that a peaceful society can be built, people must abide by Islamic precepts. In terms of its research, this research study may be exceptional and useful to others due to its specific field.
Keywords: Islam, Humanity, Peace, Society, Violence

THE GROWING RATIO OF REDEMPTION (KHULA) (IN THE LIGHT OF ISLAMIC DIRECTIONS)

Dr. Naseem Akhter (Associate Professor)
Dept. of Islamic Studies
Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan

Abstract
Khula's concept of redemption refers to leaving her husband. In order to avoid issues and troubles, the couple should decide to separate if living together gets difficult. Islam permits redemption (Khula), but only if it becomes difficult for the couple to coexist. Otherwise, redemption (Khula) is not a suitable practice. If we look at the lives of women who underwent redemption (Khula) in modern society, the majority of the ladies go through a lot of hardships since women who have undergone redemption (Khula) are not viewed positively. The goal of this study project is to identify the causes of the growing trend toward redemption (Khula) in society and to examine how Islam teaches about it. Due to this, 120 female students from Shaheed Benazir Bhutto Women University in Peshawar were removed. Eleven questions total were posed. The conclusion reached by the perspectives was presented in various tables. As a result, media and smartphones are playing a crucial role in the society's daily expansion of the drift of redemption (Khula). The majority of women who participate in redemption (Khula) are employed women from a variety of sectors who dislike restrictions and seek freedom. The primary cause of this is the lack of adherence to Islamic beliefs. Children are not the only ones who are negatively impacted by a curse like redemption (Khula). Society is in a state of decay as a result of the growing trend of redemption (Khula). It is imperative that we live our lives in accordance with Islamic teachings. Then, the state of society might improve. For its particular field, this study work can be instructive and helpful to readers and researchers.
Keywords: Islamic teachings, Redemption, Khula, Women, SBBWUP

ENLISTING THE BARRIERS IN IMPLEMENTATION OF GREEN BUILDING TECHNOLOGIES

Khan Amadur Rahman, Khan Roohul Abad
Aligarh Muslim University

Abstract:
Green Building Technologies (GBTs) are being promoted around the globe as a strategy for sustainable development but the implementation of GBTs is a cause of concern. Previous research has highlighted several barriers to GBT implementation in several countries. The present study aims to enlist the barriers identified by previous research. The enlisted barriers can be used for further research to develop scales for specific regions and countries and strategies can be framed for their removal and create ease of implementation.
Keywords: Green Building technologies (GBTs), barriers, implementation, sustainable development.

A NEW PARADIGM OF THE REAL-TIME ACCOUNTING

Alla Ozeran

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
Department of accounting and consulting, Kyiv, Ukraine,

Abstract

Accounting as a service system must promptly respond to changes in business conditions, developing in collaboration with the main management functions. At the same time, accounting, even with the help of specialized application programs, traditionally takes a lot of time and routine work to collect and process primary documentation. A study by The Association of Accountants and Financial Professionals in Business shows that, when the financial closing takes 7 working days, 41% of that time is spent on collecting, entering and checking information. Therefore, the implementation of the concept of "real time" in the field of accounting will make it possible to reduce the time-consuming intermediate stages between the sale of products and the formation of reports. In addition, real-time accounting will ensure instant exchange of all financial information through automatic data synchronization, which will significantly increase its transparency and trust on the part of users.

It should be noted that the formation of an accounting system in real time requires not only the application of a suitable software product, but also causes the transformation of its methods and procedures and professional activity, that is, the creation of a new digital paradigm of accounting. In this regard, its structural elements - objects, accounting methods, accounting policy models, forms and content of financial reporting - will be reviewed and developed. The conceptual provisions of accounting as a science in the conditions of digital transformation remain unchanged, which confirms their truth. At the same time, the challenges of the modern stage of development prove the information insufficiency of the established elements of the accounting method. The advent of blockchain technology leads to the emergence of triple-entry accounting. This, in turn, can significantly affect other accounting methods, in particular, the system of accounts, the balance sheet, which is built on the basis of double entry accountancy, as well as the entire financial reporting.

Keywords: accounting in real-time economy, digital paradigm (model) of accounting, triple-entry accounting.

THE MAGNITUDE OF PREMENSTRUAL SYNDROME AND OTHER MENSTRUAL DISORDERS AMONG YOUNG ADULT FEMALE AND ITS ASSOCIATED FACTORS

Baishakhi Kundu, Samiran Bisai
Department of Anthropology & TS, Sidho Kanho Birsha University, Purulia, West Bengal, India

Abstract:
Introduction: The frequency, as well as the severity of the PreMenstrual Syndrome (PMS), varies from female to female based on various nutritional status, dietary, and lifestyle factors. Nevertheless, the PMS is known to affect daytoday functioning including interference with individual's interpersonal relationships, social interactions, occupational activities and productivity for her entire reproductive age life.
Methodology: This crosssectional descriptive study was conducted among 110 female university students aged 18-25 years. The subject was selected through purposive sampling method following one to one interview and measurements. All information was collected by questionnaire that included 20 questions assessing premenstrual symptoms of appetite, mood, sleep, anxiety and physical symptoms including other menstrual disorders, followed by a semi-structured interview about lifestyle factors and anthropometric measurements and blood pressure.
Results: The common symptoms were found among respondents was anger/irritability (52.73 %). The severe, moderate and mild symptoms of PMS were 54.55%, 15.45%, and 20.91%, respectively. Common physical symptoms included joint or muscle pain (44.45%) and abdominal pain (30.91%). A significant variation of body composition was found between women with PMS and normal subjects. The commonest functional impairment was social withdrawal. Caffeine and extra salt consumption including frequent physical exercise had a significant association with PMS ($p<0.005$).
Conclusion: Factors like, diet, exercise, yoga, alcohol and smoking were associated with menstrual problems. There was a severe impact of PMS on social life and daily activities. Moreover, further study in a lager augmentation is required to validate the findings.
Keywords: PreMenstrual Syndrome, body composition, female student, India

LOCAL GOVERNANCE AND CLIMATE CHANGE MITIGATION IN YEWA SOUTH LOCAL GOVERNMENT AREA, OGUN STATE, NIGERIA

Wasiu Abiodun Makinde
Department of Public Administration, the Federal Polytechnic, Ilaro, Ogun State, Nigeria

Abstract
Globally, the threat of climate change to humanity cannot be over emphasised. Mitigation of its effect and threat requires social actions and solutions from all citizens, both individually and in groups. This study examines the effort of local governance structures on the mitigation of climate change in Yewa South Local Government Area, Nigeria. The study adopted a descriptive survey research design through questionnaire administration. The population of the study comprised of 183 traditional council members and 253 executives of registered Community Development Association (CDAs) in Yewa South Local Government, Nigeria. The study adopted a simple random sampling technique to select 218 respondents for questionnaire administration purpose and three (3) respondents in each category for in-depth interview to elicit information on local governance efforts in mitigating climate change in Yewa South Local Government Area, Nigeria. Data collected were analysed through descriptive statistics and regression analysis at 0.05 level of significance. The study revealed that there is no significant effort of local governance structures on climate change mitigation in Yewa South Local Government, Nigeria. It recommends for local structures to ensure that effort are in place to mitigate against climate change in the local government and Nigeria in general.
Keyword: Climate Change, Local Governance, Traditional Rulers, Community Development, Mitigation, Community Development Association (CDA)

A BRIEF SUMMARY OF INDIA FROM ANCIENT TO MODERN HISTORY

Pawan Singh Dhapola, Pramod K. Singh
Center for Solar Cells & Renewable Energy, Department of Physics, Sharda University,
Greater Noida, 201310, India

Herein, the present task is compiled for brief summary of India History from ancient to modern and giving the important incidents in the chronological order of Ancient to Modern History of India. Indian History can be classified into three periods: (a) Ancient India; (b) Medieval India, and (c) Modern India. Ancient India describes the period Prehistoric to AD 700, Medieval India came in a period AD 700 – AD 1857, whereas modern India period land up in a period AD 1857-1991.
Keywords: India, Ancient History, Medieval History, Modern History, Prehistoric

PERCEPTION OF LECTURERS TOWARDS INFORMATION AND TECHNOLOGY IN IMPROVING THE QUALITY OF TEACHING AND LEARNING IN FEDERAL UNIVERSİTY OF TECHNOLOGY MINNA, NIGERIA

Babagana M., Shuaeeb, A. I., Yahaya, F. & Ndatsu, A.
Department of Science Education, School of Science and Technology Education,
Federal University of Technology, Minna, Niger State, Nigeria

ABSTRACT

The use of ICT in teaching-learning process is a relatively new phenomenon and it has been an educational research focus for effective integration of this technology into classroom practices. This study was aimed at investigating the perception of lecturers towards information and media technology in improving the quality of teaching and learning in Federal University of Technology Minna and a Survey design was employed. The population of the study was 133 lecturers' in the Federal University of Technology Minna, Niger state. The sampling technique used was the Yaro Yamani Formula to arrive at the sample size of fifty (50) lecturers' that were randomly selected. The major instrument of the study used for data collection was a well titled and structured questionnaire titled "Lecturers perception on the use of information and media technology questionnaire" (LPIMQ) which was used to gather the data which was analyzed using mean, standard deviation, frequency count and percentages. The instrument was validated and its reliability coefficient established was 0.82 which was correlated using cronbach alpha formula. The study hence showed that lecturers in federal university of technology Minna are used to ICT and make use of them in improving the quality of teaching and learning. It was recommended that investments of the college on lecturers' training programs for instructional technologies and support services of instructional technologies should be prioritized to integrate ICT into teaching-learning process and avenues should be created for lecturers not having ICT tools to have and start using them.

BIJBEHARA THE HISTORIC TOWN IN SOUTH OF KASHMIR: A NEGLECTED LEGACY IN TOURISM PROFILE

Sajad Hussain Dar
Tahmeed Ahmad Badam

Abstract
Kashmir significantly known for the enigmatic scenic beauty across the globe thus equally rechristened as 'Paradise on Earth' in eve of the very particular reason. Nevertheless Anantnag remarkably recalled as the nodal destination of Vale rather bestowed with various euphoric tourist spots. Although, of the marvel truth the region has been a source of attraction for expeditionists, writers, saints, warriors, and scholars for one or the other purpose. The study region besides nature treasure vastly endowed with the magnificent architectural heritage; complementing to magnetize the tourists from different nooks and corners of the globe towards Kashmir Vale. Heritage tourist destinations are espying master attention to one of the growing niche market in the travel industry today. Over the years the popularity of heritage tourism has grown with travelers and with those developing new tourism attractions. Consequently, in this association the article has been devoted to; [1] analyze historical background and the potential to the growth of tourism in historic town of Bijbehara[2] To highlight the government apathy towards the heritage attractions of the study area. [3]Focus to analyze the key factors responsible for derailing various antiquities from the track of heritage tourism. This study is based on the primary as well as secondary data to draw attention towards the potential tourist areas of assessment zone. The work must acquire a major thematic emphasis in the present position and future prospects of tourism at Bijbehara as well as whole union-territory of Jammu and Kashmir.
Keywords: Architecture, Heritage, Tourism, Bijbehara, Destination, Market

EXPONENTIAL DECAY OF A DELAYED THERMOELASTIC POROUS SYSTEM

Mohamed HOUASNI, Abdelkarim KELLECHE
Department of Mathematics and Informatique,Djilali Bounaâma Khemis Miliana University, Algeria

ABSTRACT

In the present paper, we consider a porous thermo-elastic system with delay term in second sound,

$$\begin{cases} \rho u_{tt} = \mu u_{xx} + b y_x - \gamma \theta_x + \beta u_{txx}, \\ J y_{tt} = \delta y_{xx} - b u_x - \xi y - d\varrho_x + m\theta - \eta_1 y_t - \eta_2 u_t(x, t-s), \\ k\theta_t = l\theta_{xx} - \gamma u_t - m y_t - k_1 \varrho_x, \\ \alpha \varrho_t = -k_1 \theta_x - d y_{xt}, \end{cases} \tag{1}$$

where, $u(x,t)$ is the transverse displacement of the beam, $x \in [0,1]$, $t > 0$. $\eta_2 u_t(x, t-s)$ is the delay term. y is the angle of rotation, the function θ is the difference temperature, $\varrho = \varrho(x,t)$ is the heat flux, and k,k_1,β, γ, d, m, l, J, δ, ξ, α, ρ, μ, b > 0.

We consider the following initial and boundary conditions:

$$\begin{aligned} &u(.,0) = u_0(x), \quad u_t(.,0) = u_1(x), \ \theta(.,0) = \theta_0(x), \ \varrho(.,0) = \varrho_0(x), \ y(.,0) = y_0(x), \ y_t(.,0) = y_1(x), \\ &u(0,t) = u(1,t) = \theta_x(0,t) = \theta_x(L,t) = y_x(0,t) = y_x(L,t) = 0 \quad \forall t \geq 0. \\ &\varrho(0,t) = \varrho(1,t) = y(0,t) = y(1,t) = \theta(0,t) = \theta(1,t) = 0, \quad \forall t \geq 0. \end{aligned} \tag{2}$$

By using the energy method combined with multiplicative technique, we show the exponential stability of (1) under suitable condition on time delay.

Keywords: Porous System, Exponential Decay, Delay.

2010 Mathematics Subject Classification: 35B40, 35L70, 93D15, 93D20.

CONS OF ONLINE BUYING: A STUDY OF INDIAN BUYERS

Amol Gawande, Atul Kumar, Krishna Mantri, Kishan Parekh
Dr. D. Y. Patil B-School, Pune, India

ABSTRACT
The Corona pandemic took online buying to new levels. Lockdowns, social distancing and other such requirements have forced people to buy online instead of physically visiting the sellers shop. The spurt in digital payments has additionally pushed online purchases where the buying and payment take place in a single cycle. While there are a number of advantages associated with online buying, there are some disadvantages also that are associated with online buying. Online buyers should be well aware of these limitations and problems. They should exercise adequate precaution while purchasing online as there are chances of cheating and frauds. Most important thing is the awareness. This article presents a survey of 110 online customers from Pune. Their views on disadvantages of online buying have been presented. The intention is to caution online buyers to be a bit careful while buying online.
Keywords: Online buying, Advantages, Disadvantages

Introduction
The COVID-19 crisis brought with it a number of sweeping changes. One such change was the mode of buying goods and services. The pandemic caused a significant shift in favor of online buying. Lockdowns, social distancing and other such mandates forced people to buy online instead of visiting the sellers shop. Further the push given to digital payments also tilted the balance in favor of online buying. Buyers find it quite convenient to buy and pay online in a single flow. Online buying has a number of advantages that are enlisted below:

a. It saves on efforts and time
b. It is quite convenient to buy online as one can do it from sitting at home or any other place of convenience
c. Due to internet and web connectivity a wide range of products is available
d. Online sellers offer good discounts and better prices
e. It is also possible to get detailed information about the products
f. A comparison can be made between various products and/or brands

At the same time there are some disadvantages that are associated with online buying. Online buyers should be well aware of these limitations. They should exercise adequate precaution while purchasing online as there are chances of cheating and frauds. Most important thing is the awareness. This article presents a survey of 110 online customers from Pune. Their views on disadvantages of online buying have been presented. The intention is to caution online buyers to be a bit careful while buying online.

Literature review
Traditional retail stores are more popular for 6- to 12-year-olds than online shopping. Grocery shops offer a variety of satisfaction and instant gratification. Products can be tried and tested on the site, which makes offline marketing a fun activity. On the contrary, children express a very negative view of email marketing, often viewing it as dishonest, offering limited options at exorbitant prices. When shopping online, delivery time can be a barrier. Lastly, no purchase ideas for different channels were found (Boulay et al. 2014).
Today consumers can buy almost any product using the internet. Nutritional online shopping and groceries are becoming increasingly popular. The purpose of this paper is to introduce the conditions of online grocery shopping and consumer attitudes about food-based online shopping. Testing is based on secondary sources. With online grocery stores there are no limits to their connections local production and opening hours, and consumers have access to a wide range of online stores and products worldwide. The most important advantages of online shopping are simplicity and time-saving, while the most important disadvantages for consumers include the risk of incorrectly measuring other products and fears about the selection and management of perishable items, such as vegetables, fruits, and dairy products (Hanus 2016).
A growing number of wholesalers have added an online channel as an additional distribution channel (Ansari et al. 2008). While most online grocery stores seem generally successful, this does not hold the same level for all products sold in online stores. The main objectives of this paper are to identify barriers that may hinder online shoppers from purchasing categories of a particular product online and to determine how they affect the distribution category of online store and B&M. In addition, we aim to test whether the impact of these online shopping barriers changes over time and, if so, what drives these dynamic outcomes. We obtained online and offline purchase data for 936 households of 26

product categories over a 12-month period (53 weeks) and used the Tobit II model to distinguish between a decision to buy or not to make an online store and the decision as to how much. of the category you can buy in the online store. Overall, our findings provide evidence supporting (i) the expected barrier effect of impairment (lack of sensory information) and adverse cost / benefits (small online assortment and high internet price), and (ii) different outcome / variable experience. Our research finds significant management implications, which may guide online class management decisions and in-store promotional efforts aimed at promoting online purchases of high-impact products. This information is especially valuable to most online retailers and B&M grocery stores (He et al. 2010).

Online shopping in South Africa is at least five years old in developed countries and online marketers need to adjust their online presence and offerings in order to increase their position over their competitors. This study examines the key factors that influence the decision to shop online when purchasing products in specific product categories in the Gauteng province of South Africa. The questionnaire was completed by 111 respondents and descriptive and non-descriptive statistical methods were used to analyze the results. Categories of online products under investigation included gifts, books, educational products / services, entertainment, airline tickets, software / games, electronics, clothing and CDs / DVDs / Videos. It turns out that certain factors can have a profound effect on the purchase of certain products. Essentials of electronics, for example, online information and negative information about offline shopping. The findings of this study could help online retailers to simplify the online shopping process and increase the popularity of their online shopping in South Africa (Rudansky-Kloppers 2017).

Despite the decline of the so-called digital economy, the Internet has developed into a virtual distribution channel. Although internet usage continues to grow at a rapid pace, online product and service sales are lagging far behind. This paper focuses on basic incentives that prevent consumers from making online purchases, based on current book reviews and powerful survey findings among Internet users in Switzerland. Four different online shopping barriers exist between online and non-consumer online users identified (Rudolph et al. 2003).

Methodology

A short survey questionnaire was prepared and was circulated amongst 110 online customers from Pune. The questionnaire had the following ten statements indicating disadvantages of online buying:

1. Problems with deliveries and delays
2. Risks of cheating and frauds
3. Ending-up spending up huge time online
4. It reduces contact with the society and community
5. We might not know what exactly we are going to get
6. There can be problems with returns of goods
7. Some of the websites are complicated and unfriendly
8. There is no personal sales assistance
9. There are problems of internet connectivity and speed
10. It will lead to unemployment for local and small retailers

Likert scales were used for response options. The response options were - 0 - Can't Say, 1 - Somewhat agree, 2 - Completely agree, 3 - Somewhat Disagree, 4 - Completely Disagree.

The questionnaire was tested for reliability and it returned a Cronbach Alpha score of 0.817 and hence was considered reliable. Following hypotheses were formulated:

Ho: The identified aspects are not the major disadvantages associated with online buying

Ha: The identified aspects are major disadvantages associated with online buying

The hypothesis was tested based on the average agreement/disagreement responses to the ten statements of the questionnaire. The average agreement/disagreement response of the 110 respondents for all the ten statements was taken as the sample mean and it was compared with a hypothesized population mean of 50% agreement/disagreement connoting an event by chance and not due to any statistical significance. A t-test was applied at 95% confidence level and based on the p-value the null hypothesis was tested for rejection or non-rejection.

Data analysis and interpretation

49 respondents were male while 61 were females. 54 respondents were <40 years of age, 32 were in the age-group of 40-50 years and 24 were >50 years of age.

The average agreement responses to the questionnaire were as under:

Table 1: Summary of responses to the questionnaire

Statement	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Average
Agreement %	79%	77%	76%	89%	91%	74%	78%	87%	78%	80%	81%

Based on the above summary average sample mean the hypothesis was tested as under:

Table 2: Testing of Hypothesis

Parameter	Value
Sample Mean ($\bar{x}$)	81%
Hypothesized population mean (μ)	50%
SD of sample	0.99263
n (sample size)	110
t-value=abs(($\bar{x}$ - μ) / (s/√n))	3.2648
p-value =tdist(t,(n-1),1)	0.0007
Decision	Reject Null

Thus, the null hypothesis the identified aspects are not the major disadvantages associated with online buying was rejected in favor of the alternate the identified aspects are the major disadvantages associated with online buying.

Conclusion

Notwithstanding the advantages of online buying there are certain disadvantages that are associated with online buying. This has been concluded on the basis of overwhelming agreement to statements like – problems with deliveries and delays, risks of cheating and frauds, ending-up spending up huge time online, it reduces contact with the society and community, we might not know what exactly we are going to get, there can be problems with returns of goods, some of the websites are complicated and unfriendly, there is no personal sales assistance, there are problems of internet connectivity and speed, and tt will lead to unemployment for local and small retailers. Online buyers should be aware of these limitations and should be careful while buying online.

References

1. Boulay, J., de Faultrier , B., Feenstra, F. and Muzellec, L. (2014), "When children express their preferences regarding sales channels: Online or offline or online and offline?", *International Journal of Retail & Distribution Management*, Vol. 42 No. 11/12, pp. 1018-1031.
2. Ghosal, I., Prasad, P., Behera, M. P., & Kumar, A. (2021). Depicting the prototype change in rural consumer behaviour: An empirical survey on online purchase intention. *Paradigm*, *25*(2), 161-180. DOI: https://doi.org/10.1177/09718907211029030
3. Hanus, G. (2016). Consumer behaviour during online grocery shopping. In *CBU International Conference Proceedings...* (Vol. 4, p. 10). Central Bohemia University.
4. He, H., Campo, K., & Breugelmans, E. (2010). Online shopping behavior for groceries: The impact of product-specific purchase barriers and online buying experience. In *INFORMS Marketing Science Conference, Date: 2010/06/17-2010/06/19, Location: Cologne (Germany)*.
5. Kumar, A. (2021, June 15). Customer behavior in online shopping (Registered Copyright No. L-104502/2021). Copyright Office, Department for Promotion of Industry & Internal Trade Ministry of Commerce and Industry, India. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.6783737
6. Patil, S., Gawande, A., Kumar, A., Darekar, S., & Kaur, P. (2022). IOT-Supported online food ordering system (German Patent No. 20 2021 105 949.4). German Patent and Trademark Office. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.6754515
7. Rudansky-Kloppers, S. (2017). Key factors influencing the online buying decision when purchasing products in specific product categories. *African journal of science, technology, innovation and development*, *9*(1), 43-54.
8. Rudolph, T., Rosenbloom, B., & Wagner, T. (2004). Barriers to online shopping in Switzerland. *Journal of International Consumer Marketing*, *16*(3), 55-74.
9. Walke, S. G., Shetiya, M. M., & Kumar, A. (2019). A study of sustainable business practices for online business. *International Journal of All Research Education and Scientific Methods*, 7(3), 51-58. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.6671901

THE CHARISMATIC INFLUENCE CALLED"NARENDRA MODI"

Deepanjali Mishra
School of Humanities, KIIT University, Bhubaneswar, INDIA

Abstract
Narendra Damodardas Modi, the Prime Minister of Democratic Republic of India is not just a name, it's the emotion of 1.4 billion population of the country. He remains the world's most popular leader with an approval rating of 77 percent. This was revealed in a Global Leader Approval Ratings released by a US based consulting firm Morning "Consult" leaving behind top notch leaders like Joe Biden, Emanuel Macaron, Vladimir Putin etc. He is the most followed human in the world on the largest micro-blogging site, Twitter with 85.8 million followers. He is a role model for every common Indian, irrespective of age. He sets exemplary with his each and every action. He has set the record of highest number of political wins and is currently serving his second term as Prime Minister of the country. It is also been widely expected that there is no one to take his position in the upcoming elections also. Foreign relations have remarkably improved with all the countries of the world. during his term. He makes it a point to give personal touch to the bi-lateral as well as multilateral relations. Therefore, the basic objective of this paper is to emphasize on the popularity of Shri Narendra Modi and the reasons behind his popularity to make him the leader of the masses.
Keywords: Narendra Modi, Popularity, Influence, leader, charisma

SOCIAL MEDIA ADDICTION, COMMUNICATION PATTERN AND RELATIONSHIP SATISFACTION IN MARRIED INDIVIDUALS

Aimen Imran (F2018141039), Nimra Imran (F2018141041), Aden Raza (F2018141037)
Supervisor: Ms. Amarah Qureshi
Department of Applied Psychology, School of Professional Psychology,
University of Management and Technology

Abstract
The present study aims to find out the relationship between social media addiction, communication pattern and relation satisfaction in married individuals. A sample of 170 married individuals was collected with an age range of 21 to 53 years old out of which 109 participants were men and 61 participants were women. The Social Networking Addiction Scale (SNAS) (Shahnawaz & Rehman, 2020), Communication Pattern Questionnaire (CPQ) (Shafee, 2019), and A Generic Measure of Relationship Satisfaction (Hendrick, 1988) were administered. The results of the Pearson product moment correlation revealed that communication patterns was positively correlated with relationship satisfaction whereas social media addiction was found to have no relationship with relationship satisfaction in married individuals. The results of the hierarchical regression showed that social media addiction did not predict relationship satisfaction in married individuals whereas communication patterns positively predicted relationship satisfaction in married individuals. Furthermore, there were significant gender differences in terms of social media addiction (salience, mood modification, and relapse). This study is helpful for couples as it will encourage them to focus on the positive outcomes of their relation in order to increase healthy communication with each other which will subsequently enhance their relationship satisfaction.
Keywords: Social Media Addiction, Communication Pattern, Relationship Satisfaction and Married Individuals.

THE ROLE OF THE INTERNET IN ELDERLY PEOPLE'S LIVES AFTER THEIR RETIREMENT

Associate Professor Dr. Remus RUNCAN
Aurel Vlaicu University of Arad, Faculty of Educational Sciences, Psychology and Social Work, Arad, Romania
ORCID ID: 0000-0002-1282-4942

Social Work Researcher Alexandra – Laura ANTON
Aurel Vlaicu University of Arad, Faculty of Educational Sciences, Psychology and Social Work, Arad, Romania

Abstract. In most people's lives, the use of the Internet has become a daily necessity. From sending an e-mail, watching a documentary to talking to people all around the world, the Internet makes all these possible. It follows us everywhere we go: at work, at school, at home. The Internet also appeared in the lives of the elderly. This research proposes to contribute to a better understanding of what the Internet means for the elderly people after their retirement and in which way it impacts their lives. If the retirement period should be seen as a relaxation period after decades of working, by the elderies who identified themselves only through work, it can be perceived as a period of depression, isolation, loneliness. With that in our mind, we undertook a qualitative research based on the interview method and we conducted 12 semi-structured interviews with retirees that use the Internet. This empirical aproach allowed us to receive answers to the three major research questions: What are the reasons that made retirees to use the Internet? What are the positive and negative aspects brought by the Internet in their lives? How important is the Internet for the retirees? The results of this study present a subjective view about the impact of the Internet in the lives of the 12 research participants, and the conclusions cannot be generalized to the entire population of retirees who are Internet users.
Keywords: internet, elderly, people, retirement.

GLUTTONIC DISCOURSE AS A SOCIO-LINGUISTIC DISCOURSE

Olena Panchenko
Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine
ORCID 0000-0003-2217-5613

Food is the subject which interests all scientists. Nutrition is an integral part of human life. The study of nutrition provides an opportunity to better understand a particular ethnoculture. This paper explores gastronomic vocabulary in contemporary English press. The relevance of the research is caused by the need to study gastronomy as a sociocultural phenomenon, as well as the need to study its interpretation in the dictionary. In addition, the academic novelty of the study is to explore the functioning of gastronomic vocabulary in English and its translation into Ukrainian. Gluttonic discourse is an important aspect of study in linguistics. Among the texts that contain gluttonic vocabulary, we have included recipes of national cuisine, culinary articles, menus, gluttonic terminology, etc. As found in the study, the concept of gluttonic discourse is quite vague. Often to define gluttonic discourse they use the following concepts: "gastronomic", "gluttonic", "culinary". The term "gluttonic" is defined as a food process that includes all aspects of consumption and cooking. Regarding the term "gastronomy", its main meaning focuses on culinary traditions or customs, the art of cooking. The term "culinary" focuses on everything related to cooking. The most successful definition of discourse is "gluttonic" because the term "gluten" focuses on all aspects of cooking and eating. The most successful indication of discourse is "gluttonic" because the term "gluten" focuses on all aspects of cooking and eating. Almost every national cuisine has a certain archetype in nutrition. As for the Ukrainian national cuisine, we can unequivocally note that this is the archetype of "bread", which occurs in many idioms. In the national cuisines of English-speaking ethnic groups, such an archetype is "meat". Their national cuisines also use mostly meat dishes. Gastronomic vocabulary has its own ideographic field. Gluttonyms are traditionally divided into: tokens, which are used to nominate products of animal and vegetable origin, they are objects of culinary influence; subjects of culinary influence; characteristics of subjects; culinary processes include the means of primary processing of the object; heat treatment processes; tokens that nominate and characterize the processes of food intake and the time of its use; names of cooking specialists; names of ready meals and their characteristics. All these groups are filled with a number of words.
Keywords: gluttonic, discourse, nutrition.

GÖÇÜN NEDENLERİ

PhD, Süreyya Yiğit
ORCID: 0000-0002-8025-5147
Professor of Politics and International Relations, School of Politics and Diplomacy,
New Vision University, Tbilisi, Georgia

Özet
Sosyo-ekonomik süreçler arasında göç özel bir yer tutar. Bu, ekonomik, politik ve diğer toplumsal değişimlerle yakından ilgili karmaşık toplumsal süreçlerin bir parçasıdır. Göç yöntemi, yalnızca önemli nüfus kitlelerinin devlet sınırları içinde veya dışında hareket etmesine yol açmakla kalmaz, aynı zamanda toplumun birçok yönü ve ekonomik gelişme üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle göçün etkisiyle ülke ve bölgelerin nüfusu değişmekte, işgücü piyasalarının işgücü kaynaklarının arzı, yaş, cinsiyet ve aile yapıları, insanların demografik davranışlarına ilişkin kalıpyargılar değişmektedir.
Geniş anlamda göç, süresi, düzenliliği ve hedefi ne olursa olsun, bir veya daha fazla idari-bölgesel birimin farklı yerleşim yerleri arasındaki bölgesel hareketlerdir. Bu araştırmada göçün sebepleri üzerinde durulacaktır. Nüfusun bir ülke içindeki (iç göç) ve ülkeler arasındaki (dış göç) bölgesel hareketini vurgulayacaktır. Belirli ülkelerle ilgili olarak, dış göç, göç, göçmenlik ve yeniden göç - yurda geri dönüş olarak ayrılmıştır. Dış göçe vatandaşlık değişikliği eşlik edebilir. Tüm bu hususlar göç açısından açıklayıcı unsurlar olarak değerlendirilecektir.
Anahtar Kelimeler: Göç, Geri Dönüş, Vatandaşlık,

THE CAUSES OF MIGRATION

Abstract
Among socio-economic processes, migration occupies a special place. This is part of complex social processes closely related to economic, political and other societal changes. The method of migration leads not only to the movement of significant masses of the population within or outside the borders of states but also has a significant impact on many aspects of society and economic development. In particular, under the influence of migration, the population of countries and regions changes, the supply of labour resources by labour markets, age and sex and family structures, and stereotypes of people's demographic behaviour are changing.
In a broad sense, migration is territorial movements between different settlements of one or more administrative-territorial units, regardless of duration, regularity and targeting. This paper will focus on the reasons for migration. It will highlight the population's territorial movement within a country (internal migration) and between countries (external migration). Concerning specific countries, external migration is divided into emigration, immigration and re-emigration - repatriation. A change of citizenship may accompany external migration. All these considerations will be evaluated as explanatory factors with regard to migration.
Keywords: Migration, Emigration, Repatriation, Citizenship, Immigration

MODAL SOSIAL MASYARAKAT DI SEKITAR EKOSISTEM GAMBUT PADA KAWASAN KONSERVASI

Social Capital Of Communities Around Peat Ecosystems In Conservation Areas

Eka Ria Novita Sari Sirait, Christine Wulandari, Yuli Agustin,
Novriyanti Novriyanti, Dian Iswandaru
Lampung University, Agriculture Faculty , Forestry Department, Lampung, Indonesia

Intisari
Akhir-akhir ini terjadi penurunan kualitas terhadap keberadaan ekosistem gambut, salah satunya akibat kebakaran. Peristiwa tersebut terjadi pada Tahura Orang Kayo Hitam (OKH) yang merupakan satu-satunya kawasan konservasi yang memiliki tipe ekosistem gambut yang memiliki peranan penting bagi kehidupan. upaya restorasi merupakan langkah yang harus dilakukan guna menjaga serta meningkatkan kualitas dan keberadaan ekosistem gambut tersebut. Dalam penelitian ini, upaya restorasi dilakukan berbasis masyarakat melalui modal sosial yang terdiri dari kepercayaan (*trust*), norma (*norm*) serta jaringan sosial (*social network*) yang dimiliki oleh masyarakat sekitar kawasan Tahura Orang Kayo Hitam (OKH). Penelitian ini dilakukan di Desa Jebus, Kecamatan Kumpeh, Provinsi Jambi pada Bulan September 2022. Metode yang digunakan dalam penelitian ini adalah kualitatif kuantitatif dengan wawancara berbasis *Focus Group Discussion* (FGD). Penentuan responden dilakukan secara *purposive sampling* dengan jumlah sebanyak 30 responden. Hasil yang diperoleh bahwa masyarakat Desa Jebus memiliki nilai unsur modal sosial yang terdiri dari kepercayaan, norma dan jaringan sosial termasuk dalam kategori tinggi. Tingginya modal sosial masyarakat Desa Jebus memiliki nilai signifikansi dari unsur kepercayaan, norma dan jaringan sosial > 0,05 sehingga dari analisis tersebut diketahui bahwa unsur modal sosial tersebut tidak memiliki pengaruh dan hubungan terhadap upaya restorasi gambut di sekitar kawasan Tahura Orang Kayo Hitam (OKH). Masyarakat tidak lagi berhubungan secara langsung dengan keberadaan Tahura OKH sehingga masyarakat tidak lagi sehingga masyarakat tidak dapat turut serta dalam upaya pemulihan melalui modal sosial yang dimiliki oleh masyarakat tersebut.
Kata kunci; Ekosistem gambut, Modal Sosial, konservasi

Abstract
Lately there has been a decline in the quality of the existence of peat ecosystems, one of which is due to fires. This incident occurred in Orang Kayo Hitam Tahura (OKH) which is the only conservation area that has a peat ecosystem type that has an important role for life. Restoration efforts are steps that must be taken to maintain and improve the quality and existence of the peat ecosystem. In this study, community-based restoration efforts were carried out through social capital consisting of trust, norms and social networks owned by the community around the Tahura Orang Kayo Hitam (OKH) area. This research was conducted in Jebus Village, Kumpeh District, Jambi Province in September 2022. The method used in this study was qualitative and quantitative with interviews based on Focus Group Discussion (FGD). Respondents were determined by purposive sampling with a total of 30 respondents. The results obtained are that the Jebus Village community has a high social capital element value. on peat restoration efforts around the Tahura Orang Kayo Hitam (OKH) area. The community is no longer directly related to the existence of the OKH Tahura so that the community is no longer so that the community cannot participate in recovery efforts through the social capital owned by the community
Keywords; Peat ecosystem, Social Capital, conservation

INSECURITY AS A THREAT TO PERSONAL TRAVELLING IN NIGERIA

Kehinde Oluwole Ola
Department of Economics, Glorious Vision University, Edo State, Nigeria and UNICAF, Malawi

Mercy Nkechi Kalu
Department of Religion and Human Relations, Nnamidi Azikwe University, Awka

Abstract
Insecurity has become one of the cankerworms that are eating deeply in the society. It has caused havoc on every segment of the society. Its impact can be seen in the loss of lives and property. It has led to the situation where businesses are crumpling and production is declining at rapid rate because business firms are experiencing difficulties in transporting their goods and services safely to destination. This has resulted in people being troubled at any time there is need to travel. It is on this basis that intends to examine the effect of insecurity on personal travelling. Data for this study will be were drawn from staff and students, of Glorious Vision University, Ogwa and multinomial logit will be employed as a technique of study. The sample size for this study shall be obtained using Cochran's Formula for Sample Size and the selected respondents using stratified sampling method. It is expected that the insecurity threat will have impact on age, frequency of travelling, educational level, and sharing of travelling information among families, relatives and social media. Recommendation will be proffered on the findings of the study.
Keywords: Insecurity, threat, personal travelling, Nigeria

WORK MOTIVATION AND JOB SATISFACTION AMONG PRIMARY HEALTHCARE WORKERS IN GEORGIA

Temur Barkalaia
School of Business and Administrative Sciences, University of Georgia, Tbilisi, Georgia

Tengiz Verulava
School of Medicine and Healthcare Management, Caucasus University, Tbilisi, Georgia

Giorgi Chiladze
School of Business and Administrative Sciences, University of Georgia, Tbilisi, Georgia

ABSTRACT
Motivation is defined as human effort, striving, stimulation process for successful work and achievement of organizational goals. The purpose of the research is to study the factors determining the motivation and job satisfaction of primary health care personnel in Georgia. A quantitative study was conducted in this research. As a result, the main factors that influence the job satisfaction of employees in primary care organizations were identified: individual characteristics, financial and non-financial external incentives, organizational structures and processes, including supervision, leadership, fairness, and responsibility for the distribution of resources, staff dynamics and team cohesion, relationships with colleagues and management, relationships with patients, intellectual stimulation, opportunities for continuing medical education. The level of satisfaction does not depend on one specific factor and many factors play a decisive role. A family physician's high satisfaction with his work significantly improves the services he provides and has a positive impact on the patient's satisfaction and well-being, which is the main goal of any medical organization. Health policymakers and managers need to critically analyze the importance of providing additional incentives. In order to improve the job satisfaction of health workers, in addition to salary, special emphasis should be placed on supporting family life, creating decent living conditions, educational prospects, adequate free time, educational training, and better opportunities for professional development and promotion. Motivation and job satisfaction are complex constructs that are influenced by different types of factors at different levels.
Keywords: motivation, job satisfaction, primary healthcare, family physician, georgia

SIMILARITIES IN THE POETRY OF AHMET YASAWI AND YUNUS EMRE

Nurila Bimakhanbet
Al-Farabi Kazakh National University, Oriental studies, Turksoy, Almaty, Kazakhstan

In this study, discusses common values in the works of the great scholars of the Turkic world, the founder of the Sufi school, Ahmet Yasawi, and his follower in Anatolia, Yunis Emre, a prominent representative of Sufi literature. A Sufi connection between the two poets. The similarities and main ideas of the two poets' works will be discussed. The basis of the article is the study of Sufi literature by deeply studying the heritage of Ahmet Yasawi and Yunus Emre and finding commonalities. It is better to identify common similarities and connections in the works of Yunus Emre, who is one of the followers of Ahmet Yasawi in the Turkic country. I think it is important to recognize the influence of Khoja Ahmet Yasawi and Yunus Emre on the spiritual life of the people of Central Asia. The poetry of Ahmet Yasawi and Yunus Emre are a source of spiritual values that are one of the main prerequisites of human life. It is clear that the good values of humanity always serve higher ideals, and spiritual values enrich the human soul and lead to perfection. The great sages of the Turkic world, the founder of Sufi literature Ahmet Yasawi and his follower in Anatolia, a prominent representative of Sufi literature Yunus Emre, in addition to influencing the widespread dissemination of Sufi teachings, laid the foundation for the formation of a common Sufi culture among the Central Asia.

ENJEUX ET PERSPECTIVES DE DEVELOPPEMENT DURABLE DE LA GOUVERNANCE FONCIERE DANS LA COMMUNE DE COME AU BENIN (AFRIQUE DE L'OUEST)

HOUNDJI Pamphile , ZIME LAFIA Issihako, HOUESSOU Akoèwanou Pierre
Faculté des Sciences Humaines et Sociales / Université d'Abomey-Calavi

Résumé
Dans un contexte d'urbanisation galopante, l'étude des enjeux des mutations et des recompositions du foncier dans la Commune de Comé permet d'appréhender les inégalités d'accès et les contraintes auxquelles les populations sont confrontées. La présente recherche vise à étudier les enjeux et les perspectives de la gouvernance foncière dans la Commune de Comé.
L'approche méthodologique utilisée s'articule autour de la collecte des données, de leur traitement et de l'analyse des résultats. La recherche documentaire et les enquêtes de terrain ont permis de collecter des données auprès de 132 peronnes. Le questionnaire, le guide d'entretien, la grille d'observation, le GPS et l'appareil photo numérique ont été les outils et matériel de collecte de données utilisés. Le modèle PEIR (Pression, Etat, Impact, Réponse) a permis d'analyser les résultats.
Il ressort de l'analyse des résultats que la population de la Commune de Comè connait une croissance démographique. L'effectif de la population est passé de 12416 habitants à 79989 habitants en 2013. L'effectif de cette population serait 127701 habitants en 2030 si la tendance actuelle se maintenait. Les activités socio-économiques sont exercées par 31,52 % de la population. Il existe plusieurs principaux modes d'accès à la terre dans la commune. Il s'agit de l'héritage, l'achat, le prêt et la location selon 75 % des personnes enquêtées. Les déterminants des valeurs vénales du foncier sont la disponibilité des infrastructures sociocommunautaires (38%), le poids démographique (26%), l'abord de la RNIE et accessibilité (20%) et l'aménagement (lotissement) (16%).
Mots clés : Comé ; conflits fonciers ; lotissement ; enjeux ; perspectives.

Abstract
In a context of galloping urbanization, the study of the stakes of changes and recompositions of land in the Commune of Comé makes it possible to understand the inequalities of access and the constraints with which the populations are confronted. This research aims to study the issues and prospects of land governance in the Commune of Comé.
The methodological approach used revolves around the collection of data, their processing and the analysis of the results. Documentary research and field surveys made it possible to collect data from 132 people. The questionnaire, the interview guide, the observation grid, the GPS and the digital camera were the tools and data collection equipment used. The PEIR (Pressure, State, Impact, Response) model was used to analyze the results.
It appears from the analysis of the results that the population of the Commune of Comè is experiencing demographic growth. The size of the population increased from 12,416 inhabitants to 79,989 inhabitants in 2013. The size of this population would be 127,701 inhabitants in 2030 if the current trend were maintained. Socio-economic activities are carried out by 31.52% of the population. There are several main modes of access to land in the commune. These are inheritance, purchase, loan and rental according to 75% of those surveyed. The determinants of the market value of land are the availability of socio-community infrastructure (38%), the demographic weight (26%), the approach to the RNIE and accessibility (20%) and the development (subdivision) (16%).
Keywords: Come; land disputes; subdivision; challenges ; prospects.

13th International Conference on Culture, Civilization and Social Sciences

Cairo, Egypt
January 26-27, 2023

İlgili makama;

13. Uluslararası Kültür, Medeniyet ve Sosyal Bilimler Kongresi 26-27 Ocak 2023 tarihleri arasında Kahire, Mısır'da 18 farklı ülkenin akademisyen/araştırmacılarının katılımıyla gerçekleşmiştir. Kongre kapsamında sunumu yapılan 113 bildirinin 55 adeti Türkiye'den katılımcılar tarafından; 58 bildiri ise 18 ülkeden katılımcılar tarafından sunulmuştur. Kongre 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen "*Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışında en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır.*" değişikliğine uygun düzenlenmiştir.

Bilgilerinize arz edilir,

Saygılarımla,

Prof. Dr. Sarash KONYRBAYEVA
ORGANIZING BOARD MEMBER